GEÇMİŞTEN BUGÜNE

NAKŞBENDÎLİK

(**Tarîkatçılığın Sırları ve Şifreleri**)

Arapça ***Telif*** ve Türkçe ***Tercüme***
Feriduddin AYDIN

feriduddin@gmail.com

İstanbul-2018

دار العِبَر للطباعة والنشر

al_ibar.publishing@yahoo.com

İÇİNDEKİLER

***

BEŞİNCİ FASIL

Nakşîliğin, Yayıldığı Bölgelerde Toplumsal Yaşama ve Kültüre Yaptığı Etkiler

YAYINEVİNİN ÖNSÖZÜ

Bu eser, Nakşbendî Tarîkatı'nda -*yıllar önce*- **«şeyh»** sıfatıyla geniş bir çevreye hitap etmiş, tasavvuf konusunda birikimli ve bu tarîkatın geniş kültürüne sahip bir yazar tarafından *(Arapça)* kaleme alınmıştır. Dolayısıyla *(ne bilgi birikimi, ne de sosyal statü bakımından onunla eşit düzeyde bulunmayanların itirazlarına rağmen)* birinci ve yetkili ağızdan verdiği bilgilerin güvenilir olduğunu kabul etmek gerekir.

Üstelik yazar **Ferîduddin AYDIN**'ın hayatı araştırıldığında onun, -*vaktiyle gerek ailesinin geniş çevresi, gerekse sosyal mevkii ve kişisel şöhreti sayesinde*- sahip bulunduğu maddi avantajlarını inancı uğruna feda etmiş olması bu güvenilirliği daha da güçlendirmektedir.

Bu nedenle yazarın, **Nakşbendî Tarîkatı** hakkında yıllarını alan *(Arapça* **الطريقة النقشبندية بين ماضيها وحاضرها** *adı altında kaleme aldığı)* kapsamlı çalışmasının *(Türkçeye çevrilerek)* yayınevimiz tarafından yayınlanmasını arzu ettik. Yazar aynı zamanda *(hem Türkçeyi, hem Arapçayı anadil olarak konuştuğu için)* kitabın çevirisinin de bizzat kendisi tarafından gerçekleştirilmesini isabetli bulduk. Böylece önemli bir kaynak olduğuna inandığımız bu eser, ideal bir kalite ile Türkçeye kazandırılmış oldu.

Bilindiği üzere, tarihin akışı içinde -*başta tasavvufun ve birer mistik yapı olan tarîkatların etkisiyle ve daha birçok nedenle*- büyük tahribata uğrayan İslâm'ın yeniden ihya edilmesi günümüzde büyük önem taşımaktadır. Özellikle İslâm'a alternatif bir din olarak yüzyıllar önce ortaya çıkmış olan ***«Müslümanlığın»*** tasavvuftan ve tarîkatlardan beslendiğine bu münasebetle işaret etmek gerekir. Vurgulamak lâzımdır ki; İslâm'ın önündeki bu büyük ve tehlikeli engelleri aşındırmak İslâm Ümmeti için kutsal bir davadır. Yayınevimiz bu eserin, bizzat yazarı tarafından Türkçeye çevrilmesini sağlayarak bu büyük davaya imkânları dâhilinde katkı sunmaya çalışmıştır. Okuyucusunun, **Tasavvuf** ve özellikle **Nakşbendîlik** hakkında olabildiğince aydınlanmasını içtenlikle diliyoruz. Saygılarımızla.

…………………Yayınevi

YAZARIN ÖNSÖZÜ

Bismillahirrahmanirrahim

Âlemlerin Rabbi'ne hamdolsun. Nebîmiz Muhammed'e, âline ve ashâbına salât ve selâm olsun.

Nakşbendî Tarîkatı, birçok müslim kişiye, -*hatta birçok âlim ve araştırmacıya*- yüzyıllar boyu kendini spekülatif bir nitelik içinde sunmuştur. Öyle ki imân ehli, hatta âlimler bile -*bu tarîkata bağlı topluluklar hakkında*- ne yazık ki belgeli ve güçlü kanıtlara dayalı bilgilerden yoksun kalmışlardır. Üstelik Ortadoğu'da Nakşbendîlik on milyonlarca insan arasında yayılmış olmasına rağmen bağlıları, -*dış görüntüleri ile çoğu zaman*- topluma, ***«takva ehli»*** gibi yansımış ve yanıltıcı etkiler bırakmışlardır.

Bu hakikati -*gençliğimin daha ilk yıllarında*- öğrendiğim zaman hiç şaşırmadım. Çünkü -*bu sûfî tâifeden büyük bir kitleye liderlik etmiş*- geniş üne sahip bir aile içinde yetiştim, dolayısıyla bunların inançlarının özel bir kısmına kimsenin kolayca vakıf olamadığını biliyordum. Nitekim özel sıfatlar taşıyan, aynı zamanda sır saklamak üzere büyükleriyle gizlice sözleşmiş bulunan -*elit tabakadan, sayıları çok az*- bazı şeyhler ancak bu konuda bilgi sahibi olabilirler. Bu çok ciddi bir ahittir (bir yemindir). Sözleşmede taraf olanlardan hiçbiri bu yemini bozmayı asla göze alamaz!

Ben, bu kitleye şeyhlik edenlerin bilgi düzeyleri arasında büyük farklar ve inançları arasında da birçok ihtilâf gördüm. Onun için -*özellikle ünlü şeyhlerin*-, sırlarından bir kısmını gizlediklerine inanır oldum. Çünkü bunlar, -*avam tabakasından mürîdler şöyle dursun*- pek ünlenmemiş *(ikinci sınıf)* meslektaşlarına bile sırlarını açmazlar. Dolayısıyla bunlardan kuşku duymaya başladım. Nakşbendî şeyhlerinin, şirke karşı mücadele verenleri hep suçladıklarını, onlara kin beslediklerini, hatta onlara karşı; -*bir mü'minin kâfir hakkında, ya da bir kâfirin mü'min hakkında izlediği tutuma benzer bir duruş sergilediklerini görünce*- kuşkularım zamanla daha da arttı. Öyle ki nihâyet durum,

-bu kitlenin verdiği görüntünün arka planında gizli bulunan ve yabancı birinin kolayca keşfedemeyeceği- gerçekleri araştırmaya beni itti. Oldukça ürkütücü bilgilere ulaştım.

Bu münasebetle, Nakşbendî Tarîkatı hakkında araştırma yapmış çağdaş ünlülere burada işaret etmek istiyorum. Bu şahsiyetler tam olarak şunlardır: **Prof. Dr. Hamit Algar**, **Prof. Dr. Butrus Abu Manneh**, **Prof. Dr. Şerif Mardin**, **Prof. Dr. Necdet Tosun** ve **Şeyh Abdurrahman Dımışkıyya**. Şu var ki, *-Allah'ın yardımıyla-* bu tarîkatın önemli yanları hakkında sahip olduğum kuşatıcı bilgilere, bu şahsiyetler sahip olamamışlardır. Bu çok doğaldır. Çünkü bunlar, belli bir yaştan sonra ve salt kariyer kazanmak amacıyla bu konuya yönelmiş ya da yönlendirilmişlerdir. Ben ise dünyaya gözümü açtığım günden itibaren tasavvuf ve tarîkat kültürü içinde yoğrularak yetiştim. Bu iki ihtisas alanında kaleme alınmış **Arapça**, **Farsça** ve **Türkçe** yazılı kaynakların büyük kısmına ulaşmayı ve bunların önemli bir bölümünü incelemeyi başardım. Çünkü ***«Halidî»*** Nakşbendîliğin öncülerinden biri olmak üzere seçilmiştim. Genç yaşta yetki aldım ve özel bir makama getirildim. Dolayısıyla, bu kültürü âdeta su gibi içtiğimi *-mübalağasız-* söyleyebilirim. Hikmetle, sabırla ve cesaretle, bu tarîkatın tarihini, öğretisini, seyrini ve gelişimini kendi belgeleri ışığında ve çağdaş babalarıyla icra ettiğim iletişimlerle inceledim. Nihâyet 1974-1997 senelerinde, 23 yıllık zorlu bir çabadan sonra bu çalışmayı gerçekleştirmiş oldum.

Bu tarîkatın en yüksek mevkiinde beni görevlendiren şahsiyetin denetimi altında izlediğim *(seyr-u sülûk)* ile *-Nakşbendî öğretisinde ihtisas kazanarak-* bizzat bu zatın ikrarıyla şeyhlik makamında kısa bir süre kaldım. Bu nedenle tarîkat hakkında önemli bilgilere sahip bulunduğumu inkâr edemem. Aynı zamanda bu bilgileri, ilgilenen herkesle paylaşmayı yararlı buluyorum.

Bu münasebetle önemsediğim şu noktalara işaret etmek istiyorum: Bu kitabın içeriği gerçekte, sadece Nakşbendî tarîkatını tanıtmakla sınırlı değildir, aynı zamanda bu tarîkatın bıraktığı *-çok yönlü etkilere ilişkin-* ayrıntıları da kapsar. Onun için ilim adamlarının ve araştırmacıların gelecekte yapacakları çalışmalarda bu kaynağın büyük yararı olacağına inanıyorum. Şurası bilinmelidir ki; Türkiye'de Nakşbendîlik üzerine inceleme ve araştırma yapan kimsenin ilk bakışta gözüne çarpan görünürdeki tablo, bu mistik akımın kendisi değildir. Çünkü *-ayinleriyle, öğretisiyle ve perde arkası faaliyetleriyle-* görünürdeki manzarada Nakşbendî tarîkatı yoktur ama belirgin izleri vardır. Mahrem faaliyetler, yalnızca *(tekke olarak kullanılan)* camilerde, evlerde ve hücrelerde gizlice sürdürülür. Şu noktayı hakikaten ciddiye almak gerekir; Türkiye toplumunun dıştan göze çarpan yaşam tarzı üzerindeki belirleyici faktörler, bu tarîkata ait doktrinle bağlantılıdır, onun yansımalarıdır. Bu ilgiyle vurgulamam gerekir ki ülkede halkın *dinî inançları kadar* sosyal ve siyasal yaşamı üzerinde de Nakşbendî Tarîkatı'nın derin etkileri vardır.

Bu kitabı beş fasıl olarak düzenledim. Birinci fasılda *-bu mistik akımın olabildiğince-* tarihini ve doktrininde *-bir dönemden öbürüne-* meydana gelen değişimleri işledim. İkinci Fasılda inançlarını, ayinlerini ve bu tarîkat için ihdas edilmiş âdâb, erkân ve ibadet şekillerini açıkladım. Üçüncü Fasılda yine bu tarîkat için ihdas edilmiş kavramları ve terimleri zikrettim. Dördüncü Fasılda ünlü Nakşi şeyhlerinin özgeçmişleri hakkında bilgi verdim. Beşinci ve son Fasılda ise bunların sosyal hayat üzerinde bıraktıkları etkilerle toplumun zihniyeti, kültürü ve davranış biçimleri üzerinde neden oldukları sonuçlar hakkında malumat sundum. Ardından, *-Mekke-i Mükerreme'deki Ummu'l-Kura Üniversitesince bu çalışma hakkında düzenlenen ve daha sonra elime geçen-* raporu ekledim.[1] Rapor, bu çalışmayı dakik bir şekilde gözden geçiren âlimlere ait önemli bilgileri içermektedir. Ayrıca kitabın sonuna ayrıntılı indeksler ilâve ettim. Bunlardan birincisi ünlülerin isimlerini, ikincisi kitabın içine serpilmiş bulunan ıstılâhları, kavramları ve özel tabirleri, üçüncüsü yer, şehir ve bölge adlarını,

---

[1] Bu rapor, elinizdeki Türkçe tercümeye eklenmemiştir!

dördüncüsü metinlerinden alıntı yaptığım, -*yapmamış olsam bile*- başvurduğum kaynakların adlarını içermektedir. Bu indekslerin her biri alfabetik olarak düzenlenmiştir. Çalışmam sırasında bu tarîkatı ilgilendiren en ufak bir belgeyi dahi elde edebilmek için elimden gelen her türlü çabayı harcamaktan geri durmadım, çoğuna da ulaşmayı başarabildim. Ana dilim olan Arapçanın yanı sıra, Farsça ve Türkçe de bildiğimden, *(çoğu bu son iki dille yazılmış olan)* tarîkatın mensuplarına ait belgeleri incelemek için kimseye ihtiyaç duymadım. Nitekim Nakşbendîler çoğunlukla Arap olmayan toplumlara mensupturlar.

***

Bu arada, kitabın içeriğine ilişkin teknik bir bilgiyi sunmak istiyorum:

Bilindiği üzere yazarlar, yabancı dille gerçekleştirdikleri çalışmalarını nadiren ana dile bizzat çevirirler. Çünkü bu işlem, aynı kitabı iki kez yazmak gibidir. Bu da yazarın hayli vaktini alır ve bir bakıma zaman israfına neden olur. Dolayısıyla her yazar kendi eserini tercüme etmeyi istemez. Ancak ben kıramadığım değerli dostum Merhum **Dr. Hamdi Kalyoncu**'nun teklifini geri çevirmek istemedim. Vaktiyle Arapça kaleme almış olduğum bu çalışmamı -*onun isteği üzerine*- Türkçemize kazandırmayı kabul ettim. Ancak bu münasebetle önemli bir açıklamada bulunmak istiyorum.

Profesyonel ve dürüst çevirmen, bir kitabı tercüme ederken bu sanatın kurallarına dakik bir şekilde uymaya çalışır. Bu onun için zorunludur. Bu kuralların en önemlisi ise, metne -*olabildiğince*- sadık kalarak tercümeyi gerçekleştirmektir. Yani mütercim, metin üzerinde herhangi bir tasarrufta bulunamaz. Buna hakkı yoktur. Fakat eğer kitabın bizzat yazarı, kendi eserini tercüme edecek olursa bu kural onun için geçerli değildir. Elinizdeki kitabın hem yazarı hem de çevirmeni olarak bu nedenle değerli okuyucuyu önemli bir hususta bilgilendirmeyi zorunlu görüyorum.

Bu çalışmanın Arapça aslını 1997 yılında tamamladım. Ancak aradan geçen 22 yıl boyunca Nakşbendî Tarîkatı hakkındaki araştırmalarım devam etti. Tabiatıyla bu konuda elime yeni belge ve bilgiler geçti. Bu nedenle kitabın içeriğini güncellemek icap etti. Gerekli düzenleme ve değişiklikler yapma lüzûmu doğdu. Çalışmanın aynı zamanda hem yazarı hem de mütercimi olduğum için kitabın metni üzerinde haklı olarak tasarrufta bulundum. Çünkü bunu zorunlu gördüm. Bu nedenle içerik ciddi boyutlarda değişmiş oldu. Onun için eklenen yeni bilgiler ve ayrıntılar Arapça aslına yansıtılıncaya kadar, kitabın Arapçası ile Türkçe tercümesi tam olarak örtüşmeyecektir.

Allah Teâlâ'nın mağfiretini dileyerek bu çalışmanın ağır yükünü taşımaya kendimi adadım. Müslüman[2] çoğunluğun, -*içyüzünden habersiz bulunduğu, İslâm'a mal edilen ve din adına uydurulan*- oldukça tehlikeli şeyleri gün yüzüne çıkarmaktan başka bir amacım yoktur. Bunları, -*görüşlerini açıklasınlar diye*- öncelikle ümmetin âlimlerine arz etmek istedim, ta ki bu fırkadan bir kalabalığın benimseyip İslâm'dan sandıkları bozuk inanışları düzeltme imkânını bulsunlar.

Bu çalışmayı eleştirel ve analitik bir üslupla gerçekleştirdim. Bu, elbette ***bilimsel tarafsızlığı*** ihmal ettiğim anlamına gelmez. Nitekim kitabın, seçkin bir grup âlim tarafından kabul ve beğeni görmüş

[2] ***Müslüman***: İslâm Dini'nin değil, ***«Müslümanlık»*** Dini'nin bağlısına verilen sıfattır. İslâm Dini'nin mensubuna erkek ise ***«Müslim»***, kadın ise ***«Müslime»*** denir. Nitekim İslâm'ın dışındaki dinlerin mensuplarına ***«gay-i müslim»*** denilmektedir. Çünkü ***«Müslim»*** ile ***«gay-i müslim»***, birbirinin tersi ve aksidirler; ama ***«gay-i müslüman»*** diye bir sıfat yoktur. Bu da gösteriyor ki ***«Müslümanlık»*** -*en azından*- ***İslâm*** demek değildir.

Yakın geçmişe kadar, Türkiye'de ***İslâm*** ile ***Müslümanlık*** arasındaki fark hakkında ***(Prof. Dr. Ahmet Yaşar Ocak****'tan başka)* hiçbir ilim adamı herhangi bir bilimsel açıklama yapmamıştır. Çünkü buna cesaret edememişlerdir. Konu çok uzun bir açıklama gerektirdiğinden, bu farkı burada anlatmak mümkün değildir. Ayrıntılı bilgi için bkz. Feriduddin AYDIN, ***«İslâm ile Müslümanlık Aynı Şey mi»*** Al-Ibar Yayınları, İstanbul, 2018.

olması bunu kanıtlamaktadır. Özellikle bu şahsiyetlerden, kitabın redaksiyonunu gerçekleştiren **Şârika Üniversitesi** öğretim üyelerinden **Prof. Dr. Muhammed Nafi el-Mustafa**'yı anabilirim. Onun sayesinde kitap yazım hatalarından arınmıştır. Keza, **Ummu'l-Kura Üniversitesi** öğretim üyelerinden Akaid ve Felsefe Anabilim Dalı Başkanı **Prof. Dr. Lutfullah bin Abdilazîm Hoca**'yı da zikredebilirim. Her ikisine de gönülden teşekkürlerimi sunuyorum. Allah her ikisine de hayırlar ihsan buyursun. Allah Teâlâ'nın yardımıyla bu uzun yolculuk böylece sona ermiş ve *-onun bir meyvesi olarak-* şimdi değerli okuyucunun elindeki bu kitap gerçekleşmiş bulunuyor. Araştırmacıların ve ilim adamlarının, aradıklarını bu kitapta bulmalarını diliyorum. Aynı zamanda bu kitabı, *-hidâyet ve haktan başka bir şey amaçlamazken Allah'ın yolundan kendisini saptırıcı bir engelle karşılaşmış-* her insanın yolunu ışıklandıran bir rehber kılması için Allah Teâlâ'ya dua ediyorum. Son olarak, bu kitabın Türkçeye çevrilmesini bana teklif eden ve desteğini benden esirgemeyen değerli dostum Psikiyatri Uzmanı Merhum **Dr. Hamdi Kalyoncu**'ya Allah Teâla'dan mağfiret diliyorum.

Dilediğini sırat-ı müstakîme yönlendiren Allah Teâlâ'dır.

Feriduddin AYDIN
06 Mayıs 2019- İstanbul.

BİRİNCİ FASIL

- Nakşbendîliğin Doğuşu, Gelişimi ve Yayıldığı Bölgeler.
- Nakşbendîliğin Ortaya Çıkışına Kaynaklık Eden *(Dolaylı)* Nedenler

----

Birinci Neden……………………………………………………
İkinci Neden……………………………………………………
Üçüncü Neden…………………………………………………..
Dördüncü Neden………………………………………………..
Beşinci Neden…………………………………………………..
Altıncı Neden……………………………………………………

* Bu Türk Tarîkatında Süreçler Boyu Meydana Gelen Değişimler

* Nakşbendî Tarîkatı'nın Yayıldığı Bölgeler ve Yayılma Sebepleri

Nakşbendîliğin Doğuşu, Gelişimi ve Yayıldığı Bölgeler.

Nakşbendîlik, mistik bir inanış ve düşünce akımıdır, h.717/m.1318'de doğmuş ve h.791/m.1389 yılında ölmüş **Muhammed Bahauddîn Buhârî** adında bir kişiye mal edilmektedir. Hakkında ayrıntılı bilgiler, dördüncü fasılda sunulacaktır.

«Nakşbend» kelimesine gelince bu, iki sözcükten ibaret, **Arapça-Farsça** bileşik bir terimdir. Birincisi **«nakş نقش»**: Arapçadır. İkincisi ise **«bend بند»** Farsçadır; (**ba**) meftuh, (**nun**) ve (**dal**) sakindirler.

Vaktiyle, kumaş ve başka şeyler üzerine işleme yapan kimseye, Farsça'da ve eski Türkçe'de **«nakşbend»** denirdi. Dolayısıyla bu sözcüğün seçilmesinde ve bu sûfî akıma ad olarak verilmesindeki ilgi açıktır. Münasebet şudur: Bu tarîkatın bağlıları, ***«sâdât»*** dedikleri *«büyüklerinin yolunu örnek alarak ve sürekli şekilde zikir yaparak Allah sevgisini kalplerine nakşettiklerini»* ileri sürmektedirler. Bu lakabın *(henüz hayattayken)* **Muhammed Buhârî**'ye verilmediği, tarîkatının da bu isimle anılmamış olduğu kesindir.[3] Nitekim sûfî tarîkatların özelliklerinden biri de onların istikrarlı olmayışıdır. İsimleri ve onlara ait âdâb ve erkân, büyüklerinin görüşlerine ve zevklerine göre bir dönemden öbürüne değişir. Yeri gelince ayrıntılarıyla açıklanacağı üzere bu mistik yapılar, -*akıntıları boyunca değerli değersiz, ne varsa alıp götüren*- sürükleyici birer sele benzerler.

[3] Bkz. **Prof. Dr. Necdet Tosun**, Bahâeddîn Nakşbend, s:98, İnsan Yayınları, Altıncı baskı. İstanbul-2015

***

Nakşbendî Tarîkatı'nın Ortaya Çıkışında Etkili Olan *(Dolaylı)* **Sebepler**

Hiç şüphe yok ki ne Rasûlullâh'ın (s), ne de *-ondan sonra-* ashâbın döneminde ***«tasavvuf»*** diye bir kavram yoktu. Hz. Rasûl (s)'den bize ulaşan sözler arasında ne onun ne de ashâbının ***«tasavvuf»*** sözcüğünü telâffuz ettiklerine ilişkin hiçbir belirti yoktur. *«**Râbıta** رابطة»*, *«**Khatm-i Khuvâjegân** ختم خواجگان»*[4], *«**letâif-i rûhâniyye** لطائف روحانية»*, çakıl taşlarıyla veya tespihle büyük sayılarda tekrarlanan *«**vird** ورد»*, ***(evrâd** أوراد)* ya da zikir sırasında *«**nefesi tutmak**»*, *«**11 ilke**»*, *«**vahdet-i vucûd**»* ve *«**vahdet-i şuhûd**»* gibi, Nakşbendî tarîkatının terminolojisine ve felsefî söylemlerine gelince; Rasûlullâh'ın (s) bunlardan birine bile işaret etmiş olması imkânsızdır. Bu da İslâm'ın, gerek tasavvuf ve tarîkattan gerekse onları kapsayan Müslümanlıktan beri olduğuna dair kesin kanıttır. Aynı zamanda bu, tasavvuf ile İslâm arasında varlığı ileri sürülen bağın asılsız olduğuna delâlet eder.

«Tasavvuf»[5] kelimesini ***«ehl-i Suffa** أهلُ الصفّة»* ile irtibatlandıranlara gelince, bunların iddialarını ispat etmede hiçbir delilleri yoktur. Bunlardan bazıları hevâ ve heveslerine kasten uyarak, kimisi de başkalarına aldanarak bu hatayı işlemişlerdir. Bunlar sırf tasavvufu ***zühd*** ve ***takvâ*** temeline dayandırmak için bu *(beyhude)* gayreti sarf etmişlerdir. Şu var ki ***zühd*** ve ***takvâ*** esasen İslâm'ın ruhu ve belkemiğidir. ***Zühd***: Kanaatkârlık, doyumluluk demektir. ***takvâ*** ise Allah'ın emir ve yasaklarına titizlikle uymak anlamına gelen Kur'ânî bir terimdir. ***Zühd*** ve ***takvâ*** ile ***tasavvuf*** arasındaki uçurum ise *-denebilir ki-* yerle gök arasındaki boşluk kadar derindir.

Bu konuda, âlimler arasında *-cereyan eden-* tartışmalar eskiden günümüze kadar uzayıp devam etmiştir. Aynı zamanda araştırmacılar da ***«tasavvuf»*** kelimesinin iştikak meselesi *(yani, Arap dil kurallarına göre türeme şekli)* ve bu rûhânî hayat tarzının kaynağı üzerinde büyük çalışmalar yapmışlardır. Öyle ki onların bu bapta yazıp tasnif ettiklerine artık bir şey eklemek pek icab etmemektedir. Ancak gerektiği yerde bilgileri güncellemek amacıyla lüzumu kadar bazı ilâveler

---

[4] «***Khatm-i Khuvâjegân*** ختم خواجگان », ya da günümüz Türkçesinde Nakşbendîler tarafından telaffuz edildiği gibi «***Hatm-i Hâcegân***» sözü, iki kelimeden oluşan bileşik bir terimdir. «***Hatm*** ختم»: Arapçadır. Mühür, bitirmek ve sonlandırmak gibi anlamlara gelmektedir. «***Khuvâjegân*** خواجگان» ya da Türkçedeki bozulmuş şekliyle: ***«Hâcegân»*** ise: Farsça: Hocalar, üstatlar mânâsına gelir. Bu terim Nakşîlikte icra edilen bir âyinin adıdır.

[5] ***«Tasavvuf»*** kavramının tanımı, mahiyeti, menşei ve bu ıstılahın iştikakı *(Arapçadaki türetme formülü)* hakkında ayrıntılı bilgi için şu kaynaklara başvurunuz:

* أبو القاسم عبد الكريم ابن هوازن بن عبد الملك بن طلحة القشيريّ النيسابوري، الرسالة القشيريّة ص/ **138**. الطبعة **2**. القاهرة/**1959**م.

* أبو يحيى زكريا الأنصاري، منتخبات (هامش الرسالة القشيريّة) ص/ **8**.

* أبو الفرج عبد الرحمن ابن الجوزي، تلبيس إبليس ص/ **161**. مكتبة الشرق الجديد، بغداد بلا تاريخ.

* عبد الرحمن الوكيل، هذه هي الصوفيّة (الكتاب بتمامه). دار الكتب العلميّة، بيروت–**1984**م.

* الدكتور مروان إبراهيم القيسي، معالم الهدى إلى فهم الإسلام ص/ **65–98**. مكتبة الغرباء إسطنبول–**1992**م.

* سميح عاطف الزين، الصوفيّة في نظر الإسلام ص/**14–29**. (والكتاب بتمامه على وجه العموم). دار الكتب اللبناني– المصري/**1985**م.

* عبد القادر بن حبيب الله السندي، التصوف في ميزان البحث والتحقيق ص/ **31–43**. مكتبة ابن القيم، المدينة المنورة – **1990**م.

* محمّد صالح بن أحمد الغرسي، مقدمة كتاب بغية الواجد (لجامعه محمّد أسعد الصاحب)؛ النسخة المطبوعة عام **1985**. قزلتبه – ماردين.

Dr. Selcuk Eraydin Tasavvuf ve Tarikatlar Pg. 36, 53 Istanbul-1994 *

Prof. Dr. Fuad Köprülü, Türk Edebiyatinda İlk Mutasavvıflar, s.16. Ankara-1993 *

yapılabilir. Dolayısıyla bu fasılda Nakşbendî Tarîkatı'nın doğması için uygun şartları hazırlayan sebepler üzerinde yoğunlaşmak yeterlidir. Bunlar, özetle şöyle açıklanabilir:

Birinci sebep; Nakşbendî Tarîkatı'nın kurulmasından *(yaklaşık)* 400 yıl önce Türklerin dehşetli bir hadiseyi yaşamış olmalarıyla alâkalıdır. Bu olay, Türk yurtlarının Emevî orduları tarafından işgâl edildiği günlerde yaşanmıştır. O sıralarda hazırlıksız olarak İslâm'la yüzleşen ve onu anlamaya çalışan Türklerin bocaladıkları muhakkaktır. Onun için bir tür taklit yoluyla bu yeni dine ısınmaya çalışırlarken onların uzun süre tevhîd inancını sindirememiş oldukları düşünülebilir. Nitekim **Prof. Dr. Zekeriya kitapçı**'ya göre Emevî Komutan **Nasr bin Seyyar**'ın (663-748) Horasan Valiliği günlerinden itibaren bu bölgede İslâm, yüz yıl kadar tam anlamıyla yerleşmemiştir.[6]

Emevî ordularının ***"fetih"*** stratejilerini, ashâb döneminde gerçekleşen fetihlerdeki stratejilerle karşılaştırdığımız zaman, bu orduların yerli halk üzerinde yüzyıllarca silinmeyen olumsuz etkiler bıraktığını var saymak gerekir. Yapılan araştırmalar, o günlere ait çok ilginç sahnelerin cereyan ettiğini göstermektedir. Bunlardan biri de Emevî ordu komutanlarının emriyle Türklere ait putların toplatılıp şehir meydanlarında kalabalık halkın gözleri önünde ateşe verilmesidir. Bu olayların yerli halk üzerinde *-hem işgal ordusuna, hem de özellikle İslâm'a karşı-* derin bir kin ve nefret uyandırdığına inanmak gerekir. Nitekim tarih boyunca İslâm'la tanışmış *(İranlılar ve Türkler hariç)* hiçbir millet putlara sıcak bakmamaktadır. Bunun tam tersine; başta Hz. Muhammed, aynı zamanda hırkası, kılıcı, terliği ve sakalının tüyleri olmak üzere, kendilerine ***«evliyalık»*** atfedilen yatırlar, tarîkat şeyhleri, eski Türk büyükleri, Osmanlı padişahları ve onların kullandığı eşya, camiler ve bayrak, vatan, cenaze, ekmek ve daha birçok sembol, Türkler tarafından putlaştırılmıştır. Muhatabı ikna etmek için, halk arasında çok yaygın olan ***«Kur'an çarpsın»***, ***«ekmek çarpsın»***, ayrıca yakarışlar sırasında söylenen ***«… yüzü suyu hürmetine»*** gibi sözlerden de bu gerçeği anlamak mümkündür.

Günümüze kadar gerçekleştirilmiş olan çeşitli ve çok yönlü araştırmalara rağmen Türklerin İslâm ile nasıl tanıştıkları, ayrıca bu yeni dine *-erken dönemde-* ne kadar zaman içinde ve ne derece adapte oldukları henüz tam anlamıyla aydınlatılmış değildir. Bu konudaki sıkıntılar, Türklerin Orta Çağ'da hemen hiç yazılı kayıt tutmadıklarından kaynaklanmaktadır. Türkistan'ın Emevî orduları tarafından işgal edildiği günlere ait yazılı belgelerin büyük kısmı Arap ve İranlı tarihçiler tarafından oluşturulmuştur. Bu belgelere bakılacak olursa Türklerin, daha çok Farslara *(bugünkü İranlıların atalarına)* özenerek İslâm'ı kabullendikleri sanılmaktadır. Nitekim İslâm'da önemli ibadetlerin ve kavramların bazıları, günümüzde bile Türkler tarafından hâlâ Farsça isimleriyle dile getirilmektedir. ***Namaz*** (ar. salâ) , ***Oruç*** (ar. savm), ***Abdest*** (ar. Vuzû'), ***Ayin*** (ar. taks), ***Peygamber*** (ar. Nebi, rasûl), ***Ferіştah*** (Ar. Melek) gibi. Ayrıca, Türklerin kurduğu Nakşbendî tarîkatına ait on bir ilkenin terkiplerinde ve birçok teriminde Farsça kelimeler bulunmaktadır.

Öyle ise sonuçları bize berrak şekilde gözükünceye kadar dönüp Türklerin Müslümanlaşması olayını önce *-dikkatle inceleyen-* bir araştırmacı gözüyle ele almamız gerekiyor. Ta ki *İslâm'a mal edilen çeşitli yabancı inanış ve eğilimlerin günümüze kadar nasıl sürdürüldüğü anlaşılmış olsun.* Unutmamak gerekir ki birçok insan bu *(sapkın)* inanış ve eğilimleri âdeta içercesine sindirmiş, bunlardan ***«tarîkat»*** adı altında birçok mistik topluluk oluşmuş ve bunlar *-nesiller boyu-* inanışlarını savunmaya kendilerini adamışlardır.

---

[6] Yazarın kullandığı ifade şöyledir: ***«Uzun süre yaklaşık olarak bir asır içinde büyük mücadeleler sonucu gerçekleştirilen bu siyasi fetih hareketleri sırasında Aşağı Türkistan'da İslâmiyetin tam manasıyla yayıldığı ve dinî hakimiyetin tamamen yerleşmiş olduğu söylenemez»*** Kaynak: **Prof. Dr. Zekeriya Kitapçı**, Orta Asya'da İslâmiyetin Yayılışı ve Türkler, s. 87. Damla Ofset Matbaacılık ve Tic. A.Ş. Baskı III. Konya-1994

Son zamanlarda birçok Türk aydını, eski kuşaklar arasında İslâm'ın -*başka millet ve topluluklar arasında yayıldığından farklı nitelikte*- yayıldığını yüksek sesle ifade etmeye başladılar. Seleflerinin -*eski inançlarına bağlı kalmak suretiyle*- Arapların ve başka milletlerin kültürel potasında erimekten böylece korunabildiklerini övünerek ifade ettiler. Bu itiraf, -*Türklerin bu dini Araplardan farklı karakterde kavradıklarını, onu mahallî ve millî zevklerine uygun olarak algıladıklarını*- kanıtlamaya dönük bir çabadır. Bu çabanın çeşitli gerekçeleri olabilir. Bu da konunun, tarihçiler ve sosyologlar tarafından henüz keşfedilememiş yanlarının araştırmaya değer olduğunu göstermektedir. Öyle görünüyor ki Türklerin İslâm'ı kabullenmeleri, -*esasen onu iyice anlamış ve sindirmiş olmaktan çok*- duygusal bir yola çıkışın sonucudur. Nitekim kesin ve güçlü dayanaklarını araştırmadan bu dini -*genelde*- tam bir vicdan rahatlığıyla kabul etmiş bulunmaları bunu kanıtlamaktadır. Ayrıca saf ve basit bir düşünce yapısına sahip bulunmaları, Türkçe ile Arapçanın birbirine oldukça aykırı iki dil özelliğine sahip olması, İslâm'ın ilk yıllarda Türkler tarafından kolayca anlaşılmamış olduğunu kanıtlar gibidir.

Evet, bu tespitler gösteriyor ki -*bu dinin yüklü ahkâmını, kulun -Rabbi karşısında* ***«tevkifiye»*** *ilkesine dayalı- duruşunu belirleyen disiplinini kavramaya*- o günkü şartlarda Türk düşüncesi müsait değildi. Lakin onlar İslâm'ı ruhlarının üzerine cennetten esen ancak yolcuyu sadece mola yerinde rahatlatacak bir meltem esintisi gibi hissettiler. Dolayısıyla onu yalnızca bir teselli kaynağı, bir taziye, bir dua, bir yakarış ve ataların ruhlarıyla iletişime girme aracı olarak algıladılar. Nitekim çok geçmeden bu din, onların eski inanışlarıyla harmanlandı. Ondan sonra da Allah'ın razı olmadığı birtakım tarîkatlara, muskacılığa, rûhânî ayinlere, bilmececiliğe, şa'bezeye, Hint mecûsîlerinden miras kalan zikir halkalarına, hurâfeciliğe ve efsaneciliğe dönüştü. Bu gelişmelerin bir sonucu olarak ***Nakşbendî tarîkatı*** peydahlandı ve onlardan bir kesimi İslâm'dan uzaklaştırdı. Bu nedenle -*bilhassa Nakşbendî tarîkatının oluşturduğu engel nedeniyle*- ıslahatçılar ve irşad önderleri, bu akımın iman kurumunda meydana getirdiği deformasyona karşı yetersiz kaldılar. Çünkü ıslah, esasen, bozulmanın temel nedenlerini, yayılma şekillerini ve ona karşı mücadele etme yollarını bilmeye bağlıdır. Islah edici kimse, -*çok yönlü*- bilgi sayesinde ancak bozulmayı *(ahlâk çöküntüsünü)* keşfetmeyi, onu -*büründüğü kisveden*- soymayı ve ortadan kaldırmayı başarabilir. Nitekim davet ve irşad görevini üstlenmiş, ilim erbabının bizzat kendileri, *mensubu oldukları toplumun inanç ve düşüncesinde tarihî süreçler boyu meydana gelmiş* çözülme ve değişimlerin içyüzünü bilmezlerse, *bid'atlara ve batıl inanışlara karşı* ellerinden geldiği kadar savaşsalar bile buna güç yetiremezler.

Evet, Türklerin İslâm'ı hangi şartlarda ve nasıl kabul ettikleri; ilk karşılaşmada bu yeni dinin içyüzünü nasıl idrak ettikleri; daha önce hangi din üzerinde bulundukları; vicdanlarında eski dinlerinden hangi inanışların kalakaldığı ve onlara bağlı azınlıklar arasında bu inanışların ne gibi izler bıraktığı hakkında birçok ilim adamı -*maalesef*- doğru bilgilere henüz sahip bulunmamaktadır.

Bu kavimden büyük çoğunluğun İslâm'a bilinçli olarak girmediği, çok derin düşünemedikleri için ilk başta onu -*tam anlamıyla*- algılayamadıkları, öğretisini aklederek ve üzerinde yoğunlaşarak onu sindiremedikleri hemen hemen kesin kanıtlara dayanmaktadır. Bilakis bir sürpriz olarak İslâm'la yüz yüze geldiler. Bu da büyük bir kitle olarak İslâm'la ilk kez karşılaşan Türklerin, -*o dönemin koşullarında*- muhtemelen liderlerini örnek aldıklarını göstermektedir. Çünkü Türkler, -*öncüleri hak ya da batıl üzerinde olsunlar*- liderlerine sıkı sıkıya bağlılıkla tanınırlar. Bu hasletleri, günümüze kadar da değişmiş değildir.

Türklerden büyük bir kitle *(Karahanlılar döneminde)* İslâm'ı kendi rızalarıyla kabul etti. Bu olay, Türkistan'ın fethinden yaklaşık 200 yıl sonraya rastlamaktadır. Karahanlı Devleti'nin hükümdarı **Satuk Buğra Han** (H.344/M955) İslâm'ı kabul edip **Abdülkerim** adını alınca ona bağlı olan toplumun *muhtemelen tamamı* dalgalar halinde İslâm'a girdi.

Birçok insan grubunun, İslâm'ı *(sırf mabed dini olarak)* kabul ettiği, tarihî gerçeklerdendir. Türkler de büyük ihtimalle İslâm'ı böyle benimsediler. Bununla berâber denebilir ki *-bilindiği kadar-* herhangi bir millet, *(Türkler gibi)* çoğunlukla ve birlikte İslâm'ı kabul etmiş değildir. İslâm'ı evvel emirde kabul etme faziletini ve bu büyük şerefi Türklerden başka hiçbir millet kazanamamıştır.

Ancak öyle görünüyor ki İslâm, çok geçmeden onların iç dünyalarında bir heyecan fırtınası koparttı. Bu etkiyle, hayatlarının tüm alanlarında cereyan eden bir hareketlilikle birlikte sürüklenerek hızlı bir şekilde değişim dönemeçlerine girdiler. Olabilir ki tehlikenin pek farkına varamadan bu hareketliliğin etkisiyle İslâm'ın dosdoğru hattından zaman içinde sapmaya başladılar. Çünkü henüz yolun başında bulunuyorlardı ve bu yeni dine de *-adetleri olduğu üzere ancak basit farklarla-* eski dinlerine baktıkları gibi bakıyorlardı. Sonra İslâm'ın hidâyet alanına doğru meydana gelen bu gür akışları ve ileri doğru atılışları *(küçük bir azınlık hariç)* onlara, ilk karşılaşmada bu hanif dinin gerçek karakteri üzerinde yoğunlaşma fırsatını vermedi. Yine öyle görünüyor ki aralarında bilgisizliğin çok yaygın olduğu bir dönemde İslâm'ı yüzeysel bir bakışla kabul etmişlerdir. Bu da onların geçmişte bağlı bulundukları inançlara, şirkin geriye kalmış tortularına, putperestliğin kalıntılarına ve vaktiyle küfür üzerinde bulunan atalarının ananelerine yapışmalarına yol açmıştır. İleride örnekleriyle açıklanacağı üzere, bunun derin izlerine günümüzde de yaygın şekilde rastlanmaktadır

İlk kez yüzleştikleri bu dine karşı tutumlarında Türkleri, *-İslâm'ın davet mesajlarına muhatap olan-* Kureyş müşrikleriyle karşılaştırdığımız zaman, aralarında çok büyük bir farklar görürüz. Gerçekte Türkler, *-tarih sicilinde hiçbir üne sahip bulunmayan davetçilerden aldıkları ilk mesajın ardından-* İslâm'a doğru sel gibi akmaya başlamışlardır. Tarihî kaynaklara baktığımızda Türklerin tam aksine Araplar, ilk başta İslâm'ın karşısına azılı düşmanlar olarak dikilmişlerdir. Siyer tarihi Kureyş'in Rasulullah (s)'a ve ashabına reva gördüğü zulüm ve işkencelerle doludur. Onlara türlü acılar tattırdılar. Ne var ki sonunda Allah'a boyun eğdiler, ahkâmını uyguladılar, onu hayatları için bir din ve düzen olarak kabul ettiler. Aynı zamanda *(özellikle ilk kırk yıl)* bu dinin yolunda öyle büyük kahramanlık ve fedakârlık örnekleri verdiler ki başka bir millette bu örneklere rastlanmamıştır.

Onun için Araplar, İslâm gerçeğini iliklerine kadar sindirdiler. Nitekim *–bugünkü liderlerinin, kâfir milletlerden örnek aldığı sapkın yönetim biçimleri ve fasit rejimlerle sergiledikleri dalâlete rağmen-* İslâm'a ilişkin yorumları günümüze kadar *(genelde)* değişmemiştir.

Türklere gelince onlar, öyle görünüyor ki işgal dehşetinin ardından yaşanan değişim telaşının gürültülü ortamında, İslâm'ın haykırdığı ***Tevhîd hakikatinin*** farkına *-önceleri-* varamadılar. Bilakis *-temizlik, namaz ve cemaat gibi özel bazı emirleri bakımından-* beğenilerini kazanan ve savaşçı karakterlerine uygun gözüken İslâm'ı öbür dinlerden herhangi biri gibi sandılar. Nitekim Türkler, dünya insanları arasında temizliğe en çok önem veren ve sosyal düzen bakımından da onlara en üstün olan millettir. Ancak İslâm'ın inanç sisteminden ve vicdanî yapısından çok, onun disiplininden ve *-toplum düzenini sağlayan-* yasalarından etkilendiler. Bu nedenle İslâm'a girerken ilk adımda **Tevhîd** konularıyla ilgilenmediler. Sadece onun yasalaştırdığı Cuma namazı ve cemaat gibi ibadetler, temizlik, lidere kesin itaat, âdâb-ı muaşeret ve *-sosyal hayatı düzenleyen-* insanlar arası ilişki kuralları üzerinde yoğunlaştılar.

Böylece anlamış oluyoruz ki İslâm'ı kabul eden ilk Türkler *-bu dinin özü ve iki cihanda kurtuluşun anahtarı olan-* Allah Teâlâ'yı gerçek anlamda birlemeyi muhtemelen dikkatten uzak tuttular, dinin dıştan görünen ve karakterlerine uyan yönlerine daha çok önem verdiler, dolayısıyla İslâm'ın bu dış görüntüsü ile eski inançları arasında kendilerince bir bağ buldular. Çünkü onlar İslâm'dan önce ölülerinin ve özellikle din adamlarının Allah'tan öte yarar ve zarar verdiklerine, **tanrısal-otoriter** ruhlar nezdinde şefaat ettiklerine ve kâinat üzerinde Allah adına tasarrufta bulunduklarına

inanıyorlardı. Aynı zamanda **Buda dini** ve **Şamanlık** usullerine göre düşünceye dalıyor ve Allah'ın hikmetinde tefekkür ediyorlardı.

Bu inançlarla yola çıkarak çok geçmeden birbirinden farklı anlayışlarla çeşitli sûfî tarîkatlar kurdular, bu tarîkatlara özgü kurallar koydular; virdler ve zikirler belirlediler. İslâm'dan aldıkları ***«kelime-i tevhîd»***, ***«lafza-i celâl»***, ***«tahmîd»***, ***«tesbîh»*** ve ***«tekbîr»*** gibi kutsal terimleri alıp **Şamanlık**, **Budizm**, **Zerdüşizm**, **Mazdehizm** ve **Maniheizm** gibi eski dinlerine ait inanç ve ibadetlerle sentezlediler. Daha sonra «***Hûş derdem***, ***Nazar ber kadem***, ***Sefer der vatan***…vs.» gibi putperestlik döneminden miras aldıkları çökeltilerle birlikte bunları harmanladılar. Pek tuhaf ve sıra dışı yorumlarıyla besledikten sonra onları birbirine kattılar ve belli bir tertip üzere düzenlediler. Orta Asya'daki İslâm medreselerinin etkisiyle bu mistik gruplar arasında okuma yazma geleneği başlayınca öğretilerini yazıya döktüler. Bu da tarikatların yayılmasını ve halk arasında önemsenmesini sağladı. Özellikle Hâcegân grubu, 1300'lerden sonra -*«**Râbıta**» «**Hatm-i Hâcegân**»*[7] *ve «**Sülûk**» gibi*- tarîkatın ruhbaniyet kurallarını dualar, ayinler ve türlü ibadetler biçiminde uygulamaya koydular. Bu çabaların en önemli sonucu olarak **Nakşbendî tarîkatı** doğmuş oldu.

Bu tarîkatın ortaya çıkışının ikinci sebebi, içinde gelişip oluştuğu bölgede ve o dönemde egemen olan tarihsel, sosyal ve kültürel birikimdir.

Kuşku yok ki olaylar geçmişten günümüze kadar birbirini üretmiş, bundan sonra da üretecek ve geleceğe doğru zincirleme olarak devam edecektir. Dolayısıyla mâzîde olup biten hadiselerin, sonraki olaylar üzerine yansıyan izleri ve sonuçları bulunacaktır. Ya da -*başka bir söylemle*- her olayın bir kökü ve bir nedeni -*veya aslına dönen birtakım nedenleri*- olmalıdır. Hayatın düzeni budur.

Öyle ise **Nakşbendî tarîkatı**, mademki önemli hadiselerden biridir ve yedi yüz yıldan bu yana akılları ve vicdanları meşgul etmektedir, şu halde onu ele almamız ve günümüzü geçmişe bağlayan halkalar boyunca onu türediği güne götürmemiz gerekir. Aynı zamanda, Türklerin İslâm'a girmesinden önce ve sonrasında yaşadıkları bölgenin şartlarını da araştırmamız lâzımdır.

Türklerin eski ataları olan Hunların[8] yaşadığı bölge, doğuda Hindistan sınırlarından başlar ve Seyhun ile Ceyhun Nehirleri arasında Aral Gölü kıyılarına kadar devam eden, hatta tüm Türkistan bölgesini kapsayan coğrafyadır. Bu çok geniş bölgede birçok tarihî kent yer almaktadır: ***Buhara***, ***Andican***, ***Semerkant***, ***Taşkent***, ***Fergana***, ***Merv***, ***Tirmiz***, ***Cürcan***, ***Farâb***, ***İspicab***, ***Hive***, ***Hocend***, ***Hokand***, ***Kaşgar***, ***Balasagun***, ***Uşrusana*** ve ***Sicistan*** gibi… Bu bölge, aynı zamanda Türk yurdu olarak da bilinir.

Bölgenin tarihine gelince, Hz. İsa Aleyhisselâm'ın doğumuna kadarki zaman içinde, buralarda olup bitenlere ilişkin pek bir şey bilinmemektedir. Çünkü Türklerin İslâm'dan önce yaşadıkları dönemlere ait ilmî, kültürel ve uygarlık hareketleri adına *(bazı silik izlerden başka)* ayrıntılı bilgilere rastlanamamaktadır. Bu da onların yazılı kültürden çok sözlü kültüre önem vermiş olmalarındandır. Bu gerçeği kendileri de bizzat kabul etmektedirler. Bu nedenle araştırmacıların eline geçen kaynaklar, -*Türklerin yaşadıkları eski dönemler hakkında*- kendilerine yardımcı olmak konusunda

---

[7] ***«Hâcegân»*** kelimesi Farsçadır, ***«hocalar»*** demektir. Bu sözcük *(benzeri birçok yabancı sözcük gibi)* Türkçe'de çarpıtılmıştı, telâffuz şekli kusurludur. Farsça'daki fonetiği ***«khuvâcegân»***dır. İran'da Arap alfabesi kullanıldığı için, bu kelime Arap harfleriyle خَوَاجَگَان şeklinde yazılır.

[8] Arap Tarihlerinde Hunlar «Haytala هيطلة» diye geçer.

pek de cimridirler. **Ahmed bin Yahya bin Cabir bin Davud el-Belâzurî**[9], **Ebû Cafer Muhammed bin Cerîr et-Taberî**[10], **İbnu'l-Esîr İzzüddîn Ebû'l-Hasan bin Ebi'l-Kerem eş-Şeybânî**[11], **Ebû'l-Fidâ İsmail bin Omar el-Kuraşî** (İbn Ksîr)[12] gibi Müslim Arap tarihçiler kadar, başka bir milletten kimse Türklerin tarihiyle fazla ilgilenmemiştir. Ancak Rus bilgin **Friedrich Wilhelm Radloff** (1837-1918)[13], Türklerin cahiliye dönemine ilişkin dini hayattan -*diğer tüm araştırmacılara göre*- çok daha uzun bir anlatımla söz etmiştir.

Araştırmacıların rastladığı bilgilere ve tarih âlimlerinin yazdığı eserlere bakılacak olursa, Türklerin, -*tarihleri boyunca*- çeşitli dinlere bağlandıkları tespit edilmiştir. Dinlerinden birini değiştirmek için bir gerekçe buldukça o dinin alanından ayrılırken birçok izini birlikte taşımış, başka bir dine girince de ikisini birlikte harmanlamışlardır. Böylece aralarındaki çelişkilere ve aykırılıklara aldırış etmeden çeşitli din ve inanışların dalgaları arasında gidip gelmişlerdir. Ta ki Nebevî hicretin birinci yüzyılının ikinci yarısı başında kendilerini İslâm'ın sahasında buluncaya kadar. Şu var ki İslâm ile olan ilişkileri, onların önceki dinleriyle olan ilişkilerinden pek farklı olmamıştır. Nitekim -*bir sonraki fasılda izah edeceğimiz üzere*- putperest dönemden ve cahiliye çağından miras aldıkları birçok inanışlarını taşıyarak onları korumuşlardır.

Türkler, İslâm öncesinin eski asırlarında ölmüşlerini kutsal sayıyor, onlara tapıyorlardı. Günümüzde, Salâtîn camilerinin önündeki mezarlıklar bu konuda bir işaret sayılabilir. Adı şamanlık olan bir din üzere oldukları zamanlarda bu inanca sahip idiler. Özellikle onlar şamanları kutsal sayıyorlardı. Onlarda **«şaman»**, Hıristiyanlardaki **«aziz»** ya da **«rahip»** gibiydi. Şamanın gaybı bildiğine, hava durumu üzerinde tasarrufta bulunduğuna inanıyorlardı, ***«yağmur yağdırıyor, istediği zaman rüzgâr estiriyor, afetleri önlüyor, istediği kimsenin üzerine belâlar yağdırıyordu.»***

Şamanlarının, «***Göktanrı*** *ile iletişime geçtiklerine, ondan mesaj aldıklarına*» inanırlardı. Aralarında *bu mevkiden payı olsun isteyenlerden biri* tenha bir yere çekilir, sûfîlerinkine benzer bir yöntemle inzivâya girerdi, bir süre sonra da şaman olurdu. Halk onun lânetine uğramaktan çekinir, onu gözünde büyütür ve kendisine saygıyla bakardı. Bunlar, şamanlığı bırakıp Buda dinine girince bu kez yeni dinlerindeki din adamlarına yapışmaya ve onları kutsal saymaya başladılar. Tercüme aracılığıyla Budist rahiplerin menkıbelerine[14] ve onlar hakkında anlatılan *«kerametlere, mucizelere ve eserlere»* vakıf olunca zihinlerine -*dinlerinin eksenini oluşturan*- yığınlarca efsane doluştu, vicdanları da bunlarla ikna oldu. İslâm'a girince onlardan -*sınırlı da olsa*- bir kitle, *eski dinden kalma*

---

[9] Biyografisi için bkz. معجم المؤلفين، عمر رضاء كحالة، مؤسسة الرسالة الطبعة الأولى: **322/1** . بيروت/**1993**.

[10] Age. 3/190

[11] Age. 2/523

[12] Age. 1/373

[13] **Friedrich Wilhelm Radloff**: Türkoloji'nin duayeni. 81 yıllık ömrünün büyük bir kısmını Türk Dünyasını araştırmaya adayan Alman asıllı Rus Türkolog ve oryantalist. 05 Ocak 1837'de Berlin'de doğdu. Berlin Üniversitesi'nden mezun oldu. 20 Mayıs 1858'de Jena Üniversitesi'nde ***«Ubar Den Einfluss der Religion auf die Worker Aslens»*** adı altındaki doktora tezini verdi. 12 Mayıs 1918'de St. Petersburg'da öldü. Radloff'un birçok eseri bulunmaktadır.

[14] ***«Menkıbe»*** kelimesi: Türkçede bir galat-ı meşhurdur. Yani bu şekildeki telâffuzu yaygınlaşmış bir yanlıştır. Çünkü «***menkıbe*** منقِبة»nin Arapça bir sözcük olarak ***«mef'ile»*** değil ***«mef'ale»*** vezninde, yani «***menkabe*** مَنْقَبَة» şeklinde okunması gerekir. Nitekim *(bir otorite olan)* **Prof. Dr. Ahmet Yaşar Ocak**, kitaplarında kelimeyi bu şekilde kullanmıştır. Ancak -*izah edildiği üzere*- günümüzdeki telâffuz, galat-ı meşhur olduğu için -*yukarıdaki metinde*- ***"menkıbe"*** kelimesinin *(yerleşik yaygın yanlış olarak)* aynen kullanılmasını uygun bulduk.

özlemlerini bu kez Hz. Rasul (s)'ün mucizelerinde arayarak buldular. Kalplerindeki şirk çökeltilerini İslâm'ın boyasıyla boyayabilmek için buradan bir çıkış yolu edindiler. Çok geçmeden bunlar, eski şamanları ve rahipleri hakkında inandıkları bereket, keramet ve olağanüstülükleri bu kez sâlih kimselere mal ederek inanmaya başladılar. Aynı zamanda, yeni dine girmeden önceki anlayışla -*İslâm toplumunun alışık olmadığı bir gelenek olarak*- bu sâlih kişilerin mezarları üzerine türbeler inşa eder oldular. İşte ilk sûfi kuşak bunlardır.

Sonra bunlar, Kur'ân-ı Kerîm'deki ***«velî»*** kelimesinin anlamını, -*selef-i salihîn tarafından vârid olmamış bir şekilde*- çarpıttılar. Zira **velî**, -*Allah katında ne kadar makbul olursa olsun*- tasavvufçuların ileri sürdüğü gibi Allah'ın kaderi ve iradesi üzerinde tasarrufta bulunabilecek, kâinatın idaresinde ona vekâlet edecek, gaybı bilecek, yağmur yağdıracak, afetleri önleyecek ya da istediğinin üzerine azap musallat edecek yetkiye ve kudrete sahip bir kimse değildir. Bilakis Allah dostları, Allah Teâlâ'nın haklarında ***«Kesinlikle bilin! Allah dosları üzerinde korku yoktur ve onlar üzülmezler de… Onlar imân etmiş, emir ve yasaklarına uymada titizlik göstermişlerdir.»***[15] dediği kimselerdir. Fakat tarîkatçılar şirk döneminden miras aldıkları inançları üzerine bina ettikleri tefsir ve tevilleriyle âyetin mânâsını çarpıtmışlardır. İşte sûfî tarîkatların çoğu bu şekilde peydahlanmıştır.

Bu Tarîkatın Ortaya Çıkışının Üçüncü Sebebi: Yönetim ve ilim merkezleriyle bu tarîkatın peydahlandığı bölge arasında bulunan mesafenin uzaklığıdır.

Unutulmamalıdır ki gerek Nakşbendî Tarîkatı'nın gerekse birçok sapkın akımın ortaya çıktığı çağda İslâm dünyasının yönetim merkezi, Abbasî İmparatorluğu (750-1258)'nun başkenti olan Bağdat idi. Bu büyük devletin tarih sahnesinde bulunduğu günlerde, çeşitli İslâmî topluluklara ait sultanlıklar ve devletçikler de aynı zamanda mevcut bulunuyordu. Selçuklu Devleti gibi büyük bir sultanlık da dâhil, bunların tümü imparatorluğa bağlı idiler. Nitekim bütün bu sultanlık ve prensliklerin camilerinde hutbe yalnızca Abbasi halîfesi adına okunurdu. Ancak bu devasa büyüklükteki coğrafyanın, Abbasi yönetim merkezi tarafından denetlendiğini ileri sürmek gerçeği yansıtmaz. Bu yönetim boşluğu dolayısıyladır ki -*devlet merkezinden uzak, çeşitli kültürlere ve geleneklere sahip*- **Türkler**, **Soğdlar**, **Deylemliler**, **Farslar**, **Koptlar**, **Berberiler** ve çeşitli Afrikalı topluluklar, İslâm'ı kendi yerli anlayışlarına göre yorumluyor ve tabiatıyla çarpıtıyorlardı. Bu şahsî ve yöresel tasarruflar, yalanlanamaz tarihî bir gerçektir.

Bilindiği üzere İslâm, şirkin köklerini vahiy ve ilhamın indiği topraklardan söküp attıktan sonra, tevhidin nurları Haremeyn'den Arap yarımadasının her tarafına yayılınca hikmet pınarları selef âlimlerinin göğüslerinden kaynayıp fışkırarak tâbiîn kuşağından âlimlerin mürekkepleriyle kitap sayfaları üzerine döküldü. Hicretten sonra çok geçmeden, elli yıl gibi kısa bir süre içinde **Yemen**, **Irak**, **Şam** ve **Mısır**'da ilmin devleti egemen oldu. Bu gelişmenin bir sonucu olarak, sözü edilen eyaletlerin her yöresi birer İslâmî ilim ve sanat merkezi haline geldi.

Kesinlikle bilinmektedir ki kâfirlere, müşriklere ve onların yolunu izleyerek -*hileli yorumlarıyla*- dinin niteliğini -*bid'at çıkararak*- bozmaya çalışanlara, dinin naslarıyla oynayanlara karşı ilk Müslimler çok şedid idiler. Ehl-i Hallü akdin *(İslâm devletini ilk yönetenlerin)* dönemlerinde ortaya çıkan herhangi bir bid'ati -*sür'atle ve şiddetle*- etkisiz hale getirdikleri ihtimalden uzak değildir. Emevîler zamanında ve Abbasîlerin ilk döneminde bile yönetimin tutumu böyle idi. Nitekim Halîfe **el-Muktedir Billâh**[16], **Hallâc-ı Mansur**[17]'un, İslâm'ı dejenere etmek üzere komplo kurmaya çalıştığını anlayınca idamını emretti. Bunun üzerine Hallâc-ı Mansur katledildi.[18]

---

[15] Yunus âyet/62, 63.

[16] **el-Muktedir Billâh** (895-932): 18. Abbasî Halîfesidir.

Özellikle ***Horasan*** ve ***Mâverâünnehr*** ülkeleri fethedilip İslâm toprakları birden genişleyince ve bu yüce dinin medeniyet, ilim ve yönetim merkezlerinden uzak bölgelerdeki *-özellikle konar göçer-* topluluklar onu *(tam anlamadan)* kabullenince, İslâm'ın dosdoğru istikametinden *-hızla-* sapma başladı ve bu sapma halk arasında yayıldı. ***Buhara*** ve ***Semerkant*** gibi büyük kentlerde ilim merkezleri kuruldu ise de eski inanışların İslâmî değerlerle harmanlanması önlenemedi. Olabilir ki o günlerde *-merkez ile uzak bölgeler arasındaki çok uzun mesafe nedeniyle-* bid'atçilerin ve dini *-hurâfelerle-* bozmaya çalışanların gemi azıya almalarına engel olunamadı. Bu sapmaların, burada özetlenemeyecek kadar birçok nedeni daha vardır. Bunlar, sonraları *-dünyadan el etek çekme görüntüsü altında* – İslâm'a yabancı olan rûhâni yaşam tarzının yaygınlaşmasını sonuçlandırdı.

Sonraki yüzyıllarda büyük sayıda tarîkatlar peydahlandı. Bunların bazıları geniş alanlara yayıldı ve onlara büyük kalabalıklar bağlandı. İlim adamlarının, çeşitli çekinceler nedeniyle *-bu gelişmeler karşısında gerektiği kadar-* aktif rol oynayamadıkları anlaşılmaktadır. Böylece bu sûfi örgütlerin *-zaman içinde-* baskıları arttı, öyle ki bu bölgelerde *(İmam-ı Herevî olarak tanınmış)* **İsmail bin İbrahim bin Muhammed bin Abdirrahman el-Karrâb**[19], **Ali bin Muhammed bin el-Huseyn el-Pezdevî**[20], **Şemsu'l-Eimme Muhammed bin Ahmed bin Ebi Bekr es-Serahsî**[21], **Ebû Hafs Omar bin Muhammed en-Nesefî**[22], *(İmam-ı Râzî olarak tanınmış)* **Fahruddîn Muhammed bir Omar bin el-Huseyn et-Teyyimî el-Bekrî**[23] ve Allâme **Mes'ûd bin Omar bin Abdillah et-Teftâzânî**[24] ve

---

[17] **Hallâc-ı Mansur** (858-952): Asıl adı: أبو المغيث حسين بن منصور بن محمد بن محما **Ebû'l-Muğis Huseyn bin el-Mansur bin Muhammed bin Mahamma el-Beyzâvî**'dir. Dedesi **Mahamma** Zerdüştî idi. İranlı bir ailenin çocuğu olarak Güney Horasan Eyaletine bağlı Nehbendân kentine yakın Tûr köyünde dünyaya gelen Huseyn, küçük yaştayken ailesi Irak'ın *-yerleşikleri Arap olan-* Vasıt kentine taşındı. Hallâc burada Arapça öğrendi ve köklü bir eğitim gördü. Eserlerinden onun Arapçayı çok başarılı bir şekilde kullandığı anlaşılmaktadır. Ancak öyle görünüyor ki *(oldukça duygusal bir iç dünyaya sahip bulunan)* bu şahıs, Arapça ile Farsça arasında olduğu kadar İran kültürü ile Arap kültürü arasında, *-aynı zamanda-* Zerdüşizm ile İslâm arasında ciddi bir bocalama yaşadı. Kişiliği, birçok araştırmacı tarafından çok farklı niteliklerde anlatılmaktadır. Bu da onun aslında marazî bir ruhsal yapıya sahip olduğunu göstermektedir. Nitekim hiçbir zorlayıcı neden yokken onu dramatik bir sona doğru götüren macerası da bu gerçeği kanıtlamaktadır. Onun bu macerasını ve işlediği yüz kızartıcı suçları ciddi kanıtlarla belgeleyen tespitler vardır. Ancak bunların tamamı, nedense Türkiye'de inkâr edilmektedir.

Konunun en ilginç yanı ise; **Huseyn bin Mansur** hakkında az veya çok bir şeyler yazmaya çabalayan, ancak adını bile doğru telaffuz etmekten aciz olan *(Çünkü adı **Hallâc-ı Mansur** değil, **Mansur el-Hallâc**'dır.)* Türk yazarların hemen tamamı *-çok büyük ihtimalle ağır psikolojik bunalımlar içinde kıvranan ve bu yüzden başına türlü belalar açan-* bu hasta kişiyi ***«büyük evliya»***, ***«aşk şehidi»*** ve ***«tasavvuf şehidi»*** gibi adlar altında yücelterek göklere çıkarmaya çalışmışlardır! Bu da tarîkatçılığın Türkiye'de *(sözde)* eğitim görmüş insanları ve onların peşinden sürüklenen kitleleri ne kadar acıklı hale düşürdüğünü göstermektedir. Bu tutum aslında Türkistan'ın Araplar tarafından işgaline karşı bir intikam sembolü olarak vaktiyle üretilmiştir.

[18] Bu konuda fazla bilgi için bkz.

* أنور الجندي، المؤامرة على الإسلام ص/ **57**، **174**. دار الاعتصام، الطبعة الثانية. القاهر– **1978**م.

* عبد القادر حبيب الله السندي، التصوُّف ص/**636**، **716**. مكتبة ابن القيم الطبعة الأولى. المدينة المنوّرة – **1990**م.

* سميح عاطف الزين، الصوفيّة في نظر الإسلام ص/ **307**. دار الكتب اللبنانية، الطبعة الثانية. بيروت – **1985**م.

[19] Biyografisi hakkında fazla bilgi için bkz. معجم المؤلفين، عمر رضاء كحالة، مؤسسة الرسالة الطبعة الأولى: **356/1** ترجمته.

[20] Bkz. Age. 2/501

[21] Bkz. Age. 3/52

[22] Bkz. Age. 2/571

[23] Bkz. Age. 3/558

daha başka ilim adamları yetişmiş olmasına rağmen bu mistik örgütlerin *-gün geçtikçe-* güçleri katlanarak arttı. Sevgileri akıl sahibinin de gafilin de vicdanına galebe çaldı.

Nakşbendî Tarîkatı'nın ***Mâverâünnehr*** ülkelerinde yayılmasının üçüncü nedeni böylece açık şekilde ortaya çıkmış bulunuyor. Fakat bu yayılma, *-asırlar boyu-* sadece o bölgelerle sınırlı kaldı, ta ki Osmanlı Türkleri ve onların egemenliği altında bulunan Kürtler ve *-Kürt bölgesindeki yerleşik-* Arap döküntüleri çok sonraları bu tarîkata bağlanıncaya kadar. Bu da *(dördüncü fasılda izah edeceğimiz üzere)*, **Hâlid-i Bağdâdî**'nin Hint dinlerinden aldığı ilhamla ve Osmanlı üst yönetiminden aldığı destek sayesinde bu tarîkatı yeni bir kisve içinde yaymak amacıyla giriştiği hamleden sonra gerçekleşti.

Genelde mistik eğilimlerin, özelde ise Nakşbendî tarîkatının, bilhassa Türk yurtlarında yayılmasının dördüncü sebebine gelince bu, *-onların-* daha çok Kur'ân'ın diline yabancı olmalarındandır. Bu durum, aynı zamanda Kürtler ve diğer başka Arap olmayan topluluklar için de aynen söz konusudur. Tabiatıyla bu gayet doğaldır. Çünkü bu toplulukların her birinin yerel ve temel bir dili vardır. Bunlar elbette Arapça öğrenmek zorunda değillerdir. Şu var ki onların Kur'ân öğreten hocaları da Arapça bilmemektedirler. Aynı zamanda bu toplulukların *"âlimleri"* hayatlarının uzun yıllarını *-Arap dilinin gramer kurallarını-* ezberlemeye adarlar. Özellikle medreseliler, yazmaya ve konuşmaya da önem vermezler. Dolayısıyla bunlar da Arapça konuşmaktan ve basit bir metin yazmaktan bile acizdirler. Bu ise Aziz Kitab'ı, istenen şekilde anlamaktan onları alıkoymaktadır. Nitekim karşılıklı konuşmanın kültürel bir değeri vardır. Çünkü konuşan ve yazan kişi, başkalarıyla kurduğu diyalog sırasında öğrendiklerini, sırf gramer kurallarını ezberlemekle öğrenemez.

Türkler İslâm'ı kabul ettiklerinde *-dil farkından dolayı-* Kur'ân-ı Kerîm'den hiçbir şey anlamıyorlardı. Günümüzde de ***«Ucme»*** sorunu, Kur'ân-ı Kerîm-i doğrudan anlamada onlar için büyük bir engel teşkil etmektedir. Öyle görünüyor ki İslâm'a attıkları ilk adımda, din konusunda zorunlu olan bilgileri hep tercüme aracılığıyla öğrendiler. Mesajların iletilmesinde tercümenin her ne kadar etkisi ve rolü büyük ise de bazen ihtiyacı karşılayamayabilir, özellikle de dakik mevzularda… Zira bu gibi durumlarda amaçlanan anlamın önemi çok daha artar. Bu da mütercimin yetkinliğine ve tercümenin sağlıklı olmasına bağlıdır. Şâyet mütercim yeteneksiz ise ya da mesleğinde mahir ve deneyimli değilse yaptığı çeviri, hatalarla karışık ve *-kapalılığından dolayı-* kusurlu olur. Konuyu muhatap tarafından anlaşılmaz hale getirebilir. Hal böyle olunca tercüme aracının, o gün için tebliğ mesajını iletebildiğini ve eğitim için yeterli olup olmadığını bilmiyoruz. Özellikle, hayatı boyunca şirk karanlığında yaşamış üstelik Rasul (s)'ün dilini bilmeyen insana tevhîd meselelerini öğretmek en zor ve en girift işlerdendir.

Bunun yanı sıra, Türkler yabancı dillere karşı isteksizdirler. Bu tutumları, bizzat kendi dillerini umursamazlığa kadar onları sürüklemiştir. Öyle ki tarih boyunca ihmal ettikleri için Türkçe, ancak Türkiye'de Cumhuriyet döneminde ciddi tedbirlerle koruma altına alınmıştır. Kuşkusuz bu, büyük bir gecikmedir. Nitekim bunun sonucu olarak *-Türk âleminde-* halâ büyük dil sorunları yaşanmaktadır. Günümüzde bile bütün Türklerin anlaşabileceği ortak bir Türkçe yoktur. Türklerin bu tutumu, *-eskiden beri karakterlerine işlemiş-* askerî bir ruha sahip bulunmalarından kaynaklanıyor olabilir. Şu bir gerçektir ki Türkler, savaşçı bir millet olduklarından ve tarihleri boyunca yabancı bir kavmin efendiliğine boyun eğmediklerinden ötürü övünürler. Bu karakter, yüzyıllar önce Türkistan'ın Emevî orduları tarafından işgal edilmesi olayını asla unutmadıklarını akla getirmektedir. Bu saikle, *"işgalci Arapların"* önem verdiği okuma yazmaya karşı vaktiyle duygusalca içsel bir tepki göstermiş olmaları da muhtemeldir. Bu ise onların bilgi kavramına bakışları üzerinde olumsuz

---

[24] Bkz. Age. 3/849

etki bırakmış olabilir. Dolayısıyladır ki çok eskiden beri Arapça'ya önem vermemişlerdir; veya -*daha doğrusu*- onu, bilimsel yöntemlerle öğrenmeğe yönelmemişlerdir. Ancak «***sarf* صرف**» ve «***Nahu* نحو**»[25] kurallarını ezberlemekle yetinmişlerdir. Arapçayı, -*yazıda ve diyalogda kullanmak için değil*- sırf dinî metinleri okuyabilmek için araç edinmişlerdir. Özellikle dindarlar Arapçaya **«*Kur'ân'ın dili*»** adını vermeyi bir alışkanlık haline getirmişlerdir. Bunu, Arapça'nın Araplarla ilişkisini görmezlikten gelmek için, ya da onları küçümsemek için yapıyor olabilirler. Bu duygudan, tuhaf bir sonuç doğmuştur, o da şudur: Onlardan, İslâm'a mensubiyetini gururla dile getirenler Arapça'ya saygı duyarlar fakat bu dilin kolayca öğrenilemeyeceği ve din adamları dışındakiler tarafından kullanılmasının normal olmadığı kanaatinde olabilirler.

İşte bütün bu nedenler, ilim sıfatına bürünmüş *(şeyh, sûfî, meczup, derviş ve medyum gibi)* bilgisiz birçok istismarcının cesaretlenmesine vaktiyle ortam hazırladı. Bunlar, toplumda yaygın olan yanlış kanaatlerden yararlanarak dinî değerleri sömürür oldular ve çeşitli bid'atler uydurdular. Halkın büyük kısmı Kur'ân-ı Kerîm'i yalnızca cami ve mezarlıkla ilişkilendirdiği için, iman kurumunu tahrip eden sapkınlıklar sür'atle yayıldı. Bid'at ve hurâfelerin, İslâm'la hiçbir ilişkisinin bulunmadığı, bunların İslâm öncesi dinlerden miras kaldığı hususundan toplumun büyük bir kesimi habersiz idi. Bu nedenle sapkın inanışlar daha çok yayıldı. Misyoner dervişlerin çabalarıyla halk, *anlatılan efsanelere* fazlasıyla rağbet gösterdi. Nihayet tarihin akışı içinde ***Kalenderiyye***, ***Bektaşîyye***, ***Melâmetîyye***, ***Bayramiyye***, ***Hurûfiyye***, ***Hafifîyye***, ***Halvetiyye***, ***Cerrahiyye***, ***Gülşeniyye*** ve ***Rûşeniyye*** gibi birtakım tarîkatlar ortaya çıktı. Türkçe isimlerinden de anlaşıldığı üzere bunların tümü Türkler tarafından kurulmuştur. ***Nakşbendî tarîkatı*** da bu cümleden ortaya çıkmıştır.

Sûfî tarîkatların ve -*onlardan*- Nakşbendî tarîkatının ortaya çıkışının beşinci sebebi şudur:

Ashâbın yaşadığı günlerde patlak veren *ve duygular üzerinde derin etkiler bırakan fitnelerin sonucu olarak yüzyıllar sonra* birçok fanatik batınî fırkalar ve mezhepler ortaya çıktı ki bunların her bir grubu kendi dinî anlayış ve yorumlarını yaymaya çalışıyorlardı.

İslâm tarihinde kopmuş fitnelerin birincisi ve en büyüğü hiç kuşkusuz Raşidî Halîfe **Hz. Osman** (r)'ın şehîd edilmesi olayıdır. Bunu, **Hz. Ali** (r) ile **Muaviye** arasında cereyan eden savaşlar ve daha sonra da Raşidî Halîfelerin dördüncüsü olan **Ebû Taliboğlu Hz. Ali** (r)'nin suikasta uğraması izler.

İslâm ümmetinin ilk kuşağından müslimler arasına bu fitneler nedeniyle ayrılık girdi. Fakat onlar, Kitap ve Sünnete dayandıkları için o günlerde sadece siyasî ve içtihâdî meselelerde ihtilâfa düşmüşlerdi. Siyasî görüşleri her ne kadar birbirinden farklı idiyse de o gün için ***hanif akide*** onları bir araya toplayabiliyordu. Siyasetteki farklı görüşlerinden dolayı üç gruba ayrıldılar. Bunlar:

1) **Şiiler** *(Hz. Ali yandaşları)*[26],

---

[25] «***Nahu* نحو**» kelimesi; -*Arap dil kurallarından*- cümlenin yapısını konu alan bilim dalının adıdır. Batı dillerinde Morfoloji *(morphology)* teriminin karşılığıdır. Türkçede bu kelime maalesef «***Nahiv* ناهف**» olarak çok fahiş şekilde çarpıtılmıştır. Üstelik Arapça öğrenenler bile kelimeyi bu şekilde telâffuz etmektedirler! Türkiye'de Arapça öğrenmenin ne kadar zor olduğunun, aynı zamanda bir kanıtıdır bu.

[26] ***Şiilik* الشيعة**; **Hz. Ali** döneminde sırf -*siyasi anlamda*- *(Hz. Ali yandaşlığı)* olarak ortaya çıkmıştır. Bu dönemdeki Şiilik ile yüzyıllar sonra İran'da şekillenen Şiilik arasından hiçbir alaka yoktur. Nitekim ilk Şiilerin tamamı Arap idiler.

İran halkının, çok sonraları **Hz. Ali** yandaşlığı olarak başlayan İslâm'a bakışı, ilk Arap Şiilerin İslâm'a bakışından çok farklıdır. Çünkü İran Şiîliği, -*İslâm'la doğrudan hemen hiçbir ciddi alakası bulunmayan*- ***Fars Müslümanlığının*** öne çıkan adı ve -*Yunan'ın **«megali idea»**sına benzeyen*- tarihî Pers hayâlinin sembolüdür. Onun için İran, tarihte yaşadığı en parlak ve en görkemli düzeyine yeniden kavuşma hayaline -*bu sembolle ifade edilebilecek tarihsel birikimini kullanarak*-

2) **Hâricîler**[27] ve

3) **Zâhidler**[28]dir.

Bu üçüncü grup, genel olarak şöyle tanımlanmaktadır: *«Zâhidler, şüpheli durumlardan sakınmada titizlik göstererek, sabrederek ve ilâhî rûhâniyetten teselli alarak kendilerini ibadete veren ve bu geçici dünya malının, zevklerinin ve mevkilerinin fitnesinden kaçanlardır.»*

Bu gerçeği, çağımız sûfîlerinin ünlülerinden **Mahmud Ebû'l-Fayd el-Menûfî** şu sözleriyle dile getirmektedir: *«Tasavvufun İslâm toplumunda yayılmasının nedenine gelince, ne zaman ki önce **Ali** ile **Muaviye** arasında, ondan sonra da **Ümeyye oğulları** ile **Abbasîler arasında** anlaşmazlık ve kavga çıktı; hilâfet de geçici dünya meta'ını seven zayıf ruhlular tarafından, üzerinde didişmeye koyuldukları krallığa ve saltanata dönüştü. Ashâbdan ve tâbiînden nezih ve samimi bir topluluk; fânîyi bâkîye tercihte bulunmadı, buna tenezzül etmedi, kendilerine gelerek Yüce Kitap'ı aralarında incelemekle meşgul oldular.»*[29]

Bu üç akımdan birini *örnek alarak* sonradan yola çıkmış marjinal gruplar arasında her çağın sûfîleri, muhakkak geçmişteki *(ilk)* zâhidleri taklit etmiş, onların arkasına gizlenmişlerdir. Örneğin onlardan **Süfyân es-Sevrî**[30], **Abdullah ibnu'l-Mubarek**[31], **el-Fudayl bin Iyâd**[32], **Ma'rûf el-Kerhî**[33], **El-**

---

ulaşmak istemektedir. Yani İran için önemli olan şey *«o muhteşem hayâli günün birinde gerçekleştirmektir.»* Şiîlik ise -*hem Zerdüştîliği hem de bu hayâli kamufle eden*- sadece bir araçtan ibarettir. Nitekim bu savda eğer yanılmadığımıza inanır ve İran'ın -*çağımızdaki ataklarını dikkatle izlersek*- asıl amacın ne olduğunu anlamakta zorluk çekmeyiz.

[27] «***Proto Vahhabîler***» olarak da adlandırabileceğimiz ***Hâricîler*** , ilk dönem İslâm toplumunun sürpriz [27]الخوارج manifestocularıdırlar. Bunların başlattıkları ***dinî-siyasi*** hareket, tarihe ***«Hâricîlik»*** olarak geçmiştir. ***«Müslümanlığın»***, çok sonraları -*İslâm'a alternatif bir din olarak*- ortaya çıkmasının ilk tetikleyicileri olarak bunları görmek yanlış olmaz. Çünkü İranlılar ve Türkler tarafından yapılandırılan, gerek ***Türk Müslümanlığı*** ve Türk tarîkatları gerekse ***Fars-İran Müslümanlığı*** ve Şiilik, bu grubun tarih boyunca devam eden fanatik görüş ve eylemlerine tepki olarak ortaya çıkmış, bu yüzden Kur'an'daki İslâm, hem İranlılar hem Türkler tarafından genelde ***«Arap dini»*** olarak algılanmıştır. Türklerdeki ***Muaviyecilik*** ile İranlılardaki ***Muaviye düşmanlığı*** ise, ***Hâricîler*** üzerinden -*bu iki toplum tarafından*- yapılan farklı milliyetçi yorumların sonuçlarındandır. Türklerin ve İranlıların Araplara karşı duydukları tarihî nefretin de sebeplerinden biri, işbu Hâricîlerdir. Günümüzde dünya gündemini meşgul eden ***Vahhâbîlik*** akımı ile ***el-Kâide*** ve ***Daiş*** örgütleri, *(**Hz. Ali**'nin şehid edilmesinden de sorumlu olan)* Hâricîliğin çağımıza sarkmış olan uzantılarıdır.

[28] Başta ashâbdan **Ebûzer el Ğifârî** olmak üzere, doyumlulukları ve tutarlılıkları ile ünlü, tarafsız küçük bir sahâbe topluluğu, -***Hz. Osman****'ın şehid edilmesi ve **Hz. Ali** ile **Muaviye** arasında alevlenen savaşlarla gelişen*- fitnelerden uzak durmaya çalıştılar. Bunlara «***zuhhâd*** زُهّاد», yani zâhidler denir.

Birer ***«Tasavvuf mafyası»*** olarak peydahlanmış olan tarîkatlar, ***«Müslümanlık»*** tarihi boyunca, Kur'ânî ve nebevî değerlerin orijinal anlamlarını -***fırsat buldukça***- gerek abartılı yorumlarla gerekse bu ilk zâhidler kuşağının arkasına saklanarak -*sırf İslâm'ı hırpalamak için*- sürekli şekilde faaliyet göstermişlerdir. Bunlardan biri de Nakşbendî tarîkatıdır.

[29] Bkz..السيد محمود أبو الفيض المنوفي، معالم الطريق إلى الله ص/ **49**. دار نهضة مصر للطبع والنشر. القاهرة – **1969**م.

[30] Tam adı: أبو عبد الله سفيان بن سعيد بن مسروق الثوريّ الكوفيّ. Özgeçmişi için bkz. معجم المؤلفين، عمر رضاء كحالة، مؤسسة الرسالة الطبعة الأولى: **771/1**.

[31] Tam adı: عبد الله ابن المبارك المروزيّ. Türk olduğu söylenmektedir. Özgeçmişi için bkz. A.g.e 2/271

[32] Tam adı: الفضيل ابن عياض بن مسعود التميميّ اليربوعيّ. Özgeçmişi için bkz. الأعلام، خير الدين زركلي **153/5**. دار العلم للملايين الطبعة **11**. بيروت – **1995**م.

Bişru'l-Hâfî[34], **Seriyyu's-Sekatî**[35], **Sehl bin Abdillâh et-Tusterî**[36] ile bunların izinde yürümüş olan takva ve vera' sahibi şahsiyetlere sanki benzemeye çalıştıklarını göstermek istemişlerdir.

Iraklı sûfîler, -*hicretin ikinci yüzyılında*- bu şahsiyetleri izler gibi gözüken bir kimliğe büründüler. İlginçtir ki Iraklı tasavvufçuların büyük kısmı, ***Mecûsî-Fars*** kökenli idiler. Biraz önce adları geçen zâhid şahsiyetlerle hakikatte hiçbir bağları yoktu. Köpeksi yaşam tarzını tercih eden bu ***«şathiyeci»*** mistiklere ***«Harabât Sûfîleri»*** demek yanlış olmaz. Bunlar, -*dış görüntüleriyle, dünyadan el etek çekmiş gibi gözükerek*- içlerinde çok tehlikeli amaçlar barındırıyorlardı. İslâm'ın hanîf akidesine şirk zehrini bulaştırmaya onları, aslında Şuûbiyecilik *(fars milliyetçiliği)* ideolojisi itiyordu. Muhtemelen tarihte ilk ideolojik akım bu olmalıdır. Ancak bunu daha bir düzenbazlıkla, daha çok hileyle ve kurnazca yapıyorlardı. Müslimler arasında fitne uyandırmak ve onları kuşkuya düşürmek için **Beşşar bir Burd**[37], **Abdullah bin el-Mukaffa'**[38], **Ebû Nevvâs**[39], **Ebân bin Abdülhamîd er-Rakkâşî**[40], **Ebû Ubeyde Muammer bin el-Müsennâ**[41] ve **Ebû'l-Atâhiyye İsmail bin Kasım**[42] gibi Fars kökenli zındık, şair ve ediplerin -*açıktan giriştiği felsefi yöntemden farklı olarak*- faaliyetlerini sinsice icra ediyorlardı. Fakat yukarıda adları geçen bu Şuûbiyeciler *(bu Fars milliyetçileri)*, tasavvufçuların aksine fikirlerini açıkça ifade ediyorlardı. Dolayısıyla yönetimin darbesine karşı emniyet içinde değillerdi. Nitekim **Abdullah bin Mukaffa** ve **Beşşâr bin Burd** öldürülmüşlerdir. Sûfîlere gelince, eylemlerinin büründüğü gizlilik, -*haklarında uyanabilecek herhangi bir kuşkuya karşı*- onlara güvenlik sağlıyordu. Hatta halkın büyük kısmı onlara saygı gösteriyor, -*dünyanın süsünden ve konforundan el etek çektiklerini gördükleri için*- onları faziletlere ve kerâmetlere sahip kimselerden sayıyorlardı. Çünkü Allah'ın nimetlerini kerih görmek, o çağda fazileti, ruh yüceliğini ve ahlâk düzeyini değerlendirmek için bir ölçü idi.

Fitnelerin her yandan üzerlerine hücum ettiği bir çağda Müslimler *kaos ortamında bocalarken* içinde bulundukları gafletten yararlanan Iraklı sûfîler, ortalığa çıktıklarından bu yana İslâm'ın parlak çehresini işte böylece çarpıtmayı başarabildiler. İlk zâhidler adına bu suretle işlenen deccâliyet ve yalan örgüsü devam etti. Oysa zâhid şahsiyetler Sûfîlerden ve onların sapıklıklarından berîdirler. Durum bu şekilde sürüp gitti, ta ki Türkler İslâm'ı kabul edinceye kadar.

---

[33] Tam adı: أبو محفوظ معروف بن فيروز الكرخيّ. Özgeçmişi için bkz. A.g.e 7/269

[34] Tam adı: أبو نصر بشر بن الحارث بن عليّ بن عبد الرحمن المروزيّ الحافي. Özgeçmişi için bkz. A.g.e 2/54

[35] Tam adı: أبو الحسن سَرِيّ ابن المغلّس السقَطيّ. Özgeçmişi için bkz. وفيات الأعيان، لابن خلّكان، تحقيق الدكتور حسان عباس **357/2**. دار الصادر. بيروت – **1978**م.

[36] Tam adı: بي محمّد سهل بن عبد الله بن يونس بن عيسى التسْتَرِيّ. Özgeçmişi için bkz. A.g.e 2/429

[37] Tam adı: بشار بن برد بن يرجوخ العُقيلي. Özgeçmişi için bkz. معجم المؤلفين، عمر رضاء كحالة، مؤسسة الرسالة الطبعة الأولى: **426/1**

[38] Tam adı: عبد الله ابن المقفّع (روزبه بن داذويه). Özgeçmişi için bkz. A.g.e 2/31

[39] Tam adı: أبو نوّاس الحسن بن هناء بن عبد الأوّل بن صباح. Özgeçmişi için bkz. A.g.e 1/596

[40] Tam adı: أبّان بن عبد الحميد بن لاحق بن عفير الرقّاشي. Özgeçmişi için bkz. A.g.e 1/7

[41] Tam adı: وأبي عبيدة معمّر بن المثنّى. Özgeçmişi için bkz. A.g.e 3/901

[42] Tam adı: أبي العَتَاهِيَة إسماعيل بن قاسم بن سويد بن كيسان. Özgeçmişi için bkz. A.g.e 1/374

Sonra çok geçmeden meraklı asalak bir topluluk ortaya çıktı. Bunların çoğu Horasan ve ***Mâverâünnehr*** halkından idiler. Dinî meselelere derinliğine dalar ve yararı olmayan konulara bilgisizce girerlerdi. Bunlar, *(Iraklı tasavvufçular tarafından vaktiyle uydurulmuş)* deccâliyet ve yalanlara -*kulakları rahatsız edecek*- ilâveler yaptılar. Bu hareketten sonraları ***çarpıtma***, ***sahtecilik***, *(doğruyu, yanlış ile)* ***değiştirme*** ve ***saptırma*** olarak ortaya bir ***«sanat»*** çıktı. Bu ***«sanatın»*** adı: ***«Menâkıb-ı Evliyâ»*** *(yani, Velilerin Hayat Hikâyeleri)*'dir.

Tarîkatçılar tarafından icat edilen -*hanîf dini yıkıcı*- en tehlikeli şeylerden biri de ***«Silsile»***[43] bid'atidir. Bunu, *onlardan birileri* karanlık yüzyıllarda uydurmuştur. Her kim uydurmuş ise -*olabilir ki*- Ashâb ve tâbiîn hazerâtına yamanmak amacıyla bunu bir bağ yapmaya çalışmış, böylece insanların vicdanını sömürerek onların yardımıyla hedeflerini gerçekleştirmeyi düşünmüştür. Öyle görünüyor ki bu bid'at de acem zındıklarının tertiplerindendir. Bugünkü Türklerin eski atalarından bazı sûfîler ve hurâfeciler, muhtemelen bilgisizlik eseri olarak onların etkisinde kalmışlardır.

Nakşbendî tarîkatının ortaya çıkışının altıncı nedeni ise Türklerle Araplar arasında tarih boyunca devam edegelen *egemenlik yarışında -İslâm'ı paylaşamamaktan kaynaklanan-* kıskançlık krizleriyle dinin özüne keyfî müdahaledir.

Tepkilerinden anlaşıldığı üzere Türklerin en önemli özelliklerinden biri, onların kendilerinden olmayan bir gücün ya da topluluğun egemenliğine boyun eğmez olmalarıdır. Asimile olmamış yabancı birinin liderliğine de bağlılık göstermezler. Bu iddia, genelde tarihi gerçeklerle örtüşmektedir. Buna göre Türklerin -*Araplarla birlikte sahip oldukları dinsel ortak değerlerin ifadesinde ve uygulamasında*- Arapçanın ağır basmasından daima rahatsız oldukları anlaşılmaktadır. Çünkü -*bu özelliği nedeniyle*- İslâm'ın, Arap damgasını daha çok taşıdığı, bu görüntünün ise Arapları dinde egemen taraf olarak yansıttığı duygusuna kapı aralamıştır. Buradan yola çıkarak dinin, Araplar tarafından sömürüldüğüne inanan ve buna tepki gösteren Türklerin sayısı hiçbir zaman az olmamıştır.

Aslında bu duyguyu kışkırtan nedenler az değildir. Örneğin, günde beş vakit kılınan namazlardaki bütün Kur'ânî metinlerin ve duaların Arapça okunması, ezanın her gün yüksek sesle Arapça okunması, Akâid, Fıkıh, Tefsir ve Hadis külliyâtının temel kaynaklarının Arapça yazılmış olması, Camî, cenaze, mezarlık ve ibadetlerle ilgili kuralların büyük ölçüde Arapça kavramlardan oluşturulmuş olması, kutsal toprakların Arap bölgesinde bulunuyor olması bu nedenler arasında sayılabilir. İslâm'la tanıştıkları günden itibaren siyaset ve egemenlik konusunda -*tarih boyunca*- Araplarla didişmeye onları iten, bu duygudur. Ne var ki Türkler, Araplarla bu çekişmede daima iki engelle karşılaşmışlardır.

Birinci engel Arapçadır. Çünkü Arapça, *(Kur'ân'ın, bilimin ve medeniyetin dili olduğu için)* İslâm'ı kabul eden bütün toplumların dillerine egemen oldu *(onları derinden etkiledi)*. Bu nedenledir ki -*Müslüman Türklerin tarihi boyunca*- Arapçanın baskısı altında kalan Türkçe, bir türlü belini doğrultamamıştır. Özellikle de Farsçanın, Türkçe üzerinde baskısını artırmasıyla -*ve Arapçanın izleri üzerinde sıkıntıya yol açmasıyla*-, Türkçe önemini yitirdi, hatta boğuldu; farklı lehçelere ve farklı

---

[43] ***Silsile***: Sözde **Hz. Ebûbekr**'den günümüze kadar Nakşbendî tarîkatını yüzyıllar boyu birbirine emanet ederek çağımıza taşıyan yaklaşık 30 kişinin adlarından ibaret bir isim listesidir. Nakşbendîliğe bağlı tarîkatçılar buna, -*«**Altın gerdanlık**» anlamına gelen*- ***«Silsiletu'z-Zeheb»*** adını da veriyorlar. İslâm'la, Allah'ın Kitabı ve Rasulullah'ın Sünneti ile hiçbir alakası bulunmayan bu bid'at birçok tehlikeli şifreleri barındırmaktadır. Bu tehlikelerin en büyüğü ise bu bid'atın, ***«Türkistan'ın Araplar tarafından işgaline karşı Türk toplumunun nefreti»ni*** temsil ediyor olmasıdır. Dünya İslâm kardeşliğini sabote eden işbu ***«silsile»***, Nakşibendîliğin en önemli şifrelerindendir!

dillere bölündü. Günümüzde *-**Türkiye, Kazakistan**, **Kırgızistan** ve **Türkmenistan** gibi-* Türkî devletlerin *-milletlerarası forumlarda ve toplantılarda-* devlet adamlarının ancak tercüme aracılığıyla anlaşabiliyor olmaları, bu gerçeği kanıtlamaktadır. Arapların aksine bu devletlerin alfabeleri de birbirine uymamaktadır. Oysaki *-bütün perişanlıklarına rağmen, aralarında gerek mahalli gerekse milletlerarası siyasi platformlarda ortaya çıkan ayrılığa rağmen-* Araplar hâlâ aynı dili ve aynı alfabeyi kullanıyorlar. Araplıkla hiçbir bağı bulunmayan *-ve Araplarla kanlı bıçaklı olan-* ***İran***, keza ***Afganistan*** ve ***Pakistan*** bile Arap alfabesini kullanmaktadır. Kuşku yok ki bu gerçekler, *-eskiden beri-* Türkleri rahatsız etmiş, *-daha İslâm'la tanıştıkları günden beri-* dinde ve kültürde bağımsızlaşma eğilimi peşinde onları sürüklemiştir. Nitekim Arap kültüründen kurtulabilmek için *(biri de Nakşbendîlik olmak üzere)* çeşitli mistik örgütler kurmaya onları iten başlıca nedenlerden biri de işte bu stres ve bağımsızlık duygusudur.

Yeniden Nakşbendîlik konusuna gelecek olursak, bu tarîkat yedi asır önce ***Buhara***'da Türkler tarafından kurulmuştur. Burası Türk yurdunun eski ve pek önemli merkezlerinden biridir. Tahmin edilir ki inanç ve ibadet konusunda İranlı Şiilerden olmadıklarını sergilemek amacıyla Nakşbendîler bu tarîkat için *(**Hz. Ali** yerine)* **Hz. Ebûbekr**'i sembol edindiler. Hiç şüphe yok ki bu, özel amaçlı bir tercihtir. Nitekim Nakşbendîlerin, **Hz. Ali**'den hemen hiç söz etmiyor ve eskiden beri bunda ısrar ediyor olması bunu kanıtlamaktadır. Aynı zamanda Araplardan farklı düşündüklerini imgelemek amacıyla da bu tarîkata mahsus ibadet dili olarak Farsça'yı tercih ettiler. Esasen o günlerde Farsça Türkler arasında yaygın idi. Nitekim onlardan büyük bir topluluk bu dili, ana dil olarak konuşuyordu. Türk yurdu, Fars ülkesiyle sınırdaş fakat Arap vatanından uzak bulunuyordu. Böylece tarîkat için *-İslâm'ın ibadet ve dua erkânından tamamen farklı-* âdâb ve erkân ihdas ettiler. Bu çabalar İslâm'ın Türkleştirilmesi özlemini hatırlatmaktadır. Dolayısıyla, Nakşbendîlerin, dinde bağımsızlaşmak amacıyla bu yola tevessül ettikleri anlaşılmaktadır.

Ancak İslâm, bir kişinin ya da bir topluluğun sömüremeyeceği, onu özel bir form içinde dönüştürüp adapte edemeyeceği evrensel bir yaşam ve yönetim biçimidir. Bunu hatırdan çıkarmamak lâzımdır. Dolayısıyla Araplar, böyle bir niyet besleseler bile bunu başarmaları mümkün değildir. Nitekim Osmanlı Devleti'nin yıkılmaya yüz tuttuğu yıllara kadar İslâm'ın Araplaştırılması denenmemiştir. Bu yöndeki ideoloji ve eğilimler baş gösterince Arabistler şiddetli tepkilerle karşılaşmışlardır.

Araplarla çekişmede Türklerin sıkıntı çektiği ikinci engel **«din»** kavramı olmuştur. Şu var ki Araplar, Kur'ân-ı Kerîm'i anlamada *-eskiden beri-* bir engelle karşılaşmamışlardır. Çünkü ***Kur'ân*** onların diliyle inmiştir. Türklere ve onlara bağlı *(Arap olmayan)* topluluklara gelince bunlar, ancak *-genelde-* meâl aracılığıyla ya da âlimlerini dinleyerek onu anlamaya çalışmışlardır. Şüphe yok ki Türklerden *özellikle milliyetçi bir kesimin* duyguları üzerinde bu iki engelin büyük etkisi olmuştur. Dolayısıyla *-İslâm'dan dönmeden-* güçlü bir dil ve *"Arap İslâm'ından farklı"* bir din sayesinde bağımsızlaşmak için bu iki engelin *(bir azınlığın)* vicdanını tahrik ettiği uzak bir ihtimal değildir. İşte bu azınlık, *(başta Nakşîlik olmak üzere)* tarîkatların elit tabakasıdır.

Türkiye'de milyonlarca insanın yücelterek saygı duyduğu **Fethullah Gülen** adında bir şahsın bizzat itirafıyla *-hiçbir kuşkuya mahal bırakmayacak şekilde-* bu gerçeği kanıtlayan şöyle güçlü bir delil ortaya çıkmış bulunmaktadır. Türkiye'de, ***Zaman gazetesi***nde yayımlanan bir makale içinde **Gülen**'in nakledilen sözleri aynen şöyledir: ***«Dünya şimdiye dek Arap ve Acem Müslümanlığını tanıdı ve sevmedi. Artık Türk Müslümanlığını tanıyacak ve sevecek.»***[44] Aslında, bu doğrultudaki özlem, çok eski tarihlerden beri mevcuttur. Nitekim bir ilim adamının, **Prof. Dr. Fuad Köprülü**'nün

---

[44] 07 Ocak 2005 tarihli Zaman gazetesinde, Hüseyin Gülerce tarafından ***«Yükselen değer "Gülen Hareketi"»*** başlığı altında yazılan makaleden alıntılanmıştır.

çalışmalarına ilişkin kaydettiği aşağıdaki tespitler bu gerçeği kanıtlar mahiyettedir. Bu zatın ifadeleri şöyledir:

«(…) Türk Müslümanlığının, tarihi kökenlerini, oluşma ve gelişme şartlarını araştırmak ve böylece Türklerin kendilerine mahsus bir İslâm tarzı meydana getirdiklerini, bunun Arap ve Fars Müslümanlığından farklı nitelikler arzettiğini meydana koyabilmek amacıyla, ***Ahmed-i Yesevî****'nin misyonunu vurgulamaya bir hayli çaba sarfetmiştir.»*[45]

Yine kuşku yoktur ki Türkler, dillerini Arapça ve Farsça'nın kuşatmasından kurtarmak için çok çalışmışlardır. Ancak bunu bir türlü başaramamışlardır. Aynı zamanda ona bir istikrar da sağlayamamışlardır. Keza bu toplum içinde peydahlanan tarîkatlar, gerçekte milliyetçiliğin ve ırkî eğilimlerin birer ürünüdürler. Özellikle Nakşbendî tarîkatının kuralları arasında, mensuplarının ilişkilerinde ve bu tarîkata olan bağlılıklarında öyle işaretler vardır ki bu topluluğun hareket noktalarının ve amaçlarının içyüzünü haber vermektedir. Tarîkatlar, bu eğilimlerin arkasındaki en eski nedenlerdendir. Bu konuda birçok kanıt da vardır, bunlardan sadece bir tek çıkarım bizim için yeterlidir.

Abdülmecîd bin Muhammed el-Hânî[46], Nakşbendi tarîkatını kurduğu ileri sürülen **Muhammed Bahauddin Buhârî**'den rivâyet yoluyla şunu nakletmektedir: Buhârî diyor ki: *«Bir gece uyudum, Rüyamda* ***Hekim Ata****'yı "Kuddise sirruhu" gördüm. Bu zat, Türk şeyhlerinin büyüklerinden idi. Bana bir dervişe başvurmamı tavsiye etti. Uyandığımda dervişin şekli hafızamda kalmıştı. Benim sâliha bir büyükannem vardı. Bu rüyayı ona anlattım. Bana, "Yavrum, Türk şeyhlerinden sana bir nasip vardır," diye cevap verdi.»*[47]

Bu kelimeleri dikkatle inceleyen biri, tarihi boyunca Nakşbendîlikten ne amaçlanmışsa onun içyüzünü *-bu sözlerin içinde-* özet olarak bulabilir. Bu da zaten gerçekleşmiştir. Nitekim Nakşbendî

---

[45] **Prof. Dr. Ahmet Yaşar Ocak**, Türk Sûfîliğine Bakışlar, s.75. İletişim Y, İstanbul-1996

[46] **Abdülmecid bin Muhammed bir Muhammed el-Hânî** (1847-1901): Şam'ın ünlü tasavvufçularındandır. Nitelikli bir edip ve şairdir. **Halid Bağdadî**'nin ölümünden sonra yerine geçen *(ve Büyük Muhammed olarak tanınan)* **Muhammed el-Hânî**'nin torunudur. Babasının ve dedesinin akidesi üzerinde sûfî ve Nakşbendî olarak yetişti. Babası gibi o da **Şeyh Muhammed et-Tantâvî el-Ezherî**'nin derslerine devam etti. Ondan, **Muhiddîn bin Arabî**'nin Fütûhât-ı Mekkiyye'sinin çoğunu dinledi. Keza Emîr **Abdulkadir el-Cezâirî**'den Buhârî'nin çoğunu okudu. Fakat tasavvuf ona egemendi *(tasavvufun derin etkisi altında bulunuyordu)*. Nitekim tasavvufçular her ne kadar hadis, fıkıh ve tefsir gibi İslâmî ilimlerin bazı dallarında eğitim alıyorlarsa da bu, şaşırtmaca ve sömürüden öte bir amaç için değildir. Bunu, *-halkın gözünde sırf birer İslâm âlimi olduklarını göstermek için-* yaparlar. Ancak şüphe yok ki İslâm âlimleri ile aralarında derin bir uçurum vardır. Nitekim bu iki grup akide konusunda hiçbir zaman bir noktada birleşmezler. Çünkü Nakşbendîlerin büyük öncüleri genelde «vücûdî»dirler, yani panteisttirler. Allah Teâlâ'nın aziz kitapta ***«Ehad»***, ***«Ferd»*** ve ***«Samed»*** olarak ***«O'nun eşi, benzeri yoktur»*** şeklinde zât-ı ilâhiyesini nitelemiş bulunduğu gibi ona bu sıfatlarıyla inanmazlar. İslâm âlimlerine gelince onlar, *(aralarında bid'at ehli varsa da)* çoğunlukla tevhîd ehlidirler.

Abdülmecid, kitap yazmak için kolları sıvamış, bir araştırmasında Nakşbendî tarîkatının kurallarını izah etmiş, bu eserine ***«es-Saʿâdetü'l-ebediyye fî mâ câʾe bihi'n-Nakşibendiyye»*** adını vermiş, bir diğer araştırmasında da Nakşî şeyhlerinin biyografilerini toplamıştır. Buna da ***«el-Ḥadâʾiḳu'l-verdiyye fî ḥaḳāʾiḳi ecillâʾi'n-Naḳşibendiyye»*** adını vermiştir. **Abdülmecid**, özellikle Türkler arasında ünlenmişti. Çünkü Nakşbendî tarîkatına hizmetlerde bulunmuştu. Bilindiği üzere bu tarîkat, karanlık asırlarda Türkler tarafından kurulmuştur. **Abdülmecid**, hayatının son günlerinde İstanbul'a gitti ve orada öldü.

[47] Bkz. عبد المجيد بن محمّد الخانيّ، الحدائق الورديّة في حقائق أجلاّء النقشبنديّة ص/ **129**. القاهرة – **1308** هـ. Ayrıca Bkz.:

* Bir grup Nakşbendi, Türkiye Gazetesi, İslâm Âlimleri Ansiklopedisi, 10/19. Tarihsiz, İstanbul.
* **Prof. Dr. Necdet Tosun**, Bahaeddin Nakşbend, s. 100, İnsan Yay., Baskı 6. İst., 2015.

tarîkatı, -*öğretisinde ifadesini bulan*- bâtınî yorumuyla ve milliyetçi tutumuyla İslâm'a bakış açısını çok eskiden beri belirlemiştir.

***

Yukarıda izah edilen altı sebep içindeki verilerden öyle gözüküyor ki Türkler İslâm'a bakış açılarında ve onunla ilişkilerinde daima Araplardan farklı olmak istemişlerdir. Bunun şöyle güçlü bir kanıtı vardır: Bu dine ***«Müslümanlık»*** diye bir isim vermişlerdir. Öyle ki bugüne kadar onlardan hiçbir kimse asla «***Ben müslimim.***» demez. Bilâkis Türk insanı, yeri geldiğinde «***Ben müslümanım.***» der. Bunu, İslâm'a Arap gözü ile bakmadığını vurgulamak için yapar. Hiç şüphe yok ki Nakşibendî tarîkatı işte bu görüşün sembolüdür ve bu farkındalığın unvanıdır.

Bu gizemli bakış, Türklerin gerçek anlamda eski din ve inanışlarından tamamen sıyrılmadıklarına işaret etmektedir. Aksine onlar namaz kılıyor, oruç tutuyor, hacca gidiyor olmalarına rağmen bu inanışlardan bir yığınına hâlâ bağlı bulunmaktadırlar. Bu gerçeği, birkaç Türk âlimi de doğrulamaktadır. Bunların başında **Prof. Dr. Ahmet Yaşar Ocak** gelmektedir. Bu zat önemli araştırmalarından birinde şöyle diyor:

«*Bilindiği üzere Türkler Müslüman olmadan önce, çeşitli vesilelerle temasta bulundukları kültür çevrelerinde **Şamanizm**, **Budizm**, **Zerdüştîlik**, **Mazdeizm**, **Maniheizm** ve **Hıristiyanlık** gibi birbirinden mahiyet itibariyle hayli farklı dinlere girmişlerdir. Bundan önce ise, uzun yüzyıllar kendilerinin sahip oldukları belli birtakım inanç sistemleri vardı. Orta Asya gibi muazzam bir coğrafî sahada, yüzlerce yıldır muhtelif Türk toplulukları, zikredilen inanç sistemlerinden birini veya birkaçını benimsemişler, zamanla birini bırakıp bir başkasını kabul etmişlerdir.*

Bu değişiklikler esnasında bir önceki din, yenisinin gelmesiyle tamamen kaybolmamış, çoğu defa kendini yeni dinin kalıplarına uydurarak varlığını sürdürmüştür.»[48]

Bu sözler, halen hayatta olan çağdaş, ünlü Türk âlimlerinden birinin diliyle ifade edilmiştir.

***

Nakşbendî akımına ilişkin doğru ve kesin bilgilere -*ona ait*- iki temel kaynak aracılığıyla ulaşıyoruz. Bunlardan biri «***Reşahât Aynu'l-Hayât***»[49], öbürü ise «***Cevahiru'l-Ebrâr***»[50] adlı kitaplardır. **Molla**

---

[48] Bkz. **Prof. Dr. Ahmet Yaşar Ocak**, Menakıbnâmeler, s. 10. Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Türk Tarih Kurumu Yay. Ankara, 1992.

[49] ***Reşahat***: İlk dönem Nakşî şeyhlerinin biyografilerini içerir. Bu kitap Mâverâünnehr ahalisinden **Molla Camî**'nin bacanağı **Ali bin Hüseyn es-Sâfî** adında biri tarafından Farsça yazılmıştır. Birçok yazma nüshası bulunmaktadır. Bunlardan biri, Özbekistan'ın başkenti olan Taşkent Şarkiyat Enstitüsü Kütüphanesi'nde, 5418 numara ile kayıtlı bulunmaktadır. En eski nüshası 1539 tarihini taşıyan nüshadır. Sonraları, 1585 yılında **Muhammed Şerif el-Abbasî** adında bir mütercim tarafından eski Osmanlı Türkçesine çevrilmiştir. Birçok kez çoğaltılmıştır. Son olarak H. 1291 yılında Arap harfleriyle İstanbul matbaalarından birinde basılmıştır. 540 sayfadan ibarettir. Kütüphanemde bir nüshası bulunmaktadır. Reşahat'ın Mîlâdî 1500'lerin sonunda yazıldığı ve 1504'te tamamlandığı tahmin edilmektedir.

[50] ***Cevâhiru'l-Ebrâr***: Türkistan ahalisinden **Ahmed bin Mahmud el-Kuraşi el-İskenderî** adında biri tarafından yazılmıştır. Bu zat Osmanlı Sultanı, **II. Selim** oğlu **Üçüncü Murad** zamanında İstanbul'a gelmiştir. Bu kitabını Sultan **Murad**'a takdim etmiştir. Kitap, **Ahmed Yesevî**'nin biyografisini içermektedir. Yazar, Yesevî'nin menkıbelerini uzun bir anlatımla dile getirmiştir. Aynı zamanda Yesevî'nin has adamları ve sırdaşları hakkında da bu kitapta bilgi vermektedir. Keza Yeseviye Tarîkatı'nın âdâb ve erkânı hakkında bilgilere de kitapta yer vermektedir. Eser 342 sayfadan

Câmî'nin kaleme aldığı ***Nefehât***'ta da o döneme kadar yaşamış 618 sûfînin ve Nakşî şeyhlerinin kısa biyografileri yer almaktadır.

Bu bilgilerden şunları öğreniyoruz: ***Nakşbendî tarîkatı***, aslında **Ahmed Yesevî** (1093-1166)'nin kurmuş olduğu ***Yeseviye tarîkatı***nın devamı *(ya da onunla irtibatlı)* olan mistik bir akımdır.[51] Fakat ***Yeseviye tarîkatı***nın kuralları -*Şamanlığın izlerini taşıdığı ve Müslim topluluk arasında*- kuşku uyandırdığı için ilk dönem Nakşî şeyhleri bu tarîkatın âdâbında bir takım köklü düzenlemelere gittiler, örneğin Hint dinlerinden ***«Râbıta»*** ritüelini aldılar. Ona bazı İslâmî kisveler giydirdiler. Meselâ râbıta yapan mürîdin abdest almasını, temiz bir yerde kıbleye karşı oturup -*gözlerini yumarak*- şeyhin şeklini hafızasında canlandırmasını şart koştular. Durum ***«Hatm-i Hâcegân»*** ritüeli için de aynen söz konusudur. Bu ritüel, *(ileride ayrıntılarıyla açıklanacağı üzere)* ibadet niyetiyle gizlice icra edilmektedir. Buna rağmen Nakşbendîler, İslâm'ın emrettiği ibadetlere önem verdikleri için toplumda ***"tevkîfiyye"*** ilkesinden habersiz insanlar onlara imrenirler. Nitekim ***Bektaşilikle*** irtibatlı diğer ibâhiyeci sûfî akımlardan -*dış görüntüleriyle*- büyük farklılık gösterirler. Aslında ***Bektaşilik*** de yine ***Yesevîliğin*** -*başka kisveye bürünmüş*- bir devamıdır. Fakat ilginçtir ki Sünni kesimin büyük çoğunluğu bu akımların *(biraz önce bir nebze açıklanan)* arka planından habersizdir.

Nakşbendîlerin dış görüntüleriyle gizli yanları arasındaki bu fark, birçok insanı yanıltmıştır. Bu nedenle onları tekfir etmeyi ve zındıklıkla suçlamayı göze alamamışlardır. Bilâkis *«dine sıkı sarılarak İslâm'ın emirlerine uydukları ve hadis, fıkıh ve Kur'ân tefsiri üzerine ders alıp verdikleri için»* halk onları dindarlıkta titiz ve takvâ ehli saymıştır. Halbuki akideleri üzerindeki perde son zamanlarda aralanmış, bu tarîkatın -*Şamanist inanışlara bağlı*- Yesevîlikten türediği; öğretisinden bir bölümün ***Mahayana***'dan alındığı ortaya çıkmıştır ki ***«Mahayana»***, Hint mecûsîlerinin dini olan ***Budizm***'in bir mezhebidir. Bu suretle Nakşbendîlerin sırları son yıllarda ifşa olmuş, kesin deliller onların aleyhinde ortaya çıkmış ve vicdanlarında câhiliye döneminden kalma tehlikeli inanışların varlığı tespit edilmiştir.

***

Nakşbendî Tarîkatında Süreçler Boyu Meydana Gelen Değişiklikler

Kurucusu olduğu ileri sürülen **Muhammed Buhârî**'nin -*henüz sağken*- Nakşbendî tarîkatının bu isim altında ünlendiği, ihtimalden uzaktır. Nitekim adet olduğu üzere tarîkatlar, -*kurucularının ölümünden sonra*- onların adlarıyla anılırlar. Bu da Nakşbendîliğin, -*kendi tarihi boyunca*- birçok

---

ibaret olup ilk 222 sayfası eski Türkçe olarak, ondan sonraki kısım da Farsça kaleme alınmıştır. Kitap İstanbul Üniversitesinde TY 3893 numara ile kayıt altına alınmıştır.

[51] **Yesevîlik**, etkilerini daha sonra asırlar boyu sürdürmüş, üretilen yeni tarikatlara ilham kaynağı olmuştur. **Prof. Dr. Ahmet Yaşar Ocak** bu konuda şu bilgileri vermektedir: ***«Ahmed-i Yesevî'nin tasavvuf sistemi ve dolayısıyla Yesevîlik tarikatı, daha başından beri, henüz kitâbî (yüksek) İslâm'ın bütün inceliklerini kavramaktan uzak göçebe ve yarı göçebe Türk boylarının oluşturduğu sosyo-ekonomik ve kültürel çevrelerin yapısı gereği, çok muhtemel olarak eski kabilevî geleneksel inanç ve adetlerin geniş ölçüde yeni İslâmî kalıplar içinde yaşatıldığı heterodoks bir hareket arzediyordu. Başka bir deyişle Melâmetî-Kalenderî sûfîliğin boyasına bürünmüş bir İslâm yorumunun temel özellikleriyle, İslâm öncesi Şamanist-Budist-Maniheist kültürün ilginç bir karışımını yansıtıyordu.»*** Kaynak: **Prof. Dr. Ahmet Yaşar Ocak**, Türk Sûfîliğine Bakışlar, s.35. İletişim Y, İstanbul-1996

«19. Yüzyılın ikinci yarısında Yesevîlik tarikatı, ***Laçiler*** adıyla yepyeni bir yapılanmaya girdi. Heterodoks bir nitelik arzeden ve militan bir yapıya sahip bulunan ***Laçiler***, 1870 yılında ***Hokand hanı*** tarafından zındık olduğu gerekçesiyle idam edilen **Sanivar** adlı bir Yesevî şeyhi tarafından kurulmuştu.» A.g.e. s.48

değişikliğe uğradığına işarettir. Aynı zamanda, genel olarak bütün tarîkatların, özel olarak da Nakşbendî tarîkatının, âdab, erkân ve ritüellerinin Kitap ve Sünnet temeline dayanmadığını göstermektedir. Bu tarîkatların her ne kadar birtakım usul ve ilkeleri varsa da gerçeğe bakılırsa bunları, ruhaniler *-ünlerini kullanarak-* ardıllarına aşılayabilmişlerdir. Hem sonra gerek sosyal hayatın disiplini gerekse ibadetler *-Henüz Hz. Rasûl (s) hayattayken-* İslâm'ın kurallarıyla düzenlenmiş ve kanun koyucu tarafından tespit edilmiştir. Dolayısıyla dinî hayat için *-üstelik İslâm'la çelişen ve yasalarına aykırı olan-* başka bir kurumun ayrıca vücut bulması ve *(özellikle din adına ibadet ihdas etmeye kalkışması)* İslâm'ı yok sayması anlamına gelir. Şu var ki müritlerin geneli ve tarîkata kapılarak bu şeyhlerin etrafında kümelenenler, İslâm dini adına uydurulan bu ibadet biçimlerinin ve bu ritüellerin meşruluğuna inanmış, onlarla ikna olmuş ve onları eda etmeyi üstlenmişlerdir. Öyle ki toplumun kalabalık sıradan tabanı da bunları dinin özünden farz ve sünnetler diye kabullenmiştir.

Sonra, zamanla başka rûhânîler tarîkatın başına geçerek seleflerinin uydurduğu âdâb ve şartlara *-canlarının istediği gibi-* bazen ilâveler yapmış, bazen de bunlardan bir kısmını yürürlükten kaldırmışlardır. Bu adetleri eskiden günümüze kadar devam etmektedir. Şüphe yok ki Nakşbendî şeyhlerinin etrafında kümelenen kalabalıkların duyguları üzerinde bu ayinlerin büyük etkisi olmuş, tarîkata karşı onların iç dünyalarında coşku uyandırmış, onları tarîkatın propagandasını yapmaya sevk etmiş ve bu suretle birçok insanın katılımı sağlanmıştır. Rûhânîler de bu yeniliklerle elde ettikleri kazanımlar sayesinde daha çok deneyim kazanmış, ayin ve kuralları yoğunlaştırdıkça zihinleri daha çok meşgul ettiklerine, bu suretle insanlar üzerinde daha çok heybet uyandırdıklarına, sevgi ve şöhret kazandıklarına inanmış, böylece meşhur olmuşlardır. Ancak tarîkatı bu yolla geliştirmek, onun zaman içinde mecrasını değiştirmiş, *-bugünkü hale getirinceye kadar-* aşamalar boyunca onu kisveden kisveye bürümüştür.

Burada işarete değer bir husus var: Beceri ile vicdanları ikna ederek birlerce insanın yularını elinde tutabilen, bu suretle de kalplere heybet ve sevgisini yerleştirebilen kişiliğe sahip şeyhler ancak *-tarîkat üzerinde-* bu tür tasarruflarda bulunabilirler. Böylece, muhatapları bu ilâve bid'at ve yeni ibadet biçimlerinin içyüzünü sorgulamayacak, bunların dinde yeri var mı yok mu diye sual edemeyeceklerdir. Çünkü bazı tarîkat şeyhleri, öyle spekülatif tutumlar izlemişlerdir ki *–bilgisiz insanlar şöyle dursun-* âlim kişilerin akıllarını bile büyüleyebilmişlerdir. Nitekim, ilimde sahip bulunduğu birikime rağmen **Şerif Cürcânî**'[52]yi bile etkilemişlerdir. Keza, Şam'ın fakihi olarak tanınan **İbni Abidin**'[53]i de… Fakat bu özellik bütün Nakşî şeyhlerinde yoktur. Aksine, onlardan bazıları hayatta *aldatmak nedir,* bilmemiştir, onu bir an bile düşünmemiştir. Bu, onların ahlâken çok nezih, yüce bir ruha ve yüksek bir seciyeye sahip bulunduklarından değildir. Aksine bu, onlardan kimisinin meczup ve safdil olmasından kaynaklanmış olabilir. Dolayısıyla düzenbaz şeyhlerle bu tipler arasında elbette büyük farklar vardır. Birçok bilgisiz ya da duygusal insan onları bu miskinlik

---

[52] **Seyyid Şerif Cürcânî** (740-816): Eski adı ***Esterabad*** olan *-ve İran'ın kuzeydoğusunda yer alan bugünkü **Gülistan Eyaleti**'nin yönetim merkezi-* ***Cürcan***'da doğdu. On yıl Mısır'da Mübarek Şah'ın derslerine devam etti. Yüz kadar eser telif ettiği kaydedilmektedir. Birikimli bir âlim olarak bilinir. Çok ilginçtir, *-büyük ihtimalle duygusal yanı ağır bastığı için, geniş bilgisine rağmen-* **Allauddîn-i Attar** adında bir sûfî ile haşırneşir olduğu ve Nakşbendî tarîkatına girdiği söylenmektedir.

[53] **İbn-i Abidin**; **Muhammed Emîn bin Ömer bin Abdülazîz** (1784-1784): Şam'da doğdu, bu kentte yaşadı ve 54 yaşında burada öldü. İslâmî ilimlerde, özellikle Fıkıh alanında uzman sayılan bu şahsın, tarih konusunda *(özellikle dinler ve mezhepler tarihinde)* ve sosyolojide hemen hiçbir bilgiye sahip bulunmadığı sanılmaktadır. Onun, **Hâlid-i Bağdâdî**'nin derin etkisinde kalması bu görüşü teyid etmektedir. Nitekim eğer bu zat, dinler tarihi ve sosyolojide asgarî bir kültüre sahip bulunsaydı **Bağdâdî**'nin *(kolayca özetlenemeyecek)* tehlikeli macerası hakkında malumat sahibi olacak ve ondan uzak duracaktı. Fakat durum bunun tam tersi oldu. Nitekim *(bir fıkıh âlimi olmasına rağmen)* **Bağdâdî**'nin *(sözde)* cenaze namazı bile bu şahıs tarafından kıldırılmıştır!

içinde görür ve beğenirler. Bu karakteri, onlar için yüksek bir meziyet sayarlar. Onlardaki suskunluğu, hayata küskünlüğü, insanlardan uzak durmayı, tutuculuğu ve dünyadan el etek çekmeyi bir marifet sayarlar. Onların Allah dostları, Allah'ın has kulları olduklarına inanırlar. Bu nedenle onları iffet, kanaat, izzet-i nefs sahibi olmakla nitelerler. Yine bu nedenle onlara saygı gösterir, onları yüceltir ve sahip bulunmadıkları fazilet ve bereketi onlara mal ederler. Bütün bunlar, halkın ***«zühd»*** ve ***«takvâ»*** kavramları hakkındaki bilgisizliğinden ileri gelmektedir. Gerçekte bu iki kavramın insanlardan uzak durmakla, dünya umurunu ihmal etmekle ve *-bazı kimselerin erdem olarak gördüğü-* içe kapanıklık ve miskinlikle hiçbir alakası yoktur. Şu var ki zaten Nakşî şeyhlerinin çoğu, donuk karakterleriyle, uzunca suskunluklarıyla ve başlarını önlerine eğmiş halde oturuşlarıyla tanınırlar.

Onların âdeti böyledir. Bu âdet, eskilerden yenilere, kuşaklar boyu aynı minval üzere sirayet edip gelmiştir. Nitekim şeyhlerden biri, *-has adamları arasından-* yerine geçecek bir halîfe seçmek istediği zaman, ancak *-biraz önce söz konusu edilen-* niteliklere sahip birini tercih eder. Bu vasıflarda olmayan birinin bu fırsattan istifade etmesi ise *-genelde-* nasip olmaz. Bu da, *-tarîkatın içyüzünden habersiz-* birçok kimseyi, Nakşî şeyhlerinin geleneksel görüntüleri hakkında yanıltmıştır. Nitekim sıradan insanlar, *-etrafını kalabalıkların sanrdığı-* bir Tarîkat şeyhi karşısında kendilerini bulunca heybetlenirler. Öyle ki o donuk ve miskin duruşlarını bir vakâr (ağırbaşlılık) olarak görürler. Bu görüntüye teslim oldukları için *bâtılı hak suretinde görmeye ve tarîkat şeyhlerinden duydukları her söze* inanmaya başlarlar. Rûhânîlerin, bizzat kendi tarîkatlarının kuralları üzerinde zaman zaman değişikliklere gitme cesaretinde bulunmalarını, safdillerin işte bu tutumu sağlamıştır.

Nakşbendî tarîkatının *-zaman içinde-* çarpıtıldığını kanıtlayan delillerden biri de şudur; Bu mistik akımın, bir dönemden öbürüne çeşitli isimler almış olduğunu *-tarîkatın geç dönem ekâbirlerinden-* ***«el-Behcetu's-Seniyye Fi Âdâbi't-Tarîkati'n-Nakşbendiyye»*** adlı kitabın yazarı, **Muhammed bin Abdillâh el-Hânî** itiraf etmektedir. Bu şahıs **Hâlid-i Bağdâdî**'nin ünlü halîfelerindendir.

Yazar bu gerçeği, **Muhammed bir Süleyman bin Murad bin Abdirrahman el Ubeydî el-Bağdâdî** tarafından yazılmış ***«el-Hadîkatu'n-Nediyye Fi âdâbit'Tarîkati'n-Nakşbendiyye»*** adlı kitapta yer alan bir ibareyi delil göstererek bu itirafta bulunmaktadır. Kitabın başlangıcında bulunan bu sözler şöyledir: ***«Bilmiş ol ki silsilenin lakapları asırlara göre değişmektedir…»***[54] Tarîkatın yüzyıllar boyu değişmiş olan adları, *-bu iki yazara göre-* sekizi bulmaktadır. Bu isimler sırayla şöyledir: ***Sıddîkıyye, Tayfuriyye, Khuvajegâniyye*** *(Hâcegâniyye),* ***Nakşbendiyye, Ahrâriyye, Müceddidîyye, Mazhariyye, Khâlidiyye*** (Hâlidiyye)…

Şeyhlerin bu tarîkat üzerindeki keyfî tasarruflarının en önemli yanı, onların bir dizi kavram ve inanışlar ihdas ederek bu yapıyı İslâm'dan bağımsız bir din haline getirmiş olmalarıdır: ***Râbıta, Hatm-i Hâcegân, haps-i nefes*** *(solunum kontrolü),* ***virdleri belli sayılarda ve çakıl taşlarıyla saymak, şeyhin fotoğrafına bakarak*** râbıta yapmak, ***«Üveysilik»*** diye adlandırdıkları yöntemle sözde ölmüş şeyhlerin ruhaniyetleriyle buluşmak, ***mürîdin şeyhine karşı uyacağı kurallar*** ve eski dinlerinden miras aldıkları ***(vahdet-i vücud, vahdet-i şuhûd, hulûl, ittihâd, fenâ, bekâ*** *ve daha birçok)* felsefi düşünceler gibi… Bütün bunları, asırlar boyu her defasında biraz biraz ilavelerle gerçekleştirmişlerdir. Onlara ait kitaplarda bunların hepsi ayrıntılarıyla mevcuttur. İleriki fasıllarda bunların geniş açıklamaları ve analizleri yapılacaktır.

Bütün bunlar, sırf şeyhin heybetini müritlerin ve halkın ruhuna işlemek, onların şeyhe boyun eğmelerini, azameti karşısında titremelerini sağlamak, yeryüzünde Allah adına karar verme yetkisine

---

[54] Bkz. **محمّد بن عبد الله الخانيّ، البهجة السنيّة في آداب الطريقة النقشبنديّة، ص/ 12 طبعة مصر – 1319هـ**

sahip bulunduğuna onları inandırmak için yapılmaktadır. Bu nedenledir ki birçok bilgisiz kimse, şeyhin de *(herkes gibi)* idrar yaptığına, dışkıladığına ve cinsel ilişkide bulunduğuna inanamamaktadır!

***

Nakşbendî Tarîkatının Yayıldığı Bölgeler ve Yayılma Nedenleri

Bu tarîkat, -*İslâm vatanında*- Türklerden gördüğü ilgiyi hiçbir milletten görmemiştir. Bunda şaşılacak bir şey yoktur. Çünkü onlar tarafından kurulmuş ve baştan günümüze kadar onlar tarafından desteklenip korunmuştur. Dolayısıyladır ki bu Tarîkat, ***Abbasî Devleti***'nin yıkılmasından ve Selçuklu Türklerinin tarih sahnesinde rol almasından sonra, onların egemen oldukları ve yönetimlerinin güçlendiği bölgelerde yayılmıştır.

Geniş kültürüyle tanınan Nakşbendî şeyhlerinin ünlülerinden **Kasım Kufralı** (1920-1992)[55] ***«Nakşbendî Tarîkatının Kuruluşu ve Yayılışı»*** adı altında hazırladığı doktora tezinin başında diyor ki: *«İlk şeyhlerinin Türkistan ve Mâverâünnehrli olmaları dolayısıyla Nakşbendîliğe bu muhitin anane ve âdetleri de girmişti. Tesirleri türlü şekillerde tezahür eden bu gelenekler dolayısıyla Nakşbendîliğin Türk fikriyâtı bakımından da tetkiki gerekiyordu.»*[56]

Bu makaleye dikkatle baktığımızda, içinde -*incelenmeye ve analiz edilmeye değer*- üç nokta buluruz:

Birinci nokta, bu topluluğunun ilkin Türkistan'da ortaya çıktığıdır. Çünkü burası Türklerin ana yurdudur.

İkinci nokta, tarîkatın, -*asırlar boyu bu bölgede tutunmuş olan*- çeşitli dinlerin, örf ve adetlerin artıklarından beslenmiş olmasıdır.

Üçüncü nokta ise kurucusunun bu bölgede ortaya çıkmasından dolayı tarîkatın da önce bu bölgede yayılmış olmasıdır.

---

[55] **Kasım Kufralı**, 01 Mart 1920'de **Bitlis**'in İnönü Mahallesinde doğdu. 1925'te patlak veren **Şeyh Said** isyanı üzerine Batı'ya sürülen Doğulu Kürt ve Arap kökenli tarîkat şeyhleri arasında ***Küfrevî ailesi*** de vardı. Bu aile önce ***İzmir***'e, daha sonra 1926'da ***İstanbul***'a sürüldüler. ***Edirnekapı***'da yerleştiler. Bu sırada ***Kasım Kufralı*** ilköğrenimini ***Eyüp***'te, ortaokulu ***Fatih Gelenbevi Ortaokulu***'nda, liseyi de ***İstanbul Erkek Lisesi***'nde bitirdi. Ailesi varlıklı idi. Ayrıca ailesinin ünü ona her kapıyı açacak anahtarlar sunuyordu. Doğudaki mürîd muhitinden gelen maddi desteklerle rahat bir ortamda yaşadı. Modern eğitimini bu yüzden kolaylıkla ilerletebildi. Bu arada ***Arapça***, ***Farsça*** dillerini ***akâid***, ***fıkıh***, ***tefsir*** ve ***hadis*** gibi ve İslâmî ilimleri de babasından okudu. 1939'da ***İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü***'ne girdi. Fakülteden pekiyi derecede diploma alarak 28 Şubat 1945'te bu fakültede Eski Türk Dili ve Edebiyatı Kürsüsünde asistan olarak vazifeye başladı. Tasavvuf üzerinde yoğunlaşarak Nakşbendîliği araştırdı. 1949'da ***«Nakşbendîliğin Kuruluşu ve Yayılışı»*** adı altında hazırladığı doktora tezi kabul edildi. Bazı akademik çalışmalar gerçekleştirdi. ***Demokrat Parti***'den üç dönem ***Ağrı Milletvekili*** olarak seçildi. 1960 darbesinden sonra öbür Demokrat Parti Milletvekilleri gibi tutuklanarak ***Yassıada'da hapsedildi***. 1973 seçimlerinde Ağrı Senatörlüğüne seçildi. 12 Eylül darbesi ile bu görevinden uzaklaştırılan **Kasım Kufralı**, siyasi hayatını noktalayarak yeniden ilmî ve edebî çalışmalarda bulundu. 03 Aralık 1992 tarihinde **İstanbul Mecidiyeköy**'de öldü. Vasiyeti üzerine Eyüp'te vaktiyle babasından boşalan mezara gömüldü.

[56] **Kasım Kufralı**, Nakşbendîliğin Kuruluşu ve Yayılışı (Doktora Tezi, 1949), İÜ Türkiyat Araştırmaları Merkezi, no. 337

Öyle ise diyebiliriz ki Nakşbendî tarîkatı, ortaya çıktığı günden itibaren genişlemesine Türklerin ana yurdundan başlamıştır. Ondan sonra, ***Mâverâünnehr*** ülkelerinden ve Horasan'dan başlamak üzere Hindistan'a kadar egemen oldukları yerlerde yayılmıştır. Selçuklular'ın yıkılışından sonra da Osmanlı döneminde Anadolu'ya intikal etmiştir.

Nakşbendî tarîkatını Osmanlı ülkesinde yaymaya çalışan ilk kişinin **Abdullah-ı İlâhî** olduğu ve bu faaliyeti 1481-1512 yılları arasında yaptığı *Türk araştırmacılara ait* bazı kaynaklarda yer almaktadır. **Fatih Sultan Mehmed**'in oğlu **II. Bâyezîd**[57] zamanında yaşayan bu şeyhin, Nakşbendî tarîkatı ile Melâmî tarîkatını birleştirmeye çalıştığı kaydedilmektedir. Ondan sonra bu tarîkatı **Kanûnî Sultan Süleyman** döneminde **Haydar Baba** yaymaya çalışmıştır. Bununla birlikte **Dr. Reşat Öngören** diyor ki: *«Son zamanlara kadar, Nakşbendî tarîkatının, Anadolu'ya* ***Molla İlâhî****'nin gayretiyle girdiği, keza Nakşbendîlere ait ilk tekkenin de* ***Kütahya*** *yakınlarında* ***Simav****'da kurulduğu biliniyordu. Fakat Abdîzâde olarak tanınan* ***Hüseyin Hüsameddin Efendi****, tarihinde Osmanlı ülkesinde Nakşbendîlere ait ilk tekkenin 1404-1405 yılları arasında* ***Mahmud Çelebi Tekkesi*** *adıyla Amasya'da kurulduğunu kaydetmektedir. Şâh-ı Nakşbend'in halîfelerinden* ***Rukneddin Mahmud Buhârî*** *de bu tekkenin ilk şeyhi olmuştur.»*

Dakik üslubuna rağmen araştırmacı **Reşat Öngören**'in kullandığı bazı ifadeler onun, risalesinde ileri sürdüğü şeyler hakkında kuşku uyandırmaktadır. **Öngören**'in sözleri şöyledir:

«Bahâeddin Nakşbend'in kurduğu Nakşbendî tarîkatının Hz. Ebûbekr'e ve Hz. Ali'ye ulaşan silsileleri vardır.»[58]

Dr. Reşat, bu cüretli iddiasında geç dönem yazarlara ait dört kaynağa dayanmaktadır ki bu kitaplar haddi zatında -*böyle bir isnat için*- ilmî değerden yoksundurlar. ***«Silsile-i Sâdât»*** adı altındaki fabrikasyon iddiaya gelince bu, dördüncü faslın başında izah edilecektir.

***

İstanbul Ansiklopedisi'nin ***«Nakşibendîlik»*** maddesinde şu bilgilere yer verilmektedir: *«Osmanlı toplumunda bu tarîkat,* ***Fatih Sultan Mehmet*** *döneminin sonlarından itibaren kendini göstermeye başladı.»* Bu maddeyi yazan Ekrem Işın, ***Otman Baba Velâyetnamesi*** adlı kaynaktan yararlanarak diyor ki: *«O tarihlerde* ***Aksaray****'da Nakşbendîlere ait bir tekke bulunuyordu.» (İşbu* ***Aksaray*** *kenti, Anadolu'nun ortalarında* ***Konya*** *civarında bulunmaktadır.)* Fakat aynı zamanda yazar, o tarihlerde -*Osmanlı coğrafyasında*- tarîkatın faaliyetlerine ilişkin herhangi bir bilgiye rastlanmadığını itiraf etmektedir. Aynı ansiklopedide şu bilgiler de yer almaktadır:

«O dönemde ülkesinin dışında yaşayan Nakşbendîlere ***Fatih****'in önem vermesi, onları himaye etmeyi üstlenmesi, tarîkatın Abdurrahman* ***Cami*** *ve* ***Ubeydullah-ı Ahrâr*** *gibi meşhurlarını davet etmesi aslında İranlı Şiilerin tehditlerine karşı durma amacına dayanıyordu.»* Bu aynı zamanda Şii inançlarının, Anadolu'daki Sünni Türkler arasında yayılmasını önlemek içindi. Fatih'in Şiilere karşı olumsuz tutumunu kanıtlayan bir husus da onun, oğluna **«Bâyezîd»** *(yani Yezid'in babası)* adını vermiş olmasıdır. Fatih, bu suretle onları manen ezmeye ve itibarlarını çiğnemeye çalışıyordu.

---

[57] ***Bâyezîd***; Arapça Ebû Yezîd *(Ebâ Yezî)* adının çarpıtılmış şeklidir, ***"Yezîd'in babası"*** demektir. Büyük ihtimalle, Şiî İranlıları çatlatmak için **Hz. Hüseyn**'i şehid ettiren Emevî diktatörü **Yezid**'i yüceltmek amacıyla **Fatih Sultan Mehmed**, oğluna bu adı vermiştir. Fatih'in torunu **Yavuz Sultan Selim**'in İran'a karşı savaşa girmesi bunu kanıtlamaktadır. Kanûnî'nin de bu ismi taşıyan bir oğlu vardı.

[58] **Dr. Reşat Öngören**, XVI. Asırda Anadolu'da Tasavvuf, s. 88 TDV. İSAM. TEZ 297.7

Yazar **Ekrem Işın**'ın, bu ansiklopedideki ibarelerinden şunu anlıyoruz: ***Halidîlerin*** ortaya çıktığı son dönemlerine kadar Nakşbendî tarîkatı, Osmanlı başkenti İstanbul'un sınırlarını aşmış değildi. Herhalde bu mistik örgütün ilk izleri **Abdullah-ı İlâhî** ve şu beş halîfesine aittir: **Ahmed Buhârî**, **Âbid Çelebî**, **Lûtfullah Üskûbî**, **Bedreddin Baba** ve **Muslihuddîn Tavîl**.

Bunlardan **Muslihuddîn Tavîl**, Nakşîliği Fatih'in oğlu **Sultan II. Bayezîd**'e sevdirmeyi başarabilmiştir. Bu etkiyle olmalıdır ki padişah **«Sofi Bayezîd-i Velî»** olarak tanınmıştır. Yine bunlardan **Âbid Çelebî**, Nakşîlikle Mevlevîliği birleştirmek için gayret sarf etmiş ancak bunu başaramamıştır. Ahrârî Nakşbendîliğin İstanbul'da köklerinin yerleşmesi ise ancak **Ahmed Buhârî**'nin çabalarıyla gerçekleşmiştir. Bu şahıs, **Abdullah-ı İlâhî**'nin önde gelen halîfelerindendir. Esasen **Buhârî**, onun samimi dostu ve aynı zamanda onunla beraber Semerkand'a gidip orada birlikte bu örgüte giren yol arkadaşıdır. Fakat öyle görünüyor ki **Ubeydullah-ı Ahrâr**, Nakşîliği İstanbul'da yaymak için onlara vazife verdiği zaman onu **Abdullah-ı İlâhî**'nin emrinde görevlendirmiştir. Daha sonra **Abdullah-ı İlâhî**, Nakşîliği batı bölgelerinde *(Balkanlarda)* yaymak üzere yola çıkmaya niyet edince onu İstanbul'da vekil olarak bırakmıştır.

Nakşbendî tarîkatı, daha sonra ***«Müceddidiyye»*** adı altında, iki bacağı felçli olan **Murad bin Ali bin Davud el-Özbekî**'nin aracılığıyla -*yeni bir kisve içinde*- İstanbul'a girdi. Bu şahıs, **«Rabbânî»**nin oğlu **Ma'sûm Fârûkî**'nin halîfesi idi. Çocukluğundan beri yaşadığı bu felçli durumuna rağmen uzun seyahatlerde bulunmuş, İslâm dünyasının önemli başkentlerini ziyaret etmiş ve 1720 yılında İstanbul'da ölmüştür.

***

Bu tarîkatın yayılma nedenlerine gelince bunlar gerçekten şaşırtıcıdır. En önemlilerinden biri, Nakşbendîliği bütün tarikatlardan ayıran çekici ve büyüleyici ilkelere ve ritüellere sahip bulunuyor olmasıdır. Öyle ki bir kimse, bu kuralları ve ritüelleri uyguladıktan sonra tarîkata yapışmaktan kendini alamaz. Çünkü -*özellikle kişi, eğer kısıtlı bir kültüre sahipse, duygusal, mantığı zayıf, geri zihniyetli ve ruhsal bakımdan sorunlu ise*- bu uygulamalar onun kalbinde büyük bir heyecan uyandırır. Aynı zamanda -*eğer terk edilmiş ise, alkol veya uyuşturucu bağımlısı ise ya da başına bir musibet gelmiş ise*- bu insan, çok kısa süre içinde tarîkata yapışıp kalır; Bu akıma kapılmış olan kişi, tarîkata bağlı cemaat arasında -*kendisini teselli eden, sıkıntısını gideren ve acılarını yatıştıran*- bir hava bulur. Kimisi de buradaki manzaraya hayran kalır. Müritlerin -*cemaatin şeyhine gösterdikleri derin saygı, onun yolunda feda olmaya hazır, ondan gelecek en ufak bir işaretle emirlerini yerine getirmek için*- gösterdikleri kesin kararlılık karşısında âdetâ çarpılır; meleklerden bir kortej önünde yürüyor gibi şeyhin, -*karşıdan mürit topluluğuna doğru*- bir imparator gibi gelişini, âdetâ nefesini tutarak seyreder. Çünkü şeyh, o sırada -*etrafındaki mest olmuş topluluktan*- her insana, gökten inmiş bir ilâh gibi gözükür.

Onun için, bu topluluğa katılan -*kişiliği silik, görüşü zayıf ve imânı kusurlu*- hemen her insan bir Nakşî şeyhine -*ilk karşılaşmadan sonra*- kul köle olabilir; Çünkü ona kayıtsız şartsız boyun eğmeğe hazır hale gelir. Bu yapıdaki insanlar için her zaman böyle bir ihtimal vardır. Bunlar, artık ne zihinlerinde şeyhin şeklini canlandırmaktan, ne kalplerinde onun sevgisini korumaktan, ne de dilleriyle adını sürekli anmaktan boş kalırlar… Akılları, onun azameti karşısında şaşırıp durur; öyle ki onu artık bir peygamber mertebesinde görmeye başlarlar, Allah'ın mülkü üzerinde, O'na vekâleten tasarrufta bulunduğuna tam bir imânla inanırlar, adını andıkça tüyleri ürperir ve onun başı üzerine yemin ederler.

Özellikle Türkiye'nin Kürt bölgesinde şeyhin başı üzerine yemin etmek, yaygın alışkanlıklardan biridir. Bu yemin Kürtçe: ***«Bi seri şeyh»***, yani ***«Şeyh Efendi Hazretlerinin başı hakkı için»***, ***«bi ocağa şeyh»*** yani ***«Şeyh Efendi Hazretlerinin ocağı hakkı için»*** şeklinde dile getirilir. Bilindiği üzere, bu bölgede her muhitin bir şeyhi vardır. Bu muhitlerden her biri, birden çok aşiretten ve yüzlerce köy ve kasabadan oluşur. Dolayısıyla bu yöreler arasında, her birinin kendi şeyhini daha çok yüceltmesinden kaynaklanan bir rekabet yaşanır. Bölgede, dar çevreye aidiyet oldukça önem taşıdığı için, her yörenin insanı, bu aidiyetini yörenin şeyhine olan bağlılığı ile ifade eder. Bu da biraz önce kaydedilen yeminle gerçekleşir. Nitekim mürîd, çoğu kez şeyhinin adını anarak onun başı üzerine yemin eder. Bu yeminlerden bazı örnekler şöyledir: ***«Bi seri Şeyhi Hazin»:*** *«Şeyh-i Hazin'in başı hakkı için»*; ***«Bi seri Seyda»:*** *«Seyda'nın başı hakkı için»*; ***«Bi seri Ğavs»:*** *«Ğavs'un başı hakkı için»* vb.

***

Türkiye'de Kur'ân-ı Kerîm'in mabed ve mezarlık kitabı hâline getirilmiş olması, -*Tevhîdin gerçek anlamı ve şirkin tehlikeleri hakkında*- toplumun yeterli bilgilere sahip bulunmuyor olması, Nakşbendî tarîkatının yayılmasını sağlayan nedenlerin başında gelir. Bu akımın son zamanlarda aşırı şekilde yaygınlık göstermesi ise dolaylı olarak toplumsal hadiselerin ve ürkütücü kültürel değişimlerin yaşanmasına sebep olmuştur. Örneğin Nurculuk; yakın geçmişte ortaya atılan ***«Türk-İslâm Sentezi»*** ve 15 Temmuz 2016'da patlak veren ***FETÖ olayı*** gibi zaman zaman gelişme gösteren, hatta siyasi patlamalara dönüşen düşünce ve inanç krizleri bu sorunu teyit etmektedir. Gerçek şu ki bu olaylar, her ne kadar Nakşbendîlerle doğrudan ilişkilendirilemez gibi gözüküyor ise de siyasi güçler, -*toplumu yönlendirmek ve sömürmek için*- bu tarîkatın odaklarına daima rol biçmeye ve gerektiğinde onları hareketlendirmeye çalışmışlardır.

Pek gizli olmayan gerçeklerden biri de şudur: Siyaset adamlarından ve siyasi parti liderlerinden birçok kimse, -*amacına ulaşabilmek için*- Nakşî şeyhleriyle temas kurmaya ve yardımlarından yararlanmaya çalışırlar. Çünkü politikacılar, muhtaç oldukları desteği ve *(onlara oy verecek)* kalabalıkları ancak Nakşî şeyhlerinin yanında bulabilirler. Onun için bunlardan yardımlaşabilecekleri şeyhin ününü yaygınlaştırmak için çaba harcarlar. Bu amaçla bazı iş adamları da devreye girerek toplantılarda ve kulislerde ilişkili oldukları şeyhin propagandası konusunda iş birliği yaparlar. Hatip ve cerbeze adamlarını görevlendirirler. Bu tür karşılıklı dayanışmalar genelde tarîkatın daha çok yayılmasına vesile olur.

Siyaset adamları, -*insanları amaçlarına alet etmek için*- Nakşbendî tarîkatının sihrini ve cazibesini İmparatorluğun çöküş döneminde keşfettiler. Onun için **II. Mahmud**'dan itibaren bu tarîkatın şeyhlerine büyük önem verdiler. Nakşî şeyhleri, her ne kadar **Mustafa Kemal** ve **İsmet İnönü** zamanında şiddete maruz kaldı iseler de geçen yüzyılın ortalarından sonra, özellikle **Turgut Özal** döneminde ve ondan sonra tarîkata verilen önem, Nakşbendîliğin geniş bir alana yayılmasını sağladı.

Geçirdiği aşamaların bazısında bu tarîkat, daha çok canlılık kazanmış, bu sayede yayılmıştır; bazısında ise gerilemiş ve içe çekilmiştir. Ancak bugün Türkiye coğrafyası üzerinde güçlü bir yapı olarak kurumsallaşmış durumdadır.

***

İKİNCİ FASIL

Nakşbendî Tarîkatının İlkeleri, Kaynakları ve Özellikleri

* Nakşbendî Tarîkatının İlkeleri

* Bîat, Şeyhlik Kuralları, Nakşbendîlikte Şeyh-Mürîd İlişkisi ve Bunlardan Güdülen Amaç

* Tarîkatta Zikrin Âdâbı

* Kalp Dili ile Zikir

* Râbıta

* Râbıtanın Şartları ve Uygulama Şekli

* Râbıtayı İlk İhdas Eden Kimse

* Râbıtanın Amacı

* Râbıtanın Kurallarını Çiğneyenin Cezası

* Râbıtayı Kanıtlamada Nakşbendîlerin İzlediği Üslup ve Yol, Onu Savunurken Kullandıkları İfadeler ve Râbıtanın Reddi Konusunda Söylenenler

* Râbıta Konusunda Kaleme Alınmış En Önemli Yazılar

* Nakşîliğin Kuralları Arasında Beş Lâtife Temeli Üzerinde Zikir

* Nakşîlikte ***«Hatm-i Hâcegân»*** İsmiyle Adlandırılan Gizli Zikir Halkası

* Nakşbendî Tarîkatındaki Farsça Terimler ve Sırları

Nakşbendî Tarîkatının İlkeleri: *Bunlar, Arapça ve Farsça bileşik isimlerden oluşturulmuş on bir temel kuraldan ibarettir*. Bu kurallar, sırasıyla şöyledir:

1) Hûş Der Dem هوش دردم

2) Nazar Ber Kadem نظر بر قدم

3) Sefer Der Vatan سفر در وطن

4) Halvet Der Encümen خلوتْ در أنجمن

5) Yâdkerd ياد كرد

6) Bâzgeşt بازگشت

7) Nigehdâşt نگه داشت

8) Yâddâşt ياد داشت

9) Vukûf-i Zamânî وقوف زماني

10) Vukûf-i Adedî وقوف عددي

11) Vukûf-i Kalbîوقوف قلبي

İKİNCİ FASIL

Nakşbendî Tarîkatının İlkeleri, Kaynakları ve Özellikleri

Kitap ve Sünnet konusunda birikim sahibi kimselerce bilindiği üzere; yukarıda sıralanan terimleri İslâm'la ilişkilendirmek mümkün değildir. Nitekim bizzat tarîkatçılar bile bunları ilmihallere geçirmeyi göze alamamışlardır. Kur'ân-ı Kerîm'in metninde veya bir hadisin içinde, bunlardan bir tanesine bile rastlamak imkânsızdır. Oysa bunlar hanîf dinin hesabına tesis edilmişlerdir ki din bunlardan kesinlikle münezzeh ve berîdir. Hiç şüphe yok ki İslâm'da ibadet ve dua ***«Tevkıyfî»***dir[59]. Bu ilkeye göre, dindeki her ibadet türünün, Kitap ve Sünnette bir temeli bulunmalıdır. Aynı zamanda yine şüphe yoktur ki Allah'a yaklaşmak *(O'nun hoşnutluğunu kazanabilmek)* için yapılan herhangi bir ibadet biçiminin eğer Kitap ve Sünnetle bir bağı yoksa o ibadet dışlanır, Allah tarafından reddedilir ve kişinin boynunda vebal olarak kalır. Böyle bir ibadet şekli aynı zamanda imanın zevâline de neden olur!

Geçen 700 yıl içerisinde Nakşbendî tarîkatında birçok değişiklikler meydana gelmiş ve tarîkatta başkalaşma devam etmiştir. Hem üzerine *(eskilerin bilmediği)* ilâveler yapılmış hem içeriğinden eksiltmelere gidilmiştir. İlginçtir ki bunlara -*İslâm adına*- âdab ve erkân adı verilmiştir. Hâlbuki bunların ilk Nakşbendî şeyhleri tarafından bugünkü şekilleriyle uygulandıklarına ilişkin hiçbir kanıt yoktur. Aslında tarîkattaki bu değişkenlik, bütün bâtınî *(ezoterik)* akımların felsefesini oluşturan tasavvufun karakterinden kaynaklanmaktadır. Tasavvufta ise istikrar yoktur.

Nakşbendî öncülerine ait kitaplarda *onların dil olarak Farsça'yı esas aldıklarına ilişkin* ifadeler yer almaktadır. Bunlardan **Muhammed bin Muhammed el-Hânî**'ye ait ***«el-Behcetu's-Seniyye»*** adlı kitapta şöyle denilmektedir: *«Tarîkat ehline ait sözlerin çoğu, Arapça'ya Farsça'dan çevrilmiştir.»*[60] Oysa İslâm'da gerek ibadetin dili gerekse ibadetlerin uygulanış biçimleri ve onlara ait terimler kısmen Kur'ân-ı Kerîm'de, kısmen de Sünnet ile belirlenmiştir. Bunlara başka ibadet biçimleri eklemek veya onlarda değişiklik yapmak mümkün değildir. Fıkıhtaki ***"tevkifiyye"*** ilkesi, bunu anlatmaktadır.

Ne var ki Nakşbendî öncüleri, *(ileride ayrıntılı olarak açıklanacağı üzere)* icat ettikleri ibadet şekilleri için birtakım yabancı adlar tertib etmişlerdir. Onların koyduğu bu isimler, İslâm'daki

---

[59] ***«Tevkîfiyye»*** ya da ***«et-Tevkîfiyye* التوقيفية**»: Bir fıkıh terimidir. Büyük öneme sahip olan bu terim, İslâm'da Allah-Kul ilişkisini dützenleyen tek kelimelik bir yasadır. Gücünü, Haşr 'ın 7. âyet-i kerîmesinden alır. Bu yasaya göre, Allah ve Rasûlünden başka hiç kimse *(Kitap ve Sünnette belirlenen şekiller dışında)* herhangi bir ibadet ve dua ihdas edemez. Buna cüret edenlerin İslâm dininden çıkmaları çok muhtemeldir! Böyle bir girişime *(daha doğrusu, böyle bir suça)* ***«Zendeka* الزندقة**», bu fiili işleyene de **«Zındık»** denir.

[60] Bkz. محمّد بن عبد الله الخانيّ، البهجة السنيّة في آداب الطريقة النقشبنديّة، ص/ **3** طبعة مصر – **1319**هـ

ibadetlerin isimlerinden tamamen farklıdır. Büyük ihtimalle bunlar İslâm öncesi dinlerden adapte edilerek yeniden düzenlenmişlerdir. Tarîkatın teorisyenlerinin, komşu oldukları Brahman rahiplerine -*Allah'ı zikrederlerken sergiledikleri huşû karşısında*- hayran kalarak onları taklit etmeleri de muhtemeldir. Çünkü Brahman rahipleri, ibadet sırasında hayret uyandıran bir trans hali yaşarlar. Aynı zamanda onlar, -*insanlar arasında*- dünyaya karşı en az ilgi duyan, nimetlere karşı en az istekli olan, -*Brahmanizm öğretisinde yazılı kurallara uyarak*- açlığa karşı en fazla dayanmaya çalışan kimseler olarak bilinirler.

Nakşbendî tarîkatının hayli ilginç bir âdâb ve erkânı vardır. Bunların içinde hak ile batıl birbiriyle karışıktır. Bilgiden yoksun kimseler bunları birbirinden ayırt edemezler. Örneğin Nakşbendî tarîkatının öğretisinde Allah'ı zikretmek, ısrarla tavsiye edilir. Hiç şüphe yok ki bunu, Allah Teâlâ da emretmiştir. Bu konuda birçok âyet-i kerîme vardır. Örneğin *(meâlen)* şöyle buyurmaktadır: ***«Ey imân edenler! Allah'ı çok çok anın. Sabah akşam O'nun yücelik ve eşsizliğini dile getirin.»***[61] Yine buyuruyor ki: ***«Ey imân edenler! (Savaş için) bir toplulukla karşılaştığınız zaman sebat edin ve Allah'ı çok anın ki kurtuluşa eresiniz.»***[62] Keza buyuruyor ki: ***«yalnız beni anın ki ben de sizi anayım. Bana şükredin, sakın nankörlük etmeyin.»***[63] Allah Teâlâ, zat-ı ilâhiyesini zikredenleri övmüştür. Buyuruyor ki: *«Göklerin ve yerin yaratılışında, gece ile gündüzün birbiri ardınca gelip gidişinde selim akıl sahipleri için elbette ibretler vardır. Onlar ayaktayken, otururken ve yanları üzerine yatarken Allah'ı zikrederler. Bunlar; "Ey Rabbimiz, imân ettik. Bizim günahlarımızı bağışla. Bizi ateş işkencesinden koru" diyenler, sabredenler, dürüst olanlar, huzurunda boyun bükenler, Allah yolunda harcayanlar ve seherlerde (Allah'tan) bağışlanma dileyenlerdir.»*[64] Allah'ı zikretme şekline gelince bu, -*gerek* ***selef-i salihîn*** *tarafından yazılmış İslâm mirası eski kaynaklarda gerekse onlardan sonra gelen İslâm âlimlerinin günümüze kadar her asırda kaleme aldıkları eserlerde*- ayrıntılı olarak açıklanmıştır. Ne var ki Nakşbendîler, mü'minlerinkine aykırı bir yol izleyerek *(ileride açıklanacağı üzere)* Allah'ın onaylamadığı farklı zikir şekilleri ihdas etmişlerdir. Şu var ki asıl sorun, çoğunluğun *bu uydurulmuş zikir şekilleriyle Kitap ve Sünnette yer alan zikir şekilleri arasındaki farklardan* haberdar bulunmuyor olmalarıdır.

Nakşbendîliğin âdab ve erkânına gelince, bunlar üç ana kategoride özetlenebilir: Meşihat *(yani şeyhlik mesleğini icra etme)* âdâbı, mürîdin şeyhine karşı uyacağı kurallar ve zikir âdâbı. Ancak onlar, her şeyden önce ***«bîatı»***, yani tarîkata girerken mürîdin -***«el alma»*** *diye tabir edilen*- şeyhe bağlanma yemini vermesini şart koşarlar. Bu onlara göre, tarîkatın en büyük rüknüdür.

***

Bîat, Meşîhat Âdâbı, Mürîdin Şeyhine Karşı Uyacağı Kurallar ve Bunlardan Amaç

Bîat ya da ***mübâyaa:*** Akitleşme, ahitleşme, sözleşme anlamlarına gelir. Nakşbendîler, *tarîkata girecekler için* bunu şart koşarlar. Bu şartı yerine getiren *(yani şeyhten el alarak tarîkata ilk adımını atan mürîd),* kendine mürşit olarak seçtiği şeyhe kesin bir ahit vermiş ve -*işlenmesi haram bile olsa*- onun emirlerine boyun eğeceğine ilişkin söz vermiş olur.

[61] El-Ahzâb/41,42

[62] El-Enfâl/45

[63] el-Bakara/152

[64] Âl-i İmrân/190, 191

Tuhaftır ki *(Nakşbendîlere göre)* bîat, yalnızca tarîkata girmek isteyenlerle sınırlı değildir. Onlar, kim olursa olsun, her insanın mutlak surette bir şeyhe bağlanmasını ve ona tamamıyla teslim olmasını şart görürler. Çünkü onların inancına göre kişi ile Allah arasında bir perde vardır, onu ***«istifazadan»*** *(yani feyiz almaktan, manevî zenginlik kazanmaktan)* engeller. Nakşî şeyhlerinden **Muhammed Emin el-Kurdî el-Erbilî** (1849-1914)[65] bu konuda şunları kaydediyor: *«Arif ve ermiş olan şeyh, mürîdin Allah'a ulaşmasını sağlayan aracısıdır; Allah'ın huzuruna girmesini temin eden kapısıdır. Dolayısıyla şeyhi olmayanın şeyhi Şeytan'dır.»*[66]

Bunun anlamı şudur: Onların arasına girmeyen, şeyhlerinden birine bağlanmayan kimse Şeytan'a uymuş demektir. Yani, bu kimse dalâlettedir ve dalâlete sevk edicidir. Bütün müslimler hakkındaki görüşleri aslında budur. Kendilerini şöyle savunuyorlar, diyorlar ki amacımız şudur: *Hakkı batıldan, helâlı haramdan ayırt edebilmesi ve bu suretle makbulü işleyip kötülükten sakınabilmesi için* kendisine *dinde zorunlu olan bilgileri öğretecek* birine, insan mutlak surette muhtaçtır. Ancak -*böyle bir ağızla*- yaptıkları savunma, onların «**bîat**» kavramından amaçladıklarına uymamaktadır. Çünkü inançlarına göre mürşit; gerçekte fıkıh, akide *(İslâm inancı)* ve çeşitli ilim dallarında öğrenciye eğitim veren, onu ahlâklı yetiştiren üstad değildir. Bilakis *(onların ifadelerine bakılacak olursa)* bu kişi, *«Allah'ın zatı hakkında marifet sahibi ve O'na ulaşmış kimsedir»*! Oysa ne Kitap'ta ne de Sünnet'te -*kulun, fiziksel temas kurarak Allah'ı tanımakla görevli ve mükellef olduğuna ya da beşerî duyular vasıtasıyla*- Zat-ı İlâhiye'yi tanımanın olağan ve mümkün olduğuna yahut insanın, ruhu veya bedeni ile Allah'a ulaşabileceğine ilişkin hiçbir bilgi yoktur. Bilakis Allah Teâlâ şöyle buyurmaktadır: *«De ki: Elhamdulillâh, O size kudret mucizelerini gösterecek, siz de onları tanıyacaksınız.»*[67] Öyle ise insanın tanıma *(öğrenme, bilme, kavrama)* gücü sadece Allah'ın âyetlerini *(kudret mucizelerini)* görebilmekle sınırlıdır. O, her türlü noksanlıktan münezzeh olan ***Zat-ı İlâhiye'ye*** asla ulaşamaz. İnsanın Allah Teâlâ'ya ulaşması imkânsızdır. Rabbimiz yüceler yücesi bir

---

[65] **Muhammed Emin el-Kurdî** el-Erbilî Fethullahzade: Osmanlı Devletinin son yıllarında yaşamış Iraklı bir Nakşbendî şeyhidir. El-Kurdî. H. 1265/m. 1849 yılında Irak'ın Kürt bölgesinin büyük kentlerinden Erbil'de doğdu. Soyunun **Hz. Hasan**'a dayandığı ileri sürülmektedir. Bununla birlikte Kürt lakabıyla anılmaktadır! **Hâlid-i Bağdâdî**'nin halîfelerinden **Osman Tavilâî**'nin oğlu **Ömer**'in emrine girdi. Seyr-ü sülûk eğitimi görerek şeyh oldu. Genç yaşta Hacca gitti. Bu sırada uğradığı Medine'de Osmanlı denetimi altında bulunan Mahmudiye Medresesinde eğitim almaya başladı. Kısa zamanda Türkçe öğrendi. On yıl sonra Mısır'a gitti. Kahire'deki ünlü ***el-Ezher Üniversitesi***'nde yüksek öğrenim gördü. Bu sırada Kürtler Revakı'nın idaresini üstlendi. Mezun olduktan sonra Mısır'da kaldı. Burada Nakşbendî tarîkatını yaymaya çalıştı. H. 1332/m. 1914 yılında Kahire'de öldü. Karrafatu'l-Mucâvirîn kabristanına defnedildi. Tenvir'ul-Kulûb Fi Maâmeleti Allâmi'l-Ğuyûb adlı eseri, Arapça bilen Tarîkatçılar arasında yaygın olarak okunmaktadır. el-Kurdî'nin yerini, Halîfesi **Selâmetu'l-Azâmî** aldı. Kitapları, oğlu **Necmuddin** tarafından yayımlandı.

[66] Nakşibendîlere göre; Nakşî şeyhlerinden birine mutlak surette bağlanmanın zorunlu olduğu hakkında fazla bilgi için aşağıdaki kaynaklara başvurunuz:

*نعمة الله بن عمر، الرسالة المدنية ص/ **26** مخطوطة دمشق – **1213** هـ.

*أحمد البقاعي، رسالة في آداب الطريقة النقشبنديّة ص/ **36**. مخطوطة **1249** هـ.

*محمّد بن سليمان البغداديّ، الحديقة النديّة ص/ **39**. مخطوطة. بغداد/**1234**هـ. مستنسخة من قبل مكتبة الحقيقة. إسطنبول–**1992**م .

*أحمد ضياء الدين الْكُمُوشْخَانَوِيّ، جامع الأصول ص/ **61**، **116**. ط. **1276** هـ

*محمّد بن عبد الله الخانيّ، البهجة السنيّة في آداب الطريقة النقشبنديّة، ص/ **4** طبعة مصر – **1319**هـ

*محمّد أمين الكرديّ الأربلي، تنوير القلوب في معاملة علام الغيوب ص/ **525**. طبعة مصر – **1384** هـ

*أحمد الفاروقيّ السرهنديّ، المنتخبات، المكتوب رقم/**61**

* عبد المجيد بن محمّد بن محمّد الخانيّ، السعادة الأبدية فيما جاء به النقشبنديّة، ص/ **12**. مكتبة الحقيقة. إسطنبول – **1992**م

*علي قدري، الرسالة البهائية (ترجمة: رحمي سرين) ص/ **133** إسطنبول–**1994**م .

Süleyman Kuku *(Ahmed Faruk Meyan)* Şâh-ı Nakşibend, Çile Yayınları, İstanbul-1970 s.35*

[67] En-Neml /93

Zât-ı Ecell-i Âlâ'dır. İnsan, sadece Allah Teâlâ'ya kulluk etmekle görevli ve mükelleftir. Nitekim *(meâlen)* buyuruyor ki: *«Ben cinleri ve insanları, ancak bana kulluk etsinler diye yarattım.»*[68]

Allah'ın âyetlerinin tanıklığıyla bunca net açıklamaya rağmen *-aralarında Nakşbendîlerin de bulunduğu-* bütün tasavvufçular, Allah'ı *(fizikî mahiyette)* bilmenin, ***Zat-ı İlâhiye***'yi *(beş duyu ile)* tanımanın *-insan için-* mümkün olduğuna inanmaktadırlar. Bunun için ***seyr-ü sülûk*** adı altında birtakım şartlar ileri sürerler. Mürîd, *-bir şeyhe bîat dedikleri sözleşme ile bağlandıktan ve ondan onay aldıktan sonra-* bu şartları uygular. Tarîkatçıların inancına göre seyr-u sülûk, riyâzet ve mücâhede dedikleri özel bir eğitim sisteminin sonunda sâlik *(evliya adayı)*, sınırsız bir âleme ulaşır, burada yalnızca evliyalara özgü sırlara ve bilgilere sahip olur. Bu sayede « ***İlâhî-Zâtî sıfatlarla tahakkuk etmiş***»[69] olur. Yanı açıkçası «*Allahlaşır*». Bunu, tepki çekmemek için bilhassa böyle ağdalı ve özel bir ifade ile dile getirirler!

Tarîkatçılık jargonunda buna «***Ma'rifetullah*** معرفة الله», ya da «***el-ma'rifetu billâh*** المعرفة بالله» denir. Bu tabirler *(aynı anlama gelen)* birer tasavvuf terimidir. Bununla şunu amaçlamaktadırlar: *«İnsan eğer Allah ile olan ilişkilerinde tarîkattaki kurallara harfiyen uyacak olursa yolculuğunun sonunda Zât-ı İlâhiye'nin içyüzüne vakıf olmayı başarabilir.»* Allah Teâlâ bundan münezzehtir! Çünkü Allah'ı *(beşerî idrak gücüyle)* kuşatabilmek, imkânsızdır. Bu iddiayı gerek akıl ölçütleriyle gerekse naklî delillere dayanarak kanıtlamak asla mümkün değildir. Ne Kitap'ta ne de Sünnet'te (insana) bu yollu bir teklif de yöneltilmemiştir. Bilakis en mükemmel şekilde gönül alçaklığı göstererek ve boyun bükerek huşû içinde ibadet etmek üzere emir gelmiştir. Allah Teâlâ *(meâlen)* şöyle buyuruyor: *«Oysaki onlar, dini O'na özel kılarak, ortak koşmadan yalnızca Allâh'a samimiyetle kulluk etmekten, salâtı ikame etmekten ve zekâtı vermekten başka bir şeyle emrolunmadılar. İşte Kayyim din budur!»* ***Kayyim:*** Eğrisi büğrüsü olmayan, dosdoğru ve hak demektir. (Beyyine /5) Yine şöyle buyuruyor: ***«Sana, yakıyn gelene kadar kulluk et.»*** yani ecelin gelinceye kadar ibadet et. (el-Hcr/99) Bu kelimenin gerçeğe uygun telâffuzu «***yakıyn»***dır. Güncel Türkçe'de «***yakîn»*** şeklinde kullanılmaktadır***. Yakîn*** sözcüğü Arapça'dır, Türkçe'de karşılığı yoktur. Yaklaşık anlamı ***«beklenen büyük gerçek»***tir yani ölüm olayıdır.

Tasavvufçular, ileri sürdükleri «***ma'rifetullah*** معرفة الله» sözüyle aslında *«çok yüce bir makama yükseldiklerini, -aralarında hiçbir perde bulunmaksızın- orada Allah ile konuştuklarını, O'nun da kendileriyle konuştuğunu»* anlatmak istemektedirler. Hatta *«Allah'ın Zat'ı içinde eridiklerini ve O'nunla birleşip tek vücut haline geldiklerini»* bile ileri sürerler. Onların terminolojisindeki ***«fenâ:*** eriyip yok olmak» ve ***«beka:*** kalıcılık kazanmak» terimleri işte bunu ifade etmektedir. Bu da ***panteizmi*** çağrıştırır. İnançları bu merkezdedir. Onların bazıları ***ittihâdîdirler****,* (hâşâ!) *yükselerek ve yücelerek Allah ile birleşip bütünleştikleri inancındadırlar.* **Muhiddîn bin Arabî**'nin ekolü bu inanca dayanmaktadır. Bazıları ise ***hulûluyecidirler,*** (haşâ!) *Allah'ın, inerek onların içine girip kendileriyle birleştiği inancındadırlar.* **Hallâc-ı Mansur**'un ekolü bu inanca dayanır. Allah Teâlâ'ya karşı hiçbir saygıları yoktur. Nitekim bunların en cüretli hulûliyeci sembollerinden olan **Hüseyn bin Mansur el-Hallâc** açıkça «***ene'l-Hakk*** أنا الحق» *(yani ben Hakkım)* demiştir ki bu "Ben *Allah'ın ta kendisiyim.*" demektir. Aynı zamanda bir sûfî olan **Şeyh Ahmed er-Rufâî** *(el-Burhânu'l-Mueyyed adlı kitabında)* Hallac'a tepkisini şöyle dile getirmektedir: *«Onun "ene'l-Hakk" dediğini naklederler. Eğer hak üzere olsaydı "ene'l-Hakk" demezdi. Onun vahdet kokan bir şiirinden de bahsederler. Bütün bu söyledikleri bâtıldır. Olmayanı var sayarak hataya düşmüş, bu hata da onu hâlden hâle sürüklemiştir. Sakın ola ki böyle sözler söylemeyiniz. Bunlar batıldan başka şey değildir. Sakın vahdet-i vücud, felsefe ve benzeri konulara girmeyiniz. Bunlar ayakları ateşe kaydırır.»*

---

[68] Ez-Zariyat /56

[69] Bkz. **Abdülhakim Arvâsî**, Râbıta-i Şerîfe, Bayezit Devlet Kütüphânesi No. 243435 s. 18

***

Son zamanlarda Nakşbendîlerin bir grubu tarafından tarîkata eklenen bir seremoni, “Bîat” konusunun içyüzünü deşifre etmek bakımından tamamlayıcı bir bilgi özelliğini taşımaktadır. Bu tertip şöyle özetlenebilir:

Güneydoğudaki bir tekkede sık aralıklarla ilginç bir bîat merasimi düzenlenmektedir. Bu etkinliğin hazırlık aşaması şöyledir: Önce tarîkatın misyoner ekipleri tarafından *-kerâmet hikâyeleriyle meraklandırılmış-* sorunlu insanlardan oluşan grupların tekkeye akınları sağlanır. Sonra meydana gelen izdiham gerekçe gösterilerek *“mürîd adaylarının ancak küçük gruplar halinde «Efendi Hazretleri’nin huzuruna alınabileceği», ziyaretçilerin çokluğu dolayısıyla bu zorunlu tertibatın alındığı”* şeklinde aday kalabalığı bilgilendirilir. Tabiatıyla bütün bunlar propaganda amaçlıdır. Maksat, *“Efendi Hazretleri’nin çok geniş bir çevreye sahip bulunduğu, onun duasına, himmetine ve manevi yardımına nail olabilmek için binlerce insanın can attığı”* izlenimini uyandırmaktır!

Sonra belli sayılarda mürîd adayları *“huzûra”* alınır. O sırada şeyhin beline bir kemer bağlanır. Bu kemer boyunca eşit aralıklarla uzun sicimler bağlıdır. İçeriye alınan mürîd adaylarının her birinin eline bu sicimlerden birinin ucu tutuşturulur. Mürîdler bu iplikleri tutunca onlara bir “mürîdlik” andı okutulur. Bu and gereğince her mürîd *“Şeyh Efendi Hazretleri”* vasıtasıyla *“başta Hz. Peygamber olmak üzere silsiledeki bütün şeyhleri kendilerine öncü ve Allah ile aralarında birer aracı olarak kabul etmiş”* böylece Nakşbendîliğe ilk adımlarını atmış olurlar.

***

İslâm’a göre ***Bîat*** meselesine gelince bu, İslâm fıkhının en önemli konularından biridir. ***İmamu’l-Müslimîn***’in *(yani ümmete -siyasi sıfatla- başkanlık edecek halîfenin)* seçimi ile ilgili bir kavramdır. Bîatın şartlarına göre bu zat müslim, akıl sağlığına sahip, erkek, bulûğa ermiş, cesur, her bakımdan yeterli ve organları noksansız olacak; toplum yararına hizmette bulunacak, işlerini düzene koyacak, adaleti tesis edecek, zulme uğramışların *(gasp edilmiş)* haklarını kendilerine iade edecek, saldırılara karşı İslâm vatanını ve müslimlerin ırzını ve mallarını savunacaktır. Toplum da *(Kitap ve Sünnet’in ruhuna uygun)* bir anayasa uyarınca ona itaat edecek, yönetiminde ve savunmasında Allah Teâlâ’nın şu buyruğunu uygulayarak kendisine destek vereceklerdir. *«Ey imân edenler! Allah’a itaat edin. Peygamber’e itaat edin ve sizden olan yöneticilere de… Herhangi bir hususta anlaşmazlığa düştüğünüz takdirde, Allah’a ve ahiret gününe gerçekten inanıyorsanız, onu Allah ve Resûlüne arz edin. Bu, daha iyidir, sonuç bakımından da daha güzeldir.»*[70]

Nakşbendîlere gelince, onlar bu kavramı Kur’ân’ın naslarına aykırı anlamda yorumlamışlardır. Bu âyet-i kerîmeyi, tarîkata girmek isteyen mürit adayının *(işlenmesi haram bile olsa)* tarîkat şeyhinin bütün emirlerine boyun eğmek üzere onunla yapacağı sözleşmeye temel saymışlardır.

Bîat kavramını yanıltıcı yorumlarıyla saptıranların başında gelenlerden biri de, **Ahmed bin Abdurrahîm bin Vecîhüddîin** adında Hintli bir şahıstır. Tasavvufçular bu Hintli rûhâniyi o kadar abartarak yüceltmişlerdir ki ona bu amaçla **«Şah Veliyyullah-ı Dehlevî»** unvanını yakıştırmışlardır. ***«el-Kavlu’l-Cemîl Fi Beyân-i Sevâi’s-Sebîl»*** adını verdiği bir kitabında **Dehlevî** şunları söylemektedir:

---

[70] Nisâ /59

«Gerçekte bîat çeşitlidir. Bunlardan biri halîfelere edilen bîattır, bir diğeri takvâ ipine sarılma biatıdır, bir başkası hicret ve cihâd biatıdır, biri de cihâd sırasında ordudan alınan -ve bağlılık yemini anlamına gelen- biattır. Birinin, İslâm'ı kabul etmek (ve yasalarına bağlı kalmak üzere) verdiği bîat, halîfeler döneminde terk edildi. Çünkü Râşid halîfeler döneminde yabancılar, ne boyun eğerek ve rağbet göstererek ne de ısındırılarak ve kendilerine kanıtlar sunularak, aksine baskıyla ve kılıç zoruyla İslâm'a giriyorlardı. Râşid halîfelerden sonraki hükümdarlara gelince bunların çoğu zaten zalim ve fâsık oldukları için İslâmî sisteme önem vermiyorlardı. Aynı zamanda takvâ ipine sarılma bîatı da terk edildi. Râşid halîfeler dönemine gelince Rasûlullâh'ın (s) birlikteliği sayesinde sahâbîlerin çoğu aydınlandıkları ve huzurunda görgü kazandıkları için (sadece bir elit tarafından seçilen) halîfelere ashâbın tümü birden bîat etmeye ihtiyaç duymuyorlardı.»[71]

Dehlevî, *-dolambaçlı ve dalgalı bir ifade tarzıyla-* örtülü ve spekülatif bir yol izleyerek bîat meselesine girmeye çalışmaktadır. Bu tür lafazanlıkla, Rasûlullâh'ın (s) *-iyiliği emretme ve kötülükten sakındırma adına-* ***söyledikleri*** ile, *-Budizm'in öğretilerinden ilham alan-* Nakşbendî şeyhlerinin müritlerine ***verdikleri emirler*** arasında bir bağ uydurmaktadır. Ondan sonra da Rasûlullâh'ın (s), *(devlet başkanı sıfatıyla)* ashâbının umurunu üstlendiğini, *-özellikle sahip bulunduğu siyasî, askerî ve rûhâni başkanları olarak-* onları organize ettiğini bilmezden gelmektedir.

Bu bir yana, Hz. Rasûl'ün (s) şahsiyeti ile Nakşbendî şeyhleri arasında karşılaştırma yapmak doğru olur mu? Hem sonra Nakşbendî şeyhlerinin temsil ettiği bir siyasî otorite var mıdır? Bunlar, yasaları uygulayabilecek ve zulme uğramışların haklarını onlara geri iade edebilecek bir yaptırım gücüne sahip midirler ki bu şeyhlere bîat etmek olağan sayılabilsin? Müslimlerin kanını akıtan, onları yok etmeye çalışan, onları ezen, onlara zulmeden Haçlıları ve Siyonistleri bugüne kadar engellemeye çalışmış ve bunu becerebilmiş bir tarîkat şeyhi var mıdır? Günümüzün küresel güçlerinden hangi biri bunlara itibar etmektedir ki insanlar bu adamlara bîat etsinler ve meselelerini onlara havale etsinler!

Dehlevî, yukarıdaki sözleriyle aslında bîat kavramıyla hiçbir ilgisi bulunmayan anlamları ona kasten yüklemeye çalışmaktadır. Daha ötesi, *-tarih uzmanlarınca üzerinde görüş birliği olan-* büyük bir gerçeği yok saymaktadır. Bu hakikat, Râşid halîfelere bütün sahâbîlerin bîat etmiş olduğudur. Evet, *-ashâbın cumhuru tarafından yetkilendirilmeden-* onların hiçbiri, İslâm toplumunu yönetme görevini üstlenmemiştir. Şu var ki, bazı sebeplerden dolayı sahâbîlerden bir topluluk, *(kısa bir süre)* halîfelere bîat etmekte gecikmiş olabilir. Şu halde **Dehlevî'nin** biraz önce nakledilen ***«(…) halîfelere, ashâbın tümü birden bîat etmeye ihtiyaç duymuyorlardı.»*** şeklindeki sözleri tarihî delillerin tanıklığıyla açık bir gerçek dışı ifadedir.[72]

Muhammed Emin el-Kurdî el-Erbilî, ***«Tenvîru'l-Kulûb»*** adlı kitabında, mürîd adaylarından söz alarak onları Nakşbendî tarîkatına kabul edecek kişide bulunması gereken 22 şart hakkında bir bölüm ayırmıştır. Bu şartlardan bazıları, nisbeten İslâm'ın ruhuna uymaktadır ve müslimler nezdinde kabul görebilecek niteliktedir. Örneğin onun birinci şartta söylediği şu sözler gibi: *«Şeyhlik mesleğini icra edecek kişinin, mürîdin başlangıçta başka birine soru yöneltme durumunda kalmaması için fıkıh ve*

---

[71] Bkz. أحمد بن عبد الرحيم بن وجيه الدين (شاه عبد الله الدهلوي)، القول الجميل في بيان سواء السبيل: قونية – **2001**. الإتصال: **(0332) 251 76 22**

[72] ***El-Kavlu'l-Cemîl Fi Beyân-i Sevâi's-Sebîl*** adlı kitaptan naklettiğimiz bu sözler, yazarın ağzından uydurulmuş olabilir! Böyle bir olasılık vardır. Çünkü bu kitap çok çirkin bir çarpıtmaya maruz kalmıştır. Özellikle Türkiyeli birinin öncülüğünde Konya'da «الفكر الإسلاميّ عند الإمام وليّ الله الدّهلويّ وما ابتكره من العمل النموذجيّ» adı altında yapılan baskıda bu suç işlenmiştir! Bu kitabı yayımlayan kişi, gerek kendi adını gerek kitabı basan matbaanın adını gerekse yayınevinin adını açıklamaktan kaçınmıştır. Yaptığımız bir araştırma sırasında *-Dehlevî'nin, râbıta hakkındaki sözlerinden bazı bölümlerin bu kitapta çarpıtıldığına ve kendisine iftira edildiğine sürpriz olarak rastladığımızda-* bunu tespit etmiş bulunduk.

akâid konularındaki kuşkularını bertaraf edebilecek düzeyde onun muhtaç olduğu bilgilere sahip olması gerekir.»[73]

Bu tarîkatın şeyhlerine ait ibarelerde sıkça geçen buna benzer *(spekülatif)* sözlere birçok kimse yanılarak kanabilir, -*ilim ve basîret ehlinin de üzerinde görüş birliğine vardığı gibi*- insanın -*öteden beri bilinen yollarla*- kendisini eğitecek, alıştıracak ve terbiye edecek birine ihtiyaç duyduğunu anlatmaktan öte bir amaç taşımadığı kanaatiyle bu söze inanabilir. Fakat bunların sözlerini eğer dikkatle izleyerek, ibarelerinden bazı bölümlerin içeriklerini derinlemesine araştıracak olursanız, görürsünüz ki hakikatte -*bu sözlerin arkasında*- vaktiyle büyükleri tarafından sistemleştirilmiş gizli amaçlar vardır. Ancak toplumun kalbine onların heybet ve azameti yerleştiği için onlara boyun eğerler. Kimse onların koyduğu kurallara itiraz etmez, bu cesareti kendinde bulamaz. Bu nedenle hiç kimse onların dürüstlüğü, güvenirliliği ve titizliği hakkında ve aynı zamanda Allah katındaki yüce mevkileri hakkında kuşkuya düşmez. Bu tarîkatın geç dönem şeyhleri, böylece eski seleflerine tutucu bir taklitle tabi olmuşlardır. Bu tehlikeli gerçeği kanıtlayan en güçlü delillerden biri de şeyhliğin 14'üncü şartını izah ederken yazarın sarf ettiği şu ifadelerdir: ***«Zorunlu bir durum olmadıkça şeyh, mürîdlerini, kendi kardeşlerinden başkalarıyla konuşmaktan engellemelidir.»***[74]

Yazarın bu sözlerden amaçladığı kimseler, şeyhe mürîd olmayanlardır. Bunlar gerek başka şeyhlere bağlı olanlar, gerekse herhangi bir tarîkata bağlı bulunmayanlardır.

Halktan bir topluluk üzerinde hegemonya kurma, onları tahakküm altına alma, bireylerinin iradesine hükmetme ve onları başkalarıyla konuşmaktan engelleme yetkisi acaba tarîkat şeyhine nereden geliyor? Bu otorite ya da bu vesâyet ona nereden geliyor? Bunu hak ettiğine ilişkin, Kitap ve Sünnet'ten delili nedir? Bu sözler nerede, Allah Teâlâ'nın (meâlen) şu buyruğu nerede: ***«Mü'minler ancak kardeştirler. Öyleyse kardeşlerinizin arasını düzeltin. Allah'a karşı gelmekten sakının ki size merhamet edilsin.»***[75] Tarîkat şeyhinin bağlılarını, cemaatinden olmayan müslimlerle ya da Müslümanlarla konuşmaktan engellemesi, toplumu ıslah etmenin gereklerinden sayılabilir mi? Yoksa böyle bir davranış, sakın bölücülüğün ve toplum fertlerini birbirinden koparmanın nedeni olmasın? Rasûlullâh (s) şöyle buyurmuyor mu: ***«Birbirini sevmede, birbirine acımada ve birbirine yakınlık göstermede mü'minler bir tek vücûda benzerler, öyle ki o vücûdun organlarından biri hastalandığında bedenin bütün organları onunla birlikte uykusuzluk çeker ve ateşlenir.»***[76] Peki şeyh, mürîdlerini insanlarla haşırneşir olmaktan, hatta onlarla konuşmaktan bile engellerse böyle bir kaynaşma mümkün olabilir mi? Öyleyse Allah Teâlâ'nın şu sözlerine uygun davranarak yardımlaşmak için insanlar nasıl bir yol tutacaklardır? Allah Teâlâ (meâlen) şöyle buyurmaktadır: ***«İyilik ve takva** *(Allah'a karşı gelmekten sakınmak)* ***üzere yardımlaşın. Ama günah ve düşmanlık üzere yardımlaşmayın.»***[77]

el-Kurdî, sözlerine şöyle devam etmekte, şeyhliğin 14'üncü şartını anlatırken şunları kaydetmektedir: *«Şeyh kendisi için, bir* **halvethâne** *(yalnız başına kalacağı bir mekân) hazırlamalı,*

---

[73] Bkz. محمّد أمين الكرديّ الأربلي، تنوير القلوب في معاملة علاّم الغيوب، ص/ **506**. طبعة مصر – **1384** هـ.

[74] A.g.e/526

[75] el-Hucurât/10

[76] لبُخَاريّ، رقم الحديث: **5552**؛ مسلم، رقم الحديث: **4686**

[77] el-Mâide/2;

özel hizmetçisi hariç, mürîdlerinden hiç kimsenin buraya girmesine izin vermemelidir.»[78] 16'ncı şartı izah ederken de şöyle diyor: *«Şeyh. mürîdlerinden hiçbirine davranışlarını izleyebilecek, herhangi bir sırrını öğrenebilecek fırsat ve imkânı asla vermemeli, mürîd onun nerede ve nasıl uyuduğunu, ne yiyip içtiğini kesinlikle bilmemelidir. Çünkü mürîd bunlardan birine vakıf olduğu zaman, şeyhine karşı saygısını yitirebilir.»*[79]

Şu halde bu kurallardan açıkça anlaşılıyor ki, Nakşbendî şeyhleri, bunların arkasına gizlenerek aslında toplum üzerindeki heybetlerini pekiştirmekten, *bu suretle de* insanların iç dünyasını kendilerine râm etmekten başka bir amaç gütmemektedirler. Çünkü bu suretle hep gündemde kalacak, toplum onların olağanüstü manevi güçleriyle, kerâmetleriyle, hayat ve kâinat üzerindeki tasarruf ve etkileriyle devamlı meşgul olacak, insanlar onların karşısında kendilerini küçük, basit ve güçsüz görecek, karşılarında el pençe divan durup boyun bükeceklerdir. Nitekim aynı yazarın bu kez ***«mürîdin şeyhine karşı uyacağı kurallar»*** bölümünde söyledikleri, bunun en güçlü delilidir. Yazar diyor ki:

*«Biz burada sadece ehemmiyetli bazı hususlar üzerinde durarak konuyu özetlemiş bulunuyoruz. Bunlardan büyük öneme sahip olan şart şudur: Mürîd şeyhine olağanüstü saygı gösterecek, onu gerek gizli gerek açıktan tazim edecek (azametli görecek,; amacının ondan başkasının eliyle gerçekleşemeyeceğine inanacaktır. Şâyet gözü başka bir şeyhe takılacak olursa bu, onu şeyhinden mahrum bırakır ve feyiz kapısı onun yüzüne kapanır. Şartlardan biri de şudur: Mürîd şeyhine karşı tamamen teslimiyet içinde olacak, ona bağlı kalacak, şeyhin her türlü tasarrufundan razı olacak, ona gerek malıyla gerekse canıyla hizmette bulunacaktır. Çünkü iradenin ve sevginin cevheri ancak bu yolla ortaya çıkar, keza dürüstlüğün ve samimiyetin ölçüsü de ancak bu terazi ile bilinebilir. Şartlardan biri de şudur: Mürîd, (açıktan haram gibi gözüküyor olsa bile) şeyhinin işlediği herhangi bir fiile karşı asla itirazda bulunmayacaktır, ona "Neden bunu yaptın?" diye asla sormayacaktır. Çünkü şeyhine «**Neden?**», «**Niçin?**» diyen mürîd, asla iflah olmaz (gün yüzü göremez)!»*[80]

Sonra yazar, bu konuda bir şâirden -*meâlen, şu sözleri içeren*- bir beyit naklediyor:

«Evirip seni nasıl isterse çevirsin * Elindeki ceset gibi ol, gassalin»[81]

Evet, Nakşbendî şeyhleri, insanları işte böyle öğütlüyorlar. Dolayısıyla onların bizzat kendi ikrar ve itiraflarıyla şu gerçekler ortaya çıkmaktadır: Onların mürîd ile ilişkilerinde sergiledikleri duruş, bir üstad ve öğretmenin öğrencilerine karşı sergilediği duruş gibi değildir. Nitekim hoca; öğrencisine

---

[78] محمّد أمين الكرديّ الأربلي، تنوير القلوب في معاملة علاّم الغيوب، ص/ **506**، **526**. طبعة مصر/**1384**هـ. طبعة مصر/**1384**هـ

[79] Age./526. Fazla bilgi için aşağıdaki kaynaklara bakınız:

*محمّد بن عبد الله الخانيّ، البهجة السنيّة في آداب الطريقة النقشبنديّة، ص/ **28**. طبعة مصر – **1319**هـ .

*محمّد أمين الكرديّ الأربلي، تنوير القلوب في معاملة علاّم الغيوب، ص/ **524** طبعة مصر/**1384** هـ.. طبعة مصر**1384**هـ

*عبد المجيد بن محمّد بن محمّد الخانيّ، السعادة الأبدية فيما جاء به النقشبنديّة، ص/ **9**. مكتبة الحقيقة. إسطنبول – **1992**م.

*علي قدري، الرسالة البهائية (ترجمة: رحمي سرين) ص/ **13**. إسطنبول–**1994**م .

Prof. Dr. İrfan Gündüz, Ahmed Ziyaüddin Gümüşhanevî. S. 237-246 İstanbul-1984*

[80] Bkz. محمّد أمين الكرديّ الأربلي، تنوير القلوب في معاملة علام الغيوب، ص/ **528**. طبعة مصر/**1384** هـ.. طبعة مصر/**1384** هـ.

[81] Bu çeviri kitabın yazarı ve mütercimi olan **Feriduddin AYDIN**'a aittir. Arapça aslı şöyledir:

وَكُنْ عِنْدَهُ كَالْمَيِّتِ عِنْدَ مُغْسِلٍ * يُقَلِّبُهُ مَا شَاءَ وَهُوَ مُطَاوِعُ Kaynak: a.g.e/528

bilgi birikiminden cömertçe sunumda bulunur, ona ilmî kuralları telkin eder, derslerindeki girift konulardan bilmediğini ona açıklar, bunların ince meselelerini basit ve anlaşılır hale getirir, çetrefil yanlarını çözmeye çalışır… Hoca, öğrencilerinin sorularını cevaplamada elinden geleni yapar. Onları eğitirken, onları terbiye ederken, onları ahlâklı yetiştirmeye çalışırken karşılaştığı sıkıntılara katlanır; ta ki -*ilim ve marifetle aydınlanarak*- insanlara rehberlik etmek için *(yarınlarda)* onun yerini doldurabilsinler, hayırlı yönlerde faaliyet göstermek için özgür iradeleriyle hareket edebilsinler…

Nakşbendî şeyhleri ise mürîdlerini, belli bir kalıba dökerek, iradelerini tahakküm altına alarak, bilinçlerini kapatarak ve onları adetâ dondurarak *(**“tarîkat âdâbı”** adı altında yaptıkları telkinlerle)* mürîdlerinin kendi mutlak otoritelerine boyun eğer hale gelmesini isterler. Bu suretle mürîd, gerek kişiliği ile gerekse sahip bulunduğu mal ve itibar adına ne varsa sömürüye maruz kalır. Bazen belirlenemeyen ve tespit edilemeyen emellere alet bile edilir! *Şeyhin ününü yaymada, onun heybet ve azametini kalplere yerleştirmede ve toplum üzerinde onun saltanatını kurma faaliyetlerinde görevlendirilen* mürîdlere, tarîkatın propagandaları sırasında biçilen roller ise pek gizli değildir.

Ancak bunlardan başkaca birçok gizli bilgiler daha vardır. Bunlara ulaşmak isteyenler olmuştur. Muhtemel tehlikeleri göze alarak uygun bir kimlik ve görüntü içinde -*ve daha çocuk yaşta*- Nakşî grupları arasına -*özel amaçlarla*- yerleştirilmiş, uzun zaman tekke[82] ve medreselerinde mistik eğitimden geçmiş, bu yolla da tarîkatçılara ait birçok sırrı öğrenmiş bazı ajanlar vardır. Ancak bunlar daima laik ve Kemalist odaklar tarafından görevlendirilmişlerdir. Bilindiği kadarıyla bir akademisyen ve bir gazeteci bu amaçla kullanılmışlardır! Bunların topladığı bilgiler ise tarîkatçılardan çok İslâm’ın aleyhinde kullanılmıştır! Bu münasebetle, toplumumuzda yaygın ve fahiş bir düşünce hatasına dokunmak gerekiyor: Tarîkat ile İslâm arasında ilişki kurmak, tarifi imkânsız bir kültür fukaralığının sonucudur. Bu yanlış kanaat Türkiye’de çok yaygındır. Bunun temel nedeni ise ***İslâm*** ile ***Müslümanlığın*** birbirine karıştırılıyor olmasıdır.

---

[82] ***Tekke***: Arapça bir sözcüktür. Aslı ***«Tekiyye*** تكيّة**»** dir. (وكأ – يكأ) fiilinden türetilmiştir. Çoğulu: ***«Tekâyâ*** تكايا**»** dır. Bunun kullanıldığı bir cümlede örneğin اتّكأَ على الشيءِ denir, bu da, “bir şeye dayandı”, ***“üzerine yüklendi”*** demektir. Yine bu kökten türetilen أوكأ fiili de “kendine bir dayanak yaptı” anlamına gelir. Bu kökün bir türevi Kur’ân-ı Kerîm’de, Tâhâ, âyet 18’de أتوكّأ olarak geçmektedir. Öyle anlaşılıyor ki bu kök fiilden ilham alan ilk kişinin kullanımından sonra sûfîler bu ilgiden yola çıkarak ***«Tekke»*** kelimesini terim haline getirmişlerdir. Tekke *(mescidin alternatifi olarak)* müesseseleştirilmiştir. Özel bir mekândır. Burada sofular toplanır, ayinlerini düzenler, faaliyetlerini sürdürürler. Bu terim, daha çok Türk sofuları arasında yaygın idi. Buna karşılık olarak Araplar ***«Rıbât»***, İranlılar ve Hintliler ise ***«Hânegâh»*** kelimesini kullanırlar. Tekkeler, selef-i sâlihîn döneminden sonra ve kısmen bilinçsizce İslâm’a giren, kısmen de İslâm’ı saptırmak isteyen Acemlerin örnek alınmasıyla yaşanan sapmaların sonucu olarak ortaya çıkmaya başladı. Bazı toplumlar İslâm’ı kendi zevk ve görüşlerine uydurarak, dini çığırdan çıkardılar, dinde olmayan bid’atleri ona yamadılar. Böylece tekke ve tarîkatlar müesseseleşti. İlk tekkenin **Ahmed bin Ali el-Cuheymî** tarafından H. 200 yılında, Basra’da kurulduğu söylenmektedir. Bu şahıs, **Hasan el-Basrî**’nin öğrencilerinden olan **el-Vâhid bin Zeyd**’in öğrencisidir. Kader konusunda ileri geri konuşurdu. İbadetin yanı sıra müzik ve mistik raks için ilk kurulan tapınma mekânının bu olduğu söylenir. Bundan başka rivâyetler de vardır. Ezcümle **Ebû Hâşim es-Sûfî** adında İranlı bir sapkın tarafından Gazze’de H.150 yıllarında bir ibadet mekânı daha kurulduğu söylenmektedir. Bu mekânların, İslâm dünyasında yaygın hale gelmesinden sonra bunlara ***«Tekke»*** denildi. Bunlar Hıristiyanlıktaki manastırların karşılığı sayılırlar. Osmanlılar döneminde tekkelerde gelişmeler oldu. Bunlar çeşitli bölümlerden ibaret tesisler haline getirildiler. İçlerinde çok sayıda odalar ve hücreler bulunurdu. Bunların başında, kıblesinde mihrap ve şeyhe mahsus makam bulunan salon gelirdi. Ayrıca burada zaman zaman hükümdarın ziyareti sırasında oturacağı, ***«mahfel-i Humâyûn»*** diye adlandırılan *(parmaklıklarla çevrili)* özel bir bölüm yer alırdı. **Sultan II. Abdülhamid** döneminde İstanbul’da 311 tekke faaliyette idi. İmparatorluğun coğrafyası üzerinde bulunan bütün tekkeleri denetleyen ***«Meclis-i Meşâyih»*** adı altında rûhânî bir makam bulunurdu. Tekke ve zaviyelerin tümü Cumhuriyet döneminde 1925 yılında çıkarılan 677 sayılı kanun ile lağvedildi. Ancak 1950’lerden sonra tarîkat faaliyetleri canlanınca bu kez tarîkatçılar camileri tekkeye çevirerek bu kutsal mekânları kullanmaya başladılar.

Nakşbendîlerde Zikir Âdâbı

Zikir (zikr ذكر): Arapça bir kelimedir. Sözlük anlamı, zihinde eskimeye unutulmaya yüz tutmuş bir şeyi hatırlamak ya da seslendirmektir. Bu ise *-alçak bir sele de olsa-* dili hareketlendirerek onu telâffuz etmektir. Terim olarak anlamı ise Allah'ın isimlerinden birini tekrar etmek ya da belli vakitlerde Kur'ân-ı Kerîm'den bir miktar okumaktır. Zikir de (İslâm'da) bütün ibadetler gibi ***«Tevkîfî»***dir.[83] Mütevâtir sünnette vârid olduğu biçimin dışında uygulanamaz. Kuralları selef-i sâlihîn'e ait eserlerde zaptedilmiştir.

Nakşbendîlere göre ise zikrin öyle bir tarifi vardır ki ***(zikir)*** kelimesinin anlamını bilen ilim, akıl ve insaf sahipleri buna şaşırır kalır. Keza Nakşbendîlerde zikrin öyle kuralları vardır ki Allah'ın kitabı ve Rasul'ünün sünneti hakkında bilgi sahibi bulunan her insan onları tuhaf karşılar. Tarikatçılar, hiçbir delile dayanmadan bunları kendiliklerinden ihdas etmişlerdir. Aslında, onların bazı büyükleri, bu İslâm dışı ***"zikir"*** şekillerini eski dinlerden ilham alarak kural haline getirmişlerdir. Sonraki şeyhler de efendilerinin izinden giderek bunları devam ettirmişlerdir. Daha sonra da Allah'ın bu *(aslı esası olmayan)* şekliyle zikri emrettiğini ileri sürmüşlerdir!

****

Nakşbendîlikte Kalp Diliyle Zikir

Bu tarîkatın ileri gelenlerinden **Abdulmecîd bin Muhammed el-Hânî**, ***«es-Saâdetu'l-ebediyye Fi Mâ Câe Bihi'n-Nakşbendiyye»*** adlı kitabında *-Zikrin uygulanış biçimini açıklarken-* bu konuda 22 kural bulunduğunu ileri sürerek ifadesinin akışı içinde şu tarifi yapıyor:

«**On Üçüncü Kural:** *İki gözü kapamak, dili damağa yapıştırmak, dişleri üst üste getirmek, dudakları üst üste getirerek ağzı kapamak ve nefesi kendi halinde bırakmak»*

«**On Dördüncü Kural**: *Sadece hayâlî olarak -herhangi bir şekli zihinde canlandırmadan ve asla nefesi hapsetmeden- Allah Allah diye zikretmek. Şunu demek istiyorum: Zikreden kişi zihninde, kendi kalbi için bir dil tasavvur edecek ve -kendi sesini- duyuyormuş gibi, devamlı "Allah Allah…" diye zikredecektir.»*

«**On Beşinci Kural**: *Bu kutsal adı taşıyan Yüce İlâhî Zat'ı kalpte canlandırmak.»*[84]

---

[83] ***«Tevkîfî»***dir, yani uygulama biçimi Kur'ân-ı Kerîm'de veya özellikle Sünnette *-kesin şekilde-* belirlenmiştir. Meşru gelenek ve göreneklerden farklı olarak İbadetlere, dualara ve zikirlere ekleme yapılamaz, eksiltme yapılamaz ve uygulama şekilleri asla değiştirilemez. Aksini göze alanların, İslâm dininden çıkmaları olasıdır! Bunların dışında *-Kitap ve Sünnet'in ruhuna aykırı olmamak koşuluyla-* yeni buluşlar gerçekleştirilebilir, gelenekler ihdas edilebilir, çeşitli kurallar konabilir. Önemli olan, ibadet ile âdet kavramlarını birbirine karıştırmamaktır.

[84] Bkz. عبد المجيد بن محمّد بن محمّد بن عبد الله الخانيّ، السعادة الأبدية فيما جاء به النقشبنديّة، ص/ **30**. مكتبة الحقيقة. إسطنبول – **1992**م.

Bu eser, *(yani, es-Saâde'tul-Ebediyye Fi ma Câe Bih'in-Nakşbendiyye)*: **Abdulmecîd b. Muhammed al-Khânî** tarafından kaleme alınmış 48 sayfalık bir risâledir. Kitabın yazarı, **Hâlid-i Bağdâdî**'nin ünlü halîfelerinden **Muhammed b. Abdillâh al-Khânî**'nin torunudur. Bu kitapçık, son zamanlarda İhlâs Vakfı tarafından İstanbul'da 1992 yılında ***(yine Hâlid-i Bağdâdî****'nin ünlü halîfelerinden olan)* **Muhammed b. Süleyman el- Bağdâdî**'ye ait el-Hadîka'tun-Nediyye الحديقة الندية ve başka birkaç risâle ile birlikte küçük boyutta basılmıştır.

Evet, bunlar, Nakşbendîlikte uygulanan zikir hakkında kısa bir açıklama idi. Oysa Allah Teâlâ, bu şekilde anılmaktan ve zihinde canlandırılmaktan münezzehtir. Yüceler yücesi olan Allah *(meâlen)* şöyle buyurmaktadır**: *«Rabbini, içinden yalvararak ve korkarak, alçak sesli söz ile sabah-akşam zikret ve gafillerden olma.»***[85]

Böylece anlaşılmaktadır ki zikir, ancak sözle *(kelimeleri telaffuz etmekle, yani kişinin, kendi sesini en azından duyarak harfleri mahreçlerinden çıkarmasıyla)* gerçekleşebilir. Aksi halde âyetteki ***«sesli söz ile»*** hükmü geçersiz kalmış olur, zikrin hikmeti de ortadan kalkmış olur. Çünkü eylem sadece zihinde canlandırma ve düşünme ile sınırlı kalmış olur ki bu bâtıldır. Nitekim âyet-i kerîmede *(zikreden kişinin kalben dingin olması, her kelimenin anlamını bilinçle düşünüyor olması istenmekle birlikte)* esas amaç ***«alçak sesli söz»***dür. Merhum **İmam-ı Nevevî** bu konuda şunları kaydetmektedir: *«Şunu kesinlikle bilmiş ol ki gerek vacip gerekse müstehab olsun, namazda ve başka durumlarda yapılacak zikrin sözleri telaffuz edilmediği (seslendirilmediği) ve zikreden kişi -işitme duyusu sağlam ve arızasız ise- kendi sesini duymadığı takdirde o zikir ne hesaba katılır ne de böyle bir zikre itibar edilir.»*[86]

Öyle ise zikir ayrı, tefekkür ayrı şeydir. Allah Teâlâ, bu iki şeyi bir tek âyet-i kerîmede toplamıştır ki bu, çok çarpıcı bir örneklemedir. Allah Teâlâ, bu iki kavram arasındaki farkı şu sözlerinde *(meâlen)* beyân buyurmuştur:

«Göklerin ve yerin yaratılışında, gece ile gündüzün farklı oluşunda aklıselim sahipleri için elbette ibretler vardır. Onlar ayakta dururken, otururken, yatarken sürekli Allah'ı zikrederler, göklerin ve yerin yaratılışını tefekkür ederler. (Derler ki:) "Ey Rabbimiz! Sen bunu boş yere yaratmadın, seni tenzih ve takdis ederiz. Bizi cehennem azabından koru!»[87]

Sözlü zikre gelince, âyet-i kerîmedeki ***«yüksek olmayan sesle»*** tabirinde Zât-ı İlâhiye'yi tazîm anlamı vardır. Çünkü Allah Teâlâ, insanın kalbinden geçeni de gizli ya da açıktan söylediklerini de elbette bilir. Bu şekildeki zikirde, aynı zamanda ünlenme isteğinden ve riyakârlıktan korunma da vardır.

Âyet-i kerîmede geçen ***«yüksek olmayan sesle»*** ifadesinde, esasen *(sanılabileceğinin aksine)* dilin zikirden engellenmesi amaçlanmamaktadır. Bilakis bu ifadede, zikrin icra edilme şekli açıklanmaktadır. Bu ise ne yüksek sesle ne de *(duyulamayacak kadar)* çok alçak sesle, aksine sessizce fakat duyulabilecek kadar olmalıdır.

Nakşbendîlerin ***«Kalbî zikir»*** diye uydurdukları bid'ate gelince bu konuda; tarîkatın geç dönem şeyhlerinden hemen hiçbirinin *-bilgisizlikten dolayı-* ulaşıp öğrenemediği bir sır vardır. Bu şahıslar, tarîkatlarının zaman içinde uğradığı evrimler, değişiklikler, başka dinlerden ve felsefelerden beslenmeler ve bu tarîkata sızan yabancı terim ve tabirler hakkında oldukça bilgisizdirler.

---

[85] El-A'râf /205

[86] **İmam-ı Nevevî**'nin Arapça ifadesi aynen şöyledir:

اعلم أنّ الأذكار المشروعة في الصلاة وغيرها واجبةً كانت أو مُسْتَحَبّةً، لا يُحْسَبُ شيء منها ولا يُعْتَدُّ بِهِ حتّى يتلفَّظ به بحيث يُسمِعَ نفسَه إذا كان صحيحَ السمعِ لا عارضَ له.

Bkz. Kaynak:

محي الدين أبو زكريا يحيى بن شرف الدين النوويّ الدمشقيّ (631–676هـ.)، الأذكار المنتخبة من كلام سيد الأبرار ص/ 14؛ مع مختصر شرح بن علاّن. دار العربيّة للطباعة والنشر. بيروت.؛ نسخة أخرى بعنوان: حلية الأبرار و شعار.

[87] Âl-i İmrân /190, 191

Son dönem Nakşî şeyhlerinin bilmediği o sır şudur: Nakşbendî tarîkatı Hicrî onuncu asırda Hindistan'a sıçrama yaptı. Tarîkat *-bu coğrafyada yaygın olan-* ***Brahmanizm****'*den ve ***Budizm***'den oldukça etkilendi. Bu tarîkat, aslında vaktiyle ***Mâverâünnehr***'de *(yani Türkistan'da)* ***Şamanizm, Mazdekizm*** ve ***Maniheizm*** gibi dinlerden beslenerek yapılanmış idi. Dolayısıyla Nakşîliğin kökleri ve *-tarihî macerası boyunca-* beslendiği kaynaklar araştırıldığında onun İslâm'la hemen hiçbir bağı bulunmadığı görülür. Özellikle bu mistik örgütün, Kabilli [88] **Muhammed Bâkî** den başlamak üzere, **Şah Gulâm Ali** olarak bilinen **Abdullah-ı Dehlevî** (1745-1824)'ye kadar olan bütün şeyhleri Hintlidirler ve *(bizzat ünlülerinin itirafıyla)* Hint ruhbanlığından etkilenmişlerdir. Bunlardan **Kasım Kufralı**, tarîkatın ünlü rûhânîlerinden **Şemsuddîn Mirza Mazhar Cân-ı Cânân**'ın hayatı hakkında bize çok berrak bir tablo sunmaktadır. Bu adam, Nakşbendîlerin jargonuna göre ***«silsile»***de *(yani rûhânîler zinciri içinde),* tarîkatın kurucusu olan **Muhammed Bahâuddîn Buhârî**'den sonraki on ikinci kişidir. **Kufralı** bu şahıs hakkında şunları söylemektedir:

*«18 yaşında **Seyyid Muhammed-i Bedevâni**'ye intisap eden bu zat, yalnız avreti setredecek kadar giyinerek çöllerde ağaç yaprakları yemek suretiyle dört sene tam bir kalender hayatı yaşamış ve tarîkat ehline eflâtûnî bir aşkın cilvelerini tattırmıştır».*[89]

Şu halde, açıkça görüyoruz ki aslında bu şahıs, Hz. Muhammed'in (s) sünnetine değil, tam aksine ***Budizm***'in kurucusu olan ***Buda***'nın hayat tarzına uygun biçimde yaşamıştır.

Dolayısıyla bu topluluğun ileri gelenlerinin *(eskiden)* yaşam tarzı, aynen ***Brahmanların*** ve ***Budist*** rahiplerin hayat biçimine benzediğine göre *(bu gerçeği kanıtlayan onlarca delile bakılacak olursa)* onların inanç ve ibadet şekilleri de tıpkı bu rahiplerin inanç ve ibadetlerine benziyor idi. Bugünkü Nakşî şeyhleri, Müslüman din adamlarının kılığına bürünmüş olsalar, hatta birer İslâm âlimi rolünü üstlenseler bile artık bu gerçeği değiştiremezler.

Şu halde, *-içinde Allah'ın adı ve kelime-i tevhîd geçiyor olsa bile-* Nakşbendî tarîkatında zikrin uygulama şeklinin, yogacılık sistemiyle ***Hinduizm***'den alındığı artık kesindir. Bu konu *(Râbıta)* faslında ayrıntılı olarak yeniden ele alınacaktır.

Râbıta meselesine intikal etmeden önce bu ilgiden hareketle şimdi de Nakşîlikte ***«nefes tutarak yapılacak "kalbî zikir"»*** konusuna tekrar değinmemiz gerekiyor. Çünkü bu nokta çok önemlidir.

Bu tâifenin *(biraz önce sözü edilen)* edîbi, **Abdulmecîd bin Muhammed el-Hânî**'ye ait ***«es-Saâdetu'l-ebediyye Fi Mâ Câe Bihi'n-Nakşbendiyye»*** adlı kaynağa yeniden dönecek olursak bu kitapta tarîkattaki ***«kalbî zikir»*** hakkında kendimizi acayip bir tarif karşısında buluruz. Burada, önceki şartlara ek olarak daha ilginç kurallar bulunmaktadır.

Abdulmecîd bin Muhammed el-Hânî, ***«kalbî zikir»***in tanımına başlarken şöyle diyor:

«**İkinci husus**: "***Nefiy ve ispat***" ile yapılan zikirdir. "***Nefiy ve ispat***"tan amaç, ***kelime-i tevhid***'dir: ***"Lâ ilâhe illallah".*** Mürşid, bu mübarek zikir yöntemini mürîde, "***İsm-i Zât***" zikrinden sonra öğretir. Bu da latâifle ve zikir otoritesine sahip olmakla gerçekleşir. Bu zikrin kuralları da aynen birinci tür zikrin kuralları gibidir. Fakat bu zikir yönteminde mürîd *(birinci şekilde olduğu gibi),* dilini

---

[88] **Afganistan**'ın bugünkü başkenti. Doğrusu **Kabôl**'dur.

[89] Bkz. **Kasım Kufralı**, Nakşbendîliğin Kuruluş ve Yayılışı, s. 91. Türkiyât Enstitüsü. No. 337

damağına, alt ve üst dişlerini birbirine ve dudaklarını da birbirine yapıştırdıktan sonra nefesini göbeğinin altında tutar. Bu sırada ***Lâ*** harfinin silüetini, beynini sonuna kadar zihninde canlandırır. Sonra ***(İlâh)*** kelimesinin silüetini beyninden sağ omzuna kadar uzatarak zihninde canlandırır. Sonra ***(illellah)*** kelimesinin silüetini sağ omzundan ***"beş letâif"*** bölgesine geçirerek ***Lâfza-i Celâl***'i kalbinin üzerine o kadar şiddetle vurur ve dibine indirir ki vücudun tümü bunun hararetinden etkilenir. O sırada da mürîd bu cümlenin anlamını düşünecektir. O da şudur: Allah'ın zâtından başka amaç yoktur. Mürîd aynı zamanda ***"nefiy bölümü"*** ile de tüm ilâhi muhdesâtı nefyeder *(Allah'tan başka her şeyi yok sayar).* Bunların hepsine fânî nazarıyla bakar. Sonra ***"ispat bölümü"*** ile Hak Teâlâ'nın Zâtı'nı ispat eder. O'na bekâ nazarıyla bakar. Zikrin sonunda *(kalp diliyle)* şunu söyler: ***"Muhammedun Rasûlullah"***. Bununla, onun yolunun izleyicisi olduğunu amaçlar ve nefesinin yettiği kadar bunu tekrar eder. Sonra tekli sayı üzerinde nefesini verir. Buna efendilerimizin nezdinde ***"vukûf-i adedî*** denir.

Abdulmecîd bin Muhammed el-Hânî'nin yaptığı ***«kalbî zikr»***in tanımı işte böyledir. Nakşbendîlerin elinde *bu tür zikrin Kur'ân ve Sünnet'le alakasını kanıtlayacak* hiçbir delil bulunmamaktadır.

Fakat yazar, mademki insanları bu sözlerle Allah'ı zikretmeye davet ediyor, ki şüphesiz *«Allah'ı zikretmek (değer olarak) her şeyden büyüktür»*[90], onun için bilgisiz insana göre bu hileli yöntemle yapılan zikirde tabiatıyla şaşılacak, garipsenecek bir şey yoktur. Aynı zamanda böyle bir kimse, *ne entrika yöntemleri ne de eşya ve kavramların zaman içinde nasıl evrilip* çarpık şekillere dönüştürüldüğü hakkında bilgi sahibidir, insanların -*bir dönemden öbürüne*- hak ile bâtılı nasıl birbirine karıştırdıklarından da habersizdir.

Evet bilgiden yoksun birçok kimse bu spekülatif ve saptırıcı tarife şaşmaz, tehlikesini de hesap edemez. Nitekim *(bu kimselere göre) «Yahudiler ve Hıristiyanlar da Allah'ı zikrederler, O'nu severler ve Müslimler gibi O'na ibadet ederler»*. Şu halde zikrin bu şekildeki tanımında *(sıradan ve cahil insanlar için)* şaşılacak ne olabilir ki!

Fakat şaibesiz bir imana, kusursuz bir tevhid inancına ve geniş bilgiye sahip olan *(gerçek mü'minler ki sayıları oldukça azdır!)*, elbette zikrin böyle bir tanımı karşısında dehşete düşmekten kendilerini alamazlar. Özellikle zikir sırasında ***«nefes tutmayı»*** gerçekten merak ederler. Burada önemle ve hayret duyguları içinde işaret etmek gerekir ki bu bid'at, Nakşbendîler'de eski bir adet olmasına rağmen İslâm âlimleri nasıl olur da günümüze kadar bundan haberdar olamamışlardır? Bu gerçek, ilim erbabının, maalesef -*karanlık yüzyıllar boyunca*- gaflet içinde kaldıklarını göstermektedir. Nitekim, Hintli din adamlarından **Ebû'l-Hasan en-Nedvî**'nin *«İslâm'da Fikir ve Davâ Adamları»* adı altındaki kitabının üçüncü cildinde yaptığı kısa bir açıklamadan başka, İslâm âlimlerinin eserlerinde bu meseleye ilişkin herhangi bir bilgiye rastlamamaktayız. **En-Nedvî,** -*başta Şattariye tarîkatı ve kolları olmak üzere, Hindistan sahasında yaygın tarîkatlarda meydana gelen gelişmeler hakkında bilgi verirken*- şunları kaydediyor:

«Bu tarîkatın ikinci kolu ***Şeyh Ali bin Kavvâm el-Cambûri****'ye bağlıdır. İlk kez bu tarîkat, yoga kurallarını tasavvufun kurallarıyla sentezlemiştir. Birincisinden (yani yogacılıktan) bazı egzersizleri, zikirleri ve nefes tutmayı almıştır. Bunları mürîd ve sâliklere telkin etmiştir. Aynı zamanda Simya ilmini de tarîkata dâhil etmiştir. Bu zikirlere ve özel egzersizlere ilişkin ayrıntılar,* ***Şeyh Bahaüddîn el-Ensârî el-Kâdirî****'nin yazdığı Şattariye risalesinde yer almaktadır. Keza,* ***Şeyh Muhammed eş-Şattarî****'nin* ***«Kilîd-i Makhâzin»*** *adlı kitabında bulunan, onun bir kasidesi de yine bu risalede yer*

---

[90] Ankebut /45

*almaktadır. Bu kaside **“vahdet-i vücud”** inancını anlatmakta, mescit ile kilise arasında, müslim ile brahmanist arasında fark bulunmadığını ileri sürmektedir.»*[91]

En-Nedvî, aynı kitabının başka bir yerinde şunları söylüyor:

«Binlerce yıldır yogacılığın ve ruhbânî ibadet biçimlerinin merkezi olan buraya (Hindistan’a) dışarıdan gelen tasavvufçular, -nefeslerini tutarak transandantal meditasyon sistemiyle derin düşüncelere dalarak, nefis ve hayal güçlerini kat kat artırmak suretiyle deneyimler kazanan- yogilerle karşılaşıyorlardı. Bazı Müslüman tasavvufçular, onlardan bu sanatı öğrendiler.»[92]

Fakat, *-konuya açıklık getirmek ve bu tarîkatın içyüzünü araştıranlara ışık tutarak onların herhangi bir kuşkuya kapılmalarına mahal bırakmamak için-* ***«nefes tutma»*** meselesi üzerinde biraz durmak lâzımdır.

Bilindiği üzere insanoğlu çok eskiden günümüze kadar yaptığı araştırmalar, incelemeler ve kazandığı tecrübeler sayesinde sorunlarına binlerce çözüm bulmuştur. Şüphe yok ki o, hakikaten dev hedefler gerçekleştirerek çağımızda *-bu sayede-* sağladığı imkânlarla hız, refah ve konfor içinde yaşamaktadır. Ancak bununla birlikte insan, *-aynı zamanda-* kendini ürkütücü bir gürültünün içinde bulmuştur. Bu sonucu da yine o, bizzat kendi eliyle hazırlamış bulunmaktadır. Bu fırtınanın karşısında da garip bir bocalama, şiddetli bir sıkıntı, stres ve korku veren bir kargaşa içinde hayat sürmektedir, öyle ki bu durumun baskısından nasıl kurtulacağını da kestirememektedir.

Huzur ve dinginlik sağlamak amacıyla insan aklının bulduğu yeni sistemler arasında alternatif tıbbın şaşırtıcı birtakım uygulamaları ve zihinsel egzersiz şekilleri bulunmaktadır. Geçmiş yüzyıllar boyunca Hint dinlerine mensup rahiplerin *(ağır mahrumiyetlere direnerek, inzivaya çekilerek, derin düşüncelere dalarak ve zihinsel konsantrasyon sağlayarak)* sürdürdükleri alıştırmalar, sonunda kazandıkları yatkınlık, deneyim ve benzer yetenekler sayesinde bu buluşları gerçekleştirmişlerdir. Sonra *(doğa ötesi âlemle ilişki kurmak niyetiyle)* bunları, mistik ve rûhânî bir boyaya büründürmüşlerdir. Öyle ki bu uygulama biçimleri, zamanla ***Brahma dini***nin âdâb ve erkânı hâline gelmiştir. Hintli Mecûsîler de bu uygulamalara *(dinsel ibadetler olarak)* inanır olmuşlardır. Daha sonraları bunlara ***«Yoga»*** adı verilmiştir. Bunların, acaba bir din mi yoksa *(deneyimler sonucu)* elde edilmiş bir takım zihinsel kabiliyetler mi oldukları konusunda insanlar farklı görüşler ortaya koymuşlardır. Peki, öyleyse ***«nefesi -akciğerde- hapsetmenin»*** hikmet ve yararı ne olabilir ki? Nefesi *(bu şekilde)* tutmak, gerçekte vücudu sıkıntıya maruz bırakmak ve onu doğasına aykırı bir duruma zorlamak değil midir? İnsanın aklına *-ister istemez-* böyle bir soru geliyor. Çünkü ***«nefesi tutmak»*** *(giriş ve çıkışını engellemek)*, akciğerler üzerinde boğucu bir baskıya yol açar ve hayatın devamı için onların büyük önem taşıyan görevlerini sekteye uğratır.

Fakat genelin sandığı gibi mesele bu kadar basit ve yüzeysel değildir. Bilakis ***nefes tutmak***, daha doğrusu ***nefes alıp vermeyi kontrol altına almak,*** psikanaliz, psikiyatri ve fizyoloji bilimleri açısından büyük önem taşır. Hadd-i zâtında bu işlem, birçok insanın *-din ya da ruhaniyetle ilişkilendirmeden-* rasyonel olarak uyguladığı zihinsel bir spordur. Psikolojisi etkileyen ve fizyolojik sonuçlar doğuran yoga egzersizlerinin de temel adımlarından biridir. İnsan bunu, ruhsal bunalımlardan kurtulmak, huzura kavuşmak, dinginliğini, beden ve akıl sağlığını korumak, aynı

---

[91] Bkz. أبو الحسن علي الحسني الندويّ، رجال الفكر والدعوة في الإسلام ص/ **27/3**، **28**. دار القلم للنشر والتوزيع، الطبعة الثانية. الكويت–**1994**م

[92] Age. Sayfa/217

zamanda dayanma gücüne sahip olmak ve doğal şekilde sinirlerine hükmetme becerisini kazanmak için yapar. Nitekim çağdaş bilim adamları bunu onaylamışlardır.

Bu fennin uzmanlarından iki şahsiyet, bu zihinsel tekniklerin çeşitlerinden biri hakkında şunları söylüyorlar, diyorlar ki: *«Bu uygulamayı, az sayıda insan merak eder. Çünkü çok özel şartlar gerektirmektedir. Bunun içyüzünü ise büyük mutasavvıflardan başkası idrak edemez.»*[93]

İşte bu noktada eski Nakşbendî ileri gelenlerinin hakikatte -*buradan yola çıktıklarını ve öğretilerinin bir bölümünü bu düşüncenin kökleri üzerinde bina ettiklerini*- göz ardı etmememiz gerekiyor. Nitekim ***«kalbî zikir»*** diye tarîkatlarının önemli bir kuralı haline getirdikleri şeyin ilhamını buradan almışlardır. Ondan sonra da ***«Bunun Kitap ve Sünnet'ten temeli vardır.»*** diye iddiada bulunmuşlardır ki bu çok düşündürücüdür!

«Habs-i nefes» yani, nefesi hapsetmek, Nakşbendîlerin terminolojisinde havayı iki akciğerin içinde tutmaktır. Oryantalist **C. Tondrio** ve arkadaşı, Psikiyatri uzmanı **B. Real** tarafından adlandırıldığı gibi buna ***«Ritmik Meditativ Solunum»*** denir. Alınan nefesi belli bir süre için akciğerlerde tutmak ***meditativ solunum*** için büyük önem taşır.

Adları geçen iki uzmanın dilinden, işte size bu solunumun tarifi. Ancak Nakşbendîlerin edîbi **Abdulmecîd el-Hânî**'nin ***«es-Saâdetu'l-ebediyye»*** adlı kitabından biraz önce aktardıklarımızı, bu arada hatırlamalısınız. Ta ki Nakşbendî tarîkatında uygulanan zikir şekli ile ***Hinduizm***'deki ***meditativ solunum*** şeklini karşılaştırarak aralarında bulunan benzerlik hakkında bilgi sahibi olabilesiniz.

Bu iki uzman, *(yoga yapacak kişiye hitaben)* diyorlar ki: *«Dik oturunuz ve iki kolunuzu, yanlarınızdan aşağıya salınız. Zihninizde, solunum yolu üzerinde yoğunlaşarak (yukarıda açıklandığı üzere) nefes alınız. Nefesinizi en az iki veya üç saniye kadar tutunuz. (...) Sonra nefesinizi burnunuzdan (daima burnunuzdan) veriniz. Bu kez de boşalmış olan ciğerlerinizi iki veya üç saniye kadar öylece boş tutunuz. Sonra da uygulamayı, (bilinçli solunum şekliyle) yineleyiniz. İşte özellikle bu alıştırma, düşündüğünüzü idrak etmenize yardımcı olacaktır. Bundan sonra artık alıştırmayı günde on kez tekrar etmekten başka işiniz kalmaz.»*

Kendilerine ait zikir ritüeli için, Nakşbendîlerin oluşturduğu kurallardan biri de bu değil midir? Yoksa -*yogacı Hindu müşriklerden sayılmamak için*- bunu inkâr mı ediyorlar? Bugünkü Nakşî şeyhlerindeki bilgisizlik öyle bir raddeye varmıştır ki çağdaş ***Gavs-ı âzamları*** bile, bugün ***«yoga»*** kelimesini duyacak olsa, hayretler içinde kalacak ve bunu garip karşılayacaktır. Belki de bu sözcüğü bir canavarın, bir bitkinin ya da bir ilacın adı sanacaktır. Keza, Nakşî şeyhlerinden birine eğer hasbelkader Hint Mecûsîlerine ait ***«Nirvana, Meditasyon Trans, Mantra, Purana, Çakra, Sutra»*** ve benzeri terimler hakkında bir soru yöneltecek olursanız onun, gözlerini dikip öfke dolu bakışlarla size nasıl baktığını, bu sırada kinle karışık hayret duyguları içinde nasıl susmak zorunda kaldığını görmüş olacaksınız ki bu duruşu; aslında onun iç dünyasındaki çeşitli sorgulamaları, garip ve karmaşık hisleri, tasavvurları ve efkârı anlatmaktadır. Öyle ki bu tür sürpriz bir soru karşısında o, -*bilgisizliğinden ötürü*- saplandığı çıkmazdan nasıl kurtulacağını bile bilemeyecek durumdadır. Çünkü bu birkaç basit sözcüğün mânâlarını bile bilmemektedir.

Şu halde Nakşbendî şeyhleri, -*böyle bir bilgi fukaralığı engeliyle karşı karşıya bulunuyorlarken, antropoloji, tarih (özellikle dinler ve mezhepler tarihi) ve daha birçok modern bilimler konusunda-*

---

[93] Bkz. اليوغا«، ج. توندريو–ب. رَيال؛ تعريب: إلياس أيوب ص/ **29**. مكتبة المعارف بيروت–**1988**

hiçbir bilgiye sahip değillerken, ***Hinduizm*'**den tarîkatlarına asırlar önce sızmış bulunan kavram ve terimlerden nasıl haberdar olabilirler?

Nefes tutmaya, başka bir deyimle nefesi kontrol altına alma işlemine gelince bu, uzmanlara ait eserlerde ayrıntılı şekilde açıklanmıştır. Bu işlem, uzman psikanalistlerin belirlediği şartlara uygun olarak yapılır. Çünkü onlar, bu fenomenin sırlarını *-yaptıkları araştırmalar, incelemeler ve elde ettikleri deneyimler sayesinde-* öğrenmişlerdir. Nitekim elde edilmiş olan bu sonuç, artık ilmî delillerle tespit edilmiş akılcı, tecrübeye dayalı bilimsel bir gerçektir. Ancak bu işlemin, İslâm dininin rûhânî cephesiyle doğrudan hiçbir ilişkisi bulunmadığı gibi, tasavvufla da hiçbir alakası yoktur.

İşbu uygulamanın sağlık amacıyla kullanılmasına gelince, bu konuda bir şey söylemek, araştırmamızın özünü ilgilendirmemektedir. Bu, muhtemelen psikanaliz bilim dalının konusudur. Son zamanlarda yaygınlaşan bu olgu, temelde politeist iki dinin öğretileriyle ilgilidir. Bunlar, ***Budizm*** ve ***Hinduizm***'dir.[94]

Fakat burada bilmek gerekir ki Nakşbendîlerin eski öncüleri, *-yogacı Hinduların öğretisinden-* sadece nefes tutma geleneğini değil, aynı zamanda onların *-temas etmeden-* bir obje üzerinde yoğunlaşmalarını ve onu zihinde canlandırmalarını da örnek almışlardır. Bunda hiç şüphe yoktur. Nakşbendîler bunu, ***«şeyhin sûretini hayalde canlandırmak»*** diye açıklarlar. Buna da ***«râbıta»*** adını vermişlerdir.

***

Râbıta Nedir?

Râbıta, gerçekte **Hâlid-i Bağdâdî**'nin, *-Hindistan macerasının ardından Irak'a 1811 yılında dönüşü ile birlikte-* çaktığı Hinduist bir kıvılcımla patlak veren büyük olayın önemli konularından biridir.

Bu yolculuk, aslında ne bir rastlantı sonucuydu, ne de normal herhangi bir seyahatti. Önemle değinmek gerekir ki bu olay, İngilizlerin Hindistan sahasını işgal ettikleri döneme rastlamaktadır! Dolayısıyla, *(önceden tertiplenmiş bir projeden alakasız olarak)* onun, bu yolculuğa tesadüfen çıktığına, bilinçli hiçbir müslim inanamaz. **Bağdâdî**, *-ilhamını **Budizm**'den ve **Brahmanizm**'den alan-* yeni ve şaşırtıcı fikirlerle dönmüştü. Nakşbendîliği, *-yeniden bu düşünceler üzerinde temellendirerek-* bu kez ***«Hâlidî Tarîkatı»*** adı altında yaymaya başladı. Osmanlı ülkesinde *-Arap olmayan topluluklar arasındaki yaygın mistik akımların ritüelleri arasında yer almayan-* ***râbıtayı*** da başlattığı bu yeni akıma ***ana eksen*** olarak yerleştirdi. Bu tehlikeli, sapkın yenilikle birlikte dine bulaştırdığı daha birçok bid'atle ülkenin her yanında bir gürültünün kopmasını tetikledi. İslâm'ın kırmızı çizgilerini bilen bir *usûlî (bir yöntem bilimci)* gözüyle incelendiğinde **Hâlid**'in, *(Hindistan'dan getirdiği bu yabancı fikirlerle aynen Mirza Gulam Ahmed Kadiyânî (1835-1908)*

---

[94] Günümüzde bunu yaymak için yapılan propagandalar ise ***Siyonizm*** ile sıkı ilişkisi olan amaçlardan biridir. Uygulamayı masum göstermek için, çeşitli bedensel ve ruhsal aktiviteler kisvesi içinde sergilemektedirler. Nitekim ***«Yoga Organizasyonu»*** 1975 yılında Kahire'de bir şube açtı. Burada, alıştırmaları Filipinli bir erkekle Amerikalı bir bayan yaptırıyordu. Bunlar, yoga egzersizleri için buradaki yoga merkezine büyük sayıda üniversite öğrencilerini çekmeyi başarabildiler. Bunları *(sözde)* gerek şehirli gerekse köylü topluluklara sosyal bilinç kazandırma adı altında bu gençleri organize etmeye çalışıyorlardı. Ancak 16 Temmuz 1975 günü Mısır Güvenlik güçleri bu iki şahsı gözaltına aldı. Yapılan derin soruşturmalardan sonra bunların, aslında dinî ve siyasî amaçlarla *(ideolojik)* faaliyetlerde bulundukları, dinin kutsal değerlerini dejenere etmeyi hedefledikleri anlaşıldı. Aynı zamanda bunların, ***siyonist kuruluşlar*** tarafından finanse edildikleri ve merkezi ***İsrail***'de bulunan bir örgüt ile bağlantılı oldukları tespit edildi.

gibi) İslâm'ı temelinden yıkmayı amaçladığını anlamak çok zordur. Hikâye uzundur, ileride, **Hâlid-i Bağdâdî'**nin özgeçmişi bölümünde bu konu, ayrıntılı olarak açıklanacaktır.

Râbıtaya gelince, -***Bağdâdî****'nin inancına göre*- o, kurduğu ***«Hâlidiye Tarîkatı»***nın en büyük kurallarından biridir. Bağdâdî, onu sapkınlık olarak niteleyenlere şiddetle öfkelenerek şunları söylüyor:

«Hakka'l yakîn sırrından gafil olan bazı kimseler, tarîkatta râbıtayı bid'at sayıyorlar. Aynı zamanda onu, Kitap ve Sünnet'te aslı ve hakikati olmayan bir şey diye ileri sürüyorlar. Asla! (Bu iddia doğru değildir.) O, esasen bizim Yüce Nakşbendî tarîkatımızın temel kurallarından biridir. Hatta o, Allah'a ulaşmak için Aziz Kitaba ve Rasûl'ün Sünnetine tutunduktan sonraki en büyük dayanaktır.»[95]

Bu sözler Bağdâdî'nin, İstanbullu **Muhammed Es'ad Efendi**'ye gönderdiği mektubun girişinde yer almaktadır, bunu ona mal eden kişi şâyet doğru söylüyorsa… Yazar ***(Bağdâdî),*** bu mektubunda kavramlarla oynamıştır *(onları dejenere etmiştir)*. Burada, alakasız birtakım söz ve terimleri, aykırı görüşleri bir araya getirmiş, bu suretle temsil ettiği tarîkat ile İslâm arasında bir bağ kurmaya çalışmıştır. Bu ise Bâtınîlerin yöntemidir. Çünkü Bâtınîler, her çağda İslâm âlimlerinin şiddetli eleştirilerine maruz kalırlar. Onlara karşı direnmez duruma düştükleri zaman, bağlı oldukları örgüt ve akımlarla İslâm arasında spekülatif köprüler kurarak bu yolla *(sözde)* delillerine meşruluk kazandırmaya çalışırlar.

Bağdâdî, râbıtayı bid'at sayanlara karşı saldırıda bulunuyor ve şiddetle direnerek onu savunuyor. Aynen şöyle diyor: ***«Asla! Bilakis o tarîkatımızın temel kurallarındandır.»***[96]

Bağdâdî, bu satırlarındaki sözlerinde doğruyu söylüyor olabilir. Çünkü onun ***«tarîkatımız»*** dediği şey; kurallarının bütünüyle, felsefesiyle, âyinleriyle ve uygulama biçimiyle tamamen tasavvufçular tarafından *(kişisel kanaat ve hayâl ürünü olarak)* başlatılmış bir rûhânî gelenekler zinciridir. Şu halde tarîkatın kurallarına ve usûlüne başka türden bid'atler ilâve etmede şaşılacak bir şey yoktur. Nitekim *-mürîdlerin cumhuru tarafından kendisine boyun eğilen-* tarîkat lideri, istediği zaman bunu yapabilir.

Ancak **Bağdâdî**'nin râbıtayı kastederek *«O, Allah'a ulaşmanın en önemli yoludur.»* şeklindeki ifadesi hiç kuşkusuz, Allah Teâlâ'ya karşı çok cüretli bir çıkıştır.

Evet, râbıtanın, Nakşbendî tarîkatının temel kurallarından biri olması, mantık açısından normaldir. Çünkü bu tarîkat; hakikatte âdâbı, erkânı ve ritüelleriyle bağımsız bir dindir. Fakat dışından bir İslâm boyasıyla sıvanmıştır. Şu halde rûhânîlerin, *-âdâb ve erkân adına-* bu tarîkata istediklerini ilâve

---

[95] Râbıta Risâlesi. Bu kitapçık aşağıdaki kaynakların metinleri arasında bulunmaktadır:

*محمّد مطيع الحافظ – نزار أباظة، علماء دمشق وأعيانها في القرن الثالث عشر الهجري الجزْ الأول ص/ **313**. دار الفكر المعاصر؛ بيروت

*رسالة تذكار الرجال، الجزء الأوّل ص/ **44**. جمعها عبد الكريم البياري المدرس، منشورات المجمع العلمي الكرماني، مكتبة الحقيقة إسطنبول–**1992**م. (هذه الرسالة منضمة إلى رسالة أخرى اسمها مكاتيب شريفة لعبد الله الدهلويّ، كلتاهما بين دفتين في مجلد واحد(.

* كذلك نسخة منها موجودة بهامش كتاب الرشحات مع شرحها باللغة التركيّة، طبعة صاري كز/ إسطنبول–**1291**هـ

*محمّد أسعد الصاحب، بغية الواجد في مكتوبات حضرة مولانا خالد ص/**73**. مطبعة الترقي، دمشق–**1334** هـ؛ مستنسَخ من قِبَل دار الدعوة، قزلتبه، ماردين– **1985**م

[96] Bkz. ***«İslâm âlimleri ve Vahhâbîler»***, Derleyen: **Hüseyin Hilmi Işık**, Işık Kitabevi, İstanbul-1972

Bu kitap, beş kitapçık içermektedir: 1) ***Abdulvahhâb eş'Şa'rânî'nin Mîzânı*** 2) ***Yusuf bin İsmail en-Nebehânî'nin, Şevâhid'ul-Hak adlı kitabı*** 3) ***Ömer Nesefî'nin Akâidi*** 4) ***Rabbânî'nin mektuplarından alıntılar*** 4) **Hâlid-i Bağdâdî**'ye ait olduğu ileri sürülen ***«Râbıta Risalesi»***

etmelerine, ya da ondan bir şey lağvetmelerine *(İslâm'ı ilgilendirmediği sürece)* herhangi bir engel yoktur.

Râbıtanın, ***«Allah'a ulaştırıcı sebeplerin en büyüğü olduğu»*** yolunda **Bağdâdî**'nin İslâm adına iddiada bulunma çabasına gelince bu, onun kendi kişisel kanaatidir. Nitekim tarîkat öncüleri, eskiden beri bu üslûbu alışkanlık haline getirmişlerdir. Bundan amaçları şudur: ***«Mürîd eğer şeyhine boyun eğer, ona tam anlamıyla teslimiyet gösterir ve tarîkat öğretisine uygun biçimde yaşamaya çalışırsa, Allah'a ulaşmayı başarabilir.»*** Hâlbuki kulun, tasavvuf âdâbına uygun bir yaşam sürdürdüğü, tarîkat kurallarına uyduğu ve ayinlerine katıldığı takdirde onun Allah'a ulaşabileceğine ilişkin Kitap ve Sünnet'te herhangi bir kanıta rastlayamamaktayız. Bilakis kulun kurtuluşa ermesine vesile olabilecek şeyler; *-**Kitap** ve **Sünnett**e tavsiye edilen-* ***sâlih amel***, ***takvâ ve ihlâs***tır ki bunların da karşılığı Allah'ın rahmeti, mağfireti, rızası, güzel mükâfâtı, cennet ve içindeki nimetlerdir. Nitekim bu hususta Allah Teâlâ *(meâlen)* şöyle buyurmaktadır:

«İmân edip salih ameller işleyenler için içinden ırmaklar akan cennetler olduğunu müjdele.»[97]; *«İmân edip salih ameller işleyenlere gelince onlar cennet ehlidirler. Onlar orada ebediyen yaşayacaklardır»*[98], *«İman edip salih ameller işleyenlere gelince, Allah onların mükâfatlarını tam olarak verecektir. Allah, zalimleri sevmez.»*[99]

Allah'ın kitabında *(gerek bu hususta gerekse başka konularda)* daha birçok âyet-i kerîme vardır ki bunlar Allah'ın rahmetini, rızasını, cennet ve nimetlerini kazanmanın ***«sâlih amel»***e bağlı olduğunu kanıtlamaktadır. ***Sâlih amelin*** nasıl işleneceği hakkındaki açıklamalar ise ayrıntılı olarak ve ***«tevkîfiyye»*** sınırları içinde yine Kitap ve Sünnette yer almaktadır. Dolayısıyla ***«Nakşbendî râbıtası»*** diye isimlendirilen ritüelin, sâlih amelle hiçbir ilişkisi bulunmadığını *-işte bu âyet-i kerîmeler ve Rasûlullâh'ın (s) ibadet biçimi sayesinde-* gayet berrak şekilde anlıyoruz. İslâm'da ***«amel-i sâlih»*** kavramından hangi eylemlerin amaçlandığı, *-yine birçok âyet-i kerîme ve hadis-i şeriflerde-* son derece açık şekilde izah edilmiştir.

Bunlar; ***salât***, ***savm***, ***hacc***, ***zekât***, ***kurban***, ***cihad*** ve bunlara bağlı sünnetler, nâfileler ve sadakalardır. Keza ***sabır***, ***kanaat***, ***zühd***, ***iffet***, ***tedbirlilik***, ***öngörülü***, ***bilinçli ve cesur olma***, ***öğrenme aşkı***, ***temizlik alışkanlığına sahip olma***, ***dürüstlük***, ***önyargısızlık***, ***ırzı koruma***, ***yaşlı mü'mine ve âlim kişiye saygılı olma***, ***küçüklere sevgi gösterme***, ***düşkünlerin acılarını paylaşma***, *(şartları dairesinde)* ***canlıların tümüne karşı şefkatli olma***, ***doğayı koruma***, ***engelliye yardımcı olma***, ***hoşgörülü olma ve muamelede kolaylık gösterme***, ***aksıranı kutlama***, ***gerektiği yerde insanları selâmlama***, ***güleryüz gösterme***, ***üzgünleri avutma***, ***hüzünlüleri taziye etme***, ***streslilere tesellide bulunma***, ***sıla-i rahimde bulunma ve komşu ile iyi geçinme***, ***cömert, özverili, edepli ve vakûr olma***, ***tevhid ehli ile yardımlaşma***, ***haksızlığa, harama, zulme, teröre ve ahlâksızlığa karşı direnme***, ***kederde ve kıvançta mü'minlerle birlikte olma***; dünya müslimlerinin birlik ve beraberliğini, yeryüzünde özgürlüğü, adaleti, güvenliği, insan sağlığını, barışı, huzur ve sükûneti, refahı, kalkınmayı ve mutluluğu ihya etme ve yaygınlaştırma girişimlerini desteklemek gibi daha birçok fazilet, sâlih amelden sayılır.

İşte bunların tamamından gaye ***«amel-i sâlih»***tir. ***«Amel-i sâlih»*** tabiri ise Kur'ân-i Kerîm'in birçok yerinde geçer. Aynı zamanda bu faziletlere, birçok âyet-i kerîme içinde *(buraya sığamayacak kadar)*

---

[97] Bakara /25

[98] Bakara /82

[99] Âl-i İmrân /57. *(Bu her üç âyet-i kerîmede geçen وعملوا الصالحات yani **«salih ameller işleyenle»** meâlindeki tabir, Kur'ân-ı Kerîm'de toplam 53 kez yer almaktadır.)*

açıkça veya zımnen işaret edilmiştir. Şu var ki ***«Nakşbendî râbıtası»,*** bunların arasında asla yer almamaktadır ve alamaz da!

Bu münasebetle burada, bir uyarıda bulunma zorunluluğu vardır: Yukarıdaki açıklamalarda görüldüğü üzere, ***«Mürîdi Allah'a ulaştıran en büyük aracın râbıta olduğu»*** yolundaki iddia; -*eğer bağımsız bir din olarak*- Nakşbendîlik adına ileri sürülüyorsa, bu iddiaya karşı yapılacak herhangi bir itiraz, mahzurlu olabilir. İslâm'a ait değerleri korumaktan sorumlu insanın, -*yersiz ve sebepsiz olarak*- bu tür yabancı inanış ve uygulamalarla ilgili tartışmalara müdahil olması doğru değildir. Meğer ki bunu sinsi bir araç olarak kullanmak suretiyle İslâm'ı dejenere etmek gibi tehlikeli bir amaç güdülmüş olsun! Çünkü İslâm'ı, İslâm ümmetini ve müslimleri ilgilendirmeyen tartışmalar, özellikle İslâm dışı toplulukların kutsallarına yöneltilecek hakaretler, fitnelere yol açabilir. Nitekim Allah Teâlâ (meâlen) şöyle buyurmaktadır: ***«Allah'tan başka taptıkları ilâhlara sövmeyiniz, -bilgisizliklerinden dolayı haddi aşarak- onlar da Allah'a dil uzatırlar! İşte böylece her topluluğa yaptıklarını süslü gösterdik. Sonra dönüşleri Rablerinedir. O da ne yapmış olduklarını kendilerine bildirecektir.»***[100]

Tabiatıyla burada birileri şöyle bir itirazda bulunabilir: *«Bu âyet-i kerîmede amaçlanan kitleler, Allah'a açıkça ortak koşan müşriklerdir. Onun için, Nakşbendîleri ya da bütün tarîkatçıları hedef alarak onları da müşrik ilân etmiş gibi, bu âyeti kerime ile mü'minleri onlara karşı uyarmak doğru olur mu? Nitekim Nakşbendîlerin ya da tarîkatçıların Allah'a sövdükleri duyulmamıştır ve düşünülemez de…»*

Bu itirazdaki en gizli hile, sözde *(müşriklerin Allah'a sövdükleri yolundaki)* ***örtülü iddiadır***. Oysa müşrik bir kişinin *(yaygın halk diliyle)* Allah'a sövdüğüne hemen hemen rastlanmamıştır. Önce bu gerçeği vurgulamak gerekir. Peki o zaman âyet-i kerîmedeki uyarı boşuna mı yapılmıştır? Haşâ ve elbette hayır! Lâkin bu uyarının konusu olan ***Allah'a dil uzatmak*** *(yaygın halk diliyle değil)*, Allah'a ortak koşmak suretiyle müşrik kişinin Zat-ı İlâhiye'ye yönelttiği sövgü hükmündeki tutumdur. Bu gerçeği tespit ettikten sonra diyebiliriz ki ***evliyacılıkla, türbecilikle, kerametçilikle, faniyi ilâhlaştırmakla, vahdet-i vücud, hulûl ve ittihâd inancıyla;*** *keza «şatahiyât» adı altında Allah'a karşı saygısızlıkta bulunmakla; harama helâl, helâla da haram diyerek-* ***İslâm dininden çıkmış kimselere «Allah dostu» diye saygı göstermekle, râbıta ve benzeri uygulamalarla*** tarîkatçının bulaştığı suç, elbette ki fahiş bir sövgüdür. Bu ilgiyle el-En'âm Sûresi'nin 108'inci âyet-i kerimesini hatırlamak gerekir. Bu nedenle râbıta konusunda tarîkatçılarla tartışmaya girmenin doğru olmadığı anlaşılmaktadır. Şu var ki tarîkatının bir kuralı olduğunun yanı sıra eğer râbıta ya da bütünüyle tarîkat ile İslâm arasında bir ilişkinin varlığı iddia edilecek olursa bu durumda Hanif dini savunmak konusunda İslâm âlimlerine büyük sorumluluk yüklenmiş olur.

***

«Hûş der dem», ***«nazar ber kadem»***, ***«sefer der vatan»*** ve ***«halvet der encümen»*** gibi tarîkat terimlerinin açıklamalarında geçtiği üzere kişinin, ***ibadet amacıyla*** Nakşbendî âyinlerini icra etmeye kalkışmasına gelince bu, onun -*hiç şüphesiz*- Allah'ın dinini çarpıttığı anlamına gelir! Çünkü defalarca tekrarlandığı üzere, önemine binaen bir kez daha hatırlatmak gerekir ki İslâm'da *ibadet ve dua* ***tevkîfîdir, evrenseldir,*** -*Rasûlullah'tan nakledildiği şekliyle*- ***ebediyen kat'îdir***. Uygulanış biçimleri *(kıyâmet kopuncaya kadar değişmemek üzere)* kesinleştirilmişlerdir! Hiç kimse bunlara herhangi bir ilâve yapamaz, bunlardan hiçbir şey lağvedemez. Böyle bir yetki hiç kimseye verilmemiştir! Bu konuda, İslâm mezhepleri arasında bulunan küçük farklar içtihadîdir; ümmetin

---

[100] el-En'âm /108

cumhuru tarafından kabul görmüştür. Dolayısıyla bu farklar, ibadetin şeklininin çarpıtıldığı anlamında yorumlanamazlar.

Yukarıda son olarak kaydedilenler; *-**Hâlid-i Bağdâdî’**nin, Hindistan’dan döndükten sonra Nakşîliğin temel umdelerinden biri haline getirilen-* râbıta ritüeli ve ona ilişkin *-patlak veren-* tartışmalar hakkındaki geniş bilgilerin özetidir.

Nakşbendîlerin inanışlarında bu olaydan sonra büyük bir gelişme ve köklü değişimler gözlendi. Aynı zamanda bu olay, Nakşbendî ve Kadirî tarîkatlarının liderleri arasında *(1811-1826)* şiddetli bir anlaşmazlığa ve sürüp giden kavgalara da yol açmış oldu. Bu ilgiyle hatırlatmak gerekir ki Kadirîlik de aynen Nakşbendîlik gibi bâtınî bir akımdır.

Râbıtanın tarifine gelince, yukarıda sözü edilen râbıta risalesinde **Bağdâdî**, onu şöyle tanımlamaktadır: *«Mürîdin edepten nasiplenmesi ve kendisinden **-gizli, aşikâr- feyiz alabilmesi için şeyhinin şeklini hayâlinde sürekli olarak canlandırmak sûretiyle rûhâniyetinden imdat istemesidir. Mürîd, bu suretle huzura kavuşur, nurlanır ve kötü alışkanlıklarından uzak durmuş olur.»***[101]

Bağdâdî’nin bu ifadesinde üç tehlikeli nokta bulunmaktadır. Nakşîlikte râbıta, ancak bu üç şeyin bir arada bulunmasıyla gerçekleşebilir. Bunlardan **birincisi,** mürîdin *-bağlısı olduğu-* şeyhinin, rûhâniyetinden imdat istemesidir. **İkincisi,** şeyhin (haşâ!) Allah’ta ***fânî***[102] bulunmuş olmasıdır. **Üçüncüsü de** mürîdin *–sürekli şekilde-* şeyhinin şeklini zihninde canlandırmasıdır. Bu inanış böylece *-bütün içyüzüyle-* gözler önüne serilmektedir. Özellikle bunu yapanlar eğer ***«Biz müslimiz.»*** diyorlarsa, meselenin boyutları işte o zaman çok daha iyi anlaşılmış olur.[103]

---

[101] Bu ibarelerin yer aldığı Arapça risalenin adı ***«Risâletu’n Fi Tahkîki’r-Râbita*** رسالة في تحقيق الرابط»dır.
Risalenin yazarı **Hâlid Bağdâdi**’ye ait *(yukarıda Türkçeleştirilmiş olan)* Arapça sözler ise şöyledir:

إذ هي في الطريقة عبارة عن استمداد المريد من روحانية شيخه الكامل الفاني في الله بكثرة رعاية صورته ليتأدّبَ ويستفيضَ منه في الغيبة كالحضور ويتم له باستحضاره الحضور والنور وينزجر بسببها عن سفاسف الأمور.

Yukarıda sözü edilen risale; Işıkçı Nakşbendîler tarafından derlenerek bir araya getirilmiş ve bir cilt içinde yayınlanmış olan علماء المسلمين والوهابيون adlı kitabın sonuna iliştirilmiştir. Bu kitap, beş kitapçık içermektedir. Kaynak: İhlas Vakfı, Işık Kitabevi. İstanbul-1978

[102] ***«Allah’ta fânî olmak»***: Tasavvuf terminolojisinde önemli bir kavramdır. Tarîkatçılıkta bu, ideallerin en üstünüdür. Bu dereceye yükselebilmek içinse *-tasavvufta çok önemli olan-* özel bir eğitimden geçmek gerekir. Bu eğitim, onların diliyle *(uzun süre **«çile»** ve **«mücâhede»**)* gerektirir. Nakşbendî öğretisinde *(**Sinoplu Diyojen**’in mirası olarak Hıristiyanlığa **“ruhbâniyet”** diye geçen ve manastırlarda mahrumiyete karşı direniş, yalnızlık ve sürekli ibadet şeklindeki uygulananlara benzeyen)* bu eğitime özgü bir disiplin vardır. Buna ***«seyr-ü sülûk»*** adını verirler. Bu eğitimi başarıyla tamamlayan kimse, Nakşbendîliğe göre *(haşa!)* ***«Allah’ın içine girerek erir ve O’nunla bütünleşerek** (sözde) **Allahlaşır.»*** Fakat kitaplarında bunu *(buradaki kadar)* açıkça söylemezler. Çünkü onlara göre insanların çoğu cahildir, bunu kavrayamazlar. Nitekim **Rabbânî**’nin 536 mektubundan birincisini de bu mülâhazayla Türkçe’ye çevirmemişlerdir. Buna rağmen, *-hatta caiz olmadığı gerekçesiyle-* ezanı hoparlörden bile okumuyor olmalarına rağmen, ***«Pontuslu Nakşbendîler»*** olarak tanınan bir tarîkatçı grup, yardımlaşarak Türkçe ve Lâtin harfleriyle yazdıkları ***Ruhu’l-Furkan*** adlı *(sözde)* bir tefsirde her şeyi göze alarak bu eğitim hakkında sembolik de olsa bazı şeyler yazmışlardır. Kullandıkları ifade aynen şöyledir: ***«Mevlâ'nın fazl-u keremiyle mâsiva (Allah-u Teâlâ'nın dışındaki her şey) salikin nazarından tamamen kalkıp Allah’tan gayrıyı (yabancıları) görmekten isim ve resim kalmayınca, muhakkak fenafillâh (Allah-u Teâlâ'da eriyip gitmek) tabir edilen devlet hâsıl olmuş ve tarîkat hâli sona ermiş olur. Ve böylece seyr-i ilallah (Mevlâ'ya doğru olan manevî yürüyüş) tamamlanmış olur.»*** Kaynak: Ruhu'l-Furkan: 2/ 82, 83

[103] Çünkü ***«Biz müslümanız.»*** diyen ve *(**İslâm** ile **Müslümanlık** arasındaki uçurumun farkında bulunmalarına rağmen)* ***İslâm***’a değil, aksine ***Müslümanlık dinine*** bağlı olduklarını *-inatla ve gururla-* dile getirenler için ayrıca Nakşbendîliğe bağlanmak ve râbıta yapmak sorun değildir. Çünkü *-Nakşbendîliğe bağlanmadan da-* sırf bu yapay dine mensup olmak -

***

Râbıtanın Şartları ve Uygulama Biçimi

Nakşî şeyhlerinin yazdığı birçok risalede, râbıtanın şartları ve uygulama şekli hakkında çeşitli tarifler bulunmaktadır. Fakat gerçekte **Hâlid-i Bağdâdî'**yi ve onun çizgisini izleyen **Muhammed bin Abdillâh el-Hânî** ile *(bu şahsın torunu)* **Abdulmecîd el-Hânî**'yi, ayrıca **Muhammed Emîn el-Kurdî**'yi ve yakın geçmişte yaşamış Kürt ve Türk Nakşbendîlerden bir grubu istisna edecek olursak Nakşî şeyhleri arasında birinin *bu zümrenin inançlarına baştan günümüze kadar eklenenlerin tamamını içeren* bir eser bıraktığına rastlayamıyoruz. Dolayısıyla Nakşbendîlik hakkında tarih boyunca zaman zaman kaydedilen bilgiler arasında kopukluklar ve çelişkiler bulunduğunu söylemeliyiz.

Bu nedenle -*çeşitli risalelerde*- râbıtanın şartlarına ve uygulanış şekline ilişkin açıklamalar arasında bazı farklara rastladık. Sonra konuya ilişkin bilgileri bu bapta bir araya getirdik. Bu da özellikle geniş bir topluluk üzerinde otorite kurmayı başaran her şeyhin, tarîkata yeni şeyler ilâve ettiğini kanıtlamaktadır. Tarîkatın macerası ve mensuplarının hayatı, şeyhlerin elinde devinerek işte bu şekilde sürüp gelmiştir. Bunlar, gerek eski büyüklerinden devraldıkları *tarîkatın âdâb ve erkânı üzerinde* değişiklikler yaparak, gerekse *mürîdleri yönlendirmek için izledikle kişisel kararlarla* istedikleri gibi tasarrufta bulunmuş, bazen bunlara ilâveler yapmış, bazen de onların bir bölümünü iptal etmişlerdir. Bu nedenle de tarîkatın öğretisi, hiçbir zaman istikrar kazanamamıştır. Onun içindir ki kimse bu tarîkata ait bilgilerin tamamını bir çalışma içinde toparlayamamıştır.

***

Râbıtanın Uygulanış Biçimi ve Şartları

Râbıtanın birinci şartı *(tarîkatçıların inançlarına ve kurallarına göre)* şudur: Mürîd, mutlaka ***«Allah'ta fânî olmuş»*** bir şeyhe -*önceden*- bîat etmiş olmalıdır. Burada aklıselîmin (mantığın) kabul etmediği bir çelişkiye düşmüşlerdir. Çünkü bağlanmak üzere bir şeyhe başvuran mürîdin, tarîkat hakkında henüz etraflıca bilgilere sahip bulunmadığını var saymak gerekir. Peki, bu acemi ve *(üstelik tarîkatçılara göre de)* ***«cahil adam»***, başvurduğu şeyhin ***«Allah'ta fânî olduğunu»*** nasıl bilecektir? Çünkü bu kimse, şeyhe bîat eder etmez râbıta yapmakla mükellef tutulacaktır. Bu ise onun, henüz mürîd adayı iken -*peşin olarak*- şeyhin ***«Allah'ta fânî olmuş bulunduğunu»*** bilmesini gerektirmektedir. Bütün bunların mantıklı bir açıklaması yoktur.

Görüldüğü üzere, dikkat edilirse tarîkatçıların tanımlamalarında hâkim olan izah tarzı, ciddiyetten yoksundur. *«Günün birinde ilim erbabından birinin gözüne çarpacak olursa mahcup oluruz.»* diye herhangi bir kaygı taşımadan sözü rastgele kullanmak, bu zümre arasında yaygındır.

Râbıtanın ikinci şartına göre, *"Mürîdin abdestli olması gerekir."* Bu şartı her kim koymuşsa, râbıtayı abdest ile ilişkilendirerek, onu İslâm'ın bir parçası gibi göstermeye çalışarak, ona bir ibadet süsü vererek ona meşruluk kazandırmak için ilginç bir yol izlemiştir. Böylece tarîkatçılıkla İslâm arasında bağ kurabilmek için hayret uyandırıcı bir örnek sergilenmiştir. Aynı zamanda müslimlerin

---

İslâm akidesi bakımından- sonucu değiştirmez. Çünkü ***Müslümanlık*** da ***Nakşbendîlik*** de birer politeist inanç kurumudur. İslâm ise yegâne Tevhîd dinidir. Dolayısıyla eğer -*bir **müslüman** kişi değil*- fakat bir ***müslim*** kişi -*Allah muhafaza buyursun*- bu çok tanrılı iki inanç akımından birine sapacak olursa işte o zaman tehlike söz konusu olur.

duygularını olumsuz yönde depreştirerek bu konuda uyanabilecek herhangi bir kuşkunun önünü kesmek suretiyle gafil kalabalıkları yanıltma yoluna da gidilmiştir.

Nakşbendî kitlesi içinde, -*tek bir şahıstan başka*-, râbıtanın bir ibadet şekli olduğunu, şimdiye kadar hiç kimse ileri sürmemiştir. Bu iddiayı ortaya atan **Mustafa Fevzi** adındaki şahıs bir Nakşbendî şeyhi ise de statüsü, hem Nakşbendî camiası tarafından teyit edilmemiştir hem de onun bu iddiasına hiçbir Nakşbendi şeyhi katılmamıştır. Nitekim bizzat Nakşbendîler, yazdıkları ilmihallere bile râbıtayı bir ibadet biçimi olarak işlememişlerdir. Dîyanet ve İlâhiyât camiasının muhtemel tepkisinden çekinerek bunu göze alamamışlardır. Buna rağmen, bu ritüel için abdesti şart koşan kişi, böyle bir oldu bitti ile aslında bir yandan Nakşbendîliğe katkı sağlarken öbür yandan da İslâmî bir değeri dejenere etmeye çalışmıştır.

Râbıtanın bir ibadet olduğunu, hatta farz olduğunu ileri süren kişi ise ***«İsbatü'l-Mesâlik Fi Râbitati's-Sâlik»*** adı altında uzun bir manzume yazan -*Osmanlı Devleti'nin son yıllarında yaşamış*- bir memurdur. Aynı zamanda fanatik bir Nakşbendî şeyhi olan bu şahıs, iddiasını şu beytinde dile getirmektedir:

«Elli dört farzdan biridir râbıta,
Ehl-i aşkın rehberidir râbıta,

Hubb-i fillâh'tır bu yolda râbıta,
Bir muhabbettir gönülde râbıta.»[104]

***

Râbıtanın üçüncü şartı: Eğer mürîdler oda gibi kapalı bir mekânda bulunuyorlarsa râbıta, ***«Hatm-ı Hâcegân»*** sırasında icra edilir. Kapının *(Nakşîlerin çoğuna göre)* bu esnada içeriden kilitlenmesi lâzımdır. Yok, eğer mürîd tarafından münferid olarak yapılacaksa bu takdirde kapının kilitlenmesi şart değildir. Merkezleri Kürt bölgesinde bulunan Nakşî gruplarına bağlı mürîdlerden biri, râbıta yapmak istediğinde -*kalabalık içinde bile olsa*- bir kenara çekilerek başını ve yüzünü bir poşu ile örttükten sonra bu ritüeli icra eder. Türkiye'nin özellikle güneydoğusunda bu uygulama yaygındır. Hatta bunu yapan sofular, herhangi bir uyarı veya engelle karşılaşmadıkları için, rabıtalarını -*Allah'ın evleri olan*- cami ve mescidlerin içinde bile yapmayı göze alabilmektedirler! Kapının kilitlenmesi meselesini Nakşbendîler, bir «hadîs-i şerîf»e (?!) bağlayarak onu delil diye ileri sürüyorlar.[105] Bunun, kesinlikle aslı yoktur. Tarîkatın ilk teorisyenleri, bu şartı temelde *(meditasyon*

---

[104] **Mustafa Fevzi**, ***«İsbât'ul-Mesâlik Fi Râbita'tis-Sâlikb»*** s. 19. Rûmî/1324 tarihinde İstanbul'da basıldığı sanılan manzum bir risaledir. Arap harfleriyle yazılmıştır. Dil Osmanlı Türkçesi'dir. Nakaratlarla birlikte 1123 beyitten oluşmaktadır. Kitabın yazarı, 1871-1924 yılları arasında yaşayan **Mustafa Fevzi bin Nu'man**'dır. **Ahmed Ziyâüddîn Gümüşhânevî**'nin öğrencilerinden ve halifelerinden biri olduğu biyografilerinden anlaşılmaktadır.

[105] Bkz. محمد أمين الكردي الأربلي، تنوير القلوب في معاملة علام الغيوب ص/**521**

Tenvîu'l-Kulûb adlı bu Arapça kitapta, *(Hatm-Hâcegân Faslında)*, yazar aynen şunları söylüyor:

إغلاق الباب. ويعضده حديث الحاكم عن يعلى بن شداد، قال: هل فيكم رجل غريب؟ قلنا لا يا رسول الله! فأمر بغلق الباب وقال ارفعوا أيديكم«. ص/ **521.**

Bu Arapça ifadenin Türkçe açıklaması ise şöyledir: ***«Kapının kitlenmesini destekleyen hadis şudur: Hâkim adındaki rivâyetçi Ya'la bin Şeddâd' dan naklen diyor ki: Rasulullah bize, "Aranızda yabancı var mı?" diye sordu. Hayır ya Rasulullah, diye cevap verdik. Bunun üzerine kapıyı kilitlememizi emretti ve bize, "Ellerinizi kaldırınız." dedi»***.

yapmak ve konsantrasyon sağlamak için tenha yerlere çekilen) ***Brahma dini*****nin rahiplerini** *(yani brahmanları)* örnek alarak koymuşlardır. İslâm'da ***salât***, ***savm***, ***hacc***, ***zekât***, ***kurban*** ve ***cihâd*** gibi ibadetlerin tamamı -*bütün şekilleriyle*- alenî olarak icra edilir. İslâm'da gizli ibadet yoktur. Çünkü bu ibadetlerin işlenişinde -*toplum için*- hikmetler, dersler ve ibretler vardır, eğitim ve terbiye etkisi vardır. Hatırlatmak gerekir ki İslâm'da -*gösteriş ya da vicdan sömürüsü amacıyla*- ibadet etmek mümkün değildir. Bu amaçlara karşı aşılmaz engeller konmuş, imkânsızlaştırılmıştır. Ancak ***«Müslümanlık dini»***nin riyakârlığa ve vicdan sömürüsüne kapıları ardına kadar açıktır. Şu var ki ***İslâm*** ile ***Müslümanlık*** birbirinden tamamen ayrı, farklı ve bağımsız birer inanç kurumudurlar. Bunları birbirine karıştırmamak gerekir. Nitekim Nakşbendi tarîkatı İslâm'ın değil fakat Müslümanlığın ayrılmaz bir parçasıdır.

Kapıyı ibadet sırasında kilitlemeye gelince bu, ruhbâniyetle ilgili bir ayrıntıdır. Ruhbâniyet ise esasen katı ve tutucu bir kulluk disiplinine sahiptir. İslâm'da bu temele dayalı herhangi bir ibadet emredilmemiştir. Bunu çağrıştıran bir âyet-i kerîmede *(meâlen)* şöyle denilmektedir: ***«Onlardan sonra Meryem oğlu İsa'yı gönderdik, ona İncil'i verdik ve kendisine uyanların kalplerine şefkat ve merhamet duygusu koyduk.*** *Kendiliklerinden* ***icat ettikleri ruhbanlığa gelince, biz onu onlara farz kılmamıştık. Allah'ın rızasını kazanmak için onu kendileri icat etmişlerdi. Fakat ona da gereği gibi uymadılar. Biz de içlerinden imân edenlere mükâfatlarını verdik. Fakat onlardan birçoğu da fasık kimselerdir.»***[106] Bu disiplin, ***Hinduizm***'de ve ***Hıristiyanlık***'ta vardır. Bu dinlerde kendilerini sürekli olarak ibadete adayanlar, dünyadan büsbütün el etek çekerler, kendilerini ihmal ederler, âdeta donmuş bir hayat sürerler. Çünkü ruhbâniyette miskinlik, uzlet, Allah'ın nimetlerini reddetme, bilinçli olarak canlı hayatı boykot etme, evlenmeme ve ölüm orucuna benzer şekilde -*çeşitli mahrumiyetlere, hatta temizliğe karşı*- direniş vardır. Halbuki Allah Teâlâ *(meâlen)* şöyle buyurmaktadır: *«De ki: "Allah'ın, kulları için yarattığı zîneti ve temiz rızkı kim haram kılmış?" De ki: "Bunlar, dünya hayatında mü'minler içindir. Kıyamet gününde ise yalnızca onlara özgüdür. İşte bilen bir topluluk için âyetleri, (böylece) ayrı ayrı açıklıyoruz.»*[107] Nakşbendîlik, -*bünyesinde ruhbâniyete bütünüyle yer vermemiş olsa da*- bu disiplinin bir ayrıntısı olan kapıyı *(hatm-i hâcegân sırasında)* kilitlemeyi ruhbâniyetten almış ve kural haline getirmiştir.

Hinduizmin ruhbâniyet sisteminde, çeşitli zihinsel ve fiziksel egzersiz biçimleri vardır. Ancak ilginçtir ki bu uygulamalarda hayata ve hayatın güzelliklerine karşı insanın nefret duyması, *meşru yollarla yararlanacağı ve zevk alacağı nimetlerden* yüz çevirmesi amaçlanmaktadır. Onun için bu tür sapkın uygulamalar, Allah'ın nimetlerine karşı nankörlük ve aynı zamanda ona ortak koşma hastalığının semptomlarıdır. Dolayısıyla tekrar hatırlatmak gerekir ki İslâm ile ruhbâniyet arasında hiçbir alaka bulunmamaktadır. İslâm rabbânî, alenî, uygar, çağlarüstü ve âlemşümul bir inanç ve hayat nizamıdır. İslâm, insânî ve örnek davranıştır; ibadettir, arılıktır, şeffaflıktır, erdemdir, siyasettir, araştırmadır, ilimdir, görgüdür, bilgidir, sürekli çalışmadır, üretimdir, rehberliktir, ışık ve

---

Son derece tutarsız, aynı zamanda hadis bilim dalının akademik disiplinine oldukça aykırı olan bu uydurma sözleri delil diye göstererek ibadet sırasında kapıyı kilitlemenin hiçbir hikmeti ve aklı başında bir insanı ikna edici tarafı bulunmamaktadır. Nakşbendîlikteki yüzlerce tutarsızlıktan birini oluşturan bu sözler; -*yığınlarca kanıtlara ek olarak*- bu mistik akımın vaktiyle çok tehlikeli niyetlerle başlatıldığını, tarihin akışı içinde bu ekleme ve çıkarma işleminin -*yıkıcı amaçlarla*- günümüze kadar sürdürüldüğünü, İslâm ilim otoriteleri tarafından bunların asla kabul görmediğini ve onaylanmadığını, dolayısıyla sözde ***«bir ahlâk okulu»*** diye propaganda edilen Nakşbendî tarîkatının, aslında İslâm ümmetinin geleceğine ve dünya müslimlerinin birlik ve beraberliğine karşı gizli ve sinsi bir tehdit oluşturduğunu fazlasıyla kanıtlamakta ve bu gerçeği bir kez daha gözler önüne sermektedir.

[106] el-Hadîd /27

[107] A'râf /32

nurdur… *«Allah, dilediği kimseyi nuruna erdirir. Allah, insanlar için örnekler vermektedir. Allah, her şeyi hakkıyla bilendir.»*[108]

Konsantrasyon[109] kavramına gelince bunun, İslâm'da herhangi bir yeri yoktur. Kur'ân-ı Kerîm'de birçok kez geçen ***«düşünesiniz diye»*** ve ***«akledesiniz diye»*** uyarılarıla da hiçbir alakası bulunmamaktadır. Râbıtaya gelince *«Nefes tutmada olduğu gibi»*, bu ritüelin de kadîm yogacılıktan ilham alınarak Nakşbendîlikte kural haline getirildiği, şüphe götürmeyen bir gerçektir. Konsantrasyon konusunda **Oryantalist C. Tondrio** ve Uzman Psikiyatr **B. Real**, ***«Yoga»*** adlı kitaplarında şunları kaydediyorlar: *«Konsantrasyon zihni bir tek nokta, bir tek obje ya da bir düşünce üzerinde sabitleştirmektir; onu başıboşluktan alıkoymaktır.»*[110] Başka bir ifadeyle de *«Zihni, özel ve belirli bir nokta üzerinde sabitleştirme performansına sahip olmaktır.»*

Bu ifadelerden konsantrasyonun temelde bir ibadet şekli olmadığı anlaşılmaktadır.[111] Her ne kadar ilham kaynağı Hinduizm ise de onda Allah'ın rızasını aramak gibi bir şey yoktur. Sadece rasyonel bir uygulama yöntemiyle yapılan zihinsel bir egzersizdir. Amacı ise iradeye hâkim olmayı ve nefsi dizginlemeyi öğrenmektir. Bu suretle kişinin, kendini yararlı hedeflere yöneltme alışkanlığını kazanmasıdır.

Amacını aşmamak kaydıyla yoganın, -*bir zihin sporu olarak*- ruhsal bakımdan insana fayda sağlayacağı düşünülebilir. Örneğin zihni rahatlatıcı, stresi bertaraf etdici etkileri olabilir. Nitekim çağımızda -*gördüğü ya da duyduğu urpertici olaylar karşısında, yaşadığı kahredici ve sinirlerini bozucu durumlarda*- insanın ruhuna yüklenen ağırlıkları giderici rol oynadığı söylenmektedir. Unutmamak gerekir ki; ağır hayat şarları yüzünden bunalan insanlar arasında ilaç, uyuşturucu maddeler ve alkol kullanımı, çılgınca eğlenme ve ahlâksızlık yaygınlaşmış bulunmaktadır. Çünkü Allah'a ve ahiret gününe imân nimetinden yoksun kalmış olan çağdaş insanın, Rabbiyle irtibatı artık zayıflamıştır. Bu yüzden de maneviyattan yoksun kalmıştır. Dolayısıyla içine vesveseler doğmakta, onu arada bir telaş sarmakta, zihnine ürkütücü düşünceler üşüşmektedir.

Bu durumdaki insanın eğer ruhsal sorunlarından, altında ezildiği gerilimden, uykusuzluktan, korku ve endişelerden kurtulmak ise amacı; -*İslâm'ın hiçbir şekilde değerlerine ters düşmemek şartıyla*- alternatif bir tedavî aracı olarak meditasyon egzersizleri yapmasına İslâmî açıdan bir engel görmüyoruz.

Fakat Nakşbendî şeyhleri bu sınırı aşmış, mürîdin şeyhin şeklini hayâlinde canlandırmasını râbıta için temel şart olarak kabul etmişlerdir.

---

[108] Nûr /35

[109] **Thomas Edison** bu kavramı şöyle tanımlıyor: ***«Konsantrasyon, bezginlik duymadan fiziksel ve zihinsel enerjiyi tek bir noktaya sürekli uygulama yeteneğidir.»*** Psikanalistlere göre, bu yetenek kazanıldığı zaman, dikkati bütünüyle bir noktaya toplamak, öğrenme işlevini ideal biçimde yönlendirmek ve algı performansını en yüksek düzeye çıkarmak mümkündür.

[110] Bkz. **«اليوغا»، ج. توندريو–ب. ريال؛ تعريب: إلياس أيوب ص/ 29. مكتبة المعارف بيروت–1988**

[111] Kendisi ile röportaj yaptığımız Hintli bir rahibin -*yaptığı karmaşık birtakım açıklamalardan sonra*- kullandığı ifade şöyledir: ***«On the basis of this clarification we can say that the concentration is essentially not a kind of worship. However, we can not say that the focusing on an object is not a worship in Hinduism.»*** Bu ifadenin Türkçesi şöyledir: ***«Bu açıklamaya dayanarak, konsantrasyonun aslında bir ibadet biçimi olmadığını söyleyebiliriz. Ancak, bir nesneye odaklanmanın Hinduizm'de bir ibadet şekli olmadığını da söyleyemeyiz.»***

Aralarından kimisinin, kapıyı kilitlemeyi ibadette içtenliğe daha uygun gördüğü var sayılsa bile, -*şiddetle reddediyor olsalar da*- aslında onlar, yalnızca Allah'a ibadet etmiyorlar. Bilakis şeyhlerini *(özel ifadelerle)* yüceltme tutumları gösteriyor ki kullandıkları nitelemeler ve yaptıkları rabıta ile onları Allah'a ortak koşmaktadırlar.

Oysa sırf Tevhîd inancıyla ve O'ndan başka bütün tanrıları inkâr etmekle *(onları yok saymakla)* ancak Allah'a karşı gerçek anlamda samimiyet gösterilebilir. Çünkü ihlâs ile şirk birlikte olamaz. *(Bir kimse hem Allah'a imân ettiğini ile sürüyor hem O'na ortak koşuyorsa, böyle bir kimsenin samimiyetten, ihlâstan söz etmesi abestir.)* Hem sonra samimiyet, ibadeti gizli yapmaya bağlı değildir. Aksine eğer bu gerekli olsaydı, açıkta ibadet etmenin yasaklanması icap ederdi. Oysa -*gönüllü olarak yapılan hizmetler hariç*- gizlice ibadet etmek, İslâm şeriatine aykırıdır. Çünkü; örneğin sadaka vermek bir fedâkârlık ve gönüllülük işidir. Gösteriş olarak yorumlanabilir. Bu nedenle gizlice yapılması tavsiye edilmiştir. Bu ise aslında ünlenme isteğine ve vicdan sömürüsüne karşı alınmış bir tedbirdir, genellenemez.

Râbıtanın dördüncü şartı şudur: Eğer gündüz ise mürîd, *(bu ritüeli uygulamak için)* az ışıklı, loş bir mekân tercih etmelidir; ya da böyle bir ortamı özel çabasıyla hazırlamalıdır; perdeleri çekmek ve *(vakit gece ise)* ışıkları söndürmek gibi…

Beşinci şart: Mürîd, râbıta yaparken gözlerini yummalıdır.

Altıncı şart: Alıp verdiği her nefesini kontrol etmelidir.

Yedinci şart: Mürîd, yerinden kımıldamamalıdır

Sekizinci şart: -*Daha önce, konsantrasyon konusundaki açıklamalar sırasında söylendiği üzere*- Mürîd, şeyhinin şeklini hayâlinde canlandırmalıdır ki aslında bu işlem, râbıta ritüelinin eksenini oluşturmaktadır.

Dokuzuncu şart: Mürîd, şeyhinin rûhaniyetinden imdat istemesidir. Aynı zamanda mürîd, zamanının birçoğunda şeyhine râbıta yapmak zorundadır. Aksine ondan beklenen bereketten yoksun kalma tehdidi ile karşı karşıya kalır!

***

Râbıtayı Kim İcat Etti?

Râbıtanın, her ne kadar ***«Hz. Ebûbekr'den beri uygulandığı»*** yolunda -*bu örgüte bağlı bir grup tarafından*- bir görüş ileri sürülüyor ise de mürîdi şeyhe bağlamak için Nakşbendî Tarîkatı'na bu şekildeki kuralı koyan ilk kişi **Ubeydullah'ı Ahrâr**'dır. Nitekim **«Ahrâr»** lakaplı olarak bilinen bu rûhânî şahıstan önce, Râbıta kelimesini telâffuz etmiş birinin adına rastlamamaktayız. Nakşbendîlerin temel kaynaklarının başında gelen ***«Reşahât»*** adlı kitapta, râbıta sözcüğü iki kez geçmekte, **Ahrar**'ın bu kuralı uygulamayı sadece tavsiye ettiğinden söz edilmektedir. ***Reşahât***'ın yazarı buna, önemsenecek başka bir ayrıntı ilâve etmemiştir. Bu ise Râbıtanın, o günlerde ehemmiyet arzeden bir husus olmadığını, özellikle tarîkata henüz bir ana kural olarak konmamış bulunduğunu kanıtlamaktadır. Keza bu paradigmanın ancak zaman içinde ve özellikle Kabilli **Bâkî Billâh**'ın yaşadığı günlerde, -*Nakşîliğin Hindistan'a sıçrama yapmasından sonra*- geliştiği anlaşılmaktadır. Bundan sonradır ki o bölgede yetişen Nakşi şeyhleri tarafından râbıta ele alınarak ***Hinduizm***'in ve ***Budizm***'in inanışlarına uygun biçimde düzenlenmiştir. Fakat Râbıta, Hintli ilk kuşak Nakşî şeyhleri

döneminde tarîkatın henüz önemli bir ritüeli niteliğinde değildi. Çünkü bunlardan yalnızca iki kişi Râbıta üzerinde yoğunlaşmıştır. Bunlardan biri, Nakşbendîler tarafından **«İmâm-ı Rabbânî»** diye yüceltilen **Ahmed Fârûkî-yi Sirhindî**'dir. Bu şahıs, **Eşref-i Kâbulî**''ye Farsça yazdığı mektupta şu ifadeleri kullanmaktadır:

«Bu mektup, ***"râbıtanın mürîd için zikirden daha faydalı olduğuna ilişkin" Eşref Kâbulî****'ye hitaben yazılmıştır. Dostlara yazdığınız mektubun içeriğine baktım. Satırlara dökülen hallere vâkıf oldum. Bilmiş olunuz ki zorlanmadan, yapmacıktan uzak biçimde yapılan râbıta, her mürîd ile şeyhi arasında mükemmel bir bağ oluştuğuna delâlet eder. Bu işlem, şeyhin mürîde fayda sağlaması, mürîdin de şeyhten faydalanması için bir sebeptir. Ulaşmak için râbıtadan (başka izlenecek) daha yakın bir yol yoktur. Bunu uygulayan bahtiyardır.* **Hoca Ahrâr***'ın* **Fakarât** *adlı kitabında şöyle bir ifadesi yer almaktadır, diyor ki:* ***"Şeyhin gölgesi bile mürîdin, Allah'ı zikretmekle meşgul olmasından daha hayırlıdır."****»*[112]

Şu halde açıkça görüyoruz ki, râbıta, **Rabbânî**'nin zamanında Nakşbendî Tarîkatının henüz erkânından biri değildi. Temelde, ona özel bir tanım belirleyen kişi, **Hâlid-i Bağdâdî'**dir. Ondan sonra Halîfeleri bu tanıma fazladan eklemeler yaptılar. Aynı zamanda râbıta için birtakım şartlar tayin ettiler. Bir ibadet olduğu izlenimini vermek üzere onu yeniden düzenlediler. Öyle ki ardıllarından bir topluluk, onu gerçekten bir ibadet şekli olarak algıladı.[113] Bunun üzerine Nakşbendîlerden birçok kimse, *(aynen namaz, oruç, kurban ve hac gibi bir farz kabul ederek)* Allah'a yaklaşmak amacıyla râbıtayı eda etmeye koyuldular. Bu insanlar, yalnızca Kitap ve Sünnet'te yer alan ibadetlerle ancak Allah'a yaklaşmanın mümkün olabileceği hakkında bilgisizdirler. Hz. Muhammed (s)'den önceki rasullere inmiş olan kitapların, Yahudi ve Hıristiyanlar tarafından -*aynen râbıta ve benzeri sapkın ibadet şekilleriyle*- çarpıtılmış olduğundan da bu insanların habersiz olduğu anlaşılmaktadır. Allah Teâlâ (meâlen) şöyle buyuruyor: *«Şimdi, bunların*

---

[112] **Rabbânî**'nin, -*yukarıda Türkçe çevirisi sunulan*- Farsça yazdığı 187 sayılı mektubunun orijinal metni şöyledir:

بخواجة محمّد أشرف كابلي صدور يافته؛ در بيان آنكه طريق رابطه، أقرب طرق موصله است. و در بيان آنكه رابطه نافع تر است مريدرا از ذكر كفتن. أو كتابت كه بيارانرا نوشته بودند بنظر در آيد. أحوال مسطورة مطّلع كشت. بداند كه حصول رابطهء شيخ هر مريدرا بي تكلّف و بي تعمّل علامت مناسبت تام است در ميان بير و مريد كه سبب افاده و استفاده است. و هيج طريقي اقرب بوصول از طريق رابطه نيست. تا كدام دولتمندرا بان سعادت مستعد سازند. حضرت خواجه أحرار... در فقرات مي آرند كه سايهء رهبر به است از ذكر حق. به كفتن باعتبار نفع است. يعني سايهء رهبر نافع تر است مريدرا از ذكر كفتن...»

[113] ***«Râbıtaya şer'î bir hüküm bulabilmek, yani ne olursa olsun, onu İslâm'ın bir yerine uyduruvermek için gayretler sarf eden ve âdeta sancılar içerisinde kıvranan Nakşbendîler, "Acaba râbıtayı "ef'âl-i mükellefîn"'den hangisine yakıştırmalı?" diye mutlaka çok bocalamış olmalıdırlar ki 1994 yılında dört adet Nakşbendî, Urfalı bir müftü emeklisine başvurmuş ama yine de umduklarını bulamamışlardır. Çünkü bu zat onlara aynen şu cevabı vermiştir:***

«Zaten bu bir ibâdet değildir.»

«Peki râbıta ibâdet değilse nedir? Yoksa bir zihin sporu mudur? Anlaşılan Müftü Efendi, fetvâ almaya gelen adamları tamamen eli boş göndermeyi de uygun bulmamışa benzemekte, dolayısıyla şu lafları sarf etmekten kendini alamamış gibi görünmektedir:»

«Bununla beraber râbıta ictihadî bir meseledir. Bazı büyük zatların ictihadı neticesinde ortaya çıkmıştır. Onu kabul edip uygulayan kimseyi şirk ile itham etmek büyük bir vebâl olduğu gibi, herhangi bir kimse de onu kabul etmediğinde o kimsenin küfürle itham edilmesi doğru değildir.»

«Görüldüğü üzere müftü, râbıtayı ne kadar evirip çevirmişse de ona "ibâdettir" demeye bir türlü dili varmamıştır! Buna rağmen Nakşbendî müsteftîler, belki bir işe yarar diye bu sözleri yine de alıp notları arasına sıkıştırmayı ihmal etmemişlerdir (!)» Kaynak: **Feriduddin AYDIN,** Tarîkatta Râbıta ve Nakşbendîlik, s.404 Tevhid Yay. İstanbul-2018

size inanacaklarını mı umuyorsunuz? Oysa içlerinden birtakımı, Allah’ın kelamını dinler, iyice anladıktan sonra, onu bile bile çarpıtırlardı.»[114] *«Kendi elleriyle bir kitap yazıp sonra da az bir para karşılığında onu satmak için "Bu Allah katından inmiştir." diyenlere yazıklar olsun! »*[115]

Ubeydullah’ı Ahrâr’dan sonra râbıtayı ele alan ikinci şahıs, **Ahmed Fârûkî**’nin arkadaşı, **Tacüddîn bin Zekeriyya bin Sultân el-Hindî**’dir. Bu şahsa ait iki kitapçıkta râbıtaya ilişkin kısa açıklamalar vardır. Bunlardan biri ***«Tâciyye»*** risâlesidir. Yazar, bu kitapçığın bir yerinde şunları kaydetmektedir:

«(...) İkinci yol, müşâhede makamına ulaşmış ve zâtî tecelliyâtla gerçekleşmiş bir şeyhe râbıta yapmaktır. Çünkü ***«Allah’ın adı anıldığı zaman kalpleri titrer.»*** *âyet-i kerîmesinde anlatılan duygu, şeyhi görmekle aynen gerçekleşir ve “Onlar Allah ile sohbet edenlerdir.” özdeyişinin verdiği mesajda anlatılmak istenen sonucu doğurur. Böyle aziz bir şahsiyetle birlikte olma fırsatını eğer elde edebilirsen, bunun etkilerini içinde hissedersin. İşte bu etkiyi mümkün mertebe korumalısın. Bu birlikteliğin eğer bereketine nail olabilirsen, -sende alışkanlık haline gelinceye kadar- râbıtayı birbiri ardına tekrar etmelisin. Yok, eğer bu aziz şahsiyetle olan beraberliğin, senin üzerinde umulan etkiyi uyandırmaz, -bununla birlikte- ona karşı sende bir sevgi oluşur ve ona doğru sürüklenme gibi bir hal yaşarsan, -çam kozalağı şeklindeki- kalbinde, -kendinden geçkin hale gelebilmen ve fenâya erebilmen için- onu daima hayalinde canlandırmalısın. Eğer ilerlemen duraksayacak olursa bu takdirde şeyhin şeklini sağ omuzunun üzerinde canlandırmalısın, oradan da kalbine kadar ulaştırmalısın, sonra da onu kalbinin derinliklerine yerleştirmelisin. Bu suretle umulur ki yokluğa karışır ve fenâ mertebesine yükselirsin.»*[116]

Tacüddîn bin Zekeriyya, bu kez ***«Âdâbu’l-Meşîhati ve’l-Mürîdîn»*** yani ***“Şeyhliğin ve Mürîdliğin Kuralları”*** adıyla kaleme aldığı öbür kitapçıkta aynı üslupla ve hemen hemen aynı şeyleri tekrar ederek diyor ki: *«Râbıta yolu ki bunun adı “şeyh ile kalpte râbıta kurmaktır”;* ***“Allah’ın adı anıldığı zaman kalpleri titrer.”*** *âyet-i kerîmesinde anlatılan duygu ve “Onlar Allah ile sohbet edenlerdir.” özdeyişi ile anlatılanlar sayesinde mürîdler için fayda hâsıl olur. Çünkü şeyh oluk gibidir, onun okyanusundan bu oluk aracılığıyla feyiz akar. Eğer mürîd râbıta yapmakta gevşeklik hissederse, şeyhinin şeklini -kişi sevdiğiyle beraberdir- hadîsi gereğince, hayalinde sürekli canlandırmalıdır. Bu şekli zihninde korumalıdır. Böylece şeyhin niteliklerine ve hallerine girmesi gerçekleşir.»*[117]

Böylece görünüyor ki râbıta *-onu ilk kez talâffuz eden-* **Ubeydullah’ı Ahrâr**’ın ölümünden ancak 300 yıl sonra gelişerek bu derece önemsenmiş; ta ki **Hâlid-i Bağdâdî** onu *-daha önce izah edildiği üzere-* 1811-1826 yılları arasında düzenlediği şartlar çerçevesinde yeniden bina ederek ***Nakşbendî***

---

[114] el-Bakara /75

[115] el-Bakara /79

[116] Bkz. تاج الدين بن زكريا الهنديّ، الرسالة التاجية. مكتبةُ جامعةِ إسطنبول– خزانة الآثار النادرة، رقم/**3640**

[117] Bkz. Age. Dikkat edilirse *(Özellikle* ***Arapça*** *bilenler)* bu Hintli şeyhin kullandığı ifadeleri ve üslubu fazla incelemeye bile lüzum görmeden *-gerek dil bakımından, gerekse düşünce bakımından-* onun ne kadar zayıf ve geri olduğunu anlamakta gecikmezler. Oldukça zorlanarak bir araya getirmeye çalıştığı kelimelerle anlattıkları ise okuyucuyu tiksindirecek kadar ilmî ve edebî değerden yoksundur. Anlatımında, acemiliğin de ötesinde ürkütücü bir yobazlığın çarpıcı örneklerini sergileyen bu mecûsî ruhlu şeyhin ***«Rabbânî»*** unvanıyla Nakşbendîler tarafından ilahlaştırılan **Ahmed Farûkî**’nin arkadaşı olması, aynı zamanda ***Farûkî***’nin de kişiliğini ve karakterini gözler önüne sermektedir. ***Tacüddîn***’in, ***«Şeyh»*** diye tasavvur ettiği kişiyi övgülere sığdıramazken *-mürîdi küçümseyerek-* tepeden baktığı insanın beynini yıkamak için aklın, mantığın ve ahlâkın sınırlarını zorlayarak döktürmeye çalıştığı öğütlerine gelince onun, kendi karanlık dünyasını tarif ederken sarfettiği sözler gerçekte şirk, cehâlet ve zavallılığın çığırtkanlığından başka bir şey değildir. İşte bu tablo aslında Nakşibendi Tarîkatı’nın içyüzünü tarif etmektedir.

Tarîkatı’nın temel kurallarından biri haline getirinceye kadar… Bu ilgiyle vurgulamak gerekir ki; -*Tacüddîn’in, kulakları tırmalayıcı yavanlıktaki bu edebî zevkten yoksun ifadelerinden*- eski Uzakdoğu Nakşbendî şeyhlerinin kişilik ve düzeyleri anlaşılmaktadır. Ancak günümüzdekiler de aynen onlar gibi bilgi, görgü, belâgat ve kültürden yoksun, çok sıradan kimselerdir. Şu var ki -*çevrelerinden yararlanmak amacıyla*- her çağda belli çıkar odaklarının desteğiyle bu şahısların sürekli propagandaları yapılmakta; *«ehl-i hâlden», «Allah dostları»* ve *«huzurlarında bulunma şerefine erenlerin asla sapmayacağı, -olağanüstü yüceliğe sahip- mübarek şahsiyetler»* diye topluma sunulmaktadırlar.

***

Rabıta’dan Güdülen Amaç

Rabıta hiç şüphesiz, mürîdi şeyhe mutlak şekilde bağlamak ve -*canını, malını ve bütün imkânlarını şeyhin tek işaretiyle feda etmeye*- onu hazır hale getirmek için icat edilmiş bir beyin yıkama sistemidir. Mürîdin kayıtsız şartsız şekilde şeyhe teslim olması için Nakşî şeyhlerinin öteden beri söyleyip durdukları sözler bu gerçeği kanıtlamaktadır.[118] Evet, mürîdin mürşide karşı itaatkâr olması, bu zümreye göre, tarîkatın en önemli kurallarından sayılmıştır. Daha önce ***«Biatın âdâbı»*** bölümünde açıklandığı üzere râbıtayı, tarîkatlarına giren her şahsın üzerine farz kılmışlardır. Aynı zamanda **Ahrâr**’ın Fakarât’ında da geçtiği gibi, ***«şeyhin şeklini zihinde canlandırmak»*** -*bu zümrenin inancına göre- «Allah’ı zikretmekten daha efdaldir!»*

Öyle ise burada, «***ittiba*** اتباع»[119] ile «***tebeiyyet*** تبعِيّة»[120] kavramları arasındaki büyük farkı anlamak gerekir. ***İttiba’*** اتباع: tabi olmak, rehberi -*bilinçli olarak*- izlemek demektir. Bu durumda izleyen *“**tâbi*** تابع*”*dir, *“**tebeî*** تبعي*”*değildir. Çünkü ***İttiba***’da izleyen kişi, -*izlediği kimsenin Kitap ve Sünnet’e uygun hareket ettiğinden emin olabilecek*- zorunlu ön bilgilere sahiptir. ***Tebeiyyette*** ise -*tam aksine*- izleyen kişi bilinçsizdir; -*izlediği kimsenin Kitap ve Sünnet’e uygun hareket ettiğinden emin olabilecek*- zorunlu ön bilgilere sahip değildir. *«**Tabî’**»* ile ***«tebeî»*** arasındaki nüans budur. Bu ilgiyle belirtmek gerekir ki tarîkatta ***tâbi’ olmak*** değil, ***tebeiyyet*** esastır.

Çünkü ***mürîd-şeyh*** ilişkisinde, ***ittibâ***’ın *(yani; Kitab ve Sünnetin belirlediği sınırlarda ilim ehlini örnek almanın)* yeri yoktur. Aksine mürîdden istenen şey ***tebeiyyettir***, köleleşmektir, şeyhe meftûniyetle bağlanmaktır. Çünkü ittiba eden kişi, ona bilinçle ve özgür iradesini kullanarak; sebepleri keşfederek, karşılaştırarak, taakkul ederek *(akıl melekesiyle ölçüp biçerek)* rehberine uyar. Rehberine uymadan önce, hakkında yeterli ön bilgiler edinerek, önce onu tanımaya çalışır, ta ki isabetli bir hükme varabilsin ve ona uymayı uygun bulsun. Bu ise rasullere *(Allah’ın selâmı onların üzerine olsun)* uyan mü’minlerin vasfıdır. İşte Hz. Muhammed (s)’in ashâbı *(Allah’ın rızası onların üzerine olsun)* bu niteliklere sahip idiler.

Birine «***tebeî*** تبعي» olan *(körükörüne bağlanan)* insana gelince onun, rehberine karşı olan tutumu böyle değildir. Bilakis böyle bir insanın iradesi elinden alınmıştır. O artık mecburdur. Hiçbir tercih

---

118 Bkz. محمّد أمين الكرديّ الأربلي، تنوير القلوب في معاملة علام الغيوب، ص/ **528**. طبعة مصر/**1384** هـ.. طبعة مصر/**1384** هـ

119 ***İttiba*** اتِّبَاع: Arapça bir sözcüktür; bilinçli olarak birine tabi olmak, izinden yürümek anlamına gelir.

120 ***Tebeiyyet*** تبعِيّة: Arapça bir kelimedir; beyni yıkanmış, aldatılmış olarak bilinçsizce, birinin peşinden sürüklenmek anlamında kullanılır. Bu tabiri, Arapça’daki «***Tabîiyyet*** طبيعية» veye «***Tâbiiyet*** تابعية» terimleriyle karıştırmamak gerekir!

hakkına sahip değildir. Çünkü akıl melekesini artık -*isabetli olarak*- kullanamamaktadır, davranışları içgüdüseldir. Aynı zamanda iradesinin elinden alındığının da farkında değildir. Fakat bu insan, -*düşünce ve inancından ötürü, baskı altında bulunan; bir işi yapma ya da yapmama tehdidi altında bulunan*- birine de benzemez. Bu insan, -*zalim birinin tahakkümü altında bulunan, ya da güzelliğinden ötürü, birine çarpılmış ve ona esir olmuş*- kimseye de benzemez. Bilakis böyle bir kimse aldatılmış, şartlandırılmış, özel bir kalıba dökülerek bir deccalin peşinde sürüklenmiş zavallıdır. Sömürgen kişi onun kalbine sevgisini işlemiş, üzerine heybetini musallat etmiştir. Bazı şeyhlerin yaptığı gibi -*manevî âlemlere daldığı izlenimini uyandırmak için*- başını, sürekli şekilde önüne eğerek; giyim kuşamında ve konuşmasında yapmacık tarzlar seçerek; mürîdlerine, örneğin çakıl taşlarıyla veya tespihle binlerce kez tekrarlayacakları garip ***«virdler»*** zikirler çektirerek ***"Cevşen"*** ve ***"Evrâd-ı Bahâiyye"*** gibi uydurulmuş dualar ezberleterek, acayip ayinler icra ederek onların gözünde, olağanüstü gözükmeye çalışır. Çünkü bu tür hilelere başvuran şeyh çok iyi bilmektedir ki ***irilik***, ***çokluk*** ve ***kalabalık***, cahil insanın üzerinde büyük etki uyandırır. Örneğin bilgiden yoksun bulunan insana göre ***iri bir kafa*** önemlidir. Bu nedenledir ki bazı şeyhler başlarına bir yığın bez dolandırarak kafalarını büyük göstermeye çalışırlar. Keza cahil insan, kalabalıktan heybet kapar ve kalabalıkların daima peşinden sürüklenir. Çünkü o, daima kuyruktur. Sayesinde bağımsız hareket edeceği özgür bir iradeye sahip değildir. İnsanlar birini alkışladıklarında o da hemen alkışlayıcı bir sembol oluverir. Topluluğun kimi, neden alkışladığı ise onun için önemli değildir. İşte râbıta, bu tip insanı avlamak ve onu bir şeyhe bağlamak için icat edilmiş tehlikeli bir tuzaktır. Onun içindir ki rabıta yapan insan şeyhine yapışıp kalır. Artık ondan ayrılamaz. Şeyhinin haram bir fiil işlediğini görse bile ondan kopamaz. ***«Allah'a âsî olunacak bir eylemde kula uymak yoktur. Uymak ancak meşru ve faydalı eylemde olur.»*** meâlindeki hadis-i şerife rağmen mürîd, her hâlükârda şeyhine uyar. Bu nedenle olmalıdır ki -*gizleseler bile*- şeyhler arasında ***«Mürît demek, mürde it demektir»***![121] tespiti yapılmıştır.

***

Nakşîlikte Râbıta Kuralını Çiğnemenin Cezası

Râbıta, **Nakşbendî Tarîkatı**'nın, yüzyıllar boyu milyonlarca insan tarafından kabul görmesini ve onun geniş bir alana yayılmasını sağlamış olan şartlandırıcı bir meditasyon sistemidir.

İnsanın zihin yapısını ablukaya alarak onun ruh derinliklerine kazıdığı ***şeyhe bağlılık*** duygusuyla râbıta, yüzyıllardır Nakşîlikteki şeyhlik kurumunu ayakta tutabilmiştir. Nakşîlikteki bu husûsiyet temelde, halef-selef *(şeyh-mürîd)* arasındaki ilişkileri düzenleyen en etkin uygulama şeklidir.

Daha önce de râbıtanın şartları bölümünde bahsedildiği üzere bu uygulama, mürîdin şeyhi ile sürekli irtibat halinde olmasını gerektirir. Aksi halde ***«onun bereketinden mahrum kalır!»*** Bu nedenle mürîd, şeyhini bir an bile zihninden çıkaracak olursa kendini tehdit altında hisseder. Râbıta konusunda bu, onların önemli inançlarından biridir. Nakşbendîler, mürîdi şeyhe daha çok bağlamak için, son zamanlarda tarîkatlarına yeni bir kural daha eklediler. Bu da mürîdin şeyhine ait bir fotoğrafı taşımasıdır, mürîd, fırsat buldukça bu fotoğrafa bakmayı ihmal etmez. ***Süleymancılar*** ve

---

[121] ***Mürde*** *(ingilizcesi:* ***murdered****)*: Farsça bir sözcüktür. Ölü, ya da ölmüş anlamına gelir. ***«Mürde it»*** de ölmüş -*daha doğrusu*- ***"gebermiş köpek!"*** demektir. Şeyhler, nadir de olsa -*meslektaşlarıyla kendi aralarında yaptıkları özel sohbetlerde*- bu yakışıksız sözü bir münasebetle kullanırlar. Allah Teâlâ'nın değer verdiği insanı aşağılamaktan çekinmezler. Ancak bu sırrı hiç kimse ile asla paylaşmazlar! Bu ise onların, peşlerinde sürükledikleri kalabalıklara nasıl baktıklarını göstermektedir.

tekkesi Adıyaman'da bulunan **Bilvanisli Molla Abdülhakim**'in mürîdleri bunu yapmaktadırlar.[122] Ancak tepki ve itirazlar çekincesiyle bunu gizlemekte, hatta bu sırrı ifşa edenlere karşı *"birtakım tedbirler"* bile almaktadırlar!..

Nakşbendîliğin en büyük rüknü olan râbıta ile ilgili temel kurallardan biri şudur: Şeyh tarafından halîfe *(yani vekil)* tayin edilen kişi *(eğer şeyh henüz hayatta ise)*, kendi şahsına râbıta yapmaları konusunda mürîdlere emir vermemelidir. Bilakis, ona halîfelik izni veren şeyhe rabıta yapmalarını emretmelidir. Çünkü eğer vekil bu kuralı çiğneyecek olursa ahdini bozmuş *(şeyhine vermiş bulunduğu sözden caymış)* sayılır. Bu durumda, *-şeyhi isterse-* onu tarîkattan tardedebilir bile. Bu ise Nakşîlikte uygulanan en şiddetli cezadır. Çünkü tarîkattan tardedilen (kovulan) kişi, *-onların inancına göre-* aynı zamanda *«Allah'ın ve Rasûlünün kapısından da kovulmuş»* sayılır! Dolayısıyla *-onlara ait literatürde bu cezaya çarptırılmış kişinin, sözde kâfir olduğuna, dinden çıktığına ilişkin herhangi bir bilgi bulunmuyor ise de-* ondan teberri[123] ederler.

Nakşbendîlerin önemli şifrelerinden biri, böylece çözülmüş, bu zümrenin çelişkiler girdabında bocaladığı, bir kez daha gözler önüne serilmiş bulunmaktadır. Aynı zamanda bu mistik akım ile Yüce İslâm din ve nizamı arasındaki uçurumun derinliği de anlaşılmış bulunmaktadır. Bu münasebetle vurgulanmalıdır ki müslim kişinin, herhangi bir müslim kardeşinden teberrî etmesi caiz değildir, meğerki İslâm'dan çıktığına ilişkin *-yorum kabul etmez-* çok açık bir küfür suçuna bulaşmış olsun.

Tarîkatta tard meselesine tekrar değinmek gerekirse bu konuyu *(Arapça yazdığımız)* موقف ابن عابدين من الصوفية والتصوف adlı çalışmamızda genişçe ele aldık.[124] Bu mesele oldukça önemlidir. Çünkü (tard),

---

[122] Bu her iki Nakşibendi grubu da Türkiye'de yaygındırlar. Süleymancıların, başta İstanbul olmak üzere Türkiye'nin büyük kentlerinde güçlü ve kalabalık merkezleri bulunmaktadır. Bunlar Kur'an-ı Kerîm'i ezberlettirmekle meşguldürler. Bu da onların inançları hakkındaki şüpheleri bertaraf etmeye yarıyor, gafil insanların onlara güvenini sağlıyor. Bitlisli ***Molla Abdühakim Bilvanisî***'nin grubuna gelince, bunların merkezi Adıyaman'da bulunmaktadır. Burası Türkiye'nin güneydoğusuna düşen tarihi ***Sümeysât*** Kenti'dir. Bu grubun misyoner ekipleri vardır, saflarına adam kazandırmak için Türkiye'nin her yanına yayılırlar. Tarîkatlarını yaymak için çeşitli hileleri vardır. Özellikle maddi zarara uğramış, işini veya bir yakınını kaybetmiş yardıma muhtaç birileriyle ilgilenirler. Evlerde sohbetler düzenleyerek bu oturumlarda misyonerlik tarzında bir dil kullanırlar. Bu sohbetlerde özellikle keramet hikâyeleri anlatırlar. Bu kerametlerin şeyhlerinden sadır olduğunu ileri sürerek beyin yıkama yoluyla cemaatlerine adam kazanmaya çalışırlar. Davetlerini birinci derecede toplumun döküntüleri arasında psikolojik sorunlar içinde bunalmış gafil ve bilgisiz insanlara yöneltirler. Öncelikle bu düzeydeki insanları avlamaya çalışırlar. Çünkü bu tip insanları ikna etmek ve yanıltmak kolaydır. İkinci yöntemleri *-kalabalığın görüntüsünü kullanarak, böylece insanların her yönden gelip-* şehylerine bağlanmak için can attıkları izlenimini uyandırmaktır. Üçüncüsü bu şahsın, Alemlerin kurtarıcısı, Allah'ın mülkünde tasarrufta bulunan, insanların dertlerine derman olan yüceler yücesi bir şahsiyet olduğu hakkında yoğun propaganda yapmalarıdır. Bu ise sonunda kültürlü ve nisbeten aydın sanılan birçok insanın da gelip onlara katılmasını sağlamaktadır. Bu grubun Adıyaman Kenti yakınlarında ***Menzil*** diye bilinen bir yerde merkezleri bulunmaktadır. Önemle belirtmek gerekir ki bu odak, Türkiye'de İslâm'ın, her şeye rağmen ayakta kalabilmiş olan zayıf gölgesini de ortadan kaldırabilecek bir tehlike potansiyeline sahiptir!

[123] ***Teberrî*** التبري: *(Tefeuul bâbından)* Arapça bir kelimedir. Akâid anabilim dalının terimlerindendir, bu bilimin ***«velâ ve berâ»*** babında işlenir. İslâm Akâid disiplininde insan ilişkilerini etkileyen bir tür sosyal cezadır. Müslim olduğu var sayılan birini, *-İslâm dininden çıkmasını sonuçlandıran bir söz veya davranış biçiminden dolayı-* kâfirlikle suçlayarak onu tamamen terk etmek demektir. Birinden teberrî etmek, onunla tamamen ilişkileri kesmek anlamına gelir. Nakşbendîlik, İslâm'dan tamamen bağımsız bir din olmasına rağmen, bu kuralı İslâm'dan alarak kendi öğretisine mal etmiştir. Onun için bu tarîkatta *(daha doğrusu bu mistik dinde)*, şeyh tarafından *(bir çeşit aforoz edilerek)* kovulan şahıs, *(hangi cemaatten ise)* o topluluğun fertleri tarafından terk edilir ve lânetlenir. Ona karşı duyulan nefret, bazen kuşaklar boyu işlenerek nesilden nesile intikal ettirilir. **Hâlid-i Bağdâdî** tarafından tardedilen **Abdulvahhâb es-Sûsî** bu konuda gösterilecek en çarpıcı örnektir.

[124] رسالة تحليلية و انتقادية رددنا فيها على ما جاء في رسالة "سلّ الحسام الهنديّ لنصرة مولانا خالد النقشبنديّ" للمؤلّف المذكور.

Nakşbendîlikte şiddetli bir ceza sayılır. Öyle görünüyor ki bu kural, ilk kez **Hâlid-i Bağdâdî** tarafından konmuş ve uygulanmıştır. Buna, burada bir açıklık getirmek gerekir:

Büyük yankı uyandıran, devlet erkânını harekete geçiren ve devrin hükümdarı **II. Mahmud**'u da epeyce meşgul eden -***Bağdâdî** ile bir arkadaşı arasında patlak vermiş*- bir kavga konusudur bu tard meselesi. Bağdâdî 'nin bu arkadaşının adı, **Abdulvahhâb es-Sûsî**'dir. Nakşbendîler tarafından iddia edildiğine göre **Abdulvahhâb**, **Hâlid-i Bağdâdî'**nin halifelerinden biri idi. **Bağdâdî**, tarîkatını Anadolu'da yaymak ve Türk muhitlerinde açılım kazanmak için bu şahsı görevlendirerek onu devlet merkezi İstanbul'a gönderdi.

Bağdâdî'nin, **Abdulvahhâb es-Sûsî'**yi tardetmesi olayı, Nakşbendîlere ait yazılı kayıtlarda yer almaktadır.[125] Bu şahıs **Bağdâdî'**nin İstanbul'daki naibi *(vekili)* idi. Bu sırada, mürşidi olan **Bağdâdî'**ye değil, kendisine râbıta yapmaları yolunda İstanbul'daki mürîdleri yönlendirmeye çalıştı. Böylece onu vekil olarak görevlendiren efendisi ile rekabete girmiş oldu. Oysa *-râbıta için yeni kurallar koyduğu gibi-* ***«tard»*** kuralının da icatçısı olan **Bağdâdî**'ye, **Abdulvahhâb**'ın bağlılık göstermesi ve mürîdlere hafızalarında onu canlandırmalarını emretmesi gerekirdi. Böylece ikisi arasında, tehlikeli boyutlara varan bir kavga patlak verdi. Bu olayı dördüncü faslın sonunda ayrıntılarıyla açıklayacağız.

Aynı zamanda **Bağdâdî**'nin Dağıstan'a gönderdiği naibi **İsmail Şirvânî** hakkında da buna benzer bir olay cereyan etmiştir. Bu şahıs da mürîdlere, zihinlerinde efendisi **Bağdâdî**'nin şeklini canlandırmalarını emredeceği yerde onları kendi şahsına râbıta yapmaları için yönlendirmeye çalıştı. Bunu haber alan **Bağdâdî**, ona bir tehdit mektubu gönderdi. Nakşbendîlerden bir grup, tarîkatları hakkında kaleme aldıkları risalelerde bu olayı nakletmektedirler.

***

Râbıtayı Kanıtlamak İçin İleri Sürülen Deliller, Onu Savunma Sadedinde Yazılan Makaleler ve Bunların Reddine İlişkin İfadeler

Birkaç Nakşbendî şeyhi, râbıtayı savunmak için çaba göstermiş, ellerinden geleni yapmaya çalışmış ve akıllara dehşet veren bir direnişle imkânlarını ortaya koyarak güç gösterisinde bulunmuşlardır. Onun mutlak surette Kitap ve Sünnet'te bir temele dayandığını ısrarlı bir inatla ileri sürmüşlerdir. Fakat o kadar büyük sıkıntıyla karşılaşmışlardır ki nihâyet Allah'ın Kitabından iki âyet-i kerimeyi sözde delil olarak göstermeyi göze almışlardır. Bunlardan biri (meâlen), ***«Ey imân edenler! Allah'tan korkun ve O'nun hoşnutluğunu kazanmak için vesile edinin.»***[126] ikincisi ise, ***«Ey imân edenler! Allah'tan korkun ve sadıklarla birlikte olun.»***[127] âyet-i kerimeleridir. Bunlara bir de ***«Kişi sevdiği ile berâberdir.»***[128] hadisini ilâve etmişlerdir.

---

[125] ***«Bağdâdî'nin Halîfeleri ve Onlara Hitap Ederken Kullandığı Üslup»*** başlıklı konu için dördüncü faslın sonuna bakınız.

[126] el-Mâide /35; âyet-i Kerîminin orijinal metni şöyledir:

يَاأَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا اتَّقُوا اللهَ وَابْتَغُوا إِلَيْهِ الْوَسِيلَةَ وَجَاهِدُوا فِي سَبِيلِهِ لَعَلَّكُمْ تُفْلِحُونَ.

[127] et-Tevbe /119; âyet-i Kerîminin orijinal metni şöyledir:

يَاأَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا اتَّقُوا اللهَ وَكُونُوا مَعَ الصَّادِقِينَ.

[128] Bkz. Kaynak: صحيح البخاري (باب علامة الحب في الله عز وجل)؛ **2**حيح مسلم (باب المرء من احب)

İşte bu tuhaf üslupla râbıtayı İslâm'da ibadet şekillerinden biri haline getirmek için çaba harcamışlardır. Fakat bu yollu çabalarında perişan olmuşlardır. İleri sürdükleri deliller, tam aksine onların aleyhinde tecelli etmiştir. Nitekim kuşaklar boyu yetişen tefsir âlimleri arasında birinin, Nakşî rûnânîlerince tarif edilen şekildeki râbıtaya işaret ederek onu bu âyetlerle ilişkilendirdiğine rastlanmamaktadır. Keza hiçbir hadis âliminin, -*sembolik de olsa*- Rasûlullâh'ın (s) hadislerinden bir kelime ile râbıta arasında irtibat kurduğuna yine rastlamış değiliz. Böylece bu şahıslardan birinin, söz konusu kaynaklardan en az birine bile başvurmak için kendini yormadığı ya da bilmezlikten geldiği anlaşılmaktadır.

Israrla spekülatif yorumlara saparak davalarıyla hiç alakası olmayan âyet ve hadislere tutunmaları, onların gerçekte bilim kavramı ve bilimsel yöntemler hakkındaki bilgi düzeylerini göstermektedir. Bunu kasten yapıyor olabilirler. Çünkü onlardan -*hiç değilse*- bazılarının, ilmî delillendirme usullerinden haberdar bulunuyor olma ihtimali vardır. Buna rağmen, batıl bir meseleyi alakası olmayan âyet ve hadislerle ilişkilendirmeleri, onların ahlâkî düzeylerini, İslâmî değerlere karşı samimi olup olmadıklarını, aynı zamanda -*bilimin kriterleri karşısındaki*- sorumluluk anlayışlarını ortaya koymaktadır. Çünkü örneğin bir âyet-i kerîmeyi -*savunduğu bir tezi kanıtlamak için*- ileri süren kişinin, -*her şeyden önce*- âyetin nüzûl sebebini bilmesi ve bu espriden yola çıkarak savunmasını yapması gerekir, aynı zamanda delil ile savunma konusu arasındaki münasebeti dikkate alması icap eder.

Yukarıda alıntılanan: *«Ey imân edenler! Allah'tan korkun ve O'nun hoşnutluğunu kazanmak için vesile edinin.»* meâlindeki âyet-i kerime, aslında *(nüzûl sebebi ile ilişkisi itibariyle)* bir öncesindeki iki âyetle irtibatlıdır. *(Bunlar el-Mâide Sûresi'nin 33. ve 34. âyetleridir.)* Bu iki âyet-i kerîmenin meâlleri şöyledir: *«Allah'a ve Resûlüne savaş açanların ve yeryüzünde bozgunculuk çıkarmaya çalışanların cezası; ancak öldürülmeleri yahud asılmaları veya ellerinin ve ayaklarının çaprazlama kesilmesi, yahud yerlerinden sürülmeleridir. Bu cezalar onlar için dünyadaki bir rezilliktir. Ahirette de onlara büyük bir işkence vardır.»*

Tefsir âlimlerinin birçoğuna göre bu iki âyet-i kerîme, İslâm'a *(yeni girmişken)* irtidâd eden *(dinden çıkan)* ve cinâyet işleyen *(bedevî)* bir grup hakkında inmiştir. Aksine Nakşbendî râbıtasıyla en ufak bir alakası yoktur. Bu ilgiyle vurgulamak gerekir ki, bu zümrenin dehşet uyandıran bir tutumu da şudur: İslâm âlimlerinden birinin; *mü'min olduğunu ileri süren ancak alenen şirk ve zendeka çamuru içinde debelenen* birinin saçtığı tehlikeye karşı toplumu uyarmak amacıyla bu âyet-i kerîmeyi delil diye gösterdiği her defasında bunlar huylanarak sözde *«bu âlim kişinin muvahhid birini iftira ile tekfir ettiği»* şeklinde şiddetli bir refleksle onu linç etmeye ve kendilerini savunmaya çalışırlar! Bu tutum eskiden beri tarîkatçıların değişmeyen bir çelişkisidir. Yoksa gerçekte ***bağî*** ve ***cânîler*** hakkında inmiş bulunan bu âyet-i kerîmeyi, acaba -*hiçbir ilgi yokken*- hangi gerekçe ile râbıtayı kanıtlamak için delil diye gösteriyorlar? Bu âyet-i kerîmenin nüzûl sebebi hakkında **Ebû Kılâbe**'nin **Enes** (r)'den rivâyet ettiği bir hadîs-i şerîfi **Buhârî** ve **Müslim**, şöyle nakletmektedirler:

*«Enes diyor ki: **Ukl** veya **Urayna** kabilesinden sekiz kişilik bir grup Medine'ye geldi. Rasûlullah'a (s) bîat ederek İslâm'ı kabul ettiler. Bir süre sonra Medine'nin havası onlara dokundu ve hastalandılar. Rasulullah a (s), Medine'nin havasından şikâyette bulundular. O da "Medine'nin dışına çıkıp develerin sütünden faydalanmak istemez misiniz?" diyerek onları (İslâm devlet hazinesine ait) bir sürü deve ve çobanlarıyla birlikte yolladı. Adamlar bir süre develerin sütünden yararlandılar ve sağlıklarına kavuştular. Derken, çobanları öldürüp develeri önlerine katarak*

kaçtılar. Olaydan haberdar olan Rasûlullah (s) peşlerine birkaç adam taktı. Nihâyet onları bir yerde yakalayıp getirdiler. Rasûlullah (s)'ın emriyle elleri ve ayakları kesildi, gözlerine mil çekildi ve güneşin altında ölüme terk edildiler.»[129]

Sözde râbıtayı kanıtlamak için Nakşbendîlerin ikinci delil olarak ileri sürdükleri ***Tevbe Sûresi***'nin 19'uncu âyet-i kerîmesine gelince, *-İslâm âlimlerinin tamamının, üzerinde görüş birliği ettiği üzere-* bu ve öncesindeki iki âyet-i kerîme[130], ***«Tebuk Çıkarması»*** hakkında inmiştir. Aklı başında ve bu konu hakkında bilgili hiç kimse, âyetin inme nedeni olan şu tarihi olayı göz ardı edemez: Rasûlullah ve ona uyan ensar ve muhacirler, *(savaşın çetin geçtiği)* o zor saatlerde *(dayanamayarak)* yakınmışlardı. Sonra gerek duydukları pişmanlık gerekse *-mazeretsiz saklanarak-* ordudan geri kalan üç asker kaçağının ettikleri tövbe, Allah tarafından kabul edildi. Söz konusu âyet-i kerîme bu olaya ilişkindir. Firar eden o üç şahıs ise şunlardır: **Kâ'b bin Mâlik**, **Murâra bin Rabî' el-Âmirî** ve **Hilâl bin Umeyye el-Wâkıfî**.

Evet, Allah'ın kitabı hakkında ilmî birikime sahip olan herhangi bir kimse, bu gerçeklerden habersiz kalmış olamaz. Fakat Nakşbendî şeyhleri bunu görmezden gelmişlerdir. Ancak *-bu tutumlarıyla-* düşmanca davranıp sırf râbıtayı kanıtlamak için Allah'ın kitabını bilinçli olarak çarpıtmak üzere aralarında gizlice anlaştıklarını ileri sürmüyoruz; Lâkin iyi niyetimizi koruyarak şunu söylüyoruz: Onlar, *-maalesef-* bunu uydurmuş olan birine aşırı güvenerek bu büyük çıkmaza düşmüşlerdir. Büyük bir bühtan işlemiş olan birinin izinden yürümüşlerdir. Sırf onu gözlerinde büyüttükleri için bu büyük hataya düşmüşlerdir. Nitekim hatırlatmak gerekir ki **Hâlid-i Bağdâdî**, *(bugün nisbeten unutulmuş olsa bile)* bütün Osmanlı toplumunu yüz yıldan fazla bir zaman boyunca *-her gün-* meşgul edebilmiş, adetâ bir ilâh olarak zihinlere kazınmıştır! Halbuki bu şahıs, Hint sihirbazlarının inançlarından *-muhtemelen sinsi bir amaçla-* almış olduğu bu sapkın ritüeli müslimlerin akidesine bulaştırmak için nefsine uymuştur. Aslında güvenlerini kazandığı için *(Allah'ın kitabını tamamen çarpıtsa bile)* Nakşbendîlerin *-bu şahıs hakkında asla kuşku duymamaları yüzünden-* onun tuzağına düşmüşlerdir. Böylece bu kimseye uyarak, sözü edilen iki âyet-i kerîmeyi sapkınca yorumlamak sûretiyle cumhura aykırı düşmüş, ümmetin çoğunluğundan bu dehşetli sapma ile ayrılmışlardır.[131]

İslâm âlimlerine gelince, bu iki âyet-i kerîmenin tefsirine ilişkin *(ifadeleri farklı olsa da)* görüşleri arasında paralellik bulunmaktadır. Meseleyi berraklaştırmak için bunlardan birkaçına ait eserlerden aşağıya naklettiğimiz ibarelerine baktığımızda bu gerçek anlaşılacaktır. Bu şahsiyetlerden **Ebû Cafer Muhammed bin Cerîr et-Taberî**, el-Mâide Sûresi'nin 35'inci âyet-i kerîmesine ilişkin yorumunda şunları söylemektedir:

«"O'nun hoşnutluğunu kazanmak için vesile edininiz." demekten amacı şudur: O'nu razı edecek amelle yakınlığını kazanmaya çalışınız. "Vesîle" (gramer kurallarına göre) "faîle" vezninde dir. Örneğin kişi şöyle der: "Filancaya şu şey ile tevessül ettim.", yani, bu şey ile ona yaklaştım. Şair Antere'nin sözünde de şöyle geçer:»

---

[129] Bkz. Kaynak: متفق عليه: البخاري (باب القسامة)؛ مسلم (باب حكم المحاربين والمرتدين)

[130] Yani: Tevbe , âyet: 117, 118 ve 119. Bu üç âyet-i kerîmenin orijinal metinleri şöyledir:

لَقَدْ تَابَ اللهُ عَلَى النَّبِيِّ وَالْمُهَاجِرِينَ وَالْأَنْصَارِ الَّذِينَ اتَّبَعُوهُ فِي سَاعَةِ الْعُسْرَةِ مِنْ بَعْدِ مَا كَادَ يَزِيغُ قُلُوبُ فَرِيقٍ مِنْهُمْ، ثُمَّ تَابَ عَلَيْهِمْ، إِنَّهُ بِهِمْ رَءُوفٌ رَحِيمٌ * وَعَلَى الثَّلَاثَةِ الَّذِينَ خُلِّفُوا حَتَّى إِذَا ضَاقَتْ عَلَيْهِمُ الْأَرْضُ بِمَا رَحُبَتْ وَضَاقَتْ عَلَيْهِمْ أَنْفُسُهُمْ وَظَنُّوا أَنْ لَا مَلْجَأَ مِنَ اللهِ إِلَّا إِلَيْهِ، ثُمَّ تَابَ عَلَيْهِمْ لِيَتُوبُوا، إِنَّ اللهَ هُوَ التَّوَّابُ الرَّحِيمُ * يَاأَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا اتَّقُوا اللهَ وَكُونُوا مَعَ الصَّادِقِينَ.

[131] Tabiatıyla Nakşbendîler eğer İslâm'ın dairesi içinde olduklarını iddia ediyorlarsa bunu söylemek bir anlam taşır! Aksine onların, esasen ait olmadıkları bir dinin değerleri üzerinde *-hiçbir ilgiye tutunmadan-* tasarrufta bulunduklarını ifade etmek daha doğru olur.

"Yiğitler sana ulaşabilmek için bir vesîle arıyorlar
Onun için; gözlerine sürme çek ve ellerine kına yak."»

Taberî, Tevbe Sûresi'nin 119'uncu âyet-i kerimesine ilişkin yorumunda da şunları kaydetmektedir:

«"Sâdıklarla beraber olunuz." kelâmı, şu anlama gelmektedir: Dünyada, Allah'ın emir ve yasaklarına titizlikle uyunuz ki ahirette sadıklarla birlikte olabilesiniz. Bazı tefsir âlimleri de âyet-i kerîmeyi şöyle yorumlamışlardır: Takva ehli olunuz ki ahirette Hz. Rasûl'le, Hz. Ebûbekr'le, Hz. Ömer'le ve Muhacirlerle birlikte olabilesiniz. İbn Vakî' Yezîd bin Eslem'den, O da Nâfi'den rivâyet ettiğine göre, ordudan firar eden o üç kişiye şöyle denildi: "Ey imân edenler, Allah'tan korkun ve sâdıklarla beraber olun." Yani, Muhammed ve ashâbı ile birlikte olun.»[132]

***

Bu tefsir âlimlerinden biri de ***«Keşşâf Tefsîri»***nin müellifi, **Ebû'l-Kâsım Cârullah Mahmûd bin Omar ez-Zekhşerî**'dir. el-Mâide Sûresi'nin 35'inci âyet-i kerîmesini tefsir ederken şunları söylemektedir:

«"Vesîle": Bir amaca ulaşmak için tutunulan her şeydir. Yani bir şeye yaklaşmak için, bir eylemi gerçekleştirmek için ya da Allah'ın rızasını kazanmak niyetiyle -kulluk eylemini veya günah işlemekten sakınmayı- araç edinmektir.»

Zekhşerî, Tevbe Sûresi'nin 119'uncu âyet-i kerimesindeki ***"sâdıklarla birlikte olma"*** tabirini yorumlarken de şunları kaydetmektedir:

«Bunlar Allah'ın dininde -söz ve davranış olarak- dürüstlük gösterenlerdir ya da Allah'a ve Rasûlüne olan imanlarında, onlara boyun eğmek üzere yaptıkları sözleşmelerinde dürüst davrananlardır. Bir görüşe göre de o üç kişidir. Yani, firar etmiş olmalarına rağmen, -sonunda onların, tevbe ederek- sadakat ve iyi niyetleriyle sergiledikleri dürüstlüktür.»[133]

***

Tefsir ilminin ünlülerinden **Ebû Abdillâh Fahruddîn Muhammed bin Omar bin el-Hasan bin el-Hüseyn et-Teyyimî el-Bakrî er-Râzî** de el-Mâide Sûresi'nin 35'inci âyet-i kerîmesini tefsir ederken şunları söylemektedir:

«Günahlardan sakınanlardan olunuz ve kulluk amelleriyle Allah'a yakınlık kazanmaya çalışınız.»

Tevbe Sûresi'nin 119'uncu âyet-i kerimesindeki ***"sâdıklarla birlikte olma"*** tabirini yorumlarken de şunları kaydetmektedir:

---

132 Bkz. أبو جعفر محمّد بن جرير الطبري، جامع البيان في تفسير القرآن.

133 Bkz. أبو القاسم جار الله محمود بن عمر الزمخشري، الكشاف عن حقائق غوامض التنزيل، وعيون الأقاويل في وجوه التأويل.

«“Ey imân edenler! Sâdıklarla beraber olunuz.”, yani askerî harekât sırasında Rasûlullah ve ashâbıyla beraber olunuz. Evlerde münafıklarla oturup orduya katılmaktan geri kalmayınız.»[134]

***

Yine *(Kurtubî unvanıyla tanınan)* müfessirlerin büyüklerinden, **Muhammed bir Ahmed bin Ebîbekr bin Faraj el-Ensârî el-Khazrecî el-Endelusî** el-Mâide Sûresi’nin 35’inci âyet-i kerîmesini tefsir ederken şunları söylemektedir:

«Allah Teâlâ’nın: “Ey imân edenler! Allah’tan korkun ve O’nun hoşnutluğunu kazanmak için vesile edinin.” sözlerindeki “vesîle” kelimesi yakınlık demektir. Ebû Vâil, Hasan, Mücâhid, Katâde, Atâ, Süddî, İbn Zeyd ve Abdullah bin Kesir’e göre bu sözcük “Fâîle” vezninde olup şöyle bir anlam vermektedir: “O’na tevessül ettim, yani O’na yaklaştım.” Antere şöyle diyor:

“Yiğitler sana ulaşabilmek için bir vesîle arıyorlar
Onun için; gözlerine sürme çek ve ellerine kına yak.”

Vesîle’nin çoğulu “vesâil”dir. Yine diyor ki:

“Dedikoducular gaflete dalınca biz yeniden buluştuk,
Helâlleşmeler ve vesileler yeniden geri döndü.”

Bu kelimeden türetilmiş bir deyim olarak “seltu-Es’elu” denir. Bu “Talep ettim.” demektir. Keza, “O ikisi tesâvul ediyorlar.”[135] yani ikisinden her biri, diğerinden talepte bulunuyor. Burada aslolan taleptir. Vesîle ise talep edilen yakınlığı elde etmek için gerekli olan araçtır. Ayrıca “vesîle”, Rasûlullâh’ın (s) sahih hadîsinde geçen “cennette bir makam”dır. Hadiste şöyle denilmektedir: “Kim benim için -Allah’tan- vesîle talebinde bulunursa benim şefaatimi hak etmiş olur”.»

Aynı müfessir, Tevbe Sûresi’nin 119’uncu âyet-i kerimesindeki ***“sâdıklarla birlikte olma”*** tabirini yorumlarken de şunları kaydetmektedir:

«İmam Ahmed diyor ki: Ebû Muaviye bize anlattı; o da A’meş’ten, o da Şakıyk’tan, o da Abdullah bin Mes’ud’dan, O da Hz. Rasûl’den naklettiklerine göre buyurdular ki: “Ey imân edenler! Sâdıklarla beraber olun.” yani: dürüst olun ve dürüstlüğe yapışın ki onun ehlinden olasınız; tehlikelerden kurtulasınız ve Allah sizi sıkıntılardan çıkarmak için bir kapı açsın ve sizi ferahlatsın. Yine aynı ravîlerden nakledilen başka bir hadiste Hz. Rasûl buyurdular ki: “Size dürüst olmayı öğütlüyorum. Çünkü dürüstlük hayra yönlendirir, hayır da cennete erdirir. Kişi dürüst olur ve dürüst kalmakta ısrar ederse, ola ki Allah onu katında sıddıklardan yazar. Aynı şekilde kişi yalan söyler ve yalancılıkta ısrar ederse, ola ki Allah katında yalancılar zümresinden yazılır.”»[136]

***

---

[134] **فخر الدين الرازي، تفسير مفاتيح الغيب.**

[135] Arapçası şöyledir: وهما يتساولان bu tabirde *(Arap dil kurallarına göre)* mufâale, yani işdeşlilik vardır.

[136] Bkz. محمّد بن أحمد بن أبي بكر بن فرح الأنصاري الخزرجي الأندلسي، الجامع لأحكام القرآن المعروف بتفسير القرطبي.

Yine bu müfessirlerden, **Ebû Saîd Nâsiruddîn Abdullah bin Omar el-Baydâvî**, el-Mâide Sûresi'nin 35'inci âyet-i kerîmesini tefsir ederken şunları söylemektedir:

«Allah Teâlâ'nın: "Ey imân edenler! Allah'tan korkun ve O'nun hoşnutluğunu kazanmak için vesile edinin." sözlerindeki "vesîle" kelimesi gerek taatta bulunarak gerekse günahlardan sakınarak O'nun yakınlığını kazanma arayışınızdır.» Bu kelime sözlükte; bir şeye yaklaşırken, "Filankes o şeye yol buldu." tabirinden alınmıştır. Ayrıca "vesîle" hadis-i şerifte, cennette bir makamın adı olarak geçer.»

El-Baydâvî, Tevbe Sûresi'nin 119'uncu âyet-i kerimesindeki ***"sâdıklarla birlikte olma"*** tabirini yorumlarken de şunları kaydetmektedir:

«"Ey imân edenler! Allah'tan korkun.", yani Allah'ın razı olmadığı bir fiili işlemekten sakının ve "Sâdıklarla beraber olun." yani Allah'ın dinini niyetle, sözle ve eylemle yaşarken dürüst insanlarla birlikte olun, demektir.»[137]

***

Yine bu müfessirlerden, **Ebû'l-Berekât Abdullah bin Ahmed bin Mahmûd en-Nesefî**, el-Mâide Sûresi'nin 35'inci âyet-i kerîmesini tefsir ederken şunları söylemektedir:

«"O'nun hoşnutluğunu kazanmak için vesile edininiz." sözlerindeki "vesîle" kelimesi; araç olarak kullanılan her şeydir. Bir yakınlık sağlamak ya da bir eylemi gerçekleştirmek veya başka bir amaç için kullanılan araçtır. Bu anlamda Allah'a yakınlık kazanmak amacıyla yapılan tâat (kulluk görevleri) ve kötülüklerden sakınmadır.»

Tevbe Sûresi'nin 119'uncu âyet-i kerimesindeki ***"sâdıklarla birlikte olma"*** tabirini yorumlarken de şunları kaydetmektedir:

«"Ey imân edenler! Allah'tan korkun ve sâdıklarla beraber olun." yani münâfıklarla değil, imanlarında samimi olanlarla birlikte olun ya da cihaddan geri durmayanlarla beraber olun yahud Allah'ın dinini yaşarken -niyetleriyle ve eylemleriyle- dürüst davrananlarla birlikte olun, demektir. Âyet, aynı zamanda icmâın (çoğunluk tarafından varılan görüş birliğinin) delil olduğunu göstermektedir. Çünkü sâdıklarla birlikte olmayı Allah Teâlâ emretmiştir. Bu da sâdıklar topluluğunun onayını kabul etmenin gerekli olduğunu göstermektedir.»[138]

****

Yine bu müfessirlerden *(Hâzin olarak tanınan)* **Alâuddîn Ali bin Muhammed bin İbrahim eş-Şahhî**, Mâide Sûresi'nin 35'inci âyet-i kerîmesini tefsir ederken şunları söylemektedir:

«Allah Teâlâ'nın: "Ey imân edenler! Allah'tan korkun." sözü, yasakları terk etmek suretiyle Allah'tan korkun demektir. "O'nun hoşnutluğunu kazanmak için vesile edinin." sözü de tâatta

---

[137] Bkz. أبو سعيد ناصر الدين عبد الله بن عمر البيضاوي، أنوار التنزيل وأسرار التأويل.

[138] BKz. أبو البركات عبد الله بن أحمد بن محمود النسفي، مدارك التنزيل و حقائق التأويل

bulunmak ve O'nu râzı edecek ameller işleyerek yakınlığını elde etmek demektir. Çünkü Alah'a karşı mükellefiyetlerin tamamı iki türlüdür, üçüncüsü yoktur. Bunlardan biri yasakları işlememektir. İşte "*Allah'tan korkun" uyarısı buna işarettir. İkincisi ise tâat ile (emredilenlere boyun eğmekle) "O'na vesîle edinin" emridir. Bu emir de buna işarettir. "Vesîle": Arapça'da "vesele" kökfiilinin türevidir. Örneğin: Ona tevessül etti, ona yaklaştı mânâsını verir. Vesîlenin, Muhabbet manasına geldiğini söyleyenler de vardır. Bu anlamda Allah'a kendinizi sevdiriniz, demektir.*»

Hâzin, Tevbe Sûresi'nin 119'uncu âyet-i kerimesindeki ***"sâdıklarla birlikte olma"*** tabirini yorumlarken de şunları kaydetmektedir:

«"Ey imân edenler, Allah'tan korkun." derken, "Rasûlullah'a muhalefet etmekten korkun." demek istiyor. "Sâdıklarla beraber olun." derken de "Askerî harekât sırasında Rasûlullah'a ve ashâbına karşı dürüst davrananlardan olun; evlerinde oturup Rasûlullah ve ashâbı ile birlikte savaşa katılmayan münâfıklardan olmayın." demek istiyor.»[139]

***

Meşhur ve güvenilir müfessirlerden **Ebû'l-Fida İmâduddîn el-Hâfız İsmail bin Omar bin Kesîr**, el-Mâide Sûresi'nin 35'inci âyet-i kerîmesini tefsir ederken şunları söylemektedir:

«Allah Teâlâ, mü'min kullarına takvâyı emretmiştir. Takvâ tâatla ilişkilendirildiğinde amaç, haramlardan ve yasaklardan sakınmak anlamına gelir. Allah Teâlâ, bundan sonra da şöyle buyuruyor: "O'nun yakınlığını kazanmak için vesîle edininiz." Süfyân-ı Sevrî Talha'dan, o da İbn Abbas'dan naklettiğine göre bu amaç, yakınlıktır. Mücâhid, Ebû Vâil, el-Hasan, Katâde, Abdullah bin Kesîr ve Süddî aynı görüştedirler. Katâde şöyle diyor: "Yakınlığını kazanmak için vesîle edininiz." demek, "O'na ibadet ederek ve rızasına uygun davranarak yakınlığını kazanınız." demektir. Sonra Ebû Zeyd şu (meâldeki) âyeti okuyor: "Onlar dua edenlerdir ve Rablerinin hoşnutluğunu kazanmak için arayışa girenlerdir."[140] *İşte ilim önderlerinin -görüş birliği ile- söyledikleri budur. Müfessirler arasında, bu hususta ihtilâf yoktur.»*

«İbn Cerîr bu münasebetle şairin şu dizesini tekrar ediyor:»

«"Dedikoducular gaflete dalınca biz yeniden buluştuk
Helâlleşmeler ve vesileler yeniden geri döndü"»

«Vesîle amaca ulaşmak için kullanılan araçtır. Vesîle, aynı zamanda Cennet'te en yüksek makama verilmiş özel bir isimdir. O da Rasûlullâh'ın (s) makamıdır.»

İbn Kesîr, Tevbe Sûresi'nin 119'uncu âyet-i kerimesindeki ***"sâdıklarla birlikte olma"*** tabirini yorumlarken âyet-i kerîmenin kendisi için inmiş olduğu Kâ'b bin Mâlik tarafından söylenen ve İmam Ahmed tarafından rivâyet edilen uzunca bir hadisi naklettikten sonra Abdullah bin Ömer'in şunu söylediğini aktarıyor: ***«"Sâdıklarla berâber olun." demek, Hz. Muhammed ve ashâbı ile beraber olun demektir."»***[141]

---

[139] Bkz. علاء الدين على محمّد بن إبراهيم الشحي المعروف بالخازن، لُباب التأويل ومعاني التنزيل.

[140] İsra /57

[141] Bkz. أبو الفداء عماد الدين الحافظ إسماعيل بن عمر بن كثير، تفسير القرآن العظيم.

***

Yine tefsir âlimlerinden, **Ebû Tahir Mecduddîn bin Yakûb bin Muhammed bin İbrahim eş-Şîrâzî, el-Firûzâbâdî**, Mâide Sûresi'nin 35'inci âyet-i kerîmesini tefsir ederken şunları söylemektedir:

«"Ey imân edenler! Allah'tan korkun ve O'nun yakınlığını kazanmak için vesile edinin." demek, "Yüksek bir makam arayışında bulunun." demektir. Bu, şöyle ifade edilir: Makamlar elde etmek için sâlih ameller işleyiniz.»

Şîrâzî, Tevbe Sûresi'nin 119'uncu âyet-i kerimesindeki ***"sâdıklarla birlikte olma"*** tabirini yorumlarken de şunları kaydetmektedir:

«"Ey imân edenler! Allah'tan korkun." yani, size emrettiği hususlarda, O'na boyun eğin. "Sâdıklarla beraber olun." yani, "Gerek sohbette gerekse harekât için çıkışta ve cihadda Ebûbekr, Ömer ve arkadaşlarıyla birlikte olun" demektir»[142]

***

Türklerden, Tefsir ilminde ünlenmiş âlimlerden Kânûnî döneminin şeyhülislâmı ve **"Ebusuûd"** unvanıyla tanınan **Muhammed bin Muhammed bin Mustafa**, el-Mâide Sûresi'nin 35'inci âyet-i kerîmesini tefsir ederken şunları söylemektedir:

«Buyuruyor ki; "Ey imân edenler! Allah'tan korkun." Can almanın ve fesada yol açmanın ne büyük cürümler olduğu hakkında ve bunların hükmüne ilişkin açıklama yapıldıktan sonra, bu arada işlediği cinâyetin ardından tevbe edenler için ilâhî mağfiretten söz edildikten sonra Allah Teâlâ, mü'minlere kendisinden korkmalarını emretmiştir. İşledikleri bütün günahlardan -ki can almak ve fesat çıkarmak da bu cümledendir- el etek çekmeyi, aynı zamanda canları ihya etmeyi, fitneyi def etmek üzere gayret sarfetmeyi ve af dilemek suretiyle gazabından korunmayı emretmiştir. Sonra "vesile arayın" demiştir, bu da "Yakınlığını kazanmak ve sevabına nail olmak için arayışa girin." demektir. Vesîle ise (Arap dilinde) "faîle" vezninde bir isim olup gerek ibadet ederek gerekse günahlardan sakınarak Allah'a yakınlık kazanmak için başvurulan yoldur. "Vesele" kök fiilinin bir türevidir. Bu da "bir şeye yaklaştı" anlamını vermektedir.»

Ebussuûd, Tevbe Sûresi'nin 119'uncu âyet-i kerimesindeki ***"sâdıklarla birlikte olma"*** tabirini yorumlarken de şunları kaydetmektedir:

«Allah'ın buyruğu olan "Ey imân edenler!" genel bir hitaptır. Öncelikle tevbekârlar bu hitabın kapsamına girerler. Özellikle, "Tebuk çıkarmasına katılmayan fakat sonradan suçları affedilenler içindir." diyenler de vardır. Sonra, "Allah'tan korkun" buyuruyor, yani bütün yapıp işlediklerinizde O'ndan çekinin. Öncelikle savaş konusunda, Rasûlullah ile muamele bu kapsama girer. Sonra

---

[142] Bkz. أبو طاهر مجد الدين محمّد بن يعقوب بن محمّد بن إبراهيم الشيرازي الفيروزآبادي، تنوير المقباس في تفسير ابن عباس

"Sâdıklarla beraber olun." buyuruyor. Yani, güçlü imân sahipleriyle ve sözlerinde duranlarla ya da Allah'ın dininde gerek söz gerekse eylem olarak her konuda dürüst davrananlarla birlikte olun.»[143]

***

Dünya Müslimleri arasında, hatta Nakşbendîlerce de muteber sayılan ve önemsenen tefsir kitaplarından, **Celâluddîn Muhammed bin Ahmed el-Mahallî** ile **Celâluddîn Abdurrahman es-Suyûtıy**'nin ortaklaşa yazdıkları ***"Celâleyn Tefsiri"***nde, söz konusu iki âyetin yorumu şöyle yapılmaktadır:

el-Mâide Sûresi'nin 35'inci âyet-i kerîmesine ilişkin açıklama:

«*"Ey imân edenler! Allah'tan korkun.": O'nun emirlerine boyun eğerek cezasına çarpılmaktan korkun demektir. "O'na vesîle edinin" ise sizi kendine yaklaştıracak taatıyla arayışta bulunun, demektir.* »

Aynı kaynakta, Tevbe Sûresi'nin 119'uncu âyet-i kerîmesine ilişkin açıklama:

«*"Ey imân edenler! Günahlardan sakınmak suretiyle Allah'tan korkunuz." İman etmede ve -doğruluktan ayrılmayacağınıza dair- verdiğiniz söze bağlı kalmada, sadıklarla beraber olunuz.*»[144]

***

Âyetullâh Nasır Mükerrem Şîrâzî başkanlığında Şiî bir heyet tarafından yazılan ***"Tefsîr-i Nümûne"*** adlı kaynakta da *(Farsça'dan Arapça'ya çevirdiğimiz)* ifadelerinde el-Mâide Sûresi'nin 35'inci âyet-i kerîmesine yapılan tefsir, ehl-i Sünnet âlimleri tarafından yapılan tefsirlerin aynısıdır. Bu heyetin, sözü edilen âyet-i kerîme üzerine kaydettiği tefsir şöyledir:

«*"Ey imân edenler! Allah'a yakınlık kazanmak için bir vesileye sahip olunuz ve onu seçiniz.* Yukarıdaki âyet-i kerîmede geçen ***"Vesîle"*** kelimesinin genişçe izah edilebilecek birçok anlamı vardır. Gerçek şu ki Rabb'in kutsal kapısına yaklaştırıcı her hareket ve çaba vesîle kapsamına girer. Bunların da en önemlisi, -*her şeyden önce*- Allah'a ve Rasûl'üne imân etmektir. Keza her güzel ve hayırlı amel, bu cümledendir. »[145]

Heyetin, Tevbe Sûresi'nin 119'uncu âyet-i kerîmesine ilişkin açıklaması ise şöyledir:

«"Ey imân edenler! Allah'tan korkun ve Sâdıklarla beraber olun." demek, Allah'ın emirlerine ters düşmekten sakının ve doğrularla beraber olun, demektir.»

Bu yorumlardan sonra, dürüst olanlar hakkında ayrıntılar kaydedilmekte ve bu zümre ile birlikte olmaya vurgu yapılmaktadır.

---

143 Bkz. أبو السعود العمادي، إرشاد العقل السليم إلى مزايا الكتاب الكريم.

144 Bkz. جلال الدين المحلّي و جلال الدين السيوطي، تفسير الجلالين.

145 Bkz. تفسير نمونه

Çeşitli ırk, millet ve kültürden birçok tefsir âliminin söz konusu iki âyet üzerine yaptıkları yorumlar özetle böyle idi. Ana dilleri, mezhepleri, meşrepleri, zevkleri ve vatanları farklı olmasına rağmen bu şahsiyetler; ***el mâide*** ve ***İsrâ*** Sûrelerinde geçen "***vesile***" kelimesinin, -*kulu Allah'a yaklaştıran (yani O'nun hoşnutluğunu kazanmasına sebep olan) her türlü hayırlı işi yapma ve kötülüklerden sakınma konusundaki*- yorumunda ortak bir görüş sergilemişlerdir. Aynı zamanda yukarıda adları anılan ve anılmayan bütün tefsir ve hadis âlimleri arasında hiçbir şahsiyet, bu âyetlerde geçen ***"vesîle"*** sözcüğü ile Nakşîlikteki ***râbıta*** kavramı arasında en zayıf bir ilişkiden bile söz etmemiştir. Âlimlerin bu ortak görüşü, Tevbe Sûresi'nin 119'uncu âyet-i kerimesinde geçen ***"Sadıklarla beraber olunuz."*** tabiri için de aynen geçerlidir. Bu âlimlerin bütün yorum ve açıklamaları, Nakşbendîlerin -*râbıtayı Allah'ın âyetleriyle ilişkilendirmek için sergiledikleri*- ısrarlı ve hileli savunmalarına tamamen aykırı doğrultuda gerçekleşmiştir. Dolayısıyla ilim ve basiret ehlinin, Nakşbendî râbıtasını onaylaması imkânsızdır.

Araştırmacılar tarafından tespit edildiği üzere, tasavvufçularla İslâm âlimleri arasında eskiden günümüze kadar süregelen uzlaşmazlık *(bazı kimselerce sanıldığının aksine)* basit birtakım ihtilaflardan ibaret değildir. Yukarıdaki iki âyetin tefsirinde de gözlendiği gibi Allah'ın zâtından başlamak üzere, hayat ve kâinatın sırlarına, Kur'ân'ın gerek muhkem gerekse müteşâbih âyetlerinin yorumlanmasına kadar çok çeşitli konularda tasavvufçularla İslâm âlimlerinin görüşleri arasında derin uçurumlar mevcuttur. Tasavvufçular Kur'ân âyetlerini tefsir ederken kendilerine mahsus bir yol izlemişlerdir ki onların bu tarzına ***"Tefsîr-i İşârî"*** adı verilmiştir. Kur'ân âyetlerini tefsir ederken o kadar sıra dışı yollar izlemişlerdir ki makul sınırları sıkça aşarak tefsir âlimlerinin görüş birliğini pervasızca çiğnemişlerdir. Te'villerini savunabilmek, başka dinlerin inanış ve felsefelerden -*heveslerine uygun düşeni*- delil olarak kullanmak için bunu göze almışlardır. Tıpkı ***Kamer Sûresi***'nde geçen: ***«Şu bir gerçektir ki biz, her şeyi bir ölçü ve dengede yarattık.»*** meâlindeki âyet-i kerîmede yer alan ***"biz, her şeyi"*** kesitini ***"إِنَّا كُلُّ شَيْءٍ biz her şeyiz"***[146] şeklinde yorumladıkları gibi… Çünkü âyette, bir tek harekeyi değiştirerek; (***"Kulle"*** kelimesini ***"Kullu"***) şeklinde okuyarak, panteizmi meşrulaştırmak istemişlerdir. Bu sûretle sözü, ***«Allah kâinattaki her şeydir.»*** demeye getirmişlerdir.

Bu zümreye mensup son kuşaklardan bazı şeyhler râbıtanın meşruluğunu kanıtlamak için kalem kullanmışlardır. Bunlar iki gruptur. Biri, Nakşîliğin başka hiçbir meselesine girmeden sadece râbıta üzerinde yoğunlaşarak kitapçıklar yazmıştır. Öbür grup ise, râbıtayı konularının bir ayrıntısı olarak ele almış ve tasavvufun çeşitli mevzularından akıllarına gelen birçok meseleye değinmiştir.

***

Nakşbendîler Tarafından Râbıta Konusunda Yazılan Başlıca Kitapçıklar

Râbıta, Nakşibendilik tarihinde üç aşamada olgunlaşarak bugünkü biçimini almıştır.

Birinci aşama, **Yakub-ı Çarkhî** (Öl. 1447) ile başlar. Râbıtayı sırf bir kavram olarak telâffuz eden ilk kişi odur.[147]

---

[146] Erbabınca bilindiği üzere, إِنَّا كُلَّ شَيْءٍ خَلَقْنَاهُ cümlesindeki كُلَّ kelimesi, mukaddem ***(mef'ûlun bih)***dir, dolayısıyla mansubdur; إِنَّا خَلَقْنَا كُلَّ شَيْءٍ takdirindedir. Tasavvufçular ***(kâf)*** harfinin üzerindeki harekeyi değiştirerek ***(mansub)*** olan ***(Kulle)*** kelimesini spekülatif bir şekilde ***(merfu)*** okumak suretiyle amaçlarına ulaşmak istemişlerdir.

[147] Bkz. **Feriduddin AYDIN**, Tarîkatta Râbıta ve Nakşbendîlik, Furkan Yay. 4. Basım. S.147

İkinci aşama, **Tacuddîn bin Zekeriyya bin Sultan el-Hindî** (Öl. 1642) ile başlar. Rabıtayı, ***«şeyhin şeklini zihinde canlandırma»*** olarak tanımlayan ilk kişi budur.[148]

Üçüncü aşama ise **Halid Bağdadî** (1778-1826) ile başlar. Bu şahıs, râbıta hakkında birkaç sayfalık bir risale de yazmış, kendince râbıtanın önemi üzerinde ısrarla durmuştur. *«Onun Kitap ve Sünnet'e dayandığını, buna inanmayan kimsenin alnına Allah tarafından "hüsran" yazıldığını»* ileri sürmüştür!

Sonuç olarak diyebiliriz ki *-ilk kez 1400'lerin başında telaffuz edildiğine göre-* râbıta kavramının Nakşibendiliğe eklendiği tarihten bugüne kadar geçen süre 600 yılı aşmamıştır. Aynı zamanda ***«silsile»*** adı altında tertip ettikleri hiyerarşik zincirin de *-buna bağlı olarak-* iddiadan öte bir anlam ve değer taşımadığı kesinleşmiştir.

***

Râbıta konusunda yazılan başlıca kitapçıklar şunlardır:

1) Râbıtanın İspatı Hakkında Risale رسالة في تحقيق الرابطة

Daha önce de kısaca değindiğimiz gibi *-eğer isnad doğru ise-* **Hâlid Bağdâdi**'nin İstanbul'daki mürîdlerinden birine hitaben Arapça yazdığı bu belge, bir kitapçıktır. Bu mürîd, *-Ayasofya Kütüphanesi'nin kurucusu, Nakîbu'l-Eşrâf ve Encümen-i Maarif Reîsi-* **es-Seyyid Muhammed Es'ad Efendi**'dir.

1800'lerden önce Tasavvufçular ve tarîkatçılar arasında hiçbir öneme sahip olmayan ve hiç kimseyi meşgul etmemiş olan râbıta, *(her ne kadar Tâcüddîn bin Zekeriya'ya ait Taciye risalesinde kısaca söz konusu edilmiş ise de)* ilk kez **Hâlid-i Bağdadî** tarafından olağanüstü bir hadise olarak gündeme getirilmiştir. **Bağdadî**, *"**Tâciye Risâlesi**"*nde, râbıtanın mahiyeti hakkında verilmiş olan bilgilere *-her ne kadar fazla bir şey eklememiş olsa da-* bu ritüelin Kitaba ve Sünnet'e dayandığı yolunda olağanüstü çaba harcayarak *-çok önceleri yaşamış olan ve râbıtadan tamamen habersiz bulunan-* birçok şahsiyetten (sözde) aktarımlar yapmıştır. **Bağdadî**'nin, adlarını sıraladığı ve sözlerinden nakiller yaptığı ünlüler şunlardır: **Zemahşerî, Ekmelüddîn, İmam Gazâlî, İbn. Hacer el-Heytemî, Ahmed b. Muhammed eş-Şerîf el-Hamevî,** Avârif'ul-Maârif'in yazarı **Suhreverdî, Celâluddîn Suyûtıy, Muhammed eş-Şerif el-Cürcânî** ve **İbnu'l-Kayyim…**

Bağdadî, bu şahsiyetlerin sözlerinden beğendiği bölümleri alıntılamış, ondan sonra da *-bu sözlerle râbıta arasında en ufak bir ilgi bulunmamasına rağmen-* râbıtayı meşrulaştırmak amacıyla onları birer delil olarak ileri sürmüştür. Bu da onun nasıl bocalamış olduğunu göstermektedir. Ancak bu çelişki, birilerinin bazı amaçlarla bu risâleyi, **Hâlid Bağdadî** adına uydurmuş olabileceği kuşkusunu da uyandırmaktadır. Bunun içyüzünü ise bilemeyiz. Nitekim varsa böyle bir kimse, **Bağdadî** için pek ihtimal verilemeyecek batıl düşüncelerini bu risâleye *-hile ve desise ile-* geçirmiş olabilir. Çünkü **Bağdadî**'nin, cehâlet ve dalâlet derekesine bu şekilde düşeceği mantıklı gözükmemektedir.

Ayrıca şu nokta çok dikkat çekicidir: Yazar **Bağdadî**, râbıtanın uygulaması konusunda bu risâlede hiçbir şart belirlememesine ve nasıl icra edileceğine ilişkin hiçbir açıklama yapmamasına rağmen, peşinden gelen halîfeleri, *-hatta daha sonraki kuşaklardan halefleri-* birtakım şartları ve uygulama şekilleri uydurmuşlardır.

---

[148] Age. S.306

***

2) Er-Rahmetu'l-Hâbita Fi Zikri İsmi'z-Zâti ve'r-Râbita الرحمة الهابطة في ذكر اسم الذات والرابطة

Nakşbendîlerin bu konuda yazdığı kitapçıklardan biri de budur. **Hüseyn ed-Devserî** tarafından yazılmıştır. Yazar, risâlesinin girişinde şunları kaydediyor:

«Kitabı, H.1237 yılında -özel bir sebepten dolayı- başka birine mal ederek (müstear bir isim kullanarak) yazdım. Ameller ise niyetlere bağlıdır.»

Devserî, *-Nakşbendî zümresinin amaçlarına ilişkin birçok hakikati ifşa edercesine-* bu sözlerle bir gerçeği itiraf etmektedir. Nitekim bu şahsın kullandığı ifadelere gözü ilişen ve onları dikkatle okuyan kimse, mutlaka kendine şu soruyu yöneltecektir: Yazdığı kitabı, bir süre başkasına mal eden, sonra da bu isnattan vazgeçerek yine bizzat kendi ikrarıyla kitaba sahip çıkan *(şeyhlik makamındaki!)* **Devserî**'yi bu yalanı uydurmaya zorlayan sebep ne olabilir?

Evet, yazdığı kitabı başkasına mal ederek kimliğini gizlemeye **Devserî**'yi zorlayan sebep ne idi? Oysa **Devserî**, *-Nakşbendîler tarafından peygamberler kadar -hatta bir ilâh gibi- yüceltilen!-* **Hâlid Bağdadî**'nin önde gelen halîfelerindendir. Yoksa **Devserî**, gerçekte *-**Bağdadî**'nin Hindistan'dan getirip yayıncaya kadar-* râbıtanın, İslâm toplumunca tamamen meçhul olduğunu hesap ederek böyle bir girişimde bulunmuş olmasın! Çünkü başlangıçta gerek **Bağdadî** gerekse halîfeleri, *-istihbarî anlam taşıyan-* bu tür hilelerle müslim toplumun nabzını önce yoklamaya çalıştılar. Onlar, *-böyle pür dikkat ve tedbirle-* yavaş hareket ediyor, aşamalarla ve insanların duygularını manipüle ederek, muhataplarını zaman içinde alıştırarak *(bilinçlerinin altına nüfuz etmeye)* çaba gösteriyorlardı. Bu suretle de *-olabilecek-* şiddetli tepkilerden korunuyorlardı.

***

Devserî, bu kitabını 7 bölüm olarak tertiplemiştir. Bunlardan üçüncü, dördüncü, beşinci ve altıncı bölümleri sırf rabıtaya ayırmıştır. Ondan sonra da *-öfke ile dolup taşan bir insanın hâlet-i rûhiyesi içinde-* kavramları karıştırarak, saldırarak, konusunu detaylandırmaya ve kendince felsefe yapmaya çalışmıştır. Üslûbundan ve sarf ettiği sözlerden onun, âdeta ortalığı birbirine katarak, bağırıp çağırdığı ve meşrebine ters düşen insanlara sövdüğü izlenimi yansımaktadır. Bu yüzden de ifadeleri dağınık, meramı perişandır. Sözlerinden biri de şudur: ***«Diyorum ki; râbıtanın, -bizzat kendisi için- vacip ya da mübah olduğuna ilişkin, tasavvuf ehlinden hiç kimse bir fikir ileri sürmemiştir.»***[149] Onun bu sözü, *-daha önce de değinildiği gibi: **"İsbatü'l-Mesâlik"** adlı kitabında râbıtanın, 54 farzdan biri olduğunu ileri süren-* Şair **Mustafa Fevzi**'nin kanaati ile çelişmektedir. Çünkü **Mustafa Fevzi**, bu iddiasında râbıtanın bir araç olarak mı yoksa amaç olarak mı farz olduğu hakkında bir ayırım yapmamıştır.

Devserî, sonra sözlerine şunu ekliyor: *«Biz râbıta için delil aramıyoruz; kendilerini taklit ettiğimiz (kendilerine uyduğumuz) âlimlerin delilleri bizim için yeterlidir ve amacı karşılamaktadır. Râbıtayı inkâr etmek, aslında **Cüneyd-i Bağdâdi**'ye, **Abdülkadir Gaylâni**'ye **İbrahim Düsûki**'*[150]*ye ve*

---

[149] Bkz. حسين الدوسريّ، الرحمة الهابطة في ذكر اسم الذات و الرابطة، بهامش معرّب المكتوبات للرّبّاني: **225/1**. Fazilet Publishing-İstanbul

[150] **Cüneyd-i Bağdâdi** (830-910), **Abdülkadir Gaylâni** (1077-1166), **İbrahim Düsûkıy** (1236-1379)

benzerlerine itiraz etmek demektir. Çünkü râbıtayı uygulanış biçimiyle kararlaştıranlar bunlardır.»[151]

Devserî, *-Türkçe'deki bir söylemle-* tabir caizse *«tek taşla iki kuş vurmak»* için spekülatif bir gerekçeden hareket etmektedir. Gayesi şudur: Kendisine itiraz edecek saf ve bilgisiz insanı tasavvuf girdabına yönlendirmek, yukarıda adlarını verdiği üç şahsiyetin râbıta hakkında ne söylediklerini araştırmaya onu itmektir. Böyle bir çabanın ona herhangi bir yararı olmaz. Sadece zaman kaybederler. Nitekim eğer **Devserî** kendi bilgisinden emin olsaydı bu üç şahsiyetin, *-kendisini doğrulayan-* sözlerini aktaracaktı. Buna rağmen, onların râbıtaya ilişkin sözleri bulunsa bile sonucu değiştiremeyecek; asla râbıtayı meşrulaştırmaya yarayan bir kanıt olamayacaktı.

Devserî, kitabının dördüncü babında şunları söylüyor: *«Râbıta, Allah'a kulluk sırasında huzur sağlayıcı araçlardandır. Araçlarla amaçların hükmü ise aynıdır.»* Peşinden, râbıtayı uzun uzun övdükten sonra yönelttiği bir soruyu, *-cevabını var sayarak-* kendince şöyle yanıtlamaya çalışıyor:

«Eğer inkârcı kardeşimiz -Allah taksirâtını affetsin!- derse ki: »

«– Söylediğin bu sözleri anladık, râbıta, kalbi irtibatlandırmak, yani bir mürşide bağlanmaktır. Ancak bu söylediğin laf, bizzat ona engel oluşturmaktadır. Hiçbir çıkar beklemeden sırf Allah rızası için sevmek vâcip, güzel ahlâk ve gidişata sahip insanlara karşı sempati beslemenin gerekliliği de delillerle sabittir. Bütün bunları anladık, fakat zihinde bir adamın şeklini canlandırmakla şu sayıp döktüğünüz şeylerin gerçekleşmesi de nasıl olurmuş?»

«Ona, birkaç alternatifle cevabımız şöyledir:»

«Birincisi: Diyorsun ki; "Zihinde bir adamın şeklini canlandırmakla bütün bu amaçlar nasıl gerçekleşebiliyor?" Ben de şöyle cevaplıyorum: Sen taptığın Tanrı'nın hayâline dalarken anlattıklarıma aykırı amaçların gercekleşebiliyorsa, bizim de bütün amaçlarımız biraz önce anlattıklarımla gerçekleşebilir.»

Gördüğünüz gibi **Devserî**'nin içindeki gizlilikler, bu sert ifadelerle *(onun hayal ettiği itirazcıların üzerine)* adetâ öfke dalgaları gibi püskürüyor. Buna paralel olarak üslûbundaki saldırganlık, zorakilik, büyüklenme ve konuyu saptırma, onun yazdığı bu risaleyi *-râbıta ile İslâm arasındaki ilişkiden şüphelenen herkese yönelik-* bir lânet belgesi haline getiriyor. Böyle bir üslup ise, *-kuşkusuz-* saygı ile karşılanmaktan ve insanları ikna etmekten uzaktır.

***

3) Tabsıra'tul-Fâsıliyn An Usûli'l-Wâsıliyn تبصرة الفاصلين عن أصول الواصلين

Râbıta konusunda, çok sıradan birinin kalemiyle karalanmış birkaç sayfa yazı çiziden ibaret olan bu kitapçık, ilmî ve edebî değerden tamamen yoksundur. Arapçada ***«Ucme»*** diye tabir edilen, inşa ve

[151] Age. 1/129

imlâ kusurlarıyla dolu; bilgisizce sarf edilmiş bir söz yığını olarak, -*çalkantılı ibarelerin*- sayfalar üzerine rastgele serpiştirildiği sözde Arapça bir risaledir.[152]

Yazar (**Süleyman Zühdî**), râbıtayı eleştiren kimseye yönelik, kınayıcı ve azarlayıcı bir tarzla sözlerine başlamıştır. Bunları, gerçekte var olmayan bir düşmanı hayâl ederek yazmış olabilir. Bütün bunlar, -*baskına uğrayabilecekleri kaygısıyla*- bu zümrenin, ne derin bir korku ve panik içinde yaşadığını göstermektedir.

Bu şahıs, **Bağdâdî**'nin risâlesinden büyük bir bölümü aynen kopya etmiştir. Ondan sonra da satırlarına tıkıştırdığı birbirine aykırı terkiplerle Arap dili ve edebiyatı kurallarına uymayan çarpık bir akış içinde ibarelerini dokumuştur. Kullandığı bu garip tarzdan dolayı, kelimeleri birbirinden kopuk, yavan ve çetrefil bir söz yığını olarak ortaya çıkmıştır. Bu nedenle onun bu girift üslûbu, metni büyük ölçüde anlaşılmaz hale getirmiş, kaba ve sert hitap şekli ise kitapçığı, yazarın aleyhinde bir delil konumuna getirmiştir!

***

4) İsbât'ul-Mesâlik Fi Râbitati's-Sâlik إثبات المسالك في رابطة السالك

Râbıtayı savunmak amacıyla kaleme alınmış sıra dışı kitapçıklardan biri de budur. Türkçe, manzum olarak yazılmıştır, arûzun ***Ramel Bahrine uygun*** bir vezinle düzenlenmiş 1123 beyitten ibarettir. İstanbul'da **Ahmed Zıyâuddîn Gümüşhânevî** camaatinden **Mustafa Fevzi**[153] adlı Nakşbendî bir şair tarafından kaleme alınmıştır. Şair, Kitabını, -*kısa bir girişten sonra*- sekiz bölüm halinde tertiplemiş,[154] aynı zamanda râbıtanın farzlardan biri olduğunu, hamâsî üslûbuyla vurgulamaya çalışmıştır. Şair, risâlesinin ***«Der Beyân-i Râbıta-i Mürşit»*** başlığı altındaki *(altıncı babın sekizinci beytinde)* bunu ileri sürmektedir. **Mustafa Fevzi**, bütün Nakşbendîler arasında râbıtanın farz olduğunu iddia eden tek kişidir. Nitekim ne ondan önce ne de ondan sonra hiçbir Nakşbendî böyle bir görüş ileri sürmemiştir.

Biraz önce değinildiği üzere bu şahıs, **Ahmed Zıyâuddîn Gümüşhânevî**'ye bağlıdır. Ancak ondan sonraki ikinci kuşak mürîdlerindendir. **Hasan Hilmi bin Abdullah el-Kastamonî**'ye bağlanmış,[155] bu suretle ***Halidîler***'in safında yerini almıştır. Bu münasebetle *(muhtemel bir karışıklığı önlemek amacıyla)* adı geçen **Hasan Hilmi**'nin, -*aynı adı taşıyan **Zâhid Kevserî**'nin babası*- **Hasan Hilmi bin Ali**'den ayrı bir şahsiyet olduğuna burada işaret etmek gerekir. Çünkü bu her iki adaş da **Gümüşhânevî**'nin cemaatindendirler. Dolayısıyla bazı araştırmacılar bunları birbirine karıştırabilir.

---

[152] Küçük bir kitapçıktır. H. 1288 veya 1289 yıllarında İstanbul'da basılmıştır.

[153] **Mustafa Fevzi** (1871-1924): Erzincan'a bağlı **Eğin** *(bugünkü Kemaliye)*'de doğdu. Babasının adı **Nûmân**'dır. Bir süre medrese eğitimi gördü. Kalyon kâtibi olarak memurluk yaptı. Duygusal ve şair ruhluydu. Yaşlanınca Gümüşhânevî'ye bağlandı. ***İsbât'ul-Mesâlik***'den başka birkaç risâlesi daha vardır. ***«Kâtip»*** lakabıyla adaşlarından ayırt edilmektedir. ***Gümüşhânevî***'nin, ***«Tekirdağlı»*** olarak bilinen Müderris **Mustafa Fevzi** adındaki bir diğer mürîdi ile onu karıştırmamak gerekir. Şair **Mustafa Fevzi**'nin biyografisi hakkında geniş bilgi için Bkz. **Prof. Dr. İrfan Gündüz, Gümüşhanevî Ahmed Ziyaüddin**, Hayatı ve Eserleri- Seha Yayınları Istanbul-1994

[154] 70 sayfa tutarında bir manzum risâledir. Sözleri Türkçedir. H. 1324 yılında Arap harfleriyle İstanbul'da basılmıştır.

[155] Bkz. **Dr. İrfan Gündüz**, Gümüşhanevî Ahmed Ziyaüddin, Hayatı ve Eserleri, s: 144,145 Seha Yayınları Istanbul-1994; ayrıca bkz. **Zâhid Kevserî**, İrğamu'l-Merîd.

Mustafa Fevzi, *-sert üslûbuyla ve bazı İslâm âlimlerine dil uzatmasıyla ünlenen-* **Zâhid Kevserî**'nin yakın dostlarından idi.

***

5) Râbıta-i Şerîfe Risâlesi رابطه ء شريفه رساله سي

Râbıta konusunda yazılmış olan kitapçıklardan biri de budur.[156] Bu risâleyi, **Abdülhakîm Arvâsî** adında bir Nakşbendî şeyhi 1923 yılında yazmıştır. **Muhammed Emin el-Kurdî**'den sonra *-râbıtanın âdâbı ve uygulanış şekliyle ısrarlı bir çaba sergileyerek-* ilgilenen ve onu *(kendince)* detaylandırarak izah eden ikinci şahıstır. Ancak konuyu hem seleflerinden, hem kendisinden sonraki şeyhlerden çok daha fazla abartarak işlemiştir.

Arvâsî, Osmanlıca *(yani Arap harfleriyle Türkçe)* yazdığı risâlesinin girişine *«Ey imân edenler! Allah'tan korkun ve Sâdıklarla beraber olun.»* meâlindeki âyet-i kerîmeyi aktardıktan sonra, aynen şunları diyor:

«Râbıta, Vâsıl-i ilallah olmakla müstakil bir yoldur. Kayyûm-i Rabbânî Şeyh Muhammed Ma'sûm buyurdular ki: Râbıta yalnız mûsildir; zikir, yalnız mûsil değildir.»[157]

Bu ağdalı cümlelerin, günümüzün Türkçesiyle ifade şekli şöyledir: *«Râbıta, Allah'a ulaşmak için bağımsız bir yoldur. "**Kayyum- Rabbânî**" olan **Şeyh Masum** buyurdular ki râbıta yalnız başına Allah'a ulaştırıcıdır. Fakat zikir yalnız başına Allah'a ulaştırıcı değildir.»*

Arvâsî'nin bu enteresan ifadeleri üzerinde ciddiyetle durulması gereken çok önemli noktalar bulunmaktadır. Arvâsî bir teorisyen olarak, bu cümleleri büyük bir dikkatle kurmuş, genelin pek anlayamayacağı bir üslup kullanmıştır. Çünkü eğer bu kelimelerin arasına sıkıştırdığı sırları biraz açıklamış olsa idi mutlaka büyük bir tepki ile karşılaşacaktı. Dolayısıyla o, bu oldukça kısa cümlelerle tarîkatın gizli inançlarını örtülü tutmaya ve kelimelerini büyük bir ustalıkla anahtar olarak

---

[156] **Arvâsî** bu kitapçığa ***"Râbıta-i Şerife Risâlesi"*** adını vermiştir. Metin, Osmanlıca kaleme alınmıştır. *(Yani sözleri Türkçedir, fakat Arap harfleriyle yazılmıştır.)* bu kitapçığın bir nüshası, İstanbul Bayezid Kütüphanesinde H. 1342 tarihi ve 243435 sayısı altında kayıtlıdır. Şair **Necip Fazıl Kısakürek** tarafından çağdaş Türkçe olarak sadeleştirildikten sonra Latin harfleriyle yeniden basılmıştır.

Türkiye toplumunun büyük bir kısmı Osmanlıca'yı Arapça ile karıştırdığı için, bu münasebetle bir kez daha tekrar etmek gerekir ki Arapça bir yazının hem sözleri hem de harfleri Arapçadır. Osmanlıca'da ise sözler Türkçe, harfler ise Arapçadır, yani Türk dili Arap alfabesiyle yazılmıştır. Halk dilinde bunun adı ***«Eski Türkçe'dir»***. Ne var ki Türkiye'de kültür fukaralığı çok yaygın olduğu için halk ***Arapça***'yı da ***Osmanlıca***'yı da eski Türkçe olarak isimlendirmektedir! İşte bu bilgi ve kültür yoksulluğu nedeniyledir ki Nakşibendilik ve daha birçok sapkın inanç ve düşünce akımı Türkiye'de tutunmuş ve âdeta kemikleşmiştir.

[157] ***«Mûsil»*** kelimesi Arapça'dır, «***Awsala*** أَوْصَلَ» fiilinin ism-i fâilidir. Ulaştırıcı demektir. **Arvâsî**'nin yukarıda kullandığı ifadeler Osmanlıca'dır. Bu cümleler *(Türkçe fakat)* Arap harfleriyle şöyle yazılmıştır:

"رابطه واصل إلى الله أولمغله مستقل بر يولدر. قيوم ربّاني شيخ محمد معصوم بيورديلر كه رابطه يالكز موصلدر، ذكر يالكز موصل دگلدر."

Kaynak: Râbıta-i Şerîfe, Bayezit Devlet Kütüphânesi No. 243435 s. 18

kullanmaya çalışmıştır. Nitekim o, bu şifreli sözlerle, yalnızca Nakşbendîliğin içyüzünü bilen ancak bazı sinyallere ihtiyaç duyan ve bu topluluğun elit tabakası arasında yer alan kimselere hitap etmiştir.

Onun -*bu sözlere gömerek*- gizlediği sırlardan biri, ***"Kayyumiyet"*** sıfatıdır. Bu sıfat yalnızca Allah Teâlâ'ya mahsustur. Bu sıfat, ***"Kainatı bütün olaylarıyla programlayan ve ilâhî irâdesiyle onları yöneten ve yönlendiren en yüce kudret"*** anlamını taşır. Nakşbendîler bu sıfatı, bütün Nakşî şeyhleri arasında yalnızca -*"**İmam-ı Rabbânî**" unvanıyla âdeta göklere çıkardıkları Hintli spiritüalist **Ahmed Farûkî Sirhindî**'nin oğlu*- **Masum Fârûkî**'ye yakıştırmışlardır. Onun için şunu anlamamız gerekiyor: FETÖ'cüler, **Fethullah Gülen**'e nasıl ki -***"Kâinatın İmâmı"*** *sıfatını vererek ona*- gizlice bir ilâh diye inanıyorlarsa, Nakşbendî şeyhleri de **Masum Fârûkî**'yi -*daha da ile giderek*- bütün evreni çevirip yöneten bir **"Zât-ı Ecell-i Âlâ"** olarak kabul ediyor, -*gizliyor olsalar bile!*- böyle inanıyorlar. Bilgisiz mürit kalabalıkları ise bu inanış tarzından habersizdirler.

Arvâsî, daha sonra sözlerine devam ederek râbıtayı şöyle tarif ediyor:

«Râbıta, İlâhî-Zâtî sıfatlarla tahakkuk etmiş [158] *ve müşahede makamına varmış bir kâmil ve mükemmele gönül bağlayıp huzur ve gıyabında o zatın sûretini hayâl hazinesinde muhafaza etmekten ibarettir.»*[159]

Said adındaki bir mürîdine gönderdiği bu risâlede **Arvâsî**, râbıtaya büyük bir önem vermiş, onu tanımlamış, erkânını, uygulama biçimini ve faydalarını ayrıntılı olarak açıklamış, onu zikirle karşılaştırmış, süresini de bir çeyrek saat olarak belirlemiştir.[160] Oysa **Cizreli Şeyh Seydâ** *(Saîd Seydâ el-Cezerî)*, râbıta için belli bir sürenin söz konusu olmadığını söylemiş, ancak alt sınır olarak ***"En az beş dakikadır."*** diye bir ifade kullanmıştır. İleride bahsedileceği üzere, **Şeyh Seydâ** bu bilgileri ***«ed-Dâbita fi'r-Râbita*** الضابة في الرابطة» adlı risâlesinde vermektedir.[161]

Arvâsî'nin kitapçığında yer alan en önemli konulardan biri, ölmüş olan şeyhe yapılacak râbıtadır. Çünkü bu Nakşbendî zümresinin **"şeyh"** hakkındaki inanışlarından biri şudur: «Şeyh ölünce -*kınından çekilmiş*- kılıç gibi olur. Bedeni, tüm cismânî kısıtlılıktan ve bağlayıcı kayıtlarından kurtularak özgürleşir. Kâinat üzerindeki tasarrufunda çok daha aktif hale gelir, dolayısıyla etkisi daha çok artar ve mürîdine daha çok faydalı hale gelir.»[162] **Arvâsî**, bu konuda **Ebû'l-Hasan eş-Şâzelî**'[163]den alıntılar yaparak râbıtayı kanıtlamaya çalışmaktadır.[164]

---

[158] ***«İlâhî-Zâtî sıfatlarla tahakkuk etmiş»*** olma inancı hakkında fazla bilgi için Bkz. **Feriduddin AYDIN**, Tarîkatta Rabıta ve Nakşbendîlik, Bölüm II. (Nakşbendîlik'de Kerâmet, Menkabe ve Râbıta ilişkisi)

[159] Râbıta-i Şerîfe, Bayezit Devlet Kütüphânesi No. 243435 s.18 Metnin Osmanlıcası aynen şöyledir:

رابطه: صفات إلهيهء ذاتيه إيله متحقق مقام مشاهده ية واصل بر كامل مكمل إيله ربط قلب ايليوب حضور وغيابنده او ذاتك صورتني خزانهء خيالنده حفظ ايتمكدن عبارتدر.

[160] Râbıta risâlesi s.11

[161] Saîd Seyda el-Cezerî, ed-Dâbita fi'r-Râbita s.6

[162] Velî, Velâyet ve velînin kâinat üzerindeki tasarruf yetkisi konularında Fazla bilgi için bkz. Fasıl 3.

[163] **Şâzelî** hakkında geniş bilgi için Bkz:

التصوف، عبد القادر السندي ص/ **327–409**. مكتبة ابن القيم، المدينة المنوّرة–**1960**م.

[164] Râbıta konusunda geniş bilgi için bkz. **Feriduddin AYDIN**, Tarîkatta Râbıta ve Nakşbendîlik, Başlık: ***«Tarîkat Öncüleri Tarafından Râbıtanın Ayrıntıları Hakkında Yapılmış Çeşitli Açıklamalar»***

***

6) Ed-Dâbita Fi’r-Râbita الضابة في الرابطة

Râbıta konusunda yazılmış kitapçıklardan biri de -*son dönem Nakşî şeyhlerinden*- **Saîd bin Ömer ez-Zencânî**’ye ait olan bu risâledir. Bu şahıs, Türkiye’nin güneydoğusuna düşen **Cizre** halkındandır. Kürt **Zengân** aşiretine mensuptur. **Saîd Seydâ el-Cezerî** (1889-1968) olarak ünlenmiştir. **Molla Muhammed Şerif** adında bir kişinin, râbıta konusunda yönelttiği soruya cevap olmak üzere yazarın bu kitapçığı karaladığı anlaşılmaktadır. Bu da Kürt kökenli birçok mollanın, râbıta hakkında -*kayda değer*- bir şey bilmediğini ya da bu konuda kuşku içinde olduklarını göstermektedir. Aynı zamanda Nakşbendîlerin dışında kalan Kürt topluluğunun geneli içinde râbıtaya perva eden kimsenin pek bulunmadığını da kanıtlamaktadır. Nitekim -*Nakşbendîler tarafından abartılıyor olmasına rağmen*-, **Molla Muhammed Şerif**’in **Şeyh Seyda**’ya yönelttiği sorudan, Kürt çoğunluk arasında birilerinin bile *“**râbıta**”* kelimesini ilk kez duyduğu anlaşılmaktadır. **Cezerî** ise işgüzarlık ederek muhatabını şu sözleriyle ikna etmeye çalışmaktadır:

«Kardeşim, Allah seni mutlu kılsın. Bilmiş ol ki: Râbıta ünlü bir meseledir, sırları birçok eserde dile getirilmiş ve satırlara dökülmüştür. Fakat kuşkuları dağıtmak ve kalpleri ikna etmek için bu konuda bir nebze açıklama yapacağım. “Nûru’l-Hidâyeti ve’l-İrfân” adlı kitaptan bir miktar alıntı yapacağım.»

Cezerî’nin alıntı yaptığı ***“Nûru’l-Hidâyeti ve’l-İrfân”*** adlı kitaba gelince bunu Hintli İslâm âlimlerinden **Muhammed Sıddık Hân bin Hasan el-Buhârî**’ye reddiye olmak üzere **Hâlid-i Bağdâdî’**nin yeğeni *(**Mahmud Sâhib**’in oğlu)* **Muhammed Es’ad Sâhib** yazmıştır. Tanınmış Kürt hukukçu ve araştırmacılarından **Abbâs el-Azzâvî** -*bir araştırmasında*- bu kitaptan söz etmekte ve şunları söylemektedir:

«Hindistan’da ***Bahopal Emirliği***’nin prensi, **Muhammed Sıddık Hân bin Hasan el-Buhârî**, râbıtaya ve -*Kürt Nakşibendîleri tarafından düzenlenen*- ***“Teveccüh”*** isimli âyine hücum etmiş, **Muhammed Es’ad Sâhibzâde** de ***“Nûru’l-Hidâyeti ve’l-İrfân”*** adlı kitabını ona karşı reddiye olarak yazmıştır. Yazar bu kitabını, H. 1305 yılı Muharrem ayında Dımışk’da tamamlamıştır. Daha sonra bu kitap H. 1311 yılı Ramazan ayında Kâhire’de basılmıştır.»[165]

---

[165] Bkz. عباس العزاوي، مولانا خالد النقشبنديّ، مجلة المجمع العلمي الكرديّ، عدد **1**. ص/ **717**. بغداد.

Araştırmacı **Azzavî**’nin sözleri bu kadar; fakat bu kitapla uzun bir hikâyemiz vardır. Nakşbendîler hakkında düşündürücü mesajlar verdiği için bu serüveni özetleyerek sunacağız.

Araştırmamızın konusunu oluşturan râbıtanın incelenmesi, -*mevzu ile alakalı*- mevcut birçok kaynağa başvurmayı gerektirince; aynı zamanda adını Nakşbendîlerden sıkça duyduğumuz için; onlara ait belgelerin birçok yerinde de bu kitabın adı geçtiği için, onu ciddi bir gayretle aramaya koyulduk. Fakat Türkiye’de, çok sayıdaki kütüphanelerde peş peşe yaptığımız araştırmalar bir sonuç vermedi. Bu kütüphanelerde kitabın bir tek nüshasına bile rastlayamadık. Son olarak -*bu kitaptan yararlanan*- **Şeyh Seyda**’nın oğlu **Ömer Faruk Efendi**’ye başvurduk. Ancak yine bir sonuç alamadık. İlginçtir ki bu bilmece karşısında yaşadığımız şaşkınlığa da bir yorum bulamadık. Ancak şöyle bir söylenti var: ***«Bu kitabın yazarı, Muhammed Es’ad Sâhibzâde ünlü bir Nakşbendî şeyhi ve Hâlid-i Bağdâdî’nin de yeğeni olmasına rağmen, Türk Nakşbendîler tarafından sevilmemektedir; bu zümre tarafından âdeta aforoz edilmiştir. Dolayısıyla ona ait yazı çiziden ne bulmuşlarsa -büyük ihtimalle- imha etmişlerdir. Nedeni ise şudur: Bu zat, tüm Nakşî şeyhlerinden farklı olarak nispeten aydın sayılırdı. Nitekim -dönemin gazetelerinde- makaleler yazar ve güncel sorunlara değinirdi. Bu ise donuk ve karanlık Nakşbendî zihniyetiyle çelişmektedir.»***

***

“Nûru’l-Hidâyeti ve’l-İrfân” adlı kitaptaki anlatım tarzına, cedelî (diyalektik) bir üslup hakimdir. Şunu bilmek gerekir ki Nakşbendîler her ne kadar muhaliflerine saldırmayı âdet edinmiş iseler de onlara karşı diyalektik yöntemle cevap vermekten daima çekinmişlerdir, bugün de çekinmektedirler. Bu nedenle yazar, sözü edilen kitabın üzerinde yoğunlaşmamış olabilir. Çünkü onlar, tartışma gelişir ve öyle bir raddeye gelir ki, bu nedenle sırları ortaya çıkar diye münazara yolu ile açıklama yapmaktan çok sakınırlar. Yoksa Türkiye, Nakşbendîlerin bir cenneti niteliğindedir. Onların bu ülkede dev holdingleri, finans kurumları ve propaganda şebekeleri mevcuttur. Bu zümreye ait geniş dayanışma ağına bağlı şirketler, dernekler ve vakıflar, tarîkatın propaganda örgütleri tarafından çıkarılan yığınlarca kitap, gazete ve dergileri yayınlamaya çalışır, bu ***“cemaatlerin”*** itibarını koruma adına savunma yaparlar. Onun için bu tarîkatı destekleyen, Nakşbendi topluluğunun ortak inanışlarını ve ideolojisini savunan bir kitabı reddetmeleri mantıklı değildir. Dolayısıyla onların, ***“Nûru’l-Hidâyeti ve’l-İrfân”*** adlı kitabı bugüne dek görmezden gelmiş olmalarının bir nedeni var mı, henüz bilinmemektedir.[166]

Gerçekten de **Muhammed Es’ad Sâhib**’in «***er-Ra’yu’l-Âm*** الرأي العام» adlı gazetede H. 1334 yılında yayınlanan makalelerine rastladık. Yazar, bu yazılarda çeşitli konulara değinmektedir. Bir makalesinin son cümlesinde kullandığı ifade hariç tutulursa yazılarından bu şahsın, bir Nakşî şeyhi olduğuna ilişkin hiçbir emareye rastlanmamaktadır. Söz konusu son cümlede kendini tanıtırken şöyle demektedir: ***«Nakşî sâdâtına ait seccadenin hizmetçisi, Şam’da Hâlidî Müceddidî Hazretleri’nin makamının vekili Es’ad Sahib.»*** Fakat öbür yandan onun kendini ne kadar beğendiği, ne kadar büyüklendiği ve alçak gönüllülük gösterisinin arkasında nasıl renkten renge girdiği *-kullandığı bu reklam içerikli-* ifadelerden açıkça anlaşılmaktadır. Olabilir ki öbür Nakşbendî ileri gelenleriyle girdiği rekabeti körükleyen sebep onun bu tutumudur. Nitekim, Amerikalı ünlü araştırmacı **David Dean Commins**, *-meydan çalışmasıyla-* gerçekleştirdiği bir araştırmasında bu rekabetten söz etmektedir.

166 **Muhammed Es’ad Sâhib**’in iki kitabı vardır ki bunların, erbap araştırmacılar tarafından ciddi şekilde incelenmesi gerekir. Ancak şu noktaya dikkat etmek lâzımdır: Şâyet birileri bu kitapları Türkçeye çevirme iddiasında bulunmuş ise *(Nizâmülmülk’ün Siyâsetname adlı kitabında olduğu gibi)* mutlak surette *-söz konusu-* kitapların içerikleri üzerinde spekülatif yollarla tasarrufta bulunmuş, gerçekleri karartmaya çalışmıştır! Çünkü Türkiye’deki Nakşibendi topluluklarını arka planda yönlendiren ***“derin devlet”***, bu iki kitabın Türkçe’ye berrak bir şekilde çevrilmesini, ilgili belgeler üzerinde çalışılmasını ve bunların yayınlanmasını önlemektedir! Bunun, buraya sığamayacak kadar önemli nedenleri vardır. Bu iki kitaptan biri, yukarıda söz konusu olan ***“Nûru’l-Hidâyeti ve’l-İrfân”’***dır, öbürünün adı ise ***“Buğyetu’l-Wâcid Fi Mektûbâti Mevlanâ Hâlid”’***dir. Her iki kitap da Arapça yazılmıştır. Bu iki kitabın Arapça adları şöyledir:

1) نور الهداية والعرفان في سر الرابطة والتوجه وختم الخُوَاجَگَانْ

2) بغية الواجد في مكتوبات مولانا خالد

Nakşbendiliğin, Özellikle Hâlidîlik akımının birçok şifreleri bu suretle çözülebilir, sırlarının ***-hiç değilse-*** ilk halkalarından bazılarına ulaşılabilir. Ancak bu araştırmayı üstlenecek uzmanın çok iyi düzeyde ***Arapça***, ***Farsça***, ***Kürtçe*** ve ***İngilizce*** bilmesi; ***İslâm Tarihi***, ***dinler ve mezhepler tarihi*** ile günümüz Ortadoğu’sunun ***siyasi***, ***sosyal*** ve ***kültürel*** durumu hakkında olabildiğince birikimli olması; ayrıca *-ve özellikle-* Türkiye’nin dışında güvenli bir ortamda çalışmalarını yapması şarttır. Şu gerçeğin bilinmesinde büyük yarar vardır: Türkiye’de bu formasyona sahip tarihçi ve sosyolog bulunmadığı için toplum inanılmaz bir din ve düşünce anarşisi içinde bocalamaktadır. Türkiye halkı 1000 yıldan beridir özel surette gizli tutulan ***İslâm*** ile ***Müslümanlık*** kavramları arasındaki farkı bile sezememiştir! Toplum, birbirinden tamamen bağımsız olan bu iki din arasındaki uçurumun hâlâ farkında değildir! Bu gidişat, toplumu meçhul bir semte taşıyabilir! Bunun önemli derecede sorumlusu ise Nakşbendîlik ve Nakşbendîlerdir.

Hâlid-i Bağdâdî’nin, 1810 yılında Hindistan’a gidip bir yıl sonra 1881’de Irak’a dönmesi olayının, ***-karanlıkta kalmış olan-*** arka planı günümüze kadar aydınlatılamamıştır. Bu münasebetle belitelim ki ciddi bir ehl-i tevhid olan *(Hindistan’da)* ***Bahopal Prensi***, Ünlü İslâm âlimi **Muhammed Sıddık Hân**’a karşı Bağdâdî’nin yeğeni **Muhammed Es’ad Sahib** derin bir kin beslemiştir. Nitekim ***“Nûru’l-Hidâyeti ve’l-İrfân”*** adlı kitabını ona karşı reddiye olarak yazmıştır. Önemli bir nokta da şudur: Irak Allamesi **Büyük Âlûsi**’nin oğlu **Nu’man el-Âlûsi** de ehl-i tevhiddir ve **Muhammed Sıddık Hân**’ın destekçisidir. Bütün bu ipuçları, esaslı bir incelemeye tabi tutularak hem yukarıda adlarını

Cezerî, bu kitaptan ve **Bağdâdî**'nin râbıta risâlesinden, kendi yazdığı *"**ed-Dâbita fi'r-Râbita**"* adlı kitabına peş peşe aktarımlar yapmış, böylece taklitçi seleflerinin yaptığı gibi kitabını sırf bu alıntılarla doldurmuştur. Onun için kitabında, kendisine ait sayılı birkaç satırdan başka bir şey bulunmamaktadır. **Cezerî**, *-akâid ilmindeki derinliğine, fıkıhtaki uzmanlığına, kurallar ve yöntembilim hakkındaki kuşatıcı birikimine, uzun ömrü boyunca aldığı köklü eğitime ve verdiği derslere rağmen-* bu suretle kendisine şüphe ile bakılacak bir kapı aralamış bulunmaktadır.

***

7) Tasavvufî Bir Terim Olarak Râbıta

Aynı konuyu işleyen kitapçıklardan biri de budur. Günümüz Türkçesiyle ve latin harfleriyle, son zamanlarda yazılmıştır. İstanbul'da, Marmara Üniversitesi İlâhiyât Fakültesi hocalarından **İrfan Gündüz** adında bir akademisyen tarafından hazırlanmıştır. Yazar bu kitapçıkta, *-mantıksal gerekçelere dayanarak çağdaş üslupla-* râbıtanın meşruluğunu kanıtlamaya çalışmıştır. İlâhiyatçı olmasına rağmen harcadığı çabada, *-İslâm'da (ibadet ve duanın) kesin dayanağı olan-* ***«Tevkîfiyye»*** ilkesini tamamen görmezden gelmiştir. İslâm'ın Türkiye'ye sıçramaması için Türk İlahiyatçıların, Müslümanlığa hemen her fırsatta nasıl katkı sağladıklarını *-çarpıcı bir şekilde ortaya koyması bakımından-* bu örnek, ibret vericidir.[167] Yazar, kitabının girişinde şunları söylemektedir:

«Kültürlerarası ortak bir özellik gibi gözüken bu konuda Müslümanların da bir yolu ve usûlü bulunduğu ve bunu da râbıta şeklinde sistemleştirdikleri söylenenebilir.» demektedir.[168]

Bu ifadelerden açıkça anlaşılmaktadır ki yazar, râbıtayı çağdaş insanın aklına yeni bir kisve içinde ve şu sözlerle yaklaştırmaya çalışmaktadır: «***Kültürlerarası ortak bir özellik gibi gözüken…*** vs.»

---

verdiğimiz iki kitabın *-din perdesi altında-* saçtığı tehlikelere karşı İslâm dünyasını uyarmak hem de **Hâlid-i Bağdâdî**'nin içyüzünü ve gerçek kimliğini deşifre etmek bakımından büyük önem taşımaktadır. Donanımlı bir ekiple ancak yürütülebilecek böyle bir çalışma sırasında; Kadirî Şeyhi **Ma'rûf el-Berzencî**'nin **Bağdâdî** aleyhinde yazdığı belgeler, Bağdat valisi ile yaptığı yazışmalar; **Hâlid-i Bağdâdî**'nin, gerek **Said Paşa** gerekse **Davud paşa** ile yaptığı yazışmalar ve çeşitli münasebetler; **Abdulvahhab es-Sûsi** ile **Hamdi ed-Dağıstâni**'ye karşı açtığı amansız savaş, **İbn Abidin**'in ***"Sellu"l-Hisam el-Hindî"*** adlı risâlesiyle **Bağdâdî** için yaptığı savunma ve ayrıca **Bağdâdî**'nin **Şeyhülİslâm Mekkîzâde Mustafa Âsım Efendi**'yi nasıl etkilemeyi başardığı gibi birçok detaylar, ilmî ilkeler çerçevesinde ve olağanüstü bir ciddiyet içinde araştırılmalıdır.

[167] Bu ilgiyle, *-atlamadan mutlak surette-* vurgulanması gereken bir açıklama ve aynı zamanda önemli bir uyarı olarak şu bilgileri kaydetmek kaçınılmaz bir görevdir:

«Tevkîfiyye» ilkesi, Allah'ın indirdiği bütün dinler için söz konusu olan çok önemli bir koruma ve garanti sistemidir. İlâhî dinlerin sigortasıdır. İlginçtir ki Türkiye toplumunun, ***-hayâtî önem taşıyan-*** bu ilkeden haberi yoktur. Büyük ihtimalle çok güçlü ve tehlikeli bir yeraltı örgütü, bunu ***-yüzyıllar boyu-*** toplumdan gizlemeyi başarabilmiştir! Nitekim İslâm'dan önceki hak dinlerin yozlaştırılması, çarpıtılarak temel niteliklerinden soyutlanması da bu ilkenin gizlenmiş ve çiğnenmiş olmasının bir sonucudur. Bu talihsizliğin en çarpıcı örneklerinden biri **Hz. Musa** *(aleyhisselâm)* aracılığıyla, öbürü ise **Hz. İsa** *(aleyhisselâm)* aracılığıyla indirilen İslâm dinidir. Mensupları, ***«Tevkîfiyye»*** ilkesini sıkça çiğnedikleri için her iki dinin de içleri boşaltılarak batıl inançlarla ve hiç alakası olmayan ibadet biçimleriyle doldurulmuş, hatta adları bile değiştirilmiştir. Nitekim yüzyıllar önce İranlılar tarafından üretilen ve daha sonra Türkler tarafından benimsenen ***«Müslümanlık»*** dini de ***Yahûdîlik*** ve ***Hıristiyanlı***k gibi sahte bir din olarak bu şekilde peydahlanmıştır. ***«Müslümanlık»*** ise hiç kuşkusuz, İslâm'dan tamamen bağımsız bir dindir! Ne yazık ki *-üstelik-* ilâhiyatçı bir akademisyen, Müslümanlığı *(sırf Türklerin dini olduğu için!)* ayakta tutmak amacıyla işbu ***«Tevkîfiyye»*** ilkesini bilinçli olarak çiğnemeye çalışmıştır.

[168] **İrfan Gündüz**, Tasavvufî Bir Terim Olarak Râbıta, Marmara Üniversitesi, İlâhiyât Fakültesi Dergisi Sayı: 7-8-9-10 s. 4. İstanbul-1995

Bu sözlerle o, sanki şunu demek istemektedir: *«İnsanlar farklı inanıyor ve farklı dinlere bağlı bulunuyor iseler de bazen benzeşen değerler ve ilkeler konusunda birleşebilirler. Nitekim râbıta da işte bu ortak insânî değerlerden sayılır. Dolayısıyla Müslümanlar, diğer milletlerle bu ortak değer üzerinde buluşabilirler. Bunun ise hiçbir mahzuru yoktur!»*

Çıkarılabilecek bu yorumdan yazarın, -*İslâm'a aykırı bile olsa*- müslümanları, müslüman olmayan milletlerle *dinsel paylaşıma* davet ettiği ya da bunu olağan gördüğü anlaşılmaktadır. Çünkü yazar, her şeyden önce ***(ibadet** ve **dua)*** konusunda İslâm'daki ***«Tevkîfiyye»*** sistemini hiç hesaba katmamakta, bu temel ilkeye hiç itbar etmemektedir. Onun bu tutumu -*eğer yukarıdaki açıklamasını bilinçsizce yapmış ise*- büyük ihtimalle ***yöntembilim*** konusunda tamamen bilgisiz olduğunu kanıtlamaktadır. Ayrıca ***İslâm*** ile ***Müslümanlığın*** -*birbirinden tamamen bağımsız*- birer din olduğundan da habersiz gözükmektedir. Bütün bu düşünce bunalımı, yazarın, İslâm'daki ***dünyevî*** cephe ile ***rûhanî*** cephe arasındaki farktan habersiz olduğunu; ayrıca İslâm'da ***(ibadet)*** ile ***(adet*** ya da ***gelenek)*** kavramlarını maalesef birbirine karıştırdığını göstermektedir. Nitekim tamamen İslâm'a ait olan bu disiplinler ***«Müslümanlık»*** dininde yoktur.

Yazar **İrfan Gündüz**, bu aykırı üslûbunu kitabının sonuna kadar sürdürmekte ise de bir an için vicdanına dönerek şöyle bir itirafta bulunmaktadır:

«Râbıta hakkında bilgi veren kaynaklar, oldukça muahhar devrin mahsulleridir. Râbıtayı savunmak üzere eser yazan müellifler, bunun tatbikatını Hz. Peygamber zamanına kadar indiriyorlarsa da, buna dair yazılı kaynağa rastlamak ancak H. X /M. XVI. asır müellefâtı arasında mümkün olmaktadır.»[169]

İşbu itiraf -*Allah'ın kitabını ve Rasulullah'ın Sünnetini alet ederek, rabıta bid'atini kanıtlamaya cüret eden ve onu İslâm'ın bir parçası olarak sunmaya çalışan fanatik Nakşbendî şeyhlerinin aleyhinde tecelli etmiş*- en güçlü delillerden biridir.

***

Râbıta konusunda son olarak, -*sıradan dört baş Nakşbendî tarafından karalanmış (sözde)*- bir kitap yayımlandı. Bu şahıslar yardımlaşarak işin altından kalkmaya çalışmışlardır! Arapça bilmedikleri için «eserlerini» Türkçe ve Latin harfleriyle yazmış, ***«Kur'ân ve Sünnet Işığında Râbıta ve Tevessül»*** adı altında yayımlamışlardır. Fakat bu kâğıt tomarı, tamamen falsifikatif, sıra dışı ve saptırıcı bir yığın sözle doldurulmuştur. Bilim dışı, aynı zamanda Kitap ve Sünnet dışı -*küme küme ifadeler rastgele bir araya getirilerek*- oluşturulmuş olan kitap, çelişik bir içeriğe sahiptir. İçindekilerin çoğu, Doğu bölgesinin mollalarına ait sözlerden alıntılanarak istif edilmiştir. Bu niteliği ile -*Kur'ân ve Sünnet ışığında yazılmış*- bir kitap olmaktan çok, -*son yüzyılın karambolünde ünlendirilmiş*- doğulu Mollaların ilmîlikten uzak sözleriyle örülmüş bir betik görünümündedir.

İlim sıfatını intihal ile taşıdıkları anlaşılan bu şahıslar, Gazâli gibi müstesna bir şahsiyetin adını bu meçhul mollaların isimleriyle yan yana koyarak bir tutarsızlık daha sergilemişlerdir. Bunların, aynı zamanda **Ebû Ali el-Farmedî**'yi Nakşbendî zümresinden göstermiş olması da ilginçtir. Halbuki bu zat Nakşbendî Tarîkatı'nın kuruluşundan yaklaşık 300 yıl önce yaşamıştır.

***

---

[169]. Age. S.29

Râbıtayı, -*Nakşbendî Tarîkatı'nın âdâbına ilişkin ayrıntılardan*- sadece biri olarak ele alanlara gelince, bunlara ait 30 kadar kitapçığa rastladık. Bunların en eskisi, ***«Reşahât Aynu'l-Hayât»***tır. **Ali bin el Hüseyn el-Vaiz el-Kâşifî el-Beyhakî** tarafından (Farsça) yazılmıştır.[170] Fakat râbıta, bu kitapta sadece tavsiye edilmiş basit bir meseleden öteye geçmemektedir. Dolayısıyla çağımızda Nakşbendîler tarafından bu olayın ısrarla gündemde tutuluyor olmasının çok önemli, -*siyasî, kültürel ve sosyolojik*- nedenleri vardır. Günümüzde râbıta, büyük kalabalıkları, belli siyasi örgütler lehinde şartlandırmak ve yönlendirmek için oldukça tehlikeli bir silah olarak kullanılmakta, aynı zamanda İslâm'ın Türkiye'ye sıçramaması için Tevhid'in önünde Çetin bir engel oluşturan Türk müslümanlığını güçlendirme operasyonlarında bir motivasyon sistemi olarak uygulanmaktadır!

Râbıta, ilk önce **Ubeydullah-ı Ahrâr** (ö. 895/1490) tarafından ***Reşahât***'ın yazarına sadece tavsiye edilmiştir. Nitekim Râbıtanın bu kitapta ne bir tarifini ne de ayrıntılı bir açıklamasını buluyoruz. Bu kitaptan sonra *(daha önce de sözü edilen)*; **Tâcüddîn bin Zekeriya**'ya ait iki risâle bilinmektedir. Ayrıca *(yine daha önce hakkında bilgi verdiğimiz)* **Ahmed Farûkî** (1563-1624)'nin **Eşref Kabulî**'ye hitaben yazdığı 187 sayılı mektubunda râbıtadan söz edilmektedir.

Reşahât'ın Farsça yazılmış olmasının nedeni şudur: Kitabın yazarı **Ali bin Hüseyn Kâşifî** (M.1462-1533)'in yaşadığı yıllarda Türkçe *(Orta Asya'da)* henüz bir yazı dili olarak kullanılmıyordu. Türkçe, ancak -*aynı tarihlere rastlayan*- Osmanlı döneminde devlet tarafından resmi dil olarak kullanılmıştır. Reşahât'ın ilk ve orijinal nüshasına ulaşamadık. Bu nüshanın mevcut olabileceği ihtimali de (kanaatimizce) zayıftır. Bununla beraber ***Reşahât***'ın orijinal nüshasının Özbekistan ***Alişir Nevâî İlimler Akademisi***'nin ***Edebiyat müzesi***'nde olduğu ileri sürülmektedir. Bu iddianın sahibi ise **Umurzakov Bahriddi SAFAROVİCH** adındaki Rus araştırmacıdır.[171] Bu kitap, ***İzmir*** Kadısı, Trabzonlu **Muhammed Ma'ruf b. Muhammed eş-Şerif el-Abbasî** tarafından **III. Sultan Murad** zamanında (H. 993/M. 1585 yılında) Türkçe'ye çevrilmiştir. Bu kitabın iki yerinde râbıtaya ilişkin çok kısa anlatımlar vardır. Kitabın çevirisi ağdalı bir dille yapıldığı için, Cumhuriyet döneminde **Necip Fazıl Kısakürek** adındaki Nakşbendî şair tarafından sadeleştirilmiştir.

Safiyuddîn ve **Mevlânâ Şeyh Safiyy** lakaplarıyla da tanınan Reşahât'ın yazarı *(Ali bin Hüseyn)*, ünlü dilci, filozof ve tasavvufçu **Molla Camî** (M.1414-1492)'nin bacanağıdır. Fakat bu şahsın yaşamı hakkında ayrıntılı bilgi yoktur. Nitekim ***evliya tapıcılar*** bile bunu -*hüzün içinde*- söylemekten kendilerini alamamışlardır. Onların da bu konuda kullandığı ifade aynen şöyedir: ***«Kaynak eserlerde, hâl tercümesi hakkında teferruatlı ma'lûmât bulunamayan Mevlânâ Safî, Sa'düddîn-i Kaşgârî hazretlerinin büyük oğlu Hâce Gîylân'ın dâmâdı, Mevlânâ Abdürrahmân Câmî'nin de bacanağı idi.»*** Eğer doğru ise, bu şahıstan nakledilen şu sözler hem onun kişiliği hem de Nakşbendî tarîkatı hakkında önemli bir ipucu vermektedir: Diyor ki: ***«Biçare Safi, sen tek ayağı yanmış bir köpeksin ki üç ayağınla o şanlı kervanın ardında koşmaktasın!»***[172]

---

[170] Bu kitabın (Reşahât'ın) ilk nüshası Farsça yazılmıştır. Nitekim *«Keskin Nakşbendîler»* olarak bilinen Işıkçılar örgütünün propaganda şebekesinde bu noktaya ilişkin şöyle bir açıklama yapılmıştır: ***«Fârisî eserleri arasında Reşehât kitabı çok kıymetlidir.»*** Kaynak: (M. Sıddık Gükmüş Takma adlı) **Hüsiyn Hilmi Işık**, Tam İlmihâl, Saadet-i Ebediyye, 79. Baskı. S.1075. Hakikat Kitabevi, Fatih-İstanbul-1999. **Not**: Bu İbare, Kitabın sonundaki ***"Hal Tercemeleri"*** bölümünde, **Ali bin Hüseyn**'e ait biyografi metninden alıntılanmıştır.

[171] Bkz. Uluslar arası Türk Dünyası Araştırmalar Dergisi Cilt:1 Sayı:1 Temmuz 2018. Fakhre'Din Ali Safi and his Autograph Manuscript of ***"Reshahatu Ayni'Al-Hayat"***

[172] **Necip Fazıl Kısakürek**, Şeyh Safiyyüddîn Reşahat. Büyük Doğu yy. İstanbul-2002

Nakşbendîliğin ilk iki kaynağından biri işbu ***Reşahât*** adlı kitaptır. İkincisi ise **«Molla Camî»** olarak ünlenen **Nuruddîn Abdurrahban Camî**'nin yazdığı ***«Nefehât-ül-üns min hadarât-il-Kuds»*** adlı kitaptır. Bu da Farsça yazılmış, daha sonra Arapça'ya ve Türkçe'ye çevrilmiştir. İki Türkçe çevirisi vardır: **Ali Şîr Nevâî** tarafından Çağatay Türkçesine çevirilmiştir. **Lâmii Çelebi** de ona bazı eklerde bulunarak Osmanlı Türkçesine tercüme etmiştir.

Bunlardan başka, *yakın geçmişte yaşamış olan ikinci grup Nakşbendîlerin yazdığı* kitapçıklara gelince bunlar, kısacık metinlerdir. Bu kitapçıkları şöyle sıralamak mümkündür:

1) شرح السلسلة المرادية **Şerhu's-Silsileti'l-Murâdiyye**

Ahmed Trabzonî adında biri tarafından yazılmıştır.[173]

***

2) الرسالة المدنيّة **er-Risâletu'l-Medeniyye**

Nimetullah bin Ömer tarafından yazılmıştır. 91 sayfadan ibaret, *-el yazısından kopya edilmiş-* bir kitapçıktır. ***ez-Zumrud'ul-Anka*** الزمردُ العنقاء adı altında bir mecmuanın içinde, birkaç risâle ile birlikte düzenlenmiştir.[174] Kitapçığın girişinde verilen bilgiler, **Hâlid-i Bağdâdî'**nin henüz ünlenmeden bu kitapçığı kaleme alındığını göstermektedir.[175]

***

3) Terceme-i Risâle-i Hâlidiyye

Bu kitap, Osmanlıcadır. İncelemeye alınan nüsha 56 sayfadan ibarettir. Mütercimi, **El-Hâc Şerif Ahmed b. Ali**'dir.

Hâlid-i Bağdâdî'ye mal edilen bu risâlenin aslı, *(kitabın sonundaki nota göre)* **Şeyh Âşık Efendi**'nin tâlimatı üzerine **H. 1257**'de **Mısır**'da Türkçe'ye çevrilmiştir.[176]

***

4) الحديقة النديّة في الطريقة النقشبنديّة والبهجة الخالديّة **el-Hadîktu'n-Neddiyye Fi't-Tarîkati'n-Nakşbendiyye…**

Bu kitap 122 sayfadan ibaret, Arapça bir risâledir. Elimizdeki nüsha, İstanbul'da bir yayınevi tarafından 1984 yılında kopya ile basılmıştır.[177]

---

[173] İstanbul Süleymaniye Kütüphanesi, Keçecizâde; Bölümü No. 721

[174]. Bkz. TDV. İSAM. 297.7 NM. Z 46644 s. 62-111

[175] Risâlenin içeriği hakkında geniş bilgi için bkz. **Feriduddin AYDIN**, Tarîkatta Râbıta ve Nakşbendîlik, Furkan Yay. 4. Basım. Bölüm: Râbıtayı bir ayrıntı olarak işlemiş bulunan kitaplar ve kitapçıklar.

[176] Bkz. Age.

[177] Bkz. Age.

***

5) رسالةٌ في آداب الطريقة النقشبنديّة **Risâletun Fi âdâbi't-Tarîkati'n-Nakşbendiyye**

Hâlid-i Bağdâdî'nin halîfelerinden biri olan Lübnanlı **Ahmed el-Bikâî** tarafından Arapça kaleme alınan bu kitap, râbıta ve Nakşbendîlik hakkında önemli bilgiler içermektedir.[178]

***

6) صحيفة الصفا لأهل الوفاء. **Sahîfetu's-Safâ Li ehli'l-Vefâ**

Dokuz sayfalık Arapça bir kitapçıktır. **Süleyman Zühdî** adında **Hâlid-i Bağdâdî'**nin mürîdlerinden biri tarafından kaleme alınmış ve yine ona ait, nazım-nesir 18 parça risâlecikle birlikte ***«Mecmua'tu Resâil, alâ Usul'il-Hâlidiyye*** مجموعة رسائل على أصول الخالدية**»** adı altında toplanmış ve «***ez-Zumrud'ul-Anka***الزمردُ العنقاء**»** adlı mecmua içine üçüncü kitap olarak yerleştirilmiştir.[179]

***

7) نهجة السالكين وبهجة المُسلكين **Nehcetu's-Sâlikîn**

Bu da yukarıda adı geçen kitapçığın yazarı tarafından H.1288'de Taif'de kaleme alınmıştır. Aynı mecmua içine yerleştirilmiş 22 sayfalık Arapça bir risâledir. Nakşbendî Tarîkatı'nın temel ilkeleri olan sekiz maddeyi açıkladıktan sonra râbıtadan da bir nebze söz etmektedir.[180]

***

8) البهجة السنيّة في آداب الطريقة النقشبندية **el-Behcetu's-Seniyye…**

Arapça yazılmış olan bu risâle, **Muhammed b. Abdillâh al-Khânî**'ye aittir. Bu zat, **Hâlid-i Bağdâdî'**nin en ünlü halîfelerinden biridir ve Nakşî-Hâlidîler'in edîbi olarak tanınan **Abdulmecîd b. Muhammed b. Muhammed al-Khânî**'nin de büyükbabasıdır.

Kitabın *(İncelemeye alınan nüshasının)* sonundaki nota göre **Mehmed Talat Paşa** tarafından *-büyük ihtimalle-* ***Suriye***'de H.1303 tarihinde bastırılmıştır.[181] Bu kitap, **Zahid el-Kevseri**'ye ait ***"İrğâmu'l-Merid Fi Şerhi'n-Nazmi'l-Atîd"*** adlı kitap ile birlikte bir cilt içinde, Işıkçı Nakşbendîler tarafından İstanbul'da 1992 yılında yeniden yayınlanmıştır.

***

9) السعادة الأبديّة فيما جاء به النقشبنديّة **es-Saadetu'l-Ebediyye Fi Ma Câe Bihi'n-Nakşbendiyye**

---

[178] Bkz. Age.

[179] Bkz. Age.

[180] Bkz. Age.

[181] Bkz. Age.

Abdulmecîd b. Muhammed al-Khânî tarafından kaleme alınmış 48 sayfalık bir risâledir. Başlangıçta silsileyi açıklamakta, sonra da *-sözde-* Allah'a ulaşmak için dört yol bulunduğunu ileri sürmektedir.[182] Bu risalede Nakşî Tarîkatı'nın bütün âdab ve erkânı bölüm bölüm özetlenmiştir. 22'nci sayfa da râbıtanın tanımı yapılmış ve tatbik şekli izah edilmiştir.

***

10) Risâle-i Kudsiyye

Bu kitap, nakaratlarla birlikte 1328 beyitten ibaret, Osmanlıca manzum bir risâledir. Hicrî 1331 tarihini taşımaktadır. Nâzımı, **Hâlid-i Bağdâdî'**nin mürîdlerinden, **Abdullah-ı Mekkî'**nin bir dervişi olan **İsmet Garibullah** adında, **İstanbul'**da yaşamış bir hocadır. ***Fatih-Çarşamba***'daki gelenekçi Pontuslu Nakşbendîler, **Ahıskalı Ali Haydar** ve onun şeyhi **Bandırmalı Ali Bezzâz** kanalıyla bu şahsa bağlıdırlar.[183]

***

11) المجد التالد el-Mecdu't-Tâlid

Yazarı, **Hâlid-i Bağdâdî'**nin halîfesi **Muhammed Cedîd**'in halîfelerinden **İbrahim el-Fasîh**'tir.[184] Onun, *(yukarıda geçtiği gibi)* ***râbıta*** konusunda ayrıca yazdığı ***"Tuhfe'tul-Uşşak Fi İsbât'ir-Râbıta"*** adlı bir kitabı daha vardır.[185]

***

12) جامع الأصول Câmiu'l-Usûl

---

[182] Bkz. Age.

[183] Bkz. Age.

[184] Şu kaynaklar da yazardan söz etmektedir:

محمّد مطيع الحافظ–نزار أباظة، علماء دمشق وأعيانها في القرن الثالث عشر الهجري ص/ دار الفكر المعاصر، بيروت. عباس العزاوي، مولانا خالد النقشبنديّ، مجلة المجمع العلمي الكرديّ، عدد **1**. بغداد – **1973**م.؛

[185] **Haydarîzâde İbrâhim Fasîh Efendi** (1820-1882): Kürt kökenli bir Osmanlı aydınıdır. Târih, tefsîr, matematik, astronomi, dil ve İslâm hukuku alanlarında önemli bir birikime sahip idi. Bağdat eşrafından ***Hayderî ailesine mensuptur.*** Bağdâdî'nin halifelerinden **Muhammed el-Cedid**'den, bir süre ders aldığı için Nakşbendîlerin etkisinde kaldı. Bu nedenle **Bağdâdî**'nin, Hinduizm'den esinlenerek kurduğu mistik ***Hâlidilik*** doktrinini benimsedi ve bu akımın önemli ritüellerinden râbıtayı savundu. Bu meditasyonu İslâm ile ilişkilendirmek için risale yazan mollalar gibi o da ***«Tuhfetu'l-Uşşâk»*** adı altında bir risale kaleme aldı. Bu risalenin bir nüshası İstanbul'da Süleymaniye Kütüphanesi, ***İsmail Hakkı İzmirli bölümünde*** 896 sayı altında mahfuzdur. Ayrıca **Hâlid Bağdadî**'nin olağanüstülüğünü anlatmaya çalıştığı ***«el-Mecdu't-Tâlid* المجد التالد»** adlı bir kitabı daha var. Bu kitabın bir nüshası İstanbul'da Süleymaniye Kütüphünesi, ***İsmail Hakkı İzmirli bölümünde*** 4/1161 sayı altında mahfuzdur. Işıkçı Nakşbendîler tarafından **Abdullah-ı Dehlevî**'nin mektupları ve bazı risalelerle birlikte yeniden yayınlanmıştır. (Bkz. İhlas Vakfı, Hakikat Kitabevi, مكاتيب شريفة s. 248 İstanbul-1992) Bütün tarîkatçılar gibi **İbrâhim el-Fasîh** de -*Vahhabîleri ağır bir dille eleştirmiş olmasına rağmen*-, "عنوان المجد في بيان أحوال بغداد والبصرة ونجد" adlı eserinde Necidli aktivist **Muhammed bin Abdilvahhâb** hakkında ılımlı bir görüş ortaya koymuştur.

Ahmed Zıyâuddîn Gümüşhânevî tarafından Arapça yazılmıştır. [186]

Yazar bu eserinde, tasavvufa ilişkin hemen bütün konulara dokunmuş, konuların her birini özetleyerek haklarında bilgi vermiştir. İbarelerinden, **Gümüşhânevî**'nin Arapçaya hâkim olduğu anlaşılmaktadır. Kitabın çok ayrıntılı bir fihristi de baş tarafta mevcuttur. Tasavvufun hemen bütün terimlerini, tarîkatların bütün kurallarını bu fihristte bulmak mümkündür. Buna rağmen ne ilginçtir ki kitabın içinde râbıtaya sadece sembolik olarak bir iki yerde dokunulmuştur.

***

13) Meşgûliyet Risâlesi

Bu kitap, İstanbul Üniversitesi Kütüphânesi'nde, 85253 sayısı altında kayıtlıdır. Yazarı **Ahmed Said Müceddidî**'dir.

Kitabın Te'lif ve basım tarihleri meçhuldür. Ancak yazarının, ***"Muceddidî"*** unvanını taşıyor olması, bu risâlenin, *-en azından* - Rabbânî'den sonra kaleme alındığını göstermektedir. Hatta, **Halid-i Bağdâdî**'yi Rabbânî'ye bağlamak amacıyla ona, aynı zamanda *«**Halid'ul-Bağdâdîy'yul Muceddidî**»* de denildiği için, Yazar **Ahmed Said**'in, Bağdâdî'nin mürîdlerinden olması ihtimali de vardır. Önemli olan, bu kitapçığın yakın tarihte yazılmış olduğu gerçeğidir. Kitabın mütercimi ise Manisalı Şeyh **Ali Nâilî**'dir. Arapça olan bu nüshanın, esas metninin Farsça olması ihtimali büyüktür.

Kitapta râbıta ile ilgili açıklama ise şöyledir:

«Tarîkat âdâbının ikincisi, murâkabedir. Bu ise, kalbi meşgûliyetlerden koruyarak zikirsiz ve mürşide râbıta yapmaksızın sadece ilâhî kabzı (?!) beklemektir. Salik kişinin, daima ve her zaman ilâhî zata -kendini kırmış olarak ve ihtiyaç göstererek- yönelik olması gerekir. Ta ki Allah'a yönelmek suretiyle başkalarına ait düşünceler artık sâlik kişiye hücum etmeyecek şekilde kalp meleke kazanıncaya kadar.»

«Bu mânâya huzur denir ki zikirden amaç işte budur.»

---

[186] 283 sayfadan ibaret olan elimizdeki nüshanın nerede ve hangi tarihte basıldığına ilişkin herhangi bir bilgi bulunmamaktadır. Aslında kitabın çok uzun bir adı vardır. İç kapakta bu isim şöyle kaydedilmiştir: ***«Câmiʿu'l-usûl fi'l-evliyâʾ ve envâʿihim ve evsâfihim ve usûli külli tarîkın ve mühimmâti'l-mürîdi ve şürûti'ş-şeyhi ve kelimâti's-sûfiyye ve ıstılâhihim ve envâʿi't-tasavvuf ve elfi makamat»*** **Prof. Dr. İrfan Gündüz** kitap hakkında şu bilgileri vermektedir:

«Câmiu'l-Usûl'ün 1859'da ikmal edildiği ve ilk baskısının da aynı yıl içerisinde ve litografya usûlü ile yapıldığı anlaşılmaktadır. Nüshalarının pek çoğunda baskı yeri ve tarihi verilmemekle birlikte bazılarında gösterilmiş bulunmaktadır. Süleymaniye Kütüphanesi Hacı Mahmud Efendi Bölümü 2290 numarada kayıtlı nüshanın Mısır Vehbiyye Matbaası'nda 1298'de, İzmirli İsmail Hakkı Bölümü 1223 numarada, kayıtlı nüshanın da Mısır Meymeniyye Matbaası'nda 1902'de basıldığı dikkate alınırsa eserin 1859'dan itibaren gerek yurt içinde gerekse yurt dışında birçok defa neşredildiği ortaya çıkmaktadır.» Kaynak: **Prof. Dr. İrfan Gündüz**, Gümüşhânevî Ahmed Ziyâüddîn, Hayatı, Eserleri… S.210. Seha Neşriyat stanbul-1984.

«Âdâbın üçüncüsü ise, kâmil ve ilmiyle amel eden şeyhin sohbetinden istifade etmektir ki ona yönelmek sayesinde, kalp gaflet kirlerinden arınır ve o kalpte şuhûd âleminin göklerinden dolunayların ve hilâllerin nurları parlar; mürîd onun huzurunda edebe riâyet ederek ve rızasını isteyerek nurlanır. Gıyâbında ise Allah'a açılan kapı olduğuna inanarak onun şeklini zihninde canlandırmak suretiyle feyizlenir. İşte bu yol, tarîkat ulularının dediği gibi Allah'a ulaştırmak için en yakın ve en kolay yoldur.»

«Bu yolu, "râbıta zikri" diye adlandırmışlardır.»[187]

***

14) تنوير القلوب في معاملة علاّم الغيوب Tenvîru'l-Kulûb Fi Muâmeleti Allâmi'l-Ğuyûb

Büyük bölümü, Şafii Mezhebi'ne ait özet bir fıkıh kitabıdır. Metni Arapça'dır. Kitabın sonunda tasavvufa ait bir kısım vardır. İncelemeye aldığımız nüsha, 1964 yılında ***Mısır***'da basılmıştır.

Bu kitap, **Muhammed Emîn el-Kurdî el-Erbilî** (1844-1914) adında Iraklı bir Nakşbendî Şeyhi tarafından yazılmıştır. Yazar, ***Süleymaniye***'ye Yakın ***Tavila*** halkından **Şeyh Osman Sirâcuddîn**'in oğlu **Şeyh Ömer**'in halifesidir. Kitabın 517. sayfasında râbıtadan kısaca söz etmektedir. İlginç bir hayat macerasına sahip olan yazarın ayrıntılı biyografisine, TDV İslâm Ansiklopedisi'nin 26. cildinde, 564-565 numaralı sayfalarda yer verilmiştir.

***

15) إرغام المريد İrğamu'l-Merîd

Muhammed Zâhid Kevserî' tarafından Arapça yazılmış bir kitapçıktır. Bu risalede, kendisine ait bir manzumeyi şerh etmiştir. Kitap, son zamanlarda, Mısır'da el-Ezher Matbaasında basılmış ve yayınlanmıştır. İnternette PDF formatında yayımlanmaktadır.[188] Tamamı 83 sayfadır. Yazar, bu

---

[187] Bkz. **Feriduddin AYDIN**, Tarîkatta Râbıta ve Nakşbendîlik, Furkan Yay. 4. Basım. S.116

[188] **Muhammed Zâhid Kevserî** (1879-1952): Osmanlı son döneminin âlimlerindendir. Düzce'nin (Karaçalı) köyünde doğdu. Çerkez kökenlidir. Ailesi 1863'te Düzce'ye gelip yerleşti. Babası **Hasan Hilmi**, Nakşî şeyhlerinden **Ahmed Ziyâeddin Gümüşhânevî**'ye bağlıydı. **Kevserî** de babasının etkisinde kaldı ve bu tarîkata girdi. Klasik medrese sistemiyle köklü bir eğitim gördü. Eğitimini 1904'te tamamlayıp 1906'da ***«dersiâm»*** (profesör) unvanıyla dersler verdi. 1919 tarihinde şeyhülislâm vekili oldu. İktidardaki İttihâd ve Terakkî hükümetiyle sürekli ters düştü. 1922'de hakkında tutuklama emri çıkarıldığını haber alır almaz *-ailesine bile haber vermeden-* deniz yoluyla Mısır'a kaçtı. Yıllarca ***İskenderiye***, ***Kahire***, ***Beyrut*** ve ***Şam*** arasında seyahatlerde bulundu. 1923-1926 yılları arasında ***Şam***'da ***Zahiriye Kütüphanesi***'nde yazma eserler üzerinde incelemeler yaptı. 1926'da Kahire'ye döndü. Bir yandan ders verdi, öbür yandan da geçinmek için ***Dârü'l-mahfûzâti'l-Mısriyye*** kurumunda Türkçe belgeleri Arapça'ya çevirerek hayata tutunmaya çalıştı.

Kevserî, tezcanlı ve sinirli olduğu için *(ilmî birikimine güvenerek)* muhatabına karşı daima pervasız davrandı. Yazı dili olarak Arapçayı büyük bir başarıyla kullanmış olmasına rağmen, daima eleştiri yolunu seçti ve saldırgan bir üslup kullandı. Sırf skolastik bir eğim gördüğü için olacak, kültürel ufku geniş değildi. Onun için Fanatik bir ***Hanefist*** ve bir o kadar da ***tutucu bir Nakşbendî*** idi. Geniş bilgisine rağmen *(büyük ihtimalle tüm medreseliler gibi)* dinler ve mezhepler tarihinden habersiz olduğu için mezhepçiliğin, tasavvufun ve tarîkatçılığın İslâm'la hiçbir alakaları bulunmadığını asla keşfedemedi. ***İslâm***'ı, ***Müslümanlıktan*** hiçbir zaman ayırt edemedi ya da aralarındaki uçurumu ifşa etmekten çekindi. Bir yandan vahhabîlerle, öbür yandan reformistlerle girdiği sert tartışmalarda yıprandı. Büyük çelişkiler içinde yüzüyordu; bir yandan ehl-i sünnetten rasyonalist diyalektisyenleri savunurken, öbür yandan tarîkatçıların safında yer

kitabın 49'uncu sayfasında râbıtadan söz etmekte, bu uygulamayı Tevbe Sûresi'nin 119'uncu âyet-i kerimesine ilk kez dayandıran kişinin **Ubeydullah-ı Ahrâr** olduğunu ileri sürmektedir.

***

16) مقاصد الطالبين **Mekâsidu't-Tâlibîn**

Kitap 401 sayfadan ibarettir. Aslı Osmanlıca olup bir Nakşbendî tarafından sadeleştirilerek Latin harfleriyle ***İstanbul***'da bir yayınevi tarafından yeniden bastırılmıştır. Yazarı **Mehmed Raif**'tir. Kitabın 1888 yılında kaleme alındığı kaydedilmektedir. Kitabın 134-138inci sayfalarında râbıtaya yer verilmiş ve -*sözde*- Kitab, sünnet ve kıyasla kanıtlanmaya çalışılmıştır.

***

17) الرسالة الأسعديّة **er-Risâletu'l-Es'adiyye**

Tâhâ el-Harîrî (m.1803-1875)'nin[189] halîfesi olan **Erbilli Es'ad** tarafından kaleme alınmış, kısmen Arapça, kısmen de Türkçe 30 sayfadan ibaret bir risâledir.[190]

***

18) Erbilli Şeyh Es'ad'ın Mektûbâtı:

«Mektûbât» kelimesi Arapça'dır, mektubun çoğuludur, ***«Mektuplar»*** demektir. **Erbilli Şeyh Es'ad'ın** 156 parçadan oluşan mektupları, **Prof. Dr. Hasan Kâmil Yılmaz** ve **Prof. Dr. İrfan Gündüz** tarafından derlenmiş, kitap, Erkam Yayınları tarafından İstanbul'da 1983 yılında yayımlanmıştır.

Nakşbendî kümelerinden, **Mahmud Sami Ramazanoğlu**'nun çevresi bu mektuplara büyük önem vermektedir. Çünkü **Ramazanoğlu**, **Erbilli**'nin halifesidir. **Erbilli**, 134'üncü mektubunu, **Mahmud Sami Ramazanoğlu**'na icâzetname *(diploma)* olarak kaleme almıştır. Baş taraflarında şöyle bir ifade yer almaktadır: *«Dervişâne icâzetnâmemizi taşıyan manevi evlâdımız* ***Sâmî Efendi****, gençlik günlerini*

---

alması onun inanılmaz bir zihin karışıklığı içinde bocaladığını göstermektedir. Türkiye'de bugün hüküm sürmekte olan mezhepçiliğin, özellikle ***hanefizmin***, ***tarîkatçılığın*** ve tabiatıyla bu iki virüsün yol açtığı ırkçılığın, din ve düşünce anarşisinin yaygınlaşmasında **Kevserî**'nin herhalde büyük etkisi vardır.

[189] **Tâhâ el-Harîrî**, **Tâhâ-i Hakkârî**'nin halîfesidir. Bu münasebetle *(olabilecek bir karışıklığı önlemek için)* şu önemli notu yazmakta yarar vardır: Son Nakşbendî şeyhleri arasında Tâhâ adını taşıyan 4 şahıs vardır. Bunları birbirine karıştırmamak gerekir. Bunlardan **birincisi**, Nehri şeyh ailesinin büyüğü ve **Hâlid-i Bağdâdî**'nin halifesi olan **Tâhâ-i Hakkârî** *(ya da* **Tâhâ-i Nehrî***)* 'dir. (ö.1853) Meşhur isyancı **Ubeydullah**'ın babası ve 1925'te Diyarbakır'da idam edilen **Abdülkadir Nehrî**'nin de büyük babasıdır. **İkinci Tâhâ**, **Muhammed Sıddık**'ın oğlu ve **Birinci Tâhâ**'nın torunudur. **II. Tâhâ** olarak da anılır. 1930 yılında İRAN Şahı'nın ajanları tarafından yemeğine zehir bulaştırılarak öldürülmüştür. **Üçüncü Tâhâ** (1869-1928), ***Arvâsî'lerden*** Ünlü Nakşî şeyhi **Abdülhakim Arvâsî**'nin kardeşidir. 1908'e kadar Hakkari Milletvekili olarak Osmanlı Meclis-i Mebusan'ında bulunmuştur. **Dördüncü Tâhâ** ise Büyük **Tâhâ-i Hakkarî**'nin (yani **Tâhâ-i Nehrî**'nin) halifesi ve **Es'ad Erbilî**'nin de şeyhi olan **Tâhâ el-Harîrî**'dir (1803-1875).

[190] Risâlenin içeriği hakkında geniş bilgi için bkz. **Feriduddin AYDIN**, Tarîkatta Râbıta ve Nakşbendîlik s.120 Furkan Yay. 4. Basım. Bölüm: Râbıtayı bir ayrıntı olarak işlemiş bulunan kitaplar ve kitapçıklar. Ayrıca bkz: ***Risâle-i Esediyye***, İst. Üniversitesi kütüphanesi No.13/438

nezih dinimizin kurtarıcı dairesi içerisinde geçirmiş, Yüce Nakşibendiyye tarîkatına hizmetle bütün gayretini ve mesâisini bu yolda harcamış. (...) Nakşibendiyye tarîkatı'na bağlanma ve intisab arzusunda bulunan din kardeşlerime de tarîkat **âyin** *ve* **merasimlerini** *öğretmek için kendilerini izinli kıldım.»*[191]

Bu mektupları içeren kitabın sonunda ayrıntılı bir fihrist bulunmaktadır. Fihristte, râbıta hakkında dokuz başlık yer almaktadır. Sıra ile bu başlıklar şöyledir:

Kitapta yer alan *özellikle iki nokta hakkında* birer açıklama yapmak yararlı olacaktır. Birincisi **Erbilli**'nin ***«âyin»*** kelimesini kullanmış olmasıdır. Bu ilginçtir. Çünkü Nakşbendîler, ritüellerine âyin adını vermekten kaçınırlar. Ancak **Erbilli** bu kelimeyi, aynı zamanda ***«merasim»*** sözcüğünü, **Ramazanoğlu**'na verdiği icâzetnâme metninde kullanmıştır.

İkince nokta ise **Erbilli**'nin 124'üncü mektubuna ***«Râbıta ve Sünnete ittibâ»*** şeklinde yazdığı başlıktır. Bu başlıkta ***"Râbıta"*** ile ***"Sünnet"*** sözcüklerinin yan yana getirilmiş olması yine çok ilginçtir. Çünkü bu iki kavram arasında hiçbir ilişki bulunmamaktadır. Sebebine gelince ***Râbıta***, -*Müslümanlığın mistik altyapısını oluşturan*- Nakşbendî Tarîkatı'nın önemli terimlerindendir. ***Sünnet*** ise, Yüce İslâm'ın iki kaynağından birinin adıdır. ***Müslümanlık*** ile ***İslâm***, birbirinden tamamen ayrı iki din olduklarına göre, Sünneti Müslümanlığa, Râbıtayı da İslâm'a mal etmek mümkün değildir.

***

19) Tasavvufî Ahlâk:

[191] **Muhammed Es'ad Erbilî**, Mektûbât, 134'üncü Mektup, s.358-359, Erkam Yay. 1983-İstanbul. Şu notu da bu münasebetle kaydetmekte yarar vardır: Bilindiği üzere ***«âyin»*** kelimesi Farsça'dır ve İslâm'ın ibadet dilinde kullanılmaz. Bu kelime; *(Türkiye'de)* vaktiyle Hıristiyanlar ve Yahudiler tarafından, kilise ve havralarda cenaze için icra edilen merasimlere genel ad olarak ve ***«âyin-i rûhânî»*** şeklinde kullanılır idi. Bu tabire, gazetelere verilen ölüm ilanlarında sıkça rastlanırdı. Türkiye'de azınlıkların sayısı son yıllarda çok azalınca bu tür ilânlara artık nadiren rastlanmaktadır. Mevlevîler de tarikatlarına ait merasimler için ***«âyin»*** terimini kullanmaktadırlar. Fanatik Nakşbendîler, kendi merasimleri için bu tabiri kullanmazlar.

Mehmet Zahid Kotku tarafından yazılan bu kitapta -*maalesef*- büyük bir ahlâk kusuru işlenmiştir. Kotku bu kitabında aynen şu ifadeyi kullanmıştır:

"İşlerinizde güçlükle karşılaştığınız; kararsız olduğunuz zaman, kabir ehlinden yardım isteyiniz." buyurdular.»[192]

Kotku, kitabında râbıtaya ilişkin olarak da şunları söylemektedir:

«Kul, fenâ-i mutlaktan sonra terakki eder. Fenâ-i mutlak demek, fenâ-i zat ve fenâ-i sıfattır. Sâliğin bu fenâ-i mutlakta vücudu hakkânî hıl'atını giyer. Hatta sâliğin vücudunda evsâf-ı ilâhiye ittisaf eder ve ahlâk-ı Rabbânî ile tehalluk eder.»[193]

Yazar, yukarıdaki ağdalı sözlerinde bugünkü Türkçe ile şunu anlatmak istemektedir:

«Tarîkatın özel eğitiminden geçen kişi, Allah'ta kesin olarak eridikten sonra ilerlemeye başlar. Allah'ta kesin olarak erimek, insanın beşerî niteliklerini tamamen yok etmesidir. Salik (tarîkat öğrencisi) bu kesin erimede Allah'a ait olan giysiyi giyer. Hatta onun vücudunda Allah'a ait olan nitelikler oluşur ve o kişi artık Allah'ın davranış biçimlerini sergiler. Yani Allah gibi davranır.».

Evet, yukarıdaki ağdalı sözlerin sadeleştirilmiş şekli budur. Yazar, yakın geçmişte yaşamış bir Nakşî şeyhidir. Dolayısıyla amacını böyle anlaşılabilir bir ifade ile açıklayabilirdi. Ne var ki görüldüğü üzere o, maksadını ancak belli bir topluluğun anlayabileceği kalıba dökmüş, esrarlı bir ifade kullanmıştır. Bu da büyük ihtimalle bütün emsalleri gibi müslimlerin tepkisinden çekinmiştir!

***

20) Gümüşhânevî Ahmed Ziyâüddîn, Hayatı-Eserleri-Tarîkat Anlayışı ve Hâlidiyye Tarîkatı:

Bir ilâhiyatçı tarafından kaleme alınmış ve ***İstanbul***'da 1984 yılında Seha Neşriyat tarafından yayımlanmıştır. 336 sayfadan ibaret olan bu kitabın metni Türkçedir. **Gümüşhânevî**'nin hayatını ve tarîkat anlayışını konu edinmektedir. 274-278. sayfalarında râbıtaya yer verilmiştir.

***

21) Risâle-i Bahâiyye Tarîkat-ı Nakşbendiyye Prensipleri:

Ali Kadri adlı bir şahıs tarafından yazılan bu kitabın 54-56. sayfalarında râbıtaya geniş yer verilmiştir. Kitapta ilginç sözler yer almaktadır.[194]

---

[192] **Mehmed Zahid Kotku**, Tasavvufî Ahlâk, s. 2/272 Bu yakışıksız sözlerin, Hz. Peygamber (s)'e ait olduğunu ileri sürecek kadar çığırdan çıkmış olanlar, elbette ki bu suretle hem kişiliklerini hem de öncülüğünü yaptıkları tarîkatın iç yüzünü bütün çıplaklığıyla ortaya koymuşlardır. Burada söylenebilecek tek şey, bu gibi kimselere ve ardıllarına Hz. Peygamber (s)'in şu sözünü hatırlatmaktır: ***«Kim, benim adıma yalan uydurursa, yerini cehennemde hazırlasın!»*** (Bkz. **İmam Buhârî** -*Muhammed b. İsmail*-, Sahîh'ul-Buhârî C. I, İstanbul-1315 S. 36; **İmam Muslim** -*Muslim b. Haccâc el-Kuşeyrî*-, Sahhih'u Muslim, C. I, s. 10) Hadisin orijinal metni: مَنْ كَذَبَ عَلَيَّ فَلْيَتَبَوَّأْ مَقْعَدَهُ مِنْ النَّارِ.

[193]. Tasavvufî Ahlâk, 2/296

[194] Geniş bilgi için bkz. **Feriduddin AYDIN**, Tarîkatta Râbıta ve Nakşbendîlik, Furkan Yay. 4. Basım. Bölüm: Râbıtayı bir ayrıntı olarak işlemiş bulunan kitaplar ve kitapçıklar.

***

22) Rûh'ul-Furkân

Latin harfleriyle yazılmış bir tefsirdir. ***İstanbul-Çarşamba***'da faaliyet gösteren gelenekçi bir Nakşbendî şeyhi ile altı mürîdi tarafından hazırlanmıştır.[195]

Son yıllarda yazılan yukarıdaki kitapçıklarda Nakşbendî râbıtasını kanıtlamak için birçok âyeti-kerîme delil olarak gösterilmiştir. Ne var ki yazarları, *-asırlar boyu, Kur'ân'ı Kerîm'in tefsirine hayatlarını adayan-* İslâm âlimlerini âdeta görmezden gelerek, bu âyet-i kerîmelere, *-heva ve heveslerine göre-* yorumlar yapmışlardır. Bunlardan özellikle ***«Rûhu'l-Furkan»*** eğer günün birinde Arapça'ya çevrilecek olursa, İslâm dünyasında büyük tepkilere yol açabilir.

Bu kitapçıklar, aslında âlimlerin ve aydınların vakit ayırıp eleştirecekleri belgeler olmaktan uzaktırlar. Çünkü bu risâleciklerde râbıtayı müdafaa sadedinde sarfedilmiş sözler, ilim divanında ve akıl mîzanında herhangi bir değer teşkil etmemektedir. Şu var ki, bazı araştırmacılara kolaylık sağlayabilir, *(özellikle tarîkatçılar tarafından yanıltılmış insanların İslâm'ı bulmalarına yardımcı olabilir)* niyetiyle içerikleri hakkında özet bilgiler sunulmuştur. Son olarak şunu da ekleyelim ki; satırları arasında râbıtanın tarifine yer vermiş bazı ansiklopediler de mevcuttur.

***

Nakşbendî Tarîkatı'nin Âdâbından, Beş Lâtife Üzerine Zikir

Daha önce özetle ifade edildiği üzere, Nakşbendî Tarîkatı'nın ilk öncüleri ve teorisyenleri, vaktiyle bu mistik akım için bazı kurallar koymuş ve özel bir terminoloji geliştirmişlerdir. Bunlardan biri de **lâtâif** *(lâtifeler)* diye isimlendirdikleri hayalî birtakım kavramlardır. İnsan vücudunun farklı bölgelerinde yer aldıklarını ileri sürerek *(sözde)* bu kavramlara çeşitli anlamlar yüklemişlerdir. Ancak bunların arasında kalp hariç *-insan vücudunda-* öbürlerinin varlığına ilişkin hiçbir belirtiye rastlanmamaktadır. Keza, Kitap ve Sünnet'te de *-kalp hariç-* öbürleri hakkında herhangi bir bilgi bulunmamaktadır. Kitaplarında, *(örneğin **Tenvîru'l-Kulûb**'da)* yer aldığı gibi, onların inanışlarına göre bu lâtifeler beş tanedir. ***Tenvîru'l-Kulûb*** تنوير القلوب'un yazarı, bu lâtifeleri şöyle tarif etmektedir:

*«Lâtîfelerin ilki **"kalp** القلب**"**tir. Sol memenin altına tekabül eder. İki parmak büyüklüğünde olup yana doğru eğimlidir; çam kozalağına benzer. Bu lâtîfe, **Hz. Âdem** aleyhisselâm'ın ayağı altındadır. Nuru ise sarı renktedir. Bu lâtîfenin nuru omuz hizasından çıkıp yükseldiğinde veya bir seğirme olduğu zaman ya da güçlü bir hareketlenme meydana geldiğinde mürîd, **"ruh** الروح**"** lâtîfesiyle telkin edilmelidir. Bu lâtîfe sağ memenin altında bulunur, iki parmak büyüklüğünde olup göğüs tarafına doğru eğimlidir; **Hz. Nuh** ve **Hz. İbrahim** aleyhimesselâm'ın ayakları altında bulunur. Bu Lâtîfenin nuru ise kızıldır. Bu esnada zikir ruhta, vukuf ise kalpte olur. Bu lâtîfede hareketlenme ve alevlenme olduğunda bu kez mürîd **"sır** السر**"** lâtîfesiyle telkin edilmelidir. Bu lâtîfe sol memenin üzerinde yer almaktadır, iki parmak büyüklüğünde olup göğüs istikametine doğru eğimlidir, **Hz. Musa** aleyhisselâm'ın ayağı altındadır, nuru ise beyazdır. Zikir bu lâtîfede, vukuf ise kalpte olur. Alevlendiğinde mürîd, **"el-Khafiyy** الخفي**"** lâtîfesiyle telkin edilmelidir. Bu lâtîfe sağ memenin üst*

[195] Geniş bilgi için bkz. Age.

tarafında yer almaktadır; göğse mâildir. Bu da ***Hz. İsa*** *aleyhisselâm'ın ayağı altındadır, nuru ise siyahtır. Alevlendiği takdirde mürîde* ***"el-Akhfa الأخفى"*** *lâtîfesiyle telkin yapılmalıdır. Bu lâtîfe, göğsün tam ortasında yer almaktadır. Nebiyyimiz* ***Hz. Muhammed*** *Aleyhissalâtu Vesselâm'ın ayağı altında bulunmaktadır ve nuru yeşildir. Anlatıldığı üzere mürîd bununla meşgul olmalıdır.»*[196]

Her kim bu sözleri *okur veya duyar* ve üzerinde biraz düşünürse, -*Kitap ve Sünnet aleyhinde sinsice girişilen komplolara karşı üzerine düşen sorumluluğu eğer idrak edebiliyorsa*- bunların -*en azından*- kaynağını merak etmesi gerekir. Her kim ki Allah'ın kitabını ve Rasulullah'ın sünnetini oyuncak haline getirmek ister, heva ve hevesinin esintilerine uyarak veya başka din ve felsefelerin artıklarını devşirerek onları İslâm'a mal etmek isterse, ondan sonra da -*Allah'ın zikridir diye*- bunları insanlara telkin etmeye yeltenirse bunun karşısında her mü'min kişinin sorumluluk duyması gerekmez mi? Sormak lâzım: Yahudîler, Hıristiyanlar, Sabiîler, Mecûsîler, Hindular ve Hatta bütün müşrikler de aynı zamanda Allah'a ibadet etmiyorlar mı? Peki, öyleyse kişi, -*Allah'ın belirlediği ve Rasûlullâh'ın (s) uyguladığı gibi değil de*- heva ve hevesine göre ibadet ettiği takdirde Müslimlerle müşrikleri birbirinden nasıl fark edebileceğiz? Kişi, Rasûlullah'dan (s) nakledildiğine uygun değil, aksine kendi kendine icat ettiği şekillerde ibadet edecek olursa İslâm'dan çıkmış olmaz mı? Özellikle Nakşbendîlerin ***«beş lâtifeye göre»*** zikir yapmaları gerektiği hakkında yapılan bu tuhaf tanım ve açıklamalar gerçekten de insanı hayretler içinde bırakmaktadır. Nitekim hiçbir Nakşbendî şeyhi bu şekildeki uygulamayı -*sırdaş olmayanların yanında*- asla yaptırmaz! Tarîkatçılıkta bu tür uygulamalar *(tıpkı masonluk teşkilâtında olduğu gibi)* büyük bir gizlilik içinde yapılır!

Aslında bu sapkın inancın ve uygulamasının tehlikesi, onun ***«kelime-i tevhîd»*** ile ilişkilendirilmesinde ortaya çıkmaktadır. Bu ilgiyle bir uyarıda bulunmak icap eder ki -*hak ile batılın karışımı olarak Nakşbendîler tarafından propaganda edilen ve yaygınlaştırılmaya çalışılan*- çeşitli sapkın ibadet ve zikir formülleri, bu zümreye ait birçok risâle ve kitaplarda yer almaktadır! Bunların içinden İslâm'a ait olanları şirk unsurlarından ayırt etmek, yığınlarca yanlışın arasından doğruları ayıklamak, ondan sonra da ortaya çıkan netameli durum hakkında insanları uyarmak herkesin becerebileceği iş değil, hatta *(istisnalar hariç)* hemen hiç kimsenin, göze alabileceği bir hedef de değildir. Ciddiyetle işaret etmek gerekir ki -*ağzından bazı sırları kaçırdığı için*- ünlü bir Nakşbendî şeyhinin -*trafik kazası süsü verilerek*- Avustralya'da ortadan kaldırılması, bu konuda önemli mesajlar vermektedir! Bu nedenle tarîkat adına yapılan telkin ve propagandaların yol açtığı çöküntünün önüne geçmek çok zor, hatta imkânsızdır denebilir. Düşünelim, -*herhangi bir nedenle*- bu örgüt tarafından avlanmış sıradan biri, *(yukarıda anlatılan)* bu bilmecemsi hilelerin içyüzünü nasıl anlayabilir, bunların şirk dinlerinden devşirildiğini nereden bilebilir? İhtimalden uzak tutmamak lâzımdır ki bu zümre arasında evliya diye ilâhlaştırılmış olanlar, işte bu -*içyüzü gizli sihir ve şa'beze türü*- hileler sayesinde ün kazanmışlardır.

Bu münasebetle burada işaret etmek gerekir ki Nakşbendî zümresinden öyle her şeyh, tarîkat kurallarında değişiklik yapma gücüne sahip değildir. Bunu göze alan şeyh, -*bütün emsallerinden daha fazla ün kazanmış ve geniş bir çevrenin desteğini alabilmiş*- otoriter biri olmalıdır. **Hâlid-i Bağdâdî** ve onun ilk kuşaktan halîfeleri gibi… Sözü kesinlikle geçerli olan şeyh, bütün Nakşbendî şeyhleri arasında en fazla ün kazanmış ve en geniş çevreye sahip olandır. Çünkü -*tarîkatçılara göre*-

---

[196] Bkz.محمّد أمين الكرديّ الأربلي، تنوير القلوب في معاملة علام الغيوب ص/ **513–514**. طبعة مصر – **1384**

Ayrıca, Nakşbendî Tarîkatı'nda, Lâtîfeler konusunda geniş bilgi için bkz:

* **Dr. İrfan Gündüz**, Gümüşhanevî Ahmed Ziyaüddin, s. 183-205;
* **Muhammed Es'ad Erbilî**, Mektubât 257-403 Erkam Yay. İstanbul-1993
* **Ali Kardri**, Resâle-i Bahaiyye, Trc. Rahmi Serin, s.37, Pamuk Yay. İstanbul-1994

o, artık müçtehid sayılır. Dolayısıyla Nakşbendîlikte şerefin, kerametin, bereketin ve her bakımdan üstünlüğün kaynağı, bütün emsalleri şöhrette geri bırakmaya bağlıdır. Onun için en büyük evliya, bunu başarabilen şeyhtir. Bu imkânı elde edebilen şeyh, ülkedeki, hatta dünyadaki bütün Nakşbendîlerin piri, kutbu ve gavsı olur. Artık o, yeryüzünde (haşâ!) ***«Allah'ın vekilidir.»*** Şeyhin, *(sümme haşâ!) -Allah'a yeryüzünde vekâlet ettiği-*, Nakşbendîlikte esasen kesin bir inanıştır. Bunu açıkça söylemekten de çekinmezler.[197] Dolayısıyla *(bu inanışa göre)* şeyh, kâinat üzerinde tasarruf yetkisine sahip olduğuna göre, tarîkatın kurallarında istediği değişikliği yapma yetkisine de zaten sahiptir. Lakin hangi şeyh? Elbette bu şeyh*, biraz önce açıklandığı üzere geniş çevresiyle, ünüyle, etrafa saldığı heybetiyle ve baskın kişiliği ile sivrilmiş olan* şeyhtir. Aksi halde her önüne gelen şeyhin yukarıda nakledilen formüllere benzer kurallar koyması ve başkalarını bunlara inandırması söz konusu değildir. İşte o zaman -*beyni böyle bir şeyhin propaganda ekibi taraından yıkanmış olan*-mürîd, bu gibi şeylere inanır ve imân eder. Onu irşâd etmek, onu ıslah etmek, çoğu kez imkânsız hale gelir.

Bu tür inanışlar, kurallar ve ritüeller, işte böylece kemikleşerek nesilden nesile intikal eder ve sırf taklit yoluyla bunlara inanılır. Sonraki kuşaklar, -*aynen azizlerine imân etmiş olan*- Hıristiyanlar gibi bu eski ünlü şeyhlere imân ederler, onlara derûnî bir şekilde bağlanırlar, onları ***«Allah dostları!»*** diye yüceltir, mezarlarının üzerine türbeler inşa eder, hatta tüm evreni evirip çevirdiklerine, duaları kabul ettiklerine ve günahları affetme yetkisine sahip bulunduklarına bile inanırlar. Son zamanlarda ortaya çıkan **Fethullah Gülen** adındaki şahsın etrafında kümelenen ve ona canlarını feda edecek derecede bağlananların düşüncelerini ve davranış biçimlerini dikkat ve basiretle inceleyenler bu gerçeği kavramakta gecikmezler.

Şeyh hakkındaki bu akide, her Nakşbendînin vicdanında sabitleşir ve hiçbir tereddüdün karışmadığı kesin bir imana dönüşür. Onun için, -*kendisine yeni bir din telkin ederek her gün dinini değiştirmesini emretse bile-*, ***«Bunda mutlaka bir hikmet vardır.»*** diye mürîd, şeyhinin verdiği sıra dışı emirlere asla şaşmaz, bu emirlerin Kur'ân'a ve Sünnet'e aykırı oldukları hakkında ona hiçbir zaman itiraz etmez, bilakis derin bir samimiyetle onları yerine getirmeye çalışır.

***

Khatm-i Khuvâjegân خَتْمِ خُوَاجَگان (Hatm-i Hâcegân)

Nakşbendîlerin ***«zikir halkası»*** diye belli vakitlerde düzenlediği âyin şekillerinden biri daha vardır ki buna *"**Hatm-i Hâcegân**"* adını verirler. *"**Hâcegân**", (daha doğrusu) «**Khuvâcegân** خُوَاجَگان»; -**Muhammed Emîn el-Kurdî**'nin tercümesini yaptığı gibi-*, Farsça çoğul bir sözcüktür. Vaktiyle Farsçanın Türkçe üzerindeki baskısı ve derin etkisi nedeniyle bu kelime alınmış, ancak bugünkü kullanımda aşınmış olarak hatalı seslendirilmektedir, ***«Hocalar»*** demektir. Tekili *«**Khuvâce** خُوَاجَه»*dir. Türkçede zamanla yozlaşarak günümüzde **«Hoca»** şeklinde telâffuz edilmektedir. Kelimenin *(Arap harfleriyle yazılışında)* (و) vardır. Bu harf ***liyezon*** içindir, okunmaz. Hoca ise Arapça karşılığı ***«şeyh»***, ***«Üstaz»***'dır.

Nakşbendîlerin bu rituel ve kuralları hakkındaki görüş ve inanışları -*kendi ifadeleriyle*- şöyledir: **Abdulmecîd bin Muhammed el-Hânî** diyor ki: *«Bilmiş ol ki, bu mübarek hatmin iki şartı vardır: Birincisi, yüzünde henüz tüy bitmemiş taze genç ile tarîkata bağlanmamış yabancı kişi, âyine*

[197] Onların bu konudaki idda ve inancı hakkında bilgi için bkz. **Mahmud Ustaosmanoğlu ve 6 mürîdi**, Rûhu'l-Furkân, Cilt II. S. 74. Sirac Kitabevi, İstanbul-1992

katılamaz. Bu, düzenin bozulmaması içindir. İkincisi ise kapının kilitlenmesi gerekir. Hatmin, bir de birtakım âdâbı vardır. Bunlar; gözleri yummak, 25 kez estağfirullah demek, -daha önce zikredildiği üzere- namazdaki teverruk oturuşunun tersiyle oturmak, biraz sonra açıklanacağı üzere, -şeyhin şeklini hayalde canlandırmak suretiyle- râbıta-i şerife yapmak… Hatmin erkânı ise şunlardır: 7 kez fatiha okumak, 100 defa Hz. Nebiyy'e salavât getirmek, 71 defa "Elem neşrah" suresini okumak, bin bir kere ihlâs sûresini okumak, sonra tekrar fatiha okumak ve bütün bunların sevabını Hz. Nebiyy'nin sayfasına, ashâbının, evliyânın ve yüce meşâihin ruhlarına bağışlamaktır.»[198]

Hâlid-i Bağdâdî'den sonra gelen son dönemin bazı Nakşbendî şeyhlerine ait varakalarda da bu yollu açıklamalar yer almaktadır. Bunların, -*bu basmakalıp sözleri*- birbirinden kopya ettikleri anlaşılmaktadır. Daha önce *(râbıta konusunda)* sözü edilen uydurma bir hadisi delil göstererek bu ayinin meşruluğunu savunmaya çalışmaktadırlar.

Gerçek şu ki bu toplantının içyüzü, biraz önce Nakşbendîlere ait ibarelerde anlatıldığı gibi değil, bilakis, -*görüntü itibariyle, bu sembolik uygulama çerçevesinde*- Batınîlerin, -*geriye kalmış ancak gerçek anlamını yitirmiş*- geleneklerinden biridir. Bunu kanıtlayan en ciddi delillerin başında, bu toplantıların hâlâ -*kilitli kapılar arkasında*- gizlilik içinde icra ediliyor olmasıdır. Hiç şüphe yoktur ki onların toplantı sırasında kapıyı kilitliyor olmaları, asırlar önceki terörist bâtınî seleflerinden kalma bir gelenektir. Bunlar aslında İslâm toplumuna darbeler indirmek, inançlarını bozmak ve devletlerini yıkmak amacıyla toplanırlardı. Fakat faaliyetlerini gizlemek ve kamufle olmak için bu kulislere dinî toplantı süsünü vererek zikir, Kur'ân tilâveti ve salevât gibi İslâmî ibadet ve dualardan oluşan kurallar koydular. Toplumun ve devletin, bu suretle dikkatini dağıtmaya çalışıyorlardı, dönemin İslâm devlet güçleri tarafından basıldıklarında emniyet görevlilerini yanıltmak ve bu suretle kurtulmak için bu hilelere başvuruyorlardı. Sonra zamanın akışı içinde yozlaşarak mistik bir örgüte dönüştüler. Bu yeraltı örgütü, zamanla denetimi altına girdiği rûhânîlerin çeşitli tasarruf ve müdahaleleriyle değişikliğe uğrayarak bugünkü şeklini aldı. Ancak bu tarîkat, günümüzde bile bir yeraltı örgütü niteliğini korumaktadır. Bu zümrenin liderliğini üstlenen sonraki rûhânîler ise yaşadıkları uzlet ve ruhbâniyet hayatının etkisiyle dünyadan habersiz kaldılar. Tarîkatlarının asırlar boyu uğradığı evrimler hakkında hemen hiçbir bilgiye sahip olamadılar. Onlara sırf taklitle bağlı bulunan günümüzün şeyhleri de *(her ne kadar bir süre medrese eğitimi alıyor iseler de)* kültürden ve rasyonel bir dünya görüşünden tamamen yoksundurlar. Bu nedenledir ki akıl ve bilim dışı iddialarda bulunabiliyorlar. İçinde bulundukları gaflet o derece derindir ki tarîkatlarının İslâm'la hiçbir ilişkisinin bulunmadığından bile haberleri yoktur!

Nitekim örgüt, Bâtınî dönemin özelliklerini o derece korumaktadır ki disiplinli şeyhlere bağlı Nakşî cemaatlerinde -*tarîkata intisab etmemiş olan*- hiç kimse bu toplantılara alınmaz. Peki, bu toplantılar sırasında acaba gizlenmeye değer ne var? Oysa İslâm çok şeffaf bir dindir. İslâm'da, gösteriş ve riyakârlığı engellemek, ayrıca yardıma muhtaç kişinin itibarını çiğnememek için sadakanın gizlice verilmesi evlâ görülmüş ise de -*özellikle farz kategorisine giren*- ibadetleri *(kasten)* gizlice yapmak suçtur. Camilerde, alt sıralardaki pencerelere buzlu cam takılması, bu mekânlardaki ibadetleri gizlemek için değil, mü'minlerin dikkatini dağıtabilecek manzara ve görüntülerin önüne geçmek içindir. Onun için, Nakşbendîlikteki ***«Hatm-i Hâcegân»*** âyininin gizli yapılıyor olması pek öyle masum nedenlere bağlanamaz. İlginçtir ki asırlardır Nakşbendîler dışında halk, bu âyinler hakkında etraflı bir bilgiye sahip olamamıştır.[199] Dolayısıyla bu meselede bir muamma aranmaz mı?

---

[198] Bkz. **عبد المجيد بن محمّد بن محمّد الخانيّ، السعادة الأبدية فيما جاء به النقشبنديّة ص/ 15**

[199] Vaktiyle *«aydın bir kitleyi»* etrafına toplamayı başarabilmiş bir Nakşi şeyhi olan **Mehmed Zâhid Kotku** İstanbul'da, aynı zamanda tekke olarak kullandığı **İskenderpaşa Camii**'nde, yatsı namazlarından sonra ***«Hatm-i Hâcegân»*** âyinini herkese açık şekilde düzenlerdi. Tabiatıyla, cemaat içinde Natşibendî Tarîkatı'na bağlı olmayanlar da bulunurlardı. Bu

Türkiye toplumunda, sadece halk değil, -*nadir araştırmacılar hariç*- akademisyenlik mesleğini icra edenlerin bile -*bugün büyük kısmı genelde tarihe, özellikle dinler ve mezhepler tarihine ilişkin*- kayda değer bir bilgiye sahip değildirler. Dolayısıyla Bâtınîlerin geçmişteki maceraları hakkında malumat sahibi insan sayısı bu ülkede iki elin parmak sayısı kadar azdır. Bu bakımdan ciddi bir tarihsel hafızadan yoksun bulunan halkın, dün Batınîlerin ***«Hatm-i Hâcegân»*** perdesi altında düzenledikleri cinayet planlama toplantılarının, yüzyıllar sonra Nakşbendîlikte bir zikir halkasına nasıl dönüştüğünü anlaması mümkün değildir. Oysa kanlı bir cinayet şebekesi olan **Batınîler**, asırlar boyu İslâm devletlerinin yönetimlerini meşgul etmiş, onları yıpratmış, hatta bu devletlerin tarih sahnesinden çekilmelerine zemin hazırlamış, aynı zamanda İslâm'a da büyük darbeler indirmiştir. Bu yıkıcı faaliyetler günümüzde ***tarîkatçılıkla***, **Nurculukla**, ***«Feto»*** örgütüne destek olmakla ve özellikle ***Nakşbendî Tarîkatı*** kullanılarak sürdürülmektedir.

***

Biraz önce -*latîfeler konusuna ilişkin sözleri nakledilen*- **Muhammed Emin el-Kurdî el-Erbilî**, ***«hoca»*** kelimesinin Farsça olduğunu söylüyor. Bu ise Nakşbendîlerin ibadet, dua ve âyinlerinde İslâm toplumundan farklı olarak özel bir dil kullandıklarını göstermektedir. Nitekim ikinci faslın başında bu hususa işaret edilmiş idi. Nakşbendî ileri gelenlerinin birçoğu -*itiraf kabilinden*- bu gerçeği dile getirmektedir. Bunlardan **Muhammed bin Abdillah el-Hânî** şunları söylüyor:

«Topluluğumuza özgü bazı terimler vardır ki onların tarîkatına girenlerin bu terimleri ezberlemeleri, anlamlarını öğrenmeleri ve içeriklerine uygun şekilde amel etmeleri gerekir. Bu mübarek tarîkat ***Mâverâünnehr****'de (yani Türk yurdunda) ortaya çıktığı ve o bölgede yayıldığı için; o bölgenin en aziz şahsiyetleri de Farsça konuştukları için sözü edilen terimlerin çoğu onların diliyle, Farsça kullanılmıştır.»*[200]

***

Nakşbendî Tarîkatı'nın Farsça Terimleri ve Bunların Sırları

Muhammed bin Abdillâh el-Hânî, -*yukarıya alıntılanan sözlerinden sonra*-, Farsça uydurulmuş olan bu terimlerin açıklamasını yapıyor. Fakat onları Kur'ân ve Sünnetle ilişkilendirerek bunu yapmaya çalışıyor. Bu ıstılâhlar, aslında Nakşîliğin temel taşları sayılırlar. Aynı zamanda tarîkatın içyüzünü gizleyen sırların birçoğunu barındırırlar. Onun için yazar, bu sırların Nakşbendî elitleri dışında kalanlar tarafından keşfedilmesini zorlaştırmak için özel bir dil kullanıyor. Bu noktayı dikkatten uzak tutmadan Nakşbendîlerin gerçek amaçlarını -*içinde gizledikleri*- bu terimler üzerinde yoğunlaşmak gerekir. Bu ilgiyle belirtmek lâzımdır ki bu zümrenin zikir adına uydurduğu ne varsa, keza ***«seyr-ü sülûk»*** diye isimlendirdikleri mistik eğitim sistemindeki ***"evrâd"***, ***"erkân"*** ve ***"âdâb"***ın

---

şeyh -*güçlü bir çevreye sahip olduğu için*-, muhtemelen inisiyatif kullanarak bu kuralı çiğniyordu. Belki de bu örgütün içyüzünden kuşkulananlara bu suretle mesaj vererek, ***«Hatm-i Hâcegân»*** âyininin normal bir ***«İslâmî zikir meclisi»*** (?!) olduğu islenimini vermek istiyordu. Çünkü Nakşbendîlik ve özellikle râbıta hakkında yapılan uyarılar, onun sağlığında yeni başlamış ve hız kazanmıştı.

[200] Bkz. **90**/محمد بن عبد الله الخاني، البهجة السنية في آداب الطريقة النقشبندية، ص Hakikat kitabevi, İstanbul-2002.

tamamı, -*Rasûlullah'ın (s) zikirlerinden, kıldığı nafilelerden ve onun ibadet biçiminden*- büyük farklarla ayrılmaktadır. Hatta, aralarında hiçbir benzerlik bulunmamaktadır. Nitekim Rasûlullah'ın (s) duaları, zikirleri ve kulluk örnekleri arasında, -***"râbıta", "Hatm-i Hâcegân"** ve **ölülerin ruhundan imdat isteme** gibi -Nakşbendîler tarafından asırlar sonra uydurulan*- ibadet şekilleri *(İslâm'ın ilk asırlarında)* yok idi. Hz. Rasûl'ün (s) manevî hayatının tümü, onun dünya işleriyle ilgili yaşamı gibi aydın ve apaçıktır. Hiçbir dinin ibadet şekillerine benzemeyen bu tamamen doğal ve son derece kolay yaşam tarzı, her şeyden önce Kur'ân-ı Kerîm'de özetlenmiştir. Ayrıca, güvenilir rivâyet âlimlerinin naklettiği gibi, daha erken dönemde zapt edilerek kaynaklara işlenmiştir. İslâm ümmeti tarafından da günümüze kadar kuşaktan kuşağa nakledilmiştir.

Nitekim Rasûlullan'ın (s) duaları, zikirleri ve ibadet şekilleri, -*Örneğin **İmam-ı Nevevî**[201] olarak tanınan*- **Muhiddîn Ebû Zekeriyya Yahya bin Şeref en-Nevevî** tarafından derlenmiş, «**el-Ezkâr** الأذكار» adı altında kitaplaştırılmıştır. İslâm'a ait ne bu kaynakta ne de benzer başka bir eserde ***«râbıta»*** ve ***«Hatm-i Hacegân»*** adı altında herhangi bir dua ve ibadet şekli bulunmamaktadır. Örneğin -*yukarıda adı geçen **el-Ezkâr** gibi*- güvenilir birer dua ve zikir kitabı olan **Ebû Abdirrahmân, en-Neseî**'ye ait ***«A'mâlu'l-Yevmi ve'l-Layl*** عمل اليوم والليل**»** ile **Ahmed bin Muhammed bin İshak**'a ait aynı adı taşıyan kaynaklarda da tarîkatçıların icat ettiği dua ve zikirler yer almamaktadır. Keza -*İslâm âlimleri tarafından yazılmış*- fıkıh kitaplarında da bu tür ibadet ve dua biçimlerine ait herhangi bir işarete rastlanmamaktadır. Şu var ki bu zümre, İslâm'a ait birçok değeri devşirerek kendi ritüellerinde kullanmıştır. Bu harmanlamadan ise *tarîkatın*, İslâm'ın bir parçası olduğu izlenimini uyandırmayı amaçlamışlardır. Dolayısıyla, İslâm ümmetinin bilgisi dışında ve kilitli kapılar ardında gizlice uygulanan bu ibadet şekillerinin Bâtınîler tarafından uydurulmuş olduğu hususunda hiçbir kuşku yoktur.

Tamamlayıcı bir bilgi olarak eklemek gerekir ki tarîkatçıların ***"rûhânîlerden imdat istemeleri"*** ve ***"ölülerden yardım dilemeleri"*** gibi şirk izlerinin, Hindulara ve Hıristiyanlara özgü çile çekme ve ruhbâniyet gibi ibadet biçimlerinin İslâmî kaynaklarda elbette ki yeri olamaz. Rasûlullâh'ın (s) (haşa!) Hıristiyan ve mecûsî râhiplerininkine benzer tarzlarda ibadet etmiş olması, her türlü ihtimalden uzaktır. Dolayısıyla hemen vurgulamak gerekir ki ilk vahyin indiği sıralarda Rasûlullâh'ın (s) Hıra Dağı'ndaki mağaraya çekilmesi olayı, bir bahane olarak kullanılamaz! Çünkü bu olay, her şeyden önce, bir çile değildir. Tam tersine, -*kıyamet gününe dek yankıları devam edecek olan muazzam bir devrime hazırlamak üzere*- kudret elinin, bu -*en son ve en muhteşem*- elçiyi metafizik bir sistemle eğitmek ve yönlendirmek için uyguladığı -*kısa süreli*- müstesna bir ilâhî kurstur, bir hazırlama eğitimidir… Onun için bu olayın, mistik çile ve ruhbaniyetle hiçbir ilgisi yoktur.

***

Nakşbendî Tarîkatı'nın İlkeleri

[201] Türkiye Türkçesinde bu isim, ***«İmâm-ı Nevevî»*** şeklinde yazılmakta ve seslendirilmektedir. Ancak özellikle ***«Nevevî»*** kelimesi ve benzerleri, dış dünyada *(çok geniş çevrede)* ***«Nawawî»*** olarak yazılmakta ve bu sentaksa uygun bir fonetikle seslendirilmektedir. Bu ilgiyle belirtmek gerekir ki -*büyük ihtimalle Farsçanın etkisiyle eskiden beri Türklerin diline yerleşmiş olan*- Türkçedeki **(v)** harfi, Arapçadaki **(waw و)** harfini tam olarak karşılayamamaktadır. Bu nedenledir ki İngilizceyi akıcı şekilde konuşan Türkler bile örneğin ***«we have»*** tabirini genelde ***(vi hev)*** şeklinde kusurlu olarak telaffuz ederler! Bunun gibi, Arapçadaki (ق، ع، ح، خ) gibi halk harfleri de yine Türkiye'de çok büyük bir kesim tarafından -*ait oldukları mahreçlerden*- çıkarılamamaktadır. Bu sorunun doğal nedenleri ve rasyonel açıklaması vardır. Ancak bununla birlikte *(bazı kişi ve çevreler için, bir çözümsüzlük olarak)* açıklaması buraya sığdırılamayacak kadar ideolojik ve psikolojik nedenleri de vardır!

Birçok kimse Nakşbendîliğin, ***«Sünnî bir dindarlık şekli»***, ya da başka bir deyimle ***«Sünnî bir ahlâk okulu»*** olduğunu sanıyor. Oysa bu çok yanlış bir yargıdır. Her şeyden önce, İslâm'ın bir tek şekli vardır, o da Rasûlullâh'ın (s) yaşayıp toplumuna uyguladığı Kur'ân ve Sünnetteki İslâm'dır. Onun için İslâm'ın; ***Türk Müslümanlığı, Hanefizm, Şafiizm, Malikizm, Hanbelizm, İran Şiîliği, İhvancılık*** ve ***Arap Selefî Vahhabîliği***[202], ***keza Nusayrîlik, Dürzîlik, Bahaîlik*** ve ***Kadyânîlik*** gibi adlar altında, *-çok sonraları ortaya çıkmış-* ideolojik fraksiyonları olmadığı gibi; ***Nakşî, Kadirî, Ruffaî, Sühreverdi, Mevlevî, Alevî, Bektaşî, Aczmendî*** gibi sayıları üç yüz altmışı geçen tarîkatlardan mistik okulları da yoktur. Belirtmek gerekir ki ne Rasulullah (s)'ın ne ashâbının (r) ne de onlardan sonra gelen ünlü selef âlimlerinden **Ebû Hanîfe**'nin, **Malik bin Enes**'in, **Muhammed bin İdris**'in ve **Ahmed bin Hanbel**'in, bu mezhep ve tarîkatlarla hiçbir alakaları yoktur.

Kelâmcılar tarafından İslâm toplumunun büyük çoğunluğunun mezhepsel kimliğini ifade etmek, *aynı zamanda İslâm'a bağlılık iddiasında olan öbür mezhep mensuplarından onları ayırt etmek için* kullanılan ve bu amaçla terimleştirilmiş olan ***«Sünnîliğe»*** gelince, evet, bu geleneksel Sünnîlik de gerçek Sünnîliği temsil etmemekte ve arı İslâm'la örtüşmemektedir. Bilakis *-bir kültür yığınına dönüşmüş olan-* bu mezhep, birçok yönden İslâm'a ters düşmekte, Kitap ve Sünnetin ruhu ile çatışmaktadır. Bu bir yana, Nakşbendî Tarîkatı ile İslâm *-karşılaştırıldıklarında-* onları birbirinden ayıran derin bir uçurumun mevcut olduğu açıkça görülür. Buna rağmen bazı rûhânîler, Nakşbendî Tarîkatı'nın, İslâm'ın ta kendisi olduğunu ileri sürmüşlerdir! Bunlardan **Muhammed bin Abdillah el-Hânî** şu ifadeleri kullanmaktadır: ***«Ey Allah'ı tanımanın arayışı içinde olan kişi! Allah bizi de sizi de muvaffak eylesin. Efendilerimizin inanışları -Allah onların tertemiz sırlarını takdis buyursun- ehl-i sünnet velcemaat kitlesinin inanışları gibidir. Tarîkatlarının temel taşları da tertemiz şerîatın ahkâmını korumak üzerine kurulmuştur.»***[203]

Fakat bu sözler, ilginçtir ki onları söyleyen şahsı yalanlamaktadır. Nitekim bu şahıs, sözleri arasında **«Efendilerimiz»** dediği kimseler için dua ederken ***-Allah onların tertemiz sırlarını takdis buyursun***- diye *-oldukça tuhaf ve bir o kadar da İslâm'a yabancı-* bir ifade kullanmıştır. Oysa biz ne Rasûlullâh'ın (s) ne de ashâbının duaları arasında bu tarz bir ifadeye rastlamaktayız. Bilakis bu tarz, Bâtınîlere özgüdür. Şeyhlerini ve pirlerini onlar bu tür abartılı ifadelerle yüceltmekte, ilâhlaştırmaktadırlar. Bu gelenek, *-Hıristiyanların etkisiyle-*, bilhassa Nakşbendîlerin elit tabakası arasında vaktiyle yerleşmiş olabilir. Çünkü Hıristiyanlar, azizlerine kutsal şahsiyetler olarak inanmaktadırlar.

Tarîkatın terimlerini açıklarken, onları tarif ederken, *-âdeta ağızlarından kaçırmışçasına-* yazdıkları her kelimede, Nakşbendî Tarîkatı'nın *bütün «zikir»*, İbadet şekillerinin, İslâm'a ne kadar aykırı olduğunu ortaya koymuşlardır. Bunlardan özellikle birilerine ait şu sözler çok çarpıcıdır:

---

[202] Bu münasebetle önemli bir uyarıda bulunmak lâzımdır: Bugün artık hiçbir yerde uygulanmayan ve sadece kaynaklarda yer alan, ***Hanefî, Şâfiî, Hanbelî, Malikî*** ve ***Zahirî*** mezhepleri; hem İslâm ahkâmını uygulamada müslimlere kolaylık sağlamak, hem de din ve düşüncede anarşiyi önlemek için ünlü selef âlimleri tarafından tertiplenmiş içtihatlar külliyatıdır. Bunlar çok gerekli ve yararlı çözüm yollarını içerir ve hayatı kolaylaştırırlar. Bunları ***Hanefizm, Şafiizm, Malikizm, Hanbelizm, İran Şiîliği, Arap Vahhâbîliği, ihvancılık*** ve ***tarikatçılık*** gibi *-Araplar, Türkler ve İranlılar tarafından uydurulmuş-* ideolojik, taklitçi ve faşist kamplarla karıştırmamak gerekir!

[203] Bkz. محمّد بن عبد الله الخانيّ، البهجة السنيّة في آداب الطريقة النقشبنديّة، ص/ **3** طبعة مصر – **1319**هـ

«Bu yüce tarîkatın temeli, Farsça on bir kelimenin anlamlarına göre amel etmektir. Bunlardan sekizi, Şeyh Abdülkhâlık-ı Gucdevânî'den nakledilen şu sözlerdir: Hûş der dem, Nazar ber kadem, Sefer der vatan, Halvet der encümen, Yâdkerd, Bâzgeşt, Nigehdâşt, Yâddâşt.»[204]

Evet, işte böylece bizzat kendi dilleriyle ikrar ettikleri üzere, tarîkatlarının ilkeleri önce sekiz iken çok sonraları, **Muhammed Bahauddîn Buhârî** tarafından onlara üç tane daha eklenmiş, sayıları on bire çıkarılmıştır. Bunlar Farsça bileşik isimlerden oluşmaktadırlar. Bazılarına *-zorunlu olarak-* Arapça kelimeler iliştirilmiştir.

***

1) Hûş der dem هوش دردم

Bazı Nakşî yazarlar, **el-Kurdî**'ye ait ***«Tenvîru'l-Kulûb»*** adlı kitaptakinden farklı olarak bu terimleri sıralamışlardır. Onlardan biri de **Muhammed bin Abdillah el-Hânî** ile torunu **Abdülmecîd bin Muhammed el-Hânî**'dir. Şu var ki torunun bunları sıralaması, büyükbabasının sıralamasından farklıdır. Nitekim büyükbabası *«**Hûş der dem**»* terimini dördüncü, *«**Nazar ber kadem**»* terimini ise beşinci sıraya koymuşken torunu, bunun tersini yapmış, *«**Nazar ber kadem**»* terimini dördüncü, *«**Hûş der dem**»* terimini ise beşinci sıraya koymuştur.[205]

Nakşbendîler, esasen *(bütünüyle)* bâtıla dayalı bir temel üzerinde ittifak etmiş olduklarına göre, elbette ki amacımız, *-bu basit ihtilâflardan hareket ederek-* sadece buradaki dâvâlarının bâtıl olduğunu kanıtlamak değildir. Nitekim biz, bu zümrenin eski öncülerinin açıklamalarında *-Hinduizmden aldıkları-* bu terimlere yer verdiklerini keşfettikten sonra artık gerçekler bütün çıplaklığıyla zaten gözler önüne serilmiş bulunmaktadır.

El-Kurdî, bu terimleri şöyle açıklıyor: *«"Hûş der dem"e gelince bu -nefesin gerek girişi ve çıkışı sırasında, gerekse aralarındaki süre içerisinde- gaflete kapılmayı engellemek anlamına gelmektedir. Bu ise (kişinin), kalbinin Allah ile birlikte hazır olabilmesi içindir. Çünkü bilinçle girip çıkan her nefes diridir ve devamlıdır, gafletle girip çıkan her nefes ise ölüdür ve Allah'tan kopuktur.»*[206]

Bu sözlerin, ilk bakışta hakka uygun *(doğruyu yansıtan)* ifadeler olduğu izlenimi uyanmaktadır. Çünkü kalbin uyanık olması *(yani, bilinçli düşünme hâlinin devamı)* öğütlenmektedir. Aynı zamanda *-mü'min kişinin, makbul göreceği üzere-* gafleti kötüleyici bir uyarı anlamını da taşımaktadır. Fakat bu sözler üzerinde eğer çok derin düşünülecek olursa, kelimelerin ruhundan anlayan mahir *(birikimli ve deneyimli)* insan, bu hileli üslûpla *-zındıklar tarafından ifadeye saptırıcı birtakım anlamlar yüklendiğini-*, özellikle ***Brahmanizm*** ve ***Budizm***'den kalma artıkların, bu sözlerde gizlendiğini hemen fark eder. Halbuki *-böyle bir kural konmasa da-* Allah Teâlâ, aslında gaflete karşı bizleri

---

[204] Bkz. Bu sözlerin Arapçası şöyledir:

ومبنى هذه الطريقة العلية على العمل بإحدى عشرة كلمةٍ فارسية: ثمانية منها مأثورة عن حضرة الشيخ عبد الخالق الغجدواني. وهي: (هُوشْ دَرْدَمْ، نَظرْ بَرْ قَدَم، سَفَرْ دْ وَطَنْ، خَلْوَتْ دَرْ أَنْجُمَن، يادْ كَردْ، بازگشت، نِگَهْ دَاشْت، ياد دَاشتْ.) المصدر: محمّد أمين الكرديّ الأربلي، تنوير القلوب في معاملة علام الغيوب ص/ **506**. طبعة مصر – **1384** هـ.

[205] Bkz. محمّد بن عبد الله الخانيّ، البهجة السنيّة في آداب الطريقة النقشبنديّة، ص/ **50–52**. طبعة مصر – **1319**هـ.؛ عبد المجيد بن محمّد بن محمّد الخانيّ، الحدائق الورديّة في حقائق أجلاء النقشبنديّة ص/ **112–117**

[206] Bkz. محمّد أمين الكرديّ الأربلي، تنوير القلوب في معاملة علام الغيوب ص/ **506**. طبعة مصر – **1384** هـ

uyarmıştır. İnsanın, bu konuda ders ve ibret alacağı Allah (celle)'nin sözleri şöyledir, meâlen buyuruyor ki: ***«Rabbine, içinden yakararak ve korkarak, alçak bir sesle sabah-akşam zikret ve gafillerden olma.»***[207] Aynı zamanda Rabbimiz, kalbi gafil kimselere boyun eğmekten de bizi sakındırmıştır, meâlen buyuruyor ki ***«(…) Kalbini bizi anmaktan gafil kıldığımız, şımarık ve işi hep aşırılık olmuş kimselere boyun eğme.»***[208] Bununla birlikte, Allah'ın kitabının birçok yerinde gafiller kötülenmiştir. Bu da kesinlikle kanıtlamaktadır ki Kur'ân-ı Kerîm'e imân eden, onun manâlarını anlama şansına sahip bulunan, onu sürekli olarak okuyan, ondaki hidâyet nurlarıyla aydınlanan kişinin, şuurla Allah'a kulluk etmesi için, Hindulara ait ***«Hûş der dem***» kelimesine asla ihtiyacı olmaz. Dışı içinden daha hayırlı olan bu kelimeye asla ilgi duyamaz. Bunun birçok nedeni vardır.

Birincisi: Her şeyden önce Nakşbendîlerin bu ıstılahı mal ettikleri kişiye bakılırsa bu adam, ümmetin tanıdığı ve güven duyduğu, *-örneğin:* ***dört müçtehit imam*** *ve onlardan sonra gelen, gerek erken dönem gerekse geç dönem İslâm âlimlerinden* ***Muhammed bin İsmail el-Buhârî, Muslim bin Haccâc el-Kuşeyrî, Muhammed bin Tayyib el-Bakillânî, İmam-ı Navavî*** *ve benzerleri gibi-* şahsiyetlerden biri değildir. Bilakis bu kişi, doğum tarihi bilinmeyen, Mîlâdî 1179 yılında **Buhâra**'nın **Ğujdevân Kasabası**'nda öldüğü ileri sürülen meçhul, sıradan, mistik ruhlu (sofu) biri idi. Hatta bu kişi gerçekte var olmayan hayâlî bir kimse de olabilir.

İkincisi: Usul *(İbadet, dua ve zikir)* konusunda ***Selef-i Salihîn*** çığırından sapılarak *(Üstelik bir şirk dini olan)* Hint rahiplerinin örnek alınmış olmasıdır. Oysa ***fakihler*** olsun, ***müfessirler*** olsun, ***muhaddisler*** olsun, hatta ***hadis uyduranlar*** ve onların çağdaşları olan ***sofular*** bile *(sözde* ***selefin*** *izinde olduklarını ileri süren Nakşbendîlerin tam aksine)* ıstılâhlarını ***Arapça***dan başka hiçbir dille ihdas etmemişlerdir.

Örneğin **Kuşeyrî**[209], tanınmış ilk tasavvufçu yazarlardan biri olmasına ve Nakşbendîler tarafından da makbul sayılıyor ve övülüyor olmasına rağmen onun, oldukça kapsamlı risâlesinde bu garip Farsça terimlerin hiçbirine rastlanmamaktadır. Nitekim bu risâlede ***«kabz, bast, cem', fark, bekâ, fenâ, gaybet, huzur, sekr, sahv, zevk, şurb, sır, tecellî, muhadara, mukâşefe, muşâhede, levaih, tavâli' levâmi' mucâhede, halvet, uzlet, fütüvvet, velâyet, ma'rifet, muhabbet, şavk…»*** ve burada ayrıntılarıyla açıklamaya imkân bulunmayan çok sayıda tasavvuf terimleri arasında «***Hûş der dem, Nazar ber kadem, Sefer der vatan, Halvet der encümen, Yâdkerd, Bâzgeşt, Nigehdâşt, Yâddâşt.»*** gibi acem sapkınları tarafından uydurulmuş terimlerden tek bir tane bile bulunmamaktadır.

Mü'min kişinin ***«Hûş der dem»*** gibi İslâm'a yabancı bir söze itibar etmeyeceği açıktır. Bunun **üçüncü nedenine** gelince: Bu kavram, en azından Kitap ve Sünnette yer almamaktadır. Üstelik *-içerdiği gizli anlamlar bakımından-* kuşku uyandırmakta, hatta bundan tehlikeli sonuçlar doğacağını düşündürmektedir. Çünkü bu kavram, temelde ***Hint Mecûsîliği***'nin, *-zihinsel egzersizlerle hazırlayıcı-* aşamalarından birine özgü bir semboldür. Sâlik *(yani uygulayıcı)*, bu aşamanın bitiminde ***tevhidden*** tamamen soyutlanarak, ***«ittihâd»*** inancını bu suretle sindirmiş ve ikna olmuş olur. Bu gerçek, yukarıda geçen öbür bütün kavramların da incelenmesinden sonra berrak bir şekilde ortaya çıkacaktır.

---

[207] A'râf /205

[208] Bkz. Kehf /28

[209] Tam adı: **Ebû'l-Kâsım Abdülkerîm bin Havâzin bin Abdülmelik bin Talhâ bin Muhammed en-Nişâbûrî el-Kuşeyrî**'dir. h. 376, m. 986'da Horasan'da doğdu. h. 465, m. 1072)'de Nişâbûr'da öldü. Arap kökenlidir. İyi bir eğitim gördü. Mistik bir kişilik olarak yetişti. Eski mutasavvıflardandır. Olayları dürüstçe nakletmiştir. Risâle-i Kuşeyriyye adlı eseri, güvenilir bir kaynaktır.

Bu özel egzersizlerden güdülen amaç, kısaca şudur: -*Nakşbendîler şiddetle inkâr etseler de*- gerçekte "sâlik" diye isimlendirdikleri tarîkat öğrencisi, *bu alıştırmaları tamamladıktan sonra Allah'ın (hâşâ!) onun benliğine girerek ya da kendisinin (sözde) Allah katına ulaşarak O'nunla kaynaşıp birleştiği meâlinde* bir inanca sahip olur. İşte bu terimler onu bu inanca götüren yol haritasının köşe taşlarıdır. Bu uygulama da yol hazırlayıcı bir motivasyon çalışmasıdır. Bu, temelde ***«vahdet-i vücûd»*** inancına saptırıcı bir ön çabadır. Hakkın bâtıla gömülerek, bâtılın hak görünümünde öne çıkmasını sağlayan bu örtülü proje, amaçlanan sırrı açıklamaya bir nebze yetmektedir. Bu proje, bahis konusu ıstilâhların spekülatif açıklamalarında kullanılan sözlere mezcedilmiştir. Kökü ***«Budizm'deki samsara döngüsünden kurtuluş»*** inancıyla bağlantılıdır. Çok az kişi bu hilenin içerdiği tehlikeyi fark edebilir. Bu tehlikenin adı ise, ***«fenâfillâh»*** tır, yani *(hâşâ!) «Allah'ın içine girip O'nunla kaynaşarak Allahlaşmaktır!»* Hiç şüphe yok ki Allah Teâlâ, fasıkların bu tür nitelemelerinden münezzehtir!

Bu tertibin içyüzünü kavrayabilmek için, -*görünürdeki anlamlarına aykırı olarak, gizli amaçlar içeren bu ıstılâhlara ilişkin*- **el-Kurdî**'nin kaydettiği yorumlara bir kez daha dönelim.

el-Kurdî diyor ki: *«"**Hûş der dem**"in anlamı, girişleri ve çıkışları sırasında ve aralarındaki süre içerisinde nefesi gafletle alıp vermekten korumaktır.»*

Aslında bu -*eğer bilinçli olarak yapılmışsa*- spekülatif bir yorumdur. Onun için bunun üzerinde biraz durmak gerekir. Her şeyden önce nefesin bu tarife uygun olarak alınıp verilmesi, belli bir zaman aralığına sığdırılmıştır. Bu ise, -*özellikle psikanalitik içerik taşıyan, konsantrasyon sağlayıcı*- teknik bir işlemdir. Bunda asıl amaç, denek olarak kullanılan *(ve tarîkat terminolojisinde kendisine **"sâlik"** denen)* kişiyi bir çeşit psikoterapi sistemiyle özel surette yönlendirmek ve şartlandırmaktır. Prosedürü yöneten şeyh ise sırf kopyacıdır. Bu tekniğin ne tarihsel ne felsefî ne de psikanalitik içyüzünden haberdardır. Bu konularda hiçbir şey bilmez, bilmesine de imkân yoktur! Onun için el-Kurdî'nin *"**Hûş der dem**"* terimine ilişkin yaptığı yorumlar, ancak bir tarîkat takipçisinin yaptığı afakî ve bilimsellikten uzak, vaktiyle birinin diğerinden kopyalamış olduğu sıradan sarf edilmiş sözlerden öte bir anlam ifade etmemektedir.

Evet, Allah'ın kâinat üzerindeki egemenliğini algılayamayacak raddelerde gafil kalmak, hakikaten talihsizliktir. Bu, -*kişinin günlük yaşamında olumsuz ve yıkıcı sonuçlara neden olması bakımından*-da tehlikelidir. Bu nedenle Allah'tan gafil olmak İslâm'da kötülenmiştir. İşte bu gerçeği kanıtlamak için biraz önce Allah'ın kitabından âyetler naklettik. Fakat acaba gafletten sakınmak için tarîkatçıların *(Hinduizmden ilham alarak)* önerdikleri yolu mu izlemek gerekiyor, yoksa İslâm'ın bu konuda kendine özgü başka bir yöntemi mi var, bunu düşünmek ve biraz olsun araştırmak gerekmez mi?

Bu soruya cevap aradığımızda, hiç şüphesiz Allah'ın kitabında bolca aydınlatıcı bilgi bulabiliyoruz. Örneğin bunlardan biri, şu âyet-i kerîmedir: Meâlen buyuruyor ki: ***«Allah'ın rahmetinin izlerine bak! Yeryüzünü ölümünden sonra nasıl diriltiyor. Şüphe yok ki O, ölüleri de elbette diriltecektir. O, her şeye kadirdir.»***[210]

Âyetteki amaç, hayat ve kâinat olaylarının âlemşümûl mahiyetini özetle yansıtmaktadır. İnsanın, ilâhî egemenlik ve kudret üzerinde -*derin düşünerek*- gerçekleri algılamasına ışık tutmaktadır. Nakşbendîlikteki ***«Hûş der dem»*** uygulamasında ise amaç, mürîdi ruhsal yönden kuşatarak, onu ***"şartlı refleks"*** teknikleriyle yöneterek sonunda esir almaya yöneliktir. Asıl ve nihâî amaç ise,

[210] Er-Rûm /50

(mürîd olarak angaje edilmiş bulunan) kişiyi mistikleştirmek ve onu, -*yuları şeyhin eline teslim edilmiş* evcil bir yaratığa dönüştürmektir.

Oysa görüldüğü üzere Allah Teâlâ bu âyet-i kerîmede; -*gafletten sakındırmak için rahmetinin tecellîleri olan*- eşyaya, insanın ibret nazarıyla bakmasını emretmektedir. İlâhî yaratıcılığın muhteşem tabloları karşısında dersler alması; -*mevsimden mevsime ölen ve üzerinde hayat emareleri kalmayan*- yeryüzünü, ilâhî kudretiyle nasıl yeniden hayata kavuşturduğunu görüp ibret alması için, insanoğluna bu emri yöneltmektedir. Bu suretle onun imanı artık sarsıntıya uğramaz olur. Nihayet inanmış olur ki Allah Teâlâ yoktan var edici, tek, eşsiz, hiçbir şeye ihtiyacı olmayan ve hiçbir şeye benzemeyen bir ***Zât-ı Ecell-i Â'lâ****'*dır.

Fakat ***«Hûş der dem»*** şifresinden ve onu tamamlayan formüllerden amaç, asla bu değildir. Bilakis bu şifrelerin derinliğine gömülmüş olan gerçek hedef, ***«hulûliye»*** veya ***«vahdet-i vücûd»*** inancını ***«yogacı eğitim»*** sistemiyle sâlik kişinin kalbine ve vicdanına yerleştirmektir. Bu ise düşünceyi kontrol altına almakla mümkündür.

Günümüzün modern disiplinleri arasında yer alan **"düşüncenin kontrolü"**; -*her ne kadar çalışmada verimi artırmak amacıyla dikkati güçlendirmek için*- öneriliyor ise de tarîkatta maksat bu değildir. Aksine, Hint dinlerinde çok eskiden beri uygulanan ***"beyni denetim altına alma"*** tekniklerinden biridir. İnsanın güdülmesi amacıyla kullanılmaktadır. Bu ise tehlikeli sonuçlar verebilir. Dolayısıyla kontrol altında gerçekleştirilen konsantrasyonun -*mutlak anlamda*- masum olduğunu söylemek doğru olmasa gerektir. Sürekli yapıldığı takdirde zihni dinginlikten miskinliğe taşıyacağı ihtimali de çok yüksektir! Nitekim Nakşibendîlikte ***«Hûş der dem»*** uygulamasıyla yapılmak istenen budur. Bu konu, gerek psikolojik gerek felsefî gerekse dinsel açıdan çok yönlü olarak çeşitli dillerde ve birçok kaynakta işlenmiştir. Bunların en eskilerinden biri de **Patanjali**'nin ***Sutraları***'dır. Ancak nefesin kontrol altına alınarak -*yogacı eğitim sistemiyle*- murakabede bulunmaya ilişkin herhangi bir bilgi veya emir, Kitap ve Sünnette yer almamaktadır. Keza kalbin Allah ile birlikteliğini sağlamak için böyle bir sisteme başvurmanın yine Kitap ve Sünnette yeri yoktur. Çünkü bu sistemde tekellüf vardır; hem zorlama, hem de zorlanma vardır, doğal bir düşünme yöntemi değildir. Üstelik birçok insanı *(hatta yüzbinleri bulan kalabalıkları)* bir tek kişiye -*meftûniyet derecesinde*- bağlamak için kullanılan beyin yıkama yöntemlerinden birinin anahtarıdır bu! Dolayısıyla bu, çıkar ve sömürü amacıyla başvurulan hileli ve çok tehlikeli bir tahakküm kurma silahıdır, denebilir. Hülâsa, imkânları ve bilgisi yeterli her kim Nakşbendîliğin bu ve diğer ilkelerini Hint dinlerinin disiplinleriyle karşılaştıracak olursa iki tarafın nasıl örtüştüklerini bizzat görebilir.

***

Bu ilgiyle **Patanjali**'den de biraz söz etmek gerekir. Bu şahsiyet, yoga felsefesinin piridir. Günümüzden tahminen bin yedi yüz yıl önce yaşamıştır. Hindistan'da, dinsel mahiyette uygulanan yoga ve kuralları, **Patanjali**'nin yaşadığı günlere kadar yüzyıllar boyu nesilden nesile, sadece sözlü olarak aktarılmıştır. **Patanjali**, bu konudaki bilgileri dakik bir düzen içerisinde *(ilk kez)* yazı ile tespit etmiş bir bilgedir; bir rûhânî şahsiyet de olabilir. Onun çok ünlü çalışmasının adı *"****Vecîzeler****"* anlamına gelen «***Sutralar***»dır. *"****Budha'nın Sutraları****"*[211] gibi. Bu nedenle araştırmacılar, **Patanjali**'nin, ***"sutralarını bir dizi aforizmadan oluşturduğunu"*** kaydetmektedirler. ***Aforizma*** ise; bir düşünceyi, ya da mutlaka bilinmesi gereken bir kuralı çok özetlenmiş olarak dile getiren kısacık cümleye veya terime denir. Tıpkı Nakşbendîliğin temel taşlarını oluşturan ***Farsça-Arapça*** bileşik

[211] **Buda** *(Budha)*; Budizm'in kurucusu bir rûhânîdir. M. 563-483 arasında Hindistan'da yaşadığı tahmin edilmektedir. Bir prenstir. Gerçek adı, Sidarta Gautama'dır. Sakyamuni adlarıyla da anılır.

isimler gibi. Yapılan karşılaştırmalarda Nakşbendî Tarîkatı'nın, -*bu sutralardan ilham alınarak*- yapılandırıldığı da zaten çok açık bir şekilde anlaşılmaktadır.

Patanjali'nin en büyük başarısı, onun insan beyni hakkında birçok bilinmezi keşfetmiş olmasıdır. Onu iyi araştırmış olan ve hakkında bizlere geniş bilgiler aktaran, **Bellur Krishnamacharya Sundaraja Iyengar**'dır. Bu Hintli araştırmacı, filozof ve yoga uzmanının verdiği bilgiler (meâlen) şöyle özetlenebilir:

*«**Patanjali**, insan beyninin taşıdığı önemi çok iyi anlamıştır. Karşılaştırma hesaplarının, beynin arka planında cereyan ettiğini, mutluluğun, hazzın, acı ve stresin ise beynin alt kısmında hissedildiğini keşfetmiştir. Modern tıbbın bunu doğruluyor olması ilginçtir. **Patanjali**'ye göre yaratıcılık, ego ve gurur gibi bireysellik eğilimlerinin kaynağı ise beynin üst kısmıdır. Bu buluşlardan yola çıkan **Patanjali** beyni eğitmenin yöntemlerini de açıklamaktadır.»*

Tamamen seküler bir mahiyet taşımasına rağmen bu sutraları bir ilham kaynağı olarak seçen Hint kaynaklı çeşitli dinsel ve mistik akımlar, bunları yorumlayarak, başka dillere çevirerek, *(Hinduizm'de ve Nakşbendîlikte olduğu gibi)* onlara rûhanî anlamlar yüklemişlerdir. Bu ilgiyle hatırlatmak gerekir ki Müslümanlığın en önemli mistik varyantı olan Nakşbendî Tarîkatı, İslâm'a karşı bu dini güçlendirmek için önemli roller üslenmiş, özellikle beslendiği Hint kültürü ile -*zamanın akışı içinde*- Tevhid'e büyük darbeler indirmiştir.

Nakşbendîlikte, gerek râbıta gerekse «***Hûş der dem, Nazar ber kadem, Sefer der vatan, Halvet der encümen, Yâdkerd, Bâzgeşt, Nigehdâşt, Yâddâşt.***» şeklinde tescil edilmiş aforizmalar, aslında **Patanjali**'nin sutralarında: «***niyama***, ***asana***, ***pranayama***, ***pratyahara***, ***dharana***, ***dhyana*** ve **samadhi**» diye sıralanan Sanskritçe ilkelerin çarpıtılmış kültürel sunumlarından başka bir şey değildir. Nitekim "***dhyana***" veya "***dhyai***" terimleri, ifade ettikleri anlam bakımından Nakşbendîlikteki "***râbıta***" kavramıyla tam olarak örtüşmektedir. Aynı şekilde "***dharana***" terimi, Nakşbendîlikteki "***Hûş der dem***" aforizmasıyla yine tam olarak örtüşmektedir.

***

2) Nazar ber kadem نظر برقدم

Nakşbendî Tarîkatı'nın bu ilkesine gelince, bu bileşik kelime üç kesitten oluşmaktadır: ***"Nazar"*** Ardapça'dır ve ***«bakmak»*** demektir. ***"ber"*** Farsçadır, yerine göre ***«üzerine** ya da **üzerinde»*** demektir. Kadem ise yine Arapçadır ve ***«ayak»*** demektir. Bir bütün olarak *«**Nazar ber kadem**»*, "Ayağın üzerine bakmak" mânâsına gelir. Ancak burada ***«herhangi bir yöne değil, ayakların önüne bakarak yürümek»*** anlamında kullanılmıştır. Biraz daha açmak gerekirse bu ifade, hiçbir yöne yüz çevirmemek, gözleri yalnızca öne dikmektir. Amaç, yine dikkatin dağılmasını önlemektir.

Muhammed Emin el-Kurdî bunu, şu ifadelerle açıklıyor, diyor ki: *«Bunun mânâsı, sâlik kişinin yürürken ayaklarının önünden, otururken de önünden başka bir tarafa bakmamasıdır. Gerçek şu ki, etrafta bulunan şekilleri ve renkleri seyretmek sâlik kişinin hâlini ifsâd eder ve onu izlediği gayeden alıkoyar. Çünkü zikreden acemi kimsenin gözü, etraftaki eşyaya takılırsa -kalbini henüz muhafaza etme gücüne sahip olmadığı için- dikkati dağılır.»*[212]

---

[212] Bkz.. **محمّد أمين الكرديّ الأربلي، تنوير القلوب في معاملة علام الغيوب ص/ 506. طبعة مصر – 1384 هـ.**

Nakşbendîlerin ileri gelenlerinden biri olan **el-Kurdî**'nin sözleri böyledir. Bu sözler, herhangi bir yorum gerektirmeyecek açıklıktadır. Fakat bu kelimelerin arkasında, -*Allah Teâlâ tarafından kalpleri nurlandırılmış basiret sahiplerinden başka*- hemen hiç kimsenin kolayca keşfedemeyeceği şüpheli amaçlar ve tehlikeli desiseler bulunmaktadır. Bu ilgiyle önce şu çok önemli hususu hatırlatmak gerekir: Yukarıdaki ibarelerde mürîde -*önünden başka bir yöne bakmaması şeklinde*- verilen öğütler, Allah Taâlâ'nın Lokman Sûresi'nde, ***«yürüyüşünde dengeli ol»***[213] meâlindeki âyet-i kerimede anlatılmak istenenden hiçbir şey içermemektedir. Bu iki şey arasında hiçbir alaka bulunmamaktadır. Bilakis, âyet-i kerimede -*İbn Kesîr'in yorumuna göre*- anlatılmak istenen şey şudur: ***«Dengeli ve vakur bir şekilde yürü; ne çok yavaş ne de çok süratli yürü. Bilakis mutedil ve vasat şekilde yürü.»***

Bu ilgiyle hemen hatırlatmak gerekir ki bu on bir ilke arasında sıkı bir bağ bulunmaktadır. Bunlardan biri, diğerini tamamlayıcıdır. Bu da söz konusu kavramların tümünün, aynı kaynaktan alındığını kanıtlamaktadır.

«Nazar Ber-Kadem»'le amaçlanan şey, esasen konsantrasyonun sürekliliğini sağlamaktır. Çünkü Nakşbendîlikteki bu hal *(yani devamlı ayak uçlarına bakmak),* yogada konsantre olma hali kadar büyük önem taşır. Nitekim ikisinde de *(yani hem yogada hem de râbıtada)* amaç aynıdır. Çünkü bu ilkeyi koyanlar, **Patanjali**'nin Sutralarından ilham almışlardır.

Kitap ve Sünnette, Nakşbendî Tarîkatı'nın bu ilke ile amaçladığı bir terbiye şekli veya bir ahlâk kuralı yoktur. Bilakis Kurân-ı Kerîm'de şu açıklama ve emirler vardır:

«İnsanlardan yüz çevirme, Allah, büyüklenen ve övünenlerin tümünü sevmez.»

«Yürümende dengeli ol ve sesini alçalt.»[214]

Kurân-ı Kerîm'deki bu açıklama ve emirler, yukarıdaki tarîkat kuralıyla hiçbir noktada uyuşmamaktadır.

Çünkü Kur'ân, bunlarla kişiyi sosyal hayat ortamında yönlendirmek istemekte; örneğin, çalımla yürümemesi ve bağırıp çağırmadan konuşması emredilirken kişinin, başkasını rahatsız etmemesi amaçlanmaktadır. Yani Kur'ân'ın bütün emir ve yasaklarında olduğu gibi bu iki âyette de maksat, kişiyi topluma mal etmek için onu eğitmek ve bu suretle topluma ahlâkî bir disiplin kazandırmaktır. Dolayısıyla bu emirler evrenseldir.

Halbuki gözleri sırf öne dikmekte ısrar etmeyi ve hiçbir yöne bakmamayı emreden tarîkattaki ***«Nazar Ber-Kadem»*** ilkesinin sadece güncel ve sırf kişisel bir değeri olabilir. Tıpkı spor yapmak gibi. Fakat spor yapmaktan farklı olarak bu kavramın öngördüğü amaçlar, çelişkiler taşımaktadır. Çünkü insanın, özellikle yürürken gözlerini ısrarla önüne dikip başka hiçbir yere bakmamasında, hele bunu kesin bir yaşam kuralı haline getirmesinde hiçbir yarar bulunmadığı gibi böyle bir davranış biçimi **Hz. Peygamber** (s)'in hayat tarzına da son derece aykırıdır çünkü onun, başta Allah'ın elçisi sıfatıyla, sonra da bir devlet başkanı, bir komutan, âlemşümul misyona sahip bir lider ve ümmetinin manevî babası olarak yüklendiği sorumluluğa ve üstlendiği görevlere bakılacak olursa, etrafında olup biten her şeyi ne kadar dikkatle süzmüş ve izlemiş olduğunu kestirmek hiç de zor değildir.

---

[213] Lokman /19

[214]. /Lokman /18, 19

İnsanın, her an, her yönden haberdar olması, yakınında cereyan eden her şeyi dikkatle gözlemesi, sürekli ve her bakımdan uyanık olması gerekirken onun, gözlerini önüne dikip miskin, sümsük ve uyuşuk yürümesi bir zavallılıktır. Bu ise imân ehline asla yakışmaz. Allah Teâlâ, **Hz. Peygamber** (s)'in mümtaz sahâbîlerini, onun dâvâ arkadaşlarını överken *(meâlen)* şöyle buyurmaktadır:

« (...) Onların Tevrat'daki nitelikleri ve İncil'deki vasıfları şudur: Bir ekin gibidirler; filizini çıkarmış, onu güçlendirmiş ve geliştirmiştir. Derken gövdesinin üzerinde dimdik durmuştur. (Bu manzara) çiftçileri sevindirir, ta ki kâfirler çatlasın.»[215]

Bilindiği üzere hac ibâdetinin ayrıntılardan biri de ***Safa*** ve ***Marva***[216]arasında, belli mesafelerde sert ve hızla yürümektir. Bu, ilk Mu'minlerin, müşrikleri çatlatmak için yaptığı boy gösterisinin sembolize edilmesidir. Bunun her yıl, milyonlarca hacı tarafından tekrar edilmesinde elbette ki dersler ve ibretler vardır.

Şu halde mu'min kişinin heybetini düşüren, hayatın çetin şartları karşısında onun cesaret ve direncini kıran, moralini bozan, azim ve istidadını olumsuz etkileyen ve sonuç itibariyle onun ruhunu söndüren bir eğitim şekli, ilhamını asla Allah'ın kitabından almış olamaz! Bu düşüncenin kaynağı ya **kinik felsefe**dir, ya da çok büyük ihtimalle yine ***Budizm***'dir. Bu ise çok ürkütücüdür! Çünkü bunun şirk kaynaklarından uyarlandığı açıktır. Ne var ki bilinçsizce de olsa hayranlık duyarak bir şirk dininden örnek almak için herhangi bir mazeret söz konusu olamaz!

Ayrıca belirtmek gerekir ki tıpkı râbıta gibi İslâm'a mal edilmek istenen bu yabancı kavramın esasen amaçladığı şey, düşünmeyi kısıtlamak ve bilinci dondurmaktır. Bu ise meditasyon için gerekli olan en büyük dikkati sağlamaya yöneliktir. Buna, İslâm adına mistik ve dini bir nitelik kazandırmak ise vicdan sömürüsüne hizmet edeceği için büyük bir ahlâksızlıktır. İlginçtir ki -*sıradan olan*- hemen hiçbir Nakşbendînin bu kurala uyduğuna kolay kolay rastlanmamaktadır. Bu bile tek başına, ***«Nazar Ber-Kadem»*** *ilkesinin uygulanabilir olup olmadığını ortaya koymaktadır.»*[217]

***

3) Sefer Der Vatan سفر دروطن

Bu formül, Nakşbendî Tarîkatı'nın üçüncü ilkesinin adıdır. Üç parçadan ibarettir. Birincisi ***(sefer)***: Arapça bir isimdir, yolculuk demektir. İkincisi ***(der)***: Farsça bir isimdir, ***"içinde"*** ve ***"içinden"*** anlamlarında kullanılmaktadır. Üçüncüsü ***(vatan)***: Yine Arapça bir isimdir, kişinin doğduğu, yetiştiği ve yaşadığı ülke veya coğrafî bölgedir.

---

[215]. El-Feth /29

[216] Irkçı Müslümanlığın etkisi altında fonetiği bozulan birçok Arapça kelimeden biri de ***Marva***'dır. Bu isim Türkiye'de ***«Merve»*** şeklinde çarpıtılmıştır. Hatta bu ismi ***«Meğve»*** şeklinde seslendirenler bile vardır. Bunun örnekleri çoktur. Nitekim, Türkçede sıklıkla kullanılan Arapça ***«merhaba»*** kelimesi de özellikle Türk kadınlar tarafından ***«miriba»*** şeklinde telâffuz edilmektedir! ***«Bu, artık Türkçedir, Arapça olmaktan çıkmıştır.»*** demeye getirmek için dil anarşisini bilhassa körükleyen bir zihniyet Türkiye'de bir başka kültür savaşı vermektedir.

[217] **Feriduddin AYDIN**, Tarîkatta Râbıta ve Nakşbendîlik, S.292. Furkan Yay. İstanbul-2018

«Sefer der vatan» tabirinin sözlüksel anlamı, ***"vatandan hicret etmek"*** demektir. Ancak Nakşbendîler, bunu bir terim olarak çok dolambaçlı ve spekülatif mânâlarda yorumlamış, sınır ve mantık tanımayan, yanıltıcı ve hileli ifadelerle açıklamaya çalışmışlardır. ***"Ahzem'in***[218] *huylarından olan bunu öteden beri bilirim.**"*** meâlindeki Arap atasözünde dile getirildiği üzere, bunu temcit pilavı gibi hep tekrar edip dururlar. Onun için onların bu tutumu bilinmeyen bir şey değildir. Fakat Nakşbendîler, Hindistan Mecûsîlerinin düzmeceleriyle doldurulmuş bu konudaki yorumlarında bizzat kendi aralarında bile ihtilâf içindedirler. Gerçek amaçlarını bu tabirin arkasına gizlerken bile birbirleriyle rekabet içindedirler.

Örneğin, **Muhammed bin Abdillâh el-Hânî**, bu terimi yorumlarken diyor ki: ***«Bundan amaçlanan şey, Salik kişinin*** *(yani şeyh adayının)**, yaratılmışlar dünyasından göç ederek Hakk'ın yanında yer almasıdır.»*** Gerçekte bu sözler, ***«vahdet-i vücut»***[219] ve ***«Hulûluye»***[220] inancını çağrıştırmaktadır. Aslında **el-Hânî**, şunu demek istiyor: *"Tarîkata yeni giren kişi, seyru sülûk denen mistik eğitim sistemiyle ilerleyerek yücelmeli ve sonunda zirveye tırmanarak Allah ile birleşmeli, O'nunla kaynaşmalı ve Allahlaşmalıdır."* Ama bunu gizliyor! Nitekim Nakşbendîler bu "eğitimi" gizli şekilde uygulamaktadırlar. Onun için toplumun, Nakşbendîler dışında kalan büyük çoğunluğu bu gerçekten habersizdir. Bu nedenledir ki dış görünüşleriyle çevreyi etkin bir şekilde yanıltabilmektedirler.

el-Hânî'nin yukarıdaki sözleri Kitap ve Sünnet ölçülerine tamamen aykırıdır ve gerçek dışıdır. Amaç *-İslâm'ın özünden habersiz-* insanların bocalamasını sağlayarak onları İslâm hakkında kuşkuya düşürmektir. Aslında şunu demeye getirmektedir: *«Kişi tasavvuf yoluna girer, bir tarîkata dâhil olur, bir şeyhe bağlanarak seyrü sülûk eğitimini alır, manevi mertebeler kazanarak en sonunda "fenâfillâh" makamına erişir ve bu makamda Allah'ın içine girerek erir ve Allahlaşır. Dolayısıyla din, imân, İslâm, şeriat, ibadet gibi kavramlar ve bunların uygulamaları, sadece formaliteden ibarettir; şekilci bir prosedürden öte bir şey değildir.»* Dolayısıyla, ***"Sefer der vatan"*** ifadesinin, içinde barındırdığı felsefeye göre aslında, *"Namaz, oruç, hac, zekât, kurban, nafile, kulluk, ahiret, hesap, cennet, cehennem, azap ve mükâfat gibi şeylerin tamamı son derece anlamsızdır. Onlar ancak cahilleri avutmak için Kur'an'da geçen sembolik ifadelerdir."* Nakşbendîlerin elit tabakası, tarîkatın **"Sefer der vatan"** ilkesini böyle bilir ve böyle kabul eder. Ancak bunu kesinlikle hiç kimse ile paylaşmaz, hatta geniş mürîd tabakasından da gizlerler! Bu gerçeğin en büyük delili ise Nakşbendî şeyhlerinin hiçbir zaman *-yukarıda sıralanan-* Kur'ânî kavramlar üzerinde durmuyor olmalarıdır. Tam tersine onlar bütün sohbetlerinde devamlı ve ısrarlı bir şekilde; *-Hint yogasından **adapte edilmiş ve mürîdlere «zikir»** adı altında binlerce kez tekrarı öngörülmüş **"mantra"**, **râbıta**, **Hatm-i***

---

[218] **Ahzem**, cömertliğiyle ünlü **Hâtem-i Tâî**'nin atalarından **Rube**'nin oğludur. Hayırsız, âsî bir evlâd idi, babası hayattayken öldü. Onun oğulları bir gün dedeleri **Rube**'nin üzerine çullandılar, onu dövdüler, kan revan içinde bıraktılar. Dayağı yiyen dede, *(yani **Ahzem**'in babası)* acısını şu dize ile dile getirdi: أن بني ضرجوني بالدم * شنشنة أعرفها من أخزم Türkçesi şöyledir:

«Torunlarım bu huyu babadan aldılar * Dedelerini kan içinde yüzdürdüler.»

Sonra bu beyit, Araplar arasında yayıldı, bir özdeyiş oldu. Tarîkatçılar da **Ahzem**'in çocuklarına benziyorlar. Kitap, Sünnet, akıl, delil, onlara göre hiç önemli değildir. ***"Efendi Hazretleri'nin dedikleri daha doğrudur."*** Bu onlarda bir huy haline gelmiştir.

[219] ***Vahdet-i vücûd***; ***«Varlığın birliği»*** anlamında tasavvufî bir söylem ve inanıştır. Bu inanışa göre *(Özet olarak)*: Evrende ne varsa, her şey *(haşa!)* Allah'ın birer parçasıdır. Oysa Kur'ân'a ve Sünnet'e göre her şey Allah tarafından yaratılmıştır ve her şey O'nun eseridir. Bkz: Bakara , âyet: 255, 284; Nisâ , âyet: 131; Yunus , âyet: 155; Lokman , âyet: 26 ve daha birçok âyet ve hadis…

[220] ***Hulûliye inancı***: ***«Bir kimsenin, Allah'ın kendi bedenine girip kendisiyle kaynaştığına inanması»***dır. Kur'an ve Sünnet ölçülerine göre bu inanış, *(vahdet-i vücûd gibi)* sapkındır.

Hâcegân, ***türbeler***, ***mezarlar*** *ve* ***keramet hikâyeleri*** *gibi*- İslâm'la hiçbir ilişkisi bulunmayan konular hakkında konuşurlar. Bu suretle devamlı olarak İslâm akidesine zarar vermeye çalışırlar. Meclislerinde, özellikle şeriattan, tevhidden, Rasûlullâh'ın (s) siyasi ve askeri kişiliğinden, âyet ve hadislerden, helâl ve haramdan, suç ve cezadan söz açmak onları son derece rahatsız eder, hatta çileden çıkarır. İşte ***"Sefer der vatan"*** kavramı kendi içinde, bütün bu yıkıcı sapkın inançları barındırmaktadır.

Şu var ki *(biraz önce de değinildiği üzere)* Nakşî ileri gelenleri, bu yollu inançlarını ve amaçlarını -*emsalleri dışında*- hiç kimsenin yanında açığa vurmazlar. Bunları insanlardan daima gizli tutarlar. *"Cahil yaratıklar"* diye küçümsedikleri mürîdlerinin yanında *(gerekirse)* bu kavramları yanıltıcı yorumlarla açıklamaya çalışırlar. Öyle ki -*kültürlü ve geniş ufuk kazanmış olmalarına rağmen*- bazı kimseler, sırf onlara râm oldukları için bu gerçeklerden habersiz kalmışlardır. Örneğin bu tür inanışlarla şartlanmış Lübnanlı bir Arap, ***«Nakşbendî Tarîkatı ve Ünlüleri»*** adı altında kaleme aldığı kitabında bu akımın ilkelerini ele almış, bu arada ***"Sefer der vatan"*** kavramını da -*aynen onların tarzıyla*- açıklamaya çalışmıştır.[221]

Kur'ân-ı Kerîm'e gelince o, bu inançların tam aksine Allah Teâlâ'nın, arınma, yücelme ve kurtuluş çağrılarıyla doludur. Birçok yerinde, mü'min kullarına rıza ve mağfiretle muamele edeceğine ilişkin vaadler içermektedir. Bu çağrıların hiçbirinde ne tasavvuf ne tarîkat ne şeyh ne Hindu çileleri ne Patanjali'nın kuralları ne de ***"Sefer der vatan"*** gibi spekülatif şeyler vardır. Allah'ın kitabı, politeizmin bu tür sembollerinden münezzehtir. O'nun çağrılarından ve vaadlerinden bazıları ise *(meâlen)* şöyledir:

«Ey imân edenler! Allâh'a ve O'nun Rasûlüne itaat edin! Dinleyip durduğunuz hâlde O'ndan yüz çevirmeyin! Onu algılamadıkları hâlde, "Duyduk." diyenler gibi olmayın!»[222]

«Allâh bilmediklerinizi açıklamak, sizden öncekilerin doğru yaşam tarzlarına sizi yöneltmek ve suçlarınızı bağışlamak ister. Allâh Alîm'dir, Hakîm'dir. Allâh, tövbelerinizi kabul etmek ister. Şehevî dürtülere tâbi olanlar ise, sizin (doğru yoldan) çok sapmanızı isterler. Allah, yükümlülüklerinizi hafifletmek istiyor. Çünkü insan zayıf yaratılmıştır.»[223]

«Allah, esenlik yurduna çağırır ve dilediğini doğru yola iletir.»[224]

«Ey imân edenler! Allâh'a samimiyetle ve kesin olarak tövbe edin! Umulur ki Rabbiniz kötülüklerinizi örter ve sizi, altından nehirlerin aktığı cennetlere dâhil eder. O gün ki Allâh, O Nebi'yi ve O'nunla beraber imân etmişleri utandırmaz! Onların nûru, önlerinden ve sağ taraflarında yürür. Derler ki: "Rabbimiz! Nûrumuzu tamamla ve bizi mağfiret eyle, gerçek şu ki sen her şeye Kaadir'sin.»[225]

---

[221] Bkz. الدكتور محمد أحمد درنيقة، التصوف الإسلامِيُّ، الطريقة النقشبندية وأعلامها. جروس برس، لبنان، طرابلس– **1987**م.

[222] el-Enfâl /20,21

[223] en-Nisâ /26,27,28

[224] Yunus /25

[225] et-Tahrîm /8

«Ey imân edenler! Kendiniz, ana babanız ve en yakınlarınızın aleyhine bile olsa, Allah için şahitlik yaparak adaleti titizlikle ayakta tutan kimseler olun. Haklarında şahitlik ettikleriniz zengin veya fakir de olsalar (adaletten ayrılmayın). Çünkü Allah ikisine de sizden daha yakındır. (Onları sizden daha çok kayırır.) Öyle ise adaleti yerine getirmede nefsinize uymayın. Eğer (şahitlik ederken doğruyu) çarpıtırsanız veya (şahitlikten) çekinirseniz (bilin ki) şüphesiz Allah, yaptıklarınızdan hakkıyla haberdardır.»[226]

«Ey imân edenler! Sizi feci bir azaptan kurtaracak bir alışveriş yolunu göstereyim mi? Allah'a ve Rasul'üne inanır, mallarınızla ve canlarınızla Allah yolunda cihad edersiniz; eğer bilirseniz, bu sizin için daha hayırlıdır. (Bunu yapın ki) Allah, günahlarınızı bağışlasın, sizi içinden ırmaklar akan cennetlere (özellikle muhteşem) Adn cennetine dâhil etsin. İşte bu büyük başarıdır. Seveceğiniz dahası da var: Allah'tan yardım ve yakında bir fetih. Mü'minleri müjdele!»[227]

«Allah'ın sizi bağışlamasını istemez misiniz? Allah, çok bağışlayandır, çok merhamet edendir.»[228]

Hint müşriklerinin dininden devşirildiği geyet açık olan ***"Sefer der vatan"*** sözlerinden amaçlanabilecek en parlak anlamlar bile Allah'ın bu muhteşem çağrıları ve vaadleri ile karşılaştırıldığında aradaki uçurumu görmemek mümkün değildir. Çünkü ***"Sefer der vatan"*** temelde **Patanjali**'nin ***Sutraları***'ndan alınan ilhamla üretilmiş müşrikâne bir kavramdır. Biraz önce meâlleri sunulan âyet-i kerimeler ise Allah Teâlâ'nın mübarek sözleridir.

Bütün bu muhteşem ve mukaddes sözler, kötülükler âleminden sırat-ı müstakime (doğru yola), hidâyet ve saadet âlemine davet etmektedir. Öyle ise gerçekte **«vahdet-i vücut»** ve **«Hulûluyet»** inancının propagandasından başka bir şey olmayan ve «***Salik kişinin, yaratılmışlar dünyasından göç ederek Hakk'ın yanında yer alması»*** diye ileri sürülen bu çelişkilerle dolu sözlere, mü'min kişi nasıl kapılabilir?

El Khânî, bu kelimeleri tercih ederek dolambaçlı bir yol izlemiştir. Bununla, insanları yanıltarak onları imân ve tevhid yolundan saptırmada maharetini sergilemiştir. Ancak, «***yaratılmışlar dünyasından göç ederek Hakk'ın yanında yer almak»*** gibi, *-dışından masum gözüken, içinde ise tehlikeler barındıran-* sözler, Allah'ın nuruyla aydınlanmış akıllardan asla gizlenemez. Çünkü aslında ***"Sefer der vatan"*** sözü, temelde ***«yaratılmışlık dünyasından çıkıp arınarak ve sonunda Allah ile kaynaşarak yaratıcılık makamına yükselme»*** pratiğinin şifreli sembolüdür! Bu ise onların başka türlü ifade ettiği ***«fenâfillâh»***, yani Allah'ta fânî olmak diye yine şifreli olarak telâffuz ettikleri idealin ifadesidir. Ancak adetleri olduğu üzere bunu ***"Sefer der vatan"*** şeklinde başka bir mistik jargonla dile getirmektedirler.

Muhammed Emin el-Kurdî, ***"Sefer der vatan"*** ilkesini *-kendi açısından-* ele alarak onu daha esnek bir ifade ile açıklamaya çalışmıştır. **El-Hânî**'nin, ***«vahdet-i vücud»***, ***«Hulûluye»*** ve «***fenâfillâh***» gibi inanışları çağrıştıran radikal yorumunun çekebileceği tepkileri önlemek ya da yumuşatmak amacıyla **el-Kurdî**, böyle bir tutum sergilemiş olabilir.

El-Kurdî diyor ki: ***«Bunun anlamı, insanî sıfatlardan (yani insana özgü hasis "aşağılık" niteliklerden) soyutlanarak (meleklere mahsus nitelikler kazanmak suretiyle) melekî sıfatlara intikal etmektir.»***

---

[226] en-Nisâ /135

[227] Es-Saf /10-13

[228] en-Nûr/22

Görüldüğü üzere bu sözler, **El-Hânî**'nin yaptığı yoruma aykırıdır. Bu da Nakşbendîlerin içine düştüğü sayısız çelişkilerden sadece bir örnektir ve onların aleyhinde ortaya çıkan en güçlü kanıtlardan biridir.

***

4) Halvet Der Encümen خلوت در أنجمن

Nekşbendî Tarîkatı'nın ilkelerinden ***«Halvet Der Encümen»***e gelince; bu da üç kesitten oluşan bir bileşik ifadedir. Bunlardan ***«Halvet»***, Arapçadır, *"yalnız kalmak"* demektir. ***«Der»*** *-daha önce de belirtildiği gibi-* Türkçede ***"den"*** ekinin karşılığıdır. ***«Encümen»*** ise Farsçadır. Istılahta kurul, komisyon ve heyet anlamlarına gelir. Ancak halk dilinde kalabalık ve topluluk mânâsında kullanılır. Bu üç kesitten ibaret söylemin toplu olarak taşıdığı mânâya gelince, *-Nakşbendîlere göre-*: ***«Halkın arasında iken Cenab-ı Hak ile beraber olmaktır. Bu, "Zahiri olarak halkla, batınî olarak da Hak'la olmak demektir.»***

Hâlid-i Bağdâdî'nin halîfelerinden **Muhammed el-Hânî** de bu yollu yorumlarda bulunarak ***«Halvet Der Encümen»*** tabirine, ***«celvette halvet»***tir diye bir mânâ veriyor. Hatırlatalım ki bu ifade, Nakşbendî Tarîkatı'nın dördüncü kuralının adıdır. **el-Hânî**, spekülatif yorumunu ustalıkla sürdürerek halvetin iki türlü olduğunu ileri sürüyor ve şöyle diyor: *«Birincisi, dıştan halvettir. Bu tür halvet, melekût ve ceberût âlemlerinde olup bitenleri öğrenebilmek için sâlik kişinin, -hiç kimsenin bulunmadığı bir eve kapanarak- düşünmesinden ibarettir. Çünkü (görme, işitme, tatma, koklama ve dokunma gibi) zâhirî duyular işlevlerini yerine getirmekten alıkondukları zaman, insanın gizli duyuları melekût ve ceberût âlemlerinde cereyan eden mucizeleri seyretmek için harekete geçerler. İkinci halvet ise batınî (gizemli) halvettir. Bu ise kişinin gizli dünyası ilâhî sırlarla meşgul iken bedininin insanlarla ilişki halinde olmasıdır; öyle ki şahsın, bu -açıktan gözüken ilişkileri- gizemli âlemdeki müşâhedelerine engel olmaz. Böylece olup bitenler, kişiye açık şekilde yansımış olur. Allah Teâlâ'nın (Nur Sûresi, âyet/37'de[229]) işaret buyurduğu gerçek halvet, işte budur.»*[230]

Evet **el-Hânî**, sözlerinin sonunda işte böyle *-alakasız şekilde-* Allah Teâlâ'nın sözleriyle iddiasını kanıtlamaya çalışmaktadır. Halbuki kişinin boş bir evde yalnız başına oturup düşünmesi ile bu âyet-i kerîme arasında hiçbir alâka bulunmamaktadır. Nitekim Allah Teâlâ, ***«seçtiği elçilerden -birileri hariç- kendisine ait bilinmezlerden hiç kimseyi haberdar etmez.,»***[231] buyunmaktadır. İlâhî elçilik ise insan cinsinden Hz. Muhammed ile son bulmuştur.

Allah'ın bu âyet-i kerîmede işaret buyurduğu kimseler ise O'nun *(izin verdiği kadarıyla)* sırlarını bilen ve mesajlarını ileten elçileridirler. Bunlar, *-tarîkatçılar tarafından-* kendilerine **«kerâmet»** adı altında uydurulmuş çeşitli olağanüstü hadiselerin mal edildiği kâhinler değildirler.

---

[229] Âyetin meâli şöyledir: ***«Bunları ne ticaret ve ne de alışveriş Allah'ı anmaktan, namaz kılmaktan, zekat vermekten alıkoyar. Bunlar, gönüllerin ve gözlerin döneceği günden korkarlar.»*** Oysa Nakşbendîlikte asıl amaç «***Allah'ı anmak, namaz kılmak ve zekat vermek***» değildir. Bilakis tarîkatta temel amaç Şeyhin azametini ve heybetini mürîdin vicdanına kazımak ve bunun için de onu daima kerâmet hikâyeleriyle meşgul etmektir.

[230] Bkz. محمّد بن عبد الله الخانيّ، البهجة السنيّة في آداب الطريقة النقشبنديّة، ص/ **53**. طبعة مصر – **1319**هـ.

[231] el-Cinn /26

***

Dıştan hiç ürkütmeyen ve kuşku uyandırmayan ***«Halvet Der Encümen»*** ifadesinin, Nakşbendîler tarafından böyle yorumlanıyor olması çok doğaldır. Çünkü her kitle, daima ve yalnızca kendi dinini, kendi felsefesini, kendi doktrinini ve kendi ideolojisini savunur; sırf onun propagandasını yapar. Zararlı ve yıkıcı amaçlar taşısa bile onun bu yönünü her zaman ve her bahane ile gizlemeye çalışır; onu, insancıl, evrensel, mutluluğun kaynağı, hatta ebedî kurtuluşun reçetesi olarak sunmaya gayret eder.[232] Şu gerçek de çok iyi bilinmelidir ki, bütün mistik örgütler örtülü birer yapı olarak mensuplarının dışındaki şahıs ve topluluklara kapalıdırlar. Nakşbendî Tarîkatı da bunlardan biridir. Dolayısıyla dışından verdiği görüntü onun içyüzünü bütünüyle yansıtmaz. Tarîkatın, İslâm'a en çok aykırı olan ve mü'minleri daima kuşkuya düşüren özelliklerinden biri de budur.

Bu ilgiyle vurgulamak gerekir ki; ***«Halvet der encümen»*** çok önemli bir şifredir. Nakşîliğin öbür ilkeleri gibi çeşitli sırlar barındıran bir semboldür. Bu şifre, *(zahir manasıyla masum, hatta makbul bir ifade gibi algılanıyor olsa da)* **Hz. Ali**'nin dediği gibi «كلمةُ حقٍ أُرِيدَ بها الباطل» dır. Yani hak bir sözdür fakat bununla amaçlanan şey batıldır. Bu da aynen tarîkatın öbür şifreleri gibi, Hinduizm öğretisinde bulunan ve birbirini tamamlayan yüzlerce terimden mayasını almaktadır. Nitekim ***Vedalar***'ı, ***Upanişadlar***'ı, ***Puranalar***'ı ve **Patanjali**'nin ***Sutraları***'nı çok dikkatli bir şekilde incelerseniz, *-bunların çeşitli içeriklerini çağrıştıran ortak bir öz oluşturularak-* ***«Halvet der encümen»*** ilkesinin ne kadar ustaca tertip edildiğini görürsünüz.

Bu bağlantıyı tespit ederek meselenin içyüzünü net bir şekilde gördüğünüz zaman Nakşibendîliğin ilk teorisyenlerinin, vaktiyle Hinduizm'den ne kadar çok yararlandıklarını keşfetme imkânına sahip olursunuz. Nitekim bu kimseler, tarîkatı İslâm ile ilişkilendirmek için büyük çabalar harcamış, Yüce İslâm'ı Müslümanlaştırmak için *-asırlar boyunca-* kesintisiz bir süreklilik ve gizlilik içinde çalışmalar yürütmüşlerdir. Nihayet inanışlarına toplum nazarında meşruluk kazandırmış ve tarîkatı geniş bir kesim içinde yaymayı başarabilmişlerdir. Ancak *-öyle gözüküyor ki-* çok zor ve riskli olduğu için Nakşbendîliğin sırlarını ve şifrelerini araştırıp arka planını ortaya çıkarmayı bugüne kadar hiç kimse üstlenmemiş, bunu göze alamamıştır.

Nakşbendîliğin, özellikle Türk muhitlerinde İslâm'a geçit vermemek için Müslümanlık kalesinin ne kadar sağlam ve esaslı bir burcu olarak yapılandırıldığını anlamak için sırf ***«Halvet der encümen»*** ilkesinin içyüzünü anlamak bile yeterlidir. Bu amaçla aşağıdaki önemli tespitler üzerinde biraz düşünmek, bu söylem üzerindeki esrar perdesini nisbeten aralayacaktır.

Her şeyden önce Allah Teâlâ, *-başta evliyacılık ve kerametçilik mitolojisi olmak üzere-* mistik akımların bütün kurum ve ilkelerini alt üst edebilecek şu meâldeki âyet-i kerimeyi *-henüz hiçbir tarîkat kurulmadan yüzyıllar önce bir mucize olarak-* indirmiştir: ***«Öyle kimselerdir ki, -Allah'ı anmaktan, namazı kılmaktan, zekâtı vermekten- ne ticaret ne de alışveriş, onları alıkoymaz.»*** Gerçek mü'minleri özetle tanıtan bu meâli bir kez daha dikkatle okumak lâzımdır!

---

232 Allah Teâlâ, Rûm'un 31. ve 32. âyet-i kerimelerinde bu gerçeği açıklamıştır. Âyetlerin meâlleri şöyledir: ***«Allah'a bağlılık göstermiş kimseler olarak O'na karşı gelmekten sakının, namazı dosdoğru kılın ve dinlerini bölük pörçük etmiş, grup grup parçalanmış bulunan müşriklerden olmayın. (ki onlardan) Her bir grup, kendi dinî anlayışı ile sevinip böbürlenmektedir.»*** Bunun en çarpıcı örneği ise bizzat Nakşbendîlerdir. ***«Cemaatler»***(!) diye adlandırılan farklı gruplar halinde örgütlenmiş ve her biri bir şeyhin etrafında kümelenmiş bulunan bu mistik topluluklar, sürekli olarak birbirleri aleyhinde faaliyet gösterir, birbirlerini yalanlar ve birbirlerine hakaret ederler. تَحْسَبُهُمْ جَمِيعًا وَقُلُوبُهُمْ شَتَّى ذَلِكَ بِأَنَّهُمْ قَوْمٌ لَا يَعْقِلُونَ! الحشر/**14**

Nur Suresi'nin bu 37'inci âyeti kerimesi, *-başta tarîkatın **«Halvet der encümen»** ilkesi olmak üzere-* Nakşbendîlik adı altıda asırlar öce İslâm'a karşı sinsice kurulmuş olan komployu deşifre etmeye ve onu boşa çıkarmaya yetmektedir. Çünkü:

1) Bu âyet-i kerime, vahyin tanımladığı bilinçli mü'min kişiliği, Hinduizm'in ***«Halvet der encümen»*** ile tanımladığı spiritüalist rahip kişilikten kesin surette ayırmıştır. Bu âyet-i kerime, Nakşbendî Tarîkatı kurulmadan yaklaşık altı yüz yıl önce inmiş ve bu tanımı *-ilâhî bir kaynak ve-* bir mucize olarak yapmıştır. Dolayısıyla, ***«Halkın arasında iken Cenab-ı Hak ile beraber olmak»***, çok Tanrılı *(Hinduist-Nakşibendî)* bir kişi için asla uygun değil, tam tersine *(muvahhid, salih ve ehl-i takva)* bir mü'minin vasfıdır. Nitekim Nakşibendîlikteki ***«Halvet Der Encümen»*** ilkesi, Kitap ve Sünnetin hiçbir nassı ile örtüşmemektedir. Tam tesine *-bu ilkeye göre-* mürîd ya da sâlikin, insanlar arsında dolaşırken *-Allah'ın zikri ile değil-*, sürekli olarak bağlısı olduğu şeyhinin şekli ile meşgul olması gerekir. Bu ilgi ile **Ubeydullah-ı Ahrâr**'ın, ***Fakarât***'ında söylediği o meşhur sözü burada yeniden hatırlayalım.[233]

2) ***«Halk arasında dolaşırken sırf Allah ile birlikte olma»*** düşüncesi hakkında *(Nakşibendîlere ait ilk metinlerde)* çok kısa ve belirsiz bazı açıklamalar yapılmış ise de ***«Halvet der encümen»*** ilkesinin nasıl uygulanacağı, kişinin bunu bütün hayatında nasıl yaşayacağı anlatılmamıştır. Çünkü bu bir tarîkat sırrıdır. Sıradan mürîdlere açıklanmaz. Nitekim milyonlarca eğitimsiz sıradan Nakşbendîler bu sırdan tamamen habersizdirler. Bu konu sadece Nakşibendîlerin sır saklayan şeyhleri arasında konuşulur.

Şunu bilhassa hatırlatmak gerekir ki; Nakşbendî Tarîkatı sırlarla doludur. Aslında bütün tarîkatların ve tabiatıyla Nakşibendîliğin de felsefesini teşkil eden tasavvuf, sırlarla örülmüş bir doktrindir. İslâm tarihinde tasavvufun yeni oluşmaya başladığı günlerde, ilk önce tanınmış Iraklı mistikler tarafından karakterize edilen tasavvuftaki sırlar, İslâm'dan aşırılan ***«zühd»*** ve ***«takvâ»*** perdesi altında gizemli bir dille işlendi. Bu sırlar; **Maruf el-Kerhî** (öl. 815), **Bişr el-Hâfî** (öl. 841), **Hâris el-Muhâsibî** (öl. 857), **Ebû Said el-Harrâz** (öl. 890), **Zünnûn el-Mısrî** (öl. 859), **Seriyyu's- Sakatıy** (öl. 867), **Cüneyd el-Bağdâdî** (öl. 910) ve emsallerinden oluşan elit bir kitle tarafından *-ancak şifreli olarak!-* yazıya dökülmüştür. Bu sırların topluma sızmaması için ilginç hilelere başvurulduğu bilinmektedir. Günümüz Türkiye'sinde kendilerini tasavvufa adamış birçok eğitimli insan, hatta bunlar arasında yetişmiş araştırmacılar bile bu gerçeği itiraf etmekten kendilerini alamamışlardır. Örneğin bunlardan **Prof. Dr. Hayrani Altıntaş**'ın kaydettiği şu bilgiler, önemli ipuçları içermektedir. Altıntaş'ın, **Ebû Said el-Harrâz**'ın ***«Kitabu's-Sıdk»*** adlı eserinden söz ederken kullandığı ifadeler aynen şöyledir:

*«**Kitabu's-Sıdk**», sıdk, ihlâs ve sabr üzerine yazılmış tasavvufa ait küçük bir el kitabıdır. Tasavvufi hayata yeni başlayan mürîde nasıl hareket edeceği konusunda bilgiler verir ve manevi tecrübeleri zâhir lisanında mübtedîlere aktardığını ifade eder. Bu ifade **bu bilgilerin bâtınî açıklamaları da olduğunu, ancak mürîde bunların açıklanmasının doğru olmadığını** çünkü onları anlamanın özel bir lisan veya anlayış gerektirdiğini anlıyoruz. Bu husus için, **Harraz'** ın Kitabu's-Sırr adlı eseri yazdığı söylenir.»*[234]

---

[233] **Hâce Ahrâr**'ın, Fakarât adlı kitabında şöyle bir ifadesi yer almaktadır, diyor ki: ***"Şeyhin gölgesi bile mürîdin, Allah'ın zikriyle meşgul olmasından daha hayırlıdır.»*** Nakşbendîler tarafından **«Rabbânî»** unvanıyla olağanüstü yüceltilen Hintli Nakşî rûhânîlerinden **Ahmed Fârûkî** Farsça yazdığı 187 sayılı mektubunda bu ifadeye yer vermiştir. ***«Halvet der encümen»*** şifresi, esas itibariyle *(şeyhi ilâhlaştırma)* idealinin sembolüdür, anahtarıdır ve özüdür. Şeyhin sohbetine katılırken mürîdin, ruh kesilip ondan başka hiçbir şeyi görmüyor, hatırlamıyor, hissetmiyor ve algılamıyor olmasının gerekliliğini içeren bir şirk felsefesinin özetidir. Bkz. **Şeyh Safiyyüddîn**, ***«Raşahat Aynu'l-Hayât»*** (http://www.necatiaksu.net/dosya/resahat.htm); **Ali Kadri**, Tarîkat-ı Nakşibendiyye Prensipleri, Trc. **Rahmi Serin**. Pamuk Yay. İst.-1994.

[234] **Prof. Dr. Hayrani Altıntaş**, Ankara Üniversitesi İlâhiyât Fakültesi Yay. No. 171. S. 70.

Türkistan tasavvufunda da bu gelenek devam ettirilmiştir. Nitekim **Abdulhâlık-ı Gucdevânî**, Orta Asya tasavvufunun temellerini Hinduizmden ilham alarak sekiz şifre üzerinde kurmuştur. Bu şifrelerden biri de ***«Halvet der encümen»***dir. Yapılabilecek köklü araştırmalarla bu şifrede gizlenmiş birçok sır keşfedilebilir. Bir tanesi Arapça, iki tanesi de Farsça olmak üzere üç kelimeden oluşturulmuş bulunan bu şifreden amacın herhangi bir muhatabı gaflete karşı uyarmak olmadığı açıktır. Buna mukabil, mürîd adayı olarak tuzağa düşürülmüş gafil bir insanın beynini yıkamada kullanılan bir şifre olması ihtimali çok büyüktür.

Bu ilgiyle şu noktaya dikkat etmek gerekir: İlk Nakşbendî teorisyenleri, Farsça ***«Halvet der encümen»*** ifadesi yerine örneğin, İslâmî bir söylem olan ***«gâfil olmamak»*** ya da zihni diri tutmak anlamında «***Sahvetu'l-Kalb*** صَحْوَةُ الْقَلْبِ» gibi tabirler kullanmamış, *-tamamı Arapça olan-* İslâmî terminolojiyi kullanmaktan kaçınmışlardır. *(Bu arada unutmamak gerekir ki, birer şirk dini olan **Zerdüşizm**'in terminolojisi Farsça, **Hinduizm**'inki ise Sanskritçedir.)*

3) Allah Teâlâ, mü'minleri ***gaflete*** karşı sıkça uyarmıştır. Kur'ân-ı Kerîm'de, bu konuda birçok âyet vardır.[235] Bu âyetlerin tamamını görmezden gelerek *-Allah'ın kitabında ve Rasûlullâh'ın (s) sünnetinde hiçbir bağlantısı bulunmayan-* ***«Halvet der encümen»*** diye, üstelik Farsça bir söylem icat etmiş olan Nakşbendî teorisyenlerinin bu tutumu, tesadüfle açıklanamaz! Son dönem Nakşbendî okur-yazarları tarafından ***«gaflet»*** sözcüğünün sıkça kullanılıyor olması, bu boşluğu doldurmaya *(Hinduizm'in tarîkattaki izlerini örtbas etmeye)* yönelik bir çabadır. Onların, *-tamamen İslâm'a ait olan-* ***«gaflet»*** terimini ***«bir tasavvuf terimi»*** olarak reklam etmeleri ise bir cüret gösterisidir. Tam tersine ***«gaflet»*** kelimesi, hem Arapçadır hem de *(tasavvufa değil)* İslâm'a aittir.

4) İslâm'ın manevî terbiye sisteminde *-zihni diri tutmak-*, ***«Halvet der encümen»***le değil, ***«Allah'tan gâfil kalmamak»*** mânâsında ***«zikr*** ذِكْر***»*** kelimesiyle daima ifade edilmiştir.[236] Türkçede yozlaşarak ***«Zikir»*** şeklini alan bu kelime Arapçada ***-yerine göre-*** hatırlamak veya dille söylemek anlamlarında kullanılır. Bu kelimenin zıddı «***gaflet*** الغفلة»tir. Nakşbendî Tarîkatı kurulmadan yüzyıllar önce yaşamış, çok eski sûfîlerden olan **Ebû'l-Kâsım el-Kuşeyrî** (m. 986-1072), meşhur ***«Risâle-i Kuşeyriyye»***sinde *-tasavvufa ait-* yüz kadar terim kaydetmiş ve bunların anlamlarını açıklamıştır. Bunların tamamı sırf Arapçadır ve *(tabiatıyla)* bu risâlede ***«Halvet der encümen»*** diye bir ifadeye yer verilmemiştir. Ancak **el-Kuşeyrî**, 80'inci sırada ***«Zikr»*** terimini izah etmiş ve bu açıklamalar sırasında ***(gaflet)*** kelimesini dört kez kullanmıştır. Ne var ki o, *-bir sûfî olarak bu dört kullanımın her birinde de-* İslâmî ölçüleri hesaba katmadan tamamen bu sözcüğü mistik anlamda açıklamaya çalışmıştır. Hatta sonuncusunda *(muharref İncil'den)* örnekler bile vermiştir.

Son yıllarda hız ve iletişim sayesinde İslâm'ın Türkiye'ye sıçrama yaparak Müslümanlığı hırpalayacağı olasılığına karşı atağa geçen Nakşbendîler, tasavvuf terminolojisini canlandırmaya çalışarak özellikle tarîkatın ***«Halvet der encümen»*** ilkesi üzerinde bir edebiyat geliştirmeyi bile denediler. Ayrıca, Süleyman Uludağ, «***Tasavvuf Terimleri Sözlüğü»***[237] adı altında hazırladığı

---

[235] Örneğin Bkz. ***el-Bakara***/74, 140; ***el-A'râf***/136, 146, 179, 205; ***el-Kehf***/28; ***en-Nahl***/108; ***er-Rûm***/7; ***Meryem***/39; ***el-Enbiyâ***/1, 97; ***Kâf***/22; ***Yunus***/7, 8, 92; ***el-Mu'minûn***/17; ***en-Neml***/93; ***İbrâhîm***/42; ***el-En'âm***/131;

[236] Zikr ذِكْر ***(Zikir)*** tabiri birçok âyet-i kerîmede geçmektedir. Ezcümle bkz. ***el-Hicr***/9; ***en-Nahl***/44; ***Âl-i İmrân***/41,58; ***el-A'râf***/205; ***el-Muzzemmil***/8

[237] Bkz. **Prof. Dr. Süleyman Uludağ**, Tasavvuf Terimleri Sözlüğü, Marifet Yay. S.221 İstanbul-1999

çalışmasında bu ifadeye yer verirken ***«Risâle-i Bahâiyye»*** adında *(spekülatif çağrışımlarla dolu)* bir kaynağın adını kaydetmiştir. Ancak sözlüğünde geçen birçok terimin açıklaması sırasında yazar, **Şerif Cüncânî** (m. 1340-1413)'nin ***(Ta'rîfât)*** adlı eserini referans olarak göstermesine rağmen ***«Halvet der encümen»*** terimi için bu kaynaktan söz etmemiştir. **Cüncânî**'nin *«**Ta'rîfât**»*ında «***Halvet*** الخلوة» kelimesi üç kez geçtiği halde ***«Halvet der encümen»*** terkibi yer almamaktadır. Oysa **Cürcânî** de bir Nakşbendîdir. Aynı zamanda birikimli bir ilim adamıdır. Bu ifadenin, bileşik isim olarak sözlüğün omurgasında yer almaması *(yöntem bakımından)* elbette normaldir fakat **Cüncânî**'nin ***«Halvet»*** terimini *-bir Nakşbendî olarak-* tam bir Hinduist gibi açıklamış olması dikkat çekmektedir.[238]

***

5) Yâdkerd یاد کرد

«Yâdkerd», Farsça iki sözcükten oluşan bileşik bir isimdir. ***«Yâd»***, hatırlama, ***«kerd»*** ise Farsça yapmak anlamına gelen ***«kerden»*** masdarından türetilmiş bir ektir. Böylece ***«Yâdkerd»***, anımsamak, hatırlamak, *-aynı zamanda-* dille anmak mânâlarına gelmektedir. Nitekim yakın geçmişe kadar bu anlamda, ***«yâd etmek»*** tabiri *-Türkiye halkı arasında da-* sıkça kullanılırdı.

«Yâdkerd», Nakşbendî Tarîkatı'nın on bir ilkesinden beşincisinin adıdır. Bu formül de aslında öbürleri gibi bir şifredir ve önemli sırlar içermektedir. Bunu şöyle açıklamak mümkündür:

1) Sözde *«tarîkata giren kişinin, bu ilkeye göre sürekli olarak Allah'ı anması amaçlanmaktadır.»* ***«Yâdkerd»*** tabirinden anlaşılanın *-her ne kadar-* bu olduğu sanılsa da aslında amaç başkadır. Çünkü *-Kur'ân-ı Kerîm'in birçok yerinde Allah'ı anmaya ilişkin emirler ve vurgulamalar varken-* bu husus görmezden gelinerek tarîkatta ***«Yâdkerd»*** diye özel bir ilkenin ihdas edilmiş olması zaten sinsi bir niyeti çok açık bir şekilde çağrıştırmaktadır. Çünkü *-gerçeği yansıtmıyor olsa bile-* tarîkat deyince, akla ilk gelen şeyin ***«zikir»*** olduğu zaten eskiden beri bilinmektedir. Dolayısıyla eğer amaç gerçekten ***«Allah'ı sıkça anmak»*** olsaydı, *-İslâm âlimlerinin akademik usullerine uyularak-* bu ilkeye ***«Zikrullah*** ذكرُ الله*»* diye Arapça bir ad konabilirdi. Çünkü İslâm'da ibadet dili ve terminolojisi Arapçadır.[239] Bu, Kitap ve Sünnete dayalı bir kuraldır. Ümmetin inanç birliğini korumak için *-farklı ırk, dil ve kültürlerden-* bütün İslâm âlimleri, tarih boyunca bu kurala bağlı kalmışlardır. Nitekim Türkiye toplumunu İslâm ümmetinden koparmak için *-yakın geçmişte-* Selanikliler yönetimi tarafından, ezan 18 yıl kadar Türkçe okutulmasına rağmen halkın baskısı karşısında geri adım atmak zorunda kalınmıştır.

2) ***«Yâdkerd»*** uygulamasında *çok büyük sayılarda tekrar* oldukça önemlidir. Bu da şifrenin sırlarından biridir. ***Tekrar*** işlemi, ***Hinduizmin***, ***tasavvufun*** ve ***psikanalizin*** aynı anda ortak

---

[238] **Cürcânî**, -***«Celvet»*** *terimini açıklamaya çalışırken bu ilgiyle-* ***«Halvet»*** teriminin -*tasavvuftaki*- anlamını Arapça şöyle izah etmektedir: الجلوة خروج العبد من الخلوة بالنعوت الإلهية. Bunun Türkçe açıklaması şöyledir: ***«Celvet, kulun, ilâhî vasıflarla yalnızlıktan çıkmasıdır (kurtulmasıdır).»*** **Cürcânî**, amacını bu birkaç kelimenin içinde gizlemeye çalışsa da aslında şunu demek istemektedir: Kul, Allah'a özgü nitelikler kazanırsa celvet halinde *(yani halk arasında beşerî yalnızlıktan çıkarak ilâhî anlamda yalnızlaşır.)* Bunun daha açık anlamı şudur. Tarîkata giren kişi, bu mistik yapının kurallarına harfiyyen uyarsa zamanla -*insan olmaktan kurtularak*- ilâhlaşır.

[239] Veya *-eğer samimi olmuş olsalardı-* bu Farsça tabir yerine, en azından, ***«Allah'ı zikretmek»*** ya da ***«Allah'ı zikreylemek»*** şeklinde Türkçe bir tabir kullanabilirlerdi.

konusudur. Bu da tekrarın üç farklı koldan -*bilimsel çerçevede*- incelenmesini gerektirmektedir. Fakat -*takdir edilmelidir ki*- bunun yeri burası değildir. Ancak ***«Yâdkerd»*** kavramının ne kadar önemli sırlar barındırdığına hiç değilse -*bu ilgiyle*- küçük bir işarette bulunmak, ehil araştırmacıları hareketlendirmek bakımından yararlı olabilir!

Neyin tekrar edildiğine gelince, Nakşbendîler hemen ortaya atılarak ***«Elbette bundan Allah'ın adını amaçlıyoruz.»*** diyeceklerdir. Evet, bu cevap görünürde doğrudur. Fakat işin içinde yine şifreler ve sırlar vardır. Örneğin, bir Nakşibendi şeyhinin, tarîkatına aldığı kişiye -*ders olarak*- **«vird»** adı altında ***«Allah»*** kelimesini, *hangi amaçla, ne kadar ve nasıl* tekrar etmesini emrettiğini biliyor musunuz? İşte bütün sırlar bu sorunun cevaplarında saklıdır. «Allah» kelimesinin mürîde astronomik sayılarda (24 saatte 5000 kez) tekrar ettirilmesinin arkasındaki sır perdesini aralayabilmek için ya Hinduzm'in ***«Upanişadlar»***ını çok iyi incelemek ya da bu konuda kendini mükemmel yetiştirmiş birikimli bir Hindoloji uzmanından aylarca bilgi almak gerekir ki bu, on milyonlarca insan için imkânsızdır. Bu ise Nakşbendîlerin işini oldukça kolaylaştırmıştır. Çünkü Hinduizmle Nakşibendîliğin ne kadar yakın akraba olduklarını anlamanın tek yolu maalesef budur.

«Yâdkerd» uygulaması için araç olarak ***«Kelime-i Tevhid»***in özellikle ***«lâfza-i Celâl»***in seçilmiş olması hiç şüphesiz kamuflajdan başka bir şey değildir. Nitekim Hinduizm'den alınmış ne kadar sembol varsa tamamı Sanskritçeden Arapçaya, genellikle de Farsçaya çevrilmiş, böylece alıntılar İslâmî bir kılıfa büründürülmüştür. Yine ***«tekrar»*** olayına dönecek olursak bu işlem, sırf konsantrasyon sağlamak *(ve gerekirse hipnotik sonuçlar almak)* için başvurulan müthiş bir hiledir. Nitekim -*içyüzü ancak uzmanlar tarafından kavranabildiği üzere*- büyük sayılarda sözel tekrar, -***gerek fizyolojik gerekse psikolojik olarak***- müthiş sonuçlar doğurur! Kişinin bilinçaltına girerek onu gütmek amacıyla icra edilirse bunun bilimsel adı, tam olarak ***«düşünceyi yönetme sistemi»***dir. Mürîdin beynine hâkim olabilmek için bundan daha isabetli bir tercih yapılamaz. -*Ağzını kapatarak, dilini damağına yapıştırarak ve tekli sayılar üzerinde durup nefesini kontrol altına alarak*- mürîdin, gizli bir yerde, 24 saat zarfında (sözde) içinden 5000 kez (Allah) demesini sağlamak ve bunu en az 40 gün devam ettirmek, sizce hayırlı ya da masum bir amaca dönük olabilir mi? Ya da İslâm'da böyle bir ibadet şeklinin bulunduğunu hiç kimse kanıtlayabilir mi?

3) Hinduizm'in ***yoga*** sistemindeki nefes kontrolü, mantraların tekrarı, gözlerin yumulması, nefesin burundan alınması, dilin damağa yapışık tutulması, zihnin bir tek obje üzerinde sabitleştirilmesi ve bütün bunların gizli olarak yapılması gibi tarifler, Hinduizm'le Nakşbendî Tarîkatı arasında inanılmaz bir benzerlik bulunduğunu ortaya koymaktadır. Bu gerçek Hinduizm'in ***Upanişadları***'ndan Nakşibendiliğe -*erken dönemde*- köklü iktibaslar ve adaptasyonlar yapıldığını kanıtlamaktadır. Bu konudaki çabaların sonucu bir asır sonra *(Nakşîliğin Türkistan'dan Hint coğrafyasına sıçrama yapması üzerine)* buradaki müslümanların dikkatini çekmiştir. Nitekim Timurî Prensi ***Dârâ Şükûh***, ***"azizler ve mistisizm"*** konusunda kaleme aldığı, on bölümden oluşan ***«Sefinetu'l-Evliyâ»*** adlı eserinin üçüncü bölümünü Nakşbendîliğe ayırmıştır. ***Dârâ Şükûh***, Upanişadlar'ı ***«Sırrı Ekber»*** yani en büyük sır ve ***"Kitâb-ı Meknûn"*** olarak nitelemiş, onu Sanskritçeden Farsçaya çevirmiş ancak bunu hayatıyla ödemiştir. Upanişadlar, çok daha önceleri Hindu dinine bağlı Türkler tarafından biliniyordu. Nitekim Hinduizm ile Nakşîlik arasındaki organik bağların, onun Hindistan'a sıçrama yapmasından sonra Hintli müslümanları hemen etkilediği anlaşılmaktadır. Meseleyi daha kavranabilir hale getirebilmek için şu tespiti yapmakta yarar vardır: Tarîkatın erkânından sekizi **Abdülhâlık-ı Gucdevânî** (ölüm. 1179) tarafından ihdas edilmiş olduğuna göre, bu aktarım ve adaptasyonlar -*tarîkatın kurucusu olduğu iddia edilen*- **Bahauddîn Buhârî**'(ölüm. 1389)'den 200 yıl kadar bir zaman önce gerçekleştirilmiştir.

Meselenin en ilginç yanına gelince; ritüelin, -*bu tariflerle tamamen örtüşen bir tertip içinde; kapalı kapılar ardında ve zikir perdesi altında*- büyük bir ustalıkla ve bir ibadet biçimi olarak uygulanıyor

olmasıdır. Çünkü amaç, mürîdi yönetilebilecek hale getirmektir. Evet, tarîkatta bu uygulamadan güdülen birinci decedeki gaye budur. Hinduizmde ise bundan amaç, her şeyden önce kişiyi zihnen yoğunlaştırmaktır. Hinduizmdeki bu işlem, esasen ***«Bireyin aşkın olan (ilâhî) varlık ile birlikteliğini geliştirme uygulamasıdır.»***[240] Nakşibendilikte de ***«Seyr-u Sülûk»*** adı altında yaptırılan aynı uygulamanın bir bakıma amacı budur. Bunu açıkça ifade etmekten çekinmeyen Nakşbendî şeyhleri de vardır. Nitekim onlandan biri aynen şunları söylemektedir: ***«Mevlâ'nın fazl-u keremiyle mâsiva*** *(Allah-u Teâlâ'nın dışındaki her şey)* ***salikin nazarından tamamen kalkıp, Allah'tan gayriyi*** *(yabancıları)* ***görmekten isim ve resim kalmayınca, muhakkak fenafillâh*** *(Allah-u Teâlâ'da eriyip gitmek)* ***tabir edilen devlet hasıl olmuş ve tarîkat hâli sona ermiş olur. Ve böylece seyr-i ilallah*** *(Mevlâ'ya doğru olan manevî yürüyüş)* ***tamamlanmış olur.»***[241]

Bu her iki söylemde de aynı amacın *(farklı üsluplarla)* dile getirildiğini acaba inkâr edebilir miyiz? Açıkça ifade etmek gerekir ki *(zikir, tefekkür, murakabe, mücahede ve nefis terbiyesi adları altında izlenen karanlık labirentlerin sonunda)* her iki uygulamada da temel hedef, *(Allah kavramının söz konusu olamayacağı)* bir özgürlük âleminin tasavvuru vardır. Bu âlemin bütün şifreleri ve sırları *(tasavvuf konulu araştırmalarda)* ***«vahdet-i vücûd»*** ve ***«Hulûliyet»*** adları altında işlenmektedir. Ancak ne yazık ki bu çalışmaların çoğunda, kısmen bilgi eksikliği ve beceriksizlikten kaynaklanan -*büyük ölçüde de konuyu saptırmak ve problemin içyüzünü örtbas etmek gibi*- nedenlerle mesele, tam anlamıyla aydınlatılamamıştır. Bu münasebetle yeri gelmişken hatırlatmak gerekir ki ***Tasavvuf*** ve ***tarîkat***, *(sinsi, örtülü ve binbir hileyle örülü stratejisiyle)* ***İslâm***'a karşı savaşını dur durak tanımadan sürdürmektedir ve sürdürecektir!

***

6) Bâzgeşt بازگشت

Nakşbendî Tarîkatı'nın altıncı ilkesinin adı olan ***«bâzgeşt»*** tabiri *(iki kesitten ibaret)* Farsça bir bileşik isimdir. ***«Bâz»*** ve ***«geşt»*** kelimelerinden oluşturulmuştur. Farsça ***«bâz»*** sözcüğü tek başına ***«açık»*** anlamına geliyorsa da bileşik ifadelerde, genel olarak **«tekrar»**, ***«geri çekmek»*** ve ***«geri dönmek»*** mânâlarında kullanılmaktadır.[242] Bu terim de ***«yâdkerd»*** gibi sırf ***«Zikir»*** konusu ile ilişkilidir.

---

[240] **Cemil Kutlutürk**, Upanişadlar, s. 141, Dergâh Yay. İstanbul-2014. Adlı eserinden naklen: Monier Williams, A Sanskrit-English Dictionary C. 2, s. 1247

[241] Mahmud Ustaosmanoğlu ve 6 mürîdi, Rûhu'l-Furkân, Cilt II. S. 63. Sirac Kitabevi, İstanbul-1992

[242] Örneğin, باز كشيدين geri çekmek, باز گرديدن ve باز گشتن vazgeçmek, geri dönmek, باز گفتن tekrarlamak demektir.

Bugünkü Nakşbendîlerin, -*yüzyıllar önce Türkistan'da yaşayan*- selefleri Türkçeyi küçümsedikleri için o çağda Farsça konuşmayı tercih ediyorlardı. Buna rağmen bugünkü Nakşbendîler, Tarîkatlarının dili olan Farsça'dan tamamen habersizdirler. Bu nedenle, çelişkiler içinde bocalamaktadırlar. Örneğin, tarîkat kuralları hakkında yazdıkları bir kitapta «***Bâzgeşt*** بازگشت» ifadesini «***Bâzıkeşt*** بازكشت», «***Hûş Der Dem*** هوش دردم» ifadesini de «***Hûşderdem*** خُوشْ دَرْدَمْ» şeklinde yazmışlardır! Kitapları dil ve imlâ hatalarıyla doludur. *(Bkz. Ali Kardri, Resâle-i Bahaiyye, Trc. Rahmi Serin, Pamuk Yay. İstanbul-1994)*

Şeyhleri ve okumuşları da dâhil, günümüzdeki Nakşbendîlerin büyük kısmı tarîkatlarının tarihî kökeni, ilham kaynakları, felsefesi ve terminolojisi hakkında o kadar bilgisizdirler ki yüzyıllar önce bu mistik akım için ihdas edilmiş terimleri doğru yazmaktan bile acizdirler. Onları teşhir eden bir ibret levhası olarak ***«Risâle-i Behâiyye, Tarîkatı Nakşıbendiyye Prensipleri»*** adı altında yazdıkları bir kitabı örnek olarak inceleyebilirsiniz. İçine serpiştirilmiş manzum parçalardan anlaşıldığı üzere bu kitap, büyük ihtimalle Osmanlıca *(eski Türkçe)* yazılmıştır. Buna rağmen kapağının üzerinde ***«Yazan: Ali Kadri, Dilimize Çeviren: Rahmi Serin»*** diye bir kayıt bulunmaktadır! Kitabın Türkçe'den Türkçeye çevrildiğini ifade eden bu satırlara bir anlam vermek güçtür. Sadeleştirmeyi, çeviri olarak isimlendiren Nakşbendîlerin ***«Allah'a ulaşma ve Allah'ta erime»*** konusundaki anlatımlarını anlamak ise imkânsızdır.

Bir tarîkat uygulaması olarak **«bâzgeşt»**, aslında **«yâdkerd»** kuralının tamamlayıcı unsurudur. Bu iki kural birbiriyle iç içedir. Tarîkata giren kişi, -*şeyh tarafından ödev olarak belirlenen özel zikir cümlesini*- bu iki kuralın ortak çerçevesinde yerine getirmekle yükümlüdür. Bu özel cümle ***«Kelime-i Tevhîd»*** olarak bilinen ***«Lâ ilâhe illallah»***dır. Bunun ne kadar süre içinde ve ne sayıda tekrar edileceği ise şeyh tarafından kararlaştırılır. Burada kendini dayatan bir çağrışımla vurgulamak gerekir ki bu işlem, aynen ***Hinduizm*** yogasında olduğu gibi Nefes kontrolü eşliğinde icra edilir. Ona meşrûiyet kazandırmak için de İslâm'la irtibatlandırılmış, ***"mantra"***[243] olarak da ***Kelime-i Tevhîd*** seçilmiştir. Onun için sözde zikrin özel bir tatbik şekli olarak sunulmaktadır. Bu uygulamada *(Hinduizm yogasında olduğu gibi)* nefes kontrolü şarttır.[244]

Daha önce ***«Tarîkatta Zikrin Âdâbı»*** başlığı altında değinilen ***«Habs-i nefes»*** konusuna tekrar dönerek gerekli bilgileri yenilemekte yarar vardır. Çünkü ***«Habs-i nefes»***, yani nefesi akciğerlerde kısa bir süre tutmak ***«Yâdkerd»*** ve ***«Bâzgeşt»*** uygulamalarında büyük önem taşır. Bu işlem, şeyh tarafından ***"Sâlik"*** dedikleri tarîkat yolcusuna (***Kelim-i Tevhîd)*** zikri emredildiğinde yapılır. Bunun özel bir prosedürü vardır. Kendi ifadeleriyle bunu şöyle başlatırlar:

«Bir kimse Kelim-i Tevhîdi zikretmek isterse, temiz ve rahatsız edilmeyeceği bir yerde ve abdestli olarak kıbleye karşı dizlerinin üzerinde oturup Allah ism-i şerîfinin zikrinde olduğu gibi dilini üst damağına yapıştırıp dudaklarını da iyice kapayıp, mürşidine teveccüh edip, rûhâniyetinden istimdâd eder.»[245]

Bu ilginç ifade ile tarif edilen uygulamanın, -*özellikle İslâmî bir görüntü içinde*- sunulmaya çalışıldığı açıkça anlaşılmaktadır. Halbuki İslâm'da «***…dilini üst damağına yapıştırıp dudaklarını da iyice kapayıp, mürşidine teveccüh edip, rûhâniyetinden istimdâd ederek***» Allah'ı zikretmek gibi bir ibadet şekli yoktur. Bilakis ***Hinduizm***'in ***Upanişadlar***'ında yer alan ***"yoga"***'dan ilham alınarak böyle bir düzünlemeye gidildiği yine çok açıktır. Nitekim tarîkatta ***«Seyr-ü Sülûk»*** adı altında tatbik edilen mistik şartlandırma sisteminin bütünü ve çileci tekke hayatı tamamen ***Hinduizm*** kaynaklıdır.

Nakşbendîlikte, ***«bâzgeşt»*** kuralının kısa tariflerinden biri şudur: ***«(…) Sâlik nefesini tutarak ve tek adet üzerinde durarak zikrederken "İlâhî ente maksûdî ve rizâke matlûbî"*** *(Allah'ım! maksadım*

---

[243] ***Mantra***: Hint dinlerinde *(Hinduizm'de ve Budizm'de)* ***"Zikir çekmek"*** demektir. Fakat, mantra'yı tarif etmeye kalkışanların çoğu, Tasavvuf terminolojisinden *(genelde İslâm kültüründen)* habersiz oldukları için onu böyle isabetli bir tanımla açıklamayı başaramamışlardır. Onun için uzunca açıklamalara girerek okuyucuyu şaşırtmışlardır. Çünkü Hint dinleri ile tasavvuf ve tarîkatlar arasındaki organik ilişkiyi bulamamışlardır.

[244] ***«"Yoga" soluğun, aklın ve duyuların bir olması ve her türlü yaşam durumundan geri çekilme halidir. "Yoga", Brahman'ı (gerçek) Brahman olmayandan ayırma anlamına gelir. Bu bağlamda "Yoga", zihnî faaliyetlerini kontrol altına alarak kişisel benliği evrensel benlikle birleştirme yöntemidir. Kendini mükemmelleştirme amacı ile dinî ve felsefî prensiplerin çileci yöntem kullanılarak pratiğe dökülmesi olayı olan "Yoga", Upanişadlar döneminde ortaya konmuş olan felsefî düşüncelerden biridir.»*** Kaynak: Cemil Kutlutürk, Upanişadlar, s. 142, Dergâh Yay. İstanbul-2014.

[245] Bkz. Ali Kardri, Resâle-i Bahaiyye, Trc. Rahmi Serin, s.45. Pamuk Yay. İstanbul-1994; ayrıca bkz.:

محمّد أمين الكرديّ الأربلي، تنوير القلوب في معاملة علام الغيوب، ص/ 508. طبعة مصر – 1384 هـ ؛عبد المجيد بن محمّد بن محمّد بن عبد الله الخانيّ، السعادة الأبدية فيما جاء به النقشبنديّة، ص/32–33. مكتبة الحقيقة. إسطنبول – 1992م.؛ . أبو الحسن علي الحسني الندويّ، رجال الفكر والدعوة في الإسلام ص/ 27/3، 28. دار القلم للنشر والتوزيع، الطبعة الثانية. الكويت–1994م.

sensin; isteğim, sana kavuşmaktır.) ***cümlesinin anlamını düşünmekten ibarettir. Bu cümleyi düşünmenin faydası iki nefes arasındaki durakta kalbe uygunsuz şey getirmemeyi temindir.»***[246]

Hüner sergilenerek, *-İslâmî bir kisve içinde, böyle bir tarifle sunulan-* bu tarîkat kuralının, ***Hinduizm***'de (***Ālocanā*** **आलोचना)** yani tevbe ve tefekkür manâlarına geldiğini anlamak, milyonlarca insan için son derece zordur. Bu bir yana, ülkemizde milyonlarca Müslüman, örneğin İslâm'ın ***«tevkifiye»*** sistemi hakkında hemen hiçbir şey bilmemektedir. Üstelik bunların arasında yüzlerce, hatta, *-büyük ihtimalle-* binlerce akademisyen bile vardır! Bunlara Nakşbendî Tarîkatı ile Hinduizm'in iç içe olduğunu anlatmak mümkün olabilir mi?

***

7) Nigehdâşt نگهداشت

Nakşbendî Tarîkatı'nın yedinci ilkesinin adı olan ***«nigehdâşt»*** ya da ***«nigâhdâşt»*** tabiri de **«bâzgeşt»** *gibi (iki kesitten ibaret)* Farsça bir bileşik isimdir. ***«Nigeh»*** ve ***«dâşt»*** kelimelerinden oluşturulmuştur. Farsça ***«nigeh»*** ve ***«nigâh»*** sözcükleri ***"bakmak"*** demektir; ***«dâşt»*** ise, sahip olmak anlamına gelen ***"dâşten"*** masdarından türetilmiş tamamlayıcı bir ektir. ***«Nigehdâşt»*** ya da ***«nigâhdâşt»*** tabirleri, sözlükte korumak, bakımını üstlenmek, esirgemek ve muhafaza etmek mânâlarında kullanılır.

Nakşbendî Tarîkatı'nın literatüründe bu terim, **Muhammed Emin el-Kurdî**'nin ifadesiyle ***«Mürîdin, -bir lahza bile olsa- kalbine yabancı düşüncelerin girmesini engellemesidir.»***[247] yani gafletten sakınmasıdır. Görünürde, *-pek masum ve hatta makbul bir öğüt gibi gelen-* bu ifadedeki ***«gafletten sakınma»*** uyarısı, İslâm'ın önem verdiği ***«mü'minin ibadet sırasında sahip olması gereken uyanıklık, bilinçlilik ve huşû»*** konusundaki tavsiyesi ile aslında örtüşmemektedir. Ancak ikisi çok ayrı şeylerdir. Çünkü ***«Nigâhdâşt»*** ilkesinin gereği olarak tarîkatın yaptığı ***«gafletten sakınma»*** uyarısı, ***Hinduizm***'in yogasından ilhamını alan ve ***«zihnin yoğunlaşmasını»*** amaçlayan bir emirdir. Bu birinci amaçtır. İkinci ve temel amaç ise süreçler boyu devam edecek derin tefekkür (***Ālocanā***) seanslarının sonunda fizikî âlemden soyutlanarak Allah'a ulaşmak ve O'nun zatında eriyerek ölümsüzleşmek ve ilâhlaşmaktır. Bu ütopik tasavvurun Brahmanizm'deki kısa açıklaması şöyledir: ***«Kurtuluş, insanın içinde bulunan, kendisine ve bütün kâinata hayat veren ölümsüz Mutlak ile aynı tabiatta olduğunun farkına varmasıdır. Diğer bir ifadeyle aşkın varlık olan Brahman'ın kalpte ikamet ettiği ve onunla özdeş olduğu kavranıldığında kurtuluş elde edilebilir.»***[248] Bu idealin, İslâm'daki bilinçlilik ve huşû hâline ilişkin tavsiyelerle hiçbir alakası yoktur. Çünkü ibadetteki bilinçli davranış ve Allah'a duyulan derin saygı, İslâm'da bir kulluk gereğidir. ***Hinduizm***'de ve *-tabiatıyla-* ***Nakşbendîlikte*** ise tam aksine bu uygulamalar, ***«vahdet-i vücûd»*** ve ***«hulûluyet»*** inancına kişiyi hazırlamak için, onun vicdanını bütün inançlardan arındırma hazırlığıdır.

Ancak bu kurallar, yalnızca eğitimli şeyh adaylarına uygulanır! Bu hususlar çok önemlidir. Çünkü bunlar, ağızdan kaçırılması halinde büyük tehlikeler davet eden sırlardır. Sıradan kalabalık mürîd

---

[246] Bkz. Ali Kardri, Resâle-i Bahaiyye, Trc. Rahmi Serin, s.79. Pamuk Yay. İstanbul-1994

[247] Yazarın Arapça ifadesi şöyledir: أن يحفظَ المريدُ قلبَهُ من دخول الخواطر ولو لحظةً.

Kaynak: محمّد أمين الكرديّ الأربلي، تنوير القلوب في معاملة علام الغيوب ص/ **507**. طبعة مصر – **1384** هـ

[248] **Cemil Kutlutürk**, Upanişadlar, s. 117, Dergâh Yay. İstanbul-2014.

takımına bu konuda asla bilgi sızdırılmaz. Hasbelkader, mürîdler arasında okumuş, kendini yetiştirmiş kültürlü biri, bu tür bilgilere ulaşacak olursa, önce tatlı-sert bir üslupla uyarılır; ulaştığı bilgilerin ***«tarîkat düşmanları, hadis inkârcıları, mezhepsiz sapıklar ya da Türk düşmanı terörist Selefîler ve Osmanlıyı arkadan hançerleyen hain Vahhabî Araplar tarafından uydurulduğu»*** meâlinde sözlerle ikna yoluna gidilir. Sonuç alınamazsa bu kişi, *(yukarıdaki kategorilerden birine dâhil edilerek)* **«kara liste»**ye geçirilebilir!

Çok dikkatlice incelendiğinde, ***«nigâhdâşt»*** ile ***«Hûş der dem»*** ifadelerinden güdülen amacın temelde çok yaklaşık, hatta aynı olduğu anlaşılır. Aynı amacın, -*değişik tarifler ve farklı açıklamalar içinde birden çok başlık altına dağıtılarak*- anlatılmış olması, bu tarîkatın, sunum edebiyatında abartıya önem verildiği izlenimini vermektedir. Bu da Nakşbendîlikte *(İslâm'a karşı müslümanlığı canlı ve güçlü tutmak için)* bir misyonerlik mekanizmasının varlığına işaret etmektedir.

Nakşbendîler, ***«nigâhdâşt»*** kuralını kendilerince açıklarken öteden beri yaklaşık tarifler yapmış, benzer ifadeler kullanmışlardır. Nitekim **Muhammed Emin el-Kurdî**'nin ***Tenviru'l-Kulûb*** adlı kitabında bu terim hakkında kaydettiği birkaç kelimelik Arapça açıklama, **Ali Kadri** adında biri tarafından yazıldığı ileri sürülen Türkçe ***«Risâle- Bahaiyye»***de aynı terim için yapılan yorumla örtüşmektedir. Bununla birlikte her iki yazar da -*bu terimin İslâm'la hiçbir alakasının bulunmadığı, İslâm âlimlerinden hiçbirinin eserinde bunun izine rastlanmadığı, dolayısıyla bunun ilham kaynağının ancak* **Hinduizm** *olduğu konusunda*- hiçbir itirafta bulunmamışlardır. Onlardaki bu ketûmiyet çok ilginçtir.

Bu hilenin içyüzünü keşfetmek, aslında büyük bir külfet gerektirmemektedir. Burada karşılaştırılacak iki kavram vardır: ***«huşû»*** ve ***«trans hâli»***. Ancak bu konuda kapsamlı bir kültürel birikim şarttır. Örneğin yoga kavramı hakkında doyurucu bir kitâbî bilgiye sahip olmanın mutlak surette lüzûmu vardır. Bu iki ruhsal fenomen, -*literatürdeki ölçütler izlenerek*- sırf mantıksal çıkarsamalarla da birbirinden ayırt edebilirler. İşte o zaman Nakşbendîliğin -*son yıllara kadar gizli kalmış bulunan protokollerindeki*- sırları çok daha berrak bir şekilde ortaya çıkarmak mümkün olur. İslâm'daki ibadetler esnasında mü'min kişinin yaşaması gereken ve ***«hûşu»*** olarak adlandırılan hâl ile Hinduizm yogası sırasında Brahmanist dindarın yoga esnasında yaşadığı ***«trans»*** hâli karşılaştırıldığında, Nakşbendî tarîkatındaki kuralların uygulanmasıyla yaşanan ve **«cezbe»** diye adlandırılan ***«hipnotik trans»*** hâli kendiliğinden açığa çıkar. Ne var ki -*bilimsel deneyler de gerektirebilen*- bu işlemi yapmak zor olmamasına rağmen, maalesef bilim adamları *(özgürlüklerin çok sınırlı olduğu ülkemizde)* bunu göze alamamaktadırlar. Halbuki tasavvuf konusunda kendini iyi yetiştirmiş bir psikiyatri uzmanı ile bir İslâm âlimi, gönüllü bir Nakşbendî üzerinde *(üçlü mutabakattan sonra)* böyle bir deneyi gerçekleştirebilirler. Sonra, elde edilen sonucun ***huşû*** mu ***trans*** mı olduğunu ayırt etmek zor olmasa gerektir.

Bu iki kavramı birbirinden ayırd etmenin başka bir yolu daha vardır. Gerek Hinduizm'in yogasındaki ***«trans»*** gerekse Nakşbendîlikteki ***«cezbe»,*** birer meditativ olgudur. İkisi de *(görünürde coşku sanılan)* bir çeşit ruhsal donma hâli olarak nitelenebilir. Çünkü her ikisindeki uygulama da böyle bir sonuç vermektedir. Bunun nedeni ise uygulamadaki beş ayrıntının ortak etkisidir. Bunlardan **birincisi**; belli bir oturuş şeklidir. Örneğin yogada ***"lotus"*** oturuşudur, Nakşbendîlikte de ***"ters teverruk oturuşu"***dur.[249] **İkincisi**; Yogada ***"ritmik solunum"***dur, Nakşbendîlikte de ***"Habs-i***

---

[249] Bu özel oturuş hakkında fazla bilgi için aşağıdaki kaynaklara bakınız:

* محمّد بن عبد الله الخانيّ، البهجة السنيّة في آداب الطريقة النقشبنديّة ص/ **38**.

* أحمد البقاعي، رسالة في آداب الطريقة النقشبنديّة ص/ **42**.

* سليمان زهدي، المجموعة الخالديّة ص/ **4**.

nefes"dir. **Üçüncüsü**; Yogada, ***"belli bir obje üzerinde yoğunlaşmak***"tır, Nakşbendîlikte de ***"Şeyh'in şeklini hayalde canlandırmak"***tır. **Dördüncüsü**; her ikisinde de ***"gergin olmamak***"tır. **Beşincisi**; her ikisinde de *(ses, ışık ve hareketin olmadığı)* ***"tenha bir yerde olmak"***tır.» Uygun şekilde icra edildiği takdirde bu beş unsur, kişide ***«Transcendental absence»*** diye tabir edilen bir ruh halinin doğmasını sonuçlandırır ki Nakşbendîlikte buna ***«cezbe»*** denir. İslâm'daki ibadetlerin herhangi birinde ise ne bu ayrıntılar vardır ne de böyle bir ruh hali yaşanır.

***

8) Yâddaşt یادداشت

«Yâddaşt», -Abdülhâlık-ı Gucdevânî*'nin «Hızır Nebî'den aldığı»* ileri sürülen ve Nakşbendî Tarîkatı'nın anayasası haline getirilen ilk sekiz ilkesinden sekizincisi ve sonuncusunun adıdır. Bu da *(iki kesitten ibaret)* Farsça bir bileşik isimdir. ***«Yâd»*** ve ***«dâşt»*** kelimelerinden oluşturulmuştur. Farsça ***«yâd»*** mürekkep masdarlardan ***«yâd kerden*** یاد کردن» veya ***«yâd daşten*** یاد داشتن»den anma, hatırlama demektir. ***«dâşt»*** ise *(daha önce izah edildiği gibi)* ***"sahip olmak"*** anlamına gelen ***"dâşten"*** masdarından türetilmiş tamamlayıcı bir ektir.

Bu kuralın tanımı, uygulama şekli ve doğurduğu sonuç hakkında Nakşbendîlerin açıklamalarına gelince, örneğin ***«Risâle-i Bahaiyye»***de şöyle kısa bir ifade yer almaktadır: ***«Bu kelime, Yüce Allah'ın varlık ve birliğini her durumda ve her işte sürekli murâkabe etmekten ibarettir.»***[250] **Muhammed Emin el-Kurdî** ise ***«Tenvîru'l-Kulûb»*** adlı *(Arapça)* eserinde bu uygulamayı, yine kısaca *(ve meâlen)* şöyle tarif etmektedir: ***«Tekil zâtın nurlarını, sözden tamamen soyutlanmış olarak seyretmeye yönelmektir.»***[251] Bu iki tanım arasında esasen bir paralellik bulunmaktadır. Nitekim ikisinden de ***«Yâddaşt»*** teriminin, -*bir kuraldan çok*- bir sonucu ifade ettiği anlaşılmaktadır. **El-Kurdî**, yukarıdaki ifadesine eklediği çok anlamlı bir cümle ile bu sonuca işaret etmiştir. Bu cümle *(meâlen)* şöyledir: ***«Gerçeği söylemek gerekirse bu durum, tam bir fenâ hali ile mükemmel surette müyesser olmuş bir bekâ hali oluşmadan tam anlamıyla elde edilemez.»***[252]

El-Kurdî'nin bu *(şifreli)* son cümlesinde geçen ***«fenâ»*** ve ***«bekâ»*** kavramları, -*genel olarak tasavvufta, özellikle Nakşbendîlikte*- çok büyük önem taşımaktadır. İleride geniş açıklamalarla bu iki kavram üzerinde durulacaktır.

Bu ilgiyle, -*mütecânis gözüken*- ***«Yâdkerd»*** ile ***«Yâddaşt»*** kavramlarını birbirine karıştırmamak için burada bir açıklama yapmakta yarar vardır. Daha önce *(tarîkatın beşinci kuralı olan)* ***«Yâdkerd»*** başlığı altında yapılan izahtan da anlaşılmış olduğu üzere bu kavramdan amaç sırf ***«vird»***in tekrarıdır. Yani ***«Yâdkerd»*** tarîkat şeyhinin mürîdine ***«vird»*** adı altında ders olarak verdiği kelimenin; belli bir zaman aralığında istenen sayıda tekrar edilmesini öngören kuralın adıdır.

---

* سليمان زهدي، نهجة السالكين ص/ **30**.

* عبد المجيد بن محمّد الخانيّ، السعادة الأبدية فيما جاء به النقشبنديّة ص/ **12**.

* أحمد ضياء الدين الْگُمُوشْخَانَوِيّ، جامع الأصول ص/ **146** .

[250] Bkz. **Ali Kardri**, Resâle-i Bahaiyye, Trc. Rahmi Serin, s.86. Pamuk Yay. İstanbul-1994

[251] Bkz.. محمّد أمين الكرديّ الأربلي، تنوير القلوب في معاملة علاّم الغيوب، ص/ **506**. طبعة مصر – **1384** هـ.

[252] **El-Kurdî**'nin, bu son cümledeki Arapça ifadesi aynen şöyledir: "الحق، إنّه لا يستقيم إلاّ بعدَ الفناءِ التّامّ والبقاءِ السابغ"

«Yâddaşt» ise ***Abdülhâlık-ı Gucdevânî*** tarafından tarîkatın sekizinci ve sonuncu kuralı olarak belirlenmiştir. Bunların sıralanmasında önemli bir anlam vardır. Verdiği ilk mesaj ise bunların birbirini tamamlar mahiyette olduklarıdır. Bu bağlamda sonuncu ilke, ilk yedi ilkeye harfiyyen uymuş mürîdin başarısını ilân eden ***«fenâ»*** ve ***«bekâ»*** makamlarını *(birlikte)* temsil eder.

***

Burada konu ile ilgili kısa bir durum muhasebesi yapmak yararlı olacaktır. Nakşbendî Tarîkatı'nın felsefesini özetleyen bu sekiz ilkenin, -*çok derin olmasa bile*- bu kadarıyla içyüzüne vakıf olduktan sonra, bu akıma vaktiyle öncülük etmiş olanların ***«mücâhede»*** adına öngördükleri bu uygulamalarla gerçekten Allah'a kulluk mu etmek istediklerini insan, merak etmekten kendini alamamaktadır. Evet, -*Zât-ı İlâhiye'sini Kur'ân-ı Kerîm'de tanıttığı açıklamalara uygun olarak; Allah'ın varlığına, O'nun, ferd, Samed, ebedî, ezelî, her şeyin yaratıcısı, hiçbir şeye benzemeyen, kâinat üzerindeki otoritesini hiç kimse ile paylaşmayan, her türlü noksanlıklardan münezzeh bir "Zât-ı Ecell-i A'lâ" olduğuna*- Nakşî Tarîkat'ının bu teorisyenleri, acaba gerçekten inanıyor ve imân ediyorlar mıydı? Bu sadece bir sorudur. Ancak bu sorunun mutlak surette cevabını bulmak gerekir. Peki, ***«fânîfillâh»*** olmak *(yani Allah'a ulaşarak O'nun içinde eriyip O'nunla birleşmek ve bütünleşmek)* sonra da ***«bâkîbillâh»*** olmak *(yani, kalıcılık kazanarak ebedîleşmek, O'nun bir parçası haline gelerek ilâhlaşmak)* Kur'ân-ı Kerîm'e rağmen nasıl mümkün olabilir? Bu da sadece bir sorudur. Acaba Nakşbendîler bunu biraz daha açarak izah edebilirler mi? Fakat maalesef buna hiç yanaşmamaktadırlar. *«Çünkü -onlara göre- insanlar **«havâs»** (seçkinler) ve **«avâm»** (sıradan insan sürüleri) olarak iki gruba ayrılırlar. Avâma her şey açıklanamaz, onların aklı "**âlem-i emr**"'e ve "**âlem-i melekût**"a ermez. Havâsa gelince bunlar, Allah dostlarıdırlar, keşif ve kerâmet sahibi, ermiş kimselerdir, Allah'ın vekîlidirler. Yani O'nun adına kâinatı yönetirler. Bu ulu şahsiyetlerin, "**ulemâ-i rüsum**" (yani şekilci âlimler) ve sıradan insanlar tarafından anlaşılmaları mümkün değildir!»*

Nakşbendîlerin geneli tarafından derin saygıyla anılan; ***«ermiş»*** ve ***«evliya»*** olarak nitelenen, başta **Mansûr-i Hallâc** olmak üzere, **Feriduddin-i Attâr**, **Celâluddîn-i Rûmî**, **Molla Câmî**, **Muhyiddîn bin Arabî**, **Abdülkhâlık bin İbrahim bin Seb'în el Mursî**, **Süleyman bin Ali et-Tilimsânî**, **Hüseyn bin Ali bin Hûd**, ve **Abdulkerîm el Cîlî** gibi -*Arap ve Acemden*- birçok okumuş mistik-sapkından bazıları *(biraz önce özetlenen Nakşî felsefesine uygun inanç ve kanaatte)* ***«vahdet-i vücut»***çu, bazıları da (**Hallâc** gibi) ***«hulûliyeci»*** idiler. Bunlar, genelde kinayeli ve örtülü ifadeler kullanarak kamufle olmaya çalışmışlardır. Mistik ruhlu kitleden kültür fukarası olanlar, bunların havalı üslupları karşısında komplekse girerek -*söylemlerini anlayamadıklarının bile farkına varamadıkları için*- ulaşılmaz yüce varlıklar diye onlara imân etmişlerdir.[253]

Bu ünlüler arasında -*az sayıda da olsa*- amacını çok açık şekilde ifade edenler de bulunmaktadır. Bunlardan biri **Muhyiddin bin Arabî**, öbürü de **Ebû Saîd el-Kharrâz**'dır. Bu iki şahsın adları -*ilginç bir rivâyette*- birlikte geçiyor. İkisinin de çok Tanrılı bir inanca sahup bulunduklarını açık şekilde ortaya koyan bu sözler *(asıl kaynak olarak)* **Muhyiddin bin Arabî**'nin eseri olan ***"Fusûsu'l-Hikem"***'de şöyle geçmektedir: «**Ebû Saîd el-Kharrâz** diyor ki: ***"Gizli ve aşikâr ne varsa, her biri*** *Cenab-ı Hakk'ın çehrelerinden biridir. O'nun dillerinden biridir. Onu şöyle tarif eder: Allah Teâlâ; kendisi hakkında bir hükme varılabilmesi için zıtları bir araya getirmiştir. O Evvel'dir, O, Âhir'dir, O, Zâhir'dir, O Batın'dır; O, ortalıkta gözüken her şeyin ta kendisidir, kâinattaki eşyanın açıkça göründükleri sırada onların her birinin içinde gizlenen de yine kendisidir. Kişi ondan başkasını görmez* (yani, göze çarpan ne varsa hepsi Allah'ın bizzat kendisidir). *Onların içinde gizlenen de yine*

[253] Bkz. أبو عبد الله شمس الدين بن محمد بن أشرف بن قيصر الأفغاني، جهود علماء الحنفية في إبطال عقائد القبورية، دار الصميعي، الرياض–**1414**هـ.

bizzat O'dur. O kendi nefsi için zahirdir. Kendinden gizli duran da yine O'dur. O, aynı zamanda ***Ebû Saîd el-Kharrâz****'ın bizzat kendisidir".»*[254]

Nakşbendîlerin hemen her çağda elit tabakası, bu şahısların inanç ve kanaatlerine iştirak etmişlerdir. Nakşbendîliğe bağlı sıradan kalabalıklar ise bu gerçekten tamamen habersizdirler. Hatta tarîkatın içyüzünü gizlemekte kullanılan dış motiflerin tamamı İslâm'dan aşırıldığı için halk, Nakşibendîliği İslâm'ın özel ve has bir parçası olarak bilir! Problemin, esasen içinden çıkılmaz hale gelmesi buradan kaynaklanmaktadır.

***

9) Vukûf-i Zamânî وقوف زماني

«Vukûf» sözcüğü Arapçadır. «***vakafe*** **وقف**» fiilinden türetilmiş masdardır. ***«Zaman»*** sözcüğü de Arapçadır. Bu iki sözcük arasındaki (**i**) harfi ise Farsça izâfe *(tamlama)* bağıdır. «***Vukûf-i Zamânî***» terkibinin, ***«zamansal durum değerlendirmesi»*** anlamında kullanıldığı anlaşılmaktadır. Ancak bu içeriğin sembolik ifadesi için seçilen «***Vukûf-i Zamânî***» kalıbı, *(analizi burada yapılamayacak nedenlerden dolayı)* edebî açıdan kusurludur. Bu da terkibi öngören ve kararlaştıran kişinin kültürel düzeyinin düşük olduğunu göstermektedir.

Nakşbendîlikteki bu kuralın ve bundan sonraki iki kuralın, Tarîkatın kurucusu kabul edilen **Muhammed Bahauddîn Buhârî** tarafından ihdas edildiği ileri sürülmektedir. **Abdülhâlık-ı Gucdevânî**'nin vaktiyle koyduğu sekiz maddeye bu üç kural daha ilâve edilince tarîkatın ilkeleri on bire yükselmiş olur.

Bu çağrışımla hatırlatmak gerekir ki -*tarîkatın bilinmezleri kapsamında*-, «**Buhârî** *bu yetkiyi kimden aldı?»* gibi yüzlerce soru vardır. Bunları bir Nakşbendî şeyhine yöneltmek, beklenmedik sonuçlara neden olabilir! Nitekim tarîkatçılar tarafından ***«evliyalık»*** ile nitelenen şahıslara bu rütbenin kim tarafından verildiği de buna benzer bir sorudur. Eğer biraz soğukkanlı bir tarîkatçıya bu soruyu yöneltecek olursanız, en azından; ***«Peki, Hz. Muhammed'e peygamberlik rütbesini kim verdi?»*** şeklinde mukabil bir soruya muhatap olabilirsiniz. Çünkü ona göre bu iki soru arasında hiçbir fark yoktur ve cevapları da neredeyse aynıdır. Onun için, açıkça ifade edilmese bile ***«Vukûf-i Zamânî»***, tarîkatta bir âyet, belki de yorumlarıyla birlikte bir sûre hükmündedir, kutsal bir emirdir.

Nakşbendîlikte, ***«Seyr-ü Sülûk»*** adı altında ***«Sâlik»*** kişiye uygulanan mistik eğitimde, -***«Vukûf-i Zamânî»*** *kuralına göre onun*-, zamanını çok dikkatli şekilde kullanması tavsiye edilmektedir. Zamanın israfsız ve azami derecede verimli kullanılması, akılcı ve evrensel hayat disiplinin -*temelde*- kaçınılmaz gereklerindendir. Onun için dünyanın bütün milletleri bu hususa büyük önem vermektedirler. Hükümetler, kurum ve kuruluşlar zaman israfının önüne geçebilmek için önlemler almakta, yönetmelikler çıkarmakta, akademik çevreler de yayınlar ve konferanslarla bu yönde genel bir bilincin oluşması için katkı sağlamaktadırlar. Hepsinden daha önemlisi; bütün bu çabaların ortaya çıkmasından yüzyıllar önce -*Allah Teâlâ'nın zaman üzerine ettiği mükerrer yeminler*- zamanın taşıdığı olağanüstü önemin en çarpıçı kanıtlarıdır. Kur'ân-ı Kerîm, bunu muhteşem örneklerle sunmuştur.[255]

---

[254] Bkz. عبد الرحم عنبد الخالق، الفكر الصوفي في ضوء الكتاب والسنة ص/**82–83**، مكتبة ابن تيمية–الكويت

[255] Bkz.***el-muddessir***/33; ***el-Burûc***/2; ***et-Tekâsur***/17; ***el-inşikâk***/17; ***el-Fecr***/1-4; ***eş-Şems***/3,4; ***el-leyl***/1,2; ***ed-Duhâ***/2; ***el-Asr***/1

Nakşbendîler, *-İslâm'ın bu konudaki hassasiyetini görmezden gelerek-* İslâm'da zamana önem verilmediği izlenimini uyandırmak için işbu ***«Vukûf-i Zamânî»*** söylemini prensip haline getirmişlerdir. Günümüzde de bu kavramın etrafında edebiyat yapmaya hız vermiş bulunuyorlar. Özellikle internet karambolünde yapmaya çalıştıkları propaganda kapsamında bu tabire şu manaları yakıştırıyorlar:

«Vukûf-i Zamânî, yaşanan her anın farkında olmaktır. Hak yolcusu, her anını kontrol etmelidir. O vakit içinde kendisine gereken en hayırlı amelin ne olduğunu bilmeli ve o ameli yapmalıdır. (...) Nefeslerin zikir ve huzur içinde mi yoksa gaflet içinde mi çıktığına dikkat etmelidir. Arifler buna sahv yani manevi uyanıklık hali derler.»

Bu spekülasyon ister istemez, **Hz. Ali**'nin ***«Bu, hak*** *(doğru)* ***bir sözdür fakat bununla amaçlanan şey batıldır.»*** meâlindeki ifadesini hatırlatmaktadır. Sormak lâzım: Nakşbendîlerin ***"arifleri"*** *-zamanın önemi hakkında-* böyle diyor da ***-İslâm ve-*** bu yüce dinin âlimleri hiç mi bir şey söylemiyorlar? Çünkü onlara göre «*Şeyh Allah'ın vekilidir, ariftir. İslâm âlimlerine gelince onlar* ***"ulemâ-i rüsûm"****dur, onlar sırf şekilcidir. Allah'ın yüce katına çıkmayı, O'na ulaşıp O'nun içinde erimeyi beceremeyen nasipsiz insanlardır.»*

Bütün bu belgesel değerlendirmeler gösteriyor ki; eğer iddia edildiği gibi Nakşbendîlik ile İslâm arasında en ufak bir organik bağ bulunmuş olsaydı, Nakşbendî teorisyenleri İslâm'ı görmezden gelerek *(ve Hinduizm'den ilham alarak)* ayrıca ***«Vukûf-i Zamânî»*** diye bir kural koymaya ihtiyaç duymayacaklardı. Fakat kesinlikle onlar *daima* hem İslâm'ı görmezden gelmiş hem de *-uygun gördükleri-* İslâm'a ait değerleri *-aşırarak, mistikleştirerek ve çarpıtarak-* tarîkatlarına mal etmekten geri kalmamışlardır. Onların bu maksatlı tutumu Nakşîliğin, *(İslâm'la alakalı bir kurum olması şöyle dursun)* bu tarîkatın esasen müslümanlığı ayakta tutarak İslâm'ı tasfiye etmek amacıyla yapılandırıldığını çok açık ve güçlü biçimde kanıtlamaktadır.

***

10) Vukûf-i Adedî وقوف عددي

Bu da «***Vukûf-i Zamânî***» gibi Arapça iki sözcükten ibaret bir terkiptir: Bir sözü belli sayıda tekrar ettikten sonra *"mola vermek"* anlamında, Nakşbendîliğin on bir ilkesinden onuncusunun adı olarak tarîkatın termilojisine eklenmiştir. Bu da *-isabetle inşa edilememiş sözlü bir ifade olarak-* ***«Vukûf-i Zamânî»*** gibi, edebî açıdan kusurludur.

Nakşbendîlere göre «***Vukûf-i adedî***» ifadesinden amaç, *«Habs-i nefes ile zikrederken, iki nefes arasında üç, beş, yedi, on bir, on üç gibi tek adetler üzerinde (nefesi) bırakmaktır. İki nefes arasında tekli ve belli miktar üzerinde durmanın faydası, kalbi dağınıklıktan kurtarmak ve zikri huzurla yapmak içindir.»*[256]

---

[256] Bkz. **Ali Kardri**, Resâle-i Bahaiyye, Trc. Rahmi Serin, s.78, Pamuk Yay. İstanbul-1994; Ayrıca bkz: Ali Rıza Bayzan, Sûfî ile Terapist, Etkileşim Yay. stanbul-2013;

1) شعيب أفندي بن إدريس الباكني الداغستاني، طبقات الخواجكان النقشبندية ص/73، دار الرسالة – 1330هـ.
2) معرّب رشحات عين الحيات، تعريب محمد مراد القازاني، دار الكتب العلمية، ص/137، بيروت–1971م.
3) عبد الغني النابلسي، مفتاح المعية شرح رسالة طريقة السادة النقشبندية، ص/122، جامعة عين شمس كلية الألسن، القاهرة–2008م.

Kesinlikle ifade etmek gerekir ki bu tarif, sırf yanıltıcı bir örtüden ibarettir. Ehil bir araştırmacı gözüyle meselenin içyüzü irdelendiğinde masum gibi gözüken bu örtünün arkasında Hinduizm'in ilginç yansımalarını görmek mümkündür.

Her şeyden önce İslâm'ın ibadet sisteminde -*çok az sayıda birkaç kelime hariç*-, zikir adı altında *«Şu söz ya da şu cümle, şu kadar tekrar edilecek.»* diye hiçbir kural yoktur. *Gerek Kur'ân-ı Kerîm'den gerekse Rasûlullâh'ın (s) sözlerinden yola çıkılarak* İslâm âlimleri tarafından -*tarih boyunca çok sayıda*- zikir ve dua konulu kitap yazılmıştır.[257] Bunları bir listeye sığdırmak bile kolay iş değildir. Bu eserlerin hiçbirinde; *(rükû ve secdede tesbih, ayrıca namazlardan sonra 33er kez yinelenen **tesbîh**, **tahmîd** ve **tekbir**[258] ile bayramlarda getirilen "**teşrîk tekbirleri**" hariç)* herhangi bir kelime

---

[257] Dua ve zikir konusunda, İslâm âlimleri tarafından kaleme alınmış onlarca eser arasında en muteber sayılanlardan birkaçı şunlardır:

* الحسن بن علي بن شبيب المعمري، المتوفي (295هـ)، عمل اليوم والليل.

* يوسف القاضي الإمام الحافظ صاحب السنن، المتوفي (297هـ)، الذكر.

* أبو بكر جعفر بن محمد بن الحسن الفريابي، والحافظ، العلامة، المتوفي (301هـ)، الذكر.

* أبو عبد الله محمد بن فطيس الأندلسي، المتوفي (319هـ)، الدعاء.

* أبو عبد الله الحسين بن إسماعيل بن محمد الضبي المحاملي، المتوفي (330هـ)، الدعاء.

* أحمد بن جعفر بن محمد أبو الحسين بن المنادي، المتوفَّى (336هـ). كتاب دعاء أنواع الاستعاذات من سائر الآفات والعاهات.

* أبو القاسم الطبراني سليمان بن أحمد بن أيوب، المتوفَّى (360هـ)، الدعاء.

* أبو سليمان حمد بن محمد بن إبراهيم بن خطاب البستي، المتوفي (388هـ)، معاني الدعوات وتفسيرها.

* أبو محمد عبدالله بن أبي زيد القيرواني، المتوفي (389هـ)، الدعاء.

* أحمد بن موسى بن مردويه الأصبهاني المتوفي (410هـ)، الأدعية.

* أبو عمر أحمد بن محمد الطلمنكي، المتوفي (429هـ)، كتاب يوم وليلة، والدليل إلى طاعة الجليل.

* أبو نعيم الأصبهاني، أحمد بن عبد الله بن أحمد بن إسحاق بن موسى الهمداني المتوفي (430هـ)، عمل اليوم والليلة.

* أبو العباس جعفر بن محمد بن المعتز بن محمد المستغفري المتوفي (432هـ)، الدعوات.

* أبو ذر الهروي عبد بن أحمد بن محمد الأنصاري المالكي المتوفي (434هـ)، الدعاء.

* أحمد بن الحسين البيهقي، المتوفي (458هـ)، الدعوات.

* الواحدي أبي الحسن علي بن محمد المفسر المتوفي (468هـ). الدعوات.

* عبد الغفور بن عبد الله بن محمد النضري أبي القاسم المتوفي (514هـ)، التبتل في العبادات، وما لا غنى عنه من الدعوات.

* زكي الدين أبو محمد عبد العظيم بن عبد القوي، المتوفي (656هـ)، عمل اليوم والليلة.

* محي الدين أبو زكريا يحيى بن شرف الدين النوويّ الدمشقيّ المتوفّي (676هـ)، حلية الأبرار وشعار الأخيار في تلخيص الدعوات والأذكار.

* أبو العباس تقي الدين أحمد بن تيمية الحراني المتوفي (728هـ)، الكلم الطيب.

* محمد بن أحمد بن حرب المتوفي (741هـ)، الدعوات.

* تقي الدين أبو الفتح محمد بن محمد بن علي بن همام بن راجي الله، المتوفي (745هـ)، سلاح المؤمن.

* محمد بن محمد بن علي، شمس الدين العمري الدمشقي، المتوفي (838هـ)، الحصن الحصين من كلام سيد المرسلين.

İslâm tarihi boyunca günümüze kadar, yukarıdaki listede yer alan eserlerin onlarca katı kadar "dua" ve "zikir" konulu kitaplar yazılmıştır. Bunların hepsi de (Kur'ân-ı Kerîm'den ve Sünnetten alındıkları için) kabul görmüşlerdir. Bu kaynakların hiçbirinde «***hûş der dem***, ***nazar ber kadem***, ***sefer der vatan***, ***halvet der encümen***, ***yâdkerd***, ***bâzgeşt***, ***nigâhdaşt***, ***yâddâşt***, ***vukûf-i zamânî***, ***vukûf-i adedî***, ***vukûf-i kalbî***, ***nefes tutmak*** ve binlerce kez tekrar…» gibi şirk mantraları yoktur.

[258] Farz namazlardan sonra *(sübhânallah anlamına gelen)* ***"tesbîh"***, *(elhamdülillâh anlamına gelen)* ***"tahmîd"*** ve *(Allahuekber anlamına gelen)* ***"tekbîr"*** kelimelerinin 33er defa tekrarlanması hakkında hadis vardır. Bkz.

veya cümlenin belli sayılarda tekrarı şart koşulmamıştır. Sabah ve akşam dualarının da belli saatlerde birer defa okunması sadece tavsiye edilmiştir.[259] Ayrıca namazlar 24 saat içinde ve belli vakitlerde tarif edildikleri şekilde *(ve şartları dairesinde)* sadece birer kez tekrarlanırlar. Bunun dışında "***kelim-i tevhîd***", "***lafza-i celâl***" ya da Allah Teâlâ-yı ta'zîm amacıyla *(Kitap ve Sünnetten seçilmiş bile olsa)* herhangi bir kelimenin tekrar edilmesi gibi bir ibadet şekli İslâm'da yoktur. Keza, Hac ibadeti sırasında sesli olarak tekrarlanan ***"Lebbeyk"*** nidası için bir sayı belirlenmemiştir. Hatta bayram sabahları *(hutbe okununcaya kadar)* camilerde -*âdet haline getirildiği üzere*- cemaat tarafından koro halinde tekbirlerin tekrar edilmesi bile "***bid'at***" sayılmıştır. *Yani, İslâm dışı davranış* olarak nitelenmiştir.

İslâm, Allah'ı zikretmede mü'min kişiyi tamamen serbest bırakmıştır. O, dilediği zaman, dilediği kadar Kur'ân-ı Kerîm'den sûreler ve âyetler okuyabilir. *(Budistleri örnek alan tarîkatçılara benzememek şartıyla)* ***kelim-i tevhid***, ***kelim-i şehâdet***, ***besmele***, ***salvele***, ***hamdele*** ve ***havkale*** getirebilir ya da Rasûlullâh'ın (s) dua ve zikirlerinden herhangi birini okuyabilir. Ayrıca hiçbir mü'minin ibadet ederken, dua ederken, Allah'ı zikrederken bir şeyhin, bir dervişin ya da bir sofunun güdümüne girmesi söz konusu değildir. İslâm'la yeni tanışanlara ve çocuklara ise *(şeyh, derviş ve sofu gibi tehlikeli tipler değil)* ancak ehil öğretmenler ve İslâm alimleri tarafından eğitim verilebilir.

Kelimenin tekrarına *(ve hangi kelimenin tekrar edileceğine)* gelince, Nakşbendî teorisyenleri,-***Budizm****'de çok önemli bir zikir formülü olan-* ***«om, mani, padme hum»*** *nakaratının karşılığı olarak-* ince bir hile yoluyla İslâm'ın mukaddes değerlerinden ***«kelime-i tevhid»***i seçmişlerdir. Bu ilgiyle çok önemli bir hatırlatmada bulunmak gerekir; bu şahıslar, dikkatleri dağıtabilecekleri sistemi keşfetmeyi daha yüzyıllar önce başarabilmişlerdir. Çünkü -*insan hayatının hiç önem taşımadığı o karanlık günlerde*- şeyh kılığına bürünmüş olan bu şahıslar, stres altında kıvranan insanların onlara ne kadar muhtaç olduğunu -*en uygun zamanda*- fark etmiş, bu sırrın ise "***kelime***" ve "***tekrar***"da saklı olduğunu kestirebilmişlerdir. Onların bir başarısı da, *belli bir sözcüğün, çok büyük sayıda tekrarının, insanın gerek ruhunda gerekse bedeninde önemli etkilere ve değişimlere neden olduğunu* bilmiş olmalarıdır!

Uzmanlar, belli bir kelime veya ifadenin, büyük sayıda *(örneğin 1000 defa)* tekrar edilmesinin -***«semantik doygunluk ve dönüşüm etkisi»*** *diye adlandırdıkları bir*- zihinsel deformasyona yol açtığını söylemektedirler. Bu ise *«çok tekrar edilen sözcüğün, mânâsını zamanla kaybetmesi ya da bazen fonetiğinin değişikliğe uğraması»* gibi sonuçlar doğurmaktadır. Buna çarpıcı bir örnek olarak ünlü ***«Vizontele»*** filmine verilen ismi gösterebiliriz. Bu çarpık sözcük, *(hiç kuşkusuz, belli bir amaç için!)* ***«televizyon»*** kelimesinin uzun tekrarıyla elde edilmiştir. Kürtler fark etse de etmese de bu filmi çevirenler ***«tekrar silahıyla»*** hedefi -*kendilerince*- on ikiden vurmayı başarmışlardır. Nitekim sinema eleştirmenleri, bu ismin arkasında yatan sır hakkında bugüne kadar hiçbir yorum yapmamışlardır. Dolayısıyla mantıksal bir çıkarsama olarak şunu rahatça söyleyebiliriz: Müslümanlarda da aynı şekilde -*fark etmiş ya da etmemiş olsalar bile*- Nakşbendî babaları, yüzyıllar önce bu tarîkatın

---

روى مسلم عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ رضي الله عنه عَنْ رَسُولِ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قال: مَنْ سَبَّحَ اللهَ فِي دُبُرِ كُلِّ صَلاَةٍ ثَلاَثًا وَثَلاَثِينَ ، وَحَمِدَ اللهَ ثَلاَثًا وَثَلاَثِينَ ، وَكَبَّرَ اللهَ ثَلاَثًا وَثَلاَثِينَ ، فَتِلْكَ تِسْعَةٌ وَتِسْعُونَ، وَقَالَ تَمَامَ الْمِائَةِ: لاَ إِلَهَ إِلاَّ اللهُ وَحْدَهُ لاَ شَرِيكَ لَهُ ، لَهُ الْمُلْكُ وَلَهُ الْحَمْدُ وَهُوَ عَلَى كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ غُفِرَتْ خَطَايَاهُ وَإِنْ كَانَتْ مِثْلَ زَبَدِ الْبَحْرِ.

[259] Bu dualardan **Hz. Ebûbekr** (r)'in isteği üzerine Hz. Rasûl tarafından ona *(sabah ve akşam birer kez okunmak üzere)* öğrettiği şu meâlde bir dua vardır: ***«Gizliyi ve âşikârı bilen, gökleri ve yeri hiç yoktan yaratan Allah'ım! Ey her şeyin Rabbi ve hükümdarı! Şehadet ederim ki senden başka ilâh yoktur. Kendi nefsimin şerrinden, şeytanın şerrinden ve onun şirkinden sana sığınırım.»*** Duanın Arapçası şöyledir:

اللهُمَّ عَالِمَ الغَيْبِ وَالشّهَادَةِ ، فَاطِرَ السَّمَاواتِ والأَرْضِ ، رَبَّ كُلِّ شَيءٍ وَمَلِيكَهُ أشْهَدُ أَن لاَ إِله إِلاّ أنْتَ أعُوذُ بِكَ مِنْ شَرِّ نَفْسِي وَمِنْ شَرِّ الشَّيْطَانِ وشِرْكِهِ.

senaryosunu hayata geçirmekle ***«vukûf-i adedî»*** perdesi altında ve ***kelime-i tevhidi*** alet ederek, ***«tekrar silahıyla»*** hedefi on ikiden vurmayı başarmışlardır!

Bunu amaçlayan mistik yönlendirmelerin masum olmadığına büyük ihtimal vermek gerekir. Dolayısıyla, bu konuda sözü esasen erbabına bırakmak lâzımdır. Buraya kadar sunulan ***"anahtar"*** değerindeki bilgilerden yola çıkarak ve iz sürerek ***İslâmî ilimler***, ***dinler ve mezhepler tarihi*** ve ***Hindoloji*** konularında kendini yetiştirebilmiş *(eğer varsa!)* multilingual psikiyatri uzmanlarına ve sosyologlara çok büyük görevler düşmektedir.

***

11) Vukûf-i Kalbî وقوف قلبي

«Vukûf-i Kalbî» de *(bundan önceki iki terim gibi)* Arapça iki sözcükten ibaret bir bileşik isimdir. Bu son üç terim, *-daha önce de işaret edildiği üzere-* **Abdülhâlık-ı Gucdevânî**'nin vaktiyle tarîkat için ihdas etmiş olduğu sekiz kurala **Muhammed Bahauddîn Buhârî** tarafından ilâve edilmiştir. Böylece Nakşbendî Tarîkatı'nın ilkeleri *-bununla birlikte-* on bire yükselmiştir. Bu son üç kural, *-son zamanlarda hazırlanmış olan-* bir araştırmada ***«vukûf- selâse»*** olarak geçmektedir.[260] Ancak bu kullanım, Naşbendîlere ait kitaplarda yer almamaktadır. Dolayısıyla bu isimlendirme, araştırmacının sadece kendi şahsi görüşünü yansıtmaktadır.

Bu münasebetle önemle belitmek gerekir ki Nakşbendî Tarîkatının ilkeleri olarak kaynaklarda yer alan bu on bir kuralın sıralamasında dikkat çeken bir çeşitlilik bulunmaktadır. Nakşbendîlik hakkında kaleme alınmış kitap ve risâleler karşılaştırıldığında, bu çeşitlilik göze çarpmaktadır. Örneğin *-konumuz olan-* ***«Vukûf-i Kalbî»***, ilkesi, *-bu araştırmada esas alınan-* **Muhammed Emin el-Kurdî el-Erbilî**'ye ait Arapça, ***«Tenvîru'l-Kulûb»*** adlı kitapta: 11'inci; **Muhammed bin Abdillâh el-Hânî**'ye ait Arapça, ***«Elbehcetu's-Seniyye…»*** adlı kitapta: 3'üncü; **Ali Kadri** Tarafından Osmanlıca yazılan ***«Risâle-i Bahâiyye»*** adlı kitapta: 6'ıncı; yeni bir araştırmacı olan **Turan Alptekin**'in yazdığı «***Seyyid Ahmed Hüsâmeddîn Eserleri ve Nakşibendî Öğretinin Kökleri***» adlı kitapta: 3'üncü; Nakşîliğin temel kitaplarından sayılan ***Reşahât Aynu'l-Hayât***'ın en eski Osmanlıca tercümesinde ise 11'inci sıraya konmuştur.[261] Bu farkların nedeni ve ne kadar önem taşıdığı meçhulümüz olduğu için üzerinde durmaya gerek görmüyoruz.

Son yıllarda, *-Türkçe ve Latin harfleriyle yazılmış-* Nakşbendîlere ait *-yukarıda adı geçen-* ***«Risâle-i Bahâiyye»***de bu terimin tarîkatta ne anlam ifade ettiği şöyle özetlenmiştir: ***«Vukûf-i Kalbî: Kalp kozalağını göz önüne getirip basiret gözü ile onun gerçeğine bakıp durmaktadır.»***[262]

Bu tuhaf ve içyüzü kapalı tanımın bir şifre olduğu ilk bakışta anlaşılmaktadır. Tarîkatın bundan önceki birçok terimleri için yapılan tanımlarda olduğu gibi, bu tarifin de spekülatif ve yanıltıcı olduğu şüphesizdir. Çünkü İslâm'ın ibadet sisteminde kişiye *-belli bir tarz olarak-* bu formüle harfiyyen uymak suretiyle düşünmeyi emreden herhangi bir ***«nass»*** mevcut değildir. Kur'ân-ı Kerîm'de «**lealle** لَعَلَّ» edatı ile birlikte geçen tefekkür sözcüklerinin tamamı herhangi bir zaman ve

---

[260] Bkz. **Turan Alptekin**, Seyyid Ahmed Hüsâmeddîn Eserleri ve Nakşibendî Öğretinin Kökleri, c.43. Demos Yay. İstanbul-2007.

[261] **Ali bin Hüseyn Kâşifî**, Reşahât Aynu'l Hayât, s.32, Sarıgez-Taş baskı. İstanbul- H. 1291

[262] **Ali Kardri**, Resâle-i Bahaiyye, Trc. Rahmi Serin, s.85, Pamuk Yay. İstanbul-1994

mekânla sınırlı olmayan genel tavsiyelerdir. Kur'ân-ı Kerîm'in iki yerinde ***«Düşünesiniz diye»*** ya da ***«Ola ki düşünürsünüz.»***;[263] bir yerinde de ***«Siz hiç düşünmez misiniz?»***[264] meâlinde geçen ifadeler *(Arapça'da)* **«teracci»** yani ***"olabilirlik"*** ifade ederler.

Araştırmacı Turan Alptekin ise -*yararlandığı kaynaklara işaret ederek*- ***«"Vukûf-i Kalbî"*** kavramı hakkındaki değerlendirmelerini şöyle kaydetmektedir: «Bu noktada Nakşıbendî rabıtanın Hâcegân uygulamalarının temeli olan ***"kelimât-i kudsiyye"*** ve *"**vukûf-i selâse**"*kavramlarıyla bağlantısı, bir soru olarak belirebilecektir.»

«Nitekim "üç vukuf"dan birincisi olan ***"Vukûf-i Kalbî"*** de -*organik anlamda*- kalbe yönelerek "basiret" gözü ile manâ bakışıyla, "hakikat-ı kalbe nazır olmak" ya da "murakabe"de kalbe yönelmek anlamına gelmektedir. Demek, zikir yoluyla râbıtaya geçiş, Allah adının kalbe nakşı, üç vukuftan "vukuf-ı kalbî" durağını oluşturmadadır. Ve bundan dolayı deyim, -*yani "nakş" sözcüğü*- "zât-ı bilâ mislin mülâhazası", gönül aynasında cemâl-i bâ-kemâli müşahade ile "Allah" nakşını o aynada görme ve -*sessiz, sözsüz, harfsiz, lisansız*- zikredenin zikr olunanda yok olması anlamları ile yorumlanagelmiş bulunmaktadır.»[265]

Araştırmacı **Turan Alptekin**'in bu değerlendirmelerindeki son kelimeleri, Nakşibendîliğin gerek bu kuralının gerekse tüm birikiminin temel amacını özetler mahiyette bir bir anahtar sunmaktadır: ***«nirvana»***, ya da onun Arapçalaştırılmış karşılığı olan ***«fenâfillah»***.

***

Nakşbendî Tarîkatı'nın 11 Erkânı Hakkında Genel Bir Değerlendirme

Tarîkatın felsefesini özetleyen bu on bir kural hakkında, Nakşbendîlerin müteferrik risalelere serpiştirilmiş yorumları arasında paralellik bulunmaktadır. Bu da **Reşahât**'ın yazıldığı XV. yüzyıldan bügüne değin, -*Nakşbendîlikte meydana gelen çeşitli değişimlere rağmen*- tarîkatın, -*mayasını almış olduğu*- Hinduizm'den sapmadığı anlamına gelmektedir. Ne ilginçtir ki hal böyleyken, onu İslâm'la ilişkilendirenler, -*ellerinde hiçbir kanıt bulunmamasına karşın*- büyük bir inatla görüşlerinde ısrar etmektedirler.

Çok büyük ihtimalle bundan sonra da bir gürûh, -*bu kanaatle*- İslâm'a, ilme ve akla karşı direnmeye devam edecektir. Ancak bu insanlar, -*aşağıdaki gerçekler karşısında mutlak surette*- ya ***ilzam*** olmak *(yani susmak)* ya da ilmin ve aklın karşısında -*yenilerek*- ***ikna*** olmak zorunda kalacaklardır:

1) Tarîkatçılar, -*kelime-i tevhidden daha çok tekrarlayıp durdukları*- ***«Tasavvuf»*** sözcüğünün, ne Kur'ân-ı Kerîm'de ne de Rasûlullâh'a ait bir hadis-i şerifte geçtiğini asla gösteremezler.

2) Aynı şekilde hiç kimse ne Kur'ân-ı Kerîm'de ne de Rasûlullâh'a (s) ait bir hadis-i şerifte ***«Nakşbendî»*** kelimesinin geçtiğini kanıtlayamaz.

---

[263] el-Bakara /219, 266.

[264] el-En'âm /50.

[265] Bkz. **Turan Alptekin**, Seyyid Ahmed Hüsâmeddîn Eserleri ve Nakşibendî Öğretinin Kökleri, c.43-44. Demos Yay. İstanbul-2007

3) Allah'a ulaşıp O'nda erimek, Fenâfillâh olup sözde Allah ile bütünleşmek için tarîkatın âdab ve erkânı diye kitaplarında sıraladıkları ***«Hûş der dem, Nazar ber kadem, Sefer der vatan, Halvet der encümen, Yâdkerd, Bâzgeşt, Nigehdâşt, Yâddâşt, Vukûf-i Zamânî, Vukûf-i Adedi*** *ve* ***Vukûf-i Kalbî»*** gibi Hint dinlerinden alınmış olan terimlerden hiçbirinin, ne Kur'ân-ı Kerîm'de ne de Rasûlullâh'a (s) ait bir hadis-i şerifte geçtiğini kimse kanıtlayamaz. Evet tekrar vurgulamak gerekir ki ***«Seyr-ü Sülûk»*** adı altında ve bu kurallar çerçevesinde ibadet edildiği takdirde Allah'a ulaşılacağını ve -haşâ!- *Allah'ın içine girip eriyerek O'nunla bütünleşmenin mümkün olduğunu* ileri süren Nakşbendîler, ne ***«Seyr-ü Sülûk»*** tabirini ne ***«râbıta»***yı ne de yukarıda sıralanan 11 terimin hiçbirini, Kur'ân-ı Kerîm'de ve Rasûlullâh'a (s) ait binlerce hadis-i şeriften bir tanesinin bile içinde asla gösteremez, bu iddialarını asla kanıtlayamazlar.

4) Nakşbendîler, gizlice düzenledikleri ayinlerin, *-İslâm'a ait ibadetler olduğu-* izlenimini uyandırmak için, örneğin, ***«hatm-i hâcegân»*** ayini sırasında Kur'ân-ı Kerîm'den sûreler ve salevât-ı şerifeler okuyarak, bu ibadetlerden önce abdestli olmayı şart koşarak, mürîdleri tarîkata bağlamaya çalışmaktadırlar. Oysa ne ***"Seyr-ü Sülûk"*** *ne* ***"râbıta"*** ne ***"hatm-i hâcegân"*** ne de Nakşbendîlere ait gizli ibadet şekillerinden herhangi biri, İslâm âlimleri tarafından yazılmış binlerce fıkıh kitaplarından birinde bile yer almamaktadır. Bundan dolayı büyük acı çeken dört Nakşbendî kafadar, 1994 yılında Urfalı bir müftü emeklisine başvurarak, kendisinden fetva istedi. Ancak müftü, deyim yerindeyse *"fincancı katırlarını ürkütmeyecek bir dille"* ve ***«Zaten bu bir ibâdet değildir.»*** *gibi kısa bir cevapla,* bu ayin ve ritüellerin İslâm'da yeri olmadığını söyleyerek onları savdı. Bu bir yana, İslâm'ın tamamen savunmasız bulunduğu Günümüz Türkiye'sinde, üstelik Müslüman hocalar tarafından yazılmış birçok ilmihal kitaplarında bile Nakşibendîlere ait gizli ibadet şekillerinden hiçbiri yer almamaktadır. Ancak son yıllarda özgürlükler biraz esnetilince, bundan yararlanan Nakşibendî ve Nurcu misyonerleri, ***«Risale-i Bahâiyye»***, ***«Evrâd-ı Bahâiyye»***, ***«Cevşen»*** ve ***«Tesbîhât»*** gibi zikir ve dua süsü verilmiş kitap ve risaleler yayınlayarak ilmihal yazarlarına karşı hamle yapmaya ve boşluklardan yararlanarak İslâm'ın yolunu kesmeye çalışmaktadırlar. Eğer *-bu gizli ibadetleri içeren kitapları yazarak-* onları ilmihal adı altında bundan sonra yayımlamaya kalkışacak olurlarsa, son yıllarda ibadethane adı altında ***«Cemevleri»*** kuran Alevilerin durumuna düşeceklerdir. Yani geçmişteki 1400 yıllık tarih, onları asla tanımayacaktır!

Ancak şu gerçeği hatırlatmakta yarar vardır: Yaptıklarına, tarihin tanıklık edebilmesi için vaktiyle tarîkat pirleri ellerini çabuk tutmuşlardır. Bugün *-güçlü belgeler ışığında-* artık çok berrak bir şekilde anlaşılmaktadır ki **Yusuf Hemedânî** (1048-1140), **Abdülhâlık-ı Gucdevânî** (ö. 1179), **Muhammed Parsa** (ö. 1419) ve **Muhammed Bahauddîn Buhârî** (13318-1389) gibi 250 yıl kadar bir zaman aralığında birbirini dikkatli bir şekilde izleyen takipçi rûhânîler, profesyonel bir mistik ekip olarak *(dönemin koşullarından yararlanmak suretiyle)* çok güçlü bir örgüt olan Nakşbendîliği inşa etmeyi başarmışlardır.

Tarîkat pirleri, *(günümüzde küresel güçlerin hayata geçirmeye çalıştığı BOP projesinden çok daha kuşatıcı bir nitelik taşıyan)* Nakşbendîlik ağını örmeye çalıştıkları günlerde İslâm dünyasının *(bugünden de beter)* halini çok net olarak görüyorlardı. Örneğin içtihad kurumunun buz gibi dondurulduğunu, ***Mu'tezile***, ***Şia***, ***Mürcie***, ***Cehmiye***, ***Haricilik*** ve ***Kelâmcılık*** gibi ideolojik hareketlere dönüşmüş mezhepler arasındaki kavgaların kopardığı fitne karanlığında İslâm'ın artık hiç kimseyi ilgilendirmediğini, bu hanîf dinin çoktan buharlaşıp ortadan kaybolmuş olduğunu, -onun boşluğunu dolduran- ***Müslümanlığın***, toplumu yeni bir cahiliye dönemine taşıdığını biliyorlardı. Haçlı savaşları, Moğol saldırıları, taht kavgaları, sınıfsal ayrışmalar ve bilgi kaynaklarının kuruması, bu ekibin ayağına büyük fırsatlar getirdi. Onlar da cahiliye karanlığına yeniden gömülmüş ve ümmet olmaktan çıkmış kalabalıkların perişanlığını çok iyi kullandılar. Böylece İslâm'ın, bir daha tarih sahnesine dönmesini kesin şekilde engellemek üzere Nakşbendîlik gibi kolayca aşılamayacak

muhkem bir sur inşa ettiler. İslâm Ümmetinin çökmesini sonuçlandıran önemli nedenlerden biri de hiç şüphesiz budur.

Ancak son yirmi yıldır, ***«Müslümanlık Dünyası»*** bir İslâmî uyanışa sahne olunca, Türk tarîkatçıları arasında büyük bir panik başladı. Bu refleksle -*Türkiye'de İslâm'a geçit vermemek için*- sofulaştırma örgütleri, hareketli bir hamle başlattılar. Siyasi partiler, holdingler, dernek ve vakıflar kurarak -*başta selefiler olmak üzere*-, hasımlarına karşı dehşetli bir saldırıya geçtiler. Özellikle ***cami ve mezarlık dindarlığı*** gibi İslâm karşıtı ***mistik-dinsel*** nitelikte bir yaklaşımın propaganda furyası yaşandı. Bu propaganda kasırgası ***«Türbancılık yaygarası»*** ile zirveyi buldu. 15 Temmuz 2016'da patlak veren ***Nakşbendî-FETÖ*** hesaplaşmasından sonra hakimiyeti kesin şekilde ele geçiren tarîkatçılar, Nakşbendîliği yıkılmaz bir kale haline getirebilmek için son günlerde bütün güçlerini seferber etmiş bulunmaktadırlar. ***Neo-Halidîliğin*** temellerini atmakla meşgul olan son nesil Nakşbendîler, yeni bir din icat etmek için zorlanmayabilirler. ***Menderes***'in gizli ve özel bir talimatıyla 1950'lerde kurulan ***Menzilcilik*** gibi güçlü bir alt yapıya sahip bulunan Nakşbendîler için ***Mahayanacılığı*** devam ettirmek kolay olabilir fakat özellikle bugünlerde *(vahiysiz)* bir din icat edebilmek için ayrıca tarihin tanıklığı da gerekmektedir. Aksi halde pratiği ikna edici, görüntüsü de şık olmayacaktır!

***

ÜÇÜNCÜ FASIL

Nakşbendîlikte Önemli Terimler ve Çeşitli İnanışlar

Tasavvuf

Tasavvuf; *-oluşum sürecindeki ham karakteri ile-* ***"ibâhî bir kaçış felsefesi "*** olarak tanımlanabilir. Bu kaçış, hayat ve kâinat gerçeklerine karşı direniş olarak nitelenebilir. Bu özelliğiyle tasavvuf, antik dönemden günümüze kadar insanoğlu tarafından üretilmiş bütün felsefelere aykırıdır. Çünkü düşünce tarihinin kaydettiği bu zihinsel aktivitelerin tümü, *-tasavvufun aksine-* birer arayış felsefesidir.

"İman kavramını barındırmayan bir dindarlık felsefesi" olarak da tasavvufu tanımlamak mümkündür. Nitekim ***"Vahdet-i vücûd"*** düşüncesi bunu teyid etmektedir. Ne var ki bu inanışta *"her şey yaratıcı gücün bir parçası"* olduğuna göre, bu gücün akılla ve mantıkla donatılmış sembolü olan insanın kendi kendine iman etmesi ve kendi kendine tapması anlamına gelir, bu ise mantıkla açıklanamaz. Aynı zamanda bu inanış biçimi, *-sınırları, kuralları, hatta herhangi bir amacı da bulunmayan,-* dinsel bir tasavvuru temsil eder. Dolayısıyla tasavvufa dinsel bir felsefe ya da felsefî bir din adı belki yakıştırılabilir. **Hallâc-ı Mansur**, **Şems-i Tebrîzî**, **Mevlânâ Celâlüddin-i Rûmî**, **Yunus Emre**, **Muhuddin-i Arabî** ve **Mağripli Afifuddin Süleyman bin Ali et-Tilimsani** gibi, "bu dinin ululları" için ***"iman"*** söz konusu değildir. Çünkü; «gerçek tasavvufta ***"iman"***, mantıksal bir paradokstur, bir çelişkidir. Evliyalar böyle bir çelişkiye düşmekten münezzehtirler.» Tasavvufta *"evliyaların peygamberlerden üstün olmalarının nedeni budur."*

Tarih boyunca uğradığı evrimlere rağmen tasavvuf, bu karakterin derin izlerini hâlâ taşımaktadır. Nitekim *-tarîkatlara altyapı oluşturduktan sonraki evresinde-* tasavvuftan üretilen ***«vahdet-i vücûd», «vahdet-i şuhûd», «aşk-ı ilâhî», «nûr-i Muhammedî», «fenâfillâh» ve «Bekabillâh»*** gibi *-çok tartışılan-* paradigmalar, Kur'ân ve Sünnetin naslarına açık bir direnişi temsil ederler. Bunları tasavvufun ***"metafizik ibâhîliği"***ne birer örnek olarak gösterebiliriz. Henüz ham karakterini koruduğu *(hatta yontulmuş, terbiye edilmiş bugünkü tasavvufta bile)* ***suç*** ve ***ceza*** kavramları yoktur. ***Cennet*** ve ***Cehennem*** kavramları da yoktur. Tasavvuftaki bu inkâr, evrenselliğe ve genel ahlâka karşı bir ***"ibâhî direniş"*** şeklidir. Nitekim zühdden, takvâdan, ahlâktan ve faziletlerden dem vuran tarîkatçıların yaşamında ve davranış biçimlerinde bu iki kavramın *(**suç** ve **ceza**nın)* ilhamını yansıtan hemen hiçbir belirtiye raslanamamaktadır. Çünkü ***«Tasavvuf yoluna girmiş olan mürîd, şeyhin kesin denetim ve gözetimi altındadır. Dolayısıyla onun için ne suç ne ceza, hatta ne de ahlâk söz konusudur.»***

İlginçtir ki hiçbir tarîkat şeyhi; mürîdini *(sözde)* terbiye ederken, ona tarîkat kurallarını ve bu kuralların nasıl uygulanacağını açıklarken asla ahlâk ve faziletten söz etmez. Çünkü tarîkatlarda ahlâk ve fazilet değil, kerâmetler, olağanüstülükler, evliyalar, türbeler, yatırlar ve ritüeller önemlidir. Hiçbir şeyh ne sıradan bir mürîdine ne de hâlîfe olarak yetiştireceği sâlik kişiye erdemleri telkin etmez, erdemli yaşamayı da öğütlemez, hatta faziletlerin önemi hakkında hiçbir şey söylemez. Tarîkatın sırlarını saklı tutabilmek için *-"takvaya bağlı kalmayı" stratejik ve politik bir üslup olarak sıkça tavsiye etse de-* mollalarına örneğin sabır, metânet, hayâ, merhamet, nezaket, âlîcenaplık, cömertlik, yardımlaşma, adalet, tutumluluk, vasatîlik, dürüstlük, temizlik, iyi niyet, ihlâs, cesaret, özgüven, ilimseverlik, hoşgörü, barışseverlik, birlik ve beraberlik şuuru, ümmet ve ahiret bilinci gibi faziletlere bağlı kalmalarını, insanlara bunları tavsiye etmelerini asla öğütlemez. Tarîkat şeyhi ***"takva"*** kavramının arkasına gizlenerek mürîdlerine ve halîfe adaylarına, daima şeyhlerinin nasıl

kerâmet gösterdiklerini, binlerce kilometre uzaktaki mürîdinin imdat çağrısına saniyeler içinde nasıl cevap verdiklerini ve onu zalimlerin elinden, canavarların pençesinden nasıl kurtardıklarını, kendisine karşı çıkarların üzerine de nasıl ölüm yağdırdıklarını anlatır durur. Bu nedenle tasavvufta suç, ceza ve ahlâk kavramlarının yeri bulunmaz. Çünkü mürîd şeyhine kayıtsız şartsız boyun eğdiği sürece onun için ne suçun ne cezanın ne de ahlâkın bir önemi vardır. Mürîdin işleyebileceği en büyük suç, şeyhinin emrini çiğnemektir.

Tarîkatlar siyasî birer mafya örgütüne dönüşmeden önce, hiçbir tarîkat şeyhinin sohbetinde, terör, cinâyet, zulüm, faiz, hırsızlık, zina, yalan ve iftira gibi günahlardan sakındırıcı konuşma yapılmazdı. Sohbetlerde, baştan sona kadar, sırf evliyaların kerametlerinden söz edilirdi.

Tasavvuf, Nakşbendîliğin terminolojisinde en önemli kavramların başında yer alır. Ancak gerek ***tasavvuf*** gerek ***tarîkat*** gerekse ***Nakşbendîlik*** kavramları, bugün Türkiye'de maalesef *(bilim dışı)* iki farklı jargonla işlenmektedir. Bunlardan biri, ***"tekke ve sokak dili"***dir, öbürü ise kalem kullanan *(sözde ilâhiyâtçı, edebiyâtçı, tarihçi, sosyolog ve gazeteci gibi)* ***"düşünce spekülatörlerinin kullandığı dil"***dir. Bu nedenle ***Tasavvuf-Nakşbendîlik*** ilişkisini bilimsel dille açıklamak rasyonel düşünen çok sınırlı entelektüel bir kitlenin dışındaki çoğunluğu ilgilendirmeyecek, *(hatta bu kitle tarafından anlaşılamayacak!)* fanatik çevreleri de muhtemelen ajite edecektir.

Nakşbendî Tarîkatı da öbür bütün mistik akımlar gibi tasavvuf altyapısı üzerinde inşa edilmiş spiritüel bir örgüttür. Bu mistik yapılara, günümüz Türkiyesinde *-üst kimlik olarak-* mal edilen ***«cemaat»*** etiketi, dönemsel olarak değişen ideolojik adlandırmalardan biridir.

Temel felsefesini ***tasavvuf*** oluşturuyor olsa da tarîkat bunu, kendine özgü bir çerçevede şekillendirmiştir. Yani *«tasavvufu Nakşbendîleştirmiştir»*, diyebiliriz. Bu ilgiyle tarîkatın, üç farklı kaynaktan yararlanarak felsefesini oluşturduğunu söylemek mümkündür. Bunlardan birincisi ***Türklük***, ikincisi ***Müslümanlık***, üçüncüsü de ***Hinduizm***'dir. *(İslâm ile Müslümanlığın iki ayrı din olduğunu eğer unutmazsak, bundan -aynı zamanda- Nakşbendîliğin İslâm ile (doğrudan) hiçbir ilişkisinin bulunmadığı sonucunu da rahatça çıkarabiliriz. Ancak bu tarîkatın, Müslümanlık aracılığıyla İslâm'dan istifade ettiği, elbette inkâr edilemez.)*

Nakşbendîliğin peydahlanmasında temel faktörlerden birini oluşturan ***Türklük***, tarîkata milli bir nitelik kazandırmıştır. Bu akımın Türkistan'dan **Bâkî-billâh** (15063-1603) döneminde Hindistan'a sıçrama yapması ve Kürt kökenli **Hâlid-i Bağdâdî** (1778-1826) tarafından 1811'de Osmanlı coğrafyasına taşınması ona ne tamamen ***Hinduist*** ne de bir bakıma ***Kürdî*** bir nitelik kazandırmıştır. Bu tarîkatın tasavvufa uzanan kökü ise esasen *-Türkler arasında yaygın olan-* ***atalar kültüne*** dayanır. Bu kültün Hinduizm'deki ***«atman»***[266] kavramıyla *(Müslümanlıktan önce süreçler boyu)* sentezlenerek oluşturduğu tasavvur, erken dönem ***"Türkistan spiritüalizmi"*** olarak; Müslümanlık döneminde ise tarîkatlara, *-özellikle Nakşbendîliğe-* "***Türk Tasavvufu***" olarak güçlü bir zemin hazırlamıştır. Nakşbendîlik, ***evliyacılık*** ve ***kerametçilik*** mitolojisini bu zemin üzerinde kurmuştur. Tarîkatın bu birikiminden yola çıkılarak Müslümanlık öncesi ***"Türkistan spiritüalizmi"*** ile kurulacak bağlantılar, Müslümanlık döneminde oluşan "***Türk Tasavvufu***" hakkında önemli ayrıntılara ulaşmayı mümkün kılar.

***

[266] «Sanskritçe bir kelime olan ***"atman"***; ruh, içsel beden gibi anlamlara gelir. Hindu dinî düşüncesinde ***"insanların gerçek ve ölümsüz ben'i"***ni ifade eden bu kavram, Sufizm'deki ***"zat"*** ve Orta Asya Türkçesi'nde ***"öz"*** sözcüğünün muadili olarak dikkat çekmektedir. Kaynak: ***Cemil Kutlutürk***, Hindu Kutsal Metinleri Upanişadlar s.16. Dergâh Yay. İstanbul-2014.

*** Tasavvuf Kavramının Tanımı**

Tasavvuf kavramını, bilimsel ölçüler çerçevesinde tanımlayan bilim adamlarının yanı sıra birçok sorumsuz insan -*özellikle günümüz Türkiye'sinde kitap yazarak, makale yayımlayarak ve çeşitli medya araçlarını kullanarak*- maalesef bu kelimeyi dillerine dolamaktadırlar. Türkiye'de yaygınlaşmış olan din ve düşünce anarşisi bu yüzden tehlikeli boyutlara tırmanmış bulunmaktadır.

Esasen tasavvufun kendisi anarşi kavramını çağrıştırmaktadır. Düşünce tarihinde tasavvuf, muhtemelen anarşinin ilk kıvılcımı olarak ortaya çıkmıştır. Tasavvuf kavramı o kadar çok çelişik ve yanıltıcı içeriklere sahiptir ki her kim bu kavramı tarif etmeye kalkışmış ise başkalarının ona yakıştırdığı anlamlardan ve kullandığı üslûptan genelde farklı bir tanım yapmış ve farklı bir üslûp kullanmıştır. Bu yüzden tasavvufun, bir din mi, bir felsefe mi, yoksa rastgele yakıştırılmış ya da hayâl ürünü olarak bir araya getirilmiş kozmik bir düşünce mi olduğu bazen kestirilememektedir. Tasavvufun; biri ***geleneksel***, bir diğeri ***bilimsel***, bir başkası ***belgeselci***, biri de ***duygusalcı*** olmak üzere dört çeşit tanımı yapılmıştır.

Geleneksel tanım:

Gerek eski gerekse yeni nesilden bizzat tasavvuf erbabı tarafından yapılmış olan tariftir. Eskilerden, ünlü ***«Risâle-i Kuşeyriyye»***nin yazarı **Ebû'l-Kûsım el-Kuşeyrî** (m. 986-1072)'yi, yenilerden de, ***«el-envâru'l-Kudsiyye Fi ma'rifeti Kavâidi's-Sûfuyye»*** ve ***«et-Tabakâtu'l-Kubrâ»*** adlı eserin müellifi **Abdulvahhâb eş-Şa'rânî** (1493-1565)'yi gösterebiliriz. Çağdaşlardan **Mahmud Ebû'l-Fayd el-Menûfî** de emsalleri arasında ciddi tasavvufçulardan sayılmaktadır.

el-Kuşeyrî, çeşitli rivâyetlere dayanarak tasavvufun birinden öbürüne farklı ifadelerle tanımlandığını kaydetmektedir. Örneğin **Ebû Muhmmed el-Cerîrî**'den naklettiği tarif *(meâlen)* şöyledir: ***«Tasavvuf, her güzel huydan edinmek ve her kötü huydan çıkmaktır.»***[267]

Abdulvahhâb eş-Şa'rânî ise tasavvufu *(meâlen)* şöyle tanımlıyor: ***«Tasavvuf: Kulun, şerîat ahkâmına uygun olan aktivitesinin kaymağıdır (özüdür). Tıpkı beyân ve maânî ilimlerinin, Nahuv[268] ilminin kaymağı oldukları gibi. Ancak kul, ameli illetlerden ve nefsanî isteklerden arındığı zaman bu gerçekleşir.»***[269]

Çağdaşlardan, oldukça birikimli bir tasavvuf erbabı olan **Mahmud Ebû'l-Fayd el-Menûfî** de tasavvuf için çeşitli tarifler yapmaktadır. Onlardan bir tanesi de *(meâlen)* şöyledir: ***«Tasavvuf hakikî***

---

[267] Bkz..أبو القاسم عبد الكريم ابن هوازن بن عبد الملك بن طلحة القشيريّ النيسابوري، الرسالة القشيريّة ص/ **138**. الطبعة **2**. القاهرة/**1959**م.

el-Kuşeyrî'nin, el-Cerîrî'den naklettiği tarifin Arapçası şöyledir: التصوف هو الدخول في كلّ خُلُقٍ سَنِيّ، والخروجُ من كلّ خُلُقٍ دَنِيّ.

[268] Türkiye'de dindar Sünni çevrelere ait medrese ve dinî okullarda oldukça önemsenen Arap dil gramerinin «***Nahuv*** النحو» olarak bilinen adı, -*esefle ifade etmek gerekir ki*- «***Nahiv*** ناهيف» şeklinde telaffuz edilmektedir!

[269] Bkz. عبد الوهاب الشعراني، الطبقات الكبرى، ص/**5** (امقدّمة)

Şa'rânî'nin yaptığı tarifin Arapçası şöyledir:

فالتصوّفُ: إنما هو زبدة عمل العبدِ بأحكامِ الشريعةِ، إذا خلا عملُهُ من العِلَلِ وحظوظِ النفسِ، كما أنَّ علمَ البيانِ زبدة علم النحو.

manâsıyla öyle bir ilimdir ki tevbe, bağlılık ve rıza göstermede nefsin, kesin inanış basamaklarında yükselişi ancak onunla bilinebilir.»[270]

Vurgulamak gerekir ki bu kategoriye giren tariflerin hiçbiri aslında gerçeği yansıtmamaktadır. Ancak şu kadarını söylemek mümkündür: Bu tariflerin sahipleri samimidirler, yanlışlarını doğru bilmek gibi bir hataya düşmüşlerdir. Bununla birlikte, bu sınıfa giren ilk Arap tasavvufçularında evliyacılık geleneği yoktu. Toplumdan tamamen soyutlanmış ve kendini sırf ibadete adamış kimseleri, ***«salih kişi ve duası makbul»*** gibi niteliklerle kutsuyorlardı.

***

***Bilimsel tanım*:**

Prof. Dr. Ahmet Yaşar Ocak, tasavvufun kategorisel çeşitliliğine değinerek, bu düşüncenin aynı zamanda *-varyantlarından her birinin-* farklı kaynaklardan yararlanarak oluştuğuna işaret etmektedir. Ona göre tasavvuf şu üç farklı karakterde oluşmuştur: a) **Irak tasavvufu** b) **Horasan tasavvufu** c) Muhyiddîn el-Arabî'nin **vahdet-i vücûd mektebi**. Ocak, bu ekollerin niteliklerini şöyle özetlemektedir:

«Bu üç unsurdan birincisi, Irak'ın zühdçü ve ahlâkçı tasavvuf anlayışını sergilemekte, ikincisi geniş çapta, Horasan ve Mâverâünnehr'in İslâm öncesi mistik kültürünün İslâmî unsurlarla terkibi sonucu insan unsuruna ve cezbeye önem vermekte, üçüncüsü ise Mağrib tasavvufunun zengin ve renkli kültürünü Yeni Eflâtuncu mistik anlayışla birleştirmekteydi.»[271]

Ahmet Yaşar Ocak, özellikle Türk tasavvufunun hangi kaynaklara dayandığına değinirken yaptığı açıklamalar çok çarpıcıdır. Kaydettiği ifadeler aynen şöyledir: *«9. yüzyıl boyunca Horasan Bölgesinde,* ***İslâm öncesi Budist ve Maniheist mistik kültür üstünde temellenmek suretiyle*** *orta tabaka ve özellikle esnaf tabakası içinde doğup gelişen Melâmetî-Kalenderî Sûfîliği Basra ve Kûfe mekteplerinin kuru zühde dayalı klasik tasavvuf anlayışına bir tepki olarak gelişti.»*[272]

Bilimselliği önceleyen bir araştırmacı olarak tanınmış **Süreyya Su** tarafından tasavvufun kaynakları hakkında yapılan şu açıklama da dikkat çekicidir: *«(...) Sonuç olarak tasavvufun kaynağını oluşturan tarihi koşullara baktığımızda, onu tek bir kaynağa dayandırabilmekten uzak, oldukça girift bir tabloyla karşılaşıyoruz. Tüm tarihsel süreç göz önüne alındığında, tasavvuf, etkisi bir bütün olarak görülen değişik faktörlerin bir sonucu olarak ortaya çıkmıştır.»*[273]

***

---

[270] Bkz. السيد محمود أبو الفيض المنوفي، معالم الطريقِ إلى الله، ص/**231**. دار نهضة مصر للطباعة والنشر، الفجالة القاهرة–**1969**م.

El-Menûfî'nin yaptığı tarifin Arapçası şöyledir:

إن التصوّفَ بمعناه الحقيقي: علمٌ يُعرَفُ به مبلغُ ترقّي النفسِ في مقاماتِ اليقينِ من التوبةِ والإنابةِ والرضا.

[271] **Prof Ahmet Yaşar Ocak**, Türkiye'de Tarihin Saptırılması Sürecinde Türk Sûfîliğine Bakışlar, s. 129-130. İletişim Yay. 2. Baskı. İstanbul-1996.

[272] Age. S. 133

[273] **Süreyya Su**, Hurâfeler ve Mitler; Halk İslâmında Senkretizm s. 100. İletişim Yay. 1. Baskı, İstanbul-2009.

***Belgeselci tanım*:**

Belgeselci yaklaşımda araştırmacılar, tezlerini kanıtlamak için büyük çabalar harcamış ve okuyucularını ikna edebilmek için neredeyse kullandıkları ifadeler kadar -*akademisyenlere ve profesyonel araştırmacılara ait alıntılarla*- kitaplarını güçlendirmeye çalışmışlardır. Bunlardan özellikle dört şahsiyeti örnek vermek mümkündür. 1) **Abdurrahman el-Vekîl** 2) **Abdurrahman Abdulhalık** 3) **Semih Atıf ez-Zeyn** 4) **Abdulkadir bin Habîbillâh es-Sindî**.

Bu dört çağdaş araştırmacı da tasavvufu olabildiğince incelemiş ve eserlerini büyük sayıda belgelerle donatmışlardır. Dördünün de çalışmaları Arapça olduğu için bunları Türkiye'de okuyup anlayabilecek okuyucu sayısı ne yazık ki oldukça sınırlıdır. Bu yazarlar, tasavvufu tanımlamanın dışında, -*onun tarihi serüveni, ortaya çıkış nedenleri ve kaynaklarıyla fazla ilgilenmemiş*-, daha çok İslâm'ı dejenere etmeyi hedefleyen, sûfîlerin pervasız söz ve davranışları üzerinde durmuşlardır.

***

***Duygusalcı Tanım*:**

Tasavvufun, bu kategoriye giren tanımını iki kısma ayırmak gerekir. Bunlardan birincisi ***"Tekke ağzıyla"*** yapılan, ikincisi ise ***"sokak ağzıyla"*** yapılan tarif ve ideolojik propagandalardır. Bu her iki tür tanımlama ve tanıtım ifadelerinde de bilim dışı bir üslup ve yıkıcı amaçlar hâkimdir! Bilimsel ve kutsal değerlerin daha fazla aşınmasını önlemek, mevcut bilgi kirliliğine ve düşünce anarşisine karşı duyarlılığı canlandırmak amacıyla -*propaganda aracı olarak kullanılan*- ***«tekke ağzı»***nı önemsemek gerekir. Ancak ***«sokak ağzıyla»*** bugün Türkiye'nin hemen her yerinde -*tasavvuf ve tarîkat perdesi altında*- masum gösterilmeye çalışılan düşünce teröründen bu çalışmada söz etmek mümkün değildir.

Bilime, akla, evrensel etiğe ve İslâmî ölçülere her bakımdan aykırı olan tasavvufun savunulacak hiçbir yanı bulunmamasına rağmen bin yıldır bu ölçülere direnen bir zümrenin uzantıları bugün de sahnededirler. Bunların eğitim görmüşleri arasından kimisi, doğasındaki edebi yetenekten; kimisi, sahip bulunduğu akademik kariyerden; kimisi de işgal ettiği sosyal mevkiden yararlanarak Türk mistisizmini ve kurumlarını büyük bir hırsla savunmaktadır. Bunların içinde, -*iddiasız ve masum bir görüntü vererek*- bilgisiz kitleleri yanıltanların sayısı az değildir. Bu gruptakiler, sırf ellerindeki akademik etiketten cesaret alarak, öne çıkma hırsının onlara verdiği hızla pek derin düşünmeden tasavvufu tarif etmeye kalkışmaktadırlar. Örneğin bunlardan biri, Kelâm ilminin yanı sına tasavvufun da amacını dile getirmeye çalışırken -*onun bir ilim olup olmadığını bile hesap etmeden*- aynen şu ifadeyi kullanmaktadır: ***«Tasavvuf ilminin gayesi de nefsi terbiye ederek ahlâk ekseninde bu imanı muhafaza etmeye gayret sarf etmektir.»***[274]

Necip Fazıl Kısakürek, **Selçuk Eraydın**, **Yaşar Nurî Öztürk**, **İrfan Gündüz**, **Süleyman Uludağ** ve İngiliz kökenli **Hamit Algar** bunların başında yer almaktadırlar.

Necip Fazıl, edebî yeteneğini kullanarak tasavvufu, çölde susuzluktan bunalmış insana, -*kristal kâsede*- berrak ve soğuk bir suyu kana kana içirircesine sunmaktadır. Evet o, bu beceriyi mükemmel surette sergileyebilmiştir. Dolayısıyla, politeizmin tehlikelerinden tamamen habersiz, *özellikle duygusal insanlar* onun aşağıdaki sözleri karşısında mest olmaktan kendilerini alamazlar. Nitekim onun -*içten karanlık, fakat dıştan ışıldayan*- şu parlak sözleri karşısında -*zehiri baldan fark edemeyecek kadar manevî rüştünü yitirmiş*- hangi perişan kişinin ruhunda fırtınalar kopmaz!

---

[274] **Dr. Osman Oral**, Mevlânâ'nın Hocası Seyyid Burhâneddîn ve Bazı İtikadi-Kelami Görüşlerinin Değerlendirilmesi. Jorunal of Faculty of Theology of Bozok University, Vol. 8 No. 8 (2015, 8), p. 63

İşte **Necip Fazıl**'ın tasavvuf için söylediği o *"mest eden dışı parlak"* sözlerinden dizeler:

"Anladım işi, sanat Allah'ı aramakmış,
Marifet bu, gerisi yalnız çelik çomakmış."[275]

Necip Fazıl'a göre tasavvuf: *"İnsanın iç memuriyeti, oluş gayesidir. Ve nihâî oluşu… Birçok insana mahremdir bu iç mahremiyet. Kulluğu bitirip, üste çıkmak değil. Kulluğun hiçbir ân ve mekânında üste çıkmak yok. Boyuna yüceltmek var kulluğu. Kulluğu bitirip ilâhî huzura ermek ve Allah'ı bulmak dâvası… Bulmak da oraya varmak değil."*[276]

Bu dıştan parlak sözlerin içinde her türlü bilgi kirliliğine rastlamak mümkündür. İşte tasavvufun getirdiği musîbet budur. Bu girdaba saplanmış *"akademisyenlerden"* biri olan **Selçuk Eraydın**, yazdığı bir kitabın başında **Cüneyd-i Bağdâdî** ve **Ruveym**'den, tasavvufun dört çeşit tarifini naklettikten sonra şunu söylüyor: ***«Dört tarifte de tasavvuf küllî iradeye teslimiyet olarak ifade edilmiştir.»***[277] Dikkat edilirse yazar **Selçuk Eraydın**, bu tarifleri yapan iki şahsın Kitap ve Sünneti bir bütün olarak kabul edip etmediklerini, İslâm'ın ***«Tevkıyfiyye»*** yasasına bağlı olup olmadıklarını sorgulamamaktadır. Ne ilginçtir ki bir tıp doktoru bile çıkıp tasavvufu tarif etmeye kalkışmaktadır. Nitekim bakınız bir genel cerrahi uzmanı olan **Kenan Erzurumlu**, büyük ihtimalle sahip bulunduğu profesörlük unvanından cesaret alarak *(bir konferansında)* tasavvufu şöyle tanımlamaya çalışıyor: ***«Mistisizm, doğa üstü âlemle irtibat kurarak, sezgi metoduyla "üstün bilgi"yi araştıran, bu süreçte insan ruhunun Tanrı'yla buluşacağına-birleşeceğine inanan dünya görüşüdür.»***[278] Bir akademisyenin, ait olmadığı bir alanda bu derece cüret sergilemesi ibret vericidir. Türkiye'de ancak gözlenebilen bu dehşet verici tablo, esasen tasavvufun kendisinden kaynaklanmaktadır. Çünkü tasavvuf karanlık bir dünyadır. Onun karanlığında yolunu kaybetmiş olanlar, İslâm'ın aydınlık dünyasında *(Allah'ın tevfiki olmadan)* yol bulamazlar.

Ne ilginçtir ki bu çağdaş mistikçi Türk aydınları, kendilerini adadıkları bu konu üzerine harcadıkları onca emeğe rağmen ***«Tasavvuf»*** kelimesini ne Kur'ân-ı Kerîm'in, ne de Sünnet külliyatının içinde bir tek yerde bile bulamamışlardır.

***

Tasavvuf Kelimesinin Etimolojik Analizi

Tasavvuf sözcüğünün nereden geldiği hakkında ileri sürülen görüşler genel olarak iki gruptur. Birinci gruba göre bu kelimenin esin kaynağı, İslâm'a ait bazı kurum ve kavramlardır. Bu kurum ve kavramların hepsi de Arapça olduğu için hem tasavvuf kelimesinin hem de bu kurum ve kavramların gramer bakımından kökleri arasında bir yakınlık bulunup bulunmadığını önce araştırmak gerekir. Çünkü Arapça çok köklü ve bilimsel kurallara dayanan zengin bir dildir. Tarih boyunca bu dile ait matematiksel gramer kurallarından yola çıkılarak bilim alanında birçok soruna çözüm bulunmuştur.

---

[275] **Necip Fazıl Kısakürek**, Çile, s.28. Büyük Doğu Yay.

[276] **Necip Fazıl Kısakürek**, Batı Tefekkürü ve İslâm Tasavvufu.

[277] **Dr. Selçuk Eraydın**, Tasavvuf ve Tarîkatlar, Marmara Üniversitesi İlâhiyât Fakültesi Yay. 36. İstanbul-1994.

[278] Bkz. http://www.samsunturkocagi.org/mistizm-ve-tasavvuf/

Tasavvuf sözcüğünün, ilham kaynağı olduğu ileri sürülen kurum ve kavramlar şimdiye kadar beşi geçmemiştir. Bunlar; ***Sûf***, S*afâ*, ***Ashâb-ı Suffa***, ***Saff-ı Evvel*** ve ***Benû Suffa*** kelime ve tabirleridir. Tasavvuf sözcüğünün etimolojik kökü ile bu kelime ve tabirlerin etimolojik kökleri arasında hiçbir bağ bulunmamaktadır. Biraz sonra yapılacak analizler bu gerçeği açık şekilde ortaya koyacaktır. Şimdi de bunların her birini kök bakımından tasavvuf kelimesiyle karşılaştıralım:

1. Arapçada yün anlamına gelen ***sûf*** kelimesi ile *(vaktiyle yakıştırılmış)* tasavvuf kelimesinin sözde kökü ***(savafe صَوِفَ)***'dir. Yani ***Sûf*** ile ***Tasavvuf*** kelimelerinin kökü aynıdır. Şüphesiz bu, sadece bir iddiadır. Tasavvufçular işte bunu önemli bir fırsatmış gibi görerek ***sûf*** sözcüğüne tutunup tasavvuf denen mistik düşünce akımını daima ve ısrarla İslâm'a mal etme çabasını göstermişlerdir. Oysa hem mantıksal hem de gramatik çıkarsamalardan hareket ederek bu kelimeyi ele aldığımız zaman, tasavvufun, *-ne etimolojik olarak ne de kavram olarak-* sûf'tan asla türemediği açıkça ortaya çıkacaktır.

Nedir bu çıkarsamalar? Evet, önce bunları tespit etmek gerekir:

Bilindiği üzere Türkçe yün anlamına gelen Arapçadaki ***«sûf»*** kelimesi, koyunun tüyüne verilen addır. Kırkılmış koyun tüyüdür, diye de tanımlanmıştır. Sözde *«Renksiz kaba yünden yapılmış elbise giymek o devirlerde günahlardan pişmanlık duymak için bir alâmet idi.»*[279]. Zâhidler, yani dünyadan el etek çekip sûfilik yapan insanlar da bu ilgi ile sırtlarına yünden yapılmış geniş bir abâ giydiklerinden onların düşünce ve yaşam biçimlerine tasavvuf denildi.

Bu tez her bakımdan tutarsızdır. Özellikle bu konuda iki önemli gerçek vardır ki sûf ile tasavvuf kelimeleri arasında hiçbir bağ bulunmadığını açıkça ortaya koymaktadır.

Bunlardan birincisi etimolojik gerçektir. Buna göre ***(sûf)*** kelimesinin her ne kadar Arap sözlüklerinde kök fiili ***(savife صَوِفَ)*** olarak gösterilmiş ise de esasen ***(sûf)*** sözcüğü ***«câmid»***dir. Yani donuktur. Salt bir isimden ibarettir. Hiçbir türevi bulunmamaktadır. Son dönem Arap lügatçileri her ne kadar «***savife-yesvafu*** صَوِفَ – يَصْوَفُ» şeklinde ona bir mazi ve muzari' kip yakıştırmaya çalışmış iseler de bunun hiçbir açıklaması yoktur. Bu, olsa olsa bazı Arapların alışkanlıkla hemen her kelimeye kök bulma çabası diye sıra dışı bir örnek olarak değerlendirilebilir. Hele bir Arap'ın, sözde *(koyun yünlendi)* anlamında «***savife'tiş-şât'u*** صَوِفَتْ الشَّاةُ» diyebileceğini ileri sürmek çok abartılı ve asılsız bir iddia olur. Nitekim iki bin yıllık geçmişe sahip zengin Arap literatüründe böyle bir cümleye rastlamak imkânsızdır.

Biri eğer çıkıp, örneğin; «***Teşemmese*** تَشَمَّسَ» ve «***Tehaccere*** تَحَجَّرَ» *(yani güneşlendi ve taşlaştı)* gibi fiillerin de esasen *(güneş ve taş gibi)* donuk isimlerden türetildiğini, dolayısıyla «***tasavvefe*** تَصَوَّفَ» deyiminin de bu şekilde türetilebileceğini iddia edecek olursa bunu Arap dil literatüründe bir tek örnekle de olsa kanıtlayamayacağını söylemek bir mübalağa değildir. Nitekim eğer Arap, koyunun sırtındaki yünün artık kırkılacak kadar uzamış bulunduğunu ifade etmek isterse: ***«lekad tâle sûf'uha*** لقد طَال صوفُها» şeklinde ya da benzeri bir cümle kurarak bunu anlatır. Yani sûf kelimesini yine isim olarak kullanır. Sonuç olarak Sûf kelimesinden Araplar «***savife***» şeklinde yalın bir geçmiş fiil kipi bile türetip kullanmadıklarına göre onların «***tefe'uul*** تَفَعُّل» vezninde çok daha girift ve ağır bir mastarı, ***(sûf)***'tan türetmiş olduklarını kanıtlamak mümkün değildir. Bu gerçeği ortaya koyan en

---

[279] **Dr. Selçuk Eraydın**, Tasavvuf ve Tarîkatlar, Marmara Üniversitesi, İlâhiyat Fakültesi Vakfı Yay. 4. Baskı, s. 53. İstanbul-1994

güçlü belgeler ise ilk Arap Lügatleridir. Bunlardan örneğin ***İbn. Manzur***’un telif ettiği ünlü ***(lisanu’l-Arab*** **لِسَانُ الْعَرَب*)*** adlı ansiklopedik lûgatte ***«Tasavvuf»*** kelimesi bulunmamaktadır. ***İbn Manzur***, 1233-1311 yılları arasında yaşamıştır. Bu da demek oluyor ki; ***Tasavvuf*** kelimesi hicretten en az 600 yıl kadar sonra bile Arap Lûgatlerine girmemiştir. Bu çok önemli ve çok güçlü bir kanıttır. Çünkü Kuşeyri ve emsalleri gibi Arap kökenli eski tasavvufçu yazarlar her ne kadar tasavvuf kelimesini erken dönemde kullanmışlarsa da bu sözcüğü Arap dil grameri açısından tahlil etmeye yanaşmamışlardır.

İkinci gerçek ise mantıksaldır. Buna göre de özellikle yün elbise giymek, eğer eskiden sırf bir alçak gönüllülük belirtisi olarak kabul ediliyor idiyse, her fırsatta Mü’minlerin sevecen, mütevazı ve cana yakın olmalarını öğütleyen Hz. Rasûl (s), neden onlara daima yün elbise giymelerini tavsiye etmedi? Mü’minlerin alçak gönüllü olmaları için bunu mutlaka belli bir sembolle dışa vurmaları mı gerekir? Böyle davranmak riyakârlık değil midir? Yünlü elbise belli bir zaman dilimi içinde ve belli bir toplumda alçak gönüllük belirtisi iken günümüzde ipekten sonra en pahalı elbiseler yünlü kumaşlardan yapılmaktadır. Buna göre Hz. Peygamber eğer yünlü elbiseyi değersiz, ucuz, kalitesiz ve hatta pamuktan sonra ikinci sınıf bir giysi olarak değerlendirmiş olsa idi, bütün düşünceleri, öğretisi ve tavsiyeleri evrensel olan kâinat peygamberini bu, bir bakıma yalanlamış olmaz mıydı? Alçak gönüllülük ile yünlü giysi arasında nasıl bir ilgi kurulabilir? Bu sorular çoğaltılabilir.

Dolayısıyla bütün bu belgesel ve mantıksal açıklamalar ışığında diyebiliriz ki sûf ile tasavvuf kelimeleri arasında hiçbir ilgi yoktur.

2. Arapçada arı, pür ve katıksız anlamlarına gelen (safâ صفاء) kelimesi ile *(vaktiyle yakıştırılmış)* tasavvuf kelimesinin kökleri arasında bir ilgi bulunup bulunmadığına gelince;

Etimolojik bakımdan bu iki kelimenin kökleri arasında hiçbir bağ bulunmamaktadır. Çünkü Arapça safâ kelimesinin kökü ***(safeve*** صَفَوَ***)*** dir; tasavvuf kelimesinin ise *-uydurulmuş şekline uygun olarak, yukarıda da işaret edildiği gibi-* kökünün, ***(savife*** صَوِفَ***)*** olduğunu bir an için kabul edelim. Tasavvuf sözcüğü *(daha sonra genişçe açıklanacağı üzere)* Yunan kaynaklı olduğu için onun Arap sözlüğünde kökünü aramak zaten mantık dışıdır. Dolayısıyla tasavvuf kelimesi için ***(safeve*** صَفَوَ***)***’yi kök olarak görmek ve hele bunu etimolojik analiz yolu ile ona mal etmeye çalışmak akademik kurallara son derece aykırıdır ve bilime saygısızlıktır!

Bütün bu karşılaştırmalı açıklamalar, tasavvufun Arapça safâ kelimesiyle hiçbir mantıksal ilgisi bulunmadığını ortaya koymaktadır. Sonuç olarak tasavvuf kelimesinin safâ kökünden türediğini ya da onu çağrıştırdığını ileri sürmek tamamen mantık dışıdır.

3. İlk İslâm Devleti kurulduktan sonra, Hz. Peygamber’e sığınan yoksul ve kimsesiz bir mü’min gruba, *«**Ashâb-ı Suffa**» (sofa yoksulları)* denildiği için, bu tabirden yola çıkılarak tasavvuf kelimesinin kullanıldığına ilişkin teze bakalım.

Yukarıdaki tabirden esinlenilerek tasavvuf sözcüğünün kullanıldığını ileri sürenler, bunu hiçbir zaman bilimsel ve mantıksal olarak kanıtlayamazlar. Bu gerçeği açık şekilde ortaya koyabilmek için önce yukarıdaki kalıbı oluşturan suffa kesitinin tasavvuf kelimesiyle etimolojik bakımdan ne kadar ilişkili olduğunu inceleyelim.

Arapça suffa sözcüğünün lügatte bir fiil kökü yoktur. «***Suffa*** صُفَّةٌ» kelimesi camiddir, donuktur. Türevleri yoktur. Oysa yukarıda da açıklandığı üzere *(vaktiyle uydurulmuş olan)* tasavvuf

kelimesinin *-sözde-* kökü ise ***(savife* صَوِف*)***'dir yani aynı değildir, farklıdır. Bu kısa etimolojik analiz, yukarıdaki iki sözcüğün aynı kökten gelmediklerini bilimsel olarak ortaya koymaktadır.

Bu konudaki mantıksal açıklamalara gelince:

Ashâb-ı suffa, yoksul ve kimsesiz bir grup oldukları ve Hz. Rasûl'ün (s) himayesinde yaşadıkları için sözde tasavvufçular onları örnek alarak yoksulca bir yaşam biçimini seçmişlerdir. Bu iki ilgiyle *(yani hem suffa sözcüğünden esinlenilerek hem de bu grubun yaşam biçimini tercih ederek)* tasavvuf kelimesinin ve bu isim altındaki akımın başladığını ileri sürenler çok büyük mantık hatalarına düşmüşlerdir.

Çünkü:

1) Her şeyden önce *-bu gruptan olsun veya olmasın-* sahâbîlerin hiçbiri, hayatı boyunca ***"tasavvuf"*** ve mistik anlamda ***"tarîkat"*** kelimelerini bir kez bile telaffuz etmemiştir.

2) Onların yoksulluğu, dünyadan el etek çektikleri nedenine asla dayanmıyordu. Hepsi de Hz. Peygamberin himayesinde son derece dünyasal bir hayat geçiriyorlardı. Bazen de onun emriyle görevler alıyorlardı. Yoksullukları, onları mistik bir yaşam içine asla itmemiştir. Yani Ashâb-ı Suffa'dan hiçbiri, tasavvufçular gibi asla raks etmemiş, ***(semâ****,* ***hatm-i hâcegân****,* ***râbıta*** *ve* ***devran*** *gibi)* ayinler yapmamış, tesbih çekmemiş, ***«hu»*** çekmemiş, mürit olmamış, mürit edinmemiştir. Daha doğrusu, bunların hiçbiri onların zamanında yoktu. Şuna kesin olarak inanmak gerekir ki eğer o çağda biri çıkıp bu ayin ve sembollerden birini yapma cesaretini göstermiş olsaydı mutlak surette ***«mürted»*** olarak ölüm cezasına çarptırılırdı! Çünkü bunların hepsi de başka dinlerden alınmıştır. Dolayısıyla Hz. Rasûl'ün (s) ve O'ndan sonra devlet başkanlığı makamına gelmiş olan halîfelerin, İslâm düzen ve anlayışını tehdit eden bu tür tehlikeli davranışlara tanık olmuş bulunmaları mümkün değildir.

4. Tasavvuf kelimesinin, hem söz hem de anlam olarak *«**Saff-ı Evvel**»* deyiminden doğduğu yolunda bir tez daha vardır. Buna göre sûfîlere, *-sözde Allah'ın hoşnutluğunu kazandıkları için kıyamette ön safta yer alacakları varsayımından yola çıkılarak-* ***«ilk saf»*** anlamına gelen Arapça *«**Saff-ı Evvel** الصفُّ الأوّل»* adı verilmiştir.

Aslında bu tezin her bakımdan ne kadar tutarsız olduğu ortadadır. Bununla ilgi etimolojik ve mantıksal analizleri yaptıktan sonra bu gerçek çok daha net olarak ortaya çıkacaktır.

Önce Arapça *«**Saff-ı Evvel** الصفُّ الأوّل»* tabirini ele alalım. Bir sıfat tamlamasından ibaret olan bu bileşik tabir içindeki ***(saff* صف*)*** kelimesini esasen yeniden analiz etmeye lüzum yoktur. Ancak küçük bir tekrar belki faydalı olur diye ifade etmek gerekir ki, ***«saff* صف*»*** kelimesinin fiil kökü: ***(safefe* صَفَفَ *)***'dir, muza'aftır *(aynu'l-fi'li ve lâmu'l-fi'li aynıdır)*. Oysa *(vaktiyle uydurulmuş)* tasavvuf kelimesinin sözde kökü ***(savife* صَوِف*)***'dir. Dolayısıyla ***Saff-ı Evvel*** tabirindeki ***(saff* صف*)*** kelimesinin etimolojik bakımdan tasavvuf kelimesiyle hiçbir alakası yoktur.

Bu tezin mantıksal çarpıklığına gelince, sûfîlerin ahirette ön safta yer alan *-tabir caizse-* «torpilli» bir zümre oldukları, acaba hangi gerekçeye dayandırılabilir? Belki bazı kimseler diyeceklerdir ki: *«Dört zümrenin cennete gireceği bizzat Kur'ân-ı Kerîm'de ifade edilmiştir. Bunlar* ***Nebîler****,* ***sıddıklar****,* ***şehitler*** *ve* ***salihlerdir****. İşte sûfîler de bu salih grubun başka bir adıdır.»* Bunu ileri sürmek elbette ki çok kolaydır. Siz isterseniz ***Nusayrîler****,* ***Kadyanîler****,* ***Masonlar****,* ***Bahaîler****,* ***Lâikçiler*** ve ***kökten***

putçular gibi İslâm'ın azılı düşmanları olan grupları da bu zümrenin içinde gösterebilir, onları da cennetlikler listesine ekleyebilirsiniz! Bu sizi ilgilendirir. Ama siz Allah adına hüküm vererek onların kıyamette ön safta yer alacaklarını ve cennete gideceklerini nasıl kanıtlayabilirsiniz? İşte siz bu sorunun yanıtını asla bulamazsınız. Sonuç olarak bu tez de böylece çökmüş ve çürümüş olur. Çünkü üstünlük tasavvufla değil, tam tersine ve bizzat Kur'an'ın ifadesiyle **takvâ** iledir.[280]

5. Tasavvufun, etimolojik bakımdan kaynağını oluşturduğu ileri sürülen bir tabir daha vardır. O da bir Arap kabilesi olan ***Benî Suffa*** *(yani Suffa Oğulları)* adından esinlenilerek tasavvuf kelimesinin zamanla kullanıldığı iddiasıdır.

Önce ifade etmek lâzımdır ki ***Benî Suffa*** tabirindeki ***(Suffa)*** sözcüğü ile tasavvuf sözcüğü biraz önce karşılaştırılmış ve aralarında hiçbir ilişki bulunmadığı açık şekilde kanıtlanmıştır.

Ayrıca sözde *«bu kabilenin İslâm'dan önce ve sonra Kâbe'ye hizmet ettiği ilgisiyle adından esinlenilerek tasavvuf kelimesi kullanılmıştır»*, denilmektedir. Görüldüğü üzere bu tez de son derece tutarsız ve çürüktür. Çünkü bu kabilenin, ne vaktiyle Kâbe'ye hizmet ettiği kanıtlanabilmiştir ne de -*gerçek bile olsa*-, adı geçen kabilenin bu yüzden cennetlik bir zümrenin peydahlanmasına kaynaklık edebileceği kanıtlanabilir.

Bütün bu bilimsel analizlerden sonra ifade etmek gerekir ki tasavvuf kelimesinin söz ve anlam olarak kesin kaynağı eski Yunan dil ve düşüncesidir. Bu ise belgesel bir gerçektir. Açıklamasını kısaca ve herkesin anlayabileceği bir dille şöyle yapmak mümkündür:

İslâm hariç, bütün din ve felsefeler, inançlar ve kültürler birçok nedenlerle birbirlerinden etkilenirler. Tarih boyunca İslâm toplumunun daima çoğunluğunu oluşturmuş bulunan ***«Müslüman»*** kalabalıklar şu veya bu dinden İslâm'ın alanına birçok yabancı inanç ve düşünce taşımışlardır. Bu yabancı kaynakların en etkinlerinden biri de Yunan kültürüdür. Yunan felsefesi Abbasi Halîfesi ***El-Me'mun*** (h. 198-218) döneminde Arapçaya çevrildi. Bu gelişme İslâm toplumunda çeşitli düşüncelerin türemesine yol açtı. Ancak bu dönemden çok önce, hatta Muaviye zamanında bile Bizanslılarla olan sıkı temaslar nedeniyle İslâm toplumunun en azından terminolojisinde bazı değişiklikler meydana gelmişti.

Bu ilgiyle Yunan kaynaklı iki önemli terimin erken dönemde Arapçalaştırıldığına burada özellikle işaret etmek gerekir. Bunlardan biri ***«Philosaphy»***dir; öbürü ise ***«Theosophy»***dir. Telâffuz zorluğundan olsa gerek, bu iki kelime Arapça'ya geçtikten sonra yazılış ve okunuş biçimleri oldukça değişmiştir. Birincisi, yani ***«Philosaphy»***, ***«Felsefe»*** olmuş, ***«Theosophy»*** de ***«Tasavvuf»*** olmuştur. İlginç olan; ***«Philosaphy»*** kelimesinin ***«felsefe»*** biçiminde Arapçalaşmasından sonra herkesin, bu iki kelimedeki anlamdaşlık konusunda aynı görüşü paylaşmasına karşın, hemen hiç kimsenin ***«Theosophy»*** ile ***«Tasavvuf»***un anlamdaş oldukları konusunda herhangi bir görüş ortaya koymamasıdır! İşte bütün karışıklık bundan kaynaklanmaktadır. Evet, ***«Philosaphy»*** ile ***«Felsefe»*** kelimelerinin aynı anlama geldiklerini *(aynı zamanda "**Philosaphy**" kelimesinin gevelenerek ve zaman içinde yozlaşarak "**Felsefe**" kalıbına girdiğini)* bütün ilim ve akademi çevreleri çok iyi bilmektedirler. Bunlara ilâhiyatçılar da dâhildir. Fakat ***«Tasavvuf»***un ***«Theosophy»*** kelimesiyle olan ilişkisi konusunda özellikle Türk ilâhiyatçıları bilinçli olarak susmaktadırlar. İşte esasen bunun nedeni ya da nedenleri üzerinde durmak çok büyük önem taşımaktadır.

***

[280] el-Hucurât /13

Tasavvufun İslâm Tarihinde Başlangıcı

Rasûlullah'ın (s) zamanında ***«tasavvuf»*** sözcüğünün henüz bilinmediğini, bu kelimenin, o günlerde herhangi bir şahıs tarafından bir kez bile kullanılmadığını, ayrıca Kur'ân-ı Kerîm'in hiçbir yerinde ***«tasavvuf»*** diye bir sözün bir kez bile geçmediğini, burada bir kez daha hatırlatmak lâzım, hatta elzemdir. Araştırmanın selâmeti ve bütünlüğü için bu şarttır. Çünkü günümüz Türkiye'sinde halkın büyük çoğunluğunun tarîkatlarla âdeta yoğruluyor olması, tasavvuf düşüncesinin, sözde Rasûlullah (s)'ın yaşadığı günlerden beri İslâm toplumunda var olduğu izlenimini uyandırmıştır. Oysa bu izlenim, tarihi gerçeklere tamamen ters düşen fahiş bir yanlışlıktır. Bu nedenle temel kaynaklar olarak Kur'ân-ı Kerîm'i ve Sünnet külliyâtını aralıklarla hatırlatmak gerekmektedir. Nitekim İslâm tarihinin ilk yüzyılında ***«Tasavvuf»*** kelimesi hiç telaffuz edilmediği gibi, İslâm toplumunda dünyadan el etek çekmiş, ***«lokma-hırka»*** hayatı yaşayan kimse de yoktu. Bu itibarla, canlı hayat alanlarına karşı -*hasbelkader*- kayıtsız gibi olanlara da ne ***«mutasavvıf»*** ne ***«âbid»*** ne de ***«zâhid»*** gibi sıfatlar yakıştırılıyordu. O günlerde Rasûlullâh'ın (s) dâvâ arkadaşlarına ***«ashâb»***, onlardan sonraki nesle ***«Tâbiîn»,*** üçüncü kuşağa ise ***«etbâu't-Tâbiîn»*** denildi. Nitelemeler bu şekilde idi.

Peki, öyle ise tasavvuf, *(ya da mistik dindarlık)*, İslâm toplumunda ne zaman, hangi sebeplerin sonucu olarak ve nasıl başladı?

Bu sorulara doğru cevaplar bulabilmek için İslâm düşünce tarihini, İslâmî değerlerin yozlaşmasına ortam hazırlayan siyasal, sosyal ve kültürel faktörleri -*kronolojik bir disiplin içinde ve ayrıntılarıyla*- iyi bilmek gerekir. Bu ilgiyle, önce şu gerçek üzerinde yoğunlaşmak lâzımdır:

M. 622'de Medine'de -*ilk ve son*- İslâm devletinin kuruluşu ile birlikte kısa sürede oluşan müslim[281] toplumda mistik bir hayat tarzı yoktu. Bu gerçek, kesindir ve belgeseldir. Onun için bugün şâyet yüzlerce birikimli araştırmacıdan dev bir ekip oluşturulsa; bunlar, *aşağıdaki kısacık listede sadece birkaçının yer aldığı, -dinsel anlam taşıyan- ciltler dolusu kavram, terim, isim ve eylemlerin*[282] ilk ve

---

[281] Doğrusu ***«muslim»***dir. Ancak (1000 yıldan beridir Türk toplumunda bu kelime kullanılmadığı için, gözler alışıncaya kadar) bu kelimeyi metinde ***«müslim»*** şeklinde yazmayı tercih ettik.

[282] Bu yabancı -*kavram, terim, isim ve eylemlerin*- İslâm'a bulaştırıldığına ilişkin tespit karşısında birileri, -*taşıdığı aykırı inançların etkisiyle*- şöyle bir itirazda bulunabilir: Vaktiyle ***«minare»***, ***«cami»***, ***«rahle»***, ***«tespih»***, ***«kandil»***, ***«mahya»***, ***«seccâde»***, ***«kavuk»***, ***«idğam»***, ***«izhar»***, ***«iklâb»***, ***«ihfâ»***, ***«teneşir»***, ***«hatim indirmek»***, ***«tespih çekmek»***, ***«Kur'an meâli»***, ***«Kur'an Kursu»***, ***«İmam-Hatip Okulu»***, ***«İlâhiyat Fakültesi» «Din İşleri Yüksek Kurulu»***, ***«Diyanet İşleri Başkanlığı»*** gibi birçok isim ve uygulamalar da yoktu, peki şimdi bunları da İslâm dışı mı saymak gerekir?

Sırf muhatabı şaşırtmak ve onu tuzağa düşürerek mahcup etmek için yöneltilen bu tür hileli sorulara ilim diliyle ***«mugâlata»***, yani yanıltma denir. Çünkü yukarıda sıralanan hiçbir kelime doğrudan ***(İbadet)*** ve ***(dua)*** anlamını taşımamaktadır. Dolayısıyla ***«Tevkîfiyye»*** kapsamına girmemektedir. Bunların tamamı, âdet ve gelenekten sayılırlar. İslâm'a bağlı oldukları ileri sürülen toplumlar, kendi mahalli kültürlerini oluştururlarken dinin özü ile doğrudan ilişkisi bulunmayan, -*ancak dinî gerekleri uygulamada bir çeşit araç olarak kullanılan*- şeylere birer ad verirler. (Yukarıdaki listede yer alan isimler gibi.) Bid'at ve hurâfe olanlar hariç, bu tür kültürel katkılar normaldir. Ancak bunlar ibadet ve dua kategorisine girmezler. Bunlara, İslâm Fıkhında «âdet» denir. Şu var ki bunların arasında da bid'at, hurâfe ve din dışı olanlar bulunabilir. Nitekim her çeşit âdet meşrulaştırılamaz. Örneğin para ile hatim indirmek, ezandan başka ayrıca «selâ» adı altında bir anons yapmak, ezanın orijinal sözlerine ayrıca ***«Aliyyen veliyyullah»*** tabirini ilâve etmek, mezara anıtsal şekil vermek, namazlardan sonra ***«tesbihât»*** adı altında tekrar edilen kutsal kelimeleri saymak için tespih çekmek, ibadet niyetiyle din adına -*sömürü amacıyla*- uydurulmuş ***«cevşen»*** ve benzeri dualar okumak gibi kolayca sayılamayacak daha birçok bidat vardır.

son İslâm devleti döneminde kullanılıp kullanılmadığını araştırsalar, bunlardan bir tek tanesinin bile izine asla rastlayamayacaklardır. İşte o kısacık liste:

«tasavvuf», «seyrü sülûk», «evrad», «râbıta», «hatm-i hâcegân», «derviş», «sofu», «mürîd», «tekke», «tarîkat», «tarîkat şeyhi», «nakşbendî», «kadirî», «rifaî», «halvetî», «melâmî», «mevlevî», «kalenderî», «cerrâhî», «şabânî», «gülşenî», «bektaşî», «esmerî», «biberî vb.», «el almak», «çile», «türbe», «sanduka», «türbedâr», «vahdet-i vücûd», «vahdet-i şühûd», «mükâşefe», «tayyi zeman», «tayyi mekân», «şeb-i arus», «aşk-ı ilâhî», «fenâfillân», «bekâbillâh», *ve daha neler!*

Bu küçük liste bile kesinlikle kanıtlamaktadır ki ***İslâm***, *(din, devlet ve toplum olarak)* 622-661 yılları arasında yalnızca 39 yıl ve birkaç ay kadar tarih sahnesinde yer almıştır. Ondan sonra âdeta buharlaşarak ortadan kaybolmuş, irili ufaklı birçok mezhep ve rejim onun boşluğunu doldurmuştur. Bu mezhepler ve rejimler, 300 yıl kadar kendi aralarında kıyasıya çatıştıktan sonra nihâyet ***«Müslümanlık»***[283] adı altında yeni bir din peydahlanmıştır. Ancak bu dini ***«Tasavvuf»*** üretmiştir. Onun için deyim yerinde ise ***«Müslümanlık»***, tasavvufun gayrimeşru çocuğudur. Nitekim ***«Tasavvuf»*** kelimesi, Hicretin ikinci yüzyılı ortalarından itibaren telâffuz edilmeye başlamış olmasına karşın, ***«Müslümanlık»*** kelimesi ancak asırlar sonra halkın diline girmiştir. Şu var ki bu sözcüğün, İslâm'a alternatif bir ad olarak ne zamandan itibaren kullanıldığı tam olarak bilinmemektedir.[284] Bu önemli hususun asla hatırdan çıkarılmaması gerekir.

Günümüz Türkiye'sinde bu gerçekleri gün yüzüne çıkarmak için atılacak her adım çok büyük risk taşıdığı için hiçbir araştırmacı, hiçbir ilim adamı, *-tarihî belgelere dayanarak-* tasavvufun nasıl başlayıp nasıl geliştiğine ve İslâm'ı nasıl tasfiye ettiğine ilişkin bir tek kelime bile yazmayı göze alamamaktadır! Bu durum karşısında büyük bir vicdan azabı içinde kıvranan çok az sayıdaki ilim adamları arasında ancak birileri, bu dev soruna çok cılız bir ışıkla işaret etmeye çalışmaktadır. Onların bu işaretleri de maalesef yanlış anlaşılabilmektedir.

Örneğin bu şahsiyetlerden biri, Rasûlullah'ın (s) döneminde tasavvuf diye dinî bir anlayış ve yaşayış tarzının bulunmadığını, ancak buna benzer bir eğilimin mevcut olduğunu şöyle anlatmaktadır: ***«Psikolojik yapı ve anlayış itibariyle insanlar arasında önemli farklar bulunduğu malumdur. Kimileri aklî tefekkürden, mantıkî spekülasyonlardan hoşlanırken bazıları da kendisini rûhu saran muhtelif duyguların esintilerine bırakmaktan haz alır. Nitekim Peygamber'in (s) çevresini saran sahabe arasında da durum bu minvalde idi. Bazıları ilmî, fikrî ve sosyal meseleler üzerinde yoğunlaşırken, az da olsa bazıları da Peygamber'in kontrolünde içe dönük zâhidâne bir hayat tercih ediyordu.»***[285]

---

[283] Müslümanlık; üç farklı din modeli olarak İslâm coğrafyasına yayılmıştır: 1) ***İran Moselmanîliği***, 2) ***Türk Müslümanlığı*** ve 3) ***Arap Haricîliği.*** Bu her üç modelin de Allah'ın indirdiği İslâm ile hiçbir ilişkisi yoktur. Bu her üç din de Âl-i İmrân'ın 85'inci âyet-i kerîmesinin kapsamı içine girer!

[284] Bu ilgiyle hatırlatmak gerekir ki; Karahanlı Devleti'nin Hükümdarı **Satuk Buğra Han** hakkında yazılmış olan ***«Tezkire-i Satuk Buğra Han»*** adlı destan, *-kısmen mitolojik olmasına rağmen-* çok önemli bir belgedir; ipuçları sayılabilecek önemli bilgi kırıntılarını içermektedir. **Mehmet Turgut Berbercan** tarafından bu tezkire hakkında bir inceleme gerçekleştirilmiş ve ***«Buğra Tezkiresi'nden Parçalar»*** adı altında yayımlanmıştır. Bu incelemede rastlanan bilgiler arasında ***«Müslümanlık»*** kelimesinin, *-en azından-* **Buğra Han**'ın ölüm tarihi olan mîlâdî 955 yıllarında kullanıldığı anlaşılmaktadır.

[285] **Dr. Mustafa Akman**, İbn-i Arabi, s. 628. Ekin Yay. İstanbul-2017

Tasavvufun İslâm tarihinde nasıl başladığını açıklayabilmek için bir dizi olaydan söz etmek ve bu hadiseleri ayrıntılarıyla aktarmak gerekir. Buna, esasen tarihin en ciddi sorunlarından biri olarak bakmak lâzımdır. Çünkü insanlık âlemine inen en son ***ilâhî-evrensel*** rejimin, *yaklaşık 200 yıl boyunca* cereyan eden hadiseler karambolünde pratikten tamamen kaldırılmış olması söz konusudur. Bu rejimin yazılı anayasası da günümüzde kasıtlı yorumların tehdidi altında bulunmaktadır.[286]

Problemin büyüklüğüne ve doğurduğu sonucun vahametine bakıldığında, bu meselenin aslında bağımsız ve kapsamlı bir araştırma konusu olduğunu kabul etmek icap eder. Ancak İslâm'ın asırlardır pratikten kaldırılmış olmasını hazırlayan temel faktörün tasavvuf olduğunu kanıtlamak için, *-Râşidî hilâfet döneminden sonraki-* ilk iki yüz yıl boyunca olup biten önemli olayları burada anlatmak, hem yöntem bilimi kurallarına aykırıdır hem de zaten buna imkân yoktur. Onun için sadece birer başlık olarak bunlara dokunmak suretiyle dikkatleri uyarmak yeterli olacaktır.

Sadece kronolojik listesine şöyle bir göz gezdirildiğinde bile bu olayların, *-yaklaşık 200 yıl sonra patlak veren-* ortak bir sonucu olarak ***tasavvufun***, İslâm'ı ortadan kaldırmış olduğu kanaatine varmak hiç de güç değildir. İşte o kısa kronolojik liste:

1) Ashâb arasında çıkan ihtilâflar

2) Hz. Osman'ın şehâdeti

3) Hz. Ali'nin şehâdeti

4) Kerbelâ Olayı

5) Hz. Hasan'a karşı düzenlenen suikast ve Onun istifasıyla Râşidî Hilâfet döneminin sona ermesi

6) Râşidî Hilâfet döneminde, İran topraklarının tamamen fethedilmesi ve Sasanî Devleti'nin ortadan kaldırılmasından sonra yaşanan gelişmeler, ***«Şuubiyecilik»***, ***«Zühtçülük»*** ve doğurdukları sonuçlar.

7) Emevi'lerin ilk döneminde gerçekleşen ***Türkistan'ın İşgali*** sırasında işlenen stratejik hatalar; Özellikle Türk katliamları…

8) Bu fetihlerden sonra yaşanan siyasal, sosyal, kültürel ve sosyolojik karmaşa; dil sorunları ve kültür çatışmaları: İslâm'a giren ***gayr-ı Arap*** kavimlerin, yeni dini anlamada büyük zorluklarla karşılaşmaları

9) Eski dinlerin, inanış ve geleneklerin devam eden etkileri

10) Siyasi rekabetler ve yıkıcı sonuçları

---

[286] Yalnızca şu örnek bile bu tehdidin ne büyük olduğunu gözler önüne sermektedir: Tarîkatçı bir çevirmen(!) Elmalılı Hamdi Yazır (m. 1878-1942)'ın meâlini sadeleştirirken, Âli İmrân'ın 200'üncü âyet-i kerîmesini *-göz kırpmadan-* aynen şu ifadelerle bugünkü Türkçe'ye çevirmiştir. ***«Ey îman edenler! Sabredin ve sabır yarışında düşmanlarınızı geçin ve cihâd için hazır ve râbıta üzere olun.»*** Kaynak: Ali Rıza Kaşeli, Enes Sarmaşık Ltd. Ştd., İstanbul, 2004. Âyetteki ***"râbıta"*** kelimesi ***«sınırda nöbet beklemek»*** anlamına gelmektedir. Buna rağmen âyetteki ***"râbıta"*** ile tarîkattaki ***"râbıta"*** bid'ati arasında sırf bağlantı kurmak amacıyla böyle bir ifadenin yakıştırıldığı açıktır. Nitekim aynı meâli sadeleştiren İstanbul Müftîsi **Selahattin Kaya**, bu âyet-i kerîmeye şu meâli vermiştir: ***«Ey îman edenler! Sabredin ve sabır yarışında düşmanlarınızı geçin ve cihâd için hazır ve râbıtalı bulunun! (Düşmanı gözleyip bekleyin).»*** Çevirmen, parantez içindeki açıklama ile ***"râbıta"*** kelimesinin ***"nöbet"*** anlamında kullanıldığına dikkat çekmiştir.

11) İslâm’a karşı ***(İran’da ve Türkistan’da)*** doğan tepkiler ve sonuçları

Bu olaylar, İslâm’ı büyük ölçüde aşındırmıştır. Bu nedenle yüzyıl bile geçmeden bu evrensel rejimin öngördüğü adalet ve özgürlük anlayışı sekteye uğramıştır. Çünkü ***«şûrâ»*** sistemi geri dönüşümsüz olarak tarihe karışmış, yönetim belli bir sülâlenin tekeline geçmiş, içeride ***«Hâricîlik»*** adı altında fanatik bir siyasi hareket başlamış ve kısa zamanda kanlı bir terör örgütüne dönüşmüştür. Çok kısa süre içinde peş peşe gerçekleştirilen fetihlerden sonra *(özellikle İran topraklarının tamamen alınmasından sonra)* intikam duygusuyla gerek İslâm’a gerekse yönetime karşı bu bölgede çeşitli karakterde sinsi faaliyetler başlamıştır. Aslında bunlar, tasavvufa geçiş dönemini hazırlayan faktörlerin başında yer almaktadır. Gayet masum gibi gözüken özellikle iki hareketin, çok yıkıcı etkileri olmuştur. Bunlardan biri edebî kisve içinde ortaya çıkan ***«Şuûbiyecilik»***tir. Açık ifadeyle Fars (İran) milliyetçiliğidir. Ancak bundan çok daha yıkıcı olanı ***«Zühdçülük»***tür.

«***Zühd*** **الزُّهْد**» kelimesi Arapçadır, يَزْهَدُ – زَهِدَ fiilinden türetilmiştir. Dünyadan el etek çekerek ***«lokma-hırka hayatı yaşamak»*** anlamında ***(hicretten yaklaşık 150 yıl sonra)*** kullanılmaya başlanmıştır. Bu terim de aynen ***“tasavvuf”*** terimi gibi temelde İslâm’a yabancıdır. Ancak, bencilliğin ve doyumsuzluğun tersi olarak *(doyumluluk anlamında)* kullanılırsa İslâm’ın ruhuna uygun olur. Zaten başta bu bahane ile *-ancak sinsice-* kullanılarak çığırından çıkarılmıştır.

Bu kavramı, paravan olarak kullanan belli bir zümre, ***“ilk zâhidler”*** olarak tarihe geçmişlerdir. Bu şahıslar, halâ İslâm dünyasında ***âbid***, ***zahid***, ***ermiş***, ***keşif, kerâmet sahibi***, ***duası makbul*** ve ***çok mübarek bir nesil*** olarak tanınmakta ve propaganda edilmektedir. Bunların propagandasını üstlenen ilk mistik şahsiyetlerden biri de **el-Kuşeyrî**’ (öl.1072)) dir. Bu zat ***«er-Risâletu’l Kuşeyriyye»*** adlı ünlü eserinde bu topluluktan 83 kişinin biyografisini işlemiştir.[287] Oysa Ashâb arasında, ***«dünyadan el etek çekmiş, lokma-hırka hayatı yaşayan»*** böyle bir topluluk yoktu. Kur’ân-ı Kerîm’de ve Sünnette bu tür hayatı öngören herhangi bir işaret de bulunmamaktadır. ***Yusuf*** Aleyhisselâm’ın kuyudan çıkarılıp Mısır’da köle olarak satılması sırasında, müşterilerin sadece isteksizliğini belirtmek için Kur’ân’da geçen ***“zâhîdîyn”***[288] sözcüğünden yola çıkılarak *-bu kelimeye daha sonraları yüklenen spekülatif anlamda-* ***«zühdçülük»*** diye bir akım başlatılmıştır. Tasavvufun ilk temel taşı işte bu kavramdır.

---

[287] Bu 83 şahsiyet şunlardır: ***İbrahim b. Edhem, Zunnûn el-Mısrî, Fudayl b. Iyâz, Maruf el-Kerkhî, Seriyyü´S-Sekatıy, Büşru’l-Hâfî, Harsu’l-Muhasibî, Dâvûd et-Tâî, Şakıyk el-Balkhî, Bayezîd el-Bestâmî, Sehl et-Tüsterî, Ebû Süleyman ed-Dârânî, Hatemü´l-Asamm, Yahya b. Muâz er-Râzî, Ebû Hâmid b. Hadraveyh, Ahmed b. Ebi’l-Havârî, Ebû Hafs el-Haddâd, Ebû Turâb en-Nakhşebî, Abdullah b. Khubayk, Ahmed b. Âsım, Mansur b. Ammâr, Hamdûn el-Kassâr, Cüneyd el-Bağdâdî, Ebû Osman el-Hîrî, Ebû’l-Huseyn en-Nûrî, Ahmed b. Yahya el-Cellâ, Ruvaym b. Ahmed, Muhammed b. el-Fazl, Ebûbekr ez-Zakkâk, Amr b. Osman el-Mekkî, Semnûn b. Hamza. Ebû Ubeyd el-Busrî, Şah b. Şücâ el-Kirmanî, Yusuf b. Huseyn, Hakîm et-Tirmizî Muhammed b. Ali, Ebûbekr el-Varrâk, Ebû Saîd el-Kharrâz, Ebû Abdillâh el-Mağribî, Muhammed b. Masrûk, Ali b. Sehl el-Isbahânî, Ebû Muhammed el-Cerîrî, İbn Atâ, İbrahim el-Khavvâss, Abdullah el-Harrâz, Benân b. Muhammed el-Hammâl, Ebû Hamza el-Bağdadî el-Bezzâz, Ebûbekr Muhammed el-Wâsıtıy, Ebû’l-Hasan es-Sâîğ, İbrahim b. Dâvûd er-Rakkî, Mumşâd ed-Dîneverî, Hayru’n-Nessâc, Ebû Hamza el-Khorasânî, Ebûbekr eş-Şiblî, Ebû Muhammed el-Murtaiş, Ebû Ali er-Ruzbârî, Ebû Muhammed b. Manâzil, Ebû Ali b. Muhammed es-Sekafî, Ebû’l-Khayr el-Akta’, Ebûbekr el-Kettânî, Ebû Ya’kûb İshak en-Nehrecûrî, Ebû’l-Hasan b. Muhammed el-Müzeyyin, Ebû Ali b. el-Kâtib, Muzaffer el-Karmasînî, Ebûbekr el-Ebherî, Ebû’l-Huseyn b. Benân, İbrahim b. Şeybân el-Karmasînî, Ebûbekr b. Yezdanyâr, Ebû Saîd b. el-A’râbî, Ebû Amr Muhammed en-Nisâbûrî, Ebû Muhammed b. Nusayr, Ebû’l-Abbas es-Seyyârî, Ebûbekr b. Davud ed-Dakkâk, Ebû Muhammed er-Râzî, Ebû Amr b. Nuceyd, Ebû’l-Hasan b. Sehl el-Bûşencî, Ebû Abdillâh b. Khafîf eş-Şirazî, Ebû’l-Huseyn Bendâr eş-Şirazî, Ebûbekr et-Tamastânî, Ebû’l-Abbas ed-Dîneverî, Ebû Osman el-Mağribî, Ebû’l-Kasım İbrahim en-Nasrabâzî, Ebû’l-Hasan Ail b. İbrahim el-Hasrî el-Basrî, Ebû Abdillâh Ahmed b. Ata er-Ruzbârî***

[288] Yusuf /20; وَشَرَوْهُ بِثَمَنٍ بَخْسٍ دَرَاهِمَ مَعْدُودَةٍ وَكَانُوا فِيهِ مِنَ الزَّاهِدِينَ

Ünlü araştırmacı **Ahmet Yaşar Ocak**, bu akımı ***"Zühdçülük"***[289] kelimesiyle isimlendirmektedir. Bu, her şeyden el etek çekerek sırf ibadetle meşgul olmak anlamına gelir ve iki farklı amaca yönelik olabilir. Bunlardan biri *İslâm'ın ruhuna uygun zâhidâne bir hayat değil* ama samimi bir ***"zühdçü"*** olarak yaşamak, öbürü de belli bir amaç için böyle gözükmektir ki bu her iki tercih de İslâm dışıdır. İslâm tarihinde bu eğilim tasavvufun sistemleşmesinden önce başlamıştır. Dikkat çeken bir husus da bu akımı başlatanların çoğunun Fars *(yani İran)* kökenli olmasıdır. Nitekim sofuluğa *(tahmin etmeden)* kapı aralayanların en başında, bir İranlı olan **Abdullah İbnü'l Mübarek** adlı bir şahsiyet gelmektedir. Bu zat, muhtemelen ***"tasavvuf"*** sözcüğünü kullanmamasına rağmen, *-dünyalık kazanma hırsına ve konfora karşı aşırı duyarlılıkla yazdığı bir kitapta-* ***"zühdçülere"*** bahane oluşturabilecek bir üslup kullanmıştır. Aslında *(güvenilir kalemlerle yazılmış biyografisine bakıldığında)* ticaretle uğraşmış, servet sahibi olmuş ve savaşlara katılmış biri olarak **Abdullah İbnü'l-Mübarek**'in hiç de sofu birine benzemediği anlaşılmaktadır. Ancak İslâm'ı İslâm'ın silahıyla vurmaya âdeta and içmiş bir güruhun, ***«zühd»*** abasına bürünerek pusuda beklediği bir dönemde, *"paraya ve müreffeh hayata hor bakmayı"* öğütleyen her kelime, onların işini kolaylaştıracak bir silah gibiydi. Bu adamlar, büyük olasılıkla manastırları ziyaret ederek temas kurdukları Rum keşişlerden hem ruhbâniyet hakkında hem de ***"kynik öğretisi"***[290] hakkında bilgiler alıyorlardı. Sonra onları hem Arapçalaştırıyor hem de kendilerince yorumladıkları âyet ve hadisler eşliğinde insanlar arasında yaymaya çalışıyorlardı. Böylece çoğu Fars kökenli olan Araplaşmış bir grup ***«zühdçü»*** öncülüğünde, *(Hicretin ikinci yüz yılının ortalarından itibaren)* Irak sahasında bir erken dönem ***«Arap tasavvufçuluğu»*** başlamış oldu.

İran kökenli *-Araplaşmış Iraklı-* tasavvufçular, *(eğitim anlayışını, ibadet hayatını, genel ahlâkı, insan psikolojisini ve özellikle insanın iç dünyasını ilgilendiren)* bütün müteşâbih âyetleri tersyüz ederek dinde tam anlamıyla bir anarşi başlattılar. Her şeyden önce eğitimin yoluna oldukça hileli bir engel koydular. Okumayı, yazmayı, hayat ve kâinat hakkında akılcı yollarla bilgilenmeyi, yaşamı kolaylaştıran araçlar bulmayı ve bu suretle ülkeyi ve toplumu kalkındırmayı horlayan yeni bir düşünce şeklini getirdiler. Güvenilir bir kaynakta, ***"Tâifenin Efendisi"*** olarak ünlenen **Cüneyd-i Bağdâdî**'nin şöyle dediği nakledilmektedir: *«Tasavvuf yoluna yeni girmiş olan mürîdin şu üç şeyle meşgul olmamasını öğütlerim, aksi halde onun durumu kötü bir değişime uğrar: Para kazanmak için çalışmamalı. Hadis arayışına girmemeli ve evlenmemelidir. Aynı zamanda sûfî kişinin ne okumasını ne de yazmasını severim.»*[291]

"İlk zâhidler" olarak da reklâm edilen bu Pers kökenli Araplaşmış tasavvufçular, hedeflerini, inanç ve düşüncelerini yaymak için temel oluşturacak beş kavram üzerinde ısrarla durdular: ***«zühd»***, ***«uzlet»***, ***«mücâhede»***, ***«riyâzet»*** ve ***«fakr»***.

Tasavvufçulara göre ***«zühd»*** daha önce de işaret edildiği üzere malı, mülkü, parayı hor görmek ve hayatı ***"lokma hırka"*** olarak yaşamaktır. Belirtmek gerekir ki İslâm, böyle bir düşünceye tamamen

---

289 **Prof Ahmet Yaşar Ocak**, Türkiye'de Tarihin Saptırılması Sürecinde Türk Sûfîliğine Bakışlar, s. 129-130. İletişim Yay. 2. Baskı. İstanbul-1996.

290 ***"Kynik öğretisi"***; Hellenistik dönem filozoflarından, sofist Gorgias'ın ve daha sonra da Sokrates'in öğrencisi olan **Antisthenes**'in felsefesidir. Bu öğreti, Türkçe'de ***«Köpeksi felsefe»*** olarak da tarif edilmektedir.

291 Cüneyd'in Arapça olarak tespit edilen sözleri aynen şöyledir:

أُحِبُّ للمريد المبتدي أنْ لا يُشْغِلَ قلبَهُ بهذه الثلاثِ وإلا تغيّر حاله: التكسُّبُ، وطلبُ الحديثِ، والتزوّجُ، وقال: أُحِبُّ للصوفيّ أنْ لاَ يقرأَ ولا يكتُبَ، لأنه أجمعُ لهمّه.

Kaynak: محمد بن علي بن عطية الحارثي، أبو طالب المكي، قوت القلوب، **443/1**، الطبعة الثانية **2005** م. دار الكتب العلمية – بيروت/لبنان

kapalıdır. ***«Uzlet»***, ***«zühd»*** ile ilişkilendirilmiş bir tasavvuf terimidir. Sözde günahlara bulaşmamak ve sürekli ibadet halinde olmak amacıyla insanlardan uzak durmak, bir köşeye çekilmek anlamında kullanılır. Zühd felsefesinin tamamlayıcı unsurlarındandır. Mezarlıklarda, harabe yerlerde ve çöllerde inzivaya çekilmiş tasavvufçular olmuştur. Dolayısıyla buna ***«Harabāt Tasavvufu»*** diyebiliriz. Mistikler, ***Meryem Sûresi***'nin 48'inci ve ***Kehf Sûresi***'nin 16'ıncı âyet-i kerîmelerini referans göstererek bu tercihte bulunmuşlardır. Aslında bu, -*tasavvufçuların arkasına gizlendikleri*- bir hileden başka bir şey değildir. İslâm toplumunda, -*tasavvuf ağının örülmeye başlandığı ilk günlerde; İslâm'ın dönüştürülmesi projesine katkıda bulunmak amacıyla*- Pers kökenli Iraklı zühdçülerin başvurduğu önemli stratejilerden biri de bu idi. Adamlar, tenha yerlere çekilerek gizli toplantılar yaparak ördükleri tasavvuf ağıyla yeni bir din için zemin hazırladılar. Nihâyet bu alt yapı üzerinde bir zaman sonra Müslümanlık adındaki yapay din peydahlandı. Bu dinin ilk modeli ***«İran Moselmânîliği»*** olarak türedi. Asırlar sonra İran Şiiliğine dönüşen ve siyasallaşarak ideolojik bir kisveye bürünen bu din, tasavvuftan yolunu ayırdı. Bu ilgiyle vurgulamak gerekir ki İslâm'da uzlet adı altında bir düşünce ya da bir terbiye sistemi kesinlikle yoktur. İslâm evrensel ve aleni bir din ve toplum nizamıdır.

Mücâhedeye gelince *(buna **«riyâzet»** de denir.)*; Ankebût Sûresi'nin 69'uncu âyet-i kerimesi farklı amaçlarla yorumlanarak ***«mücâhede»*** sözcüğü, tasavvuf terminolojisine hile ile kazandırılmış bir terimdir. Sözde sürekli oruç tutarak ve *(kinik yaşam tarzında olduğu gibi)* nefsin arzularına karşı mücadele vererek izlenecek rûhi bir terbiye diye anlamlandırılmıştır. Evet, Allah Teâlâ'nın yasakladığı her türlü eylemden uzak durmak amacıyla mü'min kişinin kendi nefsine karşı direnmesi ve iradeli olması hiç şüphesiz gereklidir, şarttır. Ancak bu direniş anlamındaki mücâhede tasavvufa değil, İslâm'a aittir. Ne var ki İslâm'da ***«mücâhede»*** diye bir şey yokmuş gibi bir izlenim uyandıran pers kökenli ilk tasavvufçular, bu Kurânî terbiye sistemini sinsice tasavvufa mal etmekle, ***İran Moselmânîliği*** için İslâm'ın surunda büyük bir gedik açmışlardır.

Yoksulluk demek olan ***«fakr»*** sözcüğüne gelince, bu da yine hayret uyandıran bir hile ile önce Rasûlullah'a (s), ondan sonra da tasavvufa mal edilmiştir. Bir ilim adamı fakrı şöyle anlatmaktadır:

«(...) Bu zikredilen hadislerde ifadesini bulan dünya görüşünü Hz. Muhammed'in hayatında da görmekteyiz. İslâmı tebliği yıllarında davasından vazgeçmesi karşılığı onu Mekke'nin en zengini yapacaklardı, kendilerine emîr seçeceklerdi. Ona Mekke'nin en güzel kızlarını nikahlayacaklardı. O, İslâm'a karşılık teklif edilen bu servet, şöhret ve şehveti reddetmiştir. Bununla birlikte O, bunca varlığa rağmen fakirliği seçmiş ve "el-fakru fahri" (fakr benim fahrimdir)[292] demiş, fakirliğiyle övünmüştür.»[293]

Esefle ifade etmek gerekir ki bir ilim adamının(!) böyle bir iddiada bulunması oldukça düşündürücüdür. Hak ile batılın cerbezelikle yoğrulduğu bu sözlerin içinde Mekke müşriklerinin Rasûlullâh'a (s) yöneltikleri tekliflere ilişkin ifadeler doğrudur fakat Rasûlullâh'ın (s) yoksullukla övündüğüne dair iddialar tamamen gerçek dışıdır ve hiçbir zaman kanıtlanamaz.[294]

Ne ilginçtir ki bu sıradışı ve gerçek dışı yakıştırmalarla süslenen ve sunulan tasavvuf, toplumların tabanını oluşturan cahil insan sürülerinin -*her çağda*- beğenisini kazanmış, onları sürüklemiş, onlar için bir eğlence aracı ve moral kaynağı olmuştur. Kesintiye uğramadan çok sık işlendiği için de

---

[292] **El-Acluni**, Keşfü'l-Hafâ, II.87.

[293] **Abdurrahman Güzel**, ***"Ahmet Yesevî'nin Fakr-Namesi İle Hacı Bektaş Veli'nin Makalâtı Arasındaki Benzerlikler"*** , Milletlerarası Ahmed Yesevî Sempozyumu Bildirileri, Ankara, 1992, s.33-43)

[294] Bkz. علي بن سلطان محمد القاري، مرقاة المفاتيح شرح مشكاة المصابيح – ج **9**، ص:**433**

maalesef bir kültürel nitelik kazanarak kuşaktan kuşağa nakledilegelmiştir. Onun için kemikleşmiş olan bu köhne zihniyetin karşısında hiçbir ilim adamı direnememiştir.

***

Kısa süre sonra İranlıların başlattığı ***«İrfânî»*** Acem tasavvufçuluğuna ilham kaynağı olan Arap tasavvufçuluğu, -*biraz önce işaret edildiği gibi*- zaten İranlı (Araplaşmış) mistiklerin eseridir. Örneğin literatürde ***«Seyyidü't-Tâife»*** (yani Zümrenin Efendisi) ve ***«Tacu'l-Ârifîn»*** (yani Âriflerin Tacı) diye yüceltilen **Cüneyd-i Bağdâdî** (öl. 911), Pers kökenlidir. 822'de İran'ın ***Nihâvend*** kentinde doğmuştur. Yine ünlü zühdçülerden **Serîyyü's-Sekatıy** da onun dayısıdır ve Pers kökenlidir. Keza, ilk zühdçülerin biyografisini içeren ***Hilyetü'l-Evliyâ*** adlı eserin müellifi **Ebû Nuaym el-İsfahânî** (öl. 1038) yine İranlıdır. Onun meslektaşı olan **Ebû'l-Kâsım el-Kuşeyrî** (öl.1072) aynı şekilde İranlıdır.

***

Gerek Arap -***Hâricî, Vahhâbî*** *ve* ***İhvancı***- sünnilere ait kaynaklarda gerekse -***Şamano-Budist***- Türk Müslümanlara ait kaynaklarda ***"tasavvuf"*** ile ***"irfan"*** kavramları öteden beri aynı anlamda kullanılagelmiştir. Zaman zaman bu iki kavram arasında bazı ince farklar bulunduğuna ilişkin izahlar yapılmış ise de bunların üzerinde pek durulmamıştır. Oysa ***Zerdüştî Pers Müslümanlar*** bu iki kavramı birbirinden ayrı düşünmüşlerdir. ***Sünnîci tasavvuf*** ile ***Şiî irfâniliğini*** birbirinden ayırt edebilmek için önce biraz geriye gidip -*tarihin akışını izleyerek*- bu iki farklı dünyada, mistik düşüncenin nasıl geliştiğine bakmak gerekir.

Iraklı zühdçülerin ortak gayretiyle ***«zühd»*** *ve* ***«takvâ»*** *kavramlarının sürekli biçimde spekülatif yorumlarla işlenerek* gerçek anlamlarının dışına kaydırıldıklarını öncelikle hatırlamak lâzımdır. Çünkü bu saptırma ile ***«zühd»*** ve ***«takvâ»*** kavramları -*erken dönemde*- tamamen mistifiye edilmiş, bu suretle İslâm'ın hayat damarları kesilmiştir. Böylece ***«uzlet»***, ***«mücâhede»*** ve ***«fakr»*** gibi kavramlar bütün toplumu asırlarca meşgul etmiştir. İnsanlar evliya olabilmek, keşif kerâmet sahibi olmak, kanatlanıp metafizik âlemlerde uçabilmek ve Allah'a ulaşıp onda erimek gibi hayallerle asırlarca yatıp kalkmışlardır. Bu gelişmenin sonucu olarak ***"Allah korkusu"*** ve ***"Allah sevgisi"*** gibi İslâm'ın büyük önem verdiği duygular; çarşıda, pazarda ve iş hayatında vicdanları artık terk etmiş, sadece camide, tekkede ve mezarlıkta hissedilir olmuştur. "Sünnî toplumda"(!) tasavvufun oluşumu işte böyle başlamıştır.

Son zamanların en kudretli araştırmacılarından birinin tespitine göre *«Tasavvuf, hicretin II. yüzyılının ortalarında başlamış, inançsal bir kurum olarak üçüncü yüzyılın sonlarında oluşumunun zirvesine ulaşmıştır. Dokuzuncu, onuncu ve on birinci yüzyıllarda ise -küçük bir azınlık hariç- tüm "İslâm toplumunun" genel dini haline gelmiştir. Bu süre tam anlamıyla bir karanlık asır ve cehalet dönemidir.»*[295]

---

[295] Bkz. **عبد الرحمن عبد الخالق، الفكر الصوفي في ضوء الكتاب والسنة ص/11، الطبعة الثانية، مكتبة ابن تيمية، الكويت–1974م**

Yazarın Arapça ifadesi aynen şöyledir:

فالحركة الصوفية حركة قديمة، نشأت في منتصف القرن الثاني الهجري، وبلغت قمتها العقائدية في أواخر القرن الثالث، أي بعد مرور مئة وخمسين سنة تقريبًا على نشأتها. وأصبحت عقيدة عامة، ودينًا عامًا لعموم المسلمين إلا قليلًا في القرون التاسع والعاشر والحادي عشر، وكانت هذه القرون قرون ظلام وجهل.

Erken dönem proto tasavvufçuları (yani ***"ilk zâhidler"***) zamanındaki tasavvufu günümüzün tasavvuf anlayışıyla karşılaştırdığımızda şu önemli farkı görüyoruz: O zamanlar, âyinler ve zikir halkaları gibi folklorik adetler yoktu. Bu seremoniler ve etkinlikler, asırlar sonra oluşan -***Hint-Fars*** *kaynaklı*- Orta Asya ***Türk tasavvufu***nun tarîkatları üretmesinden sonra ortaya çıkmıştır. ***Arap-Türk ortak tasavvufu***nun tarihi macerası bu şekilde özetlenebilir.

***

İrfan kavramına gelince, bunun içyüzünü -*gerçek anlamda keşfedebilmek için*- üç şeyi çok dikkatli şekilde karşılaştırmak gerekir: ***Felsefe***, ***irfan*** ve ***tasavvuf***. Bunlar, erbap olmayanlar tarafından çoğu kez karıştırılagelmiştir. Çünkü bu üç kavram arasında görünürde büyük benzerlikler vardır. Bunların başında ise (arayış) gelmektedir. Bu özellik, her üç kavramın tek ortak noktasıdır.

Felsefe, şu sorulara cevap aramaktadır: Bu evren kim tarafından, ne zaman, nasıl ve hangi amaçla var edildi? Sonsuzluk nedir? Felsefe; bu soruların cevaplarını, teorik olarak akılla, pratik olarak da araç kullandırarak arar.

İrfanın aradığı şey, şu sorunun cevabıdır: Allah'ın, -*dille anlatılmaya ve beş duyu ile hissedilmeye imkân bulunmayan*- yakınlığı nasıl kazanılabilir? İrfan, bu sorunun cevabını *"vahyin ışığında, akılla ve vahye uygun ibadetle"* arar. Ancak bu arayışında oldukça masum gözüken ***«irfan»***, ***«Ehl-i Beyt»*** yandaşlığıyla geliştirilen mezhepsel bir felsefenin sınırları içinde arayışını sürdürür. Bu yönü ile onun, gerçekçi anlamda ve doğrudan Kurân'ın ışığında amacına ulaşmak istediğini söylemek imkânsızdır.

İrancı irfan mistisizminde, Türk ve Arap sofuluğu yoktur, seremonilerin hiçbiri yoktur. Çünkü İran toplumunun din kültüründe tekkecilik ve tarîkatçılık yoktur. Dolayısıyla İrfânî tasavvufta ne seyr-ü sülûk ne hatm-i hacegân ne râbıta ne teveccüh ne beşbinlik mantralar ne raks ne de müzik vardır. İrfancılara göre bunların tümü şeytanın oyunlarından başka bir şey değildir. Dolayısıyla İranlı mistiklere göre "Tasavvuf batıl bir yoldur, İslâm'la hiçbir ilişkisi yoktur."[296]

Karşılaştırmayı usule uygun şekilde sonlandırabilmek için, tasavvufa yeniden dönmemiz gerekiyor. Tasavvuf, şu soruya cevap aramaktadır: Mürîd, Allah'a nasıl ulaşabilir, O'nda nasıl eriyip O'nunla nasıl "yekvücûd" hale gelebilir? Özetlenirse -*evrad, ezkâr, tefekkür, murakabe, çile, mücâhede ve uzletle yıllarca sürebilen mistik eğitimin, zorlu süreçlerinin bitiminde*- mürîd, nasıl insân-ı kâmil olabilir, yani o, bu uzun yolculuğun sonunda nasıl ***"fenâfillâh"*** olup, en nihâyet ***"bekâbillah"*** mertebesine yükselerek ilâhlaşıp sonsuzlaşabilir?

---

[296] **Mustafa ALTUNKAYA** adlı bir akademisyenin, -*İranlı yazar* ***Seyyid Abbas Kumî****'den bir metin naklederek*- bu konuda yaptığı belgesel bir tespit aynen şöyledir: ***«(…) Ayrı kelime köklerinden oluşan fakat irfân kavramı ile aynı tecrübeyi ifade eden tasavvuf kavramının, Teşeyyü' nezdinde Hz. Peygamber'in dilinden, sıhhati konusunda müellifin bile kuşkulu olduğu 110 ciltten oluşan kitabında lanetlemeye varan nakillere konu olması, bir çelişki ve tutarsızlık olsa gerektir. Söz gelimi Sefinetu'l-Bihâr adlı kitapta Resul-i Ekrem (sav)'e şu ifadeler nispet edilmektedir:»***

"Ümmetimden benim yolumda olduklarını zannedip zikir halkaları yapan ve seslerini yükselten sufiyye adlı bir topluluk ortaya çıkmadıkça kıyamet kopmayacaktır. Onlar benim yolumda değildirler ve onlar kâfirlerden daha sapıktırlar. Onların sesleri de eşek sesine benzer."

Kaynak: Kumî, **Seyyid Abbas**; Sefînetu'l-Bihâr, Kum, 1416, C. II, s. 58. Adlı eserden naklen Yrd. Doç. Dr. **Mustafa ALTUNKAYA.** Turkish Studies International Periodical for the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic Volume 11/5 Winter 2016, p. 1-16

Bu hedefi gerçekleştirmek için tasavvufta asla akla başvurulmaz. Çünkü mürîd, *(imanı ve namusu da dâhil)* bütün hayatını, aklını ve iradesini -*kendisine rehberlik eden*- şeyhine -*kayıtsız, şartsız*- teslim eder. Onun izlediği tasavvuf yolculuğu çok uzun zaman alabilir. Sâdık mürîd, hedefine ulaşmada hiçbir endişe taşımaz, taşımamalıdır. Bunu, Nakşîliğin felsefesini özetleyen şu Farsça dizede özetlenmiş olarak bulmak mümkündür:

دَرْ طَرِيقِ نَقْشَبَنْدِي لاَزِمْ آيَدْ جهَار تَركْ * تَرْكِ دُنْيا تَرْكِ عُقْبَا تَرْكِ هَسْتِي تَرْكِ تَركَ.

Türkçe açıklaması: ***«Nakşbendî tarîkatında dört şeyi boş vermek gerekir: dünyayı, âhireti, var olmayı ve boşvermeyi…»***

Bunu biraz açmak gerekir. Gerçek bir nakşbendî olabilmek için şu dört şey konusunda hiçbir kaygı taşımamak gerekir: Bunlardan birincisi dünya hayatıdır. Nakşbendîliğe bağlanan insanın bu konuda hiçbir endişe taşımasına ve hiçbir tedbir almasına gerek yoktur. İkincisi âhirettir. Bu konuda da onun herhangi bir kaygısı olmamalıdır. Çünkü tarîkatta ne cennet arzusu ne de cehennem korkusu vardır. Çünkü mürîd nihâyet Allah'ta eriyerek insân-ı kamil olmak ve ilâhlaşmak için bir yolculuğa çıkmıştır. Dolayısıyla Cennet ve Cehennem onun için söz konusu değildir. Üçüncüsü varlıktır. Mürîdin varlığı bu yolculuğun sonunda tümün varlığında eriyeceği için onun kendi varlığını düşünmesi abestir. Dördüncüsü ise "boşvermişlik"tir. Mürîd, dünyayı, âhireti ve kendi varlığını boşverdiğine göre onun boşvermişlikle meşgul olması da gereksizdir.

Şimdi çok daha berrak bir şekilde anlaşılmaktadır ki Allah'ın varlığını inkâr etmek için izlenebilecek en sinsi yol budur. Esasen tasavvufun da tarîkatın da gerçek amacı bundan başka bir şey değildir. Fakat tarîkatçılık edebiyatında bu amaç, *anlaşılamayacak şekilde* yorumlanmış ve ters yüz edilmiştir. Nedeni ise *"Avâmın müsait olmayan anlayışıdır!"* Kalabalığın ürkütülmesi, tarîkat örgütlerindeki kenetlenmişliğe tahmin edilmez darbeler indirebilir. Bu ise tarîkatçılığın sonunu hazırlayabilir. Onun için yukarıda alıntılanan Farsça beyit, hemen hiçbir Nakşbendî örgütü içinde dile getirilmez. Bunu denemek isteyenler beklemedikleri bir sonla karşılaşabilirler!

Ancak her tarîkat tasavvufa farklı bir şekil vererek propagandasını sürmektedir. Tasavvufu istedikleri gibi yontup kendi zevklerine göre şekillendiren Orta Asya Türk mistikleri, önce *"Hacegân yolu"* adı altında rûhanî bir hareket başlatmışlardır. Bu yolu ilk başlatan **Abdülhâlık Gucdevânî**'dir. (ölüm. 1179) Bu hareketi, 1600'lerde Nakşbendîlik adı altında revize etmiş ve onu günümüze kadar devam ettirmişlerdir. Günümüzde bu tarîkat asıl amacını gizleyerek İslâm'a ağır darbeler indirmekte ve ***Şamano-Budist*** Müslümanlığı güçlendirerek Türkiye toplumunu etkisi altına almış bulunmaktadır.

Bu ilgiyle vurgulamak gerekir ki son zamanlarda ***"FETÖ Terör Örgütü"*** ile karşıtları arasında alevlenen kavganın önemli sonuçlarından biri olarak yaygınlaşan dindarlık yarışı, aslında tasavvufun İslâm'a karşı karakteristik ve dönemsel bir şahlanışıdır. Fakat *(bu satırların yazıldığı sıralarda)* gerek cami ve tekke mafyasının ortaklaşa üstlendiği yarı-gizli misyonerlik faaliyetleri gerekse resmi eğitim sistemi desteğinde sürdürülen bu dindarlaştırma hareketi çok tehlikeli bir din anarşisinin yakın gelecekte patlak vereceğini haber verir gibidir. Amaç, Türkiye'de İslâm'a ait en cılız bir gölgenin bile ortadan kaldırılması ve ***Hanefist-Nakşî Müslümanlığın*** olabildiğince yeniden restore edilmesi ve sağlamlaştırılmasıdır.

***

Türk Tasavvufu, İlham Kaynakları, Tarihi Macerası ve Özellikleri

Türk tasavvufu, -*hiç kuşkusuz*- Türk Müslümanlığının ve bütün Türk tarîkatlarının da temel kaynağıdır. Nitekim Türkler İslâm'la tanıştıktan sonra -*ondan da yararlanarak ve vaktiyle bağlı bulundukları dinlerin ve inançların sentezinden oluşan mistik anlayışlarını esas alarak*- Müslümanlığı, kendilerine özgü nitelikler içinde işleyip yapılandırmışlardır. Bu ilgiyle vurgulamak gerekir ki ***İslâm*** ile ***Müslümanlık***, *(aralarındaki yanıltıcı benzerliğe rağmen)* birbiriyle hiç alakası olmayan iki ayrı dindir.[297]

Türk tasavvufunun *(ve tabiatıyla onun ürünlerinden olan Türk müslümanlığının)* birçok ilham kaynağı vardır. Son zamanlarda Türklerin tarihi üzerine önemli araştırmalar yapmış bir akademisyen olan **Prof. Dr. Zekeriya Kitapçı**'nın verdiği bazı bilgiler, Müslümanlığın inşasında kaynak oluşturan eski Türk dinleri hakkında bizleri az çok aydınlatmaktadır. Kitapçı'nın sözleri şöyledir:

«Şu bir gerçektir ki Aşağı Türkistan, tarihî ipek yolu ve eski Hint baharat ticaret yollarının kavşağında önemli bir yer olması sebebiyle, ta ilk çağlardan beri birçok din, kültür ve medeniyetlerin önemli bir uğrak yeri olmuştur. Çeşitli devirlerde Türk siyasi hakimiyeti altında kalmış olan bu bölgede hem Hindistan hem de eski İran'da zuhur eden birçok din, sapık fikir ve mezheplerin sadece bir barınak yeri olmamıştır. Onlar aynı zamanda buralarda gelişerek iç Asya'ya yayılma imkânı bulmuşlardır.»[298]

Hareketli bir Türk milliyetçiliği ruhuna sahip bulunan yazarın, çekinmeden bu ifadeyi kullanmış olması verdiği bilgilerin gerçekçiliğini güçlendirmektedir. Yazar bu sözlerin devamında Türklerin, İslâm'dan önce dönemsel olarak bağlandıkları dinlerden söz ederken bunların adlarını da şöyle sıralamaktadır: ***«(…) Zerdüştlük, Budizm, Manihaizm, Mazdekizm, Hinduizm vs.»***[299]

Bunlardan özellikle ***Hinduizm***'in ve ***Budizm***'in Türkler üzerinde büyük etkisi olmuş ve bu iki Hint dini, Türklerin vicdanında günümüze kadar devam eden kalıcı izler bırakmışlardır. Bunun en bariz örneği ise ***Nakşbendî Tarîkatı***'dır. Râbıtasıyla, hatm-i hâcegânıyla, evrâdıyla, seyr-ü sülûk dedikleri mistik eğitim sistemiyle Nakşbendîlik, bu iki dinin tapımdaki pratiklerini *(İslâm'i değerlerle sentezleyerek)* günümüze kadar taşımıştır. Âyinlerini ve erkânını Arapça ve Farsça isimlerin arkasına gizlemiş olsa da -*tarîkattaki bu uygulamaları*- Hint dinlerindeki kaynaklarıyla irtibatlandırdığınız zaman aralarındaki örtüşmeyi açık şekilde görmeniz mümkündür.

Türk tasavvufu, kısmen *(İranlılar aracılığıyla)* Irak zühdçülüğünden ve Horasan evliyâcılığından, kısmen de Hint dinlerinin meditativ pratiklerinden yararlanılarak oluşturulmuş senkretik bir mistik düşüncedir. Bu yönüyle hem Arap tasavvufundan hem de İranlıların irfanî tasavvufundan ayrılmaktadır.

***

Seyr-ü Sülûk

Bileşik bir isim olan ***«Seyr-ü Sülûk»***, Arapça iki sözcükten oluşmaktadır: «***seyr*** سير» ve «***sülûk*** سُلوك». Aralarındaki (**ü**) harfi, *(Farsçadan alınmış)* bir bağlaçtır. Türkçedeki (**ve**) harfinin karşılığıdır.

[297] Bkz. **Feriduddin AYDIN**, İslâm ile Müslümanlık Aynı Şey Mi?

[298] **Zekeriya Kitapçı**, Orta Asya'da İslâmiyetin Yayılışı ve Türkler, 3. Baskı s. 57. Konya-1994

[299] Age. aynı sayfa.

Aslında bu (**ve**) bağlacı da Arapçadan alınmıştır, Arapçadaki adı (waw و)'dır. Türkiye halkının çoğu tarafından (vav) şeklinde yanlış telâffuz edilmektedir.

Bugünkü Türkçede ***"Seyir"*** olarak telâffuz edilen ***«Seyr»*** kelimesi, Arapça يَسِيرُ – سَارَ kök fiilinden türetilmiş bir isimdir. Sözlükte gidiş, ilerleyiş, yürüyüş, bir yerden başka bir yere gitmekte oluş anlamlarına gelir. Nitekim kamuya ait toplu ulaşım araçlarının içinde *«**seyir** halinde şoförle konuşmak yasaktır»* şeklindeki uyarı bunu çağrıştırmaktadır. ***«Sülûk»*** kelimesi de يَسْلُكُ – سَلَكَ kök fiilinden türetilmiş Arapça bir isimdir. Sözlükte bir yolu izlemek, bir yolda yolculuk etmek anlamına gelir.

Seyr-ü Sülûk sözü, Nakşbendî Tarîkatı'nın öğretisinde önemli bir terimdir. *"Manevî yolculuk"* anlamını yükledikleri bu terim, tarîkatta gizli ve gizemli bir eğitim sisteminin adıdır. Bu tarz eğitim, yalnızca ***«öğrenci mürîd»***e verilir. Vaktiyle medresede nizâmî bir tedrisattan geçmiş olan bu ***«öğrenci mürîd»***, *-propagandaların etkisiyle sürüklenerek şeyhin etrafına salkım saçak yığılmış-* ***«avâmî mürîdler»***lerden çok farklıdır. Bu özel mürîd, gelecekte ***«meşihat makâmına»*** *(yani şeyhlik statüsüne)* sahip olacak, adı evliyalar listesine geçecek, ölünce de üzerine türbe yapılacak biri olma şansına erebilir. Dolayısıyla tarîkatın felsefesini en mükemmel mânâda sindirebilmek için ona, belki yıllar alacak süreçlerle bu eğitim, büyük bir titizlikle verilir. ***«Öğrenci mürîd»***, izlediği bu mistik uygulama esnasında, sırayla üç ayrı sıfat alır: ***Sâir***, ***seyyâr*** ve ***sâlik***. ***«Sâir»***, Arap dil kurallarına göre "fâil" vezninde, yoluna normal süratte mesafe alarak devam eden kimse demektir. ***«Seyyâr»***, ***"fa'âl"*** vezninde bir mübalağa kipidir, yoluna daha büyük bir hızla devam eden kimse demektir. ***«Sâlik»*** ise vahdet-i vücûd felsefesine göre ***"fenâfillah"*** mertebesine ermek üzere *"bir mürşidin denetiminde yol alarak"* hedefe yaklaşmaya çalışan şeyh ve evliye adayı demektir.

Nakşbendîliğin eski teorisyenleri, *-içinde **"seleke سَلَكَ"** fiilinin geçtiği bir hadisten yola çıkarak-* bu terimi tarîkatın doktrinine ilâve etmiş olabilirler. Hadis *(meâlen)* şöyledir: ***«Her kim ilim aramak için bir yol izleyecek olursa Allah, Cennete ulaştıracak yollardan birine onu yolcu eder.»***[300] Tarîkatçıların yararlanmaya çalıştıkları çeşitli dinler arasında, açıktan ve özellikle göstere göstere başvurdukları tek kaynak, şüphesiz İslâm'dır. Kamufle olabilmek için başka dinlerden devşirdikleri kavramları daima İslâmî sembol ve değerlerle örtmeye çalışmışlardır. Bu mistik eğitim sisteminin uygulamasında da böyle bir tutum izlemiş ve bunu günümüze kadar devam ettirmişlerdir.

Prof. Dr. Süleyman Uludağ, yazdığı bir sözlükte ***«Seyr-ü Sülûk»*** kavramını şöyle açıklamaktadır: ***«Seyr (tasavvufta), hakka ermek manevî yolculuk yapma. Seyr iki türlüdür: a) seyr ilâllah. Hakka doğru yürümek. Sâlik hakkı tanıyınca bu yolculuk biter. b) Seyr fi'llâh. Hakta yürümek: Birinci seyr bittikten sonra başlar ve sonsuza dek sürer. Seyrde ilk derece dâr olan bu maddî alemden çıkmaktır ki ilk makâm tevbedir.»***[301]

Prof. Dr. İrfan Gündüz de bu terimin manasını şöyle izah etmektedir: *«"Tevbe, zühd, kanaat, tevekkül, uzlet-halvet, devamlı zikir- mahviyet ve teveccüh, sabır, murakabe ve rıza" denilen "usûl-i aşere" üzerine müesses bir tarîkata giren sâlike, bunlara aynen uyması, istiğfâr, salât ü selâmında samîmî olması şeyhi tarafından emredilir. Bunları üstün bir ihlâs, samîmî bir ısrarla icrâ ederken, sâlikte rü'yâsında Rasûlullâh'ı görme ve O'nunla konuşma hâli hâsıl olursa, mürşidi tarafından kendisine "Kelime-i tevhîd" zikri telkîn edilir. Bu makâmda bulunan sâlikin kelime-i tevhide "Lâ*

---

[300] **Beyhakıy**'nin rivâyet ettiği hadisin Arapça metni şöyledir: مَنْ سَلَكَ طَرِيقًا يَطْلُبُ فِيهِ عِلْمًا سَلَكَ اللهُ بِهِ طَرِيقًا مِنْ طُرُقِ الْجَنَّةِ

[301] **Prof. Dr. Süleyman Uludağ**, Tasavvuf Terimleri Sözlüğü, s.467 stanbul-1999.

ma'bûde illallah. Allah'tan başka kulluğa lâyık hiçbir şey yoktur."[302] *şeklinde mânâ vermesi, bâtınî duygu ve düşüncelerini bu mânâda eritici bir yöne sevketmesi uygun düşer.»*[303]

Bu ağdalı açıklamadan sonra yazar, yolculuğun yedi türlü olduğunu kaydederek onları şöyle sıralamaktadır: ***«es-Seyr ilallah, es-Seyr 'alallah, es-Seyr billâh, es-Seyr anillâh, es-Seyr fillâh, es-Seyr ma'allah, es-Seyr lillâh.»***

Ali Kadri adında pek tanınmamış biri tarafından, -*büyük olasılıkla*- Osmanlıca yazılmış ve meraklı bir müftü tarafından -*sözde*- Türkçeye tercüme edilmiş(!) olan bir risâlede ise ***«Seyr-ü Sülûk»*** şöyle açıklanmıştır: *«Henüz intisab eden bir sâlik ile Allah arasında perde vardır. Bu perde sâlikin doğrudan yüce Allah'tan feyiz almasına engel teşkil eder. Bu perdenin aradan kalkması için yüce Allah ile perdesiz birlikte olan ve O'nun dostluğuna ermiş bulunan kâmil bir mürşidin aracılığına ihtiyaç vardır. Sâlik ilk zamanlarda yüce Allah'tan feyzini mürşidinin aracılığı ile alır. Sâlik giderek sülûkunde ilerleyip kemâle erdikçe feyiz alması için vâsıtaya ihtiyacı kalmaz. Şeyhinin muhabbeti ile mükemmelliğe yürüyen sâlik, zaman ve mekân kaydından münezzeh olan yüce Allah'ı O'na has bilgi ile bilip mânevî yakınlığına erdikten sonra mürşidi aradan çekilir ve doğrudan feyiz kaynağı yüce Allah'ın muhabbeti olur. Buradan da O'nun has yakınlığına erer. Ne var ki buraya kadar gelebilmesi için sâlike mürşidinin delâleti ve her hususta onun elinden tutup yetiştirmesi, onu terbiye etmesi gerekmektedir.»*[304]

Bu üç yazardan ilk ikisi akademisyen olmalarına rağmen, ilim ve mantık diliyle asla izahı mümkün olmayan, aynı zamanda İslâm'la da hiçbir ilişkisi bulunmayan böyle subjektif açıklamalarda bulunmuşlardır. Üstelik -*İslâm'la alakası varmış gibi bir izlenim uyandırmaya çalışarak*- sırf tarîkata ait olan bu konuyu İslâmî bir ağızla anlatma çabasını göstermişlerdir. Hiç kuşku yok ki bu bir talihsizliktir. Aslında bu konu, genel çerçevede *İslâm'la asla değil* fakat doğrudan Müslümanlık diniyle alakalıdır. Bu ilgiyle vurgulamak gerekir ki son yıllarda bilginin yaygınlaşması sayesinde birçok önemli sır ortaya çıkmış bulunmaktadır. Bunlardan biri de -*hiç kuşkusuz*- Müslümanlığın İslâm'dan ayrı bir din olduğudur. Bu gerçek, çarpıcı belgeler ve kanıtlar ışığında artık kesinlik kazanmış bulunmaktadır.

Üçüncü yazara ait metinde ise -*ilmi ve aklı hiçe sayan*- astronomik iddialar ortaya atılmış, bununla birlikte, önceki alıntılarda olduğu gibi konunun, -*Müslümanlık yerine*- maalesef İslâm ile ilişkili olduğu izlenimi uyandırılmıştır. Bu alıntıda göze çarpan altı tespit vardır ki bunlarda, kâinatın Rabbine âdeta meydan okunmuştur. Kullanılan ifadeler şöyledir:

1) Sâlik ile Allah arasında bir perde vardır.

2) Bu perde, sâlikin Allah'tan feyiz almasına engeldir.

3) Allah ile arasında perde olmayan biri vardır. O da kâmil mürşiddir.

4) Sâlik ilk zamanlarda feyzini mürşidinin aracılığıyla alır.

---

[302] Yazarın, ***"Allah'tan başka kulluğa lâyık hiçbir şey yoktur."*** ifadesi, yanlış anlaşılabilir. Bu düşük çeviri; muhtemelen -*Arapça metne sadık kalabilmek için*- yazarın, -*global aktarım yerine motamot tercümeye saplanarak*- işlediği teknik bir kusurdur. Bunun yerine Arapça ***"Lâ ma'bûde illallah"*** cümlesi örneğin; ***"Allah'tan başka tapılmaya yaraşır hiçbir ilâh yoktur."*** şeklinde Türkçeye çevrilebilir.

[303] **Prof. Dr. İrfan Gündüz**, Gümüşhânevî Ahmed Ziyâüddîn, Hayatı, Eserleri, S.210. Seha Neşriyat İstanbul-1984.

[304] **Ali Kadri**, Risâle-i Behâiyye, s.133-134. Pamuk Yay. İstanbul-1994.

5) Herkesten gizli “has bir bilgi” vardır.

6) Sâlik o has (sırlı) bilgiye sahip olduktan sonra ancak doğrudan Allah’tan feyiz alabilecek mertebeye erer.

Seyr-ü Sülûk yolculuğunun yol haritasını bu kadar somut çizgilerle resmetmeyi üstlenen bu yazarlar ve emsalleri, tarif ettikleri bu güzergâhı adım adım izlemiş ve yol boyunca seyrettikleri manzaraların tamamını görüntülemiş, hatta bu görüntüleri albüm haline getirmiş gibi bir izlenim uyandırmaya çalışmışlardır. Bu canhıraş çabaları sergileyenlerin aslında -*hayat ve kâinat gerçekleriyle hiçbir ilişkisi bulunmayan*- hayalî bir dünya ile neden bu kadar ilgilendiklerini anlamak, aslında güç değildir. Ancak bunun nedeni üzerinde durmaya günümüzün koşulları el vememektedir!

Tarîkatların oluşum süreçleri incelendiğinde, ***Seyr-ü Sülûk*** tasavvurunun yalnızca Nakşîlikle sınırlı olmadığı anlaşılmaktadır. Nitekim ***Celvetiyye Tarîkatı***’nın kurucusu **Aziz Mahmud Hüdayi** (1541-1628) tarafından ***«Merâtibu’s-Sülûk»*** adı altında bu konuda Arapça bir risâle de yazılmıştır.[305] Ancak tasavvuf, her tarîkatta farklı bakışlarla yorumlanıp şekillendirildiği için, ***Seyr-ü Sülûk*** kavramı da her tarîkata göre farklılık gösterebilir.

Aziz Mahmud Hüdayi’nin eserlerini inceleyen **Prof. Dr. Abdurrezzak Tek**, bir makalesinde onun, ***«seyr-ü Sülûk»***tan amacının ne olduğunu şu sözlerle ifade etmektedir:

«Hüdâyî’ye göre yukarıda ana hatlarıyla anlatılan seyr-ü sülûkun gerektiği şekilde hasıl olabilmesi için sâlikin kevnî ve ilahî sıfatlarla vasıflanarak her türlü itibardan, taalluktan ve nefsinden tamamen fenâ bulması gerekir. Sâlik, işaret edildiği üzere makâmları aştıktan ve her bir makâmdaki kemâlini tamamladıktan sonra en yüksek manevî mertebe olan marifet ve müşâhede derecesine ulaşır.»[306]

Bu sözler, son dönem Nakşî şeyhlerinden **Abdulhakîm Arvâsî**'nin, *«**Râbıta-i Şerîfe**»* adlı risâlesinde Nakşbendî râbıtasını tarif ederken kullandığı şu ifadeyi çağrıştırmaktadır: ***«Râbıta, Sıfât-ı İlâhiyye-i Zâtiye ile mütehakkık, makâm-ı müşâhedeye vâsıl bir kâmil-i mükemmel ile rapt-ı kalb eyleyüp huzur ve gıyabında o zatın sûretini hızâne-i hayâlinde hıfzetmekten ibarettir.»***

Ağdalı bir ifade olduğu için günümüzün okuyucusu tarafından anlaşılamayabileceği endişesiyle yukarıdaki tarif, **Necip Fazıl Kısakürek** tarafından aşağıdaki şekilde sadeleştirilmiştir:

«Râbıta, İlâhî-Zâtî sıfatlarla tahakkuk etmiş [307] ***ve müşahede makamına varmış bir kâmil ve mükemmele gönül bağlayıp, huzur ve gıyabında o zatın suretini hayâl hazinesinde muhafaza etmekten ibarettir.»*** [308]

---

[305] Bkz. İstanbul Üniversitesi Kütüphanesi, Arapça Yazmalar bölümü, No.2957/3; Hacı Selimağa Kütüphanesi, ***Hüdâyî bölümü***, No.274. Bu konuda yazılmış başka bir kaynak da ***Zeyniyye Tarîkatı*** mensuplarından, **Abdüllatîf Kudsî**’nin (öl. 1452) kaleme aldığı ***«Tuhfetü’l-Vâhibi’l-Mevâhib»***’dir.

[306] **Prof. Dr. Abdurrezzak Tek**, Azîz Mahmud Hüdâyî’nin Seyr-ü Sülûk Anlayışı, **Aziz Mahmud Hüdayi** Uluslararası Sempozyum Bildirileri, c. I, s. 179, Üsküdar Belediye Başkanlığı, İstanbul, 2005.

[307]. ***«İlâhî-Zâtî sıfatlarla tahakkuk etmiş»*** olma inancı hakkında fazla bilgi için Bkz. BÖLÜM II. *(Nakşbendîlik'de Kerâmet, Menkabe ve Râbıta ilişkisi)*

[308]. Râbıta-i Şerîfe, Bayezit Devlet Kütüphânesi No. 243435 s. 18

Burada biri ***Celvetî***, öbürü ***Nakşbendî*** olan iki mistik şahsın yaptığı tarifleri yan yana koyduğumuzda, tarifler arasında bir paralellik görüyoruz. Bunu biraz açmamız gerekiyor.

Bu iki şahıstan ***Celvetî Tarîkatı***'nın kurucusu **Aziz Mahmud Hüdâyi**, ***«seyr-ü Sülûk»***tan ne kastettiğini anlatırken bu yolculuğa çıkan kişinin, ***"kevnî ve ilahî sıfatlarla vasıflanması"*** gerektiğini vurgulamaktadır. Son dönem Nakşbendî şeyhlerinden biri olan **Abdulhakîm Arvâsî** de, râbıta yaparken mürîdin, "***İlâhî-Zâtî sıfatlarla tahakkuk etmiş ve müşahede makamına varmış bulunan mürşidinin şeklini zihninde canlandırması***" gerektiğini öğütlemektedir. Bu iki tarifte de ***«mürşidin»***, yani -*halkın diliyle*- ***"ermiş kişinin"*** Allah'a özgü sıfatlara sahip olduğu iddiası vardır. Bu iddia yukarıdaki ifadelerde yorum gerektirmeyecek kadar açıktır.

Bu tespit, başta Nakşbendîlik olmak üzere bütün tarîkatların panteist felsefeye dayandığı gerçeğini kanıtlamaktadır. Mistik yolculuğun birer durağını temsil eden ***seyr-i ilallah, seyr-i alallah, seyr-i billâh, seyr-i anillâh, seyr-i fillâh, seyr-i ma'allah, seyr-i lillâh, fenâfillah*** ve ***bekâbillah*** terimlerinin her biri, aslında bu felsefenin birer şifresidir. Şurası asla unutulmamalıdır ki birbirini tamamlayan bu şifreler sarmalı, panteizmin bütün sırlarını barındırmaktadır. Bunların avam tabakasına sızmaması için daima tedbirli davranılmış, bunun için de sürekli olarak İslâm'ın sembol ve değerleri kullanılmıştır. "***Vahdet-i vücûd"*** adı altında Arapçalaştırılarak İslâmsı bir kılıfa büründürülen bu düşüncenin içyüzü, milyonlarca saf, bilgisiz ve sıradan mürîdden asırlardır gizleniyor. Ancak açıkça ***"Allah diye bir şey yoktur."*** deyip ortalığı ayağa kaldırmamak için tarîkat teorisyenlerinin, yüzyıllardır dantel gibi işleyip tertipledikleri ***"seyr-ü sülûk"*** *adı altındaki sözde metafizik seyahatin yol haritası, aslında* bir hileler sarmalından başka bir şey değildir. Bütün bu senkretik birikim ise tasavvufa ilişkin okültist ve ezoterik düşüncenin sonuçlarıdır.

***

Seyr-ü Sülûk kavramı üzerinde derin bir inceleme yapıldığı takdirde, tasavvufta bir tür tenasuh (reenkarnasyon) inancının gizli izlerine de rastlamak mümkündür. Bu izi, tasavvufçuların, nefis terbiyesi konusundaki izahları içinde aramak gerekir. Bu gizemli terbiye sistemi, -*daha çok sembollerle ve temsili ifade tarzı içinde*-, çeşitli yönlendirmeler ve öğütler eşliğinde anlatılır. Bunun nedeni ise ***"Ehlullah'ın yaşadığı mânevî zevki ehil olmayanlardan gizlemek"*** imiş! Dolayısıyla tasavvufun içyüzünü henüz kavrayamamış birinin bu muğlak üslupla güdülen amacı keşfedebilmesi neredeyse imkânsızdır.

Tasavvuf teorisyenlerine göre, çok aşamalı ***Seyr-ü Sülûk*** yolculuğuna çıkan sâlikin (***öğrenci mürîdin***), ilk önce kendi nefsini tanıması gerekiyor. Birinci aşamada onun görevi sadece budur. Çünkü ***«İnsan bedenine yüklenmiş olan nefs;***[309] ***metafizik, karanlık, cansız ve donuk bir şeydir.»*** Bu sırlı varlığın, biri ***nüzûl*** *(madde âlemine iniş)*, öbürü ise ***urûc*** *(mânâ âlemine yükseliş)* olmak üzere -*güzergâhı boyunca birçok durağı olan*- iki uzun yolculuğu vardır. ***Nefs*** *(nefis)*, madde âlemine inişi sırasında mesafe kat ettikçe yoğunlaşır ve kararır. Bu yoğunlaşma ve kararma, insanın bu dünya hayatındaki niyetine, ahlâkına ve davranış biçimlerine göre farklılaşabilir. Ancak her halükârda o, karanlık bir ortamda bulunmaktadır. Bu yolculuk, insan için birinci doğumu temsil eder. Ne zaman ki o, "***Allah ile perdesiz birlikte olan"*** bir mürşide bağlanır ve onun denetimi altında ***urûca*** *(mânâ âlemine doğru yükselişe)* geçmeye başlar, bu kez çıkışı sırasında mesafe kat ettikçe şeffaflık kazanır. Ve yolculuğun nihâyetinde ***"fenâfillâh"***tan sonraki en son durak olan ***"bekâbillah"*** makamına erdiğinde tamamen saydamlaşarak sonsuzlaşır. Bu da onun için ikinci doğumu temsil eder.

---

309 Günümüz Türkçesinde «nefis» şeklinde telâffuz edilir.

Tasavvufçulara göre *-deyim yerinde ise-* ***"Superman"*** olabilmek için izlenecek yol budur. Yol haritası da ***Seyr-ü Sülûk*** kavramı etrafında asırlardır örülen *-ve halk tarafından içyüzü anlaşılamayan-* yığınlarca hikâyelerdir. Bu yolculuğu bitirenler «***İlâhî-zâtî sıfatlarla tahakkuk etmiş bulunurlar.***» Yani -(Hâşâ!)- ***«Allah'ın sıfatlarını kazanarak Allahlaşırlar!»*** Bunlar, halk arasında evliya olarak tanınırlar. Öldükleri zaman mezarlarının üzerine türbeler inşa edilir, makberlerinin üzerine yeşil renkli kumaşlara sarılmış sandukalar konur. Kalabalıklar tarafından ziyaret edilirler, bu sırada dilekler dilenir, adaklar adanır, dualar edilir.

İlginç olan; tamamen "Müslümanlık dini"ne ait bulunan bütün bu inançlar, bu ritüeller ve bu görüntüler, tarih boyunca İslâm'la ilişkilendirilmiştir! Bu inanç günümüzde de devam ettrilmektedir. Nitekim bu türbelerin çevresinde ve Türkiye'deki bütün mezarlıklarda maalesef Kur'ân-ı Kerîm bile okunmaktadır! *(Bu konu, ileride **«evliyacılık»** bahsinde daha ayrıntılı olarak ele alınacaktır.)*

***

Aşk-ı İlâhî

«Aşk-ı İlâhî», bugünkü dille ***«ilâhî aşk»***, tasavvufta önemli kavramlardan biridir. Gerek nesir gerekse nazım olarak sıkça işlenmiştir. Şair mutasavvıflar tarafından bu konuda çok sayıda eser telif edilmiştir. **Ömer İbnu'l-Fârıd**'ın ***«Tāiye»*** olarak bilinen meşhur gazeli ve **Molla Ahmed el-Cezerî**[310]'nin Kürtçe divanı, bunların çok tanınmış örneklerindendir. Bu her iki divan da birer edebiyat şaheseridir.

İlâhî aşk, kendini tasavvufa vermiş hemen her meşrepten, her tarîkattan insanı meşgul etmiştir. Onlardan kimisi, istidadına göre duygularını kalemle sözle ya da enstrümanla terennüm etmeye çalışmış, özellikle şâirâne karaktere sahip olanlar, binlerce beyitten oluşan çok büyük divanlar yazmışlardır.

«***İlâhî aşk»*** diye bir kavramın İslâm'da yeri olup olmadığını öğrenmek isteyenlerin başvurabilecekleri yalnızca iki kaynak vardır, bunlar Allah'ın Kitabı ve Rasulullah'ın (s) sünnetidir. Ancak bu iki kaynaktan habersiz olanlar, şu veya bu "evliya"nın *-çeşitli deyişlerini, "içindeki yangını" dile getiren şiirlerini göstererek, İslâm adına-* böyle bir duygunun inkâr edilemez olduğunu ileri sürerler. Geçmişten günümüze dek bu iddialar devam edegelmiştir. *"Âşık evliyaların sözleri"*, Allah'ın ve Rasûlünün (s) sözlerine tercih edildiği müddetçe de bu inanış ve gelenekler sürüp gideceğe benzemektedir.

Bu ilgiyle belirtmek gerekir ki ***«Aşk عِشق»*** kelimesi Arapçadır. Ancak bu sözcük, Kur'ân-ı Kerîm'in hiçbir yerinde geçmemektedir. Bunun yerine, *(yine Arapça olan ve Türkçede **"muhabbet"** şeklinde yanlış telâffuz edilen)* ve ***«sevgi»*** mânâsına gelen «***el-mahabba*** المحبّة» masdarından ya da *(pek kullanılmayan) «حَبَّ – يَحِبُّ»* kök fiilinden türetilmiş kelimeler vardır.[311]

---

[310] Bu divan, Eski Kamışlı müftüsü Molla Ahmed ez-Zivingî tarafından nesir olarak Arapçaya çevrilmiştir.

[311] Bu türevler, Kur'ân-ı Kerîm'de -11 farklı kip olarak 17 âyet-i kerîme içerisinde 58 kez- geçmemektedir. Bu kiplerin dağılımları şöyledir:

1) يُحِبُّونَهُمْ: el-Bakara/165;

2) كَحُبِّ: el-Bakara/165;

3) حُبًّا: el-Bakara/165, Yusuf/30, el-Fecr/20

Sevgi konusu, muhtelif vesilelerle Kur’ân-ı Kerîm’de sıkça işlenmiştir. Çünkü sevgi, özellikle aşktan, saygıdan ve birçok duygusal karakterden farklı olarak tamamen fıtrîdir. Gerçek sevgide tabiîlik vardır. Buna mukabil, aşkta abartı vardır, zorlanma ve şartlanma vardır. Doğal sevgi temiz ve lâtif bir duygudur, her türlü kirli eğilimden münezzehtir.

Sevginin, çeşitli yaklaşımlarla birçok tanımı yapılmıştır. Fakat ilim adamları, sevginin içgüdüsel bir duygu olduğu üzerinde hemfikir olmuş, aynı zamanda onun özgün nitelikte yalnızca insana mahsus bir duygu olduğu görüşünde birleşmişlerdir. Gelişmiş canlılarda da *“sevgi”* olarak nitelenebilecek bir duygunun var olduğu inkâr edilemez. Aşkta ise içgüdüsellik yoktur. Aşk, tam tersine insanın, -*herhangi bir nedenle*- çarpıldığı birine -*içsel bir kışkırtılma ile*- aşırı biçimde bağlanmasıdır. Ancak bu çarpılma olayının temelinde mutlak surette erotik bir neden yatar. Nitekim “sosyal antropologlara göre aşk, ***“cinsel bir tutkudur”.*** Seven insan, bu duygusunu kendi içinde yaşar veya itidal içinde dışa vurur. Âşık insanın psikolojisi ve davranış biçimi ise çok daha farklıdır. Çünkü o, bağımlıdır, nörotiktir ve -*büyük ihtimalle*- şiddet yanlısıdır. Sevgi, bir beğeninin doğal sonucudur; aşk ise muhtemelen çocukluk günlerinde “gerçek ya da hayâlî bir sima”nın “eşsizliğine” karşı bilinçaltına yığılmış -*tanıma sığmaz*- meftuniyettir. Dolayısıyla aşk bir idealleştirmedir. Sevmek mutluluğun kaynağıdır. Sevgi, hayatı anlamlandıran cazibenin bir diğer adıdır. Aşk ise başka birinin, -*belki de hiç yere*- uğrunda ölmeyi göze almak gibi -*akılla, bilimle ve dinle çelişen*- bir kriz hali, bir patalojik durumdur. İşte sevgi ile aşk arasında bu kadar derin bir uçurum vardır. Dolayısıyla onları özdeş ve anlamdaş kabul etmek mümkün değildir. İlâve etmek gerekir ki aşkı, *“sevginin aşırı derecesi”* olarak niteleyenler büyük hataya düşmüşlerdir.

İlâhî hikmet, bu iki şey arasındaki aykırılığı ezelde takdir ve tespit ettiği için, Allah Teâlâ sevgiyi yüce kitabının onlarca yerine serpiştirdiği halde -*bu ulu rehberde*- aşka bir kez bile yer vermemiştir. Onun için *(meâlen)* şöyle buyurmuştur: *«De ki: “Eğer Allah’ı seviyorsanız bana uyun ki, Allah da sizi sevsin ve günahlarınızı bağışlasın. Çünkü Allah çok bağışlayandır, çok merhamet edendir”.»*[312]

Tarîkatçılar tarafından ***“Allah aşıkları”*** diye göklere çıkarılan kişilerin deyişlerini ve şiirlerini incelediğinizde onların, Allah Teâlâ’ya karşı oldukça pervasız davrandıklarını açıkça görürsünüz. Bunların birçoğu, Allah Teâlâ’yı genelde kadına benzetmişlerdir. Örneğin biraz önce sözü edilen Kürt tasavvufçusu ve şairi **Molla Ahmed el-Cezerî**[313], bir dizesinde Allah Teâlâ’ya hitaben şunları söylüyor:

---

4) حُبِّهِ: el-Bakara/177, el-İnsan/8;

5) حُبُّ: Âl-i İmrân/14, Saad/31;

6) يُحِبُّ: el-Bakara/190, 195, 205, 222, 222, 276; Âl-i İmrân/32, 57, 76, 134, 140, 146, 148, 159; en-Nisa: 36, 107, 148; el-Mâide/13, 42, 64, 87, 93; el-En’âm/141; el-A’râf/31, 55; el-Enfâl/58; et-Tevbe/4, 7, 108; el-Hacc/38; el-Kasas/76, 77; er-Rûm/45; Lokmân/18; eş-Şûrâ/40; el-Hucrût/9; el-Hadîd/23; el-Mumtehine/8; es-Saff/4.

7) تُحِبُّوا: el-Bakara/216

8) تُحِبُّونَ: Âl-i İmrân/31, 92, 152; el-A’râf/79; en-Nûr/22; el-Kıyama/20.

9) تُحِبُّونَهُمْ: Âl-i İmrân/119;

10) يُحْبِبْكُمْ: Âl-i İmrân/31;

11) يُحِبُّونَكم: Âl-i İmrân/119.

[312] Âl-i İmrân/31

[313] **Molla Ahmed el-Cezirî** ya da (Kürtlerin söylediği gibi) **Melayê Cizîrî**, (öl.1640), 16-17. yüzyıl'da yaşamış Kürt şair ve edibidir.

«Tatlı dilli sultanım, hayırlı sabahlar sana
Ruhum ve canımsın, feda olsun bu can sana.»

«Hayatım ve rahatım olan sultanım, hayırlı sabahlar sana
Gel ey gözümün nuru seyredeyim selvi boyunu senin»[314]

Tarîkatçılar arasında ***«Sultanu'l-Aşıkıyn»*** yani ***"Aşıklar Sultanı"*** diye anılan Mısırlı ünlü sûfî şairlerden ***İbnu'l-Fārıd*** da *-biraz önceki örnekte görüldüğü üzere-* Allah Teâlâ'yı *(haşa!)* bir kadın sevgili gibi tasavvur etmiştir. Ancak bu gerçeği kanıtlamak için şu özel bilgiyi sunmak gerekiyor: *Erbabınca bilindiği üzere*, Arap sözlüğünde birçok kelime ***eril*** ve ***dişil*** olmak üzere iki gruba ayrılır. Bu nedenle, erkeğe ya da kadına hitap ederken veya üçüncü şahıs olarak ona işaret ederken, onun cinsiyetine uygun bir zamir kullanmak icap eder. İşte ***İbnu'l-Fārıd***, "***Tāiyye***" adıyla şöhret bulan kasidesinin ilk mısralarında *(dişil zamir kullanarak)* Allah Teâlâ'ya *(meâlen)* şöyle hitap etmektedir:

«Gözbebeğim sevgili, bana aşk şarabını içirdi,
Yanında, "Güzelliğin" hiç kaldığı, sevgilinin güzel yüzü kadehime yansıdı»

«Yoldaşlarım gibi içince, kalbim öyle sevinçle doldu ki
Şaşakaldım, artık onlar görürken ben göremez oldum.»

«Endâmını seyredince, gözüm takıldı ona,
Kadehten gına geldi. Sarhoşluğumdan değil, fakat râm oldum O'na»

«Ayıkınca O'na kavuşmayı diledim,
O'na kavuşunca artık ayrılık korkusu kalmadı bende.»[315]

---

[314] Şiirin Kürtçe orijinali:

«Sebahul xeyr xana min, şehî şîrîn zebana min
Tuyî ruh û rewana min, bibit kurban te canê min»

« heyat û reheta can im "sebahul xeyr ya xanim!"
were bînahiya çavan bibînîm be jn û balayê»

[315] **İbnu'l-Fârıd**, ***"Kasîde-i Tâiyye"***, Terc. **İsmail Hakkı Altuntaş**, Doktora Tezi, Atatürk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü Temel İslâm Bilimleri Anabilim Dalı, Erzurum-2008

Şaire ait *-yukarıya alıntılanan-* dört beyitte, toplam dört dişil zamir kullanılmıştır. Birincisi ***"bana içirdi"*** mânâsına gelen (سَقَتْنِي) tekil fiildeki (ت) zamiridir. İkincisi, üçüncü beyitte *"fizikî nitelikleri"* ya da ***"endamı"*** mânâsına gelen شمائلها çoğul isimdeki (ها) zamiridir. Üçüncüsü, dördüncü beyitteki ***"O'na kavuşmayı"*** mânâsına gelen (وصلها) tekil ismin sonundaki ve ***"O'nunla haşırneşir olunca"*** mânâsına gelen (بسطها) tekil ismin sonundaki (ها) zamirleridir. Şair bu dört yerde Allah Teâlâ'yı bir kadın sevgili olarak tasavvur etmiş ve O'nu kastederken dişil (müennes) zamir kullanmıştır. Bu ve benzeri tasavvufçuların ***"ilâhî aşk"*** bahanesiyle Allah Teâlâ'ya karşı böyle pervasızca sözler sarf etmiş olmaları Tenzih yasasını açık şekilde çiğnediklerini göstermektedir.

İbnu'l-Fārıd da kendi benzeri "aşık tasavvuçular" gibi, Ünlü İslâm alimleri tarafından tekfire varan suçlamalara ve ağır eleştirilere hedef olmuştur. Bunlardan biri de "Târîhu'l-İslâm" adlı eserin müellifi İmam Zehebî'dir. Bkz. تاريخ الإسلام No.3012, varak: 123, 124.

Ünlü tefsir âlimlerinden **Ebû Hayyân** el-Endelusî de ***"el-Bahru'l-Muhıyt*** البحر المحيط" adlı tefsirinde el-Mâide'nin 17'nci âyet-i kerîmesini yorumlarken (meâlen) şu ifadeleri kullanmaktadır: ***«İslâm perdesi altına gizlenerek tasavvufa bağlanan, Hıristiyanlık inancına bağlı bazı kimseler vardır. Bunlar Allah'ın, fiziği güzel kimselere girdiğine***

Bu ilgiyle belirtmek gerekir ki sevgi kavramını tanımlamak âdeta imkânsızdır. Çünkü o, karmaşık ve göreceli bir duygudur. Yine de onu kısaca ***«insanı, bir kimseye ya da bir şeye karşı yakın ilgi ve bağlılık göstermeye yönelten içsel duygu»*** diye tarif etmek mümkündür. Fakat aşk bu tanıma sığdırılamaz. Çünkü sevginin bir ölçüsü ve mantığı vardır ama aşkta ölçü ve mantık yoktur. Çünkü aşk çılgınlıktır. Aşkta akıl susar. Aklın sustuğu yerde de edep ve saygı olmaz. Onun için aşkın edebiyatı müptezeldir. Bu edebiyatta pervasızca sarf edilen sözler, kuşkusuz birer zendeka örneğidir. Nitekim âşık tasavvufçular ya da tarîkatçıların ağzıyla ***"Allah âşıkları"*** İslâm'ın ***«tenzih yasasını»*** alenî şekilde çiğnemiş, Zât-ı İlâhiye ile alay etmekten çekinmemişlerdir. Örneğin, nakledildiğine göre *-eğer doğruysa-* ***Yunus Emre***[316] Allah Teâlâ'ya şöyle hitap ediyor:

Cennet cennet dedikleri;
Birkaç köşkle birkaç huri.
İsteyene ver anları,
Bana seni gerek seni.

Bu tehlikeli sözleri sarf etmekle **Yunus**, *-imanın zevâline sebebiyet verecek-* büyük bir saygısızlık örneği sergilemiştir. Kul, Allah Teâlâ'ya böyle hitap edemez. ***"Adamcağız bunu Allah aşkıyla söylemiştir."*** diye ona mazeret bulmaya çalışanlar, aynen onun gibi, Allah Teâlâ'yı tenzih etme

---

inanırlar. Bu sapkınlardan Hallâc, Şûzî, İbn Ahlâ, Şam'da yerleşen İbn Arabî, İbnu'l-Fārıd ve bunlara uyanlar panteizme inanırlar.»

316 **Yunus Emre**: Türk kökenli ***"tasavvufçu ve ozan"***. Osmanlı döneminde hemen hiç gündeme getirilmemiştir. Milliyetçilik duygusu, Cumhuriyet döneminde politik amaçlarla ve sömürü aracı olarak kışkırtılınca **Yunus Emre**, bu sömürünün önemli bir objesi haline getirildi. Sevgi ve hoşgörü havarisi olarak olağanüstü bir tekrarla propaganda edildi. **Yunus**'u meşhur etme ihtiyacını duyanlar, harcadıkları olağanüstü çabalara rağmen onun hayatı hakkında kayda değer bir şey bulamamışlardır. Nitekim **Yunus Emre** hakkında yıllarca ciddi araştırmalarla ömür tüketenler bu gerçeği acı bir şekilde itiraf etmektedirler. Bunlardan biri de **Ord. Prof. Dr. Fuad Köprülü**'dür. Bu ünlü araştırmacı ve bilim adamı, ***"Türk Edebiyatında İlk Mutasavvıflar"*** adlı kitabının sonunda **Yunus Emre**'ye ayırdığı bölümde itiraflarını şöyle dile getirmektedir:

«Hakikaten Yûnus'un eserlerinde kendi hayatına dâir pek az birtakım mühim îmâ ve ifşâlar mevcut ise de, dîvân hakkında gelecek bölümde vereceğimiz bilgiden pekiyi anlaşılacağı gibi, bunları da büyük bir ihtiyatla kullanmak icab ediyor. Bütün bu az ve birbirini tutmayan şeyler karşısında Yûnus'un hayatı hakkında vereceğimiz bilginin tamamiyle müsbet sayılamayacağını daha önce i'tiraf mecbûriyetindeyiz.» (Kaynak: "Türk Edebiyatında İlk Mutasavvıflar" D.İ.Ş Bş. Yay. 8. Baskı, s.261 Ankara-1993)

Yûnus, gerçek bir kişi olarak yaşamış olsa bile onun nerede doğduğu, nerede yaşadığı ve nerede öldüğü kesin olarak tespit edilememiştir. Bu hakikatı, yine **Ord. Prof. Dr. Fuad Köprülü**, *(muhtemelen derin bir acı içinde)* şöyle ifade etmektedir: ***«Yûnus Emre XIII. yüzyılın son yarısında Sivrihisar civarında yâhut Bolu mülhakâtından Sakarya-suyu civarındaki karyelerden (köylerden) birinde yetişmiş bir Türkmen köylüsüydü.»*** Köprülü buna ilâveten dipnotta da şunları kaydetmektedir: ***«Yalnız şurasını söyleyelim ki, Yûnus'un nereli olduğu hakkında kesin bir fikir ileri sürmek kâbil olmamakla beraber, onu Bolu çevresinde bir yerde doğmuş saymak pek yanlış sayılmaz.»*** (Kaynak: Yukarda Age. s.265)

Bu kadar meçhul birini, tarihin yığınları arasında canhıraş bir şekilde aramanın bir tek nedeni olabilir, o da şu soruya net bir cevap bulmaktır: ***"Ben kimim***?"

Bu derece kayıp biri olmasına rağmen, ona mal edilen bazı cüretkâr deyişlerin, halkın imanına zarar vereceği endişesiyle Osmanlı tarihinin en ünlü ilim adamlarından **Kanunî** döneminin Şeyhülİslâmı **Ebussud Efendi**, büyük olasılıkla, aralarında **Yûnus Emre**'nin de bulunduğu birkaç tasavvufçuyu tekfir eden bir fetva çıkarmıştır. (Bkz. Fetâvâ-yi Ebû's Suud, Millet Kütüphanesi Şeri'ye No. 80/ 217a ve 217 b)

erdeminden yoksundurlar. Bunun sonucuna da katlanmak zorundadırlar! Evet, iman edip salih amel işleyenleri ödüllendirmek üzere vaat edilen ve ***"altından ırmaklar akan cennetler"*** diye Kur'ân-ı Kerîm'de tam 26 kez tekrar edilen sınırsız nimet ve ihsanı reddetmek, *-bahanesi ne olursa olsun-* büyük bir saygısızlıktır. Dolayısıyla bu pervasızlığı yapan kimsenin, bir Allah dostu olması şöyle dursun, bir mü'min olduğunu söylemek dahi mümkün değildir.

Bu konudaki bütün yanlışlıklar ve bütün bocalamalar aslında ***İslâm*** ile ***Müslümanlığın*** birbirine karıştırılmasından kaynaklanmaktadır. Örneğin ***"ilâhî aşk"*** kavramı İslâm'da yoktur ancak Müslümanlıkta vardır. Keza, bu kavramın ana kaynağı olan ***"Tasavvuf"*** İslâm'da yoktur fakat Müslümanlıkta vardır. Bundan daha da önemlisi, Kur'an-ı Kerîm'e bir bütün olarak imân etmek, İslâm inanç sisteminin temelini oluşturur. Oysa Müslümanlıkta ne sistematik bir inançtan söz edilebilir ne de *"Kur'an-ı Kerîm'e bir bütün olarak imân etmek"* diye temel bir kural vardır. Bu münasebetle olağanüstü önemine binaen hatırlatmak gerekir ki ***İslâm*** bir vahiy dinidir, evrensel bir yaşam ve yönetim rejimidir. Buna karşın ***Müslümanlık*** başta İslâm olmak üzere ***(Yahudilik, Hıristiyanlık, Hinduizm, Budizm, Zerdüşizm** ve **Şamanizm** gibi)* çeşitli dinlerden devşirilmiş inançların ve geleneklerin harmanlanmasından peydahlanmış senkretik bir dindir. Bu nizamî bilgilerden haberdar olan ve bu kriterleri bilen, bununla birlikte *-bilinçli bir kabulle-* din olarak *(İslâm'ı değil de)*, Müslümanlığı seçen her insan, elbette tasavvufu da ilâhî aşkı da evliyacılığı da türbeciliği de tarîkatçılığı da kendince hak ve meşru olarak görebilir. Evet, her insan bu özgürlüğe sahiptir. Ancak Müslümanlığı İslâm'la özdeş görme hevesine kapılarak bu özgürlüğü kötüye kullananlar çok tehlikeli bir insanlık suçu işlediklerini bilmelidirler!

Tekrar etmek gerekir ki Müslümanlar tarafından idealleştirilen ***"ilâhî aşk"*** için *-sınırları kitap ve sünnetle çizilmiş olan-* İslâm'ın külliyatı içinde bir yer bulmak mümkün değildir. Ancak bu duygunun dışa vurulması Müslümanlıkla her zaman kabil-i teliftir. Çünkü 1400 yıldır İslâm'da fazilet sayılan vasıflar, İslâm âlimleri tarafından sürekli olarak işlenmiş ancak bu faziletler arasında ***"ilâhî aşk"*** diye bir şeyden söz edilmemiştir. Bu isim altında sarf edilmiş sözler, çocukluk döneminde bastırılmış duyguların *-daha sonra patlak veren **"dinsel nitelikte"**-* tipik bir reaksiyonu da olabilir. O zaman buna ***"mistik-cinsel paranoya"*** demek acaba doğru olur mu, bilmiyoruz. Dolayısıyla bu nitelemeyi bir heves olarak ve *-en azından şimdilik tanımlanamayan-* sıra dışı erotik bir eğilim olarak görmek belki daha uygun olur. Nitekim *(mevlevîlik terminolojisinde)* ***"gerdek gecesi"*** anlamına gelen ***«şeb-i arûs»*** söylemi, bu eğilimi çağrıştırmaktadır.

Şu kadarını söylemek gerekir ki, İslâm'ın yasalarını çok iyi bilen *-psikiyatri bilim dalının mü'min uzmanlarından müteşekkil-* bir heyet tarafından ancak tartışılıp sonuca bağlanıncaya kadar, bu eğilim hakkında kesin bir şey söylemek elbette doğru değildir.

***

Ma'rifetullah

Ma'rifetullah: *(Ma'rifet)* ve *(Allah)* kelimelerinden oluşan Arapça bir isim tamlamasıdır. Ma'rifet (مَعْرِفَة) kelimesi, Arapça (عَرَفَ – يَعْرِفُ) kök fiilinden türetilmiş bir masdardır. Türkçeye, bazen *(bilmek)* diye tercüme edilmiştir. Bu çeviri pek isabetli değildir. Çünkü *(Bilmek)* kelimesinin Türkçe tam karşılığı "***ilim*** عِلْم"dir. Nitekim Arapça klasik ders kitaplarının çoğu ***"Bilmiş ol ki"*** anlamına gelen (إعْلَمْ) emriyle başlar. Bunun yerine *-bilindiği kadar-* hiçbir kitap (إِعْرِفْ) diye bir emirle başlatılmamıştır. Bu da kanıtlamaktadır ki ma'rifetin Türkçe doğru karşılığı *(bilmek değil),* tanımaktır. Gerçi Arapların yozlaşmış *"sokak dilinde"* örneğin "عَرَفْتُ مَا قَصَدْتَ" *(maksadını bildim,*

anladım) şeklinde yaygın kullanımlar var ise de fasih *(edebî)* Arapçada bu cümle "عَلِمْتُ مَا قَصَدْتَ" şeklinde ifade edilir. Doğrusu da budur. Dolayısıyla *"**Ma'rifetullah**"* tabirini Türkçeye ***"Allah'ı tanımak"*** şeklinde çevirmek daha isabetlidir. Bununla beraber, ***"Allah'ı bilmek"*** şeklinde de çevrilmesi yanlış değildir.

"Allah'ı tanıma" ya da ***"Allah'ı bilme"*** kavramına gelince bunun üzerinde en çok tasavvufçular durmuştur. Onu kendilerince çeşitli ifade ve üslûplarla tanımlamış, *(sözde)* Allah Teâlâ'yı tanımak ya da O'nu bilmek için birçok kural koymuş, uzun ve dolambaçlı açıklamalarda bulunmuşlardır. Onların yaptığı bu tanımlama ve açıklamalar, İslâm âlimlerinin bu kavram hakkındaki izahlarından tamamen farklıdır. Bunun nedeni ise açıktır: Tasavvufçular *-din olarak kabul ettikleri-* ***Müslümanlığa*** göre kanaatlerini açıklamışlardır, İslâm âlimleri ise *-hiç kuşkusuz-* ***İslâm***'a mensup oldukları için *–Kitap ve Sünnetin sınırları içinde kalarak-* Allah'ı (c) bilmeyi ve O'nu tanımayı izah etmeye çalışmışlardır. Sonuç olarak; tasavvufçularla İslâm âlimleri arasında, *"**Ma'rifetullah**"* kavramı hakkında sergilenen *-birbirine aykırı-* yaklaşımlar, esasen din farkındandır. Nitekim başta *"**Ma'rifetullah**"* olmak üzere birçok mistik sorun yüzünden, tarih boyunca bu iki grup arasında kavga eksik olmamış, çıkan olaylar ***"Medrese-Tekke çatışmaları"*** ve benzer adlar altında kitaplara konu olmuş, derin izlerle tarihe geçmiştir. Bu alandaki önemli çalışmalardan biri de **Ali Fuat BİLKAN**[317] tarafından yazılan ***"Fakihler ve Sofuların Kavgası"*** adlı kitaptır. Ancak bu kavga ve benzerleri, aslında ***(fakihler****le* ***sofular****dan çok)* ***Müslimlerle Müslümanlar*** arasında cereyan etmiştir. Açıkçası, İslâm tarihinin ilk dört yüz yılından sonra *-toplumda-* başlayan ve günümüze kadar devam eden dinî ihtilâflar ve itikad çatışmaları, gerçekte ***İslâm*** ile ***Müslümanlık*** arasındaki savaşlardan başka bir şey değildir. Bu savaşlar, genel anlamda ***"tevhid"*** ile ***"politeizm"*** -ya da başka bir ifade ile- ***"imân"*** ile ***"küfür"*** arasında cereyan etmiştir.

Bu münasebetle ilâve edelim ki *"Kur'ân ve Sünnet çerçevesi içinde tanımlanan **imânî anlamdaki ma'rifetullah"*** ile *"tarîkatçılık jargonuna göre tanımlanan **spekülatif ma'rifetullah"*** arasında hiçbir benzerlik ve hiçbir ilişki yoktur.

Ne var ki büyük bir talihsizlik eseri olarak *-yüzyıllardır-* hem ***İslâm*** ile ***Müslümanlık*** hem de ***tasavvufçular****la* ***âlimler***, birbirinden ayırt edilemedikleri için *-birçok meselede olduğu gibi-* bu konuda da sürekli bir inanç ve düşünce karmaşası yaşanmıştır. Bu yüzden büyük fitneler kopmuş, kanlar dökülmüştür. İslâm ümmetinin çöküşünde derin etkisi bulunan bu düşünce ve inanç kaosu; aslında hem *-Müslümanlık dinine bağlı olan-* ***Müslümanların*** hem de *-İslâm'a bağlı olan-* ***Müslimlerin*** asırlar boyunca aynı terminolojiyi kullanmalarından kaynaklanmıştır. Yoksa Müslümanlar, *1000 yıl önce İslâm'dan yollarını ayırırlarken* Hıristiyanlar, Yahudîler ya da Budistler gibi kendilerine özgü bir terminoloji geliştirmiş olsalardı, belki günümüzdeki bu din ve düşünce anarşisi yaşanmayacak ve İslâm dünyasını perişan eden din ve mezhep savaşları cereyan etmeyecekti.

****

İslâm âlimleri, ***«Akâid»*** ya da ***«İman Esasları»*** ve benzer isimler altında kaleme aldıkları eserlerinde ***"Allah Teâlâ'yı tanımayı"*** özet olarak şöyle açıklamışlardır:

Kişi eğer mü'min ise onun, Allah'ı (c) tanıdığı var sayılır. Kur'an ve Sünnetten öğrendiği sıfatlarıyla, isimleriyle ve kâinat tablosunda seyrettiği muhteşem eserleriyle Yüce Yaratıcı'yı mü'min kişi, kolayca tanıyabilir. Bilgi ve eğitim seviyesi ne olursa olsun, kendisine bahşedilmiş olan temiz

---

[317] **Ali Fuat BİLKAN**, Fakihler ve Sofuların Kavgası, İletişim Yay. İstanbul-2016

fıtrattan hareketle o, Rabb'ini tanımayı başarır. Onun, Allah'ı tanıyan bir mü'min olduğu ise ancak kendi ikrarı ile anlaşılır.

Kişinin, ***mü'min*** ve ***müslim*** sayılabilmesi içini onun ***Allah***'a, ***meleklerine, kitaplarına, elçilerine, ahiret hayatına*** ve ***kadere*** *(yani, hayrın ve şerrin Allah tarafından yaratıldığına)* kesinlikle imân etmiş olması gerekir. Ancak oldukça özetlenmiş olan bu imanın *(Kur'ân ve Sünnetin bütünlüğü içinde)* gerçekleşmiş olması şarttır. Aksine kişi; *Allah'a, meleklerine, kitaplarına, elçilerine, ahiret hayatına ve kadere kesinlikle inanmış olsa bile* eğer onun bu inancı *(Kur'an ve Sünnetin bütünlüğü içinde)* gerçekleşmemiş ise bu kimse, -*İslâm'ın inanç esaslarına göre*- **mü'min** ve **müslim** sayılmaz; o, artık başka bir dinin mensubudur veya değildir. Onun *(bütünlükten yoksun olan)* bu inancı yüzünden de Allah Teâlâ'yı tanımadığı var sayılır. İşte Hıristiyanı, Yahudiyi ve Müslümanı, ***Müslim-Mü'min*** kişiden ayıran bu kuraldır.

Bu hassas noktanın çok daha açık şekilde anlaşılabilmesi için burada ***"bütünlük"*** kavramı üzerinde durmak hayati önem taşımaktadır. Çünkü bütünlüğün gerçekleşmediği her yerde ve her şeyde kaos hakimdir. Bütünlük kazanamamış bir varlık, bir yapı, bir düşünce, bir kurum, bir tasarı ya da bir kurgu -*muhteşem ve mükemmel gözükse bile*- eksiktir, sakattır. Bütünlüğü sağlanmamış bir bilgi, insanı uğraştırır, yanlış hedeflere yöneltir, zaman kaybına, dolayısıyla strese neden olur ve yarardan çok zarar verir. ***«Yarım hekim candan eder, yarım hoca dinden eder.»*** atasözü, bütünlükten yoksun bilginin tehlikesini en veciz bir ifadeyle dile getirmektedir. İşte bütünlükten yoksun olduğu için ***Müslümanlık***, -*ta başta*- ölü bir din olarak doğmuştur. Yüzyıllardır İslâm'ın boyasıyla sergilenen bu dinin, nihâyet günümüzde bütünlükten yoksun bir şablon olduğu ortaya çıkmış, maskesi düşmüş ve karanlık iç yüzü gözler önüne serilmiş bulunmaktadır.

Sonsuz kurtuluşun ve sınırsız mutlulukların kaynağı olarak Allah Teâlâ'nın insanlığa gönderdiği Yüce İslâm'a gelince o, eşsiz bir bütünlüğe sahiptir. Çünkü İslâm, -***«Tevkîfiyye»*** *sistemi üzerine oturtulan*- olağanüstü bir disipline dayalı, evrensel bir hayat nizamıdır. Ancak ondaki bu bütünlük, o kadar hassas bir dengeye dayanmaktadır ki o, -*bir tek tuğlası yuvasından çekildiği takdirde tamamı yerle bir olacak*- muhteşem bir saraya benzetilebilir. Nitekim bu ilâhî nizam, -*işte bu yüzden*- ancak mîlâdî 622-661 yılları arasında -*sadece 39,5 yıl kadar*- uygulanabilmiştir. Ondan sonra -*dramatik bir sonla*- geri dönüşsüz olarak tarihin sahnesinden çekilmiştir. İslâm'ın bu çok önemli ve çok duyarlı niteliğini öğrenen düşmanları, zamanın akışı içinde -*tasavvuçuluk, tarîkatçılık, evliyacılık, kerametçilik, tekkecilik, türbecilik, mevlitçilik, kandilcilik, muskacılık, büyücülük, üfürükçülük ve dincilik*- gibi türlü yobazlık hileleriyle onun, bütün evrensel değerlerini mistikleştirmiş, onu camiye ve mezarlığa hapsetmiş, disiplinini alt üst ederek aslından uzaklaştırmıştır. Ondan sonra içi boşaltılan İslâm'ın adı kullanılarak -*başta intikam olmak üzere, çeşitli nedenlerle*- irili ufaklı birçok din üretilmiştir.[318] Bu yapay dinler arasında özellikle ***Müslümanlık***, Uzakdoğu'dan Balkanlar'a kadar çok geniş bir alana yayılma imkânını bulmuştur. Ortadoğulu halklar tarafından âdeta kuluçkaya yatırılan bu karanlık dinin bünyesinde, ilk önce ***"Türk Tasavvufu"*** adı altında gizemli, mitolojik ve yanıltıcı bir mistik felsefe geliştirilmiş, daha sonra bu -*çok Tanrılı yıkıcı*- felsefeden zamanla yüzlerce tarîkat, efsane, mit, bid'at ve hurâfe türetilmiştir.

---

[318] Tarih boyunca İslâm'dan tamamen veya kısmen kopmuş çeşitli dinler vardır. İslâmdan tamamen kopmuş ve bağımsızlığını ilân etmiş olanlardan en önemlileri şunlardır: ***İsmailîlik***, ***Dürzîlik***, ***Nusayrîlik***, ***Kadyânîlik***, ***Bâbîlik***, ***Bâbekîlik*** ve ***Bahâîlik***… İslâm'ın bir parçası, bir ögesi ya da bir yorumu olduğu ileri sürülen dinlerin en başında ise ***Müslümanlık*** gelmektedir. Ancak Müslümanlık da dâhil, bu dinin bünyesi içinde üretilmiş *(örneğin tarîkatlar gibi)* birçok -*ikincil*- din daha vardır ki bunların, aslında İslâm'la hiçbir ilişkileri yoktur. Bunların hepsi de aynı zamanda İslâm'dan bağımsız dinlerdir.

Tasavvufçular tarafından -*Müslümanca yorumlanarak*- çarpıtılmış olan İslâm'ın temel değerlerinden biri de *"**Ma'rifetullah**"*tır. İslâm'da imanın özünü ve özetini oluşturan bu ***kavram***, -*tarîkat teorisyenlerinin yüzyıllar önce **«şerîat, tarîkat, ma'rifet, hakikat»** diye düzenledikleri*- sinsi bir formülün içine alınmış ve ona, -*İslâm'ı hedef alan*- oldukça tehlikeli anlamlar yüklenmiştir. ***«Ma'rifet»*** kavramına bu amaçla yakıştırılan spekülatif anlam özetle şudur: ***"Ma'rifet, tasavvufta keşif ve ilham yoluyla edinilen aracısız bilgidir. Bu bilgi, bir mürşid denetiminde, seyr-ü sülûk diye tabir edilen ve manevî bir yolculuk sonunda gerçekleşen içsel bir aydınlanma ile ancak kazanılabilir. Bu aydınlanma sâlik kişinin, fenâ makamından sonra yücelerek bekâ makamına ulaşmasıyla sonsuzlaşır."***

Büyük bir ustalıkla düzenlenen bu dörtlü tekerleme ve ***"marifet"*** kavramına yüklenen bu yanıltıcı tarif, -*hiç kuşkusuz İslâm'ın en silik bir izini bile ortadan kaldırmayı amaçlayan*- kapsamlı bir komplo projesinin şifresidir. Nakşbendîliğin 700 yıllık birikimi dakik bir şekilde araştırıldığında, tarîkatın eski ileri gelenleri tarafından bu şifrenin büyük bir maharetle kullanıldığı görülür. Evet, Nakşbendî rûhânîleri; eskiden günümüze kadar -*zühd, takva, Allah sevgisi, Sünnet-i seniyyeye uyma ve Kur'ân'a bağlılık gibi*- tamamen İslâm'a ait olan değerleri dillerine pelesenk ederek daima kendilerine yönelik kuşkuları dağıtmaya çalışmış, bu suretle müsait hale getirdikleri ortamlarda *"**Ma'rifetullah**"* kavramını ***"manevî yolculuk"*** diye icat ettikleri dört süreçli ilâhlaştırma uygulaması için alet olarak kullanmışlardır.[319]

---

[319] Tarîkatçıların, ***«Şerîat, tarîkat, ma'rifet ve hakikat»*** şeklinde düzenledikleri spekülatif formülün açıklaması olarak uydurulan hikâye şöyle nakledilmektedir:

Rivâyete göre öğrencilerinden biri **Mevlâna**'ya sormuş.

- Efendim, bu dört kapı mes'elesini ben pek anlayamıyorum. Bana, onları anlayabileceğim bir lisanla izah eder misiniz? O da şu cevabı vermiş:

- Bak oğlum, karşı medresede ders çalışan dört öğrenci var. Dördü de kendilerini tamamen derse vermiş bulunuyorlar. Şimdi sen git bunlardan her birinin ensesine birer şamar at; sonra gel, orada neler yaşadığınla, sana bu dört kapı hakkında bilgi vereyim.

Mevlâna'nın bu öğrencisi, hocasının emrine uyarak -*derse dalmış durumda gördüğü*- bu dört kişiden birincisinin ensesine bir tokat aşketmiş. Bunun üzerine, rahatsız edilen öğrenci derhal kalkıp bir tokatla ona misillemede bulunmuş. Bu kez ikinciye de aynı şeyi yapınca ikinci, -*misillemede bulunmak istemiş ise de*- kararından vazgeçmiş. Ondan sonra üçüncüye de bir tokat atmış ama üçüncü şöyle bir dönüp baktıktan sonra çalışmasına devam etmiştir. Nihâyet dördüncüyü de tokatlamış ancak bu sonuncusu hiç oralı bile olmadan mütalaasını sürdürmüştür.

Mevlâna'nın öğrencisi dönüp yaşadıklarını hocasına anlatınca, Hazret şu yorumda bulunmuş:

- Bak evlâdım; senden öç alan o ***birinci şahıs***, şeriat kapısında çakılıp kalmıştır. Kitaplarda yazılı kuru kuralların çemberinden kurtulamamıştır. Onun için senden intikam aldı.

İkincisine gelince o, tarîkat kapısından içeri yeni girmiş, manevî yolculuğu devam ettiği için henüz pişmemiştir. Buna rağmen, senden intikam almaya kalkıştı ise de gördüğü terbiye onu engelledi.

Üçüncüsüne gelince o, ma'rifet kapısından içeri girmiş olduğu için sadece senin davranış biçimini merak etmekle yetindi.

Dördüncüsü ise seni kendinden ayrı gayrı görmediği için, yaptığınla hiç ilgilenmedi. Çünkü varlığın tamamının bir tek vücuttan ibaret olduğunu biliyordu. Dolayısıyla olup biteni gayet normal buldu ve sükûnetini korudu.

Hikâye bu… Ancak ne yazık ki bu ve benzeri binlerce hikâye, milyonlarca insan tarafından aynen vahiy gibi karşılanmakta, kuşaktan kuşağa nakledilmekte ve tarîkatçılık yönünde insanların beynini yıkamak için kullanılmaktadır. İşte tasavvufun, tarîkatçılığın ve onları bünyesinde barındıran Müslümanlık dininin teklikesi, -*büyük ölçüde*- bu gibi mitolojik ve temelsiz söylencelerden kaynaklanmaktadır.

Evliyalık basamaklarında ilerleyerek nihâyet Ma'rifetullah'a nail omuş kimseye Türk tarîkatçılığında ***«Arif-i billâh»*** denir. Nakşbendîlikte de bu inanış ve anlayış aynen geçerlidir. İslâm'da ise böyle bir sıfat yoktur. Örneğin Hz. Rasûl'e (s) ne hayatında ne de vefatından sonra bu sıfat verilmemiştir. Aynı zamanda onun ashâbından hiçbiri de bu sıfatla anılmamıştır. Çünkü zât-ı İlâhiye'yi tasavvur etmek, O'nu zihinde canlandırmak mümkün değildir. Nitekim Allah Teâlâ, hiçbir şeye benzemediğini Kur'ân-ı Kerîmde açıklamıştır.[320]

Tasavvuf ve ondan türetilen tarîkatlardaki antropomorfik anlayışla Allah'ta erime inancına paralel olarak zât-ı ilâhiyeyi de *(tam canlandırılmamış olsa bile)* fizikî mahiyette tanıma inancı vardır. İslâm ise hem antropomorfizme hem de teomorfizme tamamen kapalıdır. Bu da Müslümanlığı İslâm'dan ayıran önemli farklardan biridir.

Türk evliyacılığında, *-özellikle bir tarîkat şeyhini yüceltmek için-* sıkça kullanılan ***«Arif-i billâh»*** nitelemesi, bazen ***«Arif-i Rabbânî»*** şeklinde de kullanılmıştır. Şeyhi mürîdlerin zihnine yüceler yücesi kutsal bir varlık olarak yerleştirmek için şu zincirleme nitelemelere de *-reklam amaçlı olarak-* menkabe metinlerinde yer verilmiştir: «Kutbu'l-ârifîn, gavsü'l-vasıliyn, nuru'-âlemîn…»

***

Evliyacılık ve kerâmetçilik geleneği, ilk önce İranlılar tarafından ***«Dostdârân-ı Khudâ*** دوستدارانِ خُدا» *(yani "Allah dostları")* adı altında *-yalnızca **ehl-i Beyt** ile sınırlı olarak-* başlatılmıştır. Fakat bu gelenek, *(Safevîler dönemine kadar)* Türk tasavvufundaki Evliyacılık ve kerâmetçilik ile hiçbir benzerlik göstermemiştir. Türk mistisizmindeki evliyacılığın, *-İslâm'daki "**Ma'rifetullah**" ile değil!-* Müslümanlıktaki *"**Ma'rifetullah**"* kavramıyla sıkı bir bağlantısı olduğunu bu ilgiyle vurgulamak gerekir. İlginç bir nokta da şudur: Safevîlerden önceki ve sonraki İmamiyye Şia'sında *"**Ma'rifetullah**"* kavramı neredeyse Selefilikteki kadar Kur'ânîdir, berraktır. Çünkü Şiilikte, *(Türk Müslümanlığında olduğu gibi)* Hint kaynaklı bir tasavvuf anlayışı yoktur. Dolayısıyla ***"seyr-ü sülûk"***, ***"fenâfillâh"*** ve ***"bekâbillah"*** gibi kavramlar da Şiilikte yoktur. Nitekim Şii otoriteleri, *"Sofigerî صوفيگرى"* dedikleri tasavvufa hiçbir zaman olumlu bakmamış, hatta zaman zaman tasavvufçulara lanet yağdırmışlardır.[321] Bununla birlikte, tasavvufun Türkler arasında *-erken dönemde-* gelişmesinde Şiiliğin büyük etkisi de inkâr edilemez.

Biraz önce değinildiği gibi, Türk evliyacılığının ana fikrini *-hiç kuşkusuz-* Müslümanlıktaki *"**Ma'rifetullah**"* kavramı oluşturmaktadır. Çünkü veli *(yani ermiş)* olabilmek için yıllar alabilecek mistik ve meditatif bir prosedürü izlemek gerekmektedir. Bu prosedür, daha önce ***"seyr-ü sülûk"***

---

[320] Bkz. Şûrâ /11

[321] Şiiliğin çok çeşitli fraksiyonları vardır. (Fazla bilgi için bkz. **Abdulkâhir bin Tahir, et-Temîmî el Esferâyînî** (ö. h. 429), el-Fark Beyne'l-Firak; Ayrıca bkz. **Ebû'l-Feth Muhammed b. Abdilkerîm eş-Şehrustânî**. Ö. h.548. el-Milel ven-Nihal.)

Bu fraksiyonların hemen tamamı, Bâtınîliğe yer vermişlerdir. Özellikle Şiiliğin en fanatik grubu olan ***İsmaîlîlik***, tamamen bâtınî bir inanç ve düşünce akımıdır. Ancak şiiliğin hiçbir mezhebi tasavvufa sıcak bakmamıştır. Şiilikteki irfânî görüş dolayısıyla bu mezhebin tasavvufa yer verdiği düşüncesi çok net değildir. Buna rağmen *"tasavvufun On İki İmam Şiiliği ile birçok ortak yönü olduğunu"* ileri sürenler vardır. Nitekim tasavvufun kendisi de esasen gizemcidir, batınî bir inanç ve düşünce akımıdır. Aslında günümüzdeki İran yönetiminin tasavvufa bakışı bu meseleyi netleştirmektedir. İran'ın siyasi rejimi, Şii veya Sünni ayrımı yapmadan tasavvufi akımları baskı altına almaktadır. Bazı araştırmacılara göre İran'da her nasılsa tutunmuş bulunan *«Şii-Sufi **Gonabadi tarîkatı**'nın bağlıları sürekli olarak izlenmekte, yakalanıp tutuklanmakta, işkenceye uğramakta ve kamudaki görevlerinden ihraç edilmektedirler.»*

başlığı altında izah edilmiş idi. İslâm'daki *"**Ma'rifetullah**"* bütün bu dolambaçlı tanım ve uygulamalardan münezzehtir.

Bilindiği üzere Irak'ın *-erken dönem-* zühdçü ve ahlâkçı Arap tasavvufunda evliyacılık ve kerâmetçilik yoktu. O dönemde kendini tasavvufa verenler, sadece ***"zâhid"*** olarak anılırlardı. Onların kalabalık mürîdleri ve cemaatleri de yoktu. Zamanla haklarında örülen ve günümüzde Türkiyeli tarîkatçılar *(özellikle de Nakşbendîler)* arasında büyük rağbet gören mistik mitoloji de o günlerde henüz oluşmamıştı. İranlıların ***İrfanî*** mistisizminde ***"ehl-i Beyt"*** dışında kalanları ermişlikle niteleme geleneği de yoktur. Dolayısıyla bu iki tür ezoterik anlayışta *-Hint rûhânîliğinin derin izleri varsa da- "**Ma'rifetullah**"* kavramı, ne eski züdçü Araplar ne de İranlılar tarafından *Türk tasavvufundaki gibi* yorumlanmıştır. Bu yorum, yalnızca Türklere özgü *-Budizm kaynaklı-* tasavvufta vardır.

Öyle görünüyor ki bu kavram, *Türkistan'ın, Emevî döneminde Arap ordularınca fethedilmesinden sonra* halk arasında rağbet görmüştür. Ma'rifetullah'a yüklenen gizemci yorumun, *"İşgalci Araplar"a karşı pasif tepki ve* Türk Müslümanlığının belirleyici bir özelliği olarak ortaya çıkmış olması kuvvetle muhtemeldir. Bu tepki, *-Türklerin vicdanında-* uzun zaman devam etmiş olmalıdır ki toplumun eğilimleri ve hisleri çok geçmeden tarîkat tasarımcılığı gibi bir sonuç doğurmuştur. Bunun üzerine fetihten yaklaşık 300 yıl sonra Türkistan'da yetişen mistik şahsiyetler, *-Budizm öğretisinden aldıkları ilhamla- "**Ma'rifetullah**"* kavramının içeriğini *-Müslümanlığa uygun bir formda-* dizayn etmişlerdir. Çok geçmeden Türk muhitlerinde büyük bir hızla yayılan evliyacılık, işte bu kavram üzerinde yapılandırılmıştır. Evliyacılığın, *-muhtemelen-* **Ahmed Yesevî** (m.1093-1166) ve **Gucdevânî** (öl. 1179) gibi ilk tarîkat kurucularının yaşadığı asırdan önce yerleştiği sanılmaktadır. Ancak *-evliyacılık kültünün Türkler arasında yerleşip pekişmesini ve günümüze kadar gelmesini sağlayanların başında geldikleri için-* bu iki kişiye sadece tarîkatçılar değil, aynı zamanda bütün milliyetçi çevreler *(bu arada T.C. Kültür Bakanlığı)* büyük önem vermektedir. Çünkü Türklerin dinsel kimliğinin, Arap dinsel kimliğinden ayırt edilmesinde bu iki şahsın bıraktığı mistik miras çok büyük etki yapmıştır. Onun için Müslümanlığın *-İslâm'dan tamamen bağımsız bir Türk dini olarak-* yapılanmasında bu iki şahsın çabaları ve katkıları olağanüstü önem taşır.

***

Fenâfillâh

Fenâfillâh: Üç sözcüğün bileşiminden oluşturulmuş Arapça bir tasavvuf terimidir. (Fenâ **فَنَاء**), (Fi **فِي**) ve (Allah ﷲ). ***"Allah'ta erimek"*** mânâsını taşıyan bu tabir, *İslâm'ın iki temel kaynağı olan* ***Kur'ân-ı Kerîm***'de ve *(Hz. Rasûl'ün hayatının tamamı anlamına gelen)* ***Sünnette*** yer almamaktadır. Aynı zamanda bi iki kaynaktaki gerçeklerle çelişmektedir. Dolayısıyla ne sentaktik ne semantik olarak ne de felsefi içerik bakımından bu terimin İslâm'la hiçbir ilişkisi bulunmamaktadır. Bu bilimsel tespit, ne tasavvufun ne tarîkatçılığın ne de onları meşrulaştırmada alet olarak kullanılan Müslümanlığın İslâm'la ilişkilendirilemeyeceğini bir kez daha kanıtlamaktadır.

"Fenâfillâh" kavramı, eski ve yeni tasavvuf kitaplarında yoğun olarak işlenmiş ve etrafında çeşitli yorumlar yapılmıştır. Günümüzdeki Türkiye toplumunda da bu kavram hâlâ geniş bir çevreyi meşgul etmektedir. Çünkü bu kavram, halk arasında oldukça önem taşıyan ***"evliyalık"*** kurumunun temel sembollerinden birini oluşturmaktadır. Tasavvuf terminolojisinde pek ehemmiyetli bir yeri olan ***"Fenâfillâh"***, evliya adaylarının, mistik yolculuk sırasında uğradıkları zirvedeki makamlardan biridir. Buraya kadar tırmanabilmiş olan veli adayının, *(bir basamak sonra)* artık ***"Allah ile tek vücut"*** haline geldiğine inanılır. Ancak tasavvufçular bu makamı anlatırken daima çok dikkatli

davranmışlardır. Bu inancın İslâm'a aykırı olduğu avam tarafından anlaşılabilir diye kapalı bir üslup kullanmışlardır. Tasavvufçuların bir çekincesi de -*«Zahir ulemâ» diye hafife aldıkları*- İslâm âlimlerinden gelebilecek tepki ve eleştiriler olmuştur.

Özellikle İslâm âlimlerini ürkütmemek amacıyla tarîkatçılar tarafından kullanılan üslup ve anlatım çeşitleri hakkında bir fikir vermesi bakımından aşağıdaki ifadeleri izlemekte yarar vardır.

Dr. Selçuk Eraydın, bu kavram hakkındaki yorumlarını şöyle kaydetmektedir: ***«Fenâdan kastedilen mânâ, kişinin kötü sıfatlardan arınması, bekâ da güzel sıfatların insanda bulunmasıdır.»***[322]

Ancak ***"kötü sıfatlardan arınmak"***, İslâm'ın hiçbir kaynağında ***"fenâ"*** diye tasavvufa ait özel bir terimle açıklanmamıştır. Ne Kur'ân-ı Kerîm'de ne de Hz. Rasûl'ün (s) herhangi bir sözünde böyle bir ifadeye rastlanmamaktadır. Kur'ân-ı Kerîm'de ödüllendirilecek güzel ve yapıcı davranış biçimleri ***"amel-i sâlih",*** cezalandırılacak kötü ve yıkıcı davranış biçimleri de ***"amel-i seyyi'"*** olarak geçer.[323] Mistik terminolojide kullanılan Arapça ***"fenâ"*** kelimesine, Türk tasavvuf jargonunda: ***"içinde erime onunla yekvücut olma"***gibi bir mânâ yüklenmiştir.[324] Bu anlamda, *«Sıfat olarak kullanımı Türkçeye özgüdür.»*[325]

***

Tarîkatçılıkta ***"fenâ"*** üç türlüdür ve mistik eğitimin -*birbirini izleyen*- üç aşamasını oluşturur. Bunlar:

1) Fenâ fi'ş-Şeyh
2) Fenâ fi'r-Rasûl
3) Fenâfillâh'tır.

Onlara göre bu üç aşamadan her birinin izahı şöyledir:

1) Prof Dr. İrfan Gündüz, mistik yolculuğa çıkmış olan sâlik *(veli adayı)*in ilk makamı olan ***"Fenâ fi'ş-Şeyh"****(yani şeyhte fânî olma)* prosedürünü şöyle tarif ediyor:

«Şeyhinin karşısında, huzurda yüz yüze oturmuş gibi, kıbleye karşı oturur. Kalbini bir tekne veya başka bir kaba, şeyhinin kalbini de bir okyanus farzederek ve kendi kalbini bir kap gibi onun altına tutarak, güç ve kâbiliyeti nisbetinde mürîdin ilâhî feyz ve bereketi mürşidinden doldurmaya çalışmasıdır.»[326]

---

[322] **Dr. Selçuk Eraydın**, Tasavvuf ve Tarîkatlar, Marmara Üniversitesi, İlâhiyat Fakültesi Vakfı Yay. 4. Baskı, s.196. İstanbul-1994

[323] Bkz. Tevbe /120; Fâtır /8; Ğafir /37; Muhammed /14.

[324] Bkz. Er-Rahmân /26

[325] Bkz. **Sevan Nişanyan**, Sözlerin Soyağacı, (F) maddesi. Adam Yay. İstanbul-2002

[326] **Dr. İrfan Gündüz**, **Ahmed Ziyaüddin Gümüşhanevî**, S 295 İstanbul-1984. Yazarın kullandığı bu ifadeler, hem gramer bakımından hem de edebî ve fikrî bakımdan kusurlarla doludur. Türk dil uzmanlarının bu kusurları görmezden gelmeleri mümkün değildir!

Profesör unvanını taşıyan bu şahsın, zorlanarak yazdığı -*açıkça belli olan*- bu kusurlu, yavan, edebi zevkten ve belâgattan yoksun tarifi, ***(Fenâ fi'ş-Şeyh** kavramı şöyle dursun)* başta müslümanlığın, ondan sonra da tasavvufun ve tarîkatçılığın insanları ne karanlık bir ortama sürüklediğini gözler önüne sermektedir.

"Fenâ fi'ş-Şeyh" aşamasıyla amaçlanan şey, aslında en açık ve en berrak bir ifadeyle şudur: *«Sâlik, bütün eski alışkanlıklarını, davranış biçimlerini ve huylarını değiştirerek tamamen şeyhine benzemeli; ancak o kadar çok benzemeli ki şeyhinden fark edilemeyecek kıvama gelmelidir.»* Nakşbendîlerin bu konudaki birçok tariflerinden böyle bir özet çıkarılabilir. ***"Fenâ fi'ş-Şeyh"*** aşamasının iki önemli özelliği vardır: ***Sürekli telkin*** ve ***kesin taklit***. Onun için, çok özel bir beyin yıkama sistemiyle, insanı doğal kişiliğinden zaman içinde sıyırıp soyutlamanın en önemli şifresi, işte bu ***"Fenâ fi'ş-Şeyh"*** denen formülde saklıdır. Bunun nasıl gerçekleştirildiğini keşfedebilmek için, Nakşbendîlikteki şeyh-mürîd ilişkilerini derinlemesine incelemek gerekir. Mürîde ait irade merkezini tamamen işlevsiz hale getirmek -*onu şeyhin elinde bir oyuncağa, bir robota dönüştürmek*- için özellikle Nakşbendîlere ait kitaplarda o kadar çok çeşitli anlatımlar vardır ki bunların her biri, örgütün iç yüzünü ifşa eden birer belge niteliğindedir. Bunların içinde en fazla göze çarpan ifadelerin özeti şudur: ***«Ölü yıkayıcı, ölmüş insanı istediği gibi nasıl evirip çeviriyorsa mürîd de şeyhine karşı aynen öylece teslimiyet içinde olmalıdır.»*** **Muhammed Emin el-Kurdî el-Erbilî**, ***Tenvîru'l-Kulûb*** adlı kitabında bunu dile getiren Arapça bir dörtlük nakletmektedir. Bu dizelerin Türkçesi *(meâlen)* şöyledir:

«Mürşid huzurunda gassâlin yanındaki meyyit gibi ol,
Evirip çevirirken onu, nasıl ki meyyit gassale uymakta
İtiraz etme ona, bilmediğin işlerinden dolayı
Bilmiş ol ki itiraz, mürşide isyandır!»[327]

Tevhid ehlinin, bu inanca ilişkin eleştirileri karşısında sofular kendilerini şöyle savunmaktadırlar: *«Gassâlin (yani ölü yıkayıcının) amacı, ölüyü paklamaktır, bedeni üzerinde bulunan kirlerden onu arındırmaktır, son yolculuğunda onu ebedi âleme temizlenmiş olarak uğurlamaktır. Bu kötü bir şey midir?»*

Bu sorudaki -*konuyu saptırma çabası*- gizlenemeyecek kadar açıktır. Çünkü tevhid ehli, ne ölüyü ne de ölü yıkayıcıyı eleştirmektedir. Aksine eleştirilen şey; -*tarîkatçılıkta mürîdin, türlü şaşırtmacalar sarmalı olan*- ***"seyr-ü sülûk"*** ile beyninin yıkanmasıdır, onun, doğal kişiliğinden soyutlanmasıdır, şeyhin emrinde köle haline getirilmesidir, İslâm'a ait olan ***"ma'rifetullah"*** kavramına başka dinlerden devşirilmiş yabancı anlamların yüklenmesidir ve bu hilelerle İslâm'a zarar verilmesidir.

"Fenâ fi'ş-Şeyh"; Nakşbendîliğin büyük önem taşıyan ilkelerinden biridir. Bu kavram, -*klasik anlayıştaki*- şeyhe bağlılıktan ve ona tutkunluktan da çok öte bir anlam taşır. Bizzat tarîkatçıların ifadeleriyle ***Fenâ fi'ş-Şeyh***'in açıklaması şudur:

«Kâmil ve mükemmel bir şeyhe kavuştuktan sonra, bütün arzuları onun eline bırakmalı, gassalin elinde teneşirdeki meyyit gibi olmalıdır. İlk fena hâli Fenâfişşeyh'te başlar, bu ise Fenâfillâh'a çıkmaya vesiledir.(...) İki taraflı bir aracı lâzımdır ki, bu da İnsan-ı kâmildir. »[328]

---

[327] Bkz. محمّد أمين الكرديّ الأربلي، تنوير القلوب في معاملة علام الغيوب ص/ **528**. طبعة مصر – **1384** هـ. Şiirin Arapça orijinal metni:

وكن عنده كالميت عند مغسل * يقلبه ما شاء وهو مطاوع * ولا تعترض فيما جهلت من أمره * عليه فإن الاعتراض تنازع.

«Ebedî hayatı başlatan doğumu gerçekleştirdiği içindir ki mürşide "sürekli mutluluğun hazırlayıcısı" gözüyle bakılmıştır. Onun varlığı beden varlığı değil, yaratıcıdan beslenen yaratıcı bir varlıktır çünkü mürşid, yaratıcının terütâze bir tecellisidir. (...) Gerçek mürşid (insan-ı kâmil), peygamberlikten sonra en yüksek mertebeyi elde etmiş insandır.»[329]

Başka bir örnekte de bu ilkeye şöyle bir anlam yüklenmektedir:

«Fenâ fi'ş-Şeyh- Fenâ fi'l-Pîr: Mürîdin mürşidde, dervişin pîrinde fani olması. Mürîdin kendi şahsî irâde ve arzularını yok edip yerine şeyhinin irâde ve arzusunu koyması. Şeyhinin hatasını, kendi isabetli fikrine tercih edecek derecede ona uyması. Şeyhte fânî olmak Allah'ta fânî olmanın mukaddimesi ve başlangıcıdır.»[330]

***

2) ***"Fenâ fi'r-Rasûl"***e gelince bu, mistik yolculuktaki ilerlemede, "***Fenâ fi'ş-Şeyh***"ten sonra gelen ikinci aşamadır. *«Bu durakta sâlik, benliğini Hz. Peygamber'in (s) benliği içinde eritmeye çalışır. Onunla her bakımdan örtüşecek bir şahsiyete kavuşuncaya kadar, mürşidinin yönlendirmelerine dakik bir şekilde uyar. Bu aşamada sâlik, (beşerî sıfatlardan henüz sıyrılmış olmasa da) artık ilâhî niteliklere kavuşmak üzeredir.»*

Tasavvufta, tarîkatçılıkta *(ve tabiatıyla Nakşbendîlikte)* ***"Fenâ fi'r-Rasûl"***ün tarifi ve anlamı işte özet olarak budur. Onun için bu kavramın, birçok tarîkatçı tarafından yapılmış çeşitli tariflerinin hiçbirinde *"Hz. Peygamber'in sünnetine uymak"* gibi bir açıklama bulunmamaktadır! Peki, ***"Fenâ fi'r-Rasûl"***, eğer -*tarîkatçılara göre*- Hz. Peygamber'i örnek almak mânâsına gelmiyorsa, ne anlama gelmektedir?

Bilindiği kadarıyla şimdiye dek onlara *(literatüre geçmiş)* böyle bir soru yöneltilmediği için, tarîkatçılar bu konuda herhangi bir açıklama yapmak istememiş, böylece uykudaki karşıtlarını uyandırmaktan kaçınmışlardır. Tarîkatçılıktaki önemli sırlardan biri de budur. Çünkü onlara göre ***ef'âl-i mükellefîn****, yani farz, vacip, sünnet, mekruh, helâl, haram* gibi şeyler; fakihlerin, ***"ulema-i rüsûm"***un, şekilci hocaların ancak meşgul olabilecekleri şeylerdir. *"Amaçları Allah'a ulaşıp O'nda erimek olan"* hak yolcuları bu gibi basit şeylerle uğraşmazlar! Tarîkatçılıktaki yine önemli sırlardan biri budur. Tek başına bu gerçek bile, tarîkatçıların, toplumun bilinçaltına girmeyi nasıl başardıklarını ve toplumun Müslümanlıktan soğumaması için İslâm'ın Türkiye'ye sıçramasına -*olağanüstü bir gayretle*- nasıl engel olduklarını kanıtlamaktadır.

Bütün tarîkatçılar, ***"Fenâ fi'r-Rasûl"*** tabirini -*istisnasız*- ***"Hz. Peygamber'de fânî olmak"*** şeklide tanımlamışlardır. Onlardan, bu söylemi, ***"Hz. Peygamber'i örnek almak ya da onun sünnetine uymak"*** diye tarif etmiş bir tek kişi bile kesinlikle yoktur. Onların bu sırrı, maalesef günümüze kadar gizli kalabilmiştir. Bu hilenin derinliği üzerinde yoğunlaşmasını başarabilen her insan, tasavvufun,

---

[328] **Ahmed Farûkî Sirhindî**, Mektup/61

[329] Bkz. **Prof. Dr. Yaşar Nuri Öztürk**, Kur'ân-ı Kerîm ve Sünnete göre Tasavvuf, M. Ü. İlâhiyât Fakültesi Vakfı Yay. 3. Baskı S.398. İstanbul-1989

[330] Bkz. **Prof. Dr. Süleyman Uludağ**, Tasavvuf Terimleri Sözlüğü, Marifet Yay. S.188,189. İstanbul-1999

tarîkatçılığın ve tarîkatçıların, İslâm'ın önünde ne büyük bir engel oluşturduklarını anlamakta gecikmez.

Peki, ***"Hz. Peygamber'de fânî olmak"*** ile ***"Hz. Peygamber'i örnek almak ve onun sünnetine uymak"*** arasında ne fark var? Bunun en kısa cevabı şudur: ***İslâm*** ile ***Müslümanlık*** arasında ne oranda fark varsa, bu iki şey arasında da o kadar fark vardır.

***

"Fenâfillâh" kavramı hakkında bir sonuç değerlendirmesi olarak şu bilgileri kaydetmekte yarar vardır:

Bu kavram, Türk tarîkatçılığında ***"seyr-ü sülûk"*** diye adlandırılan ve uzun süren mistik eğitimin son aşamasından bir öncekine verilen isimdir. *(**"seyr-ü sülûk"** yolculuğu, daha önce ayrı bir başlık altında izah edilmiş idi.)* Bu eğitimdeki son durak, ***"bekabillâh"***tır. *«Tarîkat yolcusu (sâlik), bağlandığı bir mürşidin denetiminde **"mücâhede"** ve **"riyâzet"** adı verilen ve -aylarca, belki de yıllarca- sürebilecek olan çeşitli uygulamalarla olgunlaşarak nihâyet **"fenâfillâh"** makamına erişir.»* O, bu makamda artık bir ***"insân-ı kâmil"*** olmak üzeredir, bir veli adayıdır. Bu makama erişen kişinin -*tarîkatçılıkta*- ***"Allah'da erimiş"*** olduğuna inanılır.

Sofuların, bu konuya ilişkin tutarsızlığını, -*özet olarak*- şöyle açıklamak mümkündür: Bu eğitimin ya da *(tarîkatçıların jargonuyla)* bu mânevî yolculuğun seyri, ***şeyhten*** ve onun denetimi altında bulunan ***"sâlik"***ten başka hiç kimse tarafından izlenememekte; aşamalarından sâlik kişinin nasıl geçtiği, bu eğitimi gördüğü süre içinde ne gibi ruhsal değişikliklere uğradığı, metafizik olarak neler yaşadığı, hangi ***"makamlara"*** uğradığı ve nasıl olgunlaştığı hiç kimse tarafından bilinememektedir. Peki, hal böyle olunca, şeyh ile sâlik arasında -*belki yıllarca*- süren bu esrarlı ilişkilerden sonra öğrencinin de *(hocası gibi)* evliyalar kervanına katıldığı nasıl kanıtlanabilir? Ve tabiatıyla bu kadar gizli ve bu kadar gizemli ilişkilerin ürünü olan *(Türk tasavvufundaki)* evliyalık statüsü nasıl belirlenebilir ve nihâyet bu konum, dinle nasıl ilişkilendirilebilir? İşte bu soruların ve çağrıştırdıkları daha bir yığın sorunun -*Akıl, mantık, Kur'ân ve Sünnet ölçüleriyle*- hiçbir surette cevabı yoktur.

Hiçbir zaman iç yüzü açıklığa kavuşturulmamış olan -*tarîkatçılıktaki*- bu **şeyh-sâlik** ilişkisi hakkında insan, şunları düşünmeden edemiyor: Herhangi bir kimse velî *(ya da sokak diliyle evliyâ)* olmaya niyetleniyor. Bu amacını gerçekleştirebilmek için de bir şeyhe başvuruyor. *(Tabiatıyla bu şeyh, vaktiyle söz konusu "seyr-ü sülûk" eğitimi almış ve evliyalık makamına erişmiş, yani ermiş biridir!)* Bu şeyh, hiç kimsenin ulaşamadığı ya da bilemediği bir yerde ve hiç kimsenin, iç yüzünü öğrenemediği bir yöntemle öğrencisine mânevî bir eğitim veriyor; onu, yine hiç kimsenin izleyemediği birtakım aşamalardan geçiriyor ve olgunlaştırıyor, sonra bu öğrenci; günün birinde (Hâşâ!) Allah'ın içine girerek eriyor ve O'nunla bütünleşiyor, böylece "***fenâfillâh** makamına erişmiş*" oluyor, bir adım sonra da ***"bekabillâh"*** makamına yükselerek *(tabir caizse -Hâşâ!- Allahlaşıyor)* sonsuzlaşıyor!

Peki bütün bunlar nasıl kanıtlanabilir? Bunun gözlemlenebilecek, izlenebilecek ve belgelenebilecek bir yanı var mı? Hayır. Bu soruyu, onların ileri gelenlerinden birine yöneltecek olursanız, size şöyle bir cevap verebilir: ***"Siz vahyin mahiyetini, iç yüzünü ve peygamberlere nasıl indiğini biliyor musunuz? Fenâfillâh makamına ulaşmış olan kimsenin Allah ile ilişkisi de işte böyledir."*** Evet, o, kendince sizi bu yollu bir karşılıkla ikna etmeye -*daha doğrusu susturmaya*- çalışır, neden? Çünkü o, ***Müslümanlığı*** İslâm'a, ***"Fenâfillâh"ı*** da vahye alternatif olarak düşünüyor da ondan!

Ne ilginçtir ki birileri, bu gizli kapaklı ilişkiler sonunda bir gün ***"evliyadan biri"*** oluveriyor. *"Bu yüce makama erişti."* diye ilân ediliyor, çok geçmeden binlerce, hatta milyonlarca insan da buna inanıyor, böylece bu kişi, kısa zamanda ünleniyor. Ondan sonra bu *"ermiş zat"*, ***"tarîkat şeyhi"*** sıfatını alarak, çeşitli roller üstleniyor. Bu kez, etrafında oluşan kalabalıkları kullanabilmek için iş adamları, üst düzey bürokratlar ve devletin zirvesindeki insanlar ona saygı gösterisinde bulunmak için yarışımaya başlıyorlar, ölünce de üzerine büyük kubbeli bir türbe inşa edilerek binlerce ziyaretçinin uğrağı, dertlilerin ve umutsuzların bel bağladığı bir ***"yatır",*** bir himmet ve bereket sembolü haline geliyor. Özet olarak bu kişinin, tarîkat diliyle ***"fenâfillah"*** makamına erişerek ***"Allah'ta erimiş"*** ve nihâyet ***"bekabillâh"*** makamına yücelmiş olduğuna, bu kişinin her derde çare olduğuna inanılıyor.

Türk müslümanlığının ***"tasavvuf"*** ayağında işte böyle bir döngü vardır. Türkistan'ın İslâm orduları tarafından *(ya da Türk milliyetçilerine göre Arap orduları tarafından)* işgal edilmesine karşı 1000 yıl önce *(tasavvuf perdesi altında)* başlatılmış olan tarihi rövanş, işte bu şekilde devam ettirilmektedir. Bu geleneği sürdürmede kullanılan kurumların başında ise Nakşbendîlik gelir. Onun için içerideki ***laiklik-yobazlık*** kavgalarına rağmen ***mitüdistler,*** [331] hatta ateist Müslümanlar bile Nakşbendî tarîkatını hiçbir zaman büsbütün gözden çıkarmamış, *(kontrol altında tutulması koşuluyla)* varlığına ve sürekliliğine göz yummuşlardır. Çünkü Nakşbendî tarîkatı, *(seyr-ü sülûküyle, fenâfillâhıyla, evliyacılığıyla)* Türk müslümanlığının temel kaynağı, hatta ***"Mitüdizm"***in de esin kaynağıdır. Bu ilgiyle belirtmek gerekir ki Türk müslümanlığının önemli bir kurumu haline getirilmiş olan evliyalık, aynı zamanda *(siyasî, dinî, turistik, kültürel, hatta ekonomik mahiyetler arzeden)* çok yönlü bir sektör haline getirilmiş bulunmaktadır.

"Fenafillâh" kavramının düşündürdüğü bu karmaşık inançlar sarmalı, toplum sosyolojisini yüzyıllardır çok etkin bir şekilde yönlendirmekte, Türkiye halkının bugün içinde bulunduğu karanlık tabloyu da çarpıcı şekilde ortaya koymaktadır. Sosyal bünyesinde böyle bir çarkın dönmesine asırlardır izin vermiş olan bir toplumun insanlıktan ne kadar nasibini aldığı ise *–Kur'ân ve Sünnet gerçeklerini çok iyi bilen, rüştüne ermiş, akıl ve imân sahibi-* her muvahhid insanı derinden düşündürecek mahiyettedir.

***

Bekâbillâh *(Bekâbillâh)*

Bu terkip de ***"Fenâfillâh"*** gibi üç sözcüğün bileşiminden oluşturulmuş Arapça bir tasavvuf terimidir. ***(Bekâ بقاء)*** (b **ب)** ve ***(Allah*** ﷲ*)… **"sonsuza dek Allah ile kalmak"*** mânâsını taşıyan, *-ancak hileli amaçlar barındıran-* bu tabir, İslâm'ın her iki temel kaynağında da yer almamaktadır. Dolayısıyla bu terimin de aynen ***"Fenâfillâh"*** gibi İslâm'la hiçbir ilişkisi bulunmamaktadır.

Prof Dr. Süleyman Uludağ, ***"Fenâ"*** ve ***«bekâ»*** kavramları hakkında şu şifreli açıklamayı yapmaktadır: ***«Kötü huyların, davranışların yok olması fenâ, yerlerini güzel huyların ve iyi davranışların alması bekâdır (tehalluk bi-ahlâkıllâh).»***[332] Barındırdıkları amacın sıradan insanlar tarafından anlaşılmaması için ***«fenâ»*** ve ***«bekâ»*** kavramlarına böyle masum bir tanımın yakıştırılması çok doğaldır!

---

[331] Milli Türk dininin bağlıları.

[332] Bkz. **Prof. Dr. Süleyman Uludağ**, Tasavvuf Terimleri Sözlüğü, Marifet Yay. S.91 İstanbul-1999

Uludağ, bu tanımlamanın sonunda, *(parantez içinde)* sembolik olarak kaydettiği Arapça cümlecikte önemli bir sır vermektedir. Onun *(**fenâ** ve **bekâ** terimlerine anlam verirken)* böyle bir özetle yetinmiş olması elbette yerinde ve normaldir. Çünkü sözlüklerde ayrıntılı açıklamalara yer verilemez. Ancak tarîkatçılara ait -*teferruatla dolu*- kitaplarda da bu iki terim üzerindeki perdeye pek dokunulmamıştır. Çünkü -*onlara göre*- ***"ulemâ-i rüsûm"*** ve ***"cahiller"*** tepki gösterebilirler, bu da onların başına gaileler açabilir. Onun için bu iki söylemin gerçekte ne ifade ettiğini sadece kendi aralarında konuşurlar. Örgütlerine dâhil olmayan, inançlarını paylaşmayan -*sırdaşları dışındaki*- insanlara bu konuda asla açılmazlar. *(Bu sır perdesini, biraz sonra çok sınırlı da olsa aralamaya çalışacağız.)*

Uludağ'ın, parantez içinde verdiği bu çok kısa Arapça ifadenin (تخلّقوا بأخلاقِ الله) Türkçe karşılığı ***«Allah'ın ahlâkıyla ahlâklanınız»***tır. Tarîkatçılara göre bu niteleme, ***"bekâ"*** zirvesine yükselebilmiş olanlar için söz konusudur. Bu zümrenin demagogları tarafından Pervasızca ve olağanüstü bir cüretle yakıştırılmış olan bu nitelemenin arkasında, İslâm'ı temelinden yok sayan bir inanış yatmaktadır: ***«Hulûl ve ittihâd»***. Uludağ, kaynak göstererek sözlüğünde ***«Hulûl»*** inancını da şöyle tarif etmektedir: ***«Hulûl: Bir şeyin diğer bir şeye girmesi. Allah'ın bazı eşyaya veya kişilere girmesi inancı. Bu inançta olan mutasavvıflara Hulûl ehli adı verilir»***[333]

Nakşbendî tarîkatındaki ***«fenâ»*** ve ***«bekâ»*** inancının temeli, aslında ***prototip-ibâhî tasavvufa*** dayanmaktadır. ***«Fenâ»*** ve ***«bekâ»*** terimleriyle ifade edilmek istenen şeyler aynı zamanda ***«vahdet-i vücud»***, ***«hulûl»*** ve ***«ittihâd»*** inanışlarıyla da sıkı şekilde bağlantılıdır. Dolayısıyla gerek ***«fenâ»*** ve ***«bekâ»*** gerekse ***«vahdet-i vücud»***, ***«hulûl»*** ve ***«ittihâd»*** kavramlarını bir bütünün parçaları olarak görmek gerekir. Bu kavramlar arasındaki bağlantılar ve bunların bir bütün olarak ne ifade ettikleri ise geniş bir izaha muhtaçtır. Bağımsız bir kitap konusu olarak -*oldukça ayrıntılı açıklamalarla ancak anlaşılabilecek*- bu kavramlar arası bağlantılar, -*tasavvufun tarîkata dönüşmüş örgütsel yapısı içinde izlenen*- belli bir gizemci eğitimin konusudur. Bu eğitimin nasıl uygulandığı ise -*belli bir tertip üzere, sınırları daraltılarak*- elden geldiğince şöyle özetlenebilir:

Tarîkat şeyhi olmaya özenen ya da özendirilmiş olan kişi, zamanın tarîkat pîrlerinden birine başvurur. Pîr onu kabul ederse o, önce ***«sâlik»*** sıfatını taşıyan bir tasavvuf yolcusu olur. Bu yolculuk mecâzîdir, ezoterik bir dizi uygulamaya verilen addır. Bu yolculuğa -*daha önce izah edildiği üzere*- ***"seyr-ü sülûk"*** adı verilir. Aslında bu, gizemci bir eğitim şeklidir, şifreler ve sırlarla doludur. Onun için, şeyhin etrafında toplanan sıradan mürîd kalabalığından hiçbirine bu eğitim hakkında asla bilgi verilmez. Aksine mümkün olan her türlü engelle onlara bu ilişkiler hakkında en ufak bir bilginin sızması daima büyük bir titizlikle önlenir. Gerekçe şudur: *«Avamın aklı, evliaullahın işlerine ermez.»* Çünkü mürîd topluluğunun neredeyse tamamını oluşturan bu kalabalıklara şeyh ve etrafındaki birkaç özel kişi ***"ayak takımı"*** olarak, hatta *"haşere sürüsü"* olarak bakar. Onun içindir ki cemaate yönelen herhangi bir karşıt görüşü, bir tepkiyi, hatta sıradan bir eleştiriyi bastırmak, muhalifleri susturmak, onlardan ***"çok ileri gitmiş"*** diye damgaladıkları kimseleri cezalandırmak için gerektiğinde bu kalabalıklara görev verilir. Elbette bunlardan birçok kimse, ***"ilm-i ledün"***, ***"tayy-i zemân"***, ***"tayy-i mekân"***, ***"mükâşefe"***, ***"murakabe"***, ***"kerâmet"***, ***"ma'rifetullah"***, ***"fenâ"*** ve ***"bekâ"*** gibi tasavvuf teriminlerini duymuştur. Ancak bunların gerçekte ne anlam ifade ettiklerini bilmezler. Şu var ki her cemaatin *(bu kuru kalabalık takımı arasında)* ***"yarı okumuş"*** bir grubu vardır ki bunlar özellikle sosyal medyayı ve kurdukları yüzlerce web sitesini kullanarak bu kavramlar hakkında ilginç yorumlar yaparlar. Türkiye'de yobazlığın ürkütücü raddelere tırmanmış olmasında ve her alanın karmaşaya boğulmuş hale gelmesinde bu grupların etkisi çok büyüktür. Bu yüzden Türkiye toplumu her alanda öyle bir bilgi kirliliği içinde yüzmektedir ki eğer yalnızca tarîkatlara bağlı kalabalıklar arasında, örneğin ***"beka"*** kavramının nasıl yorumlandığına ilişkin bir anket yapmaya kalkarsanız,

---

[333] Age. S.247. Kaynak: Tehânevî 1/385; bn Cevzî, Telbisu İblîs/165

çelişkilerle, hurâfelerle, efsane ve masallarla örülmüş bir lâf curcunası karşısında kendinizi dehşet içinde bulursunuz.

Bir fikir vermesi bakımından; web sayfalarından birinde, ***"beka"*** kavramına ilişkin -*hem tasavvufa göre hem de İslâm akâidine göre*- alt alta konmuş iki farklı tanıma bakalım. Bu iki tanımın, birbirini nasıl fahiş şekilde yalanladığına tanık olacaksınız. Ancak aralarındaki uçuruma rağmen gerek bunu düzenleyen gerekse okuyucu kitlesi, hiçbir şeyin farkına varamamıştır. İşte "bekâ"nın, o birbirine taban tabana zıt iki ayrı tanımı:

«Sözlükte "kalıcı olma" anlamına gelen bekâ, tasavvufta "kötü huyların yerini güzel huy ve iyi davranışların alması; kulun Allah'ın sıfat ve vasıflarıyla donanması" demektir. Allah'ta fâni olma haline fenafi'llâh, Allah'ta bâki olma haline bekâbillâh denir.»

«Bekâ, Yüce Allah'ın zatî sıfatlarından biri olup, varlığının sonu olmamak veya ebedî olmak demektir. Zira bekâ vasfı, kıdem sıfatının bir gereğidir. Çünkü kıdemi sabit olan bir varlığın bekâsı da zorunlu olur. Öyle ise Yüce Allah, kadîm olduğu için bâkîdir, ebedîdir. »[334]

***

Bu eğitimin ilk aşamasında ilkel mahiyetiyle mistik felsefeyi *(yani **prototip-ibâhî tasavvufu**)*, esaslı şekilde tüm ayrıntılarıyla, sırları ve şifreleriyle öğrenmek sâlik için şarttır. Pîr, -*yalnızca onu*- özel sohbetine kabul ederek kendisine *(teorik)* bir ön eğitim verir. Sonunda da onun, telkin edilenleri sindirdiğini ve bunlara samimiyetle inandığını tespit etmek için -*hissettirmeden*- ince testler uygular. Pîr emin olduktan sonra sâlik için bu kez çile aşaması başlar. Ona yatkınlık kazandırmak amacıyla uygulanan bu gizemci eğitimin sistematik bir prosedürü vardır.

Artık bir şeyh, *hatta bir evliya adayı olan* sâlik, Pîrin emriyle ilk adım olarak halvete girer. Buna ***«çile»*** veya ***«erbain»*** de denir. Farsça (Çille چله) kırklık, kırk günlük süre, anlamına gelir. Ancak pîrin gerekli görmesi halinde bu süre uzun, hatta çok uzun bir müddet devam edebilir.[335] Bu aşama, -*bütün çabalara rağmen*- başarısızlıkla da sonuçlanabilir. Bu ihtimal her zaman vardır. Bütün espri, sâlik kişinin, -*halvetten çıkıncaya kadar*- vahdet-i vücûd felsefesini, tam anlamıyla inanarak kabullenmesine ve içselleştirmesine bağlıdır.

Vahdet-i vücûd*;** tasavvuf ile felsefenin iç içe geçtiği bir diyalektikle açıklanan ***ezoterik-senkretik bir sorunlar yumağıdır. Bin yıldır bu düşüncenin etrafında kolayca özetlenemeyecek tartışmalar cereyan etmiştir ve hâlâ da etmektedir. ***Vahdet-i vücûd***, esas itibariyle; -*Allah da dâhil*-, bütün varlıkların bir tek şeyden ibaret olduğunu ifade eden iddiadan başka bir şey değildir. Bu ise İslâm'daki *tenzih yasasını* temelinden yok saymak anlamına gelir. Ancak tarîkattaki ***"seyr-ü sülûk"*** prosedürüne göre, bu felsefeyi kabul etmeyenin, buna inanmayanın, hatta bunu idealize etmeyen kimsenin ***fenâ** ve **bekâ*** makamlarına tırmandırılması mümkün değildir. Çünkü *«Kişi, eğer evrende (iyi kötü, küçük büyük,*

---

334 http://www.gonlumungulu.com/frmt9300/beka-nedir-ne-demek-anlami-kisaca

335 ***Halvet*** خَلْوة: Arapça bir kelimedir. Tenha, tenhaya çekilme, yalnızlık ve yalnız kalma anlamlarına gelir. Halvete girmek, ibadet, zikir, riyazet ve murakabe ile meşgul olmak üzere yalnız başına tenha bir odaya kapanmaktır. Tarîkatlarda, ***seyr-ü sülûk*** prosedürüne göre ancak şeyhin talimatıyla halvete girilir ve yine onun talimatıyla halvetten çıkılır.

Halvethâne: Tekkelerde saliklerin yalnızca ibadet etmek ve çile doldurmak için kapandıkları odaya verilen isimdir. Buna çilehâne de denir. Çilehane ***«kırklık ya da kırt günlük»*** anlamına gelir, Farsça'dan alınmıştır.

*görünür görünmez, temiz pis, canlı cansız) ne varsa her birini (hâşâ!) Allah'ın bir parçası olarak görmüyor, bunu böyle kabullenemiyorsa o, bu sırlı prosedürün aşamalarını sırasıyla izleyerek, sonunda "Allah'ta fânî olduğuna, O'nun içine girerek eridiğine ve O'nunla bütünleştiğine" yani hulûle kendini inandıramaz. Aksine eğer o bu inancı bütün benliğiyle hazmeder ve vicdanına kazımayı başarabilirse işte o zaman onun "Allah'ta fânî olduğu; Allah'ta eridiği" kabul edilir. Sâlik bu aşamadan sonra **«bekâ»** makamına yükselerek ebedîleşebilir.»* Tasavvufa göre ***"seyr-ü sülûk"*** ile anlatılmak istenen ***"manevî yolculuğun"***, ilim diliyle de ***gizemci mistik eğitimin*** özeti işte budur. Pîr, öğrencisinin vicdanını, bu eğitimin sonunda *(kendisine hissettirmeden)* test ettikten ve onun kesinlikle ikna olduğunu tespit ettikten sonra, aynen Allah gibi onun da artık ***«bekâ»*** sıfatına sahip bulunduğunu kendisine bildirir. Böylece sâlik artık evliya sınıfına girdiğini kabullenir. O, *-başka bir ifadeyle-* artık ***«Bâkîbillâh»***tır. Ancak istisnalar hariç, sözde bu zirveye ulaşabilmiş hiçbir veli, açık şekilde ***«Ben velilik makamına yükseldim.», «Ben artık evliya sınıfındanım.»*** gibi bir açıklama yapmaz. Çünkü bu bir reklam olur ve onun itibarını olumsuz etkiler.

«Bekâ»ya bir daha dönecek olursak bu, ***kalıcılık, ölümsüzlük*** anlamına gelen Arapça bir kelimedir. İslâm akâid terminolojisinde ise Allah Teâlâ'nın sıfatlarından biridir ve yalnızca O'na mahsustur *(sıfât-ı Selbiyyeden biridir).*[336] Buna göre, her şey fânîdir, yok olmaya mahkûmdur. Fakat Allah (c) **Bâkî'**dir, sonsuzdur; öncesi, sonrası yoktur…[337] Bu, İslâm'da tevhîd inancının temel unsurlarından biridir. Aynı zamanda yaratan ile yaratılanı birbirinden ayırt etmede en önemli mantıksal kriterlerden biridir. Ne var ki, ***«bekâ»*** makamına eriştiğine inanan ***"veli"***, artık yaratan ile yaratılanı birbirinden ayırt etmez, büyük ihtimalle edemez! Aksi halde, *-imanından sıyrılabilmek için-* verdiği onca emekleri boşa gitmiş, aylarca, belki yıllarca gördüğü seyr-ü sülûk eğitimi; karanlık bir hücrede milyonlarca kez tekrarladığı mantralar; riyâzet ve mücâhede adı altında çektiği çileler; hiçbir şeye yaramamış, dolayısıyla kendini inkâr etmiş olacaktır. Hidâyetten nasibi kalmış kimseler hariç; Allah'ı bu suretle açık şekilde inkâr etme pahasına bile olsa sâlik, *yükseldiği evliyalık makamından* istifa etmeyi kolay kolay göze alamaz. Onun içindir ki tasavvuf tarihinde birçok ***"ünlü imansız evliyâ"*** bu dünyadan gelip geçmiştir. Bunlardan biri de *-bir kimsenin annesi, kız kardeşi ve öz kızı gibi mahremlerle cinsel ilişkide bulunmasının hiçbir mahzuru olmadığını söyleyen-* Cezayir'in büyük evliyalarından **Afifuddin Süleyman bin Ali et-Tilimsanî** (m. 1213-1291) ***"Hazretleri"***dir. **Muhiddin bin Arabî**'nin ve **Sadreddin Konevî**'nin öğrencisi olan bu zat da ***"Fenâfillâh"*** olmuş ve oradan da ***"bekâ"*** makamına yükselmişti. Onun hocası **Sadreddin Konevî**'nin ***«Gerçekte "Allah" diye bir isim taşıyan hiçbir şey yoktur.»*** dediği, ***Cezayir***'in ***Biskra Üniversitesi***'nde kabul edilmiş bir master tezinde yer almaktadır.[338] Bu kategoriye giren *(Türk tasavvufunu benimsemiş)* "evliyalar"ın tamamı Vahdet-i vücûdçudurlar.

Bu ilgiyle belirtmek gerekir ki ***Prototip-ibâhî tasavvufa*** dayanan ***Vahdet-i vücûd*** anlayışı, tevhid ile taban tabana zıt bir felsefedir. Çünkü Allah ile kâinatın bir bütün olduğunu savunan bu felsefede ***Bâkî*** ile ***fâni*** tek mevcûd olarak var sayılmış, bir tek vücûd olarak tasavvur edilmiş, yaratan ile yaratılanın aynı şey olduğu ileri sürülmüştür. Bu ise ne aklen ne ilmen mümkün ne de Kitap ve Sünnete göre mümkündür.

---

[336] Bu sıfatlar altı tanedir ve şunlardır: 1) ***Vahdâniyet***, 2) ***Ezeliyyet***, 3) ***Bekâ***, 4) ***Muhâlefetün li'l-havâdis***, 5) ***Kıyâm bi nefsihi*** ve 6) ***Ebediyyet*** *(sonsuz olarak var olma)* Allah Teâlâ'dan başka hiçbir şey Bâkî değildir. Vicdanlarında, bunun aksine bir inanca yer verenler İslâm'ın dışında kalırlar!

[337] Bkz. Er-Rahmân /25, 26.

[338] Bkz. **Necla Boja** (master öğrencisi yazar), Université Mohamed Khider Biskra, s./14. 2005-2006 (ibn Haldun'dan naklen)

Nitekim bu spekülatif felsefe, *-muvahhid insanları ürkütmemek, daha doğrusu onların şiddetli tepkilerine hedef olmamak için-* öteden beri karmaşık ve örtülü izah tarzlarıyla sunulmaya çalışılmaktadır. Nakşbendîlikte bu felsefe kabul görmüştür. Çünkü hem bu felsefe hem de Nakşîlik, her şeyden önce Müslümanlıkla örtüşmektedirler. Bu münasebetle Müslümanlığın Türkler için olağanüstü önem taşıdığını unutmamak gerekir. Çünkü Müslümanlık, Türk kavminin son bin yıl boyunca dinsel bağımsızlığının en büyük sembolü olmuştur. Onu İslâm'a karşı korumuş, evliyalarını *(haşa!)* ***"Allah'ın içinde eritmiş"***, onları ***"Bâkî"*** kılmış *(yanî ölümsüzleştirmiştir.) "Nitekim bu "beka" sayesindedir ki Türk evliyaları Osmanlı Devleti'ni üç kıtada at oynatan bir cihan imparatorluğu haline getirmişlerdir."*[339]

***

Vahdet-i Vücûd ve Vahdet-i Şuhûd

"Vahdet-i Vücûd" terkibi: Arapça *-iki sözcükten ve Farsça bir bağdan oluşan-* bir isim tamlamasıdır. Arapça وَحدةُ الوُجود şeklinde yazılır. Türkçe kısaca ***"Varlığın birliği"*** anlamına gelir. ***(Varlık)***tan amaçlanan şey evrenin *-görünen ve görünmeyen, bilnen ve bilinmeyen ne varsa-* tümüdür. Buna göre evrensel anlamda ***«varlık»*** dediğiniz zaman, *-Allah Teâlâ da dâhil-* mevcut olan her şeyi kastetmiş olursunuz. Dolayısıyla, ***«varlık birliği»*** ya da ***«vahdet-i vücûd»*** dediğinizde *-yine Allah Teâlâ dâhil-* her şeyin *-birlikte-* bir tek şey olduğunu söylemiş olursunuz! Bu ise büyük bir tartışma konusudur.

"Vahdet-i Vücûd", aslında *(tasavvufî değil)* sırf felsefî bir söylemdir. Ancak ilk kez bu düşünce üzerinde esaslı bir şekilde yoğunlaşan **Muhyiddîn ibn Arabî**'nin,[340] sûfî bir şahsiyet olması dolayısıyla birçok kimse, ***"Vahdet-i Vücûd"*** tabirinin bir tasavvuf terimi olduğu zannına kapılmıştır. Onun için bu konu üzerinde fikir yürütenler arasında yöntem hatasına düşenler çok olmuştur. Nitekim bu yüzdendir ki *-tasavvuf ehli oldukları görüntüsünü veren ve felsefe ile ilgilenmedikleri düşünülen-* Nakşbendî zümresi içinde, bu konuya girmekten kendilerini alamayanların sayısı az değildir.

Nakşbendîlerin ***"Vahdet-i Vücûd"*** inancına ilgi duymalarının nedeni Nakşî şeyhlerinden ***"Rabbânî"*** lakaplı **Ahmed Sirhindî**'nin bu tezi eleştirmiş olmasıdır. Aslında **Muhyiddîn ibn Arabî**'yi

---

[339] Müslümanlık, Türk taşavvufu, tekkeler, zaviyeler, dergâhlar, türbeler, mezarlıklar, tarîkatlar, çileler, mevlitler, râbıtalar, vahdet-i vücud, fenâ, bekâ, şeyhler, evliyalar, erenler, abdallar, kutuplar, gavslar, kalp gözü, kerametler, sancaklar, cenkler, fetihler, saltanatlar, heybetler ve cihanı titretmeler… Bütün bunlar, geçmişe dönük renkli rüyaların; dantel gibi iç içe örülmüş, özgürce, hatta kaygısızca yazılmış bir mitolojik tarihin; üretilmiş kahramanlıkların ve ilginç bir mefkûrenin baş sembolleridir. Eğer Türkiye'de din, tarih ve sosyoloji nasıl yazılır diye merak ediyorsanız, **Dr. Hasan Küçük**'ün kaleme aldığı ***«Osmanlı Devletini Tarih Sahnesine Çıkaran Kuvvetlerden Biri TARİKATLAR»*** adlı eserini incelemeniz yararlı olabilir. Şu var ki eğer hakkı batıldan, gerçeği efsaneden ayırt edebilecek doğru ve kaliteli bilgilerle donanmış olarak bu ve benzeri ilginç kitapları dikattle ve ihtiyatla okuyacak olursanız, ***İslâm*** ile ***Müslümanlığın***, birbirinden tamamen ayrı ve birbiriyle hiçbir alakası bulunmayan iki ayrı din olduğunu anlamakta zorlanmayacaksınız.

[340] Birinin ***"İbn Arabî"***, diğerinin ise ***"İbnu'l Arabî"*** lakabını taşıdığı ve birbirlerinin çağdaşı olan iki Endülüslü ilim adamının adları, Türkiyeli araştırmacılar tarafından sıkça karıştırılmıştır. Bunlardan biri, *(Türkiye'de daha çok tanınan,)* varlık birliği felsefesini sistemleştiren ve hayranları tarafından ***"Şeyhu'l-Ekber"*** diye yüceltilen filozof **Muhyiddin Muhammed bin Ali İbn Arabî et-Tâî**'dir. Bu zat 1165 tarihinde İspanya'nın Murcia (Mürsiye) kentinde dünyaya gelmiş, 1240 tarihinde de bugünkü Suriye'nin başkenti Şam'da ölmüştür. Literatürde ***"ibn Arabî"*** olarak yer alır. Öbürü ise: Hadîs, tefsîr ve Fıkıh âlimlerinden olan **Ebûbekr Muhammed bin Abdillâh İbnü'l-Arabî**'dir. 1075 yılında İspanya'nın (Sevilla) İşbiliyye kentinde doğmuş, 1148 yılında aynı yerde ölmüştür.

anlayabildiği bile kuşkulu olan **Rabbânî**'in, ***"vahdet-i Şuhûd"*** adı altında geliştirdiği sözde altarnatif bir doktrinle ***"Vahdet-i Vücûd"***u tadil ettiği iddiası, mübalağadan ileri gitmez. Dolayısıyla da üzerinde durmaya değmez. Çünkü -*536 mektubunun tamamını Farsça yazmış olmasından da anlaşılacağı üzere*-; iyi bir Arapça bilgisine ve ilmi bir formasyona sahip olduğunu kanıtlayacak herhangi bir eseri tespit edilmemiş olan Rabbânî'nin, **Muhyiddîn ibn Arabî**'yi eleştirmiş olması bilim ve akademi dünyasını hiçbir zaman meşgul etmemiştir, edemez de…

Rabbânî'yi **Muhyiddîn ibn Arabî**'nin karşısına çıkarma çabasını gösterenler, aslında *(sadece Türkiye'de)* Milliyetçi Türk müslümanlığını İslâm'la yarıştırma kompleksi içinde olan bir avuç *(tarîkatçı-Hanefist)* ilâhiyatçıdan başkası değildir. Bu azınlığın, **Rabbânî**'yi ve **ibn Arabî**'yi ısrarla gündemde tutmaya çalışmasını anlamak güçtür. Fakat toplumun, -*özellikle günümüzde ne ilgilendiği ne de tanıdığı*- bu iki şahıs üzerinde bu küçük zümrenin yoğunlaşıyor olmasının aslında ilginç nedenleri vardır:

1) **Rabbânî**, Türkistan'dan Hindistan'a *«Nakşbendîlik kisvesi içinde»* sıçrama yapan Türk müslümanlığına canlılık kazandırmıştır.

2) **Rabbânî**, "Timûrî Türk imparatoru" **Ekber Şah**'ın İslâm'a karşı açtığı savaştan dolayı hiç ses çıkarmamıştır.

3) Rabbânî, Türk müslümanlığının büründürüldüğü "Sünnîliğin!" bayraktarlığını yaparak Şiiliğe karşı savaş açmış, bugünkü ideolojik Türk dindarlığının kurumsallaşmasına büyük hizmette bulunmuştur. Bu nedenle Rabbânî, Türkiye'de özellikle Nakşbendîler tarafından abideleştirilmiştir.

Muhyiddîn ibn Arabî'nin, ***"Vahdet-i Vücûd*** doktrinini eleştirdiği gerekçesiyle üç beş "akademisyen", **Rabbânî**'nin görüşleri hakkında birkaç risale yazmışlardır. Ancak bunlar, **ibn Arabî** ile **Rabbânî** arasındaki görüş farkını gereğinden fazla dillerine dolayarak meseleyi olduğundan fazla abartmışlardır. Bu tutumun da yine ilginç nedenleri vardır: Bu "yazarlar"ın, **Rabbânî** ile **İbn Arabî** arasında, kendilerine bir yer bulmaya çalıştıkları anlaşılmaktadır. Çünkü -*biri Hintli, Öbürü de Arap olmasına rağmen*- ikisi de Türk Müslümanlığının önemli sembolleri haline getirilmiştir.

İbn Arabî, ünlü bir filozof, şair ve edip bir şahsiyettir. Bu yüzdendir ki özellikle tevhid ehli tarafından -*kabul görmesi mümkün olmayan sıra dışı görüşleri ve yorumları dolayısıyla*- ağır eleştirilmiş, hatta tekfir etmiştir. Fakat İslâm âlimleri *(Rabbânî'ye karşı hemen hiç ilgi duymamış, buna mukabil)* **İbn Arabî**'yi ciddiye almış, eserlerini büyük bir titizlikle incelemiş ve değerlendirmişlerdir.

Türklerin *(Arap kökenli âlimler arasında)* özellikle **İbn Arabî**'ye verdikleri önemi şu nedenlere bağlayabiliriz:

1) Her şeyden önce **Muhyiddîn İbn Arabî,** -*Türkleri merak ettiği ve onlara sempati duyduğu için*- doğup büyüdüğü İspanya gibi çok uzak bir diyardan Selçuklu hükümdarı **İzzuddîn Keykâvus** ile mektuplaşmış, 1205'te Harran'a uğramış, kısa bir zaman sonra da Konya'ya varmıştır. Mekke'ye gidip bir süre orada kaldıktan sonra Bağdad ve Halep üzerinden dolaşarak 1215'te tekrar Konya'ya gelmiştir.

2) M. 1210 - 1274 yılları arasında yaşayan ünlü filozof **Sadreddin Konevî**'yi etkilemiş ve onun dul annesiyle evlenmiştir. Böylece Türklerle bir çeşit akraba olmuştur.

3) Selçuklu Devleti'nin iyice çöktüğü, Anadolu halkının her bakımdan karanlığa gömüldüğü, Moğollar tarafından ezilmek üzere olduğu günlerde **İbn Arabî**; mistik söylemleriyle, yüksek felsefesiyle, havalı edebiyatıyla ve kehânetleriyle bir teselli kaynağı olarak kabul edilmiş, geniş bilgisi ve kültürüyle, çok yönlü kişiliğiyle Endülüslü bir allâme olarak Türk mollalarını büyülemiştir.

Onun için, -*Türk Müslümanlığını İslâm'a karşı korumakla görevli olduklarına inanan*- başta Türk ilâhiyatçıları olmak üzere, Nakşbendîler ve tüm milliyetçi kümeler, özellikle günümüzde **Muhyiddîn İbn Arabî**'yi öne çıkarmak için yoğun bir propaganda kampanyası ile meşguldürler.[341] Geleceğin tarihi; -*Türk müslümanlığının önemli direniş sembollerinden biri olarak*- sosyolojiye damgasını vuran ***«Türban yaygarası»***nın sırlarını nasıl ifşa edecekse, bugünlerde *(Tv dizileri eşliğinde)* hızlandırılan **İbn Arabî** kampanyasının da arka planını öylece gün yüzüne çıkaracaktır; ömrümüz bunu görmeye yetmese de…

***

"Vahdet-i Vücûd" çok girift ve çetrefil içeriğe sahip bir felsefi konudur. **İbn Arabî**, ***Fütûhât-ı Mekkiyye*** ve ***Fusûsu'l-Hikem*** adlı ünlü kitaplarını bu felsefe üzerine oturtarak yazmıştır. İlim ehli arasında -***"Vahdet-i Vücûd"*** *diye ünlenen*- bu felsefe, asırlardır âlimleri meşgul etmiş ve onları iki karşıt gruba bölmüştür. Bunların bir grubu, derin bir saygı ve hayranlıkla **ibn Arabî**'yi her fırsatta överek onu göklere çıkarmaya çalışırken, çok sayıda ünlü âlimlerden oluşan başka bir grup ise onu pek ağır suçlamış ve kâfir olduğuna hükmetmişlerdir.

"Vahdet-i Vücûd" felsefesini mümkün olduğunca anlaşılabilir bir ifade ile özetlemek gerekirse şunları söylemek mümkündür:

«Allah'ın bizzat kendisi de dâhil, evrendeki her şey *(birlikte)* bir bütünü oluşturur. Allah, -*başlangıcı ve sonu olmayan*- ezelî ve ebedî bir varlıktır. Geriye kalan her şey, -*başlangıçlı ve sonlu olsa da*-, aslında bunların tümü O'nun ezelî ve kuşatıcı bilgisi dâhilinde -*potansiyel olarak*- sürekli var idi. Yani henüz hiçbir şey yok iken Allah, -*sonradan yaratacağı bu şeylerin tümünü*- kesinlikle daha önce -*başlangıçsız ve sonsuz olan kuşatıcı bilgisi ile*- biliyordu. Öyle ise bu gerçeğe göre; *evrendeki varlıkların tamamı, yaratılmadan önce de* Allah'ın *aynen zatı gibi* temelde -*başlangıçsız*- ezelî bir

---

[341] **Mehmet Bozdağ** öncülüğünde yapımı gerçekleştirilen ve 10 Aralık 2014'te ilk bölümü yayınlanan Ertuğrul dizisinde **Muhyiddin ibn Arabi**'ye büyük yer verildi. Bu dizi *(bugün 27 Ağustos 2018)* halâ devam ediyor. Nakşbendî-lkücü koalisyonu tarafından yönetilen derin devletin konjonktürel programına göre bu tertip, uygun bir zaman aralığına denk getirildi. ***BOP projesi***'ndeki rolünden sıyrılmış ve yüzünü bu kez doğuya çevirmiş olan Türkiye, bugünlerde -*diziler eşliğinde*- esrarlı bir hazırlığın telâşını yaşamaktadır. Kutsal Devlet, -*asırlardır Türk Müslümanlığını diri tutabilmek amacıyla İslâm'a karşı örülmüş, ancak epeyce tahrip olmuş surları restore etmek için*- ***"Büyük Türk dostu bir Arap âlimi"***'nin silüetine -*bugünlerde kendince*- parlak ve net bir görüntü kazandırmak istiyor. Ancak tarih saptırmacılığı sanatıyla bu amacı gerçekleştirmek, acaba mümkün olabilecek mi? Hele -*Allah'ın indirdiği vahiy ile hiçbir alakası bulunmayan*- bu ölü dine, **Muhyiddin ibn Arabî**'nin kehanet eleğiyle taşınan su sayesinde ne kadar can pompalanabilecektir? İşte bu sorunun cevabını Türkiye hiçbir zaman bulamayacaktır!

Bilim adamları tarafından Türkiye'de ***"Tarih saptırmacılığı"*** olarak nitelenen ve gerçekleri çarpıtma akımı olarak bilinen spekülatif anlatım tarzı, Nakşbendî yazar ve akademisyenlerin çabalarıyla günümüzde yaygınlaştırılmaktadır. 1950'lerden beri özellikle yayıncılıkta bu amaçla büyük kampanyalar sürdürülmüştür. Ancak, bu tutum, toplumun geleceğini yakında çok yönlü olarak tehdit edecektir. Bu yüzden toplum, büyük bir hızla evrensel değerlerden uzaklaşacaktır. Sonuç olarak bir yandan halkta **«Kur'an'daki İslâm»**a karşı esasen mevcut bulunan yabancılık nefrete dönüşecek, *(öteden beri milli din olarak benimsenmiş bulunan)* ***Müslümanlık*** da bu yüzden vahye karşı daha çok sertleşecektir. Öbür yandan, Türkiye toplumu medenî dünyadan ziyadesiyle izole olacaktır. Buna ilâve olarak *"arı İslâm'ın bekçileri diye boy gösteren"* ***«Selefilik»*** kisvesindeki şiddet yanlısı fanatik ***«Hâricî»*** gruplar da -*büyük ihtimalle*- tepki gösterecek, çok daha agresif faaliyetler içine gireceklerdir.

mevcûdiyete sahip idiler. Bu mantıksal çıkarsama; -*Allah'ın bilgisi dâhilinde başlangıçsız bir varlığa sahip bulunmuş olan*- bütün olguların sonsuzluğunu da zorunlu kılar. Çünkü bu kuşatıcı bilgi ve bu bilgiye sahip olan Allah sonsuzdur.»

Böylece, *yaradılmışların tamamını Allah ile birlikte* (hâşâ!) bir tek varlık olarak tasavvur eden Vahdet-i vücûdçular, bu inancı: ***«La mevcûde illâ Hû»*** *(yani Allah'tan başka varlık yoktur)* ya da ***«La meşhûde illâ Hû»*** *(yani Allah'tan başka göze çarpan hiçbir varlık yoktur)* diyerek özetlemeye çalışırlar. Oysa Kitap ve Sünnette bu söylemlerin yeri olamaz. Çünkü bu tehlikeli ifadeler çok açık şekilde ***«Her şey Allah'tır»*** anlamına gelmektedir. Bunun ilham kaynağı ise esasen, -***Bestâmî*** *ve* ***Hallâc*** *gibi Zerdüştî sûfîlerin vaktiyle seslendirdikleri* ***«Heme O'st»*** *(yani Her şey, O'dur)*- inancıdır. Zukhruf Sûresi'nin 15. âyet-i kerîmesi, bu inancı asırlar önce haber vermiştir.[342]

İbn Arabi'nin ardılları tarafından -*Kitap ve Sünnette yeri olmayan böylesi yakıştırma formüllerle*-, ***"Vahdet-i Vücûd"*** felsefesini İslâm'ın tevhid ilkesiyle bağdaştırma gayretlerine gelince bunun, ***"felsefe"*** süsü verilmiş spekülasyonlardan ve zoraki direnişlerden öteye gitmediği açıktır. Sonuç olarak vurgulamak gerekir ki İslâm, -*insanoğlunun aklına*- o kadar açık, o kadar güçlü ve o kadar zengin bir dil ve üslüpla kendini arz etmiştir ki onu edebiyat ve felsefe labirentlerinden geçirerek vahdet-i vücûdla ya da Nakşbendîlikle esneterek Müslümanlığa dönüştürmek mümkün değildir. Fakat ***Haricîlik***, ***Vahhabîlik*** ve ***İhvancılık***, Arapların bir bölümünü İslâm'dan nasıl koparmış ise; **Şiilik**, İran halkının çoğunu İslâm'dan nasıl uzaklaştırmış ise, ***vahdet-i vücûdçuluk*** ve ***tarîkatçılık*** da maalesef Türklerin bir bölümünü İslâm'dan koparарak Müslümanlaştırmıştır.

***

Muhyiddin ibn Arabî'nin, parlak zekâsının ürünü olan *(ve yukarıdaki satırlarda özetlenen)* ***"vahdet-i vücûd"***, aslında türlü hileleri ve tehlikeli amaçları barındıran yanıltıcı bir felsefedir. Bu felsefeyi savunanlar da reddedenler de olmuştur.[343] Her iki grup da sayıca çoktur ve her iki grubun da çeşitli gerekçeleri vardır. Ancak, özellikle **İbn Arabî**'ye duydukları hayranlıktan ötürü bu felsefeyi savunanlar vardır ki onları ayrı bir grup olarak görmek gerekir. Bunların bilinçlerinin altında karmaşık ideolojik duyguların yattığı kuvvetle muhtemeldir. Nitekim ölümünden elli yıl sonra kurulmuş ve 627 yıl tarih sahnesinde kalmış olan ***"Osmanlı Devleti'nin hemen bütün önemli olaylarını bir kitabında haber verdiği ileri sürülen"*** böylesi kerâmet *(daha doğrusu kehânet)* sahibi ***"büyük bir evliya"***yı hangi Türk milliyetçisi ayakta alkışlamaz! Bu ilgiyle, Türklerdeki tarihî ***"evliyacılık"*** serüvenini ve -*özellikle Türk müslümanlığının inşasında*- bu serüvenin önemini hatırlamak gerekir.

---

[342] Âyet-i kerîmenin meâli şöyledir: ***«Kullarından bir kısmını O'nun parçası saydılar. Şüphesiz insan apaçık bir nankördür.»***

[343] **İbn Arabi**'nin Kâfir olduğuna hükmeden İslâm âlimlerinden bazılarının adları ve kaynaklar şöyledir: **İbn Hacer el-Askalânî** *(Lisânu'l-Mîzân: 4/318; Mîzanu'l-İ'tidâl: 5/105)*; **İzz İbn Abdisselâm** *(Siyeru A'lâmi'n-Nübelâ: 23/48)*; **Aliyyu'l-Kârî** *(Vahdet-i Vucud Risalesi s. 34, 216)*; **İmam Zehebî** *(Siyeru A'lâmi'n-Nübelâ: 23/48)*; **İbn Teymiyye** *(Mecmû'ur-Resâil ve'l-Masâil: 1/179)*; **Takiyyuddîn es-Subukî** *(Muğni'l-Muhtâc-Şerbînî: 3/61)*; **Bedruddîn b. Cemâah** *(Akîdetu İbn Arabî ve hayâtuh-Takiyyuddîn el-Fâsî: S. 29, 30)*; **Nûruddîn el-Bekrî eş-Şâfiî** *(Masrau't-Tasavvuf: S.144)*; **İbn Haldûn** *(Masrau't-Tasavvuf: S.150)*; **Necmuddîn el-Bâlisî eş-Şâfiî** *(Masrau't-Tasavvuf: S.146)*; **Şemsuddîn Muhammed b. Yûsuf el-Cezerî** *(Akîdetu İbn Arabî va hayâtuh-Takiyyuddîn el-Fâsî: S. 31, 32)*; **Ebû Zur'a b. el-Hâfız el-Irâkî** *(Masrau't-Tasavvuf: S. 64)*; **Ebû Zur'a b. el-Hâfız el-Irâkî** *(Akîdetu İbn Arabî ve hayâtuh-Takiyyuddîn el-Fâsî: S. 60)*; **Muhammed el-Gazâlî** *(Turâsuna'l-Fikriyyu fi Mîzâni'ş-Şer'i ve'l-Akl)*

"Vahdet-i Vücûd" felsefesi etrafında asırlardır tartışmalar cereyan etmiştir ve hâlâ da etmektedir. Kimileri, bu görüşün panteizmle aynı olduğunu[344], kimileri de ikisinin ayrı şeyler olduğunu ileri sürmüşlerdir. Bu tartışmaların üzerinde durmanın yeri elbette burası değildir. Ancak **Muhyiddîn İbn Arabî**'nin, ***"Vahdet-i Vücûd"*** kavramından ne amaçladığı hakkında kesin bir sonuç elde etmeyi kolaylaştırmak için onun sadece ***"Fusûsu'l-Hikem"*** adlı eserinde ***el-Hadîd Sûresi'***nin üçüncü âyet-i kerimesine yaptığı yorumu aktarmak yeterlidir. Allah Teâlâ, bu âyet-i kerimede *-oldukça veciz bir ifade ile-* zât-ı ilâhiyesini tanıtmaktadır. Sözü edilen âyet-i kerimenin *(ideale yakın)* Türkçe açıklaması ise şöyledir: ***«O, İlktir ve Sondur ve Zâhirdir ve Bâtın'dır. O, her şeyi hakkıyla bilendir.»***[345]

Ebû Said el-Harrâz'a ait bir yorumu aktardıktan sonra **İbn Arabî**' nin, bu âyet-i kerimeye ilişkin yaptığı yorum ise *(meâlen)* şöyledir: ***«Dolayısıyla O*** *(yani Allah)*, ***İlktir ve Sondur ve Açıktır ve Gizlidir… Bu nedenle O, açık olan*** *(tüm fizik varlıkların)* ***aynısıdır*** *(bizzat kendisidir)*; ***böyle açık iken, gizli kalmış olanların da yine aynısıdır ve O, Ebû Saîd el-Harrâz adındaki kişi ile onun gibi sonradan peydahlanmış*** *(Allah'tan başka ne varsa)* ***onların da aynısıdır.»***[346]

Bu ifadeleri türlü edebiyat cilveleriyle yorumlayan Türkiyeli Vahdet-i vücûdçuların en büyük hatası, ***zorunlu varlık*** *(vacibu'l-vücûd)* ile ***zorunlu birlik*** *(ehadiyyet)* arasındaki ***zorunlu bağı*** (alaka-i ilzâmiyyeyi) atlamış olmaktır. Ta **Bursalı Tahir**'den (1861-1925), **Babanzade Ahmed Naîm**'e (1872-1934), **İsmail Fenni Ertuğrul**'dan (1855-1946), **Ömer Ferid Kam**'a (1864-1944), **Muhammed İhsan Oğuz**'dan (1887-1991), **Ahmed Avni Konuk**'a (1873-1938) ve onların düzinelerce takipçilerine varıncaya kadar hiç kimse bu espriyi yakalayamamıştır. Çünkü bu insanlar **İbn Arabi**'ye o kadar çok çarpılmışlardır ki onun her bakımdan yanılmazlığına âdeta imân etmiş, *"bu zat acaba bir yerde hata yapmış olamaz mı"* diye düşünmeyi akıllarının ucundan geçirmemiş, belki geçirmek bile istememişlerdir. Unutmamak gerekir ki aşırı hayranlık, insanda temyiz yeteneğini köreltir, hatta onu işlevsiz hale getirebilir. Bundan sonra kişi, sırf taklitçi bir mahlûktan ibaret kalır; artık hakkı batılı birbirinden ayırt edemez olur. Bu saplantı, özellikle Türkiye toplumunda ***"büyük Türk dostu"*** payesini kazanmış yabancı ünlüleri ödüllendirme yarışına kolayca dönüşebilir. Nitekim **İbn Arabî** hayranları arasında bu olay yaşanmıştır.

Bu zümre, ***zorunlu varlık*** düşüncesinden ***zorunlu birlik*** sonucunu çıkaran Müslüman diyalektisyenlerin izahlarından bile habersiz kalmış ya da öyle gözükmek istemiştir. Bu ise son derece ilginçtir. Yine bu zümre; birlik kavramının teferruatından ***"illet-i gâiyye"*** *(Cause première)* olan ***(bir)***'in hem ***teaddütten*** *(çokluktan)* hem de ***teşebbühten*** *(herhangi bir şeye benzemekten)* kesinlikle münezzeh olduğu gerçeğini algılayamamıştır. **İbn Arabi**'ye duydukları aşırı hayranlık nedeniyle böyle bir zihnsel kriz yaşamış olabilirler. **İbn Arabî**, Kur'ân-ı Kerîm'de geçen ***«ilâhun vâhidun»***[347] ifadelerindeki ***(bir)*** kelimelerinin hepsini *-spekülatif yorumlarıyla-* göreceli, ârızî, ilineksel, bölünebilir ve çoğalabilir niteliklerde birer ***(bir)*** olarak görmek istemiştir. Onun hayranları da maalesef, bunu fark edememiş, onu sırf taklit etmeyi yeğlemişlerdir.

---

[344] Nakşbendî şeyhi **M. Zahid Kotku**'nun müritlerinden olan **Turgut Özal**'ın bu görüşte olduğu ileri sürülmüştür.

[345] el-Hadîd 'nin üçüncü âyet-i kerimesinin gerçekleştirebileceğim en isabetli Türkçe çevirisi bu olabilir kanısındayım. Yazar.

[346] Bkz. فصوص الحكم، ص/**553**، دار الكتاب العربي، بيروت–لبنان

[347] Bkz. ***el-Bakara*** /163; ***en-Nisa*** /171; ***el-Mâide*** /73; ***el-En'âm*** /19; ***İbrahim*** /52; ***en-Nahl*** /22, 51; ***el-Kehf*** /110; ***el-Enbiyâ*** /108; ***el-Hacc*** /34; ***el-Ankebût*** /46; ***Fussilet*** /6.

İbn Arabi'nin bu hamasetli hayranları, özellikle son yüz yıldır kollarını sıvayarak onun bu kadar açık ifadelerini Kitap ve Sünnetin ruhuna uygun hale getirmek için büyük hüner sergilemişlerdir! Havalı bir edebiyat şovu ile tevhid ehline meydan okuyan bu zümre ise hiç şüphesiz, *(1400 yıllık)* ***"Arap İslâmı"***na karşı *(1000 yıllık)* ***"Türk Müslümanlığı"***nın baş muhafızlarıdır. Onun için bunlar, Türkün dinî bağımsızlığının "muhteşem sembolü" olan Müslümanlığın devamı için bu nöbeti gelecek kuşaklara da emanet edeceklerdir. Öyle görünüyor ki bunların ardılları da Allah'ın birliğine şeksiz, şüphesiz ve katıksız olarak imân etmiş olan tevhid ehlini *(küçük bir azınlık oldukları için)* daima fitne kaynağı diye damgalayacak; onları terörle ilişkilendirecek; onlara manevî işkence olsun diye Milliyetçi dindarlığın ve Türk Müslümanlığının omurgasını teşkil eden (*Vahdet-i vücûdu, vahdet-i şuhûdu, tarîkatçılığı, mevlitçiliği, evliyacılığı, kerâmetçiliği, türbeciliği, âyinciliği, mantracılığı, râbıtayı ve hatm-i hacegânı)* bundan böyle de savunacak ve koruyacaklardır. Üstelik bir yandan da namaz kılarak, oruç tutarak, hacca giderek ve kurban keserek *(İslâm'ı Türk Müslümanlığının kılığı içinde sergilemeye çalışmak suretiyle)* Muvvahhid müslim azınlık üzerindeki manevi işkenceyi daha çok ağırlaştıracak, onları deyim yerinde ise sürekli şekilde *"çatlatmaya"* çalışacaklardır.

***

İslâm'da hiçbir yeri bulunmayan ***"vahdet-i vücud"*** ve ***"vahdeti şuhûd"*** düşünceleri etrafında süregelen tartışmalar, yüzyıllardır -*işte böyle*- ağız dalaşına dönerek günümüze kadar devam etmiş bulunmaktadır. Tarîkatçılar ve vahdet-i vücutçular, bu iki düşünceyi ille de İslâm'ın bir yerine oturtmak için canhıraş bir şekilde çaba sarf ederlerken bir yandan da *(kendilerince)* bu iki düşünce arasındaki *"farkı"* açıklamak için, ileri geri, her ne istemişlerse söylemekten çekinmemişlerdir. Toplumun hayat ve kâinat gerçeklerini kavramasına, kültürüne, ilerlemesine, refahına ve kalkınmasına hiçbir katkısı bulunmamış, tam tersine ayrışmayı ve kamplaşmayı körüklemiş bulunan bu tartışmalar ne yazık ki hâlâ devam etmektedir. İşbu ***vahdet-i vücûd*** ve ***vahdet-i şuhud*** neymiş ve aralarında ne fark varmış diye merak edenler, şu özetten belki bir ibret çıkarabilirler:

«Vahdet-i vücut: Allah'ın varlığı dışında, bütün varlıkların vücudunu inkâr ederek, sadece Allah'ın varlığına nazarı teksif etmektir. Vahdet namına kesreti, Allah namına kâinatı inkâr etme mesleğidir. Bu meslekte gidenleri böyle bir tarza iten sebep ise, kesret ve eşyanın Allah'a olan huzura mani olmasıdır. Huzuru kazanmak için eşyanın ve kâinatın varlıklarını yok sayıyorlar. Nazarlarını sadece Allah'ın varlığına yoğunlaştırıyorlar. Hatta Allah'ın varlığında öyle fani oluyorlar ki Allah'ın diğer isim ve sıfatlarını bile akıllarına getirmiyorlar. Tabi bu tarz meslek, kalbî ve hissîdir; aklî ve muhakeme tarzında değildir. Şâyet aklen ve muhakeme ederek bu tarzı savunsa, mesul olur.»[348]

Bir tarîkatçının, bir nurcunun bu sözlerini ciddiye almak bir yana; *"Bu sözler acaba ne kadar önem taşıyor, ya da ne işe yarıyor olabilir?"* sorusuna cevap aramak, elbette abestir.

Aynı şahsın bir de Vahdet-i şuhud hakkındaki izahına bakalım:

«Vahdet-i şuhud ise, Allah'ın haricindeki bütün masivayı, yani eşyayı, nisyan perdesine sarıp, bir kenara atmak ve bir daha akla ve nazara getirmemek demektir. Bir nevi kâinatı unutmak ve hatıra getirmemek mesleğidir. Tıpkı kürek cezalıları gibi. Eski zamanlarda, gemilerde esirler ceza olarak kürek odasına atılır, bir daha hatıra getirilmezmiş. Aynı bunun gibi, vahdet-i şuhut salikleri de masivayı nisyan odasına atıyorlar... Allah'a olan huzuru ancak eşyayı nisyana atmak ile temin ediyorlar. Ama eşyanın vücudunu inkâr etmiyorlar, sadece nisyan zindanına hapsediyorlar.»[349]

[348] http://m.sorularlarisale.com/index.php?oku=15277

[349] Aynı Kaynak.

İşte din, imân, ahlâk ve müslümanlık adına yüzyıllardır tarîkatçılar, bunlara benzer sözlerle meşgul olmuş, başkalarını da meşgul etmiş ve zihinleri karıştırmışlardır. Hıristiyanlar, «teslis» inancı etrafında girdikleri sonu gelmez tartışmalarla nasıl ki yüzyıllar boyu karanlığa boğulmuş iseler, Müslümanlar da tarîkatçıların alevyendirdiği bu çelişkilerle dolu ***vahdet-i vücûd*** ve ***vahdet-i şuhud*** paradigmaları üzerinde zihinleri bulandırmış, toplumun enerjisini tüketmiş ve günümüzdeki din ve düşünce anarşisini, geri kalmışlığını ve ahlâk çöküntüsünü hazırlamışlardır.

Aslında ***Vahdet-i vücud*** ile ***Vahdet-i şuhud*** arasında hiçbir fark yoktur. Nitekim ***Vahdet-i şuhudu*** ortaya atarak sözde **İbn Arabi**'yi eleştiren **Rabbânî**, O'na derin bir saygı duymaktadır. Çünkü bu her iki şahıs da temelde ***İslâm***'a karşı ***Müslümanlığı*** canlı tutmak için büyük çaba harcamışlardır. ***Nakşbendîler*** ve ***Nurcular*** da bu çabaları günümüzde yeniden canlandırmaya, Türk Müslümanlığını bu düşüncelerle desteklemeye ve İslâm'ın Türkiye'ye sıçramasını bu suretle önlemeye çalışıyorlar.

***

Velâyet, Velî ve Ölmüş İnsanın Tasarrufu

Velâyet وَلاَية kelimesi: Arapça وَلِي – يَلِي; (ya da وَلَى – يَلِ) fiilinden türetilmiş bir masdardır. İslâm'da hem hukuk hem siyaset bilimi hem kamu yönetimi biliminin en önemli terimlerinin başında gelir.[350] **Velî** وَلِي kelimesi de yine aynı kökten türetilmiş bir sıfattır. Bu da İslâm'da aynı bilim alanlarının birer terimidir, Türkçe'ye de aynı lâfızla ve aynı anlamda *(Arapça olarak)* geçmiştir, ***velâyet*** mevkiinde bulunan kimsenin sıfatıdır; ***dost*** anlamında da kullanılır.[351]

---

[350] ***Velâyet*** الولاية: Henüz rüştüne ermemiş bulunan çocuklar adına (***velî*** وَلِي sıfatıyla) şer'an karar verme hakkının kullanımına verilen addır. Bunun fer'i olarak; "***mahcuru'n-aleyh*** محجورٌ عليه" durumundaki kimseler adına (***vasıy*** وصي sıfatıyla) şer'an karar verme hakkının kullanımına ise Vesâyet denir. Kezâ velâyet, toplumu yöneten kişinin makamına da ad olarak verilir. Bu hakkı kullanan kişinin sıfatı ise «***veliyyu'l-emr*** وليُّ الأمر» dir.

Bu kelime, Kur'ân-ı Kerîm'de ***nekre olarak*** bulunmamaktadır. ***Eliflâm-ı tarifle***, yalnızca bir kez *(Kehf Sûresi'nin 44'üncü âyet-i kerimesinde);*[350] sonu ***cem-i müzekker-i sâlimle*** biten bir örneği de yine bir kez *(el-Enfâl Sûresi'nin 72'inci âyet-i kerimesinde)* geçmektedir.

Velâyet kavramı, Müslüman Türkler tarafından *(hem söz hem de anlam bakımından)* İslâm hukukundan aynen kopya edilmiştir. Bu gerçek inkâr edilse ya da görmezden gelinse bile *(Medenî Kanun md.262-289)* bunu belgelemektedir. Velâyet, bir yetki statüsüdür ve buna ehil olan kimseler tarafından kullanılan hakları ifade eder. ***«Çocuklar üzerinde velâyet hakkı anne ve baba tarafından birlikte kullanılır. (M.K. md.263)»***

[351] Konuya yabancı olanların zihinlerinde oluşabilecek herhangi bir karışıklığa meydan vermemek için bu iki kavramı -*bilim diliyle*- bir tasnife tabi tutmak gerekirse şöyle kategorisel bir açıklama yapılabilir:

a) ***Velâyet***; *(yerine göre)* hukukî, siyasî ya da idari bir makamdır.

b) Anne ve baba, çocukları üzerinde velâyet hakkına sahiptirler. Yani, *(rüşt yaşına erinceye kadar)* onların velileridirler; onlar adına hak ve yetki kullanırlar.

c) Hâkim tarafından tayin edilen ***vasıy*** de ***velî*** sayılır, velâyet yetkilerine sahiptir. Aklî melekesi kusurlu olan *(bu nedenle de iradesini genelde kötüye kullanan, aşırı harcama yapan ve yanlış kararlar veren)* ***"sefih"*** kimse için, ayrıca aklî dengesi yerinde olmayan *(bu nedenle uzmanlar tarafından hakkında düzenlenen raporla cezai ehliyeti bulunmadığına ilişkin bilimsel karar alınan ve yasal merciler tarafından bütün hakları elinden alınan)* ***"deli"*** kimse için ***vasıy*** tayin edilir. Bu iki tip insan ***"mahcûrun aleyh"*** sayılırlar. ***Sefih*** ve ***deli*** adına bütün hak ve yetkiler vasıy tarafından kullanılır.

d) Siyasî ve idarî mevkilerde bulunan yetki sahiplerine ***veliyyü'l-emr***, *(yerine göre)* ***vâlî*** denir.

Türkiye'de -*maalesef* ***İslâm*** *ile* ***Müslümanlık*** *kavramları yüzyıllardır birbirine karıştırıldığı için*- ne ***velâyet***, ne ne de ***velî*** kelimesinin müslümanlıkla hiçbir alakası bulunmadığı, *(bunların sırf İslâm'a ait oldukları),* toplum tarafından henüz bilinmemektedir.

Aslında bu iki dinin birbirinin aynısı olmadığı, -*okumuş kripto bir elit tarafından*- eskiden beri bilinmekte idi. Günün birinde ifşa edilebilir diye *çağımızda,* ***ilâhiyatçı-tarîkatçı*** *bir* ***"polit çete"*** bu tarihi sırrı saklamaya devam etmektedir. Fakat son yıllarda iletişim ağlarının çoğalmasıyla birlikte bunları bir korku sarmıştır. Türkiye'de Nakşbendîliğin bilhassa 2000 yılından itibaren yaptığı inanılmaz ataklar bu konudaki paniği haber vermektedir. Fakat asırlardır *yaptırım gücüne sahip* odakların -*alarm halinde dikkat kesilerek*- gizlemeyi başardıkları bu sırrın, bir sürpriz olarak bugünlerde ortaya çıkması artık engellenemezdi. Bu saatlere kadar suskunluğunu sürdüren tarih, büyük bir cömertlik örneği vererek, eteklerindeki bütün evliyacılık şifrelerini çözerek, onları ortalığa dökmeye hazırlanmaktadır.[352]

***

Müslümanlar, kültürel değerlerini *(en çok İslâm'dan olmak üzere)* çeşitli din ve felsefelerden devşirmişlerdir. Fakat özellikle ***Velâyet*** ve ***velî*** terimlerini, İslâm'ın -*birinci derecede*- temel kaynağı olan Kur'ân-ı Kerîm'den aşırmış ve onlara ilginç anlamlar yüklemişlerdir.[353] Bunun çok önemli bir nedeni vardır:

Müslümanlık çok tanrılı bir dindir ve bu dine bağlı çeşitli inanç grupları vardır. Bunlardan her grup, kendi Tanrılarını -*en muhteşem, en ulaşılmaz ve en yüce nitelikler içinde sunmak ve onları*-

---

e) ***Velî***, *(yerine göre)* dost anlamına gelir. Tarîkatçılıktaki tahrif ve sömürü faaliyetlerine konu olan, bu anlamdaki veliliktir.

[352] Türkiye toplumunun tarihinde bunun gibi gizli tutulmuş birçok gerçek vardır. Bunlardan biri de **Mevlânâ Celâlüddîn**-i Rûmî olarak bilinen şahsiyet hakkındaki çeşitli olaylardır. Bu hadiseler, yakın tarihe kadar **-her nasıl olmuşsa-** örtbas edilebilmiştir! Son yıllarda ancak **Prof. Dr. Mikâil BAYRAM**, büyük riskler alarak, -*kolayca göze alınamayacak*- çileler çekerek, ısrarla ve uzun yıllar sürdürdüğü çabalar sonucu bu olayları -*belgeler ışığında*- aydınlatılabilmiştir. Bunlardan biri de, **Mevlânâ**'nın oğlu **Alaüddin Çelebi**'nin, bizzat babasının isteği ve onayı üzerine *(Nasreddin Hoca ile birlikte)* öldürüldüğü gerçeğidir! Bkz. **Prof. Dr. Mikâil BAYRAM**, Sosyal ve Siyâsî Boyutlarıyla Ahi Evren-Mevlânâ Mücâdelesi s. 206-222 3. Baskı. Nüvekültür Merkezi Yay. Konya-2012

[353] Bu ilgiyle ifade etmek gerekir ki velâyet masdarının birçok türevi, Kur'ân-ı Kerîm'in çeşitli sûre ve âyetlerinde, çeşitli sentaktik (sözdizimsel) kalıpta ve çeşitli anlamlarda geçmektedir. Bunlar *(tarifli tarifsiz, zamirli zamirsiz)* 10 kalıptır: 1) ***Velî*** وَلِيًّا، وَلِيٍّ، وَلِيُّ, 2) ***el-Velî*** الولي, 3) ***El-Velâyeh*** الوَلاَيَةُ, 4) ***Velâyetihim*** وَلاَيَتِهِمْ, 5) ***Veliyyuhu*** وَلِيُّهُ, 6) ***Veliyyuhum*** وَلِيُّهُم, 7) ***Veliyyuhuma*** وَلِيُّهُمَا, 8) ***Evliya*** أَوْلِيَاء, 9) ***Evliyâihim*** أوليائِهم, 10) ***Evliyâuhum*** أولياؤهم. Kur'ân-ı Kerîm'de geçtikleri sûre ve âyetler şöyledir:

Velî وَلِيًّا، وَلِيٍّ، وَلِيُّ: ***el-Bakara***/107,120,257; ***Âl-i İmrân***/68; ***el-En'âm***/14,51,70; ***et-Tevbe***/74,116; ***er-Ra'd***/37; ***el-İsrâ***'/111; ***el-Kehf***/17,26; ***Tâhâ***/18; ***en-Neml***/10; ***el-Kasas***/31; ***el-Ankebût***/22; ***Lokmân***/7; ***es-Secde***/4; ***Sâd***/23; ***Fussilet***/34; ***eş-Şûrâ***/8,31,44; ***el-Câsiye***/19; ***en-Nisâ***/45,75,89,119,123,173; ***el-Kehf***/17; ***Meryem***/5,45; ***el-Ahzâb***/17,65; ***el-Feth***/22; ***el-Velî*** الولي: eş-Şûrâ/9,28; ***El-Velâyeh*** الوَلاَيَةُ: el-Kehf/44; ***Velâyetihim*** وَلاَيَتِهِمْ: el-Enfâl/72; ***Veliyyuhu*** وَلِيُّهُ: el-Bakara/282; ***Veliyyuhum*** وَلِيُّهُم: el-En'âm/127; en-Nahl/63; ***Veliyyuhuma*** وَلِيُّهُمَا: Âl-i İmrân/122; ***Evliya*** أَوْلِيَاء: Âl-i İmrân/28; en-Nisâ/76,89,139,144; el-Mâide/51,57,81; el-A'râf/3,27,30; el-Enfâl/72,73; et-Tevbe/23,71; Yunus/62; Hûd/20,133; er-Ra'd/16; el-İsrâ/97; el-Kehf/50,102; el-Furkân/18; el-Ankebût/41; ez-Zumer/3; eş-Şûrâ/6,9,46; el-Câsiye/10,19; el-Ahkâf/32; el-Mumtehine/1; el-Cumu'a/6; ***Evliyâihim*** أوليائِهم: el-En'âm/121; ***Evliyâuhum*** أولياؤهم: el-Bakara/257; el-En'âm/128.

olabildiğince ünlendirmek istemiştir. Anlaşılan; bu konuda aradıkları en uygun sıfatın, **«Veli»** ve onun çoğulu olan **«Evliya»** sözcükleri olduğuna karar vermişlerdir. Bu amaçla, muhtemelen girdikleri arayışlar sonunda bu sıfatı *(İslâm'ın temel kaynağı olan)* Kur'ân-ı Kerîm'in **Yunus Sûresi**'nde bulmuşlardır. Bu ise onların arayıp da kolayca bulamayacakları en münasip bahaneyi oluşturmuştur. Çünkü ***"velî"*** kelimesi *(dost)* anlamına da gelmektedir. Özellikle de Allah ile insan arasındaki dostluğa vurgu yapmada bu kelimeyi kullanmak uygundur. Dolayısıyla; *-gerek duygu sömürüsünde, gerekse (keramet efsaneleriyle) kitlesel hipnozun sağlanmasında-* bu kelimeye, *-hiç zorlanmadan-* birçok yanıltıcı anlam yüklenerek amaca ulaşılabilir. Nitekim öyle de olmuştur. Yaklaşık bin yıldır, ***evliyacılık*** ve ***kerametçilik*** konusunda bolca söylenceler ve hurâfeler üretilmiştir. Özellikle okuma yazmanın son yüz elli yıldır yaygınlaşması üzerine yazılan kitaplar, evliyacılık mitolojisi konusunda devasa bir yazılı birikimin oluşmasını kolaylaştırmıştır. Bu kitapların büyük bir kısmında ***Yunus Sûresi***'nde geçen ***«evliya»*** terimi ekseninde oldukça zenginleştirilmiş olan İslâm öncesi atalar mikolojisi dikkat çekicidir.

Peki bu âyet-i kerîmede ne anlatılmıştır; tarîkatçılar onu nasıl çarpıtmışlardır? Bu soruya, uygun ve ayrıntılı cevaplar bulabilmek için önce ***Yunus Sûresi***'nin 62'inci ve 63'üncü âyet-i kerîmelerinin Türkçe anlamlarına bakmak gerekir. Türkiye'de yüzlerce meâl yazılmıştır.[354] İlginçtir ki bunların büyük çoğunluğu *(müslimler tarafından değil)*, müslümanlar tarafından hazırlanmıştır! Sorunun, asıl kaygı uyandıran yanı; bu meâllerin hemen tamamının ***"müslümanca"*** hazırlanmış olmasıdır. Ancak söz konusu talihsizliklere rağmen bu meâllerin büyük bir kısmında, *-bahsi geçen-* iki âyet-i kerîmenin, Arapça metinlerine uygun ve yaklaşık olarak yorumlanmış olmasıdır! Hem bu gerçeği belgelemek, hem de bu âyet-i kerîmelerde ***"evliyacılığa"*** ilişkin hiçbir işaret bulunmadığını kanıtlamak için; biri Diyanet İşleri Başkalığına, iki tanesi de akademisyenlere ait olmak üzere, önce üç meâlden aşağıya aktarılan yorumlara bakalım:

«Bilesiniz ki, Allah'ın dostlarına hiçbir korku yoktur. Onlar üzülmeyeceklerdir de. Onlar imân etmiş ve Allah'a karşı gelmekten sakınmış olanlardır.»[355]

«İyi bil ki, Allâh'ın velilerine (sevdiklerine) korku yoktur ve onlar üzülmeyeceklerdir. Onlar ki, inandılar ve korunurlardı.»[356]

«Gözünüzü açın! Allah'ın velîleri için hiçbir korku yoktur. Tasaya da düşmezler onlar. Onlar inanmış, takvaya sarılmışlardır.»[357]

Görüldüğü üzere; her üç meâlde de Allah'ın sevdiği kimselerin, belirleyici üç niteliğe sahip oldukları açıklanmaktadır: 1) ***Korkmazlar*** 2) ***üzülmezler*** 3) ***Allah'a imân etmişlerdir, O'na karşı gelmekten sakınırlar.*** *(Başka bir ifade ile Allah'a karşı gelmekten korunurlar, takvaya sarılırlar.)* Hepsi bu kadar.

---

[354] Bu konuda bir araştırmacı şu bilgiyi vermektedir: ***«Türkiye'de yapılan meâl çalışmaları artık tasnife tabi tutulacak bir hacme ve çeşide ulaşmış durumdadır. Nitekim bir tespite göre bugün gelinen noktada Türkçe olarak hazırlanan meâl sayısı 300 civarındadır.»*** Bkz. Hikmet Koçyiğit, "Günümüz Türkçe Kur'an Meâlleri Üzerine Bir Tasnif Denemesi," İstanbul Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi 37, (Aralık 2017): 79-121, http://dx.doi.org/10.26650/ilahiyat 2017.19.2.0016

[355] Kaynak: Kur'ân-ı Kerîm, Yunus Sûresi, âyet: 62, 63, Diyanet İşleri Başkanlığı Meâli.

[356] Aynı kaynak.

[357] Aynı kaynak.

Bundan, en çok şu sonuçları çıkarabiliriz: Allah'ı gerçek anlamda sevenler *(ve tabiatıyla Allah'ın da kendilerini sevdiği kimseler)*, bu üç niteliğe sahip olanlardır. Bu üç vasfa sahip olmak, *(evliyadan biri olmak için)* yeterlidir. Kur'ân-ı Kerîm'deki "evliyâ" kavramından amaç sadece budur. Buna, ***"kerâmet"*** adı altında zamanla eklenmiş olan yığınlarca mitolojik hikâyenin, efsanenin ve fantezinin, Kur'ân'daki "evliyâ" mefhumuyla hiçbir ilişkisi yoktur.

Peki tarîkatçılara *(özellikle de Nakşbendîlere)* göre velî *(Allah dostu)* olabilmek için sadece bu üç niteliğe sahip olmak yeterli midir? *"Asla! Çünkü o zaman evliyalık mesleği ayağa düşmüş olur; her önüne gelen Allah dostu olduğunu ileri sürmeye başlar; çarşı pazar evliya ile dolup taşar. Evliyadan olmak bu kadar kolay olabilir mi?"* Evet, Nakşbendîlere göre bu, mümkün değildir. *"Çünkü bu âyette birçok sır vardır. Allah onları gizlemiş, kimseye açıklamamıştır. Bu sırları, ancak -Allah'ın sıfatlarına sahip olan- yani bir anlamda (haşa!) "Allahlaşan" gerçek veliler bilebilirler."* Tarîkatçıların inancına göre "velîler Allah'ın sıfatlarına sahiptirler". Nitekim son devrin ünlü Nakşbendî şeyhlerinden biri olan **Abdülhakim Arvasî** bunu ***"Râbıta-i Şerîfe"*** adlı kitabında açıkça ifade etmektedir.[358]

Evliyacılık sektörünün temelinde böyle bir tasavvur vardır. Evliyacılık mitolojisi, asırlar önce işte bu düşünce ile başlatılmıştır. Bu projeyi hazırlayan ve uygulamaya koyan tarîkat teorisyenleri Allah'ın kitabında yer alan ***Yunus Suresi***'nin 62. ve 63. âyet-i kerimelerini inkâr etmekle hiç şüphesiz İslâm'dan ve imandan yollarını ayırmışlardır. Bugün onları izleyenler *(istedikleri kadar kanaatlerini gizlesinler)* ne bu gerçeği çürütebilecek bir kanıtı ortaya koyabilirler ne de *(kurgu filmlerinde canlandırılan uzaylı yaratıkları anımsatan)* ***"veli"*** dedikleri kişiye mal ettikleri nitelikleri inkâr edebilirler. Ancak bu nitelikleri ***Yunus Suresi***'nin 62. ve 63. âyet-i kerimelerine sığdırmaları mümkün değildir.

Tarîkatçı müslüman kişi, ***"veli"*** diye inandığı bu ***"uzaylı yaratığa"*** mal ettiği nitelikleri aslında inkâr etmemektedir. İslâm'dan ve imandan yolunu ayırma pahasına bu inancında ısrar etmektedir. Çünkü tarîkatçılıkta canlandırılan ***"velî"***, *(Kur'ânî hakikatlere aykırı olsa da)* onun bu makama yükselmesi şöyle tarif edilmektedir:

1) **Velî** olan zat ***"seyr-ü sülûk"*** denen uzun, çileli ve de manevi bir yolculuğa çıkarak, nihâyet ***"fenâ"*** diye bir makama yükselir. Burada *(haşaa!)* Allah'ın içine girerek erir ve O'nunla birleşip bütünleşir.

2) Sonra ***"Bekâ"*** diye bir zirveye ulaşarak orada ***"ilâhî ve zatî sıfatlara bürünür"*** *(yani açıkçası **"Allahlaşır"**)* ve o makamda sonsuzlaşır.

3) Bu makama varan velî, evliya ordusuna katılarak *(onlarla birlikte)* kâinat üzerinde tasarrufta bulunur. Bunlara ***«Ricâlu'l-Gayb»*** denir. Bu ordunun kadrosu içinde bulunan ***üçler***, ***yediler***, ***kırklar***, ***ebdâl***, ***evtâd***, ***revâsî***, ***nukabâ***, ***nücebâ*** ve ***gavs*** gibi sıfatlara *(sıra ile yükselerek)* sahip olur. Bütün kâinat, Gavsın başkanlığındaki bu evliya ordusu tarafından yönetilir. Bunlar Allah adına bütün evreni evirip çevirirler, insanların ve tüm yaratıkların kaderine hâkimdirler. Tüm bilinmezleri bilirler. İnsanların zihninden geçen her düşünceyi okurlar. Onun için kimin neye niyet ettiğinden haberdardırlar. Bulutların üzerinde gezer, yere düşmezler. Denizlerin üzerinde *-karada yürür gibi-* yürürler, batmaz, hatta ıslanmazlar bile. Dağlar, canavarlar onların karşısında boyur eğer. Hayvanlar

---

[358] **Abdülhakim Arvasi**'nin kullandığı ifade aynen şöyledir: ***«Râbıta: İlâhî - zâtî sıfatlarla tahakkuk etmiş ve müşâhede makâmına varmış bir kâmil ve mükemmele kalp bağlayıp, huzûr ve gıyâbında o zâtın sûretini hayâl hazinesinde muhafaza etmekten ibarettir.»*** Kaynak: Abdülhakîm Arvâsî, Râbıta-i Şerîfe Risâlesi, Beyazıt Devlet Kütüphanesi, No. 243435, s.18.

onların karşısında dile gelir. Yakaranların dua ve beddualarını kabul ederler. Dilerlerse yağmur, kar, dolu ya da taş, kurbağa, çekirge ve musibetler yağdırabilirler. Güneşi gökyüzüne çivileyebilirler. Nâmurad olanlar, onların ***"yüzü suyu hürmetine"*** bermurad olur. ***"Tayy-i zemân"*** ve ***"tayy-i mekân"*** üstünlüğüne sahiptirler. Yani zaman ve mekân kavramı onlar için söz konusu değildir.[359] Dolayısıyla, aynı anda hem mahallenin mescidinde hem de Mekke'de Mescidü'l-Harâm'da namaza durabilirler. Onlara inanmayanlar çarpılırlar. Onlara dil uzatanların başına türlü felâketler[360] gelir.

Türkiye toplumunun belli çevrelerinde yaygın olan bu inanışlar, aslında evliyayı peygamberlik makamının üzerine tırmandırma çabalarının bir çeşit açıklamasıdır. Tarîkatçılar bu konuda ihtilâf içindedirler. Örneğin **Hasan Lütfü Şuşud** (1902-1988), bu konudaki kanatini şöyle açıklıyor:

«Velâyet, fenâya varmış kimsenin hâlidir. Nübüvvet mertebesinden uludur. Bazı enbiyâ hazerâtı velâyete de sâhib olmuşlardır. Lâkin her velîde nübüvvet-i tarifiyye veya tebliğiyye mevcûd olagelmiştir.»[361]

Yaşar Nuri Öztürk ise bunun aksine bir kanaat ortaya koyuyor. Öztürk'ün sözleri şöyledir:

«Gerçek mürşid (insanı kâmil), peygamberlikten sonra en yüksek mertebeyi elde etmiş insandır.»[362]

Bu çelişik sözlerden de anlaşıldığı üzere, özellikle Türk tasavvufunda ve Türkler arasında yaygın olan tarîkatlarda teomorfizmin güçlü bir temel oluşturduğunu görürüz.

Türklerde ***evliyacılık***[363], İslâm öncesi din ve inanışların devamı olan en belirgin ve en köklü kurumdur. Geç de olsa Türkler arasında yetişen çağımızın ünlü ilim adamları ve kudretli

---

[359] Bu satırların yazarı **Feriduddin AYDIN**'ın dördüncü atası olan Nakşî şeyhi, Siirtli **Muhammed el-Hazîn**'e ait Kürtçe bir dörtlük, onların bu iddiasını açık bir şekilde belgelemektedir. **Şeyh Süleyman el-Halidî** tarafından Arapça şerh edilen bu dörtlük şöyledir:

شيخ حزين جو لا مكان * بوري ز مقام أوليان / علم باطن خدي دابي * زيده ز علم عارفان / علم جميع أوليان * حال همي بيغمبران /خدي لقلب شيخ ريتنه * لورا بيه واث وان.

Bu dizelerin Türkçe anlamları ise şöyledir:

Şeyh-i Hazîn lâmekâna gitti * Bütün evliyaların makamlarını geçti.
Allah ona bâtın ilmini verdi * Ariflere verdiği ilimden daha ziyade
Evliyanın bütün ilimlerini * Peygamberlerin bütün hallerini
Allah, şeyhin kalbine dökmüş * Onun için (şeyh) onlara varis olmuştur

(Kaynak: سليمان بن عبد الله الخالدي، الهدية السليمانية، ص/**12**. حلب – سورية **1387**هـ.) Bu kitaptan bir nüsha, yazarın kütüphanesinde mevcuttur.

[360] Bu ilgiyle hatırlatalım; ***"Felâket"***, Arapça süsü verilmiş ancak Arapça ile hiç alakası olmayan uydurulmuş bir sözcüktür. Bu sözcüğün *(adalet, rezalet, emanet, keramet, kefalet ve vakâlet gibi Arapça kelimelere benzetilerek)*, Türkler arasında henüz okuma yazmanın yaygın olmadığı geçmişte uydurulduğu sanılmaktadır.

[361]. **Hasan Lûtfi Şuşud**, İslâm Tasavvufunda Menâkıb-ı Evliya s.163 İstanbul-1958.

[362] Bkz. **Prof. Dr. Yaşar Nuri Öztürk**, Kur'ân-ı Kerîm ve Sünnete göre Tasavvuf, M. Ü. İlâhiyât Fakültesi Vakfı Yay. 3. Baskı S.399. İstanbul-1989

[363] Türk Müslümanlığındaki evliyacılığın esin kaynağı, aslında Hinduizmdeki ***"Yüksek Benlik", "Yüce Benlik"***, ya da ***"Parama-Atman"*** yani ***"Üst Ben"*** idealidir. Evet, Türkistan'da yetişen ilk Türk tarîkat teorisyenleri, evliyacılığı bu kavramdan hareketle yapılandırmışlardır. Ancak bu projede İslâm terminolojisinden yararlanarak ***"Velî"*** mitini üretmişlerdir.

araştırmacılar tarafından bu gerçek teyit edilmiştir. Türkiye'de halen geçerli ve yaygın olan evliyacılık inanç ve geleneği hakkında bir Türk araştırmacısının bu konudaki tespitine bakalım. Son zamanlarda ***"senkretizm"*** ile ilgili çalışmalarıyla dikkat çeken araştırmacı **Süreyya Su**, bu konuda şu bilgileri kaydetmektedir:

«Türk halk müslümanlığı, Ahmed-i Yesevî gibi büyük halk sûfîlerinin etkisiyle, daha en eski zamanlardan itibaren ister sünnî ister gayr-ı sünnî olsun, güçlü bir evliya kültü temelinde kurumlaşarak yayılıp gelmiştir. Bu müslümanlık anlayışı, kısmen İslâm'ın temel esaslarının ve hükümlerinin bir hayli dışında, mitolojik ve geleneksel unsurlarla örülmüş senkretik bir karakter arz eder. Türk halk müslümanlığının temeli Ahmed-i Yesevî ve benzeri Türk sûfîleri tarafından atılmış, zaman ve mekân içinde yeni katkılarla İslâm öncesi eski inançların ve geleneklerin etkisi altında şekillenmiştir.»[364]

Ünlü araştırmacılardan **Prof. Dr. Ahmet Yaşar Ocak** ise ***«Heterodoks İslâm»*** diye adlandırdığı Müslümanlıkta evliyacılığın eski dinlerin etkisi altında oluşumunu özetle şöyle dile getirmektedir:

«(...) bu mistik heterodoks İslâm, bu sûfî propagandacılar sayesinde çok tabii olarak eski atalar kültü ve Budizm'den kalan aziz kültü üstüne bina edilen güçlü bir evliya kültü etrafında kurumlaşarak gelişti ve Türk Halk İslâm'ının -Sünnî kesimi de dâhil olmak üzere- ana karakteristiğini yarattı. Evliya kültü, yani tabiatüstü birtakım ilâhî güç ve yetkilerle donanmış bulunduğuna inanılan kutsal bir şahsiyetin mistik karizması etrafında şekillenen, sarsılmaz inanç, bağlılık ve takdis duygusu, bu halk müslümanlığında yüzyıllardır kitâbî İslâm'dan daha derinlere işlemiş bir halde bugüne kadar gelmiştir.»[365]

Ancak bu ünlü yazarın, yukarıdaki ifadelerinde bocaladığına işaret etmek gerekir; Görüldüğü üzere yazar, bu pasajda bir kez ***«halk İslâm'ı»*** bir kez de ***«halk Müslümanlığı»*** tabirini kullanmaktadır. Oysa biri toplumun tabanı olan «***halk»***'a ait, bir diğeri de toplumun üst tavanı olan ***«elit tabaka»***'ya ait olmak üzere iki türlü İslâm yoktur. Tam aksine -*Kur'an ve Sünnet çerçevesinde*- bütünlük arz eden bir tek İslâm vardır. *(Bkz. Âl-i İmrân/19)* Her ne kadar ***«Kitâbî İslâm»*** tabirini kullanarak bu özgün ve tek İslâm'dan söz etmiş olsa da yazarın -*herhalde kastettiği*- öteki dini, hem ***«halk İslâm'ı»*** hem aynı zamanda ***«halk Müslümanlığı»*** diye isimlendirmesi karışıklığı daha girift hale getirmektedir. Nitekim bütün bu çelişik ifadeler, İslâm ile Müslümanlığın, bilgisiz kalabalıklar tarafından birbirine karıştırılmasına yol açmaktadır ki temelde bu karmaşa, tasavvufun -*her münasebette*- İslâm'la ilişkilendirilmesinden kaynaklanmaktadır.

Müslüman Türk tarîkatçısının ***"velî"*** kişiye mal ettiği belirleyici özelliklerden biri de -*daha önce ayrıntılı olarak açıklandığı üzere*- ***"ma'rifetullah"***tır. Bu inanç, aslında çok netleştirilmemiş olsa da *(Allah'ı, elle tutulur, gözle görülür biçimde bilmek)* anlamına gelir. Türk evliyacılığının üzerinde temellendirildiği ***"Ma'rifetullah"*** anlayışı, **Celâlüddîn-i Rûmî**'den nakledilen ve tarîkatçılar

---

Hinduizm'deki ***"Yüksek Benlik"*** idealine gelince bu; üst bilinç *(ya da üst akıl)* demektir. Bazı Hindu rahiplere göre bu bilinç insana Tanrıdan bahşedilir. Özel bir çaba gerektirmez. Bazılarına göre ise bu bilinci elde edebilmek için *(vecd haline ulaşıncaya kadar)* belli bir spiritüel sistemle birtakım pratikler yapmak şarttır. Hinduizmde insanın Tanrısal birtakım niteliklere sahip olduğu inancı vardır. Bu niteliklerin şeffaf olarak ortaya çıkabilmesi için *(başka bir tabirle; yüksek benliğe ya da yüksek bilince ulaşabilmek için)* meditasyon, yoga ve reiki gibi çeşitli teknikler kullanılmalıdır. İşte 1200'lü yıllarda Nakşbendiliğin temelini atan ilk Türk rûhânî teorisyenler, bu terminolojiden istifade ederek ***«Seyr-ü Sülûk»*** adı altındaki mistik eğitim prosedürünü sistemleştirmişlerdir.

[364] **Süreyya Su**, Hurâfeler ve Mitler, s. 104. İletişim Yay. İstanbul-2009

[365] **Prof. Dr. Ahmet Yaşar Ocak**, Türkler, Türkiye ve İslâm, s. 45. İletişim Yay. 7. Baskı. İstanbul-2005

arasında çok sıkça tekrarlanan ***«Dört kapı»*** başlıklı bir hikâye ile açıklanmaktadır. Bunlar ***"Şeriat, Tarîkat, Marifet ve Hakikat"*** kapıları şeklinde sıralanırken inanılmaz hilelerle ***"şeriat"*** kavramı *"kabuk ve **kuru kalabalık** kurallardan oluşan"* bir basamak olarak gösterilmiştir. Bu sinsi hikâyedeki dolambaçlı anlatımda ***"hakikat"*** perdesine büründürülen dördüncü aşamada ise ***"seyr-ü sülûk"*** kavramıyla veli adayının ilâhlaşma yolculuğuna ilişkin sinyaller verilmiştir. Bu yolculuğun sonundaki zirvede de ***"velî adayının" insanüstülüğü; bu yüce makamda fenâya ermiş ve sonsuzlaşmış"*** olduğu ima edilmektedir.

Bu spekülatif hikâyeden ve benzeri izahlardan da anlaşılacağı üzere tarîkatçıların "***Ma'rifetullah***"tan amaçları, -*Kur'ân-ı Kerîm'de kendini tanıttığı gibi*- Allah Teâlâ'yı tanımak; indirdiği yasaları hayata geçirmek ve onlara uygun olarak yaşamak; O'na, O'nun istediği gibi kulluk ederek rızasına nail olmak asla değildir. Çünkü tarîkatçılar, -*Nakşbendîlikten de tasavvufçuluktan da önce*- Müslümandırlar. Nitekim ***"Ben Müslimim"*** diyerek İslâm'a mensup olduğunu ikrar etmiş hiçbir tarîkatçı tespit edilmemiştir. Onların gerçek amacı; ***"mücâhede"***, ***"riyâzet"*** ve ***"seyr-ü sülûk"*** dedikleri Hint usûlü gizemli, mistik ve ezoterik uygulamalarla -*zaman içinde*- yatkınlık kazanarak sanal bir âlemde kanatlanmak ve sayısız ufukları geçerek fizik ötesi ve akıl ötesi bir sonsuzluğa karışmak, bütün bunların sonunda da ilâhlaşmaktır. İşte evliyacılıktaki *"**Ma'rifetullah**"*tan gerçek amaç budur.

***

Arapça ***"Velî"*** ve *"**evliyâ**"* sözcükleri, halk arasında, Türkçe ***"ermiş"*** kelimesiyle de ifade edilmektedir. ***Evliyâ*** sözcüğü, ***velî***nin çoğulu olmasına rağmen Türkiye'de halk, ***ermiş*** ile birlikte bu üç kelimeyi eş anlamlı olarak kullanmaktadır! Bu da toplumun -*hem dil, hem inanç konusunda*- kurallı ve köklü geleneklere sahip olmadığını gösteren kanıtlardan biridir. İslâm'ın yüzyıllardır Müslümanlıkla karıştırılıyor olmasının önemli nedenlerinden biri de budur.

Ermiş: *Türkçe'de ermek* masdarından türetilmiş bir sıfattır. ***Ermiş** (sözlükte)* belli bir hedefe varmış, ulaşmış demektir. Tarîkatçılıkta ise (hâşâ!) ***"Allah'a ulaşmış"*** mânâsında kullanılmaktadır. ***"Allah'a ulaşmanın yolu"*** olarak tarif edilen ***"seyr-ü sülîk yolculuğu"***, daha önce ayrıntılı olarak anlatılmış idi.

Ermiş kişinin ermişliği, aslında belli bir çevre tarafından ve belli amaçlar için bir süre ilân ve propaganda edildikten sonra yayılmaya ve yerleşmeye başlar. Bu konudaki çabalar, ***mafyalaşmış bir ekip*** ya da ***derin devlet*** tarafından organize edilirse ancak sonuç verebilir. *(Şu gerçeği kabul etmek gerekir ki her çağda ve her devletin bünyesinde bu teşkilatlar -tarih boyunca- var olagelmiştir.)* Böylece, ermiş olduğu *geniş bir çevreye kabul ettirilen* şahsın etrafında bir sektör oluşur. Buranın adı, günümüzde ***«dergâh»***tır.[366] Burada *(ermiş kişinin ününe göre)* kalabalıklar birikir ve bu, çevrenin daha çok genişlemesine yarar. Böylece burası, kimisi için umut kapısı, kimisi için ekmek kapısı, kimisi için de şan, şöhret, izzet ve ikbal kapısı olur.

Yaklaşık 800 yıllık Türk tarîkatçılığının *(Müslümanlık ana şemsiyesi altında)* üretmiş olduğu evliyacılık mitolojisinin temel taşını işte bu sektör oluşturmuştur. ***"Tekke sektörü"*** olarak da adlandırılabilecek bu çark Türk dindarlığının kaynağını oluşturur. Onun için, tarîkatçı olmasa bile *hemen her müslüman Türk*; ermişlere, onlar için uydurulmuş kerâmet hikâyelerine, türbelere, onların

---

[366] Eskiden bu gibi yerlere «***tekke*** تكية» ya da «***hânegâh*** خانقاه» denirdi. Tekke ve zaviyelerin tümü, 1925 yılında çıkarılan 677 sayılı kanun ile lağvedildi. Ancak 1950'lerden sonra tarîkat faaliyetleri canlanınca bu kez tarîkatçılar camileri tekkeye çevirerek bu kutsal mekânları kullanmaya başladılar.

içindeki yatırların soyundan gelenlere ve evliyaların geride bıraktığı eşyanın mübarek olduğuna inanır, onlara derin bir saygı duyar, bu semboller etrafından oluşturulmuş efsanelerin gerçek olduğundan kuşku duymaz. Bütün bu gerçek dışı şeylerin İslâm'a göre yasak olduğuna; bunların temelde ***«câhiliye sembolleri»*** olarak *-İslâm kanunlarıyla-* mahkûm edildiğine asla aldırış etmez. Bütün peygamberlerin, bu gibi inanışlara karşı savaşmış olduklarına asla inanmak istemez. Kur'ân ve Sünnet doğrultusunda ona yol gösterildiği zaman ise *-histerik karakterde-* şiddetli tepkiler gösterebilir. Nitekim *(Budizm, Şintoizm ve Müslümanlık gibi bütün imansız dinlerin bağlılarında)* aşırı duygusallık, kalıcı bir karakter olarak sıkça dışa yansır.

Müslümanlık ile ***İslâm'***ı *(ve tabiatıyla **Müslüman** ile **Müslimi**)* birbirinden kesin olarak ayıran en büyük farkın bu olduğunu eğer bu ilgiyle hatırlatacak olursak, evliyacılığın ayrıntılarına girmeye hemen hemen gerek kalmaz. Ancak *-mahalli Türk dindarlığının ana kaynağını oluşturduğu için-*, bu kez evliyacılığın da kaynaklarını aramamız gerekecektir. Evet, evliyacılık ne zaman, niçin ve nasıl doğmuştur? Bu sorudaki ***"evliyacılık"*** kelimesini eğer ***"Nakşbendîlik"*** sözcüğü ile değiştirecek olursak cevabını bu kitabın bütünlüğü içinde kolayca buluruz.[367] Nitekim Türk dindarlığı, 600 yıla yakın bir zamandır Nakşbendî Tarîkatı ekseninde şekillenmiştir. Günümüzde de bu akım, toplumu tahminlerin üzerinde etkilemektedir. Son yıllarda, okullarda pozitif bilimlerin okutulmasına karşın evliyacı dindarlığın gerilememesi Türkiye'nin ilginç çelişkilerindendir. Bu da özellikle Nakşbendî Tarîkatı'nın Türkiye toplumu üzerinde çok etkin olduğunu göstermektedir.

***

Üveysîlik

Üveysîlik *(el-uveysiyye الأويسية)* kelimesi, Arapçada bir ***"ism-i mensub"***dur; ***«Uveys'e ait, Uveys ile ilgili»*** anlamına gelir. ***Uveys'***e gelince bu, bir isimdir. Bu adı taşıyan zatın, Hz. Rasûl (s) döneminde yaşadığı, ancak onunla bir araya gelemediği fakat kendisine derin bir sevgi besleyen Yemenli ***Uveysu'l-Karenî*** أويس القرني olduğu ileri sürülmektedir.[368] Konunun özü ve tamamı sadece bundan

---

[367] Bu kitaptan amaç, tamamlanması 23 yıl süren ve 1997 yılında tamamlanan الطريقة النقشبندية بين ماضيها وحاضرها adı altındaki çalışmamızdır. Bu kitap, maalesef henüz yayımlanamamıştır!

[368] Güvenilir bir ünlüler ansiklopedisi olan ***el-A'lâm***'da, **Uveysu'l-Karenî** أويس القرني hakkında çok kısa bilgiler yer almaktadır. Arapça'dan Türkçe'ye çevirdiğimiz bu bilgiler şöyledir: ***«Tâbiîn kuşağının ulularındandır. Tam adı Uveys bin Âmir bin Cuz' bin Mâlik el Karenî'dir*** أويس بن عامر بن جرء القرني***. Murâdoğlu, Naciyeoğlu, Radmânoğlu, Karen oğulları oymağındandır. İleri gelen zâhidlerdendir. Köken olarak Yemenlidir. Tenha yerlere ve çöllere çekilirdi. Hz. Rasul (s) hayattayken o da yaşıyordu. Fakat onu göremedi. Hz. Ömer'i ziyaret etti ve Kûfe'ye yerleşti. Hz. Ali'nin ordusunda Sıffin savaşına katıldı. Muaviye'nin askerleri tarafından şehid edildiği sanılmaktadır.»*** Bkz. Hayruddîn Zirikli, el-A'lâm 2/32. 11. Baskı. Dar el-ilm lilmalayin, Lübnan-Beyrut-1995

Bu ilgiyle **Uveysu'l-Karenî** adının, Türkler tarafından kullanımına ilişkin *-oldukça tuhaf, bir o kadar da komik-* bir hikâyesinden burada *-ibret kabilinden-* söz etmek, birçok çelişkiyi hatırlatıcı olacaktır. Bilindiği üzere bu zatın kaynaklarda geçen adı **Uveysu'l-Karenî** أويس القرني 'dir. ***«Ucme»*** probleminin bir sonucu olarak bu isim, Türler tarafından «**Veysel Karâni**» şeklinde çarpık telâffuz edilmekte; böyle yazılmakta ve okunmaktadır. Bu sentaks ve ona bağlı olan fonetik, hiç kuşkusuz yanlıştır. Arap dil kurallarına göre, «**Uveysu'l-Karenî**» bileşik bir isimdir; Aynı zamanda bir sıfat tamlamasıdır. Gramatik açıklaması ise özetle şöyledir: «**Üveys**», addır. «**el-Karenî**» ise onun sıfatıdır: ***«Karenli Üveys»*** demektir. Buna göre, ***«Karenî»*** kelimesinin başındaki ***(el)*** takısı, *-Türkçe'deki yapım eklerinden-* sözcüğü sıfat yapan ***(li)*** ekinin karşılığıdır. İlginçtir ki Türkiye'de bu bileşik isim, uygunsuz bir yerinden kesilerek ***«Veysel»*** şeklinde erkek çocuklara ad olarak kullanılmaktadır. Bu ise ***«Veyselli»*** gibi çok çarpık ve anlamsız bir lâfa dönüşmektedir. Bu konudaki en büyük sorun ise bu gramatik açıklamanın, *-sözde Arapça bilen(?)-* ilâhiyatçıların büyük bir kısmı tarafından anlaşılamıyor olmasıdır! Bunun gülünç bir sonucu da şudur: Arap Ülkelerinde çalışan ***«Veysel»*** adlı Türk vatandaşlarının

ibarettir. Bu, yalnızca bir hikâyedir; İslâm'ın özü ile hiçbir alakası yoktur. Bu hikâyeden bir dua, bir zikir ya da bir ibadet biçimi üretilemez. Çünkü İslâm'da ***ibadet, dua*** ve ***zikir*** şekilleri Hz. Rasûl (s) tarafından kesinleştirilmiştir. İlmihallerde ve fıkıh kitaplarında hepsinin tarifleri yapılmış, uygulama biçimleri bütün ayrıntılarıyla açıklanmış ve ***«tevkıyfiyye»*** esasına bağlanmıştır. Dolayısıyla, bunlara ayrıca hiçbir dua, hiçbir zikir ve hiçbir ibadet şekli eklenemez ve hiçbiri değiştirilemez.

Bu husus İslâm'da o kadar hayati önem taşımaktadır ki, İslâm âlimleri, ümmetin çöktüğü dönemlerde bile bu kuralı korumayı günümüze kadar başarabilmişlerdir. Nitekim hemen tamamı tasavvufçu ve tarîkatçı olan sapkın topluluklar, hiçbir zaman kendi ibadet biçimlerini fıkıh kitaplarına ve ilmihallere işleyememiş, hatta bunu göze bile alamamışlardır. Örneğin râbıtaya namazdan çok daha büyük önem veren Nakşbendîler, bu ibadet şeklini, günümüze kadar fıkıh kitaplarına ve ilmihallere işleme cesaretini kendilerinde bulamamışlardır. Bunlar aynı zamanda ***"Veysel Karânî"*** hikâyelerini ve son zamanlarda ***«üveysîlik»*** adı altında ürettikleri zikirleri de yine ilmihallere sızdırma fırsatını henüz yakalamış değillerdir.

Fakat Türk tarîkatçılar, Hz. Rasûl'e (s) beslediği derin sevgi bahanesiyle ***Uveysu'l-Karenî***'nin adını sömürmüş, çıkar amacıyla yüzyıllardır onu türlü efsanelere konu yapmış ve bu zata ait olmayan birçok şeyi kendisine mal etmişlerdir. Örneğin Türkiye'de, ***Siirt***'in ***Baykan*** ilçesine bağlı bir mevkide ona ait olduğu ileri sürülen bir mezar ve üzerinde bir türbe bulunmaktadır. Buraya, ziyaretçiler akın akın gelirler. Fakat ne bu kalabalıklar ne de başkaları, bu mezar ve türbe hakkında anlatılan söylencelerin gerçekle örtüşmediğini bilmezler, bilemezler de… Çünkü Türkiye'de hem eğitim düzeyi çok düşüktür hem de fanatizmin en büyük kaynağı olan dincilik ve Tarîkatçılık toplumu âdeta kuşatmış ve onu aydınlık bir dünyadan izole etmiştir. Türkiye'de bilgisizlik o kadar çok yaygındır ki örneğin, antropoloji, Hindoloji ve özellikle parapsikoloji konularında ileri derecede malumat sahibi birine bu ülkede rastlamak neredeyse imkânsızdır. Felsefe ve dinler tarihi alanlarında birikimli uzman sayısı da son derece azdır. Bütün bunlar göz önüne alındığında, ***Uveysu'l-Karenî*** adındaki zatın buralara kadar gelmiş olmasının, her türlü ihtimalden uzak olduğu rahatça anlaşılır. Ancak halkı bu gerçeğe inandırmak mümkün değildir. Bu zat hakkında doğru bilgi arayanlar da yoktur. Hatta bu zatın adı, bütün Türkiye'de *(aynen «**Eyüp Sultan**» diye uydurulmuş isim gibi)*[369] ***«Veysel Karânî»*** şeklinde yanlış telâffuz edilmektedir. Oysa doğrusu ***Uveysu'l-Karenî***'dir. *(Lakaptaki ilk harf **kâf**'tır, **kef** değildir; **a** harfi de kısadır, tek vuruşludur.)* Bu terkibin gramatik analizini *(Arapça bilen ilâhiyatçılar hariç)* kimse bilmez. Üstelik, bu zat hakkında üretilmiş birçok gerçek dışı hikâye, dinin önemli bir parçası haline getirilmiştir!

Din anarşisinin, Türkiye'nin hemen her köşesini sardığı günümüzde **Uveysu'l-Karenî,** tam anlamıyla ticarî bir sektör haline getirilmiştir. Bu amaçla, ***«üveysîler»*** adı altında *-dışından bir tarîkata, içinden ise mafyaya benzeyen-* bir örgüt bile *-son zamanlarda-* peydahlanmış bulunmaktadır. Günümüzde Pontuslu Nakşbendîlerle çatışan bu teşkilatın Aczmendîler gibi pes mi

---

adı, resmi işlemlerde ***«Faysal»*** olarak yazılmaktadır. Çünkü Arap memur ***«Veysel»*** kelimesinin Türkler tarafından ***«Faysal»***'ın bozuk bir telâffuzu olduğunu sanmaktadır! Bu biricik örnekteki bocalama bile Müslümanlığın Ortadoğu halklarını ne hale getirdiğini yansıtmak bakımından ibret vericidir.

[369] ***«Eyüp Sultan»*** diye adlandırılmış olan zatın gerçek adı **Hâlidu'bnu Zeyd el-Ensârî** خالد بن زيد الأنصاري dir, ***«Eyüp Sultan»*** değildir. Bu zatın, adı ne ***Eyüp***'tür ne de ***sultanlık*** yapmıştır. Muhtemelen, **Ebû Eyyûb el-Ensârî** olan künyesinden yola çıkılarak, asırlar önce ona bu gerçek olmayan isim takılmış ve bu yanlışlık günümüze kadar devam edegelmiştir. Yıllar önce Libya Kralı **İdris es-Senûsî**, onun adını bir mermer levhaya yazdırarak camiin iç avlusunun bir duvarına tespit ettirmiş olmasına rağmen bu yanlışlık düzeltilememiştir. Bu örnek de yine Müslümanlığın ne derece döküntü bir din olduğunu göstermektedir.

edeceği, yoksa ***«Fetöcülük»*** gibi uluslararası bir terör örgütüne mi dönüşeceği şimdiden kestirilememektedir.[370]

Üveysîlik inancının ne anlama geldiği, ne zaman ve hangi amaçlarla başlatıldığı büyük önem taşımaktadır. Çünkü bu üç noktada elde edilen bilgiler, İslâm'a indirilen en acımasız ve en sinsi darbenin üveysîlik olduğunu ortaya koymaktadır. Bu nedenle önce bu kavram hakkında özet bir bilgi sunmak gerekir.

*"Üveysîlik: Bir tarîkat şeyhinin, (yaşamakta olduğu çağdan çok önceleri) ölmüş tarîkat rûhânîlerinden biriyle buluşarak, görüşerek(?) onun bilgilerinden yararlanması inancıdır. Bu iki kişi arasındaki zaman farkı bazen yüzyıllarla ifade edilebilir. Örneğin; Nakşbendî tarîkatının kurucusu olduğu söylenen **Şah-ı Nakşbend** (Öl. M. 1389)'in, -kendisinden 139 yıl önce ölmüş olan- **Abdülkhâlık-ı Gucdevânî** ile görüştüğü ve ondan mezun olduğu"*[371] ileri sürülmektedir! Aklı, bilimi ve Kur'ân-ı Kerîm'i hiç hesaba katmamak anlamına gelen bu iddia, -*şüphesiz*- astronomik bir rekordur.

Konu, ilmî açıdan ele alındığında, ölmüş insan ile iletişim kurmanın imkânsız olduğu hakkında bütün bilim otoriteleri görüş birliği içindedirler. Belirtmek gerekir ki ***(biyoloji ve fizik)*** bilim alanları, ölümle ilgili bütün soruları cevaplayabilecek düzeye -*günümüzde*- ulaşmış bulunmaktadır. Kur'ân-ı Kerîm'e göre de ölmüş insan ile irtibat kurmak asla mümkün değildir. Bunun tersini ileri sürenlerin, İslâm ile hiçbir bağları kalmaz! İmansızlığın belki de en büyük nedeni ve politeizmin çıkış noktası budur! Çünkü bütün peygamberlerin -*birinci derecede*- savaş açtığı en büyük ahlâksızlık kaynağı ***ölmüş insan ile iletişim kurma girişimidir.*** Allah Teâlâ'yı yok saymanın, bilinen ilk ve en belirgin nedeni, diri insanın, ölmüş kimseyi diri imiş gibi muhatap almasıdır. Bu duruma düşmüş bir insanın Allah'a ibadet etmesi ise bir akıl tutulması olarak nitelenebilir.

İşte bunun ana kaynağı üveysîlik inancıdır. Nitekim ***evliyacılık***, ***kerâmetçilik***, ***türbecilik*** ve ***tarîkatçılık*** kültleri büyük ihtimalle bu inançtan yola çıkılarak üretilmişlerdir. Dolayısıyla İslâm'a karşı mükemmel bir proje olarak yapılandırılan Müslümanlığın, ilk temel taşının üveysîlik inancı olduğunu söylemek yanlış sayılmaz. Bunu, -*aşağıda bir nebze izah edileceği üzere*- tarihî gerçekler de teyit etmektedir.

Bu ilgiyle ilk akla gelen şey, **İbrahim bin Edhem**'e ve **Bâyezîd-i Bestâmî**'ye mal edilen üveysîlik iddiasıdır. Bu iddia Nakşbendîlere aittir. 1862 yılında ölen Suriye'nin ünlü Nakşbendî Şeyhlerinden **Muhammed bin Abdillâh el-Hânî**, ***«el-Behcetu's-Seniyye…*** البهجة السنية» adlı eserinde **Bestâmî**'nin, tarîkat sırrını **Câfer es-Sadık**'tan aldığını kaydetmektedir.[372] Bu şahsın, 1847-1900 yılları arasında yaşamış olan torunu **Abdülmecîd b. Muhammed el-Hânî** de ***«al-Hadâik al-Wardiyya…***الحدائق الوردية» adlı eserinde bu iddiayı tekrarlamaktadır.[373] **Hz. Hüseyn**'in 4. kuşaktan torunu olan **Câfer es-Sadık,**

---

[370] Üveysîlik yüzünden tarîkatçılar birbirine girdi.

Bkz. http://www.ihvanlar.net/2017/12/29/uveysilik-gurubunu-desifre-2/; https://www.yuzaki.com/2017/04/uveysilik-ve-tehlikeleri/; http://www.uveysilik.com/; http://www.uveyslereatilaniftiralar.com/

[371] **Feriduddin AYDIN**, Tarîkatta Râbıta ve Nakşbendîlik, 4. Baskı, s.68. Tevhid Yay. İstanbul-2018

[372] Bkz. محمّد بن عبدالله الخانيّ، البهجة السنيّة في آداب الطريقة النقشبنديّة ص/ **11**. طبعة مصر – **1241** هـ.; Ayrıca bkz. Aynı kaynak PDF. S19. https://img.webme.com/userfiles/alhakkani/37-bahjat.pdf

[373] Bkz. عبد المجيد بن محمّد بن محمّد الخانيّ، الحدائق الورديّة في حقائق أجلاّء النقشبنديّة ص/ **97**. القاهرة – **1308** هـ.

mîlâdî. 702-765 yılları arasında; **Bâyezîd-i Bestâmî** ise 803-874 yılları arasında yaşamışlardır. Bu da demektir ki **Bestâmî**, **Câfer es-Sadık**'ın ölüm tarihinden 38 yıl sonra dünyaya gelmiştir. Böylece bu iki şahsiyetin aynı zaman aralığında hayatta olmadıkları, hiçbir zaman bir araya gelmedikleri; dolayısıyla söz konusu iddianın kesinlikle gerçek dışı olduğu, bu tespit ile kanıtlamış bulunmaktadır.

Buna benzer bir iddia da *(yukarıda değinildiği gibi)* Nakşbendîliğin kurucusu olduğu ileri sürülen **Muhammed Bahauddîn Buhârî**'nin, doğumundan çok önceleri ölmüş bulunan **Abdülkhâlık-ı Gucdevânî**'den izin aldığıdır. Halbuki **Gucdevânî**, mîlâdî 1179'da ölmüş, **Buhârî** de mîlâdî 1318'de doğmuştur. Bu iki tarih arasında ise 139 yıl gibi bir zaman aralığı vardır. Şu var ki, Nakşbendîler bu zaman farklarını inkâr etmemektedirler. Nedenine gelince; bu iki şahsın, *-manevî âlemde buluştuklarını ileri sürerek-* onların ölümsüz *-ve ne kadar yüce-* olduklarına insanları inandırmak için bunu göze aldıkları anlaşılmaktadır. İşte Nakşbendîler tarafından ***«üveysîlik»*** adı altında kavramlaştırılan inancın özeti budur.

Hz. Rasûl'ü (s) görmemiş olmasına rağmen **Uveysu'l-Karenî**'nin, ona inanmış ve kendisine karşı derin bir platonik sevgi ile bağlanmış olmasını, Nakşbendî teorisyenler *-yüzyıllar önce-* öğrendiklerinde mutlaka çok sevinmişlerdir. ***«Üveysîlik»*** diye adlandırdıkları inancı üretmek ve onu kurumsallaştırmak için bu hikâyeyi herhalde olağanüstü bir bahane ve çok büyük bir fırsat olarak görmüşlerdir. Nakşî teorisyenleri bu projeyi anlamlandırmak için ***«rûhaniyetten istimdâd»*** diye bir kavram geliştirmişlerdir. Bunun Türkçe açık anlamı ***«ölmüş evliyânın ruhu ile irtibata geçerek ondan yardım almak»***tır. Bilimsel temelden yoksun olan bu iddia, maalesef Türk müslümanlığının temel taşını oluşturmaktadır. Tarihî verilere göre, Mîlâdî 1100-1300 yılları arasında *-Müslümanlar tarafından-* Türkistan'da Yüce İslâm'a karşı girişilen mistik saldırı, ilkin bu inançla başlatılmıştır. Dışarıdan Moğolların ve Haçlıların işgalleri sonucu tamamen savunmasız kalan İslâm'a, *-bu kez içeriden-* Müslümanlar saldırmışlardır. Bu saldırı, ilk önce Yesevîliğin kurulmasıyla başlatılmış, ardından Nakşbendiliğin kurulmasıyla hızlandırılmıştır.

Bu münasebetle, biraz da ***«rûhâniyet»*** kavramı üzerinde durmak yararlı olacaktır. Rûhâniyet Türk Dil Kurumu sözlüğünde ***«Ölmüş kutsal bir kimsenin, bir inanışa göre sürüp gitmekte bulunan manevi gücü»*** olarak tarif edilmiştir. Bu tarif, çok açık ve çarpıcıdır. Tarifteki üç kesit dikkat çekmekte ve bunlar *-vaktiyle Müslümanlar tarafından İslâm'a karşı açılmış ve halen devam etmekte olan savaşın stratejisi bakımından-* olağanüstü önem taşımaktadır. Bunlar: 1) ***«kutsal kimse»***; 2) «***bir inanışa göre***»; ve 3) «***kutsal kimsenin manevi gücü***» sözleridir. Türk Dil kurumunun ***bu tarifi***, aslında toplum adına tarihî bir itirafı belgelemektedir. Daha da önemlisi; bu tarif, Türk müslümanlığının en önemli sırrını ifşa etmektedir. Burada **Koca Rağıp Paşa**'nın ***«Şecâât arz ederken…»*** diye başlayan vecîzesini hatırlamamak mümkün değildir.

Rûhâniyetin yukarıdaki tarifinde yer alan üç kesitten ***«kutsal kimse»*** inancının, elbette İslâm'da yeri olamaz. Çünkü İslâm'da insanlar arasında fark gözetilmemiştir. İnsan kutsallaştırılmamıştır. Sadece ona değer verilmiştir. Bu iki şey birbirinden çok farklıdır. Allah'ın Kur'ân-ı Kerîm'de övdüğü şahsiyetler hariç, O'nun karşısında herkes sıradan bir muhataptır. İslâm'a göre temelde insan saygındır. ***«Ey insanlar! Şüphe yok ki, biz sizi bir erkek ve bir dişiden yarattık ve birbirinizle tanışasınız diye sizi boylara ve kabilelere ayırdık. Allah katında en değerli olanınız, O'na karşı gelmekten en çok sakınanınızdır. Şüphesiz Allah hakkıyla bilendir, hakkıyla haberdar olandır.»***[374] Dolayısıyla herhangi bir insana kutsallık atfetmek bu meâldeki âyet-i kerimeyi inkâr etmeye kalkışmak anlamına gelir. Neden?

---

[374] El-Hucurât/13

Bir insanı ***«Evliyadır, Allah dostudur, Allah'ın sevgili kuludur, keşif kerâmet sahibidir, gizli sırları bilir, insanların zihninden geçenleri okuyabilir, kâinat üzerinde tasarrufta bulunabilir.»*** diye nitelemek; onu herkesten ayrıcalıklı görmek, bu nedenle de onu kutsallaştırmak, ölünce de mezarının üzerinde türbe inşa etmek için aklın ve ilmin kabul edebileceği bir kanıt yoktur. Kur'ân-ı Kerîm'de ve Sünnette de bu yollu iddia ve inancı doğrulayan herhangi bir delil bulunmamaktadır. Sözün kısası Müslümanlık bu bâtıl inanışa açık olsa da Yüce İslâm'ın bütün kapıları bu hurâfeye kapalıdır. Nitekim, Kur'ân-ı Kerîm'de *(Nisâ Sûresi'nin 69.uncu âyet-i kerîmesinde)* kendilerinden övgü ile söz edilen ***Peygamberler***, ***Sıddıklar***, ***Şehitler*** ve ***Sâlihler*** *-hiç kuşkusuz-* Allah dostlarıdırlar. Ancak *(mucize olarak gerçekleşen olaylarda Allah'ın izniyle görev üstlenmiş elçiler hariç)* bu dört sınıfa giren hiçbir kimse ölmüş insanla iletişim kurmamış, böyle çok tehlikeli ve yasak bir girişimi denememiştir. Keza bu güne kadar, yukarıdaki vasıflarla ***«evliyâ»*** diye övülmüş ve meşhur edilmiş kâhinlerin, kimler tarafından, niçin ünlendirildikleri hakkında kimse herhangi bir şey bilmemektedir. Hz. Rasul'ün (s) vefatıyla birlikte vahiy kesilmiş bulunduğuna göre, bu kâhinlerin birer Allah dostu olduklarını kanıtlamak yine mümkün değildir.

Sonuç olarak; Türk Dil Kurumu'nun, yukarıdaki resmî ve belgesel tarifinde geçen «***bir inanışa göre***» sözünden, bu inanışın genel olmadığı; ***evliyacılığa***, ***kerâmetçiliğe***, ***türbeciliğe*** ve ***tarîkatçılığa*** inanmayan bir kesimin de bulunduğu anlaşılmaktadır. Bu kesimin başında ise hiç şüphesiz, İslâm'ın bağlıları olan ***müslim-mü'minler*** gelmektedir.

Üveysîlik inancı neden çok tehlikelidir? Bu sorunun cevabı; üveysîliğin, birçok çetrefil ve spekülatif kavramı aynı anda çağrıştırıyor olmasında aranabilir. Bunlar, ***politeizm***, ***paganizm***, ***panteizm***, ***büyücülük***, ***ruhçuluk***, ***medyumluk***, ***reenkarnasyon*** ve ***hiphozdur***. Evet, üveysilik çok yönlü olarak ele alındığında bu kadar çok ve çeşitli kavramları aynı anda çağrıştırmaktadır. Esasen tasavvufun mayasında da bunların hepsi mevcuttur. Fakat *-insanları yanıltmada en etkin araç olarak-* başlı başına üveysîliği görmek gerekir. Bu nedenle denebilir ki; ***üveysîlik***, **Ahmed-i Yesevî**'nin ortaya çıkmasıyla birlikte yapılandırılan evliyacılığın, kerametçiliğin ve türbeciliğin nüvesi sayılır.

***

Mükâşefe, İlhâm, İlm-i Gayb

Mükâşefe مُكاشَفة: Arapça, (dörtlü كاشَفَ) fiilinden türetilmiş, ***(mufâale*** مُفاعلة***)*** vezninde bir masdardır. ***(Keşf*** كشف***)*** sözcüğü ise, üçlü kök fiil كَشَفَ – يَكْشِفُ'dan türetilmiş bir masdardır. Bu iki kelime de Arap sözlüğünde izâfî gaybı *(yani bilinebilir olan)* bilinmeyeni ortaya çıkarmak anlamına gelirler. Türkçe'de de aynı lâfızla ve aynı anlamda kullanılırlar. Ancak ***(keşf)*** kelimesine Türkçe ***(etmek)*** masdarı eklenerek ***«keşfetmek»*** şeklinde kullanılır.

Türk tasavvufçuları bu iki kelimeyi sözlük mânâlarından tamamen soyutlayarak, onlara kendilerince; *-ne Arap diliyle, ne de İslâm'la hiç alakası olmayan-* anlamlar yüklemiş, birer tasavvuf terimi olarak birikimlerine ilâve etmişlerdir. Mistik akımlarda bu tür sorumsuzluklar yeni değildir. Nakşbendîliğin teorisyenleri tarafından yüzyıllar önce Budizm'den yapılan adaptasyonlar bunu kanıtlamaktadır. Dönem dönem yeni dinsel kurallar koymaya ve çeşitli Tarîkatlar kurmaya da esasen Türk Müslümanlığı müsaittir.

Bu iki kelime, tarîkat kültüründe *-özellikle Nakşbendîlikte-* büyük önem taşır. Bunlardan ***"keşif"***, daha doğrusu ***(keşf)*** sözcüğü, genelde kerâmetle birlikte kullanılır. Son zamanlarda, kerâmet

hikâyeleriyle doldurulmuş Nakşbendîlere ait kitaplarda[375] örneğin, *«filanca veli, keşif-kerâmet sahibi büyük bir zat idi.»* gibi cümlelere sıkça rastlamak mümkündür.[376] ***Mükâşefe*** sözcüğüne tarîkatçılar tarafından yüklenen anlamı, -*bu zümrenin akademisyen sözcülerinden*- **Prof. Dr. Süleyman Uludağ** şöyle açıklamaktadır: ***«Mükâşefe* مُكَاشَفَة*: Keşif hali, kalb gözünün açılması. Gayb âleminin görünmesini sağlayan hal. Mükâşefe sûfînin akıl ve duyu organlarıyla elde edemediği gayba ve ulûhiyete ait mahrem ve sırrî bilgiler verir.»***[377]

Uludağ'ın bu tarifi çok açıktır. Bu tarife göre ***"kalp gözü"*** diye bir duyu aracı daha vardır. Bu araç, akılla ve *göz, kulak* gibi duyu organlarıyla algılanamayan gizli evrenin içindekilerini görmeyi sağlar. ***Sûfî*** *(yani tasavvufla uğraşan)* kişi, akıl ve duyu organlarıyla elde edemediği gizli ve gizemli şeyleri, aynı zamanda yalnızca Allah'ın bilebileceği gizli bilgileri bu duyu aracı sayesinde öğrenir. Bunu, insan aklına kabul ettirmek için tarîkatçıların çok ilginç bir gerekçesi vardır. Bu gerekçe özet olarak şudur:

Kişi, velilik mertebesine *(özellikle velâyet-i hassa)* türünden bir statüye yükselince artık bizzat Allah'ın bütün niteliklerine sahip olur. Bu mertebeye ulaşmış kimse için gizlilik mefhumu ortan kalkar. Onun artık bilemediği ve göremediği hiçbir şey yoktur. Tarîkatçılar bunu çok açık bir şekilde ifade etmekten çekinmezler.[378]

İslâm'ın temel kaynakları olan Kur'ân-ı Kerîm'in ve Sünnet külliyâtının koyduğu ölçülerle değerlendirdiğimizde yukarıdaki sözlerin, -***Mükâşefe*** *maskesi altında*- **kehâneti** tarif ettiğini görürüz. Çünkü İslâm kaynaklarına göre ***«gayb»***ı *(yani mutlak meçhulleri)* Allah'tan başka hiç kimse bilemez. Bu gerçeği açık ve kesin surette ifade eden birçok âyet-i kerîme vardır. Ezcümle:

Âl-i İmrân Sûresi'nin 179. âyet-i kerîmesinin meâli şöyledir:

«Allah, size gaybı bildirecek de değildir. Fakat Allah, elçilerinden dilediğini seçer (gaybı ona bildirir).»

El-En'âm Sûresi'nin 50. âyet-i kerîmesinin meâli de şöyledir:

« De ki: "Ben size, 'Allah'ın hazineleri benim yanımdadır.' demiyorum. Ben gaybı da bilmem. Size 'Ben bir meleğim.' de demiyorum. Ben sadece, bana gönderilen vahye uyuyorum."»

El-En'âm Sûresi'nin 59. âyet-i kerîmesinin meâli de şöyledir:

«Gaybın anahtarları yalnızca O'nun katındadır. Onları ancak O bilir.»

El-A'râf Sûresi'nin 188. âyet-i kerîmesinin meâli de şöyledir:

---

375 Bu kitapların başında, Işıkçı Nakşbendîler tarafından yayınlanmış olan «İslâm Alimleri Ansiklopedisi» ve «Rehber Ansiklopedisi» gelmektedir.

376 Bkz. **İbrahim Sarı**, Güneydoğu Evliyaları, Nokta E-Book Publishing, 1. Baskı-2016. S.459 Net Medya Yayıncılık. Ayrıca bkz. https://www.huzurpinari.com/arsiv-download/evliyalar-ansiklopedisi/7366-abdulkadir-siddiki

377 Bkz. **Prof. Dr. Süleyman Uludağ**, Tasavvuf Terimleri Sözlüğü, Marifet Yay. S.383 İstanbul-1999

378 Bkz. **Süleyman Kuku** *(Ahmed Faruk Meyan)* Şâh-ı Nakşibend, Çile Yayınları, İstanbul-1970 s.119

«De ki: "Allah dilemedikçe ben kendime bile bir zarar verme ve bir fayda sağlama gücüne sahip değilim. Eğer ben gaybı biliyor olsaydım, daha çok hayır elde etmek isterdim ve bana kötülük dokunmazdı. Ben inanan bir kavim için sadece bir uyarıcı ve bir müjdeciyim."»

Yunus Sûresi'nin 20. âyet-i kerîmesinin meâli de şöyledir:

«Ona (Muhammed'e) "Rabbinden bir mucize indirilse ya!" diyorlar. De ki: "Gayb ancak Allah'ındır. Bekleyin, şüphesiz ben de sizinle birlikte bekleyenlerdenim!"»

Hûd Sûresi'nin 31. âyet-i kerîmesinin meâli de şöyledir:

«Size ben, "Allah'ın hazineleri yanımdadır", demiyorum; gaybı da bilmem. "Ben bir meleğim." de demiyorum.»

Hûd Sûresi'nin 49. âyet-i kerîmesinin meâli de şöyledir:

«İşte bunlar, sana vahyettiğimiz gayb haberlerindendir. Bundan önce onları ne sen biliyordun, ne de kavmin. O hâlde sabret. Çünkü (iyi) sonuç, Allah'a karşı gelmekten sakınanların olacaktır.»

Yusuf Sûresi'nin 102. âyet-i kerîmesinin meâli de şöyledir:

«İşte bu (öykü), gayb haberlerindendir. Onu sana biz vahiy yolu ile bildiriyoruz. Yoksa onlar tuzak kurarak işlerine karar verdikleri zaman sen onların yanında değildin.»

Meryem Sûresi'nin 78. âyet-i kerîmesinin meâli de şöyledir:

«Gaybı mı görüp bilmiş, yoksa Rahmân'dan bir söz mü almış?»

En-Neml Sûresi'nin 65. âyet-i kerîmesinin meâli de şöyledir:

«De ki: "Göktekiler ve yerdekiler gaybı bilemezler, ancak Allah bilir. Onlar öldükten sonra ne zaman diriltileceklerinin de farkında değildirler."»

Gaybın, Allah'tan başka hiç kimse tarafından bilinmediğini; bildirmedikçe de bilinemeyeceğini ifade eden daha başka âyet-i kerîmeler de vardır. Fakat evliyacılık inancında *«Evliyalar Allah'ın elçilerinden daha üstün olduklarından»* gaybı bilmek onlar için bir sorun oluşturmaz. Bütün bunlardan açıkça anlaşılmaktadır ki ***mutlak gaybı***, *(eğer Allah Teâlâ elçisine bildirmemişse o da dâhil)* Allah'tan başka hiç kimse bilemez. Dolayısıyla, *(izafî gayb*[379] *hariç; Allah'ın, elçilerine bildirdikleri de hariç)* mutlak gayb sayılan bir hususta malumat sahibi olduğunu söyleyen ve ona ilişkin bilgi verme iddiasında bulunan kimse, *(Allah dostu olmak şöyle dursun)* kâhin ve şarlatan sayılır. Kehânet ise İslâm'da yasaklanmıştır.[380] *«Allah'a karşı yalan uyduran veya kendine bir şey*

---

[379] ***İzâfî gayb***: Mutlak gaybın aksidir. ***Allah'ın varlığı***, ***ruh***, ***melek***, ***cin***, ***şeytan***, **Cennet** ve **Cehennem** gibi gerçekler, mutlak gaybın en önemlileridir. Gelecekte olup bitecek tüm hadiseler ve *(açığa vurulmadığı sürece)* insanın zihnindeki düşünceler de *(başkası için)* mutlak gayb'dan sayılırlar. Tartışılıyor olsa bile, hiç kimse, başkasının zihninden geçenleri tam olarak okuyamaz. ***Define***, ***kayıp eşya***, ***faili meçhul cinâyet*** ve ***suçlarla ilgili sırlar***, matematiksel ve mantıksal problemlerin sonuçları gibi bilinmezler ise izafi gayb kapsamına girer. Bunlar aklî ve ilmî yollarla ve araç kullanarak bilinebilirler.

[380] Diyanet İşleri Başkanlığı ilmihalinde, kehânet hakkında verilen bilgiler şöyledir: ***«Kehanetin, modern bilimin yeterince gelişmediği, dinî bilginin de eksik kaldığı dönem ve toplumlarda bir hayli yaygın olduğu, bunun da temelinde, yukarıda temas edildiği üzere, insanın bilinmeyene ilgi duyması, gizemli olanı merak etmesi, etrafında olup***

vahyedilmemişken, "Bana vahyolundu." diyen, ya da "Allah'ın indirdiğinin benzerini ben de indireceğim." diye laf eden kimseden kim daha zalim olabilir? Zalimlerin şiddetli ölüm sancıları içinde çırpındığı; meleklerin, ellerini uzatmış, "Haydi canlarınızı kurtarın! Allah'a karşı doğru olmayanı söylediğiniz ve O'nun âyetlerinden kibirlenerek yüz çevirdiğiniz için bugün aşağılayıcı azap ile cezalandırılacaksınız." diyecekleri zaman hâllerini bir görsen!»[381]

Ayrıca bu konuda Hz. Rasûl'den rivâyet edilen bir hadiste, (meâlen) şöyle denilmektedir:

«Her kim bir kâhine gider, ona bir şey sorarsa, kırk gün boyunca tevbe kapıları onun yüzüne kapanır; eğer kâhinin dediğine inanırsa kâfir olur.»

Başka bir hadis de (meâlen) şöyledir:

«Her kim ki bir kâhine gider (danışır) ve onun söylediklerine inanırsa (...) Allah'ın Muhammed'e indirdiklerinin tümünden alakasını kesmiş olur!»[382]

Hadisteki bu tehdide rağmen, ***"keşif ve kerâmet"*** adı altında tarîkatçı evliyalarına mal edilen aşağıdaki örnekler, bu zümrenin yüzyıllardır İslâm'a karşı amansızca sürdürdükleri savaşa ilişkin önemli ipuçları vermektedir.

Nakşbendîlere ait bir "ansiklopedi"de, «**İmâm-ı Rabbânî**» diye meşhur edilen şahsın hocası **Bâkî billâh** için aynen şu ifadeye yer verilmektedir: ***«Hızır ve İlyas aleyhisselâmın rûhâniyeti ile görüşüp konuştu. Ona hayatları ve ölümleri hakkında bilgi verdiler.»***[383] Aynı ansiklopedide, **Bâkî billâh**'ın öğrencisi **Rabbânî** için de şu övgülere yer verilmektedir: ***«Kerâmetlerinin altı binden fazla olduğu bildirilmiştir.»***[384] **Rabbânî**'ye *"keşif ve kerâmet"* adı altında mal edilen hikâyelerden birkaçı şöyledir:

«Bir sabah zikr halkasında idim. Aniden bir fenâ hâli zâhir oldu. Kendimden geçtim. Bu hâl o günün ikindi namazından sonrasına kadar devam etti. Gördüm ki; ümmetin ışığı, imâmların imâmı, Ebû

---

bitenlerin sebebini kavrama isteyişi gibi bir sâikin yattığı söylenebilir. Ancak İslâm dini Allah'tan başka varlıkların gaybı bileceği ve insanın kaderini etkileyebileceği inancını içeren, neticede tevhid esasını zedeleyen her türlü bâtıl inanış ve yönelişe karşı sert bir tavır almış, bunun için de falcılığı, uğursuz sayma inancını ve kehaneti yasaklamıştır.

Kur'ân-ı Kerîm ve hadislerde kehanet yasak edilmekte, kâhinler yerilmekte, onları tasdik edenin Hz. Muhammed'e indirileni inkâr etmiş olacağı (Ebû Dâvûd, "Tıb", 2; Tirmizî, "Tahâret", 102; İbn Mâce, "Tahâret", 122), cennete giremeyeceği (Müsned, III, 14) ve kırk gün namazının kabul edilmeyeceği (Müslim, "Selâm", 33) ifade edilmektedir. Bu ağır tehdit, fal ve kehanet inancının, falcı ve kâhinlerden yardım istemenin İslâm'ın özüne ve inanç sistemine temelden aykırı olması sebebiyledir.» Kaynak: Diyanet şleri Başkanlığı, İslâm İlmihali II, S. 170. TDV Yayınları

[381] El-En'âm/93

[382] Hadisin çeşitli rivâyet ve metinleri:

من أتى كاهنا فسأله عن شيء حجبت عنه التوبة أربعين ليلة فإن صدقه بما قال كفر.

مَنْ أَتَى كَاهِنًا فَصَدَّقَهُ بِمَا يَقُولُ (...) فَقَدْ بَرِئَ مِمَّا أَنْزَلَ اللَّهُ عَلَى مُحَمَّدٍ.

Kaynaklar: Vâsiletu'bnu'l-Eska'dan naklen Ebûbekr'ibn Beşîr; Tabarânî, el-Mu'cemu'l-Kebîr. Ayrıca bkz: Sünenu'l-Beyhakıy, s.474. Cilt:2. Rivâyet: Ebû Hureyre'den naklen, Ebû Temîmete'l-Huceymî.

[383] Bir grup Nakşbendî, Türkiye Gazetesi, İslâm Âlimleri Ansiklopedisi, 15/336. Tarihsiz-İstanbul.

[384] Age. 15/326. Tarihsiz-İstanbul.

Hanîfe Kufî (radıyallahü anh) bütün talebeleri ile ve kendi mezheblerindeki bütün müctehidlerle etrâfımda toplandılar ve beni sardılar. Hocalarından İbrâhim Nehaî gibileri de orada gördüm. Sonra gördüm ki, İmâm-ı a'zâmın ve bu imamlardan hepsinin nûru bana geldi. Ben onların bu nûrlarından kendime geldim ve bekâya kavuştum. Tamamen o nûrlara gömüldüm. Her birinin nûrunu ayrı ayrı kendimin bir parçası gördüm, iki-üç gün sonra aynı huzûr ve bekâ, İmâm-ı Şafiî ve talebesi ve mezhebindeki müctehidleri ile zuhura geldi. Hanefî âlimlerinin benden ayrılıp çıktıklarını, İmâm-ı Şafiî'nin talebesinin ve müctehidlerinin bana geldiklerini, kalbime girdiklerini gördüm. Evvelkiler gibi, bunların da nûrları benim parçalarım oldu. Birkaç saat sonra, Hanefî mezhebinin nûrları, eskisi gibi tekrar bana geldiler. Şimdi kendimi bu iki mezhebin nûrlarına kavuşmuş buluyorum..." »[385]

Yine **Rabbâni**'ye mal edilen başka bir kerâmet hikâyesi de şöyledir:

«Çok uzak memlekette bulunan bir azîz, İmâm-ı Rabbânî hazretlerinin medhini duyup, Serhend şehrine geldi ve birinin evinde misâfir kaldı. İmâm-ı Rabbânî'den istifâde etmek için geldiğini, ona talebe olmak şerefine kavuşmak istediğini, bunun için çok neşeli olduğunu söyleyince, ev sâhibi İmâm-ı Rabbânî'yi kötülemeye başladı. Misâfir çok üzüldü. Mahcûb oldu. İmâm-ı Rabbânî'ye sığınıp kalbinden; "Ben yalnız Allah rızâsı için, size hizmet niyeti ile gelmiştim. Şu şahıs, beni bu saâdetten mahrum etmek istiyor." dedi. Bu sırada İmâm-ı Rabbânî birdenbire yalın kılıç gözüküverdi. Hâllerini inkâr eden, o şahsa gereken cezayı verdi ve evden çıktı. O azîz sabahleyin mübârek huzûruna kavuşunca, geceki hâdiseyi arz etmek istedi. Fakat İmâm-ı Rabbânî hazretleri; "Gece olanı, gündüz anlatma!" buyurup, kerâmetini gizledi.»[386]

Günümüzde özellikle Nakşbendî kalabalıklar tarafından ***"gavs"***, ***"Seyda"*** ve ***"Efendi Hazretleri"*** gibi unvanlarla ünlendirilmiş olan şahıslar için de yığınlarca keşif kerâmet hikâyeleri üretilmiştir ve üretilmeye devam edilmektedir. İstihbarat örgütleri, tarîkat mafyası ve derin devlet tarafından desteklenen bu tür faaliyetlerden asıl amaç ***Müslümanlığı*** canlı tutmak, bu suretle de ***İslâm***'ın Türkiye'ye sıçramasını engellemektir!

Bunun, özellikle günümüzde çok önemli *(yarı-gizli)* bir nedeni vardır: Son yıllarda İslâm'ın dış dünyada nefretle karşılanmasını Türkiye, büyük bir kaygı ile izlemekte; bu nefret, günün birinde ***"İslâmofobi"*** olmaktan çıkıp ***"Müslümanofobi***"'ye dönüşebilir diye rahatsızlık duymaktadır. Çünkü Ortadoğu'daki anarşinin temelinde İslâm değil de müslümanlık faktörünün yattığı eğer bir gün dünya halkları tarafından fark edilecek olursa her şeyin tersine döneceği, Türkiye'nin zirvesi tarafından çok iyi bilinmektedir. Onun için bir yandan dış dünyaya İslâm'ın şiddet kaynağı olduğu hissini vererek Türk Müslümanlığını sevimli göstermek, öbür yandan içerideki milyonlarca hasta ruhlu insan için terapi kaynağı olarak kullanmak amacıyla - *Müslümanlığın birer kurumu olan*- ***evliyacılık***, ***keşifçilik***, ***kerametçilik*** ve ***üfürükçülük*** gibi faaliyetleri özenle korunmaktadır.

***

İlhâm إلهام kelimesine gelince, bu sözcük Arapça, dörtlü يُلهِمُ – ألْهَمَ fiilinden türetilmiş, ***(if'âl*** إفْعال***)*** vezninde bir masdardır. Bu masdarın üçlü kök fiili olan لَهِمَ: yuttu, demektir. Bu anlamın çağrıştırdığı

[385] Age. 15/326. Tarihsiz-İstanbul. Bu sözlerin, ruh sağlığına sahip birine ait olmadığı açıktır. Ancak, bu halüsinasyonları görmemiş olmasına rağmen onların, Rabbanî adındaki şahsa mal edilmiş olması ihtimali de vardır. Hatta bu ihtimal çok güçlüdür. Nitekim, kerâmet mitolojisinin tamamının uydurulmuş olduğu ilmen sabittir.

[386] Age. 15/347. Tarihsiz-İstanbul.

ilgi ise, anî olarak bir düşüncenin yutulmuş gibi içe, kalbe doğmasıdır. Bu kelimenin Türkçe karşılığı ise, ***«esin»***dir.

İnsanoğlu, her kim olursa olsun; dini, ırkı, kültürü ne olursa olsun, esinlenme olayını yaşayabilir. Bunun için belli bir eğitim görmek, belli bir dine bağlı olmak, ya da ***"evliya olmak!"*** gerekmez. Örneğin uçağı icat edenler kuşlardan, ya da kanatlı böceklerden esinlenmiş, yani ilham almış olabilirler. Dolayısıyla ilham bir konu üzerinde derinleşme sırasında tevafuk eseri zihinde doğan önermelerden elde edilen sonuçtur, diye tarif edilebilir. İlham kavramı etrafında yapılan aklî açıklamalar, genelde bu özet tanımlamaya yakındır. Şu var ki, eşine ender rastlanabilecek ilhamla üstün bir zihinsel performans sergilemiş insan sayısı son derece azdır. Bu nokta ilim dünyasını meşgul etmiştir. Bu mazhariyetin esasen hatırdan çıkarılmaması gereken temel bir nedeni vardır; o da hiç şüphe yok ki insanoğlunun bilincine sunulan her türlü duygunun ve her çeşit bilginin Allah Teâlâ tarafından yaratıldığı gerçeğidir. Buna, daha önce hiç bilinmeyenler de dâhildir. Kâinatın Rabbi tarafından kişiye bahşedilen doğal yatkınlığın bir mükâfatı olarak buna ilham diyoruz.

Ne yazık ki bu kavram, spekülasyonlara ve sömürüye konu olmaya müsaittir. Onun için önce vurgulamak gerekir ki ilham vahiy değildir. Kur'ân-ı Kerîm'de, yer yer ***"vahiy"*** kelimesiyle ifade edilmiş[387] ise de ilham ile vahiy arasında büyük farklar vardır. Onu ***intihalden***, ***tarîkatçıların keşifçiliğinden*** ve ***vahiyden*** de ayırt etmek lâzımdır. Vahiy yalnızca Allah Teâlâ'nın, elçilerine indirdiği mesajlardır. İlham ise *(ilim ehlinin tarifiyle)* kısaca: ***«zihnin soyut bir melekesi olan anlamlandırmadır.»***

Fakat yine ne yazık ki, Tarîkatçılar bu kavramı bir kehânet mekanizmasının ana sembolü ve hareketlendirme manivelası haline getirmişlerdir. Ona vahiy süsü vererek *-özellikle şeyhlerini ünlendirmek maksadıyla-* keşifçilik mitolojisini mistik bir edebiyat ağzıyla zenginleştirmişlerdir. Nakşbendîler *(özellikle Pontuslular grubu, sözde ilmî üslup kullanarak!)* bu konuda bir savunma sistemi geliştirmişlerdir. Kurdukları dev internet ağları ve sahip oldukları medya araçları sayesinde yoğun propaganda kampanyalarıyla eğitimsiz geniş kitleler üzerinde algı operasyonlarını sürdürmektedirler. Sözü edilen faaliyetler, bu odağa bağlı holdingler tarafından finanse etmektedir.

Bunlara göre ***«mürşid-i kâmil»*** diye niteledikleri şahıs, keşif ve kerâmet sahibidir. Kalbine doğan ilhamla hiç kimsenin göremediği şeyleri görür, hiç kimsenin bilemediği şeyleri de keşfederek bilir. Yine bunlara göre: *«Kâmil bir mürşidin nazarı çok kuvvetlidir. Ayrıca Allah'ın izniyle uzak, onlara yakın; karanlıklar aydınlık; gizli şeyler aşikârdır. Çünkü onlar, Allah'ın dostlarıdır!»*[388]

Bu ifade arasında geçen spekülatif sözlere dikkat etmek gerekir. Bunlardan biri ***"kâmil mürşid"*** tabiridir. İyi de bu kâmil mürşidi kim tayin ediyor; onun kâmil olduğu nasıl kanıtlanabilir; ölçü nedir? Bu konudaki merci kim ya da neresidir? Bu soruların *(Kitap ve Sünnet ışığında)* ikna edici cevaplarını nerede bulacağız? Derin devlet veya Tarîkat mafyası tarafından ilân edilmiş ve ünlendirilmiş birine Kâmil mürşid diyebilir miyiz? *(Nakşbendîlik tarihinde bunların sayısı kabarıktır.)* Yukarıdaki ifadede geçen hileli bir söz de: ***«Ayrıca Allah'ın izniyle uzak, onlara yakın; karanlıklar aydınlık, gizli şeyler aşikârdır.»*** şeklindeki *-cüretkârâne sarf edilmiş-* cümledir. Her şeyden önce Allah Teâlâ'nın izni olunca elbette hiçbir engel kalmaz. Bu cümleyi araya sıkıştırarak insanların aklını sözde çelmeye çalışmaktadırlar! Ancak Tarîkatçıların meşhur ettiği kerâmeti kendinden menkul, her *«**"mürşid-i kâmil"**e uzakların yakın, karanlıkların aydınlık, gizlilerin aşikâr»* kılındığını nasıl bilebiliriz, bunu nasıl kanıtlayabiliriz; bu tip insanların arkasından sürüklenenlerin

---

[387] Bkz. El-Kasas Sûresi/7; en-Nahl Sûresi/68.

[388] https://www.ihvanlar.net/2011/05/12/kamil-mursidin-halleri/

akıbeti nice olur; bunları nasıl öğrenebiliriz? Görülüyor ki bütün bu zincirleme soruların cevapları bulunmamaktadır. İşte ilhamcılık hastalığının barındırdığı tehlikeler burada ortaya çıkmaktadır.

***

Kerâmet

Kerâmet كَرَامة sözcüğüne gelince; bu da Arapça يَكْرُمُ – كَرُمَ kök fiilinden türetilmiş bir masdardır; Arapça sözlükte: *yücelik, şeref, yüksek itibar, âlicenaplık, ikram* ve *cömertlik* mânâlarına gelir. Tarîkatçılıkta ise bu anlamların tamamı yok sayılarak ***"velî"*** kişinin, *(sözde)* gösterdiği olağanüstü hadiselere ad olarak kullanılmıştır.

Kur'ân-ı Kerîm'de ve Sünnet külliyâtında *(Allah'ın bazı salih kullar için ikram olarak sahnelediği)* hiçbir olağanüstü hadise, ***"kerâmet"*** kelimesiyle nitelendirilmemiştir. Aynı zamanda Kur'ân-ı Kerîm'de ***«kerâmet»*** sözcüğü, (كرامة ve الكرامة) şeklinde ne tarifli ne de tarifsiz olarak yer almaktadır. Buna rağmen; gerek İslâm'dan önce gerekse İslâmî dönemde Allah Teâlâ'nın, salih kullarına -*doğa yasalarını durdurarak*- çeşitli ihsan ve ikram örnekleriyle muamelede bulunduğu kesindir. Örneğin; **Firavn** tarafından öldürüleceği korkusuyla, **Hz. Musa**'nın -*bebek iken*- annesi tarafından nehre terk edilmesi,[389] daha sonra bulunması ve bizzat **Firavn**'ın sarayında koruma altına alınması,[390] **Hz. Musa** ile yol arkadaşı arasında -*seyahatleri boyunca*- olup biten ilginç hadiseler,[391] **Hz. Süleyman**'ın emri üzerine *"Nezdinde kitaptan bir ilim bulunan zat"*[392] tarafından Yemen kraliçesinin, tahtı ile birlikte *(göz açıp kapayıncaya kadar)* huzura getirilmesi,[393] **Hz. Meryem**'in, **Hz. İsa**'yı babasız doğurması;[394] **Hz. Meryem**'e -*hamilelik günlerinde*- gönderilen gıdalar ve mevsiminden önce yetişmiş hurmalar,[395] ***Ashâb-ı Kehf***'in *(saklandıkları mağarada)* yüzyıllarca uyuduktan sonra yeniden uyandırılmaları[396] gibi olağanüstü hadiselerin her biri *(ikram ve ihsan anlamında)* elbette birer kerâmettir. Ancak bu olaylar Kur'ân-ı Kerîm'de ***"kerâmet"*** diye adlandırılmamışlardır. Bu isimlendirme, İslâm âlimlerinin *(isabetli)* bir yakıştırmasıdır.

Evet, İslâm âlimleri bu olayları ***«kerâmet»*** olarak nitelemişlerdir. Dikkat edilirse; ne **Hz. Musa**'nın annesi, ne **Hz. Musa**'nın yol arkadaşı, ne **Hz. Süleyman**'ın veziri, ne **Hz. Meryem**, ne de **Ashâb-ı Kehf**; bunların hiçbiri rasûl ya da nebî değildi. Ancak Allah Teâlâ'nın, bu salih kullardan kimisinin doğasında *(hayat kanunlarına karşı)* meydana getirdiği direnç, kimisine verdiği tesellî, kimisine bahşettiği müstesnâ kudret ve bilgiler, kimisine de ihsan buyurduğu nimetler birer kerâmettir.

---

[389] Bkz. Tâhâ Sûresi/39; el-Kasas Sûresi/7

[390] Bkz. En-Kasas Sûresi/8-13

[391] Bkz. En-Kehf Sûresi/60-82

[392] Bkz. En-Neml Sûresi/40

[393] Bkz. En-Neml Sûresi/39-40

[394] Bkz. Âl-i İmrân Sûresi/59; Meryem Sûresi/19-22

[395] Bkz. Âl-i İmrân Sûresi/37; Meryem Sûresi/25

[396] Bkz. En-Kehf Sûresi/10-19

Tarîkatçılar, İslâm'a ait birçok değeri aşırarak, -*ondan sonra da çarpıtarak*- Müslümanlığa mal ettikleri gibi, Kur'ân-ı Kerîm'de ve Sünnet külliyâtında rastladıkları bu gibi olağanüstü hadiseleri de taklit ederek yaklaşık 800 yıldır yığınlarca kerâmet üretmişlerdir. Bütün bu çabaları -***"evliya"*** *diye meşhur ettikleri kâhinleri aslında birer ilâh olarak sunmak için*- harcamışlardır. Bu tür hikâyelerle doldurdukları menâkıbnameler ve şair sûfîlerin divanları güçlü belgeler olarak bu zümrenin sırlarını günümüzde deşifre etmektedir. Örneğin, bunlardan **Niyazi Mısrî**'nin aşağıdaki dizeleri, tarîkatçıların, kâh "fukara" diye niteledikleri kâh "evliya" diye yücelttikleri kişiler hakkındaki inanışlarını belgelemektedir:

Dokunma fukara fırkasının, hırkasına
Her biri bir dağ deler, geçirir arkasına

Kim ki fukara kalbine dokuna
Dokuna sinesi Allah okuna

Şu var ki onlar, nasıl ki ***İslâm***'ı ***Müslümanlık*** kisvesine bürümeyi hiçbir zaman başaramamış iseler; öylece ***kâhinlerini. «imansız evliyalarını»*** da hiçbir zaman ***salih birer insan*** olarak nitelemeyi başaramamışlardır. Nitekim, -*aşağıda sunulan örneklerde görüleceği üzere*- kâhinlerine mal ettikleri ***kerâmet söylencelerini,*** Allah'ın salih kullarına bahşettiği ***ihsan*** ve ***nimetler*** gibi açıklamayı becerememişlerdir. Allah Teâlâ, bu fırsatı onlara vermemiştir. Çünkü ne ***İslâm Müslümanlık*** demektir; ne tarîkat zühd ve takva yoludur; ne ***kehânet*** ile ***kerâmet*** aynı şeylerdir, ne de ***kâhinler*** (hâşâ!) Allah'ın ***salih*** kullarıdır. Bunların hepsi ayrı şeylerdir, tarîkatçılar bunu kerih görseler de…

Kerâmetçilik, evliyacılık inancı ile birlikte ortaya çıkmış eski bir sapkınlıktır. En eski evliyacı yazarlardan **Ebûl-Kasım el-Kuşeyrî**'nin risalesinde ***"evliyâ kerâmetleri"*** başlığı altında bir bölümün bulunuyor olması bunu kanıtlamaktadır.[397] Hiyerarşik Tarîkatçılık ise -*Horasan Erenlerinin ortaya çıkmalarıyla birlikte*- 1200'lerde depreşmeye başlamış fakat mîlâdî 1400'lü yıllarda Nakşbendîlik hareketinin yoğunlaşmasıyla birlikte ancak açık seçik olarak şekillenmiştir.

el-Kuşeyrî, kendi -*inancına göre*- velinin ve kerâmetin tariflerini yapmakta, kerâmet ile mucize arasındaki farkları açıklamaya çalışmaktadır. Ondan sonra da beşikteki bebeği konuşturan rahip **Cüreyc** ve mağarada mahsur kalan üç arkadaş hakkında nakledilen olağanüstü hadiseleri anlatmakta[398], daha başka kerâmet örnekleri ile devam etmektedir. **el-Kuşeyrî**, mîlâdî 1072 yılında

---

[397] أبو القاسم عبد الكريم ابن هوازن القشيري، الرسالة القشيرية/**173–177** مطبعة مصطفى البابي الحلبي القاهرة– **1959**

[398] Age./176-177. Üç arkadaş olayını anlatan hadisin orijinal metni şöyledir:

"حَدَّثَنَا أَبُو الْيَمَانِ أَخْبَرَنَا شُعَيْبٌ عَنْ الزُّهْرِيِّ حَدَّثَنِي سَالِمُ بْنُ عَبْدِ اللَّهِ أَنَّ عَبْدَ اللَّهِ بْنَ عُمَرَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمَا قَالَ سَمِعْتُ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَقُولُ انْطَلَقَ ثَلَاثَةُ رَهْطٍ مِمَّنْ كَانَ قَبْلَكُمْ حَتَّى أَوَوْا الْمَبِيتَ إِلَى غَارٍ فَدَخَلُوهُ فَانْحَدَرَتْ صَخْرَةٌ مِنْ الْجَبَلِ فَسَدَّتْ عَلَيْهِمْ الْغَارَ فَقَالُوا إِنَّهُ لَا يُنْجِيكُمْ مِنْ هَذِهِ الصَّخْرَةِ إِلَّا أَنْ تَدْعُوا اللَّهَ بِصَالِحِ أَعْمَالِكُمْ فَقَالَ رَجُلٌ مِنْهُمْ اللَّهُمَّ كَانَ لِي أَبَوَانِ شَيْخَانِ كَبِيرَانِ وَكُنْتُ لَا أَغْبِقُ قَبْلَهُمَا أَهْلًا وَلَا مَالًا فَنَأَى بِي فِي طَلَبِ شَيْءٍ يَوْمًا فَلَمْ أُرِحْ عَلَيْهِمَا حَتَّى نَامَا فَحَلَبْتُ لَهُمَا غَبُوقَهُمَا فَوَجَدْتُهُمَا نَائِمَيْنِ وَكَرِهْتُ أَنْ أَغْبِقَ قَبْلَهُمَا أَهْلًا أَوْ مَالًا فَلَبِثْتُ وَالْقَدَحُ عَلَى يَدَيَّ أَنْتَظِرُ اسْتِيقَاظَهُمَا حَتَّى بَرَقَ الْفَجْرُ فَاسْتَيْقَظَا فَشَرِبَا غَبُوقَهُمَا اللَّهُمَّ إِنْ كُنْتُ فَعَلْتُ ذَلِكَ ابْتِغَاءَ وَجْهِكَ فَفَرِّجْ عَنَّا مَا نَحْنُ فِيهِ مِنْ هَذِهِ الصَّخْرَةِ فَانْفَرَجَتْ شَيْئًا لَا يَسْتَطِيعُونَ الْخُرُوجَ قَالَ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ وَقَالَ الْآخَرُ اللَّهُمَّ كَانَتْ لِي بِنْتُ عَمٍّ كَانَتْ أَحَبَّ النَّاسِ إِلَيَّ فَأَرَدْتُهَا عَنْ نَفْسِهَا فَامْتَنَعَتْ مِنِّي حَتَّى أَلَمَّتْ بِهَا سَنَةٌ مِنْ السِّنِينَ فَجَاءَتْنِي فَأَعْطَيْتُهَا عِشْرِينَ وَمِائَةَ دِينَارٍ عَلَى أَنْ تُخَلِّيَ بَيْنِي وَبَيْنَ نَفْسِهَا فَفَعَلَتْ حَتَّى إِذَا قَدَرْتُ عَلَيْهَا قَالَتْ لَا أُحِلُّ لَكَ أَنْ تَفُضَّ الْخَاتَمَ إِلَّا بِحَقِّهِ فَتَحَرَّجْتُ مِنْ الْوُقُوعِ عَلَيْهَا فَانْصَرَفْتُ عَنْهَا وَهِيَ أَحَبُّ النَّاسِ إِلَيَّ وَتَرَكْتُ الذَّهَبَ الَّذِي أَعْطَيْتُهَا اللَّهُمَّ إِنْ كُنْتُ فَعَلْتُ ابْتِغَاءَ وَجْهِكَ فَافْرُجْ عَنَّا مَا نَحْنُ فِيهِ فَانْفَرَجَتْ الصَّخْرَةُ غَيْرَ أَنَّهُمْ لَا يَسْتَطِيعُونَ الْخُرُوجَ مِنْهَا قَالَ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ وَقَالَ الثَّالِثُ اللَّهُمَّ إِنِّي اسْتَأْجَرْتُ أُجَرَاءَ فَأَعْطَيْتُهُمْ أَجْرَهُمْ غَيْرَ رَجُلٍ وَاحِدٍ تَرَكَ الَّذِي لَهُ وَذَهَبَ فَثَمَّرْتُ أَجْرَهُ حَتَّى كَثُرَتْ مِنْهُ الْأَمْوَالُ فَجَاءَنِي بَعْدَ حِينٍ فَقَالَ يَا عَبْدَ اللَّهِ أَدِّ إِلَيَّ أَجْرِي فَقُلْتُ لَهُ كُلُّ مَا تَرَى مِنْ أَجْرِكَ مِنْ الْإِبِلِ وَالْبَقَرِ وَالْغَنَمِ وَالرَّقِيقِ فَقَالَ يَا عَبْدَ اللَّهِ لَا تَسْتَهْزِئُ بِي فَقُلْتُ إِنِّي لَا أَسْتَهْزِئُ بِكَ فَأَخَذَهُ كُلَّهُ فَاسْتَاقَهُ فَلَمْ يَتْرُكْ مِنْهُ شَيْئًا اللَّهُمَّ فَإِنْ كُنْتُ فَعَلْتُ ذَلِكَ ابْتِغَاءَ وَجْهِكَ فَافْرُجْ عَنَّا مَا نَحْنُ فِيهِ فَانْفَرَجَتْ الصَّخْرَةُ فَخَرَجُوا يَمْشُونَ." (صحيح البخاري. م م (**3/ 91**)

(Yani Malazgirt'in alınışından bir yıl önce) öldüğüne göre evliyacılık inancının çok eski olmadığı anlaşılmaktadır. Bu da İslâm'ın dejenere edilmesinin epeyce zaman aldığı anlamına gelmektedir. Türk Müslümanlığının temeli işte bu dönemde atılmıştır.

Öteden beri yapılan bir yanılgıyı bu ilgiyle düzetmek gerekir. Bilindiği üzere ***Milliyetçi-Müslümancı*** yazarlar, ***Malazgirt***'in alınışından söz ettikleri her defasında bir bahane ile bu hadiseyi, ***"Anadolu'nun İslâmlaştırılmasının"*** başlangıcı olarak kaydetmeyi ihmal etmezler. Hatta bu kullanım çoğu kez ***"Anadolu'nun Türkleşmesi ve İslâmlaşmaşı"*** şeklinde yinelenir. Örneğin, bir ansiklopedide şöyle bir ifade kullanılmaktadır:

«Anadolu'nun fethi ve İslâmiyet'in burada yayılışı, XI. yüzyıldan itibaren bilhassa 1071'deki Malazgirt Savaşı'ndan sonra Türklerin yoğun bir şekilde göçüyle yeni bir merhale kaydetti. Büyük Selçuklular ve onların maiyetinde Anadolu fethine katılan Türkmen beylerinin Orta ve Doğu Anadolu'da kurdukları Türk devletleri, Anadolu Selçukluları, bu devletin zayıflamasıyla ortaya çıkan Anadolu beylikleri ve nihayet Osmanlılar, Anadolu'nun İslâmlaşma sürecini tamamladı.»[399]

Bu metinde geçen ***«Anadolu'nun İslâmlaşma süreci»*** bir yanılgıdır, hatalı bir ifadedir. Bunun doğrusu ***«Anadolu'nun Müslümanlaşma süreci»***dir. Bu sürecin en çarpıcı özelliği ise ***evliyacılık*** ve ***kerâmetçilik***tir. Anadolu sahasının her yanında serpili bulunan türbeler, zaviyeler ve tekkeler bunu güçlü şekilde kanıtlamaktadır.

Evliyacılık inancının, dünden bugüne en büyük temsilcileri ise Nakşbendîler olmuşlardır. Çünkü evliyacılık sektörü, *(çok büyük ihtimalle)* Nakşbendîliğin teorisyenleri tarafından başlatılmıştır. Türk Müslümanlığının temel taşı olan ***«üveysîlik»*** *(mîlâdî 1100 yılından itibaren)* bu aktivist dervişler tarafından tasarlanmış olduğuna göre, evliyacılığın ve kerâmetçiliğin de *(en azından)* geliştiricileri bunlar olmalıdır.

Türkler arasında evliyacılık inancının doğmasına acaba hangi nedenler kaynaklık etmiş olabilir? Bu sorunun pek önemli cevapları vardır. Ancak bunları bütün ayrıntılarıyla buraya sığdırmak mümkün değildir. Yine de özet olarak bir bilgi sunmak gerekirse şu gerçekleri kaydedebiliriz:

Mîlâdî binli yılların başından itibaren ilk üç yüz yıl içinde -*deyim yerindeyse*-, ilk tohumları ekilen Müslümanlık dini için özgün malzemelere ihtiyaç vardı. Bunların bir kısmı *(Budizm, zerdüşizm ve maniheizm gibi)* eski dinlerin kalıntıları olarak zaten mevcuttu.[400] Bunları, İslâm'dan alınacak yeni malzemelerle harmanlamak gerekiyordu. Ancak bunu, çoğu göçebe olan eğitimsiz kalabalıkların iç dünyasını okşayacak bir kompozisyon içinde tertip edip sunmak lâzımdı. İşte başta **Ahmed-i Yesevî** olmak üzere Türkistan'da kendini yetiştirmiş mistik bir ekip, Türk evliyacılığı projesini -*buradan hareketle*- hazırladılar. Bu ekip -*daha önce yaşamış*- bir mistik gruptan ilham alıyordu. Bunlar, ***"İlk***

---

[399] Bkz. Türkiye Diyanet Vakfı, İslâm Ansiklopedisi, cilt:23; S.29

[400] Bkz. ***«Büyük Selçuklular zamanında, sosyal ve ekonomik sebeplerden dolayı Türkistan'dan Anadolu'ya kalabalık bir Türkmen göçünün yaşandığını ifade etmiştik. Anadolu'ya gelen bu Türkmen topluluklar İslâmiyeti benimsemekle beraber, onu kendi sosyal ve ekonomik imkanları ölçüsünde öğrenmeye ve yaşamaya çalışmışlardır. Neticede tıpkı Büyük Selçuklular zamanında olduğu gibi, Anadolu'da da yerli müslüman halk, birtakım inanç ve davranışlarından dolayı bu göçebe topluluklardan pek hoşlanmamıştır. (…) Türklerin Horasan ve İran sahasında bulunduklarında, büyük ölçüde İran, hatta kısmen Hint kültürünün tesirinde kalarak yayıldıkları hemen her bölgeye bu kültürlerin izlerini taşımış olmalarını dikkatten uzak tutmamalıyız. (…) Bu anlayışa sonradan bir nevi Türk Halk Müslümanlığı da denilmiştir. Çünkü bu Türkmen boyları, henüz yüzeysel bir İslâm anlayışına sahip olduklarından, hem eski şâmânî inançları hem de atalarından kalma bir takım geleneksel sözlü inançları bünyelerinde taşımışlardır.»*** Kaynak: **Prof. Dr. Metin Bozkuş**, Anadolu Selçukluları'nda Sosyal, Dinî ve Mezhebî Yapı. Sivas Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, 5 (2), 249-258.

Zâhidler” olarak ünlenen ve *(800-1000)* yılları arasında yaşamış Fars kökenli *(çoğu Iraklı)* müsta’reb *(Araplaşmış)* sûfîlerdir.

Birikimli ilim adamlarının tespit ettiği bulgular bu gerçeği teyit eder mahiyettedir. Bu şahsiyetlerden **Prof. Dr. İbrahim Âgâh Çubukçu**’nun aşağıdaki sözleri buna önemli bir örnek oluşturmaktadır. Çubukçu diyor ki:

«Böylece Türkler, Sünnet Ehli'nin sıkı kuralları yerine raksa, musikiye, şiire ve kadın özgürlüğüne olanak veren tasavvufa ve özellikle Şii düşüncelere daha çok yaklaşıyorlardı. ***Dervişlerin*** *eski* ***kamların*** *yerini alarak bir takım ince sözlerden ve gizlerden söz etmeleri de Türk toplumunun dinsel ve düşünsel yapılarını geniş ölçüde etkiliyordu. Böylece halk kitleleri arasında dervişlere karşı saygı son derece yaygın hale gelmişti. Demek oluyor ki Arabistan'da bir yandan Hint, İran ve Yunan felsefesinin, öte yandan İslâm zühdünün etkisiyle IX. yüzyılda başlayan tasavvuf akımları Türkler arasında kolayca yayılıyordu. Üstelik Türk toplumuna* ***Mani, Buddha*** *ve* ***Şaman*** *dinlerinin de etkisiyle daha içli, daha derin bir biçimde giriyordu. Bir takım tanınmış dervişler toplumu etkiliyor ve topluma öncülük yapıyordu. Bu dervişlerden en etkilisi ve Türk düşünce tarihinde büyük yeri olan zat* ***Ahmet Yesevî****'dir.»*[401]

***

Evliyacılık ve ***kerâmetçilik*** üzerinde temellendirilen Türk Müslümanlığının yapılandırılması -*sık sık evrilerek*- yüzyıllar boyu birbirini izleyen süreçlerle devam etmiştir. Ancak bu konuda unutulmaması gereken çok önemli bir gerçek vardır; gerek Türk tasavvufunun, gerekse Türk Müslümanlığının inşasında öne çıkan en büyük itici güç *(özellikle 1300’lerden sonra)* ***Nakşbendîlik*** hareketi olmuştur. Bu kaynak, Kanûnî döneminden bugüne kadar, *(1925-1950 yılları hariç)* daima resmî ideoloji tarafından destek görmüştür. Ancak Türk evliyacılığını daha iyi anlayabilmek için zaman tünelinde geriye doğru biraz yolculuk yapmak gerekiyor. Bu yolculuğu şöyle özetlemek mümkündür:

508 yıl tarih sahnesinde kalan (750-1258) ve bütün İslâm ümmetini temsil eden ***Abbasi Devleti***, 1200’lü yıllarda hızlı bir çökme trendine girmişti. Bir yandan ***Nizârî İsmâîlîlerin Alamut***’ta kurdukları cinayet şebekesinin saldığı korkuyla, öbür yandan gittikçe yaklaşan Moğol tehdidi altında devletin temelleri âdeta çatırdıyordu. Bu nedenle Arapların, Türkler üzerindeki dinsel etkisi de gitgide zayıflıyordu. Vaktiyle Abbasî Halîfeliği’ne bağlı olan Selçuklu Sultanlığı’nın, bu dönemde otonom bir devlet statüsüne kavuştuğu anlaşılıyor. Dolayısıyla Türk insanının vicdanındaki değerler de bu siyasî otonominin paralelinde değişiyordu. Nitekim bu değişim, ***“Horasan Erenleri”*** adıyla peydahlanan ilginç bir örgütün faaliyetleri etkisiyle hızlandı. Bunun yanı sıra; **II. Gıyaseddin Keyhüsrev** komutasındaki Selçuklu ordusunun, 1243’te patlak veren ***Kösedağ Savaşı***’nda **Baycu Noyan** komutasındaki ***Moğol-İlhanlı*** ordusu karşısında ağır yenilgiye uğramasıyla Anadolu’daki Türk birliği ortadan kalktı. Ülke anarşiye boğuldu. Devletin enkazı üzerinde küçük beylikler mantar gibi bitti.[402] Bunlar, aralarında boğuşmaya başladılar. Zihinler karıştı, değerler sıkça değişti,

---

[401] **Prof. Dr. İbrahim Âgâh Çubukçu**, Türk Düşünce Tarihinde Felsefe Hareketleri, (giriş bölümü) s.3-4. Ankara Üniversitesi İlâhiyât Fakültesi Yay. No. 74

[402] Bu beyliklerin adları şöyledir: ***Çaka Beyliği*** (1081-1098); ***Dilmaçoğulları Beyliği*** (1085-1398): ***İnaloğulları Beyliği*** (1095-1183); ***Artuklu Beyliği*** (1102-1409); ***Danişmendoğulları Beyliği*** (1071-1178); ***Tengnrıbermiş Beyliği*** (1074-1098); ***Saltuklu Beyliği*** (1072-1202); ***Mengüçoğulları Beyliği*** (1080-1228); ***Çubukoğulları Beyliği*** (1085-1112); ***Çobanoğulları Beyliği*** (1227-1309); ***Karamanoğulları Beyliği*** (1256-1487); ***Menteşoğulları Beyliği*** (1261-1424); ***Eşrefoğulları Beyliği*** (13. Yy; Ortaları-1326); ***İnançoğulları Beyliği*** (1261-1368); ***Sahibataoğulları Beyliği*** (1275-1342); ***Pervaneoğulları Beyliği*** (1277-1322); ***Osmanoğulları Beyliği*** (1281-…) ***Eşrefoğulları Beyliği*** (1284-1326); ***Alaiye Beyleri*** (1293-1421); ***Germiyanoğulları Beyliği*** (1299-1429); ***Candaroğulları*** *(İsfendiyaroğulları)* ***Beyliği*** (1292-1461); ***Hamitoğulları Beyliği*** (1300-1423); ***Germiyanoğulları Beyliği*** (1300-1428); ***Karesioğulları Beyliği*** (1304-1360);

kurumlar çöktü, ortalıkta türlü türlü inanç grupları peydahlanmaya başladı. Bunlardan, özellikle ***Kalenderiyye*** *(Cevlakiyye)*, ***Haydariyye***, ***Yeseviyye***, ***Kübreviyye***, ***Sühreverdiyye***, ***Rifaiyye*** ve ***Kadiriyye*** tarîkatları tarafından bir inanç kaosu körüklendi. Sonuç olarak aynen günümüz gibi siyasi anarşinin yanı sıra bir de din anarşisi ortalığı sardı. Bu da Selçuklu Devleti'nin sonunu getirdi. Toplum o gün umudunu bu Tarîkatların başındaki şeyhlere ve evliyalara bağlamıştı. Fakat bu şeyh ve evliyaların ne kendilerine ne de topluma hiçbir faydaları dokunmadı. Tam aksine, işgalci Moğollara yardım ve yataklık ettiler, sonunda kendi devletlerini çökerttiler.

Günümüzde, ilâhiyatçılardan aşırı milliyetçi, tutucu bir grup ve Müslümancı yazarlar tarafından ön plana çıkarılan ve topluma sevimli gibi sunulan bu evliyaların maceraları, buraya sığmayacak kadar uzundur. Bunlar, aslında çok tehlikeli birer mistik mafya teşkilâtının baronları idiler.[403] Özgün Türk evliyacılık hareketinin ilk öncüleri işte bu zümredir. **Prof. Dr. Ahmet Atilla Şentürk**, bu zümrenin iç yüzünü şu sözleriyle özetlemektedir:

«Yeni dinin yayılmaya başladığı bütün coğrafyalarda ***Şamanizm***, ***Budizm***, ***Yahudilik***, ***Hristiyanlık*** *ve* ***Zerdüştlük*** *gibi kemikleşmiş eski inançlar, duruma göre farklı gerekçeler gösteren birer yorumla bu dine uyarlandı. İslâm'ın temel kitabı Kur'an, iktidar ve saltanatı Allah'tan başka kimseye bırakmıyordu. Din ve siyasetin egemenliğine soyunan güçler, bu engeli akıl almaz tevil ve yorumlarla ortadan kaldırmayı başardılar. Kendilerine* ***"evliyâ"*** *denen manevî dünyanın iktidar sahipleri ile maddî dünyanın sahipleri olan irili ufaklı sultan ve hükümdarlar insanlar üzerindeki otoritelerini hiçbir zaman elden bırakmadılar. Çoğu zaman kâğıt üzerinde kalsa da XX. yüzyıl dünyasında egemenlik, hükümdarlar ve krallardan alınarak halka devredildi. Ancak dindarlar nazarında evliyaların iktidarı neredeyse hiçbir zaman son bulmadı. Çünkü inanışa göre bunlar öldükleri zaman kınından çekilmiş birer kılıç gibi daha da etkili oluyorlar, mezar ve türbelerinde bile insanları hidayete erdirmeye, onlara istedikleri her şeyi vermeye devam edebiliyorlardı.»*[404]

Biraz sonra; *bazı örnekleri sergilenecek olan türlü yobazlık faaliyetleriyle arkalarında karanlık bir tablo bırakmış olan* bu evliyalar etrafında, özellikle Nakşbendîler tarafından örülen kerâmet

---

Aydınoğulları Beyliği (1308-1426); ***Saruhanoğulları Beyliği*** (1313-1410); ***Canik Beylikleri*** (13. yy - 14. yy); ***Tekeoğulları Beyliği*** (1321-1390); ***Ramazanoğulları Beyliği*** (1325-1608); ***Eretna Beyliği*** (1328-1381); ***Dulkadiroğulları Beyliği*** (1339-1521); ***Taceddinoğulları Beyliği*** (1348-1428); ***Erzincan Beyliği*** (1379-1410); ***Kadı Burhaneddin Ahmed*** Devleti (1381-1398).

[403] Bu konuda fazla bilgi için Bkz.:

* **Orhan Hançerlioğlu**, İslâm İnançları Sözlüğüğü, S.229. Remzi Kitabevi. 2. Basım. İstanbul-1994.

* **Prof. Dr. Ahmet Yaşar Ocak**, Osmanlı Toplumunda Zındıklar ve Mülhidler, s.123-259. Türkiye Ekonomik ve Toplumsal Tarih Vakfı Yay. İstanbul-1998.

* **Ord. Prof. Dr. Fuad Köprülü**, Türk Edebiyatında İlk Mutasavvıflar. Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 8. Baskı, s. 337-352. Ankara, 1993.

* سميح عاطف الزين، الصوفيّة في نظر الإسلام ص/**551**. دار الكتب اللبناني– المصري/**1985**م.

* **Prof. Dr. Mikâil Bayram**, Sosyal ve Siyasî Boyutlarıyla Ahi Evren ve Mevlânâ Mücadelesi. S.172-175.

[404] **Prof. Dr. Ahmet Atilla Şentürk**, Manzum Metinler Işığında Bir Kalender Dervişinin Profili. International Periodical For The Languages, Literature and History of Turkish or Turkic Volume 10/8 Spring 2015, p. 141-220

masalları *-zaman içinde-* olgunlaştırılarak Türk Müslümanlığının ana dayanaklarından biri haline getirilmiştir.

***

Evliya kerâmetlerinden örnekler:

Örnek-1:

Mâlik bin Dînâr (öl.m.748) için şöyle bir kerâmet anlatırlar:

«Bir defasında gemiye binmişti. Gemi ilerleyince gemici ondan ücret istemiş, o da parasının olmadığını söyleyince bayılıncaya kadar dövmüşlerdi. Ayılınca, ücreti vermezsen seni denize atacağız diyerek tutup kaldırdıklarında, suyun yüzünde birçok balığı ağızlarında birer dinar (altın) olduğu halde gördüler. Bunun üzerine o, balıkların ağzından iki dinar alıp gemicilere verdi, gemiciler bu hâli görünce onun evliyâ olduğunu anlayarak özür dilediler.»[405]

***

Örnek-2:

İbrahim bin Edhem (öl.m.779)'in kerâmetlerineden biri:

«Bir defa gemiye binmek istedi. Ama parası yoktu ve parasız da gemiye bindirmiyorlardı. Gidip iki rek'at namaz kıldı ve namazdan sonra, "Yâ Rabbî! Şu geminin sahibleri bende olmayan bir şeyi istiyorlar." diye duâ etti. Duâyı bitirir bitirmez oradaki kumların hepsinin altın olduğunu gördü. Kumlardan bir avuç dolusu alıp gemicilere verdi ve gemiye bindi.»[406]

***

Örnek-3:

İlginç bir kerâmet örneği:

«Yesevî menkıbelerine göre siyah ırktan olan ***Arslan Baba*** *ashâbın büyüklerinden olup dört yüz veya yedi yüz yıl yaşamıştır. İki ayrı rivayete göre, sahâbîler bir gazâ sırasında veya* ***Arslan Baba****'nın evindeki bir toplantıda acıkırlar. Bu arada Hz. Peygamber'in duasıyla* ***Cibrîl*** *cennetten bir tabak hurma getirir. Hurmalardan biri yere düşünce* ***Cibrîl*** *o hurmanın ileride doğacak* ***Ahmed Yesevî****'nin kısmeti olduğunu söyler. O zaman Hz. Peygamber ashâbına,* ***"Bu hurmayı Yesevî'ye kim ulaştıracak?"*** *diye sorar. Göreve* ***Arslan Baba*** *tâlip olur ve Hz. Peygamber hurmayı onun ağzına koyar.* ***Arslan Baba*** *nice yüzyıl sonra Türkistan'ın Sayram şehrinde henüz yetim kalan yedi*

---

[405] Bkz. Bir grup Nakşbendi, Türkiye Gazetesi, İslâm Âlimleri Ansiklopedisi, 2/511. Tarihsiz-İstanbul.

[406] Age.:2/413

*yaşındaki **Ahmed Yesevî**'yi bulup emaneti ona teslim eder. Bazı rivayetlere göre Hz. Peygamber'in verdiği bir hırkayı da ona giydirir. Ayrıca **Yesevî**'ye **"binbir zikir"** telkin eder ve biraz sonra öleceğini bildirerek cenaze namazını kıldırmasını emreder. Hûriler **Yesevî**'ye yardımcı olmak için gelip **Arslan Baba**'ya ipekten kefen biçerler ve onu cennete götürürler. **Ahmed Yesevî** de **Arslan Baba**'nın son işaretine uyarak Buhara'ya gidip **Şeyh Yûsuf-ı Hemedânî**'nin yanında sülûk'üne devam eder.»*[407]

***

Örnek-4:

Ubeydullah-ı Ahrâr'ın kerametlerinden:

*«**Mevlânâzâde Nizâmeddîn** anlatır: "Kış mevsimiydi. Günlerin en kısa olduğu bir zamanda, **Ubeydüllah-i Ahrâr hazretleri**yle bir köyden bir köye gidiyorduk, ikindi namazını yolda kıldık. Güneş solmaya başlamış ve ufuk çizgisine yaklaşmıştı. Menzilimiz gayet uzaktı ve bu vaziyette oraya gecenin geç saatlerinden evvel varmak ihtimâli yoktu. Etrâfta ise barınılacak hiçbir yer yoktu. Her taraf bozkırdı. Kendi kendime düşünmeye başladım: "Menzil ırak, vakit akşam, yol korkunç, hava soğuk, sığınılacak yer yok; hâlimiz ne olacak?" **Ubeydüllah-i Ahrâr hazretleri**, atını hızla sürüp gidiyor ve hiçbir telâş eseri göstermiyordu, içimden bu düşünceler geçince, başını bana döndürdü ve **"Yoksa korkuyor musun?"** diye sordu. Sükût ettim. "Atını sıkı sürüp yol almaya bak! Belki güneş batmadan menzilimize ulaşırız." buyurdu. Böylece atlarımızı sıkı sürerek yol almaya başladık. Bir hayli yol aldıktan sonra, dikkat ettim ki, güneş sanki yerinde duruyordu. Ufka yakın bir noktada ve göğe çivilenmiş gibiydi. Köye girer girmez, sanki güneş söndürülmüş gibi, birdenbire zifiri karanlık içinde kaldık.»*[408]

***

Örnek-5:

Trablusgarp savaşına katılmak üzere Libya'ya giden **Ömer Fevzi** adında Mardinli bir *(şeyh)* Albay için tertip edilmiş bir kerâmet örneği de şöyledir:

*«Kâdirî-Rifâî-Nakşbendi meşayihi olan dedelerinin dergâhında yetişen genç **Ömer Fevzi**, Trablusgarp'taki vazifesi esnâsında o güne kadar zahiren bir münasebeti olmadığı bir tarîkin pirinden türbesini ziyaret etmesi hususunda manevi bir emir alır ve Libya'nın Zileytin kasabasında tesis ettiği âsitânesinde sırlı 15.yy ricâlinden Arûsî Selâmî tarîkinin Pîr'i muhteremi Cenâbı Gavsı Âzam Seyyid **Abdüsselâm el-Esmer** (k.s.a.) hazretlerinin türbelerini ziyaret için yola koyulurlar.*

*Seyyid **Abdüsselâm el-Esmer** (k.s.a.) hazretlerinin türbeyi şeriflerine yakın bir yere kadar gelerek belli bir yerde dururlar ve gözyaşları içinde ve büyük bir mahviyet hali ile ziyaretlerini dışarıdan yapmaya başlarlar, lâkin o zamanki âsitânenin postnişîni ve Hazreti Pir'in türbedarı olan zat da Hazreti Pir'den manevî emir almışlardır ve kumlar üzerinde diz çökmüş ağlayan bu genç Osmanlı zabitine gelerek "Siz Seyyid **Ömer Fevzi** Efendisiniz, Cenâbı Pir'in şahsıma manevi emri vardır, ziyaretinizi türbenin içinden yapmanızı emir buyurdular." diyerek tebligatta bulunmuş ve bu tarîkin*

---

[407] Bu madde ilk olarak 1991 senesinde TDV İslâm Ansiklopedisi'nin 3. cildinde, 400 numaralı sayfada yer almıştır.

[408] Bkz. Bir grup Nakşbendi, Türkiye Gazetesi, İslâm Âlimleri Ansiklopedisi, 13/118. Tarihsiz-İstanbul.

istikbaldeki ikinci pîri olacak olan ***Ömer Fevzi*** *Efendi Cenâbı Esmer ile bu sahneyi şuhudda zahiren ilk defa böyle buluşmuşlardır.»*[409]

***

Örnek-6:

Said-i Nursi'nin kerameti:

*«**Bediüzzaman** Denizli hapsinde iken, halk, iki-üç defa Üstad'ı muhtelif camilerde sabah namazını kılarken görür. Savcı işitir; hapishane müdürüne pürhiddet,* "Bediüzzaman'ı sabah namazında dışarıya, camiye çıkarmışsınız" *der. Tahkîkat yapar ki, Üstad hapishaneden dışarıya katiyen çıkarılmamış. Eskişehir Hapishanesinde iken de, bir cuma günü, hapishane müdürü, kâtip ile otururken bir ses duyar: "**Müdür Bey! Müdür Bey!**" Müdür bakar, **Bediüzzaman** yüksek bir sesle: **"Benim mutlaka bugün Ak Cami'de bulunmam lazım."** der. Müdür, "**Peki Efendi Hazretleri**" diye cevap verir. Kendi kendine, **"Herhalde Hoca Efendi kendisinin hapiste olduğunu ve dışarıya çıkamayacağını bilemiyor."** diye söylenir ve odasına çekilir. Öğle vakti, **Bediüzzaman**'ın gönlünü alayım, Ak Cami'ye gidemeyeceğini izah edeyim düşüncesiyle Üstadın koğuşuna gider. Koğuş penceresinden bakar ki, **Bediüzzaman** içeride yok! Hemen jandarmaya sorar. "İçeride idi; hem, kapı kilitli" cevabını alır. Derhal camiye koşar. **Bediüzzaman**'ın ileride, birinci safta, sağ tarafta namaz kıldığını görür. Namazın sonlarında **Bediüzzaman**'ı yerinde göremeyip hemen hapishaneye döner; Hazret-i Üstadın "Allahü Ekber" diyerek secdeye kapandığını hayretler içerisinde görür.»*[410]

Dikkat edilirse Nurcular yukarıdaki mitolojik hikâyede bu şahsın adını değil, -*onu yüceltmek için*- ürettikleri ***«Bedîüzzamân»*** sıfatıyla ve sık tekrarlarla onu anmışlardır. Bu üslubun propaganda amaçlı olarak kullanıldığı kesindir.

***

Örnek-7:

Mehmed Zahid Kotku'nun kerameti:

*«Hacc'da aşırı izdihamda Şeytan Taşlama mahallinde yere düşen bir uzman doktorun anlattıklarıdır. Bu doktor aynı zamanda emekli olana kadar Türk Hava Yolları'nda çalışmış bir Beyefendidir. Bir gün **Mehmed Zahid Efendi** ile Hacca gitmek üzere işaret alır. Nasıl olur, diye düşünürken iş yerinde THY ile Kızılay işbirliği kapsamında Hac döneminde görevli olarak gideceği kendisine bildirilir. Doktor Beyefendi Hac'da Şeytan Taşlama Mahali'nde yere düşer. Üzerine basarak geçen insanlar kolunu çiğner. Ve kolundaki et kemiğe kadar sıyrılır. Ne bir kan damlası ne bir acı vardır. Doktor, bu şaşkınlık içerisinde kalkarak vazifesini yerine getirip **Mehmed Zahid Kotku**'nun yanına gider. Durumu anlatır. **Mehmed Zahid Kotku** okur ve kolunu sıvazlar. Yara tamamı ile kapanmıştır. Bir kızarıklık ve ileriki günlerde bağlayan kabuk haricinde hiçbir sıkıntı kalmamıştır.»*[411]

---

[409] **Kamil Büyüker**, "İstanbul"da Mardinli Bir Asker, Mutasavvıf: Ömer Fevzi Mardin (1878–1953)", Makalelerle Mardin IV, Önemli Simalar- Dini Topluluklar, haz. İbrahim Özcoşar, İstanbul 2007, s. 76 .

[410] Bkz. http://hazretimehdihakkindabilgiler.blogspot.com/2010/09/bediuzzaman-said-nursi-hazretlerinin_10.html

[411] Bkz. http://www.mehmedzahidkotku.gen.tr/mehmet-zahid-kotku-hazretlerinin-kerametleri/

*"Sanayileşmiş, kalkınmış ve bir küresel aktör haline gelmiş(?) olan Türkiye"*yi, Türkiye toplumunu ve Türk Müslümanlığını bu ilginç söylencelerden daha iyi anlatan başka belge ve kanıtlar herhalde bulunamaz.

***

Tevessül

Tevessül **تَوَسُّل** sözcüğüne gelince, bu da Arapça *(kök fiile bir harf ilâveli)* **تَفَعُّل** bâbından türetilmiş bir masdardır. Arapça sözlükte bir şeyi vesile edinmek *(onu araç olarak kullanmak),* bir kimseyi *-amaca ulaşmak için-* aracı yapmak mânâlarına gelir. Tarîkatçılıkta ise bu kelime; Allah'ın Rasulü (s) başta olmak üzere ashâbı, tâbiîni, müçtehitleri, şehit ve salihleri, *(aynı zamanda **"evliyâ"** diye meşhur edilmiş)* kâhinleri Allah ile kul arasında aracı yapma inancını ifade eden bir kavramdır.

Öncelikle vurgulamak gerekir ki İslâm, Allah ile kul arasındaki aracılığa tamamen kapalıdır. Bu nedenle Kur'ân-ı Kerîmdeki ***"vesîle"*** kelimesine, Tarîkatçılar tarafından yüklenen anlamların İslâm'a uygunluğunu aramak abestir. Çünkü her şeyden önce Allah Teâlâ hiçbir kayıt, şart ve engel koymadan *(meâlen)* şöyle buyuruyor: ***«Ve Rab'biniz dedi ki; Bana dua edin, kabul edeyim.»***[412] Allah'ın (c), ezelî ilmiyle her şeyi kuşattığına imanı tam olan bir kimsenin *-bu kesin ve çarpıcı delile karşı pervasızlık ederek-* kendisi ile Rabbi arasına birilerini aracı yapması, hiç şüphesiz cüretkârlıktır. Keza Allah'ın (c), layık olan kulunun, *-âdâbına uygun-* duasını kabul edeceğine ilişkin verdiği sözü[413] hesaba katmamaktır ki bu da ayrı bir cüretkârlıktır.

***

Bu münâsebetle hatırlatmak gerekir ki başta Nakşbendîlik olmak üzere bütün Tarîkatlarda ***"Allah'a ulaştıracak bir aracı"*** arayışı vardır. Bunun için en ufak bir bahane bile ihmal edilmez. Tarîkatçılığın en belirgin karakteri budur. Bunun temel ilgisi ise Türk topluluklarının, geçmişten günümüze kadar ***Budizm***, ***Manihaizm***, ***Zerdüştîlik***, ***Şamanizm*** ve *(bunların bir sentezi olan)* ***Müslümanlık*** gibi çok tanrılı dinlere bağlı bulunmuş olmalarıdır. Her ne kadar İslâm'dan devşirilerek Müslümanlığa eklemlenmiş bir *(tek Allah)* inancı var ise de *(müslümanlık öncesinde kutsal sayılan)* ***"kamlar"***ın yerine bu kez evliyalar ve şeyhler konmuştur. Akademisyenlerden **Prof. Dr. İsmet KAYAOĞLU**'na ait aşağıdaki alıntı, bu gerçeği teyit etmektedir:

«Her ne kadar yöneticiler ve medreseden yetişenler sünni İslâmiyeti benimsemiş olsalar da göçebe olan Türkmenler arasında İslâm öncesi inançların ve geleneklerin yaşadığı gözlenmektedir. Mesela, eski Şaman dönemi Kamların yerini Türkmen babaları almıştı.»[414]

Başka bir araştırmacı da yukarıdaki kanaati doğrulayan şu ifadeyi kullanmaktadır:

---

[412] Bkz. Mü'min Sûresi/60: ...وَقَالَ رَبُّكُمُ ادْعُونِي أَسْتَجِبْ لَكُمْ

[413] Bkz. Âl-i İmrân Sûresi/9; er-Ra'd Sûresi/31. إِنَّ اللَّهَ لَا يُخْلِفُ الْمِيعَادَ.

[414] **Prof Dr. smet KAYAOĞLU**, Mevlânâ'nın Çağdaşı, Derviş Tarîkatları, Babalar, Kalenderîler ve Diğerleri. Sonuç Bölümü S.155. Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi Yayın Tarihi: 1990

«Türklerin eski dini Şamanîlikte rûhun ölmezliği, Tanrıya ve ecdâda kurbân sunma inançları, İslâmiyet'le daha da gelişmiş olduğundan; bu inançlar Türkler arasında çok kolay benimsenebiliyordu. Kerâmet sâhibi, her derde devâ bulan, gaipten haber veren, müşkülleri çözen ***Bilge Türk kamlarının*** *yerini İslâm'ın tasavvûf önderleri,* ***evliyâlar****,* ***mutasavvıflar****,* ***dervişler****,* ***abdallar*** *ve* ***imâmların*** *almasında da bir zorluk çekilmiyordu. Bu geçiş neticesinde* ***Türk Ata****,* ***Dede*** *ve* ***Babaları*** *hem* ***Şamanlara****, hem* ***Evliyâlara****, hem de* ***İmâmlara*** *benzetiliyordu. Bu sebeptendir ki, Türk Alp'leri (kahramanları) yine zaman içinde İslâmî bir kimlik kazanarak* ***Gazî*** *ya da* ***Alp-Eren*** *ismiyle kutsîleştirilmiştir.»*[415]

Burada önemli bir nokta üzerinde biraz durmak icap etmektedir: Türkiye'de kaygı verici bir kavram karmaşası yaşandığı için, yukarıdaki satırların sahibi ***İslâm*** ile ***Müslümanlığı*** birbirinden ayırt edememiştir. Araştırmacı **M. Hakan Alşan**, *«Türklerin eski dini, Şamanîlikte rûhun ölmezliği, Tanrıya ve ecdâda kurbân sunma inançları,* ***İslâmiyet****'le daha da gelişmiş olduğundan…»* şeklindeki ifadesinde maalesef ***"İslâmiyet"*** kelimesini kullanarak önemli bir hata yapmış, muhtemelen bunun farkına da varamamıştır! Ayrıca onun; ***«Türk Alp'leri (kahramanları) yine zaman içinde İslâmî bir kimlik kazanarak Gazî ya da Alp-Eren ismiyle kutsîleştirilmiştir.»*** ifadesindeki ***"İslâmî"*** kelimesinin de ***"Müslümanca"*** şeklinde yazılması gerekirdi. Çünkü zorunlu olarak, ısrarlı tekrarlarla açıkladığımız üzere ***İslâm*** ile ***Müslümanlık*** birbirinden tamamen ayrı ve bağımsız birer dindirler. Yazarın "*rûhun ölmezliğini*" de batıl inançlar arasında göstermiş gibi olması ayrıca büyük bir hatadır.

Günümüzün modern araştırmacıları, Müslümanlık öncesi inançsal etkilerin Müslümanlık döneminde sürmesini, sadece ***"heterodoks sûfî kesim"*** ile sınırlı tutmakta, ***"Sünnî Tarîkatlar"*** diye kendilerince niteledikleri kesimi ise bunun dışında bırakmaktadırlar. Oysa bu çok büyük bir yanılgıdır. Çünkü, *(eski)* Kalenderîliğin devamı sayılan ***"heterodoks Alevîler"***, hatta sürekli olarak ***"Ortodoks Sünnî"*** diye propagandası yapılan Nakşbendîler bir yana; bugün, hiçbir tarîkata bağlı bulunmayan milyonlarca müslüman da *-evliya olarak nitelenen-* ***"kâhinlere"*** ve onların sözde kerâmetlerine inanmakta, onlara ***tevessül*** etmekte, yani dualarında onları, *-kendileriyle Allah arasında-* aracı yapmaktadırlar. Tarîkatçılıktakı ***"tevessül"*** ile anlatılmak istenen inancın özeti işte budur.

***

Kur'ân-ı Kerîm'de, ***(vesîle)*** kelimesi, (الوسيلة) şeklinde *(mu'arrefe olarak)* iki kez geçmektedir: (el-Mâide/35; el-İsrâ/57)[416] Bu her iki âyette de ***evliyacılığı***, ***kerâmetçiliği***, ***ölmüşten***, ***türbeden*** ve ***mezardan*** imdat istemeyi çağrıştıracak hiçbir işaret bulunmamaktadır. Bunlardan, el-Mâide Sûresi'nin 35. âyet-i kerîmesinin meâli şöyledir: ***«Ey imân edenler! Allah'a karşı gelmekten sakının, O'na yaklaşmak için vesile arayın ve O'nun yolunda cihad edin ki kurtuluşa eresiniz.»*** Burada amaçlanan vesile hiç şüphesiz ***sâlih amel***dir. Yani olumlu ve yapıcı eylemdir. Bütün İslâm tefsir âlimleri bu yorum üzerinde görüş birliği içindedirler.

İsrâ Sûresi'nin 57. âyet-i kerîmesine gelince bu, konumuz açısından çok çarpıcı anlamlar vermektedir. Bu ve bir önceki âyet-i kerîme, *-birbirini tamamlayarak-* Tarîkatçıların ***"aracılık"*** inancını çok açık ve kesin surette yalanlamaktadır. Tefsirler ışığında bu iki âyeti kerîmenin anlatmak istediklerini biraz açacak olursak şu önemli bilgilerin bize verilmek istendiğini görürüz. Önce İsrâ Sûresi'nin 56. âyet-i kerîmesinin meâlini verelim:

---

[415] **Mehmet Hakan Alşan**, Melâmetîler, Horasan Erenleri, S.445. Karakutu Yay. İstanbul-2006

[416] Bkz. 1) el-Mâide Sûresi/35: يَاأَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا اتَّقُوا اللَّهَ وَابْتَغُوا إِلَيْهِ الْوَسِيلَةَ وَجَاهِدُوا فِي سَبِيلِهِ لَعَلَّكُمْ تُفْلِحُونَ.
2) el-İsrâ Sûresi/57: أُولَئِكَ الَّذِينَ يَدْعُونَ يَبْتَغُونَ إِلَى رَبِّهِمُ الْوَسِيلَةَ أَيُّهُمْ أَقْرَبُ وَيَرْجُونَ رَحْمَتَهُ وَيَخَافُونَ عَذَابَهُ إِنَّ عَذَابَ رَبِّكَ كَانَ مَحْذُورًا.

«(O müşriklere) de ki: Allah'tan başka ilâh diye inanıp taptığınız ve Allah'a ortak koştuğunuz putlara (meleklere, resûllere, nebîlere, kutsallaştırdığınız insanlara ve cinlere) yalvarın bakalım; fakat onlar ne sizden bir sıkıntıyı giderebilir ne başınıza gelmeden önce belâyı başka tarafa def edebilir ne de geldikten sonra onları size faydalı olacak şekilde değiştirebilirler.»

Bunu tamamlayan 57. âyet-i kerîmenin meâli ise şöyledir:

«Onların (müşriklerin) taptığı ve putlaştırdığı varlıklara gelince; onlardan (melekler, resûller, nebîler, sıddıklar, şehit ve salih insanlar bile) Rablerinin hoşnutluğunu kazanmak için çare ararlar, O'nun rahmetini umarlar, O'nun azabından korkarlar. Çünkü O'nun azabı, hakikaten korkup kaçınılacak bir azaptır.»

İslâm'ın aracılığa karşı tutumu bu kadar açık ve kesin olmasına rağmen, genelde Müslümanlar, özellikle de Nakşbendîler -*hem de yukarıdaki âyet-i kerimeleri delil göstererek*- ilginç çelişki örnekleri sergilemişlerdir. Bu ilgiyle, burada önemli bir açıklamada bulunmanın zamanı gelmiştir:

Tarîkatçıların, birtakım inanış ve ibadet şeklinin ***İslâm'a aykırı olduğu*** bazı kesimler tarafından öteden beri eleştirilmektedir. Fakat bu eleştiriler, *(yöntem bilimi açısından)* maalesef isabetli değildir. Çünkü tarîkatçılığın İslâm'a aykırılığını eleştirmek, onu bir bakıma İslâm'la ilişkilendirmek anlamına gelir. Bu ise fahiş bir hatadır. Çünkü tarîkatçılar Müslümandırlar. Yani ***İslâm***'ın değil, ***Müslümanlık*** adındaki dinin bağlılarıdırlar. Bu iki yapı ise, -*dış görüntü itibariyle*- inanılmaz benzerlikler gösteriyor olsalar bile tamamen iki ayrı ve bağımsız birer kurumdur. Üstelik ***İslâm***, ***Müslümanlık*** gibi bir mezarlık ve mabed dini değil, bilakis ***vahye*** ve ***«tevkîfiyye»*** esasına bağlı evrensel bir hayat nizamıdır; Müslümanlıkla mukayese edilmekten münezzehtir. Onun için bu iki dini birbirine karıştırmak, sadece bilgi kirliliğinin ve yaygın bilgisizliğin sonucu olmakla sınırlı değil, aynı zamanda Yüce İslâm'ı aşağılama anlamına da gelmektedir. Dolayısıyla; nasıl ki örneğin ***Kadiyânileri***, ***Dürzîleri*** *(Dürzüleri)*, ***Bahâîleri***, ***Nusayrîleri*** ve ***Mitüdistleri***[417], İslâm'a aykırı inanışlarından ve ibadet şekillerinden dolayı hiç kimse eleştirmiyorsa temelde Nakşbendîleri de *(İslâm'a aykırılıkları bakımından)* eleştirmemek gerekiyor.[418]

---

[417] Bu dinsel yapıların hepsi de vaktiyle İslâm'dan kopmuş ve bağımsız birer din olarak belli çevrelerde yayılma imkânı bulmuşlardır. Bu dinlerden hiçbirinin bağlısı bugün artık ***"ben müslimim"***, ya da ***"İslâm'ın mensubuyum"*** demez; İslâm'ı geçerli bir din olarak da kabul etmez. Bilakis bunlar, İslâm'ın vaktiyle ömrünü tüketmiş, Yahudilik ve Hıristiyanlık gibi eski dinler kervanına katıldığını iddia ederler. ***Mitüdistler*** ise Milli Türk dini bağlılarıdır. ***Mitüdizm***'in 1938'de **Mustafa Kemal**'in ölümünden hemen sonra Ankara'da 9 kişilik bir demagog teorisyen grubu tarafından kurulduğu sanılmaktadır. Bunların arasında ***Sabetaistlerin*** ve **Mustafa Kemal**'i sevmeyenlerin bile bulunduğu söylenir. Bu din, devletçe öngörülen resmi törenler maskesi altında on yıllarca uygulandı. 1953'te kurulan kâbesiyle, çeşitli ritüelleriyle *(aynen Budizm gibi)* beşeri bir din olarak halen uygulanmaktadır. ***«Türban yaygarası»***ndan sonra tarîkatçılara yenik düştüler. Ancak devlet hâlâ Mitüdistlerin denetimi altındadır. Bağlılarının bir kısmı, aynı zamanda Müslüman olduklarını söylemektedirler. Nitekim Türkiye'de milyonlarca çok dinli ve çok Tanrılı büyük bir kitle yaşamaktadır. İlginç olan, yabancı dil bilmeyen, ihtisas bilgilerinden ve geniş bir dünya kültüründen yoksun düzinelerle yerli tarihçi ve sosyoloğun, Türkiye toplumunun bu yarı gizli sosyolojik haritasından maalesef habersiz olduğu gerçeğidir.

[418] Bu münasebetle belirtmek gerekir ki; genelde tarîkatçıları, özelde de Nakşbendîleri hedef alanlar; cihad stratejisi hakkında yeterli bilgiye sahip bulunmayan, tarih ve sosyoloji bilgisinden tamamen yoksun, kendilerini tevhid ehlinden sanan yarı okumuş; ***Neo-Selefîler*** *(yerli Vahhabîler)*, ***Hanifler***, ***Meâlciler*** ve ***Sünnet inkârcıları*** gibi küçük ktipiyoz kümelerdir. Tarîkatçıların neden İslâm'ın kurallarına bağlı kalmadıklarını, neden Tevhide aykırı inanışlara kapıldıklarını, ya da neden bid'at ve hurâfe girdabına saplandıklarını sorgulamak, elbette anlamsızdır. Bu, aslında aynı gerekçelerle ***Budistleri***, ***Hıristiyanları***, ya da ***Yahudileri*** sorgulamaktan farksızdır. Tarîkatçılara *(özellikle Nakşbendîlere)* yöneltilecek haklı itiraz, esasen şu meâlde olmalıdır: Mensupları olduğunuz Müslümanlık dininin ve Nakşbendî tarîkatının kuralları ve ilkeleri arasına Yüce İslâm'a ait değerleri karıştırma hakkına sahip değilsiniz. İslâm'ın sahipsizliğinden yararlanarak

***

Nakşbendî şeyh ve mollaları, *-**İslâm** ile **Müslümanlık** arasında kurdukları köprünün avantajlarından mahrum kalmamak için-* İslâm âlimlerinin vesile ve tevessül konusundaki açıklamalarının büyük kısmını aynen kabul ediyorlar. Örneğin, Allah'ın (c) hoşnutluğunu kazanmak için salih amelin vesile olduğuna onlar da katılıyorlar. Allah'ın (c) duaları doğrudan kabul edebileceğine de itiraz etmiyorlar. Hatta Hz. Rasûl'ün, **Abdullah ibn Abbas**'a ***«Bir şey isteyecek olursan sadece Allah'tan iste ve yardım dileyecek olursan sadece Allah'tan yardım dile»***[419] meâlinde verdiği öğüdü de sıkça tekrar ediyorlar. Bütün bunlara rağmen, yine aracılara başvurmanın gerekli olduğunu söylemekten de bir türlü kendilerini alamıyorlar.

Sırf kâhinlerini yücelerde göstermek için bu konuda döktükleri dil, kullandıkları spekülatif ifadeler, hileli anlatım şekilleri ve naklettikleri hurâfelerle kitaplar dolusu propaganda malzemeleri hazırlamışlardır. En ufak bir itiraz karşısında hemen ellerindeki bu depolanmış malzemeden yığınlarca gerekçe üreterek bir ağız dalaşı içinde muhatabı susturmaya çalışırlar. Bu konuda o derece ustalaşmış, o kadar maharet kazanmışlardır ki onların saldırısına uğrayan bir ehl-i tevhid, *-ne kadar bilgili, ne kadar cesur ve yetenekli olursa olsun-* bir anda kendini linç edilmiş olarak bulabilir. Bu ihtimal her zaman vardır.

Her Nakşbendi mollası, *-bu tür propaganda malzemeleri bakımından-* donanımlıdır. Ezberinde yüzlerce kerâmet hikâyesi vardır. Bununla birlikte amacına alet edebileceği birçok âyet ve hadis metinleri de dilinin ucundadır. Ona göre; *«Bırakın bir devlet başkanını, ya da bir bakanı, bir valinin huzuruna bile belli bir prosedür izleyerek, birkaç koruma polisi ve sekreterden geçerek ancak ulaşmak mümkün iken, kâinatın Yüce Rabbi'nin huzuruna çıkmak, O'ndan aracısız bir istekte bulunmak, hiç doğru olur mu?»* Bu çelişki, Müslümanlığın tarîkatçılık yoluyla İslâm'dan beslenebilmesi için bu zümrenin hak ile batıl arasında nasıl git-gel yaşadığını çok açık şekilde göstermektedir.

Ünlü bir Tarîkatçı olan **Fethullah Gülen**, Ashâbın Hz. Rasûl (s) karşısındaki duruşunu anlatırken şunları söylüyor: *«Ona ait her şeyi mübarek ve kurtuluş vesilesi sayıyorlardı. Saçından, sakalından düşen her mübarek tüyü, Cennetten gelmiş gibi kabul ediyor, ipekler, kristaller içinde, evlerinin en mûtena yerinde muhafazaya çalışıyorlardı. O, abdest alırken, abdest uzuvlarından akan su damlalarının tekini dahi zâyi etmeden kapış kapış ediyor, yüzlerine gözlerine sürüyor ve bunun değdiği yerlere âdeta, ateşin dokunmayacağına inanıyorlardı ve Allah Rasûlü de onları böyle davranmaktan men etmiyordu. Bazılarının dediği gibi, eğer onların böyle davranmaları şirk olsaydı, evvela, yeryüzünden şirki kazıyıp atmak için gelen Allah Rasûlü, onları böyle yapmaktan men ederdi.*

---

bunu yapmayı göze alıyorsanız yanılıyorsunuz. Çünkü başta âlimler olmak üzere İslâm'ın gerçek mensupları onun yüce değerlerini şimdiye kadar nasıl savunmuş ve bunu başarabilmişlerse bundan sonra da bu böyle devam edecektir. Nitekim Müslümanlık, bugün bütün çıplaklığı ile gözler önüne serilmiş bulunmaktadır. Bu dinin hangi amaçlarla yapılandırıldığını, hangi dinlerden aşırılan malzemelerle din süsü verilen Müslümanlığın üretildiğini artık bütün dünya öğrenmiş bulunmaktadır.

[419] Hadisin orijinal metni şöyledir:

يا غُلَامُ، إِنِّي أُعَلِّمُكَ كَلِمَاتٍ: احْفَظْ اللَّهَ يَحْفَظْكَ، احْفَظْ اللَّهَ تَجِدْهُ تُجَاهَكَ، إِذَا سَأَلْتَ فَاسْأَلْ اللَّهَ، وَإِذَا اسْتَعَنْتَ فَاسْتَعِنْ بِاللَّهِ، وَاعْلَمْ أَنَّ الْأُمَّةَ لَوْ اجْتَمَعَتْ عَلَى أَنْ يَنْفَعُوكَ بِشَيْءٍ لَمْ يَنْفَعُوكَ إِلَّا بِشَيْءٍ قَدْ كَتَبَهُ اللَّهُ لَكَ، وَلَوْ اجْتَمَعُوا عَلَى أَنْ يَضُرُّوكَ بِشَيْءٍ لَمْ يَضُرُّوكَ إِلَّا بِشَيْءٍ قَدْ كَتَبَهُ اللَّهُ عَلَيْكَ، رُفِعَتْ الْأَقْلَامُ وَجَفَّتْ الصُّحُفُ (عن عبد الله بن عباس)

Burada başka vesilelerle söylediğim bir hususu tekrar arz etmek istiyorum. Koca Hâlid, sarığında Allah Rasûlü'nün mübarek sakalından bir kıl taşıyordu. Bir gün, başından sarık yuvarlanıp, düşman safları arasına kayıp gidince, gözü dönmüş gibi oraya doğru koştu ve askerlerin ihtarına kulak asmadan sarığını alıp giydi. ve sonra da bu kadar tehâlükünün sebebini soranlara şöyle cevap verdi: "O'nun içinde Allah Rasulü'ne ait bir mübarek tüy vardı." Bunu diyen insan, dünyanın en büyük kumandanlarını kapıkulu olarak kullanacak çapta bir insandı.»[420]

İslâm ile Müslümanlık arasında kurdukları böylesine hayâli bir köprü üzerinden, Türk Müslümanlığını her fırsatta beslemeye çalışan mistik Türk grupları *(özellikle son zamanlarda bu yola başvuran Nakşbendîler, Nurcular ve Gülenciler)*, hakkı batıla, batılı da hakka tahvil etmekte hiçbir engel tanımamışlardır. Bunun için edebî üsluplar, örgütlenme ve yandaş kazanma teknikleri, beyin yıkama ve ikna sistemleri geliştirmiş, kütüphaneler dolusu efsane kitaplarıyla devasa bir birikime sahip olmuşlardır. **Fethullah Gülen**'den aktarılan yukarıdaki alıntının yansıttığı duygusal anlatım örneğinde görüldüğü üzere tarîkatçılar, sıradan insanın yüreğini okşayan bir gönül iklimi oluşturmayı mükemmel şekilde başarmışlardır.

Bu gerçeğin iyi anlaşılabilmesi için bir örnek daha sunalım. Yukarıdaki sözlerinin devamında **Fethullah Gülen**, -*Tarîkatçılıktaki tevessülü okuyucuya hazmettirmek için*- cazip bir anlatım tarzı kullanarak bir örnek daha vermektedir. Elinde hiçbir kanıt bulunmamasına rağmen Gülen, büyük bir cüretle diyor ki:

«Afrika'yı bir baştan bir başa fetheden büyük insan **Amr b. As**, *büyük siyaset ustası ve dehâ çapında bir idare kabiliyetinin adamıydı. Vefat ederken dilinin altına Allah Resulünden hâtıra kalmış mübarek bir kıl koyuyor ve bununla sorulan suallere kolayca cevap vereceğine inanıyordu. Tekrar rica ederek soruyorum; eğer sahabi de tevhidi anlayamadıysa, yeryüzünde tevhidi anlayan kim vardır? Eğer bu şekildeki tevessüller şirk ise, ondan ilk kaçınması gerekenlerin Allah Rasulü'nün gökteki yıldızlara benzettiği ve "Hangisine uysanız hidayeti bulursunuz." diye tebcil ettiği, bu mümtaz ve müstesna insanlar olması gerekmez miydi? Hâlbuki görüyorsunuz ki onlar bu manâda tevessülde bulunmayı kat'iyen mahzurlu görmüyorlar.»*[421]

Peki Tarîkatçılıkta, Allah ile kul arasına aracı koymak, neden bu kadar önemsenmektedir? Bu sorunun yanıtı son derece önemlidir. Çünkü ***mü'min ve müslim*** insan şöyle dursun ***Müslüman*** kişinin bile vicdanını sarsacak sırlar ve şifreler içeriyor bu yanıt. Bunun için yine bin yıl öncesine gitmemiz gerekiyor.

Vaktiyle ***İslâm hayat nizamı***nı yıpratmak ve onu devre dışı bırakmak için ***Müslümanlık Dini***'ni inşa edenler, ta bin yıl önce, tıpkı günümüzdeki ***"Nurculuk"*** ve ***"Gülencilik"*** gibi -*dışından kimseyi ürkütmeyen*- mistik örgütler kurarak bu projeyi hayata geçirmişlerdir. Araştırmalarda elde edilen veriler, bu gerçeği güçlü şekilde kanıtlamaktadır. Bu mistik yapıların en köklüsü ve en güçlüsü ise, -*hiç şüphesiz*- Nakşbendîlik örgütüdür. İslâm'ı felce uğratmak için, öyle görünüyor ki bu projenin teorisyenleri tarafından, -*silah olarak*- İslâm'a ait değerlerin kullanılması öngörülmüştür. Nitekim bu teşkilât tarafından kullanılan başta ***"veli"***, ***"evliya"***, ***"vesîle"*** ve ***"tevessül"*** olmak üzere İslâm'a ait birçok kavram özellikle seçilmiş; yorumlanarak, onlara aykırı anlamlar yüklenerek Müslümanlık ana şemsiyesi altında Tarîkatın akidesine ve felsefesine yerleştirilmiştir.

---

[420] Bkz. **M. Fethullah Gülen**, Asrın Getirdiği Tereddütler, S.4/3. Blue Dome Inc. Clifton, U.S.-2016

[421] Age. Aynı sayfa.

Bu kavramların en önemlilerinden biri de *–biraz önce değinildiği gibi, Kur'ân-ı Kerîm'de iki ayette yer alan-* «***el-vesîle*** الوسيلة» kelimesidir. Müslümanlık projesinin mimarları tarafından tarîkatın akidesine vaktiyle yerleştirilmiş bundan daha önemli ve daha ustaca düşünülmüş bir kavram hemen hemen yoktur. Neden? Çünkü evliyacılık kurumunun büyük iskeleti bu kavram üzerine oturtulmuştur. Öyle ya, kutsal kişiye tutunmayı meşru kılacak bir açıklama ve onun da bir anahtar kelimesi olmadan, evliya ne işe yarayacaktır? Onun için Tarîkatta *(özellikle Nakşbendîlikte)* ***"vesile"*** ve ***"tevessül"*** çok büyük önem taşır. Çünkü evliyacılık sektörü *her ne kadar kerâmetçilikle hareket kazanabilmişse de* esas itibariyle onu işlevli kılan ***"tevessül"*** inancıdır. Bu nedenle Müslümanlıkta ve onun en önemli ayağı olan Nakşbendîlikte ***tevessül,*** imanın temeli sayılır. Bu yüzdendir ki Türkiye'de büyük bir müslüman kitle, kâhinlere ve onlar için örülmüş kerâmet söylencelerine yürekten inanır, türbeleri ziyaret eder; onlara yalvararak, kurban keserek tapınır; Allah'tan bir istekte bulunduğunda da mutlaka onların aracılığına başvurur.

Müslümanlığa, acaba hangi nedenle bu inanış mal edilmiştir? Bu sorunun çok yönlü bir cevabı vardır. Ancak Müslümanlık henüz proje aşamasındayken Türkistan'daki toplulukların o günkü psikolojisini, bölgenin siyasî ve sosyolojik koşullarını, İran ve Hindistan'daki halklarla olan kültürel ilişkilerini derinlemesine irdelemeden bu cevabı vermek doğru olmayacaktır. Bu konuda çok geniş veriler elde edilse bile *(ki bu döneme ilişkin önemli miktarda belgeler mevcuttur)*, hem burada onlardan söz açmak -*yer ve yöntem bakımından*- mümkün değildir, hem de bu, ihtiyatı elden bırakmamanın gereğidir. Unutmamak lâzımdır ki Müslümanlık, -*bin yıllık macerası boyunca*- evrimler geçirmiştir. Bugünün nesli o günün olaylarından ve şartlarından büyük ölçüde habersizdir. Aynı zamanda ***"tevessül"*** gibi daha nice kavramların İslâm'dan aşırılarak Müslümanlığa mal edildiğini bilmemektedir. Bütün bunlar göz önüne alındığında cevabı kısa tutmakta yarar vardır.

Müslümanlıkta, Allah'a dua ederken birinin aracılığına ihtiyaç duymanın belki de birincil nedeni *Türklerin eskiden bağlı bulundukları* dinlerden kalma inanışlardır. Türk mitolojisi ve atalar kültü verileri bunu teyit etmektedir. Bunu, ***İslâm*** ile ***Müslümanlık*** arasındaki temel farktan da anlamak mümkündür. Bu fark, din ile mitoloji arasındaki uçurumdur. Unutmamalıyız ki ***İslâm*** bir din, aynı zamanda bir yaşam ve yönetim biçimidir; ***Müslümanlık*** ise *(başta İslâm olmak üzere)* birçok dinden alınmış değerlerle topluma ait mahalli inanç ve geleneklerin sentezinden ibaret senkretik bir beşerî dindir. Kısa bir ifadeyle; bir mabed ve mezarlık dinidir.

İşte ***Tevessül***, -*animist dönemden kalma*- ata ruhlarına ilişkin inançların verdiği ilhamla bu senkretik dinin inanışları başında yer almış ve yalnızca Müslüman Türkler arasında yayılıp tutunmuştur. Bugünkü Türkiye toplumunda bu inanışın koruyuculuğunu titizlikle üstlenen kesim ise Nakşbendî örgütüdür.

***

DÖRDÜNCÜ FASIL

***

Genel Nitelikleriyle Nakşbendîlik

Nakşîlik *(ya da Nakşbendî Tarîkatı)*; hiyerarşik düzen, kurallı yapı ve popülerlik gibi özellikleri dolayısıyla müslümanlık tarihinde kurulmuş mistik örgütlerin başında yer alır.

Mîlâdî 1300'lerin sonlarına doğru Orta Asya'da Türkler tarafından kurulan bu Tarîkat, aşamalarla evrilerek ve yeni karakterler kazanarak çağımıza kadar varlığını sürdürebilmiştir. Günümüzde başta Türkiye olmak üzere Ortadoğu ülkelerinde en yaygın Tarîkat olma özelliğini korumaktadır. Bunun nedenlerini şöyle özetlemek mümkündür:

1) İslâm'ı devreden çıkarmak amacıyla kurulmuş olan Müslümanlığın inşasında Yesevîlikten sonra en büyük katkıyı veren ve onun yerini dolduran köklü ve eski bir mistik teşkilâttır. Günümüzde de Türk Müslümanlığı, gücünü büyük ölçüde bu Tarîkattan almaktadır. Bu nedenle Türkiye'de ***Hanefist-dindar*** çoğunluk ve onu temsil eden Diyanet Kurumu nazarında Nakşbendîlik, dokunulmaz bir ayrıcalığa sahiptir.

2) Mevcut Türk tarîkatları arasında ciddi disiplinlere sahip bulunan ve ilkelerinden taviz vermeyen bir tarîkattır. Örneğin, yarı-gizli niteliğini korumaktadır. ***Râbıta*** ve ***hatm-i hâcegân*** gibi ritüelleri gizlice uygulanmaktadır. Özel ekipler tarafından her şeyh için kerâmet üretme faaliyetleri bütün hızıyla devam etmektedir. Bütün Nakşî örgütlerinde ***seyr-ü süluk*** eğitimi, kapalı kapılar ardında sürdürülmektedir.

3) Nakşîlik, yarı-gizli bir yapıya sahip olmasına rağmen, *(sözde)* Kur'ân'a ve Sünnete bağlılık konusunda sergilediği spekülatif dış görüntüsüyle toplumu *-tarihi boyunca-* ikna edebilmiştir. Geçmişine ilişkin gerçekleri asırlardır gizlemeyi o derece başarabilmiştir ki bu Tarîkatın, ***Budizm***'in ***Mahayana Mezhebi***'nin devamı olduğu konusunda bugün hemen hiç kimse doğru bir bilgiye sahip değildir. Nitekim milyonlarca Nakşbendî tarafından gizlice uygulanmakta olan ***râbıta, hatm-i hâcegân***, ***rûhaniyetten istimdâd***, ***seyr-ü sülûk***, ***on bir erkân, solunum kontrolü***, ***beş binlik evrâd*** ve çeşitli Hint kaynaklı ritüel ve ibadet şekilleri hakkında toplum, ciddi bilgilere bugüne kadar ulaşamamıştır. Çünkü *(son yıllarda sırf dikkat dağıtmak için küçük risaleler yayımlamışlarsa da)* Nakşbendîler bu özel tapınma uygulamalarını, *-genelin izlediği ve okuduğu-* ilmihallere ve fıkıh kitaplarına asla işlememiş, bu konuda sır vermek istememişlerdir!

4) Nakşbendî şeyhleri, siyasi yönetimleri ve geniş mürîd çevrelerini kullanarak tevhid inancına ve evrenselliğe karşı *-tarîkatın tarihi boyunca-* amansızca savaşmışlardır. Bugün de bütün Nakşî cemaatleri ***Neo-Selefîlere*** karşı alarm halindedirler. Bundan iki şey amaçlanmaktadır:

* Türk milliyetçiliğini korumak ve güçlü tutmak,

* ***Vahdet-i vücud*** ve ***vahdet-i şuhûd*** inancının *(yani çok tanrılığın)* devamını sağlayarak Türk Müslümanlığını ayakta tutmak.

5) Nakşî şeyhleri, kendilerini ve Tarîkatlarını hep siyasetin dışında imiş gibi göstermiş, ancak özel kanallarla daima siyasi hareketleri dakik bir şekilde izlemiş ve siyasilerle örtülü ilişkiler kurmuşlardır. *(Yeri gelince bu konuda ayrıntılı bilgiler verilecektir.)*

6) Nakşilikte ***keşifçilik*** ve ***kerametçilik*** üzerinde temellendirilen ***evliyacılık*** kurumu için gerekli olan ***"gayb"*** kavramına olağanüstü önem verilmiş ve sürekli işlenmiştir. Bu konuda harcanan çabalardaki asıl amaç; üretilen kerâmet örneklerini vahye ve mucizelere alternatif olarak kullanmak; böylece *(şeyh için)* sağlanan şöhret sayesinde *(Tarîkatçıların gizli diliyle)* ***"Türk evliyaları"***nı ***"Arabın peygamberi"*** ile (bir çeşit) karşılaştırmaktır. Ancak bu tasavvur, yalnızca Nakşbendîliğin erken dönem mimarları için söz konusu olabilir. Günümüzdeki Nakşbendî cemaatlerinin de belki en üst babalarının vicdanlarında ve gizli dünyalarında bu tasavvur depreşiyor olabilir. Fakat bu çok sıra dışı ve tehlikeli düşünceyi, elbette bütün Nakşbendîlere teşmil etmek mümkün değildir. Çünkü 600 yıl önceki Nakşbendîlik ile bugünkü Nakşbendîlik hem içerik hem dış görüntü bakımından, birbirinden çok farklıdır.

***

«Silsile-i Sâdât»

Nakşbendîler, inisiyatifleriyle ürettikleri bütün inanç, ritüel ve ibadet şekillerinin, Hz. Rasûl (s), ashâb ve selef-i salihînden kendilerine intikal ettiğini ve onlara hiç dokunmadan aynen koruduklarını ileri sürmektedirler. Örrneğin bu zümrenin tanınmış şeyhlerinden **Muhammed Emin el-Kurdî el-Erbilî** şöyle bir iddiada bulunuyor: *«Nakşbendî büyüklerinin itikadı, Sünnet ve cemaat ehlinin*

itikadının aynısıdır. Bu ise bizzat ashâb'ın, (r) aslına uygun olan yoludur. Tarîkat büyükleri ona ne bir şey katmış ne de ondan bir şeyi eksiltmişlerdir.»

Birçok Nakşbendî yazar, bu ibareyi birbirinden kopya edip tekrarlamıştır.[422] Nedenine gelince; başka kaynaklardan aldıkları yabancı inanışların, tuhaf birtakım ritüellerin ve ibadet şekillerinin, ta Hz. Rasûl'den (s) beri nesiller boyu her kuşak tarafından bir sonrakine aktarıldığını -*inandırıcı olsun diye*- böyle bir bahane ile ifade etmeye çalışmaktadırlar. Onlara göre; *«Tarîkatın sırrı, ilk kez Hz. Ebûbekr tarafından sırdaşına telkin edilmiş, ondan sonra da zincirleme olarak devam eden Tarîkatın şeyhleri, bu sırrı birbirine devir teslim ederek günümüze kadar ulaştırmışlardır. Dolayısıyla bugün bağlanmış oldukları şeyhe bu sır böylece ulaşmış bulunmaktadır.»*

Onlara ait kaynaklardan yapacağımız alıntılarla bu konuya ilişkin bilgileri sunmaya çalışacağız. Ancak ondan önce, yukarıdaki iddianın sahiplerine şu soruları yöneltmek gerekmez mi? *"Mademki büyükleriniz tarafından, ehl-i sünnet ve'l-cemaat inancı ta Hz. Rasûl (s) zamanından günümüze kadar korunmuş; ona başka hiçbir şey katmadan ve ondan hiçbir şey eksiltmeden yine büyüklerinizin her biri tarafından bir sonrakine aktarılmıştır!"* Öyle ise bu büyükleriniz neden Nakşbendî tarîkatı adı altında *(İslâm'dan bağımsız)* bir örgüt kurma ihtiyacını duymuşlardır? Koca bir İslâm ümmeti bu inanç kurumunu koruyamaz mıydı? Hem sonra **Hz. Ebûbekr**'in sırdaşına naklettiği tarîkatın sırrı nedir, bu sır neden İslâm ümmetinin tamamından gizlenerek bir tek kişiye fısıldandı?" Bu sorulara kim nasıl cevap verecektir?

İlmin ve İslâm'ın ölçüleriyle, gerçekte hiçbir değer ifade etmeyen bu iddiaya, -*şartlandırılmış*- birçok insan, ne ilginçtir ki inanabilmektedir. Onun için bu iddiada yer alan tarîkat şeyhlerinin kuşak sırasıyla adlarını, -*bu zümreden birçok kimse*- belli bir tertip içinde sayabilmektedir. Bu isimler zincirine ***«Silsile-i Sâdât»*** adını vermektedirler. Buna aynı zamanda ***«Altın Gerdanlık»*** da demişlerdir.

***

«Silsile-i Sâdât» İddiası

1847-1901 yılları arasında yaşamış olan -*Suriye'nin ünlü Nakşî şeyhlerinden*- **Abdulmecîd bin Muhammed el-Hânî**, *al-Hadâik'ul-Wardiyya* adlı eserinde şöyle bir ifade kullanıyor, diyor ki: *«Yüce Nakşî silsilesi büyüklerinin adlarını duydum, özgeçmişlerini uzun zaman merak ettim. Ne var ki onlara ait bilgileri, Arapça ve bir tek kitap içinde toplu olarak bulamadım. Çünkü onların çoğu Fars, Hint ve oralara yakın ülke halklarından idiler. Bu bilgileri bir araya getirmek için Hicri 1303 yılında büyük bir istekle niyetlendim. Bu konuda çok azimli idim. Yazarların kaleme almış olduğu bu şahsiyetlere ait biyografileri toplamak için rağbetim vardı. Bu suretle kendilerine hizmet edilmemiş*

---

[422] **el-Kurdî**'nin, yukarıdaTürkçesi sunulan sözlerinin Arapça aslı aynen şöyledir:

«إنّ طريقة السادة النقشبنديّة هو معتقد أهل السنّة والجماعة. وهي طريقة الصحابة رضي الله عنهم على أصلها، لم يزيدوا فيها، ولم ينقصوا منها.»

Bu ibare, aşağıdaki kaynakların hepsinde aynen yer almaktadır.

* خالد البغدادي، رسالة في تحقيق الرّابطة، ص/**13**

* محمّد أمين الكرديّ الأربلي، المواهب السرمدية ص/ **3**.

* محمّد بن عبد الله الخانيّ، البهجة السنيّة في آداب الطريقة النقشبنديّة ص/**3** .

* عبد المجيد بن محمّد بن محمّد الخانيّ، الحدائق الورديّة في حقائق أجلاء النقشبنديّة ص/**3** .

olanlara hizmet etmek istedim. Feyzin ilk kaynağından[423] *efendi babama kadar, bütün bu şahsiyetlerin hal tercümelerini böylece bir araya getirmiş oldum.»*[424]

Abdulmecîd bin Muhammed el-Hânî'nin, yukarıdaki *(süslenmiş)* sözlerine dikkat edilecek olursa onun, kendi diliyle söyleyerek ve bizzat kalemiyle yazarak özetle şu itirafta bulunduğu görülecektir:

«Ben Nakşbendî silsilesinde yer alan şahısların adlarını duydum fakat onların özgeçmişlerini Arapça ve bir tek kitap içinde toplu olarak bulamadım. Çünkü onların çoğu Fars, Hint ve oralara yakın ülke halklarından idiler.»

Son yıllarda, özellikle ırkçı Nakşbendîler tarafından, haklarında ansiklopediler dolusu hikâyeler üretilen bu ***"ünlü tarîkat pirleri!"***, neden acaba 1800'lü yıllara kadar asırlar boyu gizli ve meçhul kaldılar da nihayet **el-Hânî** merak ederek biyografilerini derleyip bunu -*ilk kez*- Arapçaya çevirme ihtiyacını duydu? Unutmamak gerekir ki bu sözlerin sahibi, 1847-1901 yılları arasında yaşamış olan ünlü bir Nakşbendî şeyhidir; aynı zamanda bir dönemin Suriyesinde hayli ünlenmiş bir Nakşî şeyh ailesindendir. Peki, Nakşbendî üst düzey pirlerinin, yüzyıllardır özgeçmişlerinin henüz bir tek kitap içinde ve Arapça kaleme alınmamış olduğuna ilişkin bu ünlü şeyhin âdeta derin bir acı ve hasret içinde yakınması, onun bizzat kendi efendilerini hâlâ tanımamış olduğunu açıkça kanıtlamıyor mu?

Bilindiği üzere Nakşbendîler tarafından *(yukarıda değinildiği gibi)* ***"Silsile-i Sâdât"*** adı altında tertiplenmiş bir isim listesi vardır. Sözde bunlar Nakşbendî Tarîkatının en üst tabakadan pirleri ve Tarîkatın sırlarını taşıyan kutsal şahsiyetler, eşsiz emsalsiz evliyalardır. Bu listede **Hz. Ebûbekr**'den başlamak üzere günümüze kadar *(birbirini izlemiş, birbirine sırları ve emanetleri devir teslim etmiş)* otuzu aşkın isim yer almaktadır. Önemle belirtmek gerekir ki bu listenin başına, sırf insanları inandırabilmek için -*propaganda amacıyla*- hiç alakası olmayan beş kişi eklenmiştir. Allah'ın (c), kendilerine basiret ihsan ettiği hemen her insan, ilk bakışta bu ilginç manzarayı fark edebilir.

Ayrıca vurgulamak gerekir ki *listenin başına eklenmiş o beş şahsiyetten*[425] *sonrakiler*, İslâm âlimleri tarafından ***"Tabakât"*** adı altında, asırlar boyunca kaleme alınan ünlü ve muteber biyografi kitaplarında yer almamaktadırlar. Dolayısıyla, ***"altın gerdanlığa"*** Nakşbendîler tarafından adları dizilmiş olan bu meçhul adamların birbirine aktararak günümüze kadar taşıdıkları yığınlarca bid'at ve hurâfeleri İslâm'a ve Hz. Rasûl'e (s) mal etmelerine acaba ne demeli? Hem sonra, bu meçhul dervişlere hangi gerekçe ile İslâm âlimleri düzeyinde itibar edilebilir? İslâm tarihinde ümmetin geneli tarafından kabule mazhar olmuş, dünya kütüphanelerini eserleriyle doldurmuş bulunan

---

[423] Yazar **el-Hânî**, feyzin ilk kaynağından, **Hz. Ebûbekr**'i amaçlamaktadır. Çünkü Nakşbendîler, Tarîkatlarını **Hz. Ebûbekr** ile başlatırlar. Sözde ***Tarîkatın sırrını*** ilk kez o, **Selmân-ı Fârisî**'ye fısıldamış, Selman da Kasım bin Muhammed'e, o da kendisinden sonraki vekiline fısıldamış ve böylece silsiledeki her şahıs, bir sonraki halefine bu sırrı intikal ettirerek onu günümüze ulaştırmıştır. Bkz. **92** /عبد المجيد بن محمّد بن محمّد الخانيّ، الحدائق الورديّة في حقائق أجلاء النقشبنديّة ص.

Yazarın Arapça ifadesi aynen şöyledir: ثم تلقّى سرَّ هذه النسبةِ الشريفةِ منه سيّدُنا سلمانُ الفارسِيُّ رضي الله عنه.

[424] Bkz. **2** /عبد المجيد بن محمّد بن محمّد الخانيّ، الحدائق الورديّة في حقائق أجلاء النقشبنديّة ص; Yazarın Arapça ifadesi aynen şöyledir:

«سمعتُ أسماء سادات سلسلة الطريقة الجليلة؛ جعلتُ أتشوّقُ للوقوف على تراجم أحوالهم المقدّسة مدّةً غيرَ قليلةٍ. وإذ لم أرها مجتمعةً باللّغة العربيّة في كتاب واحد. لأنّ أكثرهم من بلاد الفرس والهند وتلك المعاهد. عزمْتُ وأنا للعزم بِأَلِفٍ، سنة ثلاث وثلاثمائة وألفٍ. على أن أجمعَ أحوالَ مَنْ ترجموه؛ وأخدمَ بالترجمة مَنْ لم يخدموه، بادئًا بالمبدأ الفياض، وخاتمًا بسيّدي الوالد.»

[425] Bu beş ünlü şahsiyet şunlardır: 1) ***Hz. Ebûbekr-i Sıddîk***, 2) ***Selmân-i Fârisî***, 3) ***Kasım bin Muhammed*** (Hz. Ebûbekr'in torunu), 4) ***Ca'fer es-Sâdık*** (Hz. Hüseyin'in torunu) ve 5) ***Bayezîd-i Bestâmî***.

muhaddislerden, fukahâdan, müfessirlerden, dilcilerden, hekimlerden, matematikçilerden, tarihçilerden, edip ve filozoflardan hangi birine bu dervişlerden biri denk olabilmiştir? Bunların hangi eserinden söz edilebilir? Günümüzün baş döndürücü medeniyetinin altyapısını kuran, ilim dünyasına vaktiyle büyük katkılar sağlamış olan İslâm âlimleriyle bu 24 meçhul derviş hangi mantıkla karşılaştırılabilir? **el-Hânî**'nin derin bir hasret içinde biyografilerini, muhtemelen Farsça hikâye kitaplarından derlediği bu sofu zümresini ulemâ ve sulahâdan saymak, acaba gerçeği ne kadar yansıtabilecektir?

Irkçı Nakşbendîlerin bütün olağanüstü çabalarına rağmen bu isimler, ilim dünyasında hâla meçhul sayılırlar, bundan sonra da meçhul kalacaklardır. Onlar adına ciltler dolusu kerâmetler üretmek, bu 24 mistik şahsın ilim literatüründe yer almalarına asla yetmeyecektir. Nitekim uzun yıllarını Tasavvuf ve Nakşbendîlik uğrunda harcayan ve bu tarîkatın samimi hayranları arasında yer alan İngiliz kökenli ünlü akademisyen araştırmacı **Prof. Dr. Hamit Algar**, Nakşbendî Tarîkatı'nın kurucusu hakkında şunu söylemekten kendini alamamıştır:

*«Nakşbendî Tarîkatına adını veren **Bahâ'ud-Din Nakşband**'ın biyografisi hala iyice bilinmemektedir.»*[426]

Nakşî Tarîkatçılar tarafından olağanüstü vasıflarla yüceltilen ve bütün âlemlere üstün kılındıklarına inanılan bu yirmi küsur adamın isim listesi aşağıda sunulacaktır. Nakşbendîler bu şahısların, gizli âlemlerle ilişki kurabildiklerine, hatta birbirinin ruhlarıyla iletişime geçebildiklerine inanmaktadırlar. Bu şahısların adları, nitelikleri, kişilikleri, eğitim düzeyleri, günümüzdeki uzantılarının birbirine karşı giriştikleri rekabet ve kavgalar; aynı zamanda bu adamların ahlâk, ilim ve hidayetten nasipleri hakkında -*belgeler ışığında*- bilgilere yer verilecektir. Ayrıca Nakşîliği yönlendirerek Tarîkatın doktrini ve kuralları üzerinde zaman zaman yaptıkları değişiklikler hakkında da malumat sunulacaktır.

Muhammed Emin el-Kurdî el-Erbilî diyor ki: *«Mürîdler, şeyhlerinin kime bağlı olduğunu, onun şeyhlik makamına kim tarafından getirildiğini bilmelidirler. Aynı zamanda mürşidleri olan zattan, Hz. Peygamber'e kadar yukarıya doğru zincirleme olarak yükselen şahsiyetlerin adlarını da bilmelidirler. Çünkü onların rûhâniyetinden yardım istedikleri zaman, -eğer doğru bir bağlanma ile onlara bağlanmış iseler- bu yardım isteği yerine getirilir. Bağlantısı Hz. Peygamber'e kadar ulaşmamış olan şeyhin feyzi kesintilidir. Böyle bir şeyh, Hz. Peygamber'e vâris sayılmaz.»*[427]

Bu ifadeler, *basit bir Nakşbendî sofunun mantığını ve inanış biçimini* hiçbir yorum gerektirmeyecek açıklıkta gözler önüne sermektedir. Aynı zamanda bu ifadeler, bu zümrenin Hz. Rasul'e (s) bakışını ve ona vâris olma kriterini gösteren başka bir örnektir.

Nakşbendîler tarafından ***«Silsile-i Sâdât»*** adı altında üretilmiş olan listedeki adlara gelince bunları, **Abdulmecîd bin Muhammed el-Hânî**, özet olarak şöyle sıralamaktadır:

«Bu öyle bir zincirdir ki, ruhların en büyük babası, merhametlilerin ve iyilikseverlerin en yücesi olan **Hz. Peygamber**'den başlamak üzere, ardından sıddîk-ı a'zam **Hz. Ebûbekr**'e, ondan **Selmân-ı**

---

[426] **Prof. Dr. Hamit Algar**, Department of Near Eastern Studie University of California Berkeley. USA. İslâmî Araştırmalar Cilt:5, Sayı: 1, Ocak 1991. Yazarın İngilizce sözleri şöyledir: «The biography of Khwâja Bahâ'ad-Dîn Nakshband eponym of the Nakshbandî order, is still imperfectly known.» Türkçe'ye Çeviren: **Prof. Dr. Salih Akdemir**. A.Ü. İlâhiyat Fakültesi, Ankara.

[427] محمد أمين الكردي الأربلي، تنوير القلوب في معاملة علام الغيوب **500/2**، طبعة مصر–**1384**هـ.

Fârisî efendimize, ondan **Hz. Ebûbekr**'in torunu **Kâsım bin Muhammed** efendimize, ondan **Ca'feru's-Sâdık** efendimize, ondan **Ebûyezîd-i Bestâmî** efendimize, ondan **Ebû'l-Hasan el-Harâkânî** efendimize, ondan **Ebû Ali el-Farmedî** efendimize, ondan **Yusuf-i Hemedânî** efendimize, ondan **Abdülkhâlık-ı Gucdevânî** efendimize, ondan **Arif-i Rîvegerî** efendimize, ondan **Mahmûd-i İncirfağnevî** efendimize, ondan **Aliy-yi Râmiteni** efendimize, ondan **Emîr Kulâl** efendimize, ondan **Muhammed Baba Semâsi**[428] efendimize, ondan **Muhammed Bahauddîn Şâh-ı Nakşbend** efendimize, ondan **Alâuddîn-i Attâr** efendimize, ondan **Yakûb-i Çerhî** efendimize, ondan **Ubeydullah-ı Ahrâr** efendimize, ondan **Muhammed Zâhid** efendimize, ondan **Derviş Muhammed** efendimize, ondan **Hâcegî Muhammed Emkenegî** efendimize, ondan **Muhammed Bakîbillâh** efendimize, ondan **Ahmed Farûkî-yi Serhendî** efendimize, ondan **Muhammed Masûm** efendimize, ondan **Seyfuddîn** efendimize, ondan **Nur Muhammed Bedevânî** efendimize, ondan **Habîbullah Mazhar** efendimize, ondan **Abdullah-ı Dehlevî** efendimize, ondan **Hâlid-i Osmanî** efendimize, ondan büyük babamız **Muhammed el-Hânî** efendimize, ondan da Muhterem **Efendi babamıza** kadar devam eder.»[429]

Nakşbendîler, tarîkatlarını Hz. Rasûl'e (s) dayandırmaktadırlar. Bu yolun onunla başladığını ve adları geçen bu şahıslar aracılığıyla zincirleme olarak bugünlere kadar taşındığını ileri sürmektedirler. Ancak ellerinde *-bu iddiayı doğrulayacak-* hiçbir bilgi ve belge bulunmadığını belirtmek gerekir. Ne var ki bu hakikatı burada ilân etmekle mesele kapanmış sayılmaz. Hayır! Bu iddianın doğurduğu ve doğurabileceği sonuçları de değerlendirmek çok gereklidir. Çünkü her önüne gelen eğer İslâm'ın adını ve değerlerini kullanarak bir örgüt kurmaya kalkışırsa bunun ne kadar büyük karışıklıklara sebep olacağı açıktır. Nitekim bunun yol açtığı kargaşaya bugün herkes tanıklık etmektedir. Ortadoğu'nun karanlık tablosu bu gerçeği fazlasıyla kanıtlamaktadır.

Nakşbendîliğin Hz. Rasûl (s) ile ilişkilendirilmesinin temelsizliği, aynı zamanda bu Tarîkatın son dönem şeyhlerinden biri tarafından da seslendirilmiştir. Bu zat, yakın geçmişte siyaset arenasında bir süre boy göstermiş bulunan **Dr. Kasım Kufralı**'dır. *-Doğuda **Nehri** şeyh ailesinin emanetçilerinden-* **Muhammed Küfrevî**'nin torunu olan **Kasım Kufralı**, doktora tezinde şu bilgilere yer vermektedir:

«İlk şeyhlerinin Türkistan ve Mâverâünnehrli olmaları dolayısıyla Nakşbendîliğe bu muhitin anane ve âdetleri de girmişti. Tesirleri türlü şekillerde tezahür eden bu gelenekler dolayısıyla Nakşbendîliğin Türk fikriyâtı bakımından da tetkiki gerekiyordu.»[430]

---

[428] Bu tertipte küçük bir hata bulunmaktadır: **Muhammed Baba Semâsi**'nin adının, **Emîr Kulâl**'in adından önce zikredilmesi gerekir. Bu, büyük ihtimalle bir matbaa hatasıdır.

[429] Nakşbendîler tarafından ***«Silsile-i Sâdât»*** diye adlandırılan bu isim listesi, araştırmalar sırasında rastladığımız Nakşbendîlere ait birçok kitapta aynen yer almaktadır. Bu kitaplardan bazılarının adları ve silsilenin geçtiği sayfa numaraları aşağıda gösterilmiştir.

* خالد البغداديّ، ديوان شعره؛ الأبيات: **703–707**؛ **1153–1205**.

* محمّد بن سليمان البغداديّ، الحديقة النديّة ص/ **7–9**.

* عبد المجيد بن محمّد بن محمّد الخانيّ، الحدائق الورديّة في حقائق أجلاء النقشبنديّة ص/ **6**.

* عبد المجيد بن محمّد بن محمّد الخانيّ، السعادة الأبدية فيما جاء به النقشبنديّة ص/ **3–6**.

* محمّد أمين الكرديّ الأربلي، تنوير القلوب في معاملة علام الغيوب ص/ **500.–502**.

* زاهد الكوثريّ، إرغام المريد (بتمامه). هذه الرساله، منضمّةٌ إلى كتاب البهجة السنيّة لمحمد بن عبد الله الخانيّ في مجلّد واحد؛ تمّ استنساخهما وطبعهما بين دفتين من قِبَلِ مكتبة الحقيقة. إسطنبول–**1992**م.

[430] **Kasım Kufralı**, Nakşbendiliğin Kuruluşu ve Yayılışı (doktora tezi, 1949), İ.Ü Türkiyat Araştırmaları Merkezi, no. 337

«Nitekim **Kasım Kufralı** bunları tetkik etmiş *(incelemiş)* ve birçoğunu ortaya çıkarmıştır. Bunların en önemlisi, Nakşbendî Tarîkatı'nın hangi tarihlerde kurulduğu konusudur. Çünkü Nakşbendîler, **«Silsile-i Sâdât»** diye adlandırıp, birbirine bağladıkları birkaç düzine insandan oluşan hayâlî bir tarîkat zinciri aracılığıyla bu teşkilatı her ne kadar **Hz. Ebûbekr**'e kadar bağlıyorlarsa da **Kufralı** bunu âdeta yalanlarcasına *(yine bu kitabının önsözünde)* şunları kaydetmektedir:»[431]

«Mevcut eserlere dayanılarak Nakşbendîliğin teessüs tarihi Gazneliler zamanına kadar çıkarıldığı için, tarîkatın bu hanedân zamanından itibaren hakiki hüviyetini ihraz etmeye başladığı, Hâce Yusuf el-Hemedânî devrine kadar geçirdiği istihâle tetkike mebde' ittihaz edilmiştir.»[432]

Kasım Kufralı'nın bu ağdalı sözlerini bugünkü Türkçeye şöyle çevirebiliriz:

«Eldeki kaynaklara dayanılarak Nakşbendîliğin kuruluş tarihi Gazneliler zamanına kadar çıkarıldığı için ve tarîkat Gazneliler zamanından başlayarak gerçek kimliğini kazanmaya başladığından tarikatın Yusuf el-Hemedânî devrine kadar geçirdiği evrim araştırmaya değer görülmüştür.»

Bir Nakşbendî Şeyhi olan **Dr. Kasım Kufralı**, bağlı bulunduğu ve muhitinde bizzat temsil ettiği Nakşbendîliğin ***Gazneliler*** zamanında kurulduğunu, yukarıdaki sözleriyle çok açık bir şekilde ifade ediyor. Hem bir ilim adamı, hem aynı zamanda bir Nakşbendî şeyhi olan **Kasım Kufralı**'nın bu tespitini ciddiye almak gerekir. Peki, ***Gazneliler*** hangi zaman aralığında tarih sahnesinde bulundular? Bu sorunun cevabı gayet açıktır. Bütün tarihî kaynaklar bu devletin ***«Milâdî 963 - 1186 yılları arasında Mâverâünnehr, Afganistan, Hindistan'ın kuzeyi ve Horasan'da»*** varlık gösterdiğini kaydetmektedir. Nakşbendî Tarîkatı'nın on bir temel ilkesinden sekizini koyan **Abdülkhâlık-ı Gucdevânî** Mîlâdî 1103-1179 yılları arasında yaşamış olduğuna göre, **Kufralı**'nın doğru bir tespit yaptığı anlaşılmaktadır. Çünkü Nakşîliğin ilk kurucusu sayılan **Gucdevânî**, ***Gazneliler Devleti***'nin kuruluşundan 140 yıl sonra dünyaya gelmiş ve bu devletin egemen olduğu topraklar üzerinde yaşamıştır. Bu tarîkatın, söz konusu dönemden önce kesinlikle var olmadığı, hatta yüzyıllar sonra ancak ***«Nakşbendî»*** adını aldığı da ayrıca tarihî gerçeklerdendir.

Dolayısıyla ***«Silsile-i Sâdât»*** adı altında üretilmiş olan isim listesinin bilimsel hiçbir değer taşımadığı böylece ortaya çıkmış bulunmaktadır. İlerleyen sayfalarda, bu gerçeği destekleyen ve doğrulayan daha onlarca kanıt sunulacaktır.

Önce bu hayâlî zincirin sözde halkalarını oluşturan isimlerin ayrıntısız listesine bakalım:

1) Hz. Ebûbekr (r)

---

[431] **Bkz. Feriduddin AYDIN**, Tarîkatta Râbıta ve Nakşbendîlik, s. 64. Tevhid Yay. 4. Basım İstanbul-2018

[432] **Kasım Kufralı**, Nakşbendiliğin Kuruluşu ve Yayılışı (doktora tezi, 1949), İ.Ü Türkiyat Araştırmaları Merkezi, no. 337

"Hâce" kelimesi, çağımız Türkiye'sinde *(bir galat-ı Meşhûr olarak)* ***«Hoca»*** şeklinde yazılmakta ve okunmaktadır. Yukarıdaki alıntıda yazar, bu sözcüğü her ne kadar aslına uygun biçimde yazmak istemişse de Farsça'daki yazılışına uygun olarak okunabilmesi için Latin harfleriyle ***(Hâce değil)***, **«Khuvâce خواجه»** şeklinde yazılması gerekir.

1940'lı yılların Türkçesiyle **Kufralı**'nın kullandığı bu ifade içinde geçen bazı Arapça kelimeler, bugünkü nesil tarafından anlaşılmayabilir. Onun için yazarın bu pasajını sadeleştirerek sunuyoruz:

2) Selmân-ı Fârisî (r)
3) Kâsım bin Muhammed (r)
4) İmâm Câferu’s-Sâdık (r)
5) Ebû Yezîd-i *(Bâyezîd-i)* Bestâmî
6) Ebû’l-Hasan-ı Harakânî
7) Ebû Aliy’yi Fârmedî
8) Yûsuf-ı Hemedânî
9) Abdülkhâlık-ı Gucdevânî
10) Ârif-i Rîvegerî
11) Mahmûd-i İncirfağnevî
12) Aliy’yi Râmitenî
13) Muhammed Baba Semâsi
14) Emîr Kulâl
15) Muhammed Bahâuddîn Buhârî (Şâh-ı Nakşbend)
16) Âlâuddîn-i Attâr
17) Ya’kûb-i Çerhî
18) Nâsıruddîn Ubeydullah-ı Ahrâr
19) Kâdı Muhammed Zâhid Bedahşî
20) Derviş Muhammed Semerkandî
21) Muhammed Hâcegi-yi Emkenegî
22) Muhammed Bâkî Billâh
23) Ahmed Fârûki-yi Sirhindî
24) Muhammed Ma’sûm Fârûkî
25) Seyfuddîn Fârûkî
26) Nur Muhammed Bedevânî
27) Şemsuddîn Habîbullah Mirza Mazhar Cân-ı Cânân
28) Gulâm Ali Abdullah-ı Dehlevî
29) Hâlid-i Bağdâdî

***

Nakşbendî Tarîkatı’nın Rûhânîleri

Nakşbendî Tarîkatı’nda ***“Silsile ricâli”*** olarak bilinen bu şahısların aşağıda sunulacak ayrıntılı özgeçmişleri, onların bilinmeyen yanları üzerindeki perdeyi aralayacaktır. Böylece bu şahısların kişilikleri, bilgi düzeyleri, sosyal konumları, inançları ve dünya görüşleri açık bir şekilde ortaya çıkacaktır. Belgeler ışığında verilecek olan bu bilgiler aynı zamanda ***«Nakşîlik»*** bilmecesinin iç yüzüne de büyük ölçüde ışık tutacaktır.

Bunun için yol haritasını aydınlatıcı bazı ön bilgiler, -*Tarîkat bilmecesini kavrayabilmek bakımından*- büyük önem taşır. Özellikle mürîdin Tarîkata kabulü ve o sırada neler yapıldığı hakkındaki ayrıntıların ihmal edilmemesi gerekir.

Nakşbendî Tarîkatı’nın pek mühim kurallarından biri, mürîd adayını tarîkat çemberi içine almaktır. Bu olay; aslında tarîkata dâhil edilecek kişinin -*zihnine girmek suretiyle*- iradesini elinden alma

operasyonudur; onu, -*kendisine hissettirmeden*- rehin almaktır. Mürîd adayı, henüz şeyhin huzuruna alınmadan günler önce bu operasyon, birbirini izleyen motivasyon süreçleri boyunca uygulanır. Bu ***"mukeddes ve mübarek hizmet(!)"*** mürîd adayının bilinçaltını hazırlamakla görevli bir ekip tarafından yerine getirilir. Bu ekip, -*âdeta **İlluminati** yöntemiyle*- ona sürekli olarak ***"subliminal"*** mesajlar gönderir. Deyim yerindeyse bu yönlendirmeler çeşitli hilelerle süslenmiş bir pazarlamasyon girişimidir.[433]

Epeyce uzun süren bu çabalara ilişkin açıklamaları buraya sığdırmaya çalışmak, hem yöntem, hem bilim ahlâkı bakımından doğru değildir. Onun için, konunun bütünlüğünü korumak açısından *(nitelikli)* mürîd adayının, rûhâniliğe ilk adımlarını nasıl attığı hakkında kısa bir bilgi verdikten sonra Nakşbendî rûhânîlerinin özgeçmişlerini sunmak daha doğru olacaktır.

"Nitelikli mürîd adayı", kısa bir seremoniden sonra Tarîkata alınan sıradan biri değildir. ***"Nitelikli mürîd adayı"***ından amaç; Tarîkat geleneğine uygun bir medrese eğitimi görmüş, -*dillendirmese de*-günün birinde şeyhlik makamına talip olan kişidir. Bu aday, defalarca yinelenen sohbetler *(motivasyon seansları)* boyunca şeyhinden öğütler ve talimatlar alır. Bununla birlikte *(daha önce hakkında bir nebze bilgi verilmiş olan)* ***"Seyr-ü Sülûk"*** adı altında ciddi bir mistik eğitime tabi tutulur. Bu musallat olma faaliyeti -*mürîd adayının entelektüalitesine, sosyal konumuna ve sahip olduğu popülariteye göre*- aylar, hatta yıllar sürebilir. Aslında bütün bu uygulamalar mürîd adayının bilinçaltına girme ve onun iradesini ele geçirme denemelerinden başka bir şey değildir. Amaç, zihinsel muhakeme ve sansür mekanizmasını felce uğratarak muhatabı tamamen rehin almaktır. Nörobilimin önemli konularından biri olan bu operasyonun yaygın avâmî kullanımdaki adı ***"beyin yıkamak"***tır.

Bu zihinsel operasyon süreçlerinden ***"başarıyla"*** geçmiş ve şeyhlik makamına yükseltilmiş olan **Muhammed Emin el-Kurdî el-Erbilî**, bu konuda büyük bir gururla şunları söylemektedir:

«Nakşbendî Tarîkatı'nda, yıllar süren Seyr-ü Sülûk eğitimini aldıktan sonra irşadın en yüksek makamını elde etmiş Kutup ve yüceler yücesi, Gavs olan şeyhimiz ve üstadımız, Şeyh Ömer Efendi Hazretleri'nden, teveccüh âyinini yönetmek, ondan sonra da irşad görevini yerine getirmek ve zikir telkin etmek üzere icazetname (diploma) alma şerefine nail oldum…» Bu girişten sonra **el-Kurdî**, yukarıda değinilen ***"Silsile ricâli"***nin adlarını, -*tıpkı hadis ravîlerinin yaptığı gibi*- yukarıya doğru teker teker saymaktadır; ta ki **Hz. Ebûbekr-i Sıddîk**'ın adını zikredinceye kadar. Ondan sonra da şöyle demektedir: ***«Hz. Ebûbekr de bu sırrı Hz. Peygamber'den almıştır.»***[434]

El Kurdî'nin hiçbir ilmî temele dayanmayan ve gerçek adına hiçbir değer ifade etmeyen bu cüretli iddiası ibret vericidir. Bu ise sözde Nakşbendî Tarîkatı'nın temelinin Hz. Rasûl (s) tarafından atıldığına ilişkin bu zümrenin itikadını *(vicdânî durumunu)* ortaya koymaktadır. Onlara göre, Tevbe Sûresi'nin 40'ıncı âyet-i kerimesinde geçen: *«Hani onlar mağarada bulunurlarken. hani o arkadaşına, "Üzülme, çünkü Allah bizimle beraberdir." diyordu ya…»* meâlindeki sözleri böyle yorumluyorlar. Gûya Hz. Rasûl (s) bu sözlerle Nakşbendîliğin sırrını **Hz. Ebûbekr**'in kalbine üflemiştir!

---

[433] Eğer bir mürîd adayı rolünü üstlenmeyi göze alır ve özellikle Güneydoğu'da bir yere konuşlandırılmış olan bir Nakşî şeyhinin huzuruna çıkma fırsatını elde edebilirseniz, orada, sahnelenen ilginç bir tiyatroda canlı olarak oynayabilir ve burada anlatılması doğru olmayan olayları o zaman bizzat yaşayabilirsiniz!

[434] Bkz. **محمّد أمين الكرديّ الأربلي، تنوير القلوب في معاملة علام الغيوب ص/501–502؛ كذا محمّد بن سليمان البغداديّ، الحديقة النديّة في الطريقة النقشبنديّة ص/ 7–9.**

Bu spekülatif yorumun içyüzünü kavrayabilmek için Hicret olayına ilişkin şu ayrıntıyı ihmal etmemek gerekir; Bilindiği üzere Hz. Rasûl (s), tamamen siyasi ve sosyal nedenlerle Medine'ye hicret etmek istemiş, bu amaçla Mekke'den gizlice kaçışının ilk adımı olarak **Hz. Ebubekr** ile birlikte Mekke yakınındaki ***Sevr mağarası***'na sığınmıştır. Bu sırada ikisinin yaşadığı hadiseler, tarikatçılar tarafından tamamen saptırılmış ve esrar perdesine büründürülmek istenmiştir. Aksine bu mağarada Hint kaynaklı mistik seremoniler, sırlar ve üflemeler gibi hiçbir ezoterik etkinlik cereyan etmemiştir. Siyer tarihi bu konudaki bütün detayları kaydetmiştir. Bunun hatırdan çıkarılmaması gerekir.

Abdulmecîd bin Muhammed el-Hânî'nin, ***"el-Hadâiku'l-Wardiyya"*** adlı kitabında mistifiye ettiği olay, Sevr mağarasında asla yaşanmamıştır. Ne var ki hadise Nakşbendîlikte, **el-Hânî**'nin anlattığı şekilde yerleşik bir inanç haline gelmiştir. **el-Hânî**'nin Arapça'dan Türkçe'ye çevirdiğimiz ifadesi ise *(meâlen)* şöyledir:

«Ondan sonra bu sır, bütün ümmetlerin imamı olan Hz. Peygamber'den, -din ve dünyayı ilgilendiren her konuda- güven kaynağı olan, bütün efendilerin efendisi- ***Hz. Ebûbekr****'e geçmiş oldu.»*[435]

Eğitimsiz Nakşbendî kalabalıklarını bu tür sözlencelerle yönlendirmeye çalışan tarîkat babalarına şu soruyu sormak gerekir:

-Mademki Kur'ân-ı Kerîm'e ve Sünnet külliyâtına rağmen Nakşbendî Tarîkatı'nın ilk temel taşının, Hz. Rasûl (s) tarafından konduğunu iddia ediyorsunuz, o halde *(tarîkatınıza ait yığınlarca kural, ayin, terim, ibadet biçimleri, keramet hikâyeleri ve söylenceleriniz şöyle dursun)*, Hz. Rasûl (s) tarafından sadece ***"Nakşbendî"*** ve ***"tasavvuf"*** kelimelerinin bir kez bile telaffuz edildiğini acaba belgeleyebilir misiniz?

Tabiatıyla bunun imkânsız olduğunu bildikleri için 1400 yıldır -*"Hz. Rasûl'ün (s) ağzından uydurulan kitaplar dolusu* ***"mevzû hadis"*** *ortalıkta dolaşıyor olmasına rağmen*- hiçbir Nakşbendî şeyhi bugüne kadar, onun bu iki kelimeyi telâffuz ettiğine ilişkin bir iddiada bulunma cesaretini gösterememiştir. Bu ise Nakşbendîlerin tarife sığmaz çelişkilerinden sadece biridir. Nitekim -*râbıta, hatm-i Hâcegân, çakıl taşlarıyla zikir çekmek, namazdaki* ***"teverrük oturuşu"****nun tersine oturmak, ölmüşlerle iletişim kurmak, ölmüşlerin ruhlarından yardım dilemek, onların mezar ve türbelerine yüz sürmek, seyr-ü sülûk ile sözde (hâşâ!) Allah'ın içine girerek erimek ve O'nunla bütünleşip birleşmek gibi*- çeşitli inanış, ritüel ve ibadet biçimlerinden bir tanesi bile *Hz. Rasûl'ün (s) sahih hadisleri bir yana* ona mal edilmiş asılsız hadislerin içinde dahi geçmemektedir.

Öyle ise Nakşbendîler, tarîkat sırrının Hz. Rasûl (s) tarafından **Hz. Ebûbekr**'e emanet edildiğini hangi delile dayanarak ileri sürmeyi göze alabiliyorlar; aynı zamanda neden Hz. Rasûl'ü (s) atlayarak **Hz. Ebûbekr**'i tarîkat zincirinin ilk halkası olarak ilân ediyorlar? Bu zümrenin, yüzyıllardır İslâm üzerinde böyle sıra dışı operasyonlara girişiyor olmasının arkasında elbette çok tehlikeli amaçlar bulunmaktadır. Biraz sonra kişilikleri, kanaat ve inançları hakkında verilecek ayrıntılı bilgilerle Nakşbendî babalarının iç yüzü deşifre edilince onların bu amaçları da ortaya çıkacaktır.

---

[435] Bkz. عبد المجيد بن محمّد الخانيّ، الحدائق الورديّة في حقائق أجلاء النقشبنديّة ص/ **88**.; **el-Khâni**'nin Arapça ifadesi aynen şöyledir:

ثُمَّ سَرَى هَذَا السِّرُّ، وتحوّل من إمام الأمم رسول الله صلى الله عليه وسلّم إلى خليفتهِ الأوّلِ، ومَنْ عليه في الدين والدنيا المعوَّل، سيّد سادات الطريقة الإمام أبي بكر الصديق رضي الله عنه »

Ahlâkı Kur'ân olan[436] ve Allah Teâlâ'nın, ***«Sen azıym bir ahlâka sahipsin.»***[437] diye övdüğü Hz. Muhammed *(aleyhissalâtu ve's-selâm)* bir Nakşbendîye, bir tarîkatçıya, bir sofuya benzetilmekten -*hiç şüphesiz*- münezzehtir! Onu bütün dünyaya tanıtan, yüce şânını dile getiren Allah'ın (c) kitabı, -*bir mucize olarak*- bugün elimizde bulunmaktadır. Bu mukaddes kitap, *ona tutunanlar için ebedi kurtuluşun halkası, Allah'ın (c) sağlam ipi ve te'yid edilmiş en güvenilir* kanıtların kaynağıdır. O, en kudretli ilim adamlarını suskun ve aciz bırakan mucizevî açıklamalarıyla, çarpıcı örnekler eşliğindeki canlandırmalarıyla Hz. Rasûl'ü (s), şerefli mevkiini, ulu kişiliğini, misyonunu, fazîletlerini ve üstlendiği muazzam görevleri -*güçlü bir belge olarak*- bize tanıtmaktadır. Bu kitap -*Hz. Rasûl'ün (s) elçiliği, onun tertemiz kalbi, rabbânî yaşantısı ve âlemleri yankılarıyla doldurmuş olan eşsiz kişiliği hakkında verdiği bilgilerle*- bizleri aydınlatmaktadır. Bizlere onun kitaplara sığmayan eserlerini, dünyayı aydınlatan nurunu ve sofu zümresinin sahiline asla ulaşamayacağı ummanlaşmış ilmini tanıtmaktadır. Tarîkatçıların, -*kısır bakışlarıyla*- onu bir Nakşbendî, bir sofu gibi görüyor olmaları ancak Allah Teâlâ'nın şu sözleriyle açıklanabilir: ***«Onların bilgiden nasibi işte bu kadardır.»***[438]

Hadd-i zatında Hz. Rasûl (s), Nakşbendîliğin sözde sırrını **Hz. Ebûbekr**'in kalbine üflemiş olmaktan beridir. Bu yollu iddiaların tamamen gerçek dışı ve hayâl mahsulü olduğu gayet açıktır. O kadar ki bunu saptamak için herhangi bir çaba harcamaya gerek yoktur. Nitekim, Hz. Rasûl'ün (s) hayatı hakkında yeterli bilgilere sahip bulunan hiçbir kimse bu sözlere inanamaz. Bilakis Hz. Rasûl (s), insanlık dünyasının en parlak siması, beşer cinsinin en şereflisidir. O, Allah Teâlâ tarafından bütün âlemlere rahmet olarak gönderilmiştir.[439] Bunu takdir buyuran kâinatın Rabbi, onu son elçi olarak göndermek suretiyle insana ve insanlığa verdiği olağanüstü önemi tecelli ettirmiştir. Bu yüce iradenin sahibi, onu son mesajının hamili olarak seçmiş ve kendisine şu müthiş talimatı vermiştir: *«Sonra seni yönetim konusunda bir anayasa üzerinde yola koyduk. Sen ona uy; bilmeyenlerin hevâ ve heveslerine uyma!»*[440]

***

[436] **İmam Ahmed bin Hanbel**'in Müsnedinde (6/91), **Said bin Hişâm bin Âmir**'den rivayet edilen bir Hadiste râvî diyor ki: "Hz. Ayşe'ye gittim, ona dedim ki: ***«-Ey mü'minlerin annesi, Hz. Rasûl'ün ahlâkı nasıldı?»*** Hz. Ayşe, bana ***«-Onun ahlâkı Kur'ân idi»*** diye cevap verdi." Bu hadis birçok kanaldan rivâyet edilmiştir.

[437] Bkz. El-Kalem Sûresi/4

[438] En-Necm Sûresi/30

[439] Bkz. el-Enbiya Sûresi/107

[440] El-Câsiye Sûresi/18

Nakşbendîlere Göre
Tarîkatın Sırlarını Birbirine Devir-Teslim Eden
Ve Bu Sırları Günümüze Kadar Taşıdıklarına İnanılan
«Silsile-i Sâdât»
yani
EFENDİLER ZİNCİRİ
****

«Silsile-i Sâdât»ın Birinci Halkası: Hz. Ebûbekr (r)

Hz. Ebûbekr [441] (r) Mekkeli, Arap kökenli bir tacirdir. Ünlü Kureyş kabilesinin Teyyimoğulları oymağındandır. Fil olayından sonra Mîlâdî 27 Ekim 573 yılında Mekke'de doğmuştur. Hz. Rasûl'den yaşça 2 yıl, 3 ay küçüktür. Hz. Muhammed'in (s) kayınpederidir, mü'minlerin anası Hz. Âişe'nin babasıdır. Râşid halîfelerin ilkidir, ***Bedir*** ve ***Uhud*** kahramanıdır.

Hz. Ebûbekr, Hz. Muhammed'in (s) 08 Haziran 632 tarihinde vefatı üzerine *(şûrâ heyeti tarafından)* ***"halîfe"*** sıfatıyla ümmet *(devlet)* başkanlığına seçilmiştir. Bu görevdeyken, 2 yıl 3 ay 10 gün sonra 23 Ağustos 634 tarihinde, 63 yaşında Medine'de vefat etmiştir. Oldukça önemli konuma sahip bir şahsiyet olarak İslâm ve dünya tarihine mal olmuştur.

Bu bilgiler, *(ilgili)* güvenilir kaynakların tamamında yer almaktadır. Tarihçiler bu konuda görüş birliği içindedirler. Nakşbendîler de buraya kadar olan bilgileri, ansiklopedilerine aynen kaydetmişlerdir. Hatta -*bununla birlikte*- onun, siyasi kişiliği hakkındaki bazı ayrıntıları bile vermişlerdir. Buna rağmen onun, **«Silsile-i Sâdât»**ın baş tacı, *(yani rûhânîler zincirinin)* birinci halkası olduğuna inanırlar. Onu, -*mistik bir tip olarak canlandırmak amacıyla*- bir "evliya", şefaatçi ve müjdeci bir derviş olarak tasavvur ederler; hakkındaki gerçek bilgilere, gerçek dışı bilgiler katarlar. Bu nedenle Nakşbendîlerin **Hz. Ebûbekr**'e (r) ilişkin söylencelerini dikkatle inceleyip mümkün olduğunca *(gerçek dışı olanları ayıklayarak)* hakkındaki bu iki farklı anlatımı birbirinden ayırt etmek gerekir.

***

Bilindiği üzere Nakşbendîler, tarîkatlarının aşamalarla isim değişikliğine uğradığını, sözde **Hz. Ebûbekr**'in zamanından **Ebû Yezîd-i Bestâmî**'nin yaşadığı günlere kadar «***Sıddîkıyye*** الصديقية» adıyla anıldığını ileri sürüyorlar. Kuşku yok ki bu iddia tamamen gerçek dışıdır. Bunu kanıtlamaları imkânsızdır. Aynı zamanda İslâm büyüklerini birer sofu, birer derviş kılığında göstermek ve bu

---

[441] Bu isim, Türk Dil Kurumuna göre ***"Ebubekir"*** şeklinde yazılmalıdır. Buna rağmen Başta Işıkçı Nakşbendîlere ait ansiklopedide olmak üzere birçok yerde ***"Ebû Bekir"*** şeklinde de geçer. Bu her iki yazım şekli de Arapçadakine göre yanlıştır. Doğrusu: (**Ebûbekr** أبو بكر)'dir.

suretle onları tasavvuf ve tarîkatla ilişkilendirmek için genelde siyasi kişilikleri hakkında bilgi vermekten kaçınırlar. Fakat her nasıl olmuşsa Işıkçı Nakşbendîler ansiklopedilerinde **Hz. Ebûbekr**'in misyonu hakkında az da olsa bazı bilgilere yer vermişlerdir.[442] Ancak onu kendilerinden biri diye gösterebilmek için inanılmaz bir iddiada bulunmuşlardır. Düzenledikleri sözde ansiklopedide ona ayırdıkları maddede, gerçekle hiçbir alakası bulunmayan şu ifadeyi -*çekinmeden*- kullanmışlardır. ***«Hz. Ebûbekr-i Sıddîk, tasavvuf ilminin bütün yüksek marifetlerine kavuşmuştu.»***[443] Oysa tasavvufun hem İslâm'la hiçbir ilişkisi yoktur hem de bu kelime ilk kez, -*İranlı bir sapkın olan ve Mîlâdî 733 tarihinde ölen*- **Ebû Hâşim Es-Sûfî** tarafından telâffuz edilmiştir. Bu şahıs ile **Hz. Ebubekr** arasında *(ölüm tarihleri itibariyle)* 99 yıl gibi bir zaman farkı vardır.

Görüldüğü üzere, -*günümüzün Türkiyeli insanını ürkütmeyen*- bu tür propaganda ve manevralarla, İslâm ümmetinin ta ilk kuşağını bile tasavvuf ve tarîkatla ilişkilendirmeyi yoğun bir şekilde sürdürmektedirler. Dolayısıyla *(biraz önceki alıntıda kullandıkları)* spekülatif ifade ile Nakşbendîler, -*Tarîkatlarını ve inanış tarzlarını*- İslâm'a mal etmek suretiyle meşrulaştırmak istemektedirler. Son zamanlarda yayımladıkları yığınlarca kitap, dergi ve makalelerde, ayrıca kurdukları medya araçlarıyla sergilediklerinde buna benzer örnekler sayılamayacak kadar çoktur. Şu var ki Allah Teâlâ, Rasûlünün (s) dava arkadaşları olan ashâbın gerçek niteliklerini Kur'ân-ı Kerîm'de açıklamıştır. Vahiy kaynaklı bu bilgiler Nakşbendîleri kesin şekilde yalanlamaktadır.[444]

Gerçek şu ki Sahâbîler, vahye ve Hz. Rasûl'ün emirlerine sıkı sıkıya bağlı idiler. Bu nedenle onların Kur'ân ve Sünnet dışına çıkmaları, İslâm'a bir şey ilâve etmeleri ya da ondan bir şey eksiltmeleri düşünülemez. Onlar, bu sıkı, samimi ve istikrarlı bağlılıklarını, -*Hz. Rasûl'ün muhacir olarak Medine'ye girdiği gün*-, şu mısralarla terennüm ediyorlardı:

«Söz verdik and içtiğimiz gün

---

[442] Adı geçen ansiklopedide yer alan ibarelerin bir bölümü şöyledir: ***«Hz. Ebû Bekir, Resûlullah efendimizle birlikte bütün harplerde bulunmuş, bir kısmında ordu kumandanlığı vazifesi kendisine verilmiştir. Çok şiddetli muharebelerde, Peygamber efendimizin muhâfızlığını yapmış, Efendimize karşı bedenini siper etmiştir. Bedir'de, Uhud'da, Hendek'te müşriklere karşı büyük kahramanlıklar göstermiştir. Tebük harbinde, sancaktarlık görevini yürütmüştür.»*** Kaynak: Bir grup Nakşbendi, Türkiye Gazetesi, İslâm Âlimleri Ansiklopedisi, 1/75. Tarihsiz-İstanbul.

[443] Age. 1/78

[444] Allah Teâlâ'nın Ashâbı övdüğü âyet-i kerîmeler (meâlen) şöyledir:

«Muhammed, Allah'ın Resûlüdür. Onunla birlikte olanlar, inkârcılara karşı çetin, birbirlerine karşı ise merhametlidirler. Onları, rükû ve secde hâlinde; Allah'tan lütuf ve hoşnutluk isterlerken görürsün. Onların yüzlerinde secde izleri vardır. İşte bu, onların Tevrat'ta ve İncil'de anlatılan nitelikleridir: Onlar; filizini çıkarmış, onu güçlendirmiş, kalınlaşmış, gövdesi üzerine dikilmiş, çiftçilerin beğenisini kazanan bir ekin gibidirler. Bu niteliklerinden dolayı Allah, inkârcıları öfkelendirmek için onları böyle sağlam ve dirençli kılmıştır. Allah, içlerinden imân edip salih amel işleyenlere bir bağışlama ve büyük bir ödül sözü vermiştir.» el-Feth Sûresi, âyet:29.

«Onlar, ellerindeki Tevrat'ta ve İncil'de yazılı buldukları Rasûl'e; o ümmî peygambere uyan kimselerdir. O (râsûl), onlara iyiliği emreder, onları kötülükten sakındırır. Onlara iyi ve temiz şeyleri serbest kılar, kötü ve pis şeyleri de yasaklar. Üzerlerindeki ağır yükleri ve zincirleri kaldırır. Ona imân edenler, ona saygı gösterenler, ona yardım edenler ve ona indirilen nura (Kur'an'a) uyanlar var ya, işte onlar kurtuluşa erenlerdir.» el-A'râf Sûresi, âyet:157.

«Medine'yi önceden yurt edinmiş olan ve imanı da yüreklerine yerleştirmiş bulunan (sahâbîler), (Mekkeli) göçmenleri severler. Onlarla paylaştıklarından dolayı içlerinde bir rahatsızlık duymazlar. Kendileri son derece ihtiyaç içinde bulunsalar bile onları kendilerine tercih ederler. Kim nefsinin cimriliğinden, hırsından korunursa, işte onlar kurtuluşa erenlerin ta kendileridir.» el-Haşr Sûresi, âyet:9.

Dürüstlüğü din edindik caymayız.»[445]

***

Nakşbendîlerin İslâm'ı çarpıtma çabaları, temelde üç hedefe hizmet etmekten başka bir şey değildir. Bu üç şeyin ne olduğu hakkında, özet de olsa burada bazı bilgiler vermekte yarar vardır.

Bunlardan biri ***«Müslümanlık»***tır. Tarîkatçılar, yüzyıllar önce İslâm'a karşı peydahladıkları *(**Müslümanlık** adındaki)* yapay dini ayakta tutabilmek için, onu besleyecek iki kaynak bulmuşlardır. Bunların ilki, Hint ve İran kaynaklı tasavvuf akımı, ikincisi ise, bu mistik felsefe üzerinde inşa ettikleri Nakşbendî Tarîkatıdır. Nakşbendîlerin en akıl almaz söylemleri ise, onların ilk ***Müslim*** nesilleri ***Müslüman*** diye nitelemeleridir. Nitekim Müslümanlıkla, tasavvuf ve tarîkatla hiçbir ilişkileri bulunmayan ***Ashâb***, ***Tâbiîn*** ve ***Tebe-i Tâbiîn*** kuşaklarını, *-bütün kitaplarında ve çeşitli propaganda araçlarında-* ne ilginçtir ki hem ***Müslüman*** hem ***tasavvufçu*** hem ***tarîkatçı*** olarak tanıtmaktadırlar! Örneğin Işıkçı Nakşibendîlere ait ansiklopedide **Hz. Ebûbekr (r)** hakkında şöyle bir ifade yer almaktadır: *«38 yaşında müslüman olmakla şereflenen **Hz. Ebû Bekir**; Peygamber efendimizin vefât ettiği gün halîfe seçildi.»*[446] Halbuki **Hz. Ebubekr**'in Müslümanlıkla hiçbir ilişkisi yoktur. Tam tersine, onun kabul ettiği din ***İslâm***'dır. O, ***Müslüman*** değil, *-hiç şüphesiz-* ***Müslim*** idi. Nitekim yukarıdaki gerçek dışı sözler yerine Nakşbendî yazar, örneğin şöyle diyebilirdi: *«38 yaşında İslâm'ı kabul eden (ya da: İslâm'a giren) Hz. Ebû Bekir; Peygamber efendimizin vefât ettiği gün halîfe seçildi.»*

Bu münasebetle ilâve edelim ki İslâm topraklarında ***Müslümanlık***, yüzyıllar sonra ***(büyük ihtimalle 1300'lerde)*** Türkistan'da ortaya çıkmıştır. ***"Müslümanlık"*** ve ***"Müslüman"*** kelimelerinin ilk kez ne zaman ve kim tarafından kullanıldığı ise bilinmemektedir.

***

«Silsile-i Sâdât»ın İkinci Halkası: Selmân-ı Fârisî (r)

Bu zat Pers kökenlidir *(İranlıdır)*. Onun için ***«Fârîsî»*** lakabıyla anılır. Ateşe tapan *(Zerdüştî)* bir ailenin çocuğu olarak ***Isfahan*** civarında ***(Cey** köyünde)* dünyaya gelmiştir. Bazı kaynaklarda onun Mîlâdî 568'de doğduğu kaydedilmiş ise de bu tarih tartışmalıdır. İlk adı **Mâbeh**, *(ya da **Rõzbeh**)*, babasının adı ise **Bûzaxşân**'dır. **Hz. Selmân** (r), miladî 657 yılında ***Medâin***'de vefat etmiştir.[447]

Gençliğinin ilk yıllarında tanıştığı Hristiyan rahiplerin etkisiyle, ailesinden gizlice bu dine girmiştir. Ünlü tarihçilerin naklettiği bilgilere göre **Hz. Selmân**, gençlik yıllarından itibaren ibretlerle dolu

---

[445] Metindeki Türkçeleştirilmiş mısraların orijinal metni şöyledir:

وَتَعَاهَدْنَا جَمِيعًا يَوْمَ أَقْسَمْنَا الْيَمِين * لَنْ نَخُونَ الْعَهْدَ يَوْمًا وَاتَّخَذْنَا الصدْقَ دِين.

[446] Bkz. Bir grup Nakşbendi, Türkiye Gazetesi, İslâm Âlimleri Ansiklopedisi, 1/71. Tarihsiz-İstanbul.

[447] ***Medâin***; bugünkü ***Bağdat***'ın 30 km. kadar güneydoğusunda Dicle nehrinin her iki yakasına ***Partlar*** ve ***Sâsânîler*** döneminde karşılıklı kurulan yedi ayrı şehirden meydana gelmiş, bu şehirler taş veya duba köprülerle birbirine bağlanmıştır. Arapça medîne (şehir) kelimesinin çoğulu olan medâin, Ârâmîler tarafından bu şehirler topluluğuna verilen aynı anlamdaki medînethâ adının Arapça'ya uyarlanmış şeklidir. Burası, vaktiyle Sâsânîler'in başşehri ve hükümdarların kışlık ikametgâhı idi. Medâin, Mart 637 Sa'd b. Ebû Vakkās komutasındaki birlikler tarafından İslâm topraklarına katılmıştır. Kaynak: TDV İslâm Ansiklopedisi Cilt: 28. S. 289-29.

uzun bir hayat sürmüştür. Onun yaşam öyküsü tanınmış, muteber kaynaklarda ayrıntılı olarak yer almaktadır. Bu bilgilerden **Hz. Selmân**'ın; *-ülkesi olan İran'dan Suriye'ye, oradan da batı Anadolu'ya seyahat ettiği, daha sonra bir Arap kafilesi*[448] *ile birlikte Mekke'ye gittiği, orada haksız yere köle olarak satıldığı, bir süre sonra Medine'ye götürüldüğü ve bu sırada*- Hz. Rasûl (s) ile tanışıp İslâm'a girdiği anlaşılmaktadır. **Hz. Selmân** hakkında bilgi içeren kaynakların hiçbirinde onun ***Tasavvuf***, ***Nakşbendîlik*** ve ***râbıta*** ile bir ilişkisi bulunduğu hakkında en ufak bir işaret bulunmamaktadır. Çünkü ***«tasavvuf»*** kelimesi bu zatın vefatından yaklaşık bir asır sonra, ***«Nakşbendîlik»***, 700 yıl sonra, ***«râbıta»*** ise 800 yıl sonra ancak ortaya çıkmıştır.

Hz. Selmân (r), *-gerek kökeni, gerek yaşam öyküsü, gerekse bazı tutum ve görüşleri bakımından-* Hz. Rasûl'ün (s) ashâbı arasında farklı bir konuma sahip idi. Bu ilgiyle onun hakkında değişik üç görüşün tarihe geçtiğini görüyoruz. Hem Pers kökenli olması, hem uzun yaşam öyküsünün spekülasyonlara konu olmaya müsait bulunması, hem de **Hz. Ali**'ye yakınlık duyanlardan biri olması, ona dönük bakışların farklılık göstermesini sonuçlandırmıştır.

Bu üç görüşten gerçeğe en yakın olanı, güvenilir kaynaklarda[449] yer alan bilgilerdeki ortak tespitlerin yansıttığı görüştür. Öbür iki görüşten biri, Nakşbendîlere ait kitaplardaki[450] *-abartılı ve gerçek dışı hikâyelerle örülmüş-* **doğru-yanlış** karışımının yansıttığı görüştür. Üçüncü görüş ise, *-özellikle **Hz. Ali** ve soyunun uğradığı zulüm ve mağduriyetler bahane edilerek-* yine çoğu gerçek dışı anlatılarla dile getirilmiş olan görüştür ki bu görüşün sahipleri de Şiilerdir. **Selmân-ı Farisî**'yi ritüellerinde sıkça işleyen Alevilerin birtakım deyişlerine, söylence ve efsanelerine gelince bunlar herhangi bir bilimsel değer ifade etmemektedir.

Selmân'ı Fârisî'nin, Nakşbendîler tarafından **Hz. Ebûbekr** ile ilişkilendirilmesi oldukça şaşırtıcıdır. **Selmân**'ın, sözde Nakşbendîliğin sırrını **Hz. Ebubekr**'den almış olması, *-asla söz konusu*

---

[448] Kaynaklar, bu kafilenin «Benî Kelb بني كلب» kabîlesinden olduğunu kaydetmektedir.

[449] **Selman-ı Fârisî**'nin hayatına ilişkin bilgiler içeren güvenilir eski ve yeni kaynakların başlıcaları şunlardır:

1) البحر الزخار (مسند البزار)
2) الطبقات الكبرى (ابن سعد. **185/1**؛ **75/4**)
3) سير أعلام النبلاء (شمس الدين محمد بن أحمد بن عثمان الذهبي)
4) السيرة النبوية (أبو محمد عبد الملك بن هشام. **232/1**)
5) الإصابة في تمييز الصحابة (**62/2**)
6) أسد الغابة في معرفة الصحابة (عز الدين أبو الحسن على بن أبي الكرمالشيباني)
7) سنن الترمذي كتاب المناقب
8) سيدنا محمد صلى الله عليه وسلم (محمد رشيد رضا)
9) صحيح البخاري (**63/6**)
10) مسند أحمد بن حنبل (**351/5**)
11) الكامل في التاريخ (**178/2**)

[450] Bu -şaibeli ve güvenilir olmaktan son derece uzak olan- kaynakları de şöyle sayabiliriz:

* جامع كرامات الأولياء (**84/1**)

* الحدائق الاوردية في حقائق أجلاء النقشبندية (**93**)

* Tam İlmihâl Saâdet-i Ebediyye s. 1063

* Eshâb-ı Kirâm s. 391

* Herkese Lâzım Olan Îmân s. 315

edilemeyecek kadar- gerçek dışı bir iddiadır. Çünkü her şeyden önce -*Nakşbendîlik şöyle dursun*- ***"Tasavvuf"*** kelimesi bile **Selmân**'ın sağlığında hiçbir ***Müslim*** tarafından telâffuz edilmemiştir. Ayrıca, İslâm'la tanıştığı andan itibaren **Selmân,** daima **Hz. Ali**'nin yanında yer almıştır. Bu nedenle **Hz. Ebûbekr**'e karşı soğuk durduğu bile akla gelebilir. Çünkü siyer tarihi çok dakik şekilde incelenecek olursa, **Hz. Ali** ile **Hz. Ebûbekr** arasındaki ilişkilerin hiç de sıcak geçmediği rahatça anlaşılabilir!

Ayrıca; **Selmân** Arap olmadığı için, yalnızlık duygusuna kapılmaması amacıyla Hz. Rasûl'ün (s) onu zaman zaman överek kendisine moral verdiği sanılmaktadır.[451] Nitekim O, **Hz. Ali**'nin ailesi ile birlikte onu da kendi ev halkının bir ferdi olarak görmüştür. -***"Selmân evimizin halkındandır."*** *meâlindeki hadis tartışmalı olsa da*- bu zatın, Hz. Rasûl (s) ve **Hz. Ali** tarafından çok sevildiğine ilişkin siyer kaynaklarında geniş bilgiler mevcuttur.

Bunlardan bazılarını şöyle özetlemek uygun olacaktır: Adı **Selmân** olarak değiştirilmiş, kendisine *(İslâm'ın oğlu, anlamına gelen)* ***İbn'ul-İslâm*** ve *(hayırlı Selmân demek olan)* ***Selmânu'l-Hayr*** künyeleri verilmiştir. İlerlemiş yaşına rağmen çok kısa sürede mükemmel surette Arapça öğrenmiştir. Hz. Rasûl'den (s) 82 hadis rivayet etmiştir. Bunlardan altı tanesi Buhârî ve Muslim kanalı ile ümmete intikal etmiş ve hadis literatürüne girmiştir.

Nakşbendîlerin, sözde ansiklopedilerinde, **Hz. Selmân** hakkında kaydettikleri şu sözlerin gerçeği asla yansıtmadığını bu ilgiyle vurgulamak gerekir. Kullandıkları ifade aynen şöyledir: ***«Medine'ye gelip Peygamberimiz (aleyhisselâm) hicret edince maksadına kavuşup müslüman oldu.»***[452] Gerçekte **Hz. Selmân**'ın, -*yüzyıllar sonra Türkistan'da icat edilen*- ***Müslümanlık*** adındaki yapay din ile uzaktan yakından hiçbir ilişkisi yoktur. Tam tersine o samimi bir ***müslim*** ve ***mü'min*** idi. Bütün tarihi belgeler bu gerçeği kanıtlamaktadır.

Sonuç olarak şu hakikatin altını çizmek gerekir: **Hz. Selmân**, **Hz. Ebûbekr**'in çağdaşıdır, dolayısıyla *(ona bîat etmemiş olsa da)* en az onun kadar Nakşbendîlikten, bu Tarîkatın kâhinlerinden ve onların İslâm'ı tahrip etmek için Hint dinlerinden aldıkları bütün ritüel ve ibadet biçimlerinden münezzeh ve berîdir.

***

«Silsile-i Sâdât»ın Üçüncü Halkası: Kâsım bin Muhammed (r)

Nakşbendî Tarîkatı, Milâdi 1300'lerde ve Türkistan'da kurulmuş olmasına rağmen, 600 yüz yıldan fazla bir zaman önce doğmuş ve Arap Yarımadası'ndan -*büyük ihtimalle*- hiç ayrılmamış olan **Hz. Ebûbekr** (r)'in torunu **Kâsım bin Muhammed** (r), bu tarîkatın şeyhleri arasında gösterilmektedir! Bu inanılmaz iddianın hâlâ arkasında duran ve onu savunanların insan aklıyla nasıl alay ettikleri çok açıktır. Burada şaşırtıcı olan husus, -*sayıları çok az da olsa*- ***yarı-okumuş*** üst düzey Nakşbendîlerin buna inanıyor olmasıdır. Bundan çok daha şaşırtıcı olan ise milyonlarca sıradan eğitimsiz Nakşbendî mürîdin bu astronomik iddiadan tamamen habersiz bulunuyor olmasıdır! Yukarıda kaydedilenler kadar ilginç olan bir gerçek daha vardır ki o da bu kalabalıkların; *(**Hz. Ebûbekr** hariç)* ne **Kâsım bin Muhammed**, ne de ondan öncekiler ve sonrakiler hakkında hemen hiçbir şey bilmiyor olmasıdır. Aslında tarîkatın ekâbirleri, -*bu kalabalıklara* ***"toplumun döküntüleri"*** *gözüyle baktıkları için*-

---

[451] Bkz. **صحيح البخاري، باب من انتظر حتى تُدفَنَ 6/151**

[452] Bir grup Nakşbendi, Türkiye Gazetesi, İslâm Âlimleri Ansiklopedisi, 2/35. Tarihsiz-İstanbul.

onların ne **«Silsile-i Sâdât»** zinciri, ne de Nakşîliğin protokolleri, sırları ve şifreleri hakkında herhangi bir şey bilmelerini asla istemezler.

Kâsım bin Muhammed'e gelince bu zat, **Hz. Ebûbekr** (ra)'in *(**Muhammed** adındaki oğlundan)* torunudur. ***«Tâbiîn»*** kuşağının tanınmış şahsiyetlerinden ve yedi ünlü hukukçudan biridir.[453] Annesi, son Sasânî İmparatoru **Üçüncü Yezdcerd**'in kızı **Sevde** (ra)'dir. **Hz. Hüseyn**'in oğlu **İmam Ali Zeynulâbidîn** (ra) ve Hz. Ömer'in torunu **Salim b. Abdillah** ile teyze oğludur. **Hz. Osman** (ra) Dönemi'nde h. 31/m. 653 tarihinde doğmuştur. H.101 veya 106/m. 721 veya 725 yılında ***Mekke*** ile ***Medîne*** arasında ***El-Kudeyd*** denilen yerde vefat etmiştir.

Buraya kadar olan ***tarihi bilgileri*** Nakşbendîler de kabul ediyorlar. Ancak onlar *–iç yüzü herkes tarafından keşfedilemeyen bahanelere dayanarak-* aralarında **Kâsım**'ın da bulunduğu ilk sekiz ***"rûhaniy"***'i[454], *-hiçbir gerekçeye, hiçbir kanıt ve ilişkiye dayanmaksızın-* icat ettikleri babalar zincirine dâhil ediyorlar. Onun, rûhânîler zincirinin üçüncü halkası olduğunu ileri sürüyorlar! Tabiatıyla bu tertibi yapanlar, günümüzün Nakşbendîleri değildirler. Bu konudaki düşünce ve inançları başlatanlar ***Müslümanlığın*** ve ***tarîkatın*** 1300'lerdeki kurucularıdır.

Dolayısıyla şu gerçeğin altını bir kez daha çizmek gerekir ki ***«Müslümanlık dini»*** **Kâsım bin Muhammed**'in yaşadığı günlerden ancak 600 yıl sonra Türkistan'da yapılandırılmıştır. İslâm'dan tamamen farklı ve ondan bağımsız bir inanç kurumu olarak tasarlanan Müslümanlığı ayakta tutabilmek için de özellikle en büyük destek yapı olarak Nakşbendî tarîkatı kurulmuştur. Şu var ki toplumu ürkütmemek ve *-bu amaçla-* Müslümanlığı İslâm'ın bir modeli gibi yansıtabilmek için, İslâm tarihinin ilk yıllarından başlatılması gereken bir zincire ihtiyaç vardı. İşte **«Silsile-i Sâdât»** adı altında icat edilen zincir budur.

Şunu da yine bu ilgiyle vurgulamak gerekir ki ***«tasavvuf»*** kelimesi bile **Kâsım bin Muhammed**'in yaşadığı günlerde Arap sözlüğüne henüz girmiş değildi[455]. Üstelik en ince ayrıntılarıyla bütün yaşamı, tarihi kayıtlara geçmiş olan bu ünlü zatın eğer mistik bir eğilimi olsaydı, onun bu yanına ilişkin bilgiler de mutlak surette *-güvenilir kaynaklar içinde-* günümüze intikal edecekti. Nitekim adı, **Hz. Osman**'ın şehid edilmesi hadisesine karışmış olan babası için, her namazda, *-secde halinde iken-* Allah'tan af dilediği konusuna kadar, hayatına ilişkin özel noktalar saptanabilmiştir. Dolayısıyla onun bir Nakşbendî şeyhi olduğunu ya da **«Silsile-i Sâdât»** içinde yer aldığını ileri sürmek, yalnızca

---

[453]. Literatüre ***«Fukahâ-i Seb'a»*** olarak geçen ve ***«Tâbiiyn»*** kuşağının ulularından sayılan bu yedi şahsiyet şunlardır:

1. Kâsım b. Muhammed b. Ebî Bekr es-Sıddîk;
2. Khârice b. Zeyd b. Thâbit el-Ensârî;
3. Saîd b. el-Museyyeb;
4. Urva b. Zubeyr b. el-Avvâm;
5. Ubeydullah b. Abdillâh b. Utba b. Mes'ûd;
6. Ebûbekr b. Abdirrahmân b. el-Harth b. Hişâm;
7. Süleyman b. Yesâr.

[454] Tarîkatçılıkla, hele Nakşbendîlikle hiçbir ilişkileri bulunmayan bu sekiz şahsiyet şunlardır: 1) **Hz. Ebubekr**, 2) **Selmân-ı Fârisî**, 3) **Kâsım bin Muhammed**, 4) **İmam Caferu's-Sâdık**, 5) **Bayzîd-i Bestâmî**, 6) **Ebû'l-Hasan-ı Harakânî**, 7) **Ebû Aliyy'i Farmedî**, 8) **Yusuf-i Hemedânî**. Bunların ilk dördü, zaten İslâmî dönemde yaşamışlardır. Bunların ne tasavvufla, ne Müslümanlıkla, ne de tarîkatla hiçbir ilişkileri olmamıştır. Son dördü ise İslâmî dönem ile Müslümanlık dönemi arasındaki fetret aralığında yaşamışlardır. Bunların zamanında da Müslümanlık ve tarîkatlar yoktu, fakat tasavvuf akımı başlamıştı. Bunların dördü de tasavvufçudurlar.

[455] Tasavvuf kelimesi *(Arap sözlüğünde)* ilk kez, *-miladî 1233-1311 yılları arasında yaşamış olan-* **İbni Manzûr**'un Lisânu'l-Arab adlı ansiklopedik lügatinde yer almıştır.

gülünç bir tutarsızlık değil, aynı zamanda ilmi ve insan aklını aşağılamak anlamına da gelir! Aslında burada ilân edilen bütün bu ayrıntıları, **Kâsım bin Muhammed**'in hayatına yer veren muteber kaynaklardan da öğrenmek mümkündür.[456]

***

«Silsile-i Sâdât»ın Dördüncü Halkası: İmâm Câferu's-Sâdık (r)

Nakşbendîlerin **Câferu's-Sâdık**'a ilişkin görüş ve kanaatleri, **Kâsım bin Muhammed** ve Selef-i Salihîn'in[457] tamamı hakkındaki görüş ve kanaatlerinden farklı değildir. Onlara göre **Hz. Ebûbekr**, **Selmân-i Fârisî**, **Kâsım bin Muhammed** ve **Câferu's-Sâdık**, birer Nakşbendî şeyhidirler, Müslümandırlar ve evliyadandırlar! Oysa bu dört şahsiyetin ne Müslümanlıkla, ne tasavvufla, ne tarîkatla ne Nakşbendîlikle ne de evliyalıkla herhangi bir ilişkileri vardır. Evet, bu dört şahsiyet de *(tekrar edelim ki)* ne müslümandırlar, ne Tarîkatçıdırlar, ne de *-Türkistanlı kâhinlere benzeyen-* evliyadandırlar. Tam tersine, bunların dördü de İslâm dinine mensup birer müslimdirler. İlk ikisi, ***(Ebûbekr** ve **Selmân-i Fârisî)*** Hz. Rasûl'ün (s) çok yakın ve seçkin ashâbındandırlar. **Kâsım bin Muhammed** ve **Câferu's-Sâdık** ise ***«Tâbiîn»*** kuşağının tanınmış simalarındandır. Evliyalığa

---

[456] **Kasım bin Muhammed** hakkında doğru bilgi içeren güvenilir kaynaklar şunlardır:

1) سير أعلام النبلاء (شمس الدين محمد بن أحمد بن عثمان الذهبي)
2) ابن خلكان، وفيات الأعيان: **59/4**
3) أبو نعيم الإصفهاني، تهذيب التهذيب
4) شذرات الذهب لابن العماد الحنبلي
5) خير الدين زركلي، الأعلام
6) تذكرة الحفاظ للإمام الذهبي
7) تهذيب الكمال (جمال الدين أبو الحجاج يوسف بن عبد الرحمن المزي)
8) الطبقات الكبرى (ابن سعد)
9) إعلام الموقعين عن رب العالمين (ابن القيم الجوزية)

Kasım bin Muhammed hakkında gerçek dışı bilgiler içeren kaynaklar şunlardır:
* يوسف النبهاني، جامع كرامات الأولياء
* عبد المجيد بن محمد الخاني، الحدائق الوردية في حقائق أجلاء النقشبندية
* Reşâhat Ayn-ül-hayat sh.
* Rehber Ansiklopedisi, c. 9, s. 324
* Se'âdet-i Ebediyye, s. 1027

[457] ***«Selef-i Sâlihîn»*** nitelemesi, İslâm ümmetinin ilk üç kuşağı için kullanılır. Bunlar: 1) ***Ashâb***, yani Hz. Rasûl'ün dâvâ arkadaşlarıdır. 2) ***Tâbiîn***: Ashâb neslini gören ve onların bilgilerinden yararlanan, aynı zamanda bu bilgileri bir sonraki kuşağa yazılı ya da sözlü olarak aktaran âlimlerdir. 3) ***Tebe-i Tâbiîn***: İkinci kuşaktan ilim adamlarıyla haşırneşir olan, onlardan aldıkları bilgileri yorumlayarak zenginleştiren ve günümüze kadar ulaşmasına vesile olan âlimlerdir. Bunların tamamı İslâm Ümmeti'nin en seçkin kuşaklarıdır. *(Bir kez daha vurgulayalım ki bunların Müslümanlıkla hiçbir ilişkileri yoktur!)* Hz. Rasûl (s) bir hadisinde bu üç kuşağı övmüştür. Umrân bin Husayn'dan rivâyet olunan bu hadis meâlen şöyledir: ***«En hayırlınız akranımdır (yani çağımda yaşayan dâvâ arkadaşlarımdır); sonra onları izleyen nesildir; sonra onları izleyen nesildir.»*** Hadisin (tamamının) Arapça metni şöyledir:

حَدَّثَنِي مُحَمَّدُ بْنُ بَشَّارٍ حَدَّثَنَا غُنْدَرٌ حَدَّثَنَا شُعْبَةُ قَالَ سَمِعْتُ أَبَا جَمْرَةَ قَالَ حَدَّثَنِي زَهْدَمُ بْنُ مُضَرِّبٍ قَالَ سَمِعْتُ عِمْرَانَ بْنَ حُصَيْنٍ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمَا عَنْ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ خَيْرُكُمْ قَرْنِي ثُمَّ الَّذِينَ يَلُونَهُمْ ثُمَّ الَّذِينَ يَلُونَهُمْ قَالَ عِمْرَانُ فَمَا أَدْرِي قَالَ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ بَعْدَ قَوْلِهِ مَرَّتَيْنِ أَوْ ثَلَاثًا ثُمَّ يَكُونُ بَعْدَهُمْ قَوْمٌ يَشْهَدُونَ وَلَا يُسْتَشْهَدُونَ وَيَخُونُونَ وَلَا يُؤْتَمَنُونَ وَيَنْذُرُونَ وَلَا يَفُونَ وَيَظْهَرُ فِيهِمْ السِّمَنُ. صحيح البخاري:**8/ 91**

gelince, *tarîkatçılıktaki inançlara göre değil,* Yunus Sûresi'nin 62, 63 ve 64'üncü âyet-i kerîmelerine göre bunlar -*görünürde*- Allah dostlarıdırlar. Onların iç dünyasını ise Allah'tan başka hiç kimse bilemez.

Milâdî 1300'lü yıllarda, Türkistan'ın ***Buhara*** kentinde bazı medyum ve meczup kimseler tarafından kurulmuş olan mistik bir örgütü, ta 1400 sene önce *(milâdî 600'lü yıllarda)* yaşamış olan *(üstelik müslümanlıkla, ırkçılıkla ve mistisizmle hiçbir ilişkileri bulunmayan)* bu şahsiyetlerin her birine *«**Silsile-i Sâdât**'n birincisidir, ikincisidir, üçüncüsüdür, dördüncüsüdür...»* diye alakasız nitelikler biçerek mal etmek; ilimle, dinle ve insan aklıyla alay etmekten de öte fahiş bir hezeyandır. Nakşbendîler, diğer tarîkatçılar ve onları destekleyen ırkçılar, maalesef bunu göze alabilmişlerdir.

Onların, aslında bütün bu çabalardan amaçladıkları şey, Müslümanlığı İslâm gömleği içerisinde göstermek, bu suretle onu canlı tutmaktır. Oysa bu çabalarda çok büyük çelişkiler vardır. Bunların bir kısmı tamamen gizlidir, bir kısmı da yarı gizlidir. Bu yarı gizli çelişkilerden örneğin biri, onların her münasebette ***«bin yıllık tarihimiz»*** diye sıkça tekrarladıkları söylemdir.

Şimdi Tarîkatçılara şunu sormak lâzımdır: Öyle görünüyor ki bin yıl önce *(Budizm'i, Şamanizm'i ve Zerdüşizm'i terk ederek)* din değiştirdiğinizde İslâm'ı seçmediniz. Eğer gerçekten onu seçmiş olsaydınız bugün, ***«bin yıllık tarihimiz»*** yerine ***«1400 yıllık tarihimiz»*** diyecektiniz. Tam tersine ***Müslümanlık*** diye kendinizce bir din kurdunuz, şimdi de onu ***İslâm*** diye propaganda ediyorsunuz. Öyle ise neden -***«Silsile-i Sâdât»*** *diye adlandırdığınız hayali bir zincirle ve zoraki olarak*- evliyalarınızı 1400 yıl önce yaşamış olan İslâm'ın mensuplarına bağlıyorsunuz? İşte tarîkatçıların bu soruya verebilecekleri mantıklı bir cevap yoktur.

Caferu's-Sadık'a gelince bu zat, hicrî 83/miladî 702'de Medîne'de doğmuş; hicrî 148/miladî 765'te Mekke'de vefât etmiştir. Babasının adı **Muhammed el-Bâkır**'dır. Annesinin adı **Ummu Farvâ**'dır[458]. **Muhammed el-Bâkır** ise **Ali Zeynu'l-âbidîn**'in, o da **Hz. Hüseyin**'in oğludur. **Caferu's-Sadık**'ın annesi **Ummu Farvâ**, **Kâsım bin Muhammed**'in kızıdır.

Nakşbendîler de bu bilgileri inkâr etmemektedirler. Ancak Ehl-i Beyt'ten olduğu için **Caferu's-Sadık**'ın adı ve ünü, -*Nakşbendîler tarafından olduğu gibi*-, bütün Şii fraksiyonları tarafından da sömürülmektedir. Nakşbendîlere ait bir ansiklopedide oldukça duygusal ifadelerle onun, sözde ***«silsile-i sâdâtın dördüncüsü»*** olduğu ileri sürülmektedir. Şiiler de onu, ***"on iki imamın altıncısı"*** diye nitelemektedirler. Her iki iddianın da gerçekle hiçbir ilişkisi yoktur. Çünkü on iki imam inancının Kitap ve Sünnette yeri bulunmamaktadır. ***«On iki imam»***[459] diye nitelenen ve Şiiler tarafından ***"ma'sûm** (yani: yanılmaz ve günahsız) **olduklarına"*** inanılan şahsiyetler, Ehl-i Beyt'in ileri gelenleridir. Bunlar ***Emevî*** ve ***Abbasi*** yönetimleri tarafından baskı görmüş, bazıları şehid

---

458 Bu isim Nakşbendîler tarafından ***«Ümmü Ferve»*** şeklinde çarpıtılmıştır. Bilindiği üzere Arapça'da (ü) sesi yoktur. ***«Fetha»*** harekesi ise kalındır. Ayrıca (و) harfinin Latin alfabesinde karşılığı **(v)** değil, **(w)** dur.

459 Günümüz Şii Müslümanlığının temelini ***"İmamet"*** inancı oluşturur. ***İmamet***: Rûhânî ve siyasî liderlik anlamına gelir. Şii inancına göre, *"Hz. Rasûl (s), vefat ettikten sonra onun yerini almayı **Hz. Ali** hak etmiştir. Bu makam, başkaları tarafından gasp edilmiş olsa da ilk imam (yani ilk rûhânî ve siyasi lider) **Hz. Ali**'dir."* Ondan sonra, soyundan gelen on bir şahsiyet daha bu kitle tarafından imam sayılmaktadır. Bu on iki zatın adları şöyledir: 1) **Ali bin Ebi Tâlib** (öl. h.40/m.661); 2) **Hasan b. Ali** (öl. h.49/m.669); 3) **Hüseyin b. Ali** (öl. h.61/m.680); 4) **Ali Zeynulâbidîn** (öl. h.94/m.713); 5) **Muhammed el-Bâkır** (öl. h.114/m.733); 6) **Ca'fer es-Sâdık** (öl. h.148/m.765); 7) **Mûsâ el-Kâzım** (öl. h.183/m.799); 8) **Ali er-Rızâ** (öl. h.203/m.818); 9) **Muhammed et-Takıy el-Cevâd** (öl. h.220/m.835); 10) **Ali en-Nakıy el-Hâdî** (öl. h.254/m.868); 11) **Hasan b. Ali el-Askerî** (öl. h.260/m.874); 12) **Muhammed el-Mehdî el-Muntazar**. Şiiler, bu son imamın ölmediğine, günün birinde ortalığa çıkıp toplumu kurtaracağına inanmaktadırlar! Bu inanç Şiilikte imamın esaslarındandır.

edilmişlerdir. Uğradıkları zulüm ve mağduriyetler Şiiler tarafından sürekli şekilde dramatize edilmiş, efsaneleştirilmiş ve dinselleştirilmiştir. İranlılar, özellikle bu ailenin yaşadığı acıklı olayları Zerdüşizmle sentezleyerek Fars Müslümanlığının temeli haline getirmişlerdir. Muhtemelen bundan yararlanan Nakşbendîler de İranlıları örnek almak suretiyle bu şahsiyetlerden bilhassa **Caferu'Sadık** üzerinden Türk Müslümanlığını İslâm ile ilişkilendirmeye çalışmışlardır. Ancak İranlılara benzetilmekten korunmak için tarîkatlarını *(İranlıların sevmediği)* **Hz. Ebubekr** ile başlatmak gibi spekülatif bir yola başvurmuşlardır. Aynı zamanda Şiiliğe karşı şiddetli bir düşmanlık görüntüsüyle bu izlenimi güçlendirmeye çalışmışlardır. Nakşbendîliğin önemli sırlarından biri de budur.

Şiilerle Nakşbendîlerin yollarının bu zat üzerinde kesişmesi, önemli bazı sırlara işaret etmektedir. **Prof. Dr. İbrahim Agâh Çubukçu**'nun bazı ifadeleri bize bu konuda önemli ipuçları sunmaktadır. Çubukçu diyor ki:

«Peygamberin amcasının oğlu ***Ali****'nin çocuklarına Emevilerin zulmetmesi, daha sonra da hilâfete geçen Abbasilerin taht tasası yüzünden onları tedirgin etmesi, devlet gücünün ulaşamadığı yerlerde Şiiliğe ilgiyi artırıyordu. Daha sonra Aleviliğin de doğmasına neden olan bu akım, Şamanlık, Buddha ve Mani dinlerinin kalıntılarını töre halinde yaşatan Türklerin psikolojisine uygun geliyordu.»*[460]

İlim adamlarının ve yetkin araştırmacıların buna benzer birçok tespitleri, ***selef-i salihîn*** nesillerinin ***Müslümanlıkla*** ve ***Nakşbendîlikle*** hiçbir ilişkilerinin bulunmadığını, tam tersine onların tümünün ***müslim*** olduğunu güçlü şekilde kanıtlamaktadır. Bu gerçekleri örtbas etmek için Nakşbendîler bu şahsiyetlerden söz ettikleri her yerde, -*sıradan insanları kendi muhitlerine çekmek amacıyla*- çoğu kez duygu sömürüsüne başvurmuş, yazılı ve sözlü propagandalarında -*aşağıdaki örnekte görüleceği üzere*- hiçbir bilimsel değer taşımayan, hatta gerçeklerle örtüşmeyen ifadelere yer vermişlerdir.

Işıkçı Nakşibendilere ait bir ansiklopedide, **Caferu's-Sadık** hakkındaki şu sözler dikkat çekicidir:

*«**Ca'fer-i Sâdık** hazretleri, temiz ve yüksek bir nesebe (soya) sahip olduğu gibi, güzel yüzlü ve tatlı dilliydi. Bedeni sanki nûr saçıyordu. Yüzünün renginde beyaz ve kırmızı karışmış olup, tatlı bir çehresi vardı. Kuvvetli ve orta boylu idi. Kısa ve şişman değildi. Saçı kumrala yakındı. **Hazreti Ali**'ye çok benzerdi.»*[461]

Caferu's-Sadık hakkında doğru bilgilere ulaşmak isteyenlerin, -*Nakşbendîlere ya da Şiilere ait kitaplara değil*-, İslâm âlimleri tarafından kaleme alınmış güvenilir kaynaklara müracaat etmeleri en isabetli yoldur.

***

«Silsile-i Sâdât»ın Beşinci Halkası: Ebû Yezîd-i *(Bâyezîd-i)* Bestâmî

Nakşbendîler bu şahsı, tarîkatlarının ilk kurucuları arasında göstermekte, onun, ***«Silsile-i Sâdât»***ın beşinci halkası olduğunu ileri sürmektedirler. Bu, doğru olabilir mi?

---

[460] **Prof. Dr. İbrahim Âgâh Çubukçu**, Türk Düşünce Tarihinde Felsefe Hareketleri, (giriş bölümü) s.3-4. Ankara Üniversitesi İlâhiyât Fakültesi Yay. No. 74

[461] Bir grup Nakşbendi, Türkiye Gazetesi, İslâm Âlimleri Ansiklopedisi, 2/145. Tarihsiz-İstanbul.

Her şeyden önce ***«Silsile-i Sâdât»*** kavramını ya da bütünüyle Nakşibendî Tarîkatını -*herhangi bir şekilde*- İslâm'la ilişkilendirmek mümkün değildir. Bu gerçeği, aşağıdaki belgesel bilgiler ve analitik açıklamalar net olarak ortaya koyacaktır. Dolayısıyla yukarıdaki soruya *(İslâmî bir ilgiyle)* cevap aramak abestir. Ancak *Nakşbendîliği Müslümanlığın bir kurumu olarak düşündüğümüzde,* elbette bu soruya bir yanıt bulunur. Bunun için önce güvenilir kaynaklara dayanarak **Bestâmî** hakkındaki bilgileri bir araya getirmek gerekir. Fakat şunu atlamamak lâzımdır: Güvenilir diye bilinen birçok kaynağın yazarları da bazen yanılmışlardır. Onlardan kimileri de bilgi eksikliğinden dolayı yanlış tespit ve kanaatler ortaya koymuşlardır. Örneğin, birçok ciddi araştırmacının güvenilir bulduğu ***«vafayâtu'l-A'yân»*** adlı biyografi ansiklopedisinin yazarı **İbn Hallikân** (m.1211-1282), **Bayezîd-i Bestâmî**'nin kerâmetlerinden söz etmektedir![462] Bu da yazarın bir hurâfeci olduğunu göstermektedir. Vahhâbîlerin çok güvendiği Müfessir-Tarihçi **İbn Kesîr** de ***El Bidaye ve'n-Nihaye*** adlı eserinde maalesef onu teyit etmektedir.[463] Burada *(sözde)* hurâfeye karşı olan vahhâbîlerin ne çelişkiler içinde bocaladıkları da dolayısıyla ortaya çıkmaktadır.

Bayezîd-i Bestâmî'nin kişiliği hakkında gerçeğe yakın bilgilere gelince bu şahıs, H. 160 ya da 188/M. 803 yılında *(İran'da, **Hazar Denizi** kıyılarında yer alan)* **Bestâm** kentinde doğdu ve h. 231 veya 261/m. 874 yılında burada öldü. Asıl adı **Tayfûr**'dur. "**Ebû Yezîd**" onun künyesidir; ***"Yezîd'in*** *babası**"*** demektir. Ancak **Yezîd** adında bir oğlu olup olmadığı bilinmemektedir.[464] Türkçede bu isim, ***"Bâyezîd"*** şeklinde çarpıtılmıştır. Muhtemelen -*Sünnî olduklarını ileri süren müslümanlar*- Şiîlerin huzurunu kaçırmak için bu künyeyi özel isim olarak kullanmışlardır. Nitekim İran'la ilişkileri kötü giden Osmanlı padişahlarından bazıları bu ismi çocuklarına vermişlerdir.

Bu şahıs hakkında göreceli olarak doğru bilgi veren belki tek kaynak, **Ebû'l-Kâsım el-Kuşeyrî** (986/1072)'ye ait ***Risâle-i Kuşeyriyye*** adlı eserdir. Yazarı, **Bestâmî**'yi şöyle tanıtmaktadır:

*«Dedesi İslâm'ı sonradan kabul eden bir mecûsî idi. Üç kardeş idiler: **Âdem**, **Tayfur** ve **Ali**. Hepsi de çok ibadet eden kanaatkâr kimselerdi. Fakat hal ve gidişat bakımından **Bâyezîd** onlardan daha olgundu. Bir rivayete göre 261, başka bir rivayete göre 234 yılında öldü. **Muhammed bin el-Hüseyin**'den duydum; o da **Ebû'l-Hasan el-Farisî**'den duymuş; ona: "- Bu marifeti ne ile elde edebildin?", diye sorulmuş. O da: "Aç karın ve çıplak bedenle." diye cevap vermiş…»*[465]

Kuşeyrî'nin -*rivâyetlere dayalı*- bu üsluptaki anlatımı epeyce sürmektedir. Onun **Bestâmî** hakkında naklettiği çelişik ve ilginç bilgileri de şöyle sıralayabiliriz:

*«**Bestâmî** diyor ki: Beni yemek ve kadın derdinden kurtarsın diye Allah'a dua etmek istedim. Sonra kendi kendime dedim ki: Allah'tan böyle bir istekte bulunmak doğru olur mu? Nitekim Allah'ın Rasûlü böyle bir istekte bulunmamıştır. Bunun üzerine Allah, kadına karşı olan eğilimimi tamamen giderdi; öyle ki karşıma bir kadın çıksa, onu kadın mı duvar mı diye ayırt etmeyi aklımdan geçirmiyorum.»*

---

[462] Bkz. أبو العباس شمس الدين أحمد بن محمد بن خلكان، وفيات الأعيان وأنباءُ أبناء الزمان: **2/531**. بيروت–**1978**م. Bu kaynakta **Bestâmî** için (meâlen) şu ifadeler kullanılmaktadır: ***«Onun önemli birçok sözü, nefsine karşı ünlü direnişleri ve açık kerâmetleri vardır.»***

[463] Bkz. الحافظ ابن كثير، البداية والنهاية: **11/42**

[464] **Ebubekr** de ***"Bekir'in babası"*** demektir. Halbuki **Hz. Ebubekr**'in, Bekir adında bir oğlu yoktur. Araplar arasında bu, çok eskiden gelenek idi. Günümüzde de Araplar bazı meslek mensuplarını buna benzer ortak bir künye ile çağırmaktadırlar. Örneğin Irak'ta *(Arap bölgesinde)* polislere ***"Ebû İsmail"*** diye hitap edilmektedir.

[465] Bkz. أبو القاسم عبد الكريم ابن هوازن القشيري، الرسالة القشيرية/**14**، **15** مطبعة مصطفى البابي الحلبي القاهرة– **1959**

*«Biri, **Bestâmî**'ye, mistik yola girişinin başlangıcını ve zühd hayatına nasıl başladığını soruyor. O da diyor ki: "Zühdün süresi yoktur." O şahıs nedenini sorunca şu cevabı veriyor: "- Ben sadece üç gün zâhidlik yaptım, dördüncü günü zühdü bıraktım. Birinci gün, dünyada ne varsa hepsinden el etek çektim. İkinci gün, ahrette ne varsa hepsinden el etek çektim. Üçüncü gün de Allah'tan başka ne varsa hepsinden koptum. Dördüncü gün, bende Allah'tan başka hiçbir şey kalmadı. Bunun üzerine gizli bir yerden bir çağrı duydum. Bana: - Ey Bâyezîd, bizimle kalmaya dayanamazsın, dedi. Ben de Zaten bunu istiyorum, diye cevap verdim".»*[466]

Yukarıdaki bilmecemsi sözlerinden meczup birine benzeyen bu şahıs, Nakşbendîlerin inanışına göre; *-doğumundan 40 yıl önce vefat etmiş olan **«İmam Ca'fer'us-Sâdık'ın rûhâniyetinden feyiz alarak velîlik makamına yükselmiştir.»*** Bu inanışa, Nakşî terminolojisinde ***"Üveysîlik"*** denir.

*«Daha önce hakkında ayrıntılı bilgi verilen **«Üveysîlik»**, aslında eski Yahudi inanışlarına dayanmaktadır. Nitekim Hz. Musa (as)'ya inen vahyin, ruhçuluğu yasakladığına ilişkin bilgilerden yola çıkılacak olursa, Bestâmî'nin yaşadığı günlerde ölmüş insanların «rûhâniyetinden yardım dilemek» gibi batıl inançların yaygınlaşmaya başladığı sonucu akla gelmektedir. Buna ek olarak Kur'ân-ı Kerîm'de Allah Teâlâ'nın, Hz. Peygamber'e (s) **«Ve sana ruhu sorarlar. De ki: Ruh, Rabb'imin sistemindendir. Size ancak pek az bilgi verilmiştir.»**[467] diye emretmiş olması da ayrıca ruhlarla ilişki kurmaya çalışmanın hem ilâhî emre aykırı bir davranış olduğunu hem de bu türlü bir amacın asla gerçekleşemeyeceğini kanıtlamaktadır.[468] Ne var ki Nakşbendîlik, -mitolojik kurgulamalar ve efsaneler üzerinde bina edilmiş- mistik bir akım olduğu için, kendilerini bu cereyana kaptıranlar, anlatımlarında olağanüstülüğe büyük önem vermişlerdir. «Üveysîlik» kurgusu da hiç kuşkusuz bu kabildendir. Nitekim Nakşbendîlikten henüz hiçbir eser bulunmazken, Bestâmî'yi Nakşî şeyhleri arasında gösteren tasavvur, bunu kanıtlamaktadır. Bu yolun yolcularını heveslendiren faktör, muhtemelen **Bestâmî**'nin şatahâtıdır.[469] Bu nedenledir ki hem onu Nakşbendî şeyhleri arasında göstermeye çalışmış, hem de onu üveysîlikle yüceltmeye gayret göstermişlerdir.*

---

[466] Age.

[467]. Kur'ân-ı Kerîm 17/85

[468] Bkz. Kur'ân-ı Kerim: en-Neml/80; er-Rûm/52; Fâtır/22. Ayrıca Bkz: Bağdat'lı Ünlü müfessir **Mahmud Şihabuddîn el-Alûsî**'nin oğlu **Nu'mân Khayruddîn el-Alûsî** tarafından yazılan الآيات البيّنات في عدمِ سماع الأموات. Bu kitap *(elektronik nüsha olarak)* el-Mektebetu'ş-Şamile programı içerisinde bulunmaktadır.

[469] ***Şatahât*** sözcüğü Arapçadır ve bir tasavvuf terimidir. Tasavvufla meşgul olan zümre tarafından evliyalık rütbesiyle meşhur edilenler arasında bazıları vardır ki Allah'a karşı oldukça saygısız davranmış, Kur'ân ve Sünnet kurallarını çiğneyerek bir mü'minin tahammül edemeyeceği sözler sarf etmişlerdir. Tarîkatçılar tarafından mazur görülen ve başka türlü yorumlanan bu ifadelere ***«şatahât»*** ya da ***«Şathiyyât»*** adı verilerek ifadeler bir tasavvuf terimi haline getirilmiştir. Bu spekülatif niteleme, *-hiç şüphesiz-* tepkileri önlemeye ve imanlı kitleyi sakinleştirmeye dönüktür!

Tarîkatçıların ***«şatahât»***a ilişkin yorumları ise özetle şöyledir:

«Bazı velîler, tecellî ve manevi sarhoşluk halinde zâhir ilme ters düşen sözler sarf ederler. Bu sözlerde elbette ki hikmetler vardır. Ancak ulemâ-i rüsûm bunları idrak edemez. Dolayısıyla bu sözler avâma anlatılmaz. Aynı zamanda bunlarla amel de edilmez. Bu sözleri (cezbe ve manevi sarhoşluk içinde) telaffuz eden evliya ise mazur kabul edilir. Aslında bu kabil sözler, kurbiyyet makamında bulunan velînin Allahu Teâlâ'ya nazıdır.»

Şatahât ya da ***şathiyyât***, tarîkatçılar tarafından öteden beri bu sözlere benzer ifadelerle savunulur. Ancak bir mü'minin, duyduğunda kolayca sessiz kalamayacağı öyle şatahât örnekleri vardır ki ait olduğu kişinin imân ehli olması şöyle dursun, azılı bir Allah düşmanı olduğu çok aşikârdır. Nitekim aşağıdaki örnekler bu gerçeği kanıtlar mahiyettedir:

***Bestâmî**'nin, **Ebû Ali es–Sindî**[470] ile haşırneşir olduktan sonra fıkhı bıraktığı ve Budizm'den etkilenerek Patanjalist bir inanca saptığı sanılmaktadır. Nitekim, İmam **Ca'fer'us-Sâdık** (ra)'dan 40*

---

* Mistik yazarlardan Mısırlı **Abdulvahhâb eş-Şa'rânî**, Tabakât'ul-Kubra adlı kitabında **Ebû Yezid-i Bestâmî**'den önsözde bahsederken şöyle bir ifade kullanmaktadır:

وكان الشيخُ الكاملُ أبو يزيد البسطامي رضي الله عنه يقول لعلماءِ عصرهِ: أخذتم علمكم من علماء الرسوم ميتًا عن ميتٍ، وأخذنا علمنا من الحي الذي لا يموت.

Türkçesi: ***«Kâmil şeyh Ebû Yezid-i Bestâmî, çağının âlimlerine şöyle derdi: Siz, bilgilerinizi ölümlünün ölümlüden öğrendiği rüsûm ulemasından aldınız, hâlbuki biz bilgilerimizi doğrudan, sağ ve ölümsüz olan Allah'tan aldık.»*** Bestâmî bu ifadesinde çok açık biçimde Allah'tan vahiy aldığını ileri sürüyor. Muhiddin b. Arabi ve Said-i Nursî de böyle bir inanca sahip olduklarını açıklamışlardır.

Şa'rânî, aynı eserinde; kullandığı bu tür sözlerden dolayı Bestâmî'nin, oturduğu şehirden yedi kez kovulduğunu söylemektedir.

* 1219-1291 yılları arasında yaşamış olan Mağripli **Afîfuddîn Süleyman bin Ali et-Tilimsânî**'nin yanında **Muhiddin-i Arabî**'nin ***«Fususu'l-Hikem»*** adlı kitabı okunuyordu. Bu sırada biri ona dedi ki:

«- Fususu'l-Hikem'deki bu ifadeler, Kur'ân-ı Kerim'e aykırıdır.» Tilimsânî şu cevabı verdi:

«- Kur'ân'ın tümü şirktir; tevhid ancak bizim sözümüzde vardır.»

Bu kez de muhatabı ona şunu sordu: Mademki ileri sürdüğünüz gibi ***«Evrendeki her şey temelde bir tek vücuttan ibarettir, neden eşle ilişki helâldir de kız kardeşle haramdır?»*** Bu kez de Tilimsânî şu cevabı verdi:

«- Bizim inancımıza göre hepsi helâldir. Fakat şu kalpleri perdelenmiş olan insanlar, "haramdır" dediler, biz de onlara: öyle ise yalnızca size haramdır, dedik.»[469]

Aslında tasavvufun da tarîkatın da ne olup olmadığı burada çok net bir şekilde ortaya çıkmaktadır. Önemle işaret etmek gerekir ki Cezayir'de bu şahsın mezarı üzerinde bir türbe bulunmakta ve kalabalık sürüler tarafından ziyaret edilmektedir!

[470] Bu isim, ilginç bir tartışma konusu olmuştur. Tartışmanın özü ise **Ebû Ali**'nin sanıldığı gibi *(Hindistan'ın batısına düşen ve bugünkü Pakistan'ın bir bölgesi olan)* **SİND** halkından olmadığı, bu zannın çok büyük yanlışlığa yol açtığı ve **Ebû Ali**'nin, esâsen Horasan'da bu adı taşıyan bir kasabadan olduğudur.

Tartışmanın ayrıntıları ise şöyledir: **Bestâmî**'ye Hind mistisizmini aşılayan kişinin, **Ebû Ali** olduğu öteden beri ileri sürülmektedir. ***"Eğer bu adamın, Hindistan'daki SİND'le hiçbir ilişkisi yoksa Hind mistisizmini nasıl öğrenmiş ve Bestâmî'ye onu nasıl öğretmiş olabilir?"*** diye bazı kimseler kuşkuya düşmüş ve bunu ileri süren Oryantalist **Zaehner**'i ağır şekilde suçlamışlardır.

Burada hemen ifade etmek gerekir ki **Zaehner**'i suçlayanlar, çok ucuz bir fırsatı değerlendirmeye çalışmışlardır. Çünkü onlara göre **Zaehner**, Horasan'da bu ismi taşıyan bir kasabanın bulunduğunu bilmemektedir. Dolayısıyla **Zaehner**, **Ebû Ali**'yi, Hindistan'ın Sind Bölgesi'nden sandığı için onunla Hind mistisizmi arasında hayâlî bir ilişki kurmuştur.

Burada belirtilmesi gereken birkaç gerçek vardır:

Her şeyden önce, bir milletin anlayış ve düşüncesini özümsemek ve onu başkasına aşılamak, mutlaka o milletin arasında yaşamaya bağlı değildir. Bu açıdan **Ebû Ali**'nin, Hindistan'ın Sind Bölgesi'nden olup olmaması büyük bir önem taşımaz. Esasen üzerinde durulması gereken ince nokta, kanâatimizce şu olmalıdır:

Zaehner'i suçlayanların en büyük kozu, onun, sözde ***"bu iki Sind'den birini bilmediği için, diğerinden sebep Ebû Ali'yi Hind mistisizmiyle irtıbatlandırarak ilginç bir hata işlemiş olmasıdır."*** Tabiatıyla *(eğer doğru ise)* **Zaehner**'in bu yanılgısı, onun ileri sürdüğü her şeyi yalanlamak için karşıtlarının işine çok yaramıştır! Hâlbuki Horasan halkı tarih boyunca Hind atmosferinin her bakımdan etkisini yaşamıştır.

Sonuç olarak Horasanlı **Ebû Ali**'nin Hind mistisizmine bulaşmış olması için O'nun, mutlaka Hindistan'nın Sind Bölgesi'nden olması gerekir, diye bir şey düşünmek doğru olmasa gerektir.

yıl sonra dünyaya gelmesine rağmen onun, bu zatın rûhâniyetinden istifade ettiğine dair ileri sürülen mitolojik hikâyeye bakılacak olursa Nakşîliğin tuttuğu yolda, ta baştan beri ne tehlikeli uçurumların bulunduğunu fark etmekte insan gecikmez.»[471]

Bestâmî'nin özgeçmişinde gözlenen Kur'ân'a ve Sünnete aykırı bütün söylem ve davranışlara rağmen, onun Nakşbendîlikle herhangi bir ilişkisinin bulunduğunu gösteren hiçbir kanıt yoktur. Bu zaten imkânsızdır. Çünkü Bestâmî bu tarîkat kurulmadan yaklaşık 500 yıl önce ölmüştür. Eserlerinde Bestâmî'nin hayat tarihçesine yer veren eskilerden **Kuşeyrî** ve yenilerden **Şa'rânî** bile onun Nakşbendîlikle herhangi bir ilişkisi bulunduğu hakkında hiçbir şey kaydetmemişlerdir.[472] İslâm tarihi boyunca ***«Tabakât»*** adı altında kaleme alınan ve İslâm ulemasının biyografilerini içeren ciddi ve muteber kaynaklarda esasen **Bestâmî**'ye ait çok dakik bilgilere rastlanmamaktadır. Bu gerçeği İran'ın tanınmış kurumlarından olan ***Tûs Vakfı*** da teyit etmektedir.[473]

Hakkındaki bütün bu ilginç rivayetler ve ona ait çelişik sözler, bu şahsın, Pers kökenli, Zerdüştî atalarından kalma inançların etkisi altında kaldığını düşündürmektedir. Çünkü Bestâmî *(üç tasavvuf ekolünden)*[474] "***Ruhbânî Irak tasavvufu"***nun mimarlarındandır. Nitekim bu ekolü oluşturan Zühdçü mutasavvıfların büyük kısmı Pers kökenlidir. Çok büyük ihtimalle İslâm'ı içinden yıpratarak İran fethinin intikamını almak için bu gizemci sinsi yolu tercih etmişlerdir! **Kuşeyrî**, ünlü risâlesinde, bu ekole bağlı 83 şahsın biyografisini işlemiştir.

M. 1200'lerde, ***Horasan*** *(ya da* ***Türkistan)*** ***tasavvuf ekolü***nü kuran Türk mistikleri, düşünce ve inanışlarını her ne kadar ***Hint-İran*** dinlerinin temeli üzerinde inşa etmiş iseler de ***"Zühdçü Irak tasavvufu"***ndan da büyük ölçüde ilham almışlardır. Bunun tek nedeni; kurdukları tarîkatları İslâm'a mal etmek ve bu suretle ***"İslâm dışılık"***la suçlanmayı önlemektir. Bunu en inandırıcı şekilde başaranlar, Nakşbendî Tarîkatının kurucularıdır. Nitekim dikkat edilirse; İlk Nakşbendî teorisyenleri, ***-Bestâmî*** *kanalıyla,* Irak tasavvufundan da yararlanarak tarîkatlarıyla İslâm arasında bir köprü kurmak istemişlerdir! Bu düşünce çok kıvrak bir tercihtir. **Ebû Ali es-Sindî**'nin, *-öğrencisi-* **Bestâmi**'yi yönlendirmiş olması ihtimali de vardır. Onun etkisiyle olmalı; izlemiş olduğu zühdçü mistik yol ve sarfettiği sıra dışı sözler yüzünden Nakşbendîler tarafından ***«Sultânü'l-ârifîn»*** yani, ermişlerin sultanı nitelemesiyle göklere çıkarılırken Vahhabîler tarafından zındık diye eleştirilmiştir.[475]

---

[471] **Feriduddin AYDIN**, Tarîkatta Râbıta ve Nakşbendîlik, s.135. Tevhid Yay. İstanbul-2018

[472] Bkz:

1) عبد الكريم بن هوازن بن عبد الملك القشيري (المتوفى: **465**هـ)، الرسالة القشيرية، تحقيق: الدكتور عبد الحليم محمود، الدكتور محمود بن الشريف، دار المعارف، القاهرة. **57/1**

2) عبد الوهاب الشعراني، الطبقات الكبرى، مكتبة الثقافة الدينية، الطبعة الآولى، **140/1**. **2005**م.–القاهرة

[473] Tûs Vakfı'nın Bestâmî'ye ilişkin Farsça açıklaması şöyledir:

از زندگی بایزید بسطامی اطلاعات خیلی دقیقی در دست نیست. گفته میشود او در سالهای۱۶۱ تا ۲۶۱ هجری قمری می زیسته است. بنا بر برخی روایات، جَدِّ بایزید بسطامی زرتشتی بود و پدرش یکی از بزرگان بسطام بود. عشق عرفانی در عرفان بایزید جاگاه ویژه‌ای دارد. همچنین او را پایه‌گذار سکر و فنا در تصوف می‌دانند. گفتهٔ مشهور وی، «سبحانی ما اعظم شانی» اشاره به همین مفهوم دارد. بایزید بسطامی در سال ۲۶۱ درگذشت و او را در خانقاه وی دفن کردند.

[474] Bu ekolleri şöyle sıralayabiliriz: 1) İlham kaynağı Manastır ruhbanlığı olan Arap-Fars Zühtçü Tasavvufu, 2) İran Zerdüştî-Şii İrfâniliği ve 3) Şamano-Budist Türk Tasavvufu.

[475] Bkz. عبد القادر بن حبيب الله السندي، التصوف في ميزان البحث والتحقيق ص/**223**، **224**، الطبعة الأولى، مكتبة ابن القيم، المدينة المنورة–**1990**م.

Bestâmî'nin, ***«Ben her türlü eksikliklerden münezzeh, yüceler yücesi bir zatım»***; ***«Ben zamanın kutbuyum»*** dediği bizzat Nakşbendîler tarafından nakledilmektedir.[476] Onun, hayranlık uyandıran tevhîdî bir sözü de vardır. Nakledildiğine göre Bestâmî, bir adamın ***"Allahu Ekber"*** diyerek tekbir getirdiğini duyar, ona: *"- Peki, Allahu Ekber ne demektir?"* diye sorar. Adam: *"- Allahu Ekber demek, Allah her şeyden daha büyüktür demektir,"* diye cevap verir. Bunun üzerine **Bâyezîd-i Bestâmî**: - Allah ile birlikte hiçbir şey yoktur ki o başka bir şeyden büyük olsun, der. Bu kez adam Bestâmî'ye: "Peki öyle ise *Allahu Ekber ne demektir?"* diye sorar. Bunun üzerine Bestâmî şu cevabı verir: *"Allah, insanlarla karşılaştırılmaktan münezzehtir; başka bir şeyle mukayese edilemez ve duyularla idrak edilmekten yücedir."*[477]

Bütün bu veriler, belgeler ışığında ve dakik bir şekilde irdelendiğinde Nakşbendîlerin *-gerek ashâb ve tâbiîn'den (daha önce zikredilen) dört şahsiyet adına, gerekse* ***Bâyezîd-i Bestâmî*** *adına;-* bilimsellikten uzak ve kanıtlanamayacak iddialarda bulundukları ortaya çıkmaktadır.

Nakşbendîler, *(Adı **Tayfûr** olan)* **Bâyezîd-i Bestâmî**'nin zamanından **Abdülkhâlık-ı Gucdevânî**'nin yaşadığı günlere kadar tarîkatlarının ***«Tayfûriyye»*** adını aldığını ileri sürüyorlar. Bunu kanıtlamaları olanaksızdır. Nitekim bu şahsın biyografisini kaleme almış olan hiçbir yazar ve araştırmacı, böyle bir bilgi vermemiştir. Çünkü *(daha önce de değinildiği gibi)* Nakşbendî tarîkatı **Bestâmî**'nin ölümünden yüzyıllar sonra kurulmuştur.

Sonuç olarak Nakşbendîler, hem İslâm dini hesabına hem de bu tarîkattan asla haberi olmamış birçok şahsiyet hesabına asla kanıtlanamayacak iddialarda bulunmuş, bu suretle hem İslâm'ın ***"Tevkıyfiyye"*** ilkesini çiğneyerek, hem çeşitli dinlerden terimler, meditasyon biçimleri, ritüeller ve tapınma şekilleriyle mistik bir müessese bina ederek, *-temelde Müslümanlığı canlı ve güçlü tutmak amacıyla-* İslâm'a karşı büyük bir mücadele verdiklerini ortaya koymuşlardır.

***

«Silsile-i Sâdât»ın Altıncı Halkası: Ebû'l-Hasan-ı Harakânî

Mîlâdî 962-1033 yılları arasında yaşadığı iddia edilen bu şahıs da *-Nakşbendîlikteki inanışa göre, bağlanmış olduğu* ***Bâyezid-i Bestâmî*** *gibi-* ***«üveysîdir»***; sözde ***«Bestâmî'nin rûhaniyetinden istifade ederek evliyalık mertebesine erişmiştir.»***[478] Tabiatıyla Kitap, Sünnet, akıl ve ilim ölçüleriyle bakıldığında, bu ilginç iddia ve inancın ne kadar doğru olduğu kendiliğinden ortaya çıkar. Çünkü, **Bestâmî** öldükten 88 yıl sonra **Harakânî** doğmuştur!

Bestâmî'ye olduğu gibi, bu kişiye de üveysiliğin mal edilmesi, ciddi ve yetkin her araştırmacının ister istemez dikkatini Nakşbendî tarîkatının *-sırlarla dolu-* gizli dünyasına yöneltecektir. Çükü Nakşbendîlikteki ***«Üveysilik»*** inancının hem mitolojik yönüyle, hem bilhassa İslâm'a karşı direnişin bir şifresi ve sembolü olarak, ifade ettiği anlam dikkate değer.[479] Erken dönem Türkistanlı teorisyen mistiklerin, 1200'lerden itibaren Nakşbendîliği örgütlemeleriyle birlikte bu direnişin başlatıldığına

---

[476] Bkz. عبد المجيد بن محمّد بن محمّد الخانيّ، الحدائق الورديّة في حقائق أجلاّء النقشبنديّة ص/ **98**، **99**. القاهرة – **1308** هـ.

[477] Age.

[478] Türkiye Gazetesi, İslâm Âlimleri Ansiklopedisi, 5/39. Tarihsiz-İstanbul.

[479] Bkz. Üveysîlik Bölümü.

burada işaret etmek gerekir. Olağanüstü bir hüner sergilenerek ***İslâm***’ın ***Müslümanlığa*** dönüştürülmesi, âlimlerin bile gözünden kaçtığı içindir ki ***üveysîlik, kerâmetçilik*** ve ***evliyacılık*** gibi inanışlar, bu tarihten beri Türk halkları arasında hiç tepki uyandırmamıştır.

Araştırmacı **Tahir Harîmî Balcıoğlu**[480], **Harakânî** hakkında şu ifadeleri kullanılmaktadır: *«Önce çobanlık etmiş, sonra da çiftçilik ve nakliye işleriyle uğraşmıştır. Kur’an okumaktan başka bir tahsili yoktur. **Ebâ Yezîd-i Bistâmî**’ye müntesiptir. Kendisi Arap sûfîlerinin etkilerinden az çok kurtulanlardan biri sayılır. **Gazneli Sultan Mahmud** başta olmak üzere **İbn-i Sina** gibi ünlü filozoflar tarafından ziyaret edilmiştir. **Ebû Yezid-i Bistami**yle olan ilişkileri **Mevlânâ**nın Mesnevisinde 3 yerde geçmektedir. 4 Ocak 1033 tarihinde vefat etmiştir.»*[481]

Yukarıdaki alıntıda, «***Kendisi Arap sûfîlerinin etkilerinden az çok kurtulanlardan biri sayılır.***» ifadesi dikkat çekmektedir. Bu çok kısa ifadeden yola çıkarak şu gerçekleri tespit edebiliriz:

Arap sufîlerinden amaç: Çoğu -*Irak’ta yaşadıkları için*- Araplaşmış, Fars kökenli bir grup ***«zühdçü»*** mistik şahsiyetlerdir. **Bestâmî** de Araplaşmış idi. Fakat **Ebû’l-Hasan Harakânî, Bestâmî**’nin aksine Araplaşmamış bir Fars idi. Bunu, **Harakânî**’nin hem Irak’ta yaşamamış hem de eğitim görmemiş olmasına bağlamak gerekir. **Kuşeyrî**, bunlardan 83 kişi hakkında bilgi vermektedir.[482] Bunların jargonunda ***kerâmetçilik***, ***üveysîlik*** ve ***evliyacılık*** yoktu. Fakat Türkistan’da 1200’lerde -*Müslümanlığın alt yapısı olarak*- başlatılan Türk sufîliğinin arka planında *(İslâm öncesi dinlerden kalma)* bu inanışlar çok eskiden beri vardı.

Harakânî de *(biraz önce değinildiği gibi)* **Bestâmî** gibi Pers kökenlidir. Nitekim yaşamış olduğu ***Harakân*** beldesi, İran’ın kuzey doğusuna düşen ***Bestâm***’a yakın bir yerleşim merkezidir. **Ebû’l-Hasan**’ın, bütün yaşamını burada geçirdiği ve bu beldede öldüğü, bizzat Nakşbendîlere ait ansiklopedide yer almaktadır.[483]

İlginçtir; elektronik bir ansiklopedide **Harakânî**’nin, ***Kars’ta*** öldüğü kaydedilmektedir![484] Buna benzer bir söylence, **Bâyezîd-i Bestâmî** için de söz konusudur. Nitekim Türkiye’de yayımlanan bazı gazetelerde **Bestâmî**’ye ait Hatay’daki türbenin restorasyonuna ilişkin ilginç bir haber yayınlanmıştır.[485]

---

480 **Tahir Harimî Balcıoğlu** bir ilim ehlidir. Edremitli Balcızâde ailesindendir. 1892 yılında Edremit’te doğmuştur. Kahire’deki ünlü ***El Ezher Üniversitesi***’nde öğrenim görerek mezun olmuştur. Çalışmalarından onun, önemli bir ilmî birikime sahip olduğu anlaşılmaktadır. Türk-İslâm inanç tarihiyle ilgili eserleri bulunmaktadır. Dinî yaşamın büyük bir baskı altında tutulduğu ***“şeflik dönemi”***nin kuşağından olduğu için Türkiye’de anlaşılamamış nadir ilim adamlarındandır. Çok iyi derecede Arapça bilen Balcıoğlu’nun, ***"Tarihi Medeniyetler Üzerinde Kütüphaneler’in Tesiri"*** ve dört ciltlik ***"Naklî İlimler Tarihi"***adlı eserleri bulunmaktadır. 1952 yılında vefat eden **Tahir Harimî Balcıoğlu**, doğduğu Edremit'te vefat etmiştir. Adı, Edremit Akçay'da bir sokağa verilmiştir.

481 **Tahir Harimî Balcıoğlu**, Türk Tarihi’nde Mezhep Cereyanları, Hilmi Ziyâ Neşriyâtı, Kanaat Kitâbevi, Ahmet Sait Tab’ı, 1940.

482 Bkz. Dipnot: 287

483 Bkz. Türkiye Gazetesi, İslâm Âlimleri Ansiklopedisi, 5/39. Tarihsiz-İstanbul.

484 Bkz. Ansiklopedideki ifade aynen şöyledir: “Günümüzde İran'da bulunan Bistam şehri yakınlarındaki ***'Harakân'*** ***k***öyünde 962 yılında doğmuştur. Ünlü mutasavvıf **Beyazid Bistâmî**'nin manevi terbiyesi altına girdi. Bazı kaynaklarda **Ebü'l-Abbas el-Kassab**'ın mürîdi olduğu yer almaktadır. Mezarı 1580’de Vezir Mustafa Paşa’nın memur olduğu Acem seferi esnasında Kars yakınlarında bulunmuştur.” Kaynak: **https://tr.wikipedia.org/wiki/Ebû'l_Hasan_Harak%C3%A2n%C3%AE#cite_note-T%C3%BCrkistan-7**

485 ***«Hatay’ın Kırıkhan İlçesi’nde bulunan Bayezid-i Bistâmî Hazretlerinin Türbesi restore edildi. Yolu ve türbe görüntüsü yılların verdiği yorgunluk nedeniyle bölgeye yakışmayan Bayezid-i Bistâmî Hazretlerinin makamı, Vakıflar***

Yine pek ilginçtir; Nakşbendîler **Ebû'l-Hasan-ı Harakânî**'yi tarîkatlarının ilk babaları arasında göstermiş olmalarına rağmen, bunu kanıtlamak için gösterdikleri dokuz kaynağın hiçbirinde onun Nakşbendî olduğuna ilişkin bir tek kelimeye bile rastlanmamaktadır![486]

«**Harakânî**, silik bir kişiliğe sahip olduğu izlenimini uyandırmaktadır fakat aşırı milliyetçi Nakşbendîler, -*Türk kimliğini kanıtlama kompleksiyle*- Araplara ve Farslara ait kültürel artıkları eşeleyerek buldukları çok zayıf bir kişiliği bile *(Nakşbendîleştirmek amacıyla)* abartılı şekilde nitelemeyi huy edinmişlerdir. Onun için bunlar, -*gülümsetici gerçek dışı anlatımlarla*- bu şahsı ön plâna çıkarmaya çalışmışlardır. Neredeyse hayâlî denebilecek tadar meçhul olan **Harakânî**'nin *(sözde)* fizikî yapısı hakkında Işıkçı Nakşbendîlerin kaydettiği şu ifadeler oldukça ilginçtir:»[487]

«Ebü'l-Hasen-i Harakânî, uzun boylu, güzel yüzlü, geniş alınlı, iri gözlü ve kumral idi. Hz. Ömer'e benzerdi.»[488] Bu ifadenin sonundaki ***«Hz. Ömer'e benzerdi.»*** yakıştırması ise bir tesadüf olamaz. Tabir caizse ***"Şiileri çatlatmak için"*** bu cümleciğin kullanıldığını anlamak zor değildir! Nakşbendîlerle Şiiler arasındaki düşmanlık ise eskilere dayanmaktadır.

Harakânî'ye mal edilen ***«Risâle der Tarîk-i Edhemiyye ve Kulâh-ı Çâr Terk*** رساله در طریق أدهمیه وکلاه چار ترك» adlı kitapçığın ona ait olması şüphelidir. Çünkü araştırmacı **Tahir Harimi**'nin verdiği bilgiye bakılırsa -*hayatı çobanlık ve hamallıkla geçen*- **Harakânî**'nin ümmi olduğu ihtimali çok güçlüdür. Buna rağmen tarîkatçı iki profesör -*bu kitapçığın ona ait olduğunu kanıtlamak için*- zamanlarını ayırmaktan çekinmemişlerdir![489] Bu da Türkiye toplumunda ***evliyacılık*** mitolojisinin -*yaşadığımız uzay çağında bile*- ne derece önemsediğini göstermektedir. Aslında bundan çok daha önemli olan

---

Genel Müdürlüğü tarafından restore edildi. Asıl adı Ebû Yezid Tayfur bin İsa bin Şuruşan olan Bayezid-i Bistami hazretlereinin Doğum yeri Bistam'dır. Bistam, İran'ın kuzeydoğusunda, Tahran-Meşhed kara yolu üzerindeki Şahrud vilayetine bağlı küçük bir kasabadır. Doğduğu şehir Bistam'dan dolayı, Bayezid-i Bistâmî ismi ile meşhur olmuştur.

Hz. Ömer (ra) zamanında feth edilmiş olup fetihten önce halkı Mecusi (ateşe tapan) idi. Bayezid'in dedesi, önemli bir mevkiide bulunan, tanınmış bir aileden geliyordu. Bu ailenin en önemli özelliği: Beşeri münasebetlerde insan sevgisine büyük önem veren ve bu sevgiyi insanlar arasında yaymaya çalışan din adamları (Mobedler) yetiştirmekle tanınmıştı.

Nakşi Tarîkat silsilesinin büyük evliyalarındadır. Vahdet-i vücutla ilgili sözleri, çok konuşulmuş ve tartışılmıştır. Vecd (ilahi aşk sarhoşluğu) halinde söylenen bu sözleri, çoğu insan anlayamadığı için bazen onu küfür ile itham edenler bile çıkmıştır.

Bayezid-i Bistâmî Hazretleri 848 yılında vefat edince, Kırıkhan'da (başka bir rivayette de Bistam'da) defnedilmiştir. Kırıkhan'da makamının bulunduğu yer olarak kabul edilen türbe, bakımsızlıktan ziyaret edilemez hale gelmişti. Vakıflar Genel Müdürlüğü 2012 yılında türbe için kolları sıvadı ve 2012 yılının sonunda türbe restore edilmeye başlandı. Türbe ana restorasyonu tamamlansa da türbe aşağısında kurban kesimi için yapılan yerlerin inşaatı halen sürmekte. 31 Ekim 2013 Perşembe.»
Kaynak: https://www.trthaber.com/haber/turkiye/bayezid-i-bestami-hazretlerinin-turbesi-restore-edildi-106583.html

[486] Nakşbendîlerin gösterdiği kaynaklar şunlardır: 1) ***Nefehât-ül'üns*** sh. 337; 2) ***Tam İlmihâl*** Se'âdet-i Ebediyye sh. 352, 889, 964, 997, 1000; 3) ***Keşfü'l-mahcûb***, s. 268; 4) ***Hadâikü'l-verdiyye***, s. 105; 5) ***Behcetü's-seniyye***, s. 16; 6) ***Reşahât*** sh. 14; 7) ***Müjdeci Mektûplar*** sh. 225; 8) ***Eshâb-ı Kirâm***, s. 150; 9) ***Rehber Ansiklopedisi***, c. 4, s. 323.

[487] **Feriduddin AYDIN**, Tarîkatta Râbıta ve Nakşbendîlik, s. 138. Furkan Yay., İstanbul, 2018.

[488] Türkiye Gazetesi, İslâm Âlimleri Ansiklopedisi, 5/39. Tarihsiz, İstanbul.

[489] Bu iki araştırmacıdan biri **Prof. Dr. Mustafa Çiçekler**, öbürü ise **Prof. Dr. Hasan Çiftçi**'dir.

başka bir gerçek vardır ki o da bu tablonun -***İslâm**’a karşı **Müslümanlık** tuzağının niçin ve nasıl kurulduğu, bu yoldaki çabaların günümüze kadar kesintisiz hamlelerle nasıl sürdürüldüğü hakkında*- verdiği ipucudur!

***

«Silsile-i Sâdât»ın Yedinci Halkası: Ebû Aliy-yi Farmedî

Bu zatın, ***Nakşbendî babaları*** listesinde gösterilmesi, konuyu kuşatan çelişkiler sarmalının bir parçasıdır. Her şeyden önce, bu kişiye ilişkin kısıtlı bilgiler içeren 13 kaynağın,[490] Nakşbendîler tarafından deklare edilmesi, onların sadece heveslerini ortaya koyan bir çelişkidir. Çünkü bu kaynakların hiçbirinde, **Ebû Ali**’nin Nakşbendî olduğuna ilişkin herhangi bir kanıt bulunmamaktadır. Öyle görünüyor ki bu konuda ihtiyatlı davranmışlardır. Çünkü Nakşbendî Tarîkatı **Ebû Ali**’nin ölümünden ancak üç buçuk asır sonra net olarak ortaya çıkmıştır. Dolayısıyla bu örgütün yönlendiricileri tarafından, **Ebû Ali** için: ***«O, silsile-i aliyye denilen meşhûr velilerden olup, bu âlimlerin yedincisidir.»***[491] diye ansiklopedilere işlenen sırf kuru iddanın gerçekle ilişkisi yoktur; hiçbir bilimsel değeri de bulunmamaktadır.

Bu bir yana; sözde Nakşbendi Tarîkatı, **Hz. Ebûbekr**’in günlerinden **Bâyezîd-i Bestâmî**’nin zamanına kadar ***«Sıddîkıyye»***; ondan sonra ***Abdülkhâlık-ı Gucdevânî*** zamanına kadar da ***«Tayfûriyye»*** adını taşıyordu.[492] Bu iddiaya göre **Ebû Ali**’nin ***«Tayfîriyye Tarîkatı»***nın şeyhî olması gerekir. Fakat sözü edilen kaynakların hiçbirinde bu iki tarîkatın varlığı hakkında herhangi bir işaret

---

[490] **Ebû Ali Farmedî** hakkında Nakşbendîler tarafından gösterilen kaynaklar şunlardır: 1) ***Nefehât-ül-üns*** sh. 402; 2) ***Tam İlmihâl*** Se’âdet-i Ebediyye sh. 885, 997, 1095; 3) ***Rehber Ansiklopedisi*** cild-4, sh. 304; 4) ***Tabakât-üş-Şâfiiyye*** cild-5, sh. 304; 5) ***Şezerât-üz-zeheb*** cild-3, sh. 355; 6) ***Mu’cem-ül-buldân*** cild-3, sh. 829; 7) ***El-İber*** cild-3, sh. 288; 8) ***El-Lübâb*** cild-2, sh. 191; 9) ***Reşehât*** (Arâbî) sh. 16; 10) ***El-Ensâb*** sh. 316; 11) ***Hadâikü’l-verdiyye*** sh. 106; 12) ***Behcetü’s-seniyye*** sh. 13; 13) ***İrgâmü’l-merid*** sh. 48.

Evet; Nakşbendîler bu 13 kaynakta **Ebû Ali Farmedi**’nin sözde ***«Silsile-i Sâdât»***ın, -*yanî Nakşî babalarının*- yedincisi olduğunu her ne kadar iddia etmiş iseler de onun ne ***Nakşbendiyye***, ne ***Sıddîkıyye***, ne de ***Tayfûriyye*** Tarîkatlarıyla ilişkisi hakkında hiçbir kanıt ortaya koymamışlardır, çünkü koyamamışlardır. ***Sıddîkıyye***, ve ***Tayfûriyye***, zaten hayâlî birer isimdirler.

[491] Bir grup Nakşbendi, Türkiye Gazetesi, İslâm Âlimleri Ansiklopedisi, 5/3. Tarihsiz-İstanbul.

[492] Nakşbendîlerin iddiasına göre bu Tarîkat: **Hz. Ebubekr** (r) zamanından çağımıza kadar dönem dönem isim değiştirmiştir. Bunlar sekiz dönem ve sekiz isimdir. Dönemlere göre bu tarîkat: **Hz. Ebubekr** (r)’den **Ebû Yezîd Bestâmî** zamanına kadar ***Siddîkiyye***, **Bestami**’den **Abdulhalık Gücdevanî** zamanına kadar ***Tayfûriyye***, **Gücdevani**’den **Muhammed Bahaeddin Nakşbend** zamanına kadar ***Hâcegâniyye***, **Bahaeddin Nakşbend**’den **Ubeydullah-ı Ahrar** zamanına kadar ***Nakşbendiyye***, **Ubeydullah Ahrar**’dan **Ahmed Farûki** zamanına kadar ***Ahrariyye***, **Ahmed Farûkî**’den **Şemsuddîn Mazhar** zamanına kadar **Müceddidiyye**, **Şemsuddin Mazhar**’dan **Hâlid-i Bağdâdî** zamanına kadar **Mazhariyye**, **Hâlid-i Bağdâdî**’den sonra ise günümüze kadar **Halidiyye** olarak anılmıştır.

ve kanıt bulunmadığı gibi, **Ebû Ali**'nin bu iki hayâli yapı ile ***herhangi bir*** ilişkisi hakkında da hiçbir bilgi bulunmamaktadır. Bu ise Nakşbendîlerin yüzlerce çelişkisinden sadece biridir.

Ebû Ali'nin Asıl adı **El-Fadl bin Muhammed**'dir. «**Ebû Ali»**, onun künyesi'dir.[493] Büyük olasılıkla Hocası **Kuşeyrî** gibi o da büyük ihtimale Fars kökenlidir. H.433/m.1042) yılında doğmuş, h.478/m.1085) yılında ölmüştür. Mezarı İran'ın önemli merkezlerinden olan ***Meşhed*** kentindedir. Bu bilgiler Nakşbendîler tarafından da teyit edilmektedir.

Ebû Ali'nin özgeçmişine ilişkin çeşitli kaynaklarda serpili olarak yazılmış rivayetlere bakıldığında onun iyi bir eğitim gördüğü, ancak duygusal bir karaktere sahip bulunduğu anlaşılmaktadır. ***Horasan***'da doğup büyüdüğü için ***Hind–İran*** mistisizminden etkilenmiş olduğu ihtimali büyüktür. Onun, mistik eğiliminden etkilenen ünlüler arasında öğrencisi **Gazalî** de vardır. Fakat ne onun, ne de **Gazâlî**'nin, herhangi bir tarîkatla alakası yoktur. Çünkü bu iki şahsiyetin yaşadığı günlerde henüz hiçbir Tarîkat ortaya çıkmış değildi. Şu var ki; o dönemde Arapça yazılmış bazı kaynaklarda ***"Tarîkat ehli"*** anlamına gelen «***Ehlu't-Tarîka*** **أهل الطريقة**» gibi ibareler geçiyorsa da bundan amaçlanan *(Tarîkat değil)*, tasavvuf kavramıdır.

Ebû Ali'ye ilişkin eski ve Arapça kaleme alınmış kaynaklarda yer alan bilgileri de şöyle nakletmek mümkündür:

تاريخ الخميس في أحوال أنفس النفيس[494] adlı kitapta sadece, onun hicrî 477 yılında öldüğüne ilişkin kısa bir kayıt bulunmaktadır.

Tarihçi ve müfessir **ibn Kesîr**'in (البداية والنهاية) adlı eserinde ise **Ebû Ali**'nin, Selçuklu baş vezîri **Nizâmü'l-Mülk** tarafından büyük saygıyla karşılanıp ağırlandığı hakkında birkaç cümle yer almaktadır.

İlginçtir; halen yaşamakta olan **Mahmûd bir Muhammed el-Haddâd** adlı ciddi bir araştırmacı, **ibn Kesir**'in, **Ebû Ali** hakkında iki büyük yanlışına işaret etmektedir. Bunlardan biri **Gazâlî**'nin amcası tarafından rivayet edilmiş bir hadisi **Gazâlî**'ye nisbet etmiş olması; ikincisi ise **ibn Kesir**'in, **Gazâlî**'yi eserinde **Ebû Ali**'nin hocası diye göstermiş olmasıdır. Oysa tam tersine **Ebû Ali**, **Gazâlî**'nin hocasıdır.[495]

---

[493] Künye kelimesi Arapçadır. Kişiye, onu tanıtmak amacıyla verilir. İsimden ve lakaptan farklıdır. Farkı şudur: ***Eb*** أب, ***um*** أم, ***Akh*** أخ, ya da ***ukht*** أُخت sözcüklerinden biriyle başlar. Örneğin: ***Ebû Yusuf*** أبو يوسف, ***Ummu Kulsûm*** *(ümmügülsüm)* أم كلثوم, ***Akhû Zebneb*** أخو زينب, ***Ukhtu Hârûn*** أخت هارون gibi… Türkçe'de bu kavram tamamen çarpıtılmıştır. Türkçe'de Künyenin tarifi şöyle yapılmıştır:

1) «Bir kimsenin adı, soyadı, anasının ve babasının adları, doğum yeri ve yılı, medeni durumu vb. gibi kişisel özelliklerini gösteren resmi kayıt.»

2) «Bu özelliklerden kimilerinin yazılı bulunduğu, kişinin üzerinde taşıdığı bilezik, kolye gibi metalden yapılmış eşya.»
Bkz. https://www.google.com.au/search?ei=

[494] Bu tarihin yazarı, **Hüseyn bin Muhammed ed-Diyarbekrî**'dir. (öl. h.966/m.1559)

[495] Bkz. **تخريج أحاديث إحياء علوم الدين، أبو عبد الله مَحمُود بِن مُحَمّد الحَدّاد، 17/1، دار العاصمة، الرياض–1987م.**
Yazarın, **İbn Kesir**'e yaptığı itirazı içeren Arapça ifadesi aynen şöyledir:

التدوين في أخبار قزوين adlı kaynakta da **Kazvin**'de ona ait bir hânegâh ***(yani bir tekke)*** bulunduğu kaydedilmekte, **Ebû'l-Mehasin** künyeli birinin, **Ebû Ali**'nin oğlunun eliyle hırka giydiği[496] *(yani tasavvuf yoluna girdiği)* ifade edilmektedir. Bu da **Ebû Ali**'nin ve oğlunun mistik ruhlu olduklarını göstermektedir. Özellikle *-eğer doğru ise-* **Ebû Ali** gibi eğitimli birinin, *-hiç eğitim görmemiş olan-* **Ebû'l-Hasan-ı Harkânî** ile haşırneşir olmuş olması onun duygusal kişiliği hakkında yeterli bir ipucu sayılabilir. Onu mistikleştirenler arasında kayın pederi **Ebü'l-Kâsım-ı Gürgânî**, ayrıca **Ebû Said Fazlullah b. Ebi'l-Hayr** ve **Ebû Osman el-Magribî** gibi sûfiler bulunmaktadır.

Ancak tekrar edelim ki, bu tarihlerde ne Nakşîlik, ne de başka bir Tarîkat vardı. Fakat öyle anlaşılıyor ki, çok sonraları Türk muhitlerinde Tarîkat kurma girişiminde bulunan mistik teorisyenler, temel taşlarını koymaya başladıkları Nakşbendîliği, Tâbiîn ve ashaptan şahsiyetlerle irtibatlandırmak için bir bağlantı arayışı içine girmişlerdir. İdeal bağlantı olarak da m.750-980 yılları arasında yaşamış olan ***Horasanlı ve Iraklı Zühdçü Sufîleri*** görmüşlerdir. İşte **Ebû Ali Farmedî**, bu gruba bağlı sûfîlerden biri olan ve onların biyografilerini derleyen **Kuşeyrî**'nin öğrencisidir. Bu nedenle Nakşbendîler, onu Tarîkatlarının sözde ***yedinci halkası*** olarak seçmeyi uygun bulmuşlardır.

***

«Silsile-i Sâdât»ın Sekizinci Halkası: Yûsuf Hemedânî

Yusuf Hemedânî, uyruk adından da anlaşıldığı üzere Hemedânlıdır. **Hemedân**, Pers kültürünün önemli simgelerini taşıyan en eski tarihî kentlerden biridir. **İbni Sinâ**'nın mezarının da bulunduğu bu şehir, İran'ın batısında yer alır. Bu nedenle **Yusuf Hemedânî** (m.1048-1140)'nin Pers kökenli olduğuna *-ya da zamanla Persleşmiş bir soydan geldiğine-* hükmedebiliriz. Nitekim **Prof. Dr. Fuad Köprülü**, onu anlatırken: ***«Türkçe bilmezdi.»*** diye bir ifade kullanmaktadır.[497]

«**Hemedânî**, H. 440/m. 1048'de bu şehirde doğdu. 18 yaşlarında öğrenciyken kısa bir süre ***Bağdad***'da bulundu ise de hayatının çoğu ***Merv*** ve ***Herat*** gibi ***Hind–İran*** kaynaklı mistik inanışların yaygın bulunduğu şehirlerde geçti.»[498] H. 535/m. 1140'ta ***Herat***'tan Merv'e giderken *(Bağşûr yakınlarındaki Bâmeîn'de)* öldü. Daha sonra, müritlerinden biri mazırını Merv'e nakletti.[499]

"قلت ولي مؤاخذتان على الحافظ ابن كثير الأولى هذا الحديث من رواية أبي حامد الغزالي الكبير وهو عم أبي حامد صاحب الترجمة فكيف يورد في عداد مرويات حجة الإسلام ومن الدليل على ذلك أن هذا اسمه أحمد وحجة الإسلام اسمه محمد وثانياً فإن أبا علي الفارمدي شيخ حجة الإسلام لا تلميذه"

496 ***"Hırka giymek ya da giydirmek"***: Tasavvufta ve Tarîkatlarda ***«diploma töreni»*** gibi bir seremonidir. Bu töreni **Prof Dr. Süleyman Uludağ** *(Sühreverdî'nin Avârif adlı eserinden Türkçeleştirerek)* şöyle nakletmektedir: ***«Bir mürîd adayı, belli bir deneme ve hazırlık döneminden sonra tarîkatta ehil ve şeyhe lâyık görülürse ona tekkede yapılan bir törenle hırka giydirilir. Hırka giyen tâlib, artık bundan böyle şeyhin mürîdi, tarîkat mensubu ve diğer mürîdlerin kardeşidir. Tarîkatın kural ve ilkelerine uymak, kendisine verilen görevleri seve seve yerine getirmek zorundadır. Hırka giymek, mürîd adayını şeyhin kabul ettiğinin, şeyhin onu kabul etmesi Hakkın da kendisini kabul ettiğinin simgesidir.»*** Prof. Dr. Süleyman Uludağ, Tasavvuf Terimleri Sözlüğü, s.237. Marifet Yay. İstanbul-1999.

497 **Köprülü**, **Gucdevânî**'ye ait olduğu ileri sürülen ***«Makâmât-ı Yusuf Hemedânî»*** adlı bir kitapçıktan naklen onun Türkçe bilmediğini kaydetmektedir. Kaynak: **Prof. Dr. Fuad Köprülü**, Türk Edebiyatında İlk Mutasavvıflar, s.69. VIII. Baskı Ankara-1993.

498 Kaynak: **Feriduddin AYDIN**, Tarîkatta Râbıta ve Nakşbendîlik, s.139 Tevhid Yay. İstanbul-2018

499 Merv Kenti; **Hz. Ömer**'in Devlet Başkanlığı döneminde 645 yılında Ahnef bin Kays tarafından Sasanilerden alındı. Emeviler'e karşı Abbasî İhtilalinin başlıca merkezi oldu. Sonra Harzemşahlar'a, Moğollar'a, Timurlular'a geçti. Özbek ve Safevi Türk imparatorlukları arasında el değiştirdi. Vaktiyle Büyük Selçuklu Devleti'nin başkenti olan Merv,

Hemedânî, Selçuklu hükümdarı **Sultan Sencer** (m.1086-1157) tarafından desteklenmiştir. Bu yardımın, Türk tasavvufunun oluşma sürecine hız kazandırdığını söylemek mümkündür.

Türk tasavvuf tarihi çok dakik bir şekilde incelendiğinde, **Yusuf Hemedânî**'nin bir dönüm noktasının sembolü olduğu ortaya çıkar. Çünkü *(Şerîatla tasavvufun spekülatif bir şekilde uzlaştırılmış olduğu zühtçü Arap ekolünden gelen)* bu sûfî kişinin hayatı, Türkistan'da, *-devrim niteliğinde-* bir dinsel dönüşüm hareketinin kıpırdadığı döneme rastlamaktadır. Bu hareket, Tarîkatların kurulmaya başlaması olayıdır. Bu süreçte örgütlenmeye başlayan tarîkatları geçmişe bağlayabilmek için bir dayanağa ihtiyaç vardı. Çünkü Türkistan'da temeli atılan çok tanrılı yeni bir tasavvuf ekolünü, eski panteist Arap tasavvufunun devamı gibi gösterebilmek için böyle bir ihtiyaç doğmuştu. Gerçi bu tarihlerde ***Nakşbendî tarîkatı*** henüz sahnede yoktu. Fakat onu doğuracak olan *Hâcegân* tarikatının temeli yavaş yavaş atılıyordu. İşte ilk Türk Tarîkatı olan bu mistik örgütü geçmişe bağlamak gerekiyordu. Böylece Yesevîlikle birlikte işbu *Hâcegân* tarikatı da *(başta İslâm olmak üzere çeşitli dinlerin harmanlanmasıyla)* üretilecek Türk Müslümanlığının ilk tasarımı olacaktı. Tabiatıyla başta Abbasi yönetimi olmak üzere dönemin mahalli otoritelerini ürkütmemek için bu yeni dinin İslâm'dan kopuk gözükmemesi çok büyük önem taşıyordu. Özellikle bu akımın *(perde arkası)* kurucusu olan **Yesevî**'nin Bâtınîlerden olduğu[500] hakkında güçlü işaretler vardır.

---

günümüzde Türkmenistan sınırları içinde bulunmaktadır. Tarihî İpek yolu güzergâhı üzerinde kurulmuş bir vaha şehridir. Horasan'ın önemli kentlerindendir. Murgap ırmağı üzerinde, Karakum Çölü'nün ortasında yer almaktadır. 75.000 kadar nüfusuyla Türkmenistan'ın üçüncü kentidir. 1884'te şehri Ruslar işgal etmiştir. Şimdi ise Türkmenistan'ın sönük kentlerinden biridir.

[500] ***Bâtınîlik***: Kur'ân-ı Kerîm Ayetlerinin, açık ve anlaşılır mânâlarından başka, *-yalnızca erbâbı tarafından bilinebilen-* daha derin ve gerçek anlamları bulunduğuna inanmış gizemci bir örgütün inançlarının kurumsal adıdır. Bu inancı benimsemiş militan kişiye Bâtınî denir.

Bâtınîlik, *-tıpkı İlluminati gibi-* dünyanın en tehlikeli yeraltı örgütlerinden biridir. Birçok kola ayrılır. Bunlardan ***Nizârî İsmâililer***, Abbasî yönetiminin son döneminde *-devletin zayıf düşmesini fırsat bilerek-* teşkilatlandılar ve bir cinayet şebekesi olarak faaliyet gösterdiler. Gerek **Ahmed Yesevî**'nin, gerekse **Hacı Bektaş**'ın bu örgüte beğlı olduklarını ileri sürenler vardır. Bunu ihtiyatla karşılamak gerekir ise de elektronik bir ansiklopediden yapılan aşağıdaki alıntıyı da önemsemek gerekir. Alıntı aynen şöyledir:

«On ikinci yüzyılın sonlarında "Yûsuf Hemedanî" halîfeleri İslâm dünyasının çeşitli sahalarında birer mübeşşir sıfatıyla fa'aliyete geçmeğe başladılar. Yûsuf Hemedanî'nin öğretilerinin tesiriyle, Ehl-i Beyt'e muhabbet ve Hanedân-ı Alevîye'ye taraftarlık husûsunda diğer "Şîʿa-i Bâtın'îyye" şubelerinden hiçbir farklı yanı bulunmayan fakat bütün i'tikad ve inanç yollarında İslâmiyet'in resmi akidelerinin asla ihlâl etmemeğe özen gösteren iki büyük tarikât ortaya çıkmıştı. Yûsuf Hemedanî'nin halîfelerin en tanınmışı olan Hoca Ahmed Yesevî Türkistan'ın birçok şehrinde zaviyeler açmak suretiyle kendi adıyla anılan tarikâtı kurdu. On üçüncü yüzyıl başlarında Yesevîlik Siriderya, Suğud ve Mâverâünnehr hudutlarına yerleşmişti. Tarikât kurucusu Hoca Ahmed Yesevî'nin şiirlerinden oluşan "Divan-ı Hikmet" bir kutsal kitap gibi saygı ile elden ele dolaşmaktaydı. Yesevîler Eski Türk Şâmânîlerini taklit ettikleri gibi, aslen İran kökenli tarikât ve inançlar da Acem âyinlerini ihya etmekteydiler. Bu tasavvufî akımlar, gerek İslâm'ın dinî ruhundan doğan tarikât ve gerekse kökleri Hindistan'a dayanan Panteizmin bir uzantısı olarak İran'ın siyasî ideallerinden ortaya çıkan birer uyuşturucu öğretiler olarak algılansın, temelde hepsi tasavvufu doğuran yabancı unsurlara bağlı Arap olmayan İslâmî inanç sistemleriydi. İtikad ve İslâm'ın resmi âkideler nizâmnâmesinin dışına çıkmamaya özen gösterme hususunda Şîʿa-i Bâtın'îyye'den ayrılan ikinci önemli tarikât ise on üçüncü yüzyıl ortalarında Yesevîlik'ten ayrılarak Mâverâünnehr ve Suğud ülkelerine nüfuz etmeğe uğraşan "Nakşbendiyye" idi. Bu tarikât mensupları "Şîʿa-i Bâtın'îyye" Dâ'îlerinin peşinden adım adım batıya doğru ilerlemekteydi….» Kaynak: https://tr.wikipedia.org/wiki/T%C3%BCrkler%27de_bat%C4%B1nilik_tarihi

Bu bilgilerin ışığında; çağımıza kadar gün yüzüne çıkarılması bilhassa önlenmiş bir gerçeği şöyle özetlemek mümkündür: Türkistan'da *(Arap fetihlerinin şoku atlatıldıktan sonra)* İslâm'a karşı başlatılan kültürel savaşın sembolü olan Müslümanlık adındaki dinin yapılandırılmasında bu iki şahıs, önemli roller üstlenmişlerdir.

Bu yeni dinin iç yüzünü toplumdan gizlemek, onu sevimli göstermek, daha da önemlisi; onu sırayla ***tebe-i tâbîyn***, ondan sonra ***tâbîyn*** ve nihayet ***ashâb*** ile ilişkilendirmek için bir bağlantı halkası gerekiyordu. İşte bu, **Yusuf Hemedânî** olacaktı. Ancak o, sırf bir sembolden ibaretti; ne bir figüran, ne de bir dâvâ adamı olabilirdi. Çünkü son zamanlarında **Buhara**'da yerleşmiş ise de o, Türk yurdundan uzak bir diyarda doğmuş ve Fars kültürü ile yoğrulmuştu. Türkçe bile bilmiyordu. Kocakarı ilaçları ile meşguldü; muskacılık ve üfürükçülük yapıyordu.[501] **Köprülü** onun hakkında şu ifadeyi kullanmaktadır: *«Sûfiyâne mizâcının sevkiyle ilim yolunu bıraktı.»*[502] *«(...) ne yazık ki, biz hiçbir eserine tesâdüf edemedik.»*[503]Ancak **Prof. Dr. Mehmet Kanar**, **Hemedânî**'nin ***"Tasavvufa ilişkin bir risalesi"***nden söz etmektedir.[504]

Prof Dr. Ahmet Yaşar Ocak'ın **Hemedânî** hakkında verdiği şu bilgiler, onun kişiliği hakkında önemli bir ipucu sayılır. Yazarın ifadeleri şöyledir:

*«**Hâce Yusuf-ı Hemedânî**, Maverâünnehir, Horasan ve Irak sahalarında tamamlanan çok uzun bir sûfî eğitim sürecinin sonunda, tekrar Horasan'da karar kılmış ve yerleşmiştir. Onun, 9. Yüzyıldan beri zühde dayalı ahlâkçı sûfîliğe karşı, ilâhî cezbe ve aşkı esas alan Melâmetî mektebinin en önemli merkezlerinden olan bu şehri seçmesinin sebebi açıktır. Çünkü kendisi çok açık bir şekilde görülüyor ki bir Melâmetî sûfîsidir. Dolayısıyla **Hâce Yusuf-ı Hemedânî** hakkında Nakşibendi kayıtlarında yer alan bilgilerin de gerçeği yansıtmadığı, bu yüzden de ihtiyatla karşılanması gerektiği kanaatindeyiz.»*[505]

Bu bilgiler ışığında **Hemedânî**'yi batinîlerden saymak gerekir. Batınîlik ise *(adından da anlaşıldığı üzere)* gizli ve aynı zamanda Haşhaşîleri çağrıştıran ürkütücü bir mistik akımdır. Bu nedenle, -*tarihin en büyük düşünce projelerinden birinin hayata geçirilmek üzere olduğu*- o günlerde atılan adımlar içinde **Hemedânî** de var demektir. Gerçek şu ki; ölümünden 250 yıl sonra üretilmiş olan ***"altın gerdanlığa"*** o, Nakşbendîler tarafından sadece bir boncuk tanesi niyeti ile takıldı!

Erken dönem Türk tarîkat teorisyenleri tarafından hazırlanan bu projenin adı ***"Müslümanlık"*** olacaktı. Bu muazzam projeyi görünürde İslâm'a yamamak için böylece bir ara bağlantı bulunmuş oldu. Kurulacak olan Türkistan tasavvuf ekolü de **Hemedânî**'ye biçilen rolle, aynı zamanda Arap Tasavvuf ekolüne başarıyla bağlanmış oldu. Şu var ki Türk ırkından olmayan ve Türkçe bilmeyen bu rûhânî aracı, kendisi için biçilen bu rolden *ve işin iç yüzünden hayatı boyunca tamamen habersiz kaldı.* Aynı şekilde, ***Nakşbendî*** sözcüğünü -*hayatı boyunca*- bir kez bile duymadı. Çünkü Nakşbendî Tarîkatı **Yusuf Hemedânî**'nin ölümünden en az 250 yıl sonra kurulmuştur. Bu çarpıcı gerçeğin aksini kanıtlayacak hiçbir bilgi ve belge mevcut değildir.

Şunu da hatırlatmak gerekir ki ***"Müslümanlık"*** kelimesini telâffuz etmek o günlerde söz konusu değildi. Bunun yerine halk İranlıları taklit ederek dönüştürülmüş yeni dine ***«Moselmanî»*** diyordu. Yeni dinin kalıcılık kazanabilmesi için önce psikolojik bir ortama ihtiyaç vardı. İşte Yesevîlik

---

[501] **Prof. Dr. Fuad Köprülü**, Türk Edebiyatinda İlk Mutasavvıflar, s.69. VIII. Baskı Ankara-1993.

[502] Age. S.66.

[503] Age. S.71.

[504] Bkz. İst. Millet Kütüphanesi, **Ali Emirî** Farsça Yazmalar No. 1028/13a-14b arası Rutbetu'l-Hayât; Risâle der Ahlâk ve'l-Münâcât.

[505] **Prof. Dr. Ahmet Yaşar Ocak**, Türk Sûfîliğine Bakışlar, s.55. İletişim Y, İstanbul-1996

hareketi bu amaçla başlatıldı. Efsane ve hikâyelerle örülen bu yeni akım, bir ahlâk okulu görüntüsü içinde o günün basit düşünen insanına sunuldu ve çok kısa süre içinde yayıldı.[506]

Özet olarak denebilir ki; Türk Müslümanlığının ilk basit tasarımı olan Yesevîlik akımını **Ahmed Yesevî** başlatmıştır. Türkistan tasavvuf ekolünü Arap tasavvuf ekolü ile irtibatlandırmak için **Yesevî**'nin *–sırf aracı olarak-* gözüne kestirdiği kişi **Yusuf Hemedânî'dir**. Bu şahsın, temelde Yesevîlikle hiçbir ilişkisi bulunmamaktadır. Adından da anlaşıldığı üzere *-politeist ve aktif bir mistik ekol olan-* **Yesevîlik**, tamamen **Ahmed Yesevî**'nin eseridir ve yalnızca Türklere hitap etmiştir. Kısa bir süre sonra bu akımdan ***Nakşbendîlik*** ve ***Bektaşilik*** adında iki tarîkat türetilmiştir. İlâve etmek gerekir ki *-öteden beri Tarîkatçılar tarafından ileri sürüldüğünün aksine-* bu akımdan önce ***"sıddîkıyye"*** ve ***"Tayfûriyye"*** adlarında herhangi bir tarîkatın varlığından söz etmek mümkün değildir. Şu var ki **Bâyezîd-i Bestâmî**'nin kişisel mistik zevk ve neşvesine böyle bir isim verilmiştir.[507]

Prof. Dr. Fuad Köprülü, Türk mistiklerinin **Yusuf Hemedânî** adındaki bu rûhânî şahısla irtibata geçmelerini şöyle anlatmaktadır: *«Menâkıb kitapları **Ahmed Yesevî**'nin **Arslan Baba** işaretiyle bir aralık Buhara'ya giderek oranın en tanınmış mürşidi **Şeyh Yusuf Hemedânî**'ye intisap ettiğini ve onun ölümünü müteâkip bir müddet Buhara'da halkı dâvete meşgul olduktan sonra, bütün ashâbını **Hoca Abdü'l-Halık Gucdevânî**'ye ısmarlayarak manevî bir işaret üzerine Yesi'ye geldiğini müttefikan zikrederler.»*[508]

Ahmed Yesevî'nin hazırladığı bu proje ile *-çok sonraları-* başta Nakşbendîlik olmak üzere asırlar boyu birçok tarîkat üretildi. Birbirine aykırı görüş ve felsefelerle gelişen bu yapılar arasında zamanla ihtilâflar ve çekişmeler cereyan etti. Bâtınî Tarîkatların çoğu siyasete bulaşarak tarih boyunca yönetimleri sorunlarla meşgul ettiler. Bunlardan özelikle Nakşbendîlik, günümüz Türkiye'sinde en yaygın tarîkat haline gelmiş bulunmaktadır. Fakat ne tuhaftır ki bugün başta tarîkat şeyhleri olmak üzere milyonlarca Nakşbendî, Ne **Yusuf Hemedânî** hakkında ne de Nakşbendiliğin tarihi macerası hakkında kayda değer bir şey bilmektedirler. Onun için bunu fırsat bilen bazı bilgisiz ve ehliyetsiz gazeteciler ve araştırmacı geçinen maceraperestler bu konuları dillerine dolayarak mevcut kavram kargaşasını maalesef daha çok körüklemişlerdir. Böylece zihinleri bulandırmış, Türkiye'deki din ve düşünce anarşisini kaygı verici düzeyde azdırmışlardır.

***

---

[506] Yesevilik; mistik bir Türk mitolojisidir. Yalnızca ***Şeyh Baba Aslan efsanesi*** bile bu mistik akımı tanıtmaya yetmektedir. **Prof. Dr. Fuad Köprülü**'nin ünlü bir eserinde yer alan ***Baba Aslan efsanesinden*** alıntılanan aşağıdaki satırlar Yeseviliği özetlemektedir:

«Arslan Baba, menkabeye göre ashâbın ileri gelenlerindendi. Meşhur bir rivâyete göre, dört yüz sene ve diğer bir rivâyete göre de yedi yüz sene yaşamıştı. Onun Türkistan'a gelerek Hoca Ahmed'i irşâda me'mur olması bir mânevî işârete dayanıyordu…» Kaynak: **Prof. Dr. Fuad Köprülü**, Türk Edebiyatinda İlk Mutasavvıflar, s.69. VIII. Baskı Ankara-1993.

Yesevîliğin İslâm'la hiçbir ilişkisi yoktur. Bu ***mitolojik-mistik*** akım, 1200'lerden sonra belirginleşmeye başlayan Türk Müslümanlığının alt yapısını oluşturmuştur.

[507] Bkz. أبو الحسن علي بن عثمان الحجوري، كشف المحجوب، **18/2**، ترجمة من الفارسية: إسعاد عبد الهادي قنديل. الهيئة العامة لشؤون المطابع الأميرية.

[508] Bkz. **Prof. Dr. Fuad Köprülü**, Türk Edebiyatinda İlk Mutasavvıflar, s.31. VIII. Baskı Ankara-1993.

«Silsile-i Sâdât»ın Dokuzuncu Halkası: Abdülkhâlık-ı Gucdevânî

Kaynaklardan anlaşıldığına göre Hem **Ahmed Yesevî**, hem **Abdülkhâlık-ı Gucdevânî**, **Yusuf Hemedânî**'ye intisap etmişlerdir.[509] Ancak Nakşbendîler her nedense **Hemedânî**'ye, -***Yesevî****'yi değil* **Gucdevânî**'yi halîfe olarak göstermişlerdir. Onu ***"altın gerdanlık"*** diye adlandırdıkları zinzirin dokuzuncu halkası olarak vasıflandırmışlardır. İlginçtir ki Nakşbendîlerin ***«Hâcegân»*** diye adlandırdıkları mistik topluluk arasında **Ahmed Yesevî**'nin adı pek geçmemektedir. Bunu, şu nedenlere bağlamak mümkündür:

Müslümanlığın en büyük mimarı olmasına rağmen **Yesevî**, bu tarihi projeyi hayata geçirmek için attığı adımlarda daima sır saklamıştır. Bu nedenle araştırmacılar bu şahıs hakkında farklı kanaatler ile sürmüşlerdir. Nitekim, ünlü bir araştırmacı olan **Prof. Dr. Fuad Köprülü** önce,**Yesevî**'nin Sünni olduğuna ilişkin bir makale yazmış, daha sonra bu düşüncesini değiştirmiştir. **Prof. Dr. Ahmet Yaşar Ocak** köprülü'deki bu kanaat değişimini şu sözlerle ifade etmektedir:

«(…) Köprülü, daha sonraki yıllarda Nankşibendî geleneği haricihdeki kaynaklara ulaşıp Türk Sûfîliğinin mahiyetine daha fazla vukuf kazanınca bu görüşünü değiştirmek zorunda kalmıştı. Bu da herkesçe bilinir. Nitekim İslâm Ansiklopedisi'nin 1940'larda yayınlanmaya başlayan Türkçe versiyonuna yazdığı "Ahmed Yesevî" maddesinde bu söylediğimiz hususu açıkça ifade etmiş ve kendi kendini düzeltmiştir. Özet olarak Köprülü, bu maddede şu görüşünü ileri sürmektedir: Ahmed-i Yesevî klasik anlamda Sünnî değil, Heterodoks bir sûfîdir.»[510]

Günümüzde Nakşbendîler ve ırkçı kesimler tarafından, hakkında sık sık tanıtım etkinlikleri düzenlenerek ***"Büyük âlim ve evliya"*** olduğu yolunda propagandası yapılan **Yesevî**, aslında çok başarılı bir ***kripto sûfîdir***. Bu nedenle de ***"Ehl-i Sünnet"*** eğilimli ilim adamları ve araştırmacılar tarafından ***«Bâtınî»*** olarak damgalanmıştır. Öngördüğü bu yeni dinin felsefesini milli ruha uygun şekilde düzenlerken onun bir tereddüt yaşamadığı anlaşılmaktadır. Çünkü şamanlığa bağlılığı çok açıktır. Bu ise, Nakşbendîlikteki ***yarı-gizli*** tutuma ve çevreye daima ***"Sünni"*** kisve içinde gözükme anlayışına aykırıdır.

Yesevî'ye mal edilen ***Divan-ı Hikmet*** adlı belgenin içeriği, *-ehil olmayan araştırmacıları ve okuyucuları-* bu konuda yanıltabilir. Bu ihtimal çok büyüktür. Çünkü bu belgenin içerdiği metinler, ***Buda dini***, ***Şamanlık*** ve ***İslâm***'dan devşirilmiş aykırı inançlarla örülmüştür. Onun için; İslâmî ilimlerde uzman olmayan, bununla birlikte dinler ve mezhepler tarihi konusunda geniş bilgi birikimine sahip bulunmayan, özellikle de İslâm'ın ***«Tevkîfiyye»*** ilkesi hakkında güçlü bir donanımdan yoksun kimseleri, bu belge büyük hatalara düşürebilir! Dolayısıyla bu divanın ve onu propaganda edenlerin ne amaçlara hizmet ettiklerini anlayabilmek için öncelikle Bâtınîlik hakkında geniş bilgi sahibi olmak gerekir. Ondan sonra; *(Bâtınîlik temeline dayanan)* **Bektaşî** ve **Alevî** Tarîkatları hakkında yeterli bilgi edinmek suretiyle Yesevîliğin iç yüzünü anlamak mümkün olabilir. Unutmamak gerekir ki, **Bektaşî** ve **Alevî** Tarîkatları, **Yesevî**'nin anlayışını ve mistik mirasını günümüze kadar taşımayı başarabilmişlerdir.

Gucdevânî'ye gelince o, **Yesevî**'ye göre daha soğukkanlı ve daha temkinlidr. Dil olarak Farsça'yı tercih etmiş olmasına rağmen, o da **Yesevî** kadar Türklüğe bağlı ve kararlıdır. Bu nedenle onun,

---

[509] İfade şöyledir: ***«(…) İşte Ahmed Yesevî böyle bir zamanda böyle bir çevreye geldi ve devrin en ileri gelen âlim ve mutasavvıflarından Şeyh Yusuf Hemedânî'ye intisab ederek, şahsiyeti onun nüfuzu altında teşekkül etti.»*** Kaynak: **Prof. Dr. Fuad Köprülü**, Türk Edebiyatında İlk Mutasavvıflar, s.65. VIII. Baskı Ankara-1993.

[510] **Prof. Dr. Ahmet Yaşar Ocak**, Türk Sûfîliğine Bakışlar, s.53. İletişim Y, İstanbul-1996

İmam Malik bin Enes’in soyundan geldiğine şüphe ile bakmak gerekir. Onun da sır sakladığı muhakkaktır. Bu huy, özellikle teorisyen sûfilerde değişmez bir karakterdir. Ayrıca **Gucdevânî,** *-bağlandığı İranlı* ***Hemedânî*** *gibi-* Hint kaynaklı inançlara bağlı kalmıştır. Onun, ***Upanişadlar’***daki değerlere sıkı bağlılık gösterdiğini ve kurallı davrandığını, felsefesinden anlamak hiç de zor değildir. Nitekim onun açtığı çığırda, ***hinduist solunum yöntemiyle*** zikretmek *(mantra çekmek)* gibi önemli kurallar bulunmaktadır. Bunlar, Nakşbendîlikte günümüze kadar uygulanmaktadır. Hatırlatmak gerekir ki **Gucdevânî**’nin şeyhi olan **Ebû Yusuf Hemedânî** de bu yöntemle zikrederdi.[511] Bu da demektir ki **Hemedânî** de Hindu meşrepli idi.

Bütün bu gerçeklerin en açık delili ise: **Gucdevânî**’nin, Hintli rahip **Patanjali**’nin sutralarından aldığı ilhamla ürettiği ***sekiz ilke***[512] üzerinde tarîkatını kurmuş olmasıdır. Bu cesûr girişimiyle **Gucdevânî**, *-İslâm’ın sigortası sayılan* ***«Tevkîfiyye»*** *ilkesini devre dışı bırakarak-* Kur’an ve Sünneti yok saymayı göze alabilmiştir.[513] Bu özelliklerinden dolayı ***«Türk Müslümanlığı»***nın bir inançlar harmonisi olarak yapılandırılmasında **Gucdevânî**’nin, en az **Yesevî** kadar önemli bir rolü olmuştur.

Bu münasebetle vurgulamalıyız ki *-aralarındaki görüş farklarına rağmen-* **Ahmed Yesevî** ve **Abdülkhâlık-ı Gucdevânî** Türk tasavvuf tarihinin en önemli sembolleridirler. Birlikte zaman geçirmiş, yardımlaşmış ve mistik yaşamı paylaşmışlardır. Öyle ki **Ahmed Yesevî**, ***Buhara***’dan ***Yesi***’ye taşınınca bütün müritlerini **Gucdevânî**’ye teslim etmiştir.

***

İslâm tarihinde mistik eğilimler daha önce de *(**Tâbiîn** döneminden beri)* vardı. Hicretten 150 yıl sonra ***“tasavvuf”*** kavramından da söz edilmiştir fakat *-bugünkü mistik anlamıyla-* tarîkat adı altında hiçbir örgütün varlığına *-İslâm’ın tamamen söndüğü-* 1200’lere kadar rastlanmamıştır. Gerçek bu iken Nakşbendîlik de dâhil, bütün Tarîkatlar Müslümanlık döneminde kurulmuşlardır. İşte bu dönemi başlatanlardan biri de **Abdülkhâlık-ı Gucdevânî’**dir.

Bu şahsın babası **Abdülcemîl** Malatyalıdır. Ailesi ***Buhâra***'ya göçtükten sonra **Abdülkhâlık,** kentin **Gucdevân Kasabası**'nda dünyaya gelmiştir. Bütün veriler **Gucdevânî**’nin[514]de Türk olduğunu kanıtlamaktadır. Doğum tarihi bilinmemektedir. H. 575/m.1179 yılında bu kasabada öldüğü kaydedilmiştir. Türklerin, Orta Asya’dan kitleler halinde Anadolu’ya göç ettikleri bu dönemde

---

[511] **Fuad Köprülü**, **Hemedânî**’nin gizli zikir sırasında nefesini ciğerlerinde uzunca tuttuğunu, bu yüzden de terlediğini **Gucdevânî**’den naklen anlatmaktadır. Ne yazık ki **Köprülü**’nün kullandığı ifadede bir (e) harfi eksik yazıldığı için, konuya yabancı olan okuyucu bu gerçeği anlayamayacaktır. **Köprülü**’nün sözleri, maalesef şöyle yazılmıştır: ***«Kalben zikr ederek nefsini hapsettiği cihetle çok terlerdi.»*** Hâlbuki bu ifadenin doğrusu şöyledir: ***«Kalben zikr ederek nefesini hapsettiği cihetle çok terlerdi.»*** Yapılan yanlışlığın nedeni ise büyük ihtimalle şudur: Bu sözleri içeren **Gucdevânî**’nin ***«Makâmât- Yusuf Hemedânî»*** adlı eseri Arap harfleriyle yazılmıştır; Arapça’da Nefs ve nefes kelimeleri aynı harflerle yazıldığı için, bu kitabı Latin harfleriyle kopya eden kişi, *-söz konusu farkı bilmediğinden-* bu hatayı işlemiştir. Kaynak: Age. S.69

Ayrıca belitmeliyiz ki **Hemedânî**’nin yaptığı rituel, ***«zikretmek»*** ya da ***«zikir çekmek»*** değildir, Hindu terminolojisinde buna ***«mantra çekmek»*** denir. Çünkü İslâm’da solunum kontrolü ile zikretmek diye bir ibadet biçimi yoktur.

[512] Nakşbendi literatüründe bu sekiz kelimeye ***«Kelimât-ı Semaniye»*** ve ***«Kelimât-ı Kudsiye»*** adı verilmektedir.

[513] İslâm’daki imanın tanımında yer alan: 1) Kalp ile tasdik *(içtenlikle inanma)*; 2) Dil ile ikrâr *(dille açıkça ifade)* ve 3) Organlarla uygulama şeklindeki üç unsurdan, Müslümanlar sonuncusunu yok saymışlardır. İşte bu müdahale, **Gucdevânî** tarafından ***«Tevkîfiyye»*** ilkesinin devre dışı bırakılmış olmasının sonucudur. Bu da yine Müslümanlığın, İslâm’dan ayrı bir din olduğunu kanıtlayan güçlü delillerden biridir.

[514] Bu isim, Nakşbendîlere ait metinlerde: **«Gucdevânî»**, **«Gocdevânî»** ve **«Gonjduvânî»** olarak farklı şekillerde geçer.

Abdülcemîl'in, neden ailece ***Malatya***'yı terk ederek ***Buhara***'ya gittiği sorusu, ister istemez insanın zihnini kurcalamaktadır! İlginçtir ki Tarîkatçılar tarafından **Gucdevânî** hakkında yazılmış *-gerek eski gerekse yeni-* kaynakların hiçbirinde bu sorunun cevabı bulunmamaktadır. Neden olarak ise ***«Hz. Hızır'ın İşareti»***(!) ve ***«ilim tahsili»***(?) gibi inandırıcılığı olmayan tutarsız gerekçeler sunularak bu konu geçiştirilmiştir.

Gucdevânî'nin hayatına ilişkin, Nakşbendî menkabelerine geçmiş birçok mitolojik efsane vardır. Bunlardan biri de onun, beş vakit namazını ***Mescid'ul-Haram***'da kıldığı ve tekrar ***Buhâra***'ya döndüğü şeklinde nakledilen efsanedir.

***

Gucdevânî'nin faaliyetleri, onun tarîkat dönemini başlatmasıyla sınırlı değildir. Bununla birlikte o, **Ahmed Yesevî** gibi ***Müslümanlığın*** iki baş mimarından biridir. ***Hinduizm***'den esinlenerek ürettiği ***"sekiz ilke"*** ile ilk *«Sünnî görünümlü **"Hâcegâniyye"** Tarîkat»*nın temelini atmıştır. Daha önemlisi o, sonraki süreçlerde kurulacak olan onlarca Türk tarîkatının şemsiyesi niteliğindeki ***Müslümanlık*** için oldukça güçlü bir altyapı hazırlamıştır.

Bu altyapıyı oluşturan önemli kurumları şöyle sıralayabiliriz: ***Evliyacılık***, ***kerâmetçilik***, ***üveysîlik***, ***efsânicilik***, ***Türbecilik***, ***rûhâniyetçilik*** ve ***uyarlamacılık***… İşte ***Müslümanlık*** bu yedi temel üzerinde kurulmuştur. Dolayısıyla Müslümanlığın *(gayr-ı kitâbî)* akâidinde bunlar ***"imânın şartları"*** gibidir.

Sekiz yüz yılı aşkın bir zamandır bu inanışlar; *-başta Türkler olmak üzere-* Orta Doğulu toplumların çoğunluğunu, İslâm hakkında büyük yanılgılara düşürmüştür. Bu inanışların doğurduğu en yıkıcı sonuç ise ***Müslümanlık*** ile ***İslâm***'ın birbirine karıştırılmış olmasıdır. Oysa *-hileler sonucu sağlanmış olan-* bir temelsiz benzeşmeden başka, bu iki din arasında *-gerçekçi ve organik-* hiçbir ilişki bulunmamaktadır. Bununla birlikte; **Ahmed Yesevî** ve **Abdülkhâlık-ı Gucdevânî**'nin gayretleriyle üretilen (***Evliyacılık***, ***kerâmetçilik***, ***üveysîlik***, ***efsânicilik***, ***Türbecilik***, ***rûhâniyetçilik*** ve ***uyarlamacılık)***, ***Müslümanlık*** ile ***İslâm*** arasında âdeta çelikten inşa edilmiş kalın bir sur olarak durmaktadır. Bu karışıklığın iç yüzünü ifşa etmek isteyen ilim adamlarına karşı büyük komplolar kurulduğu; bu yüzden sekiz asırdır hemen hiç kimsenin bu sorunu irdelemeyi göze alamadığı anlaşılmaktadır.

Şu var ki bu çelik surda sık sık açılan gediklerden İslâm'a ait değerlerin aşırılarak Müslümanlığa adapte edilmesi, artık giderilmesi mümkün olmayan bir kavram karmaşasına da neden olmuştur. Onun için, yüz milyonlarca insan, günümüzde bu iki dini maalesef birbirinden ayırt edememektedir. Sıradan kimseler bir yana, ilâhiyâtçı akademisyenler bile bu iki dini birbirine karıştırmaktadırlar! Asırlar önce Müslümanlığı *(yukarıda sıralanan)* dinamikler üzerinde temellendiren Orta Asya Türk rûhânîleri, büyük ihtimalle böyle bir tablonun ortaya çıkmasını esasen amaçlıyorlardı. Çünkü *-taklit bir yapılandırma için-*, orijinal yapının ortadan kaldırılması şarttır. Buna aykırı girişimler, genelde başarısızlıkla sonuçlanır. Nitekim 1200'lü yıllarda işte bu niyetle yola çıkılmış ve büyük bir maharetle işe başlanmıştır. Darbeler içten şiddetli indirilmiş, fakat dıştan okşayıcı gösterilmiştir. Öyle anlaşılıyor ki bu faaliyetler hiç kimseyi ürkütmeden yürütülmüştür. Bunun için azami dikkat harcanmıştır. Şu gerçeği asla hatırdan çıkarmamak gerekir ki; Türkistan fethinin rövanşı, 500 yıl sonra *-Arap silahıyla değil-*, ***«İnsan-Tanrı»*** silahıyla alınmıştır. Günümüze kadar, 800 yıldır bu uğurda sarf edilen çabalar, her zaman Müslümanlığın lehinde olumlu sonuçlar vermiştir. Onun içindir ki İslâm, tamamen ortadan silinirken Müslümanlık *(bugün her insana göre farklı yorumlanıyor olsa da)* arabesk çeşitliliğiyle iliklere kadar işlemiş, kemikleşmiş ve kalıcılık kazanmıştır.

***

“Müslümanlık” kelimesinin Milâdi 900’lerde kullanıldığı kesindir. En azından bunu, **Satuk Buğra Han** (m. 922-955) **Tezkiresi** adlı belgeden öğreniyoruz. Bu belge üzerinde çalışma yapan **Mehmet Turgut Berbercan**’ın yazdığı akademik bir makalede bu konu ile ilgili çok önemli bilgiler mevcuttur. Araştırmacı **Berbercan**’ın incelediği parçada ***“Müslümanlık”*** kelimesi, Orta Asya klasik dönem sonrasındaki Çağatayca’da ***“Müselmānçılık”*** şeklinde kullanılmıştır. Adı geçen belgede **“Müselmân”** ve **“Müselmānçılık”** sözcükleri, 27 kez geçmektedir.»[515]

«Müselman» ya da ***«Müselmānçılık»*** kelimelerinin, Türk muhitlerinde bu tarihlerden önce de kullanıldığını var sayacak olsak bile, bunun sırf bir İran etkisinin sonucu olduğunu söyleyebiliriz. Ancak bu kullanımdan tamamen İslâm’ın amaçlandığını tahmin etmek güçtür. Bununla birlikte, *-içtenlikle söylemek gerekirse-* toplumun ***-bu bilinçli çarpıtmadan-*** haberdar olduğunu söylemek de yine güçtür; hatta genellemedir ve vebaldir! Dolayısıyla Türklerin İslâm’la yüz yüze geldikleri Mîlâdî 707’den 1200’lü yıllara kadar *(500 sene boyunca)* bu dini vicdanlarında nasıl karşıladıkları ve onu hayatlarında nasıl uyguladıkları konusu henüz pek anlaşılır açıklıkta değildir. Doğrusu bu konular; yetkili heyetler, ilim adamları ve ehil araştırmacılar tarafından yapılacak esaslı incelemelere muhtaçtır.

Müslümanlığın baş mimarları olan **Yesevî**’nin (öl. 1166) ve **Gucdevânî**’nin (öl. 1179) yaşadıkları yıllarda din kurumunun Türk yurdunda, *-tahmin edilmesi güç-* bir evrim geçirdiği muhakkaktır. Çünkü Türkistan’ın ***“Araplar tarafından işgali”*** ve ***“bu saldırılar sırasında yaşanan dehşetli hadiseler”*** büyük ölçüde etkisini kaybetmiş olsa da, *(üzerinden 500 yıl geçmiş olmasına rağmen)* bu olaylar belli çevrelerde unutulmamıştır! Bunun aksini düşünmek mantıklı değildir. Nitekim günümüzde bile *(din kavramını askıya almış)* Türk olduğuna inanan binlerce insan, bu olayları bir bahane ile gündeme taşımaya çalışmaktadır. İşte asırlar önce bu ***«belli çevreler»,*** faaliyete geçmek için *-çağdaşları olan tıpkı Haşhaşîler gibi-* ortamın *-o dönemde-* oldukça müsait hale geldiğini görmüşlerdir.

Türkistan’da din kurumunun 1200’lü yıllarda geçirdiği evrim, ***“İnsan-Tanrı”*** paradigmasının canlandırılmasına dayanır. Tanrı kavramı, teomorfik anlamda, ***«Tengri»*** olarak zaten Türk insanın vicdanında var idi. Bu yerleşik inançtan yola çıkan **Yesevî** ve **Gucdevânî**’nin gayretleriyle, Arap tasavvufundaki ***«İnsân-ı Kâmil»*** tasavvuru, yeni bir çerçeve içinde Türk tasavvufuna mal edildi. Bu yeni çerçevenin içine, ***“kemale ermiş”*** insan yerleştirildi. Peki, kimdir bu ***“kemale ermiş”***, ya da sadece ***“ermiş”*** olan insan? Türk tasavvufuna göre, kurallı bir mistik prosedürü izlemiş olan ve sonunda *(belli bir odak tarafından)* ***«Velî»*** diye ilân edilen insandır. *(Bu prosedür daha önce ait olduğu yerde izah edilmiş idi.)*

Müslümanlığın alt yapısını Türk tasavvufu oluşturur. Felsefî anlamda o sade bir düşünceden ibarettir. Türk tasavvufunun örgütsel yapısı ise Tarîkat olarak dışa yansır. Tarîkat; ***yarı-gizli*** mistik bir örgüt, aynı zamanda bir çeşit ***“ermiş”*** ya da ***“evliya”*** üretme merkezidir. ***Müslümanlık-tasavvuf-tarîkat*** zincirinin temel taşı ise *-**Yesevî**’nin ve **Gucdevânî**’nin yaşadıkları mîlâdî. 1200’lerden itibaren, **«İnsân-ı Kâmil»** perdesinin arkasına konumlandırılmış olan-* işte bu ***“Tanrı-insan”***’dır. Çok eskilerden beri günümüze kadar Türk tarihinin her çağında bu tanrılardan mutlaka birkaç tane bulunmuştur. Bu gerçek, Proto-Türk kültürünün devamıdır. Aynı zamanda müslümanlığın çok tanrılı bir din olduğunu kesin olarak kanıtlamaktadır. Dolayısıyla *-**Budizm, Taoizm** ve **Şintoizm** gibi beşeri*

---

[515] Bkz. **Mehmet Turgut Berbercan**, Buğra Tezkiresi’nden Parçalar, Turkish Studies International Periodical for the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic, Volume 6/4 Fall 2011, p. 431-455, Turkey.

bir tasavvurun ürünü, aynı zamanda ***Şintoizm*** *gibi milli bir din olan*- Müslümanlığı semavî dinler kategorisine koymak, metodolojik açıdan hatadır.

Gucdevânî'nin, Türk tasavvufu temelinde ve ***"tarîkat"*** adı altında başlattığı mistik örgütlenmenin omurgasını, ***"Hâcegân"*** hiyerşisi oluşturmaktadır. Tarîkatçılar buna ***"Hâcegân Hânedânı"*** da derler.[516] Tarîkatın sırrını sıra ile birbirine emanet ederek, -*mistik örgütün devamını sağladıkları ve (baba-oğul-torun şeklinde) sülâle gibi bir zincir oluşturdukları için*- onlara bu unvan yakıştırılmıştır. **Gucdevânî**'den itibaren **Hâlid-i Bağdâdî'**ye kadar 21 rûhânînin oluşturduğu bu hiyerarşik zincirin her halkası, Nakşbendî Tarîkatı'nın sırlarını *(sâliklerin dışında kalan herkesten)* saklamıştır. Onun için bu şahıslar, -*asırlar boyu*- birbirinin ardı sıra devam etmişlerdir. Ne zaman ki sıra **Hâlid-i Bağdâdî'**ye gelmiştir o, bu sırları onlarca halîfesine intikal ettirmiş, bu nedenle de Nakşbendî Tarîkatı büyük ölçüde deşifre olmuştur. Dolayısıyladır ki günümüzde binlerce insan artık ***«râbıta»***, ***«Hatm-ı Hâcegân»***, ***«Kelimât-ı semâniye»***, mantra çekme sırasında yapılan ***«Habs-i nefes; solumayı kesme»*** gibi ritüellerin iç yüzü hakkında azımzanamayacak bilgilere ulaşabilmiştir.

Gucdevânî'nin, sekiz ilkeyle başlattığı ***teomorfik tanrı*** tasavvurunda hiç kuşkusuz Türk insanının tanrı yaklaşımı hesaba katılmıştır. Bu anlayış, Yahudîlikteki ve Hıristiyanlıktaki teomorfik tanrı algısından çok farklıdır. Örneğin bu iki dindeki tanrı yorulur ve dinlenir,[517] pişman olur,[518] hatta güreşir![519] **Gucdevânî** ekolündeki tanrı ise insan olmasına rağmen, ***"Seyr-ü sülûk"*** eğitiminin sonunda ***"fenâ fillâh"*** olur; *hâşâ! Allah'ın içine girerek erir* ve sonra da ***"Bekâ billâh"*** mertebesine erişerek *O'nunla bütünleşir.* Yani -*bu inanışa göre*- ***"Allahlaşır!"*** Dolayısıyla Nakşbendî Tarîkatının felsefesinde *(**Allah** kavramı)* pek net değildir. Bilakis pusludur. Çünkü O'nun boşluğunu ***"evliyalar"*** doldurmuştur. Ancak bu husus -*mürîd kitlesinden*- daima ve çok sıkıca gizli tutulur.

Nakşbendî terminolojisinde ***"velî"*** diye tabir edilen ***İnsan-tanrı***, Allah'ın sıfatlarına sahiptir: «***İlâhî-Zâtî sıfatlarla tahakkuk eder…***»[520] ***«Allah'ın ahlâkıyla ahlâklanır.»***[521] Bu inanış, 1200'lü yıllardan günümüze kadar güçlü bir şekilde korunmuş ve tutunmuştur. Bu uğurda daima riskler alınarak büyük çabalar harcanmış, akıl almaz maceralara girişilmiştir. Bu olayların son çarpıcı örneklerinden biri de 2015 yılında sahnelenen ***"Şah Fırat Operasyonu"***dur.

Arapların İslâm sonrasında *(Câhiliye dönemine ait)* bütün putlarını yıkıp ortadan kaldırmış olmalarına karşın Türklerin, Müslümanlık öncesi ***balballarını*** anımsatan -*günümüzdeki*- mermerden mezar yapıları; başta Türkiye coğrafyası olmak üzere Orta Doğuda türbelerin, yatırların ve anıt mezarların olağanüstü yaygınlığı; buralarda gömülü şahıslar için sıkça düzenlenen çeşitli etkinlikler, kaleme alınmış binlerce kitap; ***İnsan-Tanrı*** inanışının *sadece Tarîkatçılar arasında değil,* aksine Türklerin büyük kısmı tarafından da nasıl devam ettirildiğini çarpıcı şekilde gözler önüne

---

[516] ***Hâcegân*** kelimesi: Farsça ***«hocalar»*** anlamına gelen çoğul bir isimdir. Türkçe'de çarpıtılmıştır. Aslı (***Khuvâjegân*** خُوَاجَگان) dır. Farsça'daki (***Khuvaje*** خُوَاجَه), günümüz Türkçesinde ***(Hoca)*** şeklinde telâffuz edilmektedir. Kelimenin sonundaki (**gân** گان) eki, Türkçedeki (ler; lar) eklerinin karşılığıdır.

[517] Bkz. Tekvin/3

[518] A.g.e/5-7

[519] A.g.e/22-32

[520] **Abdülhakim Arvâsî**, Râbıta-i Şerîfe, Bayezit Devlet Kütüphânesi No. 243435 s. 18

[521] Bkz. **Doç. Dr. Ali Akpınar**, Allah'ın Ahlâkıyla Ahlâklanmak, Cumhuriyet Ünv. İlâhiyât Fakültesi.

sermektedir. Sonuç olarak bütün bu tespitler hiç kuşkusuz **Yesevî** ve **Gucdevânî**'nin, 800 yıl önce attıkları temelin ne kadar güçlü ve etkili olduğunu kanıtlamaktadır.

***

«Silsile-i Sâdât»ın Onuncu Halkası: Ârif-i Rivgerî

Nakşbendîlere ait kaynaklarda bu kişinin adı geçiyor olmasına rağmen, varlığını kanıtlayacak hiçbir bilgi ve belgeye rastlanamamaktadır. Hakkında yazılıp çizilenlerin tümü masalımsı niteliktedir. Örneğin; Işıkçı Nakşbendîlerin ansiklopedisinde **Ârif-i Rivgerî** hakkında şu ***mitik*** anlatımlar yer almaktadır:

*«(...) bir gün çarşıda evliyanın büyüklerinden **Abdülhâlık-ı Goncdüvânî**'ye rastladı. **Abdülhâlık** hazretleri, bir torbada evine erzak götürüyordu. Edeble yaklaşarak, eşyalarını taşımak için izin isteyince, elindekileri **Arif-i Rîvegerî**'ye verdi ve beraberce eve kadar gittiler. Eşyaları bıraktıktan sonra, **Abdülhâlık-ı Goncdüvânî** ona; "Bir saat sonra gel, yemeği beraber yiyelim." buyurdu. **Ârif-i Rîvegerî** evden ayrıldıktan sonra, kalbinde **Abdülhâlık-ı Goncdüvânî**'ye karşı muhabbet ve hizmet etme aşkı doğdu. Bir saat sonra eve gitti. İltifatlar görüp, evlâdlığa kabul edildi. Kendisine hocası tarafından manevî ilimler ve evliyalık yolunun esasları öğretilmeye başlandı.»*[522]

Aynı ansiklopedide: *«Doğum târihi belli değildir. 1209 (H. 606) senesinde Rivgîr'de vefat etti.»* denilmektedir. Bu ifadenin sonuna, ***çok tanrılılığı*** özendiren bir cümlenin eklenmiş olması dikkat çekicidir. Cümle aynen şöyledir. *«Kabr-i şerîfi ziyaret mahallidir ve ziyaret edenler feyz ve bereketlerine kavuşmaktadır. Onu vesîle ederek Allahü Teâlâ'ya yapılan duaların kabul olduğu çok görülmüştür.»*

Kimliği tamamen meçhul olan bu ismin, hayâlî ve mitolojik bir kişilik olma ihtimali büyüktür.[523] Nakşbendîler bu şahsın, *"Silsile-i Sâdât"* dedikleri zincirin onuncu halkası olduğuna inanmaktadırlar.

***

«Silsile-i Sâdât»ın On Birinci Halkası: Mahmûd-i İncirfağnevî

Bu şahsın da **Ârif-i Rivgerî** gibi silik biri olduğu anlaşılmaktadır. Bunun da **Rivgerî** gibi doğum tarihi bilinmemektedir. Sırf onun meçhul biri olmadığı izlenimini uyandırmak için Işıkçı Nakşbendîlerin ona ilişkin birkaç satıra tekellüfle tıkıştırdıkları uçuk sözler bu gerçeği kanıtlamaktadır. Bahsedilen ansiklopediden alıntılanan aşağıdaki masalımsı anlatımlar ibret vericidir. Sözde biyografi diye **Fağnevî**'nin tanıtıldığı birkaç satır aynen şöyle geçmektedir:

*«İslâm âlimlerinin büyüklerinden. İnsanları Hakka da'vet eden, onlara doğru yolu gösterip, hakiki saadete kavuşturan ve kendilerine "Silsile-i âliyye" denilen büyük âlim ve velilerin on birincisidir. Mâverâünnehr ilinin (bölgesinin) Tûr-i Sina gibi mukaddes bir yer olmasına vesile olan, orayı nûrlandıran büyük âlim ve velîlerden olan **Mahmûd-i İncirfagnevî** (radıyallahü anh), Buhârâ'nın*

---

[522] A.g.e 8/117.

[523] **Feriduddin AYDIN**, Tarîkatta Râbıta ve Nakşbendîlik, s.141 Tevhid Yay. İstanbul-2018

Fagne köyünde doğdu ve Akbenî nahiyesinde yerleşti. Doğum târihi tespit edilememiştir. 715 (m. 1315) senesinde vefât etti.»[524]

Duvar ustası olarak hayatını kazandığı söylenen **İncirfağnevî**'nin de aynen **Ârif-i Rivgerî** ve ***"Nekşbendî gerdanlığı"***nda yer alan onlarca isim gibi figüran olarak kullanıldığı ihtimali çok büyüktür. Nitekim ***Müslümanlık*** ve ***tarîkat*** projelerinde **Gucdevânî**, **Bahauddîn Buhârî**, **Ahrâr**, **Sirhindî**, **Bağdâdî** ve **Abdülhakîm Arvâsî** gibi teorisyenler tarafından görevlendirilmiş *-adları bilinen ve bilinmeyen-* binlerce figüranın propaganda amaçlı olarak kullanıldığı muhakkaktır.

Fağnevî, büyük ihtimalle Türktür. Öğrenim gördüğüne ilişkin bir kanıt yoktur. Etrafına topladığı insanlara koro halinde ***«sesli zikir»*** yaptırdığı için devrin yetkili âlimlerinden birinin talimatı üzerine ifadesi alındığı bilinmektedir. Mistik topluluklara sesli zikir yaptırdığı, Nakşbendîler tarafından da ifade edilmektedir. Öyle anlaşılıyor ki İslâm âlimleri bu ritüeli de aynen ***"râbıta"*** ve ***"hatm-i hâcegân"*** gibi, ***"zendeka"*** türünden bid'at saymışlardır.

***

«Silsile-i Sâdât»ın On İkinci Halkası: Aliy'yi Râmitenî

Nakşbendî kaynaklarında ***"Hâce Azîzân"*** unvanıyla işlenmiş olan bu rûhânî, dokumacılıkla geçinen biriydi. Onun için Nakşbendî okur-yazarlar arasında ***"Pîr-i Nessâc"*** olarak da anılır. ***«Pîr»*** kelimesi Farsçadır; pek yaşlı ve büyük üstat anlamlarına gelir. ***«Nessâc»*** ise Arapçadır, *dokumacı* demektir. Filozof-Sûfî **Abdurrahman Câmî**, نفحات الأنس adlı kitabında, **Celâluddîn-i Rûmî**'den naklettiği ve Farsçadan Arapçaya çevirdiği bir beyitte ***«hâl»*** ile ***«kâl»*** kavramlarını karşılaştırarak **Râmitenî**'yi övmektedir.[525]

Nakşbendîler, onun ***Buhâra*** yakınlarındaki ***Râmiten Köyü***'nde dünyaya geldiğini kaydetmekte, ancak doğum tarihinin bilinmediğini söylemektedirler. Türk olma ihtimali büyüktür. Yazdığı bir kitapçıktaki öğütleri, *-Nakşbendîlerin aksine-* onun, Kur'ânî çizgiden sapmak istemediğine işaret etmektedir. Ancak Nakşbendîlerin onu, kendi rûhânîleri arasında göstermeye çalıştıkları anlaşılmaktadır. Nitekim Işıkçılar grubu, onu şu masalsı hikâye ile tanıtmaya çalışmaktadırlar:

*«**Ali Râmîtenî** hazretlerine, **"Azîzân"** denmesinin sebebi şöyle anlatılır: Bir zaman **Ali Râmîtenî**'nin evinde iki-üç gün yiyecek bir şey bulunmadı. Evdekiler açlık sebebiyle çok üzülüyorlardı. Gelen misâfire de evde ikram edecek bir şey yoktu. O sırada **Ali Râmîtenî** hazretlerinin talebelerinden yiyecek satan bir genç, pirinç doldurulmuş bir horoz hediye getirdi. **"Bu yemeği, sizin için ve yakınlarınız için hazırladım. Eğer hediyemizi kabûl buyurursanız, bizi memnun edersiniz."** diyerek yalvardı. Bu nâzik anda gelen yemekten son derece hoşnut olup, o talebesine iltifâtlarda bulundu. Bu yemeği, misâfirine ikram ederek ağırladı. Misâfir gittikten sonra o talebesini çağırtarak; **"Getirdiğin bu yemek, sıkıntılı bir ânımızda imdâda yetişti. Sen de bizden her ne muradın var ise iste. Çünkü hacet kapısı şu ânda açıktır."** buyurdu. Genç de; **"Zâhirde ve bâtında size benzemekten başka bir arzum yoktur. Beni bu hâle kavuşturmanızı istirhâm ediyorum efendim"** dedi. **Ali Râmîtenî** hazretleri; **"Çok zor ve yükü ağır bir iş arzu ettin. Bunun yükünü kaldıramazsın. Üzerimizdeki yük, senin omuzlarına çökecek olursa ezilirsin, istersen başka bir arzuda bulun."** buyurdu. Genç ise; **"Dünyâda tek muradım, aynen sizin gibi olmaktır. Size***

---

[524] Bir grup Nakşbendi, Türkiye Gazetesi, İslâm Âlimleri Ansiklopedisi, 10/288. Tarihsiz-İstanbul.

[525] Beyit şöyledir: لو لحالٍ لم يكن فضلٌ على قالٍ لما *كان أعيانُ بخارى عَبْدَ نسَّاجٍ علي.

benzemekten başka bir şey beni teselli etmez. Buna rağmen, siz nasıl arzu buyurursanız, ona râzıyım efendim.” *dedi. Bunun üzerine* **Ali Râmîtenî** *(radıyallahü anh); “Pek a'lâ.” buyurup, elinden tuttu ve beraberce husûsî halvethânesine girdiler. Yüzyüze oturarak, o şahsa teveccüh etmeye başladı. O genç, bir müddet sonra zâhir ve bâtında Allahü Teâlâ'nın izniyle* **Ali Râmîtenî***'nin şekline girdi. Onun derecelerine kavuştu. Fakat aşktan sarhoş olup, kendinden geçti, öylece kırk gün daha yaşayıp vefât etti. Ona bir anda kendi makamlarını verip, kendisi gibi yaptığı için, iki azîz ma'nâsında, hazret-i üstadın ismi “Azîzân” olarak kalmıştır.»*[526]

H. 721 veya 728/m. 1328 tarihinde ölen **Râmitenî**'yi Nakşbendîler, ***“gerdanlığın”*** on ikinci halkası olarak kabul edilmektedirler.

***

«Silsile-i Sâdât»ın On Üçüncü Halkası: Muhammed Baba Semâsi

Bu şahsın da sönük biri olduğu bizzat Nakşbendîlerin ona yakıştırdıkları niteliklerden anlaşılmaktadır. Işıkçılar tarafından bu şahsın biyografisine eklenen on kaynakta da bu kişiye ait kayda değer bir bilgi bulunmamaktadır. Kendi tertipleri olan ansiklopediye uzun bir metin yazarak **Semmâsi**'yi ön plana çıkarma gayretleri oldukça gariptir. Doğum tarihini bile tespit edemedikleri **Semmâsi**'nin *«çok öğrenci yetiştirdiği, onları yüksek makamlara kavuşturduğu ve geleceği bildiği»* hakkında yazdıkları aşağıdaki satırlar pek düşündürücüdür. Kullandıkları üslup ve ifadeler aynen şöyledir:

«Hocasının vefâtından sonra irşâd makamına geçen **Muhammed Bâbâ Semâsi***, çok talebe yetiştirdi ve içlerinden bir kısmını tasavvufta yüksek makamlara kavuşturdu. Bu talebelerinin başında, kendisinden sonra yerine geçen ve ilim deryasında sadef misâli olan* **Seyyid Emîr Külâl** *hazretleri gelmektedir. Bir talebesi de Şâh-ı Nakşibend* **Behâüddîn-i Buhârî** *hazretleridir.* ***Behâüddîn Nakşibend*** *hazretleri, Kasr-ı Hindüvân'da doğdu. Henüz o doğmadan evvel, hocası* **Muhammed Bâbâ Semâsi** *onun doğduğu yerden geçerken;* ***“Bu yerden büyük bir zâtın kokusu geliyor. Pek yakında Kasr-ı Hindüvân, Kasr-ı ârifân olur.”*** *buyurdu. Bir gün yine oradan geçiyordu.* ***“Şimdi o güzel koku daha çok geliyor. Ümîd ederim ki, o büyük insan dünyâya gelmiştir.”*** *buyurdu. Böyle buyurduğu zaman,* **Behâüddîn-i Buhârî** *hazretleri doğalı üç gün olmuştu.»*[527]

Buharalı ve Türk kökenli olan **Semâsi**'nin, H. 755/m. 1354 tarihinde ***Buhâra***'nın ***Semmas Köyü***'nde öldüğü kaydedilmektedir. Fakat **Semâsî** hakkındaki bu biricik bilginin bile hangi kaynaktan alındığı belirtilmemiştir. Ancak, Nakşbendîler, -*büyük ihtimalle bir hayal ürünü olan*- bu ismin, rûhânîler zincirinin onuncu halkası olduğuna inanmaktadırlar.

***

«Silsile-i Sâdât»ın On Dördüncü Halkası: Emîr Kulâl

Prof. Dr. Necdet Tosun, bir araştırmasında bu şahıs için şu bilgileri veriyor: *«Peygamber neslinden geldiği için Seyyid ve Emîr, çömlekçilik yaptığı için de Külâl diye anılan Emîr Külâl'in gerçek adı bilinmemektedir.»*[528]

---

[526] Bir grup Nakşbendi, Türkiye Gazetesi, İslâm Âlimleri Ansiklopedisi, 10/7. Tarihsiz-İstanbul.

[527] Age. 10/297.

[528] **Prof. Dr. Necdet Tosun**, Bahaeddin Nakşbend, s. 64, İnsan Yay. Baskı 6. İstanbul-2015

Adının bile bilinmediğini ve yazılı hiçbir eser bırakmadığını açıkça kaydeden yazarın, bu şahıs hakkında ***«Peygamber neslinden geldiği için…»*** demesi bir tutarsızlıktır. Bir akademisyen olarak eğer o, bu cümle yerine örneğin ***«Rivayete göre Peygamber neslinden geldiği için…»*** demiş olsaydı, böyle bir eleştiriyi belki hak etmiş olmayacaktı.

Bu ilgiyle hatırlatmak gerekir ki; Nakşbendîlikte propaganda çok önemsenir. Bu tarîkatın elit tabakası *(yani; şeyhe yakın mollalar, sermaye sahipleri, siyaset adamları ve okur-yazarlardan oluşan üst düzey mürîd takımı)* şeyhin muhitini genişletmek için özellikle iki tür faaliyeti hiçbir zaman ihmal etmemişlerdir. Bunlardan biri, şeyhin keşif ve kerâmetlerini anlatmak, yazıp yayımlamak; ayrıca -*bir bahaneye dayanarak*- onun seyyid olduğunu *(yani Hz. Rasûl'ün soyundan geldiğini)* her münasebette vurgulamaktır. Öbürü ise; Şeyhin etrafına, mümkün olduğu kadar -*çeşitli vesilelerle*- kalabalık sayıda insan toplamaktır. Nitekim görüldüğü üzere hiçbir somut delil ve dayanak bulunmamasına rağmen ismi bile meçhul olan Emîr Kulâl'in seyyid olduğu iddia edilmiştir.

Buhara yakınlarında bulunan ***Suhari*** köyünde doğduğu; yine o civarda yer alan ***Efşene*** köyünde oturduğu ve çömlekçilikle uğraştığı söylenen Kulâl'in, aynı zamanda güreşçi olduğu da kaydedilmektedir.[529] Nakşbendîlere göre ondan sonra tarîkata damgasını vuran **Bahâuddîn Muhammed Buhârî**'yi (1318-1389) bu şahıs yetiştirmiştir. **Timurleng** (1336-1405) adındaki Moğol despotu ile çağdaştır. İddiaya göre Kulâl, **Timur**'la bir araya gelmiş, onu etkilemiş, hatta **Timur** ona mürîd bile olmuştur.

Tarîkatçılıktaki sorunlardan biri olan şeyhler arası rekabet savaşı, -*rivayete göre*- **Kulâl** ile -*meslektaşlarından biri olan Ni'metullâhiyye Tarîkatı'nın kurucusu*- **Şâh Ni'metullâh Velî Kirmânî** arasında da patlak vermiştir. Bunun üzerine **Kulâl**'in onu, -*saltanat davasına kalkıştığı*- gerekçesiyle **Timur**'a şikâyet ettiği, bunun üzerine şeyhin Mâverâünnehir'den kovulduğu anlatılmaktadır.

Işıkçı Nakşbendîler, **Kulâl** için yazdıkları biyografinin başında onu şu sözlerle övmektedirler:

«Evliyânın büyüklerinden, insanları Hakka da'vet eden, doğru yolu göstererek saadete kavuşturan ve kendilerine "Silsile-i âliyye" denilen büyük âlim ve velîlerin on dördüncüsüdür.»[530]

Emîr Kulâl hakkında gerek Nakşbendîlerin, gerekse bazı araştırmacıların içine düştükleri hatalara bu vesile ile işaret etmek gerekir.

Bilindiği üzere, **Kulâl**'in zamanında bu tarîkat, henüz *«**Nakşbendî**»* adını almış değildi. İddiaya göre **Gucdevânî** tarafından kurulan tarîkat, ***«Hâcegâniyye»*** adıyla biliniyordu. Buna rağmen Nakşbendîler gerek **Kulâl**'i, gerekse ondan önceki rûhânîleri tereddütsüz olarak birer Nakşî şeyhi sıfatıyla tanıtmaktadırlar. Bu amaçla; Türk tasavvufunun kurucularından olan **Gucdevânî**'yi hatta bu ekolle hiç ilişkisi bulunmayan ***Ashâb, Tâbiîn*** ve Pers kökenli Arap tasavvufçularından bazılarını ve **Gucdevânî**'den sonraki 20 kişiyi daha birbirine bağlayarak bunlardan bir ***«Altın gerdanlık»(!)*** üretmişlerdir.

Ünlü araştırmacılardan(!) **Şerif Mardin** ise ***«Türkiye Tarihinde Nakşibendî Tarîkatı»*** başlığı altındaki yazısında **Emîr Kulâl**'den bahsederken üç önemli hata işlemiştir. O'nun kullandığı ifade ay-

---

[529] Age. S. 64

[530] Bir grup Nakşbendi, Türkiye Gazetesi, İslâm Âlimleri Ansiklopedisi, 11/20. Tarihsiz-İstanbul.

nen şöyledir: *«**I. Bayezid**'in damadı olan ünlü mutasavvıf **Emir Sultan** (1368-1429), **Bahaeddin Nakşbend**'in müritlerinden **Seyyid Emîr Kulâl**'in oğluydu.»*[531] Oysa **Prof. Dr. Necdet Tosun**'un tespitine göre *«**Emîr Kulâl**'in dört oğlu vardı: **Emîr Burhan**, **Emîr Şâh**, **Emîr Hamza** ve **Emîr Ömer**.»*[532] Bunların arasında **Emîr Sultan** diye bir isim yoktur. **Şerif Mardin**'in üç hatasını şöyle sıralayabiliriz:

1) **Emîr Sultan** 1368 tarihinde Buhara'da doğmuş, **Emîr Kulâl** ise *(Emîr Sultan 2 yaşında iken)* 1370 tarihinde Buhara'da ölmüştür. Dolayısıyla bu iki kişinin *(yakın akraba oldukları farz edilse bile)* birbirini görmüş olmaları ihtimali yok denecek gibidir. Ayrıca; **Emir Sultan**'ın adı **Muhammed**, babasının adı ise **Ali**'dir. Böylece **Şerif Mardin**'in, yukarıya alıntılanan ifadesinin tarihi gerçeklere uymadığı anlaşılmaktadır.

2) **Şerif Mardin**, **Emîr Kulâl**'i *"**Bahaeddin Nakşbend**'in mürîdi"* olarak tanıtmıştır, oysa *(Nakşî kaynaklarına göre)* tam tersine **Bahauddîn Nakşbend**, **Emîr Kulâl**'in mürîdidir.

3) **Şerif Mardin**, **Emir Sultan**'ı Nakşbendî şeyhi olarak tanıtmış, halbuki Nakşbendî Tarîkatı, kurucusu **Bahauddîn Nakşbend**'in öldüğü 1389 tarihinden çok sonraları bu adı almıştır. **Emir Sultan** ise Halvetî Tarîkatı'nın şeyhidir ve bazen **Emîr Buhârî** diye anıldığı için, bu ismi taşıyan zatla zaman zaman karıştırılmaktadır. Esasen **Emîr Kulâl** hakkında güvenilir hemen hiçbir bilgi bulunmamaktadır.

***

«Silsile-i Sâdât»ın On Beşinci Halkası:
Muhammed Bahâuddîn[533] Buhârî (Şâh-ı Nakşbend)

---

[531] Bkz. Richard Tapper, Çağdaş Türkiye'de İslâm, s. 81. İstanbul-1993

[532] **Prof. Dr. Necdet Tosun**, Bahaeddin Nakşbend, s. 66, İnsan Yay. Baskı 6. İstanbul-2015

[533] Bu şahsın adının, Türkçe *(Latin harfleriyle)* doğru yazılış şekli ***«Bahâuddîn»***dir. Türkiyeli ilâhiyâtçılar bile bu ismi maalesef ısrarla ***«Bahâeddîn»*** şeklinde yazarlar. Bu ve benzer Arapça birçok ismin yanlış yazılıp yanlış telâffuz ediliyor olmasının iki nedeni vardır: Birincisi Arapça bilmemektendir. Bu çok doğaldır ve bu nedenle hata yapanlar mazurdurlar. İkincisi ise inattandır. Bu saplantı, Arapça bilen *(genelde ilâhiyatçı ve edebiyatçı)* akademisyen ve yazarlar için söz konusudur. Ancak hatırlatmak gerekir ki, bu inadın arkasında iki neden daha vardır: Biri, sırf ataları taklittir; ikincisi ise ***"bu isimlerin artık Türkçeleşmiş olduğu"*** iddiasıyla yerli karma kültürü savunma güdüsüdür. Bu güdüyü tetikleyen faktörler üzerinde durmak konu dışıdır. Fakat *-bu ilgiyle-* ***«Bahâuddîn»*** gibi isimlere ilişkin Arap dil kurallarına özetle dokunmakta yarar vardır.

Erbabınca bilindiği üzere; ***Bahâuddîn***, ***Alâuddîn***, ***Salâhuddîn***, ***Cemâluddîn***, ***Kemâluddîn*** ve ***Celâluddîn*** gibi Arapça bileşik adlara, Arap dilinde «***Esmâu'l-Medh*** اسماء المدح» *(yani, övgü isimleri)* denir. Bunlar, Arap toplumunda ***(lakap)*** olarak kullanılır. Bu bileşik adların her biri birer ***«terkib-i izâfî»***dir. Yani isim tamlamasıdır. Biraz daha Türkçeleştirilerek, bunlara ***«izâfet terkibi»*** de denir. Kelimenin birinci kesiti ***(örneğin: Bahâ')*** mazâftır. ***(Yani tamlayandır.)*** Kelimenin ikinci kesiti olan din ise muzafu'n-ileyhtir, yani tamlanandır. Muzâf'ın, Türkçe'de daima ***(ref')*** halinde sayılması ve ***(merfu')*** okunması gerekir.

M. 1318-1389 yılları arasında yaşamış olan **Muhammed Bahâuddîn Buhârî**'nin, Nakşbendî Tarîkatı'nın kurucusu olduğu ileri sürülmektedir. Ancak onun, bizzat ağzından *-bu iddiayı doğrulayan-* nakledilmiş herhangi bir açıklaması bulunmamaktadır. Nitekim bu Tarîkatın yazılı ilk iki kaynağından ***(Reşahât)*** ve ***(Nefahât)*** adlı kitaplarda ***«silsile»***, ***«hâcegân»*** ve ***«Nakşbend»*** gibi tarîkatın önemli terimleri sıkça geçiyor olmasına rağmen ***Buhârî***'nin bu tarîkatı kurduğu hakkında bizzat sözlü ya da yazılı net bir ifadesi yer almamaktadır. ***Reşahat***'ın *(Necip Fazıl tarafından sadeleştirilmiş)* nüshasında: ***«Yola ismini verecek kadar büyük kol başı Hoca Bahaeddin Nakşibend…»*** denilmekte ise de, örneğin **Bahâuddîn Nakşbend**'in ***«Bu yola kendi adımı verdim…»*** gibi herhangi bir sözü nakledilmiş değildir.

Nakşbend'in hayatı üzerine bir kitap yazmış olan **Prof Dr. Necdet Tosun**, bu konuda şu bilgileri vermektedir: *«**Hâce Bahâeddîn Nakşbend** lakabına nisbetle tesis ettiği Tarîkata Nakşbendiyye adı verilmiştir. Ancak bu isimlendirme onun vefatından takriben bir asır sonra başlamış olmalıdır. Zira Nakşbendiyye kelimesini ilk kullanan kişi **Abdurrahman Camî**'dir (öl.898/1492).»*[534]

Aslında gerek *"**Reşahât**"* gerekse *"**Nefahât**"* oldukça afâkî, büyük ölçüde hayâlî ve duygusalca yazılmış birer Orta Çağ hikâye kitabıdır.[535] Asırlar önce köylerde; gece sohbetlerinde ya da ocak başında, eğitimsiz toplulukları avutmak ve bu yolla çıkar sağlamak için softalar tarafından bu kitaplar okunmuş olabilir. Onun için bu iki kitaba, bilimsel birer kaynak olarak itibar etmek esasen mümkün değildir. Nitekim Nakşbendîlerin, sayıca çok sınırlı propaganda ekiplerinden başka ***-hiçbir kesimden-*** hiçbir insan bu iki kitapla ilgilenmemektedir. Şu var ki, bir olgu ve tarihsel bir hadise olarak bu kitaplar akademik araştırmalara konu olabilirler.

Bahâuddîn Muhammed Buhârî'nin, henüz yaşıyorken ***«Şâh-ı Nakşbend»*** unvanı ile anıldığı da kesin değildir. Bu tabir aslında, *-adı geçen şahsı yüceltmek için aşırıya gidilmiş-* bir abartma çabası izlenimini uyandırmaktadır.[536] Nitekim Işıkçı Nakşibendîler örgütü tarafından hazırlanan bir

---

Bu gruba giren isimlere ilişkin, Türkçe'de çok daha büyük bir sorun vardır ki o da sonlarındaki din sözcüğünün, *-incir anlamına gelen-* tin olarak değiştirilmiş olmasıdır! Temelde Türkçe ile Arapça arasında derin bir uçurum olan mantık uyuşmazlığının sayısız sonuçlarından biri de budur. Ancak bu sonuçların en ürkütücü olanı Türklerin -muhtemelen bu yüzden- İslâm'ı ***"Arap dini"*** olarak algılamış ve "Müslümanlık" adında kendilerine özgü bir din kurmuş olmalarıdır.

[534] Bkz. **Prof. Dr. Necdet Tosun**, **Bahâeddîn Nakşbend**, s:98, İnsan Yayınları, Altıncı baskı. İstanbul-2015

[535] Reşahât'ın yazarı **Ali bin el-Hüseyn el-Kâşifî el-Vâiz** ile Nefahât'ın yazarı **Molla Câmî**, bacanaktırlar. İkisi de **Sa'duddîn Kaşgârî**'nin oğlu **Hâce Gîlânî**'nin damadıdırlar. Ünlü bir dilci, edip, filozof ve bilgin olan **Molla Câmî**'nin, Nefehât adlı kitabı yazmak için vakit ayırmış olması çok ilginçtir. Anlaşılan odur ki; **Câmî** daha çok küçük yaşlarda Türkistan sûfîleriyle tanıştırılmış ve maalesef onların derin etkisini yaşamıştır. Daha beş yaşında iken **Muhammed Pârisâ** adındaki mistik şahsa götürülmüş ve muhtemelen onun ve **Sa'duddîn Kaşgârî**'nin etkisi altında **Ubeydullah-ı Ahrar**'ın mürîdi olmuştur. Nakşbendîliği benimsediği için onun Arap dil grameri konusunda yazdığı ***«El-fevâid-üz-Ziyâiyye fî şerh-il-Kâfiye»*** adlı eseri Türkler arasında kabul görmüş ve Osmanlı medreselerinde asırlar boyu temel ders kitabı olarak okutulmuştur. Ancak kaderin bir tecellisi olarak bu zatın ***«Molla Câmî»*** diye ünlenen ***«El-fevâid-üz-Ziyâiyye»*** adındaki kitabı medrese erbabı arasında çok yaygın bulunmakta, hatta medrese dışında da geniş kesimler arasında bilinmektedir. Buna karşın Aynı yazarın ***Nefehât*** adlı kitabı, tarîkatçılar arasında bile pek tanınmamaktadır.

[536] Tarîkatçılıkta; şeyh konumundaki kişiyi meşhur etmek ve ona geniş muhit sağlamak için *-övmenin çok ötesinde-* onu yüceler yücesi bir varlık olarak nitelemek, eskiden beri yerleşmiş bir gelenektir. Her Tarîkat şeyhi için, *-etrafında kümelenmiş olan kalabalıklar arasında-* özellikle kendisine yakın *-ağzı lâf üretebilen, cerbeze, düzenci ve hilebaz-* mollalar tarafından çeşitli övgüler düzenlenir. Bu anlayış, ***«Şeyh uçmaz, müritleri uçurur.»*** diye yaygınlık kazanmış bir espriyle anlatılmaktadır. Tabiatıyla bu övgüleri hazırlayanların asıl amacı, şeyh için temin ettikleri şöhretten yararlanmak ve çıkar sağlamaktır. Çoğu kez şeyhin kendisi, *-etrafından olup biten-* bu tür faaliyetlerden haberdar olmaz, belki olamaz da... Ancak yıldızı parlayınca sonuçtan çok memnun olur. Hatta bu gelişmenin kendisinin bir kerâmeti olduğuna bile inanmaya başlar! Bunu eğer açıkça dile getirirse, *-imân ve akıl sahipleri tarafından-* ***«Kerâmeti kendinden menkûl»*** diye karikatürize edilir.

ansiklopedide(!) -*olağanüstü gayretler sarfedilerek*- bu şahsın biyoğrafisine tam 39 sayfalık bir kapsam kazardırılmıştır. Hakkında yazdıkları satırlardan aşağıdaki alıntılar, bu örgütün -*biyografi düzenleme konusundaki*- hünerini bir nebze yansıtmaktadır:

Örnek-1:

«Evliyânın büyüklerinden ve müslümanların gözbebeği olan yüksek âlimlerden. İnsanları Hakka da'vet eden, doğru yolu göstererek saadete kavuşturan ve kendilerine "Silsile-i âliyye" denilen büyük âlim ve velîlerin on beşincisidir.»[537]

Örnek-2:

«İslâm âlimlerinin en meşhûrlarından olup, tasavvufta en yüksek derecelere ulaşmıştır. Hem zamanında, hem de kendinden sonraki asırlarda onun sebebi ile pek çok insan hidâyete kavuşmuştur.»[538]

Profesyonel araştırmacılar, bu örneklerdeki zihniyetten hareket ederek sağlayacakları katkılarla Türkiye'de hem ***İslâm*** ile ***Müslümanlık*** arasındaki uçurumu, *hem aynı zamanda Nakşbendîliği* çok daha net biçimde gözler önüne serebilirler.

«**Şah-ı Nakşbend**»in etkisiyle asırlar sonra ***"hidayete kavuşmuş"(?)*** olanlardan biri de **Hâlid-i Bağdâdî'**nin ünlü halîfelerinden **Muhammed bin Abdillâh el-Hânî**'dir. Bu şahıs, **Nakşbend'**'in olduğu kadar **İbn Arabî**'nin de hayranıdır. Onun, bu iki şeyh sebebiyle ne kadar hidayete kavuştuğunu öğrenmek için, Arapça yazmış olduğu bir kitabında **Muhiddin bin Arabî**'den yaptığı aşağıdaki *(Türkçeleştirilmiş)* alıntıyı okumak yeterlidir.

«(...) Hayvanlara gelince, bizim bunlardan da şeyhlerimiz vardır. Bunlardan -mürşidimiz olarak bağlandıklarımdan- biri de attır. Onun çok hayret uyandıran bir ibadet şekli vardır. Aynı zamanda şahin, kedi, köpek, leopar, arı ve daha başka hayvanlardan da şeyhlerimiz vardır…»[539]

Nakşî kaynaklarında, **Emîr Kulâl**'in halîfesi olduğu kaydedilen **Bahâuddîn Nakşbend**'in, -*doğduğu yıldan 139 sene önce ölmüş olan*- **Abdülkhâlık Gucdevânî**'nin ruhaniyetinden de izin aldığı iddia

---

Tarîkat şeyhlerinin biyografilerini içeren kitaplar, oldukça ilginç övgülerle doludur. Gerçekleşmiş olması imkânsız kerâmet anlatılarından yığınlarca örnekler bu kitaplarda yer alır. Tarîkat örgütleri arasındaki yarışların ne kadar kızıştığını da gösteren bu kitaplar, bazen ciltler dolusu ***«ansiklopedi»(?)*** setleri olarak hazırlanır. Zengin Tarîkat örgütleri, -*şeyhlerini ünlendirme yarışında*- bu kitapları propaganda amacıyla bazen parasız olarak da dağıtırlar. 1847-1901 yılları arasında Suriye'de ünlenmiş **Abdulmecîd bin Muhammed el-Hânî** adındaki bir Nakşbendi şeyhi tarafından kaleme alınan الحدائق الوردية في حقائق أجلاء النقشبندية adlı betik, tarîkat şeyhlerinin biyorafilerini içeren kitaplar arasında çok çarpıcı bir örnek oluşturmaktadır.

537 Bir grup Nakşbendi, Türkiye Gazetesi, İslâm Âlimleri Ansiklopedisi, 10/16. Tarihsiz-İstanbul.

538 Age.

539 Bkz. **6**/ص، البهجة السنية، محمد بن عبد الله الخاني Hakikat Kitabevi, İstanbul-1996. Bu kaynağın yazarı olan **Muhammed bin Abdillâh el-Hânî**, İbn Arabi'ye ait yukarıdaki sözleri, onun روح القدس adlı eserinden aktarmıştır. Bu sözlerin Arapçası şöyledir:

"وأما الحيوانات فلنا منهم شيوخ: ومن شيوخنا الذين اعتمدت عليهم: الفرس، فإن عبادته عجيبة، والبازي والهرة والكلب والفهد والنحلة وغيرهم: فما قدرت أن أتصف بعبادتهم على حد ما هم عليها فيها"

edilmektedir! Bu yüzden tarîkatçılar, Nakşbend'in ***«üveysî»*** olduğuna inanmaktadırlar. (Üveysîlik inancı, daha önce ait olduğu bölümde açıklanmış idi.)

Bahâuddîn Nakşbend, Türk müslümanlığının temelini oluşturan ***Şamano-Budist «Hâcegân tarîkatı»***nın teorisyenlerinden üçüncüsüdür. Bunlar: **Ahmed Yesevî**, **Abdülkhâlık-ı Gucdevânî**, -ve *"**Şâh-ı Nakşbend**" olarak ünlenen-* **Bahâuddîn Muhammed Buhârî**'dir. Bunlardan başka, tarîkatı geliştiren ve onu günümüze kadar yaşatan dört teorisyen daha vardır. Bunlar: Gazneli **Ya'kûb-i Çerhî**, Hintli Ahmed **Sirhindî**, Kürt kökenli *(Süleymaniyeli)* **Hâlid-i Bağdâdî** ve Kürtleşmiş Arap kökenli *(Vanlı)* **Abdülhakim Arvâsî**'dir. Zaman içinde ***Hâcegâniyye***, ***Nakşbendiyye***, ***Ahrâriyye***, ***Muceddidiyye*** ve ***Hâlidiyye*** adlarını alarak varlığını sürdüren *-ve bugün **Nakşbendî Tarîkatı** adıyla bilinen-* ***Mistik örgüt***, *-yaklaşık 900 yıldır-* bu yedi şahıs tarafından yönlendirilmiş; *dönem dönem değişik kisveler içinde karakterize edilerek* çağımıza taşınmıştır. Bu yedi kişiden başka, *-son bin yıl içinde-* bu örgütte yer alan birçok Nakşî şeyhinin **her biri**, yalnızca birer figüran olarak faaliyet göstermiştir. Bunlar, sosyal statülerine, yeteneklerine ve çevre üzerindeki etkilerine göre *-kendilerine biçilmiş rolü yerine getirmekten başka işlevi olmayan-* sırf birer aygıt olarak örgütte yerlerini almışlardır.

Bu münasebetle şu önemli bilgiyi ilâve etmekte yarar vardır: Proto Nakşîliğin Orta Asya'da kuruluşundan yaklaşık 100 yıl sonra **Hacı Bektaş-ı Velî**, Anadolu'da bu tarikata alternatif bir akım başlatmıştır. Nakşbendîliği Ortodoks bir tarîkat olarak gören **Prof Ahmet Yaşar Ocak** ***«Hacı Bektaş-ı Velî bu heterodoks popüler Türk sûfîliğinin en önemli simasıdır»*** diyerek bu bilgiyi doğrulamaktadır.[540]

***

Nakşbendî Tarîkatı'nın kurucusu olan **Bahâuddîn Nakşbend**'in uzun yıllar cellât olarak çalıştığı *(yani insanların kafasını kestiği) gerçeği*, günümüze kadar acaba neden sır gibi saklandı? Övgüler yığınının tepesinde göklere çıkartılan **Bahâuddîn Nakşbend**'in böyle bir işe bulaşmış olduğunu gizlemek için *-hiç şüphesiz-* olağanüstü çabalar harcanmıştır. Neden?.. Çünkü bu meslek pek sevilmez. Cellâtlık insanlara ürpertici gelir. Sebebine gelince cellat, bir infaz memurudur. İdama mahkûm olmuş kimselerin boynunu vurmakla görevlidir. Türkiye'de eskiden idam edilmek üzere boynuna ilmik takılan mahkûmun ayakları altındaki tabureyi çekmek üzere ücret karşılığı görevlendirilen Çingene de insanlara hep sevimsiz gelmiştir. ***«Şâh-ı Nakşbend»*** olarak yüceltilen şahsın yıllarca bu mesleği icra etmiş olması onun kişiliği hakkında bazı ipuçları vermektedir. Nakşbendîler onun için döktürdükleri sayfalar dolusu övgülerle bunu yüzyıllar boyu gizlemeyi başarmışlardır.

Örneğin Nakşbendi bir yazar, şu ilginç methiye ile bu övgü yığınına destek vererek dikkatleri dağıtmaya çalışıyor; diyor ki:

«Velîler ordu ordu olsa… Bunların başbuğlarından da ayrı bir ordu kurulsa… Ona başbuğ olacaklardan da bir ordu… Son başbuğ Şâh-ı Nakşbend Hazretleri olurdu.»[541]

07 Mayıs 2017 günü düzenlenen Kocatepe 4. Gençlik Fuarı'nda yaptığı konuşmada, eski Diyanet İşleri Başkanı **Mehmet Görmez** de *-gençlere hitap ederken-* öneri amacıyla *«Biz İbn-i Sinaları okumak zorundayız. Biz İbn-i Rüşdleri okumak zorundayız. Biz Farabileri tanımak zorundayız. Ama*

---

[540] **Prof. Dr. Ahmet Yaşar Ocak**, Türk Sûfîliğine Bakışlar, s.148. İletişim Y, İstanbul-1996

[541] **Süleyman Kuku *(Ahmed Faruk Meyan)*** Şâh-ı Nakşibend, Çile Yayınları, İstanbul-1970 s.7

Ebû Hanife'yi de okuruz. Şeyh Nakşibendi'yi de okuruz.» diyerek **Ebû Hanîfe** gibi bir İslâm âlimi ile **Nakşbend**'in adlarını maalesef bir araya getirmiştir!

Bütün bu gayretler, aslında Nakşbendîlik muammasının -*günümüze kadar gizli kalmış yönlerinin*- ifşa olmaması amacına dönüktür. Çünkü bu tarîkat, gerek Türk kimliğinin, gerekse Kürt kimliğinin çok önemli bir sembolüdür. Gerek Türkler gerekse Kürtler, bu sembolü her hâlükârda -*zorlamalarla*- İslâm'ın boyası içinde dışa yansıtarak bir sonuç elde etmek istemektedirler. Ancak ne Nakşibendîliğin, ne de «**Şâh-ı Nakşbend**»in, -*Müslümanlık tünelinden geçirilerek*- İslâm'la ilişkilendirilmesi; -*mantıksal, bilimsel ve tarihsel olarak*- mümkün değildir.

Kimlik arayışı içindeki her Nakşbendî Türkün sinesini dağlayan hasret ateşinin, aslında açıklaması şudur: *«Müslümanlığın en önemli kurumlarından olan Nakşbendîlik, **Şâh-ı Nakşbend**'in katkılarıyla güç kazanmış, kökleşmiş ve zihinlere kazınmıştır… Onun için, bu akımın sembolü olan kişinin okuma yazma bilmemiş, yazılı eser bırakmamış olması ya da bilimsel alanda bir başarı sergilememiş olması, hatta cellâtlık gibi şaibeli bir meslekte yıllarını geçirmiş olması artık önemli değildir. Sadece adının anılması bile eğer Türk kimliğinin bu günlerde tanımlanmasına bir nebze yarayabiliyorsa bu, Nakşbendîlikle ilişiği olmayan her Türk üzerinde bile bir refleks uyandırabilir.»*[542]Aynı şey, **Hâlid-i Bağdâdî'**den dolayı Kürtler için de söz konusudur. Bu nedenledir ki Zerdüşist *(hatta ateist)* Kürtler bile biraz Nakşbendî meşreplidirler!

Bu duyguyladır ki; **Bahâuddîn Nakşbend** hakkında 463 sayfalık bir kitap kaleme almış olan **Prof Dr. Necdet Tosun**, olağanüstü çaba harcamış olmasına rağmen, bu şahsın yaşam öyküsünü akademik bir dille yazmak istememiştir. Mitolojik anlatılara yer vermeden, kronolojik sırayla ve bütünlük içinde onun, özgeçmişini net ve açık bir tablo çerçevesinde maalesef yansıtmamıştır. Yazar, bir akademisyen olmasına rağmen, bu çalışmasında -*muhtemelen duygularına karşı direnemediği için*- hurâfî sahnelere de yer vermiştir.[543]

Tarîkatçıların, **Bahâuddîn Nakşbend** hakkında kaleme aldıkları kitaplarda ve ansiklopedilerde, -özetlenemeyecek kadar- çelişkilerle dolu anlatımlar yer almaktadır. Bu nedenle tarihi bilgi ve belgelerden pek haberdar olamamış okuyucular, bu hikâye kalabalığı içinde kaybolmakta, yazılanlar içinde neyin gerçek, neyin gerçek dışı olduğunu -*ne yazık ki*- ayırt edememektedirler. Örneğin, Tarîkatçılar bu şahsın Seyyid olduğunu ileri sürmüş, hatta ona mahsus bir soy ağacını bile

---

[542] Bkz. Feriduddin AYDIN, Tarîkatta Râbıta ve Nakşbendîlik, s.144 Tevhid Yay. İstanbul-2018

[543]Araştırmacı **Tosun**, muhtemelen Işıkçı Nakşbendîler misali, inanmış gibi sayılmamak ve dolayısıyla eleştirilere hedef olmamak için bu hurâfi anlatımlardan önce ***«Rivâyete göre»*** tabirini koymayı ihmal etmemiştir. Naklettiği hurâfeler şöyledir: ***«Rivâyete göre Hâce Bahâeddîn doğmadan önce Muhammed Baba Semâsî, bazı mürîdleriyle Kasr-ı Hinduvân'dan geçerken "Bu topraktan bir yiğidin kokusu geliyor, yakında Kasr-ı Hinduvân Kasr-ı Ârifân olacak." demişti. Bahâuddîn henüz üç günlük bebek iken Baba Semâsî'nin Kasr-ı Hinduvân'a geldiğini duyan dedesi küçük Bahâuddîn'in göğsüne bir hediye koyup şeyhi Semâsî'nin huzuruna götürdü. Bebeği gören Semâsî: "O bizim oğlumuzdur, onu kabul ettik." dedi ve mürîdlerinden Emîr Külâl'e: "Size daha önce birkaç defa bu topraktan bir yiğit kokusu geliyor demiştim. Buraya gelirken de, bu koku artmış, o yiğit doğmuş olsa gerek diye söylemiştim. İşte o yiğit bu çocuktur…"»*** Kaynak: Bkz. **Prof. Dr. Necdet Tosun**, Bahâeddîn Nakşbend, s:99, İnsan Yayınları, Altıncı baskı. İstanbul-2015

Aynı araştırmacının, aynı sayfada naklettiği «gaipten haber» niteliğindeki anlatım da şöyledir: ***«Hâce Bahâeddîn'in annesinden naklettiğine göre, o henüz dört yaşlarında iken annesine: Şu ineğimiz alnında hilâl şeklinde sakarı olan bir buzağı doğuracak, demiş ve birkaç ay sonra dediği gibi bir buzağı dünyaya gelmiştir.»*** Hiçbir imân ve akıl sahibini ilgilendirmeyen bu hikâyeleri, çalışmasına eklemek için **Prof. Dr. Necdet Tosun**, kim bilir ne araştırmalar yapmış, ne kadar didinip yorulmuştur!

düzenlemişlerdir. Bu soy ağacına göre, **Nakşbend**, **Hz. Hüseyin**'in *-14'üncü kuşaktan-* torunudur.[544] **Prof Dr. Necdet Tosun**'un naklettiği başka bir soy ağacına göre ise **Hz. Hüseyin**'in *-22'nci kuşaktan-* torunu olarak gözükmektedir.[545] Dolayısıyla ileri sürüldüğü üzere eğer o gerçekten ***"Seyyid ve büyük bir İslâm âlimi"***(!) olsaydı, güçlü ihtimalle onun, günümüze intikal etmiş birçok eseri olurdu. Özellikle de *(hangi ırk ve kültürden olursa olsun)* İslâm âlimlerinin o dönemde yazı dili olarak kullandıkları Arapça'yı onun da kullanması icap ederdi. Nitekim Arapça, miladi VIII-XV. asırlar arasında yedi yüz yıl gibi uzun bir dönem içinde, İslâm'a mensup bütün milletler tarafından ilim dili olarak kullanılmıştır. Halbuki **Bahâuddîn Nakşbend**'in, ne Türkçe, ne Farsça, ne de Arapça bıraktığı herhangi bir yazılı eser mevcut değildir. Nakşbendîler bu konuda çelişkili ifadeler kullanmaktadırlar. Örneğin, Pontuslu Nakşbendîler grubuna ait internet sayfasında: *«Buyurdukları "Evrâd-ı Bahâiyye"sinden başka eseri yoktur.»* şeklinde bir cümle yer alırken, Işıkçı Nakşibendilere ait ansiklopedide de şöyle bir ibare bulumaktadır: *«Behâeddîn Buhârî hazretlerinin binlerce talebesi arasında en meşhûr talebesi, Alâeddîn-i Attâr ve Muhammed Pârisâ'dır. Behâiyye, Tuhfe ve Hediyye adlı üç eseri olup, çok kıymetlidir.»*[546]

Işıkçı Nakşbendîlerin, ***"çok kıymetlidir"*** diye lanse etmeye çalıştıkları "***Behâiyye***" adlı kitapçık, aslında bir üfürükçü tarafından yazılmış izlenimi uyandırmaktadır. Bu tuhaf kitapçığın bir sayfasında yer alan *(ve hiçbir anlam ifade etmeyen)* zikirlerden şu kelimeler ise ibret vericidir:

«âbâlin nûrin»; «âlin nûrin»; «âhin âhin rabbin en-nûrin»; «rabhân rabhân»; «bâzih bâzih»; «rabbin rabbin»; «şelşehîyyin kelşehiyyin»; «lemşehiyyin»; «rabşehiyyin»; «terşehiyyin.»[547]

Hiçbir yazılı eser bırakmadığı için **Bahâuddîn Nakşbend**'in Türkçe mi, Farsça mı yoksa Arapça mı konuştuğu, hatta hangi ırka mensup olduğu bile bugün kesin olarak kanıtlanamamaktadır. Onun varlığını kanıtlayan deliller, sadece başkaları tarafından yazılmış olan ***Reşahât*** ve ***Nefahât*** gibi belgelerdir. Bu her iki kitap da Farsça yazıldıkları için **Nakşbend**'in Farsça konuştuğunu tahmin edebiliriz. Bu ise milliyetçi Türkleri hiç memnun etmeyecektir. Nitekim hemen hiçbir Tarîkatçı ve milliyetçi Türk, **Bahâuddîn Nakşbend**'in konuştuğu dil ve mensub olduğu ırk hakkında herhangi bir şey söylemek istememektedir. *Seyyid olduğu iddia edildiğine göre muhtemelen Arap ya da Tâcik kökenli olan* **Bahâuddîn Nakşbend**'in sözde Türkçe konuştuğu izlenimini uyandırmak için, tarîkatçılar tarafından ninesinin bir rüyası sık sık anlatılır. Bu suretle dikkatleri dağıtmak istemektedirler. Bu rüyanın anlatımında ***«Türk şeyleri»*** tabiri geçtiği için **Nakşbend**'in Türk olduğu

---

[544] Işıkçı Nakşbendîlere ait ansiklopedide, Bahâuddîn Nakşbend'in, Hz. Hüseyin'den yukarıya doğru atalarının adları sıralanmış, ancak bazıları atlanmıştır. Sırayla isimleri şöyledir: 1) Hz. Hüseyin, 2) Ali Zeynulabidîn, 3) Muhammed el-Bâkır, 4) Ca'ferussadık, 5) Musa el-Kâzım, 6) Ali er-Rızâ, 7) Muhammed et-Takîy el-Cevâd, 8) Burhânuddîn, 9) Şaban, 10) Kasım, 11) Abdullah, 12) Muhammed Celâl Burhanuddîn, 13) Muhammed Buhârî, 14) Muhammed Bahâuddîn Nakşbend. Bu 14 isim arasından, altıncı sıradaki (Ali er-Rızâ), adı geçen ansiklopedide yer almamaktadır!

[545] Bkz. Prof. Dr. Necdet Tosun, Bahâeddîn Nakşbend, s:97, İnsan Yayınları, Altıncı baskı. İstanbul-2015: Yazar bu soy ağacı hakkında şunları kaydetmektedir: «(…) bazı kaynaklar onun Hz. Peygamber soyundan geldiğini iddia edip şöyle bir soy ağacı zikretmişlerdir: Bahâeddîn Nakşbend b. Seyyid Muhammed Buhârî b. Seyyid Celâleddiîn b. Seyyid Burhâneddîn b. Seyyid Abdullan b. Seyyid Zeynelâbidîn b. Seyyid Kâsım b. Seyyid Şa'bân b. Seyyid Burhâneddîr b. [Seyyid Kılıç b.] Seyyid Mahmûd b. Seyyid Bulak (veya İshâk, Îlâk) b. Seyyid Takî Sûfî Halvetî b. Seyyid Fahreddîn (veya Muhyiddîn) b. Seyyid Ali Ekber b. İmâm Hasan Askerî b. İmâm Takî b. Mûsâ Rızâ b. İmâm Mûsâ Kâzım, b. İmâm Ca'fer-i Sâdık.» Bu isimlere İmâm Muhammed el-Bâkır, İmâm Ali Zeynelâbidîn ve Hz. Hüseyin'i de eklediğimizde Bahâuddin Nakşbend bu son zatın 22'nci torunu olarak gözükmektedir.

[546] Bir grup Nakşbendi, Türkiye Gazetesi, İslâm Âlimleri Ansiklopedisi, 10/48. Tarihsiz-İstanbul..

[547] ***Evrâd-ı Bahâiyye***, sayfa/49. Hazırlayan: H. Mustafa Varlı. Esma Yayınları, Şakir Hoca Kitabevi, Sahaflar Çarşısı No. 10. Beyazıt-İstanbul.

izlenimi uyandırılmaktadır! Ancak bunun kesin olmadığını yine araştırmacı **Necdet Tosun**'dan öğreniyoruz. Yazarın ifadesi aynen şöyledir: *«**Hâce Bahâeddîn**'in etnik kimliği hakkında eski kaynaklarda hiçbir bilgi yoktur. Menâkıb kitaplarından anlaşıldığına göre o, Farsça ve Türkçe'yi rahat konuşmaktaydı. Türkler ve Tâcikler'in iç içe yaşadığı Mâverâünnehr'de bu durum gayet doğaldı. Ancak ilk dönemlerde Tâcikler'in daha ziyâde Hâcegân ve Nakşbendiyye'ye, Türklerin ise Yeseviyye Tarîkatına intisap ettikleri düşünülecek olursa **Hâce Bahâeddîn**'in Tâcik olma ihtimâli daha yüksek görünmektedir.»*[548]

Molla Câmî'nin Farsça ***Nefahât***'ından Osmanlıca'ya tercüme edilen *(söz konusu)* rüyayı *(bugünkü Türkçe ile)* şöyle aktarırlar: *«Hoca Bahâuddîn şöyle buyurmuştur: İlk zamanlar rüyamda şöyle bir şey görmüştüm: Halil Ata (k.s.) -ki Türk meşâyihinin büyüklerindendir- beni bir dervişe ısmarlar… Uyandığım zaman o dervişin sûreti hatırımda kalmıştı. Sâliha bir babaannem vardı. Rüyamı ona anlattım. Buyurdular ki: "-Oğlum! bir Türk şeyhinden sana nasip erişecek."»*[549]

Bu belgenin de kanıtladığı üzere **Nakşbend**'in yaşadığı dönemde, Türkistan'da, özellikle elit tabaka ve halktan ***okur-yazarlar,*** dil olarak Farşça'yı kullanıyorlardı. Âlimler eserlerini Arapça, mistik kimseler ise daha çok Farsça yazıyorlardı. Günümüzde bile ***İran***, ***Özbekistan***, ***Tacikistan*** ve ***Afganistan***'da yaşayan Türlerin hemen tamamı -*yazı dili olarak*- Farsçayı kullanmaktadırlar. Bütün bu delillere rağmen, özellikle ırkçı Nakşbendîler, tarîkatlarının kurucusu olan **Bahâuddîn Nakşbend**'in gûya Türkçe konuştuğu ve Türkçe okuyup yazdığı izlenimini uyandırmak için büyük çaba harcamaktadırlar. Fars kültüründe asimile olmuş bu ***Arap ya da Tacik kökenli*** şeyhi, -*aynı zamanda*- Türkçe siyasi bir terim olan ***«başbuğ»***[550] diye niteliyorlar! Bütün bu gayretler, aslında derin bir hasretin, bir kimlik bunalımının semptomlarıdır.

*«Bahâuddîn Nakşbend, devrinin şeyhlerinden Semâslı Muhammed Baba ile onun bir dervişi olan Emîr Kulâl'in etkisi altında kaldı. Çağının geleneğine uyarak o da şeyh olmaya çalıştı ve ünlendi (ya da ünlendirildi!). Nakşbendîliğe **«Üveysîlik»** anlayışının, aslında bu şahıstan itibaren yerleştiği sanılmaktadır.* **Gucdevânî**'den sonra, *«**Hâceğâniyye** خُوَاجَگَانِيَّه» adını almış bulunan tarîkat,* **Muhammed Buhârî**'*den itibaren «**Nakşbendîyye** نَقْشَبَنْدِيَّه» ismini aldı.* **Gucdevânî**'*nin, -Patanjalizm'den esinlenerek- tarîkat disiplinini üzerinde inşa ettiği sekiz ilkeye* **Muhammed Buhârî**, *üç ilke daha ekledi.»*[551]

Hakkında kapsamlı bir araştırma gerçekleştiren **Prof Dr. Necdet Tosun**, onun ***Mâverâunnehr***'de **(Halil Ata)** ya da Kazan Hânı **Sultan Halil** adında bir hükümdarın hizmetinde bir süre cellât olarak çalıştığını anlatmaktadır.[552] Tarihlerde ihtilâflı olarak, on dört ya da on iki yıl hüküm sürdüğü

---

548 Bkz. **Prof. Dr. Necdet Tosun**, Bahâeddîn Nakşbend, s:98-99, İnsan Yayınları, Altıncı baskı. İstanbul-2015

549 Bkz. **Abdurrahman Câmî**, Nefahâtü'l-Üns Min Hadarâti'l-Kuds, s.529-530. Osmanlıca'ya çeviri: Lâmi-i Çelebi. Sadeleştirenler: Bir grup akademisyen. Marifet Yay. İstanbul-1998. Yukarıdaki Türkçe tercümenin Farsça orijinal metni şöyledir:

"خواجه بهاء الدين فرموده أند که "شبي در أوايل اين کار در خواب ديدم که حکيم آتا رحمه الله تعالى، که أز کبار مشائخ تُرك اند، مرا بدرويشي سپارش مى نمايد. چون بيدار شدم، صورت آن درويش در خاطر من بود. و مرا جدّه اي بود صالحه، والدهٔ پدر من، آن خواب را با إيشان گفتم، فرمودند که: اى فرزند! ترا از مشايخ تُرك نصيبي خواهد بود."

550 Bkz. **Süleyman Kuku** ***(Ahmed Faruk Meyan)*** Şâh-ı Nakşibend, Çile Yayınları, İstanbul-1970 s.7

551 Bkz. **Feriduddin AYDIN**, Tarîkatta Râbıta ve Nakşbendîlik, s.144-145 Tevhid Yay. İstanbul-2018

552 Bkz. **Prof. Dr. Necdet Tosun**, Bahâeddîn Nakşbend, s:101, İnsan Yayınları, Altıncı baskı. İstanbul-2015

kaydedilen **Halil Ata'nın**,[553]*(tahta oturmadan ve henüz bir derviş iken)* Buhârî'yi etkilemiş maceraperest biri olduğu, -*hakkındaki bilgilerden*- anlaşılmaktadır.[554] Araştırmacı **Necdet Tosun**, bu hükümdar hakkında şu bilgileri vermektedir:

*«(...) **Gazân Han Halil**, muhtemelen Cengiz Yasa'sına pek önem vermediği ve sert mizaçlı olduğu için tarihçiler tarafından haşin ve zâlim bir hükümdar olarak tavsif edilmiştir. Devlet ricâlinden **Emir Kazagan** (Kazgan) isminde bir şahıs diğer komutanlarla gizli görüşmeler yapıp **Gazân Han**'ı tahttan indirme konusunda onları ikna etmiş ve yapılan savaşta **Gazân Han** mağlup olup öldürülmüştür.»*[555]

Bu şahıs tarîkata: «***Vukûf-i Zamânî***, ***Vukûf-i Adedî*** ve ***Vukûf-i Kalbî***» diye –*kim bilir hangi dinden devşirdiği bilinmeyen*- üç kural daha ilâve etmiştir. Ne ilginçtir ki onu bir İslâm âlimi olarak niteleyenler, harcadıkları çabalara rağmen, bu iddialarını kanıtlamak için hiçbir delil bulamamamışlardır!

***

«Silsile-i Sâdât»ın On Altıncı Halkası: Âlâuddîn-i Attâr

Bahâuddîn Nakşbend'e bağlanan Attâr, köken olarak Hârizm[556] Türklerindendir. Ailesi, vaktiyle Buhara'ya göç etmiştir. Muhtemelen bu şehirde doğdu. Fakat doğum tarihi bilinmemektedir.

Nakşbendîler onun da ***"altın gerdanlığa"*** dâhil olduğuna inandıkları için, hayat hikâyesine olağanüstülük kazandırabilmek amacıyla büyük gayret sarf etmişlerdir. İnsanlığa neler kazandırdığı, uygarlığa ne gibi katkılarda bulunduğu hakkında herhangi bir iz bulunmamaktadır. İlginçtir ki hiçbir yazılı eserine raslanmamış olmasına rağmen, hakkında sayfalar dolusu methiyeler yazılmıştır. Örneğin Işıkçı Nakşbendîlerin onu yüceltmek için kullandıkları yığınlarca övgüden birkaç satır şöyledir:

«Buhârâ'da yetişen en büyük velîlerden. İnsanları Hakk'a dâvet eden, onlara doğru yolu gösterip hakîkî saâdete kavuşturan ve kendilerine "Silsile-i aliyye" denilen büyük âlim ve velîlerin on altıncısı. İsmi Muhammed bin Muhammed Buhârî, lakabı Alâeddîn'dir.»[557]

---

[553] ***«Ata»*** Terimi: ***«Baba»*** ve ***«Dede»*** gibi Şamanlıktan ilhamını alan ve eskiden Türkistan rûhânîleri için kullanılmış olan «Ermişlik» kültünün sembollerindendir.

[554] Bkz. **Prof Dr. Necdet Tosun**, Bahâeddîn Nakşbend, s:101, İnsan Yayınları, Altıncı baskı. İstanbul-2015

[555] Bkz. Age.

[556] ***Hârizm*** (ya da Hârezm) bölgesi: Tarihte M.Ö. VI.-IV. yüzyıllar arasında İran ***Ahameniş İmparatorluğu***'nun elinde bulunuyordu. M. VII. yüzyılda Râşidî Hilâfet Devleti tarafından fethedildi. XI. yüzyılın sonlarından XIII. yüzyılın başlarına kadar bağımsız ***Harzemşahlar Devleti***'nin egemenliği altında kaldı. Daha sonra sırasıyla Moğolların, Timurîlerin ve Şeybanîlerin eline geçti. XVI. yüzyılın başlarında Özbek ***İlbars Hanedânı***'nın egemenliği altına girdi. 1873'te Rusya'ya bağlandı. 1920 – 1924 yılları arasında Sovyet Harezm Halk Cumhuriyeti adını aldı. Günümüzde ise Türkmenistan ve Özbekistan sınırları içinde kalmaktadır. Bu kelimenin tarihsel aslına uygun yazılışı ve telâffuz şekli «***Khuvârizm*** خُوَارِزم» dir.

[557] Bir grup Nakşbendi, Türkiye Gazetesi, İslâm Âlimleri Ansiklopedisi, 11/265. Tarihsiz-İstanbul.

Nakşbendîlerin, şeyhlerine ve evliyalarına yağdırdıkları övgülere gerekçe olarak göstermeye çalıştıkları özelliklerden biri de onların olağanüstü güç ve sezgilere sahip bulunmalarıdır. Tarîkatçılar, ***"evliya"*** diye inandıkları kâhinlerin görünmez ve bilinmez dünyalarla bağlantı kurarak gelecekte yaşanacak olayları bildiklerine inanırlar. Bu inanıştan yola çıkan Işıkçı Nakşbendîler, **Bahâuddîn Nakşbend**'in, kızını **Alâuddîn-i Attâr**'la evlendirmek isterken ona yaptığı teklif sırasında şöyle hitap ettiğini anlatırlar:

«-Eğer kabûl edersen, evimde yeni bülûğa gelmiş bir kızım var. Seninle evlendireyim.

Alâeddîn-i Attâr, edeble durumunu arz etti:

-Hakkımda büyük bir lütuf ve saâdet buyurdunuz. Fakat görüyorsunuz ki, yanımda dünyâlık olarak hiçbir şeyim yoktur. Behâeddîn-i Buhârî ise;

-Benim kızım sana müyesser ve mukadderdir. Rızkınızın da, Allahü Teâlâ'nın gayb hazînesinden gönderileceği bildirilmektedir. Bunun için hiç üzülme! buyurdu.»[558]

Dikkat edilirse bu sözlerle **Nakşbend**'in, gûya vahiy aldığını ve müstakbel damadının, ileride bolluk içinde yaşayacağını ima ettiği izlenimi uyandırılmaktadır. Oysa **Prof. Dr. Necdet Tosun**, *(aşağıya alıntılanan)* tesbitinde Işıkçıların bu sözlerini çürütmektedir. **Tosun**'un tesbiti şöyledir:

*«Reşehât'ta **Alâeddîn-i Attâr**'ın **Bahâeddîn Nakşbend**'e damat olduğu kaydedilmiş ise de bunun yanlış olduğu ve damadın **Hasan Attâr** olduğu daha önce ifade edilmişti.»*[559]

Ne var ki bu akademisyen de kitabını kerâmet efsaneleriyle örerek Işıkçı Nakşbendîlerden pek geri kalmamıştır. Onun, **Alâuddîn-i Attâr**'ın oğlu **Hasan Attar** hakkında özenle naklettiği şu efsane bu gerçeği kanıtlamaktadır. Yazar **Tosun**'un satırları aynen şöyledir:

*«**Hasan Attar Alâeddîn-i Attâr**'ın oğlu ve halîfesidir. Küçüklüğünde **Bahâeddîn Nakşbend**'in kendisini oynarken görüp ileride bu çocuğun ata bineceğini ve güçlü padişahların onun arkasında yürüyeceğini söylediği, yıllar sonra **Mirzâ Şâhruh**'un*[560] *Horasan'a gelen **Hâce Hasan Attâr**'ı ata bindirip ardından yürüdüğü nakledilmektedir.»*[561]

Asırlar önce üretilmiş bu efsanelerin, Orta Çağ dervişlerine ait tozlu raflardaki notlarından alınarak günümüzde milliyetçi akademiyenler tarafından kitaplara aktarılması, tarîkatçılığın karakterini açık şekilde gözler önüne sermektedir.

Bu örneklerden biri de; -*Orta Çağ'ın karanlık bir döneminde yaşamış ve neredeyse meçhul sayılan*- bu şahsın üzerindeki sis perdesini aralamak için araştırmacı akademisyen **Necdet Tosun**'un, bir yığın risalecikten canhıraş bir şekilde topladığı bilgi kırıntılarını kitabına yazmış olmasıdır. Yazarın **Attâr** hakkında büyük bir heyecanla verdiği haberlerden biri de şudur:

---

[558] Age. S.266

[559] **Prof. Dr. Necdet Tosun**, Bahaeddin Nakşbend, s. 128, İnsan Yay. Baskı 6. İstanbul-2015

[560] **Şahruh Mirza** (m.1377-1447), Timur İmparatorluğu üçüncü hükümdarı.

[561] Age. S.132

«Nakşbend'in vefatından sonra yerleştiği Çağâniyân'da on bir sene ikamet edip irşâda devam eden Attâr'ın bu süre içinde bazı kısa seyahatları[562] *oldu. Buhara'daki mürîdlerini ve* ***şeyhi Nakşbend****'in kabrini ziyaret için h. 795 Şaban ayında (Haziran 1393) Buhara'ya gidip takriben bir buçuk ay sonra Çağâniyân'a döndü.* ***Hakîm Tirmizî****'nin kabrini ziyaret için bir defa da Tirmiz'e gittiği nakledilmektedir.»*[563]

Çok önemli olaylarmış gibi, **Prof Tosun**'un -*yukarıdaki sözlerle*- bu yarı-meçhul şahsın seyahatlerine ve mezar ziyaretlerine kitabında yer vermesi, aynı zamanda tarîkatçılıktaki ilkel animist inanışların şifresini de ele vermektedir. Bu inanışlar, esasen Müslümanlığın temel özelliklerindendir. Dolayısıyla Türk kültürüne ve milliyetine hizmet etmek isteyenler, günümüzde ölücülüğe ve kerâmet efsanelerine büyük önem vermektedirler. Bu amaçla Müslümanlığın şemsiyesi altında asırlardır kurulmuş -*ancak zamanla eskimiş*- olan mistik örgütleri yeniden ihya etmeye çalışmaktadırlar. Özellikle son yüz yıl boyunca bu amaçla büyük gayretler sarf edilmiştir. Bu çabaların önemli ürünlerini ise menâkıb adı altında yazılan kitaplar oluşturmaktadır. Tarîkatçılığı canlı tutmak amacıyla sırf ***"evliyacılık"*** ve ***"kerametçilik"*** konusunda kaleme alınmış olan bu kitaplar, günümüz Türkiyesinde büyük sayılara ulaşmış bulunmaktadır.

Nakşbendî yazarların kayıtlarından öyle anlaşılıyor ki Attâr, **Bahâuddîn Nakşbend**'in Hint dinlerinden aldığı ilhamla tarîkat öğretisine yaptığı katkılara büyük önem vermiş ve Nakşbendîliği bu nitelikler içinde aktarmaya ve yaymaya çalışmıştır. Bunlardan biri de ***«Habs-i nefes»***tir. Yani solunum kontrolüdür. Bu kural, esas olarak ***Hinduizm***'de çok önemsenir. Özellikle ***Budizm'****in* yogasında temel kurallardan biri sayılır. Yine ***Hinduizm***'den adapte edilmiş olan bir kural daha vardır ki *(önce de değinildiği gibi)* bu, Sanskritçe'de ***«mantra»*** adı verilen kutsal sözcüklerin tekrar edilmesidir. İlk Nakşbendî teorisyenler, İslâm'daki ***«zikir»*** kavramından yola çıkarak ***kelime-i tevhidi***, nefes kontrolü eşliğinde mantra olarak tarîkatın öğretisine eklemişlerdir. **Alâuddin-i Attâr**'ın, bu prosedürü mürîdlerine ciddiyetle uygulattığı anlaşılmaktadır.

Seyyid Şerif Cürcânî (1339-1413) gibi ilimle meşgul olmuş ünlü bir şahsiyetin bu mistik şahsa hayranlık beslemiş olması ilginçtir. **Molla Camî** (m.1414-1492) gibi birikimli bir ilim ehlinin, Nakşbendî şeyhlerine bağlanmış olması da yine garipsenecek bir olaydır. Öyle anlaşılıyor ki bu dönemde, Moğol saldırıları başta olmak üzere her tarafta cereyan eden savaşlar, Timurîler arasında patlak veren taht kavgaları, soykırımlar, yaşanan perişanlıklar, din ve düşünce karmaşasına ortam hazırlamış, Orta Çağ'ın bu dönemden önceği aydınlığını karartmıştır. Bu durum, yalnızca sıradan kalabalıkları değil, aynı zamanda birçok âlim kişiyi de duygusallaştırmış, psikolojilerini bozmuş ve maalesef onları, mistik kâhinlerin peşinden sürüklenecek derekelere düşürmüştür.

Yerine Ya'kûb-i Çerhî'yi tayin eden **Alâuddin-i Attâr**, H. 802/m. 1400 yılında öldü. Bu isim, h. 627/m.1229'da ölen **Ferîduddin'i Attâr**'la karıştırılmamalıdır.

***

«Silsile-i Sâdât»ın On Yedinci Halkası: Ya'kûb-i Çerhî

Şamano-Budist Türk tasavvufuna temel karakteri kazandıran önemli figürlerden biri de **Ya'kûb-i Çerhî**'dir. **Yesevî**, **Gucdevânî** ve **Bahâuddîn Nakşben**'den sonra, ***Hinduizm***'den bir adaptasyon da bu şahıs tarafından gerçekleştirilmiştir. Bu nedenle, onu da bir teorisyen olarak kabul etmek gerekir.

---

[562] Türkçe'ye yabancı dillerden girmiş olan sözcükler büyük ünlü uyumuna uymazlar. Yazar ***"seyahat"*** kelimesini (lar) ekiyle sonlandırarak bu dilbilgisi kuralını ihlâl etmiştir. Bu, bir yazım hatası da olabilir. Doğrusu: ***"seyahatler"***dir.

[563] **Prof. Dr. Necdet Tosun**, Bahaeddin Nakşbend, s. 128, İnsan Yay. Baskı 6. İstanbul-2015

Râbıtanın **Nakşbend** ve **Muhammed Pârisâ** tarafından telkin edildiği söylenmekte ise de büyük ihtimalle bu ritüeli ilk kez başlatan ve onu tarîkata yerleştiren rûhânî, **Ya'kûb-i Çerhî**'dir. Halîfesi **Ubeydullah-ı Ahrar**'dan naklen ***(Reşahât'ta)*** onun, rabıtayı tavsiye ve telkin ederken şunları söylediği kaydedilmektedir:

«... Çün râbıta tarikini beyâna başladılar, buyurdular ki: "Bu tarikayı ta'limde dehşet etmeyesin ve tâlib ve müstaidlere eriştiresin."»[564]

Böylece **Gucdevânî**'den **Ya'kûb-i Çerhî**'ye kadar birbirini izleyen dokuz rûhânînin sergilediği çabalarla Tarîkat, artık ***(Hâcegâniyye****'den çok)* **Nakşbendiyye** olarak literatüre girmiş ve geniş bir muhitte yerleşmiştir. ***Reşahât*** ve ***Nefahât*** adlı kaynaklar, bu gelişmeyi belgelemektedirler.

Hinduizm'den adapte edilmiş sekiz ilke ile başlayan ***Hâcegâniyye Tarîkatı***, günümüze kadar zaman zaman çeşitli mahallî isimler almış ise de **Ya'kûb-i Çerhî**'nin yine ***Hinduizm***'den adapte ettiği râbıta ile ***"Nakşîlik"*** olarak stabil hale gelmiştir. Böylece Türk tasavvufunun İslâm'a karşı güçlü bir direnç kazanması Nakşbendîlikle sağlanmış ***"Arap dinine karşı"*** bu mistik akım, Müslümanlığı koruyan güçlü bir kalkan haline getirilmiştir.

Nakşbendî kaynaklarında **Ya'kûb-i Çerhî**'nin, bugünkü ***Afganistan*** kentlerinden ***Gazne*** civarında dünyaya geldiği kaydedilmektedir. Doğum tarihi bilinmemektedir. Büyük olasılıkla Türk kökenlidir. İlk Nakşbendî rûhânîleri gibi o da yazı dili olarak ***(Arapça'yı değil)*** Farsça'yı kullanmıştır! *«Risâle-i Ünsiye adıyla Farsça kaleme aldığı bir kitapçıkta rûhânîlerle yaptığı sohbetleri ve izlenimlerini anlatmaktadır. İçeriği tasavvufî anlatımlarla örülmüştür.* ***Ya'kûb****'un kayda değer bir eseri yoktur.»*[565] Tarîkatçılar, *-adetleri olduğu üzere-* onu da övgü yağmuruna tutmakta, şu sözlerle onu yücelmektedirler:

«Evliyânın büyüklerinden. İnsanların i'tikâd, amel, ibâdet ve ahlâk husûsunda doğruyu öğrenip yapmalarını sağlayan ve Allahü Teâlâ'nın rızâsına kavuşturmak için rehberlik eden ve kendilerine "Silsile-i âliyye" denilen İslâm âlimlerinin on yedincisidir. (...) Derin âlim ve veliyyi kâmil idi.»[566]

Dikkat edilirse, yukarıdaki ifade örgüsü içinde: «***itikâd***», «***amel***», «***ibâdet***», «***ahlâk***», «***Allahü Teâlâ'nın rızâsı***», ve «***âlim***» gibi sırf İslâm'a ait olan ve Müslümanlıkla hiçbir alakası bulunmayan terimler kullanılmıştır. Bu yanıltıcı üslûbun, özellikle bugünün Nakşbendîleri tarafından sıkça kullanılıyor olması bir algı operasyonudur. Belitmek gerekir ki bu yöntemi, son zamanlarda Türkiye'de bir emekli albay geliştirmiştir. Bu üslubu stratejik amaçla kullanabilmek için *-örgütün erken dönem teorisyenleri arasında nadir de olsa-* İslâm âlimlerini taklit eden ve onlar gibi medrese eğitimi alan sûfîlere rastlanmaktadır. İşte bunlardan biri de **Ya'kûb-i Çerhî**'dir. Dolayısıyla onun üstlendiği rollerden birinin tecessüs ve istihbaratçılık olduğu anlaşılmaktadır. Çünkü **Ya'kûb**, *-birçok eğitimsiz Nakşbendi şeyhinin aksine- (Kur'an'daki)* İslâm'ı merak etmiş ve bu niyetle medrese eğitimi görmüştür. Çok eski Nakşbendi şeyhlerinin eğitim düzeyleri araştırılacak olursa şunlarla karşılaşırız: **Hemedânî** muskacılık ve üfürükçülük yapmış, **Kulâl** çömlekçiliği meslek edinmiş, hobi olarak da güreşçilik yapmış, **Nakşbend** yıllarca cellât olarak görevlendirilmiş, **Attâr** ise elma satıcılığıyla hayatını kazanmaya çalışmıştır. Fakat **Ya'kûb-i Çerhî**'nin **Herat**'ta ve

---

[564]. **Ali b. Hüseyn el-Vâiz**, Raşahât s. 354. Bu sözler, ayrıca Işıkçı Nakşbendîlere ait ansiklopedinin cilt: 13, Sayfa: 114'de de sadeleştirilerek aktarılmıştır.

[565] **Feriduddin AYDIN**, Tarîkatta Râbıta ve Nakşbendîlik, s.147 Tevhid Yay. İstanbul-2018

[566] Bir grup Nakşbendi, Türkiye Gazetesi, İslâm Âlimleri Ansiklopedisi, 13/141. Tarihsiz-İstanbul.

Kahire’de eğitim gördüğünü, Nakşbendîler bile itiraf etmektedirler. **Ya’kûb-i Çerhî**’nin Mısır’da özellikle **Muhiddîn bin Arabî**’nin hayranı olan **Şihâbuddîn Sayramî** adında bir hocadan ders aldığını bu münasebetle hatırlatmakta yarar vardır.

Bu sırlar, çağımıza kadar özenle gizlendi. Araştırmacılar kütüphane raflarında asırlar boyu terk edilmiş ve kimsenin dikkatini çekmemiş eski tarîkatçılara ait bazı notları ortaya çıkarınca günümüzün Nakşbendîleri de bugünkü çalışmalarında bunlardan söz eder oldular.

Aslında meselenin iç yüzü şudur: Müslümanlığın korunması ve geliştirilmesi projesinde görev alanların en büyük kaygısı «***“İslâm tehlikesi”****ne karşı uyanık olmak*» idi. Müslümanlığın yapılandırılmasında her ne kadar İslâm’dan birçok terim, kural ve ibadet devşirilmiş ise de dikkatlerin özellikle iki nokta üzerinde yoğunlaşmaması için olağanüstü çaba harcanmıştır. Bunlardan biri: İslâm’ın bütünlüğüdür. İkincisi ise: ***«Tevkıyfiyye»*** ilkesine kaynaklık eden ***Haşr Sûresi’nın yedinci âyet-i kerîmesi ile Âl-i İmrân Sûresi’nın otuz birinci âyet-i kerîmesidir.***

Nakşbendîler, tarîkat zincirinin Alâuddîn-i Attâr’dan sonra **Ya’kûb-i Çerhî** ile devam ettiğine inanırlar.

***

«Silsile-i Sâdât»ın On Sekizinci Halkası: Nâsıruddîn Ubeydullah-ı Ahrâr

Ticaretle uğraşmış ve siyasilerle haşırneşir olmuş ilk Nakşî şeyhi olarak **Ubeydullah-ı Ahrâr**, kendisinden önceki şeyhlerden az çok farklıdır. **Molla Câmî** gibi birikimli bir ilim ehlinin, olağanüstü bir saygı ifadesiyle ondan söz etmiş olması da bu şeyhin bir nebze eğitim görmüş olduğunu hatırlatmaktadır. Ancak İslâmî bilimlere karşı isteksiz olduğunu ve öğrenimini yarıda bıraktığını bizzat **Ahrâr**’ın kendisi itiraf etmektedir. İfadeleri aynen şöyledir:

*«Dayım **Hâce İbrâhim**, benim zâhirî ilimleri öğrenmem için çok alaka gösterdi. Bu maksadla Taşkend’den Semerkand’a götürdüler. Bu husûsta çok dikkat gösterdiler. Fakat ne zaman bu iş için gayrete geçseler, ben bir hastalığa tutuluyordum. Hastalığım geçince, tahsile başlıyordum. Bu sefer başka bir hastalık geliyordu. Böylece zâhirî ilimleri tahsile kadir olamayacağımı anlayıp “Beni kendi hâlime bırakın. Eğer daha ziyâde zorlarsanız helak olacağım.” dedim. Dayım bu sözden son derece etkilenip, beni serbest bıraktı. Ben bir defa daha zâhir ilmini öğrenmeye yöneldimse de, şiddetli bir göz ağrısına tutuldum. Bu hâlim kırk beş gün sürdü. Nihâyet tamamen vazgeçtim.»*[567]

Buna rağmen, **Molla Câmî**’nin, **Ahrâr**’dan bahsederken kullandığı şu ifadeler ilginçtir:

«Bugün mucizeler gösteren, hâcegân kuşağının tüm kerametlerini kendinde toplayan ve onların oluşturduğu saygın zincirin birleştiricisi olan Hâce Hazretleridir. O, hâcegâna içtenlikle bağlıdır ve onlar için duacıdır. Ümit ediyorum ki onun şerefli varlığının bereketiyle bu zincirin bağlantısı ve düzeni kıyâmete kadar devam eder. Her ne kadar bu fakir, bu sözlerle küstahlık etmekte ise de nice düşündüm ve şu sonuca vardım ki; bu mecmuadan amaç, bu zümrenin hayat öykülerini derlemek olunca ondan söz etmemeye gönlüm yatmadı.»[568]

---

[567] Bir grup Nakşbendi, Türkiye Gazetesi, İslâm Âlimleri Ansiklopedisi, 13/112. Tarihsiz-İstanbul.

[568] **Molla Camî**’nin, Yukarıda Türkçe’ye aktardığımız sözlerinin Farsça orijinal metni şöyledir:

امروز مظهر آيات ومجمع كرامات و ولايات طبقهٔ خواجگان ورابطهٔ التيام و واسطهٔ انتظام سلسلهٔ شريفهٔ ايشان قدّس الله تعالى ارواحهم خواجه ومخلصان ونيازمندان ايشانند. اميدوارى جنان است كه ببركت وجود شريف ايشان التيام وانتظام اين سلسله الى يوم القيام امتداد بايد. هر جند از اين فقير امثال اين سخنان صورت گستاخي دارد، اما جندان كه با خود

Molla Cami'nin bu abartılı övgüleri, aslında **Ahrar**'ın, daha önceki şeyhlerden çok farklı olduğu anlamına gelmez. Belki tek farkı, onun biraz eğitim görmüş olmasıdır. Dönemin yöneticileri nezdinde -*her nasılsa*- kazandığı itibar ve saygınlık belki **Camî**'yi etkilemiş olabilir. Kaldı ki fanatik bir Nakşbendî ve Vahdet-i vücut zendekasını benimsemiş biri olarak **Camî**'nin **Ubeydullah-ı Ahrâr**'a karşı bu derece küçüklük kompleksine girmesi şaşırtıcı değildir. Asıl şaşırtıcı olan; günümüzdeki Nakşbendîlerin, bu şahsı efsaneleştirmede kullandıkları sıra dışı ifadelerdir. Işıkçı Nakşbendîlerin Ahrâr için yazdıkları satırlardan birkaçı şöyledir:

*«**Ubeydüllah-i Ahrâr** hazretleri doğduğunda, kırk gün annesini emmemiştir. Annesi nifasdan temizlendikten sonra emmeye başlamıştır.»*[569]

*«**Ubeydüllah-i Ahrâr** hazretleri daha çocuk iken, üstün hâllere kavuşmuş olup, kerâmetleri görülüyordu.»*[570]

*«**Ubeydüllah-i Ahrâr** hazretleri, zamânının sultanları üzerinde büyük bir te'sîre sâhib idi. Sultanlara sözü geçer müslümanların rahatı için onlara nasihat ederdi. Kendisi şöyle anlatmıştır: "Eğer biz şeyhlik yapsaydık, zamanımızda hiçbir şeyh kendisine talebe bulamazdı. Fakat bize başka iş emredildi. Bizim işimiz, müslümanları zalimlerin şerrinden korumaktır. Bu sebeple, pâdişâhlar ile görüşmek ve onların gönlünü avlamak, dilediğimiz istikâmete çevirmek bize vazîfe olmuştur. Allahü Teâlâ bize öyle bir kuvvet verdi ki, eğer isteseydim, ilâhlık davasında bulunan Çin pâdişâhını bir mektubla öylesine te'sîr altında bırakırdım ki sultanlığı terkedip, yalın ayak koşarak kapıma gelirdi.»*[571]

Eğer bu rivayetler doğru ise; özgüvenin çok ötesinde, herkese tepeden baktığı -*bu sözlerinden*- açıkça anlaşılan, -*kerameti kendinden menkul*- **Ahrâr**'ı bir ilim ve kemâl ehli olarak görmek oldukça güçtür. Aynı zamanda onu mistik bir kişi, bir sûfî, bir derviş ya da tipik bir Nakşî şeyhi olarak vasıflandırmak da zordur. Öyle anlaşılıyor ki gerek ***Timûrîler*** hânedânı ile kurduğu ilişkiler sayesinde, gerekse kısa zaman içinde büyük bir servet elde ederek çok geniş bir çevreyi kendine bağlamayı başarmış ve henüz hayattayken şöhreti ve *"kerâmetleri"*[572]ile kitaplara konu olmuştur.

Ubeydullah-ı Ahrâr, Türk kökenli olabilir. Nitekim onun, kitaplarını ve mektuplarını Farsça yazmış olması bu tahmini çürütmeye yetmemektedir. Çünkü o dönemin Türkistanı'nda yazı dili olarak Türkçe, nadiren kullanılıyordu. Fakat Nakşbendîler tarafından ona yakıştırılan aşağıdaki söylence, onun Türk olmadığı izlenimini uyandırmaktadır. Rivayet, **Ahrâr**'ın dilinden naklen şöyledir:

«İlk zamanlarımda idi. Vâlidemin bir tarlası vardı. Tarladan kalkan bir miktar buğdayı, çölde yaşayan bir Türk ile bana gönderdi. Ben buğdayı anbara koymakla meşgûl iken, buğdayı getiren o Türk, çuvallarını alıp gitmiş. Nereye gittiği ve hangi yoldan gittiği belli değildi. O anda, neden bu

---

انديشه كرد از خود درنيافت كه خاطر را بر آن قرار تواند داد كه اين مجموعه كه مقصود از جمع آن ذكر معارف ونشر مناقب اين طائفه است از ذكر ايشان خالي باشد. المصدر: عبد الرحمن نور الدين الجامي، نفحات الأنس من حضرات القدس، بلا تاريخ.

[569] Bir grup Nakşbendi, Türkiye Gazetesi, İslâm Âlimleri Ansiklopedisi, 13/108. Tarihsiz-İstanbul.

[570] Age. S.13/108.

[571] Age. S.13/124.

[572] **Ubeydullah-ı Ahrâr**'a -30 sayfa dolusu- mal edilmiş, -kerâmetlerden de öte-, mucize denebilecek olağanüstülükleri okumak için bkz. Age. S.13/107-137

garîb ve zavallı kimseden bir duâ almadım diye üzüldüm, içime garîb bir ızdırap çöktü. Buğdayı olduğu gibi bırakıp, koşarak peşine düştüm. Yolun yarısında ona yetiştim. Tevâzu ile yalvararak, bana duâ etmesini istedim; "Beni gönlünüze alın! Hâlime bir inâyet nazarı ile bakın. Belki duânız ve himmetiniz bereketiyle Allahü Teâlâ beni bağışlar, merhamet eder de yolum açılır." dedim. O Türk, hayret ederek bana; "Zannediyorum ki, Türk şeyhlerinin söyledikleri;

Her kimi görsen Hızır bil * Her geceyi kadir bil.

sözüne göre hareket ediyorsun, ama ben çölde yaşayan bir Türk'üm ki, elimi yüzümü yıkamayı bile lâyıkı ile bilmem. Senin istediğin şeyden ben haberdâr değilim. O bende yoktur." dedi. Sonra benim yalvarışıma bakıp öyle bir teessüre kapıldı ve ellerini kaldırıp benim için öyle bir duâ etti ki, duâsının te'sîri ile o ânda bâtınımda, kalbimde fetihler, açılmalar hâsıl olduğunu gördüm.»[573]

Ubeydullah'ın h. 806/m. 1403 tarihinde Taşkend'de doğduğu ve h. 895/m. 1490) senesinde Semerkand'da öldüğü kaydedilmiştir. Buna göre onun 87 yıl yaşadığı anlaşılmaktadır. Kendi ifadesiyle; çocukluk ve öğrencilik yıllarında büyük sıkıntılar çektiğini, ördüğü takkeleri satarak geçindiğini, ancak felç geçirdikten sonra artık çalışamadığını anlatmaktadır. Daha sonra babasından kalma kütüphaneyi satarak elde ettiği sermaye ile ticarete atıldığını ve bir süre sonra servet sahibi olduğunu söylemektedir.

Tahminen 25 yaşlarındayken **Ya'kûb-i Çerhî** 'nin takipçileri arasına giren **Ahrâr**'ın, önceki Nakşî şeyhleri gibi tamamen mistikleşip içine kapanmadığı anlaşılmaktadır. Özellikle henüz 29 yaşlarındayken gerek tarımcılıkla gerekse ticaretle uğraşarak döneminin zenginleri arasına girmiş, aynı zamanda varlıklı bir tarîkat şeyhi olarak -*herkesin olduğu gibi*- yöneticilerin de dikkatini çekmiştir. 1300'den fazla çiftliğe sahip olduğu ve bunların her birinde üçer bin kadar işçi çalıştırdığı rivayet edilmektedir. Şüphe yok ki böylesi bir servet elde etmiş olan, üstelik tarîkat şeyhliği gibi sosyal bir statüye de sahip bulunan her kim olursa olsun toplum ve yöneticiler nezdinde büyük itibar sahibi olur ve sözü dinlenir. Bu, bir hayat kanunu gibidir.

Bundan dolayıdır ki ***Timurî Devleti***'nin prensleri arasında cereyan eden siyasi çekişmeler sırasında **Ubeydullah-ı Ahrâr**, önemli roller oynamıştır. Örneğin, **Ebû Said** ile kuzeni **Ebû'l-Kasım Mirza Babür** arasında savaş hazırlıkları yapılırken **Ebû Said** adına **Babür**'ü uzlaşmaya davet etmiş ve onları barıştırmıştır. Ayrıca; Semerkand Hükümdârı **Sultan Abdullah**'a karşı **Ebû Saîd Mirza Hân**'ı desteklemiş, şehrin ele geçirilmesinde etkili olmuştur. İlginçtir ki bu olay üzerine **Ahrâr** için şöyle bir kerâmet hikâyesi bile üretilmiştir:

*«**Ubeydullah-ı Ahrâr**, **Ebû Saîd Mirzâ**'ya; "Düşmanla karşılaştığınız zaman, ardınızdan bir karga sürüsü gelinceye kadar hücûm etmeyiniz! Karga sürüsü gelir gelmez hücûm ediniz!" buyurdu. **Ebû Saîd Mirzâ**'nın ordusu, **Mirzâ Abdullah**'ın ordusu ile karşı karşıya gelince, ilk hücûm karşı taraftan geldi. **Ebû Saîd Mirzâ**'nın ordusunun sol tarafını çökerttiler. Sağ taraftan da aynı şekilde hücûm etmek üzere hazırlandıkları sırada, **Ebû Saîd Mirzâ**'nın ordusunun arkasından bir karga sürüsü göründü. Düşman üzerine doğru uçtu. Sultan ve askerleri, **Ubeydullah-ı Ahrâr** Hazretleri'nin; "Arkanızdan bir karga sürüsü gelmeyince hücûm etmeyiniz." buyurduğunu hatırlayıp, kerâmetini görünce, kalbleri kuvvet ve cesâretle doldu. Hep birden düşman üzerine hücûma geçtiler. İlk hamlede düşman saflarını yarıp dağıttılar. **Mirzâ Abdullah** da atından düşüp, çamura battı. Atların ayakları altında ezildi. Sonra da başı kesilerek öldürüldü.»*[574]

---

[573] Age. S.13/110

[574] Bir grup Nakşbendi, Türkiye Gazetesi, Evliyalar Ansiklopedisi 12/31. İstanbul 1992.

Türkistanlı Nakşî şeyhleri arasında **Ahrâr**, **Muhyiddîn ibn Arabi**'ye en fazla ilgi duymuş biridir. Nitekim ***Fıkarât*** adı altında Farsça yazdığı kitapta **İbn Arabî**'nin terminolojisini yoğun şekilde kullanmıştır. Dolayısıyla Nakşbendî şeyhlerinin pek ilgilenmez gibi gözüktükleri *"vahdet-i vücûd"* felsefesi **Ubeydullah-ı Ahrâr**'ı **Molla Camî** kadar meşgul etmiştir. **Câmî**'nin ona gösterdiği aşırı saygının sebeplerinden biri de bu olmalıdır.

Fıkarât'tan söz etmişken **Ahrâr**'ın bu kitapta, tevhîd ehli mü'min âlimlerin dikkatini çeken bir ifade kullanmış olduğuna bu ilgiyle işaret etmek gerekir. Ahrâr'ın sözleri şöyledir: ***«Pirin gölgesi, hakkın zikrinden evlâdır.»***[575]

Günümüzün Nakşbendîleri, *-kendilerince türlü yorumlarla-*, bu sözleri İslâm'ın ruhuna uydurmaya çalışmaktadırlar. Oysa buna hiç gerek yoktur. Çünkü bu sözler İslâm'a değil fakat Müslümanlığa çok uygundur. Ne var ki bu zümreden hemen hiç kimse, ***İslâm*** ile ***Müslümanlğın*** birbirinden tamamen ayrı iki din olduğunu bilmemektedir.

*«Ahrâr'ın yaşadığı dönemde Timuroğulları Hânedânı parçalanırken aynı zamanda Mâverâünnehr 'den Hindistan'a doğru dağılarak yayılıyorlardı. Tabiatıyla bu siyâsî yayılmaya paralel olarak Nakşîliğin muhiti de oralara doğru genişliyordu. Zaten komşu olan bu iki bölge arasında çok köklü ve sürekli etkileşimler tarih boyunca sürmüştür. Tarihi veriler, özellikle bu dönemde Hind-İran zevkinin sanattan dine kadar hemen her şeye yansıdığını kanıtlamaktadır. Dolayısıyla öyle anlaşılıyor ki gerek **Şamanlık**'tan, gerek **Zerdüşizm**'den, gerekse **Brahmanizm** ve **Budizm**'den esinlenmelerle, **Nakşbendîyye** adı altındaki sûfîlik, bu dönemde **Ahrâriyye** adıyla yeni bir nitelik ve içerik kazanmıştır.»*[576]

Nakşbendîliğin Anadolu'ya sıçrama yapması da **Ahrâr**'ın gayretlerinin bir sonucudur. Tarîkatı yaymak üzere **Abdullah-ı İlâhî** ve **Haydar Baba** adında iki mürîdini Anadolu'ya göndermiştir. Nakşbendîler, aynı zamanda **Abdullah-ı İlâhî** için de oldukça ilginç bir keramet üretmişlerdir. Hikâyeyi şöyle anlatırlar:

*«**Ubeydüllah-i Ahrâr** hazretlerine talebe olup, sohbetinde bulundu. Ondan feyz alıp, tasavvufta yetişti. Sonra bu hocasının işâreti ile **Behâeddîn Buhârî** Şah-ı Nakşibend hazretlerinin kabrini ziyârete gitti. Bir müddet orada kalıp, ziyârette bulundu. Böylece **Behâeddîn Buhârî** hazretlerinin rûhâniyetinden de feyz alıp, yetişti. Öyle ki, **Behâeddîn Buhârî** hazretleri, kabrinden çıkıp ona gözükürdü.»*[577]

Nakşbendîlik, bu kez büyük ölçüde **Ahrâr**'ın halefleri tarafından Hindistan'da bir açılım kaydetmiştir. Hindistan'da kurulan ***Gürgâniyye Devleti***'nin ilk hükümdarı **Babür Şah** ile **Ahrar**'ın çocukları ve temsilcileri, karşılıklı olarak birbirlerini desteklemişlerdir.

***

---

[575] Bkz. **A. Fârûkî-yi Sirhindî**, Mektup No. 187. Bu mektup **Eşref Kabulî**'ye hitaben yazılmıştır. **Prof Dr. Necdet Tosun**, **Ubeydullah-ı Ahrâr**'ın Fıkarât adlı eseri hakkında şu bilgileri vermektedir: ***«Fıķarât; Tevhid, fenâ, kurb, tecellî, zikir, vukūf-i kalbî gibi konulara dair Farsça bir eserdir. Bazı küçük makalelerden oluştuğu için bu adla anılan eser muhtemelen 890 (1485) yılında veya daha sonra kaleme alınmıştır. Makalelerden bir kısmının mürîdlere yazılmış mektup parçaları olduğu anlaşılmaktadır.»*** Bkz. TDV. İslâm Ans. 42/20. İslâm Araştırmaları Merkezi İst.

[576] **Feriduddin AYDIN**, Tarîkatta Râbıta ve Nakşbendîlik, s.148-149 Tevhid Yay. İstanbul-2018

[577] Bir grup Nakşbendi, Türkiye Gazetesi, İslâm Âlimleri Ansiklopedisi, 11/214. Tarihsiz-İstanbul.

«Silsile-i Sâdât»ın On Dokuzuncu Halkası: Kadı Muhammed Zâhid Semerkandî

Ya'kûb-i Çerhî'nin kızının oğlu olan **Muhammed Zâhid Semerkandî**, medreseli bir öğrenciyken **Ubeydullah'ı Ahrâr**'ın baskısı altında öğrenimini yarıda bırakır. Hikâye şöyle başlıyor: İslâmî ilimler üzerine öğrenim görmek için bir gün **Semerkand**'dan ***Herat***'a giderken yolu **Ahrâr** ile kesişir. Bu sırada **Ahrâr**'ın ısrarına dayanamayarak medresede eğitim almaktan vazgeçer.

Muhammed Zâhid, bu olayı ***"Silsilet-ul-ârifîn"*** adlı kitabında ayrıntılı olarak anlatmıştır.[578] 1500'lü yılların başında Farsça yazdığı bu kitabından günümüzün Nakşbendîleri yoğun alıntılar yapmışlardırlar. İlginçtir ki *(âlimler hariç)* o çağda, özellikle Türk kökenli okur-yazar mistikler, yazı dili olarak Türkçeyi değil, Farsçayı kullanıyorlardı. Bu günlerde ise Nakşbendî yazarlar ve bu tarîkata bağlı örgütler, bu kitapları Türkçeye çevirtmek için Farsça bilen mütercimlere sık sık ihtiyaç duymaktadırlar. İlginç bir gerçek daha vardır ki o da Türkiye'de bugün milyonlarca insanın Farsça ile Arapçayı birbirine karıştırıyor, hatta İran'ı bir Arap ülkesi olarak biliyor olmasıdır!

Müslümanlığın yayıldığı günlerden itibaren Tükistan'da yetişen **İmam Mâtürîdî** (m.862-944), **Fahru'l-İslâm Pezdevî** (m.1009-1089), **İmam Serahsî** (m.1010-1090), **İmam Nesefî** (1069-1142), **Fahruddin-i Râzî** (m.1149-1209) ve **Sa'duddin Teftâzânî** (m.1312-1389) gibi İslâm âlimleri eserlerini kısmen Farsça yazmış iseler de özellikle *(fıkıh, tefsir, hadis, akâid ve kelâm)* konulu teliflerinde daha çok Arapçayı kullanmışlardır. Fakat Türk sûfilerin çoğu, nizami ve köklü bir medrese eğitimi almadıkları için, mektuplarını ve notlarını Farsça yazmışlardır. Esasen bu zümre arasında ilmî bir eser vermiş hiç kimse yoktur. Nitekim vaktiyle konjonktürün meşhur ettiği **Ahrar** ve mürîdi **Muhammed Zâhid**'e ait ilmî bir eser bulunmamaktadır. Çünkü ***«tasavvuf»*** adı altındaki mistik felsefeye kendini kaptırmış insanların İslâm ve ilim adına hiçbir kaygıları olmamıştır. Onlar sadece Müslümanlık şemsiyesi altında, ***evliyacılık*** ve ***kerâmetçilmik*** üzerinde sürekli yoğunlaşmışlardır.

Bu nedenledir ki **Ahrâr**'ın ısrarlarına dayanamayan **Muhammed Zâhid**, medrese ile ilişkisini kesmiş, **Ahrar**'a büyük bir bağlılık göstererek on iki yıl boyunca onun anlattığı hikâyeleri dinlemeye kendini adamıştır. Hocasının ölümünden sonra ***"altın gerdanlığa"*** takılarak onun yerine geçtiğine inanan Nakşbendîler, hocası hakkında yazdığı ***"Silsilet-ul-ârifîn"*** adlı kitaba çok büyük önem verirler. Bu kitap üzerine *«derin araştırmalar yapan»(!)* akademisyen Nakşbendîler bile vardır. Bu kitapta **Muhammed Zâhid**'in anlattıkları arasında Nakşbendîlerin pek önemsediği bazı ifadeler şöyledir:

« Semerkand'dan Herat'a ilim öğrenmek için yola çıkmıştık. Şâdmân köyüne varınca, havanın çok sıcak olması sebebiyle, günlerce o köyde kaldık. Biz burada iken, ***Ubeydüllah-ı Ahrâr*** *bu köye teşrîf etti. Bir ikindi vakti ziyâretine gittik. Bana; "Sen neredensin?" dedi. "Semerkand'danım." dedim. Sonra sohbete başladı. Çok güzel konuşuyordu. Konuşması sırasında benim kalbimden ve hatırımdan geçen şeyleri bir bir saydı. Herat'a gitmek için yola çıkmamın sebebini de söyledi. Bunun üzerine kalbim ona tamamen tutuldu. Sonra bana dedi ki: "Eğer maksadın ilim öğrenmekse, o iş burada kolaydır." İyice anladım ve kanâat getirdim ki, benim hatırımdan geçen şeyleri biliyordu. Buna rağmen kalbimden Herat'a gitme arzusu çıkmadı. Bu düşüncemi de keşfedip anladı.»*[579]

---

[578] Bkz. **1387** قاضي محمد سمرقندي، تصحيح مقدمة وتعليقات "سلسلة العارفين وتذكرة الصدّيقين"، دانشگاه تهران، نگارش سکینه دشتیان نژاد، تیرماه. Ayrıca bkz: Süleymaniye Kütüphanesi, Es'ad Efendi kısmı, No:1715; Süleymâniye Kütüphânesi Hâcı Mahmûd kısmı No: 2830

[579] Bir grup Nakşbendi, Türkiye Gazetesi, İslâm Âlimleri Ansiklopedisi, 14/148. Tarihsiz-İstanbul.

Görüldüğü üzere tarîkatçılar şeyhlerine daima; *“Gaybı bilen, zihinleri okuyan ve gelecekten haberdar olan olağanüstü kutsal varlıklar”* olarak inanırlar. Bu inanışın ilk temsilcileri, *(**Muhammed Zâhid**’in de aralarında bulunduğu)* Türkistanlı ***Hâcegâniyye*** ve ***Nakşbendiyye*** şeyhleridir. Birbirini izleyerek ve birbirini üreterek gittikçe içerik kazanan bu iki akım, Türkistan mistisizminin şah damarını oluşturmuş ve Millî Türk Müslümanlığı’na bu temel karakteri kazandırmıştır.

Kadı sıfatıyla da anılan **Muhammed Zâhid**’in kadılık yaptığına ilişkin herhangi bir bulgu yoktur. İslâm’dan devşirdiği anlaşılan ahlâk ve fazîlet kavramlarını da işleyerek Nakşîlik senkretizmine katkıda bulunmuştur.

***

«Silsile-i Sâdât»ın Yirminci Halkası: Derviş Muhammed Semerkandî

Nakşbendîler tarafından her nasıl olmuşsa ***“gerdanlığa”*** takılan bu şahıs, neredeyse tamamen meçhuldür. Öldüğü tarih olan Mîladî 1562’den başka, hakkında hiçbir bilgiye rastlanmamaktadır. Fakat galiba ona ayırdıkları biyografi sayfası tamamen boş kalmasın diye aşağıdaki spekületif övgülerle birkaç satır yazma ihtiyacını duymuşlardır. Kullandıkları ifadeler aynen şöyledir:

*«Rûh ilimlerinde mütehassıs idi. Büyük âlim ve kâmil bir velî olan dayısı **Kâdı Muhammed Zâhid**’den ders alarak yetişti. Dayısına talebe olmadan önce, on beş sene nefsinin isteklerinden kurtulmak için mücâdele etmiş ve insanlardan uzak yaşamıştı. Bir gün ellerini açıp, acizliğini ve çaresizliğini Allahü Teâlâ’ya yalvararak arz etmişti. Aniden Hızır aleyhisselâm gelip; “Eğer sabır ve kanâat istiyorsan, **Muhammed Zâhid**’in hizmet ve sohbetine kavuşmakta acele et. O sana sabır ve kanâati öğretir.” buyurdu. Hemen **Muhammed Zâhid**’in yüksek huzûruna varıp, orada ilim tahsil etti. Güzel terbiye görüp kemâle geldi. Hocasının vefâtından sonra yerine geçip, Semerkand’da, doğru yoldan ayrılanlarla ve dîne sonradan sokulan bid’atlerle uğraştı. Bid’atleri yok etti. Çok velî yetiştirdi.»*[580]

Yukarıdaki bilgiler eğer doğru ise; ***“…bid’atlerle uğraştı.”*** *(yani, sapkın inanışlara karşı mücadele verdi)* diye övülen bu şahıs, aslında *-bid’atten başka bir şey olmayan-* tarîkatçılıkla uğraşmıştır. Ayrıca, yine övgü olarak ***“Çok velî yetiştirdi.”*** sözlerindeki (***velî***)den amaç, Yunus Sûresi’nin 62, 63, ve 64’üncü âyet-i kerimelerinde tarif edilen nitelikteki sâlih mü’min değil, *“gaipten haber veren ve kerâmet hikâyeleri anlatan”* ***kâhin-sofudur.***

***

«Silsile-i Sâdât»ın Yirmi Birinci Halkası: Muhammed Hâcegi-yi Emkenegî

Son derece silik ve sönük olan bu şahıs, arkasında hiçbir iz bırakmamıştır. Hakkında Nakşbendîler tarafından biyografi adı altında yazılan birkaç satır içinde, yalnızca doğum ve ölüm tarihleri ile onun **Derviş Muhammed**’in oğlu olduğunu bildiren birkaç söz bulunmaktadır. Mîlâdî 1512-1599 yılları arasında 87 yıl yaşadığı ileri sürülen bu kişinin ne yaptığı ve nasıl yaşadığı bilinmemektedir. Nakşbendîler; -***“Altın gerdanlık”*** *diye adlandırdıkları (isim listesinde) yer alan şeyhlerinin her biri hakkında onlarca sayfayı doldurmuşken*- bu şahıs hakkında ancak yarım sayfalık bir yazı hazırlayabilmişlerdir.[581]

---

[580] Bir grup Nakşbendi, Türkiye Gazetesi, İslâm Âlimleri Ansiklopedisi, 13/378. Tarihsiz-İstanbul.

[581] Age.15/246.

Hakkında, Nakşbendiler tarafından kaydedilen bilgiler eğer doğru ise; **Muhammed Hâcegi-yi Emkenegî** H. 918/m. 1512 yılında ***Buhârâ***'nın ***İmkene*** Kasabası'nda dünyaya geldi, h. 1008/m. 1599'da aynı yerde öldü. Türk kökenli olması muhtemeldir. Babası **Derviş Muhammed** onu, kendi yerine halîfe tayin etti. Böylece Nakşbendîlikte yeni bir gelenek başlatılmış oldu. Bundan sonra -*aynen krallık rejiminde olduğu gibi*- tarîkatta, şeyhliğin babadan oğula geçmesi gelenekleşti.

Işıkçı Nakşbendîler, herhalde onu tamamen meçhul biri olmaktan kurtarmak için hakkında şunları söyleme ihtiyacını duymuşlardır: *«Evliyanın büyüklerinden. İnsanları Hakk'a davet eden; doğru yolu göstererek saadete kavuşturan ve kendilerine Silsile-i aliye denilen büyük âlim ve velîlerin yirmi birincisidir. 1512 (H. 918) senesinde Buhârâ'nın İmkene kasabasında doğdu. 1599 (H. 1008)'da doksan yaşında iken İmkene'de vefat etti. Evliyanın büyüklerinden* ***Derviş Muhammed*** *hazretlerinin oğlu ve* ***Muhammed Bâkî-billah*** *hazretlerinin hocasıdır. Zahirî ve bâtınî ilimleri babasından öğrendi. Babasından feyz alarak tasavvufta yetişip kemâle erdi. Ruh ilimlerinin mütehassısı oldu. Bütün ömrü; İslâmiyet'e hizmetle ve Peygamberimizin güzel ahlâkını insanlara duyurmakla ve öğretmekle geçti. Çok velî yetiştirdi.»*[582]

Bu abartılı övgüler arasında özellikle son cümleler, -*dikkatlerin önemli bir gerçek üzerinde yoğunlaşmaması için harcanmış*- bir çabayı deşifre etmektedir. Bu çaba: Müslümanlığın, "İslâmiyet" diye lanse edilmesidir. Aslında asırlardır Irkçılar bu konuda olağanüstü çabalar harcamış, ***İslâm*** ile ***Müslümanlığın*** iki ayrı din olduğunun anlaşılmamasını kesin şekilde sağlamayı başarabilmişlerdir.

***

«Silsile-i Sâdât»ın Yirmi İkinci Halkası: Muhammed Bâkî-Billâh

Ubeydullah-ı Ahrâr'dan sonraki figüranlar arasında en faal mistik sembolün **Bâkî-Billâh** olduğunu söylemek mümkündür. Çünkü bu şahıs, Türklerin yoğun olarak yaşadığı ***Mâverâunnehr***'i dolaşmış, ***Sind*** ve ***Keşmir***'e uğramış, tarîkatını Hindistan'da yaymak için yoğun misyonerlik faaliyetlerinde bulunmuştur. Şeyhinin çok sönük kişiliğine bakılırsa, muhtemelen bu rolü üstlenmeyi ona kendisi teklif etmiştir.

H. 971/m. 1563 tarihinde bugünkü Afganistan'ın başkenti ***Kabil***'de doğan **Bâkî-Billâh**, ***Halacîler*** adıyla bilinen ***Türk-Arî karışımı***, melez bir kavme mensuptur.[583] Onun, medrese ve eğitimle herhangi bir alakasının bulunduğuna ilişkin kayda değer bir bilgi bulunmamaktadır. Nakşbendîler, her ne kadar onun **Muhammed Sadık el-Helvâî** adında bir hocadan İslâmî ilimler üzerine eğitim aldığını ileri sürmüş iseler de bunu kanıtlayamamışlardır. Oryantalist **Hamid Algar** da **Sadık el-Helvâî**'nin adını vererek böyle bir iddiada bulunmuştur. Ancak makalesinin zeylinde gösterdiği kaynakların hiçbiri ilmi değere haiz bulunmamaktadır. Ayrıca İslâm ulemâsı arasında **Muhammed Sadık el-Helvâî** adında bir isime rastlanmamaktadır.

Bu gerçekler, **Bâkî-Billâh**'ın İslâm ilim tarihinde hiçbir ilmi formasyona sahip bulunmadığını, ancak mistik bir kişilik olarak yaşadığını göstermektedir. Nitekim gerek Akademisyen **Hamid Algar**, gerekse Işıkçı Nakşbendîler tarafından, bu şahıs için hazırlanan biyografiler bu gerçeği açık şekilde

---

[582] Age.15/246.

[583] ***Halacîler***, Mîlâdî 1290-1321 yılları arasında ***Delhi Sultanlığı*** adıyla Hindistan'da varlık gösteren bir devlet kurmuşlardır.

kanıtlamaktadır. Söz konusu biyografiden İngiliz oryantalist **Hamid Algar**'ın makalesinde yer alan şu sözler çok ilginçtir:

«Bir müddet sonra Lahor'a geçen ***Bâkī-Billâh*** *kendisine teklif edilen Moğol ordusundaki vazifeyi kabul etmeyip dervişâne hayatına devam etti. Sonuçsuz kalan bir aşk macerası geçirdikten sonra daha güçlü bir azimle tekrar kendisini tasavvufa verdi. Bir rüyasında* ***Hâce Bahâeddin Nakşibend****'in ruhaniyetinden zikir telkinini aldı ve yeniden kendine bir mürşid aramaya koyuldu. Bir süre perişan bir vaziyette Lahor sokaklarında dolaşan* ***Bâkī-Billâh*** *muradını orada bulamayınca Hâce* ***Ubeydullah Ahrâr****'ın ruhaniyetinin bir işaretine uyarak önce Keşmir'e, sonra Mâverâünnehir'e gitti.»*[584]

"Altın gerdanlığın" birer incisi olarak empoze edilen rûhânîlerin, bütün hayatlarını ***evliyacılık***, ***ölmüşlerle iletişim kurma***, ***kerâmetçilik*** ve ***rüyacılık*** gibi meşgalelerle geçirdikleri bu sözlerden açıkça anlaşılmaktadır. Hayatının büyük kısmını bu tür hikâyeleri kaleme almakla geçiren bir İngiliz oryantalistin bunlara inanmış gibi gözüküyor olması ise ayrıca dikkat çekicidir!

Bâkî-Billâh hakkında uzun bir biyografi düzenleyen Nakşbendîler, **Hamid Algar**'ın çizdiği portreyi teyit eder mahiyettedir. 16 sayfaya yaydıkları özgeçmişinde yer alan anlatılardan bazı bölümler şöyledir:

«Daha çocukluk zamanlarında, ba'zen bütün gün odanın bir köşesinde başını önüne eğip sessizce oturur, tefekküre dalardı.»[585]

*«**Muhammed Bâkî-billah** bir gönül sahibine rastlamak için birçok sokak geçer, harabeler, kabristanlar ve bahçeler dolaşır, hiç yorulmazdı.»*[586]

*«**Muhammed Bâkî-billah** hazretleri şöyle anlatmıştır: "Büyüklerin kitaplarından bir kitabı okurken, o büyükler bana göründüler, beni benden aldılar.* ***Bahâeddîn-i Nakşibend'****in (kuddise sirruh) mübârek rûhâniyetleri, bana zikr telkin edip, cezbe ile taltif eyledi.»*[587]

«Onu tanıyıp sevenlerden bir zât da şöyle anlatmıştır: "Bir köyde bir meczûb vardı. Yüksek hâller sahibi idi. ***Muhammed Bâkî-billah*** *o meczubun hâlini anlamış idi. Yanından ayrılmak istemiyordu.»*[588]

*«**Muhammed Bâkî-billah**, sâlihleri ve meczûbları aramakta çok gayret gösterir, birçok memleketi dolaşır ve temiz kalbli olanları bulur, onlardan nasîbini alırdı.»*[589]

Nakşbendîler tarafından, övgü anlamında yazılan bu sözler eğer doğru ise **Bâkî-Billâh**'ın nasıl bir iç dünyaya, nasıl bir kişiliğe sahip olduğunu kestirmek zor değildir. Gerek onu yönlendirenin

---

[584] **Hamid Algar**, TDV İslâm Ansiklopedisi Cilt:4. S.542-543. İslâm Araştırmaları Merkezi-İstanbul.

[585] Bir grup Nakşbendi, Türkiye Gazetesi, İslâm Âlimleri Ansiklopedisi, 16/66. Tarihsiz-İstanbul.

[586] Age. 16/67

[587] Age. 16/68

[588] Age. 16/68

[589] Age. 16/69

Emkenegî oluşu gerekse onun ölmüş insanlarla iletişim kurduğuna ilişkin aşağıdaki sözler, Nakşbendîliğin tarihî akışı içinde ölücülüğe verdiği önemi açıklamaktadır:

*«**Hâcegî İmkenegî** hazretleri, **Muhammed Bâkî-billah**'ı kısa zamanda tasavvufta yetiştirip yüksek derecelere kavuşturduktan sonra ona şöyle buyurdu: "Sizin işiniz, Allahü Teâlâ'nın yardımı ve bu yolun büyüklerinin rûhlarının terbiyesi ile tamam oldu."'*[590]

Hintli bir medyumun puslu ruh halini anımsatan bu sözlerle İslâm arasında bir bağ aramak, sadece anlamsız değil, aynı zamanda çok sıra dışı bir davranış olur. Bu nedenle; *(hangi dinden devşirilmiş ise)* İslâm'ı bu tür iddialardan tenzih etmek gerekir.

Nakşbendîlikteki bu medyumculuk geleneği yüzyıllar öncesinden günümüze kadar devam etmiştir. Bu zümrenin yönlendiricileri, maalesef İslâm'dan devşirdikleri ***"istihâre"*** kavramını araç edinerek bu geleneği sürdürmektedirler. Oysa istihare, İslâm'da bir duadır ve sünnettir. Nasıl yapıldığı hakkında Fıkıh kitaplarında ve güvenilir ilmihallerde ayrıntılı açıklamalar bulunmaktadır. Vurgulamak gerekir ki istiharenin ruhçulukla, ölücülükle, medyumlukla, tarîkatçılıkla ve Müslümanlıkla hiçbir alakası yoktur. Bilakis istihâre, tamamen İslâm'a aittir.[591]

***

Nakşbendî yazarlar, bu zümrenin ileri gelenlerini *(Müslümanlıktan çok)* İslâm'a ait birer şahsiyet gibi göstermek, onları *(birer kâhinden çok)* birer ***"Allah dostu"*** diye lanse etmek için türlü hünerler sergilemiş, bu amaçla İslâm terminolojisini yoğun şekilde kullanmışlardır. Bu suretle İslâm'ı uygulamada büyük tahribta uğratmışlardır. Örneğin; *"evliyalarını"* överken onları; ***iman***, ***ihsan***, ***infak***, ***sabır***, ***kanâat***, ***zühd***, ***takva***, ***tevazu***, ***ihlâs***, ***huşu***, ***emr-i bi'l-ma'rûf***, ***nehy-i ani'l-münker***, ***tefekkür***, ***merhamet***, ***şefkat***, ***vakâr***, ***edeb***, ***iffet***, ***kadere rıza***, ***adalet*** ve ***müsamaha*** gibi *(tamamen İslâm'a ait olan)* faziletlerle nitelemişlerdir. Oysa bu kavramların ne tarîkatçılıkla ne de Müslümanlıkla ilgisi vardır.

Dikkat edilirse **Bâkî-Billâh** hakkında tertip edilen aşağıdaki övgü ifadesi için de bu terminoloji kullanılmıştır:

*«**Muhammed Bâkî-billah** hazretleri, dâima hâllerini gizlerdi. Çok tevâzu sahibi idi. Suâl soranlara zarûret miktârınca, kısa cevap verirdi. Bununla beraber, tasavvuf yolunda karşılaşılan derin ma'nâların halli için sorulan suâlleri, soranın tamamen anlayabileceği şekilde, çok açık olarak îzâh ederdi. Belki yanlış anlar ve yanlış yola gider düşüncesiyle, bu husûsta çok dikkatli davranırdı. Dâima hüzünlü ve üzüntülü olduğu hâlde, huzûruna gelenlerle neşeli ve tebessüm ederek konuşurdu. Müslümanlara çok yardım eder, iyi işlerinde onlara faydalı olmaktan asla kaçınmazdı. Âlimlere ve büyüklere, aşırı bir ta'zim ve hürmetleri vardı.»*[592]

---

[590] Age. 16/70

[591] İstihare konusunda **Cabir bin Abdillâh**'dan rivayet edilen hadis ve içerdiği istihâre duası şöyledir:

عَنْ جَابِرِ بْنِ عَبْدِ اللَّهِ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمَا قَالَ كَانَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يُعَلِّمُنَا الِاسْتِخَارَةَ فِي الْأُمُورِ كَمَا يُعَلِّمُنَا السُّورَةَ مِنْ الْقُرْآنِ يَقُولُ إِذَا هَمَّ أَحَدُكُمْ بِالْأَمْرِ فَلْيَرْكَعْ رَكْعَتَيْنِ مِنْ غَيْرِ الْفَرِيضَةِ ثُمَّ لِيَقُلْ اللَّهُمَّ إِنِّي أَسْتَخِيرُكَ بِعِلْمِكَ وَأَسْتَقْدِرُكَ بِقُدْرَتِكَ وَأَسْأَلُكَ مِنْ فَضْلِكَ الْعَظِيمِ فَإِنَّكَ تَقْدِرُ وَلَا أَقْدِرُ وَتَعْلَمُ وَلَا أَعْلَمُ وَأَنْتَ عَلَّامُ الْغُيُوبِ اللَّهُمَّ إِنْ كُنْتَ تَعْلَمُ أَنَّ هَذَا الْأَمْرَ خَيْرٌ لِي فِي دِينِي وَمَعَاشِي وَعَاقِبَةِ أَمْرِي أَوْ قَالَ عَاجِلِ أَمْرِي وَآجِلِهِ فَاقْدُرْهُ لِي وَيَسِّرْهُ لِي ثُمَّ بَارِكْ لِي فِيهِ وَإِنْ كُنْتَ تَعْلَمُ أَنَّ هَذَا الْأَمْرَ شَرٌّ لِي فِي دِينِي وَمَعَاشِي وَعَاقِبَةِ أَمْرِي أَوْ قَالَ فِي عَاجِلِ أَمْرِي وَآجِلِهِ فَاصْرِفْهُ عَنِّي وَاصْرِفْنِي عَنْهُ وَاقْدُرْ لِي الْخَيْرَ حَيْثُ كَانَ ثُمَّ أَرْضِنِي. (صحيح البخاري. م م (2/ 56)

[592] Bir grup Nakşbendi, Türkiye Gazetesi, İslâm Âlimleri Ansiklopedisi, 16/70. Tarihsiz-İstanbul.

Yukarıdaki alıntılarda görüldüğü üzere, Nakşbendîler tarafından bir medyum gibi tanıtılmış olan bu rûhânîye şimdi de bu faziletlerin mal edilmiş olması açık bir çelişkiyi ortaya koymaktadır.

***

Nakşbendîliği Türkistan'dan Hindistan'a taşıyan ve sonraları *(İmam-ı Rabbânî olarak ünlenmiş)* **Ahmed Fârûkî-yi Sirhindî**'yi yetiştiren **Bâkî-Billâh**'tır. Her ne kadar vaktiyle **Ya'kûb-i Çerhî** tarafından telâffuz edilmiş ise de Râbıtanın, bir meditasyon uygulaması olarak Nakşbendîliğin öğretisine eklenmesini sağlayan **Zekeriya bin Sultan** da Rabbânî gibi **Bâkî-Billâh**'ın mürîdidir. Mektupları ve şiirleri ***"Külliyyât-ı Bâkî-Billâh"*** adı altında bir araya getirilmiştir. Ancak bunların hangisinin ona ait olduğu, gerçekte meçhuldür.

H. 1012/m. 1603 'de ölen **Bâkî-Billâh**, Nakşîler tarafından silsilenin 22'nci halkası olarak kabul edilir.

***

«Silsile-i Sâdât»ın Yirmi Üçüncü Halkası: Ahmed Fârûkî-yi Sirhindî[593]

Tarîkatçılar tarafından ***"İmâm-ı Rabbânî"*** olarak anılan **Ahmed Fârûkî-yi Sirhindî**'nin kişiliğini, inançlarını ve yaşam öyküsünü gerçek yönleriyle tespit edip ortaya koymak kolay değildir. Çünkü bu şahıs, çeşitli karşıt gruplar tarafından birbirine aykırı görüşlerle değerlendirilmiştir. Dolayısıyla hangi grubun onu doğru tanımladığını anlamak güçtür. Bu da araştırıcıyı yanıltabilir. Örneğin Nakşbendîler ***-deyim yerindeyse-*** onu âdeta övgü deryasında yüzdürmüş, yere göğe sığmayan bir ***"zât-ı ecell-i â'lâ"*** olarak tanıtmaya ve ününü yaymaya çalışmışlardır. Bunun sebepleri, üzerinde durmaya değer.

İslâm'a karşı ***Müslümanlık projesinin*** geliştirilmesinde ve zihinlere kazınmasında rol alan yedi ünlü rûhânî teorisyenden birinin **Rabbânî** olduğunu bu münasebetle, önce hatırlatmakta yarar vardır.[594] Ona bu nedenle ***"müceddid"*** *(yani, dini yenileyici)* unvanı verilmiştir. Belirtmek gerekir ki; *-gizleniyor olsa da-* tarîkat babaları, **Rabbânî**'nin, *-İslâm'ı tahrip ederek-* Müslümanlığı yenilediğine inanıyorlar. Esasen Nakşbendîlikte temel amaç da budur. Nitekim *"eğer günün birinde İslâm, toplum tarafından (Kurânî nitelikleriyle) keşfedilecek olursa bu, Müslümanlığın sonu olacaktır!"* Onun için Tarîkatın elit grubu, bu sırrı mürîdlerden bile büyük bir dikkat ve hassasiyetle gizlemektedir! Yüzyıllardır iç yüzü gizlenen bu projenin önemli sırlarından biri de şudur:

Bilindiği üzere halk arasında; *-**İslâm** ile **Müslümanlığın** aynı şey olduğu şeklinde-* çok eskiden beri yaygın bir kanaat vardır. Gerçeği hiçbir surette yansıtmayan bu görüş, yüzyıllar önce Türk muhitlerinde kasıtlı olarak yerleştirilmiştir. Bununla da yetinilmemiştir; günün birinde İslâm ile Müslümanlığın ayrı ve birbirinden bağımsız birer din oldukları ortaya çıkabilir kaygısıyla *(özel bir örgüt tarafından)* tedbirler alınmıştır. Bunun için de Müslümanlığın, ***"Tecdîd"*** adı altında zaman zaman revize edilmesi öngörülmüştür. Dolayısıyladır ki Müslümanlık dönem dönem farklı nitelikler

---

[593] ***Serhend*** (Sirhind) kasabası, Doğu Pencap'ın Çandigar şehrinden 55 km uzaktadır. Serhend hem Müslümanlar hem de Sihler için kutsal bir bölgedir. Şehirde Türk kökenli hanedanların medeniyet izleri hâlâ durmaktadır.

[594] Bunlar: ***Ahmed Yesevî***, ***Abdülkhâlık-ı Gucdevânî***, *-"Şâh-ı Nakşbend" olarak meşhur edilen-* **Bahâuddîn Muhammed Buhârî**, **Ya'kûb-i Çerhî**, *-İmâm-ı Rabbânî unvanıyla ünlendirilen-* **Ahmed Fârûkî-yi Sirhindî** ve **Halid-i Bağdâdî**'dir.

kazanmaktadır. Bu dinsel evrimi yöneten ve yönlendiren ***(kripto ekip)***, günümüzde de iş başındadır. Onlara göre Müslümanlıkta yapılan bu değişiklikler ve yenilikler, gittikçe İslâm'ı daha çok hırpalamak, zayıflatmak ve onu bu suretle zihinlerden silmek için lüzumludur. Böylece gelecekte İslâm'ın bütün izleri Türk muhitlerinde silinmiş olacak ve meydan yalnızca Müslümanlığa kalacaktır. Bu ise, *"dinde* ***tecdidin*** *ve* ***Müceddidîliğin*** *en derin sırrıdır."* Önemle belitmek gerekir ki toplumun ve Nakşbendîliğe bağlı milyonlarca mürîdin bu sır hakkında hiçbir bilgisi yoktur.

Milâdî 1200'lerde ***Mâverâünnehr***'de temeli atılan Müslümanlığın en faal yönlendiricilerinden biri de işte bu **Rabbânî** unvanlı şahıstır. Bunun en açık kanıtı da onun ***Hanefizme*** verdiği destektir. **Rabbânî**'nin ***Hanefizm*** konusunda yaptığı etkin propaganda kapsamında onun, ***«Mektubât»***ının birinci cildinde yer alan 282'nci mektubuna bakmak yeterlidir. İşte bu ilginç mektubun Farsçadan Türkçeye çevirisi:

*«Bazı arkadaşlar tarafından bir süre önce bana, -****Hızır*** *aleyhisselâm hakkında- sorular soruldu. Selâm bizim ve* ***Hızır*** *aleyhisselâm'nı üzerine olsun. Ne var ki o zaman -****Hızır*** *aleyhisselâm hakkında- aklıma bir fikir gelmedi. Onun için herhangi bir cevap vermedim, sustum, bekledim. Ancak bir gün sabah namazından sonra sohbet yaparken* ***Hızır*** *ve* ***İlyas*** *bana göründüler; onların üzerine selâm olsun. Onlar bana Ruhâni vaziyette gözüktüler.* ***Hz. Hızır*** *(a.s), ruhlar âlemine uygun bir hal içinde şunları söyledi:* ***"- Bizler ruhlar âleminden geliyoruz. Allah Teâlâ bedenli varlıklara kudret verdiği gibi bizim ruhlarımıza da bir kudret vermiştir. Onun için dünyalılar gibi fizikî şekillere girebiliyoruz; onlar gibi hareket edip konuşabiliyoruz. Aynı zamanda onlar gibi ibadet etme gücüne de sahip bulunuyoruz."***

Bunun üzerine, ***Hızır*** *aleyhisselâm'a dedim ki: "Siz* ***İmâmı- Şafii****'nin mezhebine göre namaz kılıyorsunuz, öyle değil mi?"*

Hızır *aleyhisselâm şöyle cevap verdi:* ***"-Biz şerîata uymakla mükellef değiliz. Fakat asrın kâinat kutbuna uyarız. Şu andaki kâinat kutbu Şâfiî mezhebine göre ibadet ettiği için biz de onun arkasında Şafii mezhebine göre namaz kılıyoruz."***

Anlaşılıyor ki onlar -ruhlar âleminden oldukları için- ibadet etmek zorunda değildirler. Şu var ki dünyalılara uygun düşebilmek için onlar gibi ibadet etmeyi edebe uygun görüyorlar. Böylece anlamış oldum ki; ***Velilik makamına*** *uygun olarak* ***İmam-ı Şafiî****'nin mezhebine uymak;* ***Peygamberlik makamına*** *uygun olarak da* ***İmam-ı Hanefî****'nin mezhebine uymak gerekiyor. Aynı zamanda şunu hatırlamış oldum:* ***Hâce Muhammed Pârisâ -kuddise sirruh-*** *Füsûl-i sitte adlı kitabında anlattığı üzere; "Hazret-i Îsâ (salât ve selâm peygamberimizin ve onun üzerine olsun), gökten yere indikten sonra* ***İmâm-ı A'zam Ebû Hanîfe****'nin mezhebi üzerine amel edecektir," diyor. Bunun üzerine bu iki muhterem zattan dua dilememiz gerektiğini düşündüm. Sonra onlar ortadan kayboldular.»*[595]

Rabbânî'nin **Molla Bedî**' adlı bir dostuna gönderdiği yukarıdaki mektubunda iki ilginç nokta göze çarpmaktadır:

1) Müslümanlığın mitolojik sembollerinden olan ***"Hızır-İlyas hikâyesi"***ni zihinlere kazımak için böyle bir senaryo üretme çabası sergilemiştir.

---

[595] Bkz. **Rabbânî**'nin ***«Mektubâtı»***'ı, birinci cilt 282'nci mektup.

2) Kendince mantıksal bir çıkarsama elde etmek için; ***Velilik*** ile ***Peygamberlik*** makamları arasında spekülatif bir karşılaştırma yaparak ***Hanefî*** mezhebini ***Şâfiî*** mezhebinin üzerine çıkarmaya çalışmış, Hanefizme meşruluk kazandırmak istemiştir.

Hiç kuşku yok ki **Rabbânî**, bu iki falsifikatif çaba ile temelde İslâm'a hurâfe bulaştırmak suretiyle evrensel yüce dini Mâverâünnehir'deki ırkçılar adına dejenere etmek istemiştir. Bu tablo, **Rabbânî**'nin Hint ikliminde filizlenmiş çok başarılı bir kâhin olduğunu göstermektedir.

Birçoğunda skandal ifadelerin yer aldığı Rabbânî'nin mektupları üç cilt halinde derlenmiştir. Tamamı 536 mektuptur. Birinci ciltte 313 mektup, ikinci ciltte 99 mektup, üçüncü ciltte ise 114 mektup vardır. Her cilt için dikkat çeken bu sayıların seçilmiş olması Nakşbendîlerin, propagandaya ne kadar önem verdiklerini ve sayılara varıncaya kadar İslâm'a ait değerleri ve sembolları dinsel sömürüye nasıl alet ettiklerini göstermektedir. Aynı zamanda güçlü bir Türk tarîkatı olan Nakşbendîliğin Hindistan'da yayılmasına önayak olmuştur. Bu nedenledir ki; Müslüman dünyada **Rabbânî**'den hemen hiç söz edilmezken Türkiye'de bu şahsın adı sürekli şekilde ve en zayıf bir bahaneyle gündeme taşınmakta ve canlı tutulmaktadır. Nitekim, Adı **Ahmed Farûkî Sirhindî** olan bu kişiye ***"İmam-ı Rabbânî"*** unvanını vererek onu meşhur eden Türk Nakşbendîlerdir.

Ahmed Sirhindî'nin yaşadığı yıllar; -***Şamano-Budist Müslümanlığa*** *yeni nitelikler kazandırılarak*- İslâm'ın en fazla tahrip edilmeye çalışıldığı dönemdir. Bu konuda rol alan aktörler arasında en etkin faaliyetler sergileyen rûhânî şahsiyet ***-hiç kuşkusuz-*** **"Rabbânî"** unvanlı **Sirhindî**'dir. Büyük ihtimalle Arap dilini kullanamadığı için, -*dostlarına ve mürîdlerine hitaben*-, ana dili olan Farsça birçok mektup yazarak, ***Müslümanlığın***, ***Hanefizmin*** ve ***Nakşbendî Tarîkatı***'nın propagandasına hayatını adamıştır. Bu nedenle bilhassa Türkiye'de Nakşbendîler bu şahsın gündemden düşmemesi için olağanüstü çabalar sarf etmekte, büyük paralar harcayarak onun ***"Mektubât"***ını sürekli yayınlamakta ve nüshalarını geniş kitlelere parasız olarak dağıtmaktadırlar. Nakşbendîler tarafından yayımlanan ansiklopedilerde; büyük övgülerle ve çeşitli kerâmet hikâyeleriyle süslenerek hazırlanmış olan uzun biyografilerden biri, **Rabbânî** için yazılmıştır.[596]

Bu ilginç övgülerden ve kerâmet hikâyelerinden bazı örnekler şöyledir:

«Hindistan'da yetişen meşhûr İslâm âlimi ve büyük velî. Âriflerin ışığı, velîlerin önderi, İslâm'ın bekçisi, müslümanların baş tacı, müceddid, müctehid ve İslâm âlimlerinin göz bebeğidir, insanların i'tikâd, ibâdet ve ahlâk husûsunda doğruyu öğrenmelerini, öğrendikleri bu bilgiler ile amel etmelerini sağlayan, insanları Allahü Teâlâ'nın rızâsına kavuşturmak için rehberlik eden ve kendilerine "Silsile-i âliyye" denilen İslâm âlimlerinin yirmi üçüncüsüdür.»[597]

«M.1623 (H.1032) senesinde Ecmîr'de iken; "Vefât etmemin yakın olduğuna dâir işâretler, alâmetler görülmeye başladı." buyurdu. Serhend'de bulunan kıymetli oğullarına mektup yazıp "Ömrümüzün sona ermesi yakındır." buyurdu. Babalarının hasreti ve ayrılığı ile yanan, evliyânın gözlerinin nûru kıymetli oğulları, bu mektubu alınca, babalarının bulunduğu yere hareket ettiler. Huzûruna kavuşunca, bir gün, bu yüksek oğullarını husûsî odaya çağırdı. Buyurdu ki: "Kıymetli oğullarım, bu dünyâya hiçbir şekilde nazarım ve bağlılığım kalmadı. Öbür dünyâya gitmek îcâb ediyor, gitme ve yolculuk alâmetleri görünmeye başladı.»

[596] Türkiye Gazetesi, İslâm Âlimleri Ansiklopedisi, 15/318-381. Tarihsiz-İstanbul.

[597] Age. 15/318.

*«**Muhammed Hâşim-i Keşmî** demiştir ki: "Oğulları odadan çıkınca, kalblerindeki sıkıntıyı ve ölçülemeyen üzüntüyü, bu fakîr gördüm. Her birinin ağlamaktan boğazı tıkanıyordu. Böyle olduklarını görünce, kendilerine ne için bu kadar ağladıklarını sordum. Babaları İmâm-ı Rabbânî hazretlerinin vefâtının yakın olduğu açıklaması üzerine sebebini öğrendim. Fakat İmâm-ı Rabbânî hazretleri, bu haberden oğullarının çok üzgün olduğunu, kalblerindeki sıkıntı ve darlığı görünce, aynı zamanda kendisine daha bir yıldan çok yaşayacakları bildirilince, tekrar oğullarını çağırdılar ve "Bir takım işleri tamamlamak için daha bir müddet yaşayacağımızı bildirdiler." buyurdu. Bunun üzerine iki kardeş çok sevindi. Sonra bu hâdiseyi bana anlattılar.»*[598]

Ancak övgü ve kerâmet diye Nakşbendîlerin **Rabbânî**'ye mal ettiği bu hikâyeler, Türkiye'de tümüyle kabul görmemiştir. Bu ilginç anlatılar Türkiye toplumda birçok kimse tarafından ağır şekilde eleştirilmiştir. O kadar ki bu eleştirilerde hakarete varan üslup ve sözler kullanılmış, üstelik kalabalık okuyucu kitlesi içinde bu hakaretlere cılız birkaç sesten başka itiraz eden de olmamıştır.[599]

***

Rabbânî üzerinde ihtilâflı olan kesimlerin başında en çok üç kitle dikkat çekmektedir. Bunlardan biri, onun safında yer alan Nakşbendîlerdir. Bu kesimin tutumu, biraz önce yukarıda özetlenmiştir. **Rabbânî**'nin karşısında ise yer almış iki kitle vardır ki bunlardan biri Şiîler, öbürü ise Selefîlerdir.

Nakşbendîlerin **Rabbânî** taraftarlığına mukabil, Şiiler onu sevmezler. Hatta ondan nefret ederler; Özbek Hükümdarı **II. Abdullah Hân**'ı (M.1533-1598) Şiilere karşı kışkırttığı gerekçesiyle ona canî gözüyle bakarlar. Nakşbendîlerle Şiîler arasındaki karşılıklı nefretin belgelerini, tarîkatçılara ait kitaplarda çok daha çarpıcı şekilde görmek mümkündür. Örneğin aşağıdaki satırlar, Nakşbendîlerin Şiîlere karşı beslediği inanılmaz düşmanlığı belgelemektedir. Şiilerin de elbette onlara şiddetli nefretle mukabele ettiklerine ihtimal vermek gerekir. Işıkçı Nakşbendîlere ait İslâm Tarihi Ansiklopedisinde yer alan; **II. Abdullah Hân** ile **Rabbânî** arasındaki haberleşmeye ilişkin satırlar aynen şöyledir:

*«Ehl-i sünnet müslümanları ta'ciz eden, dedesi **Şeybânî Hân**'ı hunharca katledip kafatasında şarab içecek kadar alcaklaşan Eshâb-ı kiram düşmanı Safevî mezhepsizlerin üzerine savaş açmanın caiz olup olmadığını âlimlerden sordu. Zamanın ve daha sonrasının büyük âlimi, **İmâm-ı Rabbânî Ahmed Fârûkî Serhendî** hazretleri, meşhûr "Redd-i Revâfıd" risalesini yazarak, **Abdullah Hân**'a gönderdi. **İmâm-ı Rabbânî** hazretleri, risale ile birlikte gönderdiği mektubunda; "Bunu İran'da **Şah Abbâs-ı Safevî**'ye gösterin! Kabul ederse ne iyi, etmezse onunla harb caiz olur." buyurdu.»*[600]

Yine onlara ait İslâm Alimleri Ansiklopedisinde kullandıkları -*yukarıdakine benzer*- ifadeler de şöyledir:

*«**İmâm-ı Rabbânî** hazretlerinin birçok mektûpları ve bilhassa ayrıca yazdığı **"Redd-i revâfıd"** risalesi, Eshâb-ı Kirâm düşmanlarını reddetmekte, câhil, ahmak ve alçak olduklarını anlatmaktadır. **İmâm-ı Rabbânî** bu risalesini Buhârâ'da bulunan en büyük Özbek hânı **Abdullah-ı Cengizî Hân**'a*

598 Age.15/364, 365.

599 Örneğin bkz: https://www.dinihaber.com/cemaatler/prof-dr-hayrettin-karaman-dan-beklenmeyen-tasavvuf-cikisi-h139257.html

600 Işıkçı Nakşbendîler grubu, İslâm Tarihi Ansiklopedisi Cilt:1

*yollamıştı. "Bunu İran'da, **Şah Abbâs-ı Safevî**'ye gösterin! Kabûl ederse ne iyi, etmezse onunla harb caiz olur" demişti.»*[601]

***

Rabbânî'nin ortaya çıkmasıyla Nakşbendîlik, Hindistan'da yeni bir ivme kazanmış, gelişmesine daha büyük bir hızla devam etmiştir. Hindistan'ın çok tanrılı dinlerinden, özellikle ***Budizm***'den oldukça etkilenen tarîkat, bu Hintli rûhânînin yoğun gayretleriyle Müslümanlık için güçlü bir dayanak haline getirilmiştir. Dolaylı da olsa, onun bu çabalarına dikkatleri yönlendiren aşağıdaki belgesel işaretler pek önemlidir.

XX. yüzyılın ünlü Nakşî şeyhlerinden **Dr. Kasım Kufralı**, Nakşbendî Tarîkatı'nın, evrimler geçirerek kendi tarihinin akışı içinde nasıl kisveden kisveye girdiğine doktora tezinde işaret etmekte, Tarîkatın Hint atmosferinden nasıl etkilendiğine de -*âdeta ağzından kaçırmış gibi*- değinmektedir. **Kufralı**'nın aşağıdaki sözleri içinde bu iki işaret dikkat çekicidir.

*«Babür'ün, Hâce **Ubeydullah-ı Ahrâr**'ın oğullarına ve haleflerine olan merbutiyeti, kendisinden sonraki hükümdarlarda da görülür. Hind'in bu dindar hükümdarlarını etrafında toplamış bulunan diğer simalar, mistik bir atmosferle çevrili Hind muhitinin kendi muhitlerindeki akislerini yaşatırlar-ken Hind mizacının tevlid ettiği o sonsuz hayâl âleminin tecellîlerini velilerin ve büyük din adamlarının şahsiyetlerinde toplayan şair mutasavvıfların da bu muhit üzerinde fazla tesirleri oluyordu. Esasen Hindistan'da canlanan tasavvuf cereyanları da tarîkatların oraya girmesini fevkalade kolaylaştırmıştır.»*[602]

Nakşbendîliğe ***«Müceddidîlik»*** gömleğini giydirerek bu tarîkata damgasını vuran **Rabbânî**'nin Müslümanlığa katkısı irdelenmeye değer. Tarîkatın temel kuralları, her ne kadar **Gucdevânî** tarafından ilk başta **Budizm**'den adapte edilmiş olsa da, Müslümanlık **Rabbânî**'nin çağına kadar büyük ölçüde ***Şamanlığın*** ve ***Zerdüşizmin*** etkilerini taşıyordu. Rabbânî, ortaya çıkınca köklü bir devrim gerçekleştirerek hem Müslümanlığa, hem de onun en önemli dayanağı olan Nakşbendîliğe yepyeni birer şekil verdi. Çarpıtıp yozlaştırmaya çalıştığı Hint metafiziğini kullanarak tarîkatı hem mistik, hem felsefi bir girdabın içine sürükledi. Onu girift ve anlaşılmaz hale getirerek muhitinin gözünde devleşmeyi başardı. Bu suretle uçsuz, bucaksız, sınırsız âlemlere kanat açmış bir rab, bir ilâh olarak yüz binlerce yürekte taht kurdu.

Gerek Müslümanlığı, gerekse Nakşbendîliği revize ederken **Rabbânî**, çelişik kavramları ve inanışları uzlaştırarak büyük başarı sergilemiştir. Örneğin; bâtılı hak, hayâliyi gerçek ve imkânsızı mümkün gibi göstermeye çalışırken spekülatif yorumlar yapmış ve yoğun bir İslâmî terminoloji kullanmıştır. Böylece bilgisiz, yarı-okumuş ve fanatik muhataplarını hayran bırakmıştır. Bu suretle -*İslâm'ın hemen hiçbir gerçek izini taşımayan ve çeşitli dinlerin cümbüşüne sahne olan*- Hindistan gibi ilginç bir ülkede, aydınlık dünya görüşünden yoksun kalabalıkları kolayca etkisi altına alabilmiştir. Bu nedenle asırlar boyu sorgulanmamış, belki de yaygın bilgisizlik ortamında acizlikten dolayı sorgulanamamıştır.

Onun bu konudaki başarısını kanıtlayan sözlerinden bazı alıntıları sunmakta yarar vardır:

---

[601] Türkiye Gazetesi, İslâm Âlimleri Ansiklopedisi, 15/325. Tarihsiz-İstanbul.

[602] Bkz. **Kasım Kufralı**, Nakşbendîliğin Kuruluş ve Yayılışı S. 82. Türkiyât Enstitüsü No. 337

Örnek-1: **Rabbânî**, çocuklarına yazdığı aşağıdaki mektupta hocasından aldığı rûhânî eğitimle iki buçuk ay içinde nasıl evliya oluverdiğini şöyle anlatıyor:

«Herkesin senelerce çalışarak kazanabildiği dereceler, onun huzûrunda, terbiyesi altında, az zamanda elime geçti, insanlara meziyet, üstünlük veren bütün kıymetler, ona hizmetimin ikramiyesi olarak üzerime serpildi. Hiçbir işe yaramayan ve insanlıktan haberi olmayan bu zavallı, onun nurlu bakışları altında, iki buçuk ay içinde olgunlaşarak, büyüklerin yoluna katıldı. Onların Allahü Teâlâ'ya olan yakınlıklarına kavuştu. Böyle az bir zamanda, tasavvufu tatmış olanların, tecelliler, zuhurlar, nûrlar, hâller ve keyfiyetler diye anlatmak istedikleri gizli kazançlar, babanızın parlak kalbindeki deryanın damlaları olarak önüme saçıldı. Bunlardan hangi birini anlatayım…»[603]

Örnek-2: ***Ahrâriyye*** ve ***Kadirîyye*** tarîkatlarının asırlar önce ölmüş şeyhleri, *(dirilerek)* **Rabbânî** üzerinde çekişiyor, onu paylaşamıyorlar; her grup onu kapmak için karşı grubu sıkıştırıyor ve tartışıyorlar! Olay, Rabbânî'in ağzından aynen şöyle naklediliyor:

*«Beni Ahrâriyye büyükleri terbiye ettiler ve işimin esâsı bu büyüklerin yolunda olmaktır, şimdi başka oluyor." diye geldi. Böyle düşünürken, Ahrâriyye yolunun büyüklerinin, hâce-i cihan **Hâce Abdülhâlık-ı Goncdüvânî**'den hocam **Hâce Bâkî-billah**'a (kuddise sirruh) kadar olan bütün halîfelerinin geldiğini gördüm. Benim işim ve icrââtım hakkında konuşmaya başladılar. Ahrâriyye büyükleri (kuddise sirruh) şöyle dediler: "Bunu biz terbiye ettik. Bizim terbiyemizle zevke, hâle ve kemâle erişti. Siz ona ne hakla karışabilirsiniz?" Kadirî büyükleri (Rahimehümüllah) dediler ki: "Daha çocukluğunda bizim ona teveccühümüz vardır. Bizim ni'met soframızdan tad almıştır. Şimdi de bizim hırkamızı giymektedir.»*[604]

Örnek-3: **Rabbânî**, gelecekten haber veriyor:

*«**İmâm-ı Rabbânî** hazretlerinin makbûl ve keşf sahibi küçük kardeşleri ve kıymetli talebesi **Şeyh Muhammed Mes'ûd**, geçim için ihtiyâcını gidermek maksadıyla, Kandehâr şehrine ticârete gitmişti. O günlerde **İmâm-ı Rabbânî** hazretleri, bir sabah huzûrlarında bulunan hizmetçilerine şöyle buyurdu: "Ne garîb iştir. Kardeşim **Muhammed Mes'ûd'**un nerede olduğunu öğrenmek için teveccüh eyledim. Keşf gözü ile her ne kadar aradıysam, hiçbir yerde bulamadım. Bundan sonra daha dikkatli teveccüh eyledim, ölmüş ve henüz gömülmüş olan yeni mezarını gördüm." Dinleyenler hayretler içerisinde kaldılar. **İmâm-ı Rabbânî** hazretleri bunu söylemesinden bir müddet sonra, kardeşinin beraber gittiği arkadaşları geldiler ve onun Kandehâr'da vefât ettiğini söylediler.»*[605]

Rabbânî'nin *(yukarıda da değinildiği gibi)* başarısının büyük sırrı, onun yoğun bir şekilde İslâmî terminolojiyi ustalıkla kullanmış olmasında saklıdır. Kendisi, Müslümanlık dinine sıkıca bağlı Hintli bir rûhânî olmasına rağmen, sürekli olarak sahnede bir İslâm âlimi kisvesinde boy göstermeye çalışmıştır. *(Örneğin, kitaplarını ve mektuplarını besmele, hamdele ve salvele dibâcesiyle başlatmıştır.)* Bu da o günden bugüne hiç kuşkusuz milyonlarca insanı, hatta birçok araştırmacıyı yanıltmıştır. Çünkü o, bir yandan gördüğü halüsinasyonları insanlara gerçekmiş gibi anlatırken, öbür yandan ancak bir İslâm âliminin kullanacağı terimleri kullanarak mektuplar ve kitaplar yazmış, böylece var gücüyle ortamı karartmaya çalışmış, ***İslâm*** ile ***Müslümanlığın*** birbirinden ayırt edilmesini imkânsız hale getirmiştir. Nitekim Budizm'den Nakşîliğe adapte edilen ***"râbıta"***

---

[603] Türkiye Gazetesi, İslâm Âlimleri Ansiklopedisi, 15/321. Tarihsiz-İstanbul.

[604] Age. 15/324

[605] Age. 15/362.

ritüelinin, tarîkat öğretisinde kemikleşmesine önayak olanlardan biri de bu şahıstır. Onun **Hace Eşref-i Kâbulî**'ye gönderdiği 187 sayılı mektubun başında râbıtaya ilişkin sarf ettiği şu sözler dikkat çekicidir: ***«Bu mektup, ulaştırıcı yolların en kısası olan râbıtanın açıklamasına ve mürîd için râbıtanın, zikirden daha üstün olduğuna ilişkindir.»***

Nakşbendîler, **Rabbânî**'yi temize çıkarmak için türlü yorumlar yapıyor olsalar da bu sözlerden açıkça anlaşılmaktadır ki ona göre "râbıta yapmak *(yani şeyhin şeklini hayâl etmek)* Allah'ı anmaktan daha üstündür."

Rabbânî'nin başlattığı bu falsifikasyonu, özellikle son 200 yıldır dört ***aktivist-sûfî*** sürdürmüştür. Bu üç şahıs, *-**İslâm** ile **Müslümanlığın**, birbirinden ayırt edilmesinin önünü tıkamak amacıyla yeni çığırlar açarlarken-* aynı zamanda tıpkı **Rabbânî** gibi çok büyük ün kazanmışlardır. 1800'lerin başından günümüze kadar Müslümanlığı İslâm'a karşı güçlendirmeye çalışan ve ona yeni şekiller veren bu dört sembolden birincisi **Hâlid-i Bağdâdî**, ikincisi **Abdülhakîm Arvâsî**, üçüncüsü **Saîd-i Kürdî** (ya da Nursî), dördüncüsü ise **Fethullah Gülen**'dir.

Rabbânî'nin 1500'lerde başlattığı *(İslâm ile Müslümanlığı harmanlama)* hamlesine, günümüzün özellikle Türkçü Nakşbendîleri tarafından azimle, hırsla ve büyük atılımlarla destek verilmektedir. Bu gerçeği, onların **Rabbânî**'yi övdükleri aşağıdaki satırlardan bile anlamak mümkündür.

«Ona, *Ahkâm-ı İslâmiyye ile tasavvufu vasletmesinden, birleştirmesinden dolayı da,* ***"sıla"*** *ismi verilmiştir.»*[606]

***

H. 971/M. 1563-H. 1034/M. 1624 tarihleri arasında ***(Ekber Şah** döneminde)* yaşayan **Rabbânî**'nin, -***"Dîn-i İlâhî"*** *adı altında senkretik bir din kuran*- bu hükümdara karşı itirazda bulunduğuna ilişkin herhangi bir bulgu yoktur. **Rabbânî**, Nakşbendîler tarafından ***«Silsile-i Sâdât»***'ın 23'üncüsü olarak kabul edilir. Kurucusu sayılan **Bahâuddîn Nakşbend**'den, onun zamanına kadar bu tarîkat ***«Nakşbendiyye»*** ve ***«Ahrâriye»*** olarak biliniyordu. Ancak **Rabbânî**'den sonra aynı tarîkat ***"Müceddidiyye"*** adını aldı. Bu isim, ondan yaklaşık iki yüz yıl sonra ortaya çıkan ve tarîkata yeni karakterler kazandırarak damgasını vuran **Hâlid-i Bağdâdî** ile birlikte bir evrim daha geçirdi ve bu kez ***«Hâlidiyye»*** adını aldı.

Rabbânî'nin, *-öldükten sonra-* arkasında nasıl bir din ve düşünce bıraktığını merak edenlerin, *-onu daha iyi tanıyabılmak için-* Hindistan'ın Serhind kasabasına gidip manzarayı yakından seyretmeleri gerekir. Bunu göze alanlar; onun türbesini koruyan müşrik sikh polisleri, gübre kokan çevreyi, mezarlara tapan kir pasak içindeki kalabalığı seyrederken çok düşüneceklerdir. O zaman İslâm ile Müslümanlığın birbiriyle hiç ilişkisi olmayan iki ayrı din olduğuna da belki inanabileceklerdir.[607]

***

«Silsile-i Sâdât»ın Yirmi Dördüncü Halkası: Muhammed Ma'sûm Fârûkî

---

[606] Age.15/318.

[607] Bunu belgeleyen bir kaynak: https://twitter.com/jxlhs/status/1110458550357250051?s=12

Ma'sûm Fârûkî, Nakşbendîler tarafından "**İmâm-ı Rabbânî**" unvanıyla ünlendirilen Hintli spiritüalist **Ahmed Fârûkî**'nin oğludur. M. 1599'da Hindistan'ın ***Serhend*** kenti yakınlarında, ***Mülk-i Haydar*** kasabasında doğdu. Mistik geleneğe göre yetiştirildi. ***«1623 yılında İmâm-ı Rabbânî kendisinden sonra irşad makamına Muhammed Ma'sûm'un geçeceğini bir mektupla oğullarına bildirdi.»***[608]

Ma'sûm daha çocukken onunla babası arasında geçen ve Nakşbendîler tarafından aktarılan aşağıdaki diyalog, -*irdelenmesi gereken*- önemli sırlar barındırmaktadır. Aktarılanlar şöyledir:

«Muhammed Ma'sûm hazretleri, ilim tahsiline başladı, İmâm-ı Rabbânî hazretleri ona buyururdu ki: "İlim tahsilini çabuk bitir ki, seninle büyük işlerimiz vardır." Daha on dört yaşında iken babasına; "Ben kendimde öyle bir nûr görüyorum ki, bütün âlem güneş gibi ondan aydınlanmaktadır. Eğer o nûr sönerse dünyâ karanlık, zulmetli olur." diye arz edince, babası ona; "Sen zamanının kutbu olursun." buyurarak müjde vermiştir. Nitekim daha sonra bunu kendisi şöyle belirtmiştir: "Allahü Teâlâ'ya hamdü senalar olsun. Va'd edilen ele geçti. Babamın müjdelediklerine kavuştum."»[609]

Ailede kişilik bozukluğu belirtilerine işaret eden yukarıdaki diyalogda, iki önemli kesit vardır. Birincisi **Rabbânî**'nin, -*eğitimini çabuk bitirmesi için*- oğluna yönelttiği emirdir. Ikincisi ise, kerâmeti kendinden menkul işbu **Ma'sûm**'un verdiği şizofrenik mesajlardır.

Bunlardan birincisinde **Rabbânî**, neden acaba oğlunun eğitimini çabuk bitirmesini istemektedir? Aslında **Rabbânî**, bu sorunun cevabını -*çok kısa da olsa*- aynı cümle içinde vermiştir: «***(…) seninle büyük işlerimiz vardır.***»

Bu şifreli cümlede özetlenen şey aslında şudur: Hemen bütün Nakşbendi şeyh adayları, önce az da olsa bir medrese eğitimi görürler. ***Arapça***, ***fıkıh***, ***tefsir***, ***hadis*** ve ***akâid*** gibi İslâmî ilimlerde -*terminolojiye aşina olacak kadar*- kısa bir süre dersler alırlar. Nakşbendîlikte buna stratejik olarak ihtiyaç vardır. Çünkü bunlar tarîkat şeyhi olunca birer İslâm âlimi görüntüsü içinde sahneye çıkarlar. Buna mecburdurlar. Çünkü bağlı oldukları Müslümanlık, hayâlî ve müflis bir dindir. Müslümanlıkta vahiy, kitap, peygamber, kulluk, iman, amel ve âhiret gibi değerler yoktur. Bu değerleri mistik teorisyenler İslâm'dan taşıyarak ve onları özellikle Şamanlık ve Buda dinlerine ait değerlerle harmanlayarak 1000 sene önce Müslümanlığı yapılandırmış ve şekillendirmişlerdir. Dolayısıyla mürîdleridlerin karşısında bazen bir âyet, bir hadis okumak, helâlden haramdan söz etmek gerekecektir. İşte bunun için kısa bir süre medresede eğitim alırlar. Hatta, kavuk ve cübbe gibi din adamlarına özgü kılıklara bürünerek meslek icra etmeye çalışırlar. Tarîkat örgütlerini yöneten ve yönlendiren odaklar da bu spekülatif davranış biçimlerini yorumlayarak çevre edinmede kullanırlar. Nitekim, yukarıda Rabbânî'den nakledilen sözler, Işıkçı Nakşbendî örgütüne ait bir ansiklopedide yer almaktadır. Ondan önceki alıntı ise *ilginçtir ki* bunu bir akademisyen yazmıştır!

Ma'sûm'un, -*grandiyöz bir şizofren tipin ancak söyleyebileceği*- yukarıdaki sözlerine bakıldığında, onun henüz on dört yaşındayken babası tarafından ne kadar tehlikeli bir şekilde yönlendirildiğini görmek mümkündür. Ne ilginçtir ki bu sözler, Nakşbendîlerin onu olağanüstü yüce bir varlık olarak görmelerini sağlamıştır. Nitekim ansiklopedilerinde onu şu methiyelerle yüceltmeye çalışmışlardır:

«On altı yaşında iken, bütün ilimlerin tahsilini bitirdi. Bundan sonra tamamen tasavvufa yönelip, babasının feyzlerine, üstün makamlara, büyük derecelere ve yüksek kemâlâta kavuştu. Kendinden

[608] **Prof. Dr. Necdet Tosun**, TDV. İslâm Ansiklopedisi EK-2. S. 310-311

[609] Bir grup Nakşbendi, Türkiye Gazetesi, İslâm Âlimleri Ansiklopedisi, 16/90. Tarihsiz-İstanbul.

önce yaşayan büyük velîlerin bir ömür harcayarak elde ettiklerini, o daha çocukluğunda elde etti.»[610] Oysa **Ma'sûm**, Allah' Teâla'nın övünmeyi yasaklamasına karşın *(daha 14 yaşındayken)* kendini fahiş ifadelerle överek büyük bir pervasızlık sergilemiştir. Nakşbendîler onun kullandığı şu ifadeyi ansiklopedilerinde yayınlamaktan çekinmemişlerdir. Yuarıda da geçtiği gibi bu sözler aynen şöyledir: «*Ben kendimde öyle bir nûr görüyorum ki, bütün âlem güneş gibi ondan aydınlanmaktadır. Eğer o nûr sönerse dünyâ karanlık, zulmetli olur.*» Cüretkârca sar edilmiş olan bu sözler, ***en-Necm Sûresi***'nin 32. ve ***en-Nisâ Sûresi***'nin 49'uncu âyet-i kerimelerini inkâr anlamına gelmektedir![611]

Ma'sûm, babasını taklit ederek birçok kimseye *(sayıları 652'ye varan)* mektuplar göndermiştir. Bunlar üç cilt olarak derlenmiştir. Işıkçı Nakşbendîler **Ma'sûm** için ansiklopedilerinde 19 sayfa tutarında bir biyografi düzenlemişlerdir. O da babasını örnek alarak, oğlu **Seyfüddin**'i yerine halife seçmiştir. M. 1668'de ölen bu şahsa, Tarîkatçılar Nakşbendî gerdanlığının 24'üncü halkası olarak inanmaktadırlar.

***

«Silsile-i Sâdât»ın Yirmi Beşinci Halkası: Seyfuddîn Fârûkî

Öyle görünüyor ki **Seyfuddîn Fârûkî**, dedesi **Rabbânî**'nin kurduğu temelden yararlanarak ancak sahnede kalabilmiştir. Nitekim o da babasını ve dedesini taklit etti. Mektuplar yazarak arkasında bir isim bırakmaya çalıştı[612]. Dolayısıyla Nakşbendîlik kurumunu devam ettirmede o da babası da sırf birer taklitçi figüran olarak çalıştılar.

Milâdî 1639'da Serhend'de doğan **Seyfüddîn**, **Ma'sûm**'un altı oğlundan beşincisidir. Hakkında verilen birçok bilgide çelişkiler bulunmaktadır. Örneğin Işıkçı Nakşbendîler onun çocuk yaştayken Kur'ân'ı ezberlediğini kaydetmişlerdir.[613] Oysa **Muhammed Hacı Yusuf** adında Suriyeli bir tarîkatçı, özel web sitesinde yayınladığı bu şahsa ait Arapça biyografide meâlen: ***«Yaşlılığında Yüce kitabı ezberledi.»*** şeklinde bir ifade kullanmıştır.

Eşkâlini: ***«Uzun boylu, esmer, heybetli, gözleri büyükçe ve sakalının iki tarafı seyrekçe idi.»*** şeklinde tasvir eden Işıkçı Nakşbendîler, bu şahsı ***"tarîkat gerdanlığı"***nın 25'inci halkası olarak görmektedirler. Hakkında yazdıkları sayfalar dolusu övgülerden bazı satırlar şöylerdir:

---

610 Age.

611 ***en-Necm Sûresi***'nin 32. âyet-i kerimesi, meâlen şöyledir: ***«Sizi topraktan yarattığı zamanki durumunu da, annelerinizin rahminde cenin olarak bulunuşunuzu da en iyi bilen O'dur. Öyleyse kendinizi temize çıkarmayınız!»***

en-Nisâ Sûresi'nin 49'uncu âyet-i kerimesi, meâlen şöyledir: ***«Kendilerini temize çıkaranlara ne dersin? Hayır, Allah dilediğini temize çıkarır ve kimseye kıl payı kadar haksızlık edilmez.»***

612 190 tane mektup yazdığı ve bunların, oğlu **Muhammed Âzam** tarafından derlenerek ***«Mektûbât-ı Seyfiyye»*** adı altında kitaplaştırıldığı, Nakşbendîler tarafından kaydedilmiştir.

613 Bkz. Bir grup Nakşbendi, Türkiye Gazetesi, İslâm Âlimleri Ansiklopedisi, 16/173. Tarihsiz-İstanbul. Sözler aynen şöyledir: ***«(…) ilme yönelip ders okuyabilecek yaşa geldiği zaman Kur'ân-ı Kerîm'i ezberledi.»*** **Muhammed Hacı Yusuf**'a ait Arapça cümle ise şöyledir: "فحفظ الكتاب المجيد في سن الشيخوخة" Kaynak:
http://www.ibnalarabi.com/ar/nakshbandiyya/95-rijal-a-tarika-al-nakshbandiyya/714-shaykh-muhammad-sayf-ul-din

«Zamanının bir tanesi ve marifet deryası olan babası ***Muhammed Ma'sûm-i Fârûkî****'nin teveccühü ve sohbetleriyle, Nakşibendiyye yolunun usûl ve âdabı üzere tasavvuf yolunda ilerleyip, az zamanda Vilâyet-i hâssa-i Muhammediyye'ye kavuştu. Birçok hâller ve kerâmetler sahibi oldu.»*[614]

Nakşbendîler tarafından bu kişi için üretilmiş birçok kerâmetten biri de şöyle anlatılmıştır:

«Nakledilir ki: Doğum zamanında bir melek görünüp "Doğduğu, öldüğü ve tekrar dirildiği gün Allah'ın selâmı üzerine olsun." meâlindeki, Meryem sûresi on beşinci âyet-i kerîmesini okuyarak müjde vermişti.»[615]

Dikkat edilirse İslâm'ın yüce kitabı olan Kur'ân-i Kerîm'den bir âyetin alıntılanarak -*üretilen bir bahane ile*- nasıl mitolojik bir hikâyeye konu edildiği -*yukarıdaki satırlarda*- görülmektedir. ***İslâm***'a ait olan yüce değerler, bin yıldır işte bu yollarla devşirilerek ***Müslümanlık*** adındaki yapay dine sürekli şekilde aktarılmış ve bu tür çabalarla yapılandırılmıştır.

Tarîkatta şeyhliğin babadan oğula geçmesi geleneğini devam ettiren **Rabbânî**'nin bu torunu da böylece gerdanlığa takılma şansını elde etmiş oldu. Ancak o, yerine çocuklarından başka birini tayin etti ve 1696 yılında öldü.

***

«Silsile-i Sâdât»ın Yirmi Altıncı Halkası: Nur Muhammed Bedevânî

Bizzat Nakşbendîler tarafından nakledilen türlü hikâyelere bakılırsa; bu örgütün şeyhleri arasında **Muhammed Bedevânî**'nin, en fanatik tip olduğu anlaşılmaktadır. İfadelerine göre bu şahıs, bir gün tuvalete -*yanılarak*- sağ ayağıyla girdiği için bunalım geçirmiş ve üç gün kendine gelememiştir! Hikâye aynen şu sözlerle anlatılmaktadır:

«Bir defasında helâya girerken, yanlışlıkla önce sağ ayağını içeri atmıştı. Bunun üzerine tasavvuftaki halleri bağlandı. Üç gün Allahü Teâlâ'ya yalvarıp, tazarru ve niyazda bulunduktan sonra hâlleri tekrar açıldı.»[616]

Tarîkatçılar, -*övelim derken*- bu şeyhlerini âdeta teşhir etmişlerdir. Ona sözde kerâmet ve fazîlet diye mal ettikleri ilginç hikâyelerden bazıları da şöyledir:

«İstiğrak ve cezbe hâlleri, ya'nî tasavvufta ilâhî aşk ile kendinden geçme hâli pek ziyâde idi. On beş sene bu hâl üzere tasavvufî hâllere gark olmuştur. Ömrünün son zamanlarında bu hâlden ayıklık hâline dönmüştür.»[617]

«O kadar murâkabe yapardı ki, ya'nî Allahü Teâlâ'dan başka her şeyi unutup, Allahü Teâlâ'ya yönelerek o kadar çok ibâdet ve tâat yapardı ki, bu sebeple beli bükülmüştü.»[618]

---

[614] Age.

[615] Age.

[616] Bkz. Bir grup Nakşbendi, Türkiye Gazetesi, İslâm Âlimleri Ansiklopedisi, 17/215. Tarihsiz-İstanbul.

[617] Age.

[618] Age.

«Bir gün birisi yiyecek bir şey hediye getirmişti. Kendisine takdim edilince, nâzik bir tavırla; "Bu yiyecekte bir zulmet gözüküyor, bir araştırınız!" buyurdu. "Bu yiyecek helâldendir." diye arz ettiler. Fakat araştırınca, bu yiyeceğin gösteriş niyetiyle hazırlanıp getirildiğini anladılar.»[619]

«Bir defasında bir talebesi huzûruna giderken, yolda gözü yabancı bir kadına takılıp ona bakmıştı. Hocası ***Seyyid Nûr Muhammed Bedevânî****'nin huzûruna girince, "Sende zinâ zulmeti görüyoruz." buyurarak yabancı kadına bakması sebebiyle günaha girdiğine işâret etmiştir.»*[620]

*«****Seyyid Nûr Muhammed Bedevânî*** *hazretleri şöyle anlatmıştır: "Bir gün hocam* ***Mirzâ Hâfız Muhsin****'in kabrini ziyârete gitmiştim. Kabri başında murâkabeye daldım. Bu hâlde iken kendimden geçtim ve hocamı kabrinde görüp konuştum. Kefeni ve bedeni hiç çürümemişti. Sâdece ayaklarının alt kısımlarına toprak te'sîr edip hafif dökülmüştü.»*[621]

Düşmanları tarafından değil, tam tersine hayranları tarafından nakledilen bu mitolojik anlatılar, **Bedevânî**'nin nasıl bir kişiliğe sahip olduğunu yeterince deşifre etmektedir. Fakat onun hakkında ele geçen yeni bir bulgu bu kişiliğin iç yüzünü daha çok ortaya çıkarır mahiyettedir:

Muhammed Hacı Yusuf adında Suriyeli bir tarîkatçı, özel web sitesinde yayınladığı bu şahsa ait Arapça biyografide onun 17 yaşındayken hapse atıldığını, 25 yaşına girince de ellerine ve ayaklarına demirden kelepçe takıldığını yazmaktadır. Onun, amirler ve yöneticiler tarafından zındıklık yaptığı yolunda uydurulan iftira üzerine bu cezaya çarptırıldığını ileri sürmektedir. Yazar bu iddiasını herhangi bir kaynağa dayandırmamakla birlikte verdiği bu haber, **Bedevânî**'nin *"Müslüman toplum"* içinde bir budist gibi yaşamaya çalışarak kötü örnek verdiği için böyle bir cezaya çarptırıldığını düşündürmektedir.[622]

Tarîkatçılar tarafından ***"Nakşbendi gerdanlığı"***nın 26'ncısı olduğuna inanılan **Bedevânî**'nin doğum tarihi bilinmemektedir. Ölüm tarihi, mîlâdî 1722 olarak kaydedilmiştir. Hakkında muteber hiçbir kaynakta herhangi bir bilgi bulunmayan **Bedevânî**'yi Nakşbendîler son zamanlarda bizzat yazdıkları ve birbirlerinden kopya ettikleri 10 tane kitapta konu edinmişlerdir.[623]

***

«Silsile-i Sâdât»ın Yirmi Yedinci Halkası: Şemsuddîn Habîbullah Mirza Mazhar Cân-ı Cânân

---

[619] Age.

[620] Age.

[621] Age.

[622] Suriyeli **Muhammed Hacı Yusuf**'un Arapça sözleri şöyledir:

ولما بلغ السابعة عشر من العمر وقع في السجن في دلهي وعندما بلغ سن الخامسة والعشرين شدَّت يداه ورجلاه بالقيود والحديد، وسبب وقوعه في هذا البلاء كون الأمراء والوكلاء اتهموه بالزندقة كذبا وافتراءً.

Kaynak: http://www.ibnalarabi.com/ar/nakshbandiyya/95-rijal-a-tarika-al-nakshbandiyya/715-shaykh-muhammad-nur-al-badwani

[623] Bkz. Bir grup Nakşbendi, Türkiye Gazetesi, İslâm Âlimleri Ansiklopedisi, 17/217. Tarihsiz-İstanbul.

İsimleri ***"Nakşbendî gerdanlığı"***na takılmış şeyhlerden **Buda**'ya en çok benzeyen kişi **Mirza Mazhar**'dır. Bu tarîkatın son ünlü şeyhlerinden **Dr. Kasım Kufralı**'nın yaptığı açıklamalar bu gerçeği kanıtlar mahiyettedir. **Kufralı** diyor ki:

*«18 yaşında **Seyyid Muhammed-i Bedevâni**'ye intisab eden bu zat, yalnız avreti setredecek kadar giyinerek çöllerde ağaç yaprakları yemek suretiyle dört sene tam bir kalender hayatı yaşamış ve tarîkat ehline eflâtûnî bir aşkın cilvelerini tattırmıştır».*[624]

Bu ifadelerden onun -*Budistler gibi*- et yemediği anlaşılmaktadır. Bu ilgiyle hatırlatmak gerekir ki sır taşıyan ***"derin şeyhler"***in et yemediği Nakşbendîliğin gizli bir gerçeğidir. Ancak bu şeyhlerin sayısı nadirdir, ikinci ve üçüncü dereceli şeyhler tarafından bilinemezler. Çünkü özel yetiştirilir ve oldukça dışa kapalı bir hayat sürerler. **Hâlid-i Bağdâdî'**nin, -*sırlarını emanet ettiği*- halifesi, **İsmail el-Enârânî**'nin, bu kategoriden olduğu sanılmaktadır.[625]

Daha on sekiz yaşındayken **Muhammed-i Bedevâni**'nin etkisi altına giren **Mirza Mazhar**, öyle anlaşılıyor ki, hocasının her bakımdan sıkı takipçisi ve sırf taklitçisi olmuş, aynen onun kalıbına girmiştir. Bir vejetaryen olarak yaşaması ise onun Budistlerden ne kadar çok etkilendiğini kanıtlamaktadır. Bu da Nakşbendîlikte, konjonktürel olarak dönem dönem gözlenen değişikliklerin birçok gerçeği çağrıştırdığını göstermektedir. Bunlardan biri de tarîkatın miladî 1200'lerden itibaren Budizm'den çok şey devraldığı gerçeğidir.

Müslüman-Nakşbendî akademisyenlerden **Prof. Dr. İrfan Gündüz**, *(Budizm'den alınan Râbıta ritüelini kastederek)* bu tür etkileşimleri meşrulaştırmak ve bunları İslâm'a mal etmek(!) için aşağıdaki sözleriyle bir manevra sergilemektedir. **Gündüz** diyor ki:

«Kültürlerarası ortak bir özellik gibi gözüken bu konuda, Müslümanların da bir yolu ve üslubu bulunduğu ve bunu da râbıta şeklinde sistemleştirdikleri söylenebilir.»[626]

Tabiatıyla sorun, sadece râbıta ile sınırlı değildir. Görüldüğü üzere Budistleri taklit etmede iş, et yememeye kadar vardırılmıştır. Ancak Nakşbendîlikte -*bu şahıstan başka*- et yemekten çekinen başka bir şeyhin varlığı bilinmemektedir. Tarîkatta bu ve benzeri davranış farkları Nakşbendiliğin bir çelişkiler yumağı olduğunu göstermektedir. Fakat kendi tarihinin akışı içinde türlü çelişkilerle kisveden kisveye giren bu mistik akım, aslında İslâm'ın tahrip edilmesinde spekülatif bir araç olarak kullanılmıştır. Bu aracın, sürekli şekilde nasıl kullanıldığını anlayabilmek için Nakşbendîler tarafından kitaplar dolusu düzenlenmiş olan şeyh biyografilerine bakmak yeterlidir.

Işıkçı Nakşbendîler, silsilede yer alan her şeyh için övgüler yazdıkları gibi, aşağıdaki satırlarda bu şahıs için de şu methiyelere yer vermişlerdir:

«Evliyânın büyüklerinden. İnsanları Hakka da'vet eden, doğru yolu göstererek hakîkî saadete kavuşturan ve kendilerine "Silsile-i aliyye" denilen âlim ve velîlerin meşhûrlarındandır.»[627] Bu

---

[624]. Bkz. **Kasım Kufralı**, Nakşbendîliğin Kuruluş ve Yayılışı, s. 91. Türkiyât Enstitüsü. No. 337

[625] Bkz. محمد مطيع الحافظ ونزار أباظه، علماء دمشق وأعيانها في القرن الثالث عشر الهجري، الجزء الأوّل ص:**298**. دار الفكر المعاصر، بيروت–لأبنان

[626] Bkz. **Prof. Dr. İrfan gündüz**, Tasavvufî Bir Terim Olarak Râbıta, s. 26. Tasavvuf, İlmî ve Akademik Araştırma Dergisi, 2007, sayı:19

[627] Bir grup Nakşbendi, Türkiye Gazetesi, İslâm Âlimleri Ansiklopedisi, 17/39. Tarihsiz-İstanbul.

övgünün yanı sıra, o da *“Mahviyyet, fenâ ve bekâ hâllerine ulaştım.”*[628] diyerek kendini övmekten geri durmamıştır.

Mirza Mazhar, Delhi’de Miladî 1781’de üç kişinin saldırısına uğrayarak öldürüldü. Yerini **Abdullah-ı Dehlevî** aldı.

***

«Silsile-i Sâdât»ın Yirmi Sekizinci Halkası: Gulâm Ali Abdullah-ı Dehlevî

Nakşbendî Tarîkatı’na yepyeni bir şekil kazandırmış olan **Hâlid-i Bağdâdî’**yi **Abdullah-ı Dehlevî** yetiştirmiştir. Onun için bu rûhâniyi önemsemek gerekir. Çünkü bu iki kişinin bir araya gelmesi olayı, hâlâ iç yüzü tamamen keşfedilememiş çok yönlü ve son derece önem taşıyan sırlar barındırmaktadır! Bu nedenle profesyonel bir araştırma ekibinin ***New Delhi***’ye giderek orada bu iki kişinin 1800’lerin başında İngilizlerle girdikleri ilişkiler hakkında yapacağı ciddi araştırmalardan sonra ancak bu sırlar ortaya çıkarılabilir!

Dehlevî, Milâdî 1745 yılında Hindistan’ın Pencap eyaletinde yer alan ***Bitala*** köyünde doğdu. Mistik bir atmosferde büyüdü. ***Buda***’ya benzeme sevdası *-birçok Hintli Nakşî şeyhi gibi-* **Dehlevî**’nin ailesinde de vardı. Nitekim babası Abdüllatif, *“İnsanların hazırladıklarını şüpheli korkusuyla yemez, kırlarda yetişen meyvelerle yetinirdi.”*[629] **Dehlevî**’nin hayranlarından Suriyeli bir yazar, onun da çoğu kez sahraya çıkıp *-babası gibi-* bitkilerle gıdalandığını Arapça kaydetmektedir.[630]

Dehlevî, kendisi gibi Hintli vejetaryen spiritüalistlerden **Mirza Mazhar Cân-ı Cânân**’a bağlandı. Şeyhi gibi o da Hint dinlerinin derin etkisi altında kaldı. Rabbânî ile başlayan *tarîkatı mektuplarla yayma* geleneğine o da uydu. Yazdığı mektuplardan 25 tanesi, bir öğrencisi tarafından ***“Mekâtîb-i Şerîfe”*** adı altında derlenmiştir.

Dehlevî’nin şeyhlik yaptığı günlerde; gerek ***Nakşbendîliğin*** gerekse ***Müslümanlığın,*** esaslı biçimde yeniden yapılandırılması için uygun ortam hazırlıkları yapılmıştır. Büyük ihtimalle **Dehlevî**’nin kılavuzluğunda başlayan bu konudaki girişimler, daha sonra **Hâlid-i Bağdâdî** tarafından organize edilmiştir. Bu konudaki faaliyetlerin siyasal cephesi üzerindeki sır perdesi maalesef günümüze kadar aralanmamıştır, daha doğrusu aralanamamıştır! 1810-1826 yılları arasında cereyan eden bu faaliyetlerin sadece mistik ve dinsel cephesi bilinmektedir. Bu çalışmaların özeti ise şudur:

Kaynağını Hint dinlerinden alan ***Nakşbendîlik*** ve çeşitli dinlerin çetrefil bir karışımı olan **Müslümanlık** köklü biçimde revize edilmiştir; bu iki kurum yeni kisveleri içinde Osmanlı toprakları üzerinde sergilenmiş ve sahnelenmiştir. Bu suretle, İslâm’ın geriye kalmış izlerini sistematik şekilde ortadan kaldırmak için dehşetli bir proje uygulamaya konmuştur. Nitekim Işıkçı Nakşbendîlerin **Dehlevî** için hazırladığı biyografide yer alan aşağıdaki sözler, bu konuda önemli ipuçlarını ele vermektedir. Spekülatif övgülerle süsledikleri bu sözler şöyledir:

---

[628] Age. 17/42.

[629] Türkiye Gazetesi, İslâm Âlimleri Ansiklopedisi, 17/294. Tarihsiz-İstanbul.

[630] وكثيراً ما كان يخرج إلى الصحراء فيذكر الله تعالى ويتغذى بالنبات، وبقي مرة أربعين يوماً لم يكتحل طرفه بنوم، ولم يذق الطعام إلا قليلاً. Bu sözlerin Türkçe çevirisi şöyledir: «Çoğu kez sahraya çıkar, Allah’ı zikrederdi. Bir defasında kırk gün uyumadı ve az miktarda bir şeyler yedi.» Bkz.http://www.ibnalarabi.com/ar/nakshbandiyya/95-rijal-a-tarika-al-nakshbandiyya/717-shaykh-abd-ul-allah-al-dahlawi

*«**Abdullah-ı Dehlevî**, Delhi'de Allah adamlarının sohbetlerinde bulunmaya gayret etti. Evliyânın büyüklerinden **Hâce Zübeyr**, onun halîfelerinden **Ziyâullah ve Abdüladl**, **Hâce Nâsırüddîn**'in oğlu **Hâce Mîr Dürer**, **Mevlânâ Fahreddîn, Fahr-i Cihân-ı Çeştî Dehlevî**, **Hâce Nânû**, **Hâce Gulâm-ı Çeştî** gibi büyük zâtların sohbetleriyle şereflendi. Yirmi iki yaşına kadar onlardan tefsîr, hadîs, fıkıh gibi zâhirî ilimleri öğrendi. Tasavvuf yolunda yetişip büyük bir velî olmak için çalıştı. Yirmi iki yaşından sonra, zamanın bir tanesi, dünyânın en büyük âlim ve evliyâsı, insanları hakka da'vet eden, Resûlullah efendimizden (aleyhisselâm) gelen feyz ve bereketleri alıp başkalarına aktarabilen, velîler zincirinin halkalarından **Mazhar-ı Cân-ı Cânân** hazretleriyle karşılaştı.»*[631]

Şimdi, yukarıdaki satırları, yeniden birkaç kez okuyalım; ondan sonra, -*kullanılan üslûp, kelime ve kavramlar üzerinde büyük bir dikkatle durarak*-, ***Hint-İran dinleri*** ile ***İslâm***'ın birbirine karıştırılmasında bunların nasıl özellikle seçildiğini inceleyelim:

Yukarıdaki alıntının başında «***Allah adamları***» diye bir tabir kullanılmıştır. İslâm literatüründe kesinlikle böyle bir söylem yoktur. Bu tabir, şirk dinlerindeki ***«ruhbân»*** sınıfını çağrıştırmaktadır. Bilindiği üzere İslâm'da bir din adamı sınıfı yoktur. İslâm üzerinde amaçlanan tahribatı gerçekleştirmek için bu tabir özenle seçilmiştir. Nitekim daha sonra **Hâlid-i Bağdâdî** tarafından Osmanlı toplumunda muazzam bir ***hiyerarşik din adamı şebekesi*** kurulmuştur. Bu şebeke günümüzde büyük atılımlar gerçekleştirmektedir!

Tarîkatçılar tarafından sıkça kullanılan ***"evliya"*** kelimesi yukarıdaki paragrafta da yer almaktadır. Bir kez daha belirtmek gerekir ki tarîkatçılıkta evliyadan amaç; Kur'ân-ı Kerîm'de *(Yunus Suresi'nin 62-64 ayetlerinde)* tarif edilen mü'minler değil, ***"gaipten haber veren"***(!) kâhinlerdir. Bu inanış başka bir dinden *(muhtemelen Hint dinlerinden)* alınmıştır. Çünkü Kur'ân-ı Kerîm, gaybın Allah'tan başka hiç kimse tarafından bilinemeyeceğini açıkça beyân etmektedir.

Yine yukarıdaki pragrafta yer alan **Nâsırüddîn** ve **Fahreddîn**[632] gibi adlar İran kültürünü ve onların eski dinleri olan ***Zerdüşizm***'i çağrıştırmaktadır. Bu isimlerin sonundaki ***(dîn)*** takısı *(günümüzde*

---

[631] Türkiye Gazetesi, İslâm Âlimleri Ansiklopedisi, 17/283. Tarihsiz-İstanbul.

[632] «Tamamen Arapça'dan alınan, ancak yakın geçmişte (İslâm'ı çağrıştırmasın diye) sonlarındaki din eki, tin olarak değiştirilen bu adlar ikişer sözcükten ibaret Arapça birer isim tamlamasıdır. Bu adlara: ***Necmettin***, ***Selahattin***, ***Bedrettin***, ***Kemalettin***, ***Şemsettin***, ***Nurettin***, ***Hayrettin*** ve ***Fahrettin*** gibi daha birçok örnekler vermek mümkündür. Bu konudaki açıklamaları kuşkusuz ilâhiyatçılar çok daha iyi anlayacaklardır. Burada unutmadan hatırlatmak gerekir ki Arapça'da ***"tin"*** kelimesi, Türkçe'de ***"incir"*** demektir.

Bu tip adların her birinin ne anlama geldiği ve sonlarındaki ekten bir tek harfin değişmesiyle dahi nasıl bir anlam bozukluğuna uğratıldıkları konusunun, aslında yalnızca kültürel deformasyon bakımından değil, özellikle toplumun mantık yapısı, ahlâkî değerlere ve bilimsel ölçülere yaklaşımı bakımından da çok yönlü olarak ele alınması gerekir. İlginçtir ki bu isimlerin ne anlam taşıdığı; bu deformasyondan sonra nasıl birer anlam bozukluğuna uğratıldıkları; tamamen Arapça olmalarına rağmen, neden Araplar tarafından kullanılmadıkları ve esasen hangi etkiler altında bu adların Türk toplumunda yaygınlaştığı gibi konular, şimdiye kadar ne sokaktaki insanı, ne de ilim adamlarını meşgul etmiştir! Çünkü bu çeşit toplum gerçeklerini gündeme getirmek, Türkiye halkının özgün bir kültür altyapısından yoksun bulunduğunu bir anlamda kanıtlayan meselelere parmak basmak demek olur. Onun için suskunluk, -*büyük ihtimalle*- daha çok bu yargı ile tercih edilmiştir.

Bu isimlerin her birinin, orijinal yapısı içinde ifade ettiği anlam ile çarpıtıldıktan sonraki anlamına gelince; bunların birkaçını karşılaştırarak bir fikre varabiliriz. Örneğin, bunlardan ***«Necmettin»***in orijinal biçimi ***«Necmuddîn»***dir. Bu bileşik isim, Türkçe'de ***«yıldız»***ın karşılığı olan Arapça ***«Necm»*** ile ***«din»*** sözcüklerinden oluşmaktadır ve ***«dinin yıldızı»*** anlamına gelen bir isim tamlamasıdır. Ne var ki ***«Necmuddîn»*** biçimindeki bu adın orijinal kalıbı ***«Necmettin»*** şeklinde deforme edildikten sonra anlamı tamamen değişmekte ve ***«incirin yıldızı»*** diye zevksiz, ilgisiz, rastgele ve hatta çirkin bir anlam peydahlanmaktadır.

bilgisizlik nedeniyle kimsenin dikkatini çekmiyorsa da) aslında İslâm'ı değil, başka bir dini işaret etmektedir. Bu bir şifredir! Bu isimler Türkiyeli müslümanlar arasında çok yaygındır.

Yine yukarıdaki paragrafta kullanılan *«**zâhirî ilimler**»* tabiriyle aslında *«**tefsîr**, **hadîs** ve **fıkıh**»* gibi İslâm'ın temel ilimleri küçümsenmektedir. Çünkü bunlara, tabir caizse *-kalkan niyetiyle-* geçici olarak kullanılması gereken bir çeşit kabuk ya da savunma aracı gözüyle bakılmaktadır. Nitekim İslâm âlimleri, tarîkatçılar tarafından tarih boyunca ***«ulemâ-i zâhir»*** ve ***«ulemâ-i rüsûm»*** diye sürekli şekilde küçümsenmiş, hafife alınmışlardır.

Tarîkatçıların özellikle yukarıda kullandıkları övgüler, ***Budizm***'den oldukça beslenen Müslümanlığı ve onun temel direği sayılan Nakşbendîliği *(İslâm'a ait değerlerle)* nasıl beslemeye çalıştıklarını çarpıcı şekilde yansıtmaktadır. **Dehlevî**'nin övüldüğü sözlere bir kez daha ibret gözüyle bakalım:

*«Tasavvuf yolunda yetişip büyük bir velî olmak için çalıştı. Yirmi iki yaşından sonra, zamanın bir tanesi, dünyânın en büyük âlim ve evliyâsı, insanları hakka da'vet eden, Resûlullah efendimizden (aleyhisselâm) gelen feyz ve bereketleri alıp başkalarına aktarabilen, velîler zincirinin halkalarından **Mazhar-ı Cân-ı Cânân** hazretleriyle karşılaştı.»*

Dikkat edilirse; *-yukarıdaki abartılı övgülerin başında kullanıldığı üzere-* tarîkatçılar, Hint mistisizmini *-**«tasavvuf»** kelimesiyle âdeta yumuşatarak-* İslâm'a mal etmeye çalışmışlardır. Çünkü her ne kadar tasavvuf ile İslâm arasında herhangi bir ilişki yok ise de tarihin akışı içinde bu sözcük o kadar çok işlenmiştir ki hemen her müslümanın kulağına tanıdık gelmiştir. Böylece birçok örneği

---

Bu analizden yola çıkarak; benzer bazı adların da hem orijinal hem bozulmuş biçimi ile verdikleri anlamları aşağıda birkaç farklı örnek içinde karşılaştırdığımızda yozlaşmanın, bilgisizliğin, bilinçsizliğin ve pervasızlığın bu ülkede hangi boyutlara ulaşmış olduğunu açık bir şekilde görecek; ölçü tanımamada ne büyük bir cesaretin sergilendiğine şahit olacaksınız. Aşağıdaki örneklerde her adın önce orijinali, ondan sonra da tahrip edilmiş biçimi, anlamları ile birlikte verilmiştir. İşte örnekler:

1. a) Özgün biçimi: ***Cemâluddîn*** / Anlamı: Dinin güzelliği.
   b) Bozulmuş biçim: ***Cemalettin*** / Anlamı: İncirin güzelliği.

2. a) Özgün biçimi: ***Bedruddîn*** / Anlamı: Dinin dolunayı.
   b) Bozulmuş biçim: ***Bedrettin*** / Anlamı: İncirin dolunayı.

3. a) Özgün biçimi: ***Kemâluddîn*** / Anlamı: Dinin olgunluğu.
   b) Bozulmuş biçim: ***Kemalettin*** / Anlamı: İncirin olgunluğu.

4. a) Özgün biçimi: ***Şemsuddîn*** / Anlamı: Dinin güneşi.
   b) Bozulmuş biçim: ***Şemsettin*** / Anlamı: İncirin güneşi.

5. a) Özgün biçimi: ***Kutbuddîn*** / Anlamı: Dinin direği (odağı)
   b) Bozulmuş biçim: ***Kutbettin***/Anlamı: İncirin direği (odağı)

6. a) Özgün biçimi: ***Fahruddîn*** / Anlamı: Dinin iftiharı (gururu)
   b) Bozulmuş biçim: ***Fahrettin*** / Anlamı: İncir faresi!

7. a) Özgün biçimi: ***Muhyiddin*** / Anlamı: Dini ihya eden
   b) Bozulmuş biçim: ***Muhittin*** / Anlamı: İnciri ihya eden!

Burada, anlaşılması ve çözümlenmesi gerçekten güç olan birçok sorun vardır. Bunlardan biri de şudur: Çocuklarına örneğin Kemalettin adını veren anne ve babalar, bu ismin; ***«incirin olgunluğu»*** gibi çok enteresan bir anlam taşıdığını, acaba bir kez olsun akıllarından geçirebilmiş midirler?» Kaynak: **Ferîduddin AYDIN**'ın "Kendimi oynadım" adlı anılarından… Bu kitap henüz yayımlanmamıştır.

bulunan bu tür çarpıtma yöntemiyle İslâm'ın *-zaman içinde-* bertaraf edilmesi sağlanmış, onun bıraktığı boşlukta Müslümanlık rahatça yapılandırılmıştır.

***

Dehlevî, **Mirza Mazhar** adındaki rûhânîye o kadar büyük bir hayranlık beslemiştir ki dayanamamış, her yerde açığa vurulamayacak şu dizeleri ağzından kaçırmıştır:

«Aşk secdesi için bir eşik buldum,
Ve bir yeri göklere şerik buldum.»[633]

Evet, **Dehlevî**, **Mirza Mazhar adındaki** şeyhinin eşiğini Allah'ın makamı olarak gördüğünü bu sözlerle dile getirmekten çekinmemiştir. Nitekim Nakşiliğin reddetmediği ***"vahdet-i vücûd"*** felsefesi bu inanışa açıktır.

Dehlevî, miladî 1824 yılında eski adı Cihanâbâd olan, bugünkü Hindistan'ın başkenti ***New Delhî***'de öldü. Nakşbendîler onun, tarîkat gerdanlığının 28'inci halkası olduğuna inanırlar.

***

«Silsile-i Sâdât»ın Yirmi Dokuzuncu Halkası: Hâlid-i Bağdâdî

Gelecekte ehil ve dürüst araştırmacılar tarafından *-büyük ihtimalle-* yazılacak olan ***"Müslümanlık Kriptolojisi"***nin ilk sayfalarına, *-**Muaviye**'den sonra-* **Hâlid-i Bağdâdî'**nin sırlarına yer verilmesi çok uygun olacaktır. Çünkü **Muaviye**, her ne kadar ***«Râşidî Hilâfet»*** sistemini ortadan kaldırmakla ***İslâm***'ın hayat damarlarını kesmiş ise de vaktiyle gizlediği sırların neredeyse tamamı ortaya çıkmıştır. Ancak o, bertaraf ettiği İslâm'ın enkazı üzerinde ***Müslümanlık*** diye yıkıcı ve tehlikeli bir dinin kurulacağına ortam hazırladığını bilmiyordu. **Hâlid-i Bağdâdî** ise, daha gençliğinin ilk yıllarından itibaren hayâl ettiği hedefleri gerçekleştirmek için her şeyden önce sır saklamada büyük başarı göstermiştir. Öyle ki ölümünün üzerinden iki yüz yıl geçmiş olmasına rağmen, sırlarının en önemli ilmikleri hâlâ açılamamıştır. Çok büyük olasılıkla daha önce tahmin ettiği gibi hedeflerini de gerçekleştirmiştir. Müslümanlığı yepyeni bir kisve içinde yapılandırmaya çalışırken İslâm'a ait değerleri inanılmaz bir hünerle devşirmiş ve onları bu yapay dinin restorasyonunda büyük bir ustalıkla kullanabilmiştir. Bu sayede, kurduğu Hint kaynaklı ***"Hâlidîlik"*** adı altındaki mistik sistemle Millî Türk Müslümanlığına *-büyük ölçüde-* bugünkü şekli veren odur.

Bu nedenledir ki *-Süleymaniyeli ve Kürt kökenli olmasına rağmen-* bu şahıs, Türk ırkçıları tarafından ısrarla **«Hâlid-i Bağdâdî»** olarak propaganda edilmiş ve ***"iki kanatlı"*** anlamına gelen ***«Zülcenahayn»*** unvanıyla zihinlere kazınmıştır. Böylece onun bir **«Hâlid-i Kürdî»** olarak anılması önlenmiştir. Tıpkı **Saîd-i Kürdî**'nin de sonraları adının **"Saîd-i Nursi"** olarak değiştirilip ***«Bedîüzzamân»*** unvanıyla propaganda edilmiş olması gibi… İleride ayrıntılarıyla açıklanacağı üzere **Hâlidîlik**; *-aynen* ***(İttihâd ve Terakkî partisi, Jön Türkler örgütü, Sabetaizm, Nurculuk, PKK, FETÖ** ve **benzeri)** bir dizi derin teşkilât gibi, ta XIX'uncu yüzyılın başlarında örülüp hazırlanmış, zamanı gelince de teker teker sahnelenmiş-* büyük bir yıkım projesinin parçalarından başka bir şey

---

[633]. Türkiye Gazetesi, İslâm Âlimleri Ansiklopedisi, 17/283. Tarihsiz-İstanbul.

değildir! Bu olayların her biri çok farklı içerik ve özellik taşımış olabilir. Ancak muazzam bir yıkımın süreçleri olarak birbirini tamamlayacak şekilde yönetilmişlerdir. Unutulmamalıdır ki içeride sahnelenen bu karanlık grup ve akımlar, -*kurgu olarak*- dışarıdaki aktörler tarafından dizayn edilmiştir. Nitekim dikkatleri dağıtmak ve son iki yüz yılın tarihini çarpıtmak için çaba harcayan oryantalizmin günümüzdeki öncüleri, *"**Müceddidî Hâlidîliğin** bir ıslahat hareketi olduğunu"* ileri sürmektedirler. Bu oryantalistlerin ünlülerinden biri de **David Dean Commins**'tir. Bu şahıs, Ortadoğu'yu kolaçan etmiş ve bir müddet Şam'da yerleşerek oldukça derin araştırmalarda bulunmuştur. Bir iddiasını şöyle dile getirmektedir: *«(...) Müceddidiye-Nakşibendiye ile birlikte Şeyh Hâlid'in çağdaş İslâmî ıslahatın ilk işaretçileri oldukları sonucuna varmak mümkündür.»*[634] Bu iddianın gerçekle hiçbir ilişkisi yoktur. Bunda ya bir kasıt vardır ya da en iyimser bir tahminle **Commins** yabancı olduğu için ***İslâm*** ile ***Müslümanlığı*** birbirinden ayıt edememiştir. Ancak bu tahmin çok zayıftır. Çünkü **David Dean Commins**, en az Nakşbendîlik kadar Selefi hareket hakkında da bilgi sahibidir. Aynı zamanda 1800'lü yıllarda özellikle Hâlidîliğe karşı Suriye'de ıslahatçı bir selfî hareketin ortaya çıktığından haberdardır. Bu ilgiyle hatırlatmak gerekir ki ***Hâlidîlik***, Osmanlı hükümeti tarafından desteklendiği ve titizlikle korunduğu için bu hareketin öncüleri Nakşbendîlere karşı seslerini çıkaramamışlardır. Geleceğin tarihi -*büyük ihtimalle*- bunları deşifre edecektir.

«Bağdâdî» patenti altındaki ***Hâlidîliğin***, Türk ırkçılarının işine çok yaradığını bu ilgiyle vurgulamak gerekir. Nitekim 1925 yılında Kürt Nakşbendîlere indirilen darbelerin[635] *(Türk Müslümanlığı açısından)* yanlış olduğu 1950'lerde geç de olsa anlaşılmış, bu tarîkatın önündeki engellerin derhal kaldırılması için yeni politikalar izlenmiştir. Bu politikalarda Kürtlük ile Nakşbendiliğin ayrı şeyler olduğuna bilhassa dikkat edilmiş, Kürt milliyetçiliğine karşı alınan sıkı önlemlere mukabil, Kürt Nakşbendîlik hareketi koruma altına alınmıştır.[636]

Türkiye'deki Nakşbendîlik hareketine **Hâlid-i Bağdâdî** açısından bakıldığında, bu mistik akımın Türklere ve Kürtlere göre farklı özellikler taşıdığına dikkat etmek gerekir. Çünkü **Hâlid-i Bağdâdî** her ne kadar Kürt kökenli ise de onun ***Milli Türk Müslümanlığına*** sağladığı büyük destek sayesinde adı, Türk ilâhları listesinin, neredeyse başında yer almaktadır. Bu nedenle ***Hâlidîlik***, Modern Türk Müslümanlığının temel direği ve Türk milliyetçiliğinin manevî ilham kaynaklarından biri olarak kabul edilir. Kürtler ise onu, sadece ünlü bir Nakşbendî şeyhi ve bir evliya olarak görürler. Kürtlerdeki sınırlı kültürel ufuk, onların **Hâlid-i Bağdâdî**'yi bütün yönleriyle keşfetmelerine *(en azından şimdilerde)* yol vermez. Onun için eğer Hâlidîliğin derin izlerini -*profesyonel bir*

---

634 ***David Dean Commins***, Osmanlı Suriye'sinde Islahat Hareketleri, (Terc. Selahaddin Ayaz) s.72. Yöneliş Yay. İstanbul-1993

635 1924 yılında, ***"Şark Islâhât Planı"*** adı altında, Ankara'da siyasi bir komplo senaryosu hazırlanmış, buna göre önce ünlü bir Kürt Nakşbendî şeyhi, ***-uydurulmuş bir bahane ile-*** kışkırtılarak doğuda bir karışıklık başlatılmıştır. Bu olaya ***"irtica başkaldırısı"*** adı verilerek dönemin hükümeti tarafından olağanüstü hal ilah edilmiş ve on binlerce insan öldürülmüştür.

636 Kürt Nakşibendîliğinin ilk kez ciddi biçimde koruma altına alınması, **Adnan Menderes**'in 1951 yılında bölge valilerine verdiği gizli bir talimatla başlamıştır. *(O tarihlerdeki Bitlis Valisi **Nadir Tüzün** ile Siirt Valisi **Cavit Okyavuz**'a önemli görevler verilmiştir!)* Bunun üzerine Bitlis iline bağlı Kasrik Köyü merkez olarak belirlenmiş ve Türkiye'nin her yerinden sorunlu insanlar tespit edilerek özel ekipler tarafından buraya toplatılmışlardır. Bu insanlar, *(aslında toplumun depolitize edilmesinde kullanılmak üzere)* mistikleştirilerek ***"rehabilite"*** edilmiş ve figüran olarak sahneye yerleştirilmişlerdir. "Ankara'nın beklentileri" gerçekleşince, bu odak örtülü olarak büyük destek görmüştür. ***"Kürtlük ruhunu söndürdüğü"*** kaygısıyla Kürt milliyetçilerinin saldırısına uğrayabileceği olasılığına karşı bu tekke, yıllar sonra derin devlet eliyle **Adıyaman** civarına taşınmıştır. Tekke, halen *(bir holdingin de destek ve katkılarıyla)* yine derin devlet tarafından sıkı şekilde korunmaktadır.

araştırmacı gözüyle ve çok yönlü olarak- takip ederseniz bu iki bakış açısı arasında büyük farklar bulunduğunu görürsünüz.

Günümüzde Türkiye toplumu, sanki **Hâlid-i Bağdâdî** hakkında hiçbir şey konuşmuyor gibi gözüküyor olabilir. Fakat böyle düşünenlerin yanıldıklarını vurgulamak gerekir. Tam tersine bu şahıs, -*Türkiyeli Müslüman insanın hemen bütün kutsallarının üzerinde bir yere sahip olduğu için*-, ancak ***"ona yakışır özel mekânlarda"*** ve olağanüstü bir süreklilikle zihinleri meşgul etmektedir. Dolayısıyla bu, -*ondan her yerde söz edilmediği için*-, bu gerçeğin şimdiye kadar farkında olamamış kimselerin, Türkiye toplumunun birçok gerçeği hakkında da bilgisiz oldukları anlamına gelir. Halbuki **Bağdâdî**'nin ***kimliği***, ***neler yaptığı*** ve ***ne gibi izler bıraktığı*** çok büyük önem taşımaktadır. Onun için, çoğu Nakşbendî Tarîkatı'na bağlı olan aşırı Türk milliyetçileri için **Bağdâdî**'nin ne kadar büyük bir kutsalı temsil ettiği, ancak bu üç noktada tatmin edici ayrıntılı bilgiler ortaya konduktan sonra anlaşılabilir.

Bağdâdî, mîlâdî 1778 yılında, Irak'ın Süleymaniye kenti yakınlarına düşen ***Karadağ*** kasabasında doğdu. Özgeçmişini kaleme alanlar onun, **Hz. Osman**'ın soyundan geldiğini ileri sürmektedirler. Bununla birlikte onun, ***Kürt Baban Aşîreti'nin Mikâîlî Oymağı'ndan*** olduğunu söyleyenler de vardır. Burada dikkati çeken husus; -***Bağdâdî****'yi* ***Hz. Osman****'la ilişkilendirerek*- ona bir asâlet payı çıkarma çabasıdır. Çünkü çıkar elde etmenin yollarından biri de toplum üstü bir sınıftan olmaktır. Bu nedenledir ki; gerek muharref (çarpıtılmış) dinler, gerekse Müslümanlık gibi yapay dinler, kezâ onlardan beslenen monarşi, oligarşi ve demokrasi gibi siyasal rejimler daima elit tabakaya dayanmıştır. İslâm ise *(elit, asiller, sosyete ve aristokrat gibi)* ayrıcalıklı sınıflara yer vermemiştir. Özetlenirse; biraz önce sözü edilen etiketleme, *bir propaganda sembolü olarak* Nakşbendîlikte ne kadar büyük önem taşıdığını göstermektedir.

Bağdâdî'nin göze aldığı maceralar, çıktığı seyahatler, aldığı eğitim, öğrendiği diller, çeşitli sosyal düzeydeki insanlarla kurduğu ilişkiler ve bıraktığı izler gerçekten incelenmeye değer. Eğer böyle bir çalışma -*objektif bir bakış ve geniş bir perspektifle*- gerçekleştirilebilirse **Bağdâdî**'nin, sıradan biri olmadığı, bilakis gayet üstün bir zekâya, ince bir zevke ve büyük ideallere sahip bulunduğu anlaşılacak, aynı zamanda günümüzün Modern Türk Müslümanlığının mimarı olduğu da gözler önüne serilebilecektir. Bu özelliklerin sağladığı özgüven sayesinde **Bağdâdî**'nin ne derece baskın bir kişilik sergilediğini keşfetmek aslında zor değildir. Bu nokta çok derin araştırmalar da gerektirmez. Sadece Nakşbendîler tarafından yazılanlara bakıldığında bile **Bağdâdî**'yle muhatap olmuş her insanın -*ister istemez*- bu güçlü kişiliğin derhal etkisi altına girmiş olduğunu anlamak mümkündür. İşte bu çok etkin ve ezici karakteri sayesindedir ki, bir köylü çocuğu olmasına ve 48 yıl gibi kısa bir ömür sürmüş olmasına rağmen **Bağdâdî**, inanılmaz büyük işler başarmış, -*Türk coğrafyasında*- günümüze kadar yankıları süren dinsel bir devrim gerçekleştirmiştir.

Bağdâdî'nin eğitim gördüğü günlerin medreseleri, çağımızdaki tarîkatçı medreselerine göre çok daha ileri düzeyde idiler. Örneğin; o günün medreselerinde İslâmî ilimlerin yanı sıra, matematik, geometri, astronomi, tarih, coğrafya ve mantık okutuluyordu. Bugün hemen tamamı Nakşbendîlerin tekelinde olan medreselerde yalnızca İslâmî ilimlerin dört temel branşı olan ***(akâid, fıkıh, hadis*** ve ***tefsir)*** ile usul, Arap dil grameri ve klasik Yunan mantığı okutulmaktadır. Bu karşılaştırmalı gerçeği, **Bağdâdî**'nin eğitimine ilişkin bilgilerden açık şekilde öğrenebiliyoruz.

Bu konuda öteden beri tutulmuş kayıtlara göre; -*ana dili Kürtçe olan*- **Bağdâdî**, önce mükemmel düzeyde Arapça öğrenmiştir. Onun, **Firûzâbâdî**'nin kâmûsunu ezberlediği kaydedilmektedir. Notlarından, kitapçıklarından ve mektuplarından onun Arapça'ya olan hakimiyeti açıkça anlaşılmaktadır. Yüksek edebî kudretine gelince, kaleme almış olduğu divanı buna tanıklık

etmektedir. 1217 beyit tutarındaki bu Farsça divan, onun ne kadar ince bir zevke sahip olduğunu kanıtlamaktadır.[637]

Hâlid-i Bağdâdî, bölgenin tanınmış Kürt kökenli din adamlarından ezcümle; **Molla Muhammed bin Âdem Bâlekânî**, **Molla Salih Teremârî**, **Molla Mahmûd Gazâyî**, **Molla Abdurrahim Ziyâretî**, **Molla İbrahim Beyârî** ve **Molla Abdullah Harpânî**'den İslâmî branşlarda dersler okudu. Ayrıca entelektüel şahsiyetler yetiştirmiş olan eşraftan **Berzencî** ailesine mensup **Şeyh Abdurrahîm** ve **Şeyh Abdulkerîm** kardeşlerden dersler aldı. **Bağdâdî**, bu naklî ilimlerden sonra **Molla Muhammed Kasîm Merdûkhî**'den de matematik, geometri ve astronomi gibi pozitif ilimler üzerine eğitim aldı. **Hâlid-i Bağdâdî**'nin izlediği eğitim süreçleri özetle budur. Fakat kişiliğini, eğilimlerini ve hâlet-i rûhiyesini yansıtan davranış biçimleri, şayet bir ***psikolog-eğitimci*** gözüyle incelenecek olursa ondaki öğrenme ve bilgilenme hırsının sırf aydınlanmaya dönük masum bir meziyet olmadığı açıkça anlaşılır. Dolayısıyla onu, -*etrafında kümelenen binlerce kifayetsiz muhteris arasında*- bir tek ***kifayetli ve başarılı muhteris*** olarak tanımlamak çok yerinde olur. Olabilir ki nail olduğu inanılmaz şöhretin sırrı, bu denklemde saklıdır.

İlerleyen satırlarda da bir nebze açıklanacağı üzere **Bağdâdî**, -*gerek sürekli bilgilenme arayışlarıyla, gerekse ün kazanmak tutkusuyla*- rakiplerini daima ezip geçmek için; -*karakterindeki avantajlarından yararlanarak*- karşılaştığı geniş ufuklu ya da ünlü her insanı susturup mahcup düşürmek ve rezil etmek için hayatın tamamını bir koşu müsabakası, bir yarış pisti gibi görmüştür. Nitekim onun Tahran'da Şiî bir hoca ile girdiği tartışmadan nasıl galibiyetle çıktığı, Nakşbendîler tarafından olağanüstü övgülerle söz edilmektedir. Örneğin Işıkçılar bu tartışmanın sonucunu şu sözlerle kaydetmektedirler: *«Mevlânâ Hâlid hazretleri, arkadaşı Mirzâ Abdürrahîm ile yaya olarak önce Tahran'a geldiler. Burada meşhûr şiî âlimi İsmâil Kâşî'yi, talebesinin önünde rezîl etti.»*[638]

Dr. Abdulcebbar Kavak da bunu şöyle anlatıyor: *«(...) Bu meyanda Tahran'ın saygın Şiî âlimlerinden İsmail Kâşî ile yaptığı münazara, bölgede geniş yankı bulmuştur.»*[639]

Tütün kullandığı için **Bağdâdi**'yi eleştirenlere karşı onun, karşıtlarını nasıl susturup mahcup ettiği konusunda -*Nakşbendîler tarafından sıkça anlatılan*- buna benzer bir hikâye daha vardır. **Bağdâdî** fanatiği olan iki Suriyelinin, yardımlaşarak yazdıkları bir kitapta olay şöyle anlatılır:

*«**Hâlid Bağdâdi**, (öğrencilik yıllarında) **Münteha'l-Usûl** adlı kitabı okumak üzere Bağdat'a geldi. Bu ilk ziyareti sırasında âlimlerin ululları onunla bir araya geldiler. Onun ne kadar zengin bir ilmi birikime sahip olduğunu gördüler. Bağdâdi, o sıralarda tütün kullanıyordu. Bu âlim şahsiyetler, Bağdâdi'nin yanından ayrıldıkları zaman onu ziyadesiyle över, fakat tütün kullandığı için de onu eleştirirlerdi. Bunu duyunca Bağdâdî onları yemeğe davet etti. Bu sırada yöntem bilimi konularından helâl, harâm ve mübah kavramları hakkında açıklamalar yaparak onların tezlerini çürüttü. (Yani **tütün kullanmanın haram olmadığını** ispat etti.) Fakat bununla birlikte hemen o anda tütün içmede kullandığı araçları getirip onların gözleri önünde hepsini parçaladı.»*[640]

---

[637] Bir edebiyat şaheseri olan bu divanı, Sadreddin Yüksel Türkçe'ye çevirmiş, 1977 yılında Sabah Gazetesi tarafından yayımlanmıştır.

[638] Bkz. Bir grup Nakşbendi, Türkiye Gazetesi, İslâm Âlimleri Ansiklopedisi, 18/80. Tarihsiz-İstanbul.

[639] Bkz. **Dr. Abdulcebbar Kavak**, Müceddidî Şeyhi **Mevlânâ Halid el-Bağdâdî**'nin Ortadoğu'daki Misyonu. Ağrı İslâmî İlimler Dergisi (AGİİD), 1(1), 1-18.

[640] محمّد مطيع الحافظ – نزار أباظة، علماء دمشق وأعيانها في القرن الثالث عشر الهجري الجزْ الأول ص/ **298**، **299**. دار الفكر المعاصر؛ بيروت. İki yazarın kullandığı Arapça ifade şöyledir:

2017'de Bingöl Üniversitesi'nde düzenlenen Sempozyum'da **Dr. M. Zahir Ertekin**'in söyledikleri ise şöyledir: *«Yol boyunca karşılaştığı Şiî ulemâ ile özellikle de Tahranlı bir müctehid olan Şeyh İsmâîl-i Kâşî ile mezhep tartışmalarına girişmesi ve bu tartışmaları ısrarla devam ettirmesi yolculuğunun meşakkatli geçmesine sebep oldu.»*[641]

Bağdâdî, işte bu psikoloji ile hareket ettiği ve tabiatıyla daima ön plana çıktığı için -*henüz çok genç yaştayken*- dönemin derin güçleri tarafından keşfedilebilmiştir. **Bağdâdî**'nin asıl macerası, bu derin güçlerin kendisine Hindistan'dan gönderdikleri esrarengiz bir elçi aracılığıyla kurdukları ilişkiden sonra başlamıştır!

Hazırlanan senaryoya göre; ta Hindistan'dan Süleymaniye'ye kadar gelen Hintli elçi, görünürde sıradan bir sofudur. *"Onu, New Delhi'de bulunan **Abdullah-ı Dehlevî** adında bir Nakşî şeyhî göndermiştir. Kerâmet sahibi olan bu zat, Bağdâdî'yi manevi keşif yoluyla bulmuştur (!)"* vs. İlginç olan, -*uzay çağını yaşadığımız bugün bile*- milyonlarca sıradan Nakşbendi mürit kalabalıkları bu ilginç hikâyelere inanabilmektedirler! Oysa mantıklı bir insanın bu söylencelere inanması imkânsızdır. Fakat olaya uygun bir başlangıç bulmak ve sonrasındaki gelişmeleri de ilâve ederek senaryoyu tamamlamak için **Hâlid-i Bağdâdî**'nin bizzat kendisi devreye giriyor ve *"mucizeyi"* başlatmak için başından geçen ilginç bir olayı şöyle anlatıyor:

«Hac için uğradığım Medine'de mübarek dualarını almak ve öğütlerinden yararlanmak için sâlih bir zat arıyordum; ta ki ona göre davranayım. O sırada, istikamet sahibi, ilmiyle âmil, Yemenli âlim bir şahsiyete rastladım. Cahil ve kusurlu bir kişi edasıyla ondan nasihat istedim. Bana bazı öğütlerde bulundu. Bu öğütlerden biri de şu idi: "Mekke'de bulunduğun sırada eğer birinin görünürde şerîata aykırı bir davranışına şahit olursan, sakın acele davranıp ona itiraz etme!" Bu parlak tavsiyeye göre hareket etmek için gayet azimli bir niyetle Mekke'ye ulaşınca, -büyükbaş bir kurban kesmiş kimsenin sevabına nail olabilmek için- erken saatte Harem-i Şerîf'e girdim. Delâil okumak için Kâbe'ye karşı oturdum. O sırada siyah sakallı, avâmdan (sıradan, kaba) birinin, sırtını Kâbe kaldırımına dayamış, yüzü de engelsiz şekilde bana dönük olarak oturmuş bulunduğunu gördüm. Kusurunu yüzüne vurmadan içimden dedim ki: "Bu adam Kâbeye saygı göstermiyor." Bir de ne duyayım, adam bana dedi ki: "Sen, mü'min kişinin, Allah katında Kâbe'den daha saygın olduğunu bilmiyor musun?" Benim Kâbe'ye sırtımı çevirip seninle yüz yüze oturmama neden itiraz ediyorsun; Medine'deki zatın öğütlerini ve bu öğütlere uyman için yaptığı ısrarı duymadın mı?" Bunun üzerine bu kişinin, evliyanın büyüklerinden olduğu konusunda kuşkum kalmadı. Anladım ki insanlardan gizlenmek için bu tür davranışlar sergilemektedir. Hemen eline kapandım. Ondan af diledim. Doğru yolu bulabilmem için bana kılavuzluk etmesini rica ettim. Dedi ki: "Senin açılımın bu diyarlarda olmaz." Sonra Hindistan'ı işaret etti. Ondan sonra da şunu ekledi: "Sana oradan işaret gelecek; senin açılımın o diyarda gerçekleşecek!" Bunun üzerine, beni amacıma ulaştıracak bir şeyhi Mekke ve Medine'de bulmaktan umudum kesildi. Hac ibadetini bitirdikten sonra Şam'a döndüm.»[642]

"ثم قدم بعداد فقرأ المنتهى في الأصول. وفي هذه الزيارة الأولى لبغداد اجتمع به كبار العلماءِ ورأوا علمَه الزاخِرَ وكان يومئذٍ يتعاطى التبغَ، فكانوا إذا خرجوا من عنده بالغوا بمدحِهِ وانتقدوه على التدخين، فلمّا بلغه ذلك دعاهم إلى طعامٍ ثمّ بحث في الأصولِ وبيان الحلالِ والحرامِ والإباحةِ وأقامَ عليهم الحجّة، وعندئذٍ أحضرَ أدواتِ التدخين فكسرها أمامهم."

[641] Bkz. **Dr. M. Zahir Ertekin**, Mevlânâ Hâlid-i Bağdâdî ve Halidîliğin Bingöl ve Çevresi Üzerindeki Etkisi, Ulusal Sempozyum, 04-05 Mayıs 2017 Bingöl. Baskı 1. 2017

[642] Bkz. علماء دمشق وأعيانها في قرن الثالث عشر الهجري «للمؤلّفين: محمّد مطيع الحافظ ونزار أباظه، الجزء الأول ص/ **298** دار الفكر–دمشق.
Tarafımdan yapılan çevirinin Arapça orijinal metni şöyledir:

كنتُ أفتّش على أحد من الصالحين لأتبرّك ببعض نصائحه لعلّي أعمل بها كلّ حينٍ، فلقيتُ شيخًا يمنيًّا متريّضًا عالمًا عاملاً صاحب استقامة وارتضاء، فاستنصحتُهُ استنصاح الجاهل المقصّر من العالم المتبصّر فنصحني بأمورٍ منها: لا تبادر في مكة بالإنكار على ما ترى ظَاهِرَهُ يخالف الشريعةَ. فلمّا وصلتُ إلى الحرم وأنا مصرٌّ على العمل بتلك النصيحة البديعة بكّرتُ يوم الجمعة

Bu anlatıya, her insan kendine göre bir yorum yakıştırabilir. Ancak olayın kesinlikle bir mizansen olduğu ve gerçekle hiçbir alakasının bulunmadığı açıktır. Özellikle hemen sonrasında Hindistan'dan **Bağdâdî**'ye aniden bir elçinin gönderilmesi, maceranın bütün ilmiklerini çözer mahiyettedir. XX'nci yüzyılın ünlü Nakşî şeyhlerinden **Dr. Kasım Kufralı**, **Bağdâdî**'nin karakterine de işaret ederek, bu Hintli kişinin Süleymaniye'ye gelişine çok özet bir ifade ile şöyle dokunmaktadır.

*«Mizacına uyan hakiki tasavvufî neşveyi elde edememenin ızdırabı ile huzursuzluk içinde bulunurken karşısına birden bire Hind muhitinin füsunkâr tecellîlerini aksettiren **Muhammed Derviş-i Azimâbâdî (Mirza Rahim Allah Big**) çıktı.»*[643]

Yukarıdaki şifreli ifadenin sonunda, bu Hintli adamın iki farklı adı yer almaktadır. Bunlardan biri: «***Muhammed Derviş-i Azimâbâdî***», öbürü ise, parantez içinde yazılmış olan «***Mirza Rahim Allah Big***»dir. Bilindiği üzere ***«big»*** sözcüğü İngilizcedir ve Türkçe ***«büyük»*** demektir. Peki bu isim acaba tamamen tesadüf müdür; ayrıca bu ilginç ad neleri çağrıştırıyor olabilir? **Bağdâdî**, bu adamın peşine takılarak -*altı ay süren zorlu bir yolculuğun ardından*- Hindistan'a varıp bir yıl sonra dönünce kopardığı fırtınalar üzerine Iraklı **Şeyh Maruf el-Berzencî** (1752-1838) onu afişe ederek aynen şu ifadeleri kullandı: ***«Bütün Kürtler ona uydular. Dünyayı sapkınlığıyla doldurdu. Kâinat üzerinde bir otoriteye sahip olduğunu iddia ediyor. Gaybı bildiğini ileri sürüyor. Hindistan'a gitti, sihirbaz yogilerden ders aldı ve İngiliz Hristiyanlardan bir din öğrendi.** (...)»*[644]

Bu birkaç satır, **Berzencî**'nin Bağdat Valisi **Said Paşa**'ya sunduğu dilekçe mahiyetindeki Arapça mektubundan alıntılanan kısa bir bölümün çevirisidir. Berzencî, bu tercümenin Arapça metninde ***"yogiler"*** anlamına gelen ***«el-cûkiyye*** «الجوكيّة» diye bir tabir kullanmıştır. Bu ise çok ilginçtir. Çünkü her tarîkat şeyhi ve her medreseli gibi **Berzencî**'nin de kapalı bir çevrede yetişmiş, *(kendi alanında bilgili olsa da)* kültürsüz bir din adamı olduğu düşünülür. Dolayısıyla ***«yoga»***, ***«yogacılık»*** ve ***"yogiler"*** hakkında herhangi bir bilgiye sahip bulunmaması icap ederken onun bu kelimeyi kullanmış olması hem enteresan hem de anlamlıdır. Aynı zamanda onun **Bağdâdi**'yi yogacılıkla suçlaması önemli sırları çağrıştırmaktadır.

Ayrıca, Musul eşrafından **Osman Hayâî Bey** de **Hâlid-i Bağdâdî** aleyhinde Arapça yazdığı bir reddiyede *(meâlen)* diyor ki: ***«Hindistan'a gitti, yogilerden ve Hıristiyan İngilizlerden bir şeyler***

إلى الحرم، لأكون كمن قرّبَ بدنة من النعم فجلست إلى الكعبة الشريفة لأقرأ الدلائل[642]، إذ رأيتُ رجلاً ذا لحية سوداء عليه زيّ العوامّ قد أسند ظهره إلى الشاذروان ووجهه إليّ من غير حائل فحدَّثَتْنِي نفسي أنّ هذا الرجل لا يتأدّب مع الكعبة ولم أُظْهِرْ عَيْبَهُ. فقال لي: أما عرفتَ أن حرمة المؤمن عند الله أعظم من حرمة الكعبة! فلماذا تعترض على استدباري الكعبة وتوجّهي إليك؟ أما سمعتَ نصيحةَ مَنْ في المدينة وتأكيدَهُ عليك؟! فلم أشك أنّه من أكابر الأولياء وقد تستّر بأمثال هذه الأطوار عن الخلق، فانكببتُ على يديه وسألتُهُ العفوَ، وأنْ يُرْشِدَنِي بدلالته إلى الحقّ. فقال لي: فُتُوحُكَ لا يكون في هذه الديار. وأشار إلى الديار الهنديّة، وقال: تأتيك إشارةٌ من هناك فيكون فُتُوحُكَ في تلك الأقطار. فأيستُ من تحصيل شيخ في الحرمين يرشدني إلى المرام، ورجعتُ بعد قضاء النسك إلى الشام»

Bu olay, tarîkatçıların duygusal ve spekülatif üslubuyla oldukça yumuşatılarak anlatılmıştır. Amaç, bu tür hikâyelerin iç yüzünü gizlemek ve sıradan kalabalıkları bunlara inandırmaktır. Bkz. Bir grup Nakşbendi, Türkiye Gazetesi, İslâm Âlimleri Ansiklopedisi, 18/79. Tarihsiz-İstanbul.

[643] **Kasım Kufralı**, Nakşbendîliğin Kuruluş ve Yayılışı, s. 103 Türkiyât Enstitüsü No. 337

[644]. Bkz. محمّد مطيع الحافظ–نزار أباظة، علماء دمشق وأعيانها في القرن الثالث عشر الهجري ص**304/1**. دار الفكر المعاصر، بيروت – لبنان.
Berzencî'nin Arapça ibaresi şöyledir:

إنّ الأكراد كلّهم قد اتبعوه. وملأ ببدعته الآفاق، وإنّه يدّعي التصرّف في الكائنات، ويدّعي علم الغيب، وإنّه ذهب إلى الهند فتعلّم من السحرة الجُوكِيّةِ ومن نصارى الإنجليز دينًا ظهر عندهم».

öğrendi; onları etkisi altına aldı. Onun, onlar üzerindeki etkisi, Hintli Müslim hükümdarların tahtlarını kaybetmelerine neden oldu. Böylece Hıristiyanlar oraları ele geçirdiler.»[645]

Şimdi, Hintlinin yukarıdaki ingilizce adını, **Berzencî**'ye ve **Osman Hayâî Bey**'e ait bu sözlerin yanına koyalım; bununla birlikte o Hintli adam ile **Birzencî** ve **Osman Hayâî Bey** arasında bir tanışıklık bulunmadığını da unutmayalım; bütün bunlar, maalesef şifreleri henüz tam anlamıyla çözülememiş birtakım karanlık ilişkiler hakkında en azından kulaklarımıza bazı şeyler fısıldamıyor mu? İşte bunları örtbas etmek için bakınız Nakşbendîler olayı nasıl anlatıyor:

«Mevlânâ Hâlid hazretleri, memleketi Süleymâniye'ye dönüp ders vermeye başladı. Fakat gece-gündüz Hindistan'ı düşünüyordu. Bir gün bu düşünceler içinde iken, Hindistan'ın Dehlî şehrinde bulunan evliyânın en büyüklerinden ***Abdullah-i Dehlevî****'nin (rahmetullahi aleyh) talebelerinden* ***Mirzâ Abdürrahîm*** *isimli bir zât çıkageldi. O talebe* ***Abdullah-ı Dehlevî****'nin* ***Mevlânâ Hâlid****'e; "Selâmımızı söyle, bu tarafa gelsin!" buyurduğunu bildirdi. Uzun zaman baş başa görüştüler.* ***Mevlânâ Hâlid*** *talebelerine ders vermeye gelmez oldu. Talebeler, Hindli'ye kızmaya başladı. Bir süre sonra, 1224 (m. 1809) senesinde ikisi birlikte İran ve Afganistan üzerinden Hind yolculuğuna çıktılar.»*[646]

***

Hâlid-i Bağdâdî'nin, Medine ve Mekke'de yaşadığını ileri sürdüğü hayâlî öykü, onun kehânete ne çok meyilli olduğunu kanıtlamaktadır. Gizemli dünyaları ve mutlak bilinmezleri bildiğini bizzat kendisi ileri sürmüştür. Bu konuda mektupları ve kaydedilmiş ifadeleri vardır.[647] Bu huyundan dolayı tepki de görmüştür. Ancak karşılaştığı her tepkiyi, -*kurduğu şebeke*- aracılığıyla bastırabilmiştir. *(**Abdulvahhab es-Sûsî** ve **Maruf el-Berzencî** örneklerinde görüldüğü üzere)* ona tepki gösterenler kısa süre içinde susturulmuş, dize getirilmişlerdir.

Bağdâdî, hiçbir insan karşısında tereddüt yaşamamış, sivri gördüğü her kişiyi alt etmeyi becerebilmiştir. Öyle anlaşılıyor ki ilk kez gördüğü her şahsı kuşku ile karşılamış, onu test etmiş, ancak boyun eğer cinsten olduğuna inanabilmişse ona ısınmıştır. Sahip olduğu üstün ifade yeteneğinin ve şairliğinin, bu aşırı duygusal karakterden kaynaklandığını bu ilgiyle hatırlamak lâzımdır. Sonuç itibariyle onun, zekâsını ve belagatini kullanarak hayâlî senaryolarla ve emri vakilerle bölgenin yarı okumuş mollaları üzerinde büyük etkiler uyandırdığı muhakkaktır. Ancak kısa süre içinde yıldızının parlamasını ve yüz binlerce insan tarafından âdeta bir ilâh gibi saygı görmesini; -*iç yüzü kısmen gizli, çok önemli ve özel*- bazı nedenlere bağlamak gerekir.

Bu sebeplerin en başına, onun cüretini ve korkusuzluğunu koymak icap eder. **Bağdâdî**'nin, her şeyden önce olağanüstü bir cesarete sahip bulunduğunu tahmin etmek zor değildir. Geriye kalan

---

[645] Bu ibareler, **Halid Bağdâdî**'yi savunan **Muhammed Emin bin Ali es-Suveydî**'nin **Osman Hayâî Bey**'e reddiye olarak yazdığı دفع الظلوم عن الوقوع في عرض هذا المظلوم adlı kitapta geçmektedir. Bu kitap, İstanbul'da Süleymaniye Kütüphanesi ***Es'ad Efendi bölümünde*** 1404 sayı altında kayıtlıdır. Muhitinde **Ebû Saîd Osman el-Celîli el-Mûsılî** olarak tanınan **Osman Hayâî Bey**'in **Hâlid-i Bağdâdî**'ye reddiye olarak yazdığı kitabın adı ise دين الله الغالب على كلّ منكر مبتدع كاذب dir. Bu kitap için bkz. عباس العزّاويّ، مولانا خالد النقشبنديّ (مجلة المجمع العلمي الكرديّ العدد الأول ص/ **712**.) بغداد–**1973**م.

[646] Bkz. Bir grup Nakşbendi, Türkiye Gazetesi, İslâm Âlimleri Ansiklopedisi, 18/79. Tarihsiz-İstanbul.

[647] **Bağdâdî**'nin kavgalı olduğu **Abdulvahhab es-Sûsî** adındaki bir arkadaşını rezil etmek için İstanbul'da bulunan devlet adamlarından **Aynî Efendi** adındaki bir yandaşına gönderdiği mektupta; ***-ölüler dünyasıyla ilişki kurduğuna ve es-Sûsî'nin aforoz edilmesi için ölmüş bütün Nakşbendî şeyhlerinden onay aldığına ilişkin-*** sözleri yer almaktadır. İleride deşifre edilecek olan bu mektup, بغية الواجد adlı kitabın 130'uncu sayfasında yayınlanmıştır. Mektubun sıra numarası 21'dir.

bütün üstün meziyetlerine değer katan ve onları kendisi için birer güç kaynağına dönüştürerek onu insanüstü bir varlık, XIX yüzyıl Müslümanlığının tanrısı haline getiren şey, etrafına karşı heybetli gözükebilmek için sergilediği davranış biçimleridir. **Bağdâdî**'nin Hindistan macerası, bunu çok açık biçimde kanıtlamaktadır. İç yüzü henüz tam anlamıyla bilinmiyor olmasına rağmen bu maceranın, başlangıcından itibaren mükemmel bir senaryo olduğu da *-hiçbir zaman gizlenemeyecek kadar-* açıktır. Bugünkü hayranları, **Bağdâdî**'nin Hindistan'a nasıl uğurlandığını aşağıdaki duygusal anlatıyla dile getirmeye çalışıyorlar. *Henüz meşhur olmadığı günlerde bile çok ünlü biriymiş gibi göstererek,* adının popüler kalması için propagandasına günümüzde de hız kesmeden devam ediyorlar. Anlatı aynen şöyledir:

«Umulmadık bir zamanda medreseyi ve talebeyi bırakıp bu ani ayrılışına şehrin bütün halk ve talebeleri çok üzüldüler. Yoldan çevirmek için çok ısrar ettiler ve yalvardılarsa da fâide vermedi. Hindistan'ın karanlıklar ve tehlikeler içinde bulunduğunu söyleyip vazgeçirmek istediler. Onlara; "Âb-ı hayât zulümâtta bulunur." şeklinde cevap veren ***Mevlânâ Hâlid*** *hazretleri, gülün kokusunu almış bülbül gibi kimseyi dinlemedi.*

Gözyaşları içinde uğurlandı. Herkes; "Bizleri hüzün ve eleme gark ettiniz. İnşâallah yine huzûrunuz ile şerefleniriz." dedi.»[648]

Oysa ***"İslâm diyarını terk edip kâfirlerin ülkesine gitmeye niyetlendiği için kınandığını"*** bizzat kendisi itiraf ediyor. İşte **Bağdâdî**'nin bu konudaki sözleri:

«Turanlılar ile Horasanlılar beni çok kınadılar; eğer müslümansan küfür diyarına gitmeyi nasıl benimsedin dediler. Onlar Dihli'de küfür karanlığı var dediler. Ben de içimden dedim ki, eğer hayat suyunu aramakta isen mutlaka karanlığa gitmelisin.»[649]

Bağdâdî, acaba ilim, fazîlet ve yeni bilgi adına, ne gibi yararlar elde etmeyi umdu da böyle bir macerayı göze aldı? Çünkü onun bu atılımı, normal bir yolculuk değildi. Nitekim bizzat Nakşbendîler bunu doğruluyor ve diyorlar ki: *«**Mevlânâ Hâlid** hazretleri, arkadaşı **Mirzâ Abdürrahîm** ile yaya olarak önce Tahran'a geldiler.»*[650] **Bağdâdî**'nin, ***«Allah Big»*** adındaki Hintli, esrarengiz arkadaşıyla birlikte ***Bağdat***'tan ***Tahran***'a kadar yaya olarak gitmesini acaba nasıl anlamak ya da nasıl yorumlamak gerekir? **Bağdat** ile **Tahran** arasındaki mesafe, 2328 kmdir. **Bağdâdî**, ünlenmeden önce de pek sıradan biri değildi. Bu uzun yolculuğu, deve ya da at sırtında pekâlâ yapabilirdi. Neden böyle bir tercihte bulunduğu ise *(ona ilişkin yüzlerce sırdan biri olarak, tahminlerden öte!)* hâlâ bilinmemektedir. Başka bir açıdan düşünüldüğünde onun âdeta yüz çevirerek arkasında bıraktığı bölgenin *(yani **Ortadoğu**'nun)* aslında İslâm tarihinin zengin ve köklü mirasını hemen her köşesinde barındıran bir alan olduğu görülür. Bu nedenle, nice ilim âşığının başka ülkelerden buraya karşı özlem duyduğu açık bir gerçek iken, Bağdâdî acaba ne tür bir bilgi elde etmek için buradan Hindistan'a can atarcasına gitti? Oysa *(günümüzde **Orta Doğu** olarak bilinen)* bu muhit peygamberlerin, ashabın, havarîlerin ünlü âlim ve sâlihlerin yurdudur. Bu sahaya daima araştırmacılar, ilim adamları, oryantalistler ve İslâm Dünyasının her yerinden öğrenciler akın edip gelmişlerdir.

---

[648] Bkz. Bir grup Nakşbendi, Türkiye Gazetesi, İslâm Âlimleri Ansiklopedisi, 18/79. Tarihsiz-İstanbul.

[649] Bkz. **Sadreddin Yüksel**, Mevlânâ Halid-i Bağdâdî'nin Divan ve Şerhi, s.26, Sabah Gazetesi Kültür Yay. İstanbul-1977. Bağdâdî'nin Farsça mısraları şöyledir:

بسي توبيخ كردند أهلِ توران و خراسانم * بدار الكفر رفتن جون پسندي گر مسلماني

بدهلي ظلمتِ كُفرست گفتند وبدل گفتم * بظلمت رَوْ اگر در جستجوي آب حيواني

[650] Bkz. Bir grup Nakşbendi, Türkiye Gazetesi, İslâm Âlimleri Ansiklopedisi, 18/80. Tarihsiz-İstanbul.

Hindistan’a gelince bu diyar, dinsel ve sosyolojik özellikleri itibariyle Ortadoğu’ya oldukça aykırı değerlere sahiptir. Burası, eskiden beri Brahmanist Mecûsîlerin yurdudur. Buralarda ağaçları, sığırları, maymunları ve taşları kutsal sayan, ***Buda*** heykellerine tapan çeşitli müşrik topluluklar yaşamaktadır. Bu coğrafya; kendilerini ruhbâniyet hayatına adamış, durağan Hint fakirlerinin, yogilerin, dilenci dervişlerin, meczupların, medyumların ve miskinlerin ülkesidir. Hemen her köşesi, şaşkınlık uyandıran çeşitli ritüellerin, âyinlerin ve ***(pirobasi gösterilerinin)*** cümbüşüne sahne olmaktadır; şaklabanların, sihirbazların, sahte peygamberlerin, kâhin ve falcıların yoğun faaliyetleri, her gün bu ülkede kalabalıklar tarafından seyredilmektedir. Ayrıca Hindistan, İslâm diyarının merkezinden, vahyin manevi atmosferiyle kuşatılmış kutsal mekânlardan oldukça uzaklara düşmektedir. Evet şüphesiz, İslâm âlimlerinin buralarda da çalışmaları olmuştur. Ancak ***Kahire***, ***İskenderiye***, ***Kayravân***, ***Bağdat***, ***Kudüs*** ve ***Dımışk*** gibi ünlü medeniyet merkezleriyle, devasa kütüphaneleriyle ve hemen her köşesinde İslâm’ı çağrıştıran sayısız eserleri, medreseleri ve birikimli âlimleriyle zengin bir ilim ve kültür mirasına sahip bulunan Ortadoğu’yu Hindistan’la denk tutmak mantıklı değildir. Bu gerçeği, Hindistan’ın allâmesi olarak tanınan **Ebû’l-Hasan en-Nedvî** şu açıklamalarla anlatmaktadır:

«Şaşırtıcı propagandalar, sapkın gruplar -ve İslâm toplumunu ifsâd etmek için rol üstlenmiş- dini çıkar amacıyla kullananlar karşısında Müslimleri açık bir kitle durumunda bırakan birçok etken Hindistan’da bulunmaktadır. Bu faktörlerin en önemlileri ise şunlardır: Hindistan; Hicâz, Mısır, Şam ve Irak gibi İslâm’ın dinî ve kültürel merkezlerinden uzaktır. İslâm, Türkistan ve İran’dan geçerken (asırlar boyu aşınarak ve temel karakterini yitirmiş olarak) Hindistan’a ulaşmıştır. Arapça, bu bölgede yayılmamıştır. Kezâ, dinin doğru şekilde yayılmasını sağlayan, sünnet ile bid’ati birbirinden ayıran, İslâmî bilinci güçlendiren, olumluluğun yayılmasını ve olumsuzluktan sakındırılmasını zorunlu sayan ve İslâm uğrunda özveriyle çalışma güdüsünü geliştiren hadis ilim dalı, buralarda tutunmamıştır. Ayrıca gerek Hacca gitmek gerekse eğitim almak için göze alınacak seyahatler, büyük sıkıntılar ve risklerle doludur. Bütün bunlara ek olarak; dinlerine şiddetle bağlı olan ve türlü bâtıl inançlar batağına saplanmış bulunan buradaki kâfir çoğunluk arasında Müslim kitle, küçük bir azınlıktan ibarettir.»[651]

Evet, tekrar sormak lâzım; **Hâlid-i Bağdâdî**, dünya Müslimlerinin yararlanabileceği bilgi, güç, ahlâk ve kalkınma gibi yapıcı hiçbir amaca hizmet etmeyen; hatta iç yüzü hâlâ çok iyi bilinmeyen bu macerayı hangi nedenle acaba göze aldı? 1811’de acaba sırf Müslümanlığa Budizm’in özelliklerini biraz daha katmak amacıyla mı Hindistan’da kalmıştı? Hem sonra bu seyahatten döndükten sonra ona *(pek az kimseye nasip olmuş)* şöhret kapılarını açan, yüz binlerin kalbinde taht kurmasını sağlayan sır, acaba neydi; sırf **Abdullah-ı Dehlevî**’ye halîfe olmak mı, yoksa Nakşbendiliğin bilinmeyen yanlarını öğrenmek miydi amacı? Fakat manzara hiç de böyle gözükmemektedir.

Burada akla bir soru daha gelmektedir: Hindistan’da, sıradan bir Nakşî şeyhi olan **Ali Abdullah ed-Dehlevî**, Irak’ın Süleymaniye kentinin bir kasabasında yaşayan ve henüz hiçbir üne sahip bulunmayan **Hâlid-i Bağdâdî’**nin varlığından nasıl haberdar oldu da «**Allah Big**» adındaki elçisini ona gönderip kendisini Hindistan’a davet etti? **Bağdâdî**’nin, **Abdulmecîd el-Hânî** adındaki fanatik hayranı, bu olayın **Abdullah-ı Dehlevî**’nin manevi keşfi ile cereyan ettiğini yazmaktadır.[652] Bu demektir ki; **el-Hânî**, **Abdullah-ı Dehlevî**’nin gaybı bildiğini, mutlak bilinmezleri keşfedebilecek güce sahip olduğunu ileri sürmektedir; bunu, onun kerâmeti olarak anlatmaktadır.

---

[651] Bkz. أبوالحسن الندويّ، رجال الفكر والدعوة في الإسلام **3/37–38**. دار القلم الكويت–**1994**م.

[652] Bkz. عبد المجيد بن محمّد بن محمّد الخانيّ، الحدائق الورديّة في حقائق أجلاّء النقشبنديّة ص/ **226**. القاهرة – **1308** هـ

Hindistan ile Irak arasındaki mesafenin büyüklüğü, ayrıca o dönemde özellikle Asya kıtasında yaşanan çalkantılar, fitneler ve savaşlar, yollarda işlenen soygunlar ve cinayetler düşünüldüğünde **Dehlevî**'nin, **Bağdâdî**'den haberdar olmuş bulunması imkânsızdır. Görünürde kendi içine gömülmüş, ezoterik bir hayat süren bu Hintli sofunun böyle bir imkânsızı başarmış olabileceğine -*ne kadar kısır düşünüyor olursa olsun*- hangi safdil inanabilir! **Dehlevî**, bir sofu olarak dünyadan o kadar habersiz biri olmalıdır ki, ülkesi İngilizler tarafından baştan başa işgal edilmiş olmasına rağmen onun kılı bile kıpırdamamıştır. Nitekim mektupları ve yazıp çizdikleri içinde İngiliz işgaline ilişkin bir tek kelime bulunmamaktadır. Irak'tan Hindistan'a kadar gitmeyi göze alabilmiş olan **Hâlid-i Bağdâdî** için de aynı şey söz konusudur. Yazmış olduğu 106 mektubun hiçbirinde ***«İngiliz»*** kelimesi bile yoktur. Belki de siyasetten büsbütün uzak oldukları izlenimini uyandırmak için böyle davranmışlardır! Bu konudaki gizli ilmikleri açabilecek hiçbir araştırma, -*ne yazık ki*- henüz yapılmamış, belki de göze alınamamıştır! Çünkü ancak Türkiye'nin dışında, özellikle İran'da bu konu ele alınabilmiştir. Fakat Nakşbendîlerle Şiiler arasındaki tarihi düşmanlık yüzünden, **Bağdâdî** ve şeyhi hakkında ileri sürülenler, Türkiye'de büyük tepki uyandırmıştır.

Nakşî şeyhleri, her zaman ***"siyasetten uzak bulundukları"*** izlenimini uyandırmaya çalışmış olsalar bile, **Hâlid-i Bağdâdî**'nin önde gelen halifelerinden **Muhammed bin Abdillâh el-Hânî**'nin ağzından kaçırdığı birkaç cümle onların gizlediği önemli bir sırrı ortaya çıkarmaktadır. **el-Hânî**, Arapça yazdığı (***Elbehcetu's-Seniyye*** البهجة السنية) adlı kitabında meâlen şunları söylemektedir:

«Sonra tarîkatta ve güzel gidişatta kardeş olanlar arasında (Nakşbendîliğin) "Hâlidiyye" olarak adlandırılması terim haline getirildi. Allah'ın sırf fazlı ve keremiyle, bol ihsanı ve nimetiyle, başarılı rast getirmesiyle öteden beri müjdelene geldiği ve aynı zamanda bu zincire bağlı bazı şeyhlerin geleceği doğru keşfederek müjdeledikleri gibi (tarîkatımız), Sahib-i Zaman, ***Mehdi*** *(aleyh'ir-rıdvân) ortaya çıkıncaya kadar devam edecektir. Çünkü bu tarîkat, Sıddîkîliğin (yani Hz. Ebûbekr'e bağlılığın) sahip olduğu uyanıklığa paralel düşen* ***Melâmîliğin*** *ta kendisidir. Amaç ise, insanları hakka çağırmak ve gerek gizli gerekse aşikâr, yönetimi elde etmek, kaleleri ve ülkeleri ele geçirmek suretiyle gerçek ve en mükemmel kalıcılığa dönmektir.»*[653]

Her ne öğrenmek için *ya da hangi amaçla Hindistan'a gittiğinin iç yüzü tam anlamıyla bilinmiyor olsa da* **Hâlid-i Bağdâdî**, bazı gerçekleri görmezden ve bilmezden gelmiştir. Bu tutumu onun, epeyce sır sakladığını haber vermektedir. Bundan da onun, -*sıradan bir Nakşbendî şeyhi değil*-, bilakis bir ***kripto-şeyh*** olduğu anlaşılmaktadır. Evet, etrafındaki insanlara her gün emirler, talimatlar ve tehditler yağdıran heybetli bir şeyh ve çok konuşkan biri olmasına rağmen **Hâlid-i Bağdâdî**, o kadar ketûmdur ki örneğin, Osmanlı Devleti'ni yıkmayı hedefleyen ***Masonluk*** ve ***Etnik-i Eterya*** cemiyetleri ile İngilizlerin Hindistan ve Ortadoğu'daki faaliyetleri hakkında hiçbir şey söylememiştir. Işıkçı Nakşbendîler tarafından yazılmış 49 sayfalık biyografisi içinde bu gizli örgütlerin ve İngilizlerin faaliyetleri hakkında bir tek kelime bile yoktur.[654]

Onu, bu özelliği ile **Gazâlî** (1058-1111)'ye benzetebiliriz. Nitekim **"Hüccetü'l-İslâm"** ve **"İmam Gazâlî"** olarak bilinen ünlü sûfî **Muhammed bin Muhammed et-Tûsî**'nin yaşadığı günlerde Haçlılar İslâm coğrafyasına saldırmış, Kudüs gibi kutsal bir merkezi de ele geçirmişlerdi. O günlerde **Gazâlî,** yaşadığı Bağdat'tan ayrılarak hacca gittikten sonra ülkesine dönmemiş, aksine Haçlıların işgali altındaki Kudüs'e giderek uzun süre burada kalmıştır. Ne var ki yazdığı onlarca eserinin

---

[653]. Bkz. **محمد بن عبد الله الخاني، البهجة السنية، ص/12**

[654] Bkz. Bir grup Nakşbendi, Türkiye Gazetesi, İslâm Âlimleri Ansiklopedisi, 18/77-125. Tarihsiz-İstanbul.

hiçbirinde *-ne Haçlılar hakkında, ne de İslâm ümmetinin o günkü perişanlığı hakkında-* bir tek kelime bile yazmamıştır. Çünkü o, bir ***kripto sûfi*** idi!

Ayrıca; **Bağdâdî**'nin yaşadığı günlerde Osmanlı Devleti'ne yönelik tehditler, içeride ve dışarıda beliren tehlikeler, patlak veren fitneler, isyanlar ve savaşlara karşı onun neler düşündüğü hâlâ bilinmemektedir. Yüz binlerin *(muhtemelen milyonların)* gözünde ve gönlünde eşsiz bir idol, hatta bir Tanrı haline gelen **Bağdâdî**'nin bu gelişmelerden habersiz olduğuna ya da kulaklarını tıkadığına inanmak mümkün değildir. Buna rağmen onun yazıp çizdikleri içinde, *(Vahhabi hareketi hariç)* toplumu bu tehlike ve tehditlere karşı uyardığına ilişkin hiçbir şeye rastlanmamaktadır. **Abdulkadir Haydarî** adındaki halifesine yazdığı mektupta Vahhabilerin Osmanlı ordusu karşısında yenik düşmelerinden dolayı sevindiğinden söz etmesi ise çok doğaldır. Çünkü hem aslında *(**Politeist-Müslüman** bir lider olarak)* Vahhabilerin inançlarına karşıydı hem de yönetimi memnun etmek, böylece **Bâb-ı Âlî**'nin dikkatini çekip desteğini kazanmak için sesini yükseltmek istiyordu.

Hâlid-i Bağdâdî'nin siyasi düşünce ve emellerini keşfedebilmek bakımından çok önemli bir soru daha var: **III. Selim** ile haberleşen, **II. Mahmud**'un da zihnini meşgul eden bu sivrilmiş şeyh, Yeniçeri Ocağı'ndan acaba rahatsız mıydı? Soru, bu şekliyle neden kimsenin aklına gelmemektedir? Bağdat valileri **Said Paşa**, **Davud Paşa**, keza **Necip Paşa**, **Namık Paşa**, **Abdullah Paşa** ve Şeyhülislâm **Mustafa Âsım** gibi daha birçok Osmanlı devlet adamıyla sıkı ilişkiler kurmuş ve onları oldukça etkisi altına almayı başarmış olan **Bağdâdî**'nin, *(o günlerin gündemini sıkça meşgul eden)* Yeniçeri Ocağı hakkında hiç mi bir düşüncesi yoktu? Peki, tamamı Bektaşi olan Yeniçeriler imha edilerek ortadan kaldırılınca onlara ait tekkeler neden hemen Nakşbendîlere teslim edildi ve Nakşbendîlik devletin resmi tarîkatı haline getirildi? Bu konuda da hiçbir araştırmacı henüz kımıldamayı göze alamamaktadır.

Bu meselede çok ilginç bir nokta daha vardır: Türkiye'de hemen hiç kimse bunun üzerinde durmaya yanaşmamaktadır. Bu nokta **Hâlid-i Bağdâdî'**nin sorgulanamaması sorunsalıdır! Çünkü *Türkiye'de din ve düşünce anarşisinin artık hiçbir sınır tanımıyor olması; bilenden çok bilmeyenin alabildiğine konuşuyor olması; ağız dalaşının her yerde yaygınlaşmış olması ve hemen her konunun ve her olayın çıkar ve ideolojik niyetlerle tartışılıyor olması* gerçek araştırmacıları ürkütmüştür. Daha da önemlisi; Türkiye toplumu tarafından ilâhlaştırılmış herhangi bir fânîyi *(bilimsel sınırlar içinde bile)* eleştirmek büyük tehlikeleri davet edebilir. Bu nedenle hiçbir ilim adamı, hiçbir araştırmacı **Hâlid-i Bağdâdî'**nin karışmış olabileceği hadiselerin iç yüzüne dokunmaya asla yanaşmamaktadır. Hiçbir ilim adamı, ona ilişkin sırlardan birini bile irdelemeyi göze alamamaktadır… Çünkü bu işe niyetlenen kimsenin, *-er veya geç-* mistik grupların silahlı timlerine hedef olma ihtimali çok yüksektir. Maalesef günümüzün gerçeklerinden biri de budur. Özellikle 15 Temmuz 2016 olaylarından sonra birçok sırrın, uzun yıllar gizli kalabileceğine inanmak lâzımdır. Bu tehdidi, korona virüsün *(2020 yılında)* neden olduğu psiko-sosyal sendroma biraz benzetebiliriz. Bu sendrom *(çağımızın hız ve iletişim imkânlarına rağmen)* devam edecek; Hiçbir tarafsız araştırmacı bu konuda ağzından bir kelime kaçırmamaya özen gösterecektir. Fakat bu tehdidin (Türkiye için) ileride çok tehlikeli sonuçlar doğuracağı düşünülebilir.

Hâlid-i Bağdâdî'nin nasıl ilâhî bir dokunulmazlık zırhına büründürüldüğü; dolayısıyla bu zırha dokunan elin asla iflah olamayacağı; onun için döktürülmüş övgü deryasından alıntılanan şu kısa sözlerden de rahatça anlaşılabilir:

«Evliyânın en büyüklerinden. İslâm bilgilerinin mütehassısı, insanlara doğru yolu göstererek, hakîkî saadete kavuşturan ve kendilerine "Silsile-i aliyye" ismi verilen âlimler ve velîler zincirinin yirmi

dokuzuncusudur. Asrının müceddidi idi. İsmi, ***Mevlânâ Hâlid-i Bağdadî Osmânî*** *olup, lakabı* ***Ziyâüddîn****'dir.»*[655]

*«****Mevlânâ Hâlid-i Bağdadî*** *hazretleri kabre konurken, mübârek na'şlarından çıkan güzel koku, her tarafa yayıldı ve bu kokuyu almayan kimse kalmadı. Ziyâret edenler, bu güzel kokunun şimdi de kabirlerinden hissedildiğini söylemektedirler.»*[656]

Bunun nedeni çok açık; Bu şahsın öldüğü günden beri, onun mezarına kimsenin bulunmadığı saatlerde birileri tarafından sürekli olarak esans sürülür. 1826 yılından beri ***«bu kutsal hizmet»*** devam ettirilmektedir. Bu işlem hemen bütün evliya türbeleri için de yapılmaktadır.

Hâlid-i Bağdâdî'ye övgüler şöyle devam ediyor:

«Bütün ilimlerde, din ve fen adamlarına hocalık yapacak derecede üstün bir bilgiye sahip oldu. Din ve fen ilimlerindeki kudretiyle, bu geniş bilgi ve derin görüşleriyle, zamanın bütün âlim ve velîlerinin takdîrlerini kazandı. Hangi ilimden ne sorulsa, derhal cevâbını verir, zekâ ve bilgisi karşısında akıllar hayrete düşerdi.»[657]

«Mevlânâ Hâlid hazretleri, zamanındaki Bağdat âlimlerinin ve tasavvuf ehlinin, belki asrındaki bütün âlimlerin en üstünü idi. Kur'ân-ı Kerîmin esrârına vâkıf idi. Bütün ömrü zühd ve takvâ ile geçti. Onu gören, ismini işiten her âlim, yüksekliğini, üstünlüğünü anlatırdı. Her ilimden, her kitaptan sorulan suâllere rahatlıkla en uygun cevâbı verirdi. Bu hâli herkesi hayrette bırakırdı.»[658]

«Süleymâniye'de iken, Berzenciler'den silâhlı iki yüz kişi, Mevlânâ Hâlid-i Bağdadî hazretlerinin öldürülmesine karar verdiler. Cuma günü, silâhlı olarak mescidin dış kapısında beklemeye başladılar. Cuma namazı kılındıktan sonra, bütün halk câmiden dışarı çıktı. Hâlid-i Bağdadî hazretleri, her zaman câmiden en son çıkardı. Dışarı çıkanlar bu silâhlı kişilerin Mevlânâ Hâlid hazretlerine kötülük yapmak niyetinde olduklarını anladılar. Mevlânâ Hâlid hazretleri, mescidin kapısından çıkıp, bu silâhlı ve kötü niyetli kimselere öyle heybetli bir nazarla baktılar ki, bu nazarlar karşısında hepsinin kalbinde müthiş bir korku hâsıl oldu. Öldürmek için gelenlerden ba'zısı nâra atarak kaçıştılar, ba'zıları da yüzüstü düşerek perişan oldu.»[659]

Bu övgüler, milyonlarca Nakşbendî'den yalnızca bir kişiye aittir. Bu ise sade ve sıradan bir örnektir. Günümüzde **Bağdâdî**'yi zihinlere kazımak için bir propaganda ordusu yoğun faaliyetlerde bulunmaktadır. Son yıllarda Nakşbendî örgütleri tarafından **Bağdâdî'**yi konu alan methiyeler ve savunma yazılarıyla doldurulmuş birçok kitap, ansiklopedi ve makale yayımlanmıştır. Türkiye'de bu amaç için dev şirketler, holdingler, dernekler ve vakıflar kurulmuştur. **Bağdâdî'**yi ebedîleştirmek için üniversiteler tarafından *(bilimsellik kisvesine büründürülmüş)* sempozyumlar düzenlenmektedir… Çünkü Müslümanlığın ancak bu çabalarla korunabileceğine inanılmıştır. Adı konmamış olsa bile bu zihniyet çok yaygındır. Onun için **Hâlid-i Bağdâdî'**nin bilinmeyen yanlarını araştırmak şimdilik mümkün gibi gözükmemektedir.

---

[655] Age. 18/77

[656] Age. 18/77

[657] Age. 18/77

[658] Age. 18/78

[659] Age. 18/88

Hâlid-i Bağdâdî'nin ve kurduğu ***"Halidîlik"*** akımının böylesi bir zırhla korunuyor olmasının elbette ki olağanüstü önem taşıyan bir nedene bağlanması gerekir. Bu neden üzerinde de günümüze kadar hiçbir insanın ciddiyetle durmasına asla izin verilmemiştir! Çünkü bu, mîlâdî 1200'lerden günümüze kadar büyük başarıyla gizlenebilmiş olan bir sırla ilgilidir. Bunu, bütün boyutlarıyla deşifre etmek -*şimdiki şartlarda*- Türkiye'nin sınırları içinde mümkün değildir. **Hâlid-i Bağdâdî**, işte bu sırrın önemli emanetçisinden biri olduğu izlenimini uyandırmaktadır. Onun için *(dolaylı da olsa)* konuya olan ilişkisi bakımından bu sırra burada birkaç sözle parmak basmak yerinde olacaktır.

Son yıllarda, batıda eğitim gördükten sonra Türkiye'ye dönüp hemen sivrilen tarihçilerden ve sosyologlardan, -*dinsel ve mezhepsel konular üzerinde araştırma yapan*- akademisyenler ve araştırmacılar, dikkatlerin özellikle ***İslâm*** ile ***Müslümanlık*** kavramları arasındaki uçurum üzerinde yoğunlaşmaması için büyük çaba harcadılar. Batı'nın, İslâm'a açtığı kültür savaşında birer sadık elçi ve temsilci olarak rol üstlenmiş olan bu şahsiyetleri ***«yerli oryantalistler»*** olarak isimlendirmek hiç de yanlış olmayacaktır. İşte özellikle bunlardan biri, İslâm'ı ***"Ortodoks İslâm"*** ve ***"Heterodoks İslâm"*** diye ikiye ayırarak, ***İslâm*** ile ***Müslümanlık*** kavramları arasındaki derin uçurum üzerinde yoğunlaşmamın önüne aşılmaz bir duvar ördü. Öyle ki bu girişimden sonra; ***«Müslümanlık»*** adındaki yapay din üzerinde her kim duracak olursa, Türkiye'de yakasını asla kurtaramayacak bir engelle karşı karşıya bırakıldı. Bu girişim, hiç kuşku yok ki **Hâlid-i Bağdâdî'**nin ve kurduğu ***"Halidîlik"*** akımının kalesini İslâm'a ve tevhîd ehline karşı koruma altına almaktan başka bir amaç gütmemiştir. Çünkü bu taksimata göre ***"Heterodoks"*** olarak nitelense bile Nakşbendîlik ve Hâlidîlik, yine İslâm'ın birer parçası sayılacaklardır. Kaldı ki Nakşbendiliğin *"Sünnî bir tarîkat olduğu"* dahi eskiden beri sıklıkla ileri sürülmektedir. Oysa bu mistik akım, henüz ***"Nakşbendî"*** adını bile almadan ***(Yesevî** ve **Gucdevânî**'nin ortak çalışmalarıyla)* başlatılmış, tarihî politeist Müslümanlık projesinin temel taşı olarak yapılandırılmıştır.

***

Ümmet ulemasının üzerinde icmâ' ettiği İslâm dini ve hayat nizamı, sadece ***İslâm*** adını taşımaktadır. Bu ***İslâm*** ise bir tek ***İslâm***'dır.[660] Yani çeşitli niteliklerde farklı ***"İslâmlar"*** yoktur. Şu da kesin bir gerçektir ki İslâm bilimleri terminolojisinde ***"ortodoksi"***, ***"heterodoksi"*** ve ***"senkretizm"*** sözcükleri bulunmamaktadır. Özellikle bu üç sözcük; son yıllarda sıklıkla kullanılmaya başlanmıştır. Bu terimler; muhtemelen *(küresel gidişata ayak uydurmak ve bu suretle bilimsel araştırmalara açılım kazandırmak gibi -masum gözüken- bir gerekçeyle)* Türkiyeli araştırmacılar tarafından kullanılmaktadır. Görünürde amacın bu olduğunu sanabiliriz! Ancak gerçek amacın ne olduğu, gelecekte daha iyi anlaşılacaktır. Nitekim ***«BOP projesi»*** ile bunun sinyali verilmiştir.

«Ortodoksi»nin Sünnilik, ***«heterodoksi»***nin ise *(sapkınlık anlamında)* Alevîlik ve Bektâşîlik için kullanıldığını bu münasebetle ekleyelim. Şu var ki; ***Sünni din anlayışının*** doğruluğunu ve temel kaynaklara uygunluğunu ifade etmek amacıyla ***"Kitaba ve Sünnete uygun telakkî"*** demek daha doğru ve yerinde olur. Onu ***"Ortodoks İslâm"***, aksini de ***«heterodoks İslâm»*** olarak nitelemek, kadîm ve kabul görmüş bilim kriterlerine aykırıdır. Bunun spekületif bir oryantalist ağzı olduğunu söyleyebiliriz. Bu ağız; Batı'nın, İslâm'a karşı açtığı amansız kültür savaşının son taktiklerindendir. Bu taktik Türkiye'de maalesef kabul görmüştür. Bunun çok önemli nedenleri vardır. Bunlardan biri de: -*okuma yazmanın ve kültürün son zamanlarda yaygınlaşması üzerine*- birçok kimsenin, **İslâm** ile ***Müslümanlık*** dinleri arasındaki gözükmez gibi duran kalın duvardan artık haberdar olabileceği korkusudur. Bu duvarın keşfedilmesiyle birlikte aydın insanlar, gerek ham tasavvufun, gerekse tarîkatlar tarafından şekillendirilmiş Türk tasavvufunun iç yüzüne kolayca ulaşabileceklerdir.

[660] Bkz. Âl-i İmrân Sûresi:19, 85; el-Mâide:3

Böylece koskoca bir toplumun ezberi bozulacaktır. Bu gelişme ise çok geçmeden mistik mitoloji kalesinin yıkılacağı anlamına gelir. Hatta Emevî işgal ve katliamlarının bir sonucu olarak Müslümanlığın peydahlandığı gerçeği de gözler önüne serilmiş olacaktır. Ancak, buna; ne ***Hanefist*** ve ***Şafiist*** mezhepçiler, ne Nakşbendîler, hatta ne Lâikçiler, ne de Alevî ve Bektâşiler razı olur… Çünkü tarih, hiçbir milletin topyekûn din değiştirdiğine tanık olmamıştır. İşte meselenin iç yüzünün özeti bundan ibarettir.

***

Profesyonel bir araştırmacı gözüyle incelendiğinde, bir ***kripto-şeyh*** olarak rol üstlenmiş olduğu anlaşılan **Hâlid-i Bağdâdî'**nin sırlarına yeniden dönecek olursak, bunlardan bir kısmını bizzat kendisi, yazdığı mektuplarda ifşa etmektedir. Ancak *(vaktiyle kimsenin irdelemeye cesaret edemediği)* çok gizli kalmış önemli sırlarına, bu mektuplarla ulaşmak maalesef mümkün değildir. Üzerinden iki yüz yıl geçmiş, **Bağdâdî**'ye ilişkin stratejik önem arz eden belgeler, ancak Rus ve İngiliz arşivlerinde bulunabilir.

Türkiyeli Nakşbendîler, son yıllara kadar **Hâlid-i Bağdâdî'**nin mektuplarını gündeme getirmekten çekiniyor, onları Türkçeye çevirmeyi göze alamıyorlardı. **Hâlid-i Bağdâdî'**ye can feda olan, ona ait kitapçıkları devamlı çoğaltan ve okuyan, onu bir Tanrı gibi gören bir zümre vardır. Çok iyi örgütlenmiş bulunan bu topluluk, neden **Bağdâdî'**nin mektuplarını son yıllara kadar Türkçeye çevirmedi? **Rabbânî**'nin birinci mektubunu da Türkçeye çevirmekten Nakşbendîler hep çekindiler. Fakat şimdilerde bu mektupların tümü artık çevrilmiş bulunmaktadır.

Hâlid-i Bağdâdî'nin mektupları, yeğeni **Es'ad Sâhib** tarafından vaktiyle derlenmiş ve ***«Buğyet'ul-Wâcid*** بغية الواجد في مكتوبات حضرة مولانا خالد» adı altında kitaplaştırılmıştır. 106 parçadan oluşan bu yazılardan *(yazarın kişiliğini yansıtmaları bakımından)* özellikle ***yedi tanesi*** dakik şekilde incelenmeye değer. Devlet adamlarına ve halîfelerine gönderdiği bu mektuplar; onun psikolojisi, inançları, insanlara karşı sergilediği davranış biçimleri ve genel anlamda ahlâkı hakkında pek önemli ipuçları vermektedir. Hakikaten üzerinde durulmaya değer bu yedi mektup, onun sıra dışı niteliklerini çarpıcı şekilde yansıtmaktadır. Araştırmacılar tarafından önemsenmesi gereken bu mektuplar, ***«Buğyet'ul-Wâcid»*** adlı mecmuadaki sıraya göre ***dördüncü***, ***yedinci***, ***on üçüncü***, ***on dokuzuncu***, ***yirmi birinci***, ***kırk üçüncü*** ve ***kırk beşinci*** mektuplardır. Bunların tümü Arapça kaleme alınmışlardır. Kimlere hitaben yazıldıklarına ve neler içerdiklerine gelince:

1) Dördüncü mektupta **Bağdâdî**, râbıta ritüelinin önemi üzerinde durmakta, onun bir ibadet şekli olduğu imajını zihinlere kazımak için çaba sarf etmekte; ayrıca, ***"evliya"*** olduğuna inandığı kimselerin, öldükten sonra da aynen hayatta imiş gibi faaliyetlerini sürdürdüklerine, yani ***"kâinat üzerinde tasarrufta bulunmaya devam ettiklerine"*** ilişkin iddialarda bulunmaktadır. Bu mektubu İstanbul'daki mürîdlerine hitaben yazmıştır.[661]

2) Yedinci mektup, Osmanlı Devleti'nin ***Akka*** valisi **Abdullah Paşa**'ya hitaben yazılmıştır. Çocuk sahibi olamayan **Abdullah Paşa**'nın dua istemesi üzerine **Bağdâdî**'nin bu mektupta verdiği cevapta ilginç ifadeler bulunmaktadır.[662]

---

[661] Bkz. محمّد أسعد الصاحب، بغية الواجد في مكتوبات حضرة مولانا خالد ص/**72**. مطبعة الترقي، دمشق-**1334** هـ؛ مستنسَخ من قِبَل دار الدعوة، قزلتبه، ماردين- **1985**م

[662] Age. S.85

3) Mekke'de bunan **Molla Ahmed el-Kurdî el-Hakkarî** adındaki halîfesine hitaben yazdığı on üçüncü mektubunda ona; tarîkata sımsıkı bağlı kalmasını, fakat nafile namazlara fazla önem vermemesini önermektedir.[663]

4) **Necip Efendi** adında bir devlet adamına hitaben yazdığı on dokuzuncu mektubunda **Bağdâdî**, tarîkatından kovduğu **Abdulvahhab es-Sûsî**'nin istenmeyen biri olduğu, dolayısıyla sözlerine güvenilmemesi gerektiği hakkında uyarılarda bulunmaktadır. [664]

5) Yine devlet adamlarından biri olan **Aynî Efendi**'ye hitaben yazdığı yirmi birinci mektubunda **Bağdâdî**, *(on dokuzuncu mektubunun içeriğinde olduğu gibi)*, **Abdulvahhab es-Sûsî**'ye karşı dikkatli olunması uyarısında bulunmaktadır. (**Abdulvahhab es-Sûsî** hakkında, ileride geniş bilgi verilecektir.)

6) Basra Kadısı **Abdulkadir el-Haydarî**'ye hitaben yazdığı kırk üçüncü mektubunda, Vahhabilerin Osmanlı ordusu karşısında uğradıkları ağır yenilgiden dolayı duyduğu sevinci dile getirmektedir.[665]

7) Dağıstan'daki halîfesi **İsmail Şirvânî**'ye hitaben yazdığı kırk beşinci mektup ise ilginç tehditler içermektedir.[666]

Başta bunlar olmak üzere, **Bağdâdî**'nin birçok kimseye yazdığı mektuplar, aslında bağımsız bir araştırma konusudur. ***Hâlidîlik*** akımının, Türkiye toplumunun ahlâkı üzerinde meydana getirdiği silinmez etkileri ve doğurduğu çok yönlü sonuçları gözler önüne serebilmek için bu konunun ilim adamlarınca *(ilim diliyle)* açıklanması gereklidir. **Bağdâdî**'nin bunu nasıl başarabildiği meselesi de bu meyanda ele alınmalıdır. Çünkü **Bağdâdî**'nin yüz binlerce *(hatta milyonlarca)* insan üzerinde ne müthiş etkiler bıraktığı bu yazılardan anlaşılmaktadır. Eşsiz, benzersiz, rakipsiz, aşkın ve asla ulaşılamaz biri olduğunu, insanları buna nasıl inandırabildiğini, kimisinin iç dünyasında nasıl fırtınalar kopardığını, kimisinin de vicdanında nasıl bir ilâh olarak yerleştiğini, bu mektuplardan açık şekilde anlamak mümkündür. Ancak ne yazık ki bu belgeler hem kusurlu hem de kasıtlı ve spekülatif

---

[663] Age. S.116

[664] Age. S.138. Bu zat, daha sonra *(Paşa unvanını alarak)* Bağdat valisi oldu.

[665] Age. S.172. **Hâlid-i Bağdâdî**'nin Haydari'ye yazdığı Arapça mektupta, özellikle şu satırlar dikkat çekicidir:

ثمّ بشّرتُمْ فيها دَاعِيَكُمْ ببعض الأخبار السارّة من جهة الحرمين الشريفين وغلبة عساكر الإسلام وانتظام أمرهم، وذلّة الفرقة المخذولة الوهّابيّة وقرہم على الدمار والبوار، ووقوفهم على شفا جرف هار.[665]

Yukarıdaki satırların Türkçe çevirisi şöyledir:

«Haremeyn-i Şerifey bölgesinde, İslâm ordusunun zaferi ve düzenli direnişleri ile perişan Vahhabi çetesinin yenik düşüp yok olmak üzere oldukları konusunda verdiğiniz sevindirici haberlerle bizi müjdeliyorsunuz.» Bu ibareler aşağıdaki kaynaklarda yer almaktadır:

*** محمّد أسعد الصاحب، بغية الواجد ص/ 172: الرقعة الثالثة والأربعون من مكتوبات خالد البغداديّ؛ كتبها إلى خليفته عبد القادر الحيدريّ؛**

*** عبد الكريم البياري المدرّس، منشورات المجمع العلمي الكرماني، (تذكار الرجال)، الرقعة السادسة والثلاثون ص/67–68. مكتبة الحقيقة إسطنبول–1992م. (هذه الرسالة منضمة إلى رسالة أخرى اسمها مكاتيب شريفة لعبد الله الدهلويّ، كلتاهما بين دفتين في مجلد واحد.)**

*** ضياء يوسف العظمة، جيش رجال الطريقة النقشبندية بالعراق، المكتب العربي للمعارف.**

[666] Bkz. **محمّد أسعد الصاحب، بغية الواجد في مكتوبات حضرة مولانا خالد ص/174. مطبعة الترقي، دمشق–1334 هـ؛ مستنسَخ من قِبَل دار الدعوة، قزلتبه، ماردين– 1985م**

amaçlarla Türkçeye çevrilmişlerdir. Bu bakımdan, çevirilerin içerikleri yanlış anlamalara neden olabilir. Fakat dikkatle ve tarafsız bir gözle incelendiğinde bu çevirilerin, **Hâlid-i Bağdâdî'**nin propagandasında kullanılabilir tarzda hazırlandıklarını anlamak zor değildir. Bu mektupların Arapça asıllarının da, esasen bu amaçla derlendiğini bu münasebetle ifade etmek lâzımdır. Nitekim gerek bunları derleyen, gerek kitaplaştıran, gerekse Türkçeye çevirenler, kendilerini bu amaca adayan kimselerdir. Yeri geldiğinde bu belgelerden tekrar söz edilecektir.

***

Hâlid-i Bağdâdî'ye ilişkin en önemli sırlardan biri daha vardır ki hiçbir araştırmacı bunun üzerinde durmamış ya da durmak istememiştir. Çünkü bugüne kadar ***"Hâlidîliğin"*** etkisinde kalmış *-özellikle okuryazar-* yüz binlerce fanatik Nakşbendîden birini bile buna inandırmak hemen hemen mümkün değildir. Bu sırrın özü şudur: Hintli **Abdullah-ı Dehlevî**, **Hâlid-i Bağdâdî'**den başka *(onun muhitinden)* iki kişiye daha halifelik izni vermiştir. Bunlardan biri Hakkârili **Abdullah Nehrî**'dir, öbürü ise Akralı **Abdulvahhab Susî**'dir. **Abdullah Nehrî**'nin de ***(Hâlid-i Bağdâdî** gibi)* **Dehlevî**'den icazetli olduğunu, Kürt gazeteci **Hüseyin Cumo** *(Hussein Jummo)* ileri sürmektedir.[667] Aynı zamanda, **Abdulvahhab Susî**'nin de aynı şeyhten icazetli olduğunu ise Iraklı ünlü hukukçu, edip ve araştırmacı **Abbas el-Azzavî** söylemektedir.[668]

---

[667] Bkz. حسين جمو، النقشبندية الكردية من مولانا خالد إلى أفرين كنعان، **2017**م.

Yazar **Hussein Jummo**'nun, Arapca yazdığı makalesinden alıntılanan ifadesi aynen şöyledir:

عام **1811** عاد كلٌّ من الشيخ خالد (المعروف بمولانا خالد) والشيخ عبد الله النهري من الهند في رحلةٍ مفصلية قَصَدَا فيها أبرزَ مراجع النقشبندية المجدِّدية الشيخ عبد الله الدهلوي. استقرَّ خالدٌ في السليمانية، وعبد الله في بلدة نهري بشمزينان (مدينة شمدينلي في تركيا حاليّاً) وعبد الله من سلالة الشيخ عبد القادر الجيلاني وأرفع شيوخ القادرية مقامًا في الدولة العثمانية في ذلك الوقت. يعودُ من رحلته مبشّرًا بالطريقة النقشبندية في عاصمة القادرية.

Yukarıdaki metnin Türkçe çevirisi şöyledir: ***«Nakşbendîliğin Müceddidiyye kolunun en önde gelen mercii konumundaki Abdullah-ı Dehlevî'ye başvurmak amacıyla (Mevlânâ Halid olarak tanınan) Şeyh Halid ile Şeyh Abdullah en-Nehri; birbirinden ayrı olarak gittikleri Hindistan'dan 1811'de döndüler. Halid Süleymaniye'ye, Abdullah ise (bugün Türkiye'de Şemdinli olarak bilinen) Şemzinan Beldesi'ne yerleşti. Abdullah, Şeyh Abdulkadir Geylânî'nin soyundan gelmekte ve o gün için Osmanlı Devleti'ndeki tüm Kadirî şeyhlerinin üzerinde bir konuma sahip idi. Kadirîliren merkezinde, Nakşîliği yaymak üzere seyahatinden dönüyordu.»***
Kaynak: https://www.researchgate.net/publication/315552320

[668] **Abbâs e-Azzâvî**'nin *(kısmen Târîh-i Lutfî'den naklettiği)* ifadesi şöyledir:

إن الشيخ عبد الوهاب البغدادي كان قد تلقى إرشادَهُ من الشيخ عبد الله الدهلوي كما تلقاه الشيخ خالد، فصار من مشاهيرِ خلفائِه. فأقام الشيخ خالد في الشام، وأمّا الشيخ عبد الوهاب فاستقرَّ في المدينة المنوّرة. فحدث بين الإثنين مشادةٌ حادّةٌ ونفرةٌ شديدةٌ. كان الشيخ عبد الوهاب ورفيقُهُ العلاّمةُ الحاج حمدي الداغستاني قد خرجا على مولانا خالد، ونسبا إليه أمورًا مخالفةً للواقع، فانتصر له مفتي دمشق وعلماؤها فأصدروا فتاوى وأودعوها رسالةً وَالْتَمَسُوا من البابِ العالي لزومَ تأديبِهما وكفَّ لسانِهما. فلمّا عُرِضَتْ على السلطان وعلى المشيخةِ وبعد استطلاعِ آراءِ العلماءِ في إسطنبول صدر الأمر بأنَّ إعمالَ الموما إليهما مخالفةٌ للشرع ويجب نفيُهما، ولكن النفيَ من المدينة المنوّرة يستدعي إثباتَ أنهما قاما بما يخالف الأدَبَ. ولذا عُدِلَ عن ذلك ونُبِّها بأن يكونا مشغولَيْنِ بأحوالِهما. فصدر (الفرمان) بذالك وبُلِّغَا بموجبه من شيخ الحرم النبوي.

Bu metnin Türkçe çevirisi şöyledir:

«Bağdatlı Şeyh Abdulvahhab icazetini, (Şey Hâlid gibi) Abdullah-ı Dehlevî'den almıştı. Onun ünlü halifelerinden biri olmuştu. Şey Hâlid Şam'da, Şeyh Abdulvahhab ise Medîne-i Münevvere'de yerleşti. Aralarında şiddetli bir mücadele ve düşmanlık patlak verdi. Durum İstanbul'da Sultana ve Şeyhülislâma arz edildikten ve âlimlerden görüş alındıktan sonra bu iki kişinin davranışlarının Şerîata aykırı olduğu, dolayısıyla bunların sürülmeleri gerektiği hakkında emir çıktı. Fakat Medîne-i Münevvere'den uzaklaştırılmaları için onların (bulundukları kutsal mekâna karşı) yakışıksız davranışta bulunduklarına ilişkin delil gerekiyordu. Onun için bundan vazgeçildi. Ancak, kendi şahsi işleriyle meşgul olmaları konusunda bir fermanla uyarıldılar. Bu ferman Harem-i Şerif şeyhi aracılığıyla onlara tebliğ edildi.»
Kaynak: عباس العزاوي، مولانا خالد النقشبندي، مُسْتَلَّةٌ من العدد الأول من مجلة المجمع العلمي الكردي ص/**719**، بغداد–**1973** م.

Hâlid-i Bağdâdî'den söz edilirken bu noktanın mutlaka hatırda tutulması gerekir. Çünkü **Bağdâdî**, Hindistan'dan dönüp Süleymaniye'de faaliyetlerine başlayınca, Irak'ta *(din adamları arasında)* öyle trajikomik olaylar, öyle ilginç çekişmeler, öyle didişmeler ve öyle kavgalar patlak vermiştir ki bu olayları bütün ayrıntılarıyla ortaya koyabilmek için bağımsız bir araştırma yapmak gerekir. Çünkü -*temelde rekabetten doğan*- bu kavgaların yankıları günümüze kadar devam etmiştir. Bu hadiselere bulaşanlardan ***Hâlid-i Bağdâdî'ye cephe alanlar***, o günkü yönetimin de desteklediği ***Bağdâdî yandaşları*** tarafından devamlı lânetlenmiş ve o kadar sindirilmişlerdir ki bu bugün bile özellikle Irak'ta ve Türkiye'de fanatik ***Hâlidî akademisyenler*** tarafından sık sık düzenlenen sempozyumlarda bu şahıslar tekrar tekrar telin edilmekte, ağır hakaretlerle anılmaktadırlar. Öyle ki Hz. Rasûl'e ve ashabına karşı savaş açan, on beş yıl boyunca onları ötekileştiren, onlara işkence yapan, onları yurtlarından süren Mekke müşrikleri artık unutulmuş olmalarına rağmen, **Hâlid-i Bağdâdî'**nin düşmanları asla unutulmamışlardır; temelde kasıtlı olarak unutturulmamışlardır. Çünkü bunlar unutulursa **Hâlid-i Bağdâdî** de unutulacaktır; **Hâlid-i Bağdâdî** unutulursa Nakşbendi cemaatleri sıradanlaşacak ve bugünkü popüler konumlarını yitireceklerdir. En önemlisi sonuç olarak Müslümanlık büyük bir darbe almış olacaktır. Halîdîlik büyüsünün büyük sırrı işte burada saklıdır.

Tafsilâtla anlatılması uzun sürecek olan bu kavgalar *(belgeleri ve kanıtlarıyla)* aşağıda oldukça özetlenmiş olarak izlenebilir.

***

Hâlid-i Bağdâdî ile Karşıtları Arasında Cereyan Eden Çekişmeler

Nakşbendîlik hiyerarşisinde şöyle bir gelenek vardır: Tarîkatın şeyhi, *(hilâfet için)* kendisine başvuran adaylar arasından dilediği sayıda halife yetiştirip mezun edebilir. Ancak, ölümünden sonra kendisini temsil etmek üzere onları belli bir sıralamaya tabi tutar. Bunun için evvelâ; hayatta olduğu sürece, uzak bölgelerdeki halifelerini denetleyecek bir baş halife seçer.

Bu nedenle, Hindistan'da bulunan **Abdullah'ı Dehlevî** adındaki Hintli şeyh, Osmanlı Devleti'nin birer vatandaşı olan ve muhitinden çok uzaklarda bulunan **Hâlid-i Bağdâdî**, **Abdulvahhab-ı Sûsî** ve **Abdullah-ı Nehrî** adlarındaki üç halifesinden **Hâlid-i Bağdâdî**'yi baş halife seçmiş olabilir. **Bağdâdî**'nin baskın kişiliği düşünülecek olursa bu çok muhtemeldir. Ancak *(yukarıda sözü edilen iki iddiadan yola çıkarak)* eğer bunun gerçek olduğunu kabul edecek olursak, Türkiye'deki elit Nakşbendîlerin bu olayı görmezden geldiklerini ya da kasıtlı olarak gizlediklerini de kabul etmemiz gerekir. Böylece tarîkata egemen olan üst aklın neden bu gerçeği inkâr ediyor olduğu anlaşılmış olacaktır. Bunun bir tek sebebi vardır: *«**Hâlid-i Bağdâdî**'nin ilâhlığına gölge düşürmemek!»* Çünkü bu üst azınlık, eğer öbür iki şeyhin de **Abdullah'ı Dehlevî** tarafından mezun edildiklerini kabul edecek olursa, **Bağdâdî**'nin *(biraz sonra ayrıntılarıyla izah edileceği üzere)* **Abdullah-ı Nehrî**'yi tehdit, **Abdulvahhab-ı Sûsî**'yi de tard etmesinin rekabet ve çıkardan kaynaklandığını ifşa etmiş, böylece Halidîlik büyüsünü bozmuş olacaktır! Onun için Nakşbendî kalabalıklarını yönlendiren gizli elit, elinden geldiğince bu gerçeği örtbas edecektir. Bilindiği üzere Nakşbendîler bu iki şahsı öteden beri **Hâlid-i Bağdâdî**'nin halifeleri olarak tanıtmaya çalışmıştır ve hâlâ da çalışmaktadırlar!

Bunlara ek olarak; **Hâlid-i Bağdâdî**'nin yeğeni ve onun mektuplarını derleyip kitaplaştıran yeğeni **Es'a Sahib** de **Abdulvahhab Sûsî**'nin Hindistan'a *(tekrar)* gidip **Abdullah-ı Dehlevî**'den yetki istediğini kaydetmektedir. Fakat **Dehlevî**'nin ***"Bütün yetkileri Kürt Hâlid alıp götürdü"*** şekilnde bir karşılık vererek onu eli boş gönderdiğini söylemektedir. Bkz. **محمّد أسعد الصاحب، بغية الواجد في مكتوبات حضرة مولانا خالد ص/125 هامش. مطبعة الترقي، دمشق–1334 هـ**

Başta Işıkçılar olmak üzere, Türkiyeli Nakşbendîler, **Abdullah-ı Nehrî** (***Abdullah-ı Hakkârî***) adındaki Nakşi şeyhi hakkında önemli bir bilgiyi gizlemektedirler. Bunlar **Abdullah-ı Nehrî** ile **Hâlid-i Bağdâdî**'nin medrese arkadaşı olduklarını kabul etmektedirler. Ancak öğrenim gördükleri sırada bu iki arkadaşın Hindistan'a birlikte gitmeyi düşündüklerini ve bu seyahati birlikte gerçekleştirdiklerini, aynı zamanda ikisinin de **Abdullah'-Dehlevî**'den hilâfet aldıklarını inkâr etmektedirler. Nakşbendîler, **Abdullah-ı Nehrî**'nin **Hâlid-i Bağdâdî**'den hilâfet aldığını ileri sürmektedirler. Iraklı araştırmacılara göre ise bu iki kişi, Hindistan seyahatini birlikte gerçekleştirmiştir. Kürt araştırmacılardan **Dr. Arafat Kerem Sitûnî** bir kitabında aynen şunları kaydetmektedir:

*«Kürdistan'da önceleri yalnızca Kâdirî tarîkatı yaygındı. Süleymaniye'nin **Caf Aşireti**'nden **Mevlânâ Hâlid**'in ortaya çıkmasıyla Nakşbendî tarîkatı yayılmaya başladı. **Mevlânâ Hâlid**, önceleri sıradan biriydi. Dinî eğitimini bitirdikten sonra **Molla Hâlid** diye anılır oldu. Ondan sonra Süleymaniye Camilerinde ders vermeye başladı. O günlerde (Hâlid'in, mensubu bulunduğu) **Caf kabilesi** ile **Berzencîler** arasında rekabet ve düşmanlık vardı. Onun için **Hâlid**, Berzencî şeyhlerinden el alıp Kâdirî tarîkatına girmek istemedi. Bilakis bu tarîkata Nehrî seyyidleri vasıtasıyla girdi. Hindistan'a gitmeye ciddi şekilde niyetlenince Nehri köyünde Kâdirî seyyidlerinin şeyhi olan **Abdullah-ı Nehrî** ile bir araya geldi. **Hâlid** burada bir süre kaldıktan sonra **Abdullah-ı Nehrî** onu Kâdirî tarîkatına aldı. Ondan sonra **Abdullah-ı Nehrî** ona, niçin Hindistan'a gitmek istediğini sordu ve ardından dedi ki **"Bu, yararsız bir yolculuktur. Ama eğer bu seyahat senin için zorunlu ise ben de sana katılırım."** Bunun üzerine **Hâlid**, İran şairlerinden birine ait şu beyitle ona cevap verdi:*

"Beni öğütleyenin kulağına eğer sarhoşluğumla iniltimi ulaştırabilsem o, rintlerin halkasında bana arkadaş olabilir."

***Abdullah-ı Nehrî** bunu duyunca, Hindistan'a onunla gitmeye karar verdi. Orada birlikte tam bir yıl kaldılar. Ondan sonra Nakşbendîliği Irak'a nakletmek üzere icazet aldılar.»*[669]

Abdullah-ı Nehrî ile **Hâlid Bağdadî** arasında yaşanan bu ilişkilerin, bilinmeyen daha birçok ayrıntıları mutlaka vardır. Bir söylenti bile olsa *"Hindistan dönüşü bu iki arkadaşın arasının bozulduğu"* hep konuşulmuştur. Ancak Hâlidîlerin tehditleri karşısında bu bilgiler yazıya dökülememiştir. Yazılmış olanlar da imha edilmiştir. Öyle anlaşılıyor ki; karizmasına gölge

---

[669] Bkz. الدكتور عرفات كرم ستوني، الحياة الدينية من نهري إلى بارزان ص/**15**.

Kaynak: http://www.soran.edu.ik/images/staff/Dr-Arafat-Karam/arafat26.pdf

Yazar **Dr. Arafat Kerem Sitûnî**'nin, (yukarıda) çevirisini sunduğumuz Arapça sözleri şöyledir:

"كانت الطريقة القادرية هي السائدة في كردستان، وبظهور مولانا خالد من عشيرة الجاف في السليمانية برزت الطريقة النقشبندية، كان مولانا خالد رجلاً عاديًّا، بعد أن انتهت دراستُهُ الدينيةُ أصبح يُدعىَ الاخالد، وأخذ يدرّسُ في مساجد السليمانية، وكان بين قبيلتِهِ والبرزنجيّين صراع وعداوةٌ، لذالك لم يدخل في الطريقة القادرية على يدهم. بل آثر الدخولَ في الطريقةِ على يد السادات النهرية، فلما استقرّ أمرُهُ ورأيُهُ في السفر إلى الهند، التقى بالشيخ عبد الله النهري شيخ السادات النهرية في قرية نهري وضمّهُ إلى الطريقة القادرية بعد أن أمضى وقتًا هناك، ثم سأله الشيخ عبد الله النهري عن سبب سفرِهِ قائلاً له: "إنها سفرةٌ بدونِ فائدةٍ، وإذا كان سفرُك ضروريًّا فسأرافقك فيه. فكان جوابُ خالد له الاستشهاد بهذا البيت لأحد شعراء الفرس:

أديب مَن جليس شود در حلقه ى رندان * به گوشش گر رسانم ناله مستانه خود را.

أي: يغدو ناصحي جليسي في حلقة اللاَّمبالين لو همستُ في أذُنِهِ بهذياناتي المخمورة. وبعد أن استمع إلى البيت وافق على السفر معه إلى الهند. وبقيا هناك سنةً كاملةً. ومن ثمَّ تلقّيا الإجازةَ بنقل الطريقة النقشيندية إلى العراق. ""

düşürebilecek bir tepkinin **Abdullah-ı Nehrî**'den gelebileceği ihtimaline karşı Bağdâdî veya yandaşları Nehrî'yi susturmuşlardır!

***

Gerek **Hâlid-i Bağdâdî** ile *(yukarıda adları geçen)* iki arkadaşı arasında gerekse onunla karşıtları arasında patlak veren kavgalar o kadar büyüktür ki bu olaylar koca imparatorluğun tüm Müslüman kesimini yaklaşık on yıl -*yoğun şekilde*- meşgul etmiştir. Onun için, **Bağdâdî**'ye taparcasına meftun olanlardan zamanla *(akıl, mantık, kitap ve Sünnet ışığında)* bilinç kazanarak tereddüt yaşayanlara veya bu taklidî bağlılıktan tamamen vazgeçenlere ender rastlanmıştır. *(Lübnanlı **Reşîd Rıza** ve Suriyeli **Abdurrezzak el-Bîtâr** gibi.)* Bu olayların ve propagandaların etkileri günümüzde de devam etmektedir. O yıllarda **Bağdâdî** hayattadır ve hadiseleri bizzat yönetmekte ve yönlendirmektedir. Bugünün Nakşbendî yazarçizerleri, -***Bağdâdî****'nin popülaritesini korumak için*- bu olayları kısmen gizleyerek kısmen de -*Tanrılaştırılmış olan*- bu şahsın lehinde yorumlayarak yansıtmaya çalışmaktadırlar. Dolayısıyla bunların propagandalarına tarafsız araştırmacıların ve ilim adamlarının inanması mümkün değildir.[670]

***

Aşamalarını dikkatle izleyebilmek için bu olayların başladığı noktaya yeniden dönmemiz gerekiyor. 1805 yılında 29 yaşındayken Hacca giden **Hâlid-i Bağdâdî**'nin zihninde, geleceğe dönük çok önemli hayallerin canlandığını *(yukarıda özetlendiği üzere)* bizzat kendisi anlatmıştır. Bir kurgu olduğu ifadesinden açıkça anlaşıldığı üzere; *"**Abdullah'ı Dehlevî**'nin manevi işareti ile (sanal âlemde)"* Hindistan'a çağrılmıştı(!) Bu iddia üzerine kurgulanan senaryonun birinci perdesi onun *(Hindistan'da bir yıl kaldıktan sonra)* Süleymaniye'ye dönmesiyle noktalandı. Fakat bu bir yıl içinde **Hâlid-i Bağdâdî**'nin bu uzak ve esrarengiz ülkede neler yaptığı, kimler ve hangi topluluklarla ne gibi ilişkiler kurduğu hakkında maalesef hemen hiçbir şey bilinmemektedir.

---

[670] Neden mümkün değildir? Her şeyden önce, (**İslâm** ile ***Müslümanlık*** birbirinden iki ayrı din olduklarından) İslâm'a ait değerleri kullanarak Müslümanlığı ve Nakşbendîliği eleştirmek gibi bir çelişkiye düşmemek gerekir. Bu nedenle tarîkatın jargonunu ve mitolojisini: ***«İslâm'a aykırıdır; kitap ve sünnete uymamaktadır.»*** gibi ifadelerle çürütmeye çalışmak yöntem bilimi açısından doğru değildir. Çünkü ne Müslümanlığın, ne de tarîkatların İslâm ile herhangi bir ilişkileri vardır. Tarîkatçılık mitolojisini bilimsel kurallara aykırı görmek ayrı bir konudur. Onun için -*Bağdâdî'nin popülaritesini korumak amacıyla*- hakkında gerçekmiş gibi günümüzde de hâlâ sıkça anlatılan mitolojik hadiselere, tarafsız araştırmacıların ve ilim adamlarının inanması mümkün değildir, diyoruz. Örneğin bir ilim adamı şu sözlere kendini nasıl inandırabilir:

«Daha oraya 40 konaklık mesafeden mübareklerin manevi feyiz ve işaretlerini almaya başladım.»
Kaynak: http://www.necatiaksu.net/dosya/sems-us_sumus/sems-us_sumus.htm

«Lahor'a varmak için daha 40 konak var iken şeyhinden manevî feyizler gelmeğe başladı.» Kaynak: **Sadreddin Yüksel,** Mevlânâ Halid Bağdâdî'nin Divan ve Şerhi, önsöz, s.8.

«Abdullah-ı Dehlevî, onun mübârek omuzları üzerinden Arş'a doğru muazzam bir nûrun yükseldiğini ve meleklerin ona gıbta ve hayranlıkla baktıklarına şâhid oldu.»
Kaynak:http://www.ehlisunnetbuyukleri.com/Islam-Alimleri-Ansiklopedisi/Detay/MEVLANA-HALID-I-BAGDADI/3924 Ayrıca Bkz. عباس العزاوي، مولانا خالد النقشبندي، مُسْتَلَّةٌ من العدد الأول من مجلة المجمع العلمي الكردي ص/**701**، بغداد–**1973** م.

«Evliyâyı ziyâret için ve hocasının ma'nevî işâreti ile merhum Süleymân Paşa'nın oğlu Sa'îd Paşa'nın vâliliği zamanında, Bağdat'a teşrîf buyurdu.» Kaynak: Age.

Nakşbendîlere ait kitap ve ansiklopedilerde bu örneklere benzer birçok mitolojik ifade bulunmaktadır.

Senaryonun ikinci perdesi ise 1811 yılında Irak'ın Süleymaniye kentinde sahnelenmeye başlandı. **Bağdâdî**, bu zorlu seyahatten döner dönmez *-her nasıl olduysa, çevresinde yıldırım hızıyla uyandırdığı olağanüstü tesir üzerine-* hem mahalli yönetimin hem de bölgedeki tarîkat şeyhlerinin dikkatini çekti. Bu arada; *-o günlerin dehşetli hadiselerine ait önemli belgeler kısmen Nakşbendî **kripto örgütü** tarafından imha edilmiş olduğu, kısmen de İngiliz ve Rus istihbarat arşivlerinde saklı tutulduğu için-* bu seyahate ilişkin birçok sırrın günümüze kadar gizli kalmış olduğunu hatırdan çıkarmamak gerekir!

Bağdâdî'nin, kısa süre zarfında büyük kalabalıklar tarafından sarılması hem yönetim hem de şeyhler ve din adamları tarafından çeşitli yorumlara konu oldu; çok geçmeden de ona karşı muhalif bir grup oluştu. Öyle anlaşılıyor ki *-çok zeki, cesur ve becerikli olan-* **Bağdâdî**, bunu daha önce tahmin ettiği için, muhaliflerinin karşısında direnmesini sağlayacak güçlü bir ortam hazırlamıştır. Nitekim Nakşbendîliğe çeşitli fantezilerle cazibe katarak *(tarîkat pratiklerinde çok önemli değişiklikler yaparak)* etrafındaki kalabalığın üzerinde derin bir etki uyandırmış, bu suretle hem onların hayranlığını kazanmış hem de on binlerce insanın vicdanı üzerinde güçlü bir otorite kurmuştur. Özellikle bir grup molla üzerinde hipnoz etkisi bırakmıştır.

Bağdâdî, süratle harekete geçerek bu yandaş molla grubunu muntazam şekilde organize etti. Kimisini sürekli *tatlı-sert* telkinlerle, kimisini onurlandırarak, kimisine de yetkiler vererek herkesin üzerinde manevi bir statüye sahip olduğunu onların zihnine kazıdı.

Hâlid-i Bağdâdî'ye karşı ilk kez cephe alan kişi, **Şeyh Ma'rûf en-Nodehî el-Berzencî** (m.1752-1838) adında bir Kâdirî şeyhidir. Seyit olduğu iddia edilen bu şahıs, ona çok ağır suçlamalar yöneltti. Daha önce de bir nebze anlatıldığı üzere; *"yalan yere gaipten haber veren, kâinat üzerinde bir otoriteye sahip olduğunu iddia eden, sihirbaz ve yogacılardan ders almış ve İngiliz Hristiyanların etkisi altında yeni bir din icat etmiş olan şarlatan"* bir tip olarak onu vasıflandırıyordu. Bu suçlamaların aynısını, *(biraz sonra kendisinden ayrıntılı olarak söz edilecek olan)* **Abdulvahhab es-Sûsi** de **Hâlid-i Bağdâdî**'ye yöneltmiştir.

Berzencî'ye inananlar da vardı. Fakat **Bağdâdî**'nin grubu çok daha güçlüydü. Onun için **Bağdâdî**, büyük bir özgüven duyuyordu. Aslında o, zekâ ve becerisine borçlu olduğu birtakım yeniliklerle insanları mıknatıs gibi çekiyordu. Etrafına onu heybet ve azamet içinde gösteren bir dekor tertiplemeyi başarmıştı. Bu dekorun en çarpıcı parçalarından biri ***«hatm-i hâcegân»*** ritüeli, bir diğeri de ***«teveccüh»*** âyinidir. Bu iki özel meditasyon uygulaması, mürîd topluluğunun psikolojisini derinden etkilemeye ve onları mest eden mistik-ezoterik bir atmosferin oluşmasını sağlamaya yarıyordu. Misafirlerini kabul ettiği ***"divan"*** denilen meclisi, sürekli şekilde dolup taşıyordu. Hint buhurlarıyla kokulandırılan bu geniş alanda **Bağdâdî**'yi derin bir saygı içinde pürdikkat dinleyen mollaların, başlarındaki beyaz sarıklarıyla doldurdukları alan, âdeta bir papatya tarlasını andırıyorlardı.

Bu dekor içindeki **Hâlid-i Bağdâdî**, *-hiç kuşku duymamak gerekir ki-* asla sıradan bir tarîkat şeyhi değildi; bilakis o, bulutlar üzerinde uçan, denizler üzerinde yürüyen bir evliyadan da öte, âdeta bir tanrı idi. Evet yüz binlerin hayâline, zihnine, vicdanına ve ruhuna **Bağdâdî**, kendini böyle bir imajla yerleştirmeyi başardı. Peki, onu ***«Mevlânâ»***, *(yani efendimiz)* ve ***«Zülcenahayn»*** *(yani iki kanatlı)* diye nitelemeyi acaba bu kalabalıklara kim telkin etmişti? Günümüze kadar hiç kimse, bunu araştırmayı göze alamamıştır! **Said-i Nursî**'ye ***«Bediüzzaman üstat hazretleri»***, **Mustafa Kemal**'e de ***«Atatürk»*** ve ***«Ulu Önder»*** unvanlarının verilmesinde bunun bir ilham kaynağı olmadığını kim iddia edebilir? Çünkü *(Nakşbendîliğiyle, Hanefizmiyle, Kemalizmiyle)* Müslümanlık bu tür değişikliklere ve gelişmelere her zaman açıktır. İşte ***Müslümanlığın***, kesinlikle ***İslâm*** olmadığını

kanıtlayan temel karakter budur. Evet, Müslümanlık bağımsız ve özgün bir Türk dinidir. Bu münasebetle tekrar vurgulamak gerekir ki ***Müslümanlığın***, ***İslâm*** ile hiçbir ilişkisi kesinlikle yoktur.

Bağdâdî'nin bu olağanüstü yükselişini seyreden Kâdirî tarîkatının şeyhleri, manzarayı kaygı ile izliyorlardı. Berzencî'nin başını çektiği grup, klasik tarîkat anlayışını yerle bir eden **Bağdâdî**'yi *(bir rakipten öte)* çok tehlikeli bir düşman olarak görüyordu. Bunun asıl nedeni özetle şuydu: **Bağdâdî**, ilhamının çoğunu Hint dinlerinden alan bir Türk tarîkatının temsilcisiydi. Onun getirdiği ***«Turko-Hindus»*** karakterdeki mistik akım, Irak'ın klasik ***«perso-arabic»*** zühtçü tasavvufunun devamı olan Kâdirîliğe *-her bakımdan-* aykırı idi. Özellikle Sanskritçeden Farsçaya tercüme edilmiş olan Nakşbendîliğin terminolojisi, *-deyim yerinde ise-* bir ***«cadı dili»***ni andırıyordu. Anadolu halkı *(yüzyıllırdan beri sürdürülen şartlandırma pratikleriyle)* belki bu dile alışık olabilirdi fakat Irak'ın özellikle Arap kesimi bu terminolojiye aşina değildi. Ne var ki, hem Osmanlı kültürünün etkisiyle hem de **Bağdâdî**'nin Kürt kökenli olması ilişkisiyle *-onun bizzat şekillendirmiş olduğu-* bu ***«Neo-Nakşbendîlik»*** akımı, bölgenin Kürt halkı tarafından çok kısa süre içinde benimsendi ve bir din olarak sindirildi. Artık, kadirî tekkeleri sönmeye başlıyordu.

Berzencî, aynı zamanda bir rakip olarak bu manzara karşısında daha fazla suskun kalamazdı ve kalmadı. Kendisine bağlı mürit topluluğunun da desteğiyle, **Hâlid-i Bağdâdî** aleyhinde olumsuz etkiler uyandırmaya çalıştı. Sonra bir hamle daha yaparak **Bağdâdî**'yi Bağdat valisi **Said Paşa**'ya şikâyet etti.[671] Onu sapıklıkla, kâfirlikle suçlayıcı ifadeler kullandığı bir mektup yazarak **Said Paşa**'ya gönderdi. **Berzencî**'yi destekleyen çok sayıda mürîdi vardı. Fakat kullandığı üslup çok sert olduğu için **Said Paşa** ikna olamadı. Sorunu araştırmak üzere **Yahya el-Muzûrî** (ö.1836) adında Kürt kökenli bir mollayı görevlendirdi. **Muzûrî**, **Hâlid-i Bağdâdî'**nin önde gelen takipçilerindendi; dolayısıyla düzenlediği raporda şeyhini kötüleyemezdi.

Bildiğimiz kadar; **Hâlid-i Bağdâdî**'yi, *(henüz hayattayken)* kâfirlikle suçlayan iki kişi vardır: Bunlardan ilki, **Ma'rûf en-Nodehî el-berzencî** adlı Kadirî şeyhidir. Ünlü biri olduğu ve çok güçlü bir çevreye sahip bulunduğu için, **Bağdâdî** ve yandaşları bu şahsı *susturmuş iseler de* onu tamamen bertaraf etmeyi başaramamışlardır. **Bağdâdî**'yi, küfre girmekle suçlayan ikinci şahıs ise onunla rekabete giren Musullu **Abdulvahhâb es-Sûsî**'dir. Güçlü bir destekten yoksun bulunduğu için bu şahıs, ağır saldırılara uğramış ve can güvenliği tehlikeye girmiştir. Bu nedenle Medine'ye çekilerek münzevi bir hayat yaşamıştır. **es-Sûsî**'nin, nerede, ne zaman ve nasıl öldüğü hakkında hiçbir bilgi yoktur. Aynı zamanda mektupları, notları ve bütün kitapları imha edilmiştir! Bu iki şahıstan başka **Hâlid-i Bağdâdî**'yi eleştiren hemen hiç kimse hakkında açık bir bilgi bulunmamaktadır. Çünkü **Bağdâdî**'ye karşı muhalif tutum sergilemeyi göze alabilmiş kişinin *(kim olursa olsun)* mutlak surette linç edileceği korkusuyla, *(günümüze kadar)* hiç kimse bu şahıs hakkında herhangi bir olumsuz kanaat ortaya koymayı denememiş, denemeyi de göze alamamıştır!

Peşaver, El-Eseriyye Üniversitesi'nin kurucusu **Ebû Abdillâh Şemsuddîn Muhammed bin Eşref** adında Afganlı bir yazar, ***«Cuhûdu ulemâi'l-Hanefiyye Fi İbtâli Akâidi'l-Kubûriyye»*** adı altında yazdığı bir kitapta, *"**Hâlid-i Bağdâdî**'nin ortaya çıkan bir yalanı üzerine (hayattayken) küfürle suçlandığını"* yazmış, kaynak olarak da **Zirikli**'nin ***«el-A'lâm»*** adlı biyografi ansiklopedisini (Cilt: 2, Sayfa 294) göstermiştir. Yazar (**Şemsuddîn**), **Hâlid-i Bağdâdî**'nin yeğeni **Es'ad Sahib**'e ait ***«El-Fuyâzâtu'l-Hâlidiyye»*** adlı kitaba işaret ederken, eserinin 1817'nci sayfasında *(Kitabın Fihrist bölümünde)* dipnot olarak *(meâlen)* şu ifadeleri kullanmıştır:

---

[671] Bkz. عباس العزاوي، مولانا خالد النقشبندي، مُسْتَلَّةٌ من العدد الأول من مجلة المجمع العلمي الكردي ص/**710**، بغداد–**1973** م. 1813'te **Said Paşa**'ya gönderdiği şikâyetnâmesini **Berzencî**, bir kitapçık olarak düzenlemiş ve bu mektubuna تحرير الخطاب في الرّدّ على خالد الكذاب adını vermiştir.

*«**"El-Fuyâzâtu'l-Hâlidiyye**" (adlı kitap), Nakşbendî, Müceddidî ve hurafeci Bağdatlı-Şamlı Hüseyin oğlu Ahmed oğlu Halid (h. 1242) ile ilgilidir. Bu şahıs, Müceddidî Nakşbendîliğin bir kolu olan Hâlidîliğin kurucusudur. Meşhur oldu, ünü her tarafa yayıldı; Türk ve Arap beldelerinde yandaşları ve mürîdleri çoğaldı… Mürîdlerinin sayısı yaklaşık 12000'e ulaştı. Velîlikte, kâinat üzerinde tasarrufta ve gavslıkta onu Abdülkadir Geylânî'nin bile üzerine çıkardılar. **"Nûru'l-Hidâyeti ve'l-İrfân"** kitabının 35'inci sayfasında ve **Bağdâdî**'ye ait **"Râbıta Risâlesi"**nin kenarında yazıldığı gibi ona, **"iki âlemin gavsı"** unvanını verdiler. Keza, **"Esfa'l-Mevârid"** adlı kitabın 17'nci sayfasında onu **"tüm zamanların kutbu"** diye nitelediler ve **"El-Fuyâzâtu'l-Hâlidiyye**" adlı kitabın 4. ve 36. sayfalarında da onu ariflerin imâmı ve on üçüncü asrın müceddidi olarak vasıflandırdılar… Ne var ki (çok geçmeden) bulunduğu kehânetin tam tersi gerçekleşince güneşi battı; devleti, gavslığı ve yüksek mevkii sona erdi; sözde yaptığı keşfin yalan çıkması üzerine rezil oldu. Öyle ki bu kez de onu **"kâfir"** diye nitelediler. Onun serkeşliği, kâfirliği ve zındıklığı hakkında rivayetleri tekrar edip durdular… Bkz. Zirikli el-A'lâm: 2/294»*[672]

***

Yahya el-Muzûrî, **Berzencî**'yi yatıştırmak için ona yedi mektup göndermiştir.[673] Ancak **Said Paşa**'nın mı yoksa **Hâlid-i Bağdâdî**'nin mi talimatı üzerine bunların yazıldığı tam olarak bilinmemektedir. Şu var ki gerek bu uyarılar, gerekse **Bağdâdî**'nin cephesinden yükselen sesler üzerine **Berzencî**'nin ürktüğü ve geri adım attığı, kesin gibi gözükmektedir. Aslında **Berzencî**, her ne kadar saldırgan bir üslup kullanmış ise de ***"dine yönelik tahribat"***ı gerekçe göstererek **Bağdâdî**'nin, sıra dışı iddialarına ve uygulamalarına karşı çıkmıştır. Nitekim iki tarafın mektupları dakik bir incelemeye tabi tutulduğu takdirde bu gerçek açık şekilde ortaya çıkacaktır. Fakat **Said Paşa** ile **Hâlid-i Bağdâdî** arasındaki ilişkilerin arka planı hakkında bugüne kadar, hemen hiçbir bilgiye ulaşılamadığı için, bu konuda bir hükme varmak kolay değildir.

Berzencî'yi ezip bertaraf etmek için **Bağdâdî**'nin emrindeki mollalar organizasyonu tarafından büyük bir kampanya başlatılmıştır. Bu kampanyanın en çarpıcı belgesi ise ***«SAKK* صك»** deklarasyonudur. Bunun şöyle bir açıklaması vardır: **Bağdâdî** taraftarları olan bir grup molla, **Berzencî**'ye gösterdikleri tepkiyi topluca dile getirmek ve onu toplum vicdanında mahkûm etmek için yazılı bir manifesto düzenleyip altına imzalarını koydular ve bu bildiriyi hem Bağdat Valisi **Said Paşa**'ya sundular hem de halka duyurdular.[674] Fakat **Berzencî**, eşraftan olduğu ve çok sayıda eser

---

[672] Yukarıdaki alıntının Arapçası şöyledir:

الفيوضات الخالدية: نسبةً إلى الصوفي النقشبندي المجدّدِيّ الخرافِيّ خالد بن أحمد بن حسين البغداديّ الشامِيّ (**1242**هـ.)، وهو مؤسّسُ الطريقة الخالدية من فروع الطريقة النقشبندية المجدّديةِ. اشتهر أمرُهُ وارتفع صيتُهُ وصار له الأتباعُ والمريدون في البلاد التركية والعربية، بلغ عددُهم حوالى: **12000** مريد، ورفعوه فوق منزلة الشيخ عبد القادر الجيلاني في الولاية والتصرف في الكون والغوثيّةِ، ولقّبوه بغوثِ الثقلين، كما في نور الهداية والعرفان (ص/**35**)، وفي طرة كتاب (رسالة في تحقيق الرابطة) لخالد هذا، وقطبِ الأزمنة. أنظر: أصفى الموارد (ص/**17**)، وإمام العارفين ومجدّد القرن الثالث عشر. أنظر: الفيوضات الخالدية (ص/**4**، **36**)، ثم انكسفتْ شمسُهُ، وانتهتْ دولتُهُ وغوثيّتُهُ ومنزلتُهُ بعد أن تنبّأَ بأمرٍ فوقع بخلاف ما قاله، فوقع في خزيٍ مبين لكشفه الكاذبِ إلى أن نعتوه بالكافر، وردّدوا الرواياتِ في غطرستِهِ وكفرِهِ وزندقتِهِ. أنظر: ترجمَتَهُ في الأعلامِ للزركلي: (**294/2**).

[673] Bu yedi mektup, **Hâlid-i Bağdâdî**'nin mektuplarını içeren «***Buğyetu'l-Wâcid*** بغية الواجد» adlı kitabın sonunda yer almaktadır. Bunlar, Bağdâdî'nin yeğeni **Es'ad Sahib** tarafından derlenmiştir. **Hâlid-i Bağdâdî**'nin kişiliğini teşhis etmek bakımından bu mektuplar büyük önem taşımaktadır. Ancak, günümüze kadar bu belgeler tarafsız ilim otoriteleri tarafından incelenmemiştir. Bir önemli husus da şudur: Bu yedi mektubu yazan **Muzûrî**, ifadelerinde **Berzenci**'nin, Irak'taki yüksek itibarına perva etmemekte; onu özel sosyal statüye sahip bir şahsiyet olarak görmemektedir. Aksine onu o kadar küçümsemektedir ki bir çocuğa hitap eder gibi ona öğütler yağdırmaktadır.

[674] Bkz محمّد أسعد الصاحب، بغية الواجد في مكتوبات حضرة مولانا خالد ص/**213**. مطبعة الترقي، دمشق–**1334** هـ؛ مستنسَخ من قِبَل دار الدعوة، قزلتبه، ماردين– **1985**م

verdiği için onun kitapları, **Abdulvahhab es-Sûsî**, **Hamdî ed-Dağıstânî** ve **Mahmud el-Celîlî**'in kitapları gibi -*Nakşbendîler tarafından*- imha edilememiştir. Çünkü **Berzencî**'nin eserleri hem geniş muhiti tarafından hem de devlet arşivlerinde korunarak kurtarılabilmişlerdir. Halidîler, bu şahsa karşı öyle derin bir kin beslemişlerdir ki 1800'lü yıllardan çağımıza kadar sürekli olarak **Ma'rûf el-Berzencî** aleyhinde propagandalarını sürdürmüşlerdir; onu şeytanlaştırmış ve ruhuna lânetler yağdırmışlardır… Fakat ilginçtir ki son dönemin bir Nakşbendî mollası olmasına rağmen bu zümreden **Abdulkerîm Muhammed el-Muderris**, ***"İlim ve Din Hizmetinde Âlimlerimiz"***[675] adlı eserinde bu şahsiyet hakkında olumlu bir dil kullanmış, yazdığı biyografisinde **Berzencî**'ye ait bütün eserlerinin adlarını dakik bir şekilde sıralamıştır.[676]

***

Said Paşa ile **Hâlid-i Bağdâdî** arasındaki ilişkilerin, iç yüzünün hâlâ bilinmiyor olması hakkında üç önemli işaret bulunmaktadır. **Birincisi,** bu hadiselerin cereyan ettiği günlerde bir grup molladan oluşan bir şebeke, **Hâlid-i Bağdâdî'**yi hararetli yazışmalarla -*cansiperâne bir şekilde*- savunmuştur. **İkincisi: Caf aşireti** arasından -***Bağdâdî****'yi koruma altına almak için o günlerde*- paramiliter bir güç oluşturulmuştur. **Üçüncüsü** ve belki de en önemlisi: **Bağdâdî**'yi her kim eleştirmiş ise derhal bir şekilde susturulmuştur. Aynı zamanda **Bağdâdî** aleyhinde her kim ne yazmış ise -*ele geçirildiği yerde*- derhal imha edilmiştir. Örneğin **Bağdâdî**'yi eleştiren **Abdulvahhab es-Sûsi**'ye ait *(birkaç satır hariç)* hiçbir kitap, risale ve mektup bulunmamaktadır. Onun biyografisine hiçbir kaynakta rastlanmamakta, doğum ve ölüm tarihleri bile bilinmemektedir! Keza onun arkadaşı olan **Hamdi Dağıstanî**'ye ait bir tek satır yazıya bile rastlanamamaktadır. Bu bir yana, *(bugünkü tarih itibariyle)* ölümünün üzerinden 193 yıl geçmiş olmasına rağmen Türkiye'de ne tasavvuf, ne tarîkat, ne Halidîlik ne de **Hâlid-i Bağdâdî**, hiçbir akademik forumda -*asla eleştirel anlamda*- gündeme getirilememiştir. Keza İslâm'ın yarı-gizli bağlıları sayılan ***muvahhid-mü'min azınlık*** içinden hiçbir kişi, -*bu konularda*- şimdiye kadar yazılı herhangi bir açıklama yapma cesaretini gösterememiştir. Örneğin, yakın geçmişin Irak âlimlerinden **Büyük Alûsî**'nin torunu **Mahmud Şukri el-Âlûsi** (m.1857-1924), eserleriyle bid'at ve hurâfelere ateş püskürdüğü halde ***Nakşbendîlik***, ***Halidîlik*** ve ***Hâlid-i Bağdâdî*** hakkında ses çıkaramamıştır.[677]

Berzencî'nin, **Said Paşa**'ya sunduğu şikâyetnâme, **Hâlid-i Bağdâdî**'nin mollaları tarafından ağır karşılıklarla çürütülmeye çalışılmıştır. Bu mollalardan biri, ***Hille*** Müftüsü ve Bağdat'ta ***«el-Medresetu'l-Aliyye»*** üniversitesinin rektörü idi. Aynı zamanda ***"Reîsu'l-Ulemâ"*** unvanını taşıyordu. Bu şahsın adı **Muhammed Emin bin Muhammed Sâlih et-Tabakçalı**'dır.[678] **Bağdâdî**'yi savunan mollalardan bir diğeri de **Muhammed Emin bin Ali bin Muhammed Said es-Suveydî**'dir (öl.

---

[675] Kitabın Arapça orijinal adı علماؤنا في خدمة العلم والدين dir. Bu kitabın 1983 yılında ilk basımı gerçekleştirilmiştir.

[676] Bkz. عبد الكريم محمد المدرس، علماؤنا في خدمة العلم والدين، **572/2**. مكان الطباعة مجهول.

[677] Ne ilginçtir ki son 150 yılın tevhidî âlimlerinin başında gelen Iraklı **Mahmud Şukri el-Âlûsi**'nin öğrencisi ünlü araştırmacı **Abbas el-Azzâvî**, (m.1890-1971) aşırı bir hurâfecidir! Hâlidîliğin Orta Doğu'da neden olduğu bocalama, aslında hayatın her alanına yayılmış, nihayet 21'inci yüzyılda patlak veren bir din ve düşünce anarşisine yol açmıştır. Günümüzde cereyan eden din ve mezhep savaşları, oluk oluk akıtılan kanlar, göçler ve dramatik sahneler ve bunu fırsat bilen küresel güçlerin Orta Doğu'yu işgal etmeleri, büyük ölçüde ***Halidîlik*** akımının, -*Milli Türk Müslümanlığını daha ileri derecede dejenere ederek*- meydana getirdiği tahribatın sonuçlarındandır.

[678] **Tabakçalı**'nın **Berzencî**'ye reddiye olarak yazdığı kitabın adı القول الصواب بردّ ما سُمّيَ بتحرير الخطا dır.
Bkz. عباس العزاوي، مولانا خالد النقشبندي، مُسْتَلَّةٌ من العدد الأول من مجلة المجمع العلمي الكردي ص/**711**، بغداد–**1973** م

1831).[679] Bu iki adaş, bazı araştırmacılar tarafından sık sık birbirine karıştırılmıştır.[680] Bu savunucu mollalardan bir başkası da **Abdullah el-Haydarî**'dir.[681] **Bağdâdî**'nin muhaliflerinden *(hainlikle suçlanan)* **Abdulvahhab es-Sûsi** aleyhinde sert bir reddiye[682] yazan **İbni Abidîn** de bunlardan biridir.

Bağdat Valisi **Said Paşa**'nın -*Hâlid-i **Bağdâdî**'yi ve yandaşlarını destekleyerek*- karşıtlarını sindirmesinde de yine çok önemli sırların bulunmuş olması gerektir. Bazı ipuçları bunu göstermektedir. Bir eyâlet valisi olarak onun, bölgesinde kargaşa çıkmasını elbette istemediğine -*her şeyden önce*- inanmak icap eder. Bunun için -*haklının yanında durup itibar kaybetmektense*- paşanın, -*zayıf tarafı ezerek*- güçlü cephenin desteğini almaya çalıştığı muhakkaktır. Çünkü İslâm'ın dışındaki rejimlerin tamamı, -*insanlık tarihi boyunca*- aslında bu pragmatik strateji ile işletilmişlerdir. Özellikle Osmanlı toplumunun benimsediği Türk Müslümanlığına dayalı rejim buna çok müsait idi.

Manzaraya bakıldığında **Hâlid-i Bağdâdî**'nin çok güçlü olduğu kesindir. Bu gücün arkasında silah da dâhil, siyaset, ticaret, psikolojik yönlendirme ve sömürü sistemleri gibi çeşitli tahakküm araçları vardı. O günün konjonktürü de **Bağdâdî**'den yana idi. Devletin sınırları içinde -*Osmanlı tarihinde yaşanmamış*- bir kargaşa hâkimdi. **III. Selim**'in *(1808'de)* hazin sonunu hazırlayan **Kabakçı Mustafa** isyanı, ardı arkası kesilmeyen perişanlığın kıvılcımı oldu. **II. Mahmud**'un tahtta geçirdiği 1808-1839 yıllarında, Osmanlı toplumunun manzarası kelimenin tam anlamıyla bir kıyamet sahnesini andırıyordu. İsyanlar, çöküşler ve toplumsal çalkantılar birbirini izliyordu. Bu dönemde devlet yapısını ciddi şekilde sarsan önemli olayları şöyle sıralayabiliriz:

1) Yunanlılar Ege kıyılarına korsan saldırılarda bulunuyorlardı. Sonra hareketlenerek 1821'de Osmanlı Devleti'ne karşı ayaklandılar.[683]

2) İran Serdârı **Fetih Ali Şah**, Osmanlı'nın, **Tepedelenli Ali Paşa** ve Yunan isyanlarıyla meşgul olmasını fırsat bilerek 1821'de ordusuna saldırı emri verdi. Veliaht **Abbas Mirza** komutasındaki İran ordusu Doğubayazıt, Eleşkirt, Erciş, Muş ve Bitlis'i ele geçirdi. Serdârın oğlu **Muhammed Ali Mirza** komutasındaki kuvvetler ise ***Kerkük***, ***Bağdat*** ve ***Şehrizor***'u kuşattılar.[684]

3) Türk Müslümanlığının, zamanla Araplar arasında da tutunması, çok tanrılı tapınma sembollerinin kutsal topraklarda yaygınlık kazanmasına yol açmıştı. Bu durum, Arap Yarımadasındaki İslâm âlimlerinin tepkisine yol açtı. Bu tepki kısa zamanda siyasi bir harekete dönüşerek Osmanlı yönetimini çok meşgul etti ve devlet mekanizmasını olumsuz etkiledi. Bu hareket, İngilizler

---

679 **Es-Suveydî**'nin yazdığı reddiyenin adı دفع الظلوم عن الوقوع في عرض هذا المظلوم dur.

680 Bkz. عباس العزاوي، مولانا خالد النقشبندي، مُسْتَلَّةٌ من العدد الأول من مجلة المجمع العلمي الكردي ص/**711–712**، بغداد–**1973** م

681 Bkz. Age. S/711

682 Bu reddiyenin adı şudur: سل الحسام الهندي في نصرة مولانا خالد النقشبندي. Bu reddiye, (yine Arapça olarak kaleme aldığım) موقف ابن عابدين الفقيه من الصوفية والتصوف adlı bir çalışmada eleştirilmiştir.

683 Rum Fener Patriği **V. Griorius**, Yunan ayaklanmasını içeriden desteklediği suçlamasıyla 22 Nisan 1821'de idam edildi.

684 Kısa süre sonra İran birlikleri arasında koleranın yayılması üzerine *(28 Temmuz 1823'te taraflar arasında imzalanan Erzurum antlaşması gereğince)* aldıkları ve kuşattıkları kentleri terk ederek geri çekildiler.

tarafından ***«Vahhabilik»*** diye adlandırılmıştır.[685] Tıpkı Türkiye'nin de içinde bulunduğu bölgeye, yine İngilizler tarafından ***«Orta Doğu»*** adının verilmesi gibi…

4) Osmanlı-Mısır ortak donanmasının, 20 Ekim 1827'de İngiliz, Fransız ve Rus koalisyonuna ait donanma tarafından imha edilmesiyle korkunç bir facia yaşandı. *(Navarin Olayı)* Bu hadisede, devlet büyük bir yara aldı.

5) 1828 yılında Kars, Ruslar tarafından işgal edildi.

6) Fransa'nın İstanbul'daki elçisi **General Sébastiani**,[686] **Napolyon**'un direktifleriyle Bab-ı Âli'yi devamlı yönlendirmeye, baskı altında tutmaya, bazen de tehdit etmeye çalışıyordu.

7) Daha o günlerde ***İngiltere, Fransa*** ve ***Rusya***, Osmanlı topraklarını paylaşmak için pazarlıklar yapıyor, senaryolar hazırlıyorlardı.

8) 1826'da Yeniçeriler isyan çıkardılar.[687] Bu isyan kanlı bir şekilde bastırıldı ve Yeniçeri Ocağı ortadan kaldırıldı.

9) Osmanlı'nın Mısır Valisi Kavalalı **Mehmet Ali Paşa** 1831 yılında devlete karşı isyan bayrağı çekti. Mısır ordusu, Osmanlı topraklarına saldırdı ve Kütahya'ya kadar ilerledi.

Bu büyük ve tehlikeli hadiselerin yanı sıra daha birçok olay, devleti yıkılma eşiğine getirmişti. Osmanlı devletinin temelleri çatırdıyordu. Peki, İmparatorluğu baştan başa sarsan bütün bu olaylar cereyan ederken o günlerde yüz binlerce insanı etkisi altına almış olan **Hâlid-i Bağdâdî** ülke, toplum ve ümmet için acaba ne düşünüyor ve ne yapıyordu? Onun ***"İslâm ümmeti"*** için ne düşündüğünü sormak ve sorgulamak kuşku yok ki pek anlamsızdır. Çünkü ***"İslâm ümmeti"*** **Hâlid-i Bağdâdî**'den asırlar önce tarihin derinliklerine gömülmüştü. İslâm'ın *-bugün olduğu gibi-* o gün de *-devlet ve hayat nizamı olarak-* hiçbir izi ve gölgesi yoktu. Fakat Müslüman topluluklar vardı. Dolayısıyla **Bağdâdî**'nin *en azından bu milletlerin dertleri ve gelecekleri hakkında bazı kaygıları olduğunu* düşünenler olabilir. Ama **Bağdâdî**'nin, kurmaya ve örgütlemeye çalıştığı ***Hâlidîlik'***ten başka hiçbir kaygı taşımadığını kimse yalanlayamaz.

İşgüzar bir araştırmacı, **Bağdâdî**'nin aklından geçenleri okumuş gibi şunları söylüyor: *«(...) O, bir bilge idi. Osmanlı Devleti'ni -özellikle içine düştüğü bataklıktan, perişanlıktan ve organlarına musallat olmuş türlü hastalıklardan kurtarıp- onu başka bir kalıba dökerek yeniden diriltebilecek güce sahip idi. Fakat dünya hayatına perva etmedi; devlet işlerine karışmadı. Onun bütün hedefi*

---

685 Bu isim, *-özellikle Nakşbendîler tarafından Arapları aşağılama anlamında-* yoğun propaganda ile yaygınlaştırılmıştır. Onun için ***"Vahhâbî"*** ve ***"Vahhâbîlik"*** kelimeleri Türkiye'de hemen herkesin ağzına pelesenk olmuştur. Ancak Türkiye'de çoğunluğun, bu hareketin tarihi, doktrini ve amacı hakkında kayda değer bilgisi yoktur. Bu ilgiyle belirtmek gerekir ki; Nakşbendîlerle Şiiler arasındaki kadim düşmanlığa benzer bir düşmanlık, aynı zamanda Nakşbendîlerle Selefiler arasında da yerleşmiştir. Ancak Selefiler, *-oldukça kültürsüz, yarı okumuş, dünyadan bihaber ve fanatik oldukları için-* Nakşbendîlerin onları kanlı bıçaklı can düşmanı bir güruh olarak gördüklerinin son zamanlara kadar farkına varamamışlardır!

686 Tam adı: **Horace François Bastien Sébastiani de La Porta**'dır. ***«Fransız subay, diplomat ve siyasetçisi. Deniz Kuvvetleri Bakanlığı, Dışişleri Bakanlığı ve Temmuz Monarşisi döneminde de Devlet Bakanlığı görevlerinde bulundu. 1805-1807 yılları arasında İstanbul'da Fransa'nın Osmanlı Devleti nezdindeki büyükelçisiydi.»*** Kaynak: https://tr.wikipedia.org/wiki/Horace_S%C3%A9bastiani

687 **II. Mahmud**'un fermanıyla bu ocak, kesin olarak kaldırılmıştır.

sâlikleri irşâd etmek ve onları örnek yola yönlendirmek idi. Nitekim böyle davranmakla o, Allah'a ulaşanların sultanı oldu.»[688]

Bu ibarelerden, **Bağdâdî**'ye bağlananların kanaatlerini şöyle tespit etmek mümkündür: ***«Hâlid-i Bağdâdî**, -yüceler yücesi bir şahsiyet olarak- o kadar azametli, o kadar üstün ve güçlü idi ki; insanlık dünyasının içinde bocaladığı o korkunç şartları değiştirebilecek ve Osmanlı İmparatorluğu'nu, düştüğü bunalımdan derhal kurtarabilecek olağanüstü bir kudrete sahipti. Onun, -kâinat üzerinde istediği gibi tasarrufta bulunabilecek- akıl sır erdirilemez müthiş kerâmetleri vardı. Hayatı ve evreni çekip çevirebilecek sırlara sahip idi. Dolayısıyla; -siyasetle meşgul olanların düzeylerine indirgeyerek- onu, krallar ve hatta imparatorlarla karşılaştırmak kimin haddine düşer?»*

Her biri, **Bağdadî**'nin biyografilerini -*yüzlerce kez tekrarlayarak*- ezberlemiş olan on binlerce Nakşbendî mollasının, bugün de kanaati ve inancı aynen böyledir. Bunların arasında ***"akademisyenler"*** bile vardır! Kültürsüz ve dünyadan habersiz Kemalistler bile son yıllarda bu gerçeğin farkına vardıkları için, Nakşbendilerin karşısında sindiler ve bugünkü hazin duruma düştüler. İktidarı tarikatçılara kaptırdılar.

***

Bağdâdî'ye, -*henüz sağken*- cephe almış ve aleyhinde reddiye yazmış iki kişi daha vardır. Bunlardan biri, Musul'un Arap eşrafından **Celîlîzâde Osman Hayâî Bey**'dir (m.1773-1829). Öbürü ise **Mahmûd bin Abdilcelîl el Mûsılî**'dir (m.1769-1815). **Celîlîzade**'nin yazdığı reddiye, **Ma'rûf el-Berzencî** tarafından **Said Paşa**'ya sunulan şikâyetnamenin şerhidir. Bu kitap da yine **Hâlid-i Bağdâdî** aleyhinde şikâyet dilekçesi mahiyetinde **Said Paşa**'ya sunulmuştur.[689] Bu ilgiyle hatırlatalım ki; **Celîlîzade Osman Hayâî Bey**'in *(iki tanesi hariç)* bütün eserleri Nakşbendîler tarafından imha edilmiştir. Bu şahsın ayrıntılı bir biyografisine bile ulaşmak artık mümkün değildir![690]

Kürt kökenli olduğu sanılan Kadirî şeyhi **Mahmûd el-Celîlî** de Nakşbendî tarîkatına reddiye olarak bir kitap yazmıştır. Ancak bu kitaptan üç nüsha hariç, geri kalanların tamamı yine imha edilmiştir. Iraklı araştırmacı **Abbas el-Azzâvî**'ye göre *"bu kitaptan sadece üç nüsha bulunmuştur."*[691]

---

688 Bkz. عباس العزاوي، مولانا خالد النقشبندي، مُسْتَلَّةٌ من العدد الأول من مجلة المجمع العلمي الكردي ص/**704**، بغداد–**1973** م. Yazarın Arapça ifadesi aynen şöyledir:

"كان حكيمًا، قادرًا على إحياء الدولى العثمانية من جديد وإفراغِها في قالبٍ آخر. خصوصًا في حالتها البالغةِ من الوهن والفتور في جوارحها والأمراض والعلل الطائة عليها، ولكن لم يركن إلى الدنيا وما فيها ولم يتدخّل في شئون الدولة، وغاية ما قام به إرشاد السالكين وإمالتهم إلى الطريقة المثلى فصار (سلطان الواصلين)"

689 Bkz. عباس العزاوي، مولانا خالد النقشبندي، مُسْتَلَّةٌ من العدد الأول من مجلة المجمع العلمي الكردي ص/**711–712**، بغداد–**1973** م.

690 **Osman Hayâî Bey**'in imha edilmekten kurtulmuş olan iki eserinden biri, *(Hâlid-i Bağdâdî'yi şikâyet amacıyla)* **Said Paşa**'ya gönderdiği دين الله الغالب على كلِّ منكرٍ مبتدعٍ كاذب adlı kitaptır. Bu eser, devlet arşivlerine girdiği için kurtulabilmiştir. Öbürü ise Arap edebiyatı konusunda yazdığı الحجة على من زاد على ابن حجة. Bu eserin adı, Zirikli Ansiklopedisi cilt/4'de geçmektedir. Bu kitap da her nasıl olmuşsa imha edilmekten kurtulabilmiştir!

691 **Abbas Azzâvî**'nin, bu eser hakkında verdiği bilgiler şöyledir: ***«Bu kitaptan bir nüsha bende, bir nüsha da Cemîl et-Talekanî'de bulunmaktadır. Keza bir nüsha da Birifkan'da bulunmaktadır.»*** Bkz. عباس العزاوي، مولانا خالد النقشبندي، مستلّةٌ من العدد الأول من مجلة المجمع العلمي الكردي ص/**715**، بغداد–**1973**م. Bu kitaba ulaşamadığımızı, üzüntü ile belirtmek isterim. (**Feriduddin AYDIN**)

Oldukça özetlenmiş bulunan bu olaylar, -*Osmanlı Müslüman toplumunun, 1800'lü yıllarda gömüldüğü karanlık tabloyu genel çerçevesiyle gözler önüne sererken*- başka bir cepheden de **Hâlid-i Bağdâdî**'nin nasıl baskın çıktığını, karşıtlarını nasıl ezip sindirdiğini ve Hâlidîliğin, -*Müslümanlığı da aşıp*- alternatif bir din olarak vicdanlara nasıl yerleştiğini kanıtlamaktadır. Tablonun bu cephesi, -***Bağdâdî****'nin muhatapları üzerinde uyandırdığı derin etki bakımından*- büyük önem taşır. Osmanlı Devleti'nin yıkılış sürecini durdurmak ya da en azandan yavaşlatmak için hiçbir katkıda bulunmayan, bilakis bu süreci hızlandırmış faktörlerin başında yer almış olan **Bağdâdî**;

1) Acaba neler yaptı ve arkasında ne gibi eserler bıraktı da bu şöhreti hak etti?

2) Yönetimi ve toplumu nasıl etkiledi?

3) Niçin hâlâ popülerliğini korumaktadır?

Günümüz Türkiye'sinin, son iki yüz yıllık tarihsel arka planını doğru okuyabilmek için bu üç soruya bulunabilecek cevaplar çok büyük önem taşır.

Hâlid-i Bağdâdî'nin, arkasında neler bıraktığı meydandadır. Kaynaklara bakılırsa bu şahıs; -*bazıları Arapça bazıları da Farsça olmak üzere*- toplam 16 kitap ve kitapçık ile 106 adet mektup kaleme almıştır. Bunların birçoğu kütüphanelerde mevcuttur.[692] Müslümanlığın ve onun temelini oluşturan Nakşbendîliğin, -*derinden etkilediği*- Türkiye'de bu belgelerin tarafsız bilim heyetlerince incelenmesi, maalesef bugün için mümkün değildir. Hiçbir ilim adamı, günümüzde bu riski göze alamaz. Ancak fikir ve inanç özgürlüğünün yaşandığı ülkelerde bulunan bilim adamları, bu görevi yerine getirme sorumluluğunu taşımaktadırlar.

---

[692] **Hâlid-i Bağdâdî**'nin yazıp çizdikleri, Nakşbendîler tarafından yazılan biyografilerine işlenmiştir. Ayrıca bazı araştırmacılar tarafından da bunlar zikredilmişlerdir. Örneğin, **Iraklı Abbas el-Azzâvî**'nin Bağdat-1973 tarihli Kürt Dil Kurumu dergisinde yayınlanan makalesinde **Bağdâdî**'nin yazdığı kitapların adları şöyle sıralanmıştır:

1. حاشية على (جمع الفوائد من جامع الأصول ومجمع الزوائد في الحديث، تأليف: محمد بن سليمان المعربي) /ع.ع/**704**.
2. حاشية على (حاشية الخيالي في العقائد، وكاتب الحاشية الآولى: أحمد بن موسى الخيالي.) /ع.ع/**704**.
3. حاشية على (حاشية الرملي في الفقه الشافعي، وكاتب الحاشية الأولى: شمس الدين محمد بن أبي العباس أحمد شهاب الدين الرملي) /ع.ع/**704**.
4. ديوان شعر بالفارسية /ع.ع/**704**.
5. رسالة في تحقيق الإرادة الجزئية الموسومة بالعقد الوهري في الفرق بين كسبي الماتريدي والأشعريّ. /ع.ع/**705**.
6. رسالةٌ في العبادات
7. شرح أطباق الذهب في الأدب للزمخشري (بالفارسية). /ع.ع/**706**.
8. شرح مقامات الحريري
9. فرائد الفوائد، في شرح حديث جبريل في العقائد.
10. الفوائد الضيائة تعليقا على حاشية عبد الحكيم السيالكوتي، لحاشية عبد الغفور اللاري على شرح الكافية للجامي. /ع.ع/**707**.
11. جلاء الأكدار والسيف البتار في الصلاة على النبي المختار.
12. رسالة في إثبات الرابطة /ع.ع/**708**.
13. رسالة في آداب الذكر /ع.ع/**708**.
14. رسالة في آداب المريد مع شيخه./ع.ع/**708**.
15. رسالة في الطريق /ع.ع/**709**.
16. وصية الشيخ خالد /ع.ع/**709**.

Bağdâdî'nin 106 mektubu da, yeğeni **Es'ad Sahib** tarafından derlenerek بغية الواجد في مكتوبات حضرة مولانا خالد adlı altında yayımlanmıştır.

Bağdâdî'nin yönetimi ve toplumu nasıl etkilediği sorusuna cevap oluşturacak bilgiler, bu belgesel çalışmada olabildiğince serd edilmiştir. Merak edenler, -*Türkiye'de bugün yaşanan din ve düşünce anarşisinin arka planındaki*- mistik ***Halidîlik*** akımını *(bu çalışmada sunulmuş olan belgeler ışığında)* dikkatle inceleyerek aydınlanabilirler. Ancak vurgulamak gerekir ki bu çalışmada yer alan belgelere ve kaynaklara ulaşmak ve onları inceleyebilmek için geniş kültür, Arapça, Farsça ve İngilizce dillerine hakimiyet ve ilmi formasyon gerekmektedir. Ehliyetli ve tarafsız ilim adamlarınca bu konuda yapılacak köklü inceleme ve araştırmalar, aynı zamanda üçüncü soruya da doyurucu cevaplar bulabilir. Buna ek olarak **Bağdâdî**'nin, görüştüğü ve haberleştiği bölge aristokratları, valiler ve Osmanlı devlet adamları ile ilişkilerine -*burada özet olarak*- dokunmak konuya biraz açıklık getirebilir.

Hâlid-i Bağdâdî, Yönetim ve Paşalar

Hâlid-i Bağdâdî'nin *«siyasetle hiç meşgul olmadığı, siyaset ve devlet adamlarından uzak durduğu ve halifelerine de bunu tavsiye ettiği»* yolunda çeşitli ifadeler, Nakşbendîlere ait kaynaklarda sıkça geçer.[693] Oysa belgesel gerçekler bu iddianın tam aksini yansıtmaktadır. Nitekim yazar **Abdülcebbar Kavak**, bir makalesinde bunu doğrular mahiyette şunları kaydetmektedir: ***«Mevlânâ Hâlid el-Bağdadî'nin eser ve uygulamalarından yola çıkarak eğitim, siyâset ve tasavvuf alanlarında bir yol haritası belirlediğini söyleyebiliriz.»***[694] Ayrıca, yeğeni **Es'ad Sahib** tarafından derlenmiş ve ***«Buğyetu'l-Wâcid* بغية الواجد»** adı altında kitaplaştırılmış olan mektuplarından 11'inci mektupta onun, Bağdat valisi **Davud Paşa** ile Baban Emîri **Mahmud Paşa** arasında ara buluculuk yaptığına ilişkin bizzat açıklamaları vardır. Hatta kullandığı ifadelerde bu paşalara o kadar tepeden bakmaktadır ki siyaset ve devlet adamlarına nasıl boyun eğdirdiği açıkça anlaşılmaktadır.

Bu noktanın aydınlatılabilmesi için bazı sorulara gerek vardır. Örneğin, merkezden çok uzaklarda doğup büyümüş bir köylü çocuğu, bir molla ve sıradan bir Osmanlı vatandaşı olan **Hâlid-i Bağdâdî**, -*civarındaki insanlardan başka hiç kimse tarafından tanınmazken*- Hintli bir tarîkat şeyhi tarafından nasıl keşfedildi ve niçin Hindistan'a davet edildi, hâlâ bilinmemektedir! Bu bir yana; Hindistan'dan döner dönmez Süleymaniye mutasarrıfı **Abdurrahman Paşa** neden onu büyük bir saygıyla karşılayarak *«Efendimiz, Süleymaniye medreselerinden hangisini arzu buyurursanız oraya müderris olarak tayininizi yapalım. Bendeniz de bunun için gerekli görevlendirme işlerini yaparım. Tayin edeceğim vazifeliler, size hizmet ederek gerekli ihtiyaçlarınızı görürler.»*[695] dedi? *Eğer bu rivayet doğru ise*, neden bir Osmanlı paşası bu mollaya böyle bir iltifatta bulunuyordu? **Abdurrahman Paşa** onun Hindistan'a hangi amaçla gittiği hakkında acaba başka bilgilere de mi sahipti?

Işıkçı Nakşbendîlere ait bir web sitesinde şöyle ilginç bir ifade yer almaktadır: *«**Abdullah-ı Dehlevî** hazretleri; "Ey Hâlid, şimdi memleketine ve Bağdat'a git! Oradaki insanları Allahü Teâlâ'ya kavuştur." buyurdu. O da gidip irşada başladı. Bağdat Valisi **Said Paşa**, ziyaretine geldi. Birçok âlimin sessiz, başları önüne eğik, hizmetçi gibi edeple huzurunda oturmuş olduklarını gördü. Onun heybetini görünce, diz çöküp titremeye başladı. Celâl hâli gidince, **Said Paşa**'nın titremesi de geçti.*

---

[693] Bkz. 1) عباس العزاوي، مولانا خالد النقشبندي، مُستَلَّةٌ من العدد الأول من مجلة المجمع العلمي الكردي ص/**704**، بغداد–**1973** م. 2) «Sünnet-i seniyyeye bağlılığı, derin ilmi ve siyasi otoriteden uzak tavırlarıyla dikkati çekti.» http://www.risaleinurenstitusu.org/mevlana-halid-i-bagdadi/ . 3) Bağdâdî'ye ait 12'nci mektup (Buğyetu'l-Wacid:111)

[694] Bkz. **Abdülcebbar Kavak**, A. (2017). Müceddidî Şeyhi **Mevlânâ Hâlid el-Bağdadî**'nin Ortadoğu'daki Misyonu, Ağrı İslâmi İlimler Dergisi (AGİİD), 1(1), 1-18.

[695] Kaynak: **Yasir İnceler**, Hâlid-i Bağdâdî'nin Hayatı, Eserleri ve Tasavvufî Görüşleri, s:5. Denizli Müftü Ahmet Hulusi Efendi Eğitim Merkezi Müdürlüğü. Ayrıca bkz. http://www.necatiaksu.net/dosya/sems-us_sumus/sems-us_sumus.htm

Daha sonra vali, talebeliğe kabul edildi.»[696] *(Dikkat ederseniz:* ***"vali müritliğe kabul edildi"****, denilmiyor! Çünkü bu spekülatif tabir, ister istemez* ***"mürit, mürde it"*** *esprisini çağrıştırmaktadır.)*

Yazar **Murat Bardakçı** da şöyle bir yorumda bulunuyor: *«(...) O zamana kadar kendi hâlinde bir tarîkat olan Nakşibendîlik,* ***Mevlânâ Hâlid****'den sonra siyasî bir kimlik kazanınca, devlet Nakşibendîliğe, daha doğrusu Hâlidîliğe ilk tepkiyi* ***İkinci Mahmud*** *döneminde,* ***Hâlid-i Bağdâdî****'nin daha sağlığında gösterdi.* ***Mevlânâ Hâlid****'in İstanbul'a gelmiş olan halifeleri şehirden çıkartılıp memleketlerine gönderildiler ama bazı devlet adamlarının, meselâ* ***Şeyhülislâm Mekkîzâde Mustafa Âsım Efendi****'nin de* ***Hâlid-i Bağdâdî****'nin görüşlerini benimsemelerinden sonra, Hâlidîlik hiçbir engele uğramadan yayıldı.»*[697]

Yazar, muhtemelen ***Tarîh-i Lütfi***'ye dayanarak bunları söylüyor. Bu kaynaktaki ifade aynen şöyledir:

«Derûn-i İstanbul'da, birkaç mescidde kendilerine mahsus âyin tariki, halkdan mestûr olarak icraya meşgûl olduklarından, İstanbul küberâ ve ulemâsından haylıca zevât bunlara intisâb eyleyerek aded-i ihvân çoğalmış idi ve bunlar, bervech-i muharrer Arabistan'da istihsal ettikleri şöhret ve cem'iyetden başka İstanbul ve Anadolu ve Rumeli taraflarında hulefâ nâmiyle bir haylice adamları mecâlis ve mehâfil-i enâmda (Tarîk-i Halidî usûlünü neşr ile meşgûl olmalarının zahirde mahzûru yok ise de, sofiye sıfatıyla teksir-i sevâdi i'tiyaddan eslafda zuhûr eden ahvâl mütâlaası,) mûmâ ileyhime pek de meydan verilmemesi lüzûmunu göstermiş olduğundan, meşâhîr-i hulefâ-i Hâlidiyyeden İstanbul'da bulunan bazı zevât, avenesiyle ramazanın igirmi birinci gecesi, bulundukları mahallerden gümrüğe götürülüp kayık ile Kartal'a ve oradan Sivas'a icla ve ertesi günü bunların meşhur müntesiplerinden ***Ürgübî Ali Efendi*** *(ki İstanbul ulemâsından idi), O dahi Ankara dâhilinde, Çerkeş Kasabası'na nefiy olundukları ve Sivas'a teb'îd olunan kimselerden* ***Salih*** *ve* ***Ahmed Efendi'****lerin Sivas'ta tevkif edilmeyerek Bağdad'a gönderilmeleri muahharan Sivas valisine yazılmış olduğu ve* ***Şeyh Halid Hazretleri****'nin kâimmakâmı ile hulefâsı bu taraflara gelmemek üzere Bağdad ve Süleymaniye taraflarına mübaşereten, terfikan irsal olunmuş oldukları bazı evrakta görülmüştür.»*[698]

Bu olay, zamanın hükümdarı **II. Mahmud**'un, **Hâlid-i Bağdâdî** tarafından Irak'ta başlatılan hareketten derin kaygı duyduğunu göstermektedir. Bunun daha çok, Hükümdarın danışmanlarından **Mehmed Said Hâlet Çelebi** tarafından yapılan ihbarlardan kaynaklandığı sanılmaktadır. Fakat başta Şeyhülislâm **Mustafa Âsım** ve Bağdat valisi **Said Paşa** olmak üzere bazı devlet adamlarının lehte verdikleri görüşler üzerine **II. Mahmud**'un kuşkuları bertaraf olmuştur.

Devleti bu kadar meşgul eden **Bağdâdî**'nin siyasete ve siyaset adamlarına hiç alaka göstermediğini söylemek, gerçeği yansıtmaz. Bağdat valisi **Said Paşa**'nın ona gösterdiği yakın ilgi, Padişahı onun lehinde ikna etmek için İstanbul'a gönderdiği rapor ve muhaliflerine karşı takındığı sert tavır, **Bağdâdî**'nin ne sıradan bir din adamı ne de siyasetten uzak olduğunu göstermektedir. Tam tersine onun, Osmanlı devlet adamlarıyla içli dışlı olduğunu bizzat Nakşbendîler itiraf etmektedirler. Nitekim tarîkatçılardan **Prof. Dr. Hasan Kamil Yılmaz** aynen şunları söylüyor:

---

696 http://www.dinimizİslâm.com/detay.asp?Aid=1819. Burada dikkati çeken bir nokta daha var: Web sitesinin adı, "dinimizmüslümanlık.com" değil! Türkiye'deki yaygın din anarşisinin önemli kanıtlarından biri de budur. Gerektiği yerde "Müslümanlık" yerine Yüce İslâm'ın adı kullanılmaktadır!

697 Bkz.https://www.haberturk.com/yazarlar/murat-bardakci/220809-norsin-medreseleri-naksi-halidi-yolu-ve-kurt-acilimi

698 Tarih-i Lütfi 1/286

*«O'nun mürîd ve müntesipleri arasında Mekkizade **Mustafa Âsım** ve **Mehmed Refik Efendi** gibi şeyhü'l-İslâmlık makamını ihraz etmiş ilim adamları **Said Paşa, Davud Paşa, Abdullah Paşa, Necip Paşa** ve **Namık Paşa** gibi devlet ricali de yer almaktadır.»*[699]

Ancak şu gerçeği bilmek gerekir ki Osmanlı üst düzey yöneticilerinden olan bu isimler, **Bağdâdî**'nin sıradan müntesipleri değillerdi. Aslında bunlar cümle âlemi, **Bağdâdî**'nin ***"Yüceler Yücesi bir Zât-ı Ecell-i Âlâ"*** olduğuna inandırmaya çalışan; onu eşsiz emsalsiz bir ***"Mevlânâ"*** ve iki kanatlı ***"Zülcenahayn"*** diye zihinlere kazımak için bir grup mollayı yönlendiren; bir yandan **Bağdâdî**'yi göklere çıkarmak, aynı zamanda karşıtlarını susturmak amacıyla bu mollalara talimat veren; onlara sürekli olarak risâle ve kitap yazdıran dev bir propaganda şebekesinin organizatörleri idiler. Bu şebekenin üyeleri *(aralarındaki siyasi çekişmelere rağmen)*, **Bağdâdî**'yi olağanüstü kutsal bir varlık olarak toplumun vicdanına yerleştirmek için büyük bir azim ve kararlılıkla çaba gösteriyorlardı. **Bağdâdî** öldükten sonra da bu şebekenin uzantıları, *-insanları **Hâlidîlik** fenomeniyle etkilemedeki baskın yöntemlerini inanılmaz düzeylere tırmandırarak-* günümüze kadar varlıklarını sürdürebildiler.

Bu şebekenin propagandaları o kadar çok etkili idi ki *-Irak'ı yöneten Kölemen valileri arasındaki siyasi çekişmelere rağmen-* Hâlidiliği yayma faaliyetleri Irak'ta, Suriye'de, Anadolu'da ve Kafkasya'da hiçbir engele takılmadan devam etti. İmparatorluğun temelleri çatırdarken bile onlar Yemen'den Bosna-Hersek'e kadar uzanan geniş bir coğrafyada muazzam bir açılım kazandılar. İsyanlar, inkılâplar ve savaşlar sırasında kısmen yer altına girerek, müsait şartlarda ise aleniyete dökülerek kılık, kıyafet, terminoloji, yöntem ve strateji değiştirmek suretiyle her dönemde güçlerini, muhitlerini ve servetlerini korudular.

Zaman ve mekân şartlarına göre farklı görüntülerle kendini arz eden bu ilginç yapıyı biraz daha keşfedebilmek için **Hâlid-i Bağdâdî** dönemindeki Irak'a biraz değinmekte yarar vardır.

Dünya üzerinde, tarihi ve sosyolojik yapısı bakımından Irak coğrafyası kadar ilginç ve tehlikeli bir bölge hemen hemen yoktur. Tarih literatüründe bu alan, ***Mezopotamya*** olarak geçer. İlk uygarlıkların beşiği diye nitelenen bu coğrafyada insanlık tarihi boyunca o kadar kanlı olaylar yaşanmıştır ki bunların eğer kronolojik sıra ile bir dizelgesi yapılacak olsa, bundan oluşacak liste, okuyucusunun psikolojisini en çok bozabilecek bir kitap özelliğini kazanabilir. Hemen her gün işlenen cinayetleriyle, askeri darbeleriyle, polisiye düzeniyle, işkence merkezleriyle, yeraltı örgütleriyle ve karışık etnik yapısıyla Irak, günümüzde de oldukça ürkütücü bir görüntü yansıtmaktadır.

Bu ilgiyle, **Hâlid-i Bağdâdî**'nin *-her şeyden önce-* böyle bir coğrafyada doğup büyüdüğünü hatırda tutmak gerekir. Nitekim bugün toplumumuzda saygıyla anılan Iraklı birçok tarihi şahsiyetin gizlenmiş yaşam öyküleri incelenecek olsa bunların çoğunun aslında birer terör örgütü üyesi oldukları anlaşılacaktır. Bu konuda biraz bilgilenmek için, Irak tarihinin tamamını bir kenara koyup sadece **Bağdâdî**'nin yaşadığı **II. Mahmud** dönemine şöyle bir göz atalım.

Osmanlı Devleti ile İran arasında 1400'lerin başından 1770'lerin sonlarına kadar Irak'ın üzerinde zorlu çekişmeler yaşandı. 1749 yılından itibaren Irak'ta, *-görünürde-* Osmanlı Devleti'ne bağlı fakat gerçekte başına buyruk bir siyasi yapı vardı. 1749-1831 yılları arasında tam 82 yıl kadar bölgeye hâkim olan bu teşkilât, ***"Irak Memlükleri"*** olarak tarihe geçmiştir. Burayı merkeze bağlama çabaları ancak **II. Mahmud** zamanında hız kazandı. Ne var ki olumlu bir sonuç alınamadı. 1779-1802 yılları arasında Bağdat Valisi olarak Irak eyaletini yöneten **Büyük Süleyman Paşa**, 23 yıllık görevi

---

[699] Bkz. Altınoluk Dergisi, 1993 - Agustos, Sayı: 090, Sayfa: 032

sırasında asayişi sağlamış ve bölgeyi kalkındırmıştı. Ancak onun, 8 Ağustos 1802'de vuku bulan ölümünden sonra bölge, tehlikeli bir siyasi kargaşa içine sürüklendi: Ondan sonra sıra ile yerine geçen **Ali Paşa** (1802-1807), **Küçük Süleyman Paşa** (1807-1810), **Tütüncü Abdullah Paşa** (1810-1813), Süleymanpaşazâde **Said Paşa** (1813-1817) ve **Davud Paşa** (1817-1831) arasında siyasi çekişmeler cereyan etti. Onun için 1808'de tahta geçen **II. Mahmud**, çok kaygılıydı. Çünkü Irak'ta kargaşa, bitmek tükenmek bilmiyordu.

Hâlid-i Bağdâdî, işte bu dönemde yaşadı ve bu valiler arasındaki siyasi kavgaları izledi. Ancak bunlardan, **Büyük Süleyman Paşa**'nın oğlu **Said Paşa** ve **Davud Paşa** ile daha çok muhatap oldu. **Bağdâdî**'nin Irak'ta kopardığı fırtına bölgedeki siyasi kargaşaya eklenince durum ister istemez hükümdarın daha çok endişelenmesine yol açtı. Nakşbendîler, bu iki valinin **Hâlid-i Bağdâdî'ye** çok büyük saygı duyduklarını, özellikle **Said Paşa**'nın, onun huzurunda titrediğini iddia ediyorlar. Ne var ki **Said Paşa**'nın ahlâka aykırı bir yaşam tarzı vardı ve bunda da ısrar ediyordu.[700] Bunu hayatıyla ödediği, belgelerle sabit olduğuna göre onun, **Hâlid-i Bağdâdî'**ye saygı duymuş olduğuna, hele huzurunda diz çöküp ona mürîd olduğuna inanmak güçtür. **Said Paşa** her ne kadar, **Bağdâdî** lehinde İstanbul'a raporlar gönderiyor idiyse de aslında bunu padişahın dikkatini dağıtmak ve başına buyruk yönettiği bölge üzerinde rahatça tasarrufta bulunmak için yapıyordu. **Bağdadî** ve yandaşları ise görüntüyü mistik ritüellerle dışa yansıtarak rahatça kamufle olabiliyor, bu kargaşadan azami derecede yararlanıyorlardı. Bu suretle muhitlerini gün geçtikçe daha çok genişletmeyi ve ***Hâlidîliği*** Osmanlı toplumu arasında sür'atle yaymayı başarıyorlardı.

---

[700] **Said Paşa** (m.1791-1816), **Büyük Süleyman Paşa**'nın oğludur; **Davud Paşa**'nın da kayınbiraderidir. Babası 1802'de öldüğü zaman 12 yaşında idi. Babasının yerine geçmek gibi bir hevesi yoktu. Fakat rivayete göre babasının ölümünün ardından, sonraki vali **Ali Paşa** (1802-1807), onu iki gün kadar makamına geçici olarak oturtunca niyeti değişti. **Küçük Said** bu hayalini yıllarca korudu. Beş yıl sonra **Ali Paşa**, bir gün sabah namazını kıldırırken **Medet Bey** adında bir aktivist tarafından hançerlenerek öldürüldü. **Ali Paşa**'nın yerine yeğeni **Küçük Süleyman Paşa** (1807-1810) geçti. **Said**'in gözü yine Bağdat valiliği makamında idi. **Küçük Süleyman Paşa**, Bâb-ı Âlî'den gelen ferman üzerine idam edilince yerine **Tütüncü Abdullah Paşa** vali tayin edildi. **Abdullah Paşa**, **Süleymanpaşazâde Said Bey**'den ürkerek onu ortadan kaldırmayı düşünüyordu. **Said Bey**, valinin niyetini öğrendi ve Bağdat'tan ayrılarak Irak'ın güney bölgesine çekildi. Babasının vaktiyle gösterdiği başarılardan ve toplum üzerinde uyandırdığı olumlu izlenimlerden yararlanarak kısa zamanda *(özellikle Müntefik aşiretinin Lideri **Hammûd Sâmir**'in desteğiyle)* bir ordu oluşturdu. **Abdullah Paşa**'ya bağlı birliklerden de ona katılanlar olunca Bağdat üzerine yürüdü ve **Abdullah Paşa** öldürüldü. (1813) Bu anarşik ortamı daha önce tahmin eden **Sultan II. Mahmud**, düzeni sağlamak üzere önemli devlet adamlarından **Hâlet Efendi**'yi 1811'de bölgeye göndermişti. **Küçük Süleyman Paşa**'nın 1810'da idamından sonra boşalan Bağdat valiliğine birini tayin etmek için **Hâlet Efendi**, *-mevcut adaylar arasından-* **Büyük Süleyman Paşa**'nın oğlu **Said Bey**'i ve Büyük **Süleyman Paşa**'nın damadı **Davud Efendi**'yi Bâb-ı Âlî'ye teklif etti. Osmanlı Hükümeti, **Said Bey**'i Paşa rütbesiyle Bağdat'a vali tayin etmek zorunda kaldı (1813). Öyle anlaşılıyor ki bu defaktoyu izleyen günlerde *-eli zayıflamış olan-* İstanbul Hükümetine gerek **Hâlet Efendi**'nin, gerekse **Said Paşa**'nın verdiği bilgiler, zorunlu olarak kabul edilmiştir!

Said Paşa çok gençti. Bağdat'a vali olarak tayin edildiği sırada 22 yaşında idi. Her nasıl yetişmiş ise onun büyük ahlâki kusurları vardı. Özel hayatına vakıf olanlar onun, *-çarpıcı bir fiziki güzelliğe sahip olan-* ***Hammadî el-Allucî*** adında bir Arap genciyle haşırneşir olduğunu söylemektedirler! Onun bu ilişkileri halk arasında yayılmıştı. Başta *(büyük bir ilmî birikime sahip bulunan)* eniştesi **Defterdar Davud Ağa** olmak üzere Bağdat ulemâsı bu gidişattan rahatsız idiler. Bunun üzerine, hem Irak'taki kargaşayı sonlandırmak, hem de **Hâlid-i Bağdâdî**'nin kopardığı velvele hakkında bilgi toplamak amacıyla gönderilmiş olan **Hâlet Efendi**'ye başvurdular. Ancak **Hâlet Efendi Said Paşa** ile *(çıkar amaçlı)* gizli ilişkiler içine girmişti. Yetkin bir araştırmacı tarafından verilen şu bilgi, çok büyük önem taşımaktadır: ***«(…) Özellikle 1811'de Hâlet Efendi'nin bölgeye mübaşir olarak gönderilmesiyle başlayan süreç hakkında bölgede yaşanan gelişmelerin hem Bâb-ı Âlî hem de Hâlet Efendi tarafından çok gizli tutulması nedeniyle dönemin kroniklerinde pek bilgiye rastlanmaz.»*** Kaynak: (Dr. Süheyla Yenidünya, XIX. Yüzyıl Başlarında Osmanlı Devleti'nin Bağdat'ta Kölemen Hakimiyetini Kaldırma Teşebbüsleri. S.3. Türk Dünyası Araştırmaları, Sayı:182. Emim 2009)

Said Paşa, önce eniştesi **Davud Ağa**'ya kâhyalık görevini verdi. Çok geçmeden annesi **Nabiye Hanım**'ın ısrarı üzerine onu görevden aldı. Buna içerlenen **Davud Ağa**, daha 1816'da Bâb-ı Âlî'den gizlice almış olduğu yetkiye dayanarak, kurduğu bir komplo sonucu kayınbiraderi Vali **Said Paşa**'yı öldürttü ve yerine geçerek Bağdat'a vali oldu.

Asayişi sağlamak için bölgeye gönderilen **Hâlet Efendi**, *(ahlâkî kusurlarına rağmen)* birikimli ve tecrübeli bir devlet adamı olarak **Bağdadî**'nin *(toplum kültürünü dönüştürücü)* faaliyetleri hakkında kaygılıydı. Düşüncelerini hükümdara iletti fakat onu ikna edemedi. Çünkü bir yandan *-**Bağdadî**'nin derin etkisi altında kalmış olan-* Şeyhülislâm **Mekkizâde Mustafa Âsım**, Padişahı spekülatif telkinleriyle yatıştırırken, öbür yandan padişah, son zamanlarda kuşkulanmaya başladığı **Hâlet Efendi**'nin verdiği bilgileri tereddütle karşılıyordu. Bunda da haklı gibiydi. Çünkü **Hâlet Efendi**, çıkarcı tasarruflarıyla, gizli ilişkileriyle, izzet ve ikbal peşinde koşuşturmasıyla ve her şeyden önemlisi canları yakan acımasız kararlarıyla o kadar olumsuz etkiler bıraktı ki söylediği gerçeklere de artık hükümdar inanamıyordu. Bu harîs tutumu ve güven vermeyen kişiliği nihayet onun sonunu hazırlamış oldu.[701]

Çok gizli tutulduğu için gerek **Hâlet Efendi**'nin gerek **Said Paşa**'nın gerekse **Davud Paşa**'nın **Hâlid-i Bağdâdî** hakkında, padişaha ne gibi bilgiler ilettikleri hâlâ *-tam olarak-* bilinmemektedir. Ayrıca Fransa'nın İstanbul'daki elçisi **Sébastiani**, İngiltere'nin keza İstanbul'daki elçisi **Robert Adair**[702] ve İngiltere'nin Bağdat Başkonsolosu **Claudius James Rich**, Bağdat'ta cereyan eden olayları büyük bir heyecan ve merakla izlerlerken *-Hindistan'dan getirdiği yeni dinî anlayış ve mistik ritüellerle ortalığı ayağa kaldıran-* **Hâlid-i Bağdâdî**'yi dikkate almadıklarını düşünmek safdillik olur. Ancak bu diplomatların onunla kurmuş oldukları ilişkiler hakkında da yine net olarak bir şey bilinmemektedir. Şu var ki özellikle İngilizlerin eskiden beri Nakşbendîlik ve Nakşbendîler üzerinde yoğunlaştıkları, araştırmacıların gözünden kaçmamıştır. ***«Anglosaksonların Nakşilere ve Kürtlere ilgisi, Hillary Clinton'ın Wikileaks belgelerine yansıyan sorularıyla başlamamıştı. Daha 1820'de Kürtler ve Nakşiler üzerine ilk eğilen kişi Britanya'nın Bağdat Konsolosu Claudius James Rich olmuştu. Rich, yaşadığı dönemin tipik Batılı istihbaratçılarındandı: Hem diplomat, hem Şarkiyatçı bilim adamı, hem seyyah, hem de ajan...»***[703]

Anlaşılan, padişahın kaygı ve kuşkuları dağıtılmış olsa bile bu olayların cümbüşü içinde **Hâlid-i Bağdâdî**, getirdiği Hint kaynaklı yeni mistik projesine Bağdat'ta istediği süratte açılım kazandıramayacağından endişe etmiş, bu yüzden tebdîl-i mekân için bir karar almıştır: Suriye'ye Hicret…

Davud Paşa'nın icraatından rahatsız olduğu için **Bağdâdî**'nin Irak'ı terk ederek Suriye'ye gittiğini iddia edenler vardır. Örneğin **el-Azzavî** bu kanaattedir. Nitekim bu konuda (meâlen) şöyle bir ifade kullanmaktadır:

*«**Davud Paşa**, valiliği sırasında vergiler ve harçlar gibi sapkın kurallar icat etti. Bu da **Şeyh Halid**'in Bağdat'ta oturmaktan rahatsız olmasına ve sıkıntı duymasına neden oldu. Bunun üzerine şeyh, ikinci kez hacca niyet etti… Sonra 1822 yılında Bağdat'tan Şam'a taşındı.»*[704]

---

[701] **Hâlet Efendi** hakkında geniş bilgi için bkz. **Dr. Süheyla Yenidünya**, XIX. Yüzyıl Başlarında Osmanlı Devleti'nin Bağdat'ta Kölemen Hâkimiyetini Kaldırma Teşebbüsleri. Türk Dünyası Araştırmaları, Sayı:182. Ekim 2009; Dr. Süheyla Yenidünya, Mehmet Sait Hâlet Efendi Hayatı, İdari ve Siyasi Faliyetleri (doktora tezi no:2502020195) İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilim Dalı 2008; Dr. Süheyla Yenidünya, Hâlet Efendi'ye dair Bir Risale, Trakya niversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, Aralık 2009 Cilt:11. Sayı:2 (17-39)

[702] **Sir Robert Adair** *(24 Mayıs 1763 - 3 Ekim 1855)* İngiliz diplomatı. Westminster School ve Göttingen Üniversitesi'nde eğitim gördü. Avrupa'yı gezerek, Berlin, Viyana ve St Petersburg'u ziyaret ederek geniş bir kültüre ve diplomatik bir kariyere sahip oldu. İngiltere'nin Osmanlı devleti nezdinde elçilik görevine atandı.

[703]**Kaya Ataberk**, https://www.facebook.com/kurtİslâmcilar/photos/ajan-konsolos-claudius-james-rich-ve-k%C3%BCrt-nak%C5%9Fi-projesianglosaksonlar%C4%B1n-nak%C5%9Filer/1519200045032756/

[704] Bkz. محمّد مطيع الحافظ – نزار أباظة، علماء دمشق وأعيانها في القرن الثالث عشر الهجري الجزْ الأول ص/ **703**. دار الفكر المعاصر؛ بيروت

Oysa Padişahı **Bağdâdî** lehinde ikna edenlerden birinin de **Davud Paşa** olduğu söylenmektedir[705]. Hatta *(ahlâka aykırı ilişkileri yüzünden)* **Said Paşa**'yı ortadan kaldırdığı için **Bağdâdî**'nin **Davud Paşa**'ya sempati duymuş olması gerekir. Dolayısıyla **Bağdâdî**'nin vergiler ve harçlar yüzünden Şam'a hicret ettiği iddiası mantıklı değildir. Aksine, bu hicretin arkasında da yine önemli sırların gizli kaldığı anlaşılmaktadır.

Bağdat'tan ayrılırken **Hâlid**, yerine kardeşi **Mahmud Sahib**'i bıraktı. Hindistan'dan 1811 yılında dönen **Hâlid-i Bağdâdî**, 12 yıl süreyle kaldığı Irak'ta zaman zaman Süleymaniye ve Bağdat arasında yer değiştirdi. 1823'te Şam'a intikal ederek 1826'da ölünceye kadar bu kentte kaldı. Birçok halifesini İstanbul'da görevlendirmiş olmasına rağmen onun bir kez bile Osmanlı başkentine uğramamış olması dikkat çekicidir. Şam'ın ***Kanevât*** semtinde görkemli bir konak satın aldığını (hayranlarından) **Muhammed Mutî' el-Hâfız** yazmaktadır.[706]

***

Hâlid-i Bağdâdî, Şam'a yerleştikten sonra bu kez, *(Irak'ta **Ma'rûf el-Berzencî** örneğinde olduğu gibi)* burada da **Abdulvahhâb es-Susî** adında bir arkadaşı ona musallat olmaya başladı. Bu adam *(daha önce de değinildiği üzere)* **Bağdâdî**'nin rakîbi idi. Aslına bakılırsa bu rekabetin önemli bir nedeni vardı; aralarındaki kavganın iç yüzü araştırıldığında bu adamın da aynen **Bağdâdî** gibi, **Abdullah-ı Dehlevî**'nin halifelerinden biri olduğu anlaşılmaktadır. Fakat ikisinin de şeyhi olan bu şahıs, **Bağdâdî**'yi baş halîfe seçmiş, **Sûsî**'yi de onun emrinde çalışmak üzere görevlendirmişti. Ancak **Bağdâdî**'nin beklenmedik bir şekilde dönemin en ünlü adamı haline gelmesi, öyle görünüyor ki **Sûsi**'yi tetiklemiştir. Aralarında patlak veren kavga, bir anda ortalığı ayağa kaldırmış, padişahı da telaşlandırmıştır.

Bu kavga, tarîkatçılar tarafından *-ağız birliği ile-* iki yüz yıldan beri bugüne kadar daima tek taraflı olarak yorumlanmıştır. Bu nedenle olay örtbas edilmiştir ve hiç kimse, yapılan yorumların aksine bir tek kelime bile söylemeye cesaret edememiştir. Çünkü bu kavga, *(muhtemelen İngilizlerin yönettiği)* son iki yüz yılın en büyük hadiselerinden biridir. Dolayısıyla, bu kadar uzun bir aradan sonra **Bağdâdî-Sûsî** kavgasını yeniden gündeme getirmek oldukça büyük önem taşımaktadır. Bu olaya sadece biraz dokunmak bile büyük taşları yerlerinden oynatacaktır! *"Hadise bu kadar önemli mi?"* diye meseleye kuşku ile yaklaşanlara, büyük bir sorumlulukla şu açıklamayı yapmak tarihi bir görevdir:

Tamamen farklı iki dini, *-asırlar sonra-* birbirinden ayırt etmeyi kolaylaştırıcı şartlar 1800'lerin ilk yıllarında oluşmaya başlamıştı. İlginçtir ki bu konuda harcanan çabaları engellemek ve ortamı karartmak için bu kavga, büyük bir ustalıkla sahnelenmiştir. Onun için bu çekişme, ***Müslümanlık tarihinin*** en ehemmiyetli olaylarından biridir. Önce hemen açıklayalım ki bu iki ayrı din ***İslâm*** ve ***Müslümanlıktır***. Bu nedenledir ki **Abdulvahhab es-Sûsi** derhal linç edilmiş ve onunla ilgili ne varsa hepsi tamamen ortadan kaldırılmıştır. Sonra, bu münasebetle vurgulayalım ki eğer **Abdulvahhab es-Sûsi** hakkındaki bilgiler elde kalmış olsaydı 1800'lerin başında aniden ortaya çıkan ve Osmanlı toplumunu hareketlendiren hem ***Hâlidîlik olayının*** hem ***Vahhabîliğin*** hem de ***Selefîliğin*** iç yüzü net

---

[705] Bkz. عباس العزاوي، مولانا خالد النقشبندي، مُسْتَلَّةٌ من العدد الأول من مجلة المجمع العلمي الكردي ص/**704**، بغداد–**1973** م. Yazarın Arapça ifadesi (meâlen) şöyledir: ***«Osmanlı devleti Hâlid-i Bağdâdî hakkında ona (Davud Paşa'ya) soru yöneltince şu cevabı yazdı: "Şeyh Hâlid'in dünya işleriyle hiç alakası yoktur." Aynı zamanda devlete, onun kendi haline bırakılmasını önerdi. Devlet, daha önce Bağdâdî ve bağlıları hakkında şiddetli tedbirler almıştı fakat -bunun üzerine- kararından vazgeçti.»***

[706] Age. S.305

olarak ortaya çıkacaktı. Bu sayede **İslâm** ile **Müslümanlık** dinlerini birbirinden kesin olarak ayırt etme imkânı da doğmuş olacaktı. Sonuç olarak çağımızın Orta Doğusu'ndaki siyasi ve sosyolojik tablo, -*büyük olasılıkla*- bugünkü görüntüsünden çok daha başka bir şekil alacaktı. Şu var ki; **es-Sûsi**'nin bütün mektupları ve eserleri imha edilmiş olsa bile, gerek **Bağdâdî**'nin onu teşhir etmek üzere özellikle İstanbul'daki bağlılarına gönderdiği bir mektup, gerekse **Bağdâdî**'nin sıkı savunucularından **İbni Abidin** adındaki molla tarafından **es-Sûsi** aleyhinde yazılmış bir reddiyedeki[707] ipuçlarından hareket ederek önemli çıkarsamalar elde edilebilir. Arapça, Farsça, İngilizce ve Kürtçe bilen; birikimli ve ehil araştırmacı-analistlere bu konuda büyük görevler düşmektedir.

Nakşbendî kaynaklarından birinde; İbni Abidin'in bu reddiyesine konu olan ilginç bir hikâye yer almaktadır. **Abdulmecîd bin Muhammed el-Hânî, *«el-Hadâiku'l-Wardiyya* الحدائق الوردية»** adlı kitabında **Abdulvahhab es-Sûsi** ile alakalı bir olayı şöyle anlatmaktadır:

*«(Tarîkattan kovulduktan sonra) ondaki nurlar uçup gitti. Genişliğine rağmen dünya ona dar geldi. Bunun üzerine Medîne-i Münevvere'ye çekildi. Orada rezil bir grup insanla bir araya geldi. Bunlar, **Mevlânâ Hâlid** Hazretlerini kâfirlikle ve -sözde- cinlerle haşırneşir olmakla suçlayan bir mektup uydurdular. Bu mektubu, **İsmail Zelzelomî** adında cahil Kürtlerden bir böcekle Şam'a gönderdiler. Bu adam Şam'a ulaşınca Şeyh Efendi Hazretlerinin hizmetçilerinden biri her yola başvurarak ve alttan alarak bu mektubu elde edip (haberi olsun diye) Şeyh Efendi Hazretlerinin yüce huzuruna sundu. Haber, Şam valisine ulaştı. Vali bu adamın şehirde teşhir edilmesini ve cezalandırılmasını emretti. Adamı, Şeyh Efendi Hazretlerinin (Allah sırrını kutsasın) köşkünün önünden bu vaziyette geçirdiler. Şeyh Efendi Hazretleri pencereden şöyle bir bakıverdi; derhal huzuruna çıkarılmasını ve temizlenmesini emretti. Ona bazı giysilerini hediye etti ve onu kendine yaklaştırdı. Bunun üzerine adam, Efendi Hazretlerinin ayağını öptü. O de adamı bağışladı.»*[708]

Sırası gelmişken; **Abdulvahhab es-Sûsi**'yi teşhir ve rezil etmek amacıyla **Hâlid-i Bağdâdî'**nin, İstanbul'da Osmanlı devlet adamları arasındaki mürîdlerinden bazılarına gönderdiği mektupları burada biraz irdelemekte yarar vardır.

Yukarıda yapılan açıklamalardan da hatırlanacağı üzere **Bağdâdî**, kurduğu mistik ***Hâlidîlik*** örgütünün doktrinini ve ritüellerini yaymak amacıyla **Abdulvahhab es-Sûsi**'yi İstanbul'a göndermişti. Nakşbendîler tarafından da doğrulandığı üzere bu şahıs, -*Irak'taki Süleymaniye kenti ile İstanbul arasındaki mesafenin uzaklığı nedeniyle*- kendini **Bağdâdî**'nin denetim alanı dışında bulmuş, bundan cesaret alarak, Hâlidîliğin önemli bir kuralını çiğnemişti. Neydi bu kural, niçin ve nasıl çiğnenmişti?

Nakşbendîlik ve özellikle râbıta ritüeli hakkında geniş ve doğru bilgilere sahip bulunmayanları aydınlatmak bakımından burada bazı ayrıntılara girmek gerekmektedir. Son yıllarda, sınırlı da olsa iç

---

707 Arapça yazılan bu reddiyenin adı yukarıda belirtildiği üzere سل الحسام الهندي في نصرة مولانا خالد النقشبندي dir.

708 Bkz. عبد المجيد بن محمّد بن محمّد الخانيّ، الحدائق الورديّة في حقائق أجلاّء النقشبنديّة ص/ **233**. القاهرة – **1308** هـ. Yazarın Arapça ifadesi şöyledir:

"فطارت عنه تلك الأنوار وذهبت، وضاقت عليه الأرضُ بما رحبت، فنزح إلى المدينة المنوّرةِ، واجتمع على بعض الفجرة، ولفّقوا من قول الزور والبهتان رسالةً بتكفيره لما زعموا من أنه يدّعي رُؤْيةَ الجانّ، وأرسلوها إلى دمشق مع أحدِ هوامّ الأكرادِ العوامّ يقال له إسماعيل الزلزلومي، فلمّا وصل إليها، توسّلَ بعضُ خدّامِ الشيخ بكلّ وسيلةٍ وجميلةٍ واستحضرها لحضرته الجليلة ليظهر عليها فطار خبرها إلى والي الشام فأمر بتشهيره في البلدةِ وتعزيره، فمرّوا به وهو كذلك، من تحتِ قصر الشيخ قدّس الله سرّه، فحانت منه إلى الطريقِ نظرةٌ فأمر بتحويلِهِ إلى رحابه وتطهيره وتخويلِهِ من ثيابه، وأدناه منه، فقبّل الرجلُ رجلَه، فعفاه."

yüzü ifşa edilmiş olan râbıta uygulamasının pek bilinmeyen bir yanı şudur: Tarîkatın şeyhine vakâlet eden halife *(yani ikinci derecedeki şeyh)*, mürîdlere -*râbıta sırasında*- kendisini değil, -*hayâllerinde*- birinci derecedeki şeyhi canlandırmalarını emreder. Bu kesin bir kuraldır. İşte **Abdulvahhab es-Sûsi**, bu kuralı çiğnemiştir. Şeyhinin talîmâtına ters düşerek mürîdlere, -*râbıta sırasında*- **Hâlid-i Bağdâdî**'yi değil, kendisini hayâllerinde canlandırmalarını emretmiştir. Bunu haber alan **Bağdâdî**, sinirlenmiş ve -*yukarıda sözü edilen*- o meşhur mektuplarını kaleme almıştır.[709] Bunlardan bir tanesini incelemek yeterlidir. Bu mektuptaki ifadelerde, **Hâlid-i Bağdâdî**'nin kimliği, kişiliği, karakteri, ahlâkı ve inançları hakkında sınırlı da olsa aydınlatıcı ipuçları bulunmaktadır.

Hâlid-i Bağdâdî'nin İstanbul'da bulunan mürîdlerinden **Aynî Efendi**'ye[710] hitaben yazdığı bu Arapça mektubun Türkçe tercümesi şöyledir:

«Bismillahirrahmanirrahîm,

***Aynî Efendi**'ye selâm ederim ve (**bu fakir**) derim ki: **Abdulvehhab**'da beliren, tarîkat ve şeriata aykırı davranışlarından dolayı, ondan ilişiğimi kesmiş bulunuyorum. Çünkü sıradan kimselere bile mal edilemeyecek yakışıksız şeyler, şeyhlik taslayanlar tarafından uydurularak hakkımızda birçok kimsenin kuşkulanmasına neden oldu.*

*Bu mektubu, -Allah belalardan korusun- Asitâne-i Aliyye'ye (Osmanlı Başkentine) yazdım, ta ki halk bu adamın tarîkattan kovulduğunu öğrensin; kimse ona yüz vermesin; bu nedenle **yüce tarîkat efendilerinin gazabına uğramasın…***

Şu söylediklerimi size bizzat kendi eliyle yazarak bildireceğine ilişkin, bu adam bana başvurdu; yüce sâdâtın ruhâniyetini aracı kıldı ve yemin billâh etti... Gel gelelim, "tarîkatta kardeş sandığı bazı kimseler tarafından" iftiraya uğradığı yolunda, -adamlarından biriyle-, samimi bazı kimselere mektup göndermiş. Sonra da "iftiralarının gûya huzurumda ortaya çıktığını, onun için temize çıkıp gözümde eskisinden daha çok değer kazandığını" söylemiş. Onlar da iftiracı sandıkları bu tarîkat ehli kimselerle yazışmayı ve onlardan dua dilemeyi terk etmişler. Tabiatıyla bilgisiz kimse mazur sayılır.

*Fakat şimdi sizi bilgilendiriyorum: Gerek ben, gerekse **silsilede yer alan bütün yüce şahsiyetler, Abdulvehhab**'dan, ilişiğimizi tamamen kesmiş bulunuyoruz. Artık o, tarîkatımızdan kovulmuştur. Her kim tarîkat için onunla dostluk kurmuş ise, artık dostluğunu ve onunla yazışmayı terk etsin. Aksine davranan kimse, **gerek bu fakirin gerekse yüce sâdâtın imdâdından yoksun kalır**. Aynı zamanda, bu mektubumun size ulaşmasından sonra, **Abdulvehhab**'ı affetmem için hiç kimsenin benimle ne yazışmasını, ne de **benden imdat dilemesini** istiyorum.*

Siz bu mektubu bütün samimi tarîkat bağlılarına ulaştırmakla görevlisiniz. Kim bu tarîkatın mürîdî ise artık ondan uzak dursun. Ve de kim ki kendi (kendinin) mürîdi ise perişan olanlarla birlikte mahvolursa, nefsinden başkasını kınamasın.

---

[709] **Abdulvahhab es-Sûsi**'nin tarîkattan tard edilmesi *(kovulması)* konusunda **Hâlid-i Bağdâdî** tarafından kaleme alınmış olan mektuplar arasında *(yazarın kişiliğini, karakterini, psikolojisini ve inançlarını yansıtmak bakımından belgesel değerler taşıyan)* üç tanesi çok önemlidir. Bunlar: 1) Bağdat Valisi **Necip Paşa**'ya hitaben yazılmış olan 19. sıra sayılı mektup 2) **Yusuf, Ömer** ve **Tahir Efendilere** hitaben yazılmış olan 20. Sıra sayılı mektup ve çevirisi yukarıda sunulan **Aynî Efendi**'ye hitaben yazılmış 21. sıra sayılı mektuptur.

[710] **Aynî Efendi**'nin kimliği ve sosyal statüsü hakkında maalesef bir bilgiye rastlayamadık. Ancak bu şahsın, -*en azından*- **Bağdâdî** ile irtibat halinde olan, ***"İstanbul ve Anadoluda olup bitenler hakkında ona haber uçuran"*** Osmanlı efendisi veya bir medrese mollası kılığında, özel bir ***kripto adam*** olduğunu kabul etmek yanlış olmasa gerektir.

Allah'ın salât ve selâmı elçilerin efendisi Muhammed'in ve tüm âl ve ashâbının üzerine olsun.»[711]

Evet, **Hâlid-i Bağdâdî**'nin, *(deyim yerinde ise)* **Abdulvahhab es-Sûsi**'yi ***"aforoz"*** ettiğine ilişkin mektubunun Türkçe çevirisi böyledir. Bu mektupta sert ifadeler; ***tehditler***, ***emirler***, ***iddialar*** ve ***spekülasyonlar*** dikkat çekmektedir. Mektup, vakûr bir İslâm âliminin değil, *(ipleri ele geçirmiş)* bir din adamının, bir medyumun üslûbunu yansıtmaktadır. Bu konulardaki vurguları şöyle sıralamak mümkündür:

1) **Bağdâdî**, tepeden baktığı ve talimat verdiği **Aynî Efendi** adındaki mürîdi için yazarken mektubunun başında, kendine ***"bu fakir"*** yani ***bu zavallı*** yakıştırmasını yapmıştır. On binlerce insanın kalbinde taht kurabilmiş, ilâhlaşmış bir insanın kendini kullarına böyle sunması ilginçtir. *(Bu sunumun uzun sürecek açıklaması vardır. Ancak yeri burası değildir.)*

2) **Bağdâdî**, "***Abdulvehhab****'da beliren,* ***tarîkata*** *ve* ***şerîata*** *aykırı davranışlar"*dan şikâyetçidir. Bu iki kavramın yan yana getirilmiş olması ise ilginçtir. Çünkü aralarında hiçbir ilişki yoktur. Çünkü ***"tarîkat"*** Müslümanlık dininin bir kurumudur; ***"şerîat"*** ise evrensel İslâm rejiminin hukuk ve yargı kurumunun adıdır. Bu iki din arasında spekülatif bir benzerlikten başka hiçbir alaka bulunmamaktadır.

3) **Bağdâdî**, suçladığı **Abdulvehhab**'ın pişman olduğunu, onun "*yüce sâdâtın ruhâniyetini aracı kılarak ve yemin billâh ederek*" af dilediğini yazmaktadır. Hâlbuki **Abdulvehhab**'ın *"işlediği suçun"* ne İslâm'da ne Osmanlı Kanunlarında ne de hiçbir hukuk sisteminde suç olarak nitelendiğini tespit etmek mümkün değildir. Buna rağmen, dönemin Osmanlı Şeyhülislâmı **Mustafa Âsım**, **Bağdâdî**'nin bütün faaliyetlerinin İslâm'a uygun olduğunu savunarak Padişah **II. Mahmud**'u ikna etmeye çalışmış, onu yanıltmıştır.[712] Oysa **Bağdâdî**'nin bütün faaliyetleri İslâm'a değil, tam tersine Müslümanlığa uygun düşmektedir. Bu da çok ilginç değil mi?

---

[711] Bu mektubun Arapça metni şöyledir:

بسم الله الرحمن الرحيم

أسلّم على عيني أفندي وأقول: الفقير من العام الأوّل تبرّأتُ من عبد الوهّاب بسبب ما ظهر منه من الأمور المخالفة للطريقة والشريعة، وأنه صار سببًا للدسائس التي اختلقها علينا المتمشيخون حتّى توهّم كثيرٌ من الناسِ في حقّنا أمورًا لا تليقُ بأرازل العوامّ، وأردتُ أن أكتبَ هذا إلى الآستانة العليّةِ صينت عن كلّ بليّة ليعلم الناسُ أنه الآن مطرودٌ عن الطريقة فلا يلتفت إليه أحدٌ لئلاً يصيرَ مظهرًا لجلالِ ساداتِ الطريقةِ البهية البهائية فتوصّل بي وجعل روحانية مشائخ السلسلةِ شُفَعَاءَ له وحلف الأيمانَ المؤكّدَةَ أنه يكتُبُ إليكم هذا المضمونَ بخطِّهِ، ثم ظهر أنه بلغ تقريرًا مع بعضِ المرسولين من طرفِهِ وكتب تحريرًا إلى بعض المخلصين أنّ بعضَ إخوانه في الطريقة افتروا عليه عندي. ثم ظهر افتراؤُهم لديَّ وهو صار مثل الأوّل وأكثر حتّى أنّ بعضَكم ترك طلب الدعاءِ والمكاتبةِ إلى بعضِ أهلِ الطريقةِ رعايةً لجانبِهِ والمرء يُعذَرُ لجهلِهِ.

فالآن أخبركم بإنّي وجميعَ رجال السلسلةِ تبرّأنا من عبد الوهّاب فهو مطرودٌ عن طريقتِنا فكلُّ مَن تصادقَ معه لأجل الطريقةِ يتركُ مكاتبتَهُ ومصادقتَهُ وإلاَّ فهو أيضًا بريءٌ من إمدادِ هذا الفقيرِ وإمدادِ الساداتِ الكرامِ ولا أرضى أن يكاتبني ولا أن يستمدَّ منّي بعد وصولِ هذا المكتوبِ إليه وأنت مأمورٌ بإيصالِهِ إلى كلّ مخلصٍ فمن كان مريدَ الطريقةِ يُظهِرُ البراءةَ منه ومن كان مريدَ نفسِهِ فلا يلومَنَّ إلاَّ نفسَه إذا هلك مع الهالكين وصلى الله على سيد المرسلين محمدٍ وآله وصحبه أجمعين. . المصدر: (محمّد أسعد الصاحب، بغية الواجد في مكتوبات حضرة مولانا خالد ص/72. مطبعة الترقي، دمشق-1334 هـ؛ مستنسَخ من قِبَل دار الدعوة، قزلتبه، ماردين- 1985م) :Kaynak

[712] **Hâlid-i Bağdâdî**'nin Şeyhülislâm **Mustafa Âsım**'a gönderdiği bir mektup, büyük olasılıkla onu çok etkilemiştir. Bu mektup «Buğyetu'l-Wâcid» adlı mecmuada 10'uncu sırada kayıtlıdır. Onun **Bağdâdî**'ye mürîd olduğu da söylenmektedir. Bu nedenle olacak ki padişah, Bağdâdî hakkında kendisine danışınca **Âsım**, Hucurât Sûresi'nden (âyet/6 yı) okuyarak **Bağdâdî**'yi savunmaya çalışmıştır. Dolayısıyla onun (bir İslâm âlimi değil), bir Müslüman din adamı olduğu açık şekilde anlaşılmaktadır.

4) **Abdulvehhab**'ın kendini **Bağdâdî**'ye affetirebilmek için, "*yüce sâdâtın ruhâniyetini aracı kılması*" ne demektir? Bu söylem, Nakşbendî tarîkatında çok önemli bir inanışı haber vermektedir. Ancak günümüzde üst düzey tarîkatçılardan başka, hemen hiç kimse bu inanış hakkında kayda değer bir bilgiye sahip değildir.

«Yüce Sâdât»*:** Ulu efendiler demektir. Bu niteleme, Nakşbendi silsilesinde *(**Hz. Ebubekr**'den **Hâlid Bağdâdi**'ye kadar)* adları sıralanmış olan şahıslar için kullanılır. Buna göre **Abdulvehhab**, kendini **Bağdâdî**'ye affetirebilmek için, bu ***"ulu efendileri" aracı kılmıştır.

5) **Hâlid-i Bağdâdî**, -*İstanbul'daki mürîdlerine bu mektubu yazmaktaki*- amacını şöyle izah etmektedir: *"(...) ta ki halk bu adamın **tarîkattan kovulduğunu** öğrensin; kimse ona yüz vermesin; bu nedenle yüce **tarîkat efendilerinin gazabına uğramasın**..."* Bu ifadede iki kesit dikkat çekicidir: Birincisi: *"**Abdulvehhab**'ın tarîkattan kovulmuş olduğu"*, ikincisi ise onunla ilişkilerini sürdürenlerin *"ulu efendilerin gazabına uğrayacakları"* iddiasıdır.

6) **Bağdâdî**, bu inanıştan ve "***Abdulvehhab**'ın kovulmuş olduğudundan"* haberi olmayanları bilgisizlikle nitelemekte ancak *"Bilgisiz kimse mazur sayılır."* demektedir.

7) **Bağdâdî**'nin bu mektupta kullandığı en ilginç cümle şu olabilir: «*Gerek ben, gerekse silsilede yer alan bütün yüce şahsiyetler, **Abdulvehhab**'dan, ilişiğimizi tamamen kesmiş bulunuyoruz.*» Bu da demektir ki: **Bağdâdî**, *(**Hz. Ebubekr**'den başlamak üzere, çoğu yüzyıllar önce ölmüş bulunan)* kendisinden önceki 28 kişi ile iletişime geçerek, **Abdulvahhab-ı Sûsî**'yi Nakşbendî tarîkatından kovmak için onay aldığını açık şekilde ileri sürmektedir. Buna da, -*başta dönemin Osmanlı Şeyhülislâmı **Mustafa Âsım** olmak üzere*- bugüne kadar binlerce Nakşbendî inanmıştır!

8) **Bağdâdî**, bu ilginç iddiasını şu sözleriyle taçlandırmaktadır: «*Artık o, tarîkatımızdan kovulmuştur. Her kim tarîkat için onunla dostluk kurmuş ise, artık onunla dostluğu ve yazışmayı terk etsin. Aksine davranan kimse, gerek bu fakirin, gerekse yüce sâdâtın imdâdından yoksun kalır.*»

Bu sözler hiçbir yoruma mahal bırakmayacak açıklıktadır. Ancak, konunun berraklaşması için şunu eklemekte yarar vardır: **Bağdâdî**'ye göre "**Abdulvahhab-ı Sûsî** Nakşbendî tarîkatından ebediyyen ihraç edilmiştir." Tabiatıyla bu, onun *"Allah'ın kapısından da kovulduğu"* anlamına gelmektedir. Bununla birlikte; onunla dostluğunu devam ettirenler, *(silsiledeki)* 28 ulu efendiden ve **Hâlid-i Bağdâdî**'den asla yardım alamayacaklardır. Bütün bunlardan daha ilginç olanı ise, günümüzde onlarca, -*muhtemelen yüzlerce*- "akademisyen" ve "ilim adamı"nın bu hikâyelere yürekten inanıyor, bunlarla yatıp kalkıyor olmasıdır.

***

Abdulvahhab-ı Sûsî'nin Nakşbendî Tarîkatı'ndan tard edilmesiyle hadise sonlanmamış, aksine yer yerinden oynamış, olay devlet erkânıyla birlikte padişahı da harekete geçirmiştir. Iraklı araştırmacı **Abbas el-Azzâvî** gelişmeyi şöyle anlatmaktadır:

«*Şeyh **Abdulvahhab** ve arkadaşı Allâme **el-Hâc Hamdi ed-Dağıstânî**, Mevlânâ Halid'e karşı çıkmışlardı. Ona gerçek dışı şeyler mâl etmişlerdi. Bunun üzerine Dımışk ulemâsı ve müftüsü bir fetva çıkarıp onu bir dilekçeye eklediler. Bununla, Bâb-ı Âlî'den bu iki şahsa hadlerinin bildirilmesini ve dil uzatmaktan engellenmelerini istediler. Bu dilekçe padişaha ve şeyhülİslâmlık makamına arz edilince, âlimlerin görüşü alındıktan sonra bu iki şahıs tarafından işlenen fiillerin şeriata aykırı olduğuna, dolayısıyla sürgüne gönderilmeleri gerektiğine ilişkin İstanbul'dan ferman çıktı. Ancak bu, o sırada Medine'de bulundukları için onların (kutsal mekânlarda) âdâba aykırı*

eylemlerde bulunduklarını kanıtlayan bir delili gerektiriyordu. Bulunamayınca bundan vazgeçildi. Bu kez, kendi şahsi işleriyle meşgul olmaları için bir fermanla uyarıldılar. Bu uyarı Haremi Nebevî şeyhi tarafından kendilerine tebliğ edildi.»[713]

Osmanlı Devleti'nin, âdeta bütün dünya ile boğuştuğu bir sırada onun -*aklı ve mantığı*- donduran bu tür gailelerle uğraştırıldığını düşünmek nasıl bir duygudur? Bu sorunun cevabı bir yana, bugün sokakta sözü edilmiyor olsa bile yukarıda anlatılan olayların yankıları hâlâ etkin bir şekilde devam etmektedir. Bunun, inançsal, siyasal ve toplumsal açılardan son derece önemli nedenleri ve sonuçları vardır. Ancak günümüzde dikkatleri bu noktalara çekmek büyük tehlikeleri davet edebilir!

***

Halid-i Bağdâdî'nin Halîfeleri ve Aralarındaki İlişkiler

Bu konudaki özel bilgileri anlamayı ve bellekte tutmayı kolaylaştırmak için ***«Halîfe»*** ve ***«Hilâfet»*** kavramları hakkında bir ön açıklamaya ihtiyaç vardır.

***«Halife* خليفة»** Kelimesi Arapçadır;[714] İslâm siyaset biliminin önemli terimlerindendir; İslâm'ın siyasi, idari, hukûkî ve ekonomik düzenini bir bütün olarak uygulamayı üstlenen ve bu nizama dayanarak müslim toplumu yöneten -*seçimle işbaşına gelmiş*- hükümdar için sıfat olarak kullanılır. Bu nedenle halîfe, Hz. Muhammed'in (s) gerçek mânâda vekili ve varisi sayılır. İslâm tarihinde, -*bu görevi ideal anlamda yerine getirmiş*- altı şahsiyet vardır. Bunlar: **Hz. Ebubekr**[715], **Hz. Ömer**[716], **Hz. Osman**[717], **Hz. Ali**[718], **Hz. Hasan**[719] **Abdullah bin Zübeyr bin el-Avvâm**[720] ve *(seçimle gelmemiş olan)* **Ömer**

---

[713] Bkz. عباس العزاوي، مولانا خالد النقشبندي، مُسْتَلَّةٌ من العدد الأول من مجلة المجمع العلمي الكردي ص/**719–720**، بغداد–**1973** م. Yazarın Arapça ifadesi şöyledir:

"كان الشيخ عبد الوهّاب ورفيقه العلاّمة الحاج حمدي الداغستاني قد خرجا على مولانا خالد، ونسبا إليه أمورًا مخالفةً للواقع. فانتصر له مفتي دمشق وعلماؤها. فأصدروا فتاوى، وأودعوها رسالة، والْتَمَسُوا من الباب العالي لزومَ تأديبهما، وكفّ لسانهما. فلمّا عُرضت على السلطان وعلى المشيخة، وبعد استطلاع آراء العلماء في إسطنبول، صدر الأمر بأنّ أعمال المومى إليهما مخالفة للشرع، ويجب نفيهما. ولكنّ النفي من المدينة المنوّرة يستدعي إثبات أنّهما قاما بما يخالف الأدب. ولذا عُدِلَ عن ذلك و نُبِّها أن يكونا مشغولَيْن بأحوالهما. فصدر الفرمان بذلك وبُلِّغا بموجبه من شيخ الحرم النبويّ."

[714] Kur'ân-ı Kerîm'de iki kez geçmektedir: ***el-Bakara Sûresi***, âyet:30; ***Sâd Sûresi***, âyet:26. Ancak ***«Halife»*** sözcüğü, Kur'ân-ı Kerîm'de siyasî bir anlam taşımamakta, ***«Hilâfet»*** sözcüğü de yer almamaktadır. Bu konuda ayrıntılı bilgi için güvenilir tefsir kitaplarına başvurulmalıdır.

[715] **Hz. Ebubekr**'in hayatı, metin içindeki kısa biyografisinde özetlenmiştir.

[716] **Hz. Ömer**, Râşidî halîfelerin ikincisidir. MS. 581 yılında Mekke'de dünyaya geldi. Adaleti ile ünlüdür. 634-644 yılları arasında İlk İslâm devletini yönetti. 1 Kasım 644'te bir Mecûsî tarafından Medine'de şehit edildi.

[717] **Hz. Osman**, Râşidî halîfelerin üçüncüsüdür. MS. 574 yılında Mekke'de dünyaya geldi. 644-656 yılları arasında ilk İslâm devletini yönetti. Bir Yahudi tarafından çıkarılan anarşi sırasında, evinde 22 gün kuşatma altında kaldıktan sonra 17 Haziran 656 akşamı bir grup asî tarafından Medine'de şehit edildi.

[718] **Hz. Ali**, MS 15 Eylül 601 günü Mekke'de dünyaya geldi. Hz. Muhammed'in amcasının oğlu ve Râşid halîfelerin dördüncüsüdür. 656-661 yılları arasında ilk İslâm devletini yönetti. Geniş bilgisi ve kahramanlığıyla tanınır. Haricîlerin kargaşa çıkardığı günlerde Abdurrahman bin Mülcem adında bir anarşist tarafından uğradığı suikast sonucu MS 29 Ocak 661 sabahı şehid edildi.

[719] **Hz. Hasan**: **Hz. Ali**'nin oğlu, Hz. Muhammed'in (s) kızı Hz. Fatıma'dan torunu ve Râşid halîfelerin beşincisidir. M.S. 1 Aralık 624'te Medine doğdu. 661 yılında halîfe seçildi. Altı ay geçmeden Muaviye lehinde istifa etmek zorunda bırakıldı. Karısı Ca'de tarafından zehirlenerek 7 Nisan 669 günü vefat etti. Râşidî hilâfet sistemi Hz. Hasan'ın istifasıyla son bulmuştur.

bin Abdilaziz'dir.[721] Ansiklopedilerde **Hz. Ebubekr**'den başlatılan ve Osmanoğlu **Abdülmecid Efendi** ile sonlandırılan 104 halifeden bu beş şahsiyet hariç, öbürlerinin tamamı sembolik halîfeler sayılırlar. Vahyin getirdiği evrensel değerler, bunların yönetimleri sırasında -*yabancı kültürlerin baskısıyla*- yozlaştırılmış ve devre dışı bırakılmıştır. Bu nedenle, İslâm hayat nizamı -günümüze kadar- yüzyıllar boyu uygulanamamıştır.

Tarîkatçılıkta şeyhin, vekil olarak görevlendirdiği mollasına halife unvanını vermesi bile İslâm'a ait değerlerin ne derece aşındırıldığını ve hangi derekelere düşürüldüğünü kanıtlamaya yetmektedir. Emeviler döneminden itibaren *(kısmen bilgisizlik nedeniyle, kısmen de kasıtlı olarak)* İslâmî değerler üzerinde yapılan yanlış yorumlar ve kötü amaçlı kullanımlar, daha sonraki dönemlerde saf Kur'ânî terminolojinin altüst olmasını sonuçlandırmıştır. Sünnî külliyât içinde ***«Halîfe»*** ve ***«Hilâfet»*** kavramlarının tarîkatçılar tarafından başka amaçlarla kullanılması, işte yaşanan bu din anarşisinin çarpıcı örneklerinden sadece biridir.

«Halîfe» tabiri, tarîkatçılıkta *(özellikle Nakşbendîlikte)* tarîkat şeyhine vekâlet eden kişiye denir. Bu şahıs, şeyh adayı olarak -***«Seyr-u sülûk»*** *adı altında*- mistik bir uygulamadan geçirildikten sonra icâzet alarak şeyhinin talimatı doğrultusunda tarîkatı yaymaya çalışır.[722] Şeyh, çok sayıda halife yetiştirerek onları muhitinin çeşitli bölgelerinde görevlendirebilir. Ancak bu iş o kadar kolay değildir. Çünkü şöhret merdivenlerini tırmanamamış, ön plana çıkamamış bir şeyhe halife olmayı kimse pek istemez. Nitekim bazı şeyhler -*herhangi bir nedenle*- çok kısa zamanda meşhur olurlarken, bazıları da hayatları boyunca sönük kalırlar. Geniş çevreden pek nasipleri olmaz. Bu farklar, *(**Hâlid-i Bağdâdî** örneğinde görüldüğü üzere)* kimi şeyhlerin ün kazanmasında *(veya meşhur edilmesinde)* çeşitli faktörlerin söz konusu olduğunu göstermektedir. Bunların başında ise propaganda aracı gelir.

Nakşbendi tarihinde bu aracı en verimli şekilde kullanabilmiş şeyhin **Hâlid-i Bağdâdî** olduğunu söylemek yanlış olmaz. Her şeyden önce üstün konuşma yeteneğini kullanmış; bazen bir psikoterapist, bazen de bir hipnozitör olarak muhataplarını derin bir etki altına almayı becermiştir. Çok büyük ihtimalle Hindistan'da -*özel surette öğrendiği*- şartlandırma sistemleri sayesinde insanları etkileyerek şöhretin zirvesine tırmanmayı başarabilmiştir. Göz alıcı görüntüsüyle çarpıcı hitap şekli, tepeden bakan duruşu ve muhatabı kendi gözünde küçülten üslubu ile karşısındaki kimi insanı -*duruma göre*- ürperterek, kimi insanı da mest ederek hayran bırakmıştır. Böylece etrafında

---

720 **Abdullah bin Zübeyr bin el-Avvâm**, Esedoğulları kabilesinden ve Hz. Rasul'ün (s) Şurâ Meclisi üyelerinden ünlü sahâbî **Zübeyr bin el-Avvâm**'ın oğludur. Hicretten iki yıl sonra (624) Medine'de doğdu. Annesi **Hz. Ebûbekr**'in kızı **Esmâ**'dır. Çocuk yaşta birçok savaşa mücahit olarak katıldı. Emevî diktatörü **Muaviye**'ye biat etmedi *(ona oy vermedi)*. **Muaviye** ölünce bir defakto olarak Mekke'de *(İslâm Devleti'nin başkanı sıfatıyla)* hilâfetini ilân etti (683). **Muaviye**'nin yerine geçen oğlu **Yezid**, ***İkinci Haşimi İslâm Devlet***'nin başkenti Mekek üzerine 2 000 kişilik bir ordu gönderdi. Şehir kuşatıldı (692). Suriye'den gelen 5 000 kişilik kuvvetle destek kazanan Emevi ordusu Mekke'ye girdi. Tek saşına kalıncaya kadar kahramanca savaşan Abdullah nihayet Mescidü'l-Haram'ın içinde şehid edildi (01 Ekim 692). Bu tarihten İtibaren devlet ve toplum rejimi olarak İslâm, tarih sahnesinden çekilmiştir.

721 **Ömer bin Abdulaziz**, Mısır Valisi **Abdulaziz bin Mervan**'ın oğludur. 680 yılında Medîne'de doğdu. Yönetime, Râşid halîfeler gibi seçimle gelmemesine olmasına rağmen onlara çok benzedi. 669 yılında kopukluğa uğrayan İslâmî rejim, onun hükümdar olduğu 717-720 yılları arasında yeniden işlerlik kazandı. Onun döneminde büyük kalkınma hamleleri gerçekleştirildi. 10 Şubat 720 günü, yakınlarının gizlice görevlendirdiği hizmetçisi tarafından zehirlenerek daha 40 yaşlarında iken şehid oldu.

722 Bu konuda fazla bilgi için bkz. **Prof. Dr. Süleyman Uludağ**, Tasavvuf Terimleri Sözlüğü, Marifet Yay. S.219 İstanbul-1999

kümelenen binlerce insan arasından en bilgili ve en yetenekli kimseleri halîfe seçerek onları muazzam bir örgüt haline getirebilmiştir.

Hâlid-i Bağdâdî'nin biyografisini yazmaya ve şöhretini yaymaya kendini adamış Nakşbendî yazarlar, onun büyük sayıda halife yetiştirdiğini kaydetmektedirler. Aslında **Bağdâdî**'nin, imparatorlara ancak nasip olmuş üne kavuşmasını sağlayanlar işte bu halîfeleridir. **Bağdâdî** tarafından çok iyi seçilmiş ve yönlendirilmiş olan bu din adamlarının, insanları cezbetme konusunda çok becerikli oldukları, onların yazıp çizdikleri risalelerden anlaşılmaktadır. Hemen tamamı, **Bağdâdî**'yi rakîplerine ve düşmanlarına karşı savunmak için yazılmış olan bu risalelerde, halîfeleri onu bir tarîkat şeyhînden çok, bir ilâh olarak betimlemişlerdir.

Hâlidîliğin Suriye'deki ünlü temsilcilerinden **el-Khanî** ailesinin üçüncü kuşağı arasından sivrilmiş **Abdulmecîd bin Muhammed** (m. 1900), ***«el-Hadâiku'l-vardiyya*** الحديقة الوردية» adlı eserinde **Hâlid-i Bağdâdî**'nin halifelerinden kırk birinin adını kaydetmiştir. Başka kaynaklarda bunlara ek olarak bazı isimler daha vardır. Ancak Türk Nakşbendîlerin iddialarının aksine, Hakkârili **Abdullah-ı Nehri**'nin adı, **Bağdâdî**'nin halifelerinin adları arasında bulunmamaktadır. Bu ise **Dr. Arafat Kerem Sitûnî**'nin kaydetmiş olduğu bilgilerin doğruluğunu teyit etmektedir.

Hâlid-i Bağdâdî'nin halifeleri ile olan ilişkilerine gelince; bunlardan bazıları hakkında hemen hiçbir bilgi bulunmamaktadır.[723] Adları ön plana çıkmış olan faal halifeleri 18 kişidir. Ona yakınlık kazanmış olan bu şahıslar hakkındaki bilgiler ise özetle şöyledir:

1) **Hüseyn ed-Devserî** *(Bağdâdî'nin ilk halîfesi olduğu söylenmektedir.*) Arap Yarımadası'nın kuzeyine düşen ***el-Ehsâ*** halkından, Arap kökenlidir. ***Basra***'da doğdu. 1834 yılında ***Bahreyn***'de öldü. Nakşbendîlikteki râbıta ritüelini İslâm'a mâl etmek amacıyla «***er-Rahmetu'l-Hâbita*** الرحمة الهابطة» adlı bir kitap yazdı.

2) **İsmail el-Enârânî:** *(Bağdâdî'nin birinci derecedeki temsilcisi ve vasiyetnâmesinin sorumlusudur. Şam'da el-Addâs Camiinde faaliyet gösterirdi.*)

3) **Abdullah el-Herevî:** *(**Bağdâdî**'nin ikinci derecedeki vasiyet sorumlusu ve gelirlerinin muhasebecisi idi.*)

4) **Muhammed en-Nâsıh:** *(**Bağdâdî**'nin vasiyetnâmesinin üçüncü sorumlusu idi.)*

5) **Abdulfettâh el-Akrî:** (m. 1778-1864) **Bağdâdî** tarafından İstanbul'da görevlendirildi. Üsküdar'da Karacaahmet Mezarlığı civarında bir tekke açtı ve yıllarca burada faaliyet gösterdi. *(Bağdâdî'nin dördüncü derecedeki vasiyet ve iletişim sorumlusu idi.)*

6) **Muhammed el-Bağdâdî el-İmâm:** *(Bağdâdî'ye imamlık yapmakla görevlendirildi.)* Bu şahıs hakkında herhangi bir bilgi bulunmamaktadır.

---

[723] **Hâlid-i Bağdâdî**'nin, 18 aktif halîfesinin dışında kalanların adları şöyledir: **Abdurrahman el-Akrî el-Kurdî, Abdulğafûr el-Kurdî el-Kerkûkî, Abdulğafûr el-Muşâhidî el-Bağdâdî, Abdulkadir el-Berzencî, Abdulkadir ed-Dumeylanî, Abdulkadir eş-Şemzînî, Abdullah el-Erzincânî el-Mekki, Abdullah bin Abdirrahmân el-Celî, Ahmed el-Berzencî es-Sergelevî, Ahmed el-Kastamûnî, Es'ad Sadruddîn el-Hayrarî, Feyzullah el-Erzurûmî, Hasan el-Kozânî el-Hattât, Hâlid el-Cezîrî, Hâlid el-Kurdî el-Medenî, İsmail el-Berzencî, İsmail el-Basrî, İsmail el-Ğazzî, Tahir el-Akrî, Osman Siracuddîn el-Kudî et-Tavîlî, Muhammed el-Mağribî, Muhammed el-Firâkî el-Kurdî, Muhammed el-Meczûb el-İmâdî, Muhammed Âşık, Ma'rûf et-Tikrîtî, Melâ Ebubekr el-Bağdâdî, Melâ Abbâs el-Kûkî, Melâ Mustafa bin Celâliddîn el-Gul'anberî, Melâ Hidâyetullah el-Erbilî, Musa el-Cebbûrî el-Bağdâdî.**

Bu ilgiyle belirtmek gerekir ki; Nakşbendî protokolüne göre şeyhlik makamında bulunan kişiye ***"Mollalık yapmak"*** yasaktır. Bunun açıklaması şöyledir: Şeyh, ulu bir şahsiyet olduğu için, halkla doğrudan muhatap olmamalıdır. Bu nedenle fetva vermemeli, cemaate *(zorunlu bir durum olmadıkça)* namaz kıldırmamalı, asla ve asla ölü yıkamamalı, cenaze namazı kıldırmamalı, evlenenlerin nikâhını kıymamalıdır… Bu konularda, *(kahyası kanalıyla)* mürîdlerden gelen başvuruları mollalarına yöneltmelidir. Çünkü bunun aksine davranırsa mürîdleri ile arasındaki mesafe daralır, muhatap olanların gözünde saygınlığını kaybeder.

7) **Ahmed el-Erbilî el-Khatîb: el-Hânî** ailesinin üçüncü kuşağından, Nakşbendîlerin ünlü edîbi **Abdulmecîd bin Muhammed bin Muhammed el-Hânî**'nin *(anne tarafından)* dedesidir. Hakkında, başkaca bir bilgi bulunmamaktadır.

8) Ahmed el-Egribozî: *(Abdulvahhab'ın tard edilmesinden sonra yerine İstanbul'da bu şahıs görevlendirildi.)* Büyük ihtimalle Türk kökenlidir. Doğum ve ölüm tarihleri bilinmemektedir. İzmir'de öldüğü söylenmektedir.

9) **Muhammed bin Abdillâh el-Hânî** (1798-1862) *(Bağdâdî'nin üçüncü derecedeki halîfesidir.)* Hâlidîliğin anayasası sayılan *"**el-Behcetu's-Seniyye** البهجة السنية"* adlı kitabın yazarıdır. 1826 yılında Şam'ı ziyaret eden Cezayirli aktivist **Abdulkâdir el-Cezâirî** onunla tanıştı ve etkisinde kaldı. **El-Hânî**, Suriye'de **Hâlid-i Bağdâdî**'nin ölümünden sonra da ününü sürdürdü. 1845 yılında Osmanlılar'ın Suriye valisi olan **Musa Safveti** Paşa, ona 1500 Osmanlı altın lirası tutarında aylık maaş bağladı. 1853'te de İstanbul'a gitti ve devlet protokolü ile karşılandı. Ölünce yerine, adaşı ve oğlu **Muhammed** -*şeyh olarak*- geçti. İkisini birbirinden ayırt edebilmek için bu ikinci **Muhammed** -*Nakşbendîler arasında*- ***«Küçük Muhammed»*** olarak anılmaktadır. Kendisi, oğlu ***(Küçük Muhammed)*** ve torunu **Abdulmecîd**, üç kuşak boyu Suriye'de **Bağdâdî**'nin temsilcisi ve Nakşbendîliğin sembolü oldular. 1855 yılında Fransızlar tarafından Şam'a sürülen **el-Cezâirî**, **el-Hânî**'nin ölümünden sonra ***(Küçük Muhammed)*** ve torunu **Abdulmecîd** ile dostluğunu sürdürdü. Türk egemenliğinin sona ermesiyle birlikte Nakşîlik Suriye'nin Arap muhitinde önemini yitirince **el-Hânî** ailesi de tamamen unutuldu.

Bilindiği üzere kerâmetçilik, tarîkatlarda önemli bir reklam aracıdır. Bu nedenle Nakşbendîler, özellikle kendi evliyalarını daima insanüstü varlıklar olarak göstermeye çalışmışlardır. Nitekim bir Nakşbendî evliyası olan **Muhammed el-Hânî**'nin biyografisi de şu övgülerle başlatılmıştır:

*«Evliyânın büyüklerinden. İsmi, **Muhammed bin Abdillâh bin Mustafa Hânî**'dir. 1213 (m. 1798) senesinde, Hama ve Haleb arasında bulunan Hân-ı Şeyhûn'da doğdu. 1279 (m. 1862) senesinde Dımeşk'da vefât etti. Hocası **Mevlânâ Hâlid-i Bağdadî** hazretlerinin türbesine defnolundu.*

***Muhammed Hânî**, tasavvuf yolunu **Mevlânâ Hâlid-i Bağdâdî**'den öğrendi. **Mevlânâ Hâlid-i Bağdâdî**'nin önde gelen talebelerinden idi. Kemâle geldikten sonra çok kerâmetleri görüldü.»*[724]

---

[724] Bir grup Nakşbendi, Türkiye Gazetesi, İslâm Âlimleri Ansiklopedisi, 18/133. Tarihsiz-İstanbul.

Muhammed el-Hânî için düzenlenmiş olan bu övgü içinde geçen iki yanıltıcı nokta üzerinde durmaya değer. **Birincisi**; «*Hocası **Mevlânâ Hâlid-i Bağdadî***» tabiridir. **İkinci** yanıltıcı nokta ise: «***Muhammed Hânî, Mevlânâ Hâlid-i Bağdâdî**'nin önde gelen talebelerinden idi*» ifadesidir. Gerçekte **Hâlid-i Bağdadî**, **Muhammed el-Hânî**'nin *«hocası»* değil, şeyhidir. **el-Hânî**'de onun öğrencisi değil, aksine onun halifesidir. Bu övgü satırları içinde **Bağdadî**'nin *«Hoca»*, **el-Hânî**'nin de *«talebe»* diye tanıtılmasından amaç, **Hâlid-i Bağdadî**'yi bir İslâm âlimi, **el-Hânî**'yide -*sözde*- ondan medresede ders almış öğrenci gibi lanse etmektir. Bu hiç kuşkusuz, -*kavramlar tersyüz edilerek*- yapılmış bir algı

9) **Yahya el-Muzûrî** (1733-1833): **Ma'ruf el-Berzencî** ile **Hâlid-i Bağdâdî** arasında patlak veren çekişmeler sırasında, **Berzencî**'yi ikna etmek ve **Bağdâdî**'nin karşısında ona boyun eğdirmek için devreye girmekle ünlenmiş Kürt kökenli bir medrese hocasıdır. Süleymaniye'de Kadirîler, **Bağdâdî**'ye karşı örgütlenince ona bir mektup gönderdiler. **Bağdâdî**'ye karşı düzenleyecekleri bir suikast organizasyonuna onun da katılmasını istediler.[725] Fakat her nasıl olduysa bu molla, daha

---

operasyonudur. Çünkü günümüzde tarikatçılık ve tekke ilişkileri artık geniş kesimlere yabancı ve itici gelmektedir. Çünkü bu ilişkiler bir çeşit ***«yeraltı»*** faaliyetleri sayılır.

[725] Bkz. **Hussein Jummo**, النقشبندية الكردية من مولانا خالد إلى كنعان أفرين. The Kurdish Center Fon Studies. http://www.nlka.net/news/details/528. Yazar, bu münasebetle ilginç bilgiler vermektedir:

«Gerçekte Berzencî, Süleymaniye müftüsü konumunda idi. Halidîler tarafından aleyhinde alevlendirilen propagandaların tam aksine onun bir yaşam tarzı vardı. On dokuzuncu yüzyılın başlarında -artan Pers etkisi altındaki Süleymaniye Baban Prensliği'nde- hiç yatışmayan nazik ortama o, herkesten daha çok ayak uydurmaya çalışıyordu. Kürdistan'ın Zagros çevresinden, -Irak ve Suriye ovalarına göçen akılların dışında bir tasnife tabi tutulması- onun, Bağdâdî'nin izlediği yolu izlememiş olmasındandır. Onun bu tutumu, Hâlid-i Bağdâdî hakkında yazdığı bir risaleden anlaşılmaktadır. Bu kitapçıkta yazdıkları, Nakşbendîlerin kısa süre sonra ortaya çıkan bir özelliğini -bu tarîkattaki şeyhlerin, Kadirîlerin aksine siyasete karıştıklarını- gözler önüne seriyordu. Aslında Kâdirîler de bazen hükümetlerden birine yandaş, bir diğerine karşıt olurlardı. Fakat patlak veren inkılâplar bu tarîkatın şeyhleri tarafından emir ve komuta edilmiyordu. Henüz Süleymaniye'deki tekkesinde sınırlı bir çevreye sahipken Nakşbendî Hâlidilerin, siyaset tutkusuyla yüklü olduklarını, Berzencî görüyordu. Kendi kanaatine göre bunun, Kürtlerin geleceği için tehlikeli olduğunu da biliyordu. Onun için Berzencî'nin şöyle düşündüğü nakledilmiştir: Kürtler saf (önyargısız) ve imanlı bir halktır. Bu nedenle Nakşbendîlerin tekkelerine maddi destekte bulunacaklardır. Bu yardımlar da Nakşbendîleri zenginleştirecektir. Bu ise hem ruhsal hem zamansal açıdan sorunlar doğuracaktır. Çünkü -güçlenen- bu şeyhler yönetimde söz sahibi olmak umuduyla siyasete girmeye çalışacaklardır. Sıradan bilinçsiz kalabalıkları sömürecek, onları köleleştireceklerdir. Onların bu bencilce planları devlet tarafından tasvip edilmeyecek, dolayısıyla Kürdistan üzerine ordular göndereceklerdir. İşte bu nedenle Hâlid-i Bağdâdî'nin öldürülmesi gerekir. Bu konudaki girişimi ise Molla Yahya el-Muzûrî tespit etmiştir. Bu zat, (suikast planına katılması için) Süleymaniye'deki Kâdirî şeyhlerinden davet mektubu almıştır.

Hâlid-i Bağdâdî, 1810-1820 yılları arasında Baban Prensliği'ni yöneten iki hükümdarın çağdaşıdır. Bunlardan biri Abdurrahman Paşa (öl.1816), öbürü ise Abdurrahman Paşa'nın oğlu Mahmud Paşa'dır. Bu zat 1834 yılında, Nakşbendî tekkelerinden birinde bizzat kendini azlederek yönetimden çekilmiştir. İngiliz oryantalist Claudius Rich, Hâlid-i Bağdâdî'nin Prens Mahmud Paşa'yı ziyaret ettiği günlerde, Süleymaniye'den kaçış hikâyesini, 25 Ekim 1820 tarihli günlüğünde şöyle yazmaktadır: "Kürtler Hâlid-i Bağdâdî'yi Abdulkâdir Geylânî'den daha yüksek bir konuma koymuşlardı. Öyle ki Paşa, onun piposuna tütün doldurmak için karşısında ayakta dururdu…" Bilindiği üzere Hâlid tütün kullanıyordu. Bu alışkanlıktan, Kürdistan'ı terk edinceye kadar da vazgeçmedi. Ancak şunu söylemek gerekir ki; Baban Prensi Mahmud Paşa eğer onun piposuna tütün dolduruyor idiyse bu, Berzencî'nin çıldırması için yeterli bir neden oluşturmuştur.» Bu tercümenin (önemsenmesi gereken) Arapça aslı aşağıdadır:

"وقد كان النودهي بمثابة مفتي السليمانية. وتشير سيرة حياته – بعيداً عن الدعاية المضادة التي شنها ضده أنصار النقشبندية الخالدية – إلى أنه كان أكثر تأقلماً مع الأوضاع غير المستقرة في في إمارة بابان بالسليمانية خلال فترة تعاظم نفوذ البلاط الفارسي فيها مطلع القرن التاسع عشر. وما يحسب له أنه بقي خارج تصنيف "العقول المهاجرة" من بيئة زاغروس الكردستانية باتجاه السهل الرسوبي (العراق وسوريا)، وهو الدرب الذي سلكه خالد النقشبندي. في رسالة نقلت عن النودهي بحق مولانا خالد هناك تبصر في إحدى خصائص النقشبندية التي ستظهر لاحقاً، وهو انخراط شيوخها في السياسة، على عكس القادرية التي هي أيضاً مسيّسة من حيث دعمها لحكومات ومناهضتها لأخرى، إلا أن الثورات لا تكون بقيادة شيوخها الروحيين. فالنودهي رأى في النقشبندية الخالدية – التي كانت حينها محصورة في تكية السليمانية– محمّلة بالطموح السياسي لدعاتها وتشكل خطراً على مستقبل الكرد، وفق وجهة نظره. ونقل عن النودهي بهذا الخصوص: "إن الكرد أناس سذّج ومؤمنون، لذلك سيقدمون العطايا الجزيلة إلى خانقات النقشبنديين، وسيثرى هؤلاء من تلك العطايا، ويترتب على ذلك حدوث مشاكل كثيرة على النطاقين الروحي والزمني... سيحاول هؤلاء المشايخ التدخل في الشؤون السياسية، ويأملون الوصول إلى السلطة، وباستغلالهم نفوذهم على الناس البسطاء من أتباعهم جاعلين منهم عبيداً لهم... إن خططهم الأنانية تلك ستكون غير مقبولة من الحكومة فترسل جيوشها إلى كردستان، ولأجل ذلك يجب قتله.."(٥). ومحاولة القتل هذه ثبّتها الملا يحيى المزوري الذي تلقى كتاباً من مشايخ القادرية في السليمانية لإشراكه في العملية (٦). عاصر خالد النقشبندي في فترة إقامته في السليمانية بين **1810 – 1820** حاكميْن من إمارة بابان: عبدالرحمن باشا المتوفي سنة **1816** وابنه محمود باشا الذي حكم بابان حتى تنازله طواعية عام **1834** وعزل نفسه في إحدى تكيات النقشبندية (٧). يسرد مندوب شركة الهند البريطانية، المستشرق كلاوديوس ريج، وقائع هروب خالد من السليمانية في أيام زيارته للأمير محمود باشا. ويسجل الحدث يوم **25** تشرين الأول/ أكتوبر **1820**: "لقد وضعه الأكراد قبل بضعة

sonra **Bağdâdî**'ye bağlanarak onun gözde halîfeleri arasında yer aldı. **Berzencî**'ye *(öğütler mahiyetinde)* gönderdiği yedi mektup Nakşbendîler tarafından önemsenmektedir.[726] Yüz yaşında öldüğü söylenmektedir. **Bağdâdî**'nin ona yazdığı üç mektup ***«Buğyetu'l-Wâcid»*** mecmuasında yer almaktadır.[727]

10) **Abdullah el-Ferd:** *(Bağdâdî'nin Kudüs'teki halîfesi idi.*) Bağdadî, ***«Buğyetu'l-Wâcid»*** mecmuasında, 40'ıncı sıradaki mektubunu ona hitaben yazmıştır.

11) **Muhammed bin Süleyman el-Bağdâdi:** *(Tarîkat kurallarını içeren el-Hadîkatu'n-Nediyye adlı kitabın yazarıdır.)* Hakkında başka bilgi bulunmamaktadır.

12) **Ubeydullah el-Haydarî el-Bağdâdî:** *(Bağdat müftüsü oldu, memuriyete girdiği için eleştirildi.)* **Hâlid-i Bağdâdî**, *(nefsini kırması için!)* Bağdat sokaklarında -*sebil niyetiyle*- su dağıtmasını emretti. O da *(halk arasındaki sosyal mevkiine ve saygınlığına rağmen)* bu emri yerine getirdi. Böylece halîfe olmaya hak kazandı. (öl. H. 1246)[728]

13) **Mahmûd es-Sâhib** (*Bağdâdî'nin kardeşidir. Ona* ***"Sâhib"*** *lakabını veren,* ***Bağdâdî****'dir. Hindistan'da İngilizler, Müslümanlara* ***"my friend "*** *anlamında* ***"Sâhib!"*** *diye seslenirlerdi. Hangi niyetledir bilinmez,* ***Bağdâdî*** *kardeşine bu lakabı yakıştırmıştır.* ***Bağdâdî****'nin gölgesinde sönük kaldı. Bu şahsın oğlu da* **Mahmud Sâhib** *olarak tanınır.*)

14) **Melâ Khâlid el-Kurdî** *(**Bağdâdî** tarafından Şam'da **Suvayka Camii**'nde faaliyet göstermekle görevlendirildi.)*

15) **Muhammed el-Cedîd,** Bağdat'ta İslâmî ilimlerden Hanefî fıkhı ve hadis okutmakla görevlendirildi. ***«Devrinin Ebû Yusuf'u»*** olark meşhur edildi. **Şeyhi** Suriye'ye göç edince onu Bağdat'ta bıraktı.

16) **Ahmed bin Süleyman el- Ervâdî** (öl. 1858) Lübnanlıdır. Tarih, hadis, edebiyat ve tasavvufla ilgilendi. **Hâlid-i Bağdâdî'**nin son halîfesi ve **II. Abdülhamid** dönemi Türk Nakşbendî şeyhlerinden **Ahmed Ziyâüddîn Gümüşhanevî**'nin şeyhidir. **El-Ervâdî**'nin Trablus-şâm'da müftülük yaptığı ile sürülmektedir.[729]

أيام في منزلة ترتفع على منزلة عبدالقادر الجيلاني. وقد اعتاد الباشا أن يقف أمامه ليملأ الغليون له" (٨). ومعروفٌ أن خالداً كان مدخناً للغليون ولم يتوقف عن تدخينه إلا بعد خروجه من كردستان(٩). لكن أنْ يقف حاكم إمارة بابان محمود باشا ويملأ له الغليون مظهرٌ كافٍ لإثارة جنون الشيخ معروف النودهي البرزنجي."

[726] Bkz. **محمد أسعد الصاحب، بغية الواجد في مكتوبات حضرة مولانا خالد ص/261–291. مطبعة الترقي، دمشق–1334 هـ؛ مستنسَخ من قِبَل دار الدعوة، قزلتبه، ماردين– 1985م**

[727] Bu mektupların «***Buğyetu'l-Wâcid***» adlı mecmua içindeki sıra ve sayfa numaraları şöyledir:
* Birinci Mektup: Sıra No.17, Sayfa No.121
* İkinci Mektup: Sıra No.24, Sayfa No:133
* Üçüncü Mektup: Sıra No.95, Sayfa No:257

Muzûrî'nin, Şeyh **Ma'rûf el-Berzenci**'ye yazdığı yedi mektubun bulunduğu sayfa No.261-281

[728] Bkz. **محمد سعيد الراوي البغدادي، تاريخ الأسر العلمية في بغداد، الطبعة الأولى بغداد–1997م.**

[729] Bkz. **Prof. Dr. İrfan Gündüz**, Ahmed Ziyaüddin Gümüşhanevî. S. 38. İstanbul-1984

17) **İsmail Şirvânî** (1782-1847): ***(Hâlid-i Bağdâdî'****nin Dağıstan'daki halifesidir.)* Büyük ihtimalle bu şahıs, Kafkasya gibi çok uzak bir bölgede faaliyet gösterdiği için, bir ara kendini **Bağdâdî**'nin otoritesinin dışında sandı! Cesaretlenerek *-râbıta ritüelini uygulatmada-* aynen **Abdulvahhâb es-Sûsî** gibi davrandı. Mürîdleri kendine yöneltti. Fakat çok geçmeden **Bağdâdî,** istihbaratçıları aracılığıyla bunu öğrenince *-az kalsın-* onu da **Abdulvahhâb** gibi tard edecekti. **Bağdâdî**'nin bu *"fırsatçı"* halifesine gönderdiği mektup hayli ilginçtir. Çünkü önce kendini ***"aşağılık bir yaratık"*** olarak niteledikten sonra, **Şirvânî**'ye ***"kapısının kölesi"*** diye seslenmektedir! Bu hitap biçimi o kadar tuhaftır ki bu sözlerinden onu anlamak çok güçtür. Dolayısıyla bu ibretlik mektubu biraz irdelemekte yarar vardır.

Bir din adamının, *-hele bir tarîkat şeyhinin-* kalemiyle yazıldığı tahmin edilemeyen bu mektup, **Bağdâdî**'nin yazışmalarını içeren ***«Buğyetu'l- Wâcid»*** adlı kitapta, 45'inci sırada yer almaktadır. İlişkilerinde pragmatik bir yol izleyen **Bağdâdî**, kendine çok yakın gördüğü bazı halifelerine karşı âdeta bir hizmetçinin efendisi ile konuştuğu gibi davranmasına mukabil, bakınız **Şirvânî**'ye nasıl hitap etmektedir; ilk sözleri şöyledir:

«Bütün azların en azı olan zavallı kuldan, kapısının kölesi ve dostlarının rehberi Şeyh İsmail'e... Kendisini çirkinleştiren ve lekeleyen ayıplardan Allah onu korusun.»[730]

Evet, mektup aynen bu iğneleyici ve aşağılayıcı sözlerle başlıyor. **Bağdâdi**'yi biraz anlayabilmek için bu mektupta yer alan, *-özellikle bu cümlenin-* her kelimesi üzerinde dikkatle durmaya değer. Görüldüğü üzere **Bağdâdî**, ilk başta kendini ***"bütün azların en azı, zavallı kul"*** diye nitelemektedir. Bu sözlerle ne kadar alçak gönüllü olduğunu göstermeye çalışmaktadır(!) Ondan sonra da **Şirvânî**'ye ateş püskürmektedir. Neden? Çünkü **Şirvânî**, mürîdlerine; *«Bundan böyle, râbıta yaparken gözlerinizi yumduğuzda artık (****Hâlid-i Bağdâdî****'yi değil), hayâlinizde beni canlandıracaksınız.»* diye telkinde bulunmuştur. Bu ise ***Hâlidî tarîkatı'***nda cinayet gibi ağır bir suçtur! Ne ki **Şirvânî**, derhal tevbe etmiş, pişmanlığını bildirmiş ve şeyhinden özür dileyerek affedilmiştir.

Şirvânî'nin daha önce göze almış olduğu bir macerâdan haberdar olan, onu bundan caydıran, fakat günün birinde onun yeniden böyle bir hevesle serkeşlik edeceğinden ürken **Bağdâdi**'nin, bu halifesini ezerek ruhunu söndürmek istediğine ihtimal vermek gerekir. Bu gerçeği Nakşbendîlerin şu notundan öğrenmek mümkündür; **Şirvânî**'nin macerası hakkındaki çelişkilerle dolu ifade aynen şöyledir:

«(...) kendisini tasavvufta yetiştirecek bir mürşîd-i kâmil, yetişmiş ve yetiştirebilen büyük bir evliyâ arıyor, ona talebe olmak istiyordu. Bu sebeple zamânın en meşhûr velîlerinden feyz menbaı ***Abdullah-ı Dehlevî*** *hazretlerine talebe olmak, sohbetiyle şereflenmek için* ***Hindistan'a gitmeye karar verdi. Yola çıkıp Basra'ya kadar gitti. Yolculuğu sırasında Abdullah-ı Dehlevî hazretleri, mânevî bir işâretle ona en meşhur talebesi Mevlânâ Hâlid-i Bağdâdî hazretlerine gitmesini bildirdi****. Bunun üzerine Hindistan yolculuğundan dönüp,* ***Mevlânâ Hâlid-i Bağdâdî*** *hazretlerinin huzûruna giderek ona talebe oldu.»*[731]

---

[730] Bkz. محمّد أسعد الصاحب، بغية الواجد في مكتوبات حضرة مولانا خالد ص/**174**. مطبعة الترقي، دمشق–**1334** هـ؛ مستنسَخ من قِبَل دار الدعوة، قزلتبه، ماردين– **1985**م.
Hâlid-i Bağdâdî'nin, yukarıda tercümesini sunduğumuz iki cümlesinin Arapça orijinal metni şöyledir:

"من العبد الزليل، الأقلِّ من القليل، إلى خادمِ بابِهِ وقدوةِ أحبابِهِ الشيخ إسماعيل... عصمه الله عمّا وصمة، وصانه عمّا شانه آمين."

[731] Nakşbendîler *(internette yayınladıkları)* bu not için, kaynak olarak şu adresi göstermişlerdir: «İslâm Âlimleri Ansiklopedisi Cilt:4, Sayfa:146-147» Fakat bu kaynakta böyle bir not bulunmamaktadır! Bu ise **Şirvânî**'nin macerasına ilişkin sırlara ulaşmayı engellemek için bir taktik olabilir! Ayrıca; yukarıdaki övgü yazısı içinde «*ona* ***talebe*** *olmak*

İçinde ilginç bir kehânete de yer verilmiş olan bu sözlerden öyle anlaşılıyor ki **Şirvânî**'nin Hindistan'a gidip döndükten sonra kendisiyle yarışacağını ve muhitini daraltacağını düşünmüş olan **Bağdâdî**, onu bu planından vazgeçirmiş, üstelik onu kendine bağlayarak dizginini elinde tutmuştur. Ancak **Şirvânî**, neden sonra hayâl kırıklığına uğratıldığını anlayarak, durumu **Bağdâdî**'ye hissettirmeden başka bir hile ile onu devre dışı bırakmaya çalışmıştır. Şu var ki nihayet **Bağdâdî**'nin sıkı takibinden kurtulamayacağını anlayan **Şirvânî**, **Abdulvahhab es-Sûsî** gibi rezil olmak istememiştir. Hemen manevra yapmak suretiyle görünürde tevbe ederek, **Bağdâdî**'nın hışmından kurtulmuş ise de 1847 yılında Amasya'da terk edilmiş olarak hasret içinde ölmüştür.[732]

***

Halid-i Bağdâdî'nin Halîfelerinden Hakkârili Seyyid Tâhâ

18) **Tâhâ-i Hakkârî** (1792-1853): **Nehrili Seyyid Tâhâ** diye de tanınmaktadır. Varislerine aşıladığı siyasî emelleriyle büyük gailelere yol açmış, Türkiye'de toplum sosyolojisini etkilemiş, esrarengiz, mistik bir şahsiyettir. Temsil ettiği ***Nehrili Seyyidler ailesi*** ve ardılları, *-yüz elli yılı aşkın zamandır tarîkat ve siyaset sahnelerinde-* ilginç maceralarıyla sürekli boy göstermiş, bu nedenle ünlenmişlerdir.[733]

Daha önce de değinildiği gibi; **Hâlid-i Bağdâdî,** sözde hiç siyasetle ilgilenmemiş ve halifelerine de siyasetten uzak durmalarını tembihlemiş idi! Bu iddianın ne kadar doğru olduğunu anlayabilmek için onun ünlü halifelerinden **Hakkârili Tâhâ**'nın gerek çocukları ve torunlarının, gerekse ardıllarının hem Osmanlı döneminde hem Cumhuriyet döneminde karıştıkları olaylara bakmak yeterlidir.

Bu şahıs, **Hâlid-i Bağdâdî**'nin 1810 yılında, birlikte Hindistan'a gittiği arkadaşı **Abdullah-ı Hakkarî**'nin yeğenidir. *(Günümüze kadar, bu seyahatin iç yüzü hakkında önemli hiçbir bilgi ortaya çıkarılamamıştır!)* 19'uncu yüzyılın ilk çeyreğinden günümüze kadar; *-gerek Osmanlı Devleti'nin son döneminde, gerekse Türkiye Cumhuriyeti tarihinde yönetimi meşgul etmiş iki önemli konuda-* **Tâhâ**'nın ve soyunun *(aynı zamanda bu sülaleye bağlanmış olan doğulu şeyh ailelerinin)* çok etkin rolleri olmuştur. Bu iki konudan birincisi ***Nakşbendî-Hâlidî tarîkatıdır***; ikincisi ise ***Kürt sorunudur***.

Nehrili Seyyid Tâhâ, *-**Hz. Hasan**'ın soyundan devam eden-* **Hâşimî Hânedânı**'na mensuptur. Bir Nakşbendî örgütü tarafından hazırlanmış olan *"ansiklopedide"* onun, **Abdülkâdir-i Geylânî**'(1077-1166) nin on birinci torunu olduğu ileri sürülmektedir.[734] Bu şahsın, liderliğini yaptığı aile, Osmanlı

---

istiyordu» şeklinde, yanıltıcı bir tabir geçmektedir. Bu ifade aslında «*ona **mürîd** olmak istiyordu*» şeklinde olmalıdır. Bu kavramın çarpıtılmasından amaç hiç şüphesiz algı opurasyonudur.

[732] Yukarıda, macerasından bir nebze söz edilen işbu **İsmail Şirvânî**, Ahrâr'ın halîfelerinden olan ve 1533'te Mekke'de ölen **İsmail Şirvânî** ile karıştırılmamalıdır!

[733] Günümüzde *(başta Nakşbendîler olmak üzere)* toplumun bir kesimini hâlâ meşgul eden bu aile hakkında birçok makale yazılmıştır. Bunlardan son olarak yayımlananlardan biri; **Prof. Dr. Ekrem Buğra Ekinci**'nin, 01 Aralık 2010 tarihli ***"Türkiye Dünden Bugüne"*** adlı gazetedeki ***"Bir Osmanlı Beyefendisi"*** başlıklı makalesidir.

[734] Bkz. Bir grup Nakşbendi, Türkiye Gazetesi, İslâm Âlimleri Ansiklopedisi, 18/247. Tarihsiz-İstanbul.

Önemli Not: Bu iddiada bir tutarsızlık göze çarpmaktadır. Çünkü bu şahsın uzaktan akrabası olan *(babamın dedesi)* **Siirtli Muhammed el-Hazîn**, **Abdülkâdir-i Geylânî**'nin 20'nci torunudur. 1792-1853 yılları arasında yaşamış olan **Tâhâ-i Hakkâri** ile 1816-1892 yılları arasında yaşamış olan **Muhammed el-Hazîn** çağdaştırlar. Dolayısıyla **Tâhâ-i Hakkâri**'nin **Abdülkâdir-i Geylânî**'den on bir kuşak sonra, **Muhammed el-Hazîn**'in ise yirmi kuşak sonra doğmuş olması mantıklı değildir. *(Muhammed el-Hazîn'in torunlarından: **Feriduddin AYDIN**)*

döneminde ***«Nehri Seyyidleri»*** anlamına gelen ***«Sâdât-ı Nehrî»*** adı altında tanınıyordu. Erbabınca bilindiği üzere bu, Arapça bir bileşik isimdir ve adı geçen ailenin sıfatıdır. Ne yazık ki *"araştırmacı!"* sıfatıyla kalem kulanan ehliyetsiz ve bilgisiz bazı kimseler, makalelerinde bu tabiri, *"Tâhâ'nın dedesinin adıdır."* diye yazmış[735], böylece ilginç bir cehâlet örneği vererek, birçok kimseyi yanıltmışlardır.[736]

Tâhâ ile **Hâlid-i Bağdâdî** arasındaki ilişkilere gelince, bu konuda da bilinen birçok mesele kadar bilinmeyen birçok mesele vardır. Bu ilgiyle belirtmek gerekir ki; iki yüz yıldır Doğulu şeyh aileleri arasında cereyan eden rekabet ve çekişmelerin karambolünde birçok olayın üzeri kapatılmış, birçok belge de imha edilmiştir. Onun için bazı sırlara maalesef ulaşılamamaktadır. Bu yüzden araştırmalar sırasında karşılaşılan kopukluklar giderilememektedir.

Tâhâ'ya, **Hâlid-i Bağdâdî** tarafından halîfelik verildiği konusunda *(Bağdâdî'den sonraki üçüncü kuşak)* Nakşî şeyhleri arasında ihtilâf vardır. Bunlardan biri, *(**Tâhâ**'nın tarîkatta varisi olmayan)* Siirtli *(Arap kökenli)* **Muhammed el-Hazîn**'dir. Bu şeyhin, *(rivayetlerle nakledilmiş olan)* kanaatine göre **Tâhâ**, halîfeliği **Hâlid-i Bağdâdî**'den değil, amcası **Abdullh-ı Hakkarî** (Şemzînî)'den almıştır. **Tâhâ**'nın tarîkatta varisleri olan, *(**Van** ve **Bitlis** arasındaki bölgeye yerleşmiş, Arap kökenli fakat Kürtleşmiş)* **Arvasî şeyhleri** ise onun, **Hâlid-i Bağdâdî**'nin önde gelen halifelerinden olduğunu ileri sürmektedirler. Millî Türk Müslümanlığını ve onun temel taşı olan ***Nakşî-Hâlidîliği*** Türkiye'de güçlendirmek için büyük çabalar harcayan Işıkçı Nakşbendîler örgütü, bu tezi savunmaktadır. **Bağdâdî**'nin, **Tâhâ**'ya hitaben yazdığı *(cevâbî)* bir mektubun bulunuyor olması bu tezi güçlendirmektedir.[737]

---

[735] Bkz. **Erdal Sarızeybek**. https://bilgeturkhaber.com/seyit-taha-seyh-ubeydullah-ve-seyit-abdulkadir-kimdi-sadate-nehri-ogullari Kulandığı ifade aynen şöyledir: ***«Sadate Nehri, Seyit Taha'nın büyük dedesidir…»(?!)***

[736] Bu münasebetle vurgulamak gerekir ki; Türkiye'de tarih, din, felsefe, tasavvuf ve sosyoloji konularında "araştırmacı" rolünü üstlenmiş, yabancı dil bilmeyen, *-bilgi, deniyim ve ehliyetten yoksun-* birçok kimse faaliyet göstermektedir. Kimisi, gazeteci, kimisi din adamı ve maalesef bunlardan kimisi de akademisyendir! Toplumun yanlış yönlenmesine yol açan bu cüretkârlık, Türkiye'de büyük bir zihniyet bunalımına neden olmuştur. Bunun önü eğer alınmayacak olursa, toplumu büyük felâketlerin beklediğini söylemek hiç de mübalağa sayılmamalıdır. Özellikle Türkiye'de; tarih ve sosyoloji konularında yetişmek isteyen araştırmacı adaylarının kesinlikle ***Arapça***, ***Farsça***, ***İngilizce***. ***Osmanlıca*** ve ***Kürtçeyi*** çok ileri düzeyde öğrenmeleri ve bu dilleri yazılı ve sözlü anlatımda kullanabilmeleri şarttır. Bu formasyona sahip bulunmayan araştırmacıların toplum kültürü üzerinde büyük tahribata neden olacaklarını kamuoyuna açıklamak ise bilime ve insanlığa karşı yerine getirilmesi gereken büyük bir sorumluluktur.

«***Sâdât-ı Nehrî***» terkibine gelince bu; iki sözcükten oluşturulmuş bir isim tamlamasıdır. «***Nehri'nin Seyyidleri***» demektir. Bu bileşik ismin birinci sözcüğü Arapçadır ve çoğuldur (سادات Sâdât); yani Seyyidler; tekili ise (سيِّد Seyyid)'dir. Türkiye'de araştırmacılık ve yazarlık rolünü üstlenmiş birçok kifayetsiz muhteris, Arapça bilmediği için, yukarıdaki örnekte olduğu gibi binlerce benzerlerini çarpıtarak ya da yanlış yorumlayarak maalesef inanılmaz bir bilgi kirliliğine yol açmıştır. Özellikle ırkçı "yazarlar", yaşadıkları derin kompleksin etkisiyle çok daha büyük hatalar işleyerek Türkiye'de yaşanan din ve düşünce anarşisine neden olmuşlardır. Medrese mollaları, gazeteciler, tarîkatçı "akademisyenler", ideolojik kamplara angaje olmuş "sosyologlar" ve "araştırmacılar" bu anarşiden birinci derecede sorumludurlar. Şimdi bu ilgiyle sormak gerekir; Birçok makale ve kitap yazmış, büyük paralar kazanmış, ünlenmiş ve hatta adları caddelere ve semtlere verilmiş olan "araştırmacılar" ve "popüler yazarlar", acaba ***Arapça***, ***Farsça***, ***Osmanlıca*** ve ***Kürtçe*** biliyorlar mıydı? Oysa bu dört dili yazıda ve konuşmada kullanamayan birinin, özellikle Türkiye'de sosyolog ve tarih araştırmacısı olarak yetişmesi mümkün değildir. İşte ülkemizin ve toplumumuzun en büyük talihsizliklerinden biri de budur.

[737] Bkz. **محمد أسعد الصاحب، بغية الواجد في مكتوبات حضرة مولانا خالد، ص/265. مطبعة الترقي، دمشق– 1334هـ. مستنسخ من قِبَلِ دار الدعوة، قزلتبه، ماردين 1985م.**

200 yıllık Nehrî Seyyidleri ailesinin büyük atası sayılan **Tâhâ**'nın etrafında çeşitli efsaneler örülmüş ve yorumlar yapılmıştır. Soyundan gelenler ve kurduğu siteye bağlı şeyh aileleri onun ününden çok yararlanmışlardır. Sağlığında edindiği geniş muhitin etkisiyle hem Osmanlı Devleti hem İran, **Tâhâ**'yı hep ciddiye almıştır. Ne derece doğrudur bilinmez; *«**Sultan Abdülmecid** tarafından İstanbul'a davet edildiği, ancak **"özür beyân ederek gitmediği"**»* Nakşbendîler tarafından ileri sürülmektedir.[738]

Nakşbendîlerin **Tâhâ** hakkında yazdıkları, oldukça zengin bir mitolojik birikim vardır. İlginç övgüler eşliğinde sürdürülen bu anlatılardan bazı örnekler şöyledir:

«Osmanlılar zamanında Anadolu'da yaşayan evliyânın en büyüklerinden. İnsanları Hakka da'vet eden, onlara doğru yolu gösterip hakîkî saadete kavuşturan ve kendilerine "Silsile-i aliyye" denilen büyük âlim ve velîlerin otuz birincisidir. Abdülkâdir-i Geylânî hazretlerinin on birinci torunudur. Ya'nî Peygamber efendimizin (aleyhisselâm) soyundan olup, seyyiddir. Hâlid-i Bağdâdî'nin talebelerinin büyüklerindendir. Rûh bilgilerinin mütehassısı, Rabbanî ilimlerin hazinesidir.»[739]

Aynı kaynakta onun bir kerâmeti de şöyle anlatılmaktadır: *«Bir Ermeni, Seyyid Tâhâ hazretlerine gelip; "Çocuğum olmuyor, sizin büyük bir zât olduğunuza inanıyorum. Duâ edin de, çocuğum olsun" dedi. Seyyid Tâhâ hazretleri, talebesinden birine; "Git bir beze iki tane koyun kılı koy, sar, getir!" buyurdu. Talebesi emri yerine getirdi. Seyyid Tâhâ, Ermeniye; "Bu bezi beline sar, hiç çıkarma." buyurdu. Aynı Ermeni beş sene sonra gelip; "Efendim, her bâtında iki çocuk olmak üzere, beş senede on tane çocuğum oldu. Artık yeter." dedi. Seyyid Tâhâ da "Belindekini artık çıkarabilirsin" buyurdu.»*[740]

Tâhâ'nın, Nakşbendîler tarafından iddia edildiği kadar ünlendiği doğrudur. Ancak bu şöhretin nedenleri araştırıldığında, Nehri şeyhlerinin kişilikleri, karakterleri ve psikolojileri hakkında dikkat çeken *-son derece önemli-* bazı gerçekleri tespit etmek mümkündür. Bunlardan birincisi; Müslümanlık üzerinde yoğunlaşmış olmalarıdır. Evet, *-**«Ehl-i Beyt»** Hânedânına mensup olmalarına ve İslâmî ilimlerin, **akâid**, **fıkıh**, **tefsir** ve **hadis** olarak bilinen temel branşlarında köklü eğitim görmüş olmalarına rağmen-* bu ailenin entelektüelleri, ***İslâm***'ı görmezden gelmiş, varlıklarını ve geniş imkânlarını tamamen ***Müslümanlığa*** adamışlardır. Belki ilginç karşılanacaktır fakat bu tutumun şöyle bir nedeni olabilir: Bu ailenin atalarına Emevîler tarafından büyük acılar yaşatılmıştır. Tarihe kazınmış olan bu dramatik hadiselerin ailede bıraktığı bilinçaltı izlere tepki olarak, Nehri Seyyidleri, İslâm'a karşı Müslümanlığı Hâlidîlikle daha çok güçlendirme yoluna giderek hem Türkleri hem de Kürtleri memnun etmeye çalışmışlardır. Bu arada "Sünni" Türkler gibi, Muaviyeci gözükerek Şiîliğe ve Şiîlere karşı olduklarını da göstermek suretiyle oldukça yanıltıcı ve pragmatik bir kanaat sergilemişlerdir.

Ancak bu ailenin, mantığı zorlayan ikinci eğilimi şudur: Aile Arap kökenli olmasına rağmen liderleri, Türk yönetimine karşı daima Kürtleri savunmak gibi bir rol üstlenmişlerdir. Bu ise anlaşılması zor bir çelişkidir. Mazlumun yanında yer almanın elbette *-insânî duygularla bakıldığında-* bir mantığı vardır, fakat konu siyaset olunca tarîkat şeyhlerinin doğrudan olaylara müdahale etmesi, *-kalıcı anlamda tercih etmiş oldukları-* mistik hayat tarzına aykırıdır.

---

[738] Bkz. Prof. Dr. Ekrem Buğra Ekinci. http://www.ekrembugraekinci.com/makale.asp?id=307

[739] Bkz. Bir grup Nakşbendi, Türkiye Gazetesi, İslâm Âlimleri Ansiklopedisi, 18/246. Tarihsiz-İstanbul.

[740] Age. S.250-251

Gerek **Tâhâ**'nın, gerekse onun çağdaşı olan Nakşbendî şeyhlerinin ünlenmeleri, büyük ölçüde konjonktürel nedenlere dayanmaktadır. **Hâlid-i Bağdâdî**'nin ortaya çıktığı günlere kadar Irak'ta küçük Kürt prenslikleri vardı. Bunlardan ***Erdelân Emirliği***'ne *-1867 yılında İran'ın başındaki* ***Kacar Hânedânı*** *tarafından-* son verildi. Geriye kalan ***Soran Beyliği*** 1835'te, ***Badînan*** *(ya da Behdînan)* ***Beyliği*** 1843'te, ***Hakkâri Beyliği*** 1847'de, ***Baban Beyliği*** 1850'de ve ***Botan Emirliği*** 1855'te Osmanlı Devleti tarafından ortadan kaldırıldı. Böylece devletin merkezi olan İstanbul'dan uzak ve her bakımdan sert bir coğrafyada yer alan bu bölgede büyük bir otorite boşluğu meydana gelmiş oldu. Kürtler, sorunlarına çözüm bulacak köklü resmi kurumlardan yoksun kaldılar. Bu boşluğu, **Hâlid-i Bağdâdî'**nin organize ettiği ***Nakşbendî-Hâlidî*** şeyhleri doldurmaya başladılar.

Hindistan'dan ithal edilen ***«râbıta»*** ve ***«Hatm-i Hâcegân»*** ritülleriyle, ***«teveccüh»*** meclisleriyle niyetlerini tarîkat perdesi altında gizlenmeyi başaran Hâlidî şeyhler, Kürt bölgesinde, *-19. Yüzyıl sona ermeden-* tam anlamıyla ***"devlet içinde devlet"*** gibi bir düzen kurdular. Hemen tamamı Kâdirî tarîkatına mensup olan şeyhler, *-gelecek kaygısıyla-* kısa süre içinde Nakşbendîliğe geçtiler. **İsmail Fakirullah**'ınn **Tillo**'da kurduğu Kâdirî tekkesi hariç, bölgedeki bütün Kâdirî tekkeleri ve medreseleri, böylece *-ilginç bir dönüşümle kısa süre içinde-* Nakşîliğe büründü. Bu dönüşüm ve değişimi yıldırım hızıyla sağlayanların başında **Tâhâ** gelmektedir. Dolayısıyla denebilir ki bu sanal devletin en tanınmış hükümdarlarından biri *-hiç kuşkusuz-* Hakkârili **Tâhâ** (1792-1853), ikincisi de oğlu **Ubeydullah** (1831-1883)'tır. Nitekim Nakşbendî kaynaklarından birinde, bu gerçek açık şekilde teyit edilmektedir. İfade aynen şöyledir: *«Tasavvufta Hâlidiyye yolunun büyüklerinden olan* ***Seyyid Ubeydullah*** *aynı zamanda hükümdâr (vâli) idi. Velîlik ile hükümdârlığı kendinde bulunduran nâdir büyüklerdendir.»*[741] Ancak bu ifadenin ırkçı Nakşbendîler tarafından kullanılıyor olması ilginçtir!

Nehri tekkesini, bölgedeki en güçlü rûhânî ve siyâsî yönetim merkezi haline getiren **Tâhâ**, ister istemez Hem **Bâb-ı Âlî** tarafından hem İran'ın başındaki ***Kacar Hânedânı*** tarafından ciddiye alınmıştır. Araştırmacı **Dr. Abdülcebbar Kavak**, bu gerçeği şu ifadeleriyle teyit etmektedir: *«İran-Osmanlı-Rus ilişkilerinde Halidîler, karar mercilerinin mutlaka dikkate almaları gereken bir tasavvufî topluluk haline gelmişlerdir. Kafkasya'da* ***Şeyh Şamil*** *ve Mürîdizm hareketi ile* ***Seyyid Tâhâ*** *ve kardeşi* ***Seyyid Muhammed Salih*** *ile yeğeni* ***Seyyid Ubeydullah****'ın Hakkâri ve İran'daki faaliyetleri, büyük devletleri zor durumda bırakacak kadar etkili olmuştur.»*[742]

Bu bilgilerden hareketle *-**Tâhâ**'nın karizmasını anlayabilmek için-*, gerek İran yönetiminin, gerekse **Bâb-ı Âli**'nin onu nasıl değerlendirildiğine bakmak lâzımdır. Örneğin İran Şahı'nın **Tâhâ**'ya verdiği büyük tavizler hakkında farklı yorumlar yapılmıştır. Nakşbendîler; İran Şahı **Muhammed**'in, *«Şemdinan'a yakın 145 pare köyü, her şeyi ile beraber Seyyid Tâhâ'ya bağışladığını»*[743] ifade etmektedirler. Ancak Şah'ın sırf onu çok sevdiği ve kendisine olağanüstü duygularla hürmet beslediği için bu tavizleri verdiğini ileri sürmek mantıklı değildir. Çünkü siyasette duygusallığın yeri yoktur. Nitekim bu kadar geniş bir arazinin Şah tarafından Tâhâ'ya bağışlandığı hakkında kuşku uyandıran bir bilgi, **Prof. Dr. Ekrem Buğra Ekinci**'nin bir makalesinde şöyle yer almaktadır: *«İran Şahı* ***Muhammed Kaçar****, Sünnî olup* ***Taha Hakkârî****'yi severdi. Bu sebeple Şah, kendisine Osmanlı hududuna yakın yerlerde* ***iki köyün gelirini*** *tahsis etmişti.»*[744]

---

[741] Bkz. Bir grup Nakşbendi, Türkiye Gazetesi, İslâm Âlimleri Ansiklopedisi, 18/211. Tarihsiz-İstanbul.

[742] Bkz. **Dr. Abdülcebbar Kavak**, Kacar Hânedânı Döneminde (1795-1925) İran'da irşad faaliyeti yürüten ***Nakşbendî-Hâlidî Şeyhleri***, Şırnak niversitesi İlâhiyât Fakültesi Dergisi S. 102.

[743] Bkz. Bir grup Nakşbendi, Türkiye Gazetesi, İslâm Âlimleri Ansiklopedisi, 18/249. Tarihsiz-İstanbul.

[744] Bkz. **Prof. Dr. Ekrem Buğra Ekinci**'nin, 01 Aralık 2010 tarihli "Türkiye Dünden Bugüne" adlı gazete, "Bir Osmanlı Beyefendisi" başlıklı makale.

Nakşbendî odakları, günümüzde bile **Tâhâ**'ın bu ününü *(tarîkat propagandası edebiyatıyla)* o kadar abartılı övgüler eşliğinde dile getirmektedirler ki -*açıkça ikrar etmeseler bile*- bu zümrenin, ona bir ilâh olarak inandığı sonucunu çıkarmak mümkündür. Nitekim onlara ait şu sözler, bu gerçeği kanıtlamaktadır: *«Hocasının tavsiyelerine binâen devlet ricali ile temas buyurmazlar, ancak ba'zı müslümanların zararını önlemek üzere mektûp yazarlardı. Hâlbuki başta* ***Sultan Abdülmecîd Hân*** *olmak üzere, bütün devlet ricali her emirlerine amade idi.»*[745] Bu sözlerin doğruyu ne kadar yansıttığını anlamak için, **Tâhâ**'nın oğlu **Ubeydullah**'ın, onun da oğlu **Abdülkâdir**'in ve bu aileye bağlı Gayda şeyhlerinin sergiledikleri siyasi faaliyetlere bakmak yeterlidir.

Sahip olduğu şöhret sayesinde **Tâhâ**, *"kendisine iman etmiş olan"* geniş Nakşbendi toplulukları arasında 200 yıldır dillere destan olmuş, kutlu ve ulaşılmaz bir varlık olarak yüz binlerce insanın hafızasına kazınmıştır. Bu insan kitleleri günümüze dek onun ne kadar ulu, ne kadar eşsiz ve mukaddes bir şahsiyet olduğu hakkında menkıbelerini birbirine nakletmiş, *"karizmatik kişiliği, sınırsız bilgisi, olağanüstülüğü ve kerâmetleri"* üzerine yığınlarca kitap ve makale yazmışlardır. Bunların arasında entelektüeller ve akademisyenler de bulunmaktadır. Örneğin Iğdır Üniversitesi'nden **Dr. Zeki Tan**, yazdığı 30 sayfalık bir makalesinin muhtelif yerlerinde Tâhâ için şu ifadeleri kullanmaktadır:

«(...) Osmanlı idarecileri, Seyyid Tâhâ'nın toparlayıcı olan ve toplum nezdinde edindiği manevî kimlik ve kişiliğinden istifade ederek bölgeyi sulh adası haline getirmişlerdir. (...) Seyyid Tâhâ, âlim, fazilet sahibi, kâmil mürşit, enfas-ı kudsiyye sahibi, ilâhî ilimlere mâlik gibi özelliklerle anılır.»[746]

Nehrili Seyyid Tâhâ'nın 1853'te ölümünün ardından onun misyonunu devam ettiren iki grup vardır ki bunları birbirine karıştırmamak gerekir. Birinci grup, onun çocukları ve torunlarıdır. İkinci grup ise tarîkat bağıyla ona bağlanmış Doğulu Şeyh aileleridir.

***

Tâhâ'nın Halefleri ve Onların Türkiye'de Uyandırdığı Çok Yönlü Etkiler

Nehri Seyyidleri, son iki yüz yıldır Türkiye'de siyasî, sosyal ve dinî yönlerden önemli izler bırakmışlardır. **Tâhâ**'nın yaşadığı günlerden başlamak üzere, gerek bu ailenin liderleri, gerekse tarîkat bağıyla onlara angaje olmuş şeyhler, -*taşıdıkları dinsel kisve içinde risk alarak*- siyaset sahnesinde tehlikeli roller üslenmiş, hem toplumu, hem devleti meşgul etmişlerdir.

Hâlid-i Bağdâdî'nin Anadolu coğrafyasında faaliyet göstermiş olan sekiz halifesi[747] arasında en çok ön plana çıkmış olan şahıs, hiç şüphesiz **Hakkarili Tâhâ**'dır. Ona bu imkânı veren beş *(müteselsil)* nedeni şöyle sıralayabiliriz:

---

[745] Bkz. Age. 18/249.

[746] **Dr. Zeki Tan**, Iğdır Üniversitesi, Sosyal Bilimler Dergisi, Sayı:3 Nisan 2013.

[747] **Bağdâdî**'nin bu halîfeleri şunlardır: **Tâhâ-i Hakkarî**, **Ahmed-i Eğribozî**, **Abdullah-ı Erzincânî**, **Hâlid-i Cezerî**, **Ahmed-i Kastamonî**, **Feyzullah-ı Erzurumî**, **Hasan-ı Kozânî**, **Abdülfettâh-ı Akrî**.

1) **Tâhâ**, *(Hz. Hasan kolundan)* Hâşimî Hanedânı'na mensuptur; bu mensubiyetin bir simgesi olarak ***«Şerîf»*** unvanına sahiptir. Aynı zamanda bu sülâlenin ünlü şahsiyetlerinden **Şeyh Abdülkâdir Geylânî**'nin soyundan gelmektedir.

2) **Tâhâ**, **Hâlid-i Bağdâdî** gibi -*Osmanlı toplumunun sosyolojisinde büyük devrim gerçekleştirmiş olan*- esrarengiz bir liderden özel yetkiler almış, *(iç yüzü hâlâ bilinmeyen)*, **Bağdâdî** ile kendi amcası arasındaki ilişkilerde üstlendiği etkin bir rolle amcasını devre dışı bırakmış, **Bağdâdî**'nin Şam'a hicret etmesinden sonra da bölgede onun boşluğunu doldurmuştur.

3) **Tâhâ**, oldukça netameli bir bölgenin *(Kürt Bölgesi'nin)* önemli sembollerinden biridir. Hem entelektüel bakımdan hem sosyal statü bakımından taşıdığı sıfatlar ona saygın bir kişilik kazandırmıştır.

4) Yukarıdaki iki neden ona, -*hem doğrudan hem dolaylı yollarla*- büyük bir ekonomik güç ve şöhret kazandırmıştır.

5) Bu güç ve şöhret bölge halkını zorunlu olarak ona yönlendirmiş, tekkesini ve haleflerini yüz elli yıl kadar bir zaman boyunca -*bu topluluk için her konuda*- başvuru merkezi haline getirmiştir.

1853'te ölen **Tâhâ**, *(bilindiği kadarıyla)* hayatında 15 kişiye halifelik vermiştir.[748] Aileden halifesi, kardeşi, **Muhammed Salih**'tir. Onu ilk temsil eden bu şahıstır. Ancak **Muhammed Salih**,1864 yılında ölünce yerine **Tâhâ**'nın oğlu **Ubeydullah** geçti.[749] Onun Nakşî şeyhlerinden önemli bir farkı vardı; büyük siyasî emellere sahipti. Nakşî şeyhleri, (genel olarak) eskiden beri siyasete karşı heveskâr olmuşlardır. Ama çoğunlukla bu heveslerini cübbelerinin altında saklamış, siyaset adamlarına sadece akıl hocalığı yapmış, onları yönlendirmekle yetinmişlerdir.[750] Fakat **Ubeydullah**, bu mesleğe karşı çok rağbetli idi. Nitekim aktif bir siyasî hayat sürdürdü. Bu yolda büyük riskler aldı. Bir devlet başkanı gibi davrandı. Kendisinden önce hiçbir Nakşî şeyhinin göze alamayacağı maceralara girdi. Bu gidişatıyla kendisinden sonrakilere de örnek oldu. Nitekim ona bağlanan iki doğulu şeyh ailesi hep siyasetin içinde oldular. Bir yandan devlete karşı isyan bayrağını çektiler, öbür yandan **Ubeydullah'**ın tarîkat mirası üzerinde birbirleriyle kıyasıya çekiştiler. ***Arvasiler*** ve ***Küfrevîler*** olarak ünlenen bu iki şeyh ailesinin karıştıkları ve yönettikleri siyasal ve toplumsal olaylara, yeri gelince değinilecektir.

Çağdaş Nakşbendî örgütleri, bu gerçekleri karartmak için -*eski Nakşî şeyhleri hakkında yaptıkları gibi*- **Ubeydullah**'ı da yoğun bir övgü edebiyatı eşliğinde mukaddes bir varlık olarak topluma sunmak ve onu zihinlere böylece kazımak için günümüzde büyük çaba harcamaktadırlar. Çünkü zincirleme olarak -*son ik üç kuşak boyunca*- ona bağlanan Nakşî şeyhlerinin statülerini korumak için

---

[748] Tâhâ'nın on beş halîfesinin adları şöyledir: 1) **Taha el-Harîrî**, 2) **Muhammed Küfrevî**, 3) **Seyyid Fehim Arvasî**, 4) **Sibğatullah Arvasî**, **5) Süleyman Bırâdostî**, 6) **Muhammed Salih**, 7) **Seyyid Abdülehad**, 8) **Molla Resul Sibkî**, 9) **Molla Muhammed Münhânî Hoşâbî**, 10) **Şeyh Ahmed Meczûb**, 11) **Molla Hızır Erziveyî**, 12) **Molla Abdulvahhab Ermenbulağî**, 13) **Abdullah en-Neynikî**, 14) **Abdüsselâm Barzânî**, 15) **Taceddîn Barzânî**.

[749] **Seyyid Ubeydullah** hakkında önemli bilgiler içeren belgelerin başında, ***"Tuhfetu'l-Mürîdîn"*** adlı bir kaynağa burada işaret etmek gerekir. Bu kitap ***Seyyid Ubeydullah***'ın özel kâtibi, ünlü Kürt şairi **Mirza Abdürrahim Vefâî** (öl.1902) tarafından kendi anıları olarak Farsça kaleme alınmıştır.

[750] İskender Paşa Camii imamı ve son dönemin tanınmış Nakşbendî şeyhi **Mehmed Zâhir Kotku** örneğinde olduğu gibi… Bu şahısla yapılan iştişarelerden sonra **Prof. Dr. Necmettin Erbakan**, bir grup arkadaşıyla birlikte 26 Ocak 1970 yılında ***Millî Nizam Partisi***'ni kurdu. **Erbakan**, *(Nakşbendiliğe yeniden canlılık kazandırmak amacıyla)* ***«Millî Görüş»*** söyleminde özetlenen ***Müslümanlık*** temeline dayalı ilginç bir siyasî ideoloji geliştirdi. Bu tarihten itibaren atağa geçen Nakşbendîler, *(siyaset arenasında, Kemalistlerle yıllarca boğuşarak)* onların direncini kırmayı başardılar ve iktidarı tamamen ele geçirdiler. Böylece ***Nehri***, ***Palu*** ve ***Menemen*** yenilgilerinin rövanşını almış oldular.

bu zorunludur. Aksine eğer **Ubeydullah**'ın ve halîfelerinin karıştığı hadiseler, cereyan ettiği şekilde anlatılacak olursa onun bugünkü ardılları, itibarlarını yitirmiş olacaklardır. Sonuç olarak Nakşbendî tarîkatı Türkiye'de etkisini kaybedecektir. Böyle bir sonucu iktidarlar da istememektedir! Özellikle koyu milliyetçi kesim bunu hiç istememektedir. Çünkü Nakşbendî Tarîkatı Türkler tarafından kurulmuş çok önemli bir mistik akımdır. İslâm öncesi Türk kültürünü günümüze kadar taşımıştır. Bu tarîkat aynı zamanda Milli Türk Müslümanlığının altyapısı sayılır. Bu nedenle Nakşbendîliği yaşatanlar, hangi ırk ve sülâleden olurlarsa olsunlar, Türkiye'de daima korunacak ve yüceltileceklerdir. Nevar ki tarihin kaydettiği hiçbir olay gizli kalmaz, kalamaz.

Önce, Nakşbendîlere ait belgelerde **Ubeydullah-ı Nehrî**'nin *(ya da **Ubeydullah-ı Hakkarî**'nin)* nasıl canlandırıldığına ve hakkında neler söylendiğine bakmak gerekir. Bu ifadelerden bazıları şöyledir:

*«Osmanlıların son zamanlarında Anadolu'da yetişen evliyâdan. İsmi, **Seyyid Ubeydullah Efendi** olup, İslâm âlimlerinin ve evliyânın en büyüklerinden olan **Seyyid Tâhâ-i Hakkâri** hazretlerinin oğludur. Doğum ve vefât târihleri kat'î olarak bilinmemekte ise de, on üçüncü asrın ortalarına yakın doğup, aynı asrın sonlarına doğru Mekke-i mükerremede vefât ettiği bilinmektedir.»*[751]

Dikkat edilirse bu son cümlelerde, -*büyük bir ustalıkla*- önemli bir bilgi gizlenmiştir. Bu bilgi **Ubeydullah**'ın doğum ve ölüm tarihleridir. Hâlbuki âdeta bir kral gibi yaşamış olan, son dönemin bu ünlü Nakşbendî şeyhinin doğum ve ölüm tarihlerinin bilinmediğini ileri sürmek mantıklı değildir. Bu cümleleri tertipleyenler, «*on üçüncü asrın ortalarına yakın*» diye bir tabir kullanarak aynı zamanda bir kıvraklık daha sergilemiş, -*hicrî takvimi ölçü alarak*- bu şahsın, sanki çok eski tarihlerde yaşamış olduğu izlenimini uyandırmak istemişlerdir. Bundan amaç, hiç şüphesiz okuyucuyu yanıltmaktır. Oysa günümüz Türkiye'sinde milâdi takvim kullanılmaktadır. Bütün bu spekülatif tutumlar ise, sırf **Ubeydullah**'ın gerçek kimliğini ve kişiliğini gizlemek içindir. Hemen vurgulamalıyız ki **Ubeydullah**, 1828 tarihinde Nehri'de *(bugünkü Şemdinli'de)* dünyaya gelmiş, 12 Ekim 1883 günü, *(sürgün yaşadığı)* Mekke'de ölmüştür. Yukarıda, üstü kapalı anlatımla aslında **Ubeydullah**'ın yaşadığı sürgün olayı ve nedenleri gizlenmek istenmiştir!

Buradaki çelişkinin iç yüzü ise şudur: **Ubeydullah**'ı Mekke'ye süren **II. Abdülhamid'dir**. Çünkü **Ubeydullah**, Osmanlı yönetimine karşı silahlı bir isyan girişiminde bulundu. Ne var ki Işıkçı Nakşbendîler, **"Sultan Abdülhamid Hân"**a yürekten, **Ubeydullah**'a ise görünürde kutsal birer şahsiyet olarak iman etmektedirler! *(Çünkü **Ubeydullah** Türkleri asla sevmemiş, aksine onlardan nefret etmiştir.)* Dolayısıyla Işıkçılar, bu iki şahıstan birini küçük düşürücü bir söz edecek olurlarsa içinde bulundukları çelişkiler ortaya çıkacaktır. Böyle bir durumda kalmamak için; "*Doğum ve vefât târihleri kat'î olarak bilinmemektedir."* şeklinde, spekülatif bir ifade kullanarak bu şeyhe ilişkin sırları *(politik olarak)* örtbas etmek istemişlerdir.

Nakşbendîlerin, **Ubeydullah**'ı olağanüstü kudsî ve tanrısal bir varlık olarak zihinlerde canlandırmak için düzenledikleri bir övgü ifadesi de şöyledir: «(…) *Orada Cennet-ül-muallâ kabristanında medfûndur. (...) Amcası Seyyid Sâlih'in hizmet ve sohbetinde bulunarak yetişti. Kemâle gelerek icâzet almakla şereflendi. (...) Tasavvufta Hâlidiyye yolunun büyüklerinden olan **Seyyid Ubeydullah**, aynı zamanda hükümdâr (vâli) idi. Velilik ile hükümdârlığı kendinde bulunduran nâdir büyüklerdendir.»*[752]

İlginçtir; Nakşbendîlere ait ansiklopedilerde şeyhlerin biyografileri uzunca anlatılmasına rağmen **Ubeydullah**'ınki yarım sayfaya sığdırılmıştır! Bunun nedenini anlamak güç değildir. Çünkü bu

[751] Bir grup Nakşbendi, Türkiye Gazetesi, İslâm Âlimleri Ansiklopedisi, 18/211. Tarihsiz-İstanbul.

[752] Age. S.18/211.

şahsın özgeçmişi bütün ayrıntılarıyla anlatılacak olsa onun karıştığı olayların tümü ortaya çıkacak, bu yüzden tarîkatın popülerliği darbe alacaktır! Bu konudaki çekincenin en büyük sebebi budur. Ancak hem Nakşbendîliği bütün yönleriyle açıklayabilmek hem de konunun bütünlüğünü korumak bakımından 700 yıllık bu mistik akımın anlatımında bir kopukluğa meydan vermemek için bu olaylar belgeler ışığında aşağıda sunulacaktır.

Ubeydullah-ı Nehrî hakkında Nakşbendîlerle araştırmacılar arasında önemli görüş ayrılıkları vardır. Nakşbendîler onu çok abartılı ifadelerle överek sırf bir evliya olduğu hakkında yoğun propagandalar yapmaktadırlar. Araştırmacılar ise ellerindeki belgelere dayanarak onun kimliği, kişiliği ve faaliyetleri hakkında bilgi vermeye çalışmaktadırlar. **Ubeydullah**, her ne kadar bir Nakşî şeyhi ise de aynı zamanda önemli bir siyasi kimliğe sahiptir. Dolayısıyla onun bu yönünün de ortaya çıkarılması tarihi bir gerçek olarak gereklidir.

Dr. Abdülcebbar Kavak bu konuda şöyle bir ifade kullanmaktadır: *«1877/1878 Osmanlı-Rus savaşında kendisinden destek isteyen II. Abdülhamit'e olumlu cevap vermiş, Hakkâri ve Van çevresinden topladığı binlerce silahlı savaşçıyla Doğu cephesinde Osmanlı'nın yanında yer almıştır. Bu savaş sonrası bölgede giderek artan nüfuzunun farkında olan* ***Şeyh Ubeydullah****, Kürt beyliklerinin ortadan kaldırılmasından sonra doğan boşluğu karizmatik dinî kimliği ve siyasî liderliği ile doldurmaya başlamıştır.»*[753]

Önemli mesajlar taşıyan bu ifade içinde özellikle son cümle dikkat çekmektedir. Anlatılmak istenen şudur: Bölgedeki Kürt beyliklerinin ortadan kaldırılmasından sonra bir otorite boşluğu oluşmuş, bunun üzerine, geniş bir mürîd çevresine sahip bulunan **Ubeydullah**'ın siyasete olan meyli artmıştır. Rakipsiz bir şeyh olarak sahip bulunduğu dinsel statü ve ekonomik güç, onu meslektaşlarından farklı, sıra dışı bir çığır izlemeye sevk etmiştir. Bunun önemli temel nedenleri vardır.

Türk Nakşbendîler tarafından yere göğe sığdırılamayan, derin ilim ve irfanından, kerâmetlerinden ve faziletlerinden dem vurulan **Ubeydullah**'ın, tam tersine klasik zihniyetli bir Kürt, Arap ya da Türk mollasından farksız biri olduğunu; ***pozitif*** bilimlerden nasibi bulunmadığını anlamak zor değildir. Özellikle aldığı fevrî kararlardan onun, dar bir dünya görüşüne sahip bulunduğunu sezinlemek mümkündür. Çünkü sadece ***Fıkıh, Tefsir***, ***Hadis*** ve ***Kelâm*** gibi İslâmî branşlarda ve bunlara destek olmak üzere gramer ve edebiyat dallarında eğitim almıştır. Eser olarak ***«Tuhfetu'l-Ahbâb»*** adı altında bıraktığı 5997 beyitten ibaret Farsça divanından, onun kişiliği, inançları ve psikolojisi hakkında bazı bilgiler elde etmek mümkündür. Fakat geleneksel medrese ilimleri dışında tarih, felsefe, sosyoloji, siyaset, hayat ve kâinat hakkında kayda değer bir şey bilmediği, onun girdiği maceralardan anlaşılmaktadır. Kabaca tarifi bu olan bir kişiliğin, *-ne renkli hayallerin peşinde-* insanı sürükleyebileceğini uzunca anlatmaya gerek yoktur. Bu itilişle olacak ki, dinsel kisvesinin *(muhtemelen iki yüz bini bile bulamayan bir kalabalık nezdinde)* sağladığı saygınlık, **Ubeydullah**'ı siyaset sahnesine çıkarabilmiştir.

Ubeydullah'ın, yıkılan Kürt beyliklerinden sonra başıboş kalan bütün aşiretlerin birliğini sağlamaya dönük herhangi bir çalışmasına rastlanmamaktadır. Örneğin çağdaşı olan ve Kürtlerin birliği için çaba harcayan Botan Emiri **Bedirhan Paşa** ile iş birliği yaptığına ilişkin hiçbir bilgi yoktur. O, sadece ailesine tarîkat bağı ile bağlı olan birkaç aşiretin gücüne dayanarak bir otorite kurdu. Bölgenin coğrafi özelliği ve sosyolojik yapısı da **Ubeydullah**'a sınırlı bazı kolaylıklar sağladı. Nitekim yörenin sarp ve geçit vermez arazi yapısı, gerek Osmanlı'nın, gerekse İran'ın buralara rahatça müdahale etmesini engelliyordu. Ancak bölgede ***Yezîdîler***, ***Nastûrîler*** ve ***Keldânîler*** gibi

---

[753] **Dr. Abdülcebbar Kavak**, Dicle niversitesi İlâhiyât Fakültesi Dergisi, cilt 16, Sayı 2, 2014.

gayrimüslüm toplulukların bulunması nedeniyle homojen ve yaygın bir kültürel yapı yoktu. Bunları pek hesap edemeyen şeyh, yakın çevresi içinde gördüğü aşırı saygıyı gözünde büyütmüş olmalı ki hem İran'a hem de Osmanlı otoritesine başkaldırdı.

Ubeydullah, *-babası **Tâhâ**'dan kalma çok yönlü bir mirasın temsilcisi olarak-* Şemdinli yakınındaki (Nehri Kasabasını)[754] merkez edinmiş küçük bir rûhânî prens sayılırdı. Hakkâri civarında yer alan geniş arazileri, aynı zamanda İran'ın ***Urmiyi Gölü*** yakınlarındaki geniş toprakları, ona büyük bir ekonomik güç kaynağı oluşturuyordu. Her iki tarafta yaşayan Kürt aşiretleri, hem toprakları işletenler olarak, hem de etnik ve tarîkat bağlarıyla **Ubeydullah**'a bağlı idiler. Bu ilişkiler, çok geçmeden onda bir Kürt devleti inşa etme azmini tetikledi. Bunun üzerine, kurduğu hayali gerçekleştirmek için birtakım arayışların içine girmeye başladı. Kürt araştırmacı **Celîlê Celîl**'in iddiasına göre **Ubeydullah**, bu konuda İngilizlerden ve *(ağırlıklı olarak)* Ruslar'dan destek istedi.[755] Ancak *(bir Kürt devletinin oluşması halinde)* bölgedeki Hıristiyan topluluklara baskı yapılacağı kaygısıyla İngilizler de Ruslar da bu isteği kesinlikle reddettiler.[756] Nitekim Botan Emiri **Bedirhan Paşa** 1843-46 yılları arasında ***Nastûrî*** *(Tyarî ve Thubî)* aşiretlerine, keza ***Yakûbîler***'e ve Garzan Bölgesi yerleşikleri olan ***Kürt Yezîdîler***'e saldırmış, Osmanlı Devleti'ni Batı dünyasına karşı zor durumda bırakmıştı.

Ubeydullah II. Abdülhamid'in isteği üzerine 1877'de 10 bin kişilik bir Kürt milis gücünün başında Ruslara karşı 93 Harbi'ne katılmıştı. Bu da onun sırf mistik bir şahsiyet olmadığını göstermektedir. Devlet ona bu amaçla 20.000 tüfek vermişti. Savaş sona erince bu silahların geri verilmesi istendi. Ancak *(rivayete göre)* bu silahların bir kısmı İran'da satılmıştı. Geriye kalan kısmı da saklandı. Çok geçmeden dengeler bozulunca eldeki bu silahlarla 1880'in eylül ayında İran'a saldırı düzenlendi.

Ubeydullah'ın önce İran'a, ondan sonra da Osmanlı'ya başkaldırmasını meşru gerekçelere dayandıran araştırmacılar, kanaatlerini özet olarak şöyle açıklamaktadırlar:

*"Bölgenin merkeze bağlanması amacıyla Kürt Beyliklerinin ortadan kaldırılması büyük bir karmaşaya, adaletsizliğe ve sonuç olarak sefalet ve çöküşe yol açmıştır. Devletin, özellikle bu sırada parçalanma sürecine girmiş bulunması yüzünden rüşvet, yolsuzluk, cinayet ve soygun olayları yaygınlaşmış, ortam dramatik bir hal almıştır. İran'da Kacarlar yönetimi, oradaki Sünni Kürtleri bir yandan Şii olmaya zorlamış, öbür yandan onları ağır vergiler altında ezmiştir. Osmanlı yönetimi de aynı şekilde Kürtleri ihmal etmiş, bilhassa İttihâd ve Terakkî iktidarı, ırkçı bir yaklaşımla Kürt halkını ezmiş ve ötekileştirmiştir. Sonuç olarak Kürtler tarafından yegâne lider liyakatiyle benimsenen **Ubeydullah** kendine böyle bir rol biçmeyi zorunlu görmüştür."*

Araştırmacılar tarafından **Ubeydullah**'ın, ortaya çıkarılan aşağıdaki mektubu da onun kişiliği, ideolojisi ve düşünceleri hakkında önemli ipuçları içermektedir.

---

[754] ***Şemdinli***: Günümüzde Hakkâri ilinin bir ilçesidir. Irak, İran ve Türkiye sınırlarının kesiştiği noktada yer alan stratejik öneme sahip bir yerleşim merkezidir. 1914 ve 1917'de iki kez Ruslar tarafından işgal edildi. 24 Kasım 1917'de kesin olarak geri alındı. İran sınırına 53 km., Irak sınırına 117 km. mesafede, Hakkari"ye ise 132 km. uzaklıktadır. Vaktiyle **Şeyh Tâhâ** ve ailesinin oturduğu ***Nehri Köyü*** bu ilçeye bağlıdır. Bir zamanlar Nehri şeyhlerinin mistik ve siyasi faaliyetlerine sahne olan bu köy, günümüzde istihbaratçılarla iş birliği içinde olan güçlü bir Nakşbendî örgütü tarafından ***"İnanç Turizm Koridoru Projesi"*** adı altında ideolojik amaçlarla restore edilmektedir.

[755] Bkz. **Celîlê Celîl**, 1880 Kürt Ayaklanması, **Şeyh Ubeydullah Nehri**, Avesta Yayınları, 2014

[756] Gerek Rusya'nın Van Konsolos Yardımcısı **K. P. Kamsarakan** tarafından İstanbul'daki Rus elçiliğine gönderilen raporlar, gerekse Amerikalı Misyoner **Dr. Cochran**, Hollandalı antropolog-yazar **Martin Van Bruinessen** ve İngiltere'nin Tebriz Konsolosu **William G. Abbott**'a ait anı, mektup, araştırma ve raporlar bu gerçeği teyit etmektedir.

Eleşkirt'teki halifesine gönderdiği mektup şöyle aktarılmaktadır:

«Ben yine Fars ve Türklerden çok Ermenilere güveniyorum. Bizim Fars ve Türklerle ittifak yapmak yerine Ermenilerle ittifak yapmamız daha iyidir. Çünkü Farslar bizden nefret ediyor, Türkler ise kendi politikalarının aleti haline getirmek istiyorlar. Ermenileri takip etmeni ve onlara kötü niyetle bakmaya son vermeni rica ediyorum. Biz Kürtler, Ermenilerle birlikte yaşıyoruz. Bırak onlar Türk hükümetine istedikleri gibi davransınlar, ancak sen hiç kimseyi dinleme ve hiç kimseye inanma. Çünkü son olaylar bana, bizim Türklerin elinde oyuncak olduğumuzu gösterdi.» [757]

Ubeydullah, oğlunun düğünü bahanesiyle etrafına büyük bir mürîd kalabalığı toplayınca devlet kuşkulandı. Bunun üzerine mürîdlerinden bir ordu oluşturarak Oramar Kalesi'nde hazırlıklara girişti. Kale, Osmanlı güçleri tarafından kuşatılarak Şeyh ve oğlu **Abdülkadir** teslim alındılar. Musul'a götürülen baba oğul, 1882 yılı aralık ayında buradan Mekke'ye sürüldü. Çok geçmeden **Ubeydullah** orada öldü. **Abdülkadir**'in ise Mekke'den İstanbul'a dönmesine ancak 1893'te izin verildi. **II. Abdülhamid**'e karşı İttihadçılara katılınca 1896'da yeniden Mekke'ye sürüldü. 1907'de İstanbul'a dönmek için izin istedi. Bâb-ı Âlî'den çıkan izin üzerine 1908'de İstanbul'a döndü. Nispeten esnetilmiş özgürlüklerden yararlanarak **Baban** ve **Bedirhan** liderleriyle birlikte ***«Kürt Teâvün ve Terakkî Cemiyeti»***ni kurdu ve bu cemiyetin başkanlığını üstlendi. Cemiyetin Diyarbakır, Bitlis ve Musul'da şubeleri vardı. Bu sırada **Abdülkadir**'in *(aynı sülâleden **II. Seyyid Tâhâ** olarak tanınan)* yeğeni, İran toprakları içinde **Simko** lakaplı bir aşiret ağası ile birlikte birtakım siyasi olayların içine girmiş idi. Bu ise **Abdülkadir**'in İstanbul'da işlerini zorlaştırıyordu. **Abdülkadir**, 1917'den sonra Dâhiliye Nezareti *(İçişleri Bakanlığı)* tarafından mercek altına alındı. Cemiyetteki arkadaşlarıyla da arası açıldı ve cemiyetten kovuldu. O sıralarda hızlı bir çöküş trendine girmiş olan Osmanlı hükümetinin politikaları sıkça değişiyordu. 5 Mart 1919 tarihinde **Damat Ferit Paşa** Hükümeti'nde **Abdülkadir** Şûrâ-yi Devlet Reisliğine *(Senato Başkanlığına)* getirildi. Amaç onu hem onurlandırmak hem de İstanbul'da tutmaktı. Çünkü doğuya giderse İran'la Osmanlı Devleti arasında gerilime neden olacaktı. Nihayet **Abdülkadir**, *Diyarbakır İstiklâl Mahkemesi'nin verdiği kararla 27 Mayıs 1925 sabahı idam edilinceye kadar* Cumhuriyet döneminde de siyasi faaliyetlerini yoğun bir şekilde sürdürdü. Böylece Nakşbendîlikte bir Tarîkat şeyhinin ne türlü roller üstlenebileceği hakkında bu şahıs çarpıcı bir örnek oluşturmuştur. Günümüzde, *-derin yapılar olarak siyasetin emrinde toplumu yönlendirmeye çalışan-* Nakşbendî odakları bu bilgileri kamuoyundan ısrarla gizlemeye çalışmaktadırlar. Amaç tarihi saptırmak, bir Türk tarîkatı olarak Nakşîliği yaşatarak Müslümanlığın sürekliliğini sağlamak ve bu suretle toplumun İslâm'la tanışmasını önlemektir.

Işıkçı Nakşbendîler **Ubeydullah**'ın; biri **Abdülkadir**, öbürü de **Muhammed Sıddık** adında yalnızca iki oğlu olduğunu kaydetmektedirler.[758] Ancak bu bilgi doğru değildir, bilakis onun beş oğlu vardı; adları da şöyledir: **Reşîd**, **Alâüddîn**, **Abdülkadir**, **Mazhar** ve **Sıddîk**. Şu var ki bunlardan, adı en çok ön plana çıkan **Abdülkadir**'dir. 1851 yılında Hakkâri'de doğan **Abdülkadir**'in çocukluğu ve öğrenciliği hakkında hemen hiçbir bilgi yoktur. Sadece babasının kâtibi **Mirza Abdürrahîm Vefaî**'den Farsça ve hat dersleri aldığı hakkında bazı kısa notlar bulunmaktadır. Ancak onun iyi bir medrese eğitimi gördüğünü tahmin edebiliriz. Aynı zamanda bölgede Türkçe bilen nadir şahsiyetlerdendir. Osmanlı yönetiminde Şûray-ı Devlet reisliği *(Senato Başkanlığı)* mevkiine getirildiğine göre onun iyi bir eğitim gördüğünü kabul etmek gerekir.

---

[757] Kaynak: **Melike Sarıkçıoğlu**, İran Arşivlerine Göre Şeyh Ubeydullah İsyanı. (Celîle Celil, GESİO S. 109) adlı kaynaktan naklen;https://arastirmax.com/en/system/files/dergiler/182909/makaleler/3/5/arastrmx_182909_3_pp_1-35.pdf

[758] Bkz. Bir grup Nakşbendi, Türkiye Gazetesi, İslâm Âlimleri Ansiklopedisi, 18/211. Tarihsiz-İstanbul.

Biraz önce ayrıntılı bir şekilde izah edildiği üzere **Abdülkadir**, babası gibi kesintisiz şekilde hareketli bir siyasî hayat içinde yaşadı. Bu tutkusu ona acıklı bir son hazırladı. Onun yaşadığı olayların iç yüzünü deşifre etmemek için Nakşbendîler bu şahıs hakkında oldukça dikkatli ve ketum davranmışlardır. Örneğin ansiklopedilerinde onun için sadece şu kısacık ifade ile yetinmişlerdir:

*«**Seyyid Ubeydullah** hazretlerinin iki oğlu olup bunlardan **Seyyid Abdülkâdir Efendi** İstanbul'da a'yân reisi (senato başkanı) idi. **Seyyid Abdülkâdir Efendi** Diyarbakırda oğlu **Seyyid Muhammed** ile birlikte şehid edildi.»*[759]

Aşırı milliyetçi bir Türk Nakşbendi örgütünün **Abdülkadir Nehrî** hakkındaki kanaatini böyle bir ifadeyle açıklaması oldukça ilginçtir. Çünkü *(aşağıdaki belgesel açıklamalardan da anlaşılacağı üzere)* gerek **Abdülkadir Nehrî** gerekse babası **Ubeydullah Nehrî** Türkleri sevmiyorlardı.

Aslında, bu Nehrîli isyancı şeyhin uzun bir hikâyesi vardır. Bu hikâye, **Ubeydullah**'ın, -*mürîdlerinden oluşturduğu*- Kürt ordusunun başında İran'a saldırdığı 1880 yılından, hatta daha öncesinden başlar. **Abdülkadir**'in bu yıllardan sonraki hayatına birçok kaynakta yer verilmiş, maceraları uzunca anlatılmıştır.[760] Onun son günlerine ilişkin gelişmelerini ise **Behçet Cemal**, yazdığı ***«Şeyh Sait İsyanı»*** adlı kitabında ayrıntılı olarak ele almaktadır.

Özetlenirse **Abdülkadir**, Osmanlı Devleti'nin son günlerinde olduğu gibi Cumhuriyetin ilk yıllarında da *(Nakşbendîler tarafından anlatılanların aksine)* bir Nakşbendî şeyhinden beklenmeyen huyunu yine sürdürür. 30 Aralık 1918'de kurduğu ve başına geçtiği ***«Kürdistan Teâlî Cemiyeti»*** bünyesinde Kürt, aşiret reislerini ve aydınlarını organize etmeye çalışır. 1921 yılında *(Cumhuriyet henüz ilân edilmeden)* TBMM tarafından feshedilmiş olmasına rağmen bu cemiyetin faaliyetini gizli şekilde devam ettirir. 1925 yılında *(yine bir Nakşbendî şeyhi olan)* Palulu **Şeyh Said** liderliğindeki isyan patlak verince, bir istihbarat ajanı kullanılarak tuzağa düşürülür ve bu isyanla ilişkilendirilerek oğlu Muhammed ile birlikte 12 Nisan 1925 günü İstanbul'da gözaltına alınır. Diyarbakır'a sevk edilerek 14 Mayıs 1925 günü İstiklal mahkemesinin karşısına çıkarılırlar. Âdeta bir tiyatro gibi işletilen bu mahkemede baba oğul idam cezasına çarptırılır ve 27 Mayıs 1925 sabahı infazları gerçekleştirilir.[761]

Bu faaliyetten haberdar olan o günkü Türk istihbaratçılar, fiziki olarak İngilizlere benzeyen ***Nizamettin*** adlı bir ajanı görevlendirmiş, o da bu gizli cemiyetin en faal üyelerinden ***«Kör»*** lakaplı ***Sadi*** ile buluşarak ona kendini ***"Mr. Templeton"*** takma adıyla tanıtmış, İngiltere Hükümeti tarafından görevlendirilmiş olduğunu ifade ederek, Kürdistan meselesine ilişkin bir diyalog başlatmıştır. Böylece başta ***Abdülkadir*** olmak üzere cemiyetin üyeleri *-tuzağa düşürülerek-* yakalanmışlardır.

Abdülkadir'in yaşadığı paniği fark eden mahkeme başkanı **Mazhar Müfit Kansu** (1872-1948), onun ruh halinden yararlanarak bazı itiraflarını kayıt altına almıştır. O sırada **Kansu**, birkaç mısra okuyarak bunların kendisine ait olup olmadığını sormuş, **Abdülkadir** de *"Evet, bu sözler benimdir."* diye itiraf etmiştir. Bu ilginç sözler şöyledir:

---

[759] Age.18/211.

[760] Bkz. **Melike Sarıkçıoğlu**, **Şeyh Ubeydullah**'ın Oğulları **Seyyid Muhammed Sıddık** ve **Seyyid Abdülkadir**. Tarih Okulu Dergisi, Haziran 2016, yıl:9, sayı XXVI, ss 223-247; ayrıca: Mirza Abdürrahim Vefâî, "Tuhfetu'l-Mürîdîn" Referans: **Dr. Abdülcebbar Kavak**, Dicle Üniversitesi İlâhiyât Fak. Dergisi cilt 16, sayı2, 2014.

[761] Bkz. **Behçet Cemal**, Şeyh Sait İsyanı, Sel Yayınları s. 14-15. İstanbul-1955

«Türkler, bütün Türkler utanmazlar.
Aslanlar durmayınız, hücum ediniz!
Müşrikler mebus olmuşlar»[762]

Hiçbir surette kabul edilmesi ve hoş görülmesi mümkün olmayan bu hakaret ve şiddet içerikli sözler, tabiatıyla o günkü duyarlı atmosferde büyük bir tepki uyandırmış, dolayısıyla mahkemenin kararını etkilemiştir.

Mahkeme heyetinden **Ali Saip Ursavaş**'ın *«Size seyitlik nereden geliyor?»* sorusuna da **Abdülkadir** şu cevabı vermiştir: *«Abdülkadir Geylânî ahfadındanım. Aslen Kürt değilim.»* Mahkeme tutanaklarında yer alan bu ifadeler genelde bir Nakşbendî şeyhinin, özelde de **Abdülkadir Nehrî'**nin kişiliğini ve ahlâkını deşifre etmeye yetmektedir.

Kanıtsal veriler ışığında, buraya kadar anlatılanlar içinde en fazla dikkat çeken husus şudur: Bu konudaki bütün belgeler incelendiğinde, özellikle mahkeme heyeti karşısında dava arkadaşlarıyla sergiledikleri karşılıklı suçlamalar ve ağız dalaşı; kapıldıkları korku, telâş ve panik, **Abdülkadir**'in büyük ahlâkî kusurlara sahip olduğunu; vakâr, temkin ve faziletten yoksun bulunduğunu göstermektedir.

***

Tâhâ'nın Halîfelerinden Sıbgatullah Arvâsî ve Bitlis Olayları

Birer Nakşbendî şeyhi olan **Ubeydullah**'ın ve oğlu **Abdülkadir**'in yaşadıkları bu maceralar, onların haleflerini de tahrik etmiştir. Önemle hatırlatmak gerekir ki tarîkatta şeyhin yanılmazlığına inanmak, sadakatın *(bağlılığın)* birinci şartıdır. Dolayısıyla Nehri seyyidlerinin siyaset sahnesinde boy göstermeleri, onlara bağlı olan aileleri de siyasete karşı heveslendirmiştir. Bu heves, *-tarîkattaki taklit anlayışından kaynaklanan-* mürîdin şeyhine benzeme özentisinin sonucudur. Nitekim «Şeyhin 1879'daki ilk isyan hareketi Kürtleri birlik haline getirmese ve başarısız kalsa da bu olay gelecek isyanların öncüsü olmuştur.»[763] Onun için diyebiliriz ki -*Nehrîlerin*-, ardıllarını en çok etkiledikleri faaliyet alanı siyaset olmuştur. Bu amaç için de kendilerine göre birtakım gerekçeler bulmuşlardır. Örneğin, *"Mazlum Kürt toplumunu savunmak ve onların uğradığı mağduriyetlere son vermek"* bu gerekçelerin başında gelmektedir.

Nehrî Seyyidlerinin atası olan **Tâhâ**'ya bağlı, Doğu'da tanınmış iki Nakşbendî aile vardır. Bu iki aileden biri ***Arvâsîler***, öbürü ise ***Küfrevîler***, ya da ***«Kufralılar»***dır. Arvâsîler'in ileri gelenlerinden iki kişi Tâha ile tanışmış, onun etkisinde kalmış ve ondan halifelik almıştır. Bunlardan ilki **Seyyid Sıbgatullah Arvâsî**'dir. Daha sonra amca oğlu **Seyyid Fehim Arvâsî**'yi onunla tanıştırmış, ikisi de **Seyyid Tâhâ**'ya halife olmuşlardır.

Doğum tarihi bilinmeyen **Sıbgatullah**, Bitlis iline Bağlı Hizan ilçesinin Gayda köyünde ölmüştür. Ölüm tarihi 1870'tir. Bu da demektir ki, 1853 yılında ölen **Tâhâ**'dan sonra **Sıbgatullah** 17 yıl daha yaşamıştır. **Sıbgatullah**, Bitlis ve civarında; amcasının oğlu **Seyyid Fehim** (1825-1895) ise daha çok Van'da faaliyet göstermiştir. Bu iki amcaoğlu **Tâhâ**'nın halîfeleri olmalarına rağmen, ölümünden

---

[762] **Behçet Cemal**, Şeyh Sait İsyanı, Sel Yayınları s. 88-89. İstanbul-1955

[763] **Melike Sarıkçıoğlu**, Şeyh Ubeydullah'ın Oğulları Seyyit Muhammed Sıddık ve Seyyit Abdülkadir (Celile s.73; Jvaideh, s.179.) Journal of History School June 2016 year 9 Issue XXVI, pp. 223-247.

sonra onu temsil etme yetkisini *-tam olarak-* kullanamamışlardır. Çünkü **Tâhâ**'nın oğlu **Ubeydullah**'ın gölgesinde kalmışlardır. Hâlbuki **Ubeydullah**, amcası **Salih Nehrî**'nin halifesi idi. *(Yani **Tâhâ**'nın halîfesinin halîfesi idi.)* Babasından kalan boşluğu *(halîfelerine fırsat vermeden)* kendisi doldurdu. Arvâsîlerin de Küfrevîlerin de dizginini elinde tuttu. Böylece onun baskın kişiliğinin, Nakşbendîlikteki silsile hiyerarşisini nasıl zoraki olarak sekteye uğrattığını görüyoruz. Şu var ki **Ubeydullah** siyasi arenada meşgulken **Sıbgatullah,** *-kendine bağladığı-* **Abdurrahman Tâğî** adında Kürt kökenli bir halifesi aracılığıyla geniş bir muhit kazanmıştır.

Günümüzün Nakşbendîleri, tertip ettikleri övgüler ve kerâmet hikâyeleriyle **Sıbgatullah**'ın propagandasını şöyle yapmaktadırlar: *«Osmanlılar zamanında Anadolu'da yaşayan evliyânın en büyüklerinden "Gavsü'l-Âzam" ve "Gavs" lakablarıyla meşhûrdur. Silsile-i âliyye" denilen büyük âlim ve velilerin otuz birincisi olan **Seyyid Tâhâ-i Hakkârî** hazretlerinin talebesidir.»*[764]

Bir kerâmetini de şöyle naklederler: *«Komşu kasabadaki talebelerinden biri hastalanmıştı. Ölüm döşeğinde iken "Himmetinizi istirham ediyorum, yâ mübârek hocam!" diyerek yardım istedi. **Seyyid Sıbgatullah**, o anda talebeleriyle sohbet ediyorlardı. Bir ara sohbeti yarıda keserek, **Abdurrahmân Tâhî**'yi o talebesine gönderdi. Hemen yola çıkan **Abdurrahmân**, kısa bir zaman sonra hasta talebenin evine vardı, onu iyileşmiş oturuyor gördü.»*[765]

Sıbgatullah'ın **Celâlüddîn**, **Bahâüddîn**, **Hamzâ**, **Nûr Muhammed** ve **Hasan** adlarında beş oğlu vardı. Bunların hiçbirinin adı ön plana çıkmamıştır. Ancak ikinci kuşak büyük bir hareketlilik gösterdi. **Sıbgatullah**'ın üç torunu *(**Nur Muhammed**'in iki oğlu)* **Şihabuddîn** ve kardeşi **Muhammed Şirin** ile *(**Celâlüddîn**'in oğlu)* **Ali**[766] başbaşa vererek Osmanlı yönetimine karşı bir isyan hazırlığı içine girdiler. Onları, **Molla Selim**[767] adındaki hocaları kışkırtmıştı. Sürekli telkinlerle onları çok etkilemişti. Onun için ***bu üç Arvâsî-Nakşbendi şeyhi***, aşırı düzeyde duygusallaşarak politize olmuşlardı. Bunların, özetlenecek olursa gerekçeleri *«Kürtlere revâ görülen*

---

764 Bir grup Nakşbendi, Türkiye Gazetesi, İslâm Âlimleri Ansiklopedisi, 18/212. Tarihsiz-İstanbul.

765 Age. S.213

766 **Seyyid Ali**, Demokrat Parti Bitlis Milletvekili **Selahattin İnan**'ın babasıdır. Onun oğlu *(ünlü parlamenterlerden)* ***Kamran İnan***'ın da dedesidir.

767 **Molla Selim** (1849-1914). Aynı zamanda **Said-i Nursi**'nin ve *(**Mesut Barzânî**'nin babası)* **Molla Mustafa Barzânî**'nin de hocasıdır. **Molla Selim** çok faal bir çeteciydi. ***Bitlis***'in ***Khumaç*** köyünde oturuyordu. *«Kürd Teavün ve Terakkî Cemiyeti (1908)»* ve ***«Rexıstına İrşad»*** örgütünün kurucularındandır. ***"Nakşbendîliğin gizli yüzü"*** diyebileceğimiz karanlık dünyanın önemli figürlerinden biri de bu **Molla Selîm**'dir.

Molla Selîm, ***Bingöl***'ün ***Genç kasabasında***, başka bir kaynağa göre 1850'de ***Çapakçur***'un (yeni adıyla) ***Bingöl***'ün ***Kanireş kasabasına*** bağlı ***Azizan köyünde*** doğmuştur. Zaza kökenlidir. Çok zeki olan **Molla Selim** 1800'lerin şartlarında köklü bir eğitim gördü. Hizanlı Arvâsîlerin medreselerinde müderrislik yaptı. Bu ailenin ünlülerinden **Sıbgatullah Arvâsî**'den halifelik icazetnâmesi aldı. Bu çevrede kaldığı uzun süre içinde, Arvâsî'lerin Nehriler'den miras aldıkları Kürtçülük ideolojisi onu meşgul etmeye, duygularını derinden etkilemeye başladı. Devleti yöneten ***İttihad ve Terakki Cemiyeti*** (1889-1918)'nin ırkçı politikalarına ve Kürt bölgesindeki baskılarına karşı içinde derin bir nefret uyandı. Bu duygular onu siyasi faaliyetlerin içine itti. Gizlice giriştiği örgütlenme girişimlerinden haberdar olan hükümet, 1894 yılında *(Hoyutlu **Hacı Musa** ve Nehrî şeyhlerinden **Abdülkadir** ile birlikte)* onu Medine'ye sürdü. 1896 yılında sürgün sona erdi. ***Bitlise***'e dönen **Molla Selim**, faaliyetlerine kaldığı yerden devam etmeye başladı. Yerleştiği ***Bitlis*** merkeze bağlı ***Khumaç köyünü*** karargâh haline getirdi. 1910 yılında ***Van***'a giderken yolda tutuklandı. Fakat **Sıbgatullah**'ın oğlu **Şihabüddîn**, emrindeki silahlı bir kalabalıkla harekete geçerek onu güvenlik güçlerinin elinden aldı. Yeniden **Khumaç** Köyü'ne dönerek çevredeki köylere silah dağıtınca tekrar tutuklandı. Ancak taraftarları onu yine kurtarmayı başardılar. Nihayet, Arvâsî şeyhlerinden üç liderin organize ettiği ***Bitlis Baskını*** yenilgi ile sonuçlanınca **Molla Selim** Rus Konsolosluğuna sığındıysa da sonunda devlet güçlerine teslim edilerek1914'ün kasım ayı ortalarunda idam edildi.

hukuksuzluklardı.» Amaçları da *«Bir an önce bir Kürt devleti kurarak onları Türk zulmünden kurtarmak»* idi. Kapıldıkları bütün bu düşünceler, aslında -*bağlı oldukları Nehrî ailesinden*- onlara miras kalmıştı. **Ubeydullah**, Arvâsiler üzerinde derin etkiler bırakmış, onları şartlandırmıştı. Nitekim oğlu **Abdülkâdir** hâlâ sahnedeydi. Şüphe yok ki bu şeyhleri tahrik eden temel faktör, devleti ele geçirmiş olan ***İttihâd ve Terakkî Partisi***'nin[768] ırkçı politikalarıydı. Bu sıralarda Musul civarı da kaynıyordu. Yine bir Nakşbendî şeyhi olan, -***Barzanî*** *ailesinden*- **II. Şeyh Abdüsselâm**[769] Musul ile İran sınırı arasındaki bölgeyi karıştırıyordu. Yakalanarak Aralık 1914'de Musul'da idam edildi.

Bu isyan hareketini **Molla Selim** kurgulamıştı. Uygulamasını ise oturduğu Bitlis'e bağlı ***Humaç*** *(ya da Xumaç)* köyünden yönetiyordu. Arvâsîlerin muhiti içinde yer alan ***Humaç*** köyü ile Bitlis kent merkezi arasındaki mesafe 15 km'dir. *(Cumhuriyet döneminde köyün adı* ***"İçgeçit"*** *diye Türkçe bir isimle değiştirilmiştir!)* Yönetim bu gelişmeden haberdar olunca **Molla Selim** 24 Şubat 1914 günü yakalandı. Fakat yüzlerce silahlı yandaşı hemen harekete geçerek onu güvenlik güçlerinin elinden aldılar. Zaza kökenli bu Nakşbendî Mollası, ajite olmuş tehlikeli bir militandı. Altmış yaşlarında olmasına rağmen dinç ve hareketli idi. Askerlerin elinden kurtulur kurtulmaz faaliyetlerine kaldığı yerden devam etti. Belgelere göre onun silahlandırdığı isyancıların sayısı, 9 Mart 1914 tarihi itibariyle 4000'i bulmuştu.

Molla Selim, stratejik bir mevkide bulunan ***Humaç*** köyünü, hareketin üssü haline getirmişti. Etraftaki ***Şetek (Çatak), Karçıkan***, ***Sîmek***, ***Haçûkan*** ve ***Olek*** köylerinde silahlandırma faaliyetlerini sürdürdü. O sırada Bitlis valisi olan **Mazhar Müfit**, zamanında önlem almadığı ve bu hareketi çökertemediği gerekçesiyle görevden alındı ve yerine Siirt valisi **Mustafa Abdulhâlık** atandı. **Mazhar Müfit**, yıllar sonra Diyarbakır'da İstiklal Mahkemesini yönetirken Nakşbendîlerden bunun acısını fazlasıyla çıkaracaktı.

İsyanın elebaşlarından Şeyh **Şihabuddîn** Hizan, **Paküsan** köyünde otururdu, **Seyidava** köyünde de yazlığı vardı. Amcasının oğlu Seyyid **Ali** ise Arvâsîlerin merkez tekkesinin bulunduğu **Gayda** köyünde otururdu. Gayda'daki Arvâsî Tekkesi'nin Şeyhlik mevkiini -***Sıbgatullah****'ın torunlarından*- Şeyh **Şihabuddîn** dolduruyordu. **Seyyid Ali** ise bir ağa görünümünde idi ve tekkenin idarî işlerini yönetiyordu. **Molla Selim**'in organize ettiği isyan 19 Mart 1914 günü Bitlis merkezine yapılan saldırı ile fiilen başlatıldı. Aynı gün ve ertesinde kent tamamen işgal edildi. Ancak, Bitlis eşrafından Şeyhülgaripzâde **Şeyh Muhammed,** inisiyatif kullanarak askeri cephaneyi açıp halka silah dağıttı. Bu sayede Bitlis'in *(özellikle Türk kökenli)* sivil halkı güvenlik güçlerinin yanında asîleri püskürttüler. Böylece isyan bastırılmış oldu. Ancak 2 Nisan 1914 günü bir kalkışma daha yaşandı. Şehirde şiddetli çarpısmalar dört gün devam ettikten sonra isyan takrar bastırıldı. Başkaldırıyı organize eden **Molla Selim** Rus Konsolosluğu'na sığındı. Elebaşılardan Şeyh **Şihabuddîn** ve beraberinde bulunan kardeşi **Muhammed Şirin**, liderlerden **Hacı Said** ve yardımcılarından **Hamza** ise İran'a kaçmak isterlerken, 6 Nisan 1914 günü sınırda yakalanıp Bitlis'e getirildiler. **Sıbgatullah**'ın üç torunu; Şeyh **Şihabuddîn**, kardeşi **Muhammed Şirin** ve amcaoğulları **Seyyid Ali** ile birlikte toplam 14 kişi, 23 ve 27 Nisan 1914 günlerinde idam edildiler. İsyanın liderleri olan Arvâsî şeyhlerinin idamı, Bitlis'in Gökmeydan semtinde infaz edildi. **Molla Selim** ise, Birinci Dünya savaşı patlak verince Rus Konsolosluğu'nun boşaltılması üzerine, 1914'ün kasım ayı

---

[768] Daha sonra ***"İttihâd ve Terakkî Fırkası"*** adını alan ***İttihâd ve Terakkî Cemiyeti***, 1889 yılında ***"Türk ırkçılığı"*** ideolojisine dayalı olarak kurulmuş bir siyasal harekettir. İkinci Meşrutiyet'in ilânında etkin rol oynadı. 1908-1918 yılları arasında Osmanlı Devleti'nin yönetimini ele geçirerek savaşlara, anarşiye ve toplumsal yıkımlara neden oldu.

[769] **Barzanî** ailesinde **Abdüsselâm** adında iki Şeyh vardır. **Abdullah** oğlu **I. Abdüsselâm** (ö.1872); **Hâlid-i Bağdâdî**'nin halifesidir. 1914'de Musul'da idam edilen **II. Abdüsselâm** ise **Muhammed**'in oğlu, **I. Abdüsselâm**'ın da torunu ve **Molla Mustafa Barzanî**'nin kardeşidir.

ortalarında yakalanarak idam edildi. Bu olay üzerine suçlu bulunmuş olan 136 kişiden idam edilenlerin toplam sayısı 88'dir.[770]

Tâhâ'nın ardılları olan ***Arvâsî-Nakşbendî şeyhlerinin macerası*** da özet olarak bu şekilde sona ermiştir. Ancak gerek bu aile, gerekse bağlısı bulundukları Nehrî şeyhleri, Cumhuriyet döneminde -*bazı odaklar tarafından*- inanılmaz bir kutsallığa büründürülerek ilâhlaştırılmışlardır. Bunun çok önemli ve çok yönlü nedenleri vardır. Bunlar şöyle özetlenebilir:

Nakşbendîlik, Türk tarihine kazınmış 1000 yıllık bir ***mistik-dinsel*** akımdır. Yani bu milletin tarihinden önemli bir parçadır. Üstelik Millî Türk Müslümanlığının da temel taşı sayılmaktadır. Tarihsel iç yüzü, bugün artık halk tarafından bilinmiyor olsa da bu akım, aslında Türk insanını *(iman konusunda)* Arap'tan kesin şekilde ayırmış, ona vicdânî bir bağımsızlık kazandırmıştır. Dolayısıyla *"Türk insanını Tasavvuftan, Tarîkattan ve özellikle Nakşbendîlikten koparmaya çalışmak, onu (Kur'ân'daki) Arap dinine bağlayarak Araplaştırmak anlamına gelir. Bu ise Türk toplumu için artık hem mümkün değildir hem de milli birliği sabote etmek anlamına gelir. Bu nedenle Nakşbendîliğin manevî bir değer olarak korunması gerekir."*

Onun için Cumhuriyetin başında; genelde Tarîkatlara, özellikle Nakşbendiliğe karşı izlenen politikaların yanlış olduğu, 1950'lerden itibaren anlaşılmış, geniş dindar halk tabakası tarafından inşa edilen ve desteklenen siyasi partiler ve cemiyetler, Kemalizm'i elli yıl içinde aşındırmış, Müslümanlığı yeniden ihya etmeyi başarmıştır. Bu suretle *"hem Kur'an'daki İslâm'ın Türkiye'ye sıçraması önlenmiş, hem aynı zamanda "**Selefîler gibi marjinal grupların** ülkede tutunması önlenmiştir."*

Son yıllarda Halidiliğin en güçlü temsilcilerinden olan ***Nehrî*** ve ***Arvâsî*** ailelerinin yeniden ön plana çıkarılması çabalarının kısa özeti budur. Bu çabalar, -*özellikle bu iki ailenin* ***unutulmuş, nefret uyandırıcı maceralarının yeniden hatırlanmaması için,*** iktidarların desteklediği akademisyenler, şirketler ve derin yapılar tarafından sürdürülmektedir. Bu çabalar, aslında -*Cumhuriyet Türkiye'sinde*-, devlet aklının iktidarlara dayattığı politikaların önemli hedeflerinde biridir! Bu politika istihbarat örgütü, derin devlet ve mafyalaşmış vakıflar aracılığıyla uygulanır! Örneğin Kemalistler tarafından -*50 yıl kadar yasaklanarak*- gayrimeşru ilân edilmiş olan Nakşbendi kümelerine, -*bu gizli güçlerin gayret ve propagandalarıyla*- son yıllarda birer cemaat adı altında meşruluk kazandırılmıştır.

***

Nehrili Tâhâ'nın Haleflerinden Küfrevîler (Kufra Şeyhleri)

Nehrili **Tâhâ**'nın, -*Bugünkü "Doğu Anadolu" bölgesinde yaklaşık bir buçuk asır önce faaliyet göstermiş olan*- ünlü Kürt asıllı halifelerinden biri de **Şeyh Muhammed el-Küfrevî**'dir. Kürt kökenli olduğu bilinen bu şahsın, Medine'den Siirt'e göç etmiş olan **Şeyh Yusuf İzzuddîn El Bağdadi**'nin oğlu olduğu ve **Hz. Hasan**'ın soyundan geldiği iddia edilmektedir. Ancak, ailenin güvenilebilir bir şeceresine rastlanmamıştır. Günümüzde Siirt'in ilçelerinden olan Şirvan'da *(eski adıyla* Kufra'da) doğduğu için *(Kufralı anlamına gelen)* ***«Küfrevî»*** lakabıyla anılır. Doğum tarihi 1775'tir.

[770] Kaynak: **Prof. Dr. Mehmet Demirtaş**, Bitlis Eren niversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi. Cilt:7, sayı:2. Aralık 2018.

Muhammed el-Küfrevî, belli bir medrese eğitimi gördükten sonra Nehri'ye giderek *(Sıbgatullah Arvâsî gibi)* **Seyyid Tâhâ**'ya bağlandı. -*"Kürtlük dâvâsını üstlenerek" şeyhlik sıfatının yanı sıra siyasî liderlikle de ön plana çıkan-* **Arvâsî** Seyyidleri kadar *(önceleri)* bölge halkını etkileyemedi. Aynı zamanda ***"şehirli"*** kimliğiyle ailesini sosyetik bir yaşam tarzı içinde yönlendirerek gerek kendisi gerekse çocukları ve torunları, mürîd kalabalıklarını bir çeşit perde arkasından yönettiler. Bu *"tepeden bakma"* geleneği, küfrevîlere her ne kadar *"ulaşılamaz"* yüce bir statü ve büyük bir kutsallık kazandırdı ise de muhitlerinin Arvâsîlere göre daha sınırlı kalmasına yol açtı.

Muhammed el-Küfrevî'nin 123 yıl gibi sağlıklı ve çok uzun bir ömür geçirmiş olması onun ünlenmesini sağlayan önemli nedenlerden biridir. Bu özelliği, âdeta bir mucize sayılmış, ilginç inanışlara ve yorumlara konu olmuştur. İleri yaşlarında tıpkı pamuk yığını içinde bir görünüm alması, görenlerin gözünde *"göklerden inmiş mukaddes ve yüceler yücesi"* bir varlık izlenimini uyandırmıştır. Cuma namazlarına tahtırevan içinde ve omuzlarda taşınarak götürülmesi, onu seyreden eğitimsiz kalabalıkları daima büyülemiş ve kudsiyetini zihinlere kazımıştır. Bu nedenle ***«Pîr-i Akdes Hazretleri»*** ve ***«Hazret-i pîr»*** sıfatlarıyla anılmıştır.

1898'de ölen **Muhammed el-Küfrevî**'ye ait köşkün bitişiğindeki mezarının üzerine, kesme taştan görkemli bir türbe inşa edilmiştir. Bu türbenin, **II. Sultan Abdülhamed**'in emriyle, **Alberto** adında İtalyan bir mimar denetiminde inşa edildiği söylenmektedir. Yansıttıkları farklı görünümleriyle bu türbe ve köşk, Küfrevî ailesinin çevredeki itibarının sembolü olmuştur. Bu ilgiyle **Muhammed el-Küfrevî**'yi olağanüstü yücelten yorumlar yapılmıştır.[771]

Muhammed el-Küfrevî, merkez tekkesini Bitlis'te Kızılmescit sırtlarında, hâkim bir mevkide kurmuş, ancak Arvâsîlerin yoğun etki alanı ile çevrili olan civardaki yörelerde geniş bir muhit edinememiştir. Bitlis eşrafından Kadızâde **Hacı Necmeddin** ve birkaç aile dışında onun, yoğun bir mürîd çevresi yoktu. Bu yüzden Ağrı, Erzurum ve Kars civarındaki topluluklar arasında ancak tutunabilmiştir. Onun misyonunu, çocuklarından özellikle Şeyh **Abdülbâkî** sürdürmüştür. Ancak **V. Sultan Mehmed Reşâd**'ın 1909-1918 yılları arasındaki saltanatı döneminde Küfrevîlerin mürîdleri arasında yaşanan dehşetli bir olay, bu aileyi olumsuz etkilemiştir.

Örtbas edildiği için *(resmi belgelerdeki)* ayrıntılarına ulaşılamayan olay şöyle cereyan etmiştir: **Küfrevîler**'in fanatik bağlılarından olan **Halîfe Bekko** adında bir mürîd, *(tarîkatta cezbe diye bilinen -sözde- mistik bir coşkuya kapılarak)* bir gün aniden havlamaya başlar. Aynı zamanda çevresindeki mürîd kalabalıklarını da etkileyerek onların da kendisine katılmalarını sağlar. Histeri nöbetleri halini alan bu toplu havlama olayı Ağrı ve civarındaki köylere yayılır. Bu garip davranış biçimi, halk arasında tepki ve tiksinti ile karşılanacağına, aksine aileye bağlı geniş çevreyi oluşturan binlerce insan üzerinde aynı duyguları körükleyici bir refleks etkisi bırakarak onların da havlamasına neden olur. Bu durumun günlerce devam etmesi ve önlenememesi üzerine, *-olayı dehşet içinde seyreden-* bölgenin yetkilileri, **Bâb-ı Âlî'yi** haberdar etmek zorunda kalırlar. Bunun üzerine cemaatin rûhâni li-

---

[771] Bu yorumlardan biri de şudur: ***«Sultan II. Abdulhamit Han; Pir hazretlerinin mürîdi, halifesi ve aşığı idi. Sultan Fatih'le Akşemseddin gibi aralarında bir şeyhlik- mürîdlik bağı vardı ve her zaman onun emriyle hareket ederdi. Binanın ön tarafında, yapılış bakımdan çok özel gümüşle çerçevelenmiş antika bir fayansın üzerine huruf-u mukataa ile her harf bir isme işaret etmek suretiyle "Kaf. Be. Sin. Ayn. He" (Kıtmirü babuke Sultan Abdülhamid Han) diye yazdırılmıştır. Bab'us sırda kapının üst kısmında oyulup monte edilmiştir. İkinci bir harika, türbenin ilk giriş kapısı çürümeyen bir ağaçtan yani abanoz ağacından yapılmış, üzeri altın ve gümüşle kapanmış ve süslenmiş idi. Bu türbeye giden masraflar, padişahın şahsi parasıdır. Rivayetlere göre türbenin inşasında 12 bin altın ve bazı rivayetlere göre 18 bin altın sarf edilmiştir. Türbenin yapımında Hz. Bediüzzaman da teberrüken çalışmıştır.»*** Bkz. Vahyeddin Küfrevî, Pir Muhammed Küfrevî, Kaynak Yayınları. İstanbul-2013

deri olduğu gerekçesiyle *-müteveffa **Muhammed Küfrevî**'nin oğulları-* **Abdulhâdî** ve **Abdulbâkî**, Libya'ya sürülürler.[772]

Arvâsîler, sürgündeki bu Küfrevî liderlerin boşluğundan yararlanmayı ihmal etmediler. Böylece Nakşbendîlik tarihinde ***"Mürîd avı"*** geleneği bu dönemde başladı. Şeyhler, birbirinin muhitini *"fethetmeye"* koyuldular. Nedenine gelince, ***Arvâsîler***'le ***Küfrevîler*** *(bağlı oldukları)* Nehrî ailesinin ününü paylaşamıyorlardı. Aralarını bulacak birileri de yoktu. Çünkü Nehrîlerin lideri ve bu iki ailenin şeyhi olan **Ubeydullah** artık hayatta değildi. Onun oğlu **Abdülkâdir** ise hem uzaklarda bulunuyordu, hem de başı sürekli belâdaydı. Aynı zamanda Arvâsiler'den yana bir tutum izliyordu. Çünkü *"Kürt dâvâsında*" ortak bir görüşe sahip idiler. Küfreviler ise *(İttihatçı olmamakla beraber)* **Bâb-ı Âlî**'ye bağlı idiler. Aynı zamanda Arvâsîler'in giriştiği isyanları doğru bulmuyorlardı. Nitekim 1914'te Arvasîlerin akıl hocası **Molla Selim**'i isyandan vazgeçirmek için Bitlis valisinin *Humaç* köyüne gönderdiği heyet üyeleri arasında **Muhammed el-Küfrevî**'nin oğullarından **Abdülhâlık** da bulunuyordu.

Buna rağmen Cumhuriyet döneminde Doğulu Nakşbendî şeyhlerini ve onlara bağlı ağaları Batı'ya sürmek amacıyla çıkarılan ***"Mecbûrî İskân Kanunu"*** kapsamına **Muhammed el-Küfravî**'nin oğlu ***Abdülbaki*** de dâhil edildi fakat İstanbul'da özel muamele gördü. Kendisine Üsküdar'da bir köşk tahsis edildi. Burada ölünceye kadar refah içinde yaşadı. Oğlu **Kasım Küfrevî** de bu sayede kaliteli bir eğitim gördü. Bunun semeresini de hayatı boyunca devşirdi.[773]

---

[772] Türkiye Diyanet Vakfı'nin çıkardığı İslâm Ansiklopedisinde ***(Kasım Küfrevî** maddesi kapsamında)* ***«babası Şeyh Abdülbâki Küfrevî'nin, Sultan V. Mehmed Reşad döneminde Trablusgarp'a sürgüne gönderildiği»*** şeklinde bir ibare geçmektedir. Ancak öyle anlaşılıyor ki bu maddeyi yazan kişi, ya sürgün olayının gerekçesini ifşa etmeyi göze alamamıştır ya da aileye olan derin saygısı ve bağlılığı dolayısıyla ayrıntılara girmeyi uygun bulmamıştır. Bu madde ilk olarak 2016 senesinde İstanbul'da basılan TDV İslâm Ansiklopedisi'nin EK-2. cildinde, 102 numaralı sayfada yer almıştır.

Ancak inandırıcı bir rivayet bu olayın kesinlikle cereyan ettiğini kanıtlamaktadır. Bu olayın şahitlerinden biri, Siirtli **Şeyh Muhammed el-Hazin**'in halifelerinden Zadolu **Şeyh Muhammed**'dir. Bu şahıs, bağlı olduğu Hazinoğulları ailesinin ileri gelenlerine, olayı, şu ifadelerle nakletmiştir: ***«Bir kış sabahıydı; her taraf kalın bir kar tabakasıyla kaplıydı. Evde abdest alıp camiye gittim. Sabah namazını kıldırdım. Cemaat dağıldıktan sonra öğrencilerime ders vermeye başladım. Çok geçmeden, uzak mesafeden geldiği anlaşılan bir gürültü duymaya başladık. Gittikçe yaklaşan bu gürültünün, -neden sonra- kalabalık havlama sesleri olduğunu anladık. Ancak gürültü yaklaştıkça ürkütücü bir hal almaya başladı. Olağanüstü bir hadise olduğunu tahmin ettim. Fakat ne olduğunu kestiremedim. Saldırıya uğrayabileceğimzden kaygılanmaya başladım. Onun için öğrencilere camiin kapısını içeriden kilitlemelerini ve dışarıyı seyretmemelerini emrettim. Çok geçmeden, camiin bir insan kalabalığı tarafından sarıldığını ve topluluğun aynen bir köpek sürüsü gibi havladıklarını anladık. İlk önce bunların Ermeni olduğunu, maneviyatımızı kırmak, ondan sonra da bizi öldürmek çin bu yolu seçtiklerini sandım. Kendimizi savunmayı düşünürken kapıyı kırıp camiin içine girdiler. Her birimizin sırtına yüklenerek bizi havlamaya zorladılar. Biz bu durumdayken haber alan köy halkı, ellerinde değnekleriyle gelip onları hırpalamaya, camiden kovmaya başladılar. Böylece bizi kurtardılar. O sırada, kısa süre bir arbede yaşandı. İki taraftan da hafif şekilde yaralananlar oldu. Neyse ki çok geçmeden bu adamlar kaçarak köyümüzden ayrılıp gittiler.»***

Küfrevîler'e rakîb olmayan, tam tersine, *(tarîkatçılar arası savaşta, Arvâsîlere karşı)* Küfreviler'in safında yer alan ***Hazînoğulları*** ailesinin bir bağlısı tarafından bu olayın nakledilmiş olması, hadisenin gerçekten cereyan etmiş olduğunu kanıtlamaktadır.

[773] 1920 yılında Bitlis'te doğan **Kasım Küfrevi** *(Kufralı)*, **Şeyh Muhammed Küfrevî**'nin torunu ve **Şeyh Abdülbakî**'nin oğludur. İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümünden mezun oldu. ***«Nakşbendî Tarîkatı'nın Kuruluşu ve Yayılışı»*** adı altında yazdığı tez ile Eski Türk Edebiyatı Doktoru unvanını kazandı. Millî Eğitim Bakanlığı İslâm Ansiklopedisi'ndeki ***"Besmele**, **Fâtıma**, **Fâtiha** ve **Gazzâlî"*** maddeleri onun imzasıyla yayınlandı. **Kufralı**, hem bir müderris olarak hem de tarîkat şeyhi olarak bazı mollalara icazet verdi. TBMM IX., X., XI., 2.(XIII) ve 3.(XIV) Dönem Ağrı Milletvekilliği, Cumhuriyet Senatosu Ağrı Üyeliği yaptı. 27 Mayıs 1960 İhtilâli'nde Yassıada'da yargılandı ve beraat etti. 3 Aralık 1992 tarihinde öldü. Vasiyeti üzerine Eyüpsultan Mezarlığı'na defnedildi. Arapça, Farsça, İngilizce, Fransızca ve Almanca biliyordu. Bir kız çocuğu babasıydı.

***

Nakşî Şeyhlerinin Kişilikleri ve Bilgi Düzeyleri

Kişiliği, özet olarak şöyle tanımlayabiliriz: Bir kimseyi, toplumun ve insanlık ailesinin ferdi olarak ifade eden özelliklerin ve niteliklerin tamamına birden kişilik *(eski dille: şahsiyet)* denir. Bu da kişinin, ancak sergilediği davranış biçimleriyle anlaşılabilir.

Yapılanmasında etkin olan sebeplerin ve olayların yapıcı veya yıkıcı olmasına göre kişilik, zamanla belli özellikler kazanır. Bebeklik günlerinden itibaren aile içi ilişkiler, çevre şartları ve eğitim gibi faktörler bu oluşumu -*genetik karaktere ekleyerek*- belirler. Uzmanlara göre bunun zamansal süresi en geç ilk yedi yıldır. Kişiliğin kalitesi, bunlara göre belli bir karakter ve mizaç üzerinde -*geri dönüşsüz olarak*- karar kılar, stabil hale gelir. Ancak eğitim, seyahatler, maceralar, ekmek parası için çabalar, acılar ve sevinçler gibi yaşanan hayat olaylarıyla edinilen deneyimler, çocukluk döneminden sonra da kişiliği bir süre daha etkileyebilir.

Bu bilgilerin ışığında bir Nakşbendî şeyhinin kişiliğini araştırdığımızda ilginç sonuçlar elde ederiz. Örneğin -*çağımızdaki*- şeyhler, özellikle Arap ve Kürt kökenli şeyhler *çoğunlukla belli aristokrat kesim içinden sivriliyor olsalar bile* sıradan ailelerin çocukları da bu statüye sahip olduklarında kalabalıklar tarafından sarılır ve olağanüstü bir saygıyla karşılanırlar. Bunlardan bazıları çok ünlenebilirler fakat hemen hepsi de abartılı bir saygı görürler. Ne var ki bu saygı, onların daha önce yaşadığı çelişkilerin kalıcı izlerini silemez. Tam tersine bu izleri daha çok derinleştirir ve daha kalıcı hale getirir. Bu ilgiyle, eğitimcileri, pedagogları ve özellikle psikiyatri uzmanlarını ilgilendiren bir gerçeği, *(hatta bir sırrı)* burada açıklamak büyük önem taşır: Çocuğun, fıtrî düşünme melekesini zedeleyen telkinler, -*dejenere olmuş hemen hiçbir aile içinde bile gözlemlenemeyecek kadar*- bir Nakşbendî ailesi ortamında yıkıcı etkiler bırakır; onun tefekkür ve akletme karakterinde hasara neden olur; muhakemesindeki dengeyi bozar! Ne yazık ki bu izlerin birçoğu kalıcıdır. Onun için bu akımın etkisinden sıyrılabilmiş ve bu zümre ile ilişkilerini sonlandırmış şeyhlerin sayısı son derece azdır. İnsânî hizmet kurumlarının ve ahlâksızlıkla mücadeleyi idealize etmiş kişi ve organizasyonların, evrensel değerleri koruma adına bu önemli bilgiyi bir uyarı olarak algılamaları gerekir.

Bir Nakşbendî şeyh ailesinin, biri dışa dönük, öbürü ise dışa tamamen kapalı iki yüzü vardır. Birincisinde yapay bir vakâr ve sevecenlik havası hâkimdir. Bu cepheyi seyreden duygusal her insan, şeyhin -*kedisine ve köpeğine varıncaya kadar*- hanesine ait her şeyi kutsal görür. Ailenin kapalı ortamına gelince burada şiddet yoktur fakat olağanüstü bir katı kurallar zinciri uygulanır. Çocuk bu ortamda *(fizikî bir refahın cehenneminde)* tavizsiz uygulama süreçleri boyunca özel bir kalıba dökülür. Bu nedenle halinden memnun bir şekilde muhakeme yeteneğini kısmen yitirir. Karşılaştırma mekanizmasını *ancak inandırıldığı doğrultuda* işletmeye alıştırılır. Böylece -*subjektif ve irrasyonel bir açıklama edebiyatıyla*- kendini ve inançlarını sunma alışkanlığını kazanır. Kur'an, Sünnet, mantık ve evrensel kriterler bu edebiyatta yer almazlar. Bu, çok özel bir savunma sistemidir ve onun ileride statüsünü korumaya yarayacaktır.

1200-1500 yılları arasındaki Hâcegân ve Nakşî şeyhleri ***(Yesevî ve Ahrar gibi istisnalar hariç)*** halktan, birer sade kişiliğe sahip idiler. Çarşı pazarda halk arasında gezer, yol kenarlarında oturur, herkesle haşırneşir olurlardı. Büyüklenmez, -*bugünkü şeyhler gibi*- insanlara tepeden bakmazlardı. Aralarında, üfürükçülük yapan; meyve-sebze, kilden kap kacak ve attariye satanlar, inşaat işçiliği, dokumacılık, çobanlık ve hamallık yapanlar da vardı. Şeyh olmadan önce güreşçilik yamış biri, cellât olarak görev almış olan biri bile vardı.

İlk Nakşbendî şeyhleri böyle idiler. Gerek Nakşbendîler, -*bizzat kendi belgelerinde*-, gerekse ilim adamları ve araştırmacılar, -*eserlerinde*- bu gerçeklere yer vermektedirler. Örneğin **Tahir Harîmî Balcıoğlu**, **Harakânî** hakkında şu ifadeleri kullanılmaktadır:

«Önce çobanlık etmiş, sonra da çiftçilik ve nakliye işleriyle uğraşmıştır. Kur'an okumaktan başka bir tahsili yoktur.» Işıkçılara ait ansiklopedide de -*Silsile-i Sâdât'ın Onuncu Halkası olarak vasıflandırılan*- **Ârif-i Rivgerî** hakkında da şu ifadelere yer verilmektedir. *«(...) bir gün çarşıda evliyanın büyüklerinden Abdülhâlık-ı Goncdüvânî'ye rastladı. Abdülhâlık hazretleri, bir torbada evine erzak götürüyordu. Edeble yaklaşarak, eşyalarını taşımak için izin isteyince, elindekileri Arif-i Rîvegerî'ye verdi ve beraberce eve kadar gittiler.»*

Bu belgesel ifadelerden de anlaşıldığı üzere; günümüzde lüks araçlarla, eskortlar ve konvoylar eşliğinde ***"irşâd"*** turlarına çıkan; iş adamlarının malikânelerinde konuk edilen; mürîd kalabalıkları tarafından ancak belli günlerde ziyaret edilebilen Nakşbendî şeyhleri ile -*yüzyıllar önceki çok sıradan*- meslektaşları arasında her bakımdan büyük farklar vardır. Nakşbendî şeyhlerinde din adamlığı sıfatı **Rabbânî** ile, saltanat hayatı ise 1800'lerin başında, **Hâlid-i Bağdâdî** ile başlar.

Nakşbendî şeyh adayları, son 200 yıldan beridir *(çok ileri düzeylerde değil)* bir süre geleneksel medrese eğitimi görürler. *(Bu eğitimin süreçleri ve müfredatı hakkında, aşağıda yeterli bilgiler verilecektir.)* Ancak, şeyh olabilmek için tabi tutuldukları tasavvuf terbiyesi, yani *(özel bir tabirle)* ***"Seyr-u süluk"*** uygulaması, onları *(aile içi eğitimlerinde)* yaşadıkları şartlandırılmaya ek olarak köklü şekilde yönlendirir, duygusallaştırır, mistikleştirir ve miskinleştirir… İşte bu evrenin sonundadır ki aday, artık (hâşâ!) ***"Allah'ın içine girmiş olduğuna ve O'nunla bütünleşmiş bulunduğuna"*** inanır! Açık söylemek gerekirse; ***«İmansız evliyalık kurumu»*** bu şekilde yapılandırılmıştır. Bu yola girmiş bulunan şeyh adayı, mezun edildiği bu olaydan sonra, insanlar arasında üç farklı kişilik olarak rolünü sürdürür.

1) Kendisini mezun eden şeyhine karşı inancı, davranışları ve tutumu olağanüstü bir alçak gönüllülük içinde kendini dışa vurur. Bunun en çarpıcı örneğini **Hâlid-i Bağdâdî** vermiştir. Onun ***«Ben Sâdâtın köpeklerindenim.»*** sözü meşhurdur.[774]

2) Emsallerine karşı *(eğer elit şeyhlerden değilse)*[775] tutumu nötrdür, genelde kendini onlarla eşit görür.[776] Fakat stratejik bir yöntemle, onlarla yarışır.

---

[774] Bkz. محمّد أمين بن عمر بن عبد العزيز (ابن عابدين)، »سل الحسا الهنديّ في نصرة مولانا خالد النقشبنديّ«، مجموعة رسائل بن عابدين، الجزء الثاني، سل الحُسا الهندي في نصرة مولانا خالد أنقشبندي PDF http://www.wakfeya.com/book.php?bid=793 (**28**) **310/2**

[775] Sayıları son derece az olan üst düzey *(teorisyen ve aktivist)* şeyhler, kendilerini ***"Kâinatın rabbi"*** olarak görürler. ***"Şathiyât"*** adıyla bilinen sıra dışı sözlerle, ***"hulûl"*** ve ***"ittihâd"*** ifade eden söylemlerle ye da büyük iddialarla bazen kendilerini deşifre ederler.

[776] ***"Elit Şeyhler"***, tarîkat kurallarında değişiklik yapma yetkisini kendinde bulan teorisyenlerdir. Bunların sayısı son derece azdır. Her çağda bunlara rastlanmaz.

3) ***"Evliya"***dan başka her şeyi ***«dûn»***, yani *sıradan* sayarlar. İnsanlık, onlara göre iki dünyadan ibarettir: Bilinçli âlem *(evliyalar âlemi)*; bilinçsiz âlem. Evliyanın dışındaki bütün insanlar bu âleme dâhildir. *"Bu dünya, bir gaflet âlemidir"*. Şeyhlere göre, küfür iman ayrımı yoktur. Çünkü tasavvufta suç ve ceza olmadığı için küfür *(yani kâfir olmak)* diye bir durum da yoktur. İnsan için ancak: ***gaflet, mücâhede***, ***sahv***, ***sekr***, ***fenâ*** ve ***bekâ*** süreçleri söz konusu olabilir. Bu süreçleri izleyerek ***"sahv"*** aşamasını atlayanlar hariç, *(bütün İslâm âlimleri de dâhil)* geriye kalan insanların tamamı gaflet dünyasında kalırlar. Bu âlemdeki insanlar, ***"Allah'ın birer parçası olduklarından"*** habersizdirler. Şeyh kendini bu dünyanın rehberi olarak görür. Bu dünyadan gelen saygıyı *(tapınmayı)* zorunlu görür. Çünkü ona göre kendisi Allah'ın en değerli parçalarından biridir. Şeyh-mürîd ilişkisi, temelde bu inanç üzerinde kurulur.[777]

Nakşî şeyhleri mahalli kültürün etkisinde de kalırlar. Nitekim Kürt, Arap ve Türk muhitlerindeki şeyhlerin görgü düzeyleri ve davranış biçimleri arasında önemli farklar görülmüştür. Türk Şeyhleri, insanlarla olan ilişkilerinde özel protokollere uyarlarken Kürt ve Arap kökenli şeyhler bu incelikleri dikkate almazlar. Türk şeyhleri daha görgülü ve disiplinlidirler. Örneğin, giyimleri ve davranış biçimleri daha muntazamdır. Temizliğe çok dikkat ederler. Kürt ve Arap kökenli şeyhlerde, bu hususlarda *(geçmişi olan)* bazı kusurlar vardı. Fakat iktidarlar bu şahıslardan yararlanabilmek için son elli yıldır derin yapıları görevlendirince, özellikle *(albay ve general düzeyinde)* emekli askerlerden gizli danışmanlar bu şeyhlere *(mürîd sıfatıyla)* sokuldular ve onlara *(kapalı kapılar ardında)* çekidüzen verdiler.

Nakşbendî şeyhlerini rejime yararlı birer güç kaynağı haline getirmek için; Türk siyaset dünyasının üst aklı, 1950 yılından bu yana önemli gizli projeler hazırladı ve hayata geçirildi. Bu suretle şeyhlerde homojen bir kişilik profili oluştu. Bu doğrultuda geliştirilen politikalarla -*belirlenen derin danışmanların önerdiği*- şeyhler üzerinde daha çok duruldu. Cazibelerini artırmak için onlara gizlice talimatlar bile verildi! Bunlardan Kürt ve Arap kökenli şeyhlerin görgü ve davranış kusurları *(örtülü yollarla!)* düzeltildi. Örneğin, Kürt ve Arap kökenli Nakşbendî şeyhleri giyimlerinde renk uyumuna dikkat etmezlerdi; sarıklarını gelişigüzel sararlardı; sigara kullanırlardı. Bu yüzden tütün kokarlardı, sakal ve bıyıkları da nikotinden sarıya boyanırdı; ziyaretçilerinin karşısında elleriyle sıkça sakallarını sıvazlarlardı… Daha kötüsü; işaret parmaklarını burun deliklerine sokarak kurumuş atıkları çıkarıp önlerindeki kül tabağına fiskeleyerek fırlatırlardı. Camilerin içinde mollalarıyla ve misafir emsalleriyle satranç oynanları bile vardı.

Büyük oy potansiyeline sahip bulunan bir şeyhi düzeltmek ve ona çekicilik kazandırmak için görevlendirilen (derin) bir albay, *"özel girişimleri"* ile ona çekidüzen vermeyi başardı. Bu şeyhin halefleri artık Türk din adamları gibi giyinmeye ve parfüm kullanmaya başladılar.

Şeyhlerin bilgi düzeylerine gelince bunlar, klâsik Orta Çağ medrese geleneğine uyarak *(şeyhliğe aday oldukları günlerde)* iki ilâ dört yıl arasında değişen bir eğitim alırlar. *(Halk çocukları ise bu medreselerde 5-6 yıl kadar eğitim görürler.)* Şeyhlik makamına aday olduklarını düşünerek bu kadarla yetinirler. Çevrenin inançlarına yabancı kalmamak için buna katlanırlar. Çünkü bu makama geçmeyi başarınca, ileride kendilerine birtakım dinî sorular yöneltilecektir. Onlar her ne kadar *"sıradan insanlarla muhatap olmayacak"* ve bu soruları yanıtlamak durumunda kalmayacak olsalar da, görevlendirecekleri mollalara meseleleri havale etmek için özel bir terminoloji kullanmak zorunda kalacaklarından bu eğitimi alırlar. Fakat bunların aydınlanabildiğini söylemek doğruyu yansıtmayacaktır. Aksine hiç eğitim görmemiş bir köylü, bunlara göre dünya olaylarından daha çok

[777] Bu görüşün önemli bir kısmı ***"Vahdet-i vücûd"*** felsefesi kapsamında -*fakat esrarlı bir edebiyat bulutu içinde*- izah edilir! Onun için en zeki ve çok kültürlü insanlar bile bu felsefeyi incelerken büyük yanılgılara düşmüşlerdir.

haberdardır. Çünkü hemen hiçbir şeyh gazete okumaz, TV seyretmez ve medyayı izlemez. Bunların arasında bilgisayar ve internet kullanan hemen hiç kimse de yoktur.

Hasbelkader Nakşbendî şeyhi olmaya aday her çocuk, istisnasız bu tarîkata bağlı çevre içinde doğar ve yetişir. Onun için çocukluk çağından itibaren eğitim göreceği yer medresedir. Onun okuduğu ve öğrendiği şeyler ise -*bu kurumun yüzyıllardır değişmemiş olan standart müfredatı çerçevesinde*- çok sınırlıdır. Çünkü Türkiye'de faaliyet gösteren gerek -***Nizâmiye****'nin devamı olan*- Kürt medreseleri gerekse Osmanlı Türk medreseleri oldukça köhnedirler ve birbirinden pek farkları da yoktur. Tevhid-i Tedrisat yasası bunları ortadan kaldıramamıştır. Çok partili dönemde ise hiçbir hükûmet bunlara dokunmamış, dokunmak da istememiştir. Çünkü ***Müslümanlığın***, ***Tarîkatçılığın*** ve ***Mezhepçiliğin*** yaşatılması için bu medreselere *(zımnen)* ihtiyaç duyulmuştur. Hatta bunun gizli bir devlet politikası haline getirildiğini bile söylemek yanlış olmaz.

Bu medreselerde ağırlıklı olarak Arap dil grameri ***(Sarf ve Hahuv)***[778], ***Arap dil Edebiyatı***, ***Wad'***, -*çevrenin mezhebine göre*- ***Hanefi*** ve ***Şafii Fıkhı***, ***Hadis***, ***Tefsir***, ***Akâid*** ve ***Kelâm*** okutulur. Ayrıca -*üst düzey öğrencilere*- ***Aristo mantığı*** dersi de verilir. Fakat vaktiyle -***Hâlid-i Bağdâdî*** *tarafından fısıltıyla müfrattan çıkarılan ve- "kara listeye"* alınan ***(Matematik***, ***Astronomi***, ***Tarih***, ***Coğrafya*** *gibi…)* pozitif ilimler medreselerde okutulmadı, hâlâ okutulmamaktadır. Bu komplonun, son 200 yıldır Türkiye toplumunda ne büyük yıkımlara ortam hazırladığı, dürüst ve ehil sosyologlar tarafından araştırılmalıdır. Önemle belirtmek gerekir ki medreselerde sınav yoktur; kompozisyon pratikleri yoktur; yazı ve çizim dersleri yoktur; nadir istisnalar hariç, müderris öğrenciye soru yöneltmez. Derslerin tamamı Arapça kitaplardan izlenmesine rağmen müderris ana dille *(Kürtçe ve Türkçe)* tercüme yoluyla ders verir. Müderrisin kendisi bile Arapça'yı konuşma dili olarak kullanamaz.[779]

---

[778] Medrese eğitimi gören Türkler, Arapça **نحو** kelimesini gözleriyle gördükleri ve eğitimleri sırasında bu kelimeyi yüzlerce kez okudukları halde onu yine de ***"Nahuw"*** şeklinde aslına uygun telâffuz etmez, ısrarla ***"Nahiv"*** şeklinde okur ve seslendirirler! Bu inadın altındaki amaç, çok yönlü mesajlar vermektedir!

[779] Medreselerde, *(aşağıda adları sıralanan)* kitaplardan ders verilir. Konuları farklı olan bu kitapların izlenme sırası aşağıdaki gibidir. Özellikle Kürt medreselerinde okutulan bu kitapların bir kısmı, *(bu çalışmanın yazarı olarak benim eğitim aldığım aileme ait)* ***Arap-Hazîniye Medreselerinde*** okutulmazdı. Bunlara işaret edilmiştir.

* ***NUBAHÂR*** **نو بهارا بچوكان**: Manzum yazılmış ***Kürtçe-Arapça*** bir sözlüktür. Yazarı **Şeyh Ahmed Hânî**'dir. ***(Haziniye Medreseleri****'nde bu kitap okutulmazdı. Kürt medreselerinde okutulurdu.)*

Şeyh Ahmed Hânî, **Ağrı**'nın Doğubeyazıt ilçesinde *(M. 1591/H. 1000 yılında)* doğmuş, aynı yerde *(M.1652/H. 1063 yılında)* ölmüştür.

* ***NEHCU'L-ENÂM*** **نهج الأنام**: İslâm'da iman konularını içeren küçük manzum bir eserdir. Yazarı, Siirtli **Molla Halil el-Ömerî**'dir. (M. 1754-1843/H. 1167-1259) *(Haziniye Medreseleri'nde bu kitap okutulmazdı. Kürt medreselerinde okutulurdu)*

* ***GÂYETU'L—İHTİSÂR*** **غاية الإختصار** (***Takrîb*** **تقريب**) : Şafii fıkhı konusunda yazılmış bir kitapçıktır. Bölgenin Kürt halkı Şafiî olduğu için, bu çevrede öğrenime yeni başlayan çocuklara ibadet pratiklerini öğretmek amacıyla okutulan bir ilmihâldir. Bu kitabın yazarı; **Şemsuddîn Ebû Abdillâh Muhammed b. Kasım**'dır.

* ***İBNU KASIM*** **ابن قاسم** *(Fathu'l-Karîbi'l-Mujîb Fi Sharhi elfâzi't-Takrîb)* : **İbn Kasım**'ın yazdığı, yukarıda adı geçen, ***Gâyetu'l-İhtisâr*** adlı fıkıh kitapçığının şerhidir. Yazarı ise **Ahmed b. El-Huseyn**'dir.

Medreselerde tefsir konusunda da; asıl adı ***Enwâru't-Tenzîl wa Esrâru't-Te'wîl*** olan ***Kadı Bezzâwî*** adlı tefsir okutulur. Bu tefsirin yazarı; **Nâsiruddîn Ebulkhayr Abdullah b. Omar b. Muhammed esShîrâzî el-Bayzâwî**'dir. (öl. H. 791)

---

* ***EMSİLE*** **الأمثلة**: Konusu Arapça kelime türetme ve fiil çekim kurallarıdır. Ezberlenir.

* ***BİNÂ*** **بناء**: Konusu Arapça kelime türetme ve fiil çekim kurallarıdır. Ezberlenir.

* ***MAKSUD*** **مقصود**: Konusu Arapça kelime türetme ve fiil çekim kurallarıdır. Ezberlenir.

* ***İZZÎ*** **عزي**: Konusu Arapça kelime türetme ve fiil çekim kurallarıdır. Ezberlenir. Yazarı; İzzuddîn Abdulwahhâb b. İbrahim Ez-Zencânî'dir.

* ***AWAMİLİ-CÜRCÂNÎ*** **عوامل الجرجاني**: Konusu, Arapça nahuw'dur. Gramer kurallarını içeren küçük bir kitapçıktır. Arapça'da kelimenin son sesini değiştiren yüz faktörden bahsetmektedir. Yazarı **Abdulkâhir b. Abdirrahmân el-Cürcânî**'dir. (öl. M. 1078/H. 471) Bu kitap Molla Gürânî tarafından da şerh edilmiştir. *(Haziniye Medreseleri'nde bu kitap okutulmazdı. Kürt medreselerinde okutulurdu)*

* ***AWAMİLİ-BİRGİWİ*** **عوامل البركوي**: Konusu, Arapça nahuw'dur. Gramer kurallarını içeren küçük bir kitapçıktır. Yazarı; Birgili Muhammed'dir. Türkler tarafından İmam Birgivi olarak anılır.

* ***ZURÛF*** **الظروف**: Konusu, Arapça nahuw'dur. Gramer kurallarını içeren küçük bir kitapçıktır. Açıklama dili Kürtçe'dir. «Tu bızan» diye başlar. Yazarı **Molla Yunus el-erkatıynî**'dir. *(Haziniye Medreseleri'nde bu kitap okutulmazdı. Kürt medreselerinde okutulurdu)*

* ***TERKÎB*** **التركيب**: Konusu, Arapça nahuw'dur. Awâmil-i Curcânî adlı kitabın gramatik analizidir; her kelimesinin, cümle yapısı içindeki morfolojik yerini açıklayan bir eserdir. Açıklama dili Kürtçe'dir. ***«Tu bızan»*** diye başlar. Yazarı; ***Molla Yunus el-erkatıynî***'dir. *(Haziniye Medreseleri'nde bu kitap okutulmazdı. Kürt medreselerinde okutulurdu)*

* ***SUDULLAH-I SAGIYR*** **سعد الله الصغير**: Konusu, Arapça nahuw'dur. Gramer kurallarını içeren küçük bir kitapçıktır. Awâmil-i Curcânî'nin şerhidir. Yazarı bilinmemektedir. *(Haziniye Medreseleri'nde bu kitap okutulmazdı. Kürt medreselerinde okutulurdu)*

* ***ŞERHU'L-MUĞNİ*** **شرح المغني**: Konusu, Arapça nahuw'dur. Gramer kurallarını içeren orta hacimde bir kitaptır. Özellikle bu kitapta edatlara önem verilmiştir. ***Muğni*** adlı kitapçığın açıklamasıdır. Yazarı; ***Muhammed b. Abdirrahim b. Muhammed el-Ömeri el- Meylânî***'dir. Bu zat hocasına ait Muğnî adlı kitapçığı şerh etmiştir. Muğni'nin yazarı ise **Ahmed b. Hasan el-Çarperdî**'dir. (Öl. M. 1346/H.746) Bu iki zat da İranlıdırlar.

* ***SA'DUDDÎN*** **سعد الدين**: Konusu, Arapça etimoloji *(fiil çekimleri ve kelime türetim bilimi)*dir. ***İzzi***'nin şerhidir. Arapça fiil ve kelime türetme konusunda çok önemli bir eser olarak kabul edilir. Bu kitabın yazarı, ***Sa'duddîn Mes'ûd b. Omar et-Teftâzânî***'dir. (M. 1312-1389/H. 712-791)

* ***HALLU'L-MEAKID Fİ ŞARHİ'L-KAWAİD*** **حل المعاقد في شرح القواعد**: Konusu, Arapça cümledir. ***İbnu Hişâm Abdullah b. Yusuf el-Ensarî***'nin yazdığı Kawâidu'l-İ'râb adlı kitapçığın şerhidir. Bu şerhin, Zileli ***Ebussenâ Ahmed b. Muhammed*** tarafından yazıldığı söyleniyor ise de, Omar Rıza Kahhala, bu kitabın Sa'duddîn Mes'ûd b. Omar et-Teftâzânî tarafından yazıldığını ileri sürmektedir.

* ***HALLU MUŞKİLÂTİ'L-İŞARÂT*** **حل مشكلات الإشارات**: Mantık ve felsefenin temel kurallarını içeren bu kitap, **İbni Sinâ**'nın yazdığı ***«El-İşarât wa't-Tenbihât»*** adlı kitabın açıklamasıdır. Bu şerhin yazarı, **Nasiruddîn et-Tusî**'dir. **İbni Sina**'nin bu eseri, ayrıca **Ali b. Muhammed el-Âmidî** tarafından ***«Keşfu't-Temwihât fi şerhi't-Tenbihât»*** adlı kitapta şerh edilmiştir. **Fahruddin Râzi** de bu kitabı ***«Lubâbu'l-İşarât»*** adı altında özetlemiştir. Onun için bu eser, ***TELKHIYS*** **تلخيص** adıyla anılmaktadır.

* ***SA'DULLAH-I KEBÎR*** **سعد الله الكبير**: Konusu, Arapça nahuw'dur. Gramer kurallarını içeren hacimli bir kitaptır. Yazarı; **Sa'duddîn Sa'dullah**'tır.

* ***NETÂİCU'L-EFKÂR*** *(Fi Şerhi İzhâri'l-Esrâr)* **نتائج الأفكار في شرح إظهار الأسرار**: Konusu, Arapça nahuw'dur. Gramer kurallarını içeren hacimli bir kitaptır. Yazarı; **Mustafa b. Hamza er-Rûmî**'dir. Bu kitap ***Awâmil-i Birgiwi***'nin de

müellifi olan **Muhammed b. Ali El-Birgiwî**’nin Arap dil grameri konusunda yazdığı ***İzhâru’l-Esrâr*** adlı eserinin şerhidir. ***İzhâru’l-Esrâr*** Anadolu’nun batısındaki medreselerde okutulur. *(Doğu medreselerinde okutulmaz.)* Bu kitap, medreseliler arasında kısaca ***İzhâr*** diye anılır.

* ***ŞERHU ELFİYE*** شرح الفية ابن مالك: Konusu, Arapça nahuw’dur. Gramer kurallarını içeren hacimli bir eserdir. Mısırlı Allâme, **Celâluddîn Abdurrahman es-Suyûtıy** tarafından, **İbnu Malik**’in, Manzum ***Elfiye***’sine şerh olarak yazılmıştır. Kürt bölgesindeki medreselerde bu kitap, sadece ***«Suyutıy»*** olarak tanınır.

* ***MOLLA CÂMÎ*** *(El-Fewâidu’d-Dıyâiyye)* (الفوائد الضيائية) ملا جامي: Tanınmış Afganlı filozof, edip ve dilci **Nuruddîn Abdurrahman Cami** (Öl. M. 1492/H. 898) tarafından kaleme alınmıştır. Konusu, Arapça nahuw’dur. Gramer kurallarını içeren hacimli bir kitaptır. **İbnu’l-Hâcib Cemaluddîn Osman b. Omar**’n (Öl. M. 1249/H. 646) ünlü ***Kâfiye*** adlı eserine şerh olarak kaleme alınmıştır. Bu arada ***Kâfiye*** de ezberlenir. Medresede bu kitabı okuyacak seviyeye gelenlere ***“talip”***, yani yüksek öğrenim gören öğrenci ***(asistan)*** denmektedir. Bunlara iltifat olarak halk arasında ***“molla”*** denir.

* ***İSAĞÛCİ*** إساغوجي: Mantık konulu bir kitapçıktır. Aristo mantığını temel alır. Yazarı; **Esîruddîn El-Mufaddal b. Omar el-Ebherî**’dir. Bu zat Semerkandlıdır.

* ***SEMKATİ*** سمكاتي veya حسام كاتي: Bu eser, mantık konuludur, İsağûci’nin şerhidir.

* ***KAWLU AHMED*** *(Kawlahmad)* قول أحمد: Bu eser de mantık konuludur. Yazarı; **Ahmed b. Muhammed b. Muhammed**’dir. Büyük ihtimalle yazarı, Arap dil kültürünü sindirmemiş olduğu için, kitabın metni çok rekîktir *(girift ve anlaşılması zordur)*.

* ***HAŞİYETU ABDİLGAFÛR*** حاشية عبد الغفور: Konusu, Arapça nahuw’dur. Gramer kurallarını içeren notların toplamıdır. Hocası, **Abdurrahman Nuruddîn Cam**’i’nin ***El-Fewâidu’d-Dıyâiyye*** adlı eseri üzerine, **Abdulğafûr El-lârî**’nin, düştüğü notlardan oluşmaktadır. Kısaca ***«Molla Cami»*** olarak da bilinen kitabın, bundan başka da haşiyeleri vardır. Bunlardan biri, adı geçen **Abdulgafûr**’un torunu, **Abdulkerim** tarafından yazılan haşiyedir. Ayrıca, ***Haşiyetu Usâm*** bunlardan biridir. Bu kitabın müellifi, **Usamuddîn İbrahim b. Muhammed el-İsferâinî**’dir. Fakat Doğu medreselerinde bu haşiyeye fazla önem verilmemekte, daha çok **Abdulgafûr**’un haşiyesine başvurulmaktadır.

* ***RİSALET’UL-WAD’*** رسالة الوضع: Konusu semantiktir. Kelime-anlam ilişkisini inceler. Bir çeşit dil felsefesidir. Yazar; **Kadı Abdurrahman b. Ahmed b. Abdilgafûr Adududdîn el-Îcî**’dir.

* ***İSTİARATU USÂM*** استعارة عصام: Arap dilinin edebi sanatlarını anlatan bir eserdir. Yazarı; **Usamuddîn b. İbrahim**’dir.

* ***İSTİARATU’L-LEYS ES-SEMERKANDÎ*** استعارة الليس السمرقندي: Arap dilinin edebi sanatlarını anlatan bir eserdir. Yazarı; **Ebû’l-Kasım El-Leys Es-Semerkandî**’dir. Doğu medreselerinin bazısında ***«İstiaratu Usâm»*** yerine bu eser okutulur.

* ***MUNÂZARA*** المناظرة: Bilimsel tartışmaların ilke ve kurallarını açıklayan bir risaledir. Yazarı; **Muhammed b. Ali el-İhsâî**’dir.

* ***ŞERHŞEMSİ*** شرح شمسي: Konusu mantıktır. **Necmuddîn b. Ali El- Kazwinî**’nin ***«Şemsiyye»*** adıyla yazdığı kitabın şerhidir. Bu şerhin yazarı; **Mahmud b. Muhammed er-Râzî**’dir.

* ***MUKHTASARU’L-MAÂNÎ*** مختصر المعاني: Konusu, Arapça edebî sanatlardır. Yazarı; **Sa’duddîn Mes’ûd b. Omar et-Teftâzânî**’dir.

* ***ŞERH’UL AKÂİD*** شرح العقائد: Konusu, Akâid *(İslâm İnanç esasları)*’dır. Yazarı; **Sa’duddîn Mes’ûd b. Omar et-Teftâzânî**’dir.

* ***CEM’UL-CEWAMİ’*** جمع الجوامع: Konusu Fıkıh Usûlüdür *(fıkıh bilimi metodolojisi)*. Yazar; ***Tâcuddîn Abdulwahhâb b. Ali Es-Subukî***’dir (Öl. H. 771)

Onun için şeyh adayları bu medreselerde sınırlı bazı bilgiler kazansalar bile kültürden tamamen yoksun kalırlar ve çağı okuyamazlar. Fakat şeyhlik makamına geçtiklerinde bilgiye ve kültüre zaten ihtiyaç duymayacakları için bir sorunla karşılaşmazlar. Çünkü mürîd kalabalıkları ve toplum esasen onlardan bilgi beklememektedir. Halkın onlardan beklediği ve istediği şeyler kerâmetlerdir, hastalarına şifadır, günahlarının affedilmesidir, kıyamet günü şefaattir vs. İktidarların beklentisi ise oydur!

Arz ve talep kuralına bakılacak olursa, ***şeyhler***, ***toplum*** ve ***siyaset çevreleri*** birbirinden memnundurlar. Onun için şeyhlerin bilgi düzeyi hiçbir önem taşımamaktadır. Her şeye rağmen, Nakşî şeyhlerinin saltanatı Türkiye'de devam edeceğe benziyor. Bu ise ***Müslümanlığın***, ***Hanefizmin*** ve ***Tarîkatçılığın*** *(ve de ırkçılığın)* Türkiyedeki geleceği hakkında önemli mesajlar veriyor. Bu nedenle Türkiye için *(hatta bütün dünya için)* İslâm'ın *(en azından çağımızda)* bir ütopya olduğunu unutmamak gerekir.

***

BEŞİNCİ FASIL

Nakşîliğin, Yayıldığı Bölgelerde Toplumsal Yaşama ve Kültüre Yaptığı Etkiler

Genelde Tarîkatçılığın, Özelde Nakşbendîliğin Çok Yönlü Etkileri

Türklerde tarîkatçılık, yaklaşık 800 yıl gibi çok eski bir geçmişe dayanmaktadır. İslâm'la tanıştıktan sonra Müslümanlığı tercih eden Türkler, tarîkat kurmaya önem vermiş; *-inanç, felsefe, uygulama ve amaç bakımından farklı-*, çeşitli isimler altında birçok tarîkat kurmuşlardır. Bunlardan *(Ahîler gibi)* bazısı nadiren sosyal faaliyetlerde bulunmuş ise de geriye kalanların tamamı, ezoterik nitelikte birer mistik kurum olarak varlık göstermişlerdir.

Çoğu, büyük ölçüde sırlı, bazısı ise yarı kapalı örgütler oldukları için, amaçları zamanında keşfedilememiştir. Bu örgütlere üye olanların da tabiatıyla toplumun değerleri hakkında ne düşündükleri, *-uzun süre-* tam olarak anlaşılamamıştır. Bu yüzden, siyasi yönetimler tarafından çoğu kez takibe uğramış, örneğin ***Kalenderîler*** gibi oldukça sıra dışı inançlara ve ürkütücü görüntülere sahip olan tarîkat bağlıları ve liderleri ***"zındık"*** ve ***"mülhid"*** gibi suçlamalarla cezalandırılmışlardır.[780]

Toplum genelinin istek ve bilgisi dışında *-birer defakto olarak-* peydahlanan bu tarikatların çoğu, her şeye rağmen zamanla geniş kitleler tarafından kabul görmüş, bu nedenle de toplumun sosyolojisini etkilemişlerdir. Ancak bu etkiler, bir Tarîkattan öbürüne farklı şiddet ve niteliklerde gerçekleşmiştir. İlginçtir ki aynı kaynaktan beslenerek türeyen birkaç Tarîkat, zamanla o kadar çok farklılaşmışlardır ki asırlar sonra birbirine karşı tavır bile almış ve birbiri aleyhinde çalışmışlardır. Buna ***Nakşbendî*** ve ***Bektaşî*** tarîkatını örnek gösterebiliriz. Bu iki tarîkat da temelde ***Yesevîliğin*** devamıdır. Ancak her birinin amacı, faaliyet şekli, ritüelleri ve bıraktığı izler çok farklı şekilde gelişmiş, zamanla aralarında derin bir uçurum oluşmuştur. Örneğin Bektaşîlik erken dönemde Anadolu'da varlık göstermiş, Osmanlı Devleti'nin silahlı güçlerine moral kaynağı olmuş, ancak bu güç, zaman zaman yönetime başkaldırmış, yıkıcı etkiler bırakmış, nihayet ocakları 1826 yılında lağvedilmiştir. 1811'de **Hâlid-i Bağdadi** aracılığıyla Hindistan'dan Irak'a sıçrama yaparak ***"Hâlidîlik"*** kisvesi içinde yayılan ***"Neo-Nakşbendîlik"*** ise Sünnilik perdesi altında tüm imparatorluk coğrafyasına süratle yayılmış ve derin sosyolojik etkiler bırakarak günümüze kadar varlığını canlı bir şekilde sürdürmüştür. Bu iki kardeş Tarîkattan Bektaşîliğin bağlıları, Nakşbendîleri fanatik ve yobaz olarak görürler, Nakşbendîler de Bektâşîliğe bir sapkınlık kaynağı olarak bakarlar. Bu yüzden toplumun *"Sünnî"* kesimi, Bektâşîler ve *(onlarla hemen hemen aynı inançları paylaşan)* Alevîler hakkında oldukça ön yargılıdır. Bu kanaat, büyük ölçüde Nakşbendîliğin etkisi altında oluşmuştur. Bu aykırı tutumlar, asırlardır Türk toplumunda mezhepsel kamplaşmalara yol açmıştır.

Özellikle Nakşbendî Tarîkatı'nın son iki yüz yıldır bıraktığı etkileri araştırdığımızda şaşırtıcı sonuçlar elde ediyoruz. Bunları *-özetleyerek-* şöyle sıralayabiliriz:

1) Türkistan'da 1200'lerden itibaren *-belirgin şekilde-* varlık göstermeye başlayan Müslümanlığa altyapı oluşturmak üzere, önce **Abdülhâlık-ı Gucdevânî** *(adında bir mistik teorisyen)* tarafından

[780] Bu konuda ayrıntılı bilgiler için bkz.: **Prof Dr. Ahmet Yaşar Ocak**, Osmanlı Toplumunda Zındıklar ve Mülhidler, Türkiye Ekonomik ve Toplumsal Tarih Vakfı Yayınları. İstanbul-1998.

Hâcegân adı altında yarı gizli bir örgüt kuruldu. Sonraları ***Nakşbendî Tarîkatı*** adını alan bu örgüt, Müslümanlığı yönlendirerek çeşitli inançsal çelişkilere yol açtı: Bunların en başında ***İslâm*** ile ***Müslümanlık*** kavramlarının birbirine karıştırılması gelmektedir. Bu iki kavramın birbirinden ayırt edilemiyor olması, günümüzde içinden çıkılamaz bir din ve düşünce anarşisini sonuçlandırmıştır. Türkiye'de yaşanan özellikle siyasal ve toplumsal krizlerin temelinde bu kaosun çok büyük etkileri vardır.[781]

2) İslâm'a ait değerlerin, devşirmecilik yoluyla Müslümanlığa taşınması ve bu yeni dine mal edilmesi, büyük ölçüde Nakşbendî Tarîkatı kullanılarak gerçekleştirilmiştir. Bu hileye başvurulurken ***«Tevkifiye»*** yasası görmezden gelinmiş, ona -*kasıtlı olarak*- Müslümanlıkta yer verilmemiştir. Sonuç olarak bu yeni din, sınırsız ve kayıtsız bir nitelik kazanmıştır. Bu boşluktan da her kim yararlanmak istemişse kişisel inancını ve düşüncesini -*engelsiz bir şekilde*- Müslümanlığa mal edebilmiştir. Aynı zamanda bu suretle *(dolaylı olarak)* İslâm'a da büyük bir darbe indirilmiştir. Müslümanlığın bu şekilde yapılandırılmış olması, ***(henüz sırları tam anlamıyla ortaya çıkmamış olsa da)*** bunun gelecekte ifşa olmayacağı anlamına gelmez. Dolayısıyla Müslümanlığın da ileride dinler tarihinde, aynen ***(Nusayrîlik, İsmaîlîlik, Dürzîlik, Kadyanîlik*** *ve* ***Bahâîlik*** *gibi)* bir şirk dini olarak yerini alacağı ihtimali kuvvetle muhtemeldir. Eğer günün birinde ***«İslâm Ümmeti»*** adı altında, gerçek anlamda bir siyasi güç ortaya çıkacak olursa Türkiye toplumunun bu yüzden ümmetin organik bir parçası sayılamayacağı gibi bir risk söz konusu olabilecektir. Onun için Nakşbendîliğin, Türk milletine dönük bu (gizli) tehdidi, toplumun üst aklını ciddiyetle meşgul etmeli ve bu bilgilerin tarihe not edilmiş önemli bir uyarı olduğu noktası üzerinde dikkatler yoğunlaşmalıdır!

3) Erken dönem Nakşbendi teorisyeleri, Hıristiyanlıkta kutsal kişilik anlamına gelen ***"Aziz"*** kavramından yararlanarak Kur'ân-ı Kerîm'de Yunus Sûresinin 62, 63 ve 64'üncü âyet-i kerîmelerini çarpıtmak suretiyle, akaidi olmayan bir ***«evliyalık»*** düşüncesini kurumsallaştırmışlardır. Böylece evliyacılık ve kerâmetçilik, Türkler arasında yayılmış, sonuç olarak bu kuruma kalıcılık kazandıran türbecilik ve anıtçılık, çok yönlü bir sömürü sektörü haline gelmiştir. Bu ilgiyle toplumda eskiden beri süregelen bir çekişmenin iç yüzünü şöyle özetlemek olaya açıklık getirecektir:

Evliyâlık inancının temelini oluşturan ***"İbâhî"*** nitelikteki proto tasavvuf *(ya da ham tasavvuf)* felsefesinde; ahiret hayatı *(hesap, Cennet, Cehennem)*, iman, suç ve ceza gibi kavramlar bulunmamaktadır. Bu felsefe sınırsız sevgi, sınırsız özveri ve sınırsız paylaşım ilkelerine dayanmaktadır. Bu felsefeye göre; ***"Seyr-u sülûk"*** eğitimi ile yetiştirilen her velî, yükselişinin en üst makamı olan ***"Bekâ"***ya ulaşmadan önceki ***"Fenâ"*** makamında mutlak bir özgürlüğe ulaşır. Hint dinlerinde buna Sanskritçe ***"Nirvana"*** denir. Tasavvufta bu farkındalık, içsel aydınlığın gerçekleştiğini ifade eder. Sûfî, bu makamda tamamen özgürleşir: *"Artık onu engelleyecek hiçbir kayıt yoktur; onun için hiçbir ilkeye bağlayıcılık söz konusu değildir. Dolayısıyla istediği şeyi söylemeye ve istediği davranışı sergilemeye hak kazanır"*. Tasavvufta ***«Şathiye»*** edebiyatı bu inancın sonucu olarak doğmuştur. Bu nedenledir ki sûfî, "her şeyi Allah'ın bir parçası olarak görür". Dolayısıyla ***"Allah"*** kavramı, sûfî'ye göre artık Kur'an'daki anlamını tamamen yitirir ve sırf bir

---

781 Bu kaosun işaretlerini veren kavram karmaşasını **Prof Dr. Ahmet Yaşar Ocak** şu sözlerle açıklamaktadır: ***«"Müslüman" anlamında kullanılan muslim veya musulman kelimesi vardır. Fakat Türkçe'de, özellikle bilimsel araştırmalar söz konusu olduğunda, İslâm, İslâmiyet, Müslümanlık kelimeleri farklı şeyler ifade ederler.***

İslâm, doğrudan doğruya esasları Kur'ân-ı Kerîm'e dayalı olup Hz. Muhammed tarafından insanlığa bildirildiğine inanılan ilâhî mesajı belirleyen bir terimdir ki bu bizzat Kur'ân'da da bu çerçevede kullanılmıştır. İslâm ilâhiyâtı, bu teorik çerçeve üzerinde uğraşır. İslâmiyet ise bu ilâhî mesajın Müslümanlar tarafından pratiğe geçirilmesi sonucu yaşanılan, kültürleşen biçimidir. Bu biçim, zamana, mekâna uyarlanarak bu zaman ve mekân içindeki daha eski kültürel altyapıların etkisiyle değişik yorumlar, uygulamalar ve zihniyetler yaratır ki işte buna da Müslümanlık denir.» Kaynak: Prof . Dr. Ahmet Yaşar Ocak, Türk Sûfîliğine Bakışlar, İletişim Yay. S. 14-15. 2. Basım, İstanbul-1996

sembolden ibaret kalır. Bu inanca göre bilinçli olarak Kur'ân'ın bütünlüğüne inanan her mü'min avamdan sayılır; cahildir, beş duyunun mahkûmudur ve aklın sınırları içinde hapsolmuştur. Mü'minlere göre de bu ***"evliyalar"*** birer şarlatandırlar çünkü imandan yoksundurlar. Sûfîlerle mü'minler arasındaki çekişmenin özeti budur.

4) Müslümanlığın salt bir ***"Cami-Mezarlık dini"*** haline getirilmiş olmasında genel olarak tarîkatçılığın, özel olarak da Nakşbendîliğin büyük etkisi olmuştur. Bu da Müslümanlığın, İslâm'a alternatif bir din olarak tasarlandığını akla getirmekte, hatta bunu kanıtlamaktadır. İslâm'ın evrensel bir hayat nizamı olduğu düşüncesini ortadan kaldıran bu anlayış, tarîkatçılığın zaman içinde gerçekleştirdiği kültürel dönüşümle toplumsal vicdan üzerinde ne derin etkiler bıraktığını göstermektedir.

5) Tarîkatçılıkta, şeyhin iradesi Allah'ın iradesi üzerine çıkarılarak İslâm'daki ***iman-amel bağı*** kesin şekilde koparılmıştır. Bu amaç için örülen evliyacılık mitolojisiyle bir yandan ***«akîdesiz evliyalık»*** kurumuna kalıcılık kazandırılırken öbür yandan İslâm'daki ibadet sistemi altüst edilmiştir. Bu inancın ruhunu oluşturan "şeyhe sadakat" *(yani, kayıtsız şartsız bağlılık ve teslimiyet)* Nakşbendî Tarîkatı'nın temel yasasıdır.[782] Tarîkatta, şeyhe öyle yüce bir ilâhî kutsallık atfedilmiştir ki söylediği her söz *Kur'ânı Kerîm'i ve Hz. Rasûl'ü (s) yalanlayan anlamlar taşısa bile* mürîd ona inanır. Bunun en çarpıcı kanıtlarından biri de **Mehmed Zâhid Kotku**'nun Hz. Rasûl'e (s) mal ettiği şu sözlerdir: ***«İşlerinizde güçlükle karşılaştığınız; kararsız olduğunuz zaman, kabir ehlinden yardım isteyiniz.»***[783] Hatırlatmak gerekir ki bu isnatla, iki suç birden işlenmiştir; Birincisi: isnadın gerçek dışılığı ile işlenen suçtur; ikincisi ise: Hz. Rasûl'e (s) edilen iftira ile işlenen suçtur! Keza, şeyhin emrettiği bir eylem, *(örneğin, hırsızlık ve cinayet gibi)* haram bile olsa mürîd onu mutlak surette yerine getirmek zorundadır. Nitekim, -*imkânsızlıklar, çeşitli engeller ve istihbarat zafiyeti yüzünden devletin birçok olaydan haberdar olamadığı 1950'lere kadar*-, son 200 yıl boyunca *(şeyhlerin oluru ile)* mollaları tarafından verilen fetvalara dayanılarak birçok cinayet işlenmiş, ***Nehrî***, ***Arvâsî*** ve ***Şeyh***

---

782 Bu konuda fazla bilgi için bkz. **محمّد أمين الكرديّ الأربلي، تنوير القلوب في معاملة علام الغيوب، ص/ 528. طبعة مصر/1384 هـ.. طبعة مصر/1384**
Yazarın kullandığı Arapça ifade aynen şöyledir:

" اَنْ يُوْقِرَ الْمُرِيْدُ شَيْخَهُ وَيُعَظِّمَهُ ظَاهِرًا وَبَاطِنًا مُعْتَقِدًا أَنَّهُ لاَيَحْصُلُ مَقْصُوْدُهُ إِلاَّ عَلىٰ يَدِهِ، وَإِذَا تَشَتَّتَ نَظْرُهُ إِلَى شَيْخٍ أَخَرَ حَرَمَهُ مِنْ شَيْخِهِ وَانْسَدَّ عَلَيْهِ الْفَيْضُ. اَنْ يَكُوْنَ مُسْتَسْلِمًا مُنْقَادًا رَاضِيًا بِتَصَرُّفَاتِ الشَّيْخِ يَخْدِمُهُ بِالْمَالِ وَالْبَدَنِ لأَنَّ جَوْهَرَ الْإِرَادَةِ وَالْمَحَبَّةِ لاَيَتَبَيَّنُ إِلاَّ بِهَذَا الطَّرِيْقِ، وَوَزْنُ الصِّدْقِ وَالْإِخْلاَصِ لاَ يُعْلَمُ إِلاَّ بِهَذَا الْمِيْزَانِ. وأَنْ لاَيَعْتَرِضَ عَلَيْهِ فِيْمَا فَعَلَهُ، وَلَوْكَانَ ظَاهِرُهُ حَرَامًا، وَلاَيَقُوْلَ لِمَ فَعَلْتَ كَذَا، لأَنَّ مَنْ قَالَ لِشَيْخِهِ لِمَ لاَيَفْلَحُ أَبَدًا. قَدْ تَصْدُرُ مِنَ الشَّيْخِ صُوْرَةٌ مَذْمُوْمَةٌ فِيْ الظَّاهِرِ وَهِيَ مَحْمُوْدَةٌ فِيْ الْبَاطِنِ."

Türkçe çevirisi: ***«Mürîd şeyhini yüceltmeli, onu hem yanında hem gıyabında ta'zîm etmelidir; amacının ancak onun eliyle gerçekleşebileceğine inanmalıdır. Şayet gözü başka bir şeyhe takılacak olursa, feyiz kapıları onun yüzüne kapanır. Mürîd, aynı zamanda şeyhine karşı teslimiyet içinde olmalı; ona bağlı ve davranışlarından razı olmalıdır. Ona malıyla ve canıyla hizmet etmelidir. Çünkü irade ve sevgi gerçeği ancak bu yolla belli olur; bağlılık ve samimiyet derecesi ancak bu terazi ile bilinebilir. Mürîd, şeyhinin hiçbir davranışına (görünürde haram bir fiil işlese bile) asla itiraz etmemelidir. "Niye bu fiili işledin?" dememelidir. Çünkü "niye, niçin, neden" diye şeyhini sorgulayan mürîd asla iflah olmaz. Çünkü şeyhin bazen görünürde çirkin bir fiil işlediği olabilir, ancak onun iç yüzü aslında övgüye layıktır.»***

783 **Mehmet Zahid Kotku**, Tasavvufî Ahlâk, s. 2/272 Uydurulmuş olan hadisin Arapça metni de şöyledir: إذا تحيّرتم في الأمور، فاستعينوا بأهل القبور

Bu sözlerin, Hz. Peygamber (s)'e ait olduğunu ileri sürenler, elbette ki bu suretle hem kişiliklerini, hem de öncülüğünü yaptıkları tarîkatın iç yüzünü ortaya koymuşlardır. Burada söylenebilecek tek şey, Hz. Peygamber (s)'in şu sözünü hatırlatmaktır: ***«Kim, benim adıma yalan uydurursa, yerini cehennemde hazırlasın!»*** (Bkz. İmam Buhârî -Muhammed b. İsmail-, Sahîh'ul-Buhârî C. I, İstanbul-1315 S. 36; İmam Muslim -Muslim b. Hajjâj el-Kuşeyrî-, Sahhih'u Muslim, C. I, s. 10)

Said isyanları sırasında yüz binlerce mürîd kesin bir itaat ve derin bir rağbetle canlarını fedâ etmek üzere birbirleriyle yarışmışlardır.

6) İslâm'daki ibadetler, tarîkatçılar tarafından Müslümanlık dinine aktarıldıktan sonra bunlardan bazıları esnetilmiş, bazılarına sertlik kazandırılarak çarpıtılmış, bu suretle ***Hanefi mezhebi***, protestanlaştırılarak ***Hanefizme*** dönüştürülmüştür. Bu mezhebin fakihleri de tarîkatçıları memnun edecek fetvalar vermiş ve onların inançlarıyla çatışmayan fıkıh kitapları yazmışlardır.

Bunlara, Türkiyeli fıkıhçı bir akademisyen olan **Prof. Dr. Faruk Beşer**'in ***«Güncel Meseleler ve Dinî Çözümler»*** adlı kitabında kaydettiği bazı sözleri örnek göstermek mümkündür. Bu zat İslâm'da ***«Tevkifiye»*** ilkesinin önemine vurgu yapmış, *«ibadetlerin Hz. Peygamber tarafından sabitlenmiş olduğunu»* kesin bir ifadeyle açıklamıştır. Râbıta uygulaması hakkında: *«(...) bunu İslâm'ı anlama usûlü içerisinde bir yere oturtmamız elbette mümkün gözükmemektedir...»* diyerek tamamlayıcı bir açıklama daha yapmıştır. Büyük ihtimalle ***"Menzilci tarîkatçılar"***ı kastederek: *«(...) bazı tarîkatlarda müritler, üzerlerinde şeyhinin resmini bulundurmaktadırlar. Hatta Hz. Peygamber (sa) adına yapılan hayali bir resmi üzerlerinde bulunduran Tarîkat mensupları da vardır. Bana da bu resmi göstermişlerdi. Bu elbette cehaletten öte bir cinayettir.»* diye kanaatini yine kesin bir hükümle belirtmektedir.

Ne var ki **Faruk Beşer**, kaydettiği bütün bu doğru ifadelere rağmen, râbıtacı olduklarını ve râbıtayı ibadet niyetiyle icra ettiklerini bildiği halde bazı tarîkatçı grupları bu suçu işlemekten tenzih etmiştir. Onun bu konuda kaydettiği sözler ise aynen şöyledir: *«Başta Erenköy cemaati olmak üzere, Çarşamba ve İskenderpaşa cemaatlerini ve benzeri bazı küçük cemaatleri bu çirkinliklerden uzak tutmalıyız.»*[784]

7) Tarîkatçı medreselerinde okutulan fıkıh kitaplarında bile yer almamasına rağmen, ***râbıta***, ***Hatm-i Hacegân*** ve ***teveccüh*** ritüellerine; -*zikir adı altında tekrarlanan*- mantralara ibadet süsü verilerek İslâm'daki ibadet disiplini dejenere edilmiştir. Hint dinlerinden alınan bu ritüelleri ibadet kategorisine dâhil edebilmek için Nakşbendîler son yıllarda yoğun bir arayış içine girdiler. Örneğin dört baş Nakşbendî, Urfa'nın eski müftüsüne başvurarak râbıtanın ibadet olduğuna ilişkin fetva istemiş, ne var ki müftü, onlara istedikleri fetvayı vermemiştir. Ancak müftü, paradoksal bir tutum içinde şu çelişkili ifadeleri kullanmaktan da çekinmemiştir:

«Zaten bu bir ibadet değildir. Ben, vefat etmiş babamı zaman zaman hatırlıyorum, onun şeklini, ibadetlerini, tavır ve hareketlerini düşünüyorum. Bu, bende babama karşı bir hasret, bir iştiyak meydana getiriyor ve sevgime sevgi katıyor. Bunu yapmayı bir evlâtlık vazifesi olarak görüyor ve yapmamanın nankörlük olacağını düşünüyorum. Bununla beraber râbıta içtihâdî bir meseledir. Bazı büyük zatların içtihadı neticesinde ortaya çıkmıştır. Onu kabul edip uygulayan kimseyi şirk ile itham etmek büyük bir vebal olduğu gibi herhangi bir kimse de onu kabul etmediğinde o kimsenin küfürle itham edilmesi doğru değildir.»[785]

Bir akademisyen ile bir müftünün yukarıya alıntılanan sözleri gibi çelişkilerle dolu açıklamalar müslüman din adamları tarafından sıkça yapılmaktadır. Bu ise Tarîkatçıları hiç şüphesiz cesaretlendirmektedir. Onun için Nakşbendîler İslâm'ın Türkiye'de tamamen savunmasız olduğunu fırsat bilerek bu ritüelleri, yakın gelecekte Müslümanlığın ilmihallerine taşıyabilirler. Çünkü önlerinde hiçbir engel bulunmamaktadır.

---

[784] Bkz. **Prof Dr. Faruk Beşer**, Güncel Meseleler, Dinî Çözümler, s: 128-130. Nûn Yayıncılık. İstanbul-2008

[785] **Dilaver Selvi, Enbiya Yıldırım, Kemal Yıldız, Ömer Yıldız**. Kur'ân ve Sünnet Işığında Râbıta ve Tevessül. S. 358. Umran Yay. İstanbul-1994

8) Tarîkatçılığın etkisiyle Türk toplumunda çok eskiden beri -*sayıca kalabalık ve tamamen tüketici*- bir din adamları sınıfı oluşmuştur. İslâm'daki âlimlere alternatif olarak yapılandırılan bu sınıf için belli bir kıyafet belirlenerek hem görüntü hem de işlev bakımından sömürü aracı haline getirilmişlerdir. Ücret karşılığı namaz kıldırmaktan ölücülüğe, mezhepçiliğe ve üfürükçülüğe kadar yıkıcı birçok fonksiyonları ile bu zümre, toplumun huzur ve refahına önemli derecede engel oluşturmaktadırlar.

9) Tarîkatçılık, son yüz yıl boyunca, Türkiye'de ***Nurculuk***, ***Süleymancılık***, ***Mahmutçuluk***, ***Menzilcilik***, ***Işıkçılık***, ***Adnancılık***, ***Aczmendîlik*** ve ***FETÖ'cülük*** gibi karanlık hareketlerin doğmasına yol açmış, bunlara tepki olarak askeri darbeler düzenlenmiş, toplumsal patlamalar yaşanmıştır.

10) Tarîkatçılığa tepki olarak son yıllarda, ***Hanifçilik***, ***Haricîlik***, ***Neo-selefîlik***, ***Neo-mu'tezilîlik***, ***meâlcilik***, ***tarihselcilik*** ve ***Sünnet inkârcılığı*** gibi yine yıkıcı hareketler doğmuş, bunların aktivistleri ve militanları tarafından yapılan toplum mühendisliği, tarih saptırmacılığı, tekfircilik, tezvir ve spekülasyonlarla kaygı uyandıran bir kavram kargaşası yaratılmıştır. Bütün bu olup bitenlerin sonuçlandırdığı bilgi kirliliği zihinlerin bulanmasına, ihtilâfların alevlenmesine ve ahlâkın çökmesine neden olmuştur.

11) Gerek şeyhlerin özel sohbetlerinde, gerekse onlar adına görev üstlenmiş propaganda ekiplerinin evlerde düzenledikleri toplantılarda, sürekli şekilde ve istisnasız olarak evliya kerâmetleri anlatılmaktadır. Bu faaliyetler, *(derin yapıların desteğiyle!)* günümüzde yoğun şekilde devam etmekte ve ettirilmektedir. Yarı gizli sürdürüldüğü için *bunlar dışa yansımamakla beraber,* derin etkiler uyandırmıştır ve uyandırmaya devam etmektedir. Özellikle -*eğitimsiz yığınlar üzerinde psikolojik motivasyon sağlamaya yaradığı için*-, tarîkatçılığın propaganda faaliyetlerinde bu yöntem yaygın şekilde uygulanmaktadır. Özellikle dertli insanlar üzerinde bir çeşit terapi etkisi uyandıran bu yöntemin, yandaş çoğaltmada ve geniş çevre sağlamada amaca hızla ulaştırıyor olması hurafeciliğin ve hurafelerin yayılmasını kolaylaştırmıştır. Türkiye'nin hemen her yerinde yoğun biçimde sürdürülen bu çabalar, toplumu gerçekçiliğe yönlendirmeyi oldukça zorlaştırmıştır. Bu da Türkiyeli insana İslâm'ı anlatma yollarını tıkamış, toplumu son yıllarda îmânî duygudan uzaklaştırmış, halkın çoğunluğunu aşırı biçimde duygusallaştırmış, sofulaştırmış, dindarlaştırmış ve geriye kalan bir azınlığın da dinî duygularını tamamen köreltmiştir. Son yıllarda yaygınlaşan ***çeşitli sapkın fikir akımları,*** esasen tarîkatçılığın farklı şekillerde ortaya çıkmış kısmen tepkileri, kısmen de sonuçlarıdırlar.

Tarîkatçılıkta taraftar çoğaltmanın en etkin yöntemi olan mitolojik kerâmetçilik faaliyetleri büyük bir ahlâkî yıkıma neden olmuştur. Bu yüzden Türkiye toplumunda İslâmî kişiliğin yeniden inşası, hemen hemen imkânsız hale gelmiştir. Hayatta karşılaşılabilecek bütün sorunların -*evliyalar tarafından*- çözüme kavuşturulabileceği şeklindeki inanışın günümüzdeki yaygınlığı, tarîkat destekli Müslümanlığın çok tanrılı bir din olduğunu açık şekilde kanıtlamaktadır. Bu temel üzerinde yapılanmış olan dindarlığın iç yüzünü yoklamaya hemen hiçbir araştırmacının yanaşmıyor olması ise sorunun ürkütücü boyutları hakkında önemli bir işarettir. Toplumun moral yapısındaki bu karanlık noktanın, kolayca sezinlenemeyen nedeni, geleneksel avamî dindarlığın, Kur'ânî anlamda bir iman kurumundan yoksun bulunuyor olmasıdır. Bunun baş sorumlusunun tarîkatçılık odakları olduğunu söylemek ise yanlış sayılmamalıdır.

***

Tarîkatçılık, -*dolaylı olarak*-, ***tarihi*** ve ***liderleri*** ilâhlaştırmak gibi sonuçlar doğurmuştur. Türkiye'nin jeopolitik konumu, Müslümanlık öncesi kültler, *(telâffuz edilmiyor olsa bile)* şeyhlere, eski

hükümdarlara ve kahramanlara birer ilâh olarak inanılıyor olması tarîkatçılık için *(eskiden beri)* birer ilham kaynağı olmuştur. Tarîkat odaklarının yönlendirici güçleri, mistik faaliyetlerin yanı sıra toplum zihniyeti üzerinde dönemsel değişimlere yol açarak hazırladıkları uygun düşünce ortamından daha fazla yararlanmaya çalışırlar. Nitekim gelenek ve inanışlardan yorumlar üretilerek defalarca kültürel dönüşümler gerçekleştirilmiş, toplumun bakış açısı sık sık değiştirilmiştir.

Örneğin, son yıllarda ***"Selefîlik"*** kisvesi içinde ortaya çıkan mezhepsel ideolojik hareket karşısında Tarîkatçılar *"ehl-i Sünnet vel-Cemaat"* yaftasını sıkça kullanır oldular. Selefileri şeytanlaştırmak için bu söylemi o kadar sık ve etkin bir şekilde tekrarladılar ki *"Selefîlik"* kavramı halk arasında terörün bir sembolü olarak algılandı. Oysa *"ehl-i Sünnet vel-Cemaat"* söylemini *-sırf etiket olarak kullanan Tarîkatçılar gibi-* Selefîliği etiket olarak kullanan silahlı grupların Selefîlikle hiçbir ilişkileri yoktur. Bunlar kesinlikle Selefî değil Haricîdirler. Evet, ***el-Kâide***, ***Daiş*** ve ***Bokoharam*** gibi terör örgütlerinin *-en azından-* kurucuları ve üst düzey yöneticileri Haricîdirler. Ne var ki Tarîkat çevrelerinin yönlendirici güçleri, sahip bulundukları propaganda araçlarını kullanarak bu terör örgütlerinin Türkiye'de Selefi olarak algılanmalarını sağlamayı başardılar. Bu da toplumun kültürünü dilediği şekilde yönlendiren, kamuoyunun olaylara bakışını kontrol eden derin bir merkez olarak Tarîkatçılığın ne kadar etkin bir güç olduğunu göstermektedir.

Özetlenecek olursa bütün bunlar bir yana; toplumun, tevhîdi algılama yetisini dumura uğratmış olması bakımında Tarîkatçılığın günümüze kadar bıraktığı etkiler, onun doğurduğu en yıkıcı sonuç olmuştur. Günümüz Türkiye'sinde milyonlarca insanın bu son cümle ile anlatılmak istenen gerçeği kavrayamıyor olması ise bunun en açık kanıtıdır.

***

Tasavvufçuluğa ve Tarîkatçılığa Karşı Doğan Tepkiler

Önce tasavvufçuluğu sûfîlikten ayırmak gerekir. Tasavvufçuluk salt taklitten ve heveskârlıktan ibaret bir hobidir, gerçek bir sûfîlik değildir. Nitekim halk arasında bu özenti, öteden beri ***"ham sofuluk"*** olarak nitelendirilmiştir. Büyük kalabalıklar oluşturan eğitimsiz ve sıradan mürîd toplulukları arasında tasavvufun ve Tarîkatçılığın iç yüzünden haberdar olabilmiş hemen hiç kimse bulunmaz. Dolayısıyla *-bunların çoğu şeyhlerine karşı içten bağlılık gösteriyor olsalar bile-* onların peşinden sürüklenmeleri sırf taklitten ibarettir. Onun için yalnızca tevhîdî azınlık değil, aynı zamanda toplumun *-farklı inanç ve ideolojilere sahip-* kültürlü kesimi de Tarîkatçıları bilinçsiz bir kitle olarak görür. Tıpkı ***İslâmcıları*** samimi müslim *(ya da müslüman)* saymadıkları gibi… İşte bu, genel bir tepki anlamını taşır.

«Tasavvufçu» sözcüğünün Arapça karşılığı ***«Mutasavvıf»***tır. Ancak bu terim Eski Türkçe'de hemen her zaman ***«sûfi»*** anlamında kullanılmıştır. Buna dikkat etmek gerekir. Nitekim ünlü araştırmacı **Ord. Prof. Dr. Fuad Köprülü**, bir eserine ***«Türk Edebiyatında İlk Mutasavvıflar»*** diye verdiği isimde, mutasavvıflardan sûfileri amaçlamıştır.

Bu ilgiyle tekrar vurgulamakta yarar vardır ki tasavvufçu tip, bilgisizdir; *-sırf özenen ve imrenen-* kapılmış bir takipçidir. Çağımızdaki tarîkatçıların hemen tamamı bu türdendir. Sûfiye gelince o, konusunda bilgili, amacında da bilinçlidir; aynı zamanda idealisttir. Bu nedenle, mükemmel bir İslâm âlimi kisvesine bürünmeyi becerebilir. İnançlarını Kitap ve Sünnetin naslarıyla yorumlayarak gerçek kişiliğini ve maksadını maskeleyebilir. Onun için zeki ve yetenekli sûfiler, eskiden çok geniş çevreler tarafından birer ***«İslâm âlimi»*** sıfatıyla saygı görmüş ve ünlenmişlerdir. Öldükten sonra da

ünleri devam etmiştir. Örneğin, **Muhiddîn ibn. Arabî** (m.1165-1240), **İbn Seb'în** (m.1217-1271), **Şems-i Tebrîzî** (m.1185-1248), **Celâlüddîn-i Rûmî** (m.1207-1273), **Sadruddîn Konevî** (m.1209-1274), **Afîfuddîn et-Tilimsânî** (m.1213-1291), **Abdulkerîm el-Cîlî** (m.1365-1424) ve **Hâlid-i Bağdâdî** gibi bâtınî sûfîler bu gruba girerler.

Kur'ân ve Sünnetin bütünlüğüne inanan İslâm âlimleri, geçmişte de günümüzde de sûfîlere tepki göstermiş, İslâm ümmetini onların tehlikelerine karşı daima uyarmışlardır. İslâm kütüphanelerinde bu şahsiyetler tarafından kaleme alınmış birçok reddiye mevcuttur. Bu reddiyelerin yazarları arasında özellikle eskilerden iki şahsiyet çok ünlüdür. Birincisi **Ebû'l-Vefâ Ali bin Ukayl**'dır. (m.1040-1119) İkincisi ise Bağdatlı **Ebû'l-Farac Abdurrahman bin el-Cevzî**'dir. (m.1116-1201) **El-Cevzî**, yazdığı ***«Telbîsü İblis»*** adlı kitabında tarîkatçılar hakkında oldukça çarpıcı bilgiler vermekte, sırlarını ifşa etmektedir. Ayrıca bu şahsiyetlerden, **İbn Teymiyye** (m.1263-1328) ve öğrencisi **İbn Kayyım el-Cevziyye**'yi (m.1292-1350) de burada anmak gerekir.

Tasavvufçulara gelince, bunlar bilgiden yoksun bulundukları için, İslâm âlimleri tarafından genelde muhatap alınmamışlardır. Âlimlerin bu tutumundaki haklılığı kavrayabilmek için, günümüzde tarîkat şeyhlerinin etrafında kümelenmiş bulunan kalabalıklara bakmak yeterlidir. Dolayısıyla bunları İslâm'ın mensupları gibi görerek eleştirmek ve suçlamak doğru değildir. Ne yazık ki ***Neo-Selefîler*** bilgi eksikliği yüzünden bu hataya düşmüşlerdir. Oysa bu zümreye mensup her insan, büyük bir gururla *"Müslüman olduğunu"* bizzat diliyle ikrar eder; ***İslâm*** ile ***Müslümanlık*** arasındaki uçurumdan tamamen habersizdir. Belirtelim ki İslâm âlimleri bunları kâle almamış, *-daha çok şathiyeleriyle ve sapkın fikirleriyle ünlenmiş olan-* ***Bâtınî-sûfîler*** üzerinde durmuşlardır.

Tasavvufçulara karşı doğan tepkilere geçmeden önce, özellikle Nakşbendî şeyhlerine karşı gösterilen tepkilerden söz etmek gerekir. Çünkü bu şeyhler, kadîm sufîlerden çok farklı bir mistik çığır izlemiş, Tarîkatçılığa farklı içerikler kazandırmış ve toplumu muhtemelen eski sufilerden çok daha fazla etkilemişlerdir. Bu şeyhler, 200 yıldır geniş eğitimsiz halk yığınları üzerinde derin tesirler bırakmışlardır. Bir yandan onları amaçları doğrultusunda yönlendirmiş, öbür yandan siyaset adamlarıyla haşırneşir olmuş, ayrıca yönetime defalarca başkaldırmış ve çeşitli siyasi olaylara karışmışlardır. Onun için bu insanlara karşı ilim ehli nasıl bir tutum izlemiş diye mutlaka merak edenler olmuştur.

Derin bir üzüntü ile belirtmek gerekir ki son yüzyıllarda esasen ***«ilim ehli»*** diye vasıflanrılabilecek bir âlimler topluluğu vücut bulmamış, daha doğrusu bulamamıştır. Yozlaşmış medreselerde yıllarca Arap dil grameri ezberleyen mollalar arasında kendini yetiştirebilmiş, çok yönlü bir kişilik kazanarak İslâmî ilimlerin yanı sıra geniş bir dünya kültürüne sahip olmuş, yabancı dillere vakıf, birikimli, gerçek bir İslâm âlimi vasfını kazanmış insan sayısı parmakla sayılacak kadar azdır. *(Bir örnek vermek gerekirse; -büyük hatalarına rağmen-, 1849-1905 yılları arasında yaşamış olan Türk kökenli Mısırlı âlim **Muhammed Abduh'**u anabiliriz.)* Dolayısıyla belirtmek gerekir ki medreselilerin hemen tamamı *-ilim adamı değil-*, ***«din adamı»*** olarak yetişmişlerdir. İstisnalar hariç, günümüzdeki *(sözde akademisyen)* ilâhiyatçıların büyük bir kısmı da aynı kalıba dökülerek yetiştirilmişlerdir. Onun için Nakşbendîliğe ve Nakşbendî şeyhlerine karşı tepki göstermiş âlim sayısı yok denebilecek kadar enderdir.

Buna rağmen; daha çok tasavvufa, nadiren de Nakşibendîliğe karşı tepki göstermiş ve eser bırakmış din adamı *(veya âlim)* varsa da bunlar sayıca çok azdırlar. Bunlardan, *(bilindiği kadarıyla)* Nakşbendîlikteki râbıta ritüeline karşı tepki göstermiş ilk kişi, Hintli bir Selefî olan **Şah Veliyyullah-ı Dehlevî**'dir (m.1703-1762). Ancak profesyonel bir araştırmacının düşünmeden edemeyeceği bir nokta vardır burada: Bu zatın Hindistan'da yankı uyandıran uyarılarına rağmen, ölümünden 50 yıl sonra **Hâlid-i Bağdâdî**'nin bu ülkeye giderek *(orada bir yıl kaldıktan sonra)* dönüşünde râbıta

inancını 1811’de Irak’a taşıması ve onu Osmanlı toplumu arasında yayması dikkat çekici bir olaydır! Bu hadise bir tesadüf olabilir mi? Cihad inancını ortadan kaldırmak için **Kadyanî**’yi görevlendirenler, *(Budizm’de bir tapınma biçimi olan)* râbıta’yı da İslâm coğrafyasında yaygınlaştırmak için birilerini görevlendirmiş olamazlar mı?

Fanatik bir Selefî olan **Şah Veliyyullah-ı Dehlevî**’nin râbıtaya ilişkin Arapça sözleri, onun kaleme almış olduğu ***«el-Kavlu’l-Cemîl fi Beyâni Sevâi’s-Sebîl»*** adlı eserinde (meâlen) şöyle yer almaktadır:

«Nakşbendîler derler ki: “Erkânın en büyüğü, şeyhi derin bir muhabbetle yücelterek onun şeklini zihinde canlandırmaktır.” Ben de derim ki: Allah Teâlâ’nın çeşitli tecellîleri vardır. Zeki ya da aptal olsun, ibadet eden her insanın karşısında mutlaka bir ilâh zuhur eder. (Zihninde bir siluet canlanır.) Bu gizem nedeniyledir ki ibadet sırasında kıbleye dönmeyi emreden ve Arş üzerinde istivayı bildiren ilâhî yasa inmiştir. Hz. Rasûl (s) buyurur ki: “Biriniz namaz kıldığı zaman yüzünü çevirmiş olduğu yöne tükürmesin. Allah onunla kıblesi arasında bulunmaktadır.” Siyahî bir câriyeye sordu: -Allah nerede? O da parmağıyla göğü işaret etti. Sonra: - Ben kimim, diye sordu. Cariye: - “Allah seni gönderdi.” anlamında parmağıyla onu işaret etti. Bunun üzerine Hz. Rasûl (s): Bu mü’minedir, dedi. Şu halde sakın Allah’tan başkasına yönelme! En azından Arşa yönelerek ve üzerindeki nuru tasavvur ederek (ki o nur ay ışığı renginde sarıdır) kalbini ondan başkasına bağlama. Ya da Hz. Rasûl (s)’ün işaret buyurduğu gibi kıbleye yönel…»[786]

Bu konuya ilişkin yapılmış bir hileye burada parmak basmadan geçmek büyük bir ihmal olur. Konya’da oturan Kürt kökenli (pek tanınmamış) bir Nakşbendî şeyhi, **Şah Veliyyullah-ı Dehlevî**’nin ***«el-Kavlu’l-Cemîl fi Beyâni Sevâi’s-Sebîl»*** adlı eserini konu edinerek kitabın içeriği üzerinde fahiş tasarruflarda bulunmuştur. Muhtemelen hiç kimsenin bundan haberdar olamayacağını ve kendisini sorgulamayacağını düşünerek bu inanılmaz yola başvurmuştur. ***«El-Fikru’l-İslâmiyyu İnde’l-İmâmi’d-Dehlevî»*** adı altında yazdığı kitabın sonuna iliştirdiği **Dehlevî**’nin eserini tanınmaz hale getirmiştir. **Dehlevî**’nin yukarıya alıntılanan sözlerinin tamamını kitaptan çıkarmış, bunun yerine yazar adına râbıtayı aynen Nakşbendîlerin tanımladığı şekilde tanımlamıştır![787]

***

Nakşbendî râbıtasını sorgulamış şahsiyetlerden biri olarak; ***“Büyük Âlûsî”*** ve 1800’lerin ***“Bağdat allâmesi”*** diye ünlenmiş bulunan ***«Rûhu’l-Meânî»*** tefsirinin yazarı **Mahmûd Şihabuddîn el-Âlûsî**’nin (m.1802-1854) oğlu **Nu’mân Hayruddîn el-Alûsi**’yi (m.1836-1899) bu münasebetle hatırlamak gerekir. Bu zat babasına göre Nakşbendîliğe karşı daha temkinli bir tutum izlemiştir. ***“Büyük Alûsî”*** olarak tanınan babasının selefî olduğu ileri sürülmektedir. Ancak *-bilindiği üzere-* o, **Hâlid-i Bağdâdî** ile haşırneşir olmuştur. *(Ondan ders okuduğu da söylenir.)* Onun ölümü üzerine **Mahmud Cevad Siyahpûş'un**, yazdığı mersiyeyi şerh etmiş, şairin acılarını paylaşmıştır. Oğlu

---

786 Bkz. **Sıddık Hasan Han**’a ait «***et-Tâcu’l-Mukellel*** التاج المكلل», s.522. Dâru’s-Selâm Kitabevi. Riyad-1995

787 Bkz. محمد صالح بن أحمد الغرسي، الفكر الإسلاميُّ عند الإمام ولي الله الدهلوي وما ابتكره من العمل النموزجي. Basıldığı matbaa ve yayınevi bilinmiyor. Tarih: Konya-2001. Bu kitapta maalesef tahrifat yapılmıştır! Yukarıda Türkçeye çevrilmiş olan **Şah Veliyyullah-ı Dehlevî**’nin *(bir Nakşbendî şeyhi tarafından)* kitaptan silinen Arapça sözleri şöyledir:

"قالوا والركن الأعظم ربط القلبِ بالشيخ على وصف المحبّة والتعظيم وملاحظة صورته، قلتُ: إنّ لله مظاهر كثيرةٌ، فما من عابد غبيًّا كان أو ذكيًّا، إلاّ وقد ظهر بحذائِهِ صار معبودًا في مرتبته، ولهذا السر نزل الشرع باستقبال القبلةِ والاستواءِ على العرش، وقال رسول الله صلى الله عليه وسلم إذا صلّى أحدكم فلا يبصق قبل وجهه، فإن الله تعالى بينه وبين قبلته. وسأل جاريةً سوداءَ فقال: (أين الله؟) فأشارت إلى السماءِ، فسألها: (مَن أنا) فإشارت بأسبعها –تعني: ألله أرسلك– فقال: هي مؤمنةٌ. فلا عليك أن تتوجّه إلاّ إلى الله، ولا تربط قلبك إلا به ولو بالتوجّه إلى العرش وتصوّر النور الذي وضعه عليه، وهو أزهر اللون كمثل نور القمر أو بالتوجّهِ إلى القبلة كما أشار إليه النبيُّ."

Nu'mân el-Alûsi'ye gelince bu zat, hem *"Cilaü'l-aynayn fî muhâkamat el-Ahmadeyn"* adı altında yazdığı kitapla, hem de Hintli ünlü selefî âlim **Sıddık Hasan Han**'la yazışarak babasından farklı bir çizgi izlemiştir.

Konu ile ilgili olarak **Nu'mân el-Alûsi**'nin, *-Nakşbendîlikteki râbıta meselesine ilişkin-* **Sıddık Hasan Han**'a gönderdiği mektup ve aldığı cevap büyük önem taşımaktadır. Güçlü olasılıkla **Alûsi**, kendi kişisel bilgisinden emin olmadığı için râbıtanın İslâm'daki hükmüne ilişkin kanaatini öğrenmek amacıyla bu mektubu yazarak **Sıddık Hasan Han**'ın görüşünü almak istemiştir. Bu mektup ve cevabı, **Sıddık Hasan Han**'a ait ***«et-Tâcu'l-Mukellel*** التاج المكلل» adlı Arapça eserde yer almaktadır.[788] Gerek **Nu'mân el-Alûsi**'nin danışmak amacıyla kaleme almış olduğu bu mektup, gerekse **Sıddık Hasan Han**'ın ona verdiği cevap, uzman araştırmacılar tarafından kaynağına başvurularak incelenebilir. Burada önem taşıyan husus, 58 yıllık hayatında 222 eser vermiş olan bu ünlü İslâm âliminin, Nakşbendîlikteki râbıta ritüeli hakkında ortaya koyduğu kanaattir. Kaydettiği sözlerine bakıldığında onun bu tapınma biçimine çok sert bir tepki gösterdiği görülür.

Kullandığı ifade meâlen şöyledir: *«Allah kendisine afiyet ihsan buyursun ve onu kötülüklerden korusun. Âlûsi'ye irticâlen aynen şu sözlerle cevap verdim: Râbıta meselesine gelince, sizce de bilindiği üzere o, çirkin bir sapkınlıktır. Bundan sakınmayı, Muhaddis* ***Şah veliyullah-ı Dehlevî*** *de açıklamıştır.»* dedikten sonra **Dehlevî**'nin bu konuya ilişkin sözlerini nakletmektedir. Buna ek olarak yine Hintli âlimlerden **Şehid Muhammed İsmail Dehlevî**'nin *"es-Sırâtu'l-Mustakîm"* adlı Farsça eserinden şu meâldeki sözlerini aktarmaktadır: *«Bu râbıta denen şey, kesinlikle şirktir. Kitap ve Sünnet konusunda en az bilgi sahibi olan herkes bunu bilir. Derim ki; bize ne oluyor da kalbimizi (kim olursa olsun) şeyhe bağlıyoruz! Oysa kulların kalbi onların yaratıcısına bağlanmalıdır…»*[789]

Nakşbendîlere tepki gösteren *-yine aynı aileden-* biri de **Nu'mân Hayruddîn el-Alûsi**'nin yeğeni **Ebû'l-Meâlî Mahmûd Şukrî el-Âlûsî'**dir (m.1856-1924). Bu zatın, Selefîler arasında ***"Kubûrî"*** (yani, ***mezar tapıcısı-yobaz***) olarak aşağılanan ünlü Nakşbendi şeyhlerinden **İsmail bin Yusuf en-Nebehânî**[790] (m.1849-1932) hakkında kaleme aldığı ***«Gâyetu'l-Emânî fi'r-Reddi Ale'n-Nebhânî»***

---

[788] **Sıddık Hasan Han**'a ait «***et-Tâcu'l-Mukellel*** التاج المكلل», s.522. Dâru's-Selâm Kitabevi. Riyad-1995

[789] Yazarın, ***"Es-Sırâtu'l-Mustakîm"*** adlı eserinden, Arapçaya çevrilerek nakledilen ifadesi şöyledir:

إن هذه المرابطةَ من الشرك بمكان لا يخفى على من له أدنى إلمام بعلوم الكتاب والسنة، وأقول ما لنا ولقلبِنا وربطه بالشيخ كائنًا مَن كان، وإنما تُربَطُ قُلوبُ العِبادِ إلى بارئِها.

Kaynak: **Sıddık Hasan Han**, et-Tâcu'l-Mukellel التاج المكلل s.522, Dâru's-Selâm Kitabevi, Riyad, Suudî Arabistan-1995

[790] «**İsmail bin Yusuf en-Nebehânî** 1265 (1849) yılında Filistin'in Nablus bölgesindeki Hayfa şehri yakınlarında bulunan İczim köyünde doğdu. Benî Nebhân kabilesinden geldiği için Nebhânî nisbesiyle anıldı. İlköğrenimini babasının yanında yaptı. On yedi yaşında iken Kahire'ye gitti ve Ezher Üniversitesi'nde okumaya başladı. Orada sonraları şiddetle muhalefet edeceği Cemâleddîn-i Efgānî ve Muhammed Abduh gibi meşhur âlimleri tanıdı. Bu arada özel ders gördüğü hocası Şeyh İbrâhim es-Sekkā'dan icâzet aldı. Ezher'den mezun olduktan sonra (1873) memleketine dönüp Akkâ'daki Cezzâr Ahmed Paşa Camii'nde ders vermeye başladı, ayrıca Şam'a geçerek Seyyid Şerîf Mahmud Efendi'nin ilim halkasına katıldı ve ondan da icâzet aldı. 1876'da İstanbul'a gidip el-Cevâʾib gazetesinde editörlük ve Arapça kitapların tashihi görevinde bulundu. Ardından Kuzey Irak'taki Köysancak kasabasında bir yıl kadar kadılık yaptı. Bağdat ve Şam'a gerçekleştirdiği kısa ziyaretlerden sonra 1880'de İstanbul'a döndü ve ilk eseri olan eş-Şerefü'l-müʾebbed li-Âli Muḥammed'i telif etti. Sultan II. Abdülhamid'in yakın çevresinde yer aldı ve önce Lazkiye, ardından Kudüs ceza mahkemelerinin başına getirildi. Kudüs'te iken kendisini Kādiriyye Tarîkatına yönlendiren Hasan b. Halâve el-Gazzî ile tanıştı. 1888'de yeni kurulan Beyrut Yüksek Hukuk Mahkemesi başkanı oldu. II. Meşrutiyet'in ilânından sonra Sultan Abdülhamid'le münasebeti dolayısıyla bu görevinden uzaklaştırıldı (1909). Bunun üzerine Medine'ye göç ederek bütün vaktini eser telifine ayırdı. Birçok talebe yetiştiren Nebhânî'den Muhammed b. Ahmed el-Hâşimî, Muhammed Sultan el-Hucendî, Ebü'l-Fazl İbnü's-Sıddîk ve Muhammed b. Ca'fer el-Kettânî gibi şahsiyetler yararlandı. 1916'da Şerîf Hüseyin hareketinin başlaması üzerine Medine'den ayrılıp kendi köyüne döndü. 1932 yılında Beyrut'ta vefat etti.»

adlı eseri örnek göstermek mümkündür. Fakat yazar *(torun)* **Âlûsî**, bunun üzerine ağır bir bedel ödemiştir. Türkiye Diyanet Vakfı'na ait İslâm Ansiklopedisi'nde bu bedelin küçük bir kısmı, şu satırlarda dile getirilmiştir:

*«Medresedeki dersleri sırasında mutasavvifeye karşı Selefiyye'yi savunduğu için muhalifleri tarafından Bağdat Valisi **Abdülvehhâb Paşa** vasıtasıyla **Sultan II. Abdülhamid**'e şikâyet edildi. 1901'de padişahın emriyle, bazı öğrencileri ve yakın dostlarıyla birlikte Anadolu'ya sürgüne gönderildi. Yolculuğu sırasında uğradığı Musul'un ileri gelenlerinin padişaha işin iç yüzünü yazmaları üzerine sürgün cezası kaldırıldı ve maiyetiyle birlikte Bağdat'a dönmesine izin verildi.»*[791]

Tarîkatçılığa ve tarîkatçılara karşı reddiye yazmış çağdaş sekiz kişiden de bu münasebetle söz etmek gerekir. Bu reddiyelerin hepsi de Arapça kaleme alınmıştır. Sıraya konulacak olursa bu şahsiyetlerin birincisi Mısırlı **Abdurrahman el-Vekîl**'dir (m.1913-1971). Edebî bir dil ve sert bir üslup kullanarak yazdığı «***Hâzihî Hiye's-Sûfiyye*** هذه هي الصوفية» adlı kitabında tasavvufa, tarîkatçılığa ve çeşitli sıra dışı inanışlara özetle dokunarak onları ağır bir dille eleştirmiştir. Ancak Arap diline ve edebiyatına hâkim olamayanların bu kitaptan fazla yararlanamayacağına işaret etmek gerekir. Bu kitap Türkçeye çevrilmiş, ***«Tasavvuf ve İslâm»*** adı altında yayınlanmıştır.

Bu eleştirmenlerin ikincisi, Pakistanlı mezhepler tarihi ve çağdaş dinî akımlar uzmanı **İhsan İlâhî Zahîr**'dir (1945-1987). Kaleme aldığı التصوف المنشأ والمصادر adlı eserinde tusuvvufu, tarikatları ve tarikatçılığı ağır dille eleştirdiği için mistik çevreler tarafından hedef alındı. **Cem'iyyet-i Ehl-i Hadîs-i Pâkistan** tarafından 23 Mart 1987 tarihinde ***Minâr-ı Pâkistan***'a yakın bir yerde düzenlenen sîret-i nebî konferansında ***bir çiçek demeti içine yerleştirilmiş olan bomba*** uzaktan kumanda ile patlatılarak şehid edildi.

Bu eleştirmenlerin üçüncüsü **Abdurrahman Aldulhâlık**'tır. Kuveyt'e yerleşmiş, aslen Mısırlı olan bu zatın «***el-Fikru's-Sûfiyyu fi Davi'l-Kitâbi va's-Sunnah*** الفكر الصوفي في ضوء الكتاب والسنة» adı altında kaleme aldığı kitap -*daha anlaşılır bir dille yazıldığı için*- yaygın şekilde okuyucu bulmuştur. Ancak çok sert bir dil kullandığı için, eleştirilere hedef olacağını düşünerek kitabın sonunda kendini peşin olarak şöyle savunmaktadır:

«Zillet ve kulluk dilini ve ikiyüzlülüğün yumuşaklığını kullanmaya alışmış, topluma haktan yana gözükerek çifte standartlığı özendirenler; bu bahane ile, kısır tartışmalara ve başkalarını suçlamaya karşı olduklarını ileri sürenler; evet bu adamlar diyeceklerdir ki: "Eleştiri böyle olmaz; bilimsel araştırma böyle yapılmaz!" Hayır, ey efsanelere boyun eğmiş nazlılar! Şunu biliniz ki biz esasen

---

Bu madde ilk olarak 2006 senesinde İstanbul'da basılan TDV İslâm Ansiklopedisi'nin 32. cildinde, 471-472 numaralı sayfalarda yer almıştır.

[791] «**Mahmûd Şukrî el-Âlûsî**, Meşhur müfessir **Şehâbeddin Mahmûd el-Âlûsî**'nin torunudur. 19 Ramazan 1273'te (13 Mayıs 1857) Bağdat'ın Âkuliyye mahallesinde doğdu. Aynı zamanda ilk hocası olan, kendisine ilim ve edebiyat zevkini aşılayan babası **Abdullah**'ı 1874'te genç yaşta kaybettiği için amcası **Nu'mân b. Mahmûd el-Âlûsî**'nin himayesinde yetişti. Hocaları arasında, eğitim ve öğretimiyle yakından ilgilenen amcasından başka **İsmâil b. Mevsılî**, **Bahâülhak el-Hindî**, **Muhammed Emîn el-Horasânî**, **Şeyh Abdüsselâm eş-Şevvâf** gibi çoğu dedesi **Şehâbeddin Mahmûd el-Âlûsî**'den ders okumuş olan Bağdat âlimleri sayılabilir. **Mahmûd Şükrî,** tahsili sırasında Türkçe ve Farsçayı da öğrendi. Genç yaşta ders okutmaya ve kitap yazmaya başladı; kısa zamanda Irak'ın en meşhur ilim adamları arasında yer aldı. **İbn Teymiyye** ve **İbn Kayyim el-Cevziyye**'nin eserlerinden etkilenerek Selefiyye akîdesini benimsedi ve bu akımın Irak'ta yayılmasında rol oynadı.»

Bu madde ilk olarak 1989 senesinde İstanbul'da basılan TDV İslâm Ansiklopedisi'nin 2. cildinde, 548-549 numaralı sayfalarda yer almıştır.

Müslim bir kitleye hitap etmiyoruz ki onların bölünüp kamplaşmalarından endişe edelim. Nitekim eğer Hz. Rasûl'ün (s) böyle bir endişesi olsaydı, Kureyş müşrikleriyle hak adına geçinmeye çalışacaktı. Ne ki o, Rabbinin şu emrine boyun eğdi: "Sen, sana emredileni açıkça anlat, müşriklerden de yüz çevir!"[792]» Bu eser de Türkçe'ye çevrilmiştir.

Sûfîleri ve fikirlerini hacimli bir kitap içinde eleştirenlerin dördüncüsü, **Abdulkâdir bin Habîbillâh es-Sindî**'dir. (m.1936-1997) Pakistan kökenli olan bu zat çocukluğunda Mekke'ye gelip yerleşmiş, burada eğitim görmüş bir akademisyendir. Sapkın sûfilerin macera ve şathiyelerine ayrıntılı olarak yer verdiği kitabına «***et-Tasavvuf fi Mîzâni'l-Bahsi vat'Tahkîk*** التصوف في ميزان البحث والتحقيق» adını vermiştir.

Bu eleştirmenlerin beşincisi, Cezayir âlimlerinden **Ebûbekr Câbir el-Cezairî**'dir. (m.1921-2018) «***Kemâlu'l-Ummeti fi Salâhi Akîdetiha*** كمال الأمة في صلاح عقيدتها» adı altında yazdığı kitapçıkta ahlâk çöküntüsünün nedenleri ve çözüm önerileri üzerinde durmuştur. Bu arada Müslimleri yanlış yönlendiren ve İslâm akâidini ifsad eden açıklamalarla dolu «***ez-Zekhâir*** الزخائر» adlı altında dört maceracı tarafından yayımlanan kitaptaki yanlışlara karşı uyarılarda bulunmuştur.

Kitap, Sünnet, akıl ve belgeler ışığında Tasavvufun menşei, mahiyeti, kavramları ve amaçları hakkında doyurucu bilgiler içeren, aynı zamanda mistik şarlatanlığa, duygu sömürüsüne ve düzenbazlığa karşı reddiye özelliğini de taşıyan önemli bir çalışma daha vardır. Bu eserin adı «***et-Tasavvuf Fi Nazari'l-İslâm*** التصوف في نظر الإسلام»dır. Yazarının adı ise **Semîh Atıf ez-Zeyn**'dir.

Ayrıca; doktora tezi olarak yazdığı جهود علماء الحنفية في إبطال عقائد القبورية adlı eseriyle tarikatçıları eleşteren Afganlı Akademisyen **Dr. Şemsuddin es-Selefî**'yi de bu eleştirmenler arasında saymak gerekir.

Son zamanlarda **Abdurrahman ed-Dımışkıyya** adı altında Hicazlı bir yazar tarafından «***en-Nakşebendiyye*** النقشبندية» adı altında Nakşbendîlik üzerine bir araştırma gerçekleştirildi. Kapsamlı olmayan bu çalışma da *-söz konusu tarîkat hakkında-* belgesel bir reddiye özelliğini taşımaktadır.

Bu çalışmaları gerçekleştiren yazarlar, genelde kendilerini selefî olarak görmüşlerdir. Bu ilgiyle Tasavvufa, Sûfîlere ve Tarîkatçılığa, yalnızca selefilerin karşı çıktığı gibi bir izlenim uyanmaktadır. Oysa bu kanaat doğruyu tam olarak yansıtmamaktadır. Örneğin selefîlerin ünlülerinden sayılan **ibn Teymiyye** Tasavvufun tamamına karşı değildir. O, tasavvufu; biri ***"İslâmî"***, öbürü ise ***"Gayr-i İslâmî"*** olmak üzere ikiye ayırmıştır. Onun bu kanaati, ünlü fetâvâsının on birinci cildindeki sözlerinden anlaşılmaktadır.[793] Kitap ve Sünnet ışığında ele alındığında tasavvuf kavramının, İslâm'la herhangi bir ilişkisine rastlamak ise mümkün değildir. Dolayısıyla bu kanaatiyle **İbn. Teymiyye**'nin, çok açık bir çelişki içinde bocaladığı anlaşılmaktadır. İlginçtir ki buna rağmen

---

[792] Bkz. El-Hicr Sûresi/94. Yazarın Arapça sözleri şöyledir:

سيقول النّاعمون – من ذوي الألسنة التي استمرأت كلمات الذلِّ والعبوديّةِ، وليونة النفاق، ممن يتملّقون الجماهيرَ على حساب الحقِّ، ويزعمون أنهم لا يحبون إثارة شقاق، أو جدل، ولا الطعن على أحد– سيقول هؤلاءِ: "ما هكذا يكون النقد ولا هكذا يكون البحث العلميُّ!!" لاَ أيها الملِّلون الخانعون للأساطير، فإنّا لسنا أمامَ جماعةٍ مسلمةٍ، فنخشى إثارة الشقاق بينهم، ولو خشي الرسولُ مثل هذا لمالأ قريشًا على حساب الحقِّ، ولكنه صلى الله عليه وسلّمَ أطاع أمرَ ربِّهِ "قاصدع بما تؤمر وأعرض عن الجاهلين(**94/15**)"

[793] Bkz. مجموع فتاوى ابن تيمية، الجزء الحادي عشر، ص/**18–19**، مجمع الملك فهد–**1995**م.

tarîkatçılar **İbn. Teymiyye**’den hiç memnun değildirler. Hatta Nakşbendîler ondan nefret etmektedirler.[794]

Genel anlamda tasavvufa, Sûfîlere ve Tarîkatçılığa, özelde de Nakşbendî Tarîkatına karşı olumsuz kanaate sahip birçok cephe vardır. Bu gruplar inanç bakımından, düşünsel faaliyet ve amaç bakımından birbirinden çok farklıdırlar. Bu nedenle kendi aralarında da ihtilâf içindedirler. Bu da tarîkat odaklarının işine gelmekte, onların açılım kazanmalarını kolaylaştırmaktadır.

Tasavvufa ve Tarîkatçılığa karşı çıkan bu gruplardan hangisinin sayıca daha çok ve güçlü olduğu ise net olarak bilinmemekle beraber, selefîlerin daha çok ön plana çıktığını söylemek yanlış olmaz. Ancak bunlar arasında, özellikle Nakşbendî Tarîkatı üzerinde yoğunlaşmış herhangi bir grup bulunmamaktadır. Selefîler arasında *(bugüne kadar)* Nakşbendîler hakkında araştırma yapmış bir tek kişi vardır. O da **Abdurrahman ed-Dımışkıyya**’dır. Çok büyük ihtimalle bu şahıs, 1990’larda bazı bölümleri fotokopilerle çoğaltılarak elden ele dolaşan ***«et-Tarîkati’n-Nakşebendiyye Beyne Madıyha ve Hâdıriha»*** adlı çalışmamızdan yararlanarak bir kitap yazdı.

Büyük olasılıkla İslâm akîdesini *(bilerek veya bilmeyerek)* dejenere etmeye çalışan kişi ve topluluklara karşı genel bir karşıt tutum sergileyen Selefîler, Nakşbendîlerin de bunların arasında bulunduğunu tahmin etmektedirler. Bu nedenle onlara zararlı unsurlar olarak bakmaktadırlar. Bu gerçekler ise selefîlerin kuşatıcı bilgilerden yoksun bir kesim olduğunu göstermektedir. Bu ilgiyle selefîler hakkında, burada özet bir bilgi sunmak gerekir.

Selefî (سَلَفِي) kelimesi, Arap dil biliminde ***“ism-i mensûb”***dur. *(Aidiyet ifade eden bir addır.)* ***“Selef”***e ait demektir. Dinî söylemlerde sıkça kullanılan ***“Selef-i Sâlihîn”*** sıfat tamlamasına gelince bu, ***“selef”*** ve ***“sâlih”*** kelimelerinden oluşturulmuş bir bileşik tabirdir. ***“Selef”***: geçmiş kuşaklar *(atalar)* anlamına gelir. ***“Sâlih”*** sözcüğü de: ***“güzel davranışlı, iyi hâl ve gidişata sahip”*** mânâsında bir sıfattır. Bu niteleme ile kendilerinden söz edilmek istenenler, İslâm tarihinin başında yaşamış olan ünlü kişilerdir. Daha açık bir ifade ile ***“Selef-i Sâlihîn”,*** İslâm ümmetinin ilk üç kuşağını oluşturan: ***sahâbe***, ***tâbiîn*** ve ***tebe-i tâbiîn*** zümreleri içinde yapıcı faaliyetleriyle, değerli bilgileriyle, ümmete ışık tutan eserleriyle ve faziletleriyle tanınmış şahsiyetlerin tümüdür. İslâm ümmetinin tamamı bu literatür bilgileri üzerinde görüş birliği içindedir.

Buna göre birini selefîlikle nitelemek, onun bu hayırlı üç zümrenin izinde olduğunu açıklamak anlamına gelir. Ancak bu niteleme, esas itibariyle bâtıl inanışlardan, bid’at ve hurafelerden titizlikle korunmuş, Kur’ân’a ve Sünnete bağlı kalmış, tevhîd üzere kusursuz bir İslâm akîdesine sahip kimse *(ya da kimseler)* için kullanılır. Ne sevindirici bir talihtir ki Ümmet bu noktada da hâlâ görüş birliği içindedir. İlginç olan, tarîkatçıların da bu görüşü (Ümmetle) paylaşıyor olmasıdır!

Biraz önce sözü edilen ilk üç kuşak döneminde, toplum Kur’ân ve Sünnet sınırları içinde homojen bir inanç yapısına sahip bulunuyordu. Tarih boyunca günümüze kadar, inancında bu temel yapıya bağlı kalan kitleye, *geleneksel tabirle* ***“Ehl-i Sünnet vel-Cemaat”*** denir. Ancak fetihlerin neden olduğu kültürel değişimin hızlanmasıyla birlikte metafizik konularda farklı diyalektik açıklamalar ortaya çıktı. ***Hâricîlik***, ***Mürcie***, ***Şîa*** ve ***Mu’tezile*** gibi sapkın düşünce akımları bazı çevrelerde

---

[794] Işıkçı Nakşbendîlere ait bir ansiklopedide İbn Teymiyye hakkında şu satırlar yer almaktadır: ***«Dört mezhebe de uymayan fetvalar verdiği ve fetvasında ısrar ettiği için, Şam kalesine haps edildi. Kısa bir müddet sonra affedilip, serbest bırakıldı. Bozuk fikirlerini ve sapık inanışını yaymaya ve yanlış fetvalar vermeye devam ettiği için Şam kalesinde kendisine bir oda verilerek insanlardan tecrid edildi. Burada bozuk inanışlarını anlatan risaleler yazmaya başladı ise de bundan men edildi. 1328 (H. 728) senesinde yakalandığı hastalıktan kurtulamayıp öldü.»***
Kaynak: **http://www.ehlisunnetbuyukleri.com/Islam-Tarihi-Ansiklopedisi/Detay/IBN-I-TEYMIYYE/391**

tutunmaya başladı. Genel çerçevesiyle Kur'ân ve Sünnet sınırları içinde kalan çoğunluk arasında da farklılaşmalar kendini gösterdi. Aklı önceleyen ***"Ehl-i Re'y"*** grubunun karşısına aklı biraz daha geri planda değerlendiren başka bir grup ***(Ehl-i Hadîs Grubu)*** yer aldı. Tarih boyunca ve günümüzde kendilerini selefî olarak tanımlayanlar bu ikinci grubun takipçileri oldular. Ancak selefiler de kendi aralarında tartıştılar ve zamanla fraksiyonlara ayrıldılar.

Hadisçi ekolün kurucuları olan üçüncü kuşak fukahâsından **Ahmed bin Hanbel** (m.780-855) ve çevresi, ilk selefîler olarak tarihe geçtiler. Zamanla Kur'ân ve Sünnet sınırlarını aşan sapkınlıkların artmasıyla selefîliğin *-öteden beri-* Harranlı **İbn Teymiyye** (m.1263-1328) tarafından ihya edildiği ileri sürülür. Fakat tasavvuf ve tarîkatçılığın iman kurumuna vurduğu darbeler üzerine esasen ciddi bir ihya hareketini başlatan, Necidli **Muhammed bin Abdilvahhâb**'dır. (m.1703-1791) Ancak bu olay, İslâm'ın öngördüğü *-hikmet temeline dayanan-* dâvet ve tebliğ yöntemlerinin dışına taşarak siyasi ve askeri bir nitelik kazandı ve günümüze kadar devam eden karşıt tepkilere neden oldu. İngilizlerin bu harekete verdiği ***«Vahhabîlik»*** adının, Türkiye'de özellikle Nakşbendîler tarafından karşıt propaganda sloganı olarak yoğun şekilde kullanılması, selefîlik kavramının halk arasında antipatik bir çağrışım yapmasına neden olmuştur. Onun için ***el-Kaide*** ve ***Daiş*** terör örgütleri Türkiye'de çoğu kez selefîler olarak algılanmıştır. Oysa bunlar, tarihî haricîlik hareketinin uzantısı ve devamıdırlar.

***

Yönetim Tarafından Tarîkatçıların Vahhâbîlere Karşı Kullanılmaları

Abdurrahman Dımışkıyya adında Hicazlı bir yazarın son zamanlarda Nakşbendîler hakkında bir kitap kaleme alması hariç, bu Tarîkat ve mensupları aleyhinde Vahhabîler tarafından girişilmiş hemen hiçbir faaliyete rastlanmamıştır. Aksine Nakşbendîler, ta **Hâlid-i Bağdâdî** döneminden bugüne kadar (tam 200 yıldır) Vahhabîlere karşı çetin saldırılarını sürdürmektedirler. Bu ise çok ilginçtir.

Elbette bu sürekli ve tek taraflı saldırının önemli nedenleri olmalıdır. İlginçtir ki ne Vahhabîlerin yoğun oldukları Hicaz bölgesinde, ne de herhangi bir Arap ülkesinde Nakşbendîliği ve Nakşbendîleri hedef alan hiçbir kişi, hiçbir dernek ve hiçbir yayın organı bulunmamaktadır. Neden acaba? İşte bu soruya inandırıcı cevaplar bulabilmek için aslında hem Nakşbendîliğin, hem de Vahhabîliğin arka planını irdelemek gerekir. Bu ise özellikle Nakşbendîliğin 800 yıllık geçmişini deşmeyi zorunlu kılar ki bu iş için uzun bir zamana ve çok yorucu bir çabaya ihtiyaç vardır. Ancak bu konuda söylenecekleri şöyle özetlemek meselenin gizemini biraz açabilir: Nakşbendîlik, dış görüntüsü ile İslâm'ı çağrıştıran Türk Müslümanlığının özü, ruhu ve hayat kaynağıdır. Araplar, *-yüzyıllar boyu yaşadıkları geriliğin, yaygın bilgisizliğin ve derin çöküşün etkisiyle-* ***İslâm*** ile ***Müslümanlık*** arasındaki benzeşmeye aldanarak onların, *-birbirinden tamamen bağımsız-* iki ayrı din olduklarını hiçbir zaman fark edememişlerdir! Bu nedenle, Müslümanlıkta göze çarpan çok tanrılı inanışlar Arap muhitlerinde İslâm'ın tevhid inancına sanki *-Türkler tarafından-* tecavüz edilmiş gibi inanılmaz yanlış bir kanaat doğurmuştur! Nihayet bu kanaat, Arap toplumunun en kültürsüz ve en tutucu kesimi olan Necid'de *(18. Yüzyılda)* bir siyasi patlamaya neden olmuştur. Sonradan ***«Vahhabî Hareketi»*** diye adlandırılan bu olaydan ne önce ne de yakın geçmişe kadar Necidliler Müslümanlığın altyapısını oluşturan Nakşbendîliğin ne olup olmadığını asla merak etmemişlerdir. Bu da onların Nakşbendîlerden bile daha karanlık bir dünyada yaşadıklarını göstermektedir.

Nakşbendîliğin *-yeni nitelikleriyle-* Osmanlı coğrafyasında yayılmaya başlaması **II. Sultan Mahmud** dönemine rastlar. 1808 yılında 23 yaşındayken tahta oturan padişah, üç yıl sonra (1811'de) Irak'ta yeni bir mistik hareketin haberini aldı. İlk başta bu hareketten kuşkulanmıştı fakat Şeyhülislâm onu

ikna etti. Çok geçmeden bu hareketin başındaki şahıs ***“İki kanatlı Hâlid Hazretleri”*** olarak imparatorluk çapında olağanüstü bir ün kazanınca, başı dertte olan devlet, hem onunla uğraşarak -*zaten azalmış olan*- enerjisini kaybetmek istemedi, hem de onun bulunduğu bölgede patlak veren tehlikeye karşı nüfuzundan yararlanmaya çalıştı. Siyaset bunu gerektiriyordu. Devletin boğuştuğu büyük sorunlardan biri olarak Vahhabî isyanının patlak vermesi üzerine, Irak’ta peydahlanan Nakşbendîliğin bu isyana karşı bir kalkan olarak kullanılması uygun görüldü. Bunun üzerine padişah, -*o günlerde yeni yuvalanmaya çalışan*- bu mistik oluşum hakkındaki olumsuz tutumunu değiştirdi.

Bunun önemli nedenleri vardı: Nakşbendîlik, her ne kadar evrilmiş, nitelik değiştirmiş idiyse de temelde Türk insanının önemli bir kurgusu idi; Aynı zamanda bu Tarîkat, -*Türk insanının çeşitli din ve düşüncelerden derleyip 800 yıl boyunca ördüğü*- Müslümanlığın hayat kaynağı idi. Buna ek olarak, Vahhabî bölgesinin sınırında yuvalanmaya çalışıyordu. Dolayısıyla onu Vahhabîliğe karşı bir silah olarak kullanmak parlak bir buluş sayılırdı. Nitekim bu yola başvuruldu ve ciddi sonuçlar alındı.

Vahhabiliğin, ilk günden itibaren ***“Selefîlik”*** kisvesine bürünen, birbirinden çok farklı iki cephesi vardır. Biri, tashih hamlesi olarak: -*niyet ve düşünce temelinde*- hiç kuşkusuz selefî bir hareket olduğudur. Olay bu cephesiyle yalnızca **Muhammed bin Abdilvahhâb**’a aittir; dayatma stratejisiyle uygulama bakımından ise, Necidli kabile reislerine ve yağma peşinde olan bedevîlere aittir. Olay bu cephesiyle selefîlikten ayrılmış, hikmetten sapmış ve Vahhabîliğe dönüştürülmüştür. Ancak görünen o ki, Osmanlı Devleti bu iki şeyi birbirinden ayırt etmeyi hiç istememiştir. Dönemin ağır şartları böyle bir tutumu izlemeye devleti -*siyaseten*- zorlamış olabilir. Kaldı ki bu dönemin şeyhülislâmları da maalesef mistik ruhlu yobaz kişilerdi. Kur’an ve Sünnet ışığında objektif bir karara varmaya düşünce yapıları müsait değildi. Bu nedenle Nakşbendîlik daha **Hâlid-i Bağdâdî’**nin elinde renkten renge girerken, hem Bektaşîlere, hem de Vahhâbilere karşı keskin bir silah olarak kullanılmıştır. Bunun en çarpıcı belgelerinden biri, **Hâlid-i Bağdâdî’**nin **Haydarîzâde Abdülkadir** adındaki halifesine yazdığı mektuptur.[795]

Nakşbendîlik, *(ileride anlatılacağı üzere)* Cumhuriyet tarihinin başında *(Şeyh Said ve Menemen olaylarında)* büyük darbeler almasına rağmen, 1950’den sonra *(derin devlet aracılığıyla)* eski gücüne yeniden kavuşturularak yine önemli bir silah haline getirildi ve başka hedeflere karşı etkin bir şekilde kullanıldı.

***

Cumhuriyet Döneminde Nakşbendîlerle Rejim Arasında Süren Kavgalar

Nakşbendîliğin, özellikle Cumhuriyetin başından günümüze kadar olan serüveni incelendiğinde bu mistik akım ile Kemalistler arasında kıyasıya bir savaş cereyan ettiğini görürüz. Birincisi 1925, ikincisi ise 1930 yılında olmak üzere rejimin bu tarîkata indirdiği iki kanlı darbeden sonra Nakşbendîler, -*geçirdikleri şiddetli travmadan*- ancak 1950’lerden sonra yavaş yavaş kurtulabildiler.

[795] Bkz.

محمّد أسعد الصاحب، بغية الواجد ص/ 172: الرقعة الثالثة والأربعون من مكتوبات خالد البغداديّ؛ كتبها إلى خليفته عبد القادر الحيدريّ؛

* عبد الكريم البياري المدرّس، منشورات المجمع العلمي الكرماني، (تذكار الرجال)، الرقعة السادسة والثلاثون ص/67–68. مكتبة الحقيقة إسطنبول–1992م. (هذه الرسالة منضمة إلى رسالة أخرى اسمها مكاتيب شريفة لعبد الله الدهلويّ، كلتاهما بين دفتين في مجلد واحد.)

İktidara gelen Demokrat Parti'nin gerçekleştirdiği açılımların başında tarikatçılara tanınan özgürlük gelmektedir. Günümüzde, neredeyse Türkiye toplumumun tamamını etkisi altına almış olan bir Nakşbendî odağı, bizzat **Adnan Menderes**'in önemli projelerinden biri olarak vücut bulmuştur. Siyası çıkarlar ve oy kaygısıyla atılan bu adımdan sonra Nakşbendîler hemen her alanda faaliyete geçtiler. Kemalistlerin, devlet gücünü kullanarak giriştikleri bütün engellemelere rağmen, Nakşbendîlerin 24 Ocak 1970 tarihinde kurduğu *(dinci)* bir partinin verdiği moral ve cesaretle bu kez siyasi alanda ilerlemeler kaydettiler. Kurdukları Partiler Kemalistler tarafından defalarca kapatılmasına rağmen, 2000'li yılların başından itibaren iktidara gelmeyi başardılar. Bu gelişme ile elde ettikleri siyasi güç sayesinde ekonomi, sağlık, eğitim ve medyayı Kemalistlerin elinden aldılar. Bu alanlardan özellikle eğitim kurumlarında yetiştirdikleri elemanlar sayesinde Nakşbendîliğe olağanüstü bir çekicilik ve popülerlik kazandırdılar. Son yıllarda büyük bir ***ilâhiyatçı-akademisyen*** grup, örgütlenerek bu tarikatı İslâm'la ilişkilendirmek için yoğun çabalar sergiledi. Bu gayretler günümüzde büyük bir hızla devam etmektedir.

Bunun üzerine özelde Nakşbendîliğin, genelde tasavvuf ve Tarîkatçılığın arka planındaki karanlık noktaları aydınlatmak amacıyla harekete geçen son derece az sayıdaki ilim adamı ve araştırmacılar için bu ***ilâhiyâtçı-tarikatçı*** örgüt, şimdilerde ciddi bir endişe kaynağı haline gelmiştir.[796]

Cumhuriyetin kurucuları, Nakşbendîlere çok farklı bir açıdan bakıyorlardı. Onlara göre genelde Tarîkatçılığın, özelde de Nakşbendîliğin kötü bir sicili vardı. Özellikle İttihatçıların Kürt şeyhlerine bakışları çok olumsuzdu. Yeni kurulan Cumhuriyeti tez elden ele geçirmiş bulunan ekip de İttihatçıların uzantıları idi. Bunlar yakın geçmişte **Nehrî** ve **Arvasî** şeyhlerinin giriştiği isyanları hatırlıyorlardı. Fakat bu klik içindeki aktörlerden hiçbiri, Nakşbendî Tarîkatı'nın felsefesi, ilkeleri ve tarihsel arka planı hakkında doğru, ayrıntılı ve tutarlı bir bilgiye sahip değildi. Üstelik bunlar, Nakşbendîliği -*maalesef*- İslâm'ın bir parçası olarak görüyorlardı!

---

[796] Bu durumdan şikâyetçi olan araştırmacılardan biri, kaygılarını şu ifadelerle dile getirmektedir:

«Türkiye'de bu konularla uğraşan yazarların büyük bir kısmının yeterli bilimsel formasyona sahip olmadıklarını söylemek zorundayız. Bu, bir kendini beğenmişlik, ukalâlık sayılmamalıdır. Çünkü bir acı gerçeğin tesbitidir. Bu tesbiti de çekinmeden ifade etmek ve üzerinde düşünmek gerekir.

Yaklaşık son yirmi yirmi beş yıldan bu yana yapılan popüler yayınlara bakıldığında, işaret edilen bu konuların artık, hukukçu, edebiyatçı, gazeteci, hatta doktor vb. değişik mesleklerden kişilerin, İslâm, tasavvuf, tarih konularında genelleyici, kolaycı, cesur iddialar ortaya atan birtakım kitaplar yazmaya kendilerini yetkili gördükleri sıradan konular haline geldiği görülür. Ne yazık ki bazı yayımcılar da belki para kazanmak, belki kendi fikrî maksatlarına uygun olarak kullanmak için hiçbir ciddi incelemeden geçirmedikleri bu derleme yığın kitapları yayımlamakta hiçbir sakınca görmemektedirler.

Bunun Türkiye'ye ne kadar pahalıya mal olduğunu, insanlar arasında yaratılması gereken uzlaşma ortamını büsbütün ortadan kaldıracak bir sona doğru yöneldiğini ve yönelmeye devam edeceğini hemen her gün yaşanılan siyasî, etnik ve kültürel iç ve dış problemler vesilesiyle çok yakından görmekteyiz.» Bkz. **Prof. Dr. Ahmet Yaşar Ocak**, Türk Sûfîliğine Bakışlar, s.13, 14. İletişim Y, İstanbul-1996

«Türkiye'nin yaşadığı kimlik bunalımının içinden çıkmak ve toplumun çeşitli kesimleri arasında uzlaşma sağlamak için hayatî bir nitelik taşıdığını henüz yeni kavramaya başlamış gibi görünüyorlar. Ancak ne İlâhiyât fakültelerinde, ne de Edebiyat Fakültelerindeki tarih, felsefe, sosyoloji, psikoloji ve antropoloji bölümlerinde bu çok mühim probleme yönelik ciddi bir disiplinlerarası yaklaşımla projelendirilmiş araştırmalara henüz rastlanmıyor.» A.g.e. S.83

«Aslına bakılırsa Türkiye'de, merhum Köprülü müstesna, öğrencileri Abdülbaki Gölpınarlı, Osman Turan, M. Altay Köymen ve kısmen Faruk Sümer dışında geniş çaplı araştırmalar bırakmış veya yapmakta olan fazla bir isme rastlanmaz.» A.g.e. S.83

Bu küçük grup, -*yokluk içinde kıvranan ve toparlanmaya çalışan savaş yorgunu halkın perişanlığını fırsat bilerek*- yönetimi yıldırım hızıyla ele geçirmişlerdi. Fakat karşılarında birden çok çephe vardı. Onun için halkın desteği gerekiyordu. İlk iş olarak *"Türk milliyetçiliği"* sloganlarıyla büyük çoğunluğu yanlarına çekmeyi başardılar. İkinci adım olarak bunlar, *"Gayr-i Müslim"* ve *"Gayr-i Türk"* azınlıklara gözdağı vermeye hazırlandılar. Ancak azınlıkların arkasında Avrupa vardı, onun için bazı ekonomik yaptırımlar dışında onları daha fazla sıkıştırmayı göze alamadılar. Üstelik ***"muasır medeniyet"*** perdesi altında yüzlerini Avrupa'ya çevirmişlerdi.(?) Bu nedenle "Müslüman" etnik azınlıklara yüklenmek üzere harekete geçtiler. Bu amaçla dış dünyayı huylandırmayacak bir gerekçe arayışı içine girdiler. Çok gecikmeden iki bahane buldular: ***"Kürtlük"*** ve ***"Nakşbendîlik"***. Birinci bahane dış dünyada tepki uyandırabilirdi, onun için ikincisini öncelediler. Nakşbendîlik en uygun bahane olarak görüldü. Adını da ***"İrtica"*** koydular. Çünkü bu suretle hem önlerindeki ***"yobazlık"*** engelini zayıflatacak, hem bu arada girişilecek bir temizlik harekâtıyla *(doğuda)* demografik bir ayarlama yapma imkânını da bulacaklardı. Öyle de oldu.

Cumhuriyet yönetiminin, ***"irtica"*** olarak damgaladığı Nakşbendîliğe karşı bu ilk büyük operasyonu çok kanlı oldu. Aslında başka bir amaçla düzenlenmiş olsa da Kürt Nakşbendî şeyhleri bu olayda büyük bir darbe aldılar. Hadisede hiçbir rolü bulunmayan Güneydoğulu Arap kökenli Nakşbendî şeyhleri de bu darbeden nasiplerini aldılar.

Ankara'da hazırlanan senaryoya göre isyanın baş aktörü olarak Palulu **Şeyh Said** seçilmişti. Siyasi bir analist gözüyle olayın seyri incelendiğinde, bu gerçek rahatça anlaşılmaktadır. Bunun çok önemli nedenleri vardır. Şeyhin kişiliğini bu nedenlerin başında hatırlatmak gerekir. Koyu bir Nakşbendî olmasına rağmen, ünlü şair ve yazar **Necip Fazıl Kısakürek**, -*yüz binlerin evliyası olan!*- bu şeyhin kişiliğini şöyle değerlendirmektedir:

«(...) Zira bu insan, hususiyle Şark Anadolusu'nda tesiri pek büyük olan Nakşîlik Tarîkatının şeyhlerinden bilinmektedir ve aynı zamanda dinî otorite ile karışık ağalık ve reislik makamının alemi (sembolü) olan şeyh sıfatı içinde derinliğine bir mürşit olmaktan ziyade sığlığına bir güdücü rolündedir.

Hemen belirtelim ki, Şeyh Said'in şeyhliği eğer öbür türlü olsaydı kendisini takip eden din yıkıcılıkları ve on binlerce Müslüman kanına mal olan ayaklanma meydana gelmezdi.

Şeyh Said, her hamle ve harekette iyi veya kötü ihtimal kutupları arasında tam ve çileli bir murakabe ve muhasebeyi emredici ve dâvaları kavramaktan âciz ve çok defa cahil yarım yamalak davranışlardan sakınılmasını şart koşucu hadîsin sırrına uzaktı.»[797]

Nakşbendî Tarîkatı'ndaki inanışları **Şeyh Said**'le paylaşan, canfedâ bir Nakşbendî yazarın bu sözleri, şeyhi tasvir etmek için başka bir ifade gerektirmeyecek açıklıktadır. Siyasî yönetim, -*büyük ihtimalle bu gerçeğin farkında olduğu için*- senaryonun baş aktörü olarak onu tercih etti. Senaryoda önemli bir figüran olarak kullanılan Binbaşı **Kasım Ataç**, Şeyh Said'in bacanağı idi. O da bu ilkel yönetimin gölgesinde bir şeyler devşirmeye çalışıyordu. İlginçtir; o günkü yönetim için ***"ilkel"*** niteliğini kullanan kişi, İsmet İnönü'nün damadı **Metin Toker**'dir![798]

Bu isyancı şeyh, **Necip Fazıl**'ın ifadesiyle; *«15 Nisan 1925 gecesi yolunu tayinden âciz ve İslâm davasının nasıl güdüleceğinden gafil şeyh, emrindeki çoğu "şeyh" ve "ağa" lakaplı*

---

[797] Bkz. **Necip Fazıl Kısakürek**, Son Devrin Din Mazlumları, Büyük Doğu Yay. 3. Basım, s. 36, 1974, İstanbul

[798] Bkz. **Metin Toker**, Şeyh Said İsyanı, s. 5-6 Akis Yay. 1968, İstanbul.

elebaşılarıyla»[799] birlikte yakalandı. Sayıları kırkı geçen yandaşları ile birlikte 29 Haziran sabahı, Diyarbakır'da asılarak idam edildiler ama kavga bitmedi. 30 Kasım 1925'te kabul edilen 677 sayılı yasa, bu kavganın resmi belgesi olarak tarihe geçti. Bu kanunla tekkeler, zaviyeler ve türbeler kapatıldı. Aynı zamanda bu kurumları çağrıştıran ***şeyhlik***, ***seyyidlik***, ***müritlik***, ***efendilik***, ***çelebilik*** ve ***dervişlik*** gibi unvanların kullanımı da yasaklandı.

***

Şeyh Said olayı da tıpkı ***Nehrî*** ve ***Arvasî*** isyanları gibi -*çeşitli nedenlerle*- arada bir gündeme taşınır. Irkçı ve Kemalist odaklar, bu olayları siyasi amaçlarla bir sömürü aracı olarak yönlendirici propagandalarında kullanırlar. Ancak ilginçtir ki derin devlete bağlı propaganda ekipleri, ***Nehrî*** ve ***Arvasî*** isyanlarını devamlı surette örtbas etmeğe çalışırlar. Bunun aksine **Şeyh Said** isyanını afişe ederler. Bu da *Nakşbendî-Lâikçi* kavgasının farklı yorumlarla devam etmesine neden olur. Bazen de bu kavga, sözü edilen bu üç olayla hiç ilişkilendirilmeden sürdürülür.

Örneğin yakın geçmişte patlak veren -*"Türban yaygarası"* aslında bir ***Nakşbendî-Lâikçi*** kavgasından başka bir şey değildi. Bu olayı ***«İslâmî tesettür»*** gerekçesine bağlayanların büyük kısmı meselenin iç yüzünden tamamen habersizdirler. Çünkü İslâm'dan Müslümanlığa malzeme devşirmenin ne olduğunu hayatlarında bir kez bile duymuş değildirler. Neredeyse bin yıldır sıklıkla sürdürülen bu spekülatif amaçlı kalkışmalara ve sömürü örneklerine o kadar alışılmış, o kadar kanıksanmıştır ki bugün ***İslâm*** ile ***Müslümanlığın*** iki ayrı din olduğunu insanlara anlatmak imkânsızlaşmıştır. Bu nedenledir ki günümüzün şartlarında İslâmî şahsiyetin inşası da mümkün görülmemektedir. Nitekim yukarıda kendisinden söz edilen isyancı Tarîkat şeyhinin, -*özellikle İstiklâl Mahkemesi'nin tutanaklarına geçmiş olan*- ifadeleri; evet bu ***«âlim ve evliya zatın!»*** sözleri, onun İslâm'dan ne kadar uzak olduğunu, buna karşın ne kadar koyu dindar bir Müslüman olduğunu gözler önüne sermektedir.

Nakşbendî-Lâikçi kavgasının ikinci senaryosu ***"Menemen Olayı"***dır. Adından da anlaşılacağı üzere, İzmir'in ilçelerinden biri olan Menemen'de *(23 Aralık 1930 günü)* sahnelenen bu olayın senaryosu da yine Ankara'da hazırlanmış ve sahneye konması için derin devlete havale edilmiştir. Amaç, 1925 yılında Kürt Nakşbendîlerine verilen cezayı batıdaki Türk Nakşbendîlerine hatırlatarak onlara da gözdağı vermek; bu suretle -*siyasetin önündeki*- ***"irtica"*** engelini zayıflatmak idi. Nitekim bu iki olaydan, orantısal sonuçlar alındı. Ancak Menderes tarafından bu engelin 1952'de kamufle edilmesinden sonra Nakşbendîlik bütün Türkiye sathında büyük bir hızla canlanarak -*kısa sürede*- hem ekonomik hem siyasi hayatı etkisi altına aldı.

Menemen hadisesinin sırlarını ifşa eden **Necip Fazıl Kısakürek**, ilginç açıklamalar yapmaktadır. Ancak *(Türkçe, neredeyse on yılda bir değiştiği için)* onun ağdalı ifadesinden bazı sözcükleri bugün anlayamayan birçok kimse vardır. Onun ***"din"*** kavramını *(kesinlikle İslâm'ı değil)* Müslümanlığı amaçlayarak kullandığı bir ifadesi aynen şöyledir: *«Din alakasını besleyici, geliştirici ve bir gün patlak vermeye doğru yürütücü kuvvet ve zümrelerin başında da Nakşîlik vehmolunuyordu…»*[800] Yazar, -*bu sözleriyle*- Nakşbendîliği, Müslümanlık için besleyici ve geliştirici diye niteliyor. Bunu *"siyasilerin bir kuruntusu"* olarak ifade ediyor olsa bile kendisi buna kesinlikle inanıyor. İşte -*ağızdan kaçırılmış olan bu sözler*- baştan beri sıklıkla vurgulandığı üzere Nakşîliğin, Müslümanlığın ruhu ve hayat kaynağı olduğunu bir kez daha kanıtlamaktadır.

---

[799] Bkz. Necip Fazıl Kısakürek, Son Devrin Din Mazlumları, Büyük Doğu Yay. 3. Basım, s. 53, 1974, İstanbul.

[800] Age. S.120

Nakşbendî yazar, Menemen olayının bir senaryo olduğunu şöyle açıklamaktadır: *«Ne yapsınlar da bu tarîkatın yüce sandıkları şahsiyetlerini bir eroin çetesi fertlerini tek tek avlarcasına toplasınlar ve boğazları kesilmek üzere çantalarına yerleştirsinler? Oldukları yerde ve birbirinden uzak Allah'ı zikreden bu insanları hangi bahaneyle enseleyebilirlerdi? Zor! Fakat buldular…»*[801]

Necip Fazıl bu olayı, ***«Son Devrin Din Mazlumları»*** adı altındaki eserinde bütün ayrıntılarıyla anlattığı için bu konuda onun söylediklerine burada ayrıca bir şey eklemek gerekmiyor. Ancak *Nakşbendî-Lâikçi* kavgasının bu olaydan sonra da sürdüğünü bir kez daha hatırlatalım.

***

Nakşbendî-Lâikçi kavgasının en çarpıcı örneklerinden biri de **Necmettin Erbakan**'ın *(İslâm maskesi altında)* yönettiği siyasi harekettir; onun, bu hareketin süreçleri boyunca Kemalistlerle yaşadığı kapışmalardır. Müslümanlığın siyasi kalesi olarak peydahlanan bu hareketin İslâm'la hiçbir ilişkisi yoktur. Tam tersine, kurucuları ve üst düzey yöneticileri Nakşbendîliğin Hâlidî koluna bağlıdırlar.

Bu *"dinci"* hareketin siyasi serüveni, *-bilhassa lâikçilerle kapışma süreçleri-* buraya sığmayacak kadar uzun ve çok ilginçtir: Hareketin başı olan **Necmettin Erbakan** ve yakın arkadaşları İskenderpaşa Tekkesi şeyhi **Mehmed Zahid Kotku**'ya bağlı idiler. 1950'de kurulan Demokrat Parti'nin getirdiği özgürlüklerden yararlanarak önce Adalet Partisi içinde örgütlenmekle işe başladılar. Fakat İstiklâl mahkemeleri sırasında deneyim kazanmış olan lâikçilerin bu dönemdeki kuşağı, *-yanlışlarla karışık olsa da-* Nakşbendîler hakkında bazı bilgilere sahip idiler. Onun için ürkmeye başladılar. Bu Nakşbendî ekibin önünü defalarca kesmeye çalıştılar. Onların, farklı isimler altında peş peşe kurduğu siyasi partilerin her birini çok geçmeden *"mahkeme kararıyla!"* kapattılar.[802] Böylece Nakşbendî-Lâikçi dalaşması yıllarca sürdü. Ancak zamanla her iki taraf birbiriyle yüz göz oldular. Bu ise Nakşbendîlerin işine yaradı. Bunun önemli nedenleri vardı: Siyasî arenadaki bu Tarîkatçı aktörler, Kemalist lâikçilerden daha çok kültürlü ve birikimli idiler. ***Nehrî, Arvâsî*** ve ***Şeyh Said*** olaylarının aktörlerinden çok farklı idiler. Eski Nakşbendî siyasiler, kültürsüz, geniş bir dünya görüşünden yoksun ve yobaz idiler. Bu yeni ekibin içinde yer alanlar ise görünüm itibariyle lâikçilerden daha çok Avrupalı idiler. Bu nedenle siyasi forumlarda Kemalistler itibar kaybettiler ve bürokrasi kadrolarının içinde hapsoldular. Nakşbendîler ise çocuklarına Avrupa ve Amerika'da eğitim yaptırarak kısa zamanda güçlü ve genç bir kadro hazırladılar. İktidarın ve ekonominin dizginlerini bu donanımlı ikinci kuşağın eline verdiler. Lâikçiler ise derin bir sevda ile ellerindeki heykellerle kaldılar. Ama Nakşbendiler her şeye rağmen onlara ***"putperest"*** gözüyle bakmadı ve bakmayacaktır. Bunun önemli bir sırrı vardır!

Bu kavgada tarîkatçı siyasiler, Nakşbendî kimliklerini ***«Milli Görüş»*** sloganı arkasında gizlemeye çalıştılar. Milliyetçilik ise bu kavgalı kardeşlerin en güçlü ortak paydasıdır. Onun için çok ilginçtir; bu kavgada hem rejim, hem de Milli görüşçüler İslâm'a geçit vermemek için var güçleriyle Müslümanlığı korudular! Nisbeten aydınlanmış (tevhidî) bir azınlık bunu fark edince bu her iki cephe şiddetli bir refleksle *(Türkiye için) "İslâm tehlikesi"*'nin farkına vardı ve çok geçmeden aralarında uzlaştılar. Buna göre *bürokrasi Kemalistlerin, iktidar ise Tarîkatçıların elinde kalmak üzere* anlaştılar. Ardından *"Hizbullah Senaryosu"* ile *(ölü doğmuş olan)* tevhidî azınlığa ciddi bir gözdağı verildi. Bu senaryo ile tuzağa düşürülen kitlenin; Kürt milliyetçisi, gâfil ve bilgisiz olduğu

---

[801] Age. S.120

[802] ***Milli Nizam Partisi***, 26 Ocak 1970'te kuruldu; 20 Mayıs 1971'de kapatıldı. ***Milli Selamet Partisi***, 11 Ekim 1972'de kuruldu; 12 Eylül 1980' darbeciler tarafından kapatıldı. ***Refah Partisi***, 19 Temmuz 1983'te kuruldu; 16 Ocak 1998'de kapatıldı. ***Fazilet Partisi***, 17 Aralık 1997'de kuruldu. 22 Haziren 2001'de kapatıldı. ***Saadet Partisi***, 20 Temmuz 2001 tarihinde kuruldu, varlığı devam etmektedir.

muhakkaktır. Bu olayda özellikle ırkçı Nakşbendîlerin *(derin devlet bünyesinde)* figüran olarak kullanıldığı ihtimali de çok büyüktür. Sözde PKK'ya karşı kullanılan Hizbullah'ın tasfiye edilmesi ve şeytanlaştırılması, geriye kalan üyelerinin "Selefîlik" maskesi altında yeniden toparlanmalarını sonuçlandırdı. Son yıllarda ortaya çıkan ***Daiş Terör Örgütü*** bu kaynaktan ciddi anlamda destek almıştır.

Görünürde yatışmış sanılan ***Nakşbendî-Lâikçi kavgası***, aslında son bulmuş değildir. Bilakis için için devam etmektedir. Türkiye'de müzminleşmiş olan bu sorunun nasıl devam edeceğini ise şimdiden kestirmek mümkün değildir.

***

Günümüz Türkiye'sinde Nakşbendî Örgütleri ve Sıra Dışı İşlevleri

Türkler tarafından kurulmuş olan en eski Tarîkat ***Yesevîlik***'tir. Bu yapının önemli kollarından biri olan ***Nakşbendîlik*** de onun kadar eskidir. Bu mistik akım, zaman içinde Türk toplumunun sosyal ve dinsel yaşamında önemli bir yer tutmuş ve derin izler bırakmıştır.

Orta Asya'da canlı ve yaygın olmasına rağmen, 19'uncu yüzyılın başlarına kadar bu Tarîkatın Anadolu'daki izleri zayıf idi. Daha önce *-geniş ayrıntılarıyla açıklandığı üzere-* Nakşbendîlik, 1800'lerin başında Kürt kökenli bir şeyh tarafından Irak'a taşındı; ***"Hâlidîlik"*** adı altında, Osmanlı coğrafyasının hemen her yerine kısa süre içinde yayılarak yerleşti. Osmanlı Devleti'nin yıkılış sürecinde sarsıntı geçiren bu Tarîkat, Cumhuriyetin kuruluşuyla birlikte yeniden canlandı. Ancak yeni rejimle ters düşünce büyük darbeler aldı.

Devlet ile Nakşbendîlik arasındaki çekişme neredeyse bir asra yakın sürdü. Fakat *-rejimi temsil eden-* Kemalistler, 20. yüzyılın sonlarına doğru Tarîkatçılar karşısında güç kaybetmeye başladılar. Onların her tarafa hâkim olduklarını gördüler. Bu gelişmenin önüne geçemediler. İktidarın 2000'li yılların başından itibaren tarîkatçıların eline geçmesi üzerine Kemalistler geri adım atmak zorunda kaldılar. Aslında bu çekişmenin önceki süreçleri boyunca devlet ile tarîkat odakları arasında gizli ilişkilerin cereyan ettiği muhakkaktır. Kemalistler henüz iktidardayken devletin üst aklı, *-800 yıllık geçmişi olan-* bu yapıyı tamamen ortadan kaldıramayacağını zamanla anlamıştı. Bu nedenle ondan yararlanma yolunu aradı ve bu doğrultuda politikalar geliştirdiler. Nitekim vaktiyle **II. Sultan Mahmud**, *-Vahhabîlere karşı desteklerinden yararlanmak amacıyla-* Nakşbendîlerin önünü açmış, **Bağdâdî**'nin açılımına göz yummuştu. Cumhuriyet döneminde de bunun aynısı yaşandı. Fakat bunu fırsat bilen Tarîkatçılar, şiddetten uzak, politik bir yol izleyerek nihayet Kemalistleri iktidardan tamamen uzaklaştırmayı başardılar.

Nakşbendîler, 200 yıldır coğrafyamızın hemen her bölgesinde öbek öbek kümeler oluşturmuş, buralarda muhit edinmişlerdir. Toplumun çeşitli kesimlerinden birçok insan bu odaklara bağlanmış, bu nedenle toplum *(tam anlamıyla iç yüzlerini keşfedememiş olsa da)* bunların dış görüntülerine alışmıştır. Osmanlı döneminde bu Nakşî kümelerinin her birine ait bir tekke bulunuyordu. 30 Kasım 1925 tarih ve 677 sayılı yasa kabul edilince halk uzun süre ***"tekke"*** sözcüğünü kullanmaktan ürktü. Çünkü hem bu kurum yasaklandı, hem de Kemalistler tarafından sürdürülen tarîkat karşıtı propaganda söylemlerinde tekke sözcüğü, ahlaksızlık sembolü olarak kullanılıyordu. ***"Esrar tekkesi"*** gibi… İlginçtir ki *-koyu bir Nakşbendî olan-* **Necip Fazıl Kısakürek** de *-herhalde çok derin*

düşünmeden- bu tabiri kullanmıştır![803] Aslında Tarîkatçılar da tekke sisteminin kokuşmuşluğundan şikâyetçi idiler. Nitekim **Abdülhakim Arvâsî**'nin şöyle dediği nakledilmektedir: *«Hükümet tekkeleri değil, boş mekanları kapattı; onlar kendilerini çoktan kapatmışlardı!»*[804] Buna benzer bir söz de Halvetî şeyhi **Kuşadalı İbrahim Efendi**'den nakledilir.

Bu ilgiyle **Abdülhakim Arvâsî**'den bir nebze söz etmek gerekir. Çünkü o, maceralarıyla ve isyanlarıyla ünlenmiş olan ***Arvâsî*** ailesinin son temsilcisi sayılır. **Abdülhakim**, hem çok yönlü kişiliğiyle hem de ***ırkçı-tarîkatçı*** bir örgütün ona biçtiği rol bakımından üzerinde durulması gereken bir figürdür.

1865 yılında Van'ın Başkale ilçesinde dünyaya gelen **Abdülhakim**, eski Başkale müftüsü **Muhiddîn**'in torunudur. Babasının adı **Mustafa**'dır. Mistik eğitimini aynı ailenin Müküs Arvâsîlerinden, **Fehim Arvâsi** (m.1825-1898)'nin denetimi altında tamamlamıştır. Şeyhlik mesleğine onu **Fehim** hazırlamıştır. Medrese eğitiminin yanı sıra, bir süre Osmanlı yönetimince kurulmuş iptidâî ve rüşdiye gibi resmi okullarda da eğitim gördüğü için **Abdülhakim**, düzgün bir Türkçe öğrenmiş ve az çok bir kültür almıştır. Ona yıllar sonra ün kazandıran kapının gerçek anahtarına bu fark sayesinde sahip olabilmiştir.

Rus ordusunun 1915'de Doğu bölgesine saldırması üzerine **Abdülhakim**, ailesini alarak önce Irak'a göç etti. Burada kısa sürelerle ***Revandız, Erbil*** ve ***Musul*** kentlerinde kaldı. Ondan sonra, 1919'da Adana ve Eskişehir üzerinden İstanbul'a vardı ve burada yerleşti. Onun, şöhret basamaklarını hızla tırmanması bu tarihten sonra başlar. Dünya o günlerde allak bullak olurken Arvâsî, olup bitenlere hiç aldırış etmedi. Onun her şeyden daha büyük bir davâsı vardı. Nakşbendîlik… O, bu tarîkatı bütün ayrıntılarıyla en iyi bilen biriydi. Bununla birlikte din adamları arasında davranış biçimi, giyim kalitesi ve konuşma tarzı bakımından çok etkileyici bir görünüm yansıtıyordu. Aynı zamanda sevecendi. Bu özellikleriyle çok geçmeden hem İstanbul'un dindar kesimi, hem de devlet adamları ve bazı entelektüeller üzerinde etki uyandırdı. Camilerdeki vaazları sırasında *(gelecekte Türkiye toplumunun önemli bir kesimini mistik ve edebi telkinleriyle sürükleyecek)* iki kişinin dikkatini çekti: **Hüseyin Hilmi Işık** (1911-2001), **Necip Fazıl Kısakürek** (1904-1983). Bu iki sihirli kalem ona büyük bir şans kapısını açtı.

Aslında **Abdülhakim Arvâsî**'nin ün kazanmasını engelleyecek bir şaibeli siyasi geçmişi vardı; aynı zamanda ciddi bir ilmî birikime de sahip değildi. Çünkü ailesinin büyüklerinden **Şihabüddîn**, **Ali** *(Kamran İnan'ın büyük babası)* ve **Şirin**, 1914'te bir mürîd kalabalığının başında devlete başkaldırmış, Bitlis'e saldırmışlardı. Kısa süre sonra da yakalanarak idam edilmişlerdi. Bu olay *(gerek devletin, gerekse Türk etnisitesinin hafızasında)* **Arvâsî** ailesi aleyhinde bir imaj bırakmıştı. **Abdülhakim**'in canfedâ mürîdleri tarafından tertip edilmiş biyografisinde onun eğitim düzeyini gösteren ipuçları bulunmaktadır. Bu konuda kaydedilmiş sözlerin bir kısmı şöyledir: *«Müküs kazasında yüksek âlimlerden, Arap ve Fars dili ve edebiyatı, mantık, münazara, kelam, ilahi ve tabii hikmet, fen ve matematik, tefsir, hadis, usul-i fıkh, Şafiî, Hanefî ve Mâlikî fıkhı ve tasavvuf dersleri aldı.»* Bu ifadelerde konunun abartıldığı açıktır. Nitekim aynı yazarların yine onun için yaptıkları şu açıklama meselenin iç yüzüne ışık tutmaktadır *«Ebussuud, Nimetullah ve Hüseyn Vaiz-i Kâşifî'nin tefsirlerinden başka, Şir'atü'l-İslâm, Şifâ-i Şerif, Kitâb-ı Hulâsati'l-Vefâ fî Ahbâri Dâri'l-Mustafa ve Kimyâ-yı Seadet okutup vaaz vermiştir.»*

---

[803] Bkz. Necip Fazıl Kısakürek, Son Devrin Din Mazlumları, s.271, Büyük Doğu Yay. 3. Basım S.36. 1974-İstanbul.

[804] Bkz. Baran Dergisi, sayı:353.

Aslında **Abdülhakim**'in İstanbul'da tutunmasını sağlayan başka nedenler vardı. Bunların en başında, *(bütün olumsuzluklara rağmen)* onun tanınmış bir aileden gelmiş olması vardı. Nitekim kardeşi **Arvâsîzâde Taha** (1864 - 1928) vaktiyle 1908'de Hakkâri mebusu olarak Osmanlı parlamentosuna girmişti. Ailesinin geniş bir çevresi vardı. **Abdülhakim Arvâsî**'yi, işte bu yönü ile ele almak gerekir. Onun eşraftan olması; Nakşbendî meşrepli olması; damgalanmış bir aileden gelmesine rağmen geniş bir çevreye sahip bulunması; sevecen, konuşkan, hatip, temiz ve muntazam görünümlü olması gibi nedenler ona ün sağlamıştır.

Abdülhakim Arvâsî'nin bu özellikleri, o dönemin şartlarında ajite olmuş bir çevreyi uyardı ve ona yaklaştırdı. Çünkü şiddetin ve karmaşanın hâkim olduğu o günlerde din adamları sinmiş durumda idiler. Fakat **Arvâsî** şerbetliydi! O sinmedi ve meslektaşları gibi gevşemedi… Çünkü yetenekli ve becerikliydi. Aynı zamanda temkinli idi! Nitekim ona yapışan Türk ırkçılarının havasına gayet uygun adımlarla yol almaya çalıştı. Arap kökenli olduğunu, devlete kafa tutan Kürtçü ailesinin karıştığı kanlı olayları hiç hatırlamadı. Koyu Türkçü bir şairle bir askerin arasında ünlü "Râbıta" risâlesini yazdı.

Abdülhakim Arvâsî, yazmış olduğu bu kitapla Nakşbendî tarihinin kaydettiği yedi ünlü teorisyenden biri olduğunu kanıtlamıştır. Bu tarîkatın varlık göstermeye başladığı 1200'lü yıllardan günümüze kadar aldığı şekillerin sonuncusunu **Abdülhakim Arvâsî** gerçekleştirmiş, bu suretle çok tanrılı Millî Türk Müslümanlığına büyük bir direnç kazandırmış ve Türkiye'de İslâm'ın önüne kolayca aşılamayacak bir set çekmiştir.

***

Tekkelerin yasaklanmasından sonra *-uzun bir zaman geçmiş olduğu için-* bu yuvalar hafızalardan silinmiş gibidir. Bunların yeniden açılacağını umut edenler bile elbette vardır. Fakat bu, artık mümkün gibi gözükmemektedir. Çünkü kanun **Mustafa Kemal** tarafından çıkarılmıştır! Ne var ki bu engel başka yollarla delindi! 1950'den sonra devlet, Tarîkatçılar üzerindeki baskısını kaldırınca her tekkenin bağlıları, bulunduğu çevrenin bir camiini kendi grubu için merkez haline getirdi. Bu kez *"Filanca şeyhin tekkesi"* yerine *"Falan cemaat"* diye isimler aldılar. ***"İsmailağa Cemaati"***, ***"İskenderpaşa Cemaati"*** gibi… Bazı tekkeler de yörenin adıyla ya da medrese olarak anılmaya başladılar. ***"Yahyalı Cemaati"***, ***"Norşin Medresesi"*** gibi… Onun için bugün Türkiye'de faaliyet gösteren Nakşbendi örgütlerinden her biri genel bir ad olan ***"cemaat"*** diye tanımlanmaktadır.

Cumhuriyetin kuruluşundan önce siyasi olaylara ve isyanlara merkez ve karargâh niteliğini almış olan tekkeler, taşıdıkları isimlerle varlıklarını devam ettirmek istemediler. Örneğin ***"Nehrî"***, ***"Arvâsî"*** ve ***"Pâlevî"*** adı altında bir cemaat artık mevcut değildir. Keza; ***«Küfrevîler»***, ***«Tâğîler»***, ***«Hazinîler»***, ***«Hâmidîler»***, ***«Arnâsîler»*** ve ***«Zeylânîler»*** gibi çeşitli nedenlerle sönmüş şeyh ailelerinin ardılları günümüzde tanınmış örgütsel birer cemaat olarak varlık göstermemektedirler. Ancak bu ailelere bağlı mürîd topluluklarından söz etmek mümkündür. Bu ailelerin temsilcileri vardır. Cenaze teşyii, bayramlar, düğünler ve önemli etkinlikler sırasında her topluluk şeyhinin muhitinde bir araya gelir.

Rejime destek vermeleri için angaje edilmiş şeyhlerle bazı siyasi partilere destek veren şeyhler, son 50 yılda popüler hale getirildiler. Günümüzde *(özel yapılar aracılığıyla)* öne çıkarılmış Nakşbendi örgütleri bu ilişkiler sonucunda oluştu ve kurumsallık kazandı. Cemaat adı altında örgütlenmiş *ya da şeyh-mürîd ilişkileri ile sınırlı olarak* faaliyetleri devam eden Nakşbendi topluluklarını şöyle sıralayabiliriz:

1) TAĞÎLER (Tağ şeyhleri): **Abdurrahman-ı Tâğî** (m.1831-1886)) soyundan gelen ailedir. Kürt kökenlidirler. Merkez tekkeleri Bitlis'in Norşin ilçesindedir. Son yıllarda buraya (**Güroymak**) diye Türkçe bir isim verildi! Bu ailenin büyüğü olan **Abdurrahman-ı Tâğî**, halifeliği Arvâsî şeyhlerinin büyüğü olan **Sıbğatullah Arvâsî**'den aldı. Arvâsîler, isyanlar ve sürgünlerle yıpranınca, onların misyonunu Tağîler devam ettirdi. Bitlis ve Muş civarına serpiştirdikleri medreseleriyle meşgul oldular. Şeyh Said isyanına destek vermediler. Buna rağmen ailenin büyüğü **Muhammed Masum** (m.1884-1971) 1926'da ve 1930'da iki kez sürgüne gönderildi. Günümüzde Norşin tekke ve medresesini **Muhammed Masum**'un oğlu **Nureddin Mutlu** yönetmektedir.

Nakşbendîliğin, -*başta Kürt bölgesi olmak üzere*- Türkiye'ye yayılması konusunda Tağîlerin büyük etkisi olmuştur. Bu odağın devamı sayılan iki şeyh ailesi geniş muhitlere sahip olmuşlardır. Bunlardan biri, Suriye'nin kuzeyinde yuvalanan ***«Haznevîler»*** ailesidir, öbürü ise (***Haznevîler****'in ardılları olan ve*) Adıyaman civarında faaliyet gösteren ***Menzil*** şeyhleridir.

2) HAZNEVÎLER: Bu aileyi kuran **Ahmed Haznevî** (m.1886-1949), Halifeliği Norşin Şeyhlerinden **Abdurrahman-ı Tâğî**'nin oğlu **Muhammed Ziyaüddîn** (m.1855-1923)'den almıştır. O da Kürt kökenlidir. Haznevî tekkesini Suriye'nin kuzeyine düşen Kamışlı vilayetine bağlı ***Telma'rûf*** kasabasında kurdu. Suriye krizi sırasında aile Türkiye'ye göç etti. ***Telma'rûf*** kasabası yakın geçmişte ***Deaş***'ın saldırısına uğradı.[805]

Haznevî ailesinin kurucusu **Ahmed Haznevî**, **Norşinli Ziyâüddîn**'in, o da babası **Abdurrahman-ı Tâğî**'nin, o da **Sıbgatullah-ı Arvâsî**'nin, o da **Taha-i Hakkarî**'nin, o da **Hâlid-i Bağdâdî**'nin halifesidir. Ondan yukarısı malum!

3) MENZİL CEMAATİ: İlk Menzil Şeyhi **Abdülhakim Erol** (m.1902-1972), 1950'li yıllarda, önce ***Bitlis***'e bağlı ***Kasrik*** köyünde tekkesini kurarak faaliyete başladı. Sonra stratejik nedenlerle Adıyaman civarına göç ederek Menzil adıyla bilinen köye yerleşti. **Abdülhakim Erol**, halifeliği **Ahmed Haznevî'**den almıştır. Bu cemaat, -***"çok ciddi"*** *diye nitelenebilecek*- bir dokunulmazlığa sahiptir!

4) İSKENDERPAŞA CEMAATİ: Bu cemaat, **Mehmed Zahid Kotku** (m.1897-1980) adında, Dağıstanlı bir Nakşî Şeyhi tarafından 1958 yılında kuruldu. İmam olarak tayin edildiği -*İstanbul'da Fatih Kıztaşı civarındaki*- İskenderpaşa Camiini merkez edindi. Hemşehrilik ilgisiyle kendisi gibi Dağıstanlı olan **Ahmet Ziyâüddîn Gümüşhânevî**'nin vaktiyle camaatine katılarak ondan halîfelik almıştı. **Abdülaziz Bekkine** adındaki bir arkadaşının üniversite öğrencileri arasında propaganda yapmasını örnek alarak yüksek öğrenim gören dindar gençlerden bir grubu yanına çekmeyi başardı. Gerek öğrenimleri sırasında gerekse hayata atıldıktan sonra bu grubun kenetlenerek büyük başarılar sergilemesi, özellikle entelektüel dindarlar arasında **Kotku**'ya büyük şöhret kazandırdı. Ölünce yerine damadı **Prof. Dr. Esat Coşan** (m.1938-2001) geçti. Bu zatın Avustralya'da geçirdiği trafik kazasındaki şüpheli ölümü, geride bazı soru işaretleri bıraktı. Onun bir süre önce davetli gittiği Hindistan'da **Ebû'l-Hasan en-Nedvî** ile yaptığı özel bir görüşmeden sonra Nakşbendîlik hakkındaki görüşlerinin değiştiği yolunda bir söylenti vardır. Bunun iç yüzü anlaşılamadı.

Mehmed Zahid Kotku, **Gümüşhaneli Ahmed Ziyâüddîn**'in, o da **Ahmed Süleyman el-Ervâdî**'nin, O da **Hâlid-i Bağdâdî**'nin halifesidir.

---

[805] Bu aile ve tekkesi hakkında geniş bilgi edinmek için bkz.

عبدالله بن عبد الرحمن الجزيري، الخزنوية http://saaid.net/book/open.php?cat=89&book=2394

5) İSMAİLAĞA CEMAATİ: Karadenizlilerin başını çektiği bu cemaatin merkezi İstanbul'da Çarşamba Mevkiinde bulunan İsmailağa Camiidir. Sakal, şalvar, sarık ve cübbeye çok önem veren bu cemaatin lideri, **Muhmud Ustaosmanoğlu**, Halifeliği **Ahıskalı Ali Haydar** (M.1870-1960)'dan almıştır. **Ali Haydar**, **Ali Rıza Bezzaz**'ın, o da Yanyalı **İsmet Garîbullah**'ın, o da **Abdullah-ı Mekkî**'nin, o da **Hâlid-i Bağdâdî**'nin halifesidir.

6) ERENKÖY CEMAATİ: Bu cemaatin lideri **Mahmud Sami Ramazanoğlu** (m.1892-1984) idi. Cemaatin büyük çoğunluğu esnaf ve iş adamlarından oluşur. **Ramazanoğlu**, vaktiyle Erenköy'deki Kelâmî Dergâhı'nın şeyhi olan **Erbilli Mehmed Esad**'a bağlı idi. Halifeliği ondan aldı. **Erbilli Esad** 1930 yılında, rejimin Nakşbendîlere karşı giriştiği *"temizlik operasyonları"* sırasında, kurgulanan Menemen senaryosu ile ilişkilendirilerek tutuklandı. 4 Mart 1931 gecesi askerî hastanede dramatik bir yöntemle öldürüldü.[806] Ortalık yatışınca Erbilli'nin boşluğunu **Ramazanoğlu** doldurdu. Cemaate, ondan sonra **Musa Topbaş** (1917-1999) liderlik etti. **Ramazanoğlu**'nun Şeyhi **Esad Erbilî** (m.1847-1931) **Tâhâ el-Harîrî**'nin halifesidir. Bu şahıs ise **Tâhâ-i Hakkarî**'nin, o da **Hâlid-i Bağdâdî**'nin halifesidir. Bu münasebetle ilginç bir gerçeği buraya kaydedelim: Ünlü şovmen **Mehmet Ali Erbil,** *(Menemen olayı bahanesiyle ortalıktan kaldırıman)***Esad Erbilî**'ın oğlu, **Ali Erbilî**'nin torunudur.

Musa Topbaş ölünce, cemaatin başına **Osman Nuri Topbaş** geçti. Yazar **Ahmet Taşgetiren**, yakın geçmişe kadar bu cemaatin bir üyesi idi. Cemaatin yayın organı Altınoluk dergisidir. **Ramazanoğlu**'nun kitapları Erkam Yayınları tarafından yayımlanmıştır. Bir yüksek lisans öğrencisinin, **Mahmud Sami Ramazanoğlu**'nun irşad yöntemi hakkında kaydettiği şu sözler ise çok önemlidir:

«Tarîkatlarda önemli bir yere sahip olan râbıta hakkında ise mürşidin hayâlini tefekkür etmeye lüzum olmadığını, muhabbetin yeterli olduğunu vurgular.»[807]

7) SÜLEYMANCILAR: Silistreli **Süleyman Hilmi Tunahan** tarafından kurulan Cemaat, halk arasında ***"Süleymancılar"*** olarak isimlendirilmektedir. Bu kullanım yaygındır. Topluluğa bu ismi yakıştıranların, **Tunahan**'a ve bağlılarına saygı duymadıkları anlaşılmaktadır. Başta **Cemalettin Kaplan** olmak üzere birçok şahıs ve çevre ile Süleymancılar arasında düşmanlıklar cereyan etmiştir. 1950'li yıllardan günümüze kadar bu çekişmeler devam etmektedir. Gerek basın arşivlerinde, gerekse devlet arşivlerinde bu konuya ilişkin birçok belge bulunmaktadır. Cemaati ve liderini savunanların kaleme aldıkları yazılı yayınlardan özellikle üç tanesi kayda değerdir. Bunların ilki **Necip Fazıl Kısakürek** tarafından yazılmış olan ***"Son Devrin Din Mazlumları"***[808] adlı kitaptır; ikincisi **Prof. Dr. Ahmet Akgündüz**'ün yazdığı "Arşiv Belgeleri Işığında Silistreli **Süleyman Hilmi Tunahan**"[809] adlı kitapçıktır; üçüncüsü ise Ondokuz Mayıs Üniversitesi İlâhiyat Fakültesi dergisinde, **Prof. Dr. Ahmet Turan**'ın imzasıyla yayınlanan ***"Süleymancılık"*** başlıklı makaledir.

Süleymancılarla karşıtları arasındaki kavganın birkaç nedeni olabilir; örneğin, Türkiye'de bu cemaatin dışındaki bütün Nakşbendîler Hâlidîdirler. Dolayısıyla Süleymancılar, Nakşbendî çoğunluk tarafından âdeta bir ilâh sıfatıyla Kabul görmüş olan **Hâlid-i Bağdâdi**'ye bağlı olmadıkları için

---

[806] Bkz. **Necip Fazıl Kısakürek**, Son Devrin Din Mazlumları, s.144-158, Büyük Doğu Yay. 3. Basım S.36. 1974-İstanbul.

[807] **Abdullah Sami Avcı,** Kocaeli İlâhiyât Dergisi c. 2, sy. 2, s. 96-124-2018.

[808] Bkz. **Necip Fazıl Kısakürek**, Son Devrin Din Mazlumları, Büyük Doğu Yay. 3. Basım S.36. 1974-İstanbul.

[809] **Prof. Dr. Ahmet Akgündüz**, Arşiv Belgeleri Işığında Silistreli Süleyman Hilmi Tunahan. Osmanlı Araştırmaları Vakfı Y. 1997-İstanbul

küçümseniyor olabilirler. Çünkü **Süleyman Hilmi Tunahan**'ın bağlıları, -*gizliyor olsalar da*- ona ***"Mehdî"*** olarak inanmaktadırlar. Bu ise onu **Hâlid-i Bağdâdî**'den daha çok yüceltmek anlamına gelir ki Hâlidîlere göre bu büyük bir saygısızlıktır. Süleymancılar, bütün Nakşbendilerin aksine sakal bırakmaz, şalvar giymez, sokakta sarık ve cübbe ile gezmezler. Bu ise özellikle *"Buharalı müslümanlara özgü kıyafetlerle"* dolaşan şekilci Pontuslu Nakşbendîler tarafından sevimsiz karşılanmaktadır. Ayrıca Süleymancılar bütün Nakşbendîlerin aksine, yalnızca **Süleyman Hilmi Tunahan**'a râbıta yaparlar. Oysa Nakşbendîlikte mürîd, şeyhi temsil eden sonuncu halîfenin denetiminde, kendi şeyhine râbıta yapar.

***

Yukarıda kendilerinden özetle söz edilen yedi cemaatten başka Türkiye'de irili ufaklı birçok Nakşbendi topluluğu daha vardır. Ancak yukarıda bahsi geçenler en tanınmış olanlarıdır. Bunlardan bazısının kalabalık sayıda taraftar kazanarak geniş çevreye sahip olması, bazılarının ise sönük kalması çeşitli nedenlerden kaynaklanmaktadır. Bu konuda propaganda büyük önem taşımaktadır. Halk üzerinde etki bırakmanın birçok yöntemi vardır. Bunları bilmeyen Nakşbendî kümeleri zayıf kalmış, az sayıdaki Nakşî örgütleri ise taraftar kazanmayı başarmış, bu sayede çevre üzerinde etkili olabilmişlerdir. Sonuç olarak siyaset ve devlet adamlarının, aynı zamanda iş adamlarının dikkatini çekmişlerdir. Bu, sıçramayı becerebilmiş örgütün *(siyaset ve iş çevreleriyle)* sıra dışı kapalı ilişkilere girerek daha çok tutunmasını sağlamıştır.

Şunu da eklemek gerekir ki bu konuda gösterilen beceri, hiçbir zaman cemaatin şeyhine ait olmamıştır. Hiçbir Nakşî şeyhi üstün hitabet gücü, kuşatıcı bilgi birikimi, aydınlık bir dünya görüşü, ya da parlak zekâsı sayesinde veya hayranlık bırakan görgüsü ve davranış biçimleriyle şöhret kazanmamıştır. Aksine konjonktürün ve sürprizlerin sömürüye müsait bir topluluk haline getirdiği Nakşî kümelerinin başındaki şeyhler *(kim olurlarsa olsunlar)* meşhur olmuşlardır. Bu gerçeğin en büyük kanıtı da şudur: Toplumu kalkındıran, hayat ve kâinat gerçekleri hakkında insanlara ışık tutan, uygarlık yolunda yeni fikirler üretmiş, toplumun refah ve mutluluğu için parlak buluşlara imza koymuş, projeler geliştirmiş hiçbir tarîkat şeyhi yoktur. Bütün sırlar, onları yücelten ansiklopediler dolusu *(ipekten dantel gibi işlenmiş)* övgü perdelerinin katmanları arasında gizlidir.

***

Bilindiği üzere hükümetler ve siyasi partiler ideolojilerini yaymak ve siyasî hedeflerini gerçekleştirmek için mümkün olan en büyük sayıda insanı saflarına çekmeye çalışırlar. Bu amaçla girişilen faaliyetler siyaset mesleğinin kaçınılmaz gereklerindendir. Ancak siyasi amaçlar uğrunda dinsel ve milli değerleri kullanmak suretiyle duygu sömürüsü yapmak tanıma sığmaz bir ahlâksızlık örneğidir. Çünkü bu yolla insanları yanıltmak *(özellikle bilgisizliğin ve dinsel kaosun yaygın olduğu)* Türkiye gibi bir ülkede çok kolaydır. Bu da hiç kuşkusuz büyük haksızlıklara yol açar. Ne var ki siyaset odaklarının propaganda ekipleri, genişlemeye müsait nitelikteki Tarîkat kümelerinin içine sızarak *(ellerindeki çeşitli imkânlarla)* kısa sürede onları birer cazibe merkezi haline getirirler. Böyle bir cemaatin üst yönetimi de böylece velinimetine borçlu hale gelir. Zamanı gelince bu borcu ödemek zorundadır. Karşılıklı ilişkiler bu şekilde devam ettikçe de her iki taraf kazançlı çıkar ve *(labirentlerdeki sözleşmelerin gereği olarak)* yardımlaşma süreklilik kazanır. Ancak bu tür dayanışmalar ahlâksızlığı körüklemekten başka bir işe yaramazlar.

***

Nakşbendîlerin İnanış, İfade ve Uygulamalarındaki Çelişkiler

Önce ***"çelişki"*** kavramını biraz irdeleyelim. Daha çok felsefe, mantık ve sosyolojide kullanılan bu kavramla anlatılmak istenen şey, tutarsızlıktır.

Arapça'da ***«tenâkuz»***, Batı dillerinde de ***«paradoks»*** sözcüklerinin karşılığı olarak son zamanlarda modern Türkçe'ye eklenen ***"çelişki"*** kelimesinden amaç şudur: Aralarında bağ kurulmak istenen iki şey birbirine ters ise bu, uyumsuzluk ***«çelişki»*** olarak nitelenir. Böylece çelişik kanaatin akla ve mantığa uymadığı vurgulanır. Örneğin; Allah'a inanmadığını açıkça söylemese bile, -*spekülatif yorumlarıyla, amacını aşan ifadeleriyle veya tutarsız davranış biçimleriyle*- bu yollu kanaatini yansıtan bir kimsenin mü'min olduğunu ileri sürmek bir çelişkidir. Aynı zamanda böyle bir savunmaya kalkışmak, bu kanaate katılmak anlamına gelir ve aynı hükme muhatap olur.

Ancak bir ifadenin ya da bir eylemin çelişik olduğunu kanıtlamak, bazı durumlarda oldukça zordur. Bu ilgiyle çelişkilerin, çoğu kez spekülatif yorumlarla kamufle edildiğini hatırdan çıkarmamak gerekir. Bilhassa din ve imanla alakalı çelişkileri irdelerken, konuyu karanlığa boğan ve insanları yanıltan ayrıntılar arasındaki gizli ilişkileri ortaya çıkarmak bu bakımdan son derece önemlidir. Çünkü muhatabı ikna edebilmek için bu kesinlikle ve birinci derecede şarttır. Çünkü genelde tartışmalardaki taraflardan biri *(bilgisiz ise)* bunları sezinlemekte zorluk çekebilir; *(fanatik ve kifayetsiz muhteris ise)* kasıtlı olarak muhatabını anlamak istemeyebilir! Tartışma bu durumda açmaza girer. Nitekim muvahhidlerle Nakşbendîler arasındaki tartışmaların sonu, çoğu kez böyle biter.

Çelişik bir meselenin ayrıntıları -*iç içe geçmiş, baştan sona düğümlerle dolu*- büyük bir iplik sarmalına benzetilebilir. Bu düğümleri çözüp o iplik yığınını muntazam bir yumak haline getirmek ne kadar zor ve sıkıntılı bir iş ise, sapkın ve bâtıl bir inanışı çürütmeye çalışırken engel oluşturan çelişkileri ortaya çıkarmak, ondan kat kat daha zordur. Bu nedenle, fıtrî iman kurumunu tamamen felce uğratmış olan günümüzün yaygın din anarşisine çözüm bulmak hemen hemen imkânsızdır. Ancak yüzyıllardır binbir doğrunun yine binbir yanlışla harmanlanarak örülmüş olan ***"Müslümanlık"*** adındaki dinin tehlikelerine karşı Yüce İslâm'ı korumak için bu bâtıl dini ayakta tutan Tarîkatçılığın gizli yüzünü ortaya çıkarmak gerekir. Aksi halde bugün dünya üzerinde ezilmiş çok küçük bir azınlık olan muvahhid mü'minlerin gelecek kuşakları, ortamdan etkilenerek câhilî potada eriyebilirler. Ümmetin tamamen yok olması anlamına gelen bu olasılık karşısında kayıtsız kalmak ise bu çelişkileri peşin olarak kabullenmek demektir.

***

Günümüzde *(Allah'ın birliği inancına dayanmayan)* dindarlığın baskın, dayatmacı ve genel bir din anlayışı haline gelmiş olması, tarihin hiçbir döneminde yaşanmamış bir çelişkiler sarmalı olarak ortadadır. Bu durum, -*istisnasız*- her insanın -*dolaylı ya da dolaysız olarak*- hayatını olumsuz etkilemektedir. Bunun özellikle Türkiye'de genel bir sorun halini almış olmasında faktör olarak tarîkatçılık en birinci sırada yer almaktadır. Tarîkatçılık deyince Türkiye'de ilk akla gelen kurumsal mistik akım ise Nakşbendîliktir. Asırların akışı içinde on bir temel ilkeye dayalı olarak sistemleştirilen bu tarîkat, -*bünyesinde barındırdığı çeşitli inanışlarıyla, ansiklopediler dolusu mitolojisiyle ve ritüelleriyle*- aşağıda bir nebze açıklanacağı üzere, bir çelişkiler kaynağı haline gelmiştir. Bu suretle ***Müslümanlığı***, ***İslâm***'a ve evrensel değerlere karşı önemli bir tehdit haline getirmiştir. Bu büyük sorunu olabildiğince anlaşılabilir ve ikna edici bir tablo haline getirebilmek için Tarîkattaki çelişkilerden bazı örnekleri sergilemek ve bu gerçeği böylece somut hale getirmek lâzımdır.

Şurası muhakkaktır ki -*imânî konularda*- asırlar önce *(bilerek veya bilmeyerek)* birçok hata işlenmiş ve bunlar taklit yoluyla kuşaklar boyu zamanımıza kadar gelmiştir. Meselenin en önemli yanı ise bu yanlışların birçok doğru ile harmanlanarak işlenmiş olmasıdır. İşte bu fasılda özellikle vurguladığımız çelişkiler sorunundan amaç budur. Günümüzde bunları soğukkanlılıkla ele almak ve yanlışları ayıklayarak doğrulardan ayırt etmek, ondan sonra da din kurumunu bunlardan temizlemek insaflı ve ehliyetli ilim adamlarının görevidir. Bu konuda yapılacak hizmetler, elbette muhalif seslerin yükselmesine neden olacaktır. Ancak, hiçbir fitneye meydan vermeden, elden geldiğince çelişkileri gün yüzüne çıkararak doğruların berraklaşmasını sağlamak bilim haysiyetine ve iman kurumuna karşı bir insanlık borcudur.

Yozlaşma canavarının pençesinde birçok uygarlığın, birçok insânî ve evrensel değerin ve nice kıymetli eserlerin ortadan kaybolduğu, günümüzün bilim otoriteleri tarafından Kabul edilmektedir. İslâm'ın getirdiği **«İMAN»** kurumu da -*artık itiraf etmek gerekir ki*- büsbütün olmasa da kaybolmuştur. Bugün onun -*sadece kitaplarda ve bir avuç mü'minin kalbinde*- izlerine rastlayabiliyoruz.

İşte bu ürkütücü olayın sırlarını Nakşbendîliğin dehlizlerinde aramaya çalışacağız. Bu dehlizin içinde altı sorunu irdeleyerek binlerce çelişkiden sadece birkaç tanesine dokunacağız. Bu sorunları kısaca şöyle sıralayabiliriz:

1) Bilgisizlik

2) Mutlak itaat ve kör taklit

3) Korku

4) Duygusallaştırma

5) Mübalağa (Abartı)

6) Tahrîf (Çarpıtma)

***

Nakşbendîlerde Bilgisizlik Sorunundan Kaynaklanan Çelişkiler

Türkçe'de bilgisizlik, Arapça'daki ***«cehâlet»*** sözcüğünün biraz yumuşatılmış olan karşılığıdır. Bu sıfat, sadece cahil insanları nitelemek için değil, aynı zamanda gerçeği bilmesine rağmen onu inkâr edenler için de kullanılmıştır. Nitekim Mekke müşriklerinden **Amr bir Hişâm** (öl.624), bilgili bir kimse olmasına rağmen sergilediği inat yüzünden **Ebû Cehil** *(yani, cehâletin babası)* diye anılmış, bu suretle aşağılanmıştır. Şu halde inat da, bilineni açıkça dile getirmemek için gösterilen bir direniş olduğundan cehâletle eş değerde tutulmuştur.

Nakşbendîlerde hem bilgisizlik, hem de inat örneklerine sıkça rastlanmaktadır. Bunların en çarpıcı olanı ise tarîkatın hangi amaçla, hangi din ve felselerden devşirilerek nasıl kurulduğu hakkındaki

bilgisizliktir. Dolayısıyla hem bu Tarîkatın iç yüzünü bilmiyor olmak, hem buna rağmen ona yapışmak, onu bir ahlâk okulu ve sözde Allah'a ulaştıran bir yol olarak kabul etmek büyük bir çelişkidir. Şeyhleri de dâhil, milyonlarca Nakşbendînin kendi tarîkatları hakkında bilmediği şu örnekler, çelişkinin de ötesinde onların nasıl bir tutum içinde bulunduklarını gözler önüne sermektedir:

Evet, Nakşî şeyhleri de dâhil, bu akıma bağlı milyonlarca insan içinde hiç kimse şu gerçekleri fark edememektedir:

1) Bu Tarîkatın Hint dinlerinden alınan on bir ilke üzerinde kurulduğunu bilmemektedirler. Sayıları onu on beşi geçmeyen Nakşî şeyhleri dışındaki bu kalabalık içinde hiç kimse, Tarîkatın on bir ilkesi hakkında herhangi bir bilgiye sahip değildir. Bu kalabalık içinde hemen hiçbir insan ***«Hûş der dem»***[810] ile başlayan bu on bir ilkeyi hayatında bir kez bile duymuş değildir. Onlardan okuma yazma bilenler, ancak ***«Tarîkatta Râbıta ve Nakşbendîlik»*** adlı kitabımızın 1996 yılında yayımlanmasından sonra bunu öğrenebildiler.

***

2) Nakşbendîler, ***"râbıta"*** ve ***"hatm-i hâcegân"*** gibi ritüellerin, Hint dinlerinden adapte edilmiş olduğunu bilmedikleri için, bunları ibadet niyetiyle icra eder ve bu davranışın onlar için nasıl bir sonuç doğurduğunu tahmin bile etmezler. Buna rağmen, şapka giyenlere müşrik nazarıyla bakarlar! Onlara selâm vermezler. Şapkalı birinin selâm vermesi halinde ise ***«aleykum saam»*** şeklinde selâmını alırlar. Bu *(Arapça)* cümle: ***«Senin üzerine ölüm olsun.»*** anlamında bir bedduadır, bir aşağılamadır! Pontuslu Nakşbendîler de *(politeist olduklarını hiç düşünmeden)* sarık, cübbe ve şalvar giymeyenlere ve sakalsız kimselere *(ehl-i tevhid bile olsa)* selâm vermez, arkalarında namaz kılmazlar; onu fasık sayarlar. Müşrik bir insanın, muvahhid birini ***"fasık"*** diye suçlaması ise büyük bir çelişkidir.

***

3) Kendilerini savunmak zorunda kaldıkları zaman Nakşbendîler de *(aynen muvahhidler gibi)* şirk inancını kötüler, hatta müşrikleri aşağılayan âyet-i kerimeleri bile telâffuz ederler. Buna rağmen, ***"ermiş"*** kişinin Nakşbendîlikteki tarifini kesinlikle kabul eder ve bu tarifi asla reddetmezler. Bu tarif **Abdülhakim Arvâsî**'nin aşağıdaki sözlerinde ne amaçladığını açık şekilde sergilemektedir.

«Râbıta, İlâhî-Zâtî sıfatlarla tahakkuk etmiş [811] *ve müşahede makamına varmış bir kâmil ve mükemmele gönül bağlayıp, huzur ve gıyabında o zatın suretini hayâl hazinesinde muhafaza etmekten ibarettir.»*

Bu ifade, tevhid inancını ve iman kurumunu bütünüyle, çok açık şekilde yok saymaktadır. Bunu çelişki sözcüğü ile izah etmek büyük bir basitliktir. Gerçekte Allah'ın birliğine samimiyetle inanan hiçbir insan bu sözlerle yapılacak bir telkine muhatap olmak istemez.

---

[810] Nakşî Tarîkatının 11 ilkesi şunlardır: ***Hûş der dem***, ***Nazar ber kadem***, ***Sefer der vatan***, ***Halvet der encümen***, ***Yâdkerd***, ***Bâzgeşt***, ***Nigehdâşt***, ***Yâddâşt***, ***Vukûf-i Zamânî***, ***Vukûf-i Adedi*** ve ***Vukûf-i Kalbî.***

[811]. Bir kimseyi, ***«İlâhî-Zâtî sıfatlarla tahakkuk etmiş»*** diye nitelemek: onun, Allah'ın bütün sıfatlarına sahip olduğunu iddia etmek anlamına gelir.

***

4) Nakşbendî Tarîkatı'nın milyonlarca bağlısı arasında hiç kimse, *-bu tarîkatın kurucusu* ***Muhammed Bahâüddîn Buhârî****'nın, Kazan Hânı* **Sultan Halil** *adındaki hükümdarın hizmetinde yıllarca cellât olarak çalıştığını-* yakın geçmişe kadar bilmiyordu. Bir akademisyen tarafından yazılan ***«Bahâeddîn Nakşbend»*** adlı kitabın ilk kez 2002 yılında yayımlanmasından sonra, *(Nakşbendîlerden merak edenler)* ancak bu gerçeği öğrenebildiler.[812] Bu ise çok büyük bir çelişkidir.

***

5) Nakşbendîler, ***"râbıta"*** ve ***"hatm-i hâcegân"*** ritüellerini *-kesin olarak-* ibadet niyetiyle icra ederler. Hatta defalarca müftülüklere ve Diyanet İşleri Başkanlığına gizlice başvurarak bu iki ritüelin ibadet kapsamına alınmasını istemiş, ancak bir türlü onay alamamışlardır. Bu yüzden kabul görmez çekincesiyle bizzat yazdıkları ilmihallere bile bu iki ritüeli kaydetmiyorlar! Bu bir çelişkidir. Fakat bu olayın, Tarîkata bağlı milyonlarca eğitimsiz Nakşbendiden gizlenmesi daha büyük bir çelişkidir.

***

6) Son yıllarda Nakşbendîlere ait bir holding tarafından; Tarîkatın sözde **Hz. Ebubekr**'e dayandığını kanıtlayan ***«Altın Silsile»*** adı altında bir isim listesinden yüz binlerce nüsha bastırıldı ve sıradan kalabalıklara dağıtıldı. Bu insanların hemen hiçbiri, bu listenin İslâm, Kur'ân ve Sünnetle herhangi bir ilişkisinin bulunmadığını; ayrıca bunun bilimsel olarak da asla kanıtlanamayacağını bilmemektedir. Bu ise Nakşîliğin, ***Selef-i Salihîn*** ve ***İslâm*** adına hiçbir değer taşımadığını ortaya koyan fahiş bir çelişkidir.

***

7) Son zamanlarda, ***Müslümanlık dini***ni, ***İslâm***'ın bir parçası ya da bir türü olarak propaganda eden yerli oryantalistler ortaya çıktı. Bunların en ünlüleri olan **Prof Dr. Ahmet Yaşar Ocak**, biri ***"Ortodoks"*** öbürü de ***"Heterodoks"*** diye İslâm'ı ikiye ayırdı. Bu zatın katıldığı bir sempozyumun kayıtlarında aynen şöyle bir ibare geçmektedir: *«Nakşibendi tarîkatı, katı Sünnî (ortodoks) bir tarîkattır.»*[813]

Belli amaçlarla üretilmiş bu ve benzeri birçok tanım, yorum, propaganda, tez ve yaklaşımlar hakkında *-şimdiye kadar-* hemen hiçbir Nakşbendî, herhangi bir kanaat, herhangi bir eleştiri ya da bir antitez ortaya koymamıştır. Örneğin râbıtanın çürütülmesine yönelik bir belgesel açıklama yapıldığı zaman şiddetli tepki gösteren Nakşbendîler, kendilerini ***"ortodoks"*** diye niteleyenlere neden ses çıkarmamaktadırlar? Büyük ihtimalle peşinde sürüklendikleri şeyhlerine kesin bir itaat ve taklitle bağlanmalarının sonucu olarak etrafta cereyan eden en önemli düşünce değişimlerinden, din ve mezhep savaşlarının sebep ve sonuçlarından habersiz oldukları için bunu becerememektedirler. Bu ise büyük bir çelişkidir.

***

---

[812] Bkz. **Prof. Dr. Necdet Tosun**, Bahâeddîn Nakşbend, s:101, İnsan Yayınları, Altıncı baskı. İstanbul-2015

[813] Bir grup akademisyen, Tartışmalı İlmî Toplantılar Dizisi, Tarihî ve Kültürel Boyutlarıyla Türkiye'de Alevîler, Bektâşîler Nusayrîler. S.126. Türkiye Diyanet Vakfı, İslâm Araştırmaları Merkezi Kütüphanesi, Dem. No.71.040. Tas. No.297-62.

8) İki metre eninde, 20 metre uzunluğunda, kıpkızıl korla döşenmiş bir kulvar üzerinde sakince yürüyen Hintli bir Budist rahibin gösterisini eğer Türkiyeli bir Nakşî şeyhi seyredecek olsa, acaba nasıl bir tepki verir? Bu, merak edilmeyecek gibi değildir. Hindistan'da yapılan bu etkinliğe *"pirobasi"* ***(pyrobatie)*** ya da ***«Firewalking»*** diyorlar.

Hintli Nakşbendîler bu tür manzaralara sıkça tanık olurlar. Fakat Türkiyeli Nakşbendîler buna yabancıdırlar. Bu ise kültürel ve sosyolojik bakımdan, Nakşbendî toplulukları arasında ne büyük uçurumlar bulunduğunu göstermektedir. Fakat burada amaç, bu çelişkiden söz etmek değil elbette… Bu ilgiyle asıl anlatmak istediğimiz şey şudur: Müşrik bir Budist rahip, 20 metre uzunluğunda bir mesafeyi kızıl kor üzerinde fütursuzca, yavaş adımlarla ve yalınayak yürüyebiliyor; gösterisi sırasında hiçbir acı duymuyor ve ne ayaklarının altında ne de vücudunun herhangi bir yerinde en küçük bir yanık izine rastlanmıyor… Binlerce Nakşbendî, bu olayı tuhaf bakışlarla seyredecek olsalar bile çok büyük ihtimalle hemen ***"Bu sihirdir."*** diyecek ve bu müthiş manzara karşısındaki bilgisizlerinin farkında bile olamayacaklardır. Öbür yandan bu insanlar, hiçbir zaman gözleriyle görmeye imkân bulamayacakları binlerce asılsız kerâmet hikâyelerine kesin şekilde inanmaktadırlar. Örneğin *"Efendi Hazretlerinin, her gün, hem evinin bitişiğindeki camide, hem de mescidü'l-Haram'da beş vakit namaz kıldığına"* inanabilirler! Bütün bunlar; aslında -*sürekli telkin altında bulunan*- Nakşbendîlerin, hayat ve kâinat olaylarını kavrayabilecek bilgiden, kültürden ve sağlıklı bir muhakeme melekesinden yoksun bırakılmış olduklarını kanıtlamaktadır.

Biraz önce sözü edilen ateş üzerinde yürüme gösterisi psişik bir olaydır; parapsikolojinin konusudur. Nakşbendîler şöyle dursun, bugün Türkiye'de psikoloji ve psikiyatri bilim dallarında uzmanlık kazanmış hiçbir akademisyen bu konuda konuşmayı göze almaz. Çünkü -*aynen Nakşbendîler gibi*- bunlar da şartlandırılmışlar, Batı tıbbının üzerinde çakılıp kalmışlardır. Onun için belki bir kaçamak olarak şunu söyleyebilirler: *«Psikoloji bilimi, bu kavramı hâlihazırdaki birikimiyle tanımlamakta yetersiz kalmaktadır. Çünkü psikoloji bilimi, ancak beş duyu sınırları içindeki algıyı araştırabilir. Dolayısıyla üçüncü boyut kavramını aşan sıra dışı ve gizemli hiçbir sorun bizi yakından ilgilendirmez.»* Bu nedenledir ki Türkiyeli psikoloji ya da psikiyatri uzmanlarının çoğu *(Kur'ân-ı Kerîm'e saygı duyuyor olmalarına rağmen)* cin ve melek gerçekleri konusunda en azından tereddütlü ve ürkektirler. Bunlar, psişik gösteriler hakkında hemen hiçbir şey anlatmak istemezler. Örneğin, hiçbir kanamaya yol açmayacak, hiçbir yara izi bırakmayacak şekilde, psişik yeteneğe sahip bazı insanların vücutlarına şiş saplayıp çıkarmaları, dillerine kızgın demir dokundurmaları, cam parçalarını ağızlarında çiğneyip yutmaları hakkında en ufak bir açıklama yapmaktan çekinirler. Nakşbendîler nasıl ki Tevhid inancının en ünlü savunucularından **İbni Teymiyye**'nin adını ağızlarına almak istemezlerse, bunlar da parapsikolojinin babası sayılan **Joseph Banks Rhine**'ın adını telâffuz etmekten çekinirler! Ama korkunun ecele faydası yoktur. Çünkü spiritolojinin sırları hayat ve kâinat gerçekleri olarak mutlaka gelecekte ortaya çıkacaktır. Kerâmet hikâyelerinin de hiçbir zaman safsatadan öte bir anlam taşımadığı kesin şekilde anlaşılacaktır! Bu suretle Kur'ân-ı Kerîm'de anlatılan mucizeler daha açık şekilde algılanabilecek, imandan yoksun dindarlığın ve imansız evliyacılığın defoları da böylece ifşa olmuş olacaktır. O zaman *"Efendi Hazretlerinin İstanbul'dan Mekke'ye anında kerâmetle"* ulaşmadığı, buna karşın bir ruh bilimi uzmanının, Allah'ın yardımıyla geliştirdiği psişik yeteneği sayesinde bu olayı rahatlıkla gerçekleştirebildiği görülecektir. Bu suretle Hinduist Nakşbendîlik ve Şamano-Budist Müslümanlık iflâs etmiş olacak, Yüce İslâm'ın ve Kur'ân-ı Kerîm'in aydınlığına insanoğlu daha rahat kavuşabilecektir.

Günümüzdeki bilimsel açılımlara rağmen, bir Nakşbendî'nin, yukarıdaki gerçekler hakkında en ufak bir bilgiye sahip bulunuyor olması ihtimali son derece zayıftır. Çünkü *"kazanılmış"* her Nakşbendînin zihni ve vicdanı, sürekli telkinle özel bir dehlize hapsedilir. Allah'ın tevfîki hariç, hiçbir güç onun zihnini ve vicdanını *(telkinin zırhlı duvarlarıyla çevrili olan)* bu koridorun dışına

çıkaramaz. Bu tünelin dışındaki her türlü bilgiye onun iç dünyasının kapısı daima kapalıdır. Bu ise tarîkatçı zümrenin en büyük çelişkilerindendir.

***

9) Özellikle medreseli Nakşbendîlerde göze çarpan fahiş bir bilgisizlik örneği vardır; İslâm'daki ***"Tevkifiyye"*** ilkesini ilgilendirdiği için bu nokta büyük önem taşımaktadır. Dolayısıyla bunun üzerinde biraz durmak gerekiyor. Konunun ayrıntıları şöyle özetlenebilir:

Nakşbendî mollalar, -*öğrencilik döneminde*- senelerce Arap dilinin gramer kuralları üzerine eğitim görürler. Hatta bu kuralları ezberleyenler bile vardır. Buna rağmen onlardan hiçbir şahıs, Arapça'da «**Esleme** أَسْلَمَ» kök fiilinin türevlerinden olan «**İslâm** اسْلاَم» ve «**Muslim** مُسْلِم» kelimeleri arasındaki etimolojik ilişkiler üzerinde -*bugüne kadar*- biraz düşünmemiş, düşünme ihtiyacını bile hissetmemiştir. Oysa bu konuda İslâm'ın ***"Tevkifiyye"*** ilkesini ilgilendiren son derece önemli bir ayrıntı vardır. Onu burada açıklamak ağır bir sorumluluk gereğidir.

Erbabınca bilindiği üzere Kur'ân-ı Kerîm'de; ***«sîn»***, ***«lâm»*** ve ***«mîm»*** harflerinden oluşan «**selime** سَلِمَ» kök fiilinden türemiş 22 sıyga (kip) ve bu kiplerden 64 kelime mevcuttur.[814] Bunlardan her birinin nasıl türediği, gramer disiplinine bağlı kurallara göredir. Bu konudaki etimolojik ilişkiler asla değişmemiş, değişmeyecek ve değiştirilemeyecektir! Bununla birlikte, Kur'ân-ı Kerîm'in metni -*bütün olarak*-, Arap dilinin hem gramer hem de edebiyat kurallarına uygundur. Kur'ân-ı Kerîm'i 1400 yıldır, yoğun bir süreklilikle inceleyen İslâm âlimleri, bu iki önemli tespit üzerinde tamamen

---

[814] Bu kipler ve onların Kur'ân-ı Kerîm'de *(sûrelerdeki dağılımı)* aşağıdaki listede gösterilmiştir.

1) سَلَّمَ: الأنفال/**43**

2) يُسْلِمْ: لقمان/**22**

3) سَلِّموا: الأحزاب/**56**

4) يُسَلِّموا: النساء/**65**

5) تسليمًا: النساء/**65**؛ الأحزاب/**56**

6) أسْلَمَ: البقرة/**112**، **131**؛ آل عمران/**83**؛ النساء/**125**؛ الأنعام/**14**؛ غافر/**66**؛ الجن/**14**

7) أسْلَمْنا: الحجرات/**14**

8) أسْلَمُوا: آل عمران/**20**؛ المائدة/**44**؛ الحج/**34**؛ الحجرات/**17**؛

9) إسْلاَمَكُمْ: الحجرات/**17**

10) إسْلاَمِهِمْ: التوبة/**74**

11) مُسْلِمًا: آل عمران/**67**؛ يوسف/**101**

12) مُسْلِمَةً: البقرة/**128**

13) مُسْلِمُونَ: البقرة/**132**، **133**، **136**؛ آل عمران/**52**، **64**، **80**، **84**، **102**؛ المائدة/**111**؛ هود/**14**؛ الأنبياء/**108**؛ النمل/**81**؛ العنكبوت/**46**؛ الروم/**53**.

14) الْمُسْلِمُونَ: الجن/**14**

15) مُسْلِمَيْنِ: البقرة/**128**

16) مُسْلِمِينَ: الأعراف/**126**؛ يونس/**84**؛ الحجر/**2**؛ النمل/**31**، **38**، **42**؛ القصص/**53**؛ الزخرف/**69**؛

17) الْمُسْلِمِينَ: الأنعام/**163**؛ يونس/**72**، **90**؛ الحج/**78**؛ النمل/**91**؛ الأحزاب/**35**؛ الزمر/**12**؛ فصلت/**33**؛ الأحقاف/**15**؛ الذاريات/**36**؛ القلم/**35**

18) مُسْلِمَاتٍ: التحريم/**5**

19) الْمُسْلِمَاتِ: الأحزاب/**35**

20) الإسْلاَمُ: آل عمران/**19**

21) الإسْلاَمَ: المائدة/**3**؛

22) الإسْلاَمِ: آل عمران/**85**؛ الصف/**7**

görüş birliği içindedirler. Arap dilinin yasaları kapsamında *(kök fiile bir hraf eklenerek türetilmiş)* «**eslem**'e أَسْلَمَ» ve «**yuslim**'u يُسْلِمُ» fiillerinin çekiminden elde edilen sıfat, erkek için: «**muslim**'un مُسْلِمٌ», dişi içinse «**muslimet**'un مُسْلِمَةٌ»dur. Bu kural kesindir. Dolayısıyla bu kök fiilden «**Müslüman**» diye bir kelime türetmek imkânsızdır. Bu iki fiilin masdarı olan «**İslâm**» kelimesinden de «**Müslüman**» diye bir kelime türetmek aynı şekilde imkânsızdır.

Çünkü 1) ***«Müslüman»*** kelimesi, Kur'ân-ı Kerîm'de yer almamaktadır. 2) Bu kelime Arapçaya ve Kur'ân-ı Kerîm'e yabancıdır. 3) Muhtemelen İranlılar tarafından türetilmiş ise de kim tarafından icat edildiği ve ilk kez ne zaman kullanıldığı bilinmemektedir. 4) Bu kelime: ***(Müslüm+an+lık)*** şeklinde üç kesitten ibaret yapay ve bileşik bir sözcüktür. 5) ***«Muslim»*** olması gereken birinci kesiti Arapça'dan alınmış ise de *(son yıllarda)* ***«müslüm»*** şeklinde çarpıtılmıştır; ikinci kesiti Farsça, üçüncü kesiti de Türkçe bir ektir.

Sonuç olarak İslâm'a, ***«Müslümanlık»*** diye bir isim verilmesi mümkün değildir. Dolayısıyla, bütün bu bilgiler *(yıllarca Arap dil grameri ezberleyen)* Nakşbendî mollalar tarafından bilinmiyor ise bu önemsenmesi gereken büyük bir çelişkidir; yok eğer bildikleri halde bu kullanım hakkında günümüze kadar susmayı tercih etmiş iseler bu daha büyük bir çelişkidir. Acaba *"Bu, yalnızca onların çelişkisi midir?"* diye itiraz edilebilir. Elbette ki Nakşbendi olmayan medreselilerin de bu konuda büyük taksiratı vardır. Fakat toplumumuzda din söz konusu olduğunda, her kesimden önce sahnede Tarîkatçılar yerlerini almışlardır. Ayrıca Nakşbendî olmayan mollaların da büyük bir kısmı Nakşbendî eğilimlidir! Bu nedenle asırlardır ***İslâm*** ile ***Müslümanlığın*** birbirine karıştırılmasına 1000 yıl önce bu anlayışı temellendiren ilk Nakşbendîlerin önayak olduğu ve bugünkü varislerinin bunu devam ettirdiği gerekçesiyle sorumluluk bu zümreye daha çok yönelmektedir. Bu ise büyük bir çelişkidir.

Özellikle Türkiye'de son elli yıldır üç yüzü aşkın meâl yazarının, Kur'ân-ı Kerîm'deki ***«İslâm»*** ve ***«Muslim»*** kelimelerini ***«Müslümanlık»*** ve ***«Müslüman»*** şeklinde tercüme etmiş olmaları[815] cinâyetle eş değerde, tarife sığmaz bir sorumsuzluk, saygısızlık ve ahlâksızlık örneğidir. Çünkü maalesef bu suretle **«tevkıyfiyye»** kuralı pervasızca çiğnenmiştir. Bunu göze alanlar, Kur'ân-ı Kerîm'de yer alan *-en az-* beş âyet-i kerîmeyi görmezden gelme cüretini göstermişlerdir: *(Âl-i imrân/19,85; el-Mâide/3; es-Saff/7; el-Haşr/7)*

***

10) Nakşbendîlikteki en büyük çelişkinin farkına varabilmek için, her şeyden önce bu tarîkattaki imânî kirliliğin iç yüzünü keşfetmek gerekir. Buna *"imandan yoksun dindarlık"* da diyebiliriz. Dünyada *(ve Müslüman toplumlar içinde de)* bu tür dindarlık kurumları vardı. Örneğin Kemalizm de *(ideolojiden öte)* bir dindir. Ancak iman kurumundan yoksun bir dindir. Ne çare ki iletişim, bilişim ve medya dünyasını esir almış olan düşünce anarşizminin karanlığı içinde bu yapıların iç yüzünü ortaya çıkarmak çok zordur. Hem büyük riskler taşıdığı için, hem de böylesi devasâ bir projeyi üstlenecek akademik ekipleri oluşturmak ve gerekli finansmanını sağlamak kolay olmadığı için, bu işi başarabilmek neredeyse imkânsızdır. Özellikle linç kültürünün egemen olduğu Türkiye'de *«Acaba tasavvufta iman kurumu var mı?»* şeklindeki bir soruyu *(sıradan birine değil),* bir akademisyene, bir *"ilim adamı"*na bile yöneltebilmek bir cesaret işidir!

---

[815] Hiç Arapça bilmeyen, aynı zamanda İslâmî kültüre sahip bulunmayan birçok kimsenin, *-Türkiye'de Kur'ân-ı Kerîm'e meâl yazmak gibi bir hevese-* kapılmış olması emsali görülmemiş bir cürettir. Bu tür girişimler bile Türkiye'de ne derece bir din ve düşünce anarşisinin yaşandığını kanıtlamaya yetmektedir.

Örneğin; tasavvufun ve tarîkatçılığın kakafonik propaganda cümbüşü ortamında bugün hemen hiç kimseye **Abdülhakim Arvâsî**'nin râbıta için yaptığı şu tanımı hatırlatamazsınız: *«Râbıta, İlâhî-Zâtî sıfatlarla tahakkuk etmiş ve müşahede makamına varmış bir kâmil ve mükemmele gönül bağlayıp, huzur ve gıyabında o zatın sûretini hayâl hazinesinde muhafaza etmekten ibarettir.»*[816]

Bu "*kâmil ve mükemmel*"zatın kemalini ve mükemmeliyetini, onun "*İlâhî-Zâtî sıfatlarla tahakkuk etmiş*" olduğunu acaba nasıl anlayacağız? Çünkü *"Bunlar o kadar ulu, o kadar yücedirler ki vahyi, (peygamberler gibi Cebrail vasıtasıyla değil, bilakis) doğrudan doğruya Allah'tan alırlar."* Bu iddiayı ifşa eden birçok belge mevcuttur. Örneğin Mesnevi için böyle bir iddia vardır.[817] Keza, **Muhiddin ibn Arabî**'nin sıra dışı yorumları bu tür iddiaların çarpıcı örneklerindendir.[818] Uygun düşse bu listeyi uzatmak mümkündür. **Abdülbaki Miftah** adlı Cezayirli zeki bir araştırmacı **İbn Arabî**'nin Fusûsu'l-Hikem adlı eserindeki sembolik anlamların nedeyse bütün rakamsal sırlarını ortaya çıkarmıştır.

***

11) Nakşbendî elitler, eskiden günümüze kadar gerek ***"Akâid-i Nesefî****"yi*[819], gerekse onun **Teftâzânî**[820] tarafından yazılmış olan şerhini, medreselerinde okutmaktadırlar. Aynı zamanda tasavvufla da adetâ yoğrulmaktadırlar. Onların, birbirine taban tabana zıt olan bu iki kavramı uzlaştırmış olmalarına bir anlam vermek güçtür. Gerçekte de bu, çok büyük bir çelişkidir.

Tasavvuf ile iman kavramlarının neden birbirine aykırı olduğu sorusuna gelince bu, her birinin köken bakımından öbürüne son derece yabancı olmasından ileri gelmektedir. Bilindiği üzere ***tasavvuf*** *(theosophy)*, gerek sözel, gerekse içerik bakımından *(daha önce de izah edilmiş olduğu üzere, felsefe gibi)* Yunan kaynaklıdır; ***"İman"*** ise yalnızca semavî dinler için söz konusu olabilen ve insanın vicdanına işleyen köklü bir gayba inanış halidir.

Bu karşılaştırma, aslında önemli bir sorunu hatırlatmaktadır. O da Helenistik dönemdeki ham tasavvuf ile hiçbir dinin iman kurumu arasında herhangi bir bağın bulunmuyor olmasıdır. Bu mistik düşünce asırlar boyu işlenmiş ve tercümeler aracılığıyla *(tıpkı felsefe gibi)* Müslümanlar arasında yayılmış olsa bile temel karakterini yitirmemiştir. Nitekim hemen her Nakşbendî örgütünün, akâid tedrisatı ile meşgul olan bir medresesi varsa da şeyh-mürîd sohbetlerinde hiçbir zaman imânî bir konu işlenmez. Bu ise büyük bir çelişkidir.

---

816 **Abdülhakim Arvâsî**, Râbıta-i Şerîfe, Bayezit Devlet Kütüphânesi No. 243435 s.18 Metnin Osmanlıcası aynen şöyledir:

رابطه: صفات إلهيهء ذاتيه إيله متحقق مقام مشاهده ية واصل بر كامل مكمل إيله ربط قلب ايليوب حضور وغيابنده او ذاتك صورتني خزانهء خيالنده حفظ ايتمكدن عبارتدر.

817 Bkz. **Mevlana**, Mesnevi, mukaddime, VII. Mesnevi, Milli Eğitim Bakanlığı yay, 1991 İstanbul, c.I. s.7)

818 Bkz. عبد الباقي مفتاح، مفاتيح الفصوص، دار القبة الزرقاء، المغرب، ص:**29**

819 **Ebû Hafs Ömer bin Muhammed en-Nesefî** (m.1069-1142) tarafından yazılmış özet bir Akâid kitabıdır.

820 Bu şahsiyetin tam adı: **Sa'düddîn Mes'ûd b. Fahriddîn Ömer b. Burhâniddîn Abdillâh el-Herevî el-Horâsânî et-Teftâzânî**'dir. Pers kökenli olduğu sanılan **Teftâzânî**, çağımıza kadar ününü koruyan çok yönlü bir âlimdir. **Şerḥu'l-ʿAḳāʾid, Şerḥu Taṣrîfi'z-Zencânî, el-Muṭavvel** ve **Muhtasaru'l-Meânî** gibi eserleri Türk muhitlerinde, özellikle Kürt bölgesindeki medreselerde günümüze kadar okutulmaktadır.

Çok ilginçtir ki Nakşbendîler bütün bu gerçeklerden ve bunlarla bağlantılı olarak büyük bir yekûn teşkil eden dakik bilgilerin hemen tamamından habersizdirler.

***

Nakşbendîlerde, Mutlak İtaat ve Taklit Sorunundan Kaynaklanan Çelişkiler

Daha önce de değinildiği üzere; bu tarîkatta şeyhin -*yasak, günah ve haram olsa bile*- her emrine mürîdin kesinlikle boyun eğmesi şarttır. Kendi belgeleri bunu kanıtlamaktadır.[821] Bu ise tarîkatta -*Kitaba, Sünnete ve akla uygun*- doğru bilgilendirme yollarının kapalı olduğunu göstermektedir. Bu da Allah Teâlâ'nın *çok yüksek değer verdiği* insanı baskı altına alarak onun muhakeme yeteneğini dumura uğratmak ve onu köleleştirmek anlamına gelir. Bu aynı zamanda medenî terbiye sistemlerinin tümüne aykırıdır; hem Allah Teâlâ'ya hem de insana büyük bir saygısızlıktır. Bu ilkel kural, Nakşbendî Tarîkatı'nın, bünyesine aldığı kişiyi aşağılayan ürkütücü çelişkiler barındırdığını açıkça göstermektedir.

***

Nakşbendîlerde, Korku Sorunundan Kaynaklanan Çelişkiler

Nakşbendîler tarafından yayımlanan ***"evliya"*** biyografileri, -*mistik ve çoğu meçhul kişiler hakkında*- inanılmaz mitolojik hikâyelerle örülmüştür. Örneğin ***«İslâm Âlimleri Ansiklopedisi»***(!) adıyla hazırladıkları kâğıt yığınları içine doldurulmuş ilginç metinleri inceleyen akıl ve iman sahipleri, hayret ve dehşet içinde kalmaktan kendilerini alamazlar. Bu hikâyeler, sıkça düzenlenen sohbetler sırasında o kadar çok anlatılır ve tekrar edilir ki *(özellikle eğitimsiz ve aşırı duygusallaştırılmış)* dinleyiciler üzerinde derin etkiler bırakır; ilginç psikolojik tepkiler göstermelerine neden olur. Genellikle mürîdliğe alınmak üzere angaje olmuş bu insanların bazıları, hikâyelerdeki kahramanlara karşı sadece heybetlenirler. Kimileri de -*devleştirilmiş*- bu hayâlî evliyâlara karşı büyük bir korkuya kapılırlar. Bazıları da olağanüstü diye gözlerinde büyüttükleri bu varlıklardan her olay karşısında destek alabileceklerine kesin şekilde inanarak aykırı görüş ve kanaatte olanlara karşı agresif tipler haline gelirler. Bu hikâyeleri dinledikçe ya da bahsi geçen kitaplardan onları okudukça bu insanların üzerindeki heybet, korku ve panik, zamanla katlanarak artar ve çeşitli ruhsal tepkilere neden olur. Bu reaksiyonlar -*bunalım şiddetinde olmasa bile*- onların davranış biçimlerinde sıra dışı tutumlar olarak kendini gösterir. Sonuç olarak diyebiliriz ki derin yapılar tarafından; ***tevhid ehline***, ***solculara***, ***Kemalistlere***, ***Alevilere***, ***Kürtlere***, ***Rumlara*** *ve* ***Ermenilere*** karşı, zaman zaman bu karanlık tipler kullanılmışlardır! Tarîkatın doğurduğu çelişkiler zincirinin bir halkası da budur. Nitekim Vahhabilere karşı sürdürülen kültür savaşında; 6-7 Eylül olaylarında; Rumların ***Balat***'tan kovulmasında, "***Komünizmle mücadele"*** derneklerinde; *"****Yunan ve Moskof****"* düşmanlığı senaryolarında; derin devletin ***"gladyo"*** ve ***"kontr gerilla"*** kadrolarında; *PKK*, ***DHKPC***, ***Hizbullah***, ***DAİŞ*** ve ***FETO*** terör örgütlerine karşı yapılan operasyonlarda; ***JİTEM***'in etnik temizliği ile ***"Ergenekon"*** komplosunun faaliyetleri sırasında *"evliyacı"* militanlardan istifade edilmiştir.

Dolaylı da olsa -*temelde Tarîkatçılıktan kaynaklanan*- bu ajitasyonlar, aslında 1000 yıl önce yaşanmış toplumsal bir şoku çağrıştırmaktadırlar. Bu olayın vaktiyle neden olduğu korku ve panik, Türk kavminin bilinçaltını o kadar çok meşgul etmiş, vicdanını o derece sızlatmıştır ki yüzyıllar boyu kendisini teselli edecek *"yenilmez bir güç kaynağı"* yaratmaya onu zorlamıştır. Toplum bu kaynağı kesintisiz olarak günümüze kadar devam ettirmiştir. Bu olay; daha doğrusu *"bu felâket"*, Emevi ordularının Türkistan'da işlediği katliamlarla sınırlı kalmamıştır. Cihadın hikmet sınırlarını

---

[821] Bkz. محمّد أمين الكرديّ الأربلي، تنوير القلوب في معاملة علام الغيوب، ص/ **528**. طبعة مصر/**1384** هـ.. طبعة مصر/**1384**هـ.

çiğneyen bu orduların başındaki komutanlar, ***Türk topluluklarının putlarını kent meydanlarına yığdırarak, halkın gözleri önünde onları ateşe vermişlerdir***. Türk insanı, *"vicdanının sesiyle bu tecâvüzün intikamını"* ağır şekilde kat kat almış fakat Emevî ordusundan ve Araptan değil, maalesef İslâm'dan almıştır. Onun karşısına; *(tarîkat temelleri üzerinde kurduğu)* Müslümanlığı çıkartmıştır. İşte çelişki buradadır. Toplumun inancına göre *"bu yenilmez güç kaynağı"*, bin yıllık tarihi boyunca her düşman ordusu karşısında onu *"teselli etmiş ve imdadına koşmuş olan evliyaları"*dır. Tekrar edelim ki bu bir çelişkiler sarmalıdır. Ama isterseniz, *"Bütün bunlarda bizim açımızdan hiçbir çelişki yoktur."* diyebilirsiniz. Ne çare ki daha dünkü Osmanlı'nın inşa ettiği dev camilerin genelde kıblesine gömülmüş olan *"evliyalar",* verdikleri mesajlarla size katılmamaktadırlar! Çünkü bunlar günümüzde ne ırkçılığa, ne teröre, ne enflasyona, ne kırılgan ekonomiye, ne de küresel güçlere kafa tutamamaktadırlar!

***

Nakşbendîlerde, Duygusallaştırma Sorunundan Kaynaklanan Çelişkiler

Duygusallık mantık ölçülerini aşan; daha çok hayâl, kuruntu, kaygı, çevre koşulları ve telkinle yönlendirilmiş ruhsal tepkidir. Duygusallık, *-farklı şiddette-* akıl dışı davranış biçimleri olarak kendini gösterir; akılcı doğrultuda yönlendirilen duygulu tepkilerin aksine duygusallık zaaf olarak ortaya çıkar… Bu nedenle duygusal tepkiler çelişiktir.

Genetik duygusallık çok sınırlıdır ve ancak aşırı duygusallık için söz konusu olur. İnsanı duygusallaştırmak için kullanılan en etkin araçların başında ise ***telkin*** gelir. Bu kavram, Nakşbendîlikte *(insan beynine musallat olma girişimlerinde)* en çok başvurulan araç olarak oldukça büyük önem taşır. Telkini kısaca tanımlamak gerekirse *Kişiyi yandaş yapmak amacıyla, çekici söz yağmuru altında onu kontrol altında tutma ve benliğini esir alma operasyonudur,* diyebiliriz.

Bir şahsı veya grubu Nakşbendîliğe ısındırmak amacıyla kullanılan telkin aracı, tüm propaganda yöntemlerinin ve ikna çabalarının en bilinen ve en çok başvurulan örneğidir. Telkinde, akıl melekesini devre dışı bırakan, inanılmaz derecede abartıyla süslenmiş olaylar anlatılır. *(Biraz sonra bu konuda örnekler sunulacaktır.)* Telkinde, avlanacak beyni duygusallaştırmak için önce şeyhin ve ***"sâdatın"*** insanüstü vasıflarına, kerâmetlerine, aşkınlıklarına ve *"yüceler yücesi"* birer kutsal varlık olduklarına, sık tekrarlarla yer verilir. Bu algı operasyonları, profesyonel propaganda ve şartlandırma ekipleri tarafından yapılır.

Eskî Nakşî teorisyenleri, büyük ölçüde Hint dinlerinden yararlanarak bu yöntemleri bulmuşlardır. Budizm'de, manastır yaşamına ısındırılmak amacıyla muhatap kişi uzun seanslar boyunca telkin altında tutulur. Bu bir beyin yıkama sistemidir. Dindarlaştırılmak istenen şahıs önce hayattaki bütün nimet ve zevklere karşı isteksiz hale getirilir. Egosunu aşındırmak suretiyle eğlenceye, müreffeh hayata ve cinsel arzuya karşı kesin şekilde pasifleştirilir. *"Psikolojik hadımlaştırma"* da diyebileceğimiz bu yöntem, Budizm'de telkinle sağlanır. Periyodik seanslarla sürdürülen bu psikolojik yönlendirme ile nihayet kişi sefil bir hayat tarzını benimser. Budizm'de bu bir erdem olarak kabul edilir. Nirvana'ya ulaşma yolunun ilk adımı böyle başlar. Nakşbendîlikte de *(Nirvana'nın karşılığı olan)* ***"Fenâfillâh***"a ulaşmanın ilk adımı buna benzer bir uygulamayla başlatılır.

Nakşbendî Tarîkatı'nda bu yöntem revize edilmiştir. İslâmî terminolojiden yararlanılarak bu konudaki rehberliğe yeni bir şekil verilmiştir. Uygulamanın özeti şöyledir: *-Arapça olan **"kerâmet"** kavramına, akıl dışı anlamlar yüklenerek-* öncelikle kişideki imanın tamamen erimesi sağlanır. İmandan boşalan kalbe (zihne) bu kez korku ile karışık heybet pompalanır. Bu suretle kişi,

evliyaların olağanüstülüklerine ilişkin mitolojik hikâye anlatımlarıyla önce ileri derecede duygusallaştırılır. Ondan sonra yine Arapça ve aynı zamanda Kurânî bir terim olan ***"Gayb"*** kavramı sıkça işlenerek *"Kuşatıcı bilgileriyle, heybet ve azametleriyle bütün kâinatı kanatları altına almış olan evliyanın ulaşılamaz kişiliği"* muhatabın zihnine, benliğine ve vicdanına -*silinemeyecek şekilde*- kazınır. Nihayet sağlanan bu robotik karakterden sonra kişi, -*isterse hayatının tamamını namaz, oruç ve itikâf ile geçirsin*-, artık Allah Teâlâ'ya, -*Kur'ân-ı Kerîm'de O'nun kendini tarif ettiği ve nitelediği gibi*- inanamaz. Bu imkânsızlaşır. Bu, hiç kuşkusuz, imandan yoksun *(çok tanrılı)* bir dindarlık şeklidir. *(Genel olarak Müslümanlıktaki, özellikle de Nakşbendîlikteki dindarlık budur.)* Müslümanlığı Yüce İslâm'dan ayıran belirleyici özellik de yine budur.

***

Nakşbendîlerde, Abartma Sorunundan Kaynaklanan Çelişkiler

Asılsız kötü haber yaymaya, -*yakın geçmişte*- bir isim yakıştırıldı: *«felâket tellâllığı»*. Bunun bir de tersi var: *«saadet tellâllığı»*. Nakşbendî örgütlerinin hepsinde bu gelenek sürekli olarak yürürlüktedir. Çünkü taraftar kazanmanın bilinen en verimli yollarından biri de budur.

Geniş bir çevreye sahip olmak, büyük kalabalıklar tarafından saygı görmek, meşhur olmak, birçok insanın hayalini süsler. Meşhur olma arzusu insanların çoğunda esasen köklü bir duygu olarak mevcuttur. Bazı insanlarda bu duygu tutkuya dönüşür. Bunların sayısı hiç de az değildir. Ayrıca vaktiyle eğitimsiz kalabalıkların saflığından faydalanılarak hasbelkader meşhur edilmiş birinin ününü belli bir amaç için sömüren insanlar ve odaklar da vardır. Özellikle bunları önemsemek gerekir. Çünkü bu bir ahlâk kusurudur. Başkalarının kişiliğini, bilgi birikimini, hatta mal varlığını ele geçirmeye yönelik bir hile türüdür bu…

Bir şeyhin etrafında kümelenerek -*onu insanların gözünde ve iç dünyasında*- olağanüstü mukaddes bir varlık haline getirmeye, -*bununla birlikte*- Nakşbendî inançlarını yaymaya kendini adamış birçok *(saadet tellâlı)* kişi ve propaganda ekipleri bu sömürü yöntemine başvurmaktadırlar. Günümüzde sıradan insanlar şöyle dursun, tahmin edilmedik sayıda iş adamı ve akademisyen de bu yolu kullanmaktadır. Böylece kimisi ürünlerini, kimileri de kitaplarını pazarlayarak dünyalık elde etmeye ve meşhur olmaya çalışmaktadır. Bu ilişkiler, zincirleme süreçler boyu birbirini izleyerek bir takım yeni mistik örgütlerin peydahlanmasına ve kurumsallaşmasına yol açmaktadır. Tarîkatçılık esasen sürekliliğini bu gelenek sayesinde sağlamaktadır.

İslâm öncesi inanışları İslâmî değerlerle sentezleyerek oluşturulmuş bulunan politeist kültüre birikim kazandırmış olan en etkin araç, hiç kuşkusuz propagandadır. Bu kelime çok yeni ise de kavramsal olarak eskidir. Bugünkü propaganda kavramını eski kuşakların menkıbe dediği hikâyelerde aramak gerekir. Çünkü aslında tarikatçılıktaki propagandanın kaynağı menkıbeciliktir. Bu amaçla birçok menâkıbnâme yazılmıştır. **Prof. Dr. Ahmet Yaşar Ocak**, bu konuyu ele alarak akademik bir dille önemli bir eser telif etmiştir.[822]

Propagandayı şöyle tanımlayabiliriz: Düşüncesini, kanaatini, hatta inancını etkileyerek, mümkün olan büyük sayıda insanı, -*yandaş hale getirmek için onları özel mesajlarla*- yönlendirmektir. Siyasî, ticarî ve dinî olarak propagandanın amaçları farklı olabilir. Bu ilgiyle belirtmek gerekir ki özellikle ideolojik ve mistik örgütler lehinde yapılan propagandalar oldukça tehlikeli sonuçlar doğururlar.

---

[822] **Prof. Dr. Ahmet Yaşar Ocak**, Kültür Tarihi Olarak Menâkıbnâmeler (Mitolojik Bir Yaklaşım), Atatürk Kültür Dil ve Tarih Yüksek Kurumu, Türk Tarih Kurumu Yay. Ankara-1992.

Tarîkatçılıktaki propagandalar da *(aynen ticârî, siyasî ve ideolojik propagandalarda olduğu gibi)* çeşitli yollarla ve türlü mesajlar verilerek yapılır. Bunların başında şarlatanlık hikâyeleri gelir. Bu hikâyeler, *"evliya"* adı altında ünlendirilmiş gerçek ya da hayâli kişiliklere mal edilen şaşırtıcı anlatılardır. *"Kerâmet"* diye anlatılan bu hikâyelerde şeyhler ve evliyalar tarafından sözde gerçekleştirilmiş olağanüstülüklere sıkça yer verilir. Örneğin; Türk ordularının ön saflarında onların, düşman askerlerini nasıl kırıp geçirdikleri; canavar saldırısı sırasında *"Ey pirim, beni kurtar!"* diye feryat eden; uçurumdan yuvarlanırken, çığ altında kalırken yardım isteyen mürîdin imdadına nasıl yetiştikleri gibi canlandırmalar, heyecanlı anlatımlar eşliğinde sürdürülür. İlginçtir ki yakın geçmişte *(Güneydoğudaki bir Tarîkat örgütüne taraftar kazandırmak için)* bu tür propagandalar, derin bir emekli albay ve ekibi tarafından organize biçimde ve sistematik olarak yapılıyordu. Bu şahıs ve adamları, *"evliyaların ölümsüz"* olduklarını ve sıkıntıda kalmış mürîdin bir çağrısıyla göz açıp kapayıncaya kadar müridin imdadına yetiştiklerini sık tekrarlarla anlatarak beyin yıkamaya çalışırlardı. Bu iddia **Prof. Dr. Ahmet Yaşar Ocak**'ın yapmış olduğu önemli bir tespiti hatırlatmakta ve doğrulamaktadır. Tespit aynen şöyledir:

«(...) İslâm âleminde velîlerden yardım dilemek, sıkışık anlarda onlara sığınmak, bazı çevrelerde bilhassa teşvik edilmiş, hatta, "İşlerinizde şaşırıp kaldığınız zaman kabir ehlinden (evliyâ) yardım isteyiniz." gibi birtakım hadisler bile uydurulmuştur. (bk. El-Aclûnî, Keşfu'l-Hafâ, Halep; tarihsiz s.88) Akşemseddîn (öl. 1457-8)'in olduğu söylenen aşağıdaki kıt'a bu fikri telkin etmektedir:

İki cihanda tasarruf ehlidir çünkü velî
Deme kim bu murdedir bunda nice derman ola
Ruh şemşîr-i Hudâdır ten gılâf olmuş ona
Tâ ki a'lâ kâr eder bir tığ ki uryan ola.»[823]

Daha önce de değinildiği gibi, son dönemin ünlü Nakşî şeyhlerinden **Mehmed Zâhid Kotku** da bu uydurulmuş hadisi bir kitabına yazmış, böylece ölmüş insanlardan yardım istenebileceği görüşünde bulunmuştur.[824] Bu ise tasavvuftaki ***«imansız evliyalık»*** ve ***«imansız dindarlık»*** düşüncesini teyit etmektedir.

***

Propaganda ilgisiyle belitmek gerekir ki abartıya olabildiğince yer verildiği için, bu tür inanışlar -*özellikle eğitimsiz kalabalıklar ve **yarı-okumuş zümre** arasında*- yaygınlaşarak tutunabilmiştir. Nitekim -*kullanılan propaganda yöntemlerinde*- abartı, insanları duygusallaştırmada büyük etki bırakmıştır. Örneğin **Hâlid-i Bağdâdî** için kullanılmış şu ifadeyi yeniden inceleyelim:

«Mevlânâ Hâlid-i Bağdadî hazretleri kabre konurken, mübârek na'şlarından çıkan güzel koku, her tarafa yayıldı ve bu kokuyu almayan kimse kalmadı. Ziyâret edenler, bu güzel kokunun şimdi de kabirlerinden hissedildiğini söylemektedirler.»[825]

Bu iddiayı, ne Kur'ân-ı Kerîm'den bir âyetle, ne Sünnetten bir hadisle, ne de akıl ve mantık ölçüleriyle kanıtlamak mümkündür. Sadece bu biricik örnekten bile yola çıkıldığında tarîkatçılıktaki abartılı propaganda yöntemlerinin ne kadar kasıtlı ve yıkıcı olduğunu kestirmek mümkündür. Aslında bu tür çabaların arkasındaki amaçları tespit etmek için büyük bir titizlikle iz sürmek icap

---

[823] Age. S.7

[824] **Mehmed Zâhid Kotku**, Tasavvufî Ahlâk, s. 2/272. Seha Neşriyat.

[825] Bkz. Bir grup Nakşbendi, Türkiye Gazetesi, İslâm Âlimleri Ansiklopedisi, 18/77. Tarihsiz-İstanbul.

eder. Bu nokta çok önemlidir. Onun için dikkati, araç niteliğindeki propaganda ve abartıdan çok amaç üzerinde yoğunlaştırmak gerekir.

Hemen ifade edelim ki temel amaç: Müslümanlığı Nakşbendîlikle takviye ederek İslâm'ın önüne set çekmektir. Çünkü *"Müslümanlık milli bir dindir. Toplumun asırlardır gelenekleriyle, İslâm öncesi inanışlarıyla, efsaneleriyle örüp işlediği manevî değerlerinin tümüdür; İslâm ise ithal bir dindir; gerektiğinde, kimseleri ürkütmemek için sadece adı kullanılabilir!"* Bunu idealize etmiş olan bazı akademisyenler, gerçeği hiç de gizlemiyorlar. Örneğin, **Prof Dr. İrfan gündüz**'ün râbıtaya ilişkin bazı sözleri her şeyi özetlemektedir.[826]

Tarîkatçılar tarafından ***"Evliya"*** diye birçok kâhinin propagandalarla mitleştirmesi, gerçekten çok tehlikeli çağrışımlar yapmaktadır. Bu abartılı anlatılarla âdeta *"evliyalar"* ile peygamberler yarıştırılmıştır. Bu bir yana, Zât-ı İlâhiye çok açık şekilde yok sayılmıştır. Özellikle hiçbir tarîkat şeyhinin, sohbet sırasında mürîdlerine Allah'ın varlığı ve birliği konusunda herhangi bir açıklama yapmaması dikkat çekicidir. Bu sohbetlerin tamamında yalnızca "Evliya" kerâmetleri anlatılır. Bazı şeyhlere Allah Teâlâ'nın düşündürücü hikmetleri, ihsan ve nimetleri, rızasını kazanmak için kulun nasıl davranması gerektiği hususlarında neden hiçbir şey söylemediğine ilişkin soru yöneltildiğinde çok rahatsız oldukları gözlenmiştir. Bu tutum hiç kuşkusuz Kur'ân-ı Kerîm'in Ez-Zumer Sûresi'nin 45'inci âyet-ı Kerîmesini hatırlatmaktadır:

«Ne zaman tek başına Allah'ın ismi zikredilse âhirete inanmayanların kalplerindeki nefret yüzlerine yansır; ama Allah'ın dışındakiler anıldığında hemen sevinçten yüzlerinin parladığını görürsün.»

***

Nakşbendîlerde, Çarpıtma Sorunundan Kaynaklanan Çelişkiler

Çarpıtmak bir değeri, bir ifadeyi, bir kavramı ya da -*bir cümlede geçen yoruma müsait*- bir sözcüğü herhangi bir niyetle veya bilgisizlik nedeniyle gerçek anlamından saptırmaktır. Çarpıtmak bazen önemsiz olabilir. Fakat bazı hallerde bir cinayet kadar yıkıcı da olabilir.

Asırlar önce mistik öncülerin İslâm'ı ***"Müslümanlık"*** olarak isimlendirmiş ve içini boşaltarak onu başka din, felsefe ve geleneklerle doldurmuş olmaları, -*kuşkusuz*- çarpıtmanın en tehlikeli örneğini oluşturmaktadır. Bunu, günümüzün en ünlü âlimleri de itiraf etmektedirler. Bunlardan **Prof. Dr. Ahmet Yaşar Ocak**, aynen şu tespitleri yapmaktadır:

«Türklerdeki velî kültünün temelinin Şamanist dönemde atıldığı söylenebilir. Eski Türk şamanları incelendiği zaman, bunların Türk velî imajına çok benzediğini farketmemek mümkün değildir. Gelecekten haber veren, hava şartlarını değiştiren, felâketleri önleyen yahut düşmanlarına musallat eden, hastaları iyileştiren, göğe çıkıp uçabilen, ateşte yanmayan Türk şamanları; bu hüviyetleriyle âdeta Bektâşî menâkıbnâmelerinde ve kısmen de öteki tarîkat çevrelerinde yazılmış menâkıbnâmelerde yeniden hayat bulmuş gibidirler. Bu eserlerde anlatılan Türk velîleri işte böyle özelliklere sahip kişilerdir.»[827]

---

[826] **Prof. Dr. İrfan Gündüz**, Tasavvufî Bir Terim Olarak Râbıta, Marmara Üniversitesi, İlâhiyât Fakültesi Dergisi Sayı: 7-8-9-10 s. 4. İstanbul-1995

[827] **Prof. Dr. Ahmet Yaşar Ocak**, Kültür Tarihi Kaynağı Olarak Menâkıbnâmeler (Mitolojik Bir Yaklaşım) s. 11, Atatürk Kültür Dil ve Tarih Yüksek Kurumu, Türk Tarih Kurumu Yay. Ankara-1992.

Türk kökenli bir bilim adamının yapmış olduğu bu tespit çok önemlidir. Bu açıklama ile hem genel anlamda İslâm'ın hem de özellikle Yunus Suresinin 62, 63 ve 64'üncü âyet-i kerîmelerinde tanımlanmış olan ***"evliyâ"*** kavramının tarîkatçılıkta nasıl çarpıtıldığı bu suretle anlaşılmış bulunmaktadır. Kur'ân âyetlerinin nasıl çarpıtıldığını da yine Kur'ân'dan öğreniyoruz. Âl-i İmrân Sûrsinde *(meâlen)* şöyle denilmektedir:

«Onlardan bir grup, kitapta olmayanı, kitaptan zannedesiniz diye Kur'ân'ı okurken dillerini eğip bükerler ve Allah katından olmadığı halde, "Bu Allah katındandır." derler. Onlar bile bile Allah hakkında yalan uydurmaktadırlar.»[828]

***

Dinler, mezhepler, felsefeler ve ekoller, başladıkları ilk özgün niteliklerini devam ettiremezler. Bunların zamanla değişime uğramaları mukadderdir. Çünkü insanoğlu zevkine, geleneğine, mantığına ve çevre şartlarına göre bunları yorumlamaya başlar. Ardından da bu düşünce ve inanç yapıları üzerinde birtakım restorasyonlar veya deformasyonlar gerçekleştirilir. Sonuç olarak çoğu, asıllarını anımsatamayacak kadar farklılaşır, tarihsel kökenleriyle hiçbir irtibatları kalmaz.

Art niyetli müdahalelerin bir sonucu olarak ortaya çıkan bu tür soysuzlaştırma işlemleri, İslâm literatüründe -*çarpıtma anlamına gelen*- ***«tahrif»*** terimi ile izah edilmiştir. Çarpıtılmış, aslından uzaklaştırılmış dinler, bu nedenle ***«muharref dinler»*** diye nitelenmiştir.

Bu değişimler niyete göre, pozitif ya da negatif yönde gelişir. Bu yapılardan, iyi niyete dayalı müdahalelere konu olanlar -*yapıcı yorumlar sayesinde*- özgün niteliklerini yitirmeden zenginleşirler. Art niyete dayalı olarak değişimlere uğrayanlar ise zaman içinde yozlaşır, orijinal niteliklerini yitirirler. Bu tür değişimlere uğrayan dinler, mezhepler, felsefeler, fikir ve sanat akımları, bir zaman sonra düşünce hurdalığı haline gelirler. İlim adamları, bu gelişmeyi ***"Senkretizm"*** diye adlandırdıkları bir kavramla açıklamaya çalışırlar. Bu açıklama şunu ifade eder: Özgün inanç ya da düşünce kurumu, gün geçtikçe başka kaynaklardan beslenir; öyle bir zaman gelir ki ortaya çıktığı günkü niteliğini kısmen veya tamamen kaybeder, hatta ismi bile değişir.

Buna en çarpıcı örnek olarak *(adı **"Müslümanlık"** şeklinde değiştirilmiş olan)* İslâm'ı gösterebiliriz. Aynı zamanda İslâm'dan tamamen kopmuş ***İsmailîlik***, ***Dürzîlik***, ***Nusayrîlik***, ***Kadyânîlik*** ve ***Bahâîlik*** gibi bağımsız dinler de böyledir. Bunlardan özellikle Müslümanlık İslâm'dan kopmakla kalmamış, gün geçtikçe kendisini İslâm'dan daha çok uzaklaştıran çeşitli tarîkatlar da üretmiştir. Böylece İslâm'ın karşısında yer alan tehlikeli bir engel haline gelmiştir! İşte bu değişimi hazırlayan önemli bir başkalaştırma hareketini burada ele alacağız. Bu hareketi, *Helâl ile haramı, doğru ile yanlışı, meşru ile gayr-i meşruyu, gerçek ile hayâl ürününü birbirine karıştırma* ve *bunları harmanlama* olarak adlandırmak mümkündür. Bunu Nakşbendî Tarîkatı'nın ilkelerinde, ritüellerinde, tapınma şekillerinde, mesaj ve propagandalarında ve şeyh-mürîd ilişkilerinde tablolaşmış olarak görebiliriz. Bu harmanlamayı, -*aşağıdaki çarpıcı örnekler*- çok açık şekilde gözler önüne sermektedir. Bunu önce şöyle özetlemek gerekir:

1350'li yıllarda, *(Hâcegân hareketinin devamı olarak)* Nakşbendî Tarîkatı adı altında mistik bir akım ortaya çıkmış ve İslâm ile ilişkilendirilmiştir. Oysa İslâm'ın ***"Selef"*** dönemine ait özgün literatürü içinde Nakşbendîliğe ait hiçbir iz bulunmamaktadır. Örneğin, ***Tasavvuf***, ***Tarîkat***, ***hûş der dem***, ***nazar***

---

[828] Âl-i İmrân Sûrsi, âayt: 78.

ber kadem*, *sefer der vatan*, *halvet der encümen*, *yâd kerd*, *bâz geşt*, *nigâh daşt*, *yad daşt*, *vukûf-i zamânî*, *vukûf-i adedî*, *vukûf-i kalbî*, *Nûr-i Muhammedî*, *Allah'ta erime*, *fenâ*, *bekâ*, *sekr*, *sahv*, *cezbe*, *tekke*, *dergâh*' *hanegâh*, *rıbat*, *postnişin*, *mürîd*, *abdâl*, *kutup*, *gavs*, *üçler*, *yediler*, *kırklar*, *tayyi zeman, tayyi mekân, Türbe ve ***himmet*** gibi terimler; mitolojik kerâmet hikâyeleri, evliyacılık, zâhir bâtın ayırımı, vahdet-i vücûd, vahdet-i şühûd paradigmaları; ***râbıta***, ***teveccüh*** ve ***hatm-i hâcegân*** gibi ritüeller; ***seyr-u sülûk***, ***riyâzet***, ***derûnî tecrübe***, ***marifet***, ***ilham***, ***çile***, ***mükâşefe***, ***beş binlik evrâd***, ***şeyhten el alma*** ve ***altın silsile*** gibi mistik kavramlar; ***Mevlit***, ***Delâil-i Hayrât***, ***Cevşen***, ***evrâd-ı Bahâiyye***, ve ***Salât-ı tefrîciye*** gibi dualar, İslâm'ın doğuşundan yaklaşık 750 yıl sonra -*kısmen Türkistan'da; kısmen de Hindistan, Irak ve Anadolu'da*- peyderpey ortaya çıkmaya başlamıştır. Oldukça ilginçtir ki; İslâm'la ilişkilendirilmesi hiçbir surette mümkün olmayan bu ve daha bir yığın inanış, ayin, yorum, tapınma biçimi ve izah tarzları asırlardır her çağda yüz binlerce insanı, -*günümüzde de milyonları bulan*- kalabalıkları İslâm'ın dışına sürükleyebilmiştir. Ancak bundan daha ilginç olan şey, asırlara mal olan bu devasâ arabesk ve kozmik kültürün bir kurum olarak yapılandırılmasında, daima İslâm'a ait kaynaklardan istifade edilmiştir. Bu kurumun terminolojisini inşa etmede kısmen Farsçadan yararlanılmış ise de devşirmelerin en büyük kısmı Arapça aracılığıyla İslâm külliyatından gerçekleştirilmiştir. Ancak bu devşirme işleminin en büyük özelliği, birbirine aykırı birçok kavramın harmanlanarak sentez haline getirilmiş olmasıdır. Bu harmanlamada İslâm'ın koyduğu kesin sınırlar çiğnenmiştir; ibadet konusundaki sınırları tespit eden Kur'ânî hükümler yok sayılmış, -*bir çeşit*- inkâr edilmiştir. Bu kesin hükümlerin temelini, ***Haşr Sûresi'nin yedinci âyet-i kerîmesi ile Âl-i İmrân Sûresi'nin otuz birinci âyet-i kerîmesi*** teşkil etmektedir. İslâm'daki disiplini özetleyen ***"tevkifiyye"*** yasası bu iki âyetten ilhamını almaktadır.

Zıtların harmanlandığı aşağıdaki örneklerde, Nakşbendîlerin bu yasaya hiç itibar etmediği açık şekilde gözlenmektedir.

1) ***Rabıta*** ve ***Hatm-i Hâcegân*** ritüelleri, Nakşbendîler tarafından ibadet ve dua amacıyla yapılmaktadır. Oysa İslâm âlimleri şöyle dursun, Diyânet İşleri Başkanlığı tarafından bile bunların dua ve ibadet sayıldığı belgelenmemiştir. Örneğin DİB. web sitesinde yayınlanan ***"Duanın Usul ve Âdâbı"*** adlı kitapçıkta ne bunlar, -*ne de Nurcular ve bid'at grupları tarafından*- okunan ***"Cevşen", "Delâil-i Hayrât"***, ***"Salât-ı Tefriciye"*** ve ***"Evrâd-ı Bahaiyye"*** gibi yasak duaların adları bile geçmemektedir. Bu harmanlamada bir araya getirilmiş olan aykırılıklara; dua ve ibadet sayılmayan ayin ve ritüllere, dua ve ibadet süsü verilmiştir. Bu ise İslâm'daki ***"tevkîfiyye"*** ilkesini tanımamak anlamına gelir.

2) ***Hatm-i Hâcegân*** ayini sırasında çeşitli aykırı şeyler bir araya getirilmiştir. Şu örnekler çok dikkat çekicidir:

* Ayin sırasında ***İhlâs Sûresi***, ***İnşirah Sûresi***, ***Fatiha Suresi*** ve ***salevât***, büyük sayılarda okunmaktadır. Oysa İslâm'da ***Hatm-i Hâcegân*** diye bir ibadet şekli yoktur. Budizm'den adaptasyonla düzenlenmiş olan bir ibadet sırasında İslâm'a ait mukaddes metinlerin okunması hiçbir mantıkla izah edilemez.

* ***Hatm-i Hâcegân*** ayini sırasında kapı kilitlenmekte, ortam karartılmakta ve gözler yumulmaktadır. Aynı zamanda Kur'ân-ı Kerîm'den okunan sureler ve salâvatlar ***"sadât"*** diye nitelenen birkaç kişinin ruhuna bağışlanmaktadır. Hâlbuki İslâm'da; 1) ***"sadât"*** diye kutsal ve özel bir zümre yoktur. 2) İbadet ve dua sırasında kapıyı kilitlemek, ortamı karartmak ve gözleri yummak şeklinde kurallar yoktur. 3) Ölmüş insanların ruhlarına Kur'ân okumak diye bir emir ya da tavsiye yoktur. Hz. Rasûl'ün ve ashabının ölü ruhlarına Kur'ân okudukları asla belgelenmemiştir. Bu iddiayı hiç kimse kanıtlayamaz!

3) Evlenmek, çocuğunu evlendirmek, bina yapmak, bir iş yeri açmak gibi meşru bir girişimin arifesinde, işin hayırlı bir şekilde gerçekleşmesini Allah' Teâlâ'dan dilemek sünnettir. Bu niyetle iki rekât namaz kılınır ve dua edilir. Buna İslâm fıkhında *"İstihare namazı"* denir. Fıkıh kitaplarında bu namaza ilişkin belli kurallar vardır. İstihare yapacak müslim kişi bunları dikkate almalıdır. Önemle belirtmek gerekir ki bu ibadet İslâm'a aittir ve ancak bir müslim kişi tarafından icra edilebilir. Aksine bu ibadetin Müslümanlıkla, tasavvuf ve tarîkatla hiçbir ilişkisi yoktur! Buna rağmen tarîkatçılıkta bu namaz *bir çeşit fala bakmak niyeti ile* kılınır. İşte bu bir çarpıtmadır ve büyük bir çelişkidir.

Bazı şeyhler, -*örgütüne katılmak üzere*- kendisinden el almaya gelenlere istihare yapmalarını emreder. *"Mürîd adayı eğer rüyasında yeşil ve beyaz renkli şeyler görürse örgüte katılmasının hayırlı olacağı, siyah şeyler görürse aksine kötü olacağı"* şeklinde ona bir açıklama yapılır. Şüphesiz bu, büyük bir zihin karışıklığı sorunudur. Çünkü -*sırf İslâm'a ait olan*- istihare namazının, tarîkatla ilişkilendirilmesi için bir gerekçe bulmak imkânsızdır. Ayrıca, tarîkata girmek isteyen bir müslümana, bu konuda bir araştırma yapmasını önermek ve onu muhayyer bırakmak, tarîkatın temel amacına aykırıdır. Bu da ayrı bir çelişkidir. Çünkü tarîkatlar *(aynen siyasi partiler gibi)* birer propaganda örgütleridir. Her tarîkat örgütünün lideri, çevresine daima daha çok insan kazandırmaya çalışır. Dolayısıyla tarîkata girmek üzere niyetlenmiş birinin, doğru karar verebilmesi için önce fala bakmasını teklif etmek *(tarîkat açısından)* mantıklı değildir.

4) İslâm'da rehberlik ve eğitim yetkisi yalnızca âlimlere ve uzmanlara verilmiştir. Bu konuda; ***en-Nahl Sûresi*** âyet 43'te ve ***el-Enbiya Sûresi*** âyet 7'de sembolik olarak işaret bulunmaktadır. *«(...) Eğer bilmiyorsanız bilgi sahibi olanlara sorun.»* meâlindeki her iki âyet-i kerîmede de yer alan: Arapça ***«ehlu'z-zikr أهل الذكر»*** tabiri, ***işin ehli ve erbabı*** demektir. Buna rağmen, Nakşbendîlikte İslâm âlimleri, ***"şekilci hocalar"*** anlamına gelen ***"ulema-i rüsûm"*** nitelemesiyle daima küçümsenmiş, aşağılanmışlardır. Onlara göre her Müslüman, mutlak sûrette bir Nakşbendî şeyhine bağlanarak, ancak onun verdiği bilgilerden yararlanabilir.[829] Bu örnekte bir araya getirilmiş olan iki aykırı şey; İslâm'ın yetkilendirdiği âlim şahsiyet ile işin ehli ve erbabı olmayan tarîkat şeyhidir. Âlimin boşluğuna şeyh tipi yerleştirilmiştir. Hatta şeyhlerin hemen tamamı -***"evliyalık"*** *diye zihinlere yerleştirilmiş olan*- hayâlî bir insanüstü mertebeye yükseltilerek -*hileli bir yolla*- İslâm âlimleri itibarsızlaştırılmışlardır.

5) İslâm'da eğitim ve öğretim sistemi; -*Kur'an ve Sünnetin ruhuna uygun olmak, akılcı ve bilimsel kurallar çerçevesinde düzenlenmek şartıyla*- âlim ve uzmanlardan oluşan komisyonlarca belirlenir. Müfredatlar, ihtiyaçlara ve çağın şartlarına göre gerektiğinde değiştirilebilir. Nakşbendîlikte ise eğitim, ***«Seyr-u Sülûk»*** denilen Hint kaynaklı gizemci bir uygulama ile yaptırılır. Amaç, aydın, kültürlü ve ilim adamı olan kişiler yetiştirmek değildir. Bilakis *«gaybı bilen, kerâmetler sergileyen, insanüstü» "evliya"* tipi yetiştirmektir. Bu örnekte, İslâm'ın büyük değer verdiği âlim şahsiyet ile tarîkatta *"evliya"* diye nitelenen kâhin tip arasında yanıltıcı bir ilişki kurulmuştur. İslâm'ın âlimlere verdiği değer, spekülatif bir manevra ile tarîkat şeyhlerine mal edilmiştir.

6) Tekkeler 1925'te yasaklandıktan sonra, Tarîkat örgütleri bu kez bazı camileri tekke niyetiyle kullanarak bu ibadethanelerin -*İslâm'la hiçbir ilişkisi bulunmayan*- tekke yerine kullanılabilceği algısını sağladılar. Dolayısıyla, İslâm'ın camiye verdiği kutsallığın tekke içinde de aynen söz konusu

---

[829] Bkz. محمّد أمين الكرديّ الأربلي، تنوير القلوب في معاملة علام الغيوب ص/ **525**. طبعة مصر – **1384** هـ. Yazarın ifadesi (meâlen) şöyledir:

«Kendisini irşâd edecek bir şeyhi olmayanın şeyhi şeytandır.» Arapçası: فمن لا شيخ له يُرشِدُهُ فمُرشِدُهُ الشيطان.

olabileceği izlenimini uyandırdılar. Bu örnekte; tekke ile cami arasında kurulan *"kutsallık ortak bağıyla"* birbirine tamamen yabancı olan bu iki kurum, eş değerde sayılmıştır. Bir kesimin zihninde bu algının hâlâ izleri devam ettiği için, tekkelerin yeniden açılmasına izin verilmesi amacıyla yönetime başvurma hazırlıkları bile yapılmaktadır!

7) Nakşbendîlikte mürîdin, şeyhine karşı uymak zorunda olduğu 24 şarttan biri de şudur: Şeyhin beğendiği ya da boşadığı veya ölümle dul bıraktığı kadınla mürîd asla evlenemez.[830] Bu kuralla şeyh Hz. Rasûl (s) ile karşılaştırılmış, bir anlamda onun mertebesine çıkarılmıştır. Bu örnekte şeyhi, el-Ahzâb Sûresi'nin 53'üncü âyet-i kerîmesinin kapsamına alarak helâl olan bir muameleyi haram saymışlardır. Bu suretle en-Nahl Sûresi'nin 116'ncı âyet-i kerîmesindeki nehyi bilinçli olarak çiğnemişlerdir. Ayet meâlen şöyledir: «Dillerinizin uydurduğu yalanla "Bu helâldir, şu da haramdır." demeyin, böylece Allah´a yalan yere iftira etmiş olursunuz. Kuşkusuz Allah´a karşı yalan uyduranlar kurtuluşa eremezler.»

8) Sözde *«Nefsânî arzulardan kurtularak ruh temizliğine ermek için girişilen sıkı perhiz ve mahrumiyet dönemi anlamında»*[831] çile diye bilinen bir uygulama vardır tarîkatta… İslâm'da ***"itikâf"*** olarak bilinen ibadete benzetilmek suretiyle bu uygulama icat edilmiş ve itikâfla karşılaştırılmıştır. Böylece İslâm'ın öngördüğü itikâf basitleştirilmiş, sıradanlaştırılmış, hatta her önüne gelenin, *(kimseden izin almadan yapabileceği)* basit bir ibadet şekli olduğu izlenimi uyandırılmıştır. Çünkü tarîkattaki çile, ancak şeyhin izniyle ve onun belirleyeceği şartlara uygun olarak icra edilir. Nakşbendîlikteki bu ibadet şekli, -*kişiyi, rûhânîleştirmek, pasifleştirmek ve onu transa şarlandırarak hazırlamak için*- Hint dinlerinden adapte edilmiş olan bir yoga pratiğidir, bir meditasyondur; Râbıta ritüelinin daha uzun süren başka bir uygulamasıdır.

9) Tarîkat şeyhleri tarafından ***«Kerâmet»*** adı altında -*sözde gösterilmiş ve yaşanmış*- gerçek dışı hikâyeler tertip edilerek, -*bu hayâlî olayların çağrışımıyla*- bazı şahıslar *"evliya"* adı altında olağanüstü yüceltilmiş ve dolaylı olarak mucize sahibi peygamberlerle *(deyim yerindeyse)* bir çeşit yarıştırılmışlardır. Bu yolla yığınlarca kitap dolusu bir "evliya" mitolojisi üretilmiştir.[832] Buna ***"mistik-mitoloji edebiyatı"*** diyebiliriz.

Asırlardır bu -*hayâl ürünü*- edebiyatı oluşturan yığınlarca kitap yazılmıştır. Bunların bir bölümü Arapça «***tabakât*** طبقات», bir kısmı da Türkçe ***menâkıbnâmeler*** şeklinde telif ve tasnif edilmiştir. Büyük bir birikim teşkil eden bu edebiyatın birçok insan üzerinde derin etkiler bıraktığına inanmak gerekir. Tarîkatçı kalabalıkların hemen tamamı bu tip insanlardan oluşur. Bu edebiyatın gerek içeriğinde, gerekse etkilerinde ve doğurduğu psikolojik sonuçlarda dört çeşit çelişki tespit etmek mümkündür.

Bunlardan **birincisi** evliyalara, peygamberlerin üzerinde bir statü belirlenmiş olmasıdır. Bunu, -*daha önce kaydedildiği üzere*- **Hasan Lütfü Şuşud** çarpıcı bir formül içinde açıklamıştır.[833]

---

[830] Age. S.529

[831] Bu madde ilk olarak 1993 senesinde İstanbul'da basılan TDV İslâm Ansiklopedisi'nin 8. cildinde, 315-316 numaralı sayfalarda yer almıştır.

[832] Örnek olarak bkz. Bir grup Nakşbendî, Türkiye Gazetesi, İslâm Âlimleri Ansiklopedisi, Tarihsiz-İstanbul.

[833] Bkz. ***"Velâyet, Velî ve Ölmüş İnsanın Tasarrufu"*** başlıklı bölüm.

Bu çelişkilerin **ikincisi** söz konusu edebiyatta *fedâkârlığa, diğerkâmlığa ve alçak gönüllülüğe sıkça vurgu yapılmış olmasına rağmen* Nakşbendî şeyhlerindeki gizli kibirdir. Bu insanlardan hiçbirinin, ne mürîdine, ne de kendine denk görmediği birine saygı gösterdiği görülmemiştir. Elini binlerce insana pervasızca öptüren birinin saygıyı bir erdem olarak kabul ettiğini ve mütevazı olduğunu söylemek sadece bir iddia olarak kalır. Bu zümrenin ne kadar kibirli olduğunu anlamak için çok fazla araştırma yapmak gerekmez. Bir şeyhin sadece günlük yaşamını biraz izlemek yeterlidir. Etrafını saran kalabalıklar karşısında onu bir kez seyretmek bile yeterli fikir verebilir. Kaldı ki bunu bizzat Nakşbendîlere ait belgeler kanıtlamaktadır. Bunlardan biri de Iraklı Nakşî şeyhi **Muhammed Emin el-Erbilî** tarafından *«Şeyhliğin Kuralları»* başlığı altında kaydettiği şu ifadelerdir:

«Yedinci kural: Mürîdlerle, ancak gerektiği kadar birlikte olmalıdır.»

«Onuncu kural: Mürîdlerinden birinin kalbinde, kendisine karşı azamet ve heybetin zevâl bulduğunu gördüğü zaman ona, ne çok uzak ne de çok yakın olan ayrı bir yerde oturmasını emretmelidir.»

«On birinci kural: Mürîdinin kalbinde, kendisine karşı artık saygı kalmadığını öğrendiği zaman onu yumuşak bir dille uzaklaştırmalıdır. Çünkü o mürîd, artık kendisi için en büyük düşmandır.»

«On dördüncü ve on sekizinci kural: Mürîdlerini, başka şeyhin mürîdleri ile düşüp kalkmaktan kesinlikle engellemelidir…»

«On beşinci kural: Kendi başına yalnız kalacağı bir mekân belirlemeli; hizmetçisinden başka birinin buraya girmesine asla izin vermemelidir.»

«On altıncı kural: Hiçbir mürîdinin, herhangi bir hareketini izlemesine, bir sırrını öğrenmesine, ne zaman uyuduğu ne yiyip içtiği hakkında bir şey öğrenmesine asla izin vermemelidir.»[834]

Gerek bu kurallar; gerekse etrafını saran kalabalıklardan gördüğü olağanüstü saygı, şeyhin psikolojsini kuşkusuz değiştirir. Bu konuda tespit edilmiş veriler, bu gerçeği büyük ölçüde kanıtlamaktadır. Bu delillerin en başında ise **Hâlid-i Bağdâdî'**nin tarîkattan kovduğu halifesi **Abdulvahhab es-Susi**'ye yönelik tehdidini içeren sözleri gelmektedir. Daha önce ***«Hâlid-i Bağdâdî, Yönetim ve Paşalar»*** başlığı altındaki bölümde nakledilen bir mektubunda aynen şu ifadeyi kullanmaktadır:

«*Kimse ona yüz vermesin; bu nedenle* ***yüce tarîkat efendilerinin gazabına uğramasın.***»[835]

Bağdâdî'nin, «***yüce tarîkat efendileri***» dediği kimseler: **Hz. Ebubekr** (573-634)'den **Abdullah-ı Dehlevî** (1745-1824)'ye kadar *(Nakşbendi silsilesinde yer alan)* 28 kişidir. Eğer bu mektubun yazıldığı tarihte **Abdullah-ı Dehlevî** hayatta değil idiyse, **Bağdâdî**'nin iddiasına göre; *"Nakşbendî*

---

834 Bkz. محمّد أمين الكرديّ الأربلي، تنوير القلوب في معاملة علام الغيوب ص/ **525–526**. طبعة مصر – **1384** هـ. Yazarın Arapça ifadeleri şöyledir:

السابع: أن لا يجالس مريديه إلاّ قدر الحاجة.؛ العاشر: إذا رأى من أحد المريدين أنَّ كثرة المجالسةِ والمصاحبةِ معه تزيلُ من قلبِهِ عظمتَهُ وهيبَتَه، أمره أن يجلسَ بخلوةٍ لا يكون بعيدًا جدًّا ولا قريبًا.؛ الحادي عشر: إذا علِمَ أن حُرمَتَهُ سقطتْ من قلبِ مريده، فينبغي له أن يصرِفَهُ برفقٍ، فإنّه من أكبر الأعداءِ.؛ الرابع عشر: يجب عليه أن يمنع المريدين عن التكلّمِ مع غيرِ إخوانِهم إلاَّ لضرورةٍ.؛ الخامس عشر: أن يجعلَ له خلوةً ينفردُ بها وحده، ولا يُمَكِّنَ أحدًا من مريديه أن يدخُلَهَا إلاَّ مَنْ كانَ خصّيصًا عنده.؛ السادس عشر: أن لا يُمَكِّنَ مريدًا من أن يطّلِعَ على حركةٍ من حركاتِهِ أصلاً، ولا يعرفَ له سرًّ، ولا يقفَ له على نومٍ ولا طعامٍ ولا شرابٍ، ولا غيرِ ذلك...

835 Bu ifadenin yer aldığı mektup, İstanbul'da oturan devlet adamlarından **Aynî Efendi** adında bir mürîdine **Hâlid-i Bağdâdî** tarafından gönderilmiştir.

Tarîkatı'ndan kovulmuş ***Abdulvahhab es-Susi****'ye her kim yüz vermiş, onunla dostluğunu sürdürmüş ise, 1190 yıl boyunca "Nakşbendî örgütünü yönetmiş olan 28 ölmüş insanın gazabına uğramış sayılır!"* Tabiatıyla bu çok büyük bir iddiadır. **Bağdâdî**'nin başka bir ifadesi de şöyledir:

«*Şimdi sizi bilgilendiriyorum:* ***Gerek ben gerekse silsilede yer alan bütün yüce şahsiyetler, Abdulvehhab'dan, ilişiğimizi tamamen kesmiş bulunuyoruz.*** *Artık o, tarîkatımızdan kovulmuştur. Her kim tarîkat için onunla dostluk kurmuş ise, artık dostluğunu ve onunla yazışmayı terk etsin. Aksine davranan kimse,* ***gerek bu fakirin, gerekse yüce sâdâtın imdâdından yoksun kalır****.*»[836]

Bu ifadeler, yoruma lüzum bırakmayacak kadar açıktır. Ancak ilk ve son cümleyi biraz açmak gerekir. Önceki cümlede **Bağdâdî**, ***"gerek kendisinin, gerekse silsilede yer alan bütün yüce şahsiyetlerin Abdulvehhab'dan ilişiklerini tamamen kesmiş bulunuduklarını"*** ileri sürüyor. Kendisi bu şahıstan ilişiğini kesmiş olabilir, fakat hiçbiri hayatta olmayan ve bazıları yüzyıllar önce ölmüş bulunan 28 kişi adına onun nasıl böyle bir iddiada bulunduğunu anlamak güçtür.

İşte bütün bu belgesel kanıtlar, özellikle Nakşbendî şeyhlerinin psikolojik durumunu gözler önüne sermektedir. Hayatında yüz binlerce insanın gönlünde *(her nasıl olmuşsa)* taht kurmayı başarabilmiş bir insanın böyle astronomik iddialarda bulunmasını ancak psikiyatri uzmanları açıklayabilirler. Kaldı ki bu ilginç hayâl, yalnızca **Hâlid-i Bağdâdî** ile sınırlı değildir. Halet-i rûhiyesini sadece davranış biçimleriyle yansıtan şeyhlerin yanı sıra, aynen **Hâlid-i Bağdâdî** gibi sözleriyle açığa vuran şeyhler de vardır. Bunlardan biri de *(üçüncü atam)* **Muhammed el-Hazîn el-Fersâfî**'dir. Eğer gerçekten kendisine aitse aşağıdaki sözleri, onun kendisini nerelerde gördüğünü açıkça göstermektedir. Arapça söylediği dizelerde kendisinden *(meâlen)* şöyle söz etmektedir:

«İnsanlardan cinlerden,
Ne bir âşık ne bir sarhoş,
İrfanda benim hizamda olamaz
Son Peygambere yemin ederim!»[837]

Kürtçe yazdığı aşağıdaki mısralarda da kendini *(meâlen)* şöyle övmektedir:

Şeyh-i Hazîn lâmekân'a gitti.
Evliyaların makamlarını geçti.
Allah ona bâtın ilmini verdi,
Ariflerin ilminden daha fazlasını,
Bütün evliyaların ilmini,
Bütün peygamberlerin hallerini,
Şeyhin kalbine döktü Allah,
Onun için onlara varis oldu.[838]

---

[836] Bu ifade de yukarıda sözü edilen mektupta yer almaktadır. Bkz. ***«Hâlid-i Bağdâdî, Yönetim ve Paşalar»*** bölümü.

[837] **Süleyman el-Halidî**, el-Hidâyetu's-Süleymaniyye s. 28. Halep-h.1387. Şair Sûfî atamın, yukarıda Türkçesini sunduğum Arapça sözleri şöyledir:

لا عاشِقَ لا سَكران * من الإنسِ من الجان
يُوازيني في العرفان * بنبيِّ آخرِ الزّمان.

[838] Age. S.12. Bu çevirinin Kürtçe aslı şöyledir:

شيح حزين جو لا مكان * بوري ز مقام أوليان
علم باطن خدي دابي * زيده زعلم عارفان
علم جميع أوليان * حال همي بيغمبران

Arapça bir beyitte de kendini *(meâlen)* şöyle övmektedir:

Bütün emsalleri geçtim.
Kur'ân'ın sırrına yemin ederim![839]

Gerek **Hâlid-i Bağdâdî'**nin, gerekse **Muhammed el-Hazîn**'in yukarıya alıntılanan sözleri *(büyük olasılıkla narsizmi ve egoizmi çağrıştıran)* çok çarpıcı birer örnektir. Buna elbette psikiyatri uzmanları karar verebilirler. Fakat bu iki şahıs adına ileri sürülebilecek türlü mazeretler, onlardan her birindeki egonun zirve yaptığını herhalde yalanlamaya yetmeyecektir. İşte baştan beri örnekleri ve ayrıntılarıyla gözler önüne serilen bütün bu zıtlıklar hiç kuşkusuz bir çelişkiler sarmalını yansıtmaktadır.

Hâlid-i Bağdâdî'nin şu sözlerindeki çelişkiler, daha düşündürücüdür. Kovduğu halîfesini kastederek diyor ki: «*Her kim tarîkat için onunla dostluk kurmuş ise, artık dostluğunu ve onunla yazışmayı terk etsin. Aksine davranan kimse,* ***gerek bu fakirin, gerekse yüce sâdâtın imdâdından yoksun kalır***.»

«***Bu fakir***» diye kendini işaret ederken **Hâlid-i Bağdâdî** çok mütevazı gibi gözüküyor fakat muhataplarına meâlen şu uyarıda bulunurken zirve yapmış olan egosunu gizleyemiyor: *«Eğer kovduğum o adamla dostluğunuzu devam ettirirseniz (başınız derde girdiği zaman) ne benden ne de önceki 28 büyük evliyadan yardım alamazsınız!»* Bu sözlerdeki çelişkilere bir anlam vermek yine çok güçtür.

Tarîkatta, -*bu örneklerde gösterilenlere benzer*- daha birçok zıtlıklar bir araya getirilmiş, çelişik durumlar ve kavramlar iç içe işlenerek harmanlanmış, sonuç olarak İslâm'daki iman kurumu yanıltıcı yöntemlerle tahrip edilmiştir. Bütün bunlara ilâveten; -*beş vakit namazı cemaatle kılarak, sakal bırakarak, misvak kullanarak*- sünnete çok titiz şekilde uydukları görüntüsünü vermek suretiyle İslâm'ın en önemli ilkelerinden biri olan ***"tevkîfiyye"***nin çiğnendiği gizlenmiştir. Esasen toplumun büyük çoğunluğu ***tevkîfiyye*** ilkesi hakkında hemen hiçbir şey bilmemektedir. Bu da Nakşbendîlerin işini kolaylaştırmıştır.

***

Nakşbendîlerin Kendi Aralarında Uzlaşamadıkları Meseleler

Nakşbendîler gerek kendi aralarında, gerekse başka zümrelerle sürekli olarak anlaşmazlık içerisindedirler. Bu tutum, onlarda değişmez bir karakter halini almıştır. Başta ehl-i tevhid olmak üzere çeşitli dinsel ve ideolojik gruplara devamlı surette hedef oldukları için ***"münkirlik edebiyatı"*** olarak bilinen bir savunma sistemi geliştirmişlerdir.

Nakşbendîlerin -*kendi aralarındaki*- şiddetli kavgalara, bundan sonraki bölümde yer verilecektir. Burada sadece onların, bazı tarîkat pratiklerini farklı şekillerde icra etmelerine ve üzerinde uzlaşamadıkları meselelere bazı örnekler verilecektir.

خدي لقل شيخ ريتنه * لورا بيه وارث وان

[839] Age. S.12. Bu çevirinin Arapça aslı şöyledir: فُقتُ جميعَ الأقران * بحقِّ سرّ القرآن

***

Nakşbendîlikte, *“hatm-i hâcegân”* ayininin klasik bir icra şekli vardır. Buna göre bir manga sayısı kadar mürîd, kapalı bir mekânda, halka şeklinde, diz üstü otururlar. Bu, medrese geleneğinden alınmış bir ihtirâm oturuşudur. Ayini yöneten şeyh veya vekili de bu halkada bulunur. Sözde bu, bir *“zikir meclisi”*dir(!) Bu nedenle Nakşbendîler, ritüellerini ve merasimlerini ***“ayin”*** olarak nitelemezler. Oysa Mevlevîlerin, -*fırıldak gibi*- dönerek yaptıkları müzikli zikir gösterisi, bizzat kendileri tarafından *“semâ ayini”* diye isimlendirilmektedir. Nakşbendîlik de Mevlevîlik gibi bir tarîkat olduğuna göre, onların yaptığı etkinlik de aynı şekilde ayindir.

Bu oturum sırasında *(ayini yönetenin komutlarına uygun olarak)* Kur’ân-ı Kerîm’in kısa sûrelerinden bazıları okunur. Önemle belirtmek gerekir ki Kur’ân’dan yapılan bu alıntılarla ayinin yapısına malzeme kazandırılmış olması, -*hiç kuşkusuz*- ona senkretik bir katkı sağlama amacından başka bir şey ifade etmez! Bu sûreleri belli sayılarda okuyabilmek için bir avuçtan öbürüne çakıl taşları aktarılır. Fanatik Pontuslu Nakşbendîler de -*Kürt Nakşbendîler gibi*- ayinde taş kullanırlar. Ayin bitince bu taşlar, toplanarak sonraki oturumlarda kullanılmak üzere bir torbada veya boş konserve kutusu gibi bir kap içinde saklanır.

Yaygın uygulama biçimi bu ise de kimi şeyhler ayinde bazı değişiklikler ve ilâveler yapmışlardır. Dolayısıyla bu ayin Nakşbendîler arasında bir gruptan öbürüne az çok değişir. Örneğin İç Anadolu’da özellikle **İsmail Hakkı Ehramcıoğlu**’na bağlı gruplar, ayin sırasında halkanın ortasına bir bakraç su koyarlar. Ayin bitince bu sudan *“teberrüken”* katılımcılara dağıtılır. Bu gruplarda yönetici kişi, okunan sûreleri, silsilede adları geçen şeyhlerin ruhlarına bağışlamak için bu isimleri içeren **Hâlid-i Bağdâdî’**ye ait Farsça bir manzumeyi dua niyetine okur. Ancak bu uygulama sırf taklitten ibarettir. Çünkü ayini yönetenler, ne Farsça ne de bu manzumenin **Hâlid-i Bağdâdî’**ye ait olduğunu bilirler. Hatta okuduklarının bir şiir olduğunu bile fark edemezler. Çünkü güftelerini nesir *(düzyazı)* gibi okurlar. Oysa bu manzume arûzun ***“el-Hezec”*** bahrinden yazılmıştır.

Kürt Nakşbendîlerde ayin yöneticisi, bu oturumun duasını sözde Arapça okur. Bu duanın, oldukça bilgisiz ve fanatik biri tarafından tertip edildiği anlaşılmaktadır. Çünkü bu dua, -*Arapça bilen bir insanda dehşet uyandıran*- mübalağalarla, Allah Teâlâ’yı öfkelendirecek sınır tanımazlıklarla ve gramer hatalarıyla doludur. Bu duada, silsilede adları bulunanların tümünün değil, bazılarının adı geçmektedir. İsim sırası da altüst edilmiştir. Bu adamlardan, -*çok önceleri ölmüş*- birinin adı, kendisinden sonra yaşamış olanların isminden sonra geçer. Bu şeyhlerden biri de *“göklerin ve yerlerin nuru* نور السماوات والأرضين*”* diye övülmüştür! Kürt tarîkatçılar bu ayinin kurallarını içeren küçük kitapçıklar hazırlamışlardır. Bir propaganda aracı olarak bunları sofulara ve etkiledikleri *(duygusal, dertli, perişan ve bilgisiz)* kimselere dağıtırlar. Ancak bu kitapçıklardaki anlatımlar çok kusurludur. Özellikle Türkçeyi -*kurallarına uygun olarak*- bilmeyen, çok yetersiz kimseler tarafından hazırlandığı anlaşılmaktadır.

Entelektüel Türk Nakşî grupları ise, bu ayin sırasında okuduklarını çakıl taşlarıyla değil, tesbih taneleri ile sayarlar. İskenderpaşalı Nakşbendîlerin uygulaması böyledir. Hatta bu grubun yıllar önceki şeyhi **Mehmed Zahid Kotku**, bu ayini, cami içinde ve namaz sonrası, -*tesbihat havasında*- yönetirdi. Bu sırada kapı açık bırakılır ve ışıklar söndürülmezdi.

***

Kürt kökenli Nakşbendîlerden özellikle Menzil örgütüne üye olanlar münferit olarak râbıta yaparlarken başlarından aşağıya bir poşu sarkıtırlar. Yüzlerini böylece örter ve gözlerini yumarlar.

Gizli bir yerde râbıta yapıyor iseler, şeyhin fotoğrafını da önlerine koyarlar. Doğuda bu meditasyonu hiç çekinmeden camilerin içinde bile yaparlar. Bu sırada poşu da kullanırlar, ancak -*cami içinde*- önlerine fotoğraf koymaktan çekinirler. Türklerin çoğunlukta olduğu Batı bölgelerindeki camilerde ise etrafa hissettirmeden -*bir köşeye çekilip*- râbıta yaparlar. Bu sırada *(takiyye başvurarak)* poşu kullanmazlar.

***

Nakşbendîler arasında, inanç ve düşünce bakımından çeşitli ihtilaflar vardır. Doğurdukları sonuçlar itibariyle bu uzlaşmazlıklar Nakşbendî örgütleri arasında bazen çekişmelere ve husumetlere yol açmaktadır. Bunlardan biri *«vahdet-i vücûd»* paradigmasıdır. Nakşbendîlerin büyük çoğunluğu akademik disiplinlerden uzak oldukları için bu ve benzeri düşünce ve tezlerin diyalektik açıklamalarını anlamakta zorluk çeker, aciz kalırlar.

Örneğin günümüzün Nakşbendîleri *«vahdet-i vücûd»* tasavvurunun iç yüzünü algılayamazlar. Bu nedenle **İsmail Fenni Ertuğrul**, **Ömer Ferid Kam**, **Muhammed İhsan Oğuz** ve **Ahmed Avni Konuk** gibi yazarların eserlerindeki anlatım tarzı karşısında yabancılık çekerler. Kaldı ki bu yazarların, yorum ve açıklamalarında düştükleri fahiş hataları anlayabilecek ilmî kudretten de yoksundurlar. Onun için bu eserlerde geçen kelâmî açıklamaları kavrayamazlar. Buna rağmen **İbn Arabî**'nin panteist görüşünü destekler mahiyette bir şeyler söylemeye çalışırlar. Hâlbuki günümüzün Türkiyeli Nakşbendîleri arasında **Muhiddin İbn Arabî**'nin edebî anlatım tarzını, muhteşem ifade sanatını ve zengin ibare örgüsünü anlayıp örneklemeleri arasında bağ kurabilecek hemen hiç kimse yoktur. Bu çelişki bir yana, *«vahdet-i vücûd»* tasavvurunu kabul etmeyen Nakşbendîler de vardır. Örngin **Hâlid-i Bağdâdî'**nin halîfelerinden **Ahmed el-Bikâî** bunlardandır. *"Nakşbendî Tarîkatının Âdâbı"* adı altında Arapça yazdığı kitapta *(meâlen)* şöyle bir ifade kullanmaktadır:

«Tarîkat büyüklerinin yüksek hizmetleri, mürîdi imkân derekesinden vücûbun zirvesine kadar yüceltir. *(Onları olabilirlik düzeyinden ebedî kalıcılık zirvesine yükseltir.)* ***Onlar, durumları ve mevcutları, şeriatın ahkâmına tabi kılarlar.*** *(Olayları şeriat ölçülerine göre değerlendirirler.)* ***Zevkleri ve bilgileri dinî ilimlere hizmet ettirirler. Ne şeriatın nefîs mücevherâtını, çocukların eğlenceliği olan cevize, ne de vecdi*** *(mistik coşkuyu)* ***yine onların eğlenceliği olan üzüme çevirirler. Ne sofuların saçma sapan sözlerine aldanırlar, ne de nassı*** *(Kur'ân ve sünnetle sabit olanı)* ***bırakıp*** *(Muhiddin-i Arabî'nin)* ***Fusûs'ul-Hikem ve Fütûhât-ı Mekkiye*** *gibi kitaplarına* ***heveslenme derekesine düşerler.»***[840]

***

Nakşbendî Tarîkatında, *Râbıta* ve *Hatm-i Hâcegân*'dan başka *"Teveccüh"* diye bir ayin daha vardı. Yakın geçmişe kadar doğuda Kürt Şeyhleri tarafından uygulanırdı. Yatsı namazından sonra ve cami içinde icra edildiğinden, bu ayine katılanlar sayıca çok olurdu. Topluluk bu ayin sırasında saflardaki yerlerini terk etmezdi. Gözlerini yummuş halde beklerdi.

---

[840] Bkz. أحمد البقاعي، رسالة في آداب الطريقة النقشبنديّة ص/ **32**. مخطوطة (مصوّرة) ضمن مجموعة الزمرد العنقاء. Yazarın, yukarıda Türkçeleştirilmiş olan Arapça sözleri şöyledir:

ورفيع همّتهم يرفع المريدَ من حضيض الإمكان إلى ذروة الوجوب، ويجعلون الأحوال والمواجيد تابعةً لأحكام الشريعةِ، والأذواقَ والمعارفَ خادمةً للعلوم الدينيّة؛ و لا يستبدلون الجواهر النفيسة الشرعيّة بِجَوْزِ الوجد وزبيب الحال مثل الأطفال، و لا يغترون بترّهات الصوفيّة، ولا يفتتنون بها، و لا ينزلون بها من النصّ إلى الفصّ؛ ولا من الفتوحات المدنية إلى الفتوحات المكّية.

Bu ayinin tuhaf yanı, şeyhin kalkıp saflar arasında dolaşması idi. Bu sırada gözüne kestirdiği bir mürîdin önünde çöker, mırıldanarak bir şeyler okur ve mürîdin yüzüne üflerdi. Bunlardan, aşka gelip avazı çıktığı kadar "Allaaah!" diye bağıranlar olurdu. Bu sırada bazen bütün kalabalık cezbeye kapılır, ortalık hareketlenirdi. Yarım saat kadar süren bu seremoni bittikten sonra çay servisi yapılırdı. Bu ayin, vaktiyle devletin hâkim olamadığı bölgelerde düzenlenirdi. Güvenlik güçlerinin dikkatini çektiği ve risk taşıdığı için Nakşbendî şeyhleri daha sonra bu ayini düzenlemez oldular. Türkiye'nin batı bölgelerindeki Nakşbendîlerin bu ayin hakkında hemen hiçbir bilgileri yoktur.

***

SONUÇ

Nakşbendîlik on bir ilke üzerinde inşa edilmiş mistik, senkretik ve *(görünürde)* pasif bir kurumsal inanç hareketidir. Çeşitli ritüelleri, belli bir hiyerarşik düzeni ve yarı gizli bir örgütsel yapısı vardır. Nakşbendîlikte, yoğun bir İslâmî terminoloji kullanıldığı için, büyük bir kitle tarafından bu mistik akım, İslâm ile ilişkilendirilmektedir. Bu iddianın kanıtlanması ise mümkün değildir. Çünkü:

İslâm, gücünü vahiyden alan, köklü ve sağlam kurallara dayalı özgün ve evrensel bir yönetim ve yaşam nizamıdır. Kaynağını aldığı kitap ve sünnet, -*hiçbir değişikliğe uğramadığı için*- onu ilk günkü nitelikleriyle *(bir din ve uygulanabilir bir hayat rejimi olarak)* koruyabilmiştir. Onun için bu evrensel nizamı, felsefî, mistik ve mezhepsel boyutlarda tanımlamaya çalışan yorumlar ve çarpıtma gayretleri, İslâm tarihi boyunca sürekli olarak şiddetli tepkilerle karşılaşmış ve nihayet elenmiş ya da enterne edilebilmişlerdir.

Son 800 yıldır İslâm'ı etkisizleştirmek için -*çeşitli adlar altında ve yıkıcı amaçlarla*- kurulmuş örgütsel komplo ve tahrifat grupları, -*geçmişte olduğu gibi*- günümüzde de ***kitap*** ve ***sünnet*** engeline takılmış bulunmaktadırlar. Bu engel, aslında sözü edilen akımların ve -*onlardan biri olan*- Nakşbendîliğin karşısında her zaman kendini hissettirmiştir. Nitekim -*Kur'ânın bir mucizesi olarak*- bizzat Nakşbendîler bile bu engelin adını sıkça telâffuz etmek suretiyle onun gündemde kalmasına *(ters yönden de olsa)* yardım etmişlerdir! Savunmalarında -*amaçlı olarak*- sıkça ***"kitap ve sünnet"*** argümanlarını kullanmışlardır! Ne var ki asırlar boyunca bu maksatlı kullanım biteviye tekrarlandığı için, toplumun bu spekülatif savunma doğrultusunda şartlanması kaçınılmaz olmuştur. Gittikçe kemikleşen bu yaklaşımın bir zaman sonra düzeltilmesi ise imkânsızlaşmıştır. Buna paralel olarak Nakşbendî liderler, her çağda yönetimden ve egemen güçlerden yardım devşirebildikleri için, İslâm âlimleri *Kitap ve Sünnet engelini* onların karşısına her zaman güçlü bir şekilde çıkaramamışlardır; bu zırhın mahiyetini kapsamlı olarak topluma anlatamamışlardır. Bunun temel nedenine gelince, özellikle son iki yüz yıldır İslâm'ı boğmaya çalışan ***"mistik Müslümanlık"*** tehlikesine karşı âlimler, halkı uyarabilmek için aradıkları desteği bulamamışlardır. Ümmetin günümüzde tamamen çökmüş olması ise İslâm'ı hemen bütün yıpratıcı cepheler karşısında -*özellikle günümüzde oldukça güçlenmiş ve yaygınlaşmış olan Nakşbendîlik akımı karşısında*- tamamen savunmasız bırakmıştır.

Bu çalışmada ele alınan Nakşbendîlik hareketinin -*yayılma ve tutunma*- stratejisini ve genel karakterini şöyle özetlemek mümkündür:

1) Bu akım, ilk günden beri -*yıkıcı bazı örgütlerin aksine*- öğretisini hiç kimseye dayatmamıştır. Tarîkatın propaganda elemanları, muhataplarına daima *(misyonerler gibi)* sevecen, barışçıl ve sempatik bir görünüm içinde gözükmeyi başarabilmişlerdir. Bu ise tarîkatın ve tarîkatçılığın yayılmasını kolaylaştırmıştır.

2) Tamamen duygusallaştırılmadan, şartlandırılmadan, *(İstihare uygulamasıyla)* muhayyer bırakılmadan, muhatabın örgüte alınması yasaklanmıştır. Bu suretle tarîkat, insancıl bir inanç, terbiye ve ahlâk sistemi olarak algılanmış, -*manevi teselli ve moral kaynağı olarak*- bilgiden yoksun kalabalıklar arasında revaç bulmuştur.

3) Müslümanlıkta *(tarîkatçılığın etkisiyle)* gelenek ve ibadet kavramları birbirine karıştırılmıştır. Bu suretle dinin tanımlanmış kanonik sınırları ortadan kaldırılmış, bundan da çağımızın din ve düşünce anarşisi doğmuştur.

4) Propaganda faaliyetleri sırasında ***"Zühd"***, ***"Takva"*** ve ***"Sünnet-i Seniyye'ye sarılma"*** gibi sırf İslâm'a ait etkileyici ve çekici bir terminoloji kullanılmış; İslâm'ı, yine İslâm'a ait değerlerle bertaraf etmek gibi hileli bir yönteme başvurulmuştur.

5) Elit şeyhlere ait sırların kalabalık mürîd kitlesine sızmasını önleyici kurallar konmuş ve bunlar titizce uygulanmıştır. Örneğin tarîkatın ortaya çıkış nedeni ya da nedenleri, tarîkatın hangi kaynaklardan beslendiği, on bir ilkesini ifade eden terimlerin neden Farsça olarak belirlendikleri, bunları Sanskritçeden kimlerin ne zaman Farsçaya çevirdiği hakkında en ufak bir bilgi sızdırılmamıştır.

6) Temel kaynağını Orta Asya Nakşîliğinin oluşturduğu mistik etkiyle Müslümanlıkta, ***"din adamlığı"*** adı altında özel kıyafetli, tamamen tüketici ve sömürücü bir sınıf türetilmiştir. Nitekim her tarîkat şeyhi bir din adamıdır. Bu kavram, Türkistan'da 1200'lerde ***«Hâcegân»*** hareketiyle birlikte üretilmiştir. Bununla, İslâm'ın kurumsallaştırdığı ***«âlim»*** sıfatı ***«ulemâ-ı rüsûm»*** aşağılamasıyla itibarsızlaştırılmış, zamanla zihinlerden silinmesine yol açılmıştır.

7) Bu mistik zümrenin bağlıları, bir yandan çok tanrılı evliyacılık inancını benimseyerek, öbür yandan tevhid dininin emirleri olan namaz, oruç, hac ve kurban gibi ibadetleri yerine getirerek tarîkata İslâmî bir görünüm kazandırmışlardır. Akideleri ile amelleri arasındaki derin uçuruma rağmen Nakşîlik üzerinde yoğunlaşabilecek bütün dikkatleri dağıtmış, asırlarca bunu başarabilmişlerdir.

8) İslâm akâidinin ve tevhidin temel taşlarını oluşturan **Rab**, **ilâh**, **esma ve sıfatlar** gibi kavramlar, ***"evliyacılık"*** mitolojisi ve ruhbaniyet edebiyatı içinde eritilerek toplum tarafından algılanamaz hale getirilmişlerdir.

9) Toplum psikolojisi, tarîkatın üst aklı tarafından ***«Evliyacılık»*** kültürü ile sürekli olarak yönlendirilmiş, insanların hayat ve kâinat gerçekleri üzerinde tefekkür etme melekesi felce uğratılmıştır. Bu suretle toplumun, Allah'ın kevnî kanunları *(doğa yasaları)* üzerinde düşünme yeteneği dumura uğratılmıştır. Kerâmet mitolojisiyle toplumun akletme yetisi büyük ölçüde kayba uğrayınca; ***zaman*** ve ***enerji*** kavramları, ***beş duyunun belirleyici fonksiyonları***, ***maddeler arası etkileşim*** ve ***tepkileşimleri*** ile ***canlılardaki fıtrî eğilim ve karakterler***, halkın kanaatinde yok sayılmıştır. Bunun doğurduğu inanca göre; ***"veli"*** denilen varlığın hiçbir cihaz kullanmadan *"havada uçabileceği; bir anda binlerce kilometre uzaklıktaki bir yere (göz açıp kapayıncaya kadar) intikal edebileceği; çölde canavar saldırısına uğrayan mürîdinin çağrısı üzerine anında imdadına koşarak onu kurtarabileceği"* şeklinde imkânsız ve batıl inanışların yaygınlaşması sağlanmıştır. Bu suretle aslında İslâm'ın gerçekçiliğine karşı amansız bir savaş verilmiştir.

10) **İbrahim-i Edhem**, **Rabiatü'l-Adeviyye**, **Câbir bin Hayyân**, **Abduk** ve **Ebû Haşim el-Kûfi** gibi evlenmeyi reddeden, dünyayı boşveren, inzivacı, ruhbaniyetçi mistik sembollere; **Ebû Hamza el-Bağdâdî**, **Ebuyezîd el-Bestâmî**, **Hallac-ı Mansur**, **Suhreverdî el-Maktûl**, **İbnu'l-Fārıd**, **Abdülkerîm el-Cilî**, **İbn Seb'în**, **İbn Arabi**, **Sadruddîn Konevî**, **Celâlüddîn-i Rûmî** ve **Ali b. Süleyman et-Tilimsânî** gibi hulûluyeciler[841] çeşitli bahanelerle ve sıkça mukaddes, insanüstü ve gizemli birer şahsiyet olarak fevkalâde saygıyla anılmış, bu suretle binlerce şirk sembolü toplumun vicdanına kazınmıştır.

Nakşbendîler, ***"Allah dostları"*** adı altında niteledikleri mitolojik bir zümreyi, -*sorunlu ve bunalımlı insanların gözünde*-, kurtarıcı bir ilâhlar ordusu olarak süslemiş, bu suretle tarîkatın öğretisini büyük kalabalıklar arasında yaymayı başarmışlardır. Bu zümre için ***"kerâmet"*** diye ürettikleri binlerce efsâne anlatılarıyla İslâm'daki tevhid inancını aşındırarak onu -*zamanla*- tamamen ortadan kaldırmışlardır. İslâm'daki ***«veli»*** kavramını çarpıtarak devâsâ bir kerâmet külliyatı üretmiş; bu

---

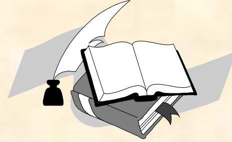
[841] ***Hulûl***: Zât-ı İlâhiye'nin insanla bütünleşmesi ve cisimleşmesi mânâsına gelen; İslâm akîdesine aykırı ve iman kurumunu hedef alan sapkın bir inanış şeklidir.

efsane yığınıyla, iman ve akıl sahiplerini dehşete düşürecek boyutlarda bir bilgi kirliliğine ve nihayet epistemik bir çöküşe neden olmuşlardır.[842]

12) Nakşibendi aktivistleri, *(**Şeyh Said** ve Menemen olaylarından sonra, aldıkları yobazlık damgasını üstlerinden silmek amacıyla)* günümüzde oldukça spekülatif bir dil ve terminoloji geliştirmişlerdir. Yaptıkları yeniliklerden biri de ***«Mürit»*** yerine ***«talebe»*** kelimesini kullanmaktır. Çünkü ***«Mürit»*** sıfatı, Cumhuriyetin ilk yıllarında, Nakşbendîlerin karşıtları tarafından ***«mürde it»***, yani *şeyhinin uğrunda* ***"ölmüş köpek"*** anlamında yorumlanıyordu! Onun için, yazılarında -*müritlerden söz etmek istediklerinde*-, cümlelerine sürekli şekilde ***«talebe»*** ve ***«talebeler»*** tabirini yerleştirmektedirler. Bunun gibi ***"tekke"*** kelimesini de kullanmaktan kaçınmaktadırlar. Çünkü özellikle Kemalistler tarafından vaktiyle sıkça kullanılan ***"esrar tekkesi"*** ve ***"fuhuş tekkesi"*** şeklindeki aşağılamalar bu zümrenin imajını olumsuz etkilemiş idi. Bu kötü imajı yeniden çağrıştırmasın diye son zamanlarda tarîkatçılar, ***«tekke»*** yerine ***«cemaat»*** sıfatını kullanmaktadırlar. Böylece ifadelerine daha sevimli bir hava kazandırmaya çalışmakta ve propagandalarının herhangi bir engele takılmamasına dikkat etmektedirler.

***

Toparlayacak olursak; vurgulayalım ki İslâm, -*sosyolojik anlamda bir yaşam düzeni olarak*- bugün dünyanın hiçbir yerinde uygulama imkânı bulamıyor olsa da yeryüzünde serpili bir avuç mü'minin yüreğinde ve kâğıt üzerinde varlığını her şeye rağmen korumakta ve sürdürmektedir. Ancak, insanlık için bir hayat kaynağı olan bu evrensel nizamın daha fazla tehlikeye maruz kalmasına göz yummak *(sadece mü'minleri değil,* kim olursa olsun) adalete, akla ve bilimselliğe saygı duyan insaflı her insana da sorumluluk yüklemektedir. Özellikle bu azınlığın, durumu tepkisiz olarak seyretmesi ağır bir insanlık suçudur! Bunu önlemek ve yıkıcı çabalara karşı genelde herkesi, özellikle de mü'min azınlığı uyarmak ve cesaretlendirmek amacıyla bu çalışmada sınırlı da olsa katkı sunulmuştur; İslâm'ı 800 yıldır akıl almaz bir yöntemle hedef almış olan Nakşbendî tarîkatının iç yüzüne güçlü belgelerle ışık tutulmuştur.

[842] ***Epistemik çöküş***: Toplumsal bilincin ortadan kalkmasıyla birlikte -*yaygın ahlâk çöküntüsinin sonucu olarak*- ***kopan kıyametinin*** kısa adıdır.

KAYNAKÇA

Arapça Kaynaklar

إبراهيم الفصيح بن صبغة الله الحيدري، الصراط المستقيم، مكتبة الحقيقة، إسطنبول–**2016**م.

إبراهيم الفصيح بن صبغة الله الحيدري، عنوان المجد في بيان أحوال بغداد والبصرة ونجد، الطبعة الأولى، دار الحكمة، لندن–**1998**م.

جرجيس فتح الله، مبحثان على هامش (ثورة الشيخ عبيد الله النهري)، دار ئاراس للطباعة والنشر، الطبعة الثالثة، أربيل–**2010**م.

محمود شكري الآلوسي، فتح المنام، دار التوحيد، الطبعة الأولى، الرياض– **2009**م.

عبد الباقي مفتاح، مفاتيح فصوص الحكم، دار القبة الزرقاء، مراكش، خال من التاريخ.

الدكتور عبد الفتاح علي يحيى البوتاني، وثائق عن الحركة القومية الكردية التحررية، الطبعة الأولى، أربيل–**2001**م.

عبد الغني النابلسي، مفتاح المعية في دستور الطريقة النقشبندية، الدار الجودية، القاهرة–**2008**م.

أسعد الخطيب، موقف الإمام أحمد بن حنبل من الصوفية والتصوف، مجلة التاراث العربي عدد: **83**. دمشق–**2001**م.

أبو الحسن علي بن عثمان الهجويري، (الترجمة: إسعاد عبد الهادي قنديل)، المجلس الأعلى للثقافة، القاهرة–**2007**م.

شهاب الدين أبو حفص عمر السهروردي، عوارف المعارف، دار المعارف، القاهرة–**2000**مز

إبراهيم الفصيح بن صبغة الله الحيدري، المجد التالد، المكتبة السليمانية، خزانة إسماعيل حقي إزميرلي، **1161/4**، إسطنبول.

أبو البركات عبد الله بن احمد بن محمود النسفيّ، مدارك التنزيل وحقائق التأويل، دار الكلم الطيب، بيروت–**1998**م

أبو الثناء شهاب الدين محمود الآلوسي، الفيض الوارض على روض مرثية مولانا خالد، المطبعة الكستلية، القاهرة–**12378**هـ.

أبو الحسن الندويّ، رجال الفكر والدعوة في الإسلام، دار ابن كثير، دمشق–**2007**م.

أبو الحسن على بن أحمد الواحدي، أسباب النزول، بيروت–**1993**م.

حسين بن على الكاشفي المعروف بالواعظ الهروي، رشحات عين الحياة، (تعريب: محمد مراد القازاني)، دار الكتب العلمية، الطبعة الأولى، بيروت–**2008**م.

كامل مصطفى الشيبي، شرح ديوان الحلاج، طرابس الغرب–**1993**م.

الدكتور عبد الرحم بدوي، شطحات الصوفية، وكالة المطبوعات، الكويت، بدون تاريخ.

جمال الدين أبو الفرج ابن الجوزي، صفات الصفوة، دار الكتاب العربي، بيروت-2012م.
أبو عبد الرحمن السلمي، طبقات الصوفية، دار الكتب العلمية، بيروت-2002م.
عبد الكريم محمد المدرس، علماؤنا في خدمة العلم والدين، الطبعة الأولى، دار الحرية للطباعة، بغداد-1983م.
محمود محمود الغراب، شرح كلمات الصوفية، الرد على ابن تيمية، دمشق، مطبعة نضر-1993م.
داود بن محمود بن محمد القيصري، شرح تائية ابن الفارض، دار الكتب العلمية، بيروت-2004م.
أبو السعود العماديّ، إرشاد العقل السليم إلى مزايا الكتاب الكريم، دار الكتب العلمية، بيروت-2010

أبو العباس شمس الدين أحمد بن محمد بن خلكان، وفيات الأعيان وأنباءُ أبناء الزمان: 531/2. بيروت-1978م.
أبو الفداء إسماعيل عماد الدين بن عمر بن كثير، تفسير القرآن العظيم، إسطنبول-1984م.
أبو الفرج بن الجوزي عبد الرحمن بن أبي الحسن، تلبيس إبليس، مكتبة الشرق الجديد، بغداد بلا تاريخ.
أبو الفرج عبد الرحمن بن علي بن محمّد ابن الجوزيّ.صفات الصفوة، دار الكتاب العربي، بيروت-2012م

أبو الفضل أحمد بن علي بن محمّدد ابن حجر العسقلانيّ، تهذيب التهذيب، مكتبة أضواء السلف، الرياض-2004م

أبو الفضل عبد الله بن الصديق الغماري الحسني الإدريسي، الحجج البينات في إثبات الكرامات، وقفية أمير غازي للفكر القرآني، عمان-2007م.
أبو الفضل، جمال الدين ابن منظور محمد بن مكرم الأنصار ي، لسان العرب، القاهرة-1989م.
أبو القاسم جار الله محمود بن عمر الزمخشريّ، الكشاف عن حقائق غوامض التنزيل وعيون الأقاويل في وجوه التأويل، دار المعرفة، بيروت-2009م.

أبو القاسم عبد الكريم بن هوازن، الرسالة القشيرية، الطبعة الثانية، القاهرة-1959م.
أبو الوفاء الغنيمي التفتازانيّ، مدخلٌ إلى التصوّف الإسلاميّ، دار الثقافة القاهرة - 1991م.

أبو بكر أحمد بن محمّد بن إسحاق السنيّ، عمل اليوم والليلة، دار الأرقم بن أبي الأرقم، بيروت-1998م.

أبو بكر جابر الجزائري، وجاءوا يركضون، 1405هـ. مكان الطباعة مجهول.

أبو جعفر أحمد بن محمّد بن سلامة الأزديّ، شرح العقيدة الطحاوية، مؤسسة الرسالة بيروت-1996م؟

أبو جعفر محمد بن جزير الطبري، جامع البيان في تفسير القرآن، القاهرة-1954م.
أبو زكريا أحمد بن إبراهيم إبن النحاس، مشارع الأشواق إلى مصارع العشاق في فضائل الجهاد، بيروت-1990م.
أبو سعيد أحمد بن محمّد بن احمد الماليني، كتاب الأربعين في شيوخ الصوفية، مركز البحوث الإسلامية رقم: 297،72 مال.ك. 51558 إسطنبول.

أبو سعيد عثمان بن سليمان بن محمّد أمين بن حسين بن إسماعيل بن عبد الجليل الحيائي الموصليّ، دين الله الغالب على كلّ منكرٍ مبتدعٍ كاذب، مطبعة العاني، بغداد-1966م.

أبو طاهر محمد بن يعقوب الفيروزآبادي، تنوير المقباس من تفسير بن عباس، إسطنبول-1979م.
أبو عبد الرحمن محمّد بن أحمد بن الحسين السلميّ، المقدّمة في التصوّف، (تحقيق يوسف زيدان) مكتبة الكليات الأزهرية القاهرة - 1987م.

أبو عبد الله محمد بن ابراهيم بن عباد الفاسي، شرح الحكم العطائية، الطبعة الآولى، مؤسسة الإهرام القاهرة-1998م.
أبو عبد الله محمد بن أحمد الأنصاري الأندلسي، الجامع لأحكام القرآن (المعروف بالتفسير القرطبي)، القاهرة-1952م.
أبو نعيم أحمد بن عبد الله بن أحمد بن إسحاق الإصفهاني، حلّية الأولياء، دار الفكر، بيروت-1996م.

أحمد البقاعي، رسالة في آداب الطريقة النقشبندية، مصوَّر من مخطوط، 1249هـ.
أحمد الفاروقي السرهنديّ، إثبات النبوّة، مكتبة الحقيقة، إسطنبول- 2011م.

أحمد الفاروقي السرهندي، المكتوبات، Fazilet Neşriyat, İstanbul-Tarihsiz

أحمد بن زيني دحلان، أدلة جواز التوسل بالنبي، (ضمن مجلد مع مصباح الظلام للمؤلف علوي بن أحمد) مكتبة الحقيقة، إسطنبول- **1996**م.

أحمد بن زيني دحلان، الدرر السّنية في الردّ على الوهّابية، مكتبة الحقيقة، إسطنبول- **2015**م.

أحمد بن زيني دحلان، الفتوحات الإسلامية، مطبعة المدني القاهرة – **1968**م.

أحمد بن عبد الحليم بن تيمية، الفرقان بين أولياء الرحمن وأولياء الشيطان، مكتبة دار المنهاج، الرياض-:**2007l**

أحمد بن عبد الحليم بن تيمية، قاعدة جليلة في التوسُّل والوسيلة، الرئاسة العامة للبحوث العلمية والإفتاء، الرياض-**2015**م.

أحمد بن عبد الحليم شاه ولي الله الدهلويّ، القول الجميل في بيان سواء السّبيل، القاهرة، الدار الجودية-**2010**م.

أحمد ضياء الدين الكموشخانوي، جامع الأصول، مكان الطباعة مجهول، **1276** هـ.

أسعد السمحرانيّ، البهائية والقاديانية، دار النفائس، بيروت – **1989**م.

أسعد السمحراني، التصوّف منشؤه ومصطلحاته، بيروت-**1987**م.

أسعد الصاحب، نور الهداية والعرفان، القاهرة-**1311**م.

أنور الجندي، المؤامرة على الإسلام، الطبعة الثالثة، دار الإعتصام القاهرة – **1978**م.

تاج الدين بن زكريا الحنفي، آداب المشيخة والمريدين، İstanbul Üniversitesi Kütüphânesi, Nadir Eserler Bölümü'nde 3650

تاج الدين بن زكريا الحنفي، الرسالة التاجية .Üniversite Kütüphânesi No. 3650 İstanbul

ج. توندريو – ب. رئال، اليوغا، ترجمة: إلياس أيوب. مكتبة المعارف، بيروت – **1988**م.

الحاج مالك به ابن الشيخ داود، الحقائق الإسلامية في الردّ على المزاعم الوهّابيّة، مكتبة الحقيقة، إسطنبول-**1996**م.

حسن شرقاوي، أصول التصوف الإسلاميّ، دار المعرفة. الجامعة. إسكندرية – **1991**م.

حسن كامل الطنطاوي، الصوفية في إلهامهم، القاهرة – **1992**م.

حسين الدوسري، الرحمة الهابطة في تحقيق الرابطة، مطبوع بهامش مكتوبات السرهندي من المجلد الأول (ص: **184** – **280**) Fazilet Neşriyat, İstanbul.

حسين بن منصور الحلاج، الأعمال الكاملة، مكتبة الإسكندرية-**2002**م.

حسين حلمي أيشيك، علماء الإسلام والوهّابيّون، مجموعة مكوّنة من خمسِ رسائلَ، قام بنشرها عقيد مدسوس في صفوف النقشبنديين. مكتبة إيشق، إسطنبول – **1972**م

الحلاّج، الأعمال الكاملة، Riad El-Rayyes Books 2002

حمد الله الداجويّ، البصائر لمنكري التوسّل بالمقابر، مكتبة الحقيقة، إسطنبول- **1998**م.

خالد البغداديّ، اصطلاحات الصوفية، مكتبة السليمانية خزانة لالا إسماعيل رقم: **5/699** إسطنبول.

خالد البغداديّ، رسالة في تحقيق الرّابطة، مكتبة الحقيقة، اسطنبول-**1972**م.

داود بن سليمان البغدادي، المنحة الوهبية في رد الوهابية، مكتبة الحقيقة، اسطنبول-**1994**م.

داود بن محمد القَرْصِي، شرح القصيدة النونية Süleymaniye Kütüphânesi, Tahirağa Bölümü No.593/1 İstanbul

درويش أحمد الطرابزونيّ، شرح السلسلة المرادية، مخطوطة، مكتبة السليمانية خزانة كجحجي/**721**. إسطنبول. بلا تاريخ.

الدكتور إبراهيم الدسوقي شتا، التصوف عند الفرس، القاهرة-**1978**م.

الدكتور إسماعيل العربي، معجم الفِرَق والمذاهب الإسلامية، الدار البيضاء–**1993**م.

الدكتور شمس الدين السلفي الأفغاني، جهود علماء الحنفية في إبطال عقائد القبورية (رسالة دكتوراه)، دار الصميعي، الرياض–**1996**م.

الدكتور عبد الله سلوم السامرائي، الغلو والفِرَقُ الغالية، الطبعة الثالثة، بغداد–**1988**م.

الدكتور عرفات كرم ستوني، الحياة الدينية من نهري إلى بارزان، مكان الطبتعة مجهول، **2010**م.

رضوان محمد سعيد عجاج إيزولي، تجليات الحب الإلهي وفلسفته في الشعر الصوفي، "أبو مدين التلمساني أنموزجًا". **Akademi Der. Yıl: 17 Akev Sayı: 55. Bahar 2013**

زكريا سليمان البيّومي، الطرق الصوفية بين الساسة والسياسة في مصر المعاصرة، مركز البحوث الإسلامية رقم: **297،75** بيت.

الزمرد العنقاء، مجموعة مكوَّنَةٌ من رسائلَ مختلفةٍ. مخطوطة. عرية من التاريخ.

سارة بنت عبد المحسن آل سعود، نظرية الاتّصال عند الصوفية في ضوء الإسلام، الطبعة الأولى، جدة–**1991**م.

سعد الدين التفتزاني، شرح العقائد النسفية، تحقيق مصطفى مرزوقي، دار الهدى، المكتبة الوطنية، عين مليلة– الجزائر–**2000**م.

سعيد سيدا الجزري، الضابطة في الرابطة، تاريخ ومكان الطباعة مجهولان.

سميح عاطف الزّين، الصوفية في نظر الإسلام، دار الكتاب اللبناني الطبعة الثالثة بيروت – **1985**م.

شاه ولي الله الدهلوي، القول الجميل بي بيان سواء السبيل، قونيا (تركيا)–**2001**م.

الشيخ صوفوت، تصوّفك ظفرلري، إسطنبول – **1343** هـ.

صالح المقبليّ، العلم الشامخ، القاهرة–**1328**هـ.

صديق بن حسن خان القنوجي البخاري، التاج المكلل، مكتبة دار السلام، الرياض–**1995**م.

عباس العزاّويّ، مولانا خالد النقشبندي، مجلة المجمع العلمي الكردي، بغداد–**1973**م.

عبد الباسط عيسى حسين، التوسل الممنوع، منشورات مكتبة المثنى، بغداد–**1987**م.

عبد الرحمن الوكيل، هذه هي الصّوفية، الطبعة الرابعة، دار الكتب العلميّة بيروت – **1984**م.

عبد الرحمن دمشقية، النقشبندية، الرياض–**1984**م.

عبد الرحمن عبد الخالق، الفكر الصوفي في ضوْء الكتابِ والسنّة، مكتبة ابن تيمية، الطبعة الثانية، بلا تاريخ، الكويت.

عبد الرحمن عميرة، التصوّف الإسلاميّ منهجًا وسلوكًا، مكتبة الكليات الأزهرية – القاهرة–**1982**م.

عبد الرزاق البيطار، حلية البشر في تاريخ القرن الثالث عشر، الطبعة الثانية، دار صارد، بيروت–**1993**م.

عبد القادر الإسكندراني، مجلة الحقائق، مكتبة الحقيقة، إسطنبول–**1995**م.

عبد القادر الجيلانيّ، الفتح الربّاني، مكتبة السليمانية خزانة طاهر آغا رقم: **14** إسطنبول.

عبد القادر حبيب الله السنديّ، التصوّف في ميزان البحث والتحقيق، مكتبة ابن القيم، المدينة المنوّرة – **1990**م.

عبد الكريم البياري، نور الإسلام، مكتبة الحقيقة، إسطنبول–**1994**م.

عبد الكريم عبد الغني قاسم، المذاهب الصوفية ومدارسها، مكتبة مدبولي القاهرة – **1989**م،

عبد الله الدهلويّ، إيضاح الطريقة، مكتبة السليمانية خزانة حسني باشا رقم: **7421** إسطنبول

عبد الله الدهلويّ، مكاتيب شريفة، مكتبة الحقيقة – إسطنبول– **2010**م.

عبد المجيد بن محمد الخاني، الحدائق الوردية في حقائق أجلاء النقشبندية، إسطنبول–**1308**هـ.

عبد المجيد بن محمّد بن محمّد الخانيّ، السعادة الأبدية فيما جاء به النقشبنديّة، (ضمن مجلّد مع محموعة من الكتب) مكتبة الحقيقة – إسطنبول– **1996**م.

عبد المقصود عبد الغني، منهج البحث عن اليقين بين السلف والصوفية، مكتبة الزهراء القاهرة – **1993**م.

عبد المنعم الجدّاوي، كنتُ قبوريًّا (اعترافات)، الطبعة الرابعة. الرياض – **1981**م.

عبد الوهاب الشعراني، الأنوار القدسية، **Süleymaniye Kütüphânesi, İ. H. İzmirli Bölümü No. 1182 İstanbul.**

عبد الوهاب الشعراني، الطبقات الكبرى، القاهرة–**1954**م.

عبد الوهّاب الشعرانيّ، الكبريت الأحمر في بيان علوم الشيخ الأكبر، دار الكتب العلمية، بيروت–**1998**م.

عبد الوهاب الشعراني، اليواقيت والجواهر في بيان عقائد الأكابر، دار إحياء التراث العربي، بيروت، بدون تاريخ.

عدنان حقي، الصوفية والتصوّف، مركز البحوث الإسلامية رقم: **297،7** مال.س. **20682–1** إسطنبول.

علاء الدين بن محمد بن إبراهيم، لباب التأويل في معاني التنزيل (نفسير الخازن)، إسطنبول–**1979**م.

علوي بن أحمد بن الحسن بن عبد الله، مصباح الأنام وجلاء الظلام (ضمن مجلد مع كتاب جواز التوسل لزيني دحلان)، مكتبة الحقيقة، إسطنبول–**1996**م.

على زيغور، الكرامة الصوفية والأسطورة والحُلُم، مركز البحوث الإسلامية رقم: **297،7** زيك. ك. إسطنبول.

علي بن سلطان القاريّ، الردّ على القائلين بوحدة الوجود، دار المأمون للتراث، دمش–**1413**هـ.

علي شلق، العقل الصوفيّ في الإسلام، دار المدى.بيروت – **1985**م.

عمر بن محمد بن عبد الله السهروردب، عوارف المعارف، دار المعارف، القاهرة–**2000**م.

غلام علي عبد الله الدهلويّ، المقامات المظهرية، إسطنبول– مكتبة الحقيبقة، خال من التاريخ، إسطنبول.

فاطمة شاكر عبد علي الحسناوي، الوالي داود باشا، (رسالة لنيل شهادة الدكتوراه)، خالية من ذكر مكان وتاريخ الطباعة

فخر الدين محمّد بن عمر الرازيّ، مفاتيح الغيب (التفسير الكبير)، دار إحياء التراث العربي – بيروت الطبعة: الثالثة – **1420**هـ.

فريد الدين آيدن، الطريقة النقشبندية بين ماضيها وحاضرها، إسطنبول–**1987**م.

فريد الدين آيدن، موقف بن عابدين من الصوفية والتصوّف، إسطنبول–**1989**م

فضل الله بن روزبهان الإصفهانيّ، مناقبُ عبدِ الخالقِ الْغُجْدُوَانِيِّ، مكتبة السليمانية خزانة يحيى توفيق رقم: **54** إسطنبول.

فلاح بن إسماعيل بن أحمد، العلاقة بين التشيُّع والتصوف، (رسالة لنيل شهادة الدكتوراه)، الجامعة الإسلامية، المدينة المنورة–**1411**هـ.

قاضي محمد زاهد، مسموعات أز عبيد الله أحرار (فارسي) مكتبة الحقيقة، إسطنبول–**1993**م.

كمال الدين أبو الفضل، الموفي بمعرفة الصوفي، جعفر بن تغلب المصريّ، تحقيق: محمّد عيسى صالحة. مكتبة دار العربية. الكويت – **1988**م.

ليلى بنت عبد الله، الصوفية عقيدة وأهدافًا، دار الوطن، الرياض–**1410**هـ.

محمد أحمد لوح، تقديس الأشخاص في الفكر الصوفي، دار ابن القيم، الدمام–**2002**م.

محمّد أسعد الصاحب، بغية الواجد، مطبعة الترقي، دمشق–**1334** هـ؛ مستنسَخ من قِبَل دار الدعوة، قزلتبه، ماردين– **1985**م

محمّد أسيد الجليند، قضايا الصوفيّة في ضوء الكتاب والسنّة، مكتبة الزهراء، القاهرة–**1990**م.

محمد أمين السويدي، دفع الظلوم عن الوقوع في عرض هذا المظلوم، **Süleymaniye Kütüphânesi Es'ad Ef. Böl. No. 1404**

محمّد أمين الكرديّ الأربليّ، المواهب السرمدية في مناقب السادات النقشبنديّة، مطبعة السعادة، القاهرة–**1329**هـ.

محمد أمين الكردي الأربلي، تنوير القلوب في معاملة علام الغيوب، دار الطباعة مجهولة، القاهرة–**1384**هـ.

محمّد أمين بن عمر بن عبد العزيز إبن عابدين، سلّ الحسام الهندي في نصرة مولانا خالد النقشبندي، مكتبة الإرشاد، إسطنبول–2018م.

محمّد بن أحمد بن عثمان بن قايماز التركمانيّ المعروف بالإمام الذهبيّ، ميزان الاعتدال في نقد الرجال، دار المعارف، الطبعة الأولى بيروت–1963م.

صدر الدين علي بن علي بن محمد بن أبي العز الحنفي، تهذيب شرح العقيدة الطحاوية، مكتبة الفياض، المنصورة–2013م.

ابن عباد النفزي الرندي، شرح الحكم العطائية، الطبعة الأولى، مركز الأهرام للترجمة والنشر، القاهرة–1988م.

محمّد بن أحمد بن عثمان بن قايماز التركمانيّ، المعروف بالحافظ الذهبيّ، تذكرة الحفّاظ، دار الكتب العلمية، بيروت–1998م.

محمد بن جميل زينو، الصوفية في ميزان الكتاب والسنة، مكان وتاريخ الطباعه مجهولان.

محمّد بن سعد بن منيع الزهريّ، طبقات ابن سعد، دار الكتب العلمية، بيروت–1990م..

محمد بن سليمان البغدادي، الحديقة الندية في الطريقة النقشبندية، مكتبة الحقيقة، إسطنبول–1992م.

محمّد بن سليمان الحلبيّ، شرح منظومة الأمالي، مكتبة الحقيقة، إسطنبول–1996م.

محمد بن عبد الله الخاني، البهجة السنية في آداب الطريقة العلية الخالدية، القاهرة–1319م.

محمد بن عثمان المدني، بصيرة السالكين وهتك الماكرين من علماء السوءِ والمشائخ المبتدعين، مطبعة باموق. 1341هـ.– إسطنبول.

محمد بن محمد الغزالي، إحياء علوم الدين، دار الكتاب الإسلامي، حلب–1998م.

محمّد جلال شرف، التصوّف الإسلاميّ مدرسةً ونظريةً، دار العلوم العربية – بيروت 1990م.

محمد زاهد البدخشي، سلسلة العارفين وتذكرة الصديقين (فارسي) مكان الطباعة مجهول.

محمد زاهد الكوثري، ارغام المريد، (ضمن مجلد مع كتاب البهجة السنية) مكتبة الحقيقة – إسطنبول– 1996م.

محمّد زكي إبراهيم، أبجدية التصوّف الإسلاميّ، مؤسسة التراث الإسلامي، القاهرة– 1995م.

محمّد صدّيق خان بن الحسن القنوجي البخاريّ، دين الله الخالص، دار الكتب العلميّة – بيروت 1995م.

محمد عبد الرؤوف القاسم، الكشف عن حقيقة الصوفية لأول مرة في التاريخ، دار الصحابة، بيروت–1987م.

محمد عبد الهادي المصري، أهل السنة والجماعة، الرياض–1988م.

محمّد فوزي، عين الحقيقة في رابطة الطريقة، مفتي ولا ية أدرنة في أواخر العهد العثمانيّ، بهامش رشحات عين الحياة، ص/489. 1291هـ.

محمد مطيع الحافظ– نزار أباظة، علماء دمشق وأعيانها في القرن الثالث عشر الهجري، مجلد 1/298–335 Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Araştırmaları Merkezi İstanbul.

محمّد ياسر شرف، التصوّف العربيّ، دار الهلال القاهرة – 1982م.

محمود أبو الفيض المنوفيّ، معالم الطريق إلى الله، دار نهضة مصر، الفجالة/القاهرة–1969م.

محي الدين ابن عربي، الفتوحات المكّية، المكتبة العربية، الهيئة المصرية العمة للكتاب، القاهرة– 1985م.

محي الدين ابن عربي، فصوص الحِكَم، دار الكتاب العربي، بيروت–1229هـ.

محي الدين أبو زكريا يحيى بن شرف الدين النوويّ، الأذكار النووية، مؤسسة الرسالة، بيروت–1992م.

مصطفى أبو يوسف الحماميّ، غوث العباد، ببيان الرشاد، (ضمن مجلَّد مع كتاب البصائر)، مكتبة الحقيقة، إسطنبول–1989م.

معروف النودهي البرزنجيّ، تحرير الخطاب في الردّ على خالد الكذّاب، مجلة المجمع العلمي الكرديّ العدد الأول ص/ 704.) بغداد–1973م.

مؤلف مجهول، اعترافات الجاسوس الإنجليزي، مكتبة الحقيقة، إسطنبول–2011م.

مؤمن الشبانجيّ، نور الأبصار، مكتبة مصطفى البابي الحلبي، القاهرة–1948م.

ناصر الدين أبو سعيد عبد الله بن عمر البيضاوي، أنوار التنزيل وأسرار التأويل (نفسير)، إسطنبول–**1979**م.
ناصر عبد الكريم العقل، مباحث في عقيدة أهل السنة والجماعة وموقف الحركات الإسلامية المعاصرة منها، دار الوطن للنشر، الرياض–**1412**هـ.
نعمان محمود الآلوسي، الآيات البينات في عدم سماع الأموات، تحقيق محمد ناصر الألباني، المكتبة الإسلامي، بيروت– **1985**م.

هاني يحيى نصر، فلسفة التصوّف، قدرات وطاقات، هاني يحيى نصر، منشورا مجلّة الثقافة. دمشق – **1990**م.

ياسين بن إبراهيم السنهوتي، الأنوار القدسية في مناقب النقشبنديّة، مطبعة السعادة – القاهرة–**1925**م.

يوسف بن إسماعيل النبهاني، جامع كرامات الآولياء، **2001**م. **Markaz-e-Ahl-e-Sunnat-Barkat-Raza, İndia**
يوسف بن إسماعيل النبهانيّ، جواهر البحار، مكتبة الحقيقة، إسطنبول–**1995**م.
يوسف بن إسماعيل النبهانيّ، شواهد الحقّ في الإستغاثة بسيد الخلق، (ضمن مجلد) تحت عنوان: علماء المسلمين والوهابيون. مكتبة الحقيقة، إسطنبول–**1984**م..

***

Türkçe Kaynaklar

Abdullah Kartal (Doç. Dr.)
Tasavvufun Bir İlim Olarak İnşa Süreci: Şer'î ve Metafizik Bir İlim olarak Tasavvuf. Uludağ Üniv. İlâhiyât Fak. Dergisi:24. 2015 İlmi Araştırmalar Dergisi (İbnu'l-Arabî Özel Sayısı:2) Sayı:23. ss 25-35. 2009

Abdülbaki Çetin
Sultan II. Murat'a Sunulan Tezkiretül-Evliya Tercümesi. Atatürk Üniv. Edeb. Fak. Sosyal Bilimler Der. Sayı: 53 (95-124) 2014

Abdülkadir İnan (Prof. Dr.)
Eski Türk Dini Tarihi, Devlet Kitapları, Milli Eğitim Basımevi. İstanbul-1976
Tarihte ve Bugün Şamanizm, baskı:3. Türk Tarih Kurumu Yay. Ankara-1986

Abdülaziz Bayındır (Prof. Dr.)
Kur'an Işığında Aracılık ve Şirk. Süleymaniye Vakfı Yay. İstanbul-2006

Abdülaziz Kardaş
Atatürk'ün Yerel Otoritelerle İlişkilerine Bir Örnek: Bitlisli Küfrevîzâde Abdülbâkî Efendi. İnternational Periodical for The Languages Literature And History of Turkish or Turkic. Volume 10/9 Summer 2015

Abdülcebbar Kavak (Doç. Dr.)
Bağdadi'nin Orta Doğu'daki Misyonu, Ağrı İslâmi İlimler Dergisi, 1(1). 1-18.
Brifkani'nin Halidiliği Tenkidi, Şırnak Ünivesitesi, İlâhiyat Fak. Dergisi.
Kaçar Hanedanı Döneminde, İran'da Faaliyet Yürüten Halidi Şeyhleri. Şırnak Üniv. İlâhiyât Fak. Der. Cilt:6. Sayı: 12. 2015
Anadolu'daki İrşad Merkezlerinden Nehri Tekkesinin Osmanlı Rus Savaşlarındaki Olumlu Katkıları. Bingöl Üniv. İlâhiyât Fak. Der. Sayı:6 ss 103-123. 2015

Şeyh Osman Siracüddin et-Tavili ve Biyare Medresesi/Tekkesi. Atatürk Üniv. İlâhiyât Fak. Der. Sayı:43 Erzurum-2015
Mahabatlı Sûfî Şair Vefâyî'nin Tuhfetü'l-Mürîdîn Adlı Eserinde Şeyh Ubeydullah-ı Nehrî ve Halifeleri. Dicle Üniv. İlâhiyât Fak. Der. Cilt: 16. Sayı: 2. 2014
Nakşibendiyye Tarikatı'nın Kuzey Irak'ta Yayılması ve Başlıca Tekkeleri. Univarsal Journal of Theology 2 (4), 255-266. 2017

Abdülhakîm Arvâsî
Râbıta-i Şerîfe Risâlesi (Sadeleştiren, N. F. Kısakürek) Beyazıt Devlet Kütüphânesi No. 243435
Er-Riyâd'ut-Tasavvufiyye; İstanbul- H. 1341

Adem Karataş
Ve Alim ve Mücahid ve Şehid Şeyh Said, Sena Basın Yayın Org. Konya-1993

A. Faruk Meyan
Şah-ı Nakşbend; İstanbul-1970

Ahmed el-Fârûqıy es-Serhindî
Mektubat (Mektup No. 187)

Ahmet İlyas
Cumhuriyet Döneminde Ortaya Çıkan İsyanlarda Aşiretlerin Rolü, Batman Üniv. Yaş Bilimleri Dergisi. Cilt:5. Sayı:1. 2015

Ahmed Saîd Müceddidî
Meşgûliyet Risâlesi, İstanbul Üniversitesi Kütüphanesi, No.85253

Ahmed Yaşar Ocak
Menâkıbnâmeler, Türk Tarih Kurumu Yayınları. Ankara-1992
Türk Sufîliğine Bakışlar, İliteşem Yay. Bask:2 İstanbul-1996
Türkiye Sosyal Tarihinde İslâm'ın Macerası, Timaş Yay. İstanbul-2015
Türkler, Türkiye ve İslâm, İletişim Yay. Baskı:7, İstanbul-2005

Ahmed Yesevi
Divan-ı Hikmet, Ahmet Yesevi Üniv. Araştırma Dizisi Yayın No. 29. Ankara-2016

Ahmet Yavuz Şahin
Sultan II. Mahmud ve Dönemi. (Yüksek Lisans Tezi). Marmara Üniv. İlâhiyât Fak. İslm. Ta. Bilim Dalı. İstanbul-2009

Ali b. Hüseyn el-Vâiz el-Kâşifî el-Beyhakî
Reşahât, Sarıgez-Taş baskı H. 1291

Ali Behcet b. Ebibekr b. el-Hasan
Risâli-i Ubeydiyye-i Nakşbendiyye H. 1320. Üniversite Kütüphânesi No. 77258

Ali Bolat
Muhammed Nuru'l-Arabî Hayatı, Eserleri ve Tasavvufi Görüşleri. H Yayınları. İstanbul-2015

Ali Fahri Doğan: Hülya Küçük

Abdülkerim el-Kuşeyri'nin, Er-Risâle fi'n-Nahvi'l-Müevvel. Ankara Üniv. İlâhiyât Fak. Der. 54:1. Ss 65-85 Ankara-2013

Ali Fuat Bilkan
Fakihler ve Sofuların Kavgası. İletişim Yayınları baskı:2. İstanbul-20016

Ali İhsan Çağlar
15. Yüzyıl Maveraünnehrinde Nakşîliğin Sosyo-Ekonomik Yapısı. (Doktora Tezi) Hacettepe Üniv. Sosyal Bilimler Ens. Ankara-2015

Ali Kadri
Risâle-i Bahâiyye; Tarîkat-ı Nakşbendiyye Prensipleri

Ali Nailî (Manisalı):
Risâle-i Meşgûliyet Süleymaniye Kütüphânesi. İ. H. İzmirli, Böl. No. 1266

Aytekin Ersal
Hâkimiyet-i Milliye Gazetesi'nin Şeyh Said İsyanına Bakışı, Cumhuriyet Tarihi Araştırmaları Dergisi Sayı:24 Hacettepe Üniv. Ankara-2016
Şeyh Sait'ten Dersim'e Cumhuriyetin Şark Meselesi. Tarihçi Kitabevi Yayınları, Baskı:1. İstanbul-2015

Bağcılar Belediyesi
Gümüşhanevi Sempozyumu, İstanbul-2014

Bekir Köle (Doç. Dr.)
Şeyh Zeynelabidin el-Abirî ve İcâzetnâmesi. İnternational Periodical for The Languages Literature And History of Turkish or Turkic. Volume 11/5 Winter 2016, p. 431-446

Bençet Cemal
Şeyh Said İsyanı, Sel Yayınları, İstanbul-1955

Bingöl Üniv. İlâhiyât Fak.
Halidi'liğin Bingöl ve Çevresi Üzerindekti Etkisi. Bingöl-2017

Bir Grup Nakşbendî
Türkiye Gazetesi, İslâm Âlimleri Ansiklopedisi, Tarihsiz-İstanbul.

Bir Grup Yazar
Osmanlı Devleti'nin Kuruluşu, Efsaneler ve Gerçekler, İmge Kitabevi, baskı:2. İstanbul-2004
Tasavvuf. İlmi ve Akademik Araştırmalar Dergisi. Ankara-2000

Butrus Abu Manneh (Prof. Dr.)
Vali Necip Paşa ve Irak'ta Kadiriyye Tarikatı. Tarih, Kültür ve Sanat Araştırmaları Dergisi. (ISSN: 2142-0626) 2012

Carl W. Ernst. (Çev. Muhammet Bilâl Yamak)
Muhammed Gavs'ın Nazarında Tasavvuf ve Yoga. Tekirdağ İlâhiyât Dergisi 4/2. 2018

Cemil Kutlutürk

Hindu Kutsal Metinleri, Upanişadlar. Dergâh Yayınları baskı:1. İstanbul-2014

David Dean Commins
Osmanlı Suriyesinde Islahat Hareketleri, (Terc. Selahattin Ayaz), Yöneliş Yay. İstanbul-1993

Durmuş Tatlılıoğlu
Tasavvuf ve Tarikatlara Sosyolojik Bir Bakış. Din Bilimleri Akademik Araştırma Dergisi, 2009, cilt: IX, sayı: 1, s. 99-128

El-Hac Muhammed Fevzi:
Ayn'ul-Haqıyqa Fi Râbita'tit-Tarîka. Tarihsiz-Raşahât'ın kenarı S. 489-518

Erdal Aydoğan
Bitlis Vukuatı, A.Ü. Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi/49 Erzurum-2013 309-322.

Ersin Kırca (Dr.)
I. Dünya Savaşı Öncesi Doğuda Kürt Ermeni Mücadelesi… Tarih ve Gelecek Dergisi, Cilt:3. Sayı:1. Muş-2017

Faruk Beşer (Prof. Dr.)
Güncel Meseleler, Dinî Çözümler. Nûn Yayıncılık. İstanbul-2008

Fatih Ünal
Rusların Kürt Aşiretlerini Osmanlı Devleti'ne Karşı Kullanma Çabaları, Karadeniz Araştırmaları Dergisi. Sayı:17. S. 133-152. Ankara-2008

Feriduddin AYDIN
Tarîkatta Râbıta ve Nakşbendîlik. Tevhid Basım ve Yayın. İstanbul-2018

Ferit Kam:
Vahdet-i Vücûd (Sadeleştiren, Ethem Cebecioğlu) Diyanet İşleri Başkanlığı, Halk Kitapları 91. Ankara-1994

Feyzullah Muhammed b. Yusuf
El-Fetâvâ's-Sûfiyye. İst. Müftülüğü Kütüphânesi No. 340.

Fuat Köprülü (Ord. Prof. Dr.)
Türk Edebiyâtında İlk Mutasavvıflar. Ankara-1993 (8. Baskı)

Fuat UÇAR (Doç. Dr.)
DP. Döneminde Kürt Sorunu: Gelişimi ve Etkileri. İnternational Journal of Social Science Doi Nr. 43, P. 175-200. 2016

Garo Sasuni
Kürt Ulusal Hareketleri ve 15. Yay.'dan Günümüze Ermeni-Kürt İlişkileri. Peri Yay. İstanbul-1992

Gelenekçi Nakşbendîlerden bir grup:
Ruh'ul-Furkan, C. 2/63-93; İstanbul-1992

Hakan Kaya

XVII. Yüzyılda Osmanlı Toplumunda Nakşibendîlik (Yüksek Lisans Tezi). Ankara Üniv. Sosyal Bilimler Ens. Eylül-2011

Hâlid Bağdâdî:
Risâle-i Hâlidiyye (Bazı kayıtlarda bu kitapçık, Risâle-i Râbıta diye yanlış isimlendirilmiştir. Birçok nüshaları vardır.) Esas aldığımız nüshayı çeviren, El-Hac Şerif Ahmed bin Ali'dir. Süleymaniye Kütüphânesi, Düğümlübaba böl No. 278
Farsça Divan (1217 beyit) Süleymaniye Kütüphânesi Es'ad Ef. Böl. No.3700
Risâle'tur-Râbita (Bazı nüshalarda: Risâle'tun Fi Tahqıyq'ir-Râbıta olarak geçer.) Esas aldığımız nüsha: Raşahât kenarı S. 221-232.

Halil İbrahim Şimşek
Anadolu Müceddidîlerine İlişkin Bazı Tarihi Bilgilerin Kullanılışı Üzerine Bir Değerlendirme. Gazi Üniv. İlâhiyât Fak. Dergisi 2000/2, c. 1. Sayı: 2, ss 213-227

Hamit ALGAR (Prof. Dr.)
İlk Dönem Nakşbendi Geleneğinde İbn Arabî'nin İzleri. Ankara Üniv. İslâmi Araştırmalar Cilt:8 Sayı: 1 Ankara-1991

Hasan Özlem
(Derleyen: Nahit sertdemir): Arifler Gül Bahçesi; İzmir-1993

Hayrani Altıntaş (Prof. Dr.)
Tasavvuf Tarihi. Ankara Üniv. İlâhiyât Fakültesi Yayınları No.171. Ankara-1986

Hızır Dilek
Şeyh Sait İsyanı'nın Kürtler Açısından Önemi, Bingöl Üniversitesi Yayınları, 2013

Hür Mahmut Yücer
Ortak Sosyal Bilimsel Çalışmaların Önemi: Sosyoloji ve Tasavvuf Disiplinleri Arasındaki İkânlar Üzerine. Karabük Üniv. İlâhiyât Fak. 2016-2017

Hüseyn Hilmi Işık
Tam İlmihâl (Saadet-i Ebediyye) Hakikat Yay. İstanbul-1999.

İbrahim Kafesoğlu (Prof. Dr.)
Eski Türk Dini. Kültür Bakanlığı, Türk Kültürü Yay. Ankara-1980

İbrahim Sarmış (Prof. Dr.)
Teorik ve Pratik AçıdanTasavvuf ve İslâm, İstanbul-1995

İhsan Toker (Doç. Dr.)
Teolojik Bir İnşa Olarak Laiklik, Eskiyeni Yayınları, baskı:1. İstanbul-2009

İrfan Göktaş
Hadimi'de Bilgi Meselesi. Doktora Tezi. Selçuk Üniv. Konya-2005

İrfan Gündüz (Prof. Dr.)
Tasavvufî Bir Terim Olarak Râbıta, İlmi ve Akademik Araştırmalar Dergisi, Yıl: 8. S. 19 ss 23-53. 2007

İsmail Çetin
Tasavvufî Âdâb, Âdâb Yayınları, İstanbul-1984

İsmail Fenni Ertuğrul
Vahdet-i Vücûd ve İbn Arabî. Haz. Mustafa Kara. İnsan Yay. Baskı:2. İstanbul-1997

İsmail Hakkı İhramcızade
Kaside-i Taiyye. 2016. Nerede basıldığı meçhul.

İsmet Garibullah
Risale-i Kudsiyye, Manzum (Nakaratlarla birlikte 1328 beyit), H. 1331. Muhtelen İstanbul'da yazılmıştır.

J. Tandrio B. Real
The Yoga (El-Yoga) Arapça'ya Çeviren, İlyas Eyyûb Beyrut-1988

Kamil Büyüker
İstanbul'da Mardinli Bir Asker, Sufi Araştırmaları, Cilt:1. Sayı:1. ISSN 2146-1449 Manisa-2010

Kasım kufralı (Dr.)
Nakşbendîliğin Kuruluş ve Yayılışı, Türkiyat Enstitüsü No.337. İstanbul-1949

Kemal Yıldız
Zahir-Batın Dayanışması: Mutasavvıf Mevlana Halid ile Fakih İbn Abidin Örneği. Tasavvuf: İlmî ve Akademik Araştırma Dergisi-2015. Sayı: 15 ss 123-126

Lûtfî
Tarih-i Lûtfî Süleymaniye Kütüphânesi, Hacı Mahmud Ef. Bl. 4755

Mahmud Esad Erkaya
Kur'an Kaynaklı Tasavvuf Kavramları (Doktora Tezi). Çukuruova Üniv. Sosyal Bilimler Ens. Temel İslâm Bilimleri, Adana-2015

Mehmet Aydın (Prof. Dr.)
Türklerin Dini. Türkiyat Araştırmaları Dergisi, Sayı:4. S. 1-9. Konya-1997

Mehmed Es'ad (Erbilli)
Risâle-i Es'adiyye Üniversite Kütüphânesi No. 438/13
Mektûbât, Erkam Yayınları, İstanbul-1983

Mehmed Raîf
Meqâsıd'ut-Tâlibiyn, İstanbul'da bir yayınevi tarafından basılan nüshası.

Mehmet Saki Çakır (Doç. Dr.)
XIX Yüzyılda Tarîkat-Siyaset İlişkisi: Nehri Tekkesi Örneği. İnternational Periodical for The Languages Literature And History of Turkish or Turkic. Volume 11/21 Fall-2016, F. 53-78.
Şeyh Ubeydullah Nehrî'nin Mesnevîsi: Tuhfetü'l-Ahbâb. Şarkiyat İlmi Araştırmalar Dergisi, Cilt: 8. sayı: 1 (15) Nisan 2016

Mehmed Zâhid Kotku
Tasavvufî Ahlâk, İstanbul-1981

Mehmet Emirtaş
1914 Bitlis İsyanı, Osm. Arşiv Belgeleri, Bitlis Eren Üniversitesi, Sosyal Bilimler Ens. Dergisi, C:7 Sayı:2 2018

Mehmet Özdemir
Şeyh Ubeydullan Ayaklanması ve Şeyh Ubeydullah'ın Oğlu Seyyid Abdülkadir'in Kürt Milliyetçiliğine Etkisi, Bingöl Üniversitesi Yayınları, 2013

Mehmet Yavuz Şeker (Doç. Dr.)
Sûfîlerin Kur'an'dan Alarak Oluşturdukları Literatüre İki Örnek: İ'tisam ve Firar. İnternational Journal of Social Science Nr. 45, P. 189-200. Spring III. 2016

Mikâil Bayram (Prof. Dr.)
Ahi Evren – Mevlana Mücadelesi, Konya-2012

Melaye Ciziri
Divan; Transkripsiyon: Arif Zerevan. Stockholm-2004

Melike Sarıkçoğlu (Doç. Dr.)
İran Arşivlerine Göre Şeyh Ubeydullah İsyanı. Kilis 7 Aralık Üniv. Sosyal Bilimler Dergisi Cilt:3 Sayı:5. 2013
Şeyh Ubeydullah'ın Oğulları; Seyyid Muhammed Sıddık ve Seyyid Abdülkadir. Journal of History School Year:9. IssueXVII, pp. 223-247.

M. Nesim Doru
Yeni Bir Form Olarak Nakşî-Hâlidîliğin Kürt Coğrafyasındaki Etkileri. Bingöl Üniv. İlâhiyât Fak.-2017

Muhammed Şahin
Mesnevî'nin Tenkidi. Güven Basımevi, İstanbul-1946

Muhammed Tahir (Bursalı)
Osmanlı Müellifleri. İstanbul- Matbaa-yi Amire - H. 1333

Muharrem Yıldız; Mehmet Mekin Meçin
Dinlerde İç Yolculuklar. Riyazetin Kökenine Dair, Journal of History School Year:7. IssueXVII, pp. 221-251.

Murat Deniz
Türk Basınında Şeyh Sait İsyanı (Yüksek Lisans Tezi). Fırat Üniv. Sosyal Bilimler Ens. Tarih ABD. 2007

Mustafa Yıldırım (Prof. Dr.)
Hukuk Ahlak İlişkisi Bağlamında Tasavvuf Ve Mesnevi, Sufi Araştırmaları, Cilt:1. Sayı:1. ISSN 2146-1449 Manisa-2010

Nasiruddîn Tûsî

Seyr-u Sülûk/Yolculuk ve İntisap. (Farsça'dan Terc. Dr. Murat Demirkol). Şarkiyat İlmi Araştırmalar Dergisi, sayı: VI. Diyarbakır-2011

Necdet Tosun (Prof. Dr.)
Tasavvufta Hâcegân Ekolu (XII-XVII. Asırlar). (Doktora Tezi). İstanbul-2002
Bahâeddîn Nakşbend (Hayatı, Görüşleri, Tarikatı). İnsan Yayınları, baskı: 6 İstanbul-2015S

Necip Fazıl Kısakürek
Din Mazlumları, baskı 3. Büyük Doğu Yayınları, 1974-İstanbul.
Reşahat (Özleştirme), Baskı:3. Büyük Doğu Yay. İstanbul-2012

Necla Günay (Doç. Dr.)
Rusya'nın Osmanlı Unsurları Üzerindeki Çalışmaları ve 1914 Bitlis Ayaklanması. Gazi Üniv. Eğt. Fak. Akademik Bakış 49. Cilt:10. Sayı:20. Ankara-2017

Nu'manoğlu Kâtip Mustafa Fevzî
İsbât'ul-Mesâlik Fi Râbita'tis-Sâlik, Nerede basıldığı meçhul-H. 1324
Nuruddîn Ahmed b. Mahmud es-Sâbûnî: El-Bidâye'tu Fi Usûl'id-Dîn; Lâleli Kütüphânesi No.2271 Matbaa-i Âmire, İstanbul- 1333

Nurgün Koç (Doç. Dr.)
Şeyh Sait Ayaklanması
İnternational Periodical for The Languages Literature And History of Turkish or Turkic. Volume 8/2 Winter 2013, p. 153-166 Ankara.

Osman Oral (Doç. Dr.)
Mevlana'nın Hocası Seyyid Burhaneddin ve Bazı İkadi-Kelami Görüşlerinin Değerlendirilmesi. Bozok Üniv. İlâhiyât Fak. Dergisi 8,8. Yozgat-2015

Osman Türer (Prof. Dr.)
Haririzâde'nin, Sülûkün Mertebelerine Dair Bir Risâle. İlmi Araştırmalar Dergisi (İbnu'l-Arabî Özel Sayısı:2) Sayı:23. Ss 37-51. 2009

Ömer Ziyâüddin Dağıstanî
El-Fetâva'l-Ömeriyye. Sadeleştirenler: İrfan Gündüz -Yakup Çiçek

Ömer Öngüt
Süleymancıların İçyüzü, Hakikat Yayıncılık, İstanbul-2004
Küfrü Hoş Gören Narcılar'ın İçyüzü, Hakikat Yayıncılık. İstanbul-2005
Cemalettin Kaplan'ın çyüzü, Hakikat Neşriyat. İstanbul-1994
Refah Dini'ne Mensup Mahmut Efendi'nin Mollalarına Cevap, Hakikat Yayıncılık, İstanbul-2001
Hakiki Mutasavvıflar, Hakiki Vahdet-i Vücutçular, Hakikat Yayıncılık. İstanbul-1996

Pehlül Düzenli (Dr.)
Ebusuud Efendi'nin Fetvaları. Doktora Tezi, Konya-2007

Resul Ay
Bizans'tan Osmanlıya Heterodoks İnanışlar. Ankara Üniv. Osmanlı Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi Dergisi. Ankara-2012

Rüya Kılıç
Halidi Sürgünleri. İlmi ve Akademik Araştırmalar Dergisi, Sayı:17 (103-119) 2006

Sabri Ateş
Şeyh Ubeydullahe Nehri İsyanı. Kurdish Institute of Viyana-2013

Sadettin Gömeç
Eski Türk İnancı Üzerine Bir Özet. Pamukkale Ünv. Eğitim Fak. Derg. 1998, Sayı:4

Selahattin Satılmış
I. Dünya Savaşı Öncesinde Nesturiler ve Misyonerlik Faaliyetleri. Balıkesir Üniv. Sosyal Bilimler Ens. Balıkesir-2006

Selçuk Eraydın (Dr.)
Tasavvuf ve Tarîkatlar, Marmara Üniv. İlâh. Fak. Yayınları, İstanbul-1994

Simavna Kadısı Oğlu Şeyh Bedreddin
Varidât (Trc. Dr. Cengiz Ketene). Kültür Bakanlığı, ISBN 975 17 0766 8. 1990

Sir James Bolevard
Meditasyon, Çeviren, Şebnem Gürpınar, İstanbul-1993

Süheyla Yenidünya (Dr.)
Halet Efendi'ye Dair Bir Risale, Trakya Üniv. Sosyal Bilimler Der. Cilt:11. Sayı:2 (17-39) Edirne-2009
XIX. Yüzyıl Başlarında Osmanlı Devleti'nin Bağdat'ta Kölemen Hâkimiyetini Kaldırma Teşebbüsleri. Türk Dünyası Araştırmaları, Sayı: 182 Ekim 2090

Süleyman Uludağ (Prof. Dr.)
Tasavvuf Terimleri Sözlüğü, Marifet Yayınları, İstanbul-1999
Ferid Kam ve Vahdet-i Vücud Adlı Eseri.

Süreyya Su
Hurafeler ve Mitler (Halk İslâmında Senkretizm), İletişim Yayınları, baskı: 1. İstanbul-2009

Şerif Mardin (Prof. Dr.)
Türkiye Tarihinde Nakşbendî Tarîkatı (Çağdaş Türkiye'de İslâm adlı bir kitapta, 24 sayfalık bir yazı)

Şeyh Safvet
Tasavvufun Zaferleri, (Osmanlıca) Nerede basıldığı meçhul- H. 1343

Şinasi Gündüz (Prof. Dr.)
Başkaldırı Geleneği ve Heterodoksi, Bilimname VI. 2004/3 75-85

Tibet Abak
Rus Arşiv Belgelerinde Bitlis İsyanı (1914) Toplumsal Tarih Dergisi, Nisan, İstanbul-2011.

Turan Alptekin
Seyyid Muhammed Hüsameddîn Eserleri ve Nakşibendî Öğretinin Kökleri. Demos Yay. Bas.1. İstanbul-2007

Utku Aybudak
Halidiliğin Anadolu'da Yayılmasının Siyasal-Sosyal Arka Planı Ve Türkiye İslâmcılığına Etkileri" Bölümü Emin Yayınları, 2017 Sf. 215 – 231
Nakşibendîliğin Politik Evrimi ve İskenderpaşa Cemaati (Yüksek Lisans Tezi). Ankara Üniv. Sosyal Bilimler Enstitüsü. Ankara-2014
Asabiye Kavramı Işığında Türklerin Sufileşmesi ve Tarikatlar. Pamukkale Ünv. Sosyal Bilimler Ens. Der. Sayı: 33. S. 363-370 Denizli-2018

Yaşar Nuri Öztürk (Prof. Dr.)
Kurân-ı Kerîm ve Sünnete Göre Tasavvuf. Marmara Üniv. İlâh. Fak. Yayınları, İstanbul-1989
Hallaci Tasavvuf Geleneğinin İblis Anlayışı. İstanbul Üniv. İlâhiyât Fakültesi Dergisi, İstanbul-2012

Zafer Enginli
Metinlerle Tasavvuf Terimleri Sözlüğü, Kalem Yayınevi, baskı:1. İstanbul-2006

Zekeriya Kitapçı (Prof. Dr.)
Orta Asya'da İslâmiyetin Yayılışı ve Türkler. Konya-1994 (3. Baskı)

Zeki Tan (Doç. Dr)
Mevlânâ Hâlid-i Bağdâdî'nin Talebelerinden Seyyid Tâhâ el-Hakkârî. Iğdır Üniv. Sosyal Bilimler Der. Sayı:3 (97-126). 2013

ŞAHIS İSİMLERİ LİSTESİ

A

B

C

D

E

F

İ

K

L

M

N

O

Osman Siracuddîn el-Kudî et-Tavîlî
Otman Baba

Ö

Ömer bin Abdilaziz
Ömer Faruk Efendi
Ömer Ferid Kam
Ömer Fevzi
Ömer İbnu'l-Fârıd

P

Patanjali
Prof. Dr. Abdurrezzak Tek
Prof. Dr. Ahmet Akgündüz
Prof. Dr. Ahmet Atilla Şentürk
Prof. Dr. Ahmet Turan
Prof. Dr. Ahmet Yaşar Ocak
Prof. Dr. Butrus Abu Manneh
Prof. Dr. Ekrem Buğra
Prof. Dr. Esat Coşan
Prof. Dr. Faruk Beşer
Prof. Dr. Hamit Algar
Prof. Dr. Hasan Çiftçi
Prof. Dr. Hasan Kamil Yılmaz
Prof. Dr. İbrahim Âgâh Çubukçu
Prof. Dr. İrfan Gündüz
Prof. Dr. Lutfullah bin Abdilazîm Hoca
Prof. Dr. Mehmet Kanar
Prof. Dr. Mikâil Bayram
Prof. Dr. Muhammed Nafi el-Mustafa
Prof. Dr. Mustafa Çiçekler
Prof. Dr. Necdet Tosun
Prof. Dr. Necmettin Erbakan
Prof. Dr. Salih Akdemir
Prof. Dr. Süleyman Uludağ
Prof. Dr. Şerif Mardin
Prof. Dr. Zekeriya Kitapçı
Rabiatü'l-Adeviyye

R

Robert Adair

S

Ş

T

U

V

W

Y

Z

KAVRAMLAR LİSTESİ

A

B

C

Ç

D

E

F

G

H

I-İ

J

K

L

M

N

O

Ö

Ön yargısızlık
Özveri

P

Panteizm
Paradoks
Patanjali’nin sutraları
Peygamber
Pîr-i Akdes Hazretleri
PKK
Polit çete
Politeizm
Postnişin
Pranayama
Pratyahara
Prototip-İbâhî tasavvuf
Psikanaliz
Psikolojik operasyon
Purana
Putperest
Rabbânî
Râbıta
Râbıta, sıfât-ı ilâhiyye-i zâtiye ile mütehakkık, makâm-ı müşâhedeye vâsıl bir kâmil-i mükemmel ile rapt-ı kalb eyleyüp huzur ve gıyabında o zatın sûretini hızâne-i hayâlinde hıfzetmekten ibarettir

R

Râbıta-i şerîfe
Râfızıylik
Rahip
Rıbat
Ricâlu’l-gayb
Rifaî (Rifaiyye)
Ritmik meditatif solunum
Riyâzet
Ruffaî
Rûhânîlik
Rûhâniyetten imdat
Ruhbanlık
Ruh الروح
Rumlar

S

Ş

T

U

Ü

V

Y

Z